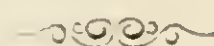

3 1761 03572 2941

MAGYARORSZÁG KRÓNIKÁJA

AZ 1848. ÉS 1849. ÉVI

FORRADALOM

IDEJÉRŐL.

IRTA

SZEREMLEI SAMU.

PEST,
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.
1867.

Pest. 186[illegible]. Nyomatott Emich Gusztáv m. akad. nyomdásznál.

ELŐSZÓ.

E töredékes jegyzetek czélja: rövid átnézetet nyujtani az utolsó nemzeti mozgalom dolgairól, egyszersmint kalauzul szolgálni azon munkákhoz, melyek kimeritően tárgyalják ez eseményeket.

Miután az időrendi sorozatot követtük, szét kellett darabolnunk az egymáshoz tartozó dolgokat, s azok n· lónkban oly tarka különféleségben advák elő, a mint az élet szinpadán is föltünni szoktak. Ily módon előre le kellett mondanunk mindazon igények és előnyökről, melyek a kerekded és egymásból folyó előadással, s az ügyes tárgyrendezéssel együtt járnak.

A vázolt korszak irodalma, ha az ide tartozó müvek számát nézzük, elég gazdag, de beltartalom tekintetében még mindig hiányos. A politikai pártvezérek, nálunk és a tulsó részen, mindeddig nem adták át a nyilvánosságnak emlékirataikat s a kezökben levő adatokat; a korszak okmánytára sem rendezve, sem kiegészítve nincs, s az e nembeli eddigi gyüjtemények jóformán csak annyit tartalmaznak, a mennyit már az egykoru hivatalos közegek is nyilvánosságra bocsátottak. A volt magyar kormány és hadsereg irományai pedig legnagyobb részben az ellenséges vezérek kezei közé estek, s belőlök csak annyit tudunk, a mennyit ezek történetirói közleni jónak láttak. Kormányunk csak 1849. márcziusában gondolt arra, hogy e napok története megirhatásához az adatokat összegyüjtesse, midőn t. i. az egyes hadvezérek táboraiba történeti jegyzőket küldött. Azonban, a mennyire az eddigi jelekből itélni lehet, e jegyzők igen keveset jegyeztek és gyüjtöttek akkor, s egykoru följegyzéseket, úgy látszik, azok sem tettek,

kik a kormányhoz igen közel állottak s a nemzet története megirására hivatva is voltak. Nemzeti hirlapjainkat pedig a ránk nehezült absolut osztrák kormány oly annyira elpusztította azon időről, hogy azok ritkábbak az ezer éves kodexnél és megszerzésök annyira hihetetlen nehézségekkel jár, hogy a történetirás érdekében kivánnunk kell, vajha a becsesebbek (péld. a Közlöny) minél előbb ujra nyomattatnának!

Kiterjesztettük figyelmünket olyan müvekre is, melyeket, mint igénytelen emberek följegyzéseit, rendszerint mellőzni szoktak. A közemberek és alsóbb tisztek emlékiratait értjük ezek alatt, melyek ugyan hemzsegnek számhibáktól és időtévesztésektől, de a tömegben uralkodó nézetek és eszmék jellemzésére nézve, mely nélkül bármily kornak eseményei is érthetetlenek maradnának, néha sokkal becsesebb és pontosabb adatokat nyujtanak, mint a hadvezérek gonddal készitett müvei.

E szigoruan tárgyias munkának politikai irányzata nincs. Adatokat halmoztunk össze, tényeket kerestünk és igazságot nyomoztunk, az olvasóra hagyván, hogy lelje föl a tanulságokat s az események egymásutánjából következtetéseket huzzon. Igyekeztünk részrehajlatlanok lenni, s a hibákat és embertelenségeket, akár mi, akár ellenfeleink követték el, egyaránt följegyeztük. Könnyebb és kellemesebb lett volna tán hallgatni sok helyt, a hol beszéltünk. De ezzel jogot adtunk volna bárkinek is kétkedni előadásunk őszinteségében, s alkalmat szolgáltattunk volna oly következtetésekre, melyek hamisak, mert hiányos alapra fektetvék. E részrehajlatlansággal azt is elérhetni véljük, hogy az egykori ellenfelek meg fognak győződni sérelmeik kölcsönös voltáról és arról, hogy miután a visszatorlás érzelmének is nyomban elégtétetett, most már nem vagyunk egymásnak adósai egyébbel, mint a multak feledésével és testvéries érzelmekkel, — s hogy a jelen korra vár: helyreütni az elődök hibáit. — Ily törekvésünk mellett pártérdekeknek nem szolgálhattunk, s azok minket nem is köteleznek.

Mint 11—12 éves gyermek éltük át a forradalom izgatott napjait, melyek dolgaiban nem lehetett tevőleges részünk és tapasztalatunk. Ez ránk nézve azon hátránynyal van, hogy közvetlen tudomásból semmit sem közölhetünk, de egyszersmind

azon előnynyel is, hogy elfogulatlanul vizsgálhatjuk az eseményeket, melyekkel szemben némikép az utókort képviselhetjük. Korán meggyőződtünk felőle, hogy azon eszmének, mely mellett a nemzet oly roppant lelkesedéssel állott fel, okvetlen nagynak és szentnek kellett lennie, s igy ekképen vágy keletkezett bennünk: ismerni közelebbről azon napok történetét, hogy irányában a tisztelet adóját leróhassuk. Ily czélból gyüjtöttük eleintén csak magunk számára e jegyzeteket, melyeket ezennel átadunk a nyilvánosságnak. Ha valami érdemök lehetne, azt abba kérnők fektettetni, hogy szerzőjök igazságszeretettel járt el dolgában, s őszintén igyekezett arra, hogy egy lépcsőt szolgáltasson a további nyomozódásokhoz.

Nagyon valószínü, hogy dolgozatunk nincs számos fogyatkozások és hibák nélkül, melyeket képességünk parányiságának kérünk betudatni.

Végül ide igtatjuk a rövidítésekkel idézett munkák jegyzékét:

Asbóth, Emlékiratai az 1848—49. magyarországi hadjáratról. Pest, 1862. 1-ső kötet.

Bericht über die Kriegs-Operationen der Russischen Truppen gegen die Ungarischen Rebellen im J. 1849. Nach offiziellen Quellen zusammengestellt von H. v. R. kais. russischen Obristen des Generalstabes. Berlin, 1851. 3 rész, 2 kötetben.

Czetz, Bem's Feldzug in Siebenbürgen. Hamburg, 1850.

Esti Lapok, napilap. Szerk. Jókai Móricz. Pest, 1849. 1. 4—26. számok.

Feldzug, der, in Ungarn und Siebenbürgen in Sommer des Jahres 1849. Pesth, 1850. (Szerzője, köztudomás szerint, Ramming ezredes, Haynau volt táborkari főnöke).

Főrendi Napló, az $184^7/_8$. országgyülésen. Pozsonyban az országgyülési irományok kiadó-hivatalában. 1848.

Frey, L. Kossuth und Ungarns neueste Geschichte. Mannheim, 1849. 3 kötet, sok arczképpel.

Görgei, Mein Leben und Wirken in Ungarn, in J. 1848. u. 1849. Leipzig, 1852. 2 kötet.

Görgei és a világosi fegyverletétel, egy honvédtiszt naplójából. Pest, 1850.

Honvéd, hivatalos napilap. Szerk. Oesvay Ferencz. Kolozsvárt, 1849. 13—196. számok. (Kissé csonkán.)

Horváth S., Graf Ludw. Batthyány, ein politischer Martyrer. Hamburg, 1850. B. arczképével.

Karok és Rendek naplója az 1847/8. országgyülésen. Pozsonyban, az országgyülési irományok kiadóhivatalában. 1848.

Kemény G., Nagy-Enyednek és vidékének veszedelme 1848—49-ben. Pest, 1863.

Klapka, Memoiren. Orig. Ausg. Leipzig, 1850. K. arczképével.

Klapka, Nationalkrieg in Ungarn u. Siebenbürgen. Leipzig, 1851. 2 kötet.

Korányi, Honvédek Naplójegyzetei 2-ik kiad Pest, 1861.

Kossuth, a forradalom végnapjairól (Widdini szózat.) Kiadta Szilágyi Sándor. Pest, 1850.

Kövári, Erdély története 1848—49-ben. Pest, 1861.

Kövári, Okmánytár az 1848—49-ki erdélyi eseményekhez. Kolozsvár, 1861.

Közlöny, hivatalos napilap. Szerk. Gyurmán Ad. Pest és Debreczen, 1848. jun. 8. — 1849. jul. 1. (Itt-ott hiányos példány.)

Lapinski, Feldzug der Ungarischen Hauptarmee, i. J. 1849. Selbsterlebtes. Hamburg, 1850.

Levitschnigg, Kossuth und seine Bannerschaft. Pest, 1850. 2 kötet.

Majláth, Neuere Geschichte der Magyaren. Regensburg, 1853. 2 kötet.

Mészáros K., Kossuth levelei a karvezérekkel, Ungvár, 1863.

Országgyülési Irományok 1847/8-ról. Pozsony, 1848. (Hiteles kiadás.)

Palugyay Imre, Buda-Pest sz. k. városok leirása. Pest, 1852.

Pejaković, Aktenstücke zur Geschichte des Kroatisch-sla-

vonischen Landtages und der Nationalen Bewegung v. J. 1848. Wien, 1861. Jellačić arczképével.

Pesti Hirlap, napilap (1848. apr. 16. — jun. 8. hivatalos.) Szerk. Csengery (1848. máj. 15. óta: Csengery és Kemény Zsigmond.) Pest. 1848. febr. — decz. 30. számok. (Kissé csonka példány.)

Respublica, napilap. Szerk. Erdélyi János, majd Szokolovics Istv. Pest, 1849. 1—17. sz.

R. d. g. r. Rezső (volt székelytiszt.) Élményeim vázlata 1848. és 1849-ről. Kézirat. (Szerző szivességéből birtokomban.)

Rüstow, Geschichte des Ungarischen Insurrections-Krieges im J. 1848. u. 1849. Mit Karten und Plänen. Zürich, 1860. 1861. 2 kötet.

Sammlung der für Ungarn erlassenen a. h. Manifeste und Proclamationen, dann der Kundmachungen der Oberbefehlshaber der Kais. Armee in Ungarn. Aemtliche Ausg. Umfassend den Zeitraum von 22. Sept. 1848. bis 31. December 1849. Ofen, 1850. Függelékkel.

Szemere, Gr. Ludw. Batthyány, Arthur Görgei, L. Kossuth. Politische Charakterskizzen aus dem Ungarischen Freiheits-Kriege. Hamburg, 1853. 3 kötet.

Serbische Bewegung, die, in Süd-Ungarn. Ein Beitrag zur Gesch. der Ungarischen Revolution. Berlin, 1851.

Szilágyi S., a magyar forradalom története 1848. és 49-ben. Pest, 1850.

Szilágyi S., a magyar forradalom férfiai 1848. és 49-ben. 2-ik kiadás. Pest, 1850.

Szilágyi S., a magyar forradalom napjai 1849. jul. 1. után. 3-ik kiadás. Pest, 1850.

Sommer-Feldzug, der, des Revolutions-Krieges in Siebenbürgen im J. 1849. Von einem Veteranen, Verfasser der „Skizzen und Kritische Bemerkungen der Ereignisse in Siebenbürgen“ etc. Vollständige Ausg. Prag, 1864.

Vahot és Gánóczy (szerk.) Honvédek Könyve. Történelmi adattár 184$^8/_9$-ből. Pest, 1861. 1862. 3 kötet.

Winter-Feldzug, der, 1848—1849. in Ungarn. Unter dem Ober-Commando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-

Grätz. Im Auftrage Sr. Durchlaucht des Feldmarschalls nach offiziellen Quellen bearbeitet und Herausgegeben. Mit zwei Übersichtskarten des Kriegsschauplatzes. Wien, 1851.

A hirlapok számainak idézésében azon eljárást követtük, hogy a hirlap évszámát, rövidség okáért, elhagytuk, ha az az eseményekével azonos volt, s a hol a szövegben valami hivatalos okmány vagy országgyűlési közlemény tárgyaltatik, a jegyzetben megnevezett hivatalos lap számában mindig maga az illető okmány vagy közlemény foglaltatik, habár az különösen megemlítve nincs is úgy, mint a többi munkáknál, melyek nem hivatalosak. A ritkábban előforduló s itt meg nem nevezett kútfők és segédmunkák jegyzeteink folytán eléggé fölismerhetőleg vannak megemlítve.

Irtam H.-M.-Vásárhelyen, 1866. évi april 6-án.

Sz. S.

BEVEZETÉS.

I.

Magyarország alkotmánya az utóbbi századok alatt nemcsak számtalan sérelmeket szenvedett, hanem több izben nyiltan fel is függesztetett. Ausztria törvényeink rovására is érvényesité hagyományos egységesitési és központositási kormány-elveit, s hatalmi korlátlanságának és a közállam erejének növelhetése végett, a birodalom összes alkatrészeinek oly egybeolvasztására törekedett, melynek létesültével országos önállásunknak és jogainknak meg kell vala szünniök.

A nemzet azonban, melynek független alkotmánya több századot átélt már midőn az ausztriai birodalom lenni kezdett, — át volt hatva azon meggyőződéstől, hogy szerződéseken és szentesitett törvényeken nyugvó alkotmányát nem szabad feladnia, s az osztrák kormány beolvasztási kisérleteinek minduntalan ellenszegült, annyival inkább, mert hazánk földrajzi és népiségi elkülönzöttsége folytán különben is egy önmagában egész országot alkot.

Ily körülmények közt a legfőbb hatalom igen gyakran meghasonlásban és erőt pazarló küzdelemben állott az alattvalókkal, a hon sérelmei rendszeresekké váltak, s államférfiaink és országgyüléseink pedig a sérelmi politikán felül emelkedni sem birtak. Benn az absolut természetü kormány ellen, künn pedig az ozmán terjeszkedés ellenében kellvén küzdenünk, nem csoda, hogy hazánk egykori állami nagyságából és tekintélyéből idők folytával mindinkább veszitett, — s csupán nemzetünk életképességének, az ősi intézményekhez hü ragaszkodásnak s a gondviselésnek tulajdonithatni, hogy alkotmányunk és nemzetiségünk ez óriási hosszu küzdelemben végkép el nem bukott.

A nemzetnek még örülnie kellett, hogy ha régi jogait uj törvényczikkekben koronként biztosithatta. Haladásra, jelesen a nemzetiségi érdekek korszerü ápolására, a köz- és magánjog tovább fejlesztésére, az alkotmányosság s az anyagi közjólét nagyobb biztositékaira őseink sokáig nem is gondoltak. Pedig mindenik kornak saját igényei vannak. Az ősi intézményeket a világszellem fejlődése szerint olykor nem támogatni, hanem megváltoztatni és tökéletesbiteni szükség.

A franczia forradalom végre újjászülte az emberiséget. A társadalmi félszegségek, az államok hibái és bünei, a haladás régi akadályai felleplezve lőnek, s kitüzetett az emberiség fejlődésének új iránya: szabadság az elmének, — egyenlő jog az egyénnek és nemzetiségnek, — s önkormányzat az államnak. A szabadsági és nemzetiségi mozgalmak, miket az 1815. bécsi gyülés oly elbizakodott és durva kézzel törekedett elfojtani, europaszerte tünedezni s majd győzelemre jutni kezdtek. Baden és Bajorország (1818.), Würtemberg (1819.), Nápoly (1820.), Hessenkassel és Görögország (1822.) népjogi küzdelmek szinterévé váltak, s alkotmányt és felelős kormányt nyertek. Francia-, Olasz- és Németország-ban mint vérerek a testet, ugy hatották át a szabadelvü titkos társulatok az értelmiséget. Az időjelek nálunk sem maradtak ki. Ausztria közügyeinek élén egy lángeszü miniszter (Metternich Kelemen) állott, ki minden eszközt felhasznált a régi állapot fenntartására s a monarchiai korlátlan hatalom erősitésére. A felébredt szabadsági szellemet vas szigorral törekedett visszafojtani, s önállósági követeléseinket a nemzetiségek és társországok mozgalmainak szitogatása által igyekezett ellensúlyozni. Meddig csak lehetett, minden országos reformnak ellenszegzé magát, s támogattatva törvényhozásunk egyik tényezöje (a Főrendek) által, sokáig a siker látszatával küzdött a megújult idő szelleme ellen, mely azonban végre őt is elsodorta, s a mindenható miniszter egy vesztett harcz szégyenével lön kénytelen megfutamodni.

Magyarhon szabadelvü mozgalmainak eddig nem tapasztalt erővel megindulására a kormány adott közvetlen alkalmat. Ferencz császárnak ugyanis a nápolyi és spanyol forradalom-

nak leverhetése végett katonára és pénzre lévén szüksége, 1821-ben, az országgyülés mellőzésével, ujonczozást rendelt a helyhatóságokban, s a következő évben az eddig bankópénzben (Einlösungsschein) fizetett adót ezüstre, vagyis $2^1/_2$-szerte nagyobb összegre emelte, s megrendelé, hogy az ujonczok és az adó egyenesen a megyéken hajtassanak be, ha máskép nem, katonai erőszakkal. A nemzet vére és pénze felett azonban törvény szerint (1608: 22; 1723: 13; 1791: 19; 1802: 3; 1808: 6.) csupán az országgyülés útján és ennek beleegyezésével lehetett rendelkezni. A megyék tehát a szigoru törvényesség terére álltak, egy szívvel lélekkel megtagadták a rájok vetett ujonczokat és az adót, s nyiltan ellenszegültek a kormánynak, annyival inkább, mert beláthatták, hogy a fejedelem külföldön fegyveres erőszakkal vervén le a népmozgalmakat, s benn a franczia háborura szükségelt sok adó, ujoncz, pénzérték-csökkentés, sóárfelemelés, országgyülés nemtartás miatt a hon sebei már is igen nagyok és számosak lévén, szabad alkotmányunk ellen most a halálos vágás czéloztatik. S a megyék bátor ellenzésén utoljára is meghiusult a kormány törekvése. A király hosszu szünet után országgyülést tartatott 1825-ben, s tétova nélkül bevallá, hogy bánja a mit cselekedett.

Ez időpont vala az uj élet kezdete. Az ország nagyjai ugyan, kik egykor a nemzeti ellenzék élén állottak, a mult század közepe óta jobbára nemzetietlen, korcs szellem szolgálatába voltak szegődve, de az alsó nemesség, mely ős időktől fogva különben is leghatalmasabb őre és támasza volt a nemzetiségnek, szivén hordozá a hon felvirágzása ügyét. Az országgyülés elötti ellenzék nagy részben átpártolt a magát jóindulatunak mutató kormányhoz, de helyette keletkezett ujabb és erőteljesebb, mely a mellett hogy a kormány iránt ellenzéket képezett, haladni is akart, s mindenekelött demokratikus elveket tüzött zászlójára. Lassanként a közvélemény is belátta, hogy a nemzet felvirágzására nem kielégitők többé a régi intézmények, hogy a magán- és állami jogviszonyokat eddigi hiányaikkal, czéltalan, emberietlen, nemzetiség-ellenes és tehetlen jellemökkel együtt fenntartani törekedni, bün és képtelenség. Széchenyi István megkezdi reformátori müködését, hirdeti elmaradott voltunkat,

mérlegeli az emelkedés és fejlődés eszközeit, s kitűzi a haladás egymásutánját. Irodalmi úton, magánkörökben, egyletekben és közgyüléseken lankadatlan hévvel szól és tesz bölcs terve szerint. Politikai irodalmat, egyesületi szellemet teremt, országos értékü vállalatokat tervez és indít meg, kimeríthetetlen tevékenysége folytán minden nap egy lépést téve előre kiszámitott czélja felé. — Az országgyülések maguk is érezték, hogy rájok a gyökeres reform feladata vár, s ehhez képest hozták az új törvényczikkeket.

Egyik mozzanat volt ez átalakulásban a polgári jogoknak az eddiginél méltányosabb kiosztása, a jobbágyok sorsának javitása s a hübériség torz kinövéseinek metszegetése. Midőn az 1807. országgyülésen Nagy Pál megemlité, hogy a nép millióinak sorsáról is kellene gondoskodni, még akkor elhangzott szavaira azon egyetlen választ nyeré, hogy „ne bolondozzék!" A kormány még 1834-ben is határozottan megtagadá az örökváltságot, mindazáltal az 1836-ban berekesztett hongyülés már javitott a jobbágyok állapotán. (1836: 4—17.) Majd 1839-ben az örökváltsági törvény is megerősítést nyert, melynél fogva a jobbágy megválthatta magát az urbéri szolgálat alól. (1840: 7.) A következő országgyülés pedig a nemnemeseket hivatalviselésre és birtokszerzésre képesíté, s a nemesek adózását elvileg elfogadá. (1844: 4. 5. 12.) Ekkép az egyén szabadságának s a polgári jogegyenlőségnek eszméje törvényhozásilag is érvényesülni kezde.

Másik főmozzanat volt a nemzeti nyelv emelése. A nemzetiségi mozgalmakat europaszerte a franczia forradalom szülte, s nálunk a II. József germanisáló törekvéseire következett ellenhatás is különösen kifejtette. Hazánkban a latin nyelv a nem magyar törzsekkel való közlekedés és társulás tekintetéből szükséges és jó közvetitő volt. Mint semleges nyelvet t. i. minden aggály nélkül lehetett használni, s általa megkimélve lőn hazánk a nemzetiségi féltékenységtől és összeütközésektől, melyek a még fejletlen magyar elemre nézve könnyen veszélyesekké válhattak volna. A latin nyelv azonban sokáig túlságosan széles mezőt foglalt el belügyeinkben is, s a közigazgatásban, tanácskozmányokban, törvényhozásban és tudományos irodalomban majdnem

kizárólagosan használtatott. Ennek szükségképeni következménye lőn, hogy a nemzeti nyelv és irodalom fejletlenül maradt, s őseink által igen mostoha bánásmódban részesittetett, mire nézve jellemző például szolgálhat a következő esemény. II. József mindjárt uralkodása elején meghagyta a helytartótanácsnak, hogy az ügykezelési nyelv magyar legyen. A helytartóság azonban azt válaszolta a felségnek, hogy a magyar nyelv a kijelölt czélra nem alkalmas, és szükség megmaradni a latin mellett. A császár ekkor ismét leirt, hogy holt nyelv nem kell, s ha a magyar nem alkalmas, be kell fogadni a németet; a ki ezt nem érti, hivatalából elmehet. A nemzeti nyelv kérdése az 1790. országgyülésen került először tanácskozás alá. Az 1805. hongyülés már a helyhatóságoknak megrendeli, hogy a helytartósághoz magyarul irjanak, az 1830-ki pedig (1830: 8.) a helytartóságot is magyar válaszra kötelezi, a kir. és ker. táblák törvénykezési nyelveül a nemzetit rendeli, s ennek müvelésére a magyar tudományos akadémiát létesiti. Az 1832—1836. országgyülés már magyarul szerkeszti a törvényczikkeket, s a kir. itélőtábla és főtörvényszék hivatalos nyelvévé a magyart rendeli. Az 1840: 6. még tovább megy. Meghagyja, hogy az egyházi törvényszékek s a kir. udv. kincstár is magyarul közlekedjenek a világi hatóságokkal, s az országgyülés és a helytartóság nemzeti nyelven irjon a királyhoz. Végül az 1844: 2 minden kivánatot kielégitett. Megszabta t. i., hogy a király is magyarul szóljon és irjon a rendekhez, az országgyülés törvényhozási és tanácskozási nyelve csupán a nemzeti legyen, iskolákban tannyelvül ez használtassék, s a kapcsolt részekben is rendes tantárgyul tanittassék stb. Ekkép a nemzetiség élet jogának kivivására és megerősbitésére a leghatalmasabb eszköz alkalmazásba tétetett. Örökre sajnálni lehet azonban, hogy az ellenzék a nemzeti nyelv körüli buzgóságában általán véve kevés figyelemmel és méltánylattal volt az idegen törzsek és társországok egyenlő jogosultságu hasonérzelmeire, s e miatt azok szivében az alattomban szitott és ápolt féltékenység és elhidegülés kigyóit, megfészkelni engedte.

Ily körülmények közt fejlődött ki az eszmeharcz az o r s z á g ö n k o r m á n y z a t i j o g á n a k biztositása érdekében.

Mire az ellenzék mint szilárd alapra támaszkodhatott e diadalközben, az törvénykönyvünk, s különösen az 1790: 10. volt, mely legvilágosabban magában foglalja az önkormányzat eszméjét, a mennyiben kimondja, hogy: „Magyarország a kapcsolt részekkel együtt szabad ország, kormányformájára nézve független, azaz más országnak vagy résznek alávetve nincs, hanem önállással és saját alkotmánynyal bír, — s azt a maga törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok mintájára kell igazgatni és kormányozni." Hosszú tapasztalás bizonyítá, hogy a törvényeinkben kimondott szabadságot, függetlenséget és önállást az eddigi közjogi intézmények sem kifejteni, sem főleg biztosítani nem bírták. Mindamellett az ellenzék nagyobb része a szabad önkormányzatra nézve a régi modorú helyhatóságokat jövőre is kielégitőknek tartotta, hivatkozván különösen az 1823. évre, midőn az alkotmányt a megyék passív ellenállása mentette meg. De voltaképen a megyerendszer, ha jó mentőszer is a kormány túlkapásaiban, de magában elégtelen arra, hogy ily bajok ismétlődéseinek elejét vegye, miután az ország kormánya az udvari kanczellária és a helytartóság által gyakoroltatván, ezeket, mint testületeket, a nemzet kérdőre és felelősségre nem vonhatta. Végre Apponyi kanczellár administratori rendszeréből megérté az ellenzék, hogy a megyék jogkörét is meg lehet csorbitani és a helyhatóságok önállását is alá lehet ásni, s ez által arra indittatott, hogy programmjába az eddig háttérbe szorított centralisták eszméjét, t. i. a független, felelős kormányt is beigtatá.

II.

Az országos reformokkal és haladási eszmékkel szemben a kormány sokáig szenvedőlegesen viselte magát. Végre azonban maga is belátta a régi állapotok tarthatatlanságát, annyival inkább, mert főtámasza, az u. n. conservativ párt is, lassanként mindinkább több eszmét sajátitott el a szabadelvű ellenzéktől. Elhatározá tehát, hogy maga álland a reformok élére. E czélból a conservativ felsőtáblán hirtelen túlsulyra vergődött *Apponyi* Györgyöt tette kanczellárnak (1845-ben), ki, hogy az

alsóházban biztosíthassa maga részére a többséget, mindenekelőtt a megyék feletti befolyását törekvék szilárdan megállapitani, s e végre azokat saját emberei közül kinevezett főispáni helytartókkal rakta meg. E részben az erélyes és ifjú kanczellár oly kevés körültekintéssel járt el, hogy két év alatt (1845—1847.) már 32 adminisztratort nevezett ki, kik nem a helytartósággal, hanem egyenesen a kanczelláriával közlekedtek. Ezek fizetése 500 p. frtról 5000-re emeltetett oly időben, mikor első osztályzatu megyékben az első alispánnak 800, a főszolgabirónak 400, az esküttnek 100 p. frt volt fizetése. Az új „Kreishauptmann"-ok alatt (mint Kossuth az 1845. márcziusi pestmegyei gyülésen az adminisztrátorokat gúnyosan, de találólag nevezé), az igazságszolgáltatás rosz karba jutott, sőt néhol egészen fennakadt, a helyhatósági jogok rövidségére a kormány érdekében lélekvásárló korteskedések indittattak meg, s ha olykor a megyék a Fölség előtt sérelmeiket akarták elpanaszolni küldöttségeik által, ezek kihallgatást nem nyertek, sőt törvényellenesen szándékaiktól eltiltattak. Az alispánok, kik szuronyhatalommal is felruháztattak, nem a megyéknek, hanem az új adminisztrátoroknak tartoztak felelőséggel, kik szintén karhatalmat gyakoroltak, s ez uton több megyékben (Bihar, Hont, Turócz stb.) vérlázitó kegyetlenségeket is idéztek elő. Ily módon Apponyi az országos ellenzék rokonszenvét és elismerését nem nyerhette meg, s ez nem nyujthatott kezet egyességre oly kormányfőnek, ki magát mindjárt felmerülése idején törvénytelenségekkel vette körül. A számos adminisztrátorok kinevezése ugyanis törvénybe ütköző volt, s az ilyenek alkalmazását már az 1825. országgyülés is a sérelmek közé sorozta. Ezenkivül a kormány önkényileg megszünteté a horváttartományi gyülés régi rendszerét, s a nemességet ott jogos szavazatától megfosztván, csupán azoknak engedett szavazatot, kiket oda a bán tetszése hivott meg. A Részek visszakapcsolása, melyet számos törvényczikk megrendelt, nem foganatosittatott. A határőrvidéken a váltótörvényszékek itéletei az 1840. törvényhozás daczára sem hajtattak végre. Az előleges könyvvizsgálat, melyre semmi nemü törvény sem létezett s annálfogva törvénytelenség volt, tulságos szigorral és aggályoskodással gyakoroltatott. Az osztrák dohány-

egyedárússág hazánkba is befészkeltetve lőn, s azon törvények mellőzésével, melyek a boltnyithatási jogot megszabják, a hazai ipar rövidségére cs. k. dohánykereskedések nyittattak stb. Ily körülmények közt hasztalan sürgeté Széchenyi az ellenzéket, hogy szövetkezzék a kormánynyal, — mert szem előtt folytak le a számos jogsértések, s a nemes gróf azon nyilatkozata, hogy „a kormány lemondott alkotmányellenes és nemzetiségtelen czélzatairól,“ bár elvben valót tartalmazhatott, de a tényekkel szembeszökő módon ellenkezett.

A kormány a conservativ pártban talált hü szövetségest, mely Apponyit nemsokára sugalmazójának fogadta el. E párt, az ellenzék törekvéseit éretleneknek és vészthozóknak találván, a tagadás terén vetette meg lábát, magát egyébiránt „fontolva haladó“-nak szerette neveztetni, magatartását illetőleg pedig benn az országban a Metternich-politikát legyezgette, s egészben véve vak eszközévé vált a kormánynak. E párt szintén csak 1825. óta tömböződött. Állandó magvát mágnások és a főpapság képezték. Népszerüsége a nemzeti közvélemény előtt semmi sem volt.

Minél inkább haladt az idő, a pártok annál nagyobb bizalmatlansággal viseltettek egymás iránt. Az ellenzék különösen szenvedélyes modort vett fel, s törekvése czéljául a kanczellár megbuktatását tüzte ki; előre azonban nem gondoskodott azon esetre, hogy mi lesz akkor, ha csakugyan lehetetlenné fogná tenni a kormányt, — s e miatt a dolgok váratlan fordulása sok tekintetben készületlenül találta. Növelte az ellenzék merészségét az a körülmény, hogy Apponyi fölemelkedése első példa gyanánt szolgált arra, hogy a parlamenti befolyás magában is elég a kormány átvételére, s hogy a nyilt küzdelemre a conservativek részéről történt a kihivás, nem csekély elbizakodással. Legnagyobb ingerültségre adott okot az adó kérdése. Az ellenzék azt kivánta, hogy minden adó közös legyen. A conservativek haladni kivánó része pedig a közteherviselést nyilt kérdésnek hagyta fel, és sem ellene, sem mellette nem nyilakozott, s a párt legutoljára kibocsátott programmjában ez egész dolgot egy igével sem érintette. Másik nagyobb része pedig a conservativeknek egyenesen a közadózás elve ellen volt. Ilyen vala

a kormány eljárása is; hallgatott a reform e legfontosabb ága felett, s magatartásából nem lehetett kivenni: vajjon volna-e hajlama azt életbe léptetni, söt a gyanús hallgatás csönde alatt eltürte, hogy közegei az adózás elve ellen izgassanak, s itt-ott lelkiismeretlen és erőszakos harczot folytassanak.

A pártok között, nemcsak a kiegyenlités, hanem a közvetités is lehetetlenné vált már. Széchenyi, ki egyik párthoz sem tartozott, attól tartott, hogy a nemzet önmaga fogja erőszakosan érvényesiteni igényeit, s különösen félt, hogy az adózó nép tettlegesen lép fel, és kényszeritendi a nemességet elöjogának félretételére. Ismételten kérte azért Polit. Programm. czimű munkájában az ellenzéket, s különösen *Kossuthot* óvatosságra, mérsékletre s a kormány iránt bizalomra. Az ellenzék azonban ugy gondolkodott, hogy a tulsó párt semmi biztos alapot sem nyujt a kölcsönös együttmüködésre. Kossuth pedig kihallgatni sem volt már hajlandó a grófot. Elkeseredve ugyanis a tőle származott, szenvedélyes és nem ritkán személyeskedő megtámadások miatt, az ellenzék egyik közlönyében Széchenyi Programm-töredékére gunynyal mondá: „Megjelent.... ezen keresztényi epeömlengése ő excellentiájának Krisztus születése után 1847. esztendőben. Mondják, az van benne, a mit emlitettem. Mondják; én nem tudom, nem olvastam..... Ő excellentiája nagyon beteg; s én nagyon sajnálom, de nem olvasom „„töredékeit."" — Miután a conservativ párt magát szervezé, s önhitten programmot is adott már ki, Széchenyi e művének megjelenése alkalmat adott az ellenzéknek arra, hogy hasonlót tegyen. Ily czélból még azon évben (1847. jun. 5.) az ország különböző részeiből Pestre seregelvén, onnan „Nyilatkozatot" bocsátott ki. Ebben azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a kormánynak sem szándéka, sem ereje nincs a törvényeket s az alkotmányt hiven megtartani, elsorolja az általa elkövetett számos törvénysértéseket, s egymásután előadja, hogy az ellenzék minémü reformok behozatalát tartja szükségesnek, kivánván t. i. parlamenti felelős kormányt, sajtószabadságot, Erdélylyel való egyesülést, vallási szabadságot, és azt, hogy „a honpolgárok minden osztályainak érdekei, a más nyelvü népségek óvatos kiméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesittes-

senek." De kiváltkép mulhatatlanúl szükségesnek nyilvánítja a közteherviselést, a politikai jogegyenlőséget, az urbériség kármentesítéssel való eltörlését és az ősiség megszüntetését. Végül kijelenti, hogy ezen nyilatkozat szellemében fog működni a legközelebb tartandó országgyülésen. E nevezetes programm, mely D e á k tollából folyt, végleges kinyilvánitása volt a kormány iránti engesztelhetetlenségnek, teljes összeszámolása A p p o n y i törvénysértéseinek ép úgy, mint az ellenzék reformtörekvéseinek, s megpecsételé a pártok közti egyezkedés lehetetlenségét.

III.

A válság közelgetése idején (1847. január 13.) m eg halt J ó z s e f nádor, ki „félszázadon keresztül, nem ritkán nehéz körülmények közt, a hazának ügyeit ernyedetlen buzgalommal vezette," s kire épen ekkor lett volna nagy szükség, midőn pártokon felülemelkedett állásánál és sokoldalu tapasztalatainál fogva a békés kibontakozást igen elősegíthette volna. Harmadnapra V. F e r d i n a n d király az elhunyt nádor fiát, I s t v á n főherczeget nevezte ki, a közhangulat nagy örömére, Magyarország királyi helytartójának. Szept. 17-én végre kiadatott a királyi meghívó levél magyar nyelven, melyben a Fölség 1847. nov. 7-re Pozsonyba gyüjti össze hiveit országgyülésre, a végett, hogy nádort válaszszanak, s hogy velők „az ország boldogságának növelésére s a közjó gyarapitására kivánt, többféle nagyfontosságú törvényes intézkedésekről . . . . . tanácskozhassék."

A követválasztási mozgalmak alatt mindkét párt nagy tevékenységet fejtett ki, hogy saját jelöltjeit választathassa meg. A kormány-párt különösen sem fáradságot, sem pénzt nem kimélt, hogy az országgyülésen többségre juthasson, mi az alsótáblánál is majdnem sikerült, azonkivül, hogy a felsőtábla egészben véve rendelkezése alatt állott.

A kormány részéről Bécsben A p p o n y i György vezeté az országgyülést. Az a l s ó t á b l a elnöke Z a r k a János kir. személynök volt, tagjai valának a megyék (105), szabad kir. ke-

rületek (7), kir. városok (72), a káptalanok és apátságok (35), Horvátország (2) s a mágnások, vagyis u. n. „jelen nem lévők" (189) követei, úgy szintén a kir. itélőtábla tagjai és ülnökei (22), összesen 432 tag. A felsőtábla elnöke István. Helyettes elnökök: Majláth György országbiró és Keglevics Gábor főtárnokmester. Tagjai voltak a főispánok (32), a bárók, grófok és herczegek (190), az ország zászlósai (10), Horvátország küldötte (1), a püspökök, a pannonhegyi főapát és a jászói prépost, úgy szintén a karloviczi érsek (25), összen 258 tag. A két tábla külön tanácskozott, a kir. leiratok felolvasása s a két tábla által már közösen megállapitott határozatoknak a Felség elibe való terjesztése végett azonban u. n. elegyes ülésben egyesült, melynek elnöke a nádor vagy az országbiró volt. Az alsó tábla tagjai az országos ülések tárgyát előleges tanácskozmányban vitatták meg, melyet kerületi ülésnek neveztek, fontosabb ügyekben itt tétettek meg az előmunkálatok, hogy az országos küldöttséghez való utasitás szüksége kikerültessék. A kerületi ülés tárgyalásai is nyilvánosak voltak, s a hallgatóságra nézve mindenekelőtt legérdekesebbek, mert minden ügy itt hozatott először szőnyegre, itt világosittatott meg, s ennek szerkezeteit fogadta el, rendszerint változtatás nélkül, szóról-szóra az országos ülés. Ezen ülés is rendes jegyzőkönyvet vezetett, benne a megyék követei sorszerint felváltva elnököltek, a tagok rendszerint szavaztak, a városok és káptalanok követei azonban ezen ülésben nem vettek részt, miután szavazati joguk és befolyásuk általában alig volt több a semminél.

A conservativ vagyis kormánypártnak tulajdonképeni vezére nem volt, miután hiányzott köztük oly kiváló fő, kinek szellemi fölénye többi társaié fölött állónak átalában elismertetett volna. Nevezetesebb főnökök voltak az alsótáblán Somsich Pál és Babarczy Antal, a felsőtáblán Széchen Antal és Dessewffy Emil. Az ellenzék feje volt Batthyány Lajos (a főrendeknél), szónoka: Kossuth Lajos pestmegyei követ. Jeles bajnokai ezeken kivül: Szemere Bertalan, Pázmándy Dénes, Szentkirályi Mór (az alsótáblán), úgy

szintén Teleki László, Perényi Zsigmond és Batthyány Kázmér (a főrendeknél.)

Az alsótábla első országos ülését (nov. 11.) az országgyülés megnyitására leérkezett király és családja üldvözlése felöli intézkedések vették főkép igénybe, mely alkalommal Jozipovich Antal a horvátországi küldöttek követi illetékessége ellen tesz óvást. Ezek viszont az óvás ellen tesznek óvást, s ekként megkezdődik azon kölcsönös keserüségek és bosszantások hosszu sora, mely az utóbbi országgyüléseken annyiszor megujult. Másnap (nov. 12.) a Főrendek és a Rendek a primási palotában a királyi előadások átvételére gyültek össze, mely alkalommal Apponyi György kanczellár szólott a Fölség nevében és jelenlétében magyar nyelven. Beszédét a király azon rövid kijelentéssel toldotta meg, szintén magyar nyelven, hogy „Magyarország Rendeit itt látni örvendek; atyai szándékomat a királyi előadások mutatják, fogadják bizodalommal." Az ország rendei ekkor gyülési termökbe visszatérvén, előttök felolvastattak a királyi előadások pontjai. Ezek szerint ohajtja a Fölség az országgyüléstől, hogy: 1. nádort válaszszon; 2. a katonai szállásolás és élelmezés dolgában a mellékelt törvényjavaslat nyomán intézkedjék; 3. a sz. kir. városok, az egyházi rend és a szabad kerületek országgyülési szavazata ügyében határozzon; 4. a sz. k. és bányavárosokat, törvényjavaslat nyomán alkotmányszerüleg szervezze; 5. a birtokszerzési és átruházási törvényeket módositván, az e tárgyu törvénykezés szabályozására telekkönyvek készíttetése és állandó megyei törvényszékek felállítása felöl törvényjavaslat szerint intézkedjék; 6. az urbéres jobbágyoknak örökváltsági szabadságát, miután annak érvényesítése utjában több nehézségek állnak, a méltányossággal s a tulajdoni joggal összhangzásba hozza; 7. a belkereskedés és müipar felvirágoztatása érdekében az ország és az örökös tartományok közt fennálló vámvonal felől intézkedjék; 8. a közlekedési eszközök, minők a Tiszaszabályozási és Fiumei vasút dolgában törvényjavaslatokat készítsen; 9. a Részek visszakapcsolása iránt az 1836: 21. folytán határozzon; 10. büntető törvénykönyvet szerkeszszen; 11. miután az országos pénztár a kamarai kincstárnak 528,566 ezüst frttal

és 24,313 váltó frttal adósa, gondoskodjék, hogy ezen összeg minél hamarébb megfizettessék. A kir. előadások felolvasása után István főherczeg, a kir. kijelölések mellőzésével, egyhangulag megválasztatott nádornak, mely választást a Fölség még az nap helyben hagyta.

Ezután elkezdődött a ker. ülésekben a pártok mérkőzésének ideje. Az ellenzék czélul tüzte ki, hogy a k. előadásokra adandó válaszfeliratában az ország helyzetének átalános rajzát adandja, s a kormány eljárását és politikáját, olynemü birálat alá fogja venni, mely után Apponyinak nem maradna egyéb hátra, mint leköszönnie. A conservativok pedig ellenszögezték magukat e törekvésnek. Széchenyi itt is közvetiteni akarta a dolgot. Végre (nov. 27.) az ellenzék javaslata, melynek érdekében az inditványt Kossuth tette meg, négy szó többséggel elfogadtatatt, s a hónap első napján (decz. 1.) országos ülés elébe vitetett, mely azt elfogadá. A felirati javaslat, midőn a kir. előadásokról elismeréssel és hálával emlékezik, sulyos panaszokat emel a kormányzás ellen. „Haladási czélzataink főakadályát —ugymond— abban látjuk, hogy az 1790 : 10. teljesen életben nincs, mert hazánk kormányzata nem bir azon önállással, melylyel a törvény szerint birnia kellene. Sulyosbitja ezen akadályt az, hogy törvényhozásunknak és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség létezik; mert ez az, a mi okozza, hogy országgyüléseinken a kor szükségeiből felmerült kérdések megoldásában a nemzet és kormány czélzatainak összeegyeztetésére biztosan nem számithatunk. Előleges és egyéb sarkalatos sérelmeink, melyeket országgyülésről országgyülésre sok izben felpanaszlánk, még mindig orvosolatlanok, s ez által a hozandó bármily üdvös törvényeinknek foganata iránt annyival inkább kétség támad, mivel törvényeinknek végrehajtása és kihirdetése sincs teljesen biztositva. Igy az 1836 : 21. foganatba véve még most sincs; a vallásbeli és váltótörvények az ország határőrvidéki részeiben kihirdetve sem lettek. Hozzájárul, hogy a törvényhozás alkotmányszerü befolyása mellőzésének és a kormányhatalom egy oldalu terjeszkedéseinek iránya is tapasztalható. És e részben bizonyságul szolgálnak már csak azon intézkedések is, melyek a megyei szerke-

zetnek az 1723: 56. és 1536: 36. törvényekben megállapitott rendszere körül az eddig kivételes administrátori hivatal rendszeresitésével, ugyszintén a kapcsolt részek közgyülésére nézve, egyoldalulag jöttek közbe. . . . . Nagy és nehéz a következő idők feladata. A miénk: alkotmányos életünket és anyagi erőnket teljes mértékben kifejteni. . . . Figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát, és azoknak a közálladalom sokszerü viszonyaira kiterjedő kapcsolatát: nélkülözhetetlen eszközül tekintjük, hogy az országgyülés évenként Pesten tartassék. Kérjük Felségedet, hogy ezen kivánata iránt a nemzetet előlegesen is megnyugtatni kegyelmesen méltóztassék." E válaszfelirati javaslat rögtön átküldetett a Főrendekhez, ezeknél azonban dec. 4., 6., 7., 9., 10. és 11-én oly erős ellenállásra talált, hogy azt a csekély számu felsőtáblai ellenzék utoljára sem tudta legyőzni, s határozatba ment, hogy a javaslat leglényegesebb helyei, melyeket a kormány sértőknek találandna, kitöröltessenek. E viták közben a conservativ párt főnökei általában nagy szívósságot és sok dialektikai ügyességet fejtettek ki, s bár a hallgatóság folytonos nemtetszését hallatá, nem engedék magukat visszaijesztetni. A karzat zajongása idővel annál hangosabb lőn, minél nagyobb fontosságot nyert a kormánypártiak magatartása, minél inkább tünedezett a remény az ellenzék győzelme iránt. Végre Zichy Ödön a karzat ellen kifakadt (febr. 3.): „Oly hallatlan botrányok történnek itt e teremben— úgymond—miszerint azokat tovább türni majdnem lehetetlen.... Akármely szabad nemzetet tekintsek, sehol sem vettem észre, hogy ott, hol valaki hivatalos, a vendégek által lepisszegettessék, és akármi módon legyaláztassék. Én ezt semmi esetre, valamint sokan közülünk többé türni nem fogjuk." Ezután felszólitja a nádort, hogy vessen véget ez állapotnak, különben elhagyják e helyet. Ürményi József és Széchen ekkor Zichy felszólalását inditvány gyanánt tekintik, s felszólitják a táblát, tanácskozzék e tárgy felett. Teleki azonban a hallgatóság pártjára kel. Végre az elnök-nádor meginti a karzatot, mit már azelőtt is több ízben tett. Másnap megujulnak a pisszegetések. — A válaszfelirati izenetet az alsótáblai ellenzék nem csekély boszúsággal fogadta. Máskor ha a két tábla az első izenetre

egyező véleményben nem volt, többszörös izenetek által igyekezett egyik testület a másikat saját nézetének elfogadására birni, s a kormánypárt most is hasonló eljárást várt az alsó táblától, mely előtt már kilátásba is helyezé, hogy a Főrendek végre is majd simulni fognak a felirati javaslathoz. A Karok és Rendek azonban, Kossuth inditványára, elhatározák, (decz. 20.), hogy „miután a méltóságos Főrendek tőlök a válaszfeliratra nézve ugy térben, mint irányban, egészen különböznek,... s a létező különbözések összeegyeztetésére nézve reményt nem táplálhatnak," annál kevésbé, mert a RR. a választfeliratban kifejezett nézeteiket „az ország alkotmányszerü kifejlődésének akadályai felől... nem változtathatják meg," ennélfogva ők semmiféle válaszfeliratot sem fognak küldeni a Fölséghez, hanem a benne előadni szándékolt sérelmeket kifejtve és indokolva, majd külön feliratokban terjesztendik fel. Ekkép lelépett az alsótábla „azon térről, melyen a fejedelem szavától megnyugtatást remélt," s azon felirati javaslat, melyről a Pesti Hirlap azt mondá, hogy „annál jobb irományt formára és alakjára nézve a magyar törvényhozás még nem állított elő," a nélkül, hogy rendeltetése helyére eljutott volna, félretétetett az országgyülési irományok lomtárába.

Az első országos jelentőségü törvényhozási tárgy, mely az alsótábla munkásságát igénybe vette, a közteherviselés ügye volt. Ez iránt Szemere Bertalan tette meg a kerületi (nov. 29.) ülésben az inditványt. Egy hét mulva pedig az országos ülés a szerkezetet elfogadván, átküldé a felsőtáblához (decz. 7.) „A KK. és RR. — ugymond az izenet — sem az ország lakosaira nézve igazságosnak, sem a közállományra nézve czélszerünek nem tartván, hogy minden rendes közadózási terhek, az ország lakosainak csak egy része által kirekesztőleg viseltessenek: óhajtanának ezen terhekben megosztozni, még pedig akképen, hogy a közteherbeni ezen részesülésök által az adózó népnek jelenleg fennlévő terhei könnyittetvén, mód és alkalom nyujtassék sokféleképen elkorlátolt társadalmi viszonyainknak igazságos útoni kiegyenlítését lépesőről lépesőre sikeresen megközelíteni. Ugyanezért óhajtanák, hogy a nemesség és mindazok, kik e nevezet alatt értetnek, s eddig e részben

tehermentesek valának, a törvényhatósági h á z i a d ó viselésében részt venni törvény által köteleztessenek." Ezenkivül az ország sürgetősebb szükségei fedezhetésére egy o r s z á g o s p é n z t á r felállitása elvileg szintén meghatároztatik. Hogy a RR. az adó harmadik nemét, a h a d i a d ó t is el nem fogadták, az egészen utasitásaik szellemében történt, mert a megyei nemesség többsége nem akarta, hogy mindenféle adófizetésre kötelezze magát előre is, miután a kormány számadási felelősségéről még egyátalában nem volt biztositva, s egyelőre a felől sem érezte magát megnyugtatva, mire forditandják majd pénzét. A főrendek azonban, bár a „nemesi szüz vállak" védelmére nyiltan átallottak kelni, csak négy napi (jan. 12., 14., 15. és 17.) hosszu vita után lettek rábirhatók, I s t v á n nádor közbevetésére, hogy az izenethez immel-ámmal hozzájáruljanak. Ekkor kijelentik, hogy „a közös teherviselés elvében megegyeznek, s a törvényhozás feladatát annak részletes alkalmazásában keresik, s a fizetésnek a KK. és RR. izenetükben emlitett két nemét, u. m. a házi adót és országos pénztárt, ezen elv részletes alkalmazásának tekintik" — s e tárgyban érdemleges működés végett az alsótábla által javaslott országos választmány kiküldéséhez részükről is hozzájárulnak, ámde ez ügy érdemét illető végelhatározásukat a választmány jelentésétől függesztik fel. V é c s e y Miklós báró szathmári főispán azonban egyenesen kivánta a nemesi nemadózási elv épségben fenntartatását, támogattatva némikép B u s a n Hermann horvátországi követ által, ki a régi modoru subsidium mellett óhajtott maradni.

Még nagyobb ellenállásra talált a Főrendeknél az alsótábla izenete (decz. 21.) az u r b é r i ö r ö k v á l t s á g dolgában. A RR. óhajták, hogy „valamint egy részről a földesurnak tökéletes kármentesités biztosíttassék, ugy másrészről az urbéri tartozásoktól és szolgálatoktóli megváltás a földesur beleegyezésétől felfüggesztve továbbá ne maradjon," mely felfüggesztés czélhoz nem vezető úton az 1840: 7-ben állapittatott meg. Ez izenet a Főrendeknél tárgyalás alá kerülvén, két napi vita után V a y Miklós inditványára kinyilatkoztatják, (febr. 3. 4.), hogy az 1840: 7. czéltalanságának oka nem a földesurak idegenkedése volt az örökváltságtól, ők beleegyeznek, hogy az

urbéri viszonyokból kibontakozás minden érdekek kielégitésével eszközöltessék, ennek módjai kimutatására az alsótáblától ajánlatba tett országos választmányhoz részükről is hozzájárulnak, azonban kényszeritő törvény hozásának kérdésébe ereszkedni nem fognak.

A következő országos ülésekben (jan. 7. és 15.) a magyar nyelv és nemzetiség ügyében készült javaslatok tárgyaltattak, miközben, valamint e dolognak a kerületi ülésekben tárgyalása alatt is, a kapcsolt részekbeli követek, a javaslatoknak rájok vonatkozó s őket nemzetiségökben érdeklő része ellen erősen küzdöttek. E keserü viták ujult erővel törtek ki, midőn a honositás ügye került szőnyegre, (jan. 27.—29.) mely alkalommal a honositandóra nézve feltételül tüzetett, hogy a magyar nyelvet beszélje. Bunyik József és Ožegović Metell horvát követek e feltételt visszautasiták, s kinyilatkoztatták, hogy országuknak külön honositási joga van, melyet ezután is függetlenül fenntartani kivánnak. A RR. azonban a szerkezetbeli feltételhez ragaszkodtak, s Horvátország sürgetett jogát oly törvénytelenségnek állitották, melyet, ha eddig gyakorolt volna is, ezután meg kell szüntetni. E törvényjavaslatok a Főrendekhez elküldetvén, ezek azt sokkal több körültekintéssel tárgyalták, s reá oly lényeges megjegyzéseket tettek, melyek szerint a javaslat egyoldalu merev iránya változást szenvedett. A főrendi izenet később felolvastatott (márcz. 4.) a rendi táblán, s aztán a nélkül, hogy ujra tárgyaltatnék, az egész dolog igen tapintatosan félre tétetett. Ezentúl a magyar nyelv-nemzetiség és honositás ügyében készült szerkezetek az országgyülé si naplóban egy igével sem emlittetnek, s természetesen sem a Fölséghez fel nem terjesztettek, sem a megerősitett törvényczikkek között nyomuk sincsen. [1])

[1]) Igy állván a dolog, a Serbische Bewegung ismeretlen szerzőjétől az igazság érdekében megvártuk volna, hogy midőn a magyar nyelv és nemzetiség tárgyában készitett javaslatot, mint a nyelvkényszer okmányát az $184^7/_8$. országgyülés politikai nézeteinek jellemzésére egész terjedelmében közli (23. és köv. l.), midőn elsorolja, hogy egyes magyar követek (különösen Kossuth) mily méltánytalan kifejezésekkel éltek (az országgyülés kezdetén) az idegen nemzetiségekre vonatkozólag:

Mig az országos ülések ily tárgyak körül forogtak, azalatt a kerületi tábla és a bizottságok egymásután vették elő és vitatták meg azon dolgokat, melyek országos sérelmeknek tekintettek, hogy e sérelmeket külön feliratokba szedve terjeszthessék fel majd a Fölségnek. Ily dolgok voltak a horvát tartományi gyülés oktroyált szerkezete, a g. n. e. vallást illető önkényes kormányi intézkedés, a Részek és az adminisztrátorság kérdései. A viták e tárgyak körül igen nagy élességgel és elkeseredéssel folytak, mert mindkét párt tudta, hogy ezeknek kimenetelétől dől el: megmarad-e továbbra is Apponyi a kormányon, vagy pedig a szabadelvü ellenzék fogja végrehajtani a nemzet alkotmányos ujjáalakitását. A kormányt e viták aggodalommal töltötték el, különösen félt az adminisztrátori kérdésben müködő választmány munkálatának szinre hozatalától, mely oly fényesen és oly megdönthetetlen logikával fejtegeté az adminisztrátori rendszer törvénytelenségét és alkotmányra veszélyes voltát, hogy minden erejét össze kellett szednie, s a követeket szép szóval, igéretekkel és lélekvásárlásokkal pártjának megnyernie, hogy a nagy compromissiónak elejét vegye, annyival inkább, mert a megyék utasitásainak többsége is sérelemnek tekinté az adminisztrátori rendszert. Végre az ellenzék némely tagjai titkon megegyeztek a kormánypártiakkal abban, hogy többséget fognak szerezni egy e tárgyban kiadandó királyi leiratnak, melyben meg fog igértetni, hogy a megyék jogait adminisztrátorok kinevezésével többé nem fogják csorbitani; mely leirat kedvező fogadtatásával aztán minden további vita megszünend e kérdés felett. Január végével tehát kiadatott (jan. 30.) Bécsben a leirat. E szerint a király figyelmét nem kerülték ki azon „aggodalmak és különféle eszmék,“ melyek a főis-

megemlitette volna azt is, hogy e javaslat soha sem vált törvénynyé, hogy annak félretételével a hongyülés a leggyöngédebb figyelmet tanusította a nem magyar törzsek és Horvátország iránt, s hogy az országgyülés további folyamában és végén egyes szónokok (maga Kossuth is) a legméltányosabb elismeréssel nyilatkoztak az idegen nyelvek jogairól. S midőn ezt nem tette, azon állitmánya, hogy az 1847/8. országgyülési vezérférfiak beleestek az önmagok által készitett s a kanczellártól előre sejtett törbe, t. i. a nyelvtörvény hozatalába, aligha tartható alaposnak. miután az utolsó pozsonyi gyülés nyelvtörvényt nem hozott.

páni helytartók kinevezése miatt több törvényhatóságban keletkeztek, attól tartván, mintha az uralkodó a megyei szerkezetet, az ősi alkotmányt, s különösen az 1790: 10-et megsérteni törekednék. E „féltékenység és balvélemény" már a jelen országgyülés folyamára is oly káros hatást látszik gyakorolni, mely azt feladatának „eredménydús megoldásában tetemesen nehezíti." A F ö l s é g tehát az „alap nélkül keletkezett" aggodalmak eloszlatására kijelenti, hogy a főispáni helytartóknak százados gyakorlat szerint ugyan, de a körülmények igényeihez képest nagyobb számmal történt kinevezése által sem a megyék törvényes állása, sem a főispáni hivatal hatásköre csonkittatni, sem valamely uj, az 1723: 56. t. czikkel és az 1790: 10. t. czikk szellemével ellentétben lévő rendszer felállittatni.... nem szándékoltatik, hanem főkép az czéloztatott, hogy az előhaladt kor által okozott mozgékonyabb közéletnek változó jelenetei között, kivált a helyhatósági sajátságos viszonyok irányában önként megnehezült országkormányzásnak törvényes müködhetése okáért az ennek főkellékét képező megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás a főkormányzóknak az 1723: 56. t. czikk rendelte állandó őrködése alatt gyorsabbá, szabatosabbá, hatályosabbá tétessék, — egyszersmind pedig több főispánoknak személyes és hivatalos viszonyaiból eredt akadályok megszüntével, a megyei főkormányzók, a méltóságaikkal járó kötelességeiknek tökéletes teljesithetése végett azon állapotba tétessenek, mely az idézett t. cz. üdvös rendeletének teljes értelmében megfelelend." Miután e szerint a király a főispánokat törvényes hatóságaikba visszafogja helyezni, megvárja az országgyüléstől, hogy a féltékenységek félretételével, elfogultság nélkül szoritkozzék törvényhozói kötelessége teljesitésére. E leirat mindkét párt meglepetése és ámulata között olvastatott fel (febr. 1.) az elegyes ülésben. A conservativoknak nem tetszett, mert benne nagy engedményeket láttak a közvélemény iránt, de az ellenzékieket sem elégité ki, mert puszta igéreteket tartalmazott, melyeknek teljesitéséhez nem volt bizadalma. A törvényhozó test átalában nagy felindulásba jött; mert e leirat keletkezése körülményeinek titkába előre beavatva nem voltak, és K o s s u t h különösen ingerült hangulatot öltött fel, sejtvén, hogy miután az adminisztrátori

sérelem tárgyában kiküldött bizottságban ő dolgozott legjobban, s ennek részéről az inditványt is ő készült megtenni, most őt e fényes szerepétől ily módon elejteni annyit tesz, mint vezértekintélyét megdönteni. Mindazáltal a mérsékletre hajló ellenzék nem akarta eltaszitani a kormánynak békülésre nyujtott jobbját, s több napi keserü és makacs vitatkozás után, miközben a kormánypárt többségi súlyát is érezteté az ellenzékkel, végre abban állapodott meg, hogy a választmányi munkálatot és az adminisztrátori sérelmet nem fogja tüzetesen tárgyalni, hanem a leiratra egy köszönő választ intéz a Fölséghez. E válaszfelirat, melyet az országos ülés febr. 12-én fogadott el, az országos RR. hálaját fejezi ki azon aggodalmak eloszlatásáért, melyeket „a megyei szerkezetnek és főispáni hivatalnak az 1723: 56. 58. ugy az 1536: 36. t. czikkben megállapitott rendszere körül, a törvényhozás mellőzésével tett intézkedések a nemzetben okoztak,“ s a leiratbeli igéretnek a törvények értelmében minélelőbb leendő foganatositását a „Fölség királyi szavának szentségébe vetett legőszintebb bizodalommal reménylik.“

Ugyanezen országos ülés javaslatot fogadott el a Részek haladéktalan visszakapcsolása, vagyis az 1836. 21. tényleges foganatositása és Kővárvidéknek még ezen országgyülésre meghivatása ügyében. Ez alkalommal Zarka személynök indokolni és mentegetni igyekezett a kormány abbeli valóban botrányos magaviseletét, hogy az idézett t. czikket eddig is nem érvényesitette, az indokolás azonban a dolog természete szerint egyátalában nem sikerült, és Kossuth, ki e tárgyban már előzőleg kerületi ülésben is kimeritő remek beszédet tartott, nyomban kifejté, hogy a kormány 12 évi eljárása és mulasztása e dologra nézve menthetetlen.

A remény azonban mindinkább enyészett, hogy ez országgyülésen a szabadelvü reform-párt a maga eszméit győzelemre segithesse és Apponyi önkényuralmának véget vethessen. A kormány nemcsak a felsőtábla hasonlithatlanul nagyobb fele által támogattatott mindenben, hanem időközben a Rendeknél is több-több befolyásra talált, s az ellenzék sorai közt is titkos és nyilvános párthiveket csábitott magához. Az adminisztrátori kérdésben történt kerületi ülés szavazásának eredménye (febr.

5.) kétségtelenné tette, hogy az ellenzék a conservativok befolyását többé szám szerint sem képes már ellensúlyozni. Az alsótábla el volt készülve a legroszabb fordulatra, a feloszlatásra is, és febr. 12-ike óta nem tartott országos üléseket. Kossuth szónoki bukása szélén állott. Ugyanis nemcsak az adminisztrátori sérelem tárgyalhatásától üttetett el, hanem reá egy másik, még nagyobb kudarcz is várakozék. Inditványt adott be t. i. már régebben az alsótáblához, a vukovár-fiumei vasuti vonal létesitése iránt. Széchenyi vasut hálózati tervébe azonban e vonal, mely nemcsak hazánk érdekeivel merőben ellenkezett, hanem hamis költségvetéssel is volt ajánlva, sehogy sem volt beilleszthető, annyival kevésbbé, mert a nemes gróf Fiumét Pesttel egyenesen (Székes-Fehérvár, Siófok, Károlyváros felé) akarta összekapcsoltatni. Az országgyülési tagok s a közvélemény Kossuthtól elfordulva, nyiltan Széchenyihez pártolt. Az ellenzék legtekintélyesebb közlönye a Pesti Hirlap, január és februárfolytán szintén ez értelemben vezérczikkezett. Pestmegye követének lehetetlen volt nem látnia a reá várakozó vereséget, s hogy az ellenzék kedvéből mégis ki ne essék, igyekezett más téren ragadni magára a figyelmet.

Mindjárt az országgyülés kezdetén az ellenzék saját kebeléből hét tagot küldött egy bizottságba, melynek feladata volt a kérdéseket előre kidolgozni s meghányni-vetni, mielőtt azok a nagy értekezletbe, vagyis a kerületi ülésbe vitetnének. Kossuth mellőzve e kisebb bizottságot, egyszer csak azon váratlan inditványnyal lép fel egyenesen a ker. ülésben, hogy az országgyülés szólitsa fel az Uralkodót, hogy adjon alkotmányt az örökös tartományoknak s elégitse ki a zavargó olaszok kivánatait. E tárgy fényes beszédekre nyújthatott anyagot. Szemere azonban kifejté, hogy mennyire nevetségessé tenné önmagát az országgyülés, hogyha a többi tartományok számára kérne alkotmányt, s az olaszok kivánatainak megadását sürgetné, holott saját nemzeti alkotmányának sem bir érvényt szerezni s az olaszok ellenében álló 60,000 magyarországi katonát nem képes visszahivni. Az inditvány tehát mellőztetett.

Ekkor véletlenül egy irtózatos hir rázta fel Európa nyu-

galmát, hogy t. i. Francziaországban forradalom tört ki, s Lajos Fülöp királyi trónját Párizsban összetörték (febr. 22. és 24.). A magyar lapoknak nem volt szabad rögtön közölniök e hírt, s a Pesti Hirlap is csak márcz. 5-kén hozott arról először tudósítást. A szájról szájra szállingó hír azonban kimondhatatlan izgatottságot szült Pozsonyban, annyival inkább, mert az Olaszországban kiütött szabadsági és nemzetiségi mozgalmak a nagy közönség érdekeltségét és figyelmét különben is felvonva tartották. Kossuth elhatározta, hogy keresni fogja az alkalmat, s nemzete nevében hangot ád az idők viharának.

Pár nap óta az a hír terjedt el Pozsonyban, hogy az osztrák hitelintézet bankjegyei, melyek Magyarországon kizárólag voltak forgalomban, nem váltatnának be névleges értékük szerint. E puszta hírre, mert komoly aggodalomra még semmi ok sem volt, Balogh Kornél győrmegyei conservativ követ, bejelenti a kerületi ülésnek (márcz. 1.), hogy a bankjegyek iránt inditványa lesz. Kossuth az örökváltsági ügynek általa egy nappal azelőtt inditványozott fölvételét önként alárendeli Balogh inditványának, s ekkép határozatba megy, hogy legközelebb (márcz. 3.) a pénzügyi inditvány tárgyaltassék.

Az alkalom, mire Kossuth várt, megjött és önként kinálkozott. Kitüzött napon roppant számu hallgatóság előtt s remegő várakozással emelt szót Balogh. „Visszatekintve — úgymond — Európa azon pénzbonyodalmaira, melyeket a franczia forradalom idézett elő, s melyek következései a magán viszonyokra nézve még élénk emlékezetben vannak, s figyelmezve az újabb eseményekre is, melyek a pénzügyre már is befolyást gyakorolnak, küldői kebelében aggodalom ébredt a forgalomban lévő bankjegyekre nézve.“ — Inditványozza tehát, „kéressék meg ő felsége, hogy a bank állása, s különösen a forgalomban lévő bankjegyek mikénti fedezése iránt a nemzetet felvilágositani s megnyugtatni méltóztassék.“ S ekkor felszólalt Kossuth. „Köszönettel fogadom — úgymond — Győrmegye inditványát. Ámbár meg lévén győződve, hogy a fennforgó rendkivüli körülmények specialis tárgyakon felülemelkedni parancsolnak, inditványát csupán alkalmul kivánom használni, hogy a t. RR.-et felkérjem, miszerint a perczek roppant felelősségének ér-

zetében az országgyülés politikáját azon magasságra méltóztassanak felemelni, melyet az idő előnkbe szab." Ezután kiemelé, hogy az aggodalmak még most időelőttiek, a mennyiben a bankigazgatóság ma reggel több követekhez hiteles kimutatásokat küldött, melyekből kitünik, hogy kibocsátott jegyei nemcsak tökéletesen fedezve vannak, hanem azon felül még 30 millió frt activ értékkel is bir. Azonban, így folytatja, veszélybe jöhet a bank, s ennélfogva honunkra roppant kár háramolhat, ha a jelenlegi kormány-politika még tovább is folytattatik, s nekünk önálló financz-miniszteriumunk nem leend. S majd a baj kutfejére menve át, fejtegeti, hogy nemcsak hazánk alkotmányos kifejlődését gátolja az eddigi „bureaucratikus mozdulatlanság politikája," hanem a birodalmat is „dissolutióba sodorhatja." S végül felszólítja a RR-et, hogy „emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára, merítsünk erőt a dynastia iránti hüség érzetéből, merítsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség s polgári kötelesség érzetéből nagy körülményekhez illő nagyszerü határozottságra," s ehhez képest egy formulázott feliratí indítványt tesz, melynek főpontja, hogy a király Magyarországnak független felelős miniszteriumot adjon. Az indítvány ellenmondásra nem talált, s átalános lelkesedéssel elfogadtatott, s a d. u. következett másik ülésben is minden változtatás nélkül keresztül ment.

Ezen esemény jelzi a dolgok új fordulatát. Az ellenzék táborában s az országgyülési közönségben mint növekedő áradat terjed a határtalan lelkesültség. A felsőtábla nagyobb része pedig a rohamos események nyomása alatt elveszti önbizalmát, a mozgalom előszele kényelmetlenné teszi a conservativ álláspontot, s a kormánypárt tagjai egymásután szállingóznak Pozsonyból Bécsbe, minden további harcz nélkül átengedvén a tért az ellenfélnek. Ez pedig ott habozás nélkül urrá teszi magát, s a nemzeti felvirágzás érdekében nagy gyorsasággal végrehajtá az átalakulás müvét, melynek részletei és átalános terve már a több évtizedre terjedő politikai eszmeharczban különben is kellőleg megvitatva és megkedveltetve valának.

1 8 4 8.

Márczius 4. Szombat.

Az alsótábla országos ülése elfogadja Kossuth tegnapi felírati javaslatát az országgyülési teendők iránt. „A legujabb időkben kifejlett események — igy kezdik a Rendek — mulaszthatlan kötelességül teszik figyelmünket azokra fordítani, miket Felséged uralkodó háza iránti hüségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván. Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nemcsak ki nem fejthettük, de söt leginkább fenntartására kelle minden gondjainkat forditanunk.Ennek oka, hogy Felséged birodalmi kormánya nem levén alkotmányos irányu, úgy kormányunk irányával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett. Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátraltatta, most úgy látjuk, hogy ha tovább is folytattatik és a birodalmi kormány az alkotmánynyal összhangzásba nem hozatik, Felséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt áraszthat. Felséged minket reformokra hivott össze; mi régi óhajtásunkat láttuk ezáltal teljesedve és buzgó készséggel fogtunk munkához." A RR. a köztehervviselést, az urbériség kármentesitéssel eltörlését már elfogadták, óhajtják a katonai szállásolás és élelmezés megkönnyitését, a sz. k. városok és kerületek rendezését, a honvédelmi rendszer gyökeres átalakítását, a földmivelés-, ipar- és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá helyezését, az ország alkotmányának „valódi képviseleti irányban" kifejtését, és „szellemi érdekeink ápolását a szabadság alapján;" végül pedig „minden reformok alapfeltétele és biztositékául" magyar független felelős miniszteriu-

mot. Csak ezen óhajtások megadásával lesz béke és nyugalom a hazában, így lesz az az uralkodó-háznak ezentúl is biztos támasza. Egyébiránt a RR. „aggodalommal látják a nyugalom bomladozásának azon jeleit," melyek az örökös tartományokban itt-ott tünedeznek, s a legnagyobb birodalmi válságok kifejlésének azzal vélik elejét vehetni, hogy ha a Fölség „fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által múlhatatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi."

KK. és RR. Napl. 164. Orsz. Irom. 70. 71. l. Pesti Hirlap 1848. 2. sz. V. ö. Kemény, Forr. Után. 114—134. l. Vahot. Orsz. Emlékk. 1848. 24. l. Szemere. III. 96. l. Szilágyi Forr. Tört. 8—11. l. E javaslat még ez nap felolvastatik a Főrendeknél, de miután a nádor már ekkor Bécsbe elutazott, tárgyalás alá vétetni az országbiró nem engedé. Két nappal ezután (márcz. 6.) a ker. ülés felszólítá az országbirót, hogy a javaslat tárgyalására tartson ülést. Majláth azonban erre nem érzé magát felhatalmazottnak, hanem a kivánságot megjelentette a Bécsben időző nádornak, kitől válaszul azon rendeletet kapta, hogy a király parancsából maga is oda siessen. (För. Napl. 337. 340. l.). A RR. türelme ekkor fogyni kezdett. Márcz. 8-án a ker. tábla Kossuth indítványára az országbirót vagy ennek távollétében a tárnokot már „törvényes kötelességére" figyelmeztetve szólítá fel az izenet tárgyalására. De már a tárnok sem volt helyben, s a conservativok átalában annyira oda hagyták Pozsonyt, hogy Kossuth e nap méltán mondhatá: „az országgyülés inkább Bécsben mint Pozsonyban van." Ekkor Kossuth azt kivánta, hogy a felirat a Főrendek mellőzésével küldessék fel, Szentkirályi pedig, hogy az országbiró közkereset alá fogassék, azonban Pázmándy ez indítványoknak ellenmondott, s így keletkezett a márcz. 9-ki határozat. (V. ö. P. II. 1848. 1051. 1052. sz.)

Márczius 9. Csütörtök.

Az alsótábla izenetet küld a Főrendekhez, s felhivja ezeket, hogy a felirati javaslatot haladék nélkül tárgyalják, miután a tárgyalásoknak a körülmények által sokszorosan sürgetett folyamát sem a számos tagok, sem az elnöklő nádor eltávozása nem szakithatja meg, mert „a távollévők a jelenlévőket jogaik gyakorlatában és kötelességeik teljesitésében nem gátolják." De mivel nemcsak a nádor, hanem a helyettes elnökök is eltávoztak, s e miatt az üléstartás több napokra lehetetlenné vált, a RR. „kötelességöknek érzik kijelenteni, hogy ezen állapotot a

törvények és törvényhozás méltóságával összeegyeztethetőnek nem vélhetik, s reményleni szeretik, hogy hasonló rendellenesség miatt felszólalni többé okuk nem lészen."

Orsz. Ir. 75. 76. l. KK. és RR. Napl. 164. l.

Márczius 13. Hétfő.

Bécsben forradalom. A birodalmi főváros lakossága a császártól a financz-ügy közzétételét, alkotmányos törvényhozást, szabadsajtót stb. követel, s midőn a Fölségtől kitérő választ kap, fenyegetődző csoportokban a császári lak felé tódul, s a katonasággal öszszetüz. Erre Albert főherczeg főhadiparancsnok tüzet vezényel, mire a népből többen megsebesülnek és elesnek. A nép azonban perczenként több-több előnyt vív ki a csekély számú katonaság felett. D. e. 9 órakor közhirré tétetik Metternich és Apponyi lelépésök, s egy császári nyilatkozat a tanulók felfegyverkezését elrendeli. D. u. 3 órakor a sajtószabadság és nemzetőrség megadása, úgyszintén Albert és Lajos főherczegnek a kormánytól visszalépése adatik köztudomásul. Harmadnapra pedig nyiltparancs jelenik meg, mely körülírva megigéri, hogy az örökös tartományok alkotmányt fognak nyerni.

P. H. 1848. 8. 3. 2. sz. V. ö. H. M. Huszonöt év. II. 593. 594. l.

Márczius 14. Kedd.

Az alsótábla d. u. 3 órakor a bécsi események hirének vétele után, határozatilag kijelenti, hogy márcz. 4. feliratí javaslatában „a szellemi kifejlődés ápolása szükségének megemlitése által, a népnevelést, a vallási jogok viszonosságát, az esküdtszék létesitését, és a sajtószabadságot, úgy szintén a nemzeti erőnek egyesitése szempontjából az Erdélylyeli egyesülést is nevezet szerint érteni kivánja; továbbá, hogy ott, hol a képviseleti rendszernek alkotmányos iránybani fejlődését határozataik sorába helyezik, ezen átalános kifejezés alatt nevezet szerint az országgyüléseknek Pesten évenként leendő tartása szükségét is czélozta kifejezni." Ugyanezen alkalommal tudomására adatik a

RR-eknek, hogy a felsőtábla a márcz. 4. feliratí javaslatot, a nádor inditványára, egész kiterjedésében, minden változtatás nélkül, átalános felállással elfogadta, mire a RR. a feliratnak Bécsbe vitelére egy 59 tagu küldöttséget határoznak, melyhez a főrendi tábla a maga részéről kinevezett 13 taggal csatlakozik. E küldöttség elnöke István főherczeg és nádor.

K. K. Napl. 165. 166. l. Fő r. Nap. 338. l. A felirat: Orsz. Irom. 78. 79. l. — P. H. 1848. 2. sz. Mielött a Főrendek fentebbi határozatukat hozák, a ker. ülés Kossuth indítványára, felszólítá a tegnap leérkezett nádort, hogy a felsötáblán a feliratot „tüstént" tárgyaltassa és „oda hasson, hogy az vita tárgyává ne tétessék, hanem egyhangulag elfogadtassék." — A küldöttség márcz. 15-én már Bécsben gyült össze.

Márczius 15. Szerda.

Budapesti forrongás. Márczius 12-én az ellenzéki-körben egy Irinyi József által szerkesztett folyamodvány fogadtatik el az országgyüléshez, melyben elő van adva, hogy „miután egész Európa mozog," s többé „hosszas tanácskozásra vagy halogatásra" idő nincs, az országgyülés alakítsa át rögtön az egész alkotmányt és foganatositsa a mellékelt 12 pontot. A szekezetet azonban még ekkor sokan igen merésznek találják, s első nap (márczius 14.) az megy a közgyülés határozatába, hogy a petitio ne nyújtassék be mindjárt, hanem az országos ellenzéki választmány által szervezendő agitatió folytán aláirások gyüjtessenek hozzá. Esti 9 órakor azonban megérkezik a bécsi események hire, s az ifjuság elhatározza, hogy „nem hagyja magát a formák életölö korlátai közé szoríttatni." Másnap (márczius 15.) tehát d. e. 10 órakor Petőfi Sándor és Jókai Mór vezetésök mellett, nemzeti szinü zászlók alatt, tüntetési menetet képez, miközben nagy néptömeg (fegyvertelenül) csatlakozik hozzá. A menet a Hatvani-utczában Landerer és Heckenaszt nyomdájuk előtt megállapodik, s ott a sürü eső daczára bevárja, mig néhányan egy sajtót lefoglalnak, s a 12 pontot ily czím alatt: „Mit kíván a magyar nemzet?" ugy szintén Petőfi „Nemzeti dalát" kinyomatják. A kivánat pontjai ezek: 1. Szabadsajtó. 2. Felelős miniszterium Pesten. 3. Évenként országgyülés ugyanott. 4. Egyenlöség a törvény előtt. 5. Nemzetőrség.

6. Közteherviselés. 7. Urbéri terhek megszüntetése. 8. Esküdtszék, képviselet, egyenlőség alapján. 9. Nemzeti bank. 10. A magyar katonák felesketése az alkotmányra, s külföldről hazahozatala. 11. Politikai foglyok szabadon bocsátása. 12. Unió Erdélylyel. — Végül áll: „Szabadság, egyenlőség, testvériség." Míg a sajtó dolgozott, a néptömeghez Irinyi, Petőfi, Jókai és többen lelkesitő beszédeket tartottak. D. u. 3 órakor roppant néptömeg lepi el a városház előtti tért, benn pedig nyilvános közgyülés tartatik a tanács, a választó polgárság és a nép befolyásával, s itt Szepesi Ferencz polgármester megkezdi a 12 pont aláirását, mely az országgyüléshez kérelem alakjában felterjesztetni határoztatik, egyszersmind pedig a közcsend fenntartására, Rottenbiller Lipót alpolgármester elnöksége alatt, 14 tagu választmány alakíttatik. Ugyanezen gyülés elhatározza, hogy a jelen országgyülés Pestre áttételét a Fölség előtt s a nádornál sürgetni fogja, s végül küldöttséget indit Budára, hogy a helytartótanácstól a cenzura eltörlését, Tancsics Mihály szabadon bocsátását s a katonaságnak a közrend fenntartásába bele nem avatkozását kinyerhesse. E küldöttséget, melynek elnöke Nyáry Pál, beláthatatlan sokaság kiséri át a szomszéd fővárosba, hol a meglepett helytartótanács nevében Zichy Ferencz helyt. id. elnök d. u. $5\frac{1}{2}$ órakor az utczán várakozó néptömegnek személyesen kijelenti, hogy a küldöttség kivánatai megadatnak. Este a Nemzeti Szinházban Egressy Gábor Petőfi „Nemzeti dal"-át szavalja, a kar pedig a közönséggel együtt a Hymnust és a Szózatot énekli.

P. H. 1848. márcz. 17-ki vagyis 4. szám. Palugyay, B. Pest Leirása. 77—79. l. Szilágyi, Forr. Tört. 12—15. l. Kemény, Forr. Ut. 134—140. l. Levitschnigg, Kossuth u. s. Bannersch. II. 8. 9. l. Zerffi, Márczius 15-ke 1848. Pesten. Pest, 1848. — Kléh, A Pesti Forrad. Tört. Pest, 1848. — Magyarország Ujjászületése. Márczius 1848. Geibelnél, Pest, 1848. — Nyáry Albert A Magy. Forr. Napjai 12 arczképpel. Pest, 1848. Magyar Mihálynál. — A mérsékelt irányú P. H. márcz. 16. számában csak rövides, igen színtelen rajzát adja a tegnapi történetnek. mintha szándékosan nem akarna annak fontosságot tulajdonítani, s ugyanezen számában tesz először említést hasonló modorban a bécsi zavargásokról. A 3. sz. (ezen hibás kelt-tel „Vasárnap: márcz. 18.") a pesti esemény-

ről semmit sem szól, a 4-ik azonban (mely elég csodálatosan „Péntek, márcz. 17." felirattal van ellátva), már kimerítő rajzot hoz. A következő számon felül ez áll: „Hétfő márcz. 20. 4-ik szám," — és így 4. sz. kettő adatott ki. — A fővárosiak küldöttségét, mely élén H a j n i k Pállal márcz. 18-án indult el, a ker. ülés márcz. 19-én fogadta. A tábla részéről K o s s u t h válaszolt, kijelentvén, hogy ő ugyan méltányolja B.-P e s t hazafi érzelmeit, s különösen az egyetemi ifjuság azon tettét, hogy a rendet és békét fenntartani segítette, de „mint törvényhozó, utána nem indul.... N e m e g y v á r o s, akár egy kasta, hanem az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsáról itélni.... s e nemzet elég erős és hatalmas e l t i p o r n i mindenkit, minden egyest, egyes kastát s egyes municipiumot, melynek gondolata jöhetne ellene szegülni." Különben a „törvényhozó test már találkozott a nemzet s a főváros kivánataival, a mennyiben épen a kérelemlevél pontjaival foglalkozik. rövidre szabott idejét azonban a Pestre leköltözéssel nem vesztegetheti, különben is a képviselőház, majd nem sokára ott gyülend össze." (K. b e s z é d e P. H 7. sz.) A küldöttség ezután K o s s u t h s a nádor rábeszélésére eláll azon szándékától, hogy a 12 pontot B é c s b e is felvigye (I. m. 3. sz.) A közcsendi választmány ez alatt otthonn mindent elkövetett, hogy a kitörésnek elejét vegye s a közbátorságot fenntarthassa. Pártfogásába veszi az egyetemi ifjuság „kivánatait" (függetlenség a bécsi kormánytól, az egyetemi javadalmak nyilvános, felelős kezelése, tanszabadság, a tanszékek nyilvános pályázat utján betöltése, tekintet nélkül a hitfelekezetre, az évi próbatételek megszüntetése stb.) s átadja azt is pozsonyi küldöttségének. Hogy a nép kedvét töltse, a polgári őrseregbe szabadon beállhatást engedett, a városházát nemzeti lobogóval látta el, fegyvereket osztogatott, márcz. 16-án este kivilágítást rendezett. N y á r y Pál egy újabb küldöttségében kivitte a helytartóságánál. hogy az osztrák szinek és a kétfejű sas a közhelyekről eltávolíttassanak, s márcz. 18-án már a sóház, harminczad stb. helyiségek korlátait és kapuit nemzeti színre festék; ugyanezen nap nemzetőrök váltják fel a sorkatonákat az őrszolgálatokon. Ugyanezen küldöttség kivánta azt is, hogy az ingerültséget szülhető kormányintézkedések változtassanak meg, hogy a kir. kamaránál latin helyett magyar nyelv használtassék, a cs. k. dohány-trafikák s a lotteriák zárassanak be. A helytartóság márcz. 16 án 500, 17-kén 200, 18-kán 800 fegyvert bocsáttat a közcsendi választmány rendelkezésére. E választmánynak pedig tagjai voltak m á r c z. 15-kén: R o t t e n b i l l e r Lipót (elnök), K a c s k o v i c s Lajos, S t a f f e n b e r g e r István, M o l n á r György, N y á r y Pál, K l a u z á l Gábor, T ó t h Gáspár, G y u r k o v i c s Máté, I r i n y i József, P e t ő f i Sándor, V a s v á r y Pál, I r á n y i Dániel, H e n g e l Alajos és E g r e s s y Sámuel. Összesen 14. M á r c z i u s 16-kán pedig: R o t t e n b i l l e r (elnök). K l a u z á l, N y á r y, E g r e s s y S., I r i n y i, S t a f f e n b e r g e r, M o l n á r György, I r á n y i, V a s v á r y, P e t ő f i, T ó t h Gáspár, G y u r k o v i c s, K a c s k o v i c s, N á d o s y István, G r o s s Ferencz, B o r s o-

dy Endre, Emmerling Károly, Burgman Károly, Gieszriegl József, Beliczay Imre, Müller József, Vecsey Sándor, Aul József, Ilkey Sándor, Jókai Mór, Emődi Dániel, Csány László, Kendelényi Károly, Székely Gábor, Bulyovszky Gyula, Oroszhegyi Józsa, Sükey Károly, Sebő Antal, Vidacs János, Degré Alajos, Szegfi Mór, Magyar Mihály, Egressy Gábor, Keleti Zsigmond, Mocsári János, Justh Manó, Számvald Gyula, Sauer Ignácz, Bugát Pál, Csausz Márton, Balassa János, Halász Géza, Flór Ferencz, Pólya József, Székács József, Peczelt Ottó, Vörösmarty Mihály, Eötvös József, Kunewalder János, Török Pál, Szántófy Antal, Margó György, Mavromaty Józsafát, Hajnik Pál, Aigner Ferencz, Landerer Lajos és Kasselik Endre. Összesen: 62. Ugyanekkor új tagokul ajánltattak: Pulszky Ferencz, Perczel Mór és Smidegg Kálmán (Szepessy polgármester közlése után P. H. 3. sz.) A választmány vezérlő lelke Nyáry volt.

Márczius 16. Csütörtök.

Az országgyülés küldöttsége Bécsben Ferdinánd királynak átadja a feliratot, mely által a nádor-elnök beszéde szerint a nemzet a királyi trónt akarja híven támogatni. A Fölség „a nemzet nyilatkozatát köszöni, s kivánságát mielőbb lehetőleg sikeresíteni óhajtja.“ Másnap

Márczius 17. Péntek.

Ferdinand király kéziratot intéz István nádorhoz, mely szerint „az országgyülési felirat kivánságainak teljesítésére .... szívesen forditandja gondjait,“ s ez okból tudatja vele, hogy miután ő az elválasztott s megerősített nádor és kir. helytartó, „a törvények értelmében teljes hatalommal van felruházva“ az országot a király távollétében „a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni, Én (a király) a hü KK. és RR.-nek, egy a fennálló honi törvények értelmében független felelős mimisztérium alkotása iránti kivánatát elfogadni hajlandó legyek.“ Felhatalmazza tehát a nádort, hogy a miniszterségre alkalmas egyéneket jelölje ki, s ezeknek hatáskörét, „a többi örökös tartományokkal legszorosabb kapcsolatban létel“ szemelőtt tartásával, készülendő törvényjavaslatok által megszabatni igyekezzék. E kézirat folytán s a Fölségtől nyert külön felhatalmazás kö-

vetkeztében a nádor Batthyány Lajost miniszterelnöknek kinevezi, s öt miniszterium alkotásával bizza meg.

KK. Napl. 178. 170. l. A kézirat Orsz. Ir. 84. l. István levele B.-hoz — márcz. 17-röl P. II. 3. sz. V. ö. 6. sz. A kir. kéziratba, melynek határozatlan és ingadozó szerkezete feltünő, egy tényellenes adat csúszott, a mennyiben benne az mondatik, hogy a Fölség a RR. feliratát márcz. 17-én vette kezéhez, holott egykoru adatok (P. II. 6. sz.) és István hivatalos jelentése azt bizonyítják, hogy a felirat átadása márcz. 16. d. e. történt. — István nádor a küldöttség elött Bécsben elöre is kijelentette: hogy „azon pillanatban, melyben a magyar nemzet felterjesztett kérései megtagadtatnának, megszünt nádor lenni.“ (Szentiványi P. II. 8. sz.) s a kir. kézirat kinyerésében neki, Széchenyinek és Eszterházynak van legtöbb érdeme. — A küldöttség, melyet Bécs lakói rajongó lelkesültséggel és örömmel fogadtak, márcz. 17. estére visszaérkezik Pozsonyba, honnan Batthyány első rendeletét irja a törvényhatósági elnökökhöz, a közcsend és biztonság érdekében. (A rend. u. o.)

Márczius 18. Szombat.

Az alsótábla határozatilag kinyilatkoztatja, hogy miután szabad és alkotmányos országban a törvényhozói és végrehajtói hatalmat csak oly egyének gyakorolhatják sikerrel, kik az összes nemzet többsége akaratának kifolyásai, szükség, hogy a felelős miniszterium már megadva levén, néhány hónap alatt képviseleti alapon szerkesztett országgyülés gyüljön össze Pesten, mely a nemzetet hiven és méltóan képviselvén, az ország felvirágzására kivántató törvényeket meghozandja. A jelen országgyülésnek pedig csupán azon tárgyakról kell határoznia, melyek rögtöni intézkedést kivánnak. Ilyenek: a felelős miniszterium, a képviseleten alapuló országgyülés, a közteherviselés, az urbériség eltörlése, a nemzetőrsereg és a sajtóviszonyok, melyeknek „néhány rövid nap alatt okvetlen leendő elintézése után“ a mostani hongyülés szét fog oszolni. — Egyszersmind elhatározzák a RR., hogy addig, míg e tárgyak el nem intéztetnek, ülései folytonosak lesznek, s ezek alatt a megyék, Horvátország, a sz. k. városok és kerületek, s az egyházi rend követei személyenként egyenlő szavazattal fognak birni. Ugyanezen napon elfogadtatnak a közteherviselés életbeléptetése, az urbér és papitized megszüntetése tárgyában készült törvényjavaslatok. A felsőtáb-

la a közteherviselési t. javaslatot egyhangulag elfogadja, úgyszintén a RR. fentebbi nyilatkozatát a jelen országgyülés feladata iránt. E nyilatkozat hírül adására a két tábla egy 22 tagu küldöttséget nevez ki Pestre, oly czélból, hogy a fővárosban a küldöttek személyes jelenlétökkel is hassanak közre a közrend és béke fenntartása végett.

KK. Napl. 168. és köv. l. Főr. Napl. 339. l. Orsz. Ir. 80. 81. l. — A pesti küldöttség eljárásáról a márcz. 22. elegyes ülésben Keglevich Gábor főtárnokmester († 1854.) tett jelentést. E szerint a küldöttség márczius 18-dikán este indulván meg, márczius 19-dikén reggel érkezett Pestre, hol a közcsendi választmánynyal rögtön érintkezésbe tette magát, s annak gyülésében még az nap d. e. részt vett. A városban „igen nagy élénkséget" tapasztalt, s hogy „mindekkoráig a mozgalmak aggasztólag ki nem törtek," Klauzál, Rottenbiller és Nyáry tevékenységöknek köszönhetni, kik a rend további fenntartásáról is teljes kezességet nyújtanak. Ez utóbbik a küldöttség közbenjárását két dologra kérte fel. Egyik, hogy az országgyülés mielőbb Pestre tétessék át, másik, hogy „a márczius 15-ki összetalálkozás, mely napról az ismeretes 12 pesti pont felküldetett, törvényben is megemlíttessék." (Kegl. jelentése Orsz. Ir. 111. lap. KK. N. 190. l. — Bővebben P. H. 8. sz.) — Az országgyülésnek volt oka féltékenynek, sőt bizodalmatlannak lenni a pesti mozgalmak s a közcsendi választmány iránya felől. A 12 pont felett ugyanis, mely az egész országot egyszerre oly lelkesedésbe és örömbe hozta, minek párja ezredéves történetünkben nincs, a megyék és városok egymásután kezdtek tanácskozni, s a tanácskozmányok eredménye mindenütt a pontok „elfogadása" és aláírása volt, mire a közcsendi választmányhoz hivatalos jelentések folytak be. — Az országgyülés majdnem elhomályosítva és elfeledve maradt. (V. ö. még ápr. 15. jegyz.)

Márczius 20. Hétfő.

Az alsótábla a hitelintézetről s az évenként Pesten tartandó országyülésről szóló törvényjavaslatokat elfogadja (d. u. 1 óra.) Később pedig (este 8 óra) a czenzurát örökre eltörölvén, sajtótörvényjavaslatot állapit meg, s két rendbeli feliratot határoz a Fölséghez. Az egyikben a lengyel és olasz politikai államfoglyok szabadon bocsátásaért, a másikban pedig Erdély országgyülésének minél előbb összehivásaért esedezik, hogy ekképen Erdély a vészes bonyodalmaktól megkiméltessék, tartományi gyülésén „a hazánk-

kali rég óhajtott egyesülés kieszközöltessék," s az átalakulás ott is törvényes uton ez irányban történhessék. — Deák Ferencz, mint zalamegyei követ, barátai meghivására, Pozsonyba érkezik.

KK. N. 179—181. l. Orsz. Ir. 89. 90. l. P. H. 8. sz. A hitelintézeti t. javaslat ápr. 3-án, az országgyülésről szóló pedig ápr. 2-án nyert kir. megerősitést. A polit. foglyokat illető kérelemre az lön a válasz, hogy a király a foglyok szabadon bocsátásával a nemzet kívánságát már megelőzte. A sajtótörvényjavaslat azonban utólagosan sok bajt és keserüséget szerzett a törvényhozásnak. A napisajtó (P. H. márcz. 23. sz.) azt mondta rá, hogy „sok részben roszabb állapotot idézne elő, mint márcz. 15. előtt volt," sokalván különösen a t. javaslat 20,000 pftnyi biztositékát a hirlapokra nézve. Pestmegye rendfenntartási bizottsága márcz. 22-én kemény birálatot irt rá, melyben kimondja, hogy e javaslat megerősítése „a szellemi kifejlődésre közcsapás" lenne, s felkérte követeit, hogy a javaslat hibáin igazítsanak (P. H. 7. sz.) Pestváros pedig ugyanezen nap d. u. közgyülést tartván, Pulszky Ferenczet futárkép küldi Batthyányhoz egy fenyegetődző levéllel, mely igy kezdődik: „Miniszterelnök úr! Mit e város lakossága a sajtó felszabadításával márczius 15-kén diesően kivívott, azt a törvényhozás a sajtótörvény javaslatával... tökéletesen lerombolni indul. Ezen törvényjavaslat maga oly helytelen, hogy ellene városunk minden lakosa azon diadal érzetével szólal fel, melytől visszalépés többé nem lehet." Felszólítja tehát a miniszterelnököt, hogy a javaslatot vétesse vissza. A levél végén ez áll: „Az idő perczei drágák, intézkedjék ön, hogy az intézkedés késő ne legyen." Mig ezen izenet felett a tanácskozás benn a teremben folyt, azalatt a „szabadságtér"-en (városház előtt) álló nép a t. javaslatot megégeti. (I. m. 8. sz.) Pozsonyban ezután Batthyány befolyására visszavitetett a t. javaslat a ker. ülés elibe, hol rajta lényeges változtatások történtek, s a lapok biztositéki összege is felényire szállíttatott alá. — Márcz. 26-án a pestmegyei bizottság Degré Alajost már uj követelésekkel küldé az országgyüléshez, a képviseleti t. javaslat módosítása érdekében.

Szerémmegye közgyüléséből kéri a Fölséget, hogy a magyar országgyülés javaslataitól a szentesitést tagadja meg.

P. H. 19. sz.

Márczius 21. Kedd.

Kolozsvár, Méhes Sámuel és Bethlen János inditványukra, „polgári őrsereget" alakit, s e felől midőn jelentést tesz a főkormányszéknek, egyszersmind kéri a tartományi gyü-

lés összehivatását, hogy ott a köztehérviselés, törvényelötti egyenlőség, Magyarhonnal egyesülés és a sajtószabadság elhatároztathassék.

A kérvény Szilágyinál Forr. tört. 29. l. és Kővárinál Okm. 5. l. V. ö. Kővári Erd. Tört. 1848. és 1849-ben 7. l. Hajdan Erdély Magyarhon kiegészitő része volt, s a magyar királyok nevében vajdák által kormányoztatott, azonban ekkor is némi önállása volt, mert külön tartományi gyülést tarthatott. Szapolyainak, az utolsó vajdának, miután a magyar korona osztatlan birtokától elüttetett, a nagyváradi békében (1538.) Erdély külön birtoklása és független uralma biztosíttatott, s ekkép a két ország egymástól elszakitása megerősíttetett, habár csak Sz. haláláig ideiglenesen. De ezen ideiglenes állapot később nagyon hosszura nyúlt, s miután Erdély közjogának és nemzeti életének nagyobb biztositékait látta a Porta védnöksége alatt, mint a Fölséges Habsburg-ház uralkodásában, körülbelöl másfél századig terjedt, mely időszak alatt azonban a nemzeti fejedelmek (mint Báthori Zsigmond és Gábor, ugyszintén Bethlen Gábor) a magyar király felsőségét is elismerték, s Erdély törvénytárunk szerint (1552 : 1; 1595 : 2; 1608 : 19. stb.) úgy tekintetett, mint hazánk kiegészitő része. I. Lipót alatt (1688.) Erdély „visszatér" ugyan „Magyarország királya oltalmába," s Lipót a kormányzónak utasitásba adja, hogy „Erdélyt, mint Magyarországnak ős tagját," vegye át, azonban a Királyhágon túli rész egészen külön kormányzás, törvényhozás és nemzetiségi szerkezet alatt marad. Ez időtől kezdve, bár a Fölség Erdély önálló közjogi viszonyait, rendi és nemzetiségi kiváltságait biztositá (Lipótokmány. 1691.), az országos sérelmek halomra szaporodtak. Végre (1757—1790-ig) a tartományi gyülések is elmaradtak, melyek egyébiránt a nemzeti fejedelmek elhalása óta, az Uralkodó messze lakása s a tanácskozási ügyrend nehézkessége miatt különben is gyarló módon teljesíttették törvényhozói tisztöket. Ekkor merült fel az eszme, hogy Erdély jogainak megvédését könnyebben biztosíthatná a bureaucratia túlkapásai ellenében, ha Magyarhonnal egyesülne. Az egyesülés dolgában már a budai országgyülésre (1790.) küldött tehát férfiakat. Ezen országgyülés a koronázási hitlevélbe akarta igtatni, hogy „Erdély Magyarország koronájához tartozik, annak elválaszthatlan darabja," s a Fölség azt „Magyarország királyának jogán és neve alatt fogja kormányozni a törvények értelmében." Azonban II. Lipót a hitlevél ezen részét ismételt felterjesztés után is visszavetette, habár a rákövetkező évben (1791.) annyit kijelentett, hogy Erdélyben, mint az 1741 : 18. szerint is a magyar koronához tartozó részen fog uralkodni. Az 1791. kolozsvári tartományi gyülés azonban tüzetesen is tárgyalja az „egyesülést," habár ennek oly feltételeket szab, melyek az egymásbaolvadni vágyó két országot ezután is teljes elkülönzöttségben

akarták meghagyni. Ezek szerint ugyanis Erdélynek megmaradt volna külön országgyűlése „minden függés nélkül," külön főkormányszéke, külön udv. kanczelláriája, Lipót okmánya, minden alapjoga, törvénye és szabadalma. (A feltételek Szilágyi F.-nél Erd. Un I. —40. l. V. ö. Budap. Szeml. VII. 321—377.). — Magyarhonban ezután az unio 1791-től 1848-ig nem került törvényhozási tárgyalás elé, azonban megvalósulása közóhajtás maradt, habár a kormány a Részek ügyét Erdély és Magyarhon közt viszály kérdésévé tenni, s a kedélyeknek kölcsönös elkeserítésére felhasználni több éveken át mindent elkövetett. Végre ismét Erdély volt az, mely nevezetes lépéseket tett az egyesülés dolgában. Az 1842. tart. gyülésen választmányt bízott meg az előmunkálatok megtételére, s a királyhoz is intézett feliratot, az 1846-ki közgyülésen pedig határozottan követelé az egyesülés foganatosítását, miután alkotmánysértésekkel lévén elborítva, belátta, hogy önmagában nem leend többé képes országos lételét megóvni, s jólléte és felvirágzása az erők egyesítésében és a Magyarhonnal összeolvadásban keresendő. E tekintetben az ellenzéki és a konservativ párt teljes egyetértéssel müködött.

Pestmegye a nádornak, a miniszterelnöknek s az alsótáblának bizalmat szavaz, követeit a régi kormány irányában tett esküjök alól ezentulra felmenti, s utasítással jövőre nem terheli, megvárja, hogy a magyar katonák külföldről hazahozassanak, kéri az országgyülést, hogy ha ülései 14 napnál hosszabb időre huzódnának, Pestre jőjjön le, Batthyány miniszterelnököt pedig, hogy a fegyvertárakat a nemzetőrök előtt nyittassa meg. Továbbá minden megyebeli lakosnak tanácskozási és szavazati jogot ád, s a polgári és hivatali czimezés félretételével, hivatalos használatban az egyszerü „Ur" megszólítást állapitja meg. Végül a nemzetőrség szervezése, s a rend fenntartása tekintetéből Nyáry Pál elnöksége alatt 47 tagu bizottságot nevez ki.

P. H. 6. 8. 9. sz.

Az alsótábla a sz. kir. városokról, a Jász-Kun- és Hajdu kerületekről, mint szintén a községi választásokról szóló törvényjavaslatokat elfogadja.

KK. Napl. 181. l. Orsz. Ir. 90—94 l. P. H. 8. sz. Ezen t. javaslatok ápr. 3-án nyertek kir. megerősítést, a sz. k. városokról szóló szerkezet kivételével, mely ápr. 7-én erősíttetett meg.

Márcz. 22. Szerda.

Az alsótábla a nemzeti őrseregről és a független magyar miniszterium alakitásáról törvényjavaslatokat állapit meg.

KK. Napl. 183—185. l. Orsz. Ir. 96—100. l. A nemzetőrségi t. javaslat ápr. 3-án felterjesztetvén, ápr. 7-én nyert megerősítést. A miniszteriumról szóló czikk pedig márcz. 24-én terjesztett a Fölség elibe. V. ö. márcz. 29.

Márcz. 23. Csütörtök.

Az alsótábla az urbéri megszünt javadalmak státusadóssággá leendő átváltoztatásáról, az ősiség eltörléséről, a turmezei, Fiume- és Buccari-kerületekről, a magyar egyetemről, a nemzetiségről és országczimerről, ugyszintén a nemzeti szinházról szóló törvényjavaslatokat elfogadja. A kerületi ülésben pedig Batthyány miniszterelnök felolvassa az általa királyi megerősítés alá felterjesztett miniszterjelöltek neveit, úgymint Szemere Bertalan (belügy), Kossuth Lajos (pénzügy), Széchenyi István (közlekedés), Eötvös József (vallás és közoktatás), Klauzál Gábor (földmivelés, ipar, kereskedés), Eszterházy Pál (Ausztriával viszonyok), Mészáros Lázár (honvédelem), Deák Ferencz (igazságügy) neveiket.

KK. Napl. 186—189. l. Orsz. Ir. 100—113. l. P. H 14. sz. Szilágyi Forr. Fért. 16. 17. l. A fentebbi t. javaslatok ápr. 3. nyertek királyi megerősítést, kivéve az urbéri kárpótlásról szóló czikket, mely ápr. 7-én hagyatott helyben. — Az első magyar miniszterium a nemzet legünnepeltebb férfiainak csoportja volt, azonban mind nézet rokonság, mind a közös törekvés érdeke hiányzott arra nézve, hogy e csoportot egységes egészszé forraszsza és alakítsa. Kossuth és többi miniszter társai közt a törvényes téren maradásra nézve, Szemere és Batthyány közt demokratikus törekvésekre nézve, Eötvös és Kossuth közt a központosításra nézve régibb idő óta vélemeny-különbség tátongott; többeket közülök személyes idegenkedés és feszültség is tartott távol egymástól, mint Batthyányt Széchenyitől, s majd Kossuth-tól, Szemerét, Klauzáltól, Eötvöst és Széchenyit Kossuthtól; mindezen különbözőségeknél azonban, mint a későbbi viszonyok megmutatták, nagyobb baj volt az, hogy Kossuth kihívó modorával, merőben érzelmi politikájával és excentricus irányával, a minisztertanácsban és a parlamentben, gyöngeség érzetből vagy népszerüség féltés miatt, a törhetetlen jellemü Batthyány kivételével, a

többi minisztereknek nem volt elegendő bátorságuk erélyesen megharczolni. Ily körülmények közt nemcsak szilárdul kivitt programmja nem volt e ministeriumnak, hanem hagyta magát sodortatni Kossuth által oly irányba, mely saját többsége nézeteivel homlokegyenest ellenkezék. A válságos szeptemberi napok különösen kitüntették, mily gyönge volt a hatalmas eseményekkel szemben. Tevékenységében azonban a képviselőház némely fegyelmetlen tagjai is nem egyszer hátráltatták és kedvetlenítették, kiknek kicsinyes és folytonos aggatódzásaik a miniszterek önérzetét sérté, erejöket bénítá s idejöket rablá. Széchenyi már aug. 21-én elkeseredéssel veté a Madarász-pártnak szemére, hogy „általa a miniszterium minden erőből és minden időből ki van vetkőztetve," s a „haza szent nevére" kérte annak tagjait, „adjanak szabad kezet a minisztereknek, ha bíznak bennök, s meg fogják talán menteni a hazát." (P. H. 143. sz.) Batthyánynak, mint Kemény (Forr. Ut. 157. l.) mondja, czélja volt a miniszterek ily összeválogatásában egymás által ellensúlyozni a pártvezéreket, kik nélkül miniszteriumának kevés tartósságot remélhetett, Széchenyit tovább sodorni, Kossuthot visszatartóztatni s a pártárnyalatokat a kormány érdekébe vonni. E czél teljességgel nem sikerült, s ujolag bebizonyult, hogy derék kormány csak hason nézetü s egyező törekvésü bátor férfiakból alakítható.

Ferdinand király Szögyény László alájegyzése mellett Jellačić József ezredest a Horvát, Szlavon és Dalmát királyság báni méltóságával felruházza, s őt egyszersmind vezérőrnagynak és valóságos titkos tanácsosnak is kinevezi.

A kir. kézirat Pejakovicnál, Actenstücke zur Gesch. des Kroat. Landtages v. Jahre 1848. 25. l. — Jellac. kinevezését Rüstow (I. 60.) s utána Kővári (17.) ápr. 6-ra, Horváth M. (Huszonöt év II. 692.) márcz. 28 ra teszik, hibásan. A bán egy (kelt nélküli) körlevélben tudatja, honfitársaival kineveztetését, melyben politikai hitvallását előadván, többek közt így nyilatkozik: „A forradalom megrendíté és romba dönté a társadalmi élet, a nemzeti és állami viszonyok régi alapjait, nevezetesen pedig a mi Magyarországgal, ősi szövetséges tartományunkkal való viszonyainkéit, miből ránk nézve azon szükségesség folyik, hogy: tekintettel a magyar koronával való ősi kapcsolatunkra, mi magunk oda müködjünk, hogy ahhoz való viszonyunk új, a szabadság, önállóság és egyenlőség szellemének megfelelő, tehát szabad és hős nemzethez méltó alapokra fektettessék, addig pedig részünkről minden viszony a mostani új magyar kormánynyal megszakíttassék." (Az okmány Pej. 1—2. lap.). A magyar közönség a kinevező kéziratról az egész forradalom alatt nem volt értesítve.

Márczius 25. Szombat.

A zágrábi nemzeti gyűlés harmincz pontu kérelmet határoz küldöttsége által a Fölség elébe terjeszteni. A pontok ezek. 1. Jellačić neveztessék ki bánnak. 2. A tartományi gyülés májusra hivassék össze. 3. Dalmáczia, Szlavonia és a Határőrvidék Horvátországgal egyesittessenek. 4. Nemzeti függetlenség. 5. Felelős független miniszterium. 6. A nemzeti nyelv szabad használata bel- és külügyekben. 7. Zágrábban egyetem állittassék. 8. A szabad nemzeti szellem alapelveinek politikai és értelmi kifejezése. 9. Sajtó-, szólás-, tan- és vallás-szabadság. 10. Évenként országgyülés, felváltva Zágrábban, Eszéken, Zárában és Fiumeban. 11. Népképviselet egyenlőség alapján. 12. Jogegyenlőség, törvényszéki nyilvánosság, esküdtszék, birói felelősség. 13. Közös adózás. 14. A robot eltörlése. 15. Nemzeti bank alapitása. 16. Az eddig magyar kormányi kezelés alatt álló nemzeti pénzalap visszaállítása. 17. Nemzetőrség, az ország kapitányának, kit a tart. gyülés választ, parancsnoksága alatt. 18. A nemzeti csapatok béke idejében otthonn maradnak, hazafi tisztektől nemzeti nyelven vezényeltetnek, az idegen csapatok az országból kiparancsoltatnak, a határőrök Olaszországból hazahívatnak. 19. A nemzeti csapatok esküt tesznek le a király, az alkotmány és a nemzeti szabadság iránti hűségre. 20. A politikai foglyok, különösen Tomesco Miklós szabadon bocsátandók. 21. Társulati, gyülekezési és kérelmijog. 22. Mindennemű közbülső vámok eltörlése. 23. A tengeri só szabad bevitele. 24. A közmunka eltörlése az őrvidéken, a községek régi jogainak helyreállítása. 25. Az őrvidéki pénzalap a nemzeti pénzügyminiszter kezelése alá adassék. 26. A határőrnek egyenlő joga és szabadsága legyen az ország egyéb polgáraiéval. 27. A városok és községek újraszervezése a szabadság, önkormányzat és szólás-szabadság alapján. 28. A főispán az ősi „Zupán“ néven neveztessék, s a megyék újra szerveztessenek. 29. Mindennemű egyházi és világi hivatalok csupán belföldieknek adassanak. 30. A papi nőtlenség töröltessék el, isteni tiszteletben a nemzeti nyelv alkalmaztassék.

Az okmány Correspondence relative to the Affairs of Hungary, Majláthnál, Neu. Gesch. der Magyaren. II. 27—28. Lássuk itt igen röviden Horvátország történelmi és jogviszonyait hazánkhoz. Béla Névtelenje szerint Horvátország földét még Árpád meghódította, s csakugyan törvénytárunk több századokon át „Hódított részek“ (partes subjectae) neve alatt is említi, habár az anyaország hódítási jogát vele szemben soha sem érvényesíté, söt inkább úgy tekinté, mint vele kapcsolatban álló országot (partes adnexae), melynek külön helyhatósági jogait meghagyta, saját tartományi gyülésének illetékkörét, melynél fogva a magyarhoni törvényekkel nem ellenkező végzéseket (statuta) hozhatott, nem bántotta. Az is igaz, hogy Kálmán király Horvátországban külön koronáztatta meg magát (1102), de hogy ez alkalommal a horvátok állami teljes függetlenségét esküvel vagy szerződéssel biztositotta volna, mint az illyrek szeretnék, az koholmányon alapul. (V. ö. Szalay M. Tört. 2. kiad. I. 218. l. Uj. Ismeret. IV. 380. l. A túlsó oldalról Zágrábm. 1861. körlevele Magy. Orsz. Szerk. Pompéry 61. és köv. sz. Erre Deák Ferencz észrevételei i. m. 70. 71. sz.) Horvát testvéreink századokon át közös törvények alatt a legjobb egyetértésben éltek együtt velünk, s irányunkban oly bizalommal viseltettek, hogy helyhatósági külön jogaik egy részét is önként átengedték nekünk, miután azokat épségben fenntartani és gyakorolni az osztrák bureaucratiával szemben különben sem tudták. Így 1790-ben horvát követek felterjesztésére határoztatott, hogy országuk adóját a magyar hongyülés szabja meg, s a külön horvát helytartótanács megszüntetésével az ország közigazgatási tekintetben a magyar k. helytartótanács alá rendeltessék (1790: 59. 59.) A két ország közt a jóbékesség kötelékei csak 1830. táján kezdtek lazulni és szakadozni. Az Európaszerte felébredt nemzetiségi mozgalmak Horvátországban is mutatkozni kezdtek, s itt panslav irányban egy délszláv birodalom felállítása tüzetett ki czélul, mely természetesen csak a magyaroktól való elszakadás után vala foganatositandó. E birodalom neve Illyrország lett volna, s alkatrészei gyanánt Karinthia, Görtz, Istria, Krajna, Styria, Horvát-, Slavon és Dalmátország, továbbá Raguza, Bosznia, Montenegró, Herczegovina, Szerbia, Bulgária és Alsó-Délmagyarország valának kiszemelve. (Danica, horvát lap. 1835. dec. 6. sz.) Ezen ábrándos és veszélyes nemzetiségi törekvések (illyrismus) megindítója és vezetője Gaj Lajos volt, ki főkép irodalmi izgatásaival mindent elkövetett ez eszme érdekében a magyarok meggyülöltetésére, mi neki aránylag kevés idő alatt nagy mértékben sikerült is. Az illyrek csakhamar fenyegetődző, harczias állásba helyezték magukat a magyar nemzet ellenében, oly időben, midőn ez a maga részéről még egyátalában semmi okot sem adott ily kihívásra. E modor honfiainkat szenvedélyesen felingerlé, s a kölcsönös megtámadások

közt a kedélyek rövid idő alatt igen elkeseredtek. Alkalmat szolgáltattak a küzdelemre az országgyülési nyelvkérdések. Még az 1827. és 1830. években a tartományi gyülés olyan végzést hozott, hogy a magyar nyelv a horvát iskolákban is taníttassék, s hasonló szellemben ad utasítást a pozsonyi országgyülésre küldött követeinek. Ily körülmények közt ezen hongyülés minden aggály nélkül határozhatta el, hogy a hivatalképesség jövőre a magyar nyelv tudásától feltételeztetik, a határozat azonban a kapcsolt részekre nem terjesztetett ki. Az 1836. 1840. és 1844. országgyüléseknek magyar nyelvet illető törvényczikkei már heves vita után, s a horvát követek ellenmondásával keletkeztek. Horvátország utóbbik országgyülés alkalmával már azt is meghagyta követeinek, hogy magyarul ne szóljanak, minek többek közt az a következménye is lett, hogy a hevesvérü országgyülési közönség kihallgatni sem akarta őket, a mi méltánytalanság volt, miután törvény szerint 1850-ig latinul lehetett szólniok. Horvátország értelmes és jobbára nemesi osztálya ugyan, főleg Draskovich Sándor és Jozipovich Antal vezérletök alatt, ellenzéket képezett az illyrismussal szemben, s annak fanatizált és elámított híveit tanácsülésekben és tisztújításokon nem egyszer ostromolta, de az egyenetlen harczot, mi több ízben (például 1842. márczius 13., május 31., 1843. dec. 9.) véres verekedéssé is fajult, átalában elveszíté, annyival is inkább, mert a kormány, bár az illyrek ellen néha kényszer-rendszabályokhoz is nyúlni láttatá magát, ezalatt őket felbátorítá és átalában nekik kedvezett. — De bár az utóbbi országgyüléseken oly nyelvtörvények is hozattak, melyeket a horvátok egyenesen saját nemzeti nyelvök megtámadásának tekintettek, a történeti hüség érdekében annyit ki kell nyilatkoztatnunk, hogy a végrehajtó hatalom a törvények szigorán sokat enyhített, s a kapcsolt részekben a közhivatalok betöltésénél a magyar nyelv tudását soha sem sürgette, minek folytán az ottani hivatalnokok magyarul átalában nem is értettek, miután mindnyájan belföldiek voltak. A határőrvidéken különösen tekintetbe sem vétetett az 1840. 6. rendelete, s az országos nyelv méltósága anynyira nem tiszteltetett, hogy az utazók és a kereskedelmi szállítmányok a magyar útlevél és fuvar-czédulák miatt folytonos zaklatásoknak és feltartóztatásoknak voltak kitéve, s Kossuthon is megesett e vidéki útjában, hogy magyar útlevelét senki sem értvén, mint gyanus egyén elfogatott s Bellovára kísértetett. (Lev. I. 43.). Az 1844: 2. azon rendelete, hogy a tannyelv magyar legyen, benn az országbeli idegen nyelvü nemzetiségeknél sem volt érvényesítve, sőt a kormány a tanodai magyar nyelvmívelői társaságokat is betiltotta. Ily körülmények közt a magyar nyelv gyakorlatban nemcsak hogy nem erőszakoltatott, hanem a nyelvtörvények ellenében sok nem magyar ajkú vidékeken a hivatalnokok kihívó daczot fejtettek ki. Így példá. az eszéki főpostamester szerémi és szlavoniai alárendeltjeihez ily tartalmú levél mellett küldte meg a helytartóság parancsait. „Mit önöknek magyarul küldeni kényte-

len vagyok, azt tegyék ad acta, a mit pedig németül küldök, ahhoz tartsák magukat.“ Egy másik közhivatalnok (a zimonyi prépost és czenzor) a helytartótanácsnak 10 év alatt hozzá czímzett magyar leveleit fel sem bontva tette félre, miket holta után együvé gyűjtve találtak meg nála, a nélkül, hogy ezért életében valami baj érte volna. (P. H. 33. sz.) — Az 1847. országgyűlésen a Főrendek soknemű méltányosságot tanusítottak Horvátország irányában. Batthyány L. a nyelvkérdésben épen azt az álláspontot védte, melyet Haulik zágrábi püspök tartott, s törvényileg meghatároztatni kivánta, hogy a horvátok belügyeikben saját nyelvükkel élhetnek. (Főr. Napl. 255. l.) A RR. azonban eleinte korántsem birtak ezen higgadt igazságszeretettel, mint ez a nyelv és nemzetiség dolgában készült javaslat vitatása alatt különösen kiderült, Kossuth többek közt febr. 27-én a következő fenyegetődzéssel élt: „Igen szeretem, hogy a KK. és RR. gyakran hallanak oly felszólalásokat, mint épen most (czélzás, az előtte szólott Bunyik és Ožegović horvát követek beszédeikre), mert ezek majd csak kifogják meríteni a nemzet türelmét a jogtalanságok, bitorlások és önkény ellenében.“ (A beszéd P. H. 1032. sz.) Az országgyűlés vége felé, igaz, hogy a hangulat a horvátok irányában tökéletesen megváltozott, de már késön. Kossuth az ápr. 6-ki (l. e.) határozatot csak a márcz. 28. ker. ülésben indítványozá (P. H. 19. sz.), midőn a keserűségek pohara már csordultig telt, s a horvátok visszavonhatatlanul megtették az első lépést az elszakadásra. Horvátországban különben is régebb idő óta vártak az alkalomra, s minden tekintetben résen állottak. A varasdi közgyülés Magyarország hongyülésének jogilletőségét bizonyos kérelem-levélben világos törvény ellenére megtagadta. Kukuljević Iván már ez alkalommal indítványozá, hogy ha a pozsonyi országgyülés valami nekik nem tetsző nyelvtörvényt hozna, a követek hagyják el az országgyülést és folyamodjanak a Fölséghez. Az indítvány nem fogadtatott ugyan így el, azonban határozatba ment, hogy a magyar megyék szólíttassanak fel többek közt arra, hogy a törvények ismét két nyelven, t. i. magyarul és latinul szerkesztessenek, továbbá, hogy ha az országgyülés a nemzetiségeket illetőleg továbbra is az eddig követett irányban haladna, a követek a királytól kérjenek segélyt, s ezenkivül még külön helytartótanácsot, külön osztályt az udv. kanczelláriában s a báni tábla főtörvényszéki rangra emelését (Zgr. Zeit. a P. H.-ban 1046. sz.) Ez utóbbi kérelmet Zágrábmegye is elsajátítá, s ennek folyamodására február 21-én a tartományi gyülésen tárgyaltatott. Ily sugalmazások folytán a horvátországi követek, kik különben oly testülettől lőnek a magyar hongyülésre megválasztva, melyet törvényesnek elismerni nem lehetett, Pozsonyban mindinkább követelődzők és ingerlékenyek lőnek. Minduntalan csak hazájuk területi épségét és helyhatósági jogait tolták előtérbe, s alig merült fel t. javaslat, melyből ürügyet ne kerestek volna politikai előkérdések támasztására és örökös óvástételekre hazájuk érdekében. — A

bécsi és pesti népmozgalmak híre pedig Z á g r á b b a n is fokozá az izgatottságot. E körülményt saját czéljára felhasználni elhatározván az illyr-párt, egy központi bizottságot alakított a közcsend fenntartására, s e bizottság első dolga volt a „Nemzeti gyülés“ összehívása.

Márczius 27. Hétfő.

A k ö z c s e n d i v á l a s z t m á n y B u d a p e s t e n, azon hírre, hogy B é c s b e n a magyar független hadi- és pénzügyi miniszteriumok iránt nehézségek támadtak, felszólitást intéz a „Hazafiak“-hoz. E szerint a független nemzeti kormány ügye veszélyben van. Miután a Fölség már megigérte a magyar önálló miniszteriumot, s B a t t h y á n y t miniszterelnöknek ki is nevezte, a had- és pénzügynek a nemzeti kormány kezéből kivétele, az adott királyi szó meghiusítása, a „nemzet igazságos követelésének kijátszása és nyilt megcsalása“ lenne, „mi ellen, határozottan tiltakozik“ (a választmány.) „A pragmatika sanctio, melyben a nemzetnek s az országló háznak jogai különösen biztosítva vannak, kétoldalú kötés; eddig csak egyik része volt életben, mely az országló ház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk, függetlenségünk biztosításával másik része is teljesedésbe lépjen, a nemzet jogai is biztosíttassanak. A n e m z e t v é r é t á l d o z t a a p r. s a n c t i o e g y i k r é s z e é r t, u g y a n a z t f o g j a t e n n i, h a k e l l, m á s i k r é s z e é r t i s.“

A felhiv. P. H. 12. sz. A válaszmány midőn a „nemzet véré“-re hivatkozott, még inkább feltüzelé a különben is felingerült pesti közönséget, s oly fenyegető forrongást idézett elő, melyet aztán csak a legnagyobb erőfeszitéssel lehetett a kitöréstől megóvni. A felhivás, mely d. e. készült, a d. u. 6 órai muzeum előtti népgyülésben olvastatott fel, hol V a s v á r y és P e t ő f i szónokoltak. A népet csak azzal lehetett megnyugtatni, hogy a jelenlévő S z e m e r e és K l a u z á l miniszter-jelöltek, kiket a törvényes rend fenntartására márcz. 23-án küldött le Pestre a nádor (oda érkeztek 25-én), kijelentették neki, hogy semmi veszély sem fenyegeti, söt a kat. parancsnok utasitva van 1000 darab fegyver kiadására. A nyugalom azonban csak rövid ideig tartott. Másnap (márcz. 28.) a nép zászlók alá gyülekezve, a B á l v á n y u t c z a felé tartott, s ott a váltó altörvényszék kétfejü sasos és latin köriratu pecsétnyomóját hatalmába keritve, készült azt diadalmasan a Dunába lökni. A választmány azonban talált módot kezéhez venni a pecsétnyomót, melyet aztán

Nyáry a nép szeme láttára bereszelt, s a muzeum régiségtárába küldött; egyszersmind pedig intette a népet, hogy ne rakonczátlankodjék, hanem ha valamit akar, közölje a választmánynyal. Este 10. órakor visszaérkezik Degré Pozsonyból (v. ö. márcz 20. jegyz.) azon hirrel, hogy a pénz- és hadügyi tárczák még sincsenek megerősítve. Ujra csoportosulások kezdődtek. Egy nemzeti conventről a fővárosban pár nap óta folyt már a közbeszéd. A mozgalom irányadói 30—40-en Csány Lászlóhoz gyülnek, köztük Szemere és Klauzál, hol Perczel Mór csakugyan megteszi a botor inditványt, hogy a „városi állandó választmányból holnap nemzeti conventet hívjunk össze," miután az országgyülés „nem hű kifejezése a nemzetnek, s nem bir elég erővel." Az inditvány nem talált többségre, s 11½ órakor abban történt megállapodás, hogy Perczel és Farkas János menjenek fel Pozsonyba, s ha a miniszterium alakulása iránt remény nincs, nem várva be az országgyülés végét, „hivják le a jobb embereket" (a nádort is) Pestre. — Ugyanezen éjjel hire terjed, hogy a Dunán Promontornál egy hajó 31 mázsa lőport szállit. A forrongás iszonyu fokra hág. Rottenbiller azonban nemzetőreivel letartóztatja a hajót, s a lőpor, melynek rendeltetése felől a Pesten volt és megérkezett miniszterjelöltek természetesen semmit sem tudtak, lefoglaltatja. Lederer hadikormányzó azonban visszakövetelte a lőport, miután az Eszékre volt megrendelve. (P. H. 14. sz.)

Márczius 29. Szerda.

Elegyes országos ülésben a tegnap Bécsben Zsedényi Eduárd aláirásával kelt két rendbeli kir. válasz olvastatik fel. Ezek szerint a Fölség némely t. javaslatokat helybenhagyván, egyszersmind kivánja, hogy miután a robot rögtöni megszüntetése a földesuraknak, s átalában az egész országnak nagy károkat okozna, vegyék ujabb tanácskozás alá a RR. az urbéri kármentesítésről szóló t. javaslatot, továbbá hogy a miniszteriumról szóló t. javaslaton szintén tétessenek változtatások, még pedig olyanok, melyek különösen a pénz- és hadügyi miniszterium jogainak megcsorbitását, s a kir. udv. kanczelláriának további fennmaradását czélozzák. E válaszok azonban, Batthyány L. kifejezése szerint, „sem a nemzet törvényes igényeinek, sem a méltányos várakozásnak meg nem felelvén," nagy elégületlenséget szülnek, s a nádor felkéretik, hogy közbenjárása által e válaszoknak a királyi adott szó értelmében megváltoztatását eszközölje, különben Batthyány és a mi-

niszterjelöltek kormányt nem fognak alakítani. A nádor-főherczeg egy jobb válasz kieszközlését magára vállalja, s állását köti annak kinyeréséhez (d. u. 1 órakor.) Az alsótábla pedig határozatilag kimondja (esteli $6^1/_2$ órakor,) hogy miután az urbéri viszonyok a fejedelmi jogokat különben is legkisebb mértékben sem érdeklik, s miután azok haladék nélküli megszüntetését tárgyazó határozatától „semmi szin alatt" sem állhat el, az urbériség eltörléséről szóló javaslatot ujabb tanácskozás alá venni nem fogja, hanem azt „a kir. válasz által teljesen helybenhagyottnak tekinti." A miniszteriumi t. javaslat ügyében érkezett kir. válaszra pedig azt határozza, hogy miután a Fölség felelős független magyar miniszterium alakitására szavát adta, „mindazt, mi ezen királyi szót bármi részben meghiusíthatná, a nemzet és trón irányában ugyanazon bureaucratia maradványai által, mely az ausztriai ház uralkodása alatt egyesült népek jövendőjét koczkára tette; vakmerően űzött játéknál egyébnek nem tekintheti." A nádor közbenjárásának sikerét „a lehető legrövidebb idő alatt elvárja, azon elszánt indulattal, melyet a haza felett lebegő terhes pillanatok igényelnek." Az alsótábla ezen határozatait némi tanakodás után a Főrendek is elfogadják.

KK. Napl. 198. 199. l. Orsz. Ir. 126. 127.För. Napl. 450. l. P. H. 16. 20. sz. A RR. határozatában többek közt ez is áll: „bizván, hogy a királyi akaraton győzelmet nem veendenek oly egyének, kiknek az ország sorsa felett intézkedni sem jogát, sem hivatását el nem ismerik." Fentebb már idéztük „a bureaucratia maradványa" kifejezést. Miután a válasznak Zsedényi neve volt aláj egyezve, e szavak czélzását nem volt nehéz eltalálni. Az ápr. 2. ülésben Kossuth már világosabban szólott. Kijelenté t. i., hogy a magyar királynak más felelős tanácsadója nincs mint Batthyány Lajos miniszterelnök, e szerint a nemzet az ő ellenjegyzését óhajtaná minél előbb látni. (KK. N. 214 l.) Mindazáltal a királyi megerősitéseket ezután is Zsedényi és Szögyény irták alá. Ekkor (ápr. 6) egy feliratot intéz az alsótábla a Fölséghez, melyben kijelenti abbeli kivánságát, hogy miután márcz. 31. óta felelős miniszterium létezik, s az udv. kanczellária teendői is erre néznek, az ország a megerősitett t. javaslatok ellenjegyzését is a miniszterelnöktől várja. (Orsz. Ir. 181. l.) E felirat, melyet a Főrendek is elfogadtak (Főr. Napl. 501. l.), királyi válasz nélkül hagyatott, hanem annyi eredménye lett, hogy a kanczelláriai hivatalnokok nevével megerősített

t. czikkek utoljára Batthyánynak is kiadattak aláirás végett. — Zsedényi azonban Pozsonyban és Pesten elkeseredett gyülölet tárgya volt. — Madarász, Beöthy és Balog a ker. ülésben ellene, mint a király hütlen tanácsosa ellen, bünvádi keresetet indítványoztak (P. H. 28. sz.), mely indítvány azonban (ápr. 7.) Deák bölcs megjegyzésére, hogy t. i. „vigyázzanak, nehogy inconsequentiába essenek, miután előbb minden politikai bünös számára amnestiát kértek," elesik. Pozsonyban márcz. 30-án este a válaszok a sétatéren nyilvánosan megégettettek, s a szilaj fiatalság egy része Meskóné szállását, hol Zs.-it tartózkodni vélte, embertelenül átkutatta (i. m. 27. sz.) Zs. a maga mentségére ápr. 3-ról egy nyilatkozatot küldött a Pesti Hirlapba, melyben kijelenti, hogy azon válaszokat, „mint tanácsa eredményét nem tekintheti," de aláirta, mert a „fennálló törvényeket nem sértették." (21. sz.) Végre az utolsó ker. ülésben (ápr. 11.) Deák és Kossuth kelnek nyiltan védelmére az udvari tanácsosnak, kijelentvén, hogy ő mindenkor, de kivált az utóbbi napokban híven és buzgón munkált az átalakitás ügyében, s ha töle függött volna, már előbb is mindent elkövetett volna a haza javára." (37. sz. Mindazáltal V. ö. 55. sz. és Közlöny, hivatalos lap. 1848. 19. sz.)

Márczius 30. Csütörtök.

A közcsendi választmány Buda-Pesten azon 30 pontban foglalt kivánságokra vonatkozólag (lásd márcz. 25.) melyek a horvátok neve alatt keringenek, ez utóbbiakhoz magyar és horvát nyelven egy testvéries hangon irt szózatot intéz, kérvén őket egyességre, békére és szövetkezésre közös ellenségünk, „az ausztriai zsarnok bureaucratia" ellen, egyébiránt a miniszterjelöltek figyelmébe ajánlja a horvát kivánságok ügyét, mint szintén azt is, hogy Jellačić horvát bánnak kineveztetett, még mielőtt a magyar miniszterium szentesitést nyert volna. Majd helyi események veszik legnagyobb mértékben igénybe a választmány tevékenységét. Ugyanis este tiz órakor a gőzhajó érkeztével híre terjed a márcz. 28. királyi válaszoknak. A nép roppant tömegben gyülekezik a városház elibe, s fenyegető kitöréssel kiáltozza: „Fegyverre!" A választmány tagjai ekkor Szemere és Klauzál kiséretökben megjelenvén, az országgyülés tegnapi határozatait felolvastatják, a mi némikép csillapitólag hatott. Nyáry és Klauzál nyugalomra intik a népet, s kérik, várja be, mi lesz a nádor fellépésének eredménye. Sze-

merc hasonló szellemben szól; inti a tömeget, hogy ne támadja meg a katonaságot, s egyszersmind inditványozza, hogy a boltokban lévő lőporkészlet hatóságilag foglaltassék le stb. A nép ekkor a miniszterjelölteket szállásaikra kisérvén, szétoszlani kezd.

Pesti Hirl. 16. 17. sz. A szózat (márcz. 31. kelttel) Szil.-nál és Forr. Tört. 25. l. V. ö. Horv. II. 682. l.

Az alsótáblai rendek határozatot hoznak, mely szerint „miután a közigazgatásnak és kormányzásnak rendezett működése a törvényhozás munkájának befejezése előtt meg nem indíttathatik, s a nemzet közéletének fejlődése törvényes formákban nem nyilatkozhatik,“ mi napról-napra súlyosbítja a körülményeket, — kötelességöknek ismerik szorgalmazni az országgyülés mielőbbi kifejezését. E czélból közbenjárásra felkérik a nádort, s kifejezik abbeli ohajtásukat, hogy vajha a törvény végszentesitését, s az országgyülés berekesztését, a király személyesen vinné véghez. E határozathoz a főrendek is azonnal beleegyezésökkel járulnak. Másnap

Márczius 31. Péntek.

Az alsótáblán a népképviseletről és a vallásügyről szóló törvényjavaslatok elfogadtatnak (d. u. 1 óra.) Esteli 6 órakor pedig elegyes ülésben olvastatik fel az e napról kelt, s csupán „Ferdinand“ aláirással ellátott és István nádorhoz czímzett királyi leirat, mely a minisztériumról szóló törvényczikk lényegét megerősíti, s csak némi, kevésbé fontos módositásokat óhajt azon. A leirat roppant lelkesedéssel fogadtatik.

KK. N. 202—210. l. Orsz. Ir. 141—150. l. P. H. 16. 17. sz. Vahot Orsz. Eml. 23. l. Klapka Nationkrieg I. 26. l. (hibás nap, t. i. márcz. 30.) — A népképviseleti javaslatban a főrendek a kisebb községekben lakóknál a czenzust $^1/_2$ telekre akarták felemelni, mibe azonban az alsótábla nem nyugodott bele, s a javaslat a RR. szerkezete szerint erősíttetett meg ápr. 9-én. A vallás dolga a főrendeknél ápr. 2-án került először tárgyalás alá, Scitovszki János, Ocskai Antal és Fogarassy Mihály pápista püspökök, mintszintén Cziráky János és Hertelendy Ignácz előtt a javaslat szelleme nem talált kedvességet, különösen felszólaltak a „tökéletes egyenlőség és viszonosság“ ellen. Ellenben Busán Hermann, Teleki

Domokos, V a y Miklós G y ü r k y Pál, P e r é n y i Zsigmond, T e l e k i László és többen erélyesen keltek a szerkezet védelmére. A vita eredménye az lett, hogy „a tökéletes egyenlőség és viszonyosság" után ezen jezsuita szellemü záradék toldatott, „saját hitelvei és egyházi szerkezete sérthetetlensége mellett," mely tökéletes mása a bécsi béke ama hirhedett és oly sok elnyomatásra ürügyül szolgált zártételének „absque tamen praejudicio cath. religionis." A RR. azonban (apr. 5.) a gyanús záradékot elvetették, midőn egyszersmind a javaslat eddigi 5. §-hoz a 6—8. §§-kat is hozzátoldották. De a főrendek a záradékhez, mely a pécsi püspöktől eredt, tovább is ragaszkodtak, s attól csak akkor állottak el, midőn a másik tábla az itélőmester által kereken megüzente neki, hogy záradékát semmi esetre sem fogadja el (KK. N. 222. l.) S c i t o v s z k i és Ó c s k a i püspökök, s utánuk meg néhány mágnás óvást tettek az elfogadott javaslat ellen (F ő r. N a p l. 466—492. l.), melyet a Fölség apr. 9-én minden változtatás nélkül megerősített (O r s z. I r. 194. l.) A m i n i s z t e r i u m r ó l szóló kir. kéziratot, melylyel D e á k szerint „minden meg van adva, a mit papiron adni lehet," a háborgó P e s t r e éjfél után (márcz. 31. és apr. 1. közt) hozzák le P e r e z e l Mór és E ö t v ö s József, mely még azon éjszaka fáklyavilágnál felolvastatik a városház terén egybegyült néptömeg előtt. A derengő hajnal már megnyugodva találta a kedélyeket Pozsonyban pedig e nap (apr. 1.) mindkét tábla egyesülten hálaünnepet rendez I s t v á n nádornak a kir. kézirat kieszközléseért, mely alkalommal K o s s u t h tartott megragadó üdvözlő beszédet (KK. N. 211. l. P. H. 19. sz.)

April 2. Vasárnap.

Az a l s ó t á b l a Magyarhon és Erdély egyesitéséről t. javaslatot állapit meg.

KK. N. 212. l. O r s z. I r. 150. E javaslat a Főrendiekhez átküldetvén, azok azt mondták rá, hogy a később megerősitett t. czikknek csupán 4. és 5. §-ai tartoznak a király elébe, a többit pedig Erdélylyel különös értekezés útján kell eldönteni. Ez izenet szolgáltatott alkalmat a RR.-nek arra, hogy a többi §-ok szabatosabban fogalmaztassanak s hozzájok még egy új §. toldassék, mely a törvényczikkben 6. §. alatt olvasható. Az ekkép átdolgozott javaslat az apr. 7. ülésben fogadtatott el.

F e r d i n a n d király leiratot küld az országgyüléshez, melyben az orsszággyülés berekesztése határnapjául ápr. 10-két tüzi ki, s megigéri, hogy ekkorára személyesen lejövén Pozsonyba, megfogja erősíteni a hozandó törvényeket.

O r s z. I r. 155. l. P. H. 21. E leirat másnap (apr. 3.) olvastatik fel az országgyülésen.

April. 4. Kedd.

Az alsó tábla törvényjavaslatot fogad el a megyei hatóság ideiglenes gyakorlásáról, melyet a Főrendek is minden változtatás nélkül helybenhagynak.

KK. N. 217. l. Orsz. Ir. 167. l. A helyhatóságok kérdése az apr. 2., 3. és 4. kerületi ülésekben tárgyaltatott, s erős vitára adott alkalmat. Sokan a követek közül ragaszkodtak a régi autonom megyékhez. Kossuth a mellett volt, hogy a népképviseleten újból alakítandó megyei hatóságok a felelős miniszterium mellett is fennállhatnak, sőt szükségesek. Deák azonban azt fejtegette, hogy „megyei biróság és felelős miniszterium két összeférhetetlen eszme, és ott vagyunk, hogy vagy a municipiumot, vagy a felelősséget kell megmentenünk.“ Pázmándy hasonló véleményét nyilvánítá. Széchenyi a megyék átalakításának most nem látja idejét, s a nemesség jogait, mely különben is oly sokat áldozott egy időre, még fenntartani óhajtá. (P. H. 22. 23. sz.). — A t. javaslatot apr. 7-én erősíti meg a Fölség.

April. 6. Csütörtök.

Az alsó tábla a kapcsolt Részek irányában határozatilag kinyilatkoztatja, hogy a folyó országgyülés által nyert vivmányok, melyek minden, a magyar korona alatt egyesült nemzetekre szólnak, csak úgy lehetnek üdvös hatásúak, hogy „ha ezen törvényhozásnak hatalmát és a magyar koronát, mely a magyar közálladalom egységét képviseli,“ minden népek egyenlően tisztelni fogják, s Magyar- és Horvátország a nyelv- és nemzetiség dolgában egyet értend. A tábla azon testvéri szeretetre hivja fel a horvátokat, mely a Zrinyiek és Frangepánok idejében egybekapcsolá a két országot. Egyszersmind pedig „ünnepélyesen kijelenti, hogy azon kapcsot, mely által Horvátország és Magyarország egyesülve vannak, nem abban keresi, hogy a horvát honpolgárok nyelve a helyhatósági közigazgatás köréből száműzetvén, helyette a magyar állittassék.— Kijelenti, hogy valamint eddig czélja soha nem volt Horvátország lakosainak nemzetiségét és nyelvét elolvasztani, úgy ezen nemzetiséget és nyelvet, mint a horvát honfiak eltulajdoníthatlan sajátját, most is tiszteli és épségben meghagyni óhajtja. A kapocs, mely Magyarországot a részekkel egyesitse: közös sza-

badság, közös törvényhozás, közös főkormány, közös király. A törvényhozás azon szabadságért és jólétért, mely Horvátországra Magyarországgal közösen fog kiáradni, kívánja, hogy a kapocsnak nemzetisége magyar legyen, és elvárja, hogy ezt a horvát hazafiak önként is ismerjék el. A miniszterelnök megbizatik, hogy az ország rendeinek ezen érzeményeit, a kapcsolt Részekben egy, különösen e czélra kibocsátandó körlevél által érthetően és a nép fogalmaihoz is alkalmazva, a kapcsolt Részek honpolgárainak nyelvén is tegye közhirül." Továbbá elfogadják a RR. az ország közhivatalnokairól, az 1836. 21. foganatosításáról s a megyei tisztválasztásokról szóló törvényjavaslatokat. A két utóbbi javaslatot, mint szintén a horvátok ügyében tett nyilatkozatot, a főrendek is helyeslik.

KK. X. 222. 223. l. Orsz. Ir. 179—181. l. Az említett három javaslat apr. 9-én nyert királyi megerősítést. A főrendeknél a közhivatalnokokról folyó tárgyalások közben némely conservativok különösen elárulták, mennyire bántja őket a dolgok új rendje. Ez alkalommal tartott Berényi János gróf, egy desperált beszédet, melyben igen érdekes, hogy a conservativok azon pártárnyalata, mely a középkori kiváltságokhoz, alkotmányunk ezen egyiptomi húsos fazekaihoz makacson ragaszkodék, mint szerette azonosítani sorsát és dicsőségét az egész nemzetével. A beszédet curiosumkép közöljük: „A rosznak az a tulajdona, hogy csak roszat szül, így tehát, mivel a sors úgy akarta, hogy a jelen diadal a magyar 1000 esztendős aristocratiának végpercze legyen, nem csodálatos, ha maholnap sem föispán, sem felsőtábla, de utoljára municipiumok sem lesznek. Mi lesz tehát Magyarországból? Vagy centralizált idegeneknek országa, vagy eldarabolt nemzeteknek csatamezeje, magyar pedig többé nem lesz; én azonban nem bánom, akár micsoda változás történik Magyarországban, mert személyemre nézve ámbár magyarországi nemes többé nem vagyok, leszek amerikai szabad polgár, ezekből a nézetekből a jelen törvényjavaslatot nem pártolom." (Főrend. Napl. 508. l.) Hogy a derék honfi iránt krónikási tisztünket most egyszerre bevégezzük, megemlítjük még róla, hogy apr. 8-án (l. c.), midőn Széchenyi közlekedési munkálatokra 10 millió forintot kért, ő is a 10 millió megadása ellen szavazott, s ekkor született törvényhozói bölcseségének egy másik oldalát ismertette meg. Elmondá t. i., hogy a 10 millióval 12 millió honpolgár szabadsága, sőt léte semmisíttetnék meg, miután a honpolgárok a zsidók csalása, uzsoráskodása stb. folytán fizetni nem tudnak, minek következtében ő inkább azt indítványozza, mondja ki az országgyülés: hogy „minden keresztényi adósság zsidókra nézve megszünjön, azaz, hogy multra nézve semminemű adósságot magyarországi keresztény honpolgár zsidóknak visszafizetni köteles ne legyen. . . . .

Ezzel — így folytatja tovább a gróf — a zsidóság csak nyerni fog. . . A minisztereknek és törvényhozó testnek kötelessége . . . említett móddal a keresztényeket a zsidókkal kibékéltetni, vagy ha az oly provisio tehetségünkön felül van, e 10 milliomot a zsidóságra róni, úgy is keresztényeknek kincsei és vérrel szerzett pénze összehalmozva létez és található náluk" stb. (I. m. 523. l.)

April 7. Péntek.

Ferdinand király tudatja István nádorral, hogy a Batthyány miniszterelnök által hozzá megerősités végett felterjesztett egyéneket (l. márcz. 23.) minisztereknek kinevezi, egy másik levelében pedig „a nem magyar tartományok felelős miniszteriumának" abbeli kérelmére, hogy „a magyar nemzet és képviselői által mondatnék ki, miszerint az egész osztrák monárchián fekvő közös státusadósság igazságos arányban a magyar korona alatt levő tartományokra is átruháztassék," sürgetőleg felhivja a nádort, hogy (a mire nézve különben az országgyülés legközelebb leendő bevégeztetése miatt formaszerinti törvényes intézkedés már ki nem vihető), bírja rá a hongyülést arra, hogy őszintén nyilatkoztassa ki leendő részvételét a birodalom státusadósságaiban, péld. „tíz milliónyi mennyiségü évenkénti adófizetés" által.

Orsz. Ir. 197. l. Az államadósságról szóló kézirat P. H. 34. sz. és Szil.-nál Forr. Tört. 40. l. A hazai közhangulat jellemzésére ez időből érdekes az a mit Wesselényi Miklós apr. 10-én Pozsonyból ir egyik erdélyi barátjának. E szerint Batthyány, hogy némely felterjesztett törvényjavaslatokra megerősítést nyerhessen, apr. 6-án Kossuth-tal együtt felmegy Bécsbe. Pozsonyban feszült izgatottsággal várták leérkezésüket s müködésük eredményét. „Az értekezés — ugymond W. Batthyány alkudozásairól szólván — már nem kanczelláriai egyének s volt miniszterekkel, hanem csak Ferencz Károly főherczeggel történt. Azonban, Isten tudja minő kilátás vagy minő befolyás következtében, konferencziákat tartottak, melyen sem Batthyány sem herczeg Eszterházy, ki hasonlóan fenn volt, jelen nem voltak. Egy pár törvényczikk s azok közt épen az unióróli volt a botránykö, megbikacsolták magukat, Batthyány törvényczikkek nélkül volt kénytelen lejönni. Még tegnap is egész estig úgy álltak, miszerint azt lehetett és azt kellett hinnünk, hogy törvény nélkül menendünk szét. Ez esetben nem hiszem, hogy lehetséges lett volna a kitörést, kivált Pesten megakadályozni. Az őrültségig neki bőszült s ke-

seredett nép, s ábrándos vezérei, kikiáltották volna a nádort királynak, vagy a köztársaságot. . . . Tegnap este hat órakor jött végre nyugtató telegraphi hir. Ma d. e. a törvényczikkek is leérkeztek szintúgy, mint a miniszterek." (W e s s. l e v e l e i ; R e v i c z k y A l f ö l d i s e g é l y - a l b u m. P e s t. 1864. 235. l.), Idéztük ez egykoru tudósítást, hogy kitünjék, mennyire ingerlékeny és izgatott volt ezen időben az országgyülési és a fővárosi közhangulat, s mennyire nem alkalmas arra, hogy a s t á t u s a d ó s s á g egy részének elvállalása törvénybe igtattassék. K e m é n y Zsigmond (F o r r. U t. 145. 147 l.) mindazáltal hibául rója fel az első magyar miniszteriumnak, hogy a „státusadósságbani méltányos osztozás eszméjét" az 1847/8 törvényekbe be nem tetté, miután „nincs E u r ó p ában diplomata, ki az osztrák adósságból az aránylagos vagy méltányos összeget nyakunkra ne rótta volna." A mit a nemes báró az európai diplomatákról mond, abban kétségen kivül igaza van, azonban már a fentebbi levélből is kitünik, hogy itthonn az országgyülési és hazai közhangulat, ily kisérletnek merőben utját állotta, s talán jövőre is egészen elrontotta volna. Hogy a sikerhez az osztrák miniszteriumnak sem volt bizodalma, mutatja az a körülmény, hogy a státusadósságok egy részének elvállalására a hongyülést egyenesen felszólitani sem merte, s tudván, hogy Magyarországon mit tart a közvélemény azon, törvényhozásunk tudta és beleegyezése nélkül felszedett adósságokról, a nádorhoz intézett levélben is ismételten csak a nemzet n a g y l e l k ü s é g é r e hivatkozott. E nagylelküség azonban azon napokban nem érvényesíthette magát. Mindenki tudta azt nálunk, hogy a bécsi kormány valódi jóakarattal irányunkban nem volt, s midőn a hongyülés kivánatai megerősíttettek is, a bureaucratia mindig vonakodva, s a körülményektől kényszerítve engedett. E magatartás az emberi lélekbe oltott visszahatás törvényénél fogva a nemzetet csak kihivóbbá és követelőbbé tette, nagylelküségi és áldozatkészségi hajlamát pedig elnyomta, annyira, hogy a magyar kormány a státusadósságról szóló kéziratot közhirré sem merte tenni, s az csak az országgyülés berekesztése után látott először napvilágot német lapokban. (A h i v. W i e n. Z e i t. 107. sz.) Ausztria ezen időben oly nagy rázkódtatásoknak volt kitéve, hogy az akkori közvélemény még további fennmaradásáról is egyátalában kételkedett. B é c s kénytelen volt elismerni L o m b a r d i a függetlenségét, V e l e n c z é n e k külön felelős kormányt ajánlott, de P a l m e r s t o n még ezt is keveselte, a székvárosban forradalom tört ki s azután német birodalmi színeket hordtak, Pest olyan volt mint a füstölgő vulkán, s igen valószinű, hogy, mint egy „M e g b u k o t t D i p l o m a t a" mondja: „maga a bécsi kabinet nem tudta volna akkor megmondani, ki fogja majd fizetni a birodalmi adósságot?" (D o c. F e l e l e t. 9—12. l.) Magyarországban a közvélemény ily nagylelküségre legkevésbé sem volt hajlandó. A leghiggadtabb organum, a P e s t i H i r l a p is így irt e tárgyban: „Hogyan is vállalhatná el Magyarország az ausztriai státusadósság bármely

csekély részét? A magyar törvényhozás megbizásából történt-e azon adósság felvétele? Vagy talán magyarországi beruházásokra fordíttatának azon kölcsönök? A u s z t r i á n a k minden beruházásai hazánkban azon kétfejü sárgafekete sasok, melyek közelebbről sóházainkról leszedettek. Ezeket, ha kivánja a szomszédországok kormánya, készek vagyunk, bármely pillanatban visszaküldeni azon szekereken, melyek eddig oly nagy mennyiségben szállíták idegen földre a nemzet kincseit... Nálunk minden olyas kisérletet (a mi a státus adósságok elvállaltatását czélozná) közindignatioval utasítand vissza a nemzet." (38. s z.) A miniszterek tudták ezt, s azért nem is kisértették meg e tárgyban t. javaslattal lépni elő, mindazonáltal, hogy a politikai eszélynek eleget tegyenek, mely azt diktálá, hogy a bécsi kormánynyal s a Felséges uralkodóházzal való őszinte barátságos béke feltételeinek engedni kell, a nádor által oly értelmű választ adtak az osztrák miniszterium levelére, hogy ők a körülményekkel megalkudni hajlandók, azonban a jelen országgyüléssel, melyen a nemesség képviselői ily nagy terhet elvállalni jogosítva nincsenek, e kérdésben már semmit sem végezhetnek. (V. o. F ü g g. I. 93. l.)

Az a l s ó t á b l a déli 12 órakor törvényjavaslatot állapít meg J ó z s e f volt nádor emlékének törvénybe iktatásáról és I s t v á n főherczeg nádorrá választatásáról. Esteli 7 órakor pedig a nádori méltósághoz kötött hivatalokról, s a felelős miniszteriumnak közlekedési tárgyak iránti teendőiről szóló t. javaslatokat fogadja el.

KK. N. 225—229 l. O r s z. I r. 181—187. l. Mindezen javaslatokra apr. 9-én adatott ki a királyi megerősités. A közlekedési tárgyban a t. javaslat S z é c h e n y i t ő l eredt, s az év elején röpirat alakjában P e s t e n nyomatott ki ily czim alatt: „J a v a s l a t a m a g y a r k ö z l e k e d é s i ü g y r e n d e z é s é r ő l." E szerint tizenegy év alatt közlekedési munkálatokra 100 millió pfrt rendeltetnék, mely összegből ezen gyüléstől 10 millió kéretik. A vasuti f ő v o n a l o k Budapestről, mint központból kiindulva, ezek: 1. pest-pozsony-bécsi. 2. pest-székesfehérvár-károlyváros-fiumei. 3. pest-szolnok-arad-erdélyi. 4. pest-miskolcz-kassa-gallicziai. M e l l é k v o n a l o k: 1. szolnok-debreczen szathmári. 2. mohács-pécs-szigetvár-istvánd-fiumei. 3. sopron-nagykanizsai, csatlakozva a fiumeihez. 4. czegléd-kecskemét-szegedi. S z á r n y v o n a l o k: 1 arad-temesvári. 2. debreczen-nagyváradi. 3. miskolcz-tokaji. 4. szeged-szabadkai. E nagyszerű terv felett apr. 6-án folytak a kerületi ülés tanácskozmányai, miközben D e á k remek szónoklata oszlatta el a némely szűkmarku és még szűkebb látkörü követek aggodalmait. (P. H. 25. 29. 32. sz.) A főrendi táblán S z é c h e n y i mindent elkövetett, hogy a RR. szerkezete keresztül menjen, azonban többeknél (B a r k ó c z i János, T i h a n y i Ferencz és P e r é n y i Zsigmond) legyőzhetetlen ellenállásra talált,

végre is (apr. 8.) az lett az izenet, hogy közlekedési czélokra nem lehet előre kitűzni a 10 milliót, hanem előbb meg kell tudni, mennyit bir meg az ország anyagi ereje; azt sem tartják czélszerűnek, hogy az ujabb vasutvonalakon a munkálatok a közelebbi országgyülés elhatározásának bevárása előtt megkezdessenek. (O r s z. I r. 189. l). Többszöri izengetés után azonban a főrendek végre kényszerültek belenyugodni az alsó tábla javaslatába. Egyébiránt a bekövetkezett mozgalmas napok nem engedték meg az 1848 : 30. foganatosítását. S z é c h e n y i átvévén tárczáját, hozzálátott ugyan kedvencz szakjához, s a terv kivitelére előleges lépéseket is tett, a középponti vasuti igazgatósággal egyességre lépett, a szolnok-aradi vonal részletes tervét elkészíttette, söt a buda-székesfehérvári, szolnok-debreczeni és debreczen-szathmári vonalokon a mérnöki osztályokat és felállította, mint szintén intézkedett a pest-miskolczi vonal előmunkálatai iránt is, azonban kezei meg voltak kötve, mert a megajánlott 10 millió csak a törvényben maradt, s a miniszter további tervezgetéseivel irodája falai közé volt szorítva, miután az állam különben is megapadt bevételeit közigazgatási és honvédelmi czélokra kellett fordítani. (V. ö. P. H. 72. sz.)

April 8. Szombat.

Az u j v i d é k i s z e r b e k k ü l d ö t t s é g e az országgyülés kerületi ülésének egy mart. 27-ikén U j v i d é k e n kelt kérelemlevelet nyujt be, melyben a szerbek „a magyar nemzetiséget s a magyar nyelv diplomatikai méltóságát, ezek elsőbbségét és hatalmát, minden közálladalmi és hazai viszonyokban szives készséggel elismerik“ ugyan, de viszont kivánják, hogy „az ő nemzetiségök is elismertessék, és nyelvük szabad használása, a maguk tulajdon ügyeiben, az egyházi szolgálatokban és azok körüli beligazgatásban törvény által megerősíttessék.“ Ezenkivül óhajtják még egyházuk önkormányzatát és egyenjogusitását, a megürült b á c s i püspökség minélelőbbi betöltetését s hovahamarább nemzeti gyülekezet tartását, szerb hazafiak hivatalra alkalmaztatását stb. A küldöttség szónoka K o s t i c s Sándor, később ujvidéki főbiró, hálával ismeri el, hogy az országgyülés a 16 pontu kérelem legnagyobb részét megadta már az uj törvényczikkekben, s a még nem teljesült kivánalmakat azon nyilatkozattal ajánlja a gyülés kegyébe, hogy „mi szerbek, ezentúl csak egyedül Magyarországért, és csak a magyarokért élni és halni fogunk.“ A tábla nevében K o s s u t h válaszol, kiemelvén, hogy e hongyülés „minden népségnek a maga nyelvét, s annak belügyeiben, egyházi dolgaiban szabad használatát tisz-

teli," s hogy a még nem teljesült kivánatok és sérelmek intézkedés és orvoslat végett a miniszteriumhoz fo gnak utasittatni. Erre a küldöttség következő szavakkal vesz bucsút: „Azon atyai gondoskodás, azon magasztos pártolás, azon kegyelemért, melyet a t. RR. irántunk ez alkalommal bőven és atyailag bebizonyítani méltóztattak, hálás köszönetünket nyilvánitjuk, és a t. RR. bölcseségében bizván, sorsunkat és életünket ezennel általadjuk."

P. H. 31. sz. (A kérelemlevél és a beszédek.) A Serb. Bew. (55. és köv. l.) röviden megemlítvén ezen országgyülési jelenetet, elbeszéli, hogy „a küldöttek a kihallgatás után Batthyány és Kossuth minisztereket külön is felkeresték szállásaikon, miután Kossuth azon kifejezése ,,hogy a magyar szívesen részesíti a szerbet azon szabadságban, melyet kivivott", bennök aggodalmakat költött. „A ki ugyanis" így okoskodtak a szerb küldöttek „valakit valamiben „részesít", egyszersmind azt is kijelenti, hogy ezt nem azért teszi mintha abbeli tartozását elismerné, hanem mert szabad hajlamából akarja s kijelenti, hogy épen úgy hatalmában állana azt nem tenni is. Ezzel pedig közvetve a magyar néptörzs felsősége van kimondva." Kossuth a magán fogadtatáson ismét kijelenté, hogy „az egyenjogusági kivánat méltányos." A küldöttek azonban „a szerb nemzet" elismerését kivánták, mire a miniszter nem állott rá. Ekkor egyikőjök figyelmezteté Kossuthot a délszlávok közt évek óta növekvő forrongásra. „Attól félek — ugymond „hogy a forrongás nyilt kitörésre fog vezetni, ha a délszlávok abbeli várakozásukban, hogy a dolgok uj állása a nyelvkényszernek végét szakítja, csalatkoznak, s az elismerést másutt fogják keresni, ha Pozsony megtagadja." „Ez esetben kard fog dönteni" válaszolá Kossuth; s visszavonult szobájába. „E pillanat idézte elő a szerb háborút minden iszonyaival és pusztításaival" teszi hozzá az idézett munka szerzője. (E látogatási jelenet Szemere III. 103. l. is leírja, habár ő azt, miután ekkor Pesten időzött — P. H. 27. sz. — közvetlenül nem tudhatta s a fentebbi műből is meríthette, mely az ő könyvénél két évvel hamarább jelent meg.) Feltéve az elbeszélés történeti hűségét, tagadhatatlan, hogy Kossuth a fenyegetődző szerb előtt szelidebben is kifejezhette volna magát, s az is igaz, hogy Kossuth végső heves szavaival a küldöttek könnyen felingerelhették honn maradt társaikat; de más felől azt is lehetetlen el nem ismerni, hogy a másutt keresésre hivatkozni akkor, midőn mind az országgyülés mind Kossuth magánosan s örömmel igérték megosztani a magyarnak minden szabadságát és minden jogát (miket csakugyan a magyar nemzet szerzett az 1848. törvények által) szerb testvéreivel, — s a legjobb indulatból ejtett „részesítni" igéből mesterkélt sophismával oly értelmet vonni ki, mi a világosan kijelentett ,jogegyenlőség"gel ellentétbe állítható volt, — csak ugy lehetett, ha a

„másutt keresés" sikere felől a küldöttek már legalább is annyira biztosnak érezték magukat, hogy azzal Kossuthra ráijeszthetni véltek. S valóban, az említett műből (54. l.) csakugyan azt látjuk, hogy a szerb hazafiak már az ujvidéki kérelemlevél megírása előtt el voltak határozva „uj szerződvényeket késziteni, akár az udvarral, akár az új magyar kormánynyal." Kik az udvarnál keresték a kiváltságokat, azok a karloviczi párt tagjai valának, s ezek, ha egyenesen felbiztatva nem voltak is, de azért felbiztatva érezhették magukat.

Udvarhelyszék 30 tagu küldöttsége Kolozsváron a lakosság lelkesültségének nyilvánitásai között sürgeti az erdélyi tartományi gyülés összehivatását. A küldöttség, élén Pálfy Jánossal, fényes fogadtatásra talál a városban.

P. H. 35. sz. Szilágyi Fer. Erd. Un. 41. l.

April 10. Hétfő.

A m. k. helytartótanács Budán, hatásköre a megerősitett új törvényczikkek által megszüntetve lévén, utolsó ülését tartja, s magát feloszlottnak nyilvánitja.

Palugyay 83. l.

Józsika Samu erdélyi udvari kanczellár beadja lemondását.

Köv. Erd. Tört. 17. l. A Pesti Hirlap (21. sz.) ezen, a közvélemény által igen óhajtott lemondásra már előbb felszólította a kanczellárt, sima udvarias szavakban, mesteri oldalvágásokkal. A királyi felmentés azonban csak május elején történt meg, midőn a megürült tisztség ideiglenes vezetésével Apor Lázár alkanczellár bizaték meg (46. sz.)

April 11. Kedd.

A pozsonyi országgyülés befejezése. Ferdinand király leiratot ád ki, melyben a helybenhagyott s Batthyánytól ellenjegyzett törvényczikkeket közhirrététel végett az ország rendeihez visszaküldi. Ezek d. e. 10 órakor a primási belső palotában gyültek össze, hol nevökben lelkesült éljenektől kisértetve, Batthyány üdvözli a Fölséget. Ferdinand ekkor következőleg válaszol: „Hű magyar nemzetemnek szivemből óhajtom boldogságát, mert abban találom fel a magamét is.

A mit tehát ennek eléréscre tőlem kivánt, nemcsak teljesítem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel át is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, úgy mint kinek hüségében leli szívem legfőbb vigasztalását és gazdagságát." A nádor e szavakra átvevén a szentesített törvényeket, az ország nevében hálát mond a királynak, ki a törvények megerősítése által „honunk új alkotója" lett. A szentesítés után az országos RR. az országházába mennek át, hol a szentesítésről szóló kir. leirat és szentesített összes törvények a befejezéssel együtt felolvastatnak. Ez utóbbiban kijelenti a Fölség, hogy .... „a törvényczikkelyeket ezen levelünkbe szóról szóra beigtatni és beiratni rendeltük, s azokat összesen és egyenként az azokban foglaltakkal, helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, hozzájuk királyi megegyezésünket és jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogva elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeseltük és megerősítettük: biztosítván az említett hü Karokat és Rendeket a felől, hogy minden, a fent beigtatott törvényczikkelyekben foglaltakat, mind minmagunk megtartjuk, mind más hiveink által megtartatjuk, miként is azokat jelen levelünk ereje és tanusága szerint elfogadjuk, helybenhagyjuk helyeseljük és megerősítjük."

KK. X. 237—239. l. Orsz. Ir. 198—227. l. (hol a szentesített törvények.) — Horvát részen megütköztek azon is, hogy a törvényczikkeket magában foglaló királyi levélnek Jellačić neve alá van írva, holott ő köztudomás szerint a pozsonyi országgyűlésben nem vett részt, s a horvát-slavon tartománygyülés ama t. czikkeket sem ki nem hirdette, sem soha el nem ismerte. (Agr. Zeit. a P. Napl.-ban. 1861. 86. sz.) Mi ehhez még azt teszszük. hogy Jellačićén kivül több hivatalos egyén neve is olvasható a t. czikkek alatt, a kik szintén nem voltak jelen az országgyülésen. De megjegyezzük azt is, hogy itt a hiteles aláírás csupán a király és tanácsosa (a miniszterelnök) részéről szükséges, a záradékban leírt nevek pedig nem sajátkezü aláírások, hanem régi törvény-szerkesztési irmodor szerint, csak a főméltóságok viselőit sorolják elő, kiknek idejében a törvények szentesíttettek, melyeknek átalános kötelező ereje azonban többé legtávolabbról sincs felfüggesztve attól, hogy a törvényeket vajjon azon méltóságok hordozói maguk részéről is elismerik-e kötelezőknek vagy sem. — A Felség, nője, Ferencz Károly és Ferencz József („nemzetünk kedveltje") főherczegek kiséretében apr. 10-én esteli $5^1/_2$ órakor érkezik meg Pozsonyba és szokás szerint üdvözöltetik.

Teleki József erdélyi kormányzó, a közkivánatnak és több törvényhatóság, ezek közt a főkormányszék, felszólításának engedve, az erdélyi tartományi gyülést a király nevében és helybenhagyása reménye alatt f. é. május 29-re Kolozsvárra összehívja. V. ö. máj. 5.

P. H. 33. sz. A meghívó még Köv-nál. Okm. 16. l. V. ö. Köv. Erd. Tört. 15. l.

April 14. Péntek.

Kossuth, Batthyány és Széchenyi felelős magyar miniszterek Pozsonyból Pestre leérkeznek, s nagyszerü ünnepélyességgel és közlelkesedéssel fogadtatnak. Szónok: Vasvári Pál.

P. H. 32. sz. Deák és Eötvös egy nappal előbb érkeztek le. Szemere és Klauzál pedig, mint említők, márcz. 25. óta a fővárosban időztek.

April 15. Szombat.

A fővárosi közcsendi választmány kinyilatkoztatja, hogy miután a felelős nemzeti miniszterium Buda-Pesten átvette az ország kormányát, hivatását bevégzettnek tekinti, s a rend további fenntartását a miniszterium kezébe örömmel leteszi.

P. H. 34. sz. A választmánynak Pesten a forrongások fékezése körül tgad hatatlan érdemei vannak, azonban működéseiben nem mindig található fel az összhang és tapintatosság. Feladatául tüzte ki: vezetni és mérsékelni a fővárosi mozgalmakat, s ily módon két oly iránynak szolgálni, melyek egészen ellenkező uton futnak. Már említők (márcz. 18.) hogy a törvényhozás előtt méltán némi aggodalomra adott okot a választmány, s ez aggodalom alapos volt annyiban is, mert e testület t. javaslatok és királyi válaszok felett is tanácskozott. Márcz. 31-én felhívást adott ki a választmány, melyben ez áll: „Azon szabadság, melyet a pesti 12 pont s az országgyülés a haza minden fiaira viszszavonhatlanul kiterjesztett, s tovább: „Buda-Pest polgárai, ti, kiket legközelebbről érdekel márcz. 15-kének dicsősége és jövője, egyesüljetek az egész országgal az eddig kivívott szabadság védelmére. Ti pedig vidéki községek, kik belátva, hogy Pesten az egész ország sorsa döntetik el, egyesüljetek B.-Pesttel küldötteitek által, hogy a középponttal

folytonos érintkezésben lehessetek." Egyanus értelmű szavakból azonban kormányra vágyás határozottan még nem tűnik ki, bár a felhívás azzal végződik, hogy a lakosság „felkészülten várja be az eseményeket, mig Pozsonyban küzdő hazánkfiai jó vagy rosz hír kíséretében hozzánk megérkeznek, hogy velök együtt a nemzet sorsa felett határozni lehessen." (P. H. 16. sz.) Úgy látszik, e nap volt a választmány történetében a válság napja, a mennyire délelőtt Nyáry indítványára elhatározá, hogy 1. Ha a nádor és Batthyány le fognának mondani, azon népszerű férfiakból alakítand kormányt (t. i. a választmány alakitand), kiknek egy részét Pozsonyból várja; 2. Mai felhívását a pestmegyei nagyobb községeknek, s átalában az ország mindazon hatóságainak megküldendi, melyek a választmány iránt rokonszenvüket kifejezték, még pedig azon felszólitással, hogy a választmány kebelébe a nép által választandó két képviselőt küldjenek. Valószinű, hogy ekkor küldé szét az ország különböző részeibe, többek közt a kassai egyetemi ifjúsághoz intézett felhívását is, melyben arra buzdítja, hogy tüzze ki „a forradalom és az egyenlőség zászlóját." A kassai ifjúság azonban kételkedett a levél igaz eredetűségében, s april közepén felvilágosítást kért a választmánytól, hogy vajjon a felhívás csakugyan azoktól eredt-e, kiknek nevök alájegyezve van. Tényleg azonban csak a főváros területén intézkedett a választmány, egyéb községek dolgába pedig nem avatkozott. Így, midőn márcz. 20-kán a kunok panaszt nyújtottak be hozzá kapitányuk ellen, a választmány az elmozdítást sürgető panaszt a miniszteriumhoz utasította (i. m. 5. sz.) Fentebbi napon (apr. 14.) este a gőzhajó hídján a partra szálló miniszterek előtt a választmány tagjai tartották a fáklyát, s átalában lemondásuk őszinte hangon volt szerkesztve. Mind a mellett még ezután is létezett egy „pesti középponti választmány," melynek nevében Nyáry Pál elnök junius 10-én a megindítandó „Népbarát" ügyében a magyarhoni megyék és községek elöljáróihoz ajánlást írt (i. m. 85. sz.) Megállapitott neve a választmánynak soha sem volt. Szokottabb kifejezések, melyeket önmaga használt, ezek: „Közcsendi választmány" (5. sz.), „Bizottmány" (3. sz.) „Rend- és közcsendi bizottmány" (u. o.) „Állandó választmány" (u. o.) „Rend- és közcsendi választmány" (u. o.) „A rend fenntartására megbízott pestvárosi állandó választmány" (12. sz.) „A pestvárosi rendre ügyelő bizottmány" (16. és 19. sz.) A Pesti Hirlap leginkább „Központi választmány" néven említé.

Szögyény László alkanczellár a m. k. udv. kanczelláriát az e napi utolsó ülésében miniszteri rendeletnél fogva feloszlatottnak nyilvánitja.

P. H. 35. sz. Szil. Forr. Tört. (apr. 16.). Az udvari kanczellária csak 1860. nov. 4-kén állíttatott ismét vissza régi müködésébe.

April 16. Vasárnap.

A magyar független felelős miniszterek jelentik a „polgártársak"-nak, hogy a hazának közkormányzatát a törvények értelmében általvették, s mindenkit hazafiúi közremunkálásra és engedelmességre szólítnak fel.

P. H. 33. sz. Az első miniszteriumra nézve igen nehéz volt a kezdet. Nem örökölvén kész közigazgatási gépezetet, mindent magának kellett egészen újból alapítania és rendeznie, mi sok nehézséggel járt és időt kivánt. Míg a régi kormány fő közegeitől átvett jegyzőkönyvek, okmányok stb. számbavétele és elkülönzése stb. meg nem történt, s míg az egyes miniszteri osztályok szervezve s alkalmas egyénekkel betöltve nem voltak (mi csak május közepe felé ment végbe), addig a kormányi tevékenység, mint a kinek keze-lába hiányzik, megbénítva vala. Kossuth hamarjában egy az akkori fogalmaknak hizelgő pénzügyi kimutatást tett közzé (36. sz.) s magyar köriratu pénzverő minták készíttetése felől értesiti a közönséget. Batthyány mint id. hadügyminiszter, az országos nemzetőrség szervezése módját szabja meg (38. sz.). Szemere főispánokat nevez, a Részeket visszakapcsoltatja, a törvények német, szerb, oláh, horvát és tót nyelvre fordításáról, országos statistikai hivatal állításáról gondoskodik (39. sz.). Eötvös megrendeli, hogy a középiskolák, akadémiák és egyetemek a tanulmányok végeztével a tanév vége előtt is bocsássák haza az ifjúságot (40. sz.) s az óhitüeknek és protestansoknak egyházi nagygyülést hirdet. Deák, a sajtóügyi esküdtszékeket alakítja meg (44. és 45. sz.). A minisztertanácsnak legtöbb gondot adott azonban a katonai főhatóságok engedelmességre tanítása s a honvédelmi ügy rendezése. A polgári főhivatalokat a kormány saját embereivel tölté be, a katonai hadparancsnokságokkal azonban, bátorság- vagy belátás hiány miatt nem tőn hasonlóan. A régi katonai kerületek és várak bureaucratiától kinevezett hivatalnokaikkal maradtak úgy, a mint voltak, s ezek folyvást fenntartották Bécstől való függésöket, miközben törvényes felsőbbségök, a magyar miniszterium, még olykor kedvöket is keresni látszék. E fél rendszabály később iszonyú csapásként nehezedett az országra. A hadparancsnokok mindjárt eleinte bizonyos független állást akartak elfoglalni az új kormánynyal szemben. Midőn apr. 18-án a minisztertanács küldöttsége Budán megjelent, hogy a fegyvertárt átvizsgálja, s abból a nemzetőröket ellássa, Lederer Ignácz, kat. kormányzó, a vizsgálatot sem engedte meg, azon ürügy alatt, hogy „a magyarországi katonaságnak a miniszterium iránti állása tárgyában a bécsi haditanácstól még ekkorig semmi rendelet sem érkezett." (39. sz.). S a küldöttségnek szégyen-szemre eredmény nélkül kellett visszatérnie. A bécsi haditanács, vagyis új néven: hadügyminiszterség pedig, az országban ily kész-

séges alárendeltjei lévén, folyvást küldözgette a kat. kormányzóknak a parancsokat. Ily módon a m. kormány tekintélye sem elismerve, sem megszilárdulva nem volt, s még junius derekán is megesett rajta, hogy biztosát a mezőhegyesi tisztek visszautasították, s az ó-budai országos kat. ruha-bizottság, midőn az alakuló honvédzászlóaljaknak az ott készletben levő posztóra legnagyobb szükségök lett volna, a posztót a kormány elől titkon máshová szállíttatta. A miniszterium azzal szerzett elégtételt magának, hogy a dolgot hirlap útján elpanaszolta, s az ó-budai tisztekhez ellenőrt küldött. — E szervezkedési gondok között azonban a kormány megfeledkezett arról, hogy az országbeli idegen nemzetiségeket, kiknek magyar-ellenes érzelmeik régebb idő óta köztudomáson voltak, s kik a márcziusi vívmányokat őszinte örömmel üdvözölték, a reactió által pedig még nagyon felizgatva nem voltak, saját részére előzékenységgel és engedményekkel megnyerje, vagy daczosság esetén szigorral megfékezze. A hirlapi tudósítások figyelmeztették a kormányt e kötelességére, s különösen a délvidéki magyar elem szorongatott helyzetére, támaszt és erélyes biztosokat kértek Pestről, de hasztalan, mert a kérelmek koronként mindig megujultak. Végre a Radikál-kör megsokalta a mulasztást, s maga részéről is erélyesen felhívta a kormányt, hogy a vidékre népszerü emissáriusokat küldjön, különösen az oláhok közé. (46. sz.) A magyar törvényhatóságok azonban örömmel üdvözölték az uj kormányt és készségesen teljesítették paranesait; s midőn ápr. végén és máj. elején némely hazai lapok (különösen a „Márczius 15-ke“) mindent elkövettek a miniszterium népszerütlenné tételére, a megyék egymásután küldözték be bizalmi nyilatkozataikat, és kárhoztatták a lapokat.

Szemere belügyminiszter rendeli, hogy a főispáni helytartók hivatalaiktól felmentessenek, s a hol jelenben főispán nincs, ott ideiglenesen a főispán kinevezéseig az alispán vegye át a kormányzást. A főispánok fizetése az 1845. előtti fokra állíttatik vissza, s az 1845. aug. 14-ki törvénytelen főispáni utasítás hatályon kivül tétetik.

P. H. 33. sz. Az 1848. ujonnan kinevezett főispánok névsora: Ápr. 20-án kineveztettek: Bohus János (Arad), Madocsány Pál (Árva), Just József (Bars), Vay Lajos (Borsod), Wenkheim Béla (Békés), Beöthy Ödön (Bihar), id. Pázmándy Dénes (Fehér), Kabos József (Kraszna), Wesselényi Miklós (Közép-szolnok), Ráday Gedeon (Nógrád), Pálffy József (Pozsony), Ujházy László (Sáros), Zichy János (Somogy), Károlyi György (Szathmár), Karácsony László (Torontál), Révay Simon (Turócz), Bánfy János (Zaránd), Radvánszky Antal (Zólyom), Szentkirályi Mór (Jászkunkerületi kap.), Teleki Sándor (Kő-

várvidéki kap.) — Ápr. 22-én: Batthyány Kázmér (Baranya), Andrássy Gyula (Zemplén), Sztankovánszky Imre (Tolna), Patay József (Szabolcs), Kárász Benjámin (Csongrád), Zay Károly (Nyitra.) — Ápr. 26-án: Jankovics László (Veröcze), Csernovics Péter (Temes), Jankovics Gyula (Pozsega), Erdődy János (fiumei korm.), Zidarich János (Körös), Jozipovich Antal (Zágráb.) — Máj. 16-án: Szentiványi Károly (Gömör), Tosoni Ágoston (fiumei alkap.), Smaich Bertalan (buccarii alkap.) — Máj. 20-án: Degenfeld Imre (Szabolcs), Andrássy Emanuel (Torna), Návay Tamás (Csanád), Hunkár Antal (Veszprém.) — Jun. 15-én: Károlyi István (Pestm. főisp. helyt.) — Jun. 18-án: Jeszenák János (Nyitra), id. Pejacsevich László (Szerém), Weér Farkas (B. Szolnok), Kun Kocsárd (Hunyad), Béldi Ferencz (Doboka.) — Jun. 19-én: Kemény István (Alsó-Fehér), Horváth János (Felső-Fehér), Bánfi János (Küküllő), Bethlen Gábor (fogarasi főkap.) — Jul. 2-án: ifj. Bethlen Gábor (Zaránd), Szentiványi Ödön (Liptó.) Összesen 51 kinevezés. — Később a főispánok kormánybiztosokkal pótoltattak.

April 18. Kedd.

István nádor B.-Pestre, Jellačić horvát bán Zágrábba érkeznek. Mindkettőnek nagyszerü és lelkes fogadtatása.

P. H. 36. 47. sz. A Haller Ferencz lemondása folytán megüresült báni hivatalt, ideiglenesen Haulik György zágrábi püspök vitte.

April 19. Szerda.

Utczai zavargás B.-Pesten. A népgyülés a közelgő évnegyedi lakbér leengedését követeli a háztulajdonosoktól. Az alnép pedig a zsidókat üldözőbe veszi és bántalmazza. Végre nemzetőrök és gránátosok állitják helyre a rendet és közbátorságot.

P. H. 36. sz. A személy- és vagyonbiztonság a fővárosban a mozgalmak kezdete óta több izben volt fenyegetve. A zsidók iránti ellenszenv különösen mindjárt eleinte nyilvánult abban, hogy a polgárok (az egyetemi ifjuság kivételével) a nemzetőri osztályokba nem akarták befogadni őket. Később eziránt a miniszteriumhoz is folyamodtak (i. m. 39. sz.), mely ez ügyet, gyöngeségének nyilvános elárulásával, oda döntötte el, hogy a már kiosztott fegyvereket a zsidó nemzetőröktől beszedette. Növelte ez ellenszenvet az, hogy ápril elején némely zsidók Pesten gyü-

lekezetet tartván, oly mereven ragaszkodtak régi elavult separativ álláspontjukhoz, hogy K u n c w a l d e r annyit sem tudott köztök kivinni, hogy szombat helyett vasárnapot ünnepeljenek. (23. sz.) De átalában a vagyon fogalma a főváros alsó osztályánál ép úgy, mint vidéken is, több helyeken az emberek fejében összezavarodni kezdett. Ily hangulat közt érkezik a hir, hogy S z é k e s - F e h é r v á r r ó l az utczai néptömeg kitörése miatt a zsidók nyakra-főre futni kenyszerültek (ápr. 5.), s csak a harmadnap mulva odaérkezett P u l s z k y Ferencz miniszteri biztos közbevetésére fogadtattak vissza (31. 38. sz.), mely hir igen élénk izgatottságot szült Buda-Pesten. — Ápr. 9-én a közcsendi választmány kiáltványa egy másnemü kihágásról értesit. Többen t. i. kivált vidékiek, vörösszínü jelvényeket tűztek fővegjök mellé és ruháikra, kik ellen aztán „néhány polgártárs vérengző kihágással vétett," s abbeli tévhiedelmében, mintha a vörös jelvényesek „veszedelmet, vérengezést és lángokat" terveznének, kényszeríté őket jelvényeik eldobására. (26. sz.) Ápr. 15-én még fenyegetőbb mozgalom volt kitörő félben. A fővárosi iparoslegények t. i. összebeszélvén, a czéhek eltörlését, iparszabadságot kivántak, s néhányan közülök el voltak határozva, a zsidó mesteremberek megrohanását (kik a magyar kézművessegédeket mellőzni szokták), s a czéhláda megégetését erőszakosan végrehajtani. A városi és megyei közcsendi bizottságok ébersége azonban a kitörésnek szép szerivel elejét vette, s az elégedetlenek, miután számukra egy nagy népgyülés engedélyeztetett, kivánalmaikat kérelem alakjában a törvény útjára vitték. (34. sz.) Hogy a közrend nagyobb sérelmeket nem szenvedett az itt elősoroltaknál, legfőképen a n é p érdeme.

April 20. Csütörtök.

A felelős m i n i s z t e r i u m P e s t e n a tegnapi botrányos zavargások vezetői és részesei ellen bünvizsgálatot rendel, s alkalmilag a népgyülések tarthatását korlátozza. „A felelős kormány, — ugymond a hirdetmény, — minden kérelmet meghallgat, minden jogos kivánatot támogat és teljesit, de törvényszegésre irányzott csoportozásokat el nem tűr, s azok követelésének engedni soha sem fog." — Továbbá M a d o c s á n y i Pált 150 ezer pfrttal Á r v a-, L i p t ó-, T r e n c s é n-, T u r ó c z- és S z e p e s megyébe küldi, az ott mutatkozó inségnek, különösen a földek vetetlen maradásának meggátolására.

P. H. 36. sz. V. ö. K ö z l. H i v. l a p. 4. sz.

A szerbek U j v i d é k e n gyülésileg kimondják különszakadásukat Magyarországtól, és csatlakozásukat Horvát-Szlavon-

országhoz Ausztra kormánya alatt, egyszersmind felkérik R a j a č i ć karloviczi érseket, hogy szerb „nemzeti gyűlést“ hivjon össze. Végre nehányan közülök P é t e r - V á r a d r a mennek át, s ott, mint már előbb U j v i d é k e n, a magyar jegyzőkönyveket és okiratokat a templom udvarán szitkok között megégetik. U j v i d é k e n a közbátorság megszünik a magyar és német lakosokra nézve, kik közül sokan Péterváradon keresnek oltalmat.

P. H. 43. sz. R ü s t o w G e s c h. d. U n g. I n s u r r. I. 62. 63. lap. Az 1840. és 1844. törvényczikkelyek rendelése folytán az egyházi anyakönyveket nem magyar ajku vidékeken is magyar nyelven kellett vezetni, s e nyelvkényszer adott alkalmat a szerbek tüntetéseire, melyek majd mindenütt (különösen S z e n t - T a m á s o n, B e c s é n, V e r s e c z e n) az anyakönyvek elleni kegyetlenkedéssel kezdődtek. A minisztérium a mozgalmak hirét vevén, C s e r n o v i c s Pétert küldte ki nyugtalankodó vérei közé biztosképen, kinek a szerbek közt nagy tekintélye és soknemü összeköttetései voltak. Ez máj. 9-én érkezik U j v i d é k r e, mely ezalatt egészen lecsöndesült és megjuhászodott, annyira, hogy az anyakönyv-dúló párt négy nappal előbb küldöttségileg hívta meg Ó - B e c s é r ő l a miniszteri biztost. (P. H. 63. sz.) C s e r n o v i c s népszerűsége azonban rögtön szerte foszlott, mihelyt máj. 13-án kijelenté, hogy az időközben kihirdetett rögtönbiróságot, a nemzeti gyülés (l. e. máj. 13.) tanácskozásai alatt sem akarja felfüggeszteni, noha erre a károlyvárosi püspök vezetése alatt hozzáindított nagy küldöttség is felkérte. Igy történt, hogy a nemzeti gyülés K a r l o v i c z r a ment át tanácskozni. Máj. 15-én a k. biztos U j v i d é k e n közcsendi bizottságot nevezett ki, melynek illetékességét azonban a szerb érzelmüek már megtagadták (i. m. 75. sz.) A magyar szerb kérdésről láss többet a máj. 13. jegyzetben.)

April 23. Husvét-Vasárnap.

I s t v á n nádor és kir. helytartó a r é s z e k v i s s z a k a p c s o l á s á t elrendeli, s annak végrehajtására W e s s e l é n y i Miklós elnöksége alatt királyi biztosságot nevez ki. A visszakapcsolás ennek folytán Z a r á n d r a máj. 6-án, K r a s z n á r a máj. 8-án, K ö z é p s z o l n o k r a és Z i l a h r a nézve máj. 15-én tényleg megtörténik.

P. H. 39. 58. 61. 68. sz. A R é s z e k (Partium) ügyének történelmi előzményei röviden ezek. Azon időben, mikor Magyarország királyai az erdélyi fejedelmekkel háboruskodtak, nem egyszer megtörtént, hogy ez utóbbiak a magyarhoni megyék közül nehányat elfoglaltak, s

maguk számára békekötésileg is biztosították, rendesen életfogytig birtoklás végett. (V. ö. Szalay M. Tört. IV. 178. 451. 525. 599. l.) Az ily módon elszakított megyék közül némelyek, mint Szathmár, Ugocsa, Bereg, Szabolcs, Zemplén, Borsod, Abauj. Békés, Arad és Bihar, csakhamar ismét visszacsatoltattak az anyaországhoz, mások azonban közigazgatásilag továbbra is Erdélyhez tartoztak. III. Károly alatt 1733-ban, az országgyülés mellőzésével, kormányrendelet jelent meg, mely Középszolnok-, Kraszna- és Zaránd megyéket, mintszintén Kővárvidéket és Zilahvárost az anyaországtól kerületi viszonyaik miatt határozottan elszakitá s Erdélyhez tartozóknak nyilvánitá. Az elszakított megyék dolga az országos sérelmeknek századok óta majdnem állandó tárgyat képezte, halomra szaporodtak a visszakapcsolást elrendelő térvényczikkek (minők: 1715: 92; 1723: 20; 1729: 7; 1741: 18; 1751: 24; 1791: 11; 1836: 21;) de a tényleges visszakebelezés csak nem történt meg. Utoljára még Erdély Rendei sértve érezték magukat alkotmányos jogaikban, midőn ez ügyben a magyar hongyülés befolyásuk nélkül határozott, s megtartani kivánták a Részeket, mint a melyekhez szerződési joguk van. A kormány pedig gondosan szitá a keletkező viszály tüzét a két ország között, s többek közt 1839-ben Közép-Szolnok főispánjának kézalatt meghagyá oda működnie, hogy a megye a magyar hongyülésre, világos törvény ellenére se küldjön követeket. A RR. a törvénynek ily módoni kijátszását a kormány részéről az országra nézve igen veszélyes példaadásnak tartották, s óvást tettek ellene. Végre az $184^3/_4$. hongyülésen a Részeket követ nem küldés miatt bepörölték, s 800 arany forintban elmarasztaltatták, de a követelés végrehajtásának az illető hatóságok (ismét a kormány utasitásából) karhatalommal ellene állottak. Mint láttuk, az országgyülés febr. 12-én és ápr. 6-án állapította meg az 1836: 21. foganatositását. Mindazáltal ily elkeseredésig fokozott czivódást csak az Erdélylyel való testvéries összeolvadás szüntethetett meg gyökeresen. — Forradalom után a Részek ismét Erdélyhez csatoltattak.

Pozsonyváros „gyalázatot hoz magára." A nép ugyanis a zsidókat üldözőbe veszi, testi sérelmekkel bántalmazza s boltjaikat kirabolja, sőt a rend helyreállitására kiküldött katonasággal is összetüz és rajta erőt vesz. A kegyetlen dúlás más nap is folyvást tart. Szemere belügyminiszter az erőszakosságok megtorlására ápril 25-én az esemény szinhelyére Tarnóczy Kázmért küldi kormánybiztosképen.

P. H. 42. 43. 47. 48. sz. Pozsonyváros utczai népe márcz. 20. és 21-én is erőszakos tüntetésekkel fenyegeté a zsidókat, s hogy már

ekkor nagyobbmérvü kicsapongások nem fordultak elő, a helybeli nemzetőrségnek köszönhető. A hivatalos Pesti Hirlap ápr. 30. így ír a fentebbi eseményekről. „Irtózatosak azok; az ember feje ég és fellázad kebele, midőn a pozsonyiaknak zsidók elleni harczáról olvas. Ah, uraim, ne nevezzétek azt zsidók elleni harcznak, mert az valósággal vagyon elleni harcz, magyarul mondva rablás volt. Szemtanuink oly polgárokat, kiket uri embereknek neveztek, ragadmánynyal terhelkezni láttak. az osztálygyülölség e harczában.... Osztálygyülölség! Mily bünös szó; és ez még csak birna értelemmel. De rablás: ez elviselhetlenül gyalázatos...." Tarnóczy intézkedéseit Pozsonyban l. Közl. 2. sz.

April. 24. Husvét Hétfő.

A nemzeti miniszterium Eszterházy Pál Bécsben lévő minisztert ujolag felszólitja (ez ügyben most harmadszor), hogy az ottani hadügyminiszteriumnál eszközölje a külföldön szállásoló magyar katonaság hazajövetelét, miután reá a bátorság fenntarthatása czéljából is égető szükség van. Vasmegyé-ben (Szombathelyen) ugyanis, a zsidók üldözése közben dulnak és rabolnak, Szathmár-ban a kisebb birtokosok a nagyobbak ellen fellázadtak, Békés-ben a volt jobbágyok erőszakos foglalásokat tesznek, Selmeczen veszélyes tót mozgalom áll kitörőfélben, s a pozsonyi féktelenségek szintén katonai erő alkalmazását kivánják. Jelenleg az egész országban tanyázó sorkatonaság létszáma alig megy 18 ezerre. A nemzetőröknek pedig fegyvereik nincsenek. A miniszterium, ha ezen követelése is elutasittatnék, azon kivül, hogy az innen eredő eshetőségekért magáról minden felelősséget elhárit, „oly lépések megtételét látja elkerülhetlennek, minőkre felelősségének érzete kényteleniti."

P. H. 40. v. ö. 29. sz. A vasmegyei és szathmári rakonczátlanságok három vidéki levélben érintve 53 és 76. sz. Önként kínálkozik itt alkalom tárgyalni az 1847. időszak alatt felmerült osztálysurlódásokat és birtok sértő mozgalmakat, s fejtegetni azon igen érdekes kérdést: van-e és mennyiben hajlama Magyarország lakosságának a communismusra? Szerző azonban e tárgyban gyüjtött adatait s tett tanulmányait helyszüke miatt itt elő nem adhatja, s rövid időn másutt igyekszik nyilvánosság elébe bocsátani.

Nagykikindai lázongás. A Radák György által felizgatott, s Rajačić érsek zászlóját hordozó néptömeg a ma-

jorsági földek uj kiosztását sürgeti, s követeli, hogy a városházán a magyar nemzeti zászló helyére a szerb tüzessék ki. Kengelátz kerületi biró ekkor az erőszakoskodni kezdő tömeget, mely szétoszlásra hiába szólíttatott fel, egy osztály lovas katonasággal megtámadtatja és szétkergetteti. A nép azonban ekkor felfegyverkezik, fejszét és kaszát ragad s a katonaságot csakhamar elkergetvén, a tanácsházat megrohanja, a háromszinü lobogót letépi, a rabokat tömlöczeikből kibocsátja, több házat felgyujt s a hivatalnokok közül kettőt (Csuncsics és Isakovics) agyon ver. Ekkép a rakonczátlankodás a magyar és német lakosok gyilkolásává fajul. Harmadfél napig tartanak ez iszonyatosságok, miközben Kengelátz s az üldözött lakosok egy része menekül. Nagyobb katonai erővel Kiss Ernő ezredes apr. 29-én érkezik a városba, midőn a lázongók önként meghódolnak s átadják fegyvereiket.

P. H. 41. 45. 47. 49. 79. sz. Serb. Bew. 63. l. Asbót I. 121. l. (az időt hibásan „május"-ra tévén.) Mészáros, Magyar szabadságharcz 9. és köv. l. — A Kikindán okozott kár hivatalosan 6000 pft-ra becsültetett, a zavargás szerzői közül május 17-ig 5-en végeztettek ki. (P. H. 65. sz. V. ö. ápr. 26. máj. 13. jegyz.)

April 25. Kedd.

Ferdinand osztrák császár az osztrák császárság alkotmánylevelét kiadja.

P. H. 41. sz. (hol az alkotmánylevél egész terjedelmében.) V. ö. Közl. 3. sz. Az alkotmányt aláirták: Fiquelmont (külügy. s id. elnök), Pillersdorf (belügy), Sommaruga (közoktatás), Krauss (pénzügy) és Zanini (hadügy) miniszterek.

Jellačić Buccarit kizárólag báni hatósága alá rendeli, s annak a fiumei kormányszékkel és a magyar minisztériummal való mindennemű összeköttetését betiltja.

P. H. 48. sz.

April 26. Szerda.

István nádor s k. helytartó megparancsolja Rajačić karloviczi érseknek, hogy az 1848. 20. foganatositása végett a g. n. egyesülteknek vallásbeli és iskolai ügyeik iránti congres-

susát, f. é. május hó 27-re Karloviczra hivja össze. V. ö. máj. 15. jun. 2.

P. H. 43. sz.

Az osztrák bankjegyek iránt egy idő óta lábra kapott közbizalmatlanságot s az ezüst pénznek a forgalomból kivonását a pesti kereskedelmi testületek alaptalan félelemből származott dolgoknak nyilatkoztatják.

P. H. 42. sz.

Óbecsei zavargás. A szerbek népgyülés alkalmával felzendülnek, a városi tanácsnokokat üldözőbe veszik (Zákót megverik), a kerület házát lerombolják, a pénztárt kirabolják, 300 rabot szabadon bocsátanak s a határbeli tanyákat felgyújtogatják.

P. H. 46. 49. 59. sz. Az itteni lázongásnak fékezésére legelőbb Jovics nyug. vezérőrnagy érkezik (kit a miniszterium jun. 2-án Csernovics biztosnak támogatására rendelt. P. H. 75. sz.) s ki a felkelök garázdaságait tovább hunyt szemmel nem nézhetvén, néhány kevés számu hiveinek élén ellenök indult, rájuk tüzeltetett s közülök 17-et elfogott, kiket azonban később szabadon bocsátott. Hogy e zavargás mennyiben találta támaszát, az óbecsei szerb lakosság érzületében, bajos eldönteni. A város szerb része nevében 1848. oct. 26-án egy nyilatkozat jelent meg (i. m. 203. sz.) melyben az mondatik, hogy a reactió által a magyarok ellen felfegyverezett ráczokkal egyet nem ért, s azok iránt „nemcsak rokonszenvet nem érez, sőt hálatlan magaviselettel párosult rút s égbekiáltó büneiket kárhoztatva, mint istentelen ámítóknak fejére átkot mond" stb. Azonban ez időben magyar seregek tanyáztak a városban s pár nappal azelőtt (oct. 24.) tartá Éder vezérőrnagy a magyar sereg átalakulási ünnepélyét, melyen Beöthy és Bernáth kormánybiztosok is részt vettek. (294. sz.). Az akkori körülmények oda mutatnak, hogy a lázongási hajlam a szerb elemnél általános volt. Kikindán megkezdődvén a háborgás, gyorsan elterjedt Becsén, Zentán, Kanizsán, Szenttamáson és Földváron. A Serb. Bew. irja, hogy mindenik községnek meg volt a maga kis forradalma, mi rendszerint a régi hivatalnokok elkergetésében s ujak választásában állott. Hogy Csókán, T. Sz. Miklóson, Pádén, és Hegyesen a mozgalom ki nem tört, Csutak Kálmán torontálmegyei őrbiztosnak köszönhetni, kinek ebbeli érdeme elismeréseül István nádor később méltányló kéziratot küldött. (P. H. 102. sz.). V. ö. máj. 13. jegyz.

April 27. Csütörtök.

Eötvös vallás- és közoktatási miniszter az 1848 : 20. foganatositása végett a protestans egyházkerületeket az „egyházi és iskolai reform ügyében“ f. é. aug. 1-én Pesten tartandó értekezletre meghívja. V. ö. jul. 10.

P. H. 43. sz.

Szereden és környékén a lakosság a zsidók lakhelyeit s boltjait megrohanja, kirabolja és feldúlja. Az embertelen rakonczátlankodás, miután az uradalmi tisztek fellépése kellő eredmény nélkül maradt, másnap is folyton tart.

P. H. 50. sz.

Jellačić bán Horvát-Szlavonország területére rögtönbiróságot rendel. Miután ugyanis „némely rosz és gonosz indulatu emberek, nevezetesen azok, kik a horvát-szlavon haza iránt ellenséges érzületüket eddig is minden alkalommal kimutatták, a jelen forrongó idő körülményeit felhasználva a népet, a nemzeteket, s az alattvalókat és a parasztokat, mindenféle hazugsággal nyugtalanságra és zendülésre ösztönzik,“ szükségesnek látja közhírré tenni, hogy a közteherviselést és a jobbágyság eltörlését, noha ez utóbbit a márcz. 25. nemzeti gyülés magában is kivivta volna, a horvát követek közreműködésével a pozsonyi országgyülés határozta el, s a király szentesitette. Ezen vívmányokat senki sem veheti el többé, de a volt jobbágyoknak azért tiszteletben kell tartani a földesuri birtokot. Miután azonban ez ellen sokan vétenek, rögtönbiróságok állíttatnak fel a rablók, gyujtogatók és lázitók ellen, ez utóbbiak alatt értvén azokat, kik a király és a bán ellen lázítanak, kik a köznemességet azzal bujtogatják, mintha „az u. n. illyrek“ hozták volna rájok a közteherviselést, a parasztokat pedig azzal hitegetik, hogy ők magyarok és nem horvátok, s hogy a magyar urak mentették fel őket a robottól stb. V. ö. máj. 10.

Az okm. Pej.nál 5—7. l. A P. H. (47. v. ö. 124. sz.) szerint már apr. 19-én küldött a bán rendeletet Zágrábmegye alispánjához, meghagyván ennek, hogy rögtönbiróságot hirdessen mindazok ellen, kik a Fölség, a (horvát) haza és a (horvát) nemzetiség ellen lázítani merészelnének. (V. ö. Füg. I. 163. l.) Ezzel megkezdte J. azon cselekvényeinek hosszu sorát, melyeknek czéljok volt, a magyar nemzetiséghez

szító horvát pártot elhallgattatni és elnyomni, s a lakosságot gyülöletre és fegyverfogásra ingerelni Magyarhon ellen. A fentebbi rendelet is ügyes szerkezete által azt a képtelenséget látszik elhitetni czélozni a tudatlan néppel, hogy a köznemességre az adót a magyarok rótták, ellenben a robot eltörlését az illyreknek lehet köszönni. Zágrábban ezalatt személyes bátorsága sőt élete volt veszélyezve annak, ki a magyarokhoz ragaszkodását nyilvánitni meré. Varasdon a tanács letétetett, mert a pesti miniszterium hatóságát elismeré. (P. H. 85. sz.) Apr. 22-én a zágrábi magyar kaszinót a csendbizottság bezáratta s illyr zászlóval látta el, azon ürügy alatt, hogy ott fegyverek vannak elrejtve (i. m. 64. sz.) A zágrábi lap, Gaj-jal s a Zágrábba gyülekező papokkal kezet fogva, a kedélyek erőszakos felzaklatására hü szövetségesei voltak a bánnak. A népnek azt hirdették: „Magyarok jőnek rátok a nyert szabadságot elvenni; ezen vad csoport gyermekeiteket ölni, nejeiteket s leányaitokat megszeplősíteni fogja, papjaitokat elüzendik, s magyar lutheránus vagy plánc kálvinista lelkészeket hoznak magokkal számotokra. Nem leszen szabad az atyának gyermekével, férjnek nejével anyanyelvén — hanem csak magyarul beszélni," stb. Naponként érkeztek vidékről a népcsoportok, kiket a robot elengedése felől (melyet a magyarok vissza akarnak állítani) oklevelekkel ajándékozott meg a bán (85, sz.), ki nem sokára mint „Istentől küldött Messiás" tekintetett s magasztaltatott, az értelmetlen csoportok előtt pedig ilyen beszédeket tartott: „Testvérek! még nektek soha sem volt ilyen bánotok, a ki anyanyelven szólt volna hozzátok. Mindig idegen ajkuak valának, azért is rabok voltatok. Én szabaddá foglak titeket tenni . . . . de . . . vakengedelmességet kivánok." E szónoklatai után a tömeg rendszerint korcsmákba vezettetett s ott, néha a bán jelenlétében, lerészegíttetett. A magyarellenes horvát földesurak széltében hiresztelték, hogy ők maguktól szabadítják fel jobbágyaikat, s a robotot nem a magyarok törülték el. (70. sz.) A köznép eleinte gyanakodott s az urbériség eltörlése felöl is kételkedett. Ekkor J. nyilt körlevelet bocsátott ki, melyben bizonyosokká teszi a jobbágyokat a robot s a papi tized eltöröltetése felől, a nélkül hogy a magyar törvényhozást egy igével említené. (Az apr. 15. kelt okmány Pej.-nál 4, l.). Május elején a Zágrábba szorult magyarok már esdve kérték a miniszteriumot, nyujtson valami módot menekülhetésökre, mert fejökre halál van esküdve s helyzetök kétségbeejtő. A miniszterium azonban csak jun. 2-áról téteti közhirré, hogy a Horvátországból kimenekültek gyámolítására, a személy és vagyonbiztonság fenntartására a Dráva mellékére Csány Lászlót küldte, ki az illető megyék nemzetőrsége s az aszéki katonai erők felett is rendelkezhetik. (75. sz). A közbeeső időt pedig azzal tölté a kormány, hogy J. józan megtérésére várakozott. E czélból őt a miniszterek s István nádor, april havában (apr. 24. táján, — és semmi esetre sem május 10-én, mint Rüstow és Asbóth hibásan állítják. V. ö. István hiv. levele

P. H. 62. sz.) bizalmasan felszólították, hogy ha az utóbbi vívmányokban nemzetére nézve sérelmeket lát, egyenlítsék ki békés uton, jöjön el a bán Pestre (tetszése szerint bármikor május 10-ig), s értekezzenek ott a két ország közös ügyeiről, a tartományi gyülés határnapjának kitüzéséről, a beigtató királyi biztos kinevezéséről s átalában a horvátok kivánalmairól, a magyar kormány tagjaival, kiknek, mint hivatalos lapjuk ekkor irá, „erős szándékuk és törekvésük mindenben, mit a törvény, méltányosság és igazság megenged, oda munkálódni, hogy a kölcsönös bizodalom Magyar és Horvátország között erösödjék." (P. H. 39. sz.). De a bán a bizalmas felszólítást visszautasította. „Levelében nem annyira Horvátország nemzetiségének, önállásának, municipalis jogainak állítólagos sérelmeit emeli ki, hanem főkép a dynastiának az 1848. törvények által sértett érdekeit hozza fel, melyeket mint katona és hű alattvaló védeni tartozik." (Deák F. a Pesti Naplóban 1861. 70. sz.)

April 30. Vasárnap.

A pesti Radikál-kör nyilatkozatot intéz a miniszteriumhoz, mely szerint a szerb-illyr mozgalmakra való tekintetből szükségesnek látja, hogy országos toborzás utján minélelőbb egy önkéntes hadsereg (különösen tüzérség) állítassék fel, melyhez a rendelkezés alatt levő sorkatonaság is csatolandó, továbbá kéri a kormányt, hogy a honpolgárokat pénz-, élelem és más nembeli adakozásokra szólíttassa fel, s hogy mindezek haladéktalanul és czélszerüen eszközlésbe vétethessenek, szaporítsa a haditanácsot több szakértő és értelmes egyénekkel. E nyilatkozatot máj. 2-án nyujtja be Teleki László elnök.

P. H. 46. sz. E nyilatkozat keletkezési történetére tartozik, hogy apr. 23-án Kolozsvárról Erdély rokonérzetének és ragaszkodásának tolmácsolása végett a nádorhoz és miniszterekhez egy 14 tagu küldöttség érkezvén (43. sz.), ennek tiszteletére april 29-én (Szil. hibásan egy helyt april 30-at, más helyt april 24-et Forr. Tört. 48. l. és F. Férf. 1. l.) lakoma rendeztetett, mely alkalommal Wesselényi beszédet tartott ezen tárgyról: „Veszélyben van a hon, fel minden, ki magyar, ki polgár." Nemcsak a szerbek proclamálják az elszakadást, így szól W., hanem „leghitelesebb kutfőkből merítve mondhatom, hogy Jellacic a horvát bán, ellenforradalom élére álland, ... horvátaival s 20 ezeren felülálló határőreivel visszaállítani a dolgok régi állását," a ki azt hirdeti, hogy „a mit nálunk s az örökös tartományokban a jó király a szabadság s a jogok érdekében tett, mindaz tőle csak kicsikartatott." (P. H. 44. sz.) E beszéd következtében formuláztatott másnap a nyilatkozat. — A Radikál-kör april 16-án vette fel e nevet, azelőtt „Ellenzéki-

kör" lévén (33. sz.) Windischgrätz bevonulásával élete megszünt. Később Hentzi szállás-helyiségét is összelövette, részvényesei pedig részint mint honvédek, részint mint hivatalnokok érvényesíthették elveiket. Ez okból az egylet 1849. jun. 24-én végkép feloszlottnak nyilvánitotta magát. (Resp. Szerk. Erdélyi. 8. sz.)

Balásfalvai gyülés. Barnutz Simon tanár meghivása folytán Balásfalván mintegy 2 ezer oláh, jobbára az értelmiségből, főkormányszéki engedély nélkül népgyülést tart, s itt az oláhok kivánatairól és sérelmeiről értekezve, elhatározza, hogy azokat egy, a gyülés által kinevezett bizottság által formulázottan, mint tanácskozási pontokat, a máj. 15-én tartandó oláh nemzeti gyülés elibe terjessze. Egyelőre az unio pártoltatik.

Köv. E. T. 21. l. Függ. I. 48. l.

Május 2. Kedd.

Vág-Ujhelyen a lakosság megrohanja és kirabolja a zsidókat, s rajtok irtózatos kegyetlenségeket visz véghez. Két nap alatt (máj. 2. és 3.) mintegy 600 zsidó-lak romboltatik össze. Végre a Trencsin városából segélyre szólitott nemzetőrök megrohanván a rakonczátlankodókat, fegyverrel vetnek véget a zavargásnak.

P. H. 58. 68. sz. Egy belügyminiszteri tudósitás azt mondja: „Vág-Ujhelyen szörnyü rablás és vérengzés követtetett el. Nagy sereg nép gyült össze a környékből mindenféle fegyverrel. A katonaság nem birt vele. Ennek folytában a belügyminiszter futár által Tarnóczy Kázmér kir. biztos urat meghatalmazta a Pozsonyban tanyázó katonaság egy részét azon vidékre áttenni, s gyökerében elfojtani a gonosz irányt (i. m. 50. sz.) Miután Trencsénben több helyütt is kiütött az erőszakos lázongás a zsidók ellen (Pruszkán az elöljárók voltak a vezérek), e megye területén rögtönbiróság állittatott fel. Szemere pedig e zavargásokból alkalmat véve rendeletet küld a törvényhatóságokhoz, melyben az efféle erőszaktételek megfékezését különösen kötelességül teszi, egyszersmind pedig meghagyja, hogy a zsidókat házanként irják össze, annak kimutatásával, hogy mennyiben van telepedési engedélyök. (63. sz.) — Tudva van, hogy hazánkban utoljára az 1840 : 29. szabályozta a zsidók települési jogát. A volt kormány alatt azonban sok helyt ütötték fel zsidó-polgártársaink sátorfáikat, hol települési joguk sem volt, s törvényszerint lakniok sem volt szabad. E visszaélés nagy mértékben fokozta irányukban az ellenszenvet.

Május 3. Szerda.

Nagyszebenben nyilvános tüntetés a Magyarhonnal egyesülés ellen s az Ausztriával leendő szoros kapcsolat mellett.

P. H. 55. sz. Köv. E. T. 23. l.

Május 5. Péntek.

A szász egyetem Nagy-Szebenben bizottságot nevez ki a szász alkotmány reformálására, s két testületet biz meg, a szászokat arra birni, hogy a Magyarhonnal egyesülésben vallásuk és nemzetiségök veszélyeztetését lássák, s a megnyitandó tartományi gyülésre olyan követeket küldjenek, kik az uniót nem pártolják.

Köv. E. T. 24. l. V. ö. P. H. 59. sz. Szebenszék az oláhok fellépése által is (lásd máj. 15.) neki bátorodva, máj. 18-án Salmen Ferencz elnöklete alatt kinyilatkoztatja, hogy az egyesülés a szászokra nézve nem üdvös, Ausztriára nézve pedig veszedelmes, s e nyilatkozattal a Fölséghez kérelmező küldöttséget indit, a többi székeket pedig felhivja, hogy a kolozsvári gyülésre követeket ne küldjenek. Mindamellett a többi székek megválaszták követeiket. Legutoljára Szeben is.

Ferdinand Erdély nagyfejedelemség három nemzetének (a Részeket kihagyva), tartományi gyülését f. e. máj. 29-re Kolozsvárra kitüzi, tanácskozási tárgyakul kiirván az udv. kanczellárságra való kijelölést, a kir. táblai elnök megválasztását, a Magyarhonnal egyesülést (unio), az urbériség eltörlését, a közteherviselés elrendelését, az oláhok állapotáról, polgári és vallási jogairól törvény által gondoskodást és egy sajtótörvényjavaslat készitését. Teljhatalmu kir. biztosul a gyülésre Puchner nagyszebeni hadparancsnok rendeltetik.

P. H. 60. sz. A k. leirat még Köv.-nál Okm. 7. l. A meghivó levél (latinul szerkesztve s Apor L. és Szentgyörgyi Imre által alájegyezve) Erdély szabadelvü rendeinél nem csekély visszatetszéssel találkozott, miután első helyeken oly hivatalok betöltését tüzte ki tanácskozás alá, melyek ezentúl csak azon esetre maradhatának fenn, ha az unio nem létesül. A higgadtabbakra nézve azonban elég megnyugtatást és biztositékot nyujtott az 1791 : 12, mely felhatalmazza a RR.-et, hogy a tanácskozási tárgyak közül, a meghivó rend sorától eltérőleg, azokat tüzhetik

első helyre, melyek sürgetősebbek és fontosabbak. Puchner kineveztetése sem volt kedves, annyival kevésbé, mert István nádor az erdélyi küldöttek előtt ápr. 23. kilátásba helyezte, hogy kir. biztosul „nemzetünk kedveltjét" fogja kieszközölni.

Május 6. Szombat.

Ferdinand király Bécsben két kéziratot ad ki. Az egyikben István nádort egy Horvátországba küldendő kir. biztos dolgában utasítja, kinek feladata leend elnyomni az ott felmerült, s Magyarországgal és a birodalommal való egység tekintetében veszélyes elkülönzési törekvéseket. A másikban pedig Jellačić bánnak megparancsolja, hogy „határozott és rendithetlen akarata" lévén fenntartani „a Magyarország koronája alatt egyesült tartományok egységét," a nádor kir. helytartónak és a magyar miniszteriumnak, melyre az 1848 : 3. szerint a kapcsolt Részek kormánya is bizatott, a kormányzás minden ágában pontosan engedelmeskedjék. V. ö. máj. 11.

P. H. 58. sz. A kéziratok (utóbbik máj. 7. kelttel) még Pej.-nál 8. l. — Jellačić némely elszakadásra és lázadásra mutató iratait máj. 1-én Batthyány bemutatá a minisztertanácsnak, minek folytán ettől azon megbizást nyeré, hogy másnap (máj. 2.) menjen fel a királyhoz, s eszközöljön ki oly rendeleteket, hogy a m. kormány törvényes hatósága ellenszegülőkre ne találjon. (Miniszt. közlemény P. H. 57-dik szám.)

Szerémmegye Uj-Vukovárt tartott közgyülésében az utolsó pozsonyi országgyülés törvényczikkeit felolvastatván, elfogadja. Jellačić bán azon levele, melyben a megyét a pesti miniszterium iránt köteles engedelmességtől letiltja, szintén felolvastatván, határozattá válik, hogy feliratilag kérdeztessék meg a Fölség, vajjon a megye a bánnak tartozik-e engedelmességgel, vagy a magyar miniszteriumnak. Egyszersmind a szerb nyelv hivatalosnak nyilvánittatik.

P. H. 65. sz. E megye Dubravay János illyr érzelmü főjegyző lázitásai folytán ezután nem sokára (máj. 30.) nyiltan Jellačić zászlója alá szegődött, alkotmányos magyar alispánját és aljegyzőjét számüzte (89. sz. Közl. 67. sz.), s népfölkelését Joannovićs Csicsa által a kapcsolt Részekben leghamarább szervezte (V. ö. jun. 6.)

Május 7. Vasárnap.

Ferdinand király Jellačić zágrábi, Hrabovszky péterváradi, Piret bánsági és Lederer budai hadikormányzóknak tudtul adja, hogy az 1848: 3. folytán a határőrvidék és a magyar katonaság „jövőre minden kiadandó parancsokat és rendeleteket az illető magyar miniszterium utján veend“ s „ahhoz intézendők minden hivatalos jelentések.“ Mészáros ezredesnek pedig rendeli, hogy miután hadügyminiszterré van kinevezve, ezrede kormányát tegye le, s tárczája elfoglalására siessen haza, B.-Pestre.

P. H. 58. V. ö. 52. sz. A hadparancsnokokhoz szóló parancsra nézve a Függetlenségi Nyilatkozat azt állitja, hogy a parancs köröztetés végett Istvánhoz Budára beküldetett, de onnan a nádor által ismét visszavétetek. Azonban, hogy ily eljárásra szükség lett volna, az akkori körülmények összevetéséből nem tünik ki. A reaktió ugyanis, vagy más szóval, a marcziusban uralmától leszoritott s magát ujolag a király környezetébe fészkelt absolutismus, talált arra módot, hogy az ilyen királyi parancsok hatása már előre ellensúlyozva legyen, a menynyiben meghittei által arra inté magyarországi közegeit, hogy ezentul is csak a bécsi miniszterium utasitásaihoz szabják magukat, s ha a király neve alatt ezekkel ellenkező szellemü rendeleteket kapnának, ne engedjék megzavartatni magukat. A mai rendeletek, ugyszintén a máj. 6. kéziratok is ellenjegyzés nélkül adattak ki. — Mészáros máj. 24-én érkezik meg Pestre. (Nem pedig „ápr. végén,“ mint Mészáros K. irja „Kossuth Levelei“-ben 8. l. V. ö. P. H. 63. sz.)

Május 8. Hétfő.

A báni értekezlet Zágrábban a dalmát-szlavon-horvát tartományi gyülés egybehivására és összeszerkesztésére tervet készit. E szerint a gyülés f. e. junius 5-én nyittatik meg. A követek (számszerint 192) népképviselet utján választatnak meg, ugy t. i., hogy az öregek és családatyák nevezik ki a választókat. Választható minden bennlakos, 24 éven felüli, irástudó honfi, „kinek az illető helyen ingatlan vagyona vagy polgárjoga van,“ születés-, vallás- és rangkülönbség nélkül. A megnyitandó gyülésen „az osztrák-szláv tartományok képviselőinek, ha ezek . . . a gyülést jelenlétökkel megörvendeztetni akarják, illendő hely

készittetik." E terv a bán által egyszeri használatra megerősíttetve, később kihirdettetik.

A rendelet, mely máj. 8. és köv. napokon dolgoztatott ki, Pej.-nál 9—13. l.

Május 10. Szerda.

István nádor s kir. helytartó Szemere ellenjegyzése mellett felszólitja Jellačićot, ki még be sincs igtatva báni hivatalába, hogy azon körlevelét, melyben a Kapcsolt-Részek hatóságait az anyaországtól elszakadásra serkenté (l. márcz. 23.) s azon rendeletét, melyben Szerém-, Pozsega- és Verőcze megyék területén még politikai vétségekre is rögtönbiróságot hirdetett (v. ö. ápr. 27.) rögtön huzza vissza, miután azok törvénybeütközők és érvénytelenek. Továbbá a Kapcsolt Részekbeli törvényhatóságokat, s utóbb emlitett megyéket tudósitja, hogy mindkét kiadvány alkotmányellenes és semmis. A rögtönbirósági jog, melylyel bármely hatóságot csak a nádor kir. helytartó ruházhat fel, a mennyiben közbátorsági tekintetből szükség lenne rá, meg fog adatni, de nemcsak az eddigi rendeletek által korlátolt értelemben. A hatóságok a magyar kormánynak szigoru büntetés terhe alatt tartoznak engedelmeskedni, egyébiránt az anyaországgal való törvényes kapcsolat ellen eddig elkövetett merényletek megvizsgálására és megfenyitésére, mintszintén a törvényes rend helyreállitására, a máj. 6. kir. leirat szerint királyi biztos fog kiküldetni.

P. H. 55. sz. A J.-nak szóló parancs (máj. 11-ről keltezve) még Pej.-nál 18. l. A hatóságokhoz szóló kormányrendelet egyike latin szövegben (P. H. 66. sz.) május 15-én érkezett Zágrábba, hol mihelyt a városháznál elolvastatott, a Márktéren tüzet gyujtottak, hogy ott a pesti levelet megégetik, mit csak a bán közbelépése gátolt meg. A felizgatott néptömeg azonban a nádor és miniszterek arczképeit még azon este macskazene kiséretében megégette. (64. sz.) Másnap (máj. 16.) a zágrábmegyei kisgyülés is megkapta a rendeletet. Egy szerb hirlap idevonatkozólag ezt irja: „Ezen küldvény . . . . félretétetni határoztatott. Ezen küldvénynyel horvát-szlavoniai nemzetünknek holmi parancsokat és commisáriust feltukmálni törekednek; kinek, mint mondatik, az egész hős határszéli katonaság, nemzeti őrsereg s tudja az isten ki még, engedelmeskedni köteles. A nagyszámu gyülekezetnek ily felfuvalkodottság

oly nevetségesnek tetszett, hogy mind, de maguk a parasztok is, kaczagni kezdtek. Hagyjon fel velünk a m. miniszterium és nádor, ne bántsák szentségeinket, parancsoljanak ők a magyaroknak." (P.H. 70. sz.)

Lederer-féle macskazene. A fővárosi ifjuság esteli 10 órakor tömérdek nép kiséretében vonul át Pestről Budára, s itt a Szent-György téren macskazenét kezd Lederer Ignácz hadparancsnok ablakai alatt, mint a ki az állitólagosan üres fegyvertárból a népnek fegyvert adni ujabban is vonakodott. Azonban alig kezdődik meg a tüntetés, midőn Lippe és Cerini főhadnagyok vezérlete alatt e végből előre kirendelt lovas és gyalog katonák törnek elő rejtett helyeikből, s a néző közönséget, a nélkül, hogy előbb távozásra felszólitották volna, fegyverrel megrohanják. A meglepett népből 20-an megsebesülnek s ezek közt hárman életveszélyesen. A Pestre átfutott nép azonban, mely a macskazenében semmi részt sem vett, ártatlansága érzetében boszura gerjed; a Ferenczrendiek egyházában meghuzatnak a vészharangok, s az ingerült tömeg felfegyverkezve, már készül áttörni Budára, midőn ebbeli szándéka kivitelétől a mindig mérsékelt Nyáry visszatartóztatja. A miniszterek a katonaságot a további beavatkozástól eltiltván, igéretet tesznek (éjfél után), hogy ez ügyben szigoru nyomozást fognak tartatni.

P. H. 54. s köv. sz. A vizsgáló bizottság (elnöke Zoltán belügyminiszteri tanácsos) jelentése 66. sz. V. ö. Palugy. 85. 86. l. Majlát 45. l. Ezen időben a polgárság és az idegen eredetü helybeli katonaság közt számosak voltak a kölcsönös ingerlések, apróbb tüntetések és surlódások, mikre legtöbbször némely meggondolatlan szájhősöktől eredt az inditás. Végre (máj. 13.) Szemere kinyilatkoztatja, hogy a rakonczátlan polgárokat a nemzetőrséggel és sorkatonasággal fogja rendre kényszeriteni, ha kihivó magaviseletökkel alább nem hagynak. (P. H. 63. sz.) Lederer a macskazenét követő nap elhagyta Budát és Bécsbe távozott a vizsgálat elől. A kormány ekkor meghagyja Eszterházynak, hogy „b. Lederer Ignácznak itteni (Buda) megjelenését a maga utján eszközölje," (a miből semmi sem lett), s ezen kivül, eddigi félrendszabályaihoz hiven, b. Boyneburg Móricz osztrák altábornagyot bizza meg a főhadi kormány ideiglenes vitelével. (A rend. i. m. 55. sz.) Lederert a Fölség juniusban felmentette állásától és „tábornagyi rangra" emelte (93. sz.), Boyneburg pedig, miután hivatalát négy hónapig a bécsi hadügyminiszterium teljes megelégedésére ve-

zette, a magyar kormány közbevetésére september elején mozdittatott el állásától. (Batthy. levele 194. sz.)

Liptó-Szent-Miklóson némely panszlávok tót nemzeti gyülést tartanak, s itt a magyarországi tótok, mint a haza „egyenjogusitott ős népe számára elidegenithetetlen jogokat reclamálnak", s „a legitimitás és törvényes rend érdekében" egy külön, katonailag rendezett önkénytes csapat szervezését határozzák el az osztrák kormány részére.

Moyses püspök felterjesztménye 1861-ben. P. Napl. 1861. 291. sz. Ezen felterjesztmény szerint a tótok sérelme az volt, hogy ők, kik a magyarok beköltözése előtt „örömteljes müvelődési fokon" állottak, ez utóbbiak által „az ország termékeny lapályairól kiszoríttatván" (hinc illac lacrimae!) felettök „a nemzetiségi egyenjoguság rovására . . . . lassanként és rendszeresen kifejlődött a magyar hegemonia." E sérelem ürügye alatt a cseh panszlávok 1830. óta főként irodalmilag és némely ev. egyházi közegek által mindent elkövettek, hogy a felvidéki tótokat a magyaroktól elidegenítsék. A régi izgatások a mozgalmak kezdetén fokozott mértékben újultak meg. Márczius óta Liptó, Turócz, Pozsony és Nyitramegyéket panszláv emissariusok járták fel. Hurbán és Hodzsa, maig is életben levő ev. lelkészek Stur-ral kezet fogva, különösen kitüntették magukat a panszláv eszmék, a prágai hirhedett kiáltvány (v. ö. máj. 14.) és a magyar gyülölet terjesztésében. Előbbi azonban a hatóságok üldözése folytán később elhagyni kényszerült az országot. Ekkor a prágai szláv gyülésen (juniusban) maga beszélte el, hogy „önkénytes csapatok alakítására hívta fel a szlávokat a magyarok ellen, mert míg ezek ki nem irtatnak, nincs remény Szlávia jövendője iránt." Hasonló jó akarattal szólott Stur a német Ausztria ellen, „melynek — úgymond — már neve is keblét epével és dühösséggel tölti el." (P. H. 1848. 84. sz.) E szláv gyülés központi bizottsága a magyarországi pánszláv törekvéseknek ezen kifejezést adja: „A magyarországi szlávok nem lehetnek többé a magyarok uralkodása alatt. Magyarország . . . . ezentúl csak egyenlő jogú nemzetiségeket fog ismerni. A németek hallgassák ki a tótot tótul. A magyarok is erre kényszeríttessenek országgyüléseiken. Különben ha harczra kerül a dolog Magyarországon, kijelenti a cseh bizottmány ünnepélyesen, hogy a borzasztó polgárháborúban közös rokonaik mellett fel fognak kelni." (j. m. 91. sz.) E felkelés, mint alább (sept. 18.) látandjuk, meg is történt. Felvidéki tót testvéreink azonban a panszláv izgatók sugalmazásaira átalában nem hajlottak, sőt a magyar kormány kivánatára az egész forradalom ideje alatt készséggel állították ki ujonczilletőségeiket. Hurbán jobbára csehekből szervezte a maga csapatát. Lewartowsky hadnagynak, ki 1849. jun. egy második ön-

álló tót csapatot vezetett a magyarországi szlávok „felszabadítására," seregét szintén az ország határán kivül, Ungarisch Hradischon kellett alakítania.

A máramarosi oláhok „hüségöket nyilatkoztatják ki a király, haza és nemzet" iránt. Ők magyarajkú polgártársaik ellen szövetkezni senkivel sem fognak, s belőlök „panszlavok soha sem válnak," — annál fogva a magyar miniszterium részéről a „rácz-illyr befolyás ellensulyozására" netalán küldendő emissariusra semmi szükségök sincs.

A nyilatkozat P. H. 78. sz. E nyilatkozatot a megye minden oláh ajkú lakosa nevében M.-Szigethen aláírták: Mihályi Gábor, Mann József. Jurka János, Vlád László, Mihályka László, ifj. Jura György és Mihályi György, azonban, sajnos, hogy sokan, kiknek nevében szólt a nyilatkozat, nem maradtak hozzá hívek. Az Erdélylyel határos vidéken lakó hegyi oláh nép, őszre kelve, fenyegető hangulatot öltött; összeköttetésbe tette magát Urbannal, ennek utasításait úgy értelmezvén, hogy „minden nadrágos embert fogjanak meg és akaszszanak fel" (i. m. 198. sz.) A mozgalom nyilt lázadásban is kitört. A sóbányák veszélyben forgottak. A rakonczátlankodás Borsán érte tetőpontját, hol az oláhok az ujonczozó bizottságnak ellenszegültek, Urbántól pazsurákat (kétfejü sas ábra darabka papiron) hoztak, s kijelenték, hogy a „császár"-ral és az Erdélyiekkel fognak tartani. E falut aztán Ferenczy hadnagy egy csapat határőrrel megostromolván, erőszakosan kényszeríté hódolatra (205. sz.). A katonaság távoztával a garázdaságok ismét kitörtek, a midőn (oct. 28.) Péterfi András őrnagy szigethi és szabolcsi nemzetőrökkel rohanta meg a helyet, s azt felgyújtatta. (223. sz.) A főbb czinkosok közül pedig később négyen felakasztattak. (228. sz.)

Május 11. Csütörtök.

István nádor és kir. helytartó Szemere ellenjegyzése mellett Hrabovszky János altábornagyot és péterváradi hadparancsnokot a Kapcsolt Részekbe királyi biztosképen küldi ki, az ottani törvényhatóságokat, a határőrséget és a sorkatonaságot hatósága alá rendelvén, s feladatául tüzvén, hogy a maga mellé veendő polgári egyénekkel egyetemben a közbátorságra ügyeljen fel, az elszakadási törekvéseket fékezze és büntesse meg, s a máj. 10-kén megadott rögtönbirósági hatalmat, a meny-

nyiben szükségesnek látná, más egyéb bünök fenyitésére is használja fel.

P. II. 55. sz. A rend. még P e j.-nál 20. l. E kinevezés kevés szerencsével történt, a mennyiben H. hatalmát nem tudta érvényesiteni és éreztetni a lázongókkal. J e l l a č i ć a kormány e kinevezését azzal a megvetéssel fogadta, melylyel a többit. H.-nak mindjárt eleintén kijelenté, hogy ha az országba teendi lábát, életéért sem állhat jót. Majd junius 12-én N u g e n t biztosát küldi hozzá, kinek hatósága alá S z l a v o n i á t és a H a t á r ő r s é g e t adta, oly kijelentéssel, hogy H. is neki (N u g e n t nek) tartozik engedelmességgel. (P. II. 84. sz.) H. tiltakozott e furcsaság ellen, de parancsainak teljességgel nem tudott foganatot szerezni. Az egyes hatóságok olynemü tüntetéssel éltek, mint péld. Z á g r á b m e g y e, mely azt határozta, hogy ha H. a Kapcsolt Részek és a szerbek dolgába fegyverrel fogna beavatkozni, a bán által kihirdetett rögtönbiróság alá essék. (119. sz.) — M é s z á r o s (M. Szab. Előj.) H.-it a horvátokkal eleitől fogva egyetértőnek, söt „áruló"-nak mondja, azonban erre nézve semmi tényleges bizonyítékot sem említ. Annyi tény, hogy biztosi minőségében kellő erélyt és gyorsaságot nem fejtett ki, s e miatt vele a m. kormány sem volt megelégedve, azonban a bécsi hadügyminiszterség sem volt, annyira, hogy őt elfogatása után a cs. k. haditörvényszék 5 évi börtönre itélte; — s ez tán indokul szolgálhat arra, hogy mi legalább ne gyanusítsuk.

A b á n i é r t e k e z l e t Z á g r á b b a n feliratot intéz a Fölséghez. E szerint a háromegy királyság nem engedelmeskedhetik a magyar miniszteriumnak, mert az „a szláv nemzet iránt ellenséges elemekből, a (horvát-szlavon-dalmát) királyságok minden befolyása nélkül alakult, erkölcsi kényszer folytán állíttatott fel.... az osztrák monarchia közös kapcsából való tökéletes elszakadás magvát hordja magában," s a pozsonyi törvények még ki sem hirdettettek a Kapcsolt Részek gyülésén. A közbátorság fenntartása czéljából szükség volt a bán erélyes rendszabályaira (v. ö. apr. 27.), s a magyar kormánynak nincs igazsága, midőn a bánt és a horvátokat jogaiktól megfosztva, egyszersmind mint honárulókat, felségsértőket és gonosztévőket akarja megbélyegezni, holott alattvalói hüség dolgában a horvátok, kik közül most is 40 ezeren vérzenek O l a s z o r s z á g ban a trónért, feljebb állanak a magyaroknál. Kéretik a Fölség, hogy ne bocsásson ki oly rendeletet, s ne engedjen meg oly kormányi lépéseket, melyek J e l l a č i ć intézkedéseivel ellenmondásban ál-

lanának, sőt inkább addig is, míg a tartományi gyülés szabályozná a belügyeket, adjon neki „legkorlátlanabb teljhatalmat, mindent intézni és végezni, mit ő a rend és nyugalom fenntartására s a nemzeti érdekek biztosítására ezen királyságokban szükségesnek vélend," miután „ez az egyetlen mód a hazát a féktelenségtől és a fenyegető polgárháborútól megmenteni." Ha ezen kérelem teljesítését „a magyar (magyárisch) ellenfelek" meggátolnák, „nem marad egyéb hátra, mint a törhetetlen jobbágyi hűséghez való változatlan ragaszkodásunkhoz képest nemzeti és politikai létezésünk megőrzése végett saját elhatározásból mindazon lépéseket megtennünk, melyeket a körülmények szüksége és kényszere parancsolni s az önfenntartás ösztöne sugalni fognak." Sajnosan veszi, hogy a márcz. 25. nemzeti gyűlés halaszthatatlan kérelmei sem teljesíttettek. V. ö. máj. 6.

Az okm. Pej-nál 14—18. l.

Május 13. Szombat.

Szerb nemzeti gyűlés vagyis Skupstina Karloviczon. A gyülést ünnepélyes isteni tisztelet előzi meg, melyen Rajačić érsek a lelkészek által vezetett több ezer főre menő szerb néptömeg és számtalan ez alkalomra érkezett szervián előtt beszédet tart ezen tárgyról, hogy „a szerb nemzet megváltásának napja elérkezett," s az ősi dicsőséget most vissza kell állítani. Ezután — az érsekilak udvarán — felmutatja és felolvastatja a szerbek számára kiadott 1690. és 1691. királyi kiváltság-leveleket, s népszónokok megmagyarázzák a sokaságnak, hogy azon okmányokban igért szabadalmakat, minők: a patriárka- és vajdaválaszthatás és nemzeti önkormányzat, a népnek soha sem adták meg. Ekkor a tömeg mindkét méltóságot helyreállítja, s patriárkának Rajačić József érseket, vajdának pedig Suplikatz István határőr ezredest kikiáltja. A gyülés elnöke Rajačić.

Serb. Bew. 70. és köv. lap. — V. ö. Die am 1. und 3. Mai zu Karlovitz abgehaltene Serb. Nationalversammlung. Von einem rechtglaubigen Vaterlandsfreunde. Belgrad, 1848. (Ez utóbbi munka jelen sorok irója előtt csupán czíméről ismeretes.) P. H. 63. 69. sz. — A szerb forrongás első kitöréseit apr. 20., 24. és 26-án láttuk, oly tények

kiséretében, melyekből magyar-ellenes fajgyülölet és földfoglalási communisticus vágyak töntek elő. A szerb papság már évek óta panaszkodott vallási elnyomatás felől, s e bajt a magyar nemzeti ellenzéknek tudta be, s ily módon a vallási rajongás tüzét oltotta be a könnyen fellobbanó tömegbe. A külföldi szerviánokkal való gyakori érintkezés, s a magyar és horvát függetlenségi törekvések szemlélete folytán pedig nem sokára mindenekelőtt a faji érdekek s a szabad nemzetiségi eszmék nyomultak előtérbe, noha a nép a müvelődésben sokkal hátrább állott még, hogysem ez eszmék valódi értékét megitélhette volna. A szerb mondák s a népballadák mesés hősei, azon nemzeti énekek, melyek egy hajdani nagy szerb birodalom korára és diesőségére vezettek vissza, a nemzetiségi érzelmek fellobbantására igen alkalmas eszközök valának, s a nemzeti gyűlésre is ily dalok és balladák éneklése közben gyülekeztek a csoportok. A rácz papok helységről helységre járták a Bácskát és Bánságot, terjesztvén és szitván minden kigondolható eszközökkel a független szerb nemzetiség eszméit s az eddigi elnyomók, a magyar elem elleni gyülöletet. E végre ábrák és festmények is használtattak a legaljasabb szerkezettel. A Verseez vidékén használt efféle képek egyikén péld. „az ördög szőrnye előtt Magyarhon 3 fia áll, nyaka körül fűzött kötéllel, ki őket, midőn B a t t h y á n y t, K o s s u t h o t, K l a u z á l t stb. emlegetik, fojtogatja“ stb. (67. sz.) Ekkép a nép, mely a márcziusi mozgalmak első hírére saját ösztönét követve, a magyarral testvéresülni vágyott (S. Bew. 50.), csakhamar a legféktelenebb dühösségre lőn ingerelve irányunkban. — A nemzeti gyülést óriási néptömeg kivánságára némi vonakodás után hitta össze R a j a č i ć, a B á n s á g, B a r a n y a, S z e r é m, H a t á r-ő r s é g, S z l a v o n-Horvátország „minden igaz hitü szerb községét“ felszólítván követek küldésére. C s e r n o v i c s azzal vélte bevághatni a gyülés útját, hogy Ú j v i d é k e n, hová eredetileg hirdetve volt, rögtönbiróságot hirdetett. Hanem ekkor az érsek áthitta magához Karloviczra népét. — A mi már a magyarhoni szerbek politikai állását, s történelmi és jogviszonyait illeti, ők hazánkban nem képezhettek és nem is képeztek soha államot az államban. Midőn a törökök által szorongatott szerbeket őseink saját hazánk területére vendégszeretettel befogadták, nem adhattak nekik nagyobb jogokat, mint a minővel maguk is birtak, s valóban C s e r n o v i c s Arzen települő népe számára 1690-ben és azután kiadott oltalom-levelek csak annyit igérnek a ráczoknak, hogy „a hol letelepedtek és elhelyezkedtek,“ egyházi önkormányzatuk lesz és saját hatóságaik alatt élhetnek, a mennyiben az ország törvényeivel összefér. Ily saját hatóságok alatt éltek akkor azon a részen a többi néptörzsek is, u. m. a bolgárok, németek és francziák is, kik azonban a ráczokkal együtt közvetlen a bécsi kat. kormánytól függöttek, törvényeink sérelmére. E külön hatóságok szervezését azon körülmény igazolá, hogy a háborús időkben a megyei kormányzást szervezni és fenntartani nem lehetett. De már az 1741: 18. életbelépteti a megyei igazgatást a B á c s B á n s á g b a n

is, s az 1779. Declaratorium Illyricum, mely a ráczok szabadalmait biztosítja, egyszersmind azt is kimondja, hogy „ezen nemzet clerusával együtt, miként az ország egyéb lakosai, elsőben a provincialis magistratusoktól és helyhatóságoktól, azután a m. k. udv. kanczelláriától fog függeni." Egyébiránt a törökök által a kossovoi csatában (1498.) megsemmisített nagy szerb birodalom, s a hajdani önálló nemzetiség reminiscentiái már régebben is indított arra egyes magyarországi szerbeket, hogy itt nekik, bár azon a részen, a hol laknak, szétszórva, s a többi népfajokhoz mérve kisebbségben vannak, független szerb vajdaságot kellene alakítaniok. Így a Bánság kihasítása már az 1790. szerb nemzeti zsinaton indítványoztatott. Tököli Száva azonban, a kitünő szerb hazafi, „lehetőség nélküli rajongás"-nak nevezé azt. „Valamint most — úgymond — úgy hajdanta is be volt Magyarországba kebelezve a temesi bánság, kikebelezése ellenkezik az ország törvényeivel, a király hitlevelével s még a mi kiváltságainkkal sem egyezik meg. . . . . De tegyük fel, hogy a temesi bánság kihasítása lehetséges volna, vajjon miféle boldogság háramolnék onnan reánk? Vélitek-e, hogy a törvényhozás egyedül rátok fog bizatni? Remélitek e, hogy a közterhek viselésétől meg fogtok menekülni? Hiszitek-e, hogy nagyobb jogokat nyertek, mint a mennyivel Magyarország bir?" stb. (E beszéd s a szerbek viszonyai átalában tüzetesen Szalaynál „A Magyaror. Szerb Telepek." Pest. 1861. és Magyarország. Szerk. Pompéry. 1861. 24. 25. 32. sz.)

Május 14. Vasárnap.

István nádor és kir. helytartó Szemere ellenjegyzése mellett megparancsolja Hrabovszky biztosának, hogy miután Jelačić a május 10. rendeletnek nem engedelmeskedett, s bár hivatalába sincs beigtatva, ennélfogva törvény szerint hatóságot sem gyakorolhatna, mindazáltal időközileg kibocsátott rendszabályaiban „törvénytelenséget törvénytelenséggel tetéz": hirdettesse ki a Kapcsolt Részekben, hogy ezután Jeliačićnak engedelmeskedni nem szabad, s mindenki csupán a Hrabovszky, mint kir. biztos rendeleteitől tartozik függeni. Ezenkivül hirdettesse ki mindenütt a rögtönbiróságot, a Jellačić által kinevezett hivatalnokokat a hatalomgyakorlásról tiltsa le, s a törvényes hatóságokat állitsa vissza, Jellačićot pedig foszsza meg kat. tisztségétől, fogassa hütlenségi perbe s büntársaival együtt a fenyitő törvény kezébe szolgáltassa át, maga ideiglenesen mindennemű polgári és kat. hatalmat kezébe vevén, s a határőrö-

ket a magy. kormány méltányosságáról és kedvezményeiről biztosítván.

P. II. 62. sz. — A máj. 10. rendelet elküldésekor meghagyatott Jellačićnak, hogy a rendelet vételétől számítandó 3 nap alatt futár által tudósítást küldjön Pestre, annak miként teljesítése felől. J. tudósításának kimaradása szolgáltatott alkalmat a fentebbi parancs kibocsátására. Ez a nádornak újabban tudomására jutott törvénytelenségeket igy sorolja elő. „Pozsega-, Veröcze- és Szerém megyékben, melyek még a törvényes bánnal is csak felebbezési és ország-kapitányi viszonyban állanak, a hatósági felsőbbséget jogosítatlanul megragadta; tisztében maga sem lévén megerősítve, mégis Horvátországban főispánokat nevezni és így a fejedelmi hatalmat elsajátítani merészkedik, a hivatalnokokat, hatóságokat és tisztviselőket a törvény, a helytartói parancsok, a miniszteri rendeletek iránti engedelmesség alól felmenti, sőt épen és egyenesen az engedelmesek ellen büntetéseket szabni bátorkodott, az országos kincstár részleteit letartóztatja, a hatóságok pénztárairól sőt a korona jövedelmeiről is rendelkezni merészel, és ezen törvényellenes bitorlásokat Fiume kerületére is kiterjeszteni törekszik."

A magyar kormány István nádor és kir. helytartó s Batthyány miniszterelnök aláírásával Pázmándy Dénesnek és Szalay Lászlónak megbizó levelet ád, hogy mint Magyarország meghatalmazottai, menjenek a frankfurti alkotmányozó gyülésre, s ott Ausztria viszonyát Németországgal, a mennyiben Magyarhont is érdekli, vitassák meg, győzzék meg a német képviselőket a felől, hogy ők a magyar nemzetiségben legfőbb és legbiztosabb szövetségesökre fognak találni, hogy Magyarország a német elemben nem olvadhat fel, mert így elkorcsosulva, Németországnak sem tenne hasznot, saját határai közt pedig elesenevészne, — adják továbbá tudtul, hogy „Magyarországot kellemetlenül érintené, ha az osztrák monarchia oly módon alakíttatnék által, miszerint a birodalom azon tartományai, melyek eddig a német szövetséghez tartoztak, szláv álladalmakká alakittatnának.... Ez által egy már is óriási hatalom túlsúlya még növeltetnék, azon hatalomé, melynek növekedő befolyása Európa nyugati álladalmaira Magyarhon fennállását annyira veszélyeztetné, hogy ha Németország az ausztriai birodalomnak ilyszerü átalakitását saját érdeke ellen létre jöni engedné, Magyarhon kényszerítve volna szövetségéseit a német birodalmon kivül keresni." A Magyar- és Né-

metország közt kifejtendő politikai viszony lesz irányadó kereskedelmi tekintetben is.

A megbizó levél Szil.-nál Forr. T. 51. l. Csengerinél Magy. Szón. és Stat. 552. l. és a P. Napl.-ban 1861. 231. sz. A követség okmányai együtt láthatók Szalay ezen müvében: „A frankfurti magyar követség hivatalos okiratai" Zürich, úgy szintén Korn-nál Neus. Chronik der Magy. Hamb. 1852. II. 217—240. l. (Majl. II. 73. l. szerint). — A dolog előzményei röviden ezek. Az osztrák birodalom szláv népei egy május elején kelt pan-szláv kiáltványban május 31-re szláv nemzeti gyülésre voltak meghíva Prágába. A kiáltvány tanácskozási főtárgyul a birodalomban szétszórt szlávok egységét és nemzetiségök megszilárdítását tüzte ki s féltékenységet árult el a frankfurti parlament által netalán létrehozandó német egység iránt. Magyarország szláv törzsü lakosai éjszakon úgy mint délen, elárasztva lőnek ezen irat példányaival, melyek kivált az illyrek és ráczok közt gyújtó hatást gyakoroltak, minek bizonyságára itt csak azt említjük meg, hogy midőn a később megnyilt zágrábi tartományi gyülés a karloviczi skupstina példájára elhatározá, hogy magát Prágában képviseltetni fogja, a magyar nemzetre vonatkozólag azon kifejezéssel élt, hogy „nem nézheti el közönyösen, hogy egy jövevény (Fremdling) a szláv testvéreket elnyomja." (A végz. Pej.-nál 36. l.). Ily körülmények közt kormányunk sem maradhatott tétlen. Azon kivül, hogy a kiáltványok terjesztőit szemmel tartatá. Batthyány utasította Eszterházyt, kijelenteni a bécsi miniszteriumnál, hogy a magyar kormány oda fogja irányozni törekvéseit, hogy a máj. 31-re hirdetett összejövetel, melyre a hazánkban lakó szlávok is hivatalosak, panszláv jellemét vesztve, csak mint a cseh nemzet tartományi gyülése létesülhessen, s hogy azon főleg a gallicziaiak meg ne jelenjenek, mi az által érhető el, hogy ha a gallicziaiaknak a beldolgaikban már a magyarok által is sürgetett önállás és függetlenség megadatik. (B. átirata P. H. 62. sz.) Ezen kivül természetesen felmerült a miniszteriumban azon eszme: nem lehetne-e a frankfurti parlamentet magunknak szövetségesül megnyernünk?" Frankfurtban, miután a cseheket nem tudták rávenni arra, hogy lemondva szeparatisztikus törekvéseikről a német parlamentben képviseltessék magukat a pánszláv törekvések ellensulyozására, szintén szükségesnek tartották a magyar nemzetiséggel kezet fogva haladni, s május 3-án, midőn a cseheknél tett meghiusult kisérlet eredménytelenségéről Schilling jelentését beadta, ez többek közt így szólott: „Minthogy pedig a magyarok, kik ellen prágai emisszárius által a tót és illyr népség a mészárlásokig felingerelve van, végveszélylyel fenyegettetnek, szükség velök szövetségre lépni, hogy a szláv lázadások, melyek Illyriában, Szerbiában, Boszniában és Bukovinában szintén prágai vagy orosz bujtogatók által élesztetnek s már kitörés pontján vannak, korán elnyomathassanak". (P. H. 59. sz.) E szerint a pánszláv törekvések elleni kölcsönös védelem érdeke volt alapja a

hazánk és Németország közt létesítendő szövetségnek. Pillersdorf osztrák miniszter máj. 20. helybenhagyta a magyar követek meghizó levelét és utasításait, s Pázmándy és Szalay máj. 25. a frankfurti gyűlésen nagy kitüntetéssel fogadtattak (72.-sz.). Mindazáltal e követség eleitől fogva nagy szálka volt a reactio szemében, maga a bécsi miniszterium csak immel-ámmal türte, később pedig hivatalos lapjában már kereken ki is mondta, hogy a magyar minisztériumnak nem volt joga Frankfurtba meghatalmazottakat küldeni, miután „követségeket csak király vagy országgyülés küldhet.“ (P. H. jun. 30. vagyis 95. sz.) A bécsi miniszterium azonban nem tudta, hogy e követküldés törvényes szokáson alapult, hogy az 1655: 17. 50.; 1635: 5.; 1613: 43. szerint a portához, Lengyelországba, s épen a német birodalmi gyülésre is rendeltettek magyar tanácstól magyar követek, s nem akart rá emlékezni, hogy a megbizólevelet a nádor irta alá, ki az 1741 : 9. szerint a királynak távollétében helytartója s az 1848 : 3. szerint végrehajtói teljhatalommal birva képviseli a királyt. De akkoriban a vádat a lomha szerkesztésü s szellem nélküli Közlöny észre sem vette, a Pesti Hirlap pedig meg nem czáfolta. (A frankf. követség ügyét l. tov. aug. 18.)

Május 15. Hétfő.

István nádor, kir. helytartó, Eötvös ellenjegyzése mellett megrendeli Rajačić érseknek, hogy a g. n. egyesültek máj. 27-re Karloviczra rendelt egyházi gyülését (l. apr. 26.) a közelebb lefolyt „kikindai gyászos események“ következtében jun. 27-kére elhalasztva Temesváron tartsa meg, állambiztos Csernovics Péter levén. V. ö. jun. 3.

P. H. 58. sz.

A szerb nemzeti gyülés Karloviczon határozatilag kinyilatkoztatja, hogy „a szerb nemzet politikailag szabad és önálló nemzet az osztrák ház és Magyarország közös koronája alatt,“ s hogy a Szerémség őrvidékével, Baranya, Bácska, a becsei és csajkai kerülettel, a Bánság határőrvidékeivel s a kikindai kerülettel az önálló szerb vajdaságot képezik, mely politikai szövetségben álland a horvát-szlavon-dalmát királysággal. E szövetség foganatosítása végett a nemzeti gyülés egy főbizottságot (odbor) nevez ki, mely szükség esetére a skupstinát összehivhatja, kebeléből pedig egy állandó választmányt alakítand Karloviczon a nemzet kivánatainak és sérelmeinek eligazítására és a skupstina elé terjesztésé-

re. Ezen főbizottság felhatalmaztatik arra is, hogy a patriárka és pénztárnokok egyetértésével a czéljaira szükséges költséget a nemzeti pénztárból felvehesse, s hogy a nemzet kebléből küldöttséget nevezzen ki, mely a skupstina határozatait és kivánatait a Fölségnek és a horvát tartományi gyülésnek megvigye, s a nemzetet a prágai szláv gyülésen is képviselje. Végül határozatba megy, hogy a máj. 27-re kitüzött egyházi gyülekezet ne tartassék meg. A skupstina még ezen nap feloszlik.

Serb. Bew. 77—81. l. (hol a határozatok.) (V. ö. P. H. 63. 69. sz.).—Csernovics, kit Pestről erélyesebb fellépésre sürgettek, s ki Pestet ágyukért és katonaságért sürgeté meg (P. H. 57. sz.), a karloviczi gyülés dolgairól tudomást nyervén, azokon maga is megdöbbent. Máj. 16-án felszólitja Rajačićot, hogy törvénytelen állásáról (a bizottság főelnöksége) mondjon le, az odbort oszlassa fel, s a határozatokat semmisítse meg. A „patriárka" az iratot átadja a bizottságnak, mely azt nyilvánosan megégeti. Máj. 18-án a bizottság az eddigi alelnököt, a 28 éves Sztratimirović György huszárhadnagyot választja meg elnökének, aztán küldöttei által községenként albizottságokat állíttat, melyek az eddigi községi hivatalok megszüntével a végrehajtást kezelték, s szigoru engedelmességgel tartoztak, és hogy tekintélyét növelje, önhatalmulag ezen czímet vette fel: „A szerb vajdaságot ideiglenesen kormányzó főbizottság." (l. tov. jun. 12.)

Román nemzeti gyülés Balásfalván. Az erdélyi főkormányszéktől e napra engedélyezett papi gyülés, melyre mintegy 15 ezer oláh sereglett össze, magát nemzeti gyülésnek nyilvánitja, s aztán I. Ferdinand osztrák császárnak (de nem V. Ferdinand magyar királynak) hüséget esküdvén, osztrák és orosz zászlók alatt több napon (máj. 15—17.) áttanácskozik, minek eredménye lőn, hogy a nemzet 16 pontból álló kivánalmainak Bécsbe és Kolozsvárra vitele végett küldöttségek neveztetnek ki. A gyülésen szóvivők Saguna András erdélyi g. n. e. püspök, Mikás, Pap Sándor és Barnucz. Állandó nemzeti bizottság rendeltetik Balásfalvára. A kivánalmak pedig ezek. 1. Nemzeti egyenjoguság. 2. Az oláh egyház önkormányzata, az unitus és a nem unitus felekezetek közti válaszfal s a külön elnevezés megszüntetésével és Balásfalván érsekséggel. 3. Az urbériség és dézma töröltessenek el kárpótlás nélkül. 4. Ipar- és kereskedelmi szabadság a czéhek és külvámok megszünteté-

sével. 5. Az oláh juhászok kettős adója szünjék meg. 6. A bányatized töröltessék el. 7. Korlátlan szólás- és nyomtatási szabadság. 8. Népgyülések és egyesületek ne korlátoltassanak. 9. Esküdtszékek. 10. A végvidéki katonasággal kapcsolatban felállitandó nemzetőrségnél tisztségre csupán románok alkalmaztassanak. 11. „A hajdan románoktól birt és most más kézen levő földek amazoknak adassanak vissza." A románok sérelmei orvosoltassanak. 12. A román papokat az állam fizesse. 13. „Elemi tudós, ipar- és katonai iskolák a románok számára államköltségen állittassanak; de a tanárok a nemzet által választassanak." 14. „Adót és közterhet mindenki aránylag fizessen." 15. Uj alkotmány, új büntetőkönyv a szabadság, egyenlőség és testvériség alapján. 16. Az unió kérdése addig ne tárgyaltassék, mig a tartományi gyülésen a román nemzet is alkotmányosan képviselve nem lesz.

Közl 4. 5. 8. sz. P. H. 59. 64. 66. 84. sz. A gyülés jegyzökönyve még Kőv. Okm. 17—24. l. V. ö. Függ. I. 44. 60. l. Kőv. E. T. 28. és köv. l. Kemény G. Nagy-Enyed Vesz. 27—30. l. A természettől jószívü és jámbor, de tudatlan és ingerlékeny erdélyi oláhság, mint erre később is vissza fogunk térni, a szász bureaucraták s nehány önző oláh főnök bujtogatásainak esett áldozatul, midőn a fentebbi nemzeti gyüléssel a törvényes átalakulás útjába akadályt gördített. Mint láttuk, már apr. 30-án tartatott Balásfalván népgyülés, mely a fentebbi nemzeti gyülés napját kitüzte, s tanácskozási tárgyairól intézkedett, azonban a magyarok és az unio irányában testvéries rokonszenvező hangon nyilatkozott. A rövid időköz s a gyülés folyama alatt azonban nagy változáson mentek át a kedélyek. A szászok, a magyar faj zsarnoki elnyomására hivatkoztak, mely alatt oly sokáig maradtak az oláhok. Az aldunai tartományokból az orosz propaganda küldöttei, kik némely oláh főnökökkel már régibb idő óta összeköttetésben állottak, járták fel a románokat, s ezek közt terjesztették azon eszmét, hogy a külön nemzetiségeknek, s így az oláhoknak is külön kormányt saját területtel kell képezniök, annyival inkább, mert Erdély földe az övék s a vezérszerep ott őket illeti. (Hasonló eszmét terjesztettek, Lemény Brán és társai még az 1863. erdélyi tart. gyülekezeten is — lásd P. Napl 1863. sept. 1. sz. — állítván, hogy Erdélyben 105—1459. K. u. az oláhok voltak uralkodó nemzet, s Árpád idején is csak szövetkezett, nem pedig hódított nép valának, a mit azonban Béla Névtelenje — 24—27. fej. — sehogy sem látszik megengedni.) A hiszékeny oláh nép csakhamar egészen átengedte magát e benyomásoknak, annyival inkább, mert jobbára szegény és bárdolatlan lévén, természetes irigységgel né-

zett a magyarra, melyből jobbára földesurai és hivatalnokai is kerültek, s mert tagadhatatlan, hogy az erdélyi törvénytár csak a székely, szász és magyar nemzetiségeket ismerte el, az oláhokról pedig némely helyt kiméletlen kifejezésekben nyilatkozik, „alacsony voltukat" hányja szemökre, s még az öltözet bizonyos nemét is eltiltja tőlök. A törvényhozás e kinövéseit, mikre különben régibb időkben maguk az oláhok adtak okot, emberemlékezet óta senkinek eszébe sem jutott foganatosítani, s azok tényleg semmi jelentőséggel sem birtak, miután az oláh nemes mindazon előjogokban részesült, melyekben a velök hason állásu magyar, székely és szász, a magyar jobbágy pedig épen azon mértékben volt szolga, melyben az oláh: mindazonáltal, miután a törvényhozás semmi tekintettel sem volt az oláhok nemzetisége iránt, s a n. e. hitüek (mintegy 600 ezer oláh) törvény szerint ki voltak zárva a hivatalviselhetésből, e körülmény is befolyt arra, hogy ama lázas napokban a néptömeg előtt a magyar faj zsarnoksága bebizonyítva legyen, s az oláh népben, mely anyagi terheinek könnyítésével és vallási egyenjogusításával megelégedett volna, oly szenvedélyeket és vágyakat ébreszszen, melyek később a legféktelenebb rakonczátlanságoknak lőnek szülő okaivá. Az első kihágásokra a robot ügye adott alkalmat, melyet a márcziusi mozgalmak hirére az oláh nép átalában megtagadott. Némely földesurak ekkor karhatalommal kényszerítették a jobbágyokat kötelességeik teljesítésére, mi az elámítottaknak annál keservesebben esett, mert bujtogatói azt hitették el velök, hogy a császár már több év óta eltörölte a robotot, hanem a magyarok nem hirdették ki a Fölség rendeletét. A tömegbe igy oltatott belé azon eszme, hogy a zsarnokságot csak a magyar faj kiirtásával lehet megszüntetni. E tekintetben M i k á s Ferencz ügyvéd és P a p Sándor táblai irnok rendkivül szenvedélyesen izgattak. (Az oláh dolgokat lásd tovább aug. 19., sept. 16.)

B é c s b e n f o r r o n g á s. A nemzetőrök, bár felsőbb helyről szétoszlásra szólíttattak, fegyveresen tanácskoznak a politikáról. Az apr. 25. alkotmány, mint nem kielégítő, elvettetik. Átalános szavazatjog s a felsőház eltörlése e nap vívmányai. F e r d i n a n d császár (a máj. 17. miniszteri tudósitvány szerint) „egészségi tekintetből" elhagyja székvárosát.

P. H. 59. 63. sz. A császár máj. 20-án nyilatkozatot bocsátott „népeihez," melyben elmondja, hogy „egy rendzavaró töredék . . . . öt szabad tetteiben korlátozni akarta," s azért távozott el, mert nem akart katonai erőszakhoz nyulni. Ö nem kivánja a márcz alkotmányt visszavonni, a nép törvényes úton nyilatkozó kivánatait meghallgatni kész, csak hogy ezek „ne egyesektől fegyveres kézzel csikartassanak ki." (A nyil. 68. sz.) A bécsi mozgalom hírét a magyar politikai körök nagy megdöbbenéssel és kedvetlenül fogadták (v. ö. máj. 19.) A pesti forgalom-

ban az osztrák nemzeti bank jegyei ismét akadozni kezdtek, ugy hogy a helybeli kereskedelmi testületek és a pénzügyminiszterség ismét szükségesnek látták kinyilatkoztatni, hogy a bankjegyek iránt a bizodalmatlanság alaptalan. (U. o. és 65. sz.)

Május 16. Kedd.

Az első honvédek. Batthyány Lajos miniszterelnök és Baldacci Manó ezredes s az országos nemzetőrségi haditanács elnöke, felhívják a hazafiakat, hogy miután „magyar hazánk láthatárán veszélyes felhők tornyosulnak," s a törvényparancsolta nemzetőrségen felül egy 10 ezer főből álló „rendes nemzetőrség" felállíttatása haladéktalanul szükséges, seregeljenek zászlók alá a honfiak „a királyi trón, haza és alkotmány védelmére." Feltételek: 3 évi szolgálat, 20 pfrt foglalópénz, s közlegénynek 8, tizedesnek 16, őrmesternek 24 pengőkrból álló napidij (azaz kétszerte nagyobb zsold, mint a sorkatonaságnál.) Másnapról egy felhivás intéztetik a sorkatonákhoz is, melyben szolgálatban lévő vagy nyugalmazott tisztek, s a kiszolgált katonák őrmestertől lefelé, szintén felszólíttatnak a belépésre, kilátás adatván az előléptetésekre s minden egyéb kedvezményekre, melyekben a rendes katonaságnál netalán számithatnának. A havi dijak ezek. Alhadnagy 30, főhadnagy 40, százados 80, őrnagy és zászlóalji parancsnok 130, főorvos 50, alorvos 30 pft.

P. H. 58. 62. 64. sz. E felhivás következtében alakulnak katonai törvények és hadi fegyelem mellett az 1—10. honvédzászlóaljak, habár a felszólításban ez a szó „honvéd" még nincs benne. Eleintén „rendes nemzetőrség" használtatott, majd Kiss Károly indítványára Kisfaludy egyik verséből választatott a „honvéd" szó, mit kezdetben „honvéd sereg" (hivatalos közl. i. m. 64. vagyis máj. 24. sz.) és „honvédi nemzetőrsereg" (máj. 26. sz.) összetételekben használtak.

Zágrábmegye kisgyülésén, Jellačić bán levele olvastatik fel, melyben megparancsolva van, hogy „miután önállásunk életéről van komoly szó... elkerülhetetlenül szükséges, hogy a... jogaink s nemzeti szabadságunk ellen intézett megrohanások elháríttassanak," e végett a fegyverfogható önkéntesek összeirassanak, előkészületek tétessenek, hogy ha szükséges leend „a nemzeti hadsereg és a tömeges felkelés" is kivezettethes-

sék. Ezenkívül megrendeli a bán, hogy a házi- és hadipénztár készleteit rendelkezése alá adják. A nádor és a miniszterek arczképeik macskazene kiséretében ujolag megégettetnek.

Jell. levele P. H. 70. sz. v. ö. 66. sz. A bán különös gondot fordított a közpénztárakra, mint ezt már Batthyány is észrevette (l. máj. 14.). Így máj. 27-én Mitrovitzon és Zsupanjenben a só- és harminczad pénztárakat katonai erőszakkal foglaltatja le s azokból mintegy 40 ezer pfrtot eltulajdonit (71. sz.) Hasonlót cselekszik Rajovaszellán is. Septemberben Theresováczon (164. sz.) Eszéken és Fiumében (165. sz.) Sőt junius elején még a steyer pénztárakról sem feledkezett meg (77. sz.) Máj. 27-ről azonban az Oest. Zeit.-nak „legnagyobb bizonyossággal“ irják Zágrábból, hogy „mióta a bán ő nagyméltósága hivatalát folytatja, legkisebb lépést sem tett olyat, miről felsőbb helyre hivatalos jelentést nem tett volna, és mostanig egy lépése sem roszaltatott.“ „Goromba rágalom“ véli a Pesti Hirlap, honnan (73. sz.) az idézetet vettük. Május 28-án pedig Bródról irják Pestre, hogy Jellačić egy császári herczegtől „iratot bir, melyben meghagyatik, hogy ő Felségének bármi parancsa érkeznék is hozzá, azt ne teljesitse.“ (U. o.)

Május 17. Szerda.

A „szerb nemzet“ kiáltványa az „Oláh nemzet“-hez. „Ütött a szabadság, egyenlőség és testvériség órája.“ A szerb és oláh nemzetiség ekkorig üldöztetve és elnyomatva élt. A „magyarismus“ mint egy „megásott nagy borzasztó sir fenyegetett minden nemzetiséget“ elnyeléssel. Ámde a haladó idő netovábbot kiáltott. A szerb már szabad és független nemzetnek nyilvánitá magát, vajdát és patriárkát választott. Lépjen az oláh is „a világ többi nemzetei közé.“

A kiáltv. Közl. 3. sz. Hasonló szellemű külön felhivás intéztetett május 22-ről „a német polgárokhoz“ (l. e. Serb. Bew. 87. l.) s egy elég barátságos hangu szózat „a magyar ajku polgártársakhoz“ (l. e. Közl. 9. sz.), melyben már nincs szó „a magyarismus sírjá“-ról, sőt ellenkezőleg ilyen hely fordul elő: „A szerb nemzet hivatva érzi magát a népek életének egy magasabb eszméjét létrehozni és foganatosítani, melyet az eddigi szűkkeblü fejedelmi politika elnyomott“ (érti a nemzetiségi egyenjoguságot.) E szózat így végződik: „Éljen a császár és király Ferdinand! Éljen a mi igazságos ügyünk! Éljenek magyar polgártársaink és szent jogaik. Karloviczán az 1848. máj. 10—22.“

Május 19. Péntek.

A magyar miniszterium tudatja a közönséggel és hatóságokkal, hogy a Fölség Bécsből eltávozott (l. máj. 15.), de meg van hagyva Eszterházy miniszternek, hogy a király után induljon, s bárhol állapodandik meg, folyvást mellette maradjon, s a magyar nemzetnek hozzá hü ragaszkodását tolmácsolván, kérje meg, hogy családjával együtt jőjjön közénk, s tegye át Buda-Pestre állandó lakását. Felszólittatnak egyszersmind a honfiak, hogy a fenyegető veszélyek közt legyenek egyetértők, s a miniszteriumnak nyujtsanak kezet a haza megmentésére az által, hogy a honvédsereg alakulhatását elősegitik s vagyonuk egyrészét ajándékul vagy legalább kölcsönkép leteendik a hon oltárára. Végül közzé teszi a miniszterium, hogy az uj országgyülés megnyitási napja jul. 2-ra van kitüzve.

P. H. 61. 62. 63. 75. sz. A miniszterium ezután István nádort s Széchenyi és Eötvös minisztereket is elküldé Innsbruckba Eszterházy kérelmének támogatására, hol az lett a válasz, hogy az udvar Buda-Pestre fog költözni, ha a megnyitandó országgyülés 40 ezer katonát adand az olaszok ellen. E feltételt a Függ. Harcz szerint a kormány elfogadá, azon kikötéssel, hogy a Fölség mindjárt az ujonczok megszavazása után közénk jőjjön s Jellačićot vagy békére és engedelmességre birja, vagy ellenszegülése esetén formaszerint tegye ki hivatalából. E közös megállapodás eredménye lett a máj. 29. kir. kézirat. Mindezen dolgokból azonban a közönség semmit sem tudott, s Eszterházy egyik átiratának (l. e. P. H. 71. sz.) közzététele által, junius elején csak arról értesült, hogy a király a meghivást „legbensőbb köszönettel fogadá . . . forrón óhajtván azon pillanatot, mely hü magyarjai közé vezetendi, de meghatározását a jelen körülmények meg nem engedik." A közönség azonban e pillanat elérkezését nem remélte. A bankjegyek hitelének megrendülése, a miniszterium által kifejtett s eddig szokatlan tevékenység, az adakozási felhivások, az országgyülés napjának gyors kitüzése, a nádor egyik rendelete, hogy a katonák az alkotmányra esküdjenek fel, s a polgárokkal egyetértésben legyenek (62 sz.) Batthyány kiáltványa a székelyekhez (l. alább), mely megrázó szavakban irja, hogy a magyar haza veszélyben van s „a fergeteg . . . minden órán kitörésre hajlik," majd a bécsi zavargások ismét megujulása (l. máj. 26.) kétségtelenné tették, hogy a válság napja elérkezett A fővárosi forradalmi és radikál elem ismét elszakítni vágyott a törvényes féket s a miniszteriumnak minden erejét össze kellett szednie, hogy a szenvedélyeket korlátok között tarthassa. Ezen izgatottság közben tette közzé a

Márcz. 15-ke (56. sz.) azon hírt, hogy „a miniszterium István nádor ő főherczegségét provisorius királynak kiáltotta ki," miért a lap birói megfenyítést kapott.

Batthyány miniszterelnök kiáltványa a Székelyekhez. „Bizva a székely nemzetnek világszerte elismert harcziasságában s magyar testvérei iránti ingadozatlan szeretetében," a miniszterelnök a hon védelmére szólítja fel a székelyeket, mi czélból a Szeged vidékére határozott 12 ezer főnyi táborba kellene seregelniök. V. ö. máj. 29.

P. H. 62. sz. A kiált. még Köv. Okm. 11. l. A székelyek hangulatának jellemzésére kiirjuk ide ezen egykoru tudósítást. „A székelység igen melegen karolta fel a szabadság és a haza közügyét. Az E. Hiradó máj. 9. számában több képviselői nyilatkozatot tesznek, miszerint a székely nép utolsó csep vérét is kész a honért feláldozni. Ha a szabadság kivánja, bármely perczben 80 ezer székely fog fegyvert fogni .... Ezen nyilatkozatra az uzoni eset adott alkalmat. Mint közölve volt, ide székely csapatok érkeztek, Szeben és Brassó felé menendők, némelyek azonban azon álhírrel felizgatták, hogy Olaszhonba kell majd menniök. Erre megtagadták a továbbmenetelt és szétoszlottak. E végett sokan a haza ügye iránti hidegségről vádolták a székelyeket. ... Ugyanezen alkalommal 1515 darab fegyvert is foglaltak. Az Ellenőr szerint már visszaadták azt. Wesselényi M. az E. Hiradó máj. 12. számában felszólítást intézett hozzájok, hogy „csak most le ne tegyék fegyvereiket, mert azokra jelenleg legnagyobb szükség van. Legyenek azon, hogy mielőbb nemzetőrséggé alakíthassák magukat" stb. (i. m. 59. sz.). Ily nép különösen hivatva volt a harczias életre, s Batthyány igen jó helyre intézte kiáltványát. Ezen irat, mely a király menekvő állapotban léte miatt csak utólagos jóváhagyás reményében adatott ki, Puchnerhez is megküldetett, kinek „ismert hazafiui buzgalmától" azonban Batthyány mint kisérő leveléből is kikandikál (l. e. Okm. 12. l.), előre sem sok támogatást remélt. A kiáltványnyal pedig három férfi (Klapka, Gál Sándor és Hajnik Károly) indult a székelyek közé, hol Marosvásárhelyt népgyülést tartva, nagy lelkesedésre hangolák a fegyverfogható fiatalságot. Hajnik azonban Nagyszebenben fogságra vettetett — tévedésből, bár ő vitte Batthyány érintett levelét Puchnerhez. (Egyébiránt, hogy a székelyek a magyarhoni szabadelvű mozgalom és az unió iránt eleintén gyanakodással viseltettek, kétségtelenül kitünik az ily czimű kiáltványból: „Csíkgyergyókászoni szeretett véreink! Vitéz székely atyánkfiai! Dicsértessék az ur Jézus! Éljen urunk kir. Ferdinand ő. cs. k. Felsége!" Kelt a sz. udvarhelyi rend fenntartási bizottság 1848. máj. 20-ki üléséből. Aláirva: Ferenczi Pál h. alkir. bíró és Bányai Antal bizottsági jegyző. A nyomt. kiáltv. meg van Varga Lajos h.-m.-vásárhelyi tanár gyüjteményében).

Május 21. Vasárnap.

A magyarhoni románok képviselői. Rajačić érseknek az egész magyarországi g. n. egyesült egyház patriárkájává lett választatása ellen óvást tesznek, s miután „polgári törvények és canonok szerint a választás törvénytelen s a román nemzet jogainak világos letapodásával történt,“ ennélfogva a patriárkaságot semmisnek nyilatkoztatják. Ezen kivül a magyar miniszteriumhoz intézett beadványukban a királynak hüséget, a „szabadság lelkes harczosainak köszönetet, magyar testvéreikhez ragaszkodást, a pesti miniszterumnak pedig rokonszenvet és őszinte bizodalmat szavaznak, s végül panaszkodván „a szlavismus“ és a „szerb hierarchia“ által nemzetiségökön ejtett sebek miatt s kifejezvén azon óhajtásukat, hogy a román nemzet a szerbtől mind egyházi, mind iskolai tekintetben önállóságot nyerjen, előadják politikai igényeiket, melyek a következők. 1. A román nyelv diplomatikai méltósága épségben hagyatása. 2. Egy külön román osztály fellálítása a kultus-miniszteriumnál. 3. A románok polgári hivatalra; 4. és határőri tisztségekre alkalmaztatása.

Mindkét okm. P. II. 67. sz. Az utóbbi alá ez van irva: „Kelt Pesten, az alábbirt megyékbeli románok küldötteinek gyüléséből, máj. 21. 1848. évben. Gozsdu Manó m. k. elnök.“ Ezután következnek az Arad, Bihar, Temes, Torontál, Krasómegyei és a pesti képviselők (összesen 36) aláirásai.

Május 24. Szerda.

Kossuth pénzügyminiszter 5%-os kamatos kincstári utalványokat bocsát ki 2 millió pfrt erejéig, azok számára, kik az államot jelen rendkivüli szükségei között kölcsöneikkel segítni akarják. Továbbá köztudomásul adja, hogy „egyes és kettős magyar pénzjegyek“ (igy) „kibocsátása tizenkét és fél millió pfrt erejéig“ már munkába vétetett s mintegy 6 hét mulva végrehajtatni fog. V. ö. aug. 5.

P. II. 65. sz. A magyar bankó keletkezése történetéhez tartozik, hogy Kossuth, miután a napi szükségek fedezésére sem volt elegendő pénze, már ápr. végén tanácskozott pesti bankárokkal és kereskedőkkel a felett, hogyan lehetne e bajon segítni s a közforgalomba is élénkséget

hozni. E tanácskozmány eredménye lőn a k. k. utalványok megállapítása (45. sz.), melylyel azon másik czél is vala összekötve, hogy ily módon a kamatatlan papirpénz kibocsátásának megkezdhetésére némi alap gyűjtessék. Az 1 és 2 forintos pénzjegyek kibocsátása iránt, mint rajtok is meg irva van, a pesti magyar kereskedelmi bankkal köttetett meg a szerződés (olvasható: 146. sz.) az országgyűlés utólagos helybenhagyása reményében, az összes minisztérium s a nádor beleegyezésével. Ily kisebb összegre szóló jegyek azért készíttettek, mert az ezüst eltűnvén a forgalomból, főkép kis kathegoriáju jegyre volt szükség, milyet az osztrák nemzeti bank nem bocsátott ki. Kossuth a pénzügyi munkálat tervét közölte bécsi tiszttársával is, azon kijelentéssel, hogy a magyar pénzjegyek a bécsi banknak is könnyitésére leendnek, mert remélhető, hogy ez által meg fog szünni, nagyobb bankjegyei ezüstpénzre beváltásának igénye. E barátságot azonban Bécsben nem tudták megérteni. Az osztrák nemzeti bank sietett szintén 1 és 2 frtos jegyeket közrebocsátani, a bécsi pénzügyminiszterség által (jun. 14.) kinyilatkoztatta, hogy a magyar bankjegy kibocsátása a birodalom pénzügyeire kedvezőtlenül hat, hogy ez iránt elöre kölcsönös értekezéseknek kellett volna történniök, miután a bécsi banknak a Fölségtől 1866. dec. végéig az egész mornachiára kiterjesztett kizárólagos szabadalma van bankjegyek kibocsátására, s hogy tehát a magyar 1 és 2 forintos jegyek ne adassanek át a forgalomnak. Kossuth azonban ez indoklást és követelést, mely a magyar pénzügy függetlenségének megcsorbítását czélozá, alaptalannak nyilatkoztatá; s bár a bécsi bank azon ajánlatot tette, hogy kész Magyarországnak 12½ millió forintot egy és két forintos jegyekben kamat nélkül kölcsön adni, oly feltétel alatt, hogy a kormány a törvényhozással együtt kezességet vállaljon arról, miként a bécsi bank szabadalma elismertetik s más papírpénz Magyarországban nem fog kibocsáttatni, tárczáját kötötte ez ajánlat el nem fogadásához. Az országgyűlés augusztusban Kossuth minden lépését helyeselte.

Pesten népgyülés, melyen Széchenyi miniszter több mint egy mázsa ezüstjét, Wodiáner két láda arany- és ezüstnemüit, a pesti nemzeti kaszinó 20 ezer pfrtját s minden ezüstjét ajándékozza a hon felsegélésre és védelmére.

P. H. 65. sz. A kormány felhivására (l. máj. 19.) nemes versenyre keltek a hazafiak az adakozásban; vidéken és Pesten összejöveteleknél és magán uton kézről-kézre jártak az aláírási ívek, a fővárosban, a városháznál, az arany- és ezüst beváltó hivatalnál, a budai főpénztárnál s a lapok szerkesztőségeinél egymást érték a lelkes ajánlatok. Ezek közül itt csak Zichy Manoét említjük meg, ki 5 mázsányi remekmivű ezüst szereket ajándékozott a hon oltárára (74. sz.). Mint Kossuth előterjesztéséből (l. e. 146. sz.) kitünik, 1848. máj. 24. — jul. 6-ig be-

adatott kölcsönkép 304,494 frt; ajándékkép: 234,027 frt; összesen 538,521 pfrt.

Május 25. Csütörtök.

Jellačić bán Turmezeje magyar lakosságát éjjel katonasággal és ágyukkal megrohantatja, a nemzetőröket lefegyverezteti, Jozipovics István főispán lakát feldulatja, kincseit felkutatva Zágrábba viteti, s a kerület házára az illyr zászlót feltüzeti.

P. H. 77. 81. sz. Turmezeje (Turopolya) mintegy harmincz helységet számlál magában, melynek magyar volt nemes lakossága közigazgatásilag Zágrábmegye hatósága alá esik, a bán törvénytelen rendeleteinek azonban engedelmeskedni vonakodott.

Május 26. Péntek.

Ujabb zavargás Bécsben. A nemzetőrség torlaszokat emel, a lakosság a császár hazajövetelét, a katonaság eltávozását és alkotmányra feleskettetését, a zárdák eltörlését, az alkotmányozó gyülés összehivását, a Frankfurthoz csatlakozást stb. követeli. „Bécs" — ugymond a legtekintélyesebb, s a hivatalos magyar lap „vakságában öngyilkossá válik és értetlenségeivel bennünket is veszélybe hoz."

P. H. 69. sz. Az osztrák miniszterium e forrongás előidézőit bünvizsgálat alá fogatta, egyszersmind azonban, még máj. 26-án, maga részéről is felkérte a császárt, hogy térjen vissza Bécsbe vagy képviselőjeül valamelyik főherczegét küldje oda. A kormányhatalmat ezután a gyönge miniszterium a polgárok, nemzetőrök és egyetemi ifjak választmányával megosztva gyakorlá.

Május 28. Vasárnap.

Egy század Würtemberghuszárság Fiáth Pompéjus főhadnagy vezénylete és Lenkey János százados kisérete mellett Mariampolból — Galliczia — a haza veszélyben léte hirére felindul, s éjjel a Dniesztere n átusztatván, terhes bujdosás után magyarföldre érkezik.

P. H. 77. 79. 127. sz. Klapka Memoir. 64. 65. l. (hol több hasonló eset is van elősorolva.) Mészáros hadügyminiszter roszaló nyilatkozata Közl. 41. sz. A magyar kormány eleitől fogva mindunta-

lan sürgeté a bécsi hadügyminisztert, hogy törvény szerint bocsássa már haza a külföldön, különösen G a l l i c z i á b a n levő magyar katonaságot. E sürgetéseknek semmi eredménye sem lett, söt miután a huszárok szökdösése gyakoribb lőn, a magyar ezredek még távolabbra vitettek a hon határitól. Legsürübbek voltak a szökések ősz felé, miként az egykoru hírlapok hasábjairól olvashatni, különösen megragadó a Nádorhuszárok szökése. (Lásd 1849. jun. 9.)

Május 29. Hétfő.

F e r d i n a n d király I n n s b r u c k ban az erdélyi kormányszéket és hadparancsnokságot a magyarországi minisztérium főhatósága alá rendeli. B a t t h y á n y f. h. 19. harczra szólító kiáltványát a székelyekhez helyesli. I s t v á n nádornak megigéri, hogy „azonnal, mihelyest lehetséges, mindenesetre a legközelebbi magyar országgyülés megnyitására, családjával együtt hü magyarjai körébe jő, s hosszasabb ideig ott marad." Végül J e l l a č i é-nak megparancsolja, hogy az általa királyi előleges engedelem nélkül önhatalmulag jun. 5-re kihirdetett horvát tartományi gyülést hirdesse vissza és tiltsa be, maga pedig e parancs vétele után számitandó 24 óra alatt Innsbruckban személyesen jelenjen meg. V. ö. jun. 2.

P. H. 77. sz. és K ö z l. 1. sz. hol az ellenjegyzés nélküli négy kir. irat, úgyszintén még K ö v.-nál Okm. 14. l. és P e j.-nál 21. l. (a J e l l.-nak szóló.) E kéziratok keletkezésére v. ö. máj. 19. jegyz.

Az e r d é l y i t a r t o m á n y i g y ü l é s megnyilik K o l o z s v á r t. A királyi előadásokat tartalmazó magyar leirat felolvastatván, P u c h n e r altábornagy és kir. biztos a Fölség nevében szintén magyarul üdvözli a RR-et. Ezek tanácskozási tárgyának első helyre kitüzetni a Magyarhonnal egyesülést kivánják, mire az elnök a kir. előadás három első pontját tüzi ki napirendre, miután azok oly szoros összefüggésben állnak egymással, hogy a „harmadik pont (az unió) czélszerü megoldása által a két első feleslegessé válik." Az unió ekkép a gyülési tagok s a roppant számú hallgatóság roppant lelkesültsége közben legközelebbi tanácskozás tárgyául kitüzetik. Ezután n e m z e t i ü l é s ben tárgyaltatik a Magyarhonnal egyesülés dolga. Miután a székely és oláh küldöttek (ez utóbbiak közt L e m é n y János

püspök, a balásfalvai küldöttség vezére és Bohetzel Sándor) követeléseikre megn yugtató választ nyertek, még csak a szász követek emlegetnek nehézségeket és feltételeket, de majd id. Szász Károly remek szónoklatára ők is meghajolnak, s beleegyeznek az unióba azon kikötéssel, hogy kivánataik a jelen gyülés részéről kinevezendő küldöttség által a legközelebbi pesti országgyülésre törvényjavaslatok alakjában terjesztessenek fel.

P. H. 74. 75. sz. Köv. E. T. 42. l. A gyülés, melynek mintegy 300 tagja volt, s ezek közül mintegy 200-at a kormány nevezett ki, egy táblából állott s előleges tanácskozmányai nemzeti üléseknek neveztettek. Az első nemzeti ülés május 28-án tartatott, s Bethlen Jánost kiáltotta ki elnökének. A fentebbi ülésben Szászváros követe (Lészay) e két szóban adta elő utasitását: „Az uniót pártolom.“ Brassó (Roth Illés) és Szász-Sebes küldöttei sem ellenezték azt, csakhogy feltételül kivánták szabni, hogy a pragmatica sanctio (!) nyelvök szabad használata, földterületük, helyhatósági jogaik, s a magyar királytól való közvetlen függésök épségben fenntartassanak. Nagy-Szeben követe, Schmidt Konrád azonban e gyülésen kitüntetett lelkes magaviseleteért otthon minden népszerüségét elvesztette, s már jun. 6-án visszahivatott. Salmen a szászok grófja a dolgok kimenetelét sejtve, el sem ment a gyülésre, s később jun. 26-ra „szász országgyülést“ hirdetett. Az uniót pártoló szász követek átalában árulóknak nyilváníttattak bureaucrata véreiktől, és személyes biztonságuk tekintetéből később a szász földet is elhagyni kényszerültek. Juniusban már egy küldöttség is járt a reactionarius szászok részéről a Fölség előtt, az unió ellen panaszkodván. (V. ö. máj. 5.) A király azonban kinyilatkoztatá, hogy „aggodalmaik alaptalanok,“ az unió t. czikk „az erdélyi RR-ek által valamennyi szász követek hozzájárulásával, egyhangulag határoztatott el,“ s már legfelsőbb megerősitést is nyert. (A királyi válasz P. H. 84. sz.)

Május 30. Kedd.

A kolozsvári tartományi gyülés a Magyarhonnal egyesülést egyhangulag elhatározza, s ehhez képest a magyarországi 1848: 7-et „a pragmatica sanctioban szentesített birodalmi kapcsolatnak épségben tartása mellett és teljes kiterjedésében magáévá tévén: ennek következtében valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok jogegyenlősége kimondva és életbe lépve van, ugyanaz, ugyanazon módon itt is e hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv- és val-

láskülönbség nélkül örök és változhatatlan elvül elismertetik, az ezzel ellenkező törvények ezennel eltöröltetvén." Az említett magyarhoni t. czikk alkalmazásakép pedig határoztatik, hogy 1. az erdélyi törvényhatóságok a magyarországi hongyülésen összesen 73 szavazattal birjanak; 2. a teljes egygyé alakulás részleteinek kidolgozása végett Teleki József főkormányzó elnöklete alatt 26 tagu bizottság neveztetik ki a magyar miniszterium felvilágosítására, s a legközelebbi pesti országgyülés elébe terjesztendő e tárgyu törvényjavaslat elkészítésére; 3. a közigazgatás folyama és személyzete a közelebbi közös hongyülés által foganatosítandó elrendezésig jelen helyzetében marad, az udv. kanczellária azonban megszünik, s a nádori és miniszterium hatóság Erdélyre is azonnal kiterjed; 4. a magyarhoni 1848: 29-el összhangzólag „a törvény utján kivüli elmozdíthatatlanság a kormányi kinevezésektől függő közhivatalok közül csak az igazságszolgáltatásra rendelt birói hivatalokra szoríttassék." — Kolozsvár örömünnepet tart, s estére ünnepélyesen kivilágíttatik.

Közl. 2. sz. P.H. 75. 78. sz. A gyülés felirata Köv.-nális Okm. 31. V.ö. Szilágyi F. Erd. Un. 42. 49—51. l. Az unió-bizottság javaslata először közzétéve az oláh Gaz. után Korunk. Szerk. Kővári. 1866. máj. 2. sz. Erdély törvényhozása a korszerü szabadelvüségben túlszárnyalta Magyarhonét akkor, midőn a „jogegyenlőséget nemzet-különbség nélkül" kimondá. (Nálunk a pozsonyi t. czikkek a polgárok jogegyenlőségét sem mondák ki, annál kevésbé a nemzetiségekét, habár előbbire nézve az 5. 8. 9. 11 t. czikkekben a legnagyobb lépések megtétettek, s maga a szó is egy helyt az unióról hozott VII. 5. §-ba mintegy végzetszerüleg beigtattatott.) — Ily körülmények közt valóban nem értjük oláh atyánkfiait, midőn az 1848. erdélyi gyülést szükkeblüséggel vádolják azért, mert a románokat negyedik alkotmányos nemzetnek el nem ismerte, — mert hiszen ez elismerésre a történtek után többé semmi szükség sem volt. Az erdélyi 1848: 1. a többi nemzetek előjogait is mind eltörölte, kimondván, hogy a jogegyenlőség „minden lakosra" kiterjesztetik „nemzet különbség nélkül." És midőn a magyarok, székelyek és szászok nemzetiségi előjogaiktól mind elestek, csak a legképtelenebb logikátlansággal lehetett volna olyasmit kinyilatkoztatni, hogy a románok negyedik alkotmányos és kiváltságos nemzetnek felvétetnek. Hol a feltétlen jogegyenlőség ki van jelentve, ott a nemzetiség semmiféle megkülönböztetés alapjául sem szolgálhat többé, vagy ha különböztetést akarnának tenni (merőben felesleges módra), akkor úgy kellene

tenni, hogy abból senki se maradjon ki; s ekkép negyedik alkotmányos nemzet lenne a román, ötödik a szláv, hatodik a bolgár, hetedik a zsidó, nyolczadik a ruthen, kilenczedik az örmény, tizedik a czigány, és így tovább. De világosabb lenne e ezzel a dolog? (Az unió — t. czikk keletkezésére és jogérvényére nézve v. ö. szept. 16.)

Erdődy János kormányzó Fiumeben az első kapitánysági ülést tartja, melyben a miniszteri utasitás pontjai lelkes „Eviva"-kkal fogadtatnak. V. ö. szept. 1.

P. II. 79. sz. v. ö. Majl. II. 29. l. (hol az állíttatik, hogy a fiumeiek Erdődyt elűzték.) E.-t, István nádor április 26-án nevezte ki F-be (44. sz.). Jun. 10-én pedig Szemere Gerliczi Henrik nyugalmazásával az alkormányzói hivatallal Privitzer Istvánt ruházta fel, ki a pozsonyi hongyülésen F. követe volt. — A forradalom után Fiume Horvátországhoz csatoltatott, mely azt az 1807: 4. söt az 1815. bécsi szerzödés daczára (mely a „littoral Hongrois"-t biztosítja) 1861-ben is magának követelé.

Junius 1. Csütörtök.

Buda-Pest örömünnepet ül. A sorkatonaság ugyanis d. e. a budai vérmezőn a miniszterek jelenlétében és roppant néptömeg éljenzései közt ünnepélyes tábori isteni tisztelet után leteszi az uj esküt, melyben a fejedelmen kívül a törvényes hatóságnak is engedelmességet s az alkotmány iránt hüséget és védelmet fogad. Estére pedig az unió elhatározásának (l. máj. 30.) híre megérkezvén, villámgyorsasággal futja be a fővárost. Az utczákon lelkesült vidám csoportozatok hangoztatják: „Éljen az unió, éljenek az erdélyiek!" Aztán az Erdélyből hozott s a Magyarhonnal egyesülés kimondásáról szóló kiáltvány felolvastatik a Nemzeti szinházban s ott az unió zászlója az elragadott közönség örömkiáltásai között ki bontatik.

P. II. 72. 73. sz.

Junius 2. Péntek.

A kolozsvári tartományi gyülésen a pesti legközelebbi országgyülésre küldendő képviselők választásáról s a fegyveres nemzeti erö rendezéséről ideiglenes törvényjavaslatok hozatnak, s ehhez képest többek közt elhatároztatik, hogy

„közvetlen választásban részesüljenek mindazon urbéresek, kik fejadójukon felül 8 pfrt adót fizetnek, ezen kivül minden helység egy vagy két választottai által foly be a képviseletbe, a szerint, a mint száznál kevesebb vagy több füsttel bir" — s végre kimondatik, hogy „a közbátorság biztositása végett Erdélyben is lehető legrövidebb idő alatt alakittassék nemzetőrsereg, melynek egy része mozditható állapotban fog tartatni, és ez rendes zsoldot huzni."

Közl. 2. sz. P. H. 78. 77. sz. (hol a t. czikkek szintén olv.) E t. javaslatok másnap azon kérelemmel együtt terjesztettek fel, hogy a Fölség Budára tegye át lakását. — A magyarhoni 1848: 5 Erdélynek csak 69 szavazatot szánt, a fentebbi törvényjavaslat azonban 73 erdélyi képviselőt számit. A különbség onnan ered, hogy a pozsonyiak két erdélyi kir. városról (Szamos-Ujvár és Erzsébetváros), melyeket két-két szavazat illet, megfeledkeztek. Az erdélyiek pedig a pozsonyiak irataiban észrevették e hibát, s az emlitett két királyi városnak is megadták az őket illető képviselőválasztási jogot, minek következtében a 69 szavazat 4-el szaporodott. A képviselőház a kir. városok követeit jul. 15-én igazolta, s ezzel az erdélyiek javitmányát elfogadta.

Alsó-Fehérmegyében Mihálczfalván az urasági rétet elfoglaló oláhok ellen végrehajtásra kirendelt székely katonaság a helység ellenszegülő lakóival s a szomszédfalvakból összecsődült és erőszakoskodni kezdő néptömeggel összeverekedik, miközben többen elesnek.

Közl. 88. sz. (hol a hivatalos vizsgálati jelentés.) V. ö. 86. sz. P. H. 80. 82. sz. Köv. E. T. 56. l. A fentebbi verekedés kedvező ürügy volt a szász és oláh bujtogatóknak, mert azon, egy idő óta terjesztett koholmányok, hogy a székelyek az oláhokra akarnak rátörni, ez által az igazság némi látszatával kezdett birni. Az oláh bizottság pedig alkalmat nyert Puchner előtt „a legocsmányabb bünökkel" vádolni a székely katonaságot.

A bániértekezlet Zágrábban kijelenti a bánnak, hogy a reá vonatkozó máj. 29. kir. kézirat által „mint szabad és alkotmányos nép" nem hagyja magát „megkötetni és... félrevezettetni." A bán személyes jelenléte „az eddig háboritatlan nyugalom és rend" fenntarthatására okvetlen szükséges lévén, „netalán szándékolt elutazását erőszakkal is meg fogja akadá-

dályozni" az értekezlet. A tartományi gyülést pedig okvetlen meg kell tartani, mert a nemzet kívánatai itt nyilatkoznak, a király annak összehozásába már aprilban beleegyezett, a pozsonyi t. czikkeket ki kell hirdetni, hogy érvényesek lehessenek, a jul. 2. megnyiló magyar országgyüléssel értekezni szükség, s a Kapcsolt Részek követei már együtt is vannak s csak karhatalommal lehetne visszatartóztatni szándékuk kivitelétől.

Az okm. Pej.-nál 22—24. l. A kir. parancsnak ily vakmerő módon való ellenszegülés, oly népnél, mely a dynastia iránti hűségéről és hódolatáról ismeretes, csak ugy képzelhető, ha előre felteszszük róla, hogy Jellačić által biztositva és meggyőzve volt arról, hogy a dynastia valódi akaratáról most csak ő képes helyes tudósitást adni, a mi tökéletesen összhangzik azzal, mit máj. 16. alatt feljegyeztünk.

Junius 3. Szombat.

Eötvös vallásminiszter Rajačić karloviczi érseknek kijelenti, hogy miután a máj. 13-ra Ujvidékre engedélyezett gyülés, melyen jun. 27. egyházi gyülekezet dolgában kellett volna előlegesen tanácskozni, „a magyar földi g. n. egyesültek nagy részének részvéte nélkül és utólagos tiltakozása mellett, idegenekből is szerkeződve, Karloviczán megtartatva, akkép és oly dolgokba merült, a mikép s a melyeket sem törvényeink, sem az 1779. jul. 16. kiadott szabályok, sőt magának a keleti egyháznak elvei sem engednek meg," ez oknál fogva mind a pátriárkaválasztás, mind a mód, melylyel az tétetett, „törvénytelennek és érvénytelennek" nyilvánittatik. Egyszersmind megparancsolja az érseknek, hogy a jun. 27-re Temesvárra rendelt egyházi gyülekezetet, melyet az ő kivánatára sem elhalasztani, sem Karloviczon tartani nem lehet, a mennyiben még ki nem hirdette volna, 24 óra alatt „a legszorosabb felelet terhe alatt saját költségén küldendő sürgönyök által hirdesse ki," tudtul adatván, hogy a g. n. e. egyház a király rendeleteit törvény szerint a magyar miniszterium utján veendi, s hogy az egyházgyülekezet már a jul. 2-ra kitüzött magyar országgyülésre való tekintetből is jun. 27-én Temesvárt okvetlen megtartassék. (V. ö. aug. 2.)

P. H. 75. sz. V. ö. Közl. 59. sz. A jun.27-re kitüzött gyülekezetről lásd 1848. jun. 22.

Sztratimirovics, mint a szerb nemzeti bizottság elnöke, fegyverre szólitja testvéreit a magyarok ellen, kik a szerbek „elnyomására“ már közelednek. „Vegyétek el — ugymond — először is az ágyukat, válaszszátok meg vezéreiteket, seregeljetek Ujvidékre, s tegyük semmivé ellenségeinket,“ nehogy „titeket felakaszszanak és kinozzanak mint a becseieket és kikindaiakat.“

A kiáltv. P. H. 83. sz. Sz.-e lépésére alkalmat szolgáltatott azon hir, hogy Csernovics 1500 főnyi sereggel közelget az ujvidéki forrongás, különösen az ottani törvénytelenül előállitott uj tanács megfékezésére. A kiáltvány, miután a bizottságnak ügynökei is személyesen feljárták a helyeket, megtermette gyümölcseit. (V. ö. jun. 6.) A vidéki nép kaszával, kapával, vasvillával és puskával felfegyverkezve özönlött, Ujvidék helyett azonban a bátorságosabb Karloviczot szállotta meg. Junius 5-én az Este-zászlóalj, másnap estére Csernovics is megérkeznek Ujvidékre. Jun. 7-én azonban az a hir futja be a várost, hogy a csajkások számszerint mintegy 3 ezeren, jönnek! Ekkor leirhatatlan rémülés és zavar keletkezik. Csernovics a lakosság magyar-német részével Péter-Váradra fut, az Esték azonban és a nemzetőrség bennmaradnak a városban, hol a tanács a feketesárga zászlót nyomban kitüzeti. — Az óbecsei és kikindai rablás és gyilkolás részesei közül előbbi helyen már máj. 2-án, midőn a rögtön törvényszék kihirdetve volt, 110-en voltak fogva és kikötve (50. sz.), kik közül nehányan, mint emlitik, fel is akasztattak. (69. 65. sz.)

Junius 5. Hétfő.

A horvát-szlavon tartományi gyülés megnyitása és Jellačić ünnepélyes beigtatása. Miután Lentulay Imre elnök és varasdi főispánhelyettes a bán kineveztetéséről szóló királyi levelet (l. márcz. 23.) felolvasá, a küldöttségileg meghitt Jellačić zeneszó és ágyudörgések közt megjelen a gyülésben, s Rajačić g. n. e. érsek után elmondja az ezen alkalomra ujonnan készitett eskü szavait, melyek Magyarországról egy betüvel sem emlékeznek. Majd harsány Živio-k és ágyudörgések közt háromszor felemelik a bánt, ki ezután hoszszabb beszédet tart, melyben költőileg áradozván a szabad-

ságról és király iránti hüségről, előadja a tanácskozási főtárgyat, melyet a Magyarországgal való további viszony képezend. „Ha a magyarok, igy szól a bán, elakarnák nyomni a Kapcsolt Részeket, ezek fegyverrel állanak ellent. „Félre tehát a magyar kényszeruralommal," félre a mostani magyar kormánynyal, mely „nemcsak semmi törvényes viszonyban sincs a király hatalmával, hanem őt önhatalmulag egészen függővé tette magától, s ekkép a monarchiai elvet alapjában megrenditette." Megemlité még a bán a személye ellen szólt rágalmakat s a közbátorság érdekében tett intézkedéseit, azután pedig a pozsonyi t. czikkeket átadja a képviselőtestületnek, s kijelenti abbeli sajnálkozását, hogy „a dalmata testvérek" követeit nem láthatja. E beszéd után a bán ismét háromszor felemeltetik, aztán az egybegyültek nevében Rajačičtól, mint „a nemzet dicsősége és reménye" üdvözöltetik, s végül a közönség által székén ülve a Márktemplomba vitetik, hol a zengi püspök horvátnyelven misét mond. A tartományi gyülés Jellačićot a háromegy királyság főkapitányának választja meg.

A jegyzőkönyv s a t. javaslatok Pej.-nál 25—33. l. V. ö. P. H. 83. 85. 89. sz. A fentebbi események szinhelye Zágrábban a Katalin-tér volt, miután a roppant számu hallgatóság a gyülés rendes helyiségébe (a szinházépületbe) nem fért volna be. A beigtatás törvényességére nézve megkivántatott volna, hogy a Fölség a tart. gyülésbe egyezzék bele, s a beigtatására kinevezett kir. biztos, Hanlik püspök, jelen legyen. Azonban egyik sem történt meg, s a tulnyomólag kath. horvátoknak is némileg visszatetszett, hogy az óhitü Rajačić érsek viszi a beigtató szerepet. A zágrábi püspökkel együtt a diakóvári püspök és mind az 5 főispán hiányzott a beigtatásnál, s ekkép a Jellačićot megjelenésre hivó küldöttség elnökeivé is két idegen méltóság neveztetett ki, t. i. Schrott belgrádi püspök és Rajačić. Végre a gyülés főjegyzője sem jelent meg, ez tehát ideiglenesen Žigrović Ferencz körösmegyei főjegyzővel helyettesittetett.

Junius 6. Kedd.

A zágrábi tartományi gyülés elhatározza, hogy a Fölségnek köszönet nyilvánittassék Jellačić bánná neveztetéseért, melylyel „a délszláv nemzetnek egyik legnagyobb és legforróbb óhajtását teljesitette," s egyszersmind jelentessék ki, hogy a gyülés a bán minden eddigi közintézkedéseit helyesli és

magáévá teszi, s végre kéressék meg a király, hogy Dalmácziát kebelezze vissza a horvát-szlavon királyságba, s helyezze a bán főhatósága alá, kit a királyságbeli hadseregek főparancsnoksága is illessen. Továbbá Lentulay elnöksége alatt 59 tagu bizottság neveztetik ki a követi igazolásokra, az Ausztriával és Magyarországgal való további közjogi viszonyokat szabályozó terv kidolgozására. Ezenkivül a szerb nemzeti küldöttséget fogadja a gyülés, melynek élén Rajačić érsek előadja, a „szerb nemzet" óhajtásait (ezek közt a vajdaság, patriárkaság s nemzeti függetlenség elismerése), és népe nevében szövetséget ajánl a horvát nemzetnek. Ekkor határozatba megy, hogy „a szövetséget egyfelől a királyság közt és másfelől a szerb vajdaság közt, a hová tartoznak a Szerémség őrvidékeivel, Baranya, Bácska a becsei kerülettel és csajkás zászlóaljjal, a Bánság határőrvidékével és a kikindai kerület, a szabadság és jogegyenlőség alapjára fektetve," a gyülés elfogadja, a szerbek minden kivánságát magáénak vallja, s igyekezni fogja azokat a trón előtt is támogatni és érvényre emelni. A gyülés részéről a királyság kivánataival Jellačić bán fog egy küldöttség élén Innsbrukba utazni, s ekkép csatlakozandik az ugyanoda szándékozó Rajačićhoz, ki a skupstinától (l. máj. 15.) küldve, szerb társaival együtt átutaztában érinté Zágrábot. (V. ö. junius 19.)

A jegyzőkönyv Pej.-nál 33. és köv. l. (nap nélkül.) V. ö. P. H. 85. 83. sz. A gyülésen tartott beszédek s ezek közt a magyar-gyülöletet lehelő Kukuljević-é 89. 90. sz. A feliratot (jun. 10. kelttel) lásd jun. 19. — Midőn a fentebbi gyülésben Rajačić a vajdaság területét körvonalazá, Szerém megye felemlitésével, mihez a horvátok tartottak jogot, erös vitát idézett elő. E megye meg volt hiva a zágrábi gyülésre is. s a horvát nemzeti párt nem akarta, hogy a Vajdaságba kebeleztessék be. A régi vajdák, igy okoskodott e párt, királyi vérből származva is csak hadvezérek voltak a törökök ellen, a Bánságon sem uralkodtak, — mostani viszonyok közt „a vajda csak a bán alkapitánya lehet," stb. Az érsek a horvátokat azzal igyekezett megnyugtatni, hogy „ha szintén a Szerémség a mi vajdaságunk alá esik is, ezzel a bán hatalma nem csökken, mert erkölcsi befolyása a Dunán át ki fog terjedni a Bácskára, Bánságra és Baranyára." Végre is Szerém, mint láttuk, átengedtetett a vajdaságnak. Az ajánlott „erkölcsi befolyás" azonban csak nem akart a horvátok fejébe térni, s pár nap mulva elha-

tározták, hogy a királyhoz intézendő feliratban ki kell jelenteni, hogy a háromegy királyság területéhez Szerémmegyét is okvetlen oda értik. A szövetség e kis viszály daczára életbelépett, de míg a mozgalom nemzeti jellegét megtartotta, csak abban állott, hogy mindkét fél követet tartott a másiknál, egymást a felmerült nevezetesebb eseményekről rögtön tudósitották, s a horvátok megigérték, hogy a magyarokkal alkudozásaikba a szerbeket is befoglalandják, a mit meg is tettek. Rajačić és Jellačić, a két pártfőnök közt azonban csakhamar nem titkolhatóvá lön a gyülölség. Előbbik akként nyilatkozott, hogy „szivét és lelkiismeretét a Horvátországgal kötött szövetség, mint kő nyomja," Jellačićnak ez zokon esett és szemrehányásokat tett érte az érseknek. (Jell. levele Raj.-hoz P. H. 167. sz.) — 1861-ben Szerémmegye, bár a karloviczi szerb kongressus ugyancsak igényt formált hozzá, Zágrábba küldte el követeit, kik azonban, midőn az illyr patrióták a Magyarországgal való barátságos kibékülésnek magukat ellenszögezték, többekkel együtt kiléptek a tartományi gyülésből. (Szerémről l. máj. 6.)

Egy szerb csapat Joannovics Csicsa vezérlete alatt Titelen a helybeli csajkásokkal egyesülve, a fegyvertárt megrohanja, feltöri, s 8 kis ágyut és némi hadiszereket elfoglalván, megrabolja, melyekkel aztán a Rómaisánczba huzódik. (V. ö. jan. 16.)

Közl. 9. sz. Rüst. I. 79. l. (máj. 6.) Asbóth I. 29. l. („jun. első napjaiban.") Serb. Bew. 97. l. (nem előbb, mint jun. 8.) — Joannovics jun. 3-án szólitá szerb véreit zászlója alá, minek következtében pár nap alatt mintegy 400 rácz felkelővel szaporodott serege (P. H. 83 sz.)

Junius 7. Szerda.

A zágrábi tartományi gyülés Jellačić bán inditványára elhatározza, hogy mintán a bán a gyülés küldöttségével Innsbruckba menend, s ez utazási idő alatt a gyülés bizottságának van min dolgoznia, az ülések Jellačić visszatérteig elnapoltassanak. (V. ö. jul. 10.)

P. H. 90. sz. A bán távollétében a gyüléstől kinevezett bizottságra (elnöke Lentulay) ruháztatott a kormány.

Junius 8. Csütörtök.

A magyar kormány önálló hivatalos lapja Közlöny czim alatt, Gyurmán Adolf szerkesztése alatt megindul.

P. H. 75. sz. Közl. 1. sz. A miniszterium átvévén Pesten a kormányt, Szemere apr. 16-ki felszólitása által a Pesti Hirlap szerkesztőségét hitta fel, hogy miután lapjának a többi hazai ujságok közt legtöbb előfizetője van, ideiglenesen adjon egy rovatot a hivatalos közlenivalók számára is. — Az önálló lap, melynek tervezete elkészitésével Bajza bizatott meg (P. H. 97. sz.), az országgyülés ideje alatt a diplomatikai hitelességü országgyülési naplót is helyettesité, s legfőbb érdeket ez kölcsönzött neki. Benne az országgyülési beszédek és irományok egész terjedelmökben s kielégitő gyorsasággal (az elmondás után harmadnegyednapra) jelentek meg. A kormány e czélra a gyorsírókon kivül beszédszerkesztőket alkalmazott, kik az élőszóval elmondottak megfigyelésére, a gyorsírói jegyzetek ellenőrzésére s azok netalán szükségelt kijavítására voltak rendelve. A kiadás körül költséget nem kimélt, mert a terjedelmes országgyülési szónoklatok miatt igen gyakran két, söt három regál íven jelent meg. Azonban, mint ezt a képviselők olykori felszólalásai bizonyítják, a beszédek nem mindig voltak az elmondáshoz híven közölve, mit az is okozhatott, mert néha az érthetetlen hang vagy a zajgó lárma miatt a gyorsírók a szónokok beszédét tisztán meg sem érthették. Külformáját tekintve, a lap a később megindult Kossuth Hirlapjával együtt legnagyobb volt az akkori nemzeti ujságok között. Naponként megjelent, s ára a jun.—decz. folyamnak Pesten 7, vidéken 8 pfrt volt. Később minden községnek és minden zászlóaljnak hivatalosan küldetett. A mi szerkesztését illeti, ez az országgyülési tudósításokon kivül, majdnem egyedül a hivatalos rendeletek és kinevezések lajstromozásából állott. Vidéki levelezései azonban élénkek voltak, miután e czélra a hatósági tudósítások is felhasználtattak. A kormányelvek rendszeres fejtegetésétől, felvilágosításától, a felmerülő ellenkező irányok tüzetes czáfolásától azonban mindvégig makacs következetességgel tartózkodván, föteendőjét hanyagolta el, s azon helyet, melyet egy szabadelvü felelős kormány közegének kell vala betöltenie, igen gyarló módon foglalta el. 1849. jul. 1-vel Emődi Dániel lett a szerkesztő; ez időtől kezdődő új folyamot azonban e sorok írójának nem sikerült megszereznie és felhasználnia. (V. ö. Vas. Ujs. 1865. 45. sz.)

Junius 9. Csütörtök.

Klauzál kereskedelmi- és iparügyi miniszter, a fennálló czéhi szabályzat módositása iránt rendeletet ád ki.

Közl 4. sz. P. H. 80. 81. sz.

Junius 10. Péntek.

A zágrábi tartományi gyülés feliratot állapit meg, melyet küldöttségileg nyújtand át a Fölségnek. (V. ö. jun.

19.) Ezen okmány szerint Horvátország alkotmánya, törvényhozása, bánja és közigazgatása eleitől fogva független volt Magyarországtól, s az uralkodó Fölség is megesküdött, hogy a horvátok nemzeti önállását és szabadságát fenn fogja tartani, biztak is ebben a hazafiak, de a magyarok megszoritották a királyi hatalmat. „Nyiltan bevalljuk, hogy hideg borzongás futotta végig ereinket és sötét, kellemetlen sejtés vett erőt rajtunk, midőn a legközelebb mult márczius vége felé Magyarországnak az összbirodalommal tökéletes amalgamizálódása helyett, melynél egyebet Ausztria mostani alkotmányossága mellett nem várhatunk, reménytelenül Ausztriával szemben való új helyzetéről értesültünk.“ A magyar miniszteriumhoz, mely elszakadásra törekszik, nem csatlakozhatnak a horvátok, sőt inkább a nemzetiségi egyenjoguság alapján az osztrák császársággal akarnak szorosabb viszonyba lépni, mihez képest 11 pontban foglalt kérelmük megadását kérik. A pontok ezek. 1. Semmisíttessenek meg a magyar kormánynak rájok nézve sérelmes rendeletei, a mostani ideiglenes helyi kormányzat erősíttessék meg, jövőre pedig egy országos hatóság (derzavno viećc) engedélyeztessék a bán elnöklete alatt, melynek tanácsnokait a bán előterjesztésére a Fölség nevezi ki. E hatóság a bécsi kormánynak lenne alárendelve, egészen függetlenül a b.-pestitől, s a tartományi gyülésnek felelős. 2. A pénz-, had- és kereskedelem ügyeit az egész birodalomra nézve egy felelős összminiszterium vigye Bécsben. 3. A határőrvidék polgári ügyekben az országos hatóság alatt álljon, a királyságok katonai parancsnoka a bán legyen. 4. A hivatalos nyelv nemzeti legyen. 5. Az összbirodalommal való viszonyok tekintetében a királyságok a megnyitandó központi birodalmi gyülés alá vetik magukat, s e czélból oda már követeket is (négyet) választottak. 6. Dalmáczia egyesíttessék a horvát-szlavon királysággal; a szerb vajdaság, Alsó-Steyermark, Karinthia, Krajna, Isztria és Görcz hozassanak szorosabb viszonyba a a kapcsolt részekkel. 7. „A magyar királyság népeivel való barátságos viszonyt a pragmatica sanctio értelmében s a magyar korona alatt élő minden nemzetiségek szabadsága, egyenlősége és testvérisége alapján ezen királyságok továbbra is fenn kíván-

ják tartani. De hogy miképen történjék ez meg, ezen országok nemzete azután fogja meghatározni, midőn ezen igazságos kívánatai ő Felségétől teljesíttetnek s Magyarország valódi helyzete az összállammal szemben világosan kivihető leend." 8. Az országos hivatalnokokat a király helyett a bán nevezze ki, utólagos megerősítés mellett. 9. Míg az új törvénykezési rend életbe nem lép, a magyar főtörvényszékekre felebbezni ne lehessen. 10. Kulmer Ferencz a Fölség oldalához a királyságok képviselőjeül választatik. 11. A királyságok kiegészítő részei: Pozsega, Verőcze és Szerémmegyék; a gradiskai, bródi és péterváradi ezredek; a fiumei, buccarii és a tengerparti kerületek. Ezen pontok, mint a gyűlés határozatai, jegyzőkönyvbe is igtattatnak.

A okm. Pej.-nál 79—84. v. ö. 37—39. l. Hogy a tartományi gyűlés s vele együtt az egész $184^8/_9$-ki horvát mozgalom tudva vagy nem tudva, tényleg a reactió zászlóját tűzte ki, többek közt e nevezetes okirat is napfény-tisztaságban mutatja. Ha Horvátország csupán nemzeti érdekből kelt volna fel, nemzetiségének s függetlenségének sürgetésére és biztosítására kell vala szorítkoznia, de nem lett volna szabad Magyarország amalgamizálását Ausztriával, a magyar pénz-, had- és kereskedelmi tárczáknak a bécsibe való beolvasztását s az okirat elején a nádornak adott tulságos hatalmat emlegetnie, mely mellett a Fölség „csak árny- és czimzetes király" marad, mert mindezek a reactió jelszavai voltak, Horvátország önálló szabadságát pedig távolról sem érintették. V. ö. Jul. 10. (Az 1848. törvények mennyiben lehettek sérelem Horvátországra nézve lásd szept. 10. jegyz.)

Ferdinand király két nyilatkozmányt ir alá. Az egyikben a horvátokhoz és szlavonitákhoz szól a Fölség, előadván, hogy mily fájdalmasan esik neki hűtlenségök, és a magyar kormány mint törvényes felsőbbségök iránti engedetlenségök, noha „egyedül a magyar koronához csatlakozásuknak köszönhetik, hogy alkotmányos szabadságuk, mint a többi szláv népeké, az idők folytában el nem veszett," s noha az utolsó országgyűlés t. czikkei nyelvöket és szabadságukat sem sértik, sőt az azok által kivívott jogok és szabadság rájok is testvérileg kiterjesztettek. Szomorúan tapasztalta a Fölség, hogy mint „találkoztak köztök emberek, kik köszönet, szeretet s a nekünk tartozott hűség helyett az eszeveszett gyanusítás zászlóját tűzték ki, kik a ma-

gyarokról azt állították, hogy ellenségeik, s kik e két nemzet közt minden kigondolható eszközökkel meghasonlást igyekeznek elöidézni.“ E „büntetésre méltó kihágások vezére“ Jellačić, kinek a Fölség, a nádor, a magyar miniszterium s a törvény irányában elkövetett vétkei elsoroltatnak. Az ő megbüntetésére adattak ki a máj. 6. és 14. királyi rendeletek, melyekben kötelességeül tétetik Hrabovszkynak, hogy „b. Jellačić Józsefet, netalán létező büntársaival együtt ... perbe fogassa, s öt ... báni méltóságáról és minden egyéb tisztségéről tegye le,“ minélfogva tehát a hatóságoknak most már Jellačić-csal minden hivatalos érintkezést meg kell szakitniok s a kir. biztosnak engedelmeskedniök. — A másik nyilatkozmány a határőrökhöz van intézve, kik tudósittatnak, hogy parancsaikat nem a haditanács, hanem a magyar miniszterium útján veendik, mely az ő nemzetiségök, vallásuk szabadságát szivén hordozza, s kivánataik meghallgatására és különféle országos értékü könnyitésekre hajlandó; továbbá, hogy Jellačić bünvád alá van helyezve, s ezentúl nem neki, hanem Hrabovszkynak tartoznak engedelmességgel. — E nyilatkozmányokon kivül kéziratot intéz a Fölség Mészáros hadügyminiszterhez, kit e nap tábornoknak nevez ki, tudatva vele, hogy a Magyarországban (a kapcsolt részeket s Erdélyt is ideértve) szállásoló katonaság az osztrák hadügyminiszterségtől függetlenül, a magyar hadügyminiszterium parancsai alá van helyezve. Végül a királyi Fölség az erdélyi tartományi gyülésnek unió t. czikkét megerősiti, s István nádor és kir. helytartót meghatalmazza, hogy a király nevében saját belátása szerint szentesitse azon törvényjavaslatot, melyet az erdélyi hongyülés az országgyülési képviselők választására nézve alkotni fog.

Közl. 10. (vagyis jun. 18-ki sz., hol a két nyilatkozmány) és 8. sz. P. H. 86. 84. 85. sz. A két nyil. még Pej.-nál 87—92. l. Freynál, Kossuth und Ung. neust. Gesch. l. 66. l. Szilágyinál F. Tört. 63—71. l. Az unió megerösítéséről szóló leirat Apor és Szentgyörgyi által alájegyezve még Köv.-nál Okm. 27. 40. 42. l. V. ö. Szilágyi Fer. Erd. Un. 43. l. Köv. E. T. 60. 61. l. A két nyil. keletkezésére nézve V. ö. máj. 19. jegyz. — Batthyány a királyt környező reactió ellenállását nem csekély küzdelem után legyőzvén, rábirta a Fölséget, hogy miután Jellačić a máj. 29. kézirat szerint nem enge-

delmeskedett s Innsbrukban meg nem jelent, most már tegye ki nyiltan hivatalából, úgy, a mint erre nézve már közös megállapodás is volt, annyival inkább, mert ha J e l l a č i ć még tovább is állásában hagyatnék, a magyar miniszterium fogna lemondani. Az udvar kénytelen volt hajolni B. indokaira, de a „Függ. Harcz" szerzője szerint kikötötte volna, hogy ha J e l l a č i ć mégis eltalálna jönni I n n s b r u k b a, az okmányok ne adassanak ki, s hogy a pesti országgyülés mindjárt kezdetén ajánlja meg az olaszok ellen a miniszterek által kilátásba helyezett 40 ezer katonát. B. azután a hitelesen aláirt rendeleteket magához véve, elhagyta I n n s b r u k o t. Ezalatt azonban itthonn a miniszterium a horvát-magyar viszály kiegyenlítésének uj módját gondolta ki, s ehhez képest sürgöny által arra szólítja fel B.-t, hogy kérje fel J á n o s cs. k. főherczeget, miszerint békéltessen ki bennünket a horvátokkal, menjen le, mint közbenjáró, személyesen Z á g r á b b a, s világosítsa fel ott az ellenünkben elfogultakat. B a t t h y á n y utközben vevén a sürgönyt, a tervet maga is helyeslé, s azonnal felkereste a főherczeget, ki a neki szánt tisztet elfogadta. Ekkép a horvátok észretérítésére s J e l l a č i ć engedetlenségének fékezésére más ut választatván, a királyi nyilatkozmányok gyors közzétételére többé szükség nem lett volna, s e miatt azok rendeltetésök helyére el sem küldettek. Hogy mikép kerültek mégis nyilvános lapokba s a K ö z l ö n y b e is, mindenesetre B. tudtán és beleegyezésén kivül, az még mind ekkorig nincs kellően kiderítve (V. ö. Függ. I. 253—261. l.) M a j l á t h János a „Magyarok Ujabb Történetéről" irt könyvében (II. 37. l.) némely egykoru reactionariusok hiedelméből indulva ki, e nyilatkozmányok igazeredetüségét megtagadta, s a szent jellemü B.-ról olyas rágalmat állít, mintha azon okiratokat ő a király nevével visszaélés útján bocsátotta volna ki. Ezen alaptalan vádat, melynek B. egész jelleme ellenmond, a „F ü g g. H a r c z" szerzője is tökéletesen megczáfolta, s az ott elmondottakhoz mi itt csak annyit teszünk még, hogy a méltatlan ráfogást maga a Fölség, F e r d i n a n d király is két izben hazudtolja meg, két olyan levelében, melyeket magyar tanácsosai meghallgatása nélkül adott ki. A sept. 4. legfelsőbb leiratban ugyanis ez áll: „Atyai szívemnek különös megnyugtatására szolgál, hogy azon itéletemtől eltérhetek, melyet f. é. jun. 10. nyilatkozatomban ön (J e l l a- č i ć) iránt rendelendő vizsgálat és kat. szolgálata alóli előleges felmentése iránt oly vádak alapján hozni késztetve valék" stb. Az okt. 20. császári kiáltvány pedig ezt mondja: „A magyar országgyülés képviselői gyülekezete azonban, a nélkül, hogy a dolgok állásáról értesülve lett volna, a nélkül, hogy az esetleg távollevő ideiglenes miniszter, B a t- t h y á n y gróf visszatérését bevárta volna, a nélkül, hogy az események rohamát tekintetbe vette volna, és semmit sem hajtva azon körülményre, hogy az 1848. jun. 10-én a h o r v á t b á n e l l e n k i b o c s á t o t t n y i l a t k o z m á n y n a k, mely miniszteri ellenjegyzésben nem részesült, mindig törvényes érvényt tulajdonított, az említett, K o s s u t h Lajostól vezetett párt ösztönzésére, oly határozatot hozott, mely gr. Lamber-

get a nyilvános rosszalásnak zsákmányul dobva stb." — Az unió t. czikk megerősítése kieszközlésében a főérdem B a t t h y á n y't illeti, ki az erdélyi gyülés követeivel együtt utazott el I n n s b r u c k b a.

A s z e r b n e m z e t i b i z o t t s á g K a r l o v i c z o n (l. máj. 15.) H r a b o v s z k y altábornagytól küldöttei által védelmet kér azon megtámadások ellenében, melyek a magyar kormány rendeleteiből egyes rácz községeken elkövettetnek, s kivánja, hogy addig is, míg a szerb küldöttség haza térne, a csajkások a bizottság rendelkezése alá bocsáttassanak. H r a b o v s z k y azt válaszolja, hogy ő a magyar miniszterium parancsai ellen nem cselekedhetik. „Szerb nemzetről pedig — ugymond — teljességgel semmit sem tudok. Vagy önök meg tudják mutatni, hol van itt (Ausztria térképére mutatva) S z e r b i a, vagy a szerb nemzet feljegyezve? Én nem látok szerb nemzetet sehol, a meddig Magyarország és Ausztria határa terjed, s annálfogva meg sem védelmezhetem. Oda át a S z á v á n túl van egy S z e r b i a, s a ki szerb akar lenni, menjen oda!"

S e r b. Bew. 91. és köv. l. P. H. 87. sz. H r a b o v s z k y ezen erélyes fellépésének hatását maga rontotta le, a mennyiben másnap átizent K a r l o v i c z r a, hogy küldjenek hozzá újabb biztosokat, mert tegnapi nyilatkozatát felakarja világosítani s a kivánatot érettebben megfontolni. A vérszemet kapott bizottság azonban erre átküldte neki azon panaszlevél másolatát (olvasható K ö z l. 12. sz.), melyet ellene már Bécs felé utnak indított, s kijelentette, hogy „miután a s z e r b n e m z e t ő F e l s é g e j ó v o l t á n a k e l ő m o z d í t á s a v é g e t t á l l o t t f e g y v e r b e," (tehát nyiltan bevallja, hogy nem saját nemzetisége és függetlensége érdekében!) : minden H r a b o v s z k y részéről nyilvánítandó ellenségeskedésért, ő reá, mint magán személyre hárítandja vissza a felelősséget (K ö z l. i. sz. és P. H. 87. sz.) Azután pedig egy gyújtó hatásu kiáltványnyal árasztja el a rácz vidékeket, megrendelvén, hogy minden községben verjék félre a harangokat, s ragadjon fegyvert ez a „nyomoru nép," melynek „nevét is ki akarják irtani." Egyszersmind kinevezte a vezéreket. J o a n n o v i c s o t, ki a S z e r é m s é g e t már fellázította (l. máj. 6.) ezredesi ranggal a C s a j k á s o k közzé s a t i t t e l i fegyvertár elfoglalására küldé, D r a k u l i c s főhadnagyot szintén ezredesi ranggal a nemzet-bánsági ezredbe, a p a n c s o v a i fegyverkészlet lefoglalására és a p e r l a s z i táborba küldte, K o i c s főhadnagyot és S t a n i m i r o v i c s o t a fehértemplomi hadiszerek birtokba vételével s az a l i b u n a r i tábor szervezésével bizta meg. K a r l o v i c z védelmét pedig az oda sereglett szerémi népfelkelésre s a

szerviánokra hagyta. Maga az elnök Stratimirovics, kinek már az ezredesség is kevés volt, fővezér („vrhovni vožd“) czimet vett fel, épen mint Kara György Szerbiában, midőn ez a törökök ellen felkelt.—Hrabovszky azonban a ráczok merészségén felháborodva, haditanácsot hiv öszsze, mely a főbizottság elfogását és Karlovicz meghódoltatását elhatározza. V. ö. jun. 12.

Junius 11. Pünkösd Vasárnap.

Szemere belügyminiszter, miután a szerbeknél „az elszakadási szándék tettleges lázadássá fajult,“ a horvát tartományi gyülés királyi rendelet ellenére is megtartatott, s ellenünkben a népet fegyverre szólitá, felhivja a magyar dél-vidéket Erdély határától a Dunáig, hogy legyen készen a legvégsőre is, a mint a kormány is készen van, a mennyiben az ország épsége, alkotmányunk, a személy és vagyonbiztonság védelmére Szeged tájékán nagyobb számú nemzetőrséget és katonaságot fog táborba küldeni, melynek ellátása és élelmezése tekintetéből Bácsban és a Bánságban Csernovics Péter és Vukovics Sebő királyi biztosok, Csongrád, Arad és Csanád megyékben pedig Török Gábor aradi polgármester fognak kinevezni polgár-biztosokat. E polgári biztosokkal, kik most a szükséges pénzzel el vannak látva, működjenek készségesen közre e hatóságok és a nép, szükség esetén őket előlegezéssel is gyámolitván.

Közl. 10. sz. P. H. 87. sz.

Katonai vérengezés Pesten. A Károly-kaszárnyában levő olasz katonaság a magyar önkéntesekkel csekély ürügy miatt összeverekedik, s aztán az ártatlan utezai nézőközönségre is lövéseket tesz. Mészáros hadügyminiszter a helyszinén megjelenvén, a lövéseket bátor fellépésével megszünteti ugyan, de az olaszokat fegyvereik letételére rá nem birhatja, mit a lázongók csak másnap délben, István főherczeg személyes felszólitására tesznek meg. A fővárosi nép e panszláv izgatásból eredt lázongás alatt, melyben mindkét részről többen elestek, ritka önmérsékletet tanusit.

P. H. 81. 126. sz. A rakonezátlan olaszok másnap fegyvertelenül Komáromvárba küldettek, hol ellenük bünvizsgálat kezdetett.

Junius 12. Pünkösd Hétfő.

Szemere belügyminiszter Pest város területén rögtönbiróságot állít fel „a lázitók, bujtogatók, közcsendzavarók, gyilkosok, gyújtogatók, rablók“ stb. ellen.

Közl. 8. sz. P. H. 84. sz. Ily rögtönbiróság ezután az ország minden vidékén hirdettetett, mire a miniszter szerint főkép azért volt szükség, hogy a vakmerő törvényszegés a társadalmi viszonyokat veszélybe ne döntse, s „az alnép a személy- és vagyon biztonságát fel ne dúlja.“

Karloviczi ütközet. Hrabovszky altábornagy miután a Karloviczba összesereglett szerb felkelőket forrongásaik megszüntetésére sikertelenül szólította fel (v. ö. jun. 10.) a szerbek seregét d. é. 10 órakor egy zászlóalj gyalogsággal s egy lovas osztálylyal Stein Miksa százados vezénylete alatt a város előtt megtámadtatja, majd miután az ellenség csakhamar a városba húzódott, ezt gránáttal löveti. A felkelők nagy része fegyvereit eldobva menekül, sokan az érseki lakba és a templomba húzódnak, melyet Hrabovszky ostrom alá fogat. Déltől d. u. 4. óráig szünet volt. Ezután ismét megújulnak a támadások, melyek estéli 8—10 óráig tartanak, midőn a felkelők Kamenicz felé elfutnak, a támadók pedig éjszakára Mária-Schnee mellett ütik fel táborukat. Veszteség a szerbeknél mintegy 300 ember holtakban és sebesültekben, magyar részen pedig 6 halott.— Első forradalmi harcz.

Közl. 8. 17. 48.—12. sz. (utóbbik helyen a nap jun. 11.) P. H. 84. 87. 90. sz. Vahot. I. 4. 19. l. („pünkösd első napján.“) Szilágyi For. Tör. 72. (jun. 11.). — A harcz napjára vonatkozólag még a hivatalos jelentések is jun. 11. és 12. közt oszlanak meg. (Mi a Közlöny egykorú és szemtanu levelezőjének keltét fogadtuk el, ki a jun. 12-öt kétszer írja, s a harczról óra számra közli jelentéseit.) — Asbóth (I. 123. l.), midőn a verseczit írja „első komoly harcznak“ a forradalomban, hibázik annyival inkább, mert az akkori magyar kormány is (Közl. 1849. 84. sz.) a karloviczit mondá „első csatá“-nak. Először sebesült részünkön meg Weinhengst fiatal hadnagy, ki szíve táján lövést kapva, ekkép kiáltott fel: „Dicsőségemnek tartom, hogy első kaptam sebet a haza védelmében.“ — A harcz legrészletesebb leirását szerb részről (Serb. B. 99. és köv. l.) bírjuk, s itt azt állítják, hogy a diadal a felkelőket illeti. A szerb bizottság e „győzelmet“ tudatván a horvátokkal, egyszersmind felhívta őket, hogy „Ő Felségénél és alkalmas helyen“ részökre segélyt sürgessenek. A zágrábi bizottság

azonban már ekkor más úton hallotta az ütközet hírét, s jun. 15-én feliratot (l. e. Pej-nál 84—86. l.) küldött a királyhoz, melyben Hrabovszkynak Jellačić-csal való felcserélését s az összes határőrvidéknek Horvátország hatósága alá rendelését szokatlan kemény hangon sürgeti, a kérelem nem teljesítése esetére azzal fenyegetődzvén, hogy akkor az Olaszországban harczoló honfiak tűzhelyeik védelmére haza fognak jőni. Jellačić, ki ekkor útban volt Innsbruck felé, megdöbbenve olvasá e feliratot, s azonnal (jun. 20.) még Tyrolból kiáltványt intézett az Olaszországban harczoló őrvidékiekhez, biztatván őket, hogy csak maradjanak tovább is nyugodtan, s ne engedjék félre vezettetni magokat a hazulról jövő hírek által, vannak otthonn elegen, megvédeni a házi tűzhelyet. (A kiáltv. Pej-nál 125. l.) S a bánnak igaza is volt. A harcz Hrabovszky erélytelensége miatt csak olaj volt a felkelés tüzére, s a magyar biztosok annyi határozatlanságot és tehetlenséget árultak el, hogy az a megvert ellenségben a győztes fél bátorságát és önérzetét költötte fel. Miután Hrabovszky visszavonult a várostól, azt jun. 13-án a Nugent által összegyűjtött felkelők ismét megszállották, s ekkor alkudozáshoz kezdettek. Csernovics a rögtönbiróságot megszünteti Újvidéken, hová Kostics Sándor, a szenvedélyes izgató, visszatér, az Este-gyalogok Temerinbe rendeltetnek, a városi sánczokról az ágyúk beszedetnek, a Dommiguelek eltávolítása megígértetik, s Pétervárad külvárosában a sárgafekete zászló kitűzetik, és, mint ezt két levélből is tudjuk (P. H. 85. és 90. sz. keltezve jun. 18. és 16-ról). a fegyvernyugvás megköttetik. Karlóviczról azonban ezalatt alkalmas izgatók, jobbára papok járják fel a vidéket, adókat szednek, maga az érsek Pancsovára és Belgrádba utazik izgatni és segélyt szorgalmazni (131. sz.). a mi nem is marad foganatlan. Szerbiában aláírási ívek keringtek, s maga a szerb kormány is Rajačić kezébe a Serb. Bew. szerint 20 ezer. magyar forrás (P. H. 135. sz.) szerint pedig 100 ezer db aranyat adott volna, melyből 80 ezer Jellačić kezéhez lőn átszolgáltatva. A belgrádi osztrák konzul (Mayerhofer) pénzzel és rábeszéléssel maga is mindent elkövet az idegen segélyhadak kinyerésére, s e czélból Karagyorgyevics Sándor fejedelemnek, ha egy szerémi levélnek (a pécsi német újság után P. H. 166. sz.) hinni lehet, bizonyos házi pénztárból 5 millió forintot igér. A harczvágyó szerviánok pedig seregenként tódultak át a határon. Mihály, az elűzött szerb fejedelem, s atyja Obrenovics Milos, kiknek még Szerbiában is volt pártjuk, maguk is megfordultak a Bácskában (szintén junius folyamán.) A ráczok mozgalma kedvező volt a tényleges uralkodó politikájára nézve, de e körülmény mégis aggodalomba ejtette, attól tartván, hogy a forradalom, melyben oly sok alattvalói vesznek részt, rokonszenvet talál mutatni az elűzött herczegek javára. A szerbiai csapatok élére tehát később az uralkodónak egyik híve állíttatott, t. i. Petrovics István, ki szülőföldéről Kničaninnak nevezteték. Ennek feladá-

tává tétetett a forrongás irányát szemmel tartani s a szerbiai kormány irányában netalán felmerülő ellenséges czélzatokat meghiusítani. (Serb. Bew. 128—132. l.) Itthonn Sztratimirovics fejtett ki legtöbb tevékenységet. Jun. 15-én 500-ad magával Tittelbe megy, a hadparancsnokot erőszakosan leteszi, a fegyvertárt kiüríti (140 ágyúcsövet, 2 ezer db fegyvert, sok lőszert stb. vesz magához) s az egész csajkás kerületet zászlója alá gyüjti. A határőrökhöz új harczias kiáltványt intéz, a tisztek is hozzá szegődnek, s ennek következtében a határőri szolgálat és rendszer megszünik, s az őrvonal megszakad. A kamenicz i tábor leginkább Szerémből óriási arányokban növekedik. Bácskában Szurducski nyújt kezet a felkelés szervezésében, Szenttamásnál Bosznics sánczoltat, s két hét mulva a fővezér már mintegy 15 ezer fegyveressel és 40 felszerelt ágyúval rendelkezik (Serb. B. 103. l.) A magyar biztosok pedig e roppant tevékenységgel szemben oly dolgokat tettek, mi a semminél is kevesebb volt. Csernovicsról már emlékezénk. Hrabovszky eleintén írásos rendeleteket küldözgetett a nyiltan lázongóknak (P. H. 105. sz.), melyeket rendszerint gúnynyal fogadtak. Jun. 16-án a jun. 10-ki nyilatkozmányokat teszi közzé, s a Karloviczon és Rómaisánczban összegyült tábort szétoszlásra szólítja fel, igérvén, hogy eddigi magaviseletéért senkit sem vonand kérdőre (91. sz.). E képtelen ügyetlenségre mutató felhivásnak a hivatalos jelentés szerint eredménye az lett, hogy „Karloviczról mintegy 30-an hazaoszlottak," (jun. 17. és 18. közti éjen, midőn Hrabovszky jelentése szerint ott 15 ezer fegyveres állott.) Bács megye helyzete napról napra aggasztóbbá vált. A kormánybiztos erélytelenségén kívül másik baj volt, hogy a megyét a főispán is oda hagyta. A közigazgatás gépezete, hol szét nem szakadt, akadozott, mert a felkelők a póstát kirabolták s a futárokat elfogdosták. Végre a megyei bizottság látott védelmi intézkedések után (jun. 17.), elhatározván, hogy 20 ezer főnyi őrsereg állíttassék fel, más kat. képzettségü tiszt nemlétében Jovics István vezérlete alatt, Ókér főhadiszállással, s a közelebb fekvő megyéktől gyors segély kéressék. A közelben fekvő sorkatonaság parancsnokai kinyilatkoztatták, hogy ők helyöket nem hagyhatják el, s a szerbek ellen mit sem tehetnek, sőt Dreihann e tekintetben „magas báni parancsra" hivatkozott. (A déli állapotokat lásd tov. többek közt jul. 18.)

Junius 13. Kedd.

Szemere belügyminiszter Dél-Magyarországot Csongrád- és Pestmegyékkel s a Jász-Kunkerülettel együtt felhivja, hogy miután a szerbek és horvátok lázongásai naponként fenyegetőbb alakban mutatkoznak, s a személy- és vagyonbátorságot, a törvényt, a hazát és a koronát veszélylyel fenyegetik, mindenki, a ki elbírja, fogjon fegyvert,

A megyék védelméről a kormány is fog gondoskodni ugyan, de mindenik megyének saját határa megvédésére két hét alatt 2—4 ezer embert kell kiállítania a maga költségén és fegyverrel vagy kaszával stb. ellátnia, lőszert a kormány adván. Ezen őrsereg hivatása: a belső rakonczátlanságok fékezése s a horvátok és ráczok ellen való harczolás, szükség esetén szomszéd megye területén is, mely esetben zsoldot fog húzni. „Azon hatalom, mely Varasdtól kezdve Krassó havasáig a Dráva innensö részén fekvő délimegyékben fekszik s 1,323,402 magyar, 485,836 német, 651,055 oláh és 66,425 tót, tehát 2,526,718 lakos kezében van, kik boldogul és békésen együtt éreznek, ezen hatalom ugyan oly roppant, hogy annak ellenében 378,352 rácz, 72,949 horvát, ha mind engedetlen volna is, mit sem tehetne," mind azon által készen kell lennünk.

P. II. 87. sz.

István kir. helytartó Mészáros ellenjegyzése mellett többek közt századosoknak kinevezi Görgei Arthur volt főhadnagyot az 5. zászlóaljhoz Győrbe, és Klapka György volt főhadnagyot a 6. zászlóaljhoz Veszprémbe.

Közl. 7. sz. Görgei és Klapka neveik ekkor merülnek fel először a nyilvánosság előtt. Görgeit Győrben sehogy sem elégítette ki uj állapota, miután tiszttársait képteleneknek tartotta hivatásuknak becsülettel megfelelni. Valódi örömmel fogadta tehát, midőn zászlóaljától elszólíttatva, augustusban Prágába és Bécs-Ujhelybe küldetett, hogy az ottani gyárakból czindert és kapszlit hozzon a kormánynak. Ennek megtörténtével a kormány a tiszáninneni önkénytes nemzetőrség parancsnokává nevezte ki őrnagyi ranggal, Szolnokba aug. 27-én (P. H. 147. sz.) Bővebben, azonban a nap megjelölése nélkül, Görg. I. 1—4. l. (Függ. I. 539. l. hibásan állítja, hogy Görgei a kormánynak „szept. elején" ajánlotta fel szolgálatát.) Klapka okt. 16-án a táborkarhoz őrnagyi ranggal tétetik át. (Közl. 131. sz.)

Junius 16. Péntek.

Ferdinand király kiáltványt intéz a csajkásokhoz és határőrökhöz, mely szerint sajnálkozással értette, hogy jun. 10. kir. nyilatkozata ellenére „a közéjök lopózott lázitóknak hitelt adtak," császári vagyont s „8 ágyút eltulajdonitani vakmerősködtek," s lakhelyeiket elhagyva, „feljebbvalóik ellen nyilt lázadásra keltek." Intetnek ezennel, hogy csend-

re és engedelmességre térjenek, a nyolcz ágyut visszaállítsák s békével haza oszoljanak, annyival inkább, mert vallásukat és nyelvüket semmi veszedelem sem fenyegeti és kérelmeik meghallgattatására számolhatnak.

Közl. 16. sz. P. H. 92. sz. Az ellenjegyzés nélkül kiadott nyilatkozvány, (melyben „császári vagyon," „császári kegyelem," „császári kedvezés" fordul elő a király és a magyar kormány említése nélkül) Hrabovszkyhoz azon utasítással küldetett le, hogy csak azon esetre hirdesse ki, ha szükségesnek látandja.

Csehországban Windisch-Grätz tábornok és hadparancsnok Prága városát, hol a pánszlávok forrongtak, ideiglenes kormányt, független nemzeti gyülést stb. alakítottak, bombáztatja. Másnap erőt vesz a lázongáson és táviratozza Bécsbe, hogy „a rend helyre van állitva."

Közl. 11. 13. 14. 20. sz. P. H. 84. 85. sz. A nagy pánszlavgyülés, melynek előzményeit röviden említők (máj. 14.), jun. 2-án nyilt meg. A gyülés kimondá, hogy Ausztria szláv állam, melyhez Németországnak semmi köze, a magyarországi szláv részek pedig független és önálló királyságot fognak képezni. Jun. 11-én a gyülés, (hol mindenik követ saját dialektusán akarván beszélni, bábeli zavar támadt, s utoljára is a német nyelvre szorultak), már oszló félben volt. Jun. 12-én az utczaharcz megkezdődik, 13-án az ágyúztatás, 14-én szünet, 15-én a bombák ujra hullnak, 17-én a város több helyen ég.

Junius 17. Szombat.

István nádor Szemere ellenjegyzése mellett megrendeli Apor Lázár erdélyi udvari helyettes kanczellárnak, hogy az erdélyi udv. kanczelláriát, melyre, az unió megerősítve levén, többé semmi szükség sincs, szüntesse meg és oszlassa fel, be nem végzett ügyeit a magyar miniszteriumhoz tevén által.

Közl. 17. sz. P. H. 92. sz. E kanczellária az 1860. októberi oklevél folytán nyert uj életet, midőn a Fölség Kemény Ferenczet erdélyi kanczellárnak kinevezé (1860. decz 9.)

Junius 19. Hétfő.

Ferdinand király Innsbruckban Eszterházy minisztere jelenlétében fogadja egymásután a Jellačić bán és Rajačić érsek által vezetett horvát és szerb küldöttségeket. A bán előtt nem-tetszését fejezi ki eddigi magaviseletéért

kit küldött társaival együtt, a történtek után, csak is mint magán egyéneket fogadhat el. A karloviczi törvénytelen gyülés (l. máj. 13. 15.) határozataitól jóváhagyását szintén megtagadja, s a szerbeket a megnyitandó pesti országgyüléshez és a magyar kormányhoz utasítja. — Ezen kivül István nádor s a magyar miniszterium kivánságához képest János főherczeget kéziratban felszólítja, hogy egyeztesse ki az egymás közt viszálkodó Magyar- és Horvátországot s a kölcsönös kivánatokat közvetítse oly módon, hogy „a két ország közt századok óta fennálló kapocs megerősíttessék." V. ö. jun. 6. 10.

Közl. 20. sz. P. H. 94. sz. Serb. B. 113. l. Frey I. 65. l. A horvát küldöttség ez alkalommal nyujtá át a jun. 10. feliratot. A bán a Közlöny szerint jun. 17-én ért az udvarhoz s egyenesen Ferencz Károly főherczeghez szállott, a P. Ztng. értesülése szerint ellenben jun. 16-án érkezett Innsbruckba s a főherczeghez csak azután ment el midőn kivánata szerint tudtára adatott, hogy a fogadtatáson Eszterházy miniszter nem lesz jelen (P. H. 90. sz.). A bán, kinek a tyroliak jun. 18-án este nagyszerü fáklyás zenét adtak, nem érezte magát lesujtva a fentebbi kihallgattatás miatt, miután a Fölség éles válaszát a környezet szelidítette, s bizonyos körökben leplezetlen tetszést is aratott eddigi magatartásaért. Ellenben a szerb küldöttségnek adott választ „bizalmas kommentár" nem követte, mi, a Serb. Bew. szerint, annyira hatott a karloviczi bizottságra, hogy az talán Pestre fordul kérelmeivel, ha Kossuthnak jul. 29-ki (jobban: jul. 11-ki) a szerbekre nézve sértő beszéde, mely az innsbrucki fogadtatás hirével „egy szempillanatban" jutott tudomására, a kiegyezkedést lehetetlenné nem teszi vala. E könyv annyi őszinteséggel és igazságszeretettel van készítve, hogy ismeretlen szerzője meggyőződésének valódiságát nem lehet kétségbe vonnunk, azonban véleményét ezuttal lehetetlen hibás értesülésen alapulónak nem nyilatkoztatnunk. Először is nem hiszszük el, hogy a bizottság, bár a szerb küldöttség külön bizalmas kommentárban nem részesíttetett, elég bátorítást ne talált volna a bán kitüntetésében, miután Jellačić a szerbek ügyét is sajátjává tette, s a horvát és szerb mozgalom kölcsönös solidaritásban állott egymással (l. jun. 6. jul. 10. 29.); és miután Jellačić „a Magyarok elleni törekvéseiért aratott" tetszést, a bizottságnak, mely hasonló törekvéseket ápolt, semmi oka sem lehetett az udvari fogadtatással meg nem elégedni. Másodszor nem való, hogy az innsbrucki fogadtatás és a Kossuth jul. 11. beszéde hirei egyszerre érkeztek volna Karloviczra s ez utóbbik nyomban lerontotta volna a másik hatását. Ugyanis az Oest. Ztg-nak már jun. 30-ról irják Szerémből, hogy a karloviczi bizottság Rajačićtól gyorspostán tudósítást kapott a kihallgattatás felől s arról, hogy János főherczeg Karloviczra is le fog utazni. (P. H. 111. sz.). Harmad-

szor, hibásan adatnak Kossuth szájába ezen elkeserítő szavak: „Ezen szerbek és ráczok nevezik magokat nemzetnek — ez a csoport csőcselék rabló nép; itt nem lehet szó alkudozásról, rablókat rögtönbíróság illet." Ezen hely Kossuth beszédében így hangzik: „A második dolog ott lenn a szerb lázadás. Mi az okokat illeti, erről, uraim, nincs mit mondani, mert itt a dialektikára nem nyilik többé tér. Magyarországban különböző népek laknak; de a ki Magyarország belsejében külön országot akar alakítni, az oly lázadó, oly pártütő, kinek statáriummal kell felelni." Semmi esetre sem rabló-csőcselékről van ott szó, hanem oly politikai vádlottakról, („lázadók, pártütők") kik az ország szétdarabolására törekedtek, kikkel a törvényes hatalom (s nem Kossuth) s a haza azért nem alkudozhatik, mert kölcsönösen egymás álláspontjának lerontásán igyekeznek. A karloviczi bizottság tudta ezt s ezért az innsbrucki hir vétele után, bár azelőtt már fegyverszünetet kötött, egy lépést sem tőn többet a kiegyezkedésre, noha arra addig is (jun. végétől jul. közepéig) lett volna elég ideje, mig Kossuth beszéde tudomására jutott.

István nádor s kir. helytartó, Szemere ellenjegyzése mellett tudatja Vay Miklóssal, hogy miután Erdélyben a nyert szabadságot, a korona jogait s a haza épségét veszélyeztető törekvések merültek fel, a szászokat és oláhokat bujtogatják, a roszul értesült népnél kihágások és rendetlenségek fordulnak elő: ezeknél fogva, de azért is, mert a havasalföldi s oláhországi szomszédság különös tekintetet érdemel, egy helyben központosított hatalomra van szükség, melynek élére királyi biztosi czimmel ő állíttatván, neki teljhatalom adatik, a bujtogatásokat, a csend és rend megtörését fenyiteni, e czélból rögtönbiróságokat állíttatni, s az erdélyi polgári és kat. hatóságok felett rendelkezni, melyeknek az irányában köteles engedelmesség már meghagyatott.

Közl. 17. sz. P. H. 92. 91. sz. Vay jun. 29-én érkezik Kolozsvárra, hol rendkivüli szükség volt rá, miután Erdélyben az ifju szabadság ügye majdnem egészen magára volt hagyatva. A főkormányszék kényelmes és tevékenytelen tagjai elnézték, hogy mint működnek az oláh és szász bizottságok e két nép fellázitásán, mint kényszeríti némely rövidlátó és önző földesur, katonai erőszakkal is robotra jobbágyait, kik az uj idő szellemét érezve, törvény nélkül is felszabadulva érezték magokat; ha egy pár rendeletet adtak is ki, s biztosokat küldének egyes bujtogatók elfogatására, az intézkedést, majdnem semmi eredmény sem követte. Ily gyöngeség láttára a főhadparancsnokság Szebenben az oláh bizottságot merészkedett védszárnyai alá is fogadni. (V. ö. Köv. 65. 66. l.).

Borsodmegyében D é d e s e n képviselő-választás miatt tetemes vérengezés, minek folytán ötven ember marad a hely szinén.

K ö z l. 16. 27. 39. 55. sz. P. H. 90. sz.

Junius. 20. Kedd.

K i s - S z e b e n b e n „borzasztólag dühös vérengezéssé“ fajult képviselőválasztás.

K ö z l. 17. sz.

Fehérmegyében B o d a i k o n véres képviselő-választás, miközben harmincz ember kap sebet.

K ö z l. 22. sz.

Junius 21. Szerda.

Z á g r á b b a n, a jun. 10. kir. nyilatkozmányok vételére, a t a r t o m á n y i g y ü l é s a bán távollétében rendkivüli ülést tart. K u k u l j e v i é inditványozza, hogy le kell tenni a királyt, s minden erdőt és rétet kiosztani a parasztok közt, hogy ezek mindnyájan felkeljenek a honvédelemre; továbbá, hogy minden szláv népet, főleg pedig B o s z n i á t- és O r o s z o r s z á g o t segitségre kell kiáltani. Az őrvidéki követek ekkor kijelentik, hogy elégíttessenek ki minden kivánataik, még pedig most rögtön, mert különben egy embert sem adnak. A gyülés a kivánatok kielégitését némi vonakodás után megigéri. Ezek után jegyzőkönyvbe megy, hogy „gyors futár által Őfelségéhez u l t i m a t u m küldessék, melyben férfiasan és határozottan kivántatik, hogy a dicső, derék, ellenségeitől átalában alaptanul és aljas módra rágalmazott bán nemcsak rögtön minden méltóságába és hivatalába visszahelyeztessék, hanem ezenfelül neki az egész horvát-szlavon kat. őrvidék főparancsnoksága is átadassék, a Fölség pedig az országgyüléstől elibeszabott (vorgelegten) kivánalmakba egyezzék bele s azokat hagyja jóvá;“ miután pedig a királyság a bán netalán bekövetkezendő elmozdittatása esetén „vezető fő nélkül“ nem maradhat, az ország kormánya 12 tagu bizottságnak adatik át, mely korlátlan diktátori hatalom-

mal ruháztatik fel, tetteiről azonban a tartományi gyülésnek felelős.

A jegyzők. és az ultim. Pej.-nál 43. 92. l. v. ö. P. H. 100 sz. Másnap az izgatottság lecsendesült, mert hire érkezett, hogy a bán „Ferencz Károly főherczegtől a legbarátságosabban fogadtatott . . . s várni lehet minden kivánatának teljesültét.“ A tartományi gyülés ezután egy nyilatkozványt készit „minden osztrák-szláv törzsekhez,“ melyben a bán és a nemzet ellen szórt rágalmakat megczáfolni igyekszik s kifejti, hogy a „háromegy királyságok semmi egyébre sem törekesznek, mint a mi őket természeti és történelmi jog szerint megilleti, t. i. az osztrák monárkhia nemzeti szabadságára és integritására.“ (A nyil. olvasható Pej-nál 94—99 l.)

Jun. 22. Csöt.

Stanimirovics rácz serege (700 ember) Vracsegájon Dreihann alezredesnek Fehértemplom-ra beizen, hogy a kezei közt lévő 3 ágyút, 30 mázsa lőport, 215 darab fegyvert és a parancsnoksága alatt lévő század katonaságot adja ki. Az alezredes, bár a városi 1200 főnyi fegyveres nemzetőrség a fegyvertelen ráczokkal megvivni kivánt, a követelt tárgyakat szekereken átviszi a szerbeknek. A szorongatott város védelme élére ekkor Maderspach százados áll, ki torlaszokat és sánczokat készittet.

Közl. 21. 22. sz. P. H. 92. 95. 98, sz. Fehértemplomban már jun. 16-kán komoly összetüzés volt az illyr és német párt között. — A szerbek a föntebbi sikerült tény után Versecz-re törekedtek. Azonban e szándékuk hire Temesvárra eljutván, itt jun. 23-án este két század gyalogságot gyors fogatokra raktak, s általa Versecz-et hirtelen megerősitették. A szerbek ekkor Pancsovára visszahuzódnak.

Jun. 24. Szomb.

Hrabovszky altábornagy és Csernovics királyi biztosok, a karloviczi főbizottsággal fegyverszünetre lépnek. Föltételek: kölcsönös személyi és vagyoni biztonság, szabad közlekedés, a csajkások és végvidékiek tiszteikkel együtt haza mennek s 10 napig otthon maradnak, a bizottság maga is szét fog oszlani, ha Jellačić a szerb-horvát küldöttséggel 10 nap alatt haza nem érkeznék, a kedélyek

lecsöndesítésére s a békés együttlakásra mindkét szerződő fél fölszólitást fog közzé tenni.

A szerződvény P. H. 97. sz. v. ö. Serb. 105. l. a fegyverszünet, mely ha aláirva nem volt is, mint láttuk, (jun. 12.) a karloviczi harcz ideje óta tartott, csak arra való volt, hogy a küldöttség távollététben gyámoltalan és precaire helyzetbe jutott szerb nemzeti ügyet a végveszélytől megmentse, mely terv, a dél-vidéki magyar főnökök rövidlátása és erélytelensége folytán tökéletesen sikerült. Rajačić jun. 26-án Jellačić jun. 29-én tehát a fegyverszünet alatt megérkeznek s átveszik a mozgalmak további vezetését. Egyébiránt a fegyverszünetet, mint e munka további folyamából is kitünik, a szerbek nem tartották meg.

Nyitramegyében Vág-Vecsén képviselőválasztás alkalmával dühös verekedés. Sebesült mintegy 30 ember.

Közl. 18. 23. 30. sz. P. H. 95. 99. sz.

Jun. 25. Vas.

Ferdinánd király, Eötvös miniszterének előterjesztésére, Hám János szatmári püspököt esztergomi érsek-primásnak, Lonovics József csanádi püspököt egri érseknek, Horváth Mihály hatvani prépostot csanádi, Jekelfalusy Vincze esztergomi kanonokot szepesi, Karner Antal győri kanonokot sz.-fehérvári, Athanaczkovics Plátó budai g. n. e. püspököt bácsi püspöknek kinevezi.

P. H. 23. sz.

Jun. 26. Hétf.

Csernovics királyi biztos rendeletéből Ujvidéken képviselőválasztás, mely alkalommal a választást ellenző s leshelyeikből előtörő szerbek és a magyar érzelmü nemzetőrség közt véres összecsapás keletkezik. Előbbiek több lakost, még nőket is, leöldösnek. A városban két század sorkatonaság, a vár alig ezer lépésnyire; azonban segély egyik részről sem nyujtatik. A választás elmarad.

Közl. 21. 23. sz. Serb. 107. l. P. H. 95. sz. Klapka Nat. II. 16. l. (jun. 24. és 25.) Hrabovszky ezután lefegyverzi a szerbeket, s hasonló rakonczátlanságok megujulása esetére a várost lövetéssel fenyegeti. Ujvidék lakossága ezután az egész forradalom alatt csöndesen viselte magát.

Jun. 27. Kedd.

János főherczeg tudatja Jellačić-csal, hogy azon viszálynak békés kiegyenlithetése tekintetéből, mely közte és a magyar kormány közt fenn forog, a közbenjárói tisztet a király meghagyása folytán elvállalta. Fölhivja ennélfogva a „kedves horvát bánt", hogy a magyar minisztérium képviselőjének megérkeztével ő se késsék Bécsben személyesen megjelenni. Addig is pedig megvárja, hogy országa részéről minden ellenségeskedő készületet szüntessen meg, valamint a magyar kormány is fölfüggesztette hadi készületeit. V. ö. jul. 4. 10.

P. H. 106. sz. A levél még P e j.-nál. Hasonló tartalmu felszólitás érkezett István nádorhoz is, melyben ki volt mondva, hogy János nem mehet személyesen Horvátországba, mert Bécsbe jun. 16-án császári helytartónak neveztetett ki. A fentebbi báni megszólitás, melyen a magyar miniszterium méltán megütközött (l. jul. 4.), a horvát tartományi gyülésnek azon okoskodásra adott alkalmat, hogy miután János levele a bánt hivatalától feltüggesztő jun. 10. nyilatkozmány után bocsáttatott ki, a báni megszólitás „bizonyságul szolgál, hogy azon nyilatkozmány nem a Fölség akaratával jelent meg, s hogy az, az ezen királyságok ellenségei kohol mányának tekintendő." (A jegyzőkönyv P e j.-nál 47. l.) Hogy ily gyanusitás, melyre a fönnebbi czimezés adott okot, mennyire növelte az elkeseredést, könnyen elképzelhető.

Jun. 30. Pént.

Szent-Mihály végvidéki oláh községet, mely a szerb fölkelőkkel nem akart tartani, utóbbiak d. u. 4. órakor ágyúkkal megtámadják, beveszik, s benne több mint 70 házat leégetnek. A község védelmére katonáival előnyomuló d'Orsay Miksa százados agyonlövetik, a lakosság nagy része legyilkoltatik.

Közl. 30. 34. sz. P. H. 102. 107. sz. Függ. I. 227. 230. l. (jul 1.). E község (a Serb. 108. l. szerint) a hozzájok küldött s őket a szerbekhez csatlakozásra buzdító követet letartóztatta s Temesvárra a haditörvényszék elibe küldte.

Jul. 2. Vas.

Klauzál kereskedelmi miniszter Pesten utasitást ád ki az urbéri tartozások megbecslése iránt.

Közl. 24—26. sz. P. H. 99 —105. sz. Ezen utasitás az 1848 XII. 3. §. foganatositása végett jelent meg.

Jul. 3. Hétf.

Klauzál miniszter kiadja a hirlapkezelési szabályzatot.

Közl. 25. sz.

Az osztrák miniszterium Jellačić bánnak 150 ezer pforintot küld.

P. H. 103. sz. (aug. 30-ról Latour hadügyminiszter 16 ágyút küldött Jellačićnak P. H. 153. sz.). Szept. végén a bécsi országgyülésen e tárgyban interpelláltatván a hadügyminiszter, azt felelé, hogy „ő Jellačić-nak mindaddig, mig a magyar miniszterium a törvényesség terén maradt, se pénzt se katonát nem küldött; azonban miután a (magyar) miniszterium megtagadá a zsoldot a horvát katonáktól s a császári katonákat nem lehetvén ugy hagyni: a zsold egy része 100 ezer p. frt küldetett nekik.“ (177. sz.) Ugyan ő becsületszavára fogadta a képviselők előtt, hogy közte és a magyarországi hadparancsnokok közt máj. 10. óta nincs semmi összeköttetés; később azonban a képviselők hiteles okmányokból győződtek meg, hogy Piret bánsági parancsnokkal folytonosan közlekedett. (Allg. Oest. Zeit. után P. H. 180. sz.) A mit azonban a bécsi képviselők előtt nem mert bevallani az osztrák miniszterium, abból a magyar kormány előtt, mely különben is világosan tudta az ő itteni dolgait, legkisebb titkot sem csinált. A Pillersdorf-féle miniszterium mindjárt julius elején fölszólitotta a pesti kormányt, hogy engedjen Jellačić-nak, mert különben „a neutralitást felmondja,“ egyszersmind a fennebbi pénzküldési határozatot is tudatta, felszólitván a hadügyminiszter nevében Eszterházy utján Kossuthot, hogy a Jellačić-nak küldött 100 ezer pfrtot (50 ezret jónak látott elhallgatni) téritse vissza, s a horvát seregeket mind jelenben, mind jövőre pontosan kifizesse. (Koss. Hirl. után P. H. 106. sz.). Elképzelhetni, hogy a magyar miniszterek mit felelhettek vissza ily fölszólitásra, mely az ellene fegyveresen pártot ütött ellenséget egyenesen oltalma alá veszi, — s egyátalában nem csudálkozhatunk rajta, hogy bécsi tiszttársaik iránt azontul még mélyebb bizalmatlanságot éreztek, s a birodalom mindkét részét egyaránt érdeklő függő kérdéseket közös értekezés utján megoldani, sőt tárgyalni is kedvet nem nyerhettek, annyival kevesbbé, mert naponkint világosabbá lőn, hogy a bécsi miniszterium nyilt ellenségeinkkel állván szövetségben, az államkérdéseket nem az alkudozás és a jog alapján, hanem a harczi koczka által akarja eldönteni.

Az erdélyi szász egyetem a budapesti képviselőházhoz intézett emlékiratában azon föltételeket szabja

meg, melyek alatt a szász nép a magyar királysággal egyesülni hajlandó. E föltételek közt van, hogy a szászok saját alkotmányuk alatt maradjanak, mind az erdélyi tartományi gyülésen, mind a magyar kormány előtt, — hogy a szász terület, a nemzeti egyetem, a német nyelvnek hivatalos használata, egyházi és iskolai ügyeik független kormányzata, a nemzeti statutumok stb. épségben hagyassanak, a miniszteriumban külön osztály adassék; egyébiránt pedig „a nemzeti egyetem és a király közt semmiféle közép hely sem állhat fenn." E föltételek teljesitése nélkül a szász nemzet az unioba nem egyezik bele.

Az emlékirat Köv.-nál Okm. 72—68. l. Az egyetem a pesti követek elé még utasitást is szabott (P. II. 137. sz.). — Jul. 11-kén Vay személyesen jelent meg a szászságban s kijelentette, hogy a magyar kormánynak nincs szándékában viszonyaikat magyar mintára önteni s ők előbbi szerkezetökben maradhatnak (118. sz.). Egynémely régi kiváltság fenntartásának kivánsága azonban nem csak méltánytalan, de képtelen is volt, mivelhogy a szabadalom hajdan azon czélból volt ajándékozva, hogy a nemesség ellenében biztositékot nyujtson, és midőn a nemesi osztály minden elöjogáról lemondott, biztositékra sem volt többé szükség. V. ö. okt. 2.

Julius 4. Kedd.

A magyar miniszterium felterjesztvényt intéz István nádor s kir. helytartóhoz a horvátokkal való egyezkedés iránt, melynek közvetitését János főherczeg vállalta el, s a horvátok és a bán állása törvénytelenségének részletes kifejtése után kinyilatkoztatja, hogy valamint megbotránkozott János főherczeg jun. 29. levelének báni kifejezésén, azonkép kijelenti, hogy egy „korona ellen föllázadt alattvalót" hozzá hasonló alkudozó félnek el nem ismerhet, és hogy itt a Fölség részéről bocsánat és elfeledés, Jellačić részéről pedig „a hüséghez és törvény iránti engedelmességhez való visszatérés" jöhet szóba. Hogy a közbenjárásnak sikere legyen, arra nézve szükség, hogy a főherczeg személyesen Zágrábba menjen, s ott az összegyüjtendő határőröket, a nép- és hatósági küldöttségeket élőszóval világositsa föl arról, hogy a Fölség s az uralkodóház egyéb tagjai a pártütést kárhoztatják, az Ausztriába beleolvadást nem helyeslik, a magyar miniszterium iránt

engedelmességet kivánnak, s Jellačićot többé bánnak nem ismerik el. Ezenkivül szükség, hogy a Kapcsolt Részek törvényes gyülést tartsanak s ez uton kivánataikat a pesti országgyülésre, végzeményeiket pedig a Fölség elibe terjeszszék föl. A minisztérium az országgyülésen oda fog müködni, hogy a Kapcsolt Részek nemzetisége nemcsak eddigi jogában és szabadságában megmaradjon, hanem ujabb méltányos engedményeket is nyerjen.

A felterjeszt. P. H. 114. sz. ugyszintén Frey-nál 107—118 l. János főherczeg a személyes leutazást a horvátok és szerbek közé eleintén megigérte (P. H. 107. 111. sz.), később azonban, miut láttuk, (jun. 27.) bécsi helytartóvá lett kineveztetése miatt nem foganatositá. Mindamellett Frankfurtban a német birodalom kormányzójának jun. 26-kán elválasztatván (97. sz.), oda elutazott (113. sz.). Julius 20-án azonban Bécsbe ismét visszatért. (115. sz.)

Julius 5. Szerda.

A képviselőház megnyitása Pesten. Miután a királyt „sulyos betegsége“ nem engedé, hogy személyesen jelen legyen a gyülésen, István főherczeg, mint teljhatalmu királyi biztos, déli 12 órakor megnyitja az országgyülést, átadván a képviselőháznak az országgyüléshez intézett junius 26-diki királyi leiratot, mely szerint István főherczegnek nádori és helytartói törvényszabta hatalmán kivül, a király betegsége ideje alatt, teljhatalom adatik az országgyülés végzéseit megerősiteni, törvényczikkeit szentesiteni, üléseit megszüntetni s a végrehajtó hatalom mindazon jogait gyakorolni, melyek az 1848: 3. t. cz.-ben megirvák. A nádor kir. biztos ezután a trónbeszédben előadja, hogy a jelen országgyülés sietős összehivását a hon jelen körülményei, a horvátországi „nyilt támadás“, az „aldunai fegyveres csoportok“ által megzavart közbékének minélelőbbi helyreállitása, a korona épségének s a törvények sérthetlenségének megvédése tették szükségessé. Az ország védelme s pénzügye lesznek tehát a gyülés tanácskozásának főtárgyai. „Fájdalmas érzéssel s legmélyebb nehezteléssel értette Ő felsége, hogy ... bár ön kegyes indulatának sugallatát követte“ akkor, midőn az utolsó pozsonyi törvényczikkeket szentesité, „találkoztak mégis különösen a kapcsolt országokban, s Magyarországnak aldunai vidékén, rosz akaratu

lázítók, kik az országnak külön nyelvü és vallásu lakosait álhirekkel s rémitésekkel egymás ellen ingerelték s... arra izgatták, hogy a tettleges ellenszegülést Ő Felségének s fenséges kir. házának érdekében, Ő Felsége vagy kir. háza tudtával s elnézésével történtnek hirdetgették. „A király különös meghagyása folytán kijelenti István, hogy a Felség erősen és változhatatlanul el van határozva, koronája épségét s a szentesitett törvényeket egész hatalmával megvédeni, s a törvény iránt engedetlenkedők vakmerőségét mind ő maga, mind kir. házának minden tagjai szigoruan kárhoztatják." Ezután megemliti még a nádori biztos, hogy „Erdélyországnak Magyarországgali egybeolvadását legszivesebb atyai indulattal teljesitette a király," s hogy a külhatalmasságokkal a békés egyetértés sértetlenül fenn áll, kivéve, hogy a szárd király ellen még mindig tart a háboru.—A ház igazoló osztályra oszlik, melyeknek mindenike 33 tagot számlál.

Közl. 27. sz. P. H. 100. sz. Jul. 4-én előleges ülése volt mindkét háznak Palóczy László korelnöksége alatt, melyen tisztelgő küldöttségek választattak István elébe s elhatároztatott, hogy a képviselők megbizó leveleiket a korelnöknél mutassák be. — A képviselőház üléseit a Redout-teremben tartotta.

Batthyány miniszterelnök az igazság és méltányosság tekintetéből megrendeli a hatóságoknak, hogy a haza védelmére kiindult nemzetőröket időről időre, de 10 hétnél előbb semmi esetre se, ujakkal váltassák föl, kiket községeik határán kivül az ország pénztára fizetend, töltényeikről gondoskodnak maguk a községek. V. ö. aug. 13.

Közl. 28. 55. sz. Ezen nemzetőrök jul. 21-kén a honvédsereg katonai törvényei alá rendeltettek.

Julius 6. Csütörtök.

A képviselőházban az igazoló osztályok megteszik jelentéseiket, a tárgyalások megkezdése azonban Nyáry Pál inditványa folytán az erdélyi képviselők megérkezteig (jul. 10.) elhalasztatván, az ideiglenes tisztviselők alatt csak a ház szabályai kidolgozása tüzetik ki napirendre.

K ö z l. 28. sz. P. H. 101. sz. A képviselők névsorát l. jul. 10. jegyz.

A f e l s ő t á b l a, melynek elnökeiül a jun. 25. kir. leirat szerint M a j l á t h György országbiró és P e r é n y i Zsigmond ugocsai főispán rendeltettek, a maga reformáltatását szükségesnek vallja, s e végett a kormányt e lőmunkálatokra hivja fel. Tárgyaláson a házszabályok.

K ö z l. 27. 28. sz. P. H. 101. 103. Ülési helyiség : a Muzeum terme. A jul. 4. előleges ülésben B e ö t h y bihari főispán huzta meg először a tábla felett a lélekharangot. „A főrendi tábla" ugymond „jelen alakjában fenn nem állhat.... s figyelmeztetem tagtársaimat, hogy a tábla rendezésére mi tegyük meg az első lépést, ugy legalább megmutatjuk, hogy az avas institutióknak barátai nem vagyunk." A tábla a megváltozott idők benyomásának engedve, jul. 5-én „méltóságos" czímét, jul. 6-án pedig „f ő r e n d i h á z" nevét leteszi. Jul. 12-én M a d a r á s z L. a képviselőházban már egyenesen azt inditványozá, hogy „az ugynevezett felsőház, mint a nemzeti akarattal össze nem férő intézkedés, töröltessék el," inditványát azonban, még mielőtt tárgyalásra bocsáttatott volna, jul. 16-án visszavette. A bekövetkezett háborus idők miatt a tábla reformálása is elmaradt, habár a közvélemény belátta, hogy miután a nemesség kizárólagos politikai előjogairól lemondott, többé a mágnások sem lehetnek született törvényhozók, annyival kevésbbé, mert a másik házban már ugyis képviselve vannak, s mint esetleg szerkeződött testület sem a nagy birtokot, sem a politikai értelmiséget nem képviselhetik s nézeteiket a nép millióival szemben, ezekkel egyenlő vonalra, ők, kik 2—3 százan vannak, nem emelhetik. A tábla mindjárt eleinte hiányosan alakult meg, mert a konservativek, miután támaszuk, a volt kormány, megbukott, egészen visszavonultak a cselekvés szinteréről. E miatt a határozathozatalra elegendő tagok számát később 30-ra kellett leszállítani. Az elnök már októberben köröztetni volt kénytelen a nagyszámu távollevőket, míg az ujévi válság alkalmat adott a keveseknek is szétoszolniok. Kossuth, hogy a mágnási rendnek hizelegjen, ragaszkodott az elavult intézményhez, s nem merte foganatba venni annak megszüntetését, míre különben S z e m e r e váltig sürgeté.

A zágrábi t a r t o m á n y i g y ü l é s kiáltványa a horvát-szlavon nemzethez. „Az idegen jårommal teljesen beelégedett már a nemzet," sok századokon át békességes türéssel hordozta a sebeket, melyeket az „idegen uralom" ütött rajta. A jelen gyülés igyekezett gyógyitani a tovább hordozhatatlan sérelmeket, s „midőn már közel voltunk ahhoz"—ugymond a képviselők testü-

lete, „hogy neked örvendetes jelentést tegyünk erről, hallottuk mindenfelől megrenditő fájdalomkiáltásodat s észrevettük, hogy egy mérges kigyó csúszott kebeledbe és téged megmart. De tudod-e drága nemzet, kicsoda ez a kigyó? Ez azon jövevény, mely téged mindekkorig gyötört" stb. Mindvégig ilyen hangon ösztönöztetik a nemzet, hogy ne higyjen a magyarok igéreteinek, kikhez többé soha sem fog tartozni, hanem higyjen e gyülésnek és a „dicső bán"-nak.

A kiált. Pej.-nál 126—128 l.

Temesmegyében Vlajkovecz-en a papok által vezetett szerviánok és határőrök a nyugtalankodó lakosokkal kezet fogva, kegyetlenül dulnak, a jegyzőt és mészárost halálra kinozzák, rabolnak stb.

P. H. 108. sz. Közl, 35. sz. A faluba, mely Versecztől hasztalan kért katonai segélyt, jul. 8. vagy 9-én érkezik egy csapat nemzetőrség, mely több gyanus lázítót elfogott, két ellenszegülőt pedig főbe lőtt. V. ö. Serb. 120. l. (hibás nappal.)

Julius 7. Péntek.

Ferdinánd király Hrabovszky altábornagyot budai hadparancsnoknak nevezi ki, helyébe Péterváradra Blagoevich bukovinai és határőrvidéki parancsnokot rendelvén.

Közl. 42. 21. sz. P. H. 114. sz. E esere a magyar kormány előterjesztésére történt, mely H. eredménytelen müködésével teljességgel nem volt megelégedve. (V. ö. Közl. 1. sz.).

Julius 8. Szombat.

Eötvös vallásminiszter a hitfelekezetek főpásztorait abbeli intézkedésre hivja fel, hogy a lelkészek a felelős kormány rendeleteit alkalmilag szószékből hirdessék ki és magyarázzák a nép előtt.

Közl. 32. sz.

Julius 10. Hétfő.

Eötvös vallásminiszter az ágost. és helv. hitv. egyhá-

zaknak aug. 1-re egyházi és iskolai reform iránt kitűzött (l. apr. 27.) értekezletét, az országgyülésnek idő előtt történt egybehivatása s az Erdélylyel való egyesülés miatt f. é. szept. 1-re halasztja el. Másnap, t. i. jul. 11-én, ezen értekezletre az erdélyi evang. és unitárius hitfelekezetüeket is meghivja. V. ö. szept. 1.

Közl. 32. 35. sz.

A zágrábi tartományi gyülés János főherezeghez intézett fölterjesztményében elősorolja azon föltételeket, melyek mellett Magyarországgal egyezkedni hajlandó. Ezek: 1) A jun. 10. nyilatkozmány visszahuzása. 2) Az alkudozásokban a szerbek is részt vesznek. 3) A tart. gyülés és a májusi skupstina törvényesnek elismertetik, 4) s ezeknek minden kivánataik megadatnak. 5) A magyarok megszüntetik ellenségeskedéseiket. 6) Miután a magyar miniszterium hatóságát el nem ismerik, a kapcsolt részekbeli katonaság, a bán utján, az osztrák miniszteriumtól függjön. 7) A főherczeg legyen a kapocs a bán és a fejedelmi hatalom közt s eszközöljön megerősitést a bán kinevezéseire. 8) A bán által szervezendő országos hatóság (l. jun. 10.) erősittessék meg. 9) Dalmáczia is vegyen részt az alkudozásban, mint a horvát-szlavon királyság kiegészitő része. 10) A magyar miniszterium nyilatkoztassa ki, alá fogja-e magát vetni a főherczeg közbenjáróságának s aztán a nádor elnöklete alatt nevezzen ki megbizottakat, kikkel a bán semleges területén találkozzék. 11) A magyar hatóságok bocsássák szabadon a szláv érzelmük miatt bebörtönözötteket. — Ezenkivül a gyülés felhatalmazza Jellačićot, hogy a nép terhei könnyitése végett egy millió pfrtnyi kölcsönt vegyen fel, melyet a közjövedelmekből 10 év alatt kell letörleszteni. V. ö. jul. 29.

A fölterjesztv. Pej.-nál 101--106. l. V. ö. P. H. 111. sz. A fölterj. utolsó pontjának értésére tudni kell, hogy a gyülésen Hurban személyesen jelen volt s „keserves szinekkel rajzolta szlovák földieinek elnyomatását Magyarországon, csupán azon okból, mert nemzetiségök mellett buzgólkodni merészlenek“ stb. — A gyülés ezután megbizza Jellačićot, hogy bizottságot alakitson, mely, „mint egy szabad s Magyarországtól független nemzet“ képviselete az egyezkedést e két főelv alapján vigye. A) „Mindenesetre az osztrák monarchia egységére kell törekedni s azt fel kell tartani.... ennélfogva a jelenlegi

dualismus egyetlenegy kormányban s egy központi congressusban összpontosittassék, mint az egység jelképében és létesitőjében." (Tehát a horvátok nemzeti és országos ügyeikről ismét (V. ö. jun. 10.) megfeledkeznek, az „egységes összállam," a reakezio jelszava kedveért!) B) A magyar korona alatt élő nemzetiségeknek egyenjoguság adassék, a szerbeknek és horvátoknak elkülönített közigazgatás és törvényhozás szükséges." (A határozat P e j-n á l 48. 49. l). A bán nemcsak az alkudozásokban nyer ekkép szabad kezet, hanem egy külön végzésben diktátori hatalommal is ruháztatik fel mind a polgári, mind a katonai ügyekre nézve, miután, „a jóságos király" nincs azon állapotban, hogy a nemzet iránti érzelmeit szabadon követhetné (XXXI. végz.). A gyülés ekkor, miután még előbb 254, 250 pfrtnyi adót rótt a portákra, a só árát leszállította, az örvidéknek uj szervezetet adott, az urbériség eltörléséről, faizásról, makkoltatásról, közmunkáról stb. határozatokat hozott, — a diktátorbán által feloszlattatik. De hogy mikor? arra nézve kutfőim biztos adatot nem nyujtanak. (A P. H. 118. száma már jul. 9-én szétoszlatja a képviselőket, 126. száma pedig a bizottság kinevezését jul. 20-ra teszi). J e l l a č i ć még azon napon (jul. 10.) elhagyja Z á g r á b o t s szlavóniai körutjára indul, hol a kiütött osztály-harez és zavargások személyes jelenlétét nagyon igénybe vették. (Bőv. P. H. 119. 123. sz.).

A magyar k é p v i s e l ő h á z szervezi magát. Elnök ifj. P á z m á n d y Dénes. Alelnökök: A l m á s y P. és P á l f y János. Jegyzők: Z á b o r s z k y Alajos, Z á k ó István, L u d v i g János, I r á n y i Dániel, K e l l e r János és K a z i n c z y Gábor.

K ö z l. 32. sz. P. H. 104. sz. P á l f y † 1857. Z á b o r s z k y † 1862. Ide mellékeljük az első magyar k é p v i s e l ő h á z t a g j a i névsorát, a mennyiben az a hivatalos K ö z l ö n y és más egykoru magyar lapok egyes tudósításai nyomán összeállítható volt.

J e g y e k m a g y a r á z a t a: 1 = 1849. márcz. 1-ig Debreczenből engedelem nélkül távozott. 2 = 1849. márcz. 1-ig Debreczenben meg nem jelent s távollétét nem igazolta. 3 = 1849. márcz. 1-ig a nyert engedelmen túl igazolás nélkül elmaradt. 4 = 1849. márcz 1-ig lemondott. † = 1849. márcz. 1-ig meghalt. Átalában ezen megjegyzettek a ház által lemondottaknak tekintettek.

A b a u j m. Bárczai Albert (mislei), Ferdinandy Bertalan (n. idai). Szentimrei György (szepsii), Darvas Antal (szikszai), Gábriel István (gönczi). A b r u d-B á n y a Reinik Ágost. A l s ó-F e h é r m. Kemény Domokos, pótk. Fosztó Ferencz. A r a d m. Fábián Gábor (világosi), Szerb Tivadar 2. (radnai), Szőke Károly (pécskai), Mülek Ferencz (sz. annai), Orbán Gyula 3. (butyini), Simonyi Lajos (kis-jenői). A r a n y o s-s z é k

Zeyk József, Fejér Márton. Á r v a m. Májercsik Márton (bobrói), Kubinyi Flóri (kubini). B á c s m. Latinovics Mór 3. (kulai), Zákó István (rigyiczi), Mánics Péter (ó-moraviczai), Szalmásy Ferencz (ó-becsei), Mártonfi Károly, Zahorai Márton 2. Hauke Béla, Allaga Imre, Vörösmarty Mihály (bácsalmási),Zákó Péter 2. B a j a: Mészáros Lázár. B a r a n y a m. B a t t h y á n y Kázmér (pécsi), Angyal Pál (bükösdi), Madarász József 3. (dardai), Táncsics Mihály (siklósi), Perczel Vincze 2. (mágócsi), Benecze Ignácz (mohácsi), Hegedüs Imre (pécsváradi), Barthos Ede 2. (németürögi). B a r s m. Sebestyéni Ignácz 2. (ujbányai), Balogh János (a. maróthi), Farkas Pál 2. (lévai), Mácsai Lukács (1849. jun. óta). B é k é s-C s a b a: Ördög Frigyes. B é k é s m. Boczkó Dániel (orosházi), Omaszta Zsigmond (gyomai). B e l s ö-S z o l n o k m. Torma István, Torma József. B e r e c z k Fejér János. B e r e g m e g y e Budai Sándor, Román Ferencz (munkácsi), Lónyai Menyhért (beregszászi), Szintay János (kászonyi). B e s z t e r c z e-B á n y a: Szumrák János. B e s z t e r c z e v i d é k: Soltész Traugott, Stäbriger Dániel. — Lang Dániel és Wittstock Károly (e kettő 1849. ápr. 15 óta). B i h a r m. Dobozy Mihály (margitai) Bernáth József (székelyhidi), Haller Sándor (élesdi), Drágoss János (belényesi), Irinyi József (h. pályii), Ercsey Zsigmond (bihari), Szivák Miklós (b. ujfalusi), Beöthy Ödön (1849. jun. óta), Miskolczy Károly (bárándi), Nagy József (ugrai), Toperczer Ödön (szalontai), Ambrus József (tenkei), Gozmán János (csekei). B o r s o d m. Eötvös József 2. (kövesdi), Okolocsányi László (edelényi, Vadnay Miksa (szirma-besenyöi), helyette: Klapka György (1848. máj. 9. óta), Gencsy József (csáthi), Ágoston József 2. (dédesi). helyette: Görgei Arthur (1849. máj. 18. óta). B r a s s ó v i d é k e: Mysz Károly, Róth Illés. B u d a Perczel Mór, Házmán Ferencz 3. C z e g l é d: Varga Sándor. C s a n á d m. Glatz Antal (battonyai), Dedinszky József (nagylaki). C s i k s z é k: Mikó Mihály 3. Boér Antal. C s i k-S z e r e d a: Horváth Dániel 2. C s o n g r á d m. Somogyi Antal (tápei), Bogyó Sándor (szeghvári). C s o n g r á d v á r o s: Klauzál Gábor 3. D e b r e c z e n: Komlóssy Imre, Tar Károly, Farkas Károly. D o b o k a m. Vas Samu, Bohetzel Sándor 4. E g e r: Csiky Sándor. E r z s é b e t v á r o s: Másvilági István, Karácsonyi János. E s z é k: Freund Ferencz. E s z t e r g o m m. Zsitvay József (dunáninneni), Varga Benedek (párkányi). E s z t e r g o m v á r o s: Besze János. F e h é r m. Fiáth István (ráczalmási). Madarász József (alcsuthi), Salamon Lajos (vaáli), Madarász László (csákvári), Festetics Géza 2. (bodaiki), helyette Lethenyei Károly, (1849. jun. 6. óta). F é l e g y h á z a: Szabó Sándor. F e l s ö-F e h é r m. Horváth István, Pócsa Ferencz 2. F i u m e: Susánni József 2. F o g a r a s v i d é k Pap Máté, Boer Antal. G ö m ö r m. Ragályi Ferdinánd (rozsnyói), Kubinyi Rudolf (r. szécsi), Bodon Ábrahám (kövi), Hevesi Bertalan (putnoki), Nagy Sámuel (jolsvai). Kubinyi Ödön (r. szombathi). G y ö n g y ö s Almásy Pál. G y ő r m. Kálóczi Lajos (sukorói), Bay Antal † (pusztai, Keresztesi Ambrus (öttevényi). G y ő r v á-

ros: Lukács Sándor. Gyula Bessenyei Károly, helyette: Huszka János (1848. okt. óta). Gyula-Fehérvár Kemény Dénes, Szoboszlói Tóth György. Hajdu-Böszörmény Sillye Gábor. Hajdukerület Kovács Miklós (szoboszlói), Molnár György (nánási). Halas: ifj. Gózon Imre. Háromszék Szentiványi György 2. Berde Mózsa. Hátszeg Onucz János. Hevesm. Recski Andor (abádi), Borbély Lajos (turi), Gräfl József 2. (szolnoki) helyette: Damjanics János (1849. jun. óta), Fehér Lajos (pétervásári), Német Albert (tiszanánai), Puky Miklós (n. fügedi), Papp Pál (kápolnai). — Említtetik még: Salamon György és Gosztonyi József (gy. patai). Hódmezővásárhely Török Bálint. Hontm. Ivánka Zsigmond (ipolysági), Okolocsányi Antal (szalkai), Zsembery Imre (némettii). Hunyadm. Gyulay Lajos, Györffy Sándor, pótk. Váradi Ádám. Illyefalva: Gál Dániel. Jászberény: Illésy József. Jász-Kunkerület: Nagy Károly (szabadszállási). Szentkizályi Mór 3. (turkevii), helyette: Pompéry János (1849. máj. 30. óta), Pethes József árokszállási), Papp Mór (karczagi). — Említtetik még Szabó Sándor. Kassa Luzsénszky Pál. Kecskemét Simonyi János, Karika János. Kézdivásárhely Fábián Dániel. Kőhalmiszék Falk Károly 2, Jakobi János 2, pótk. Todt János. Kolozsm. Mikes János, Zeyk Károly. Kolozsváros Topler Antal. Kolozsvár Méhes Sámuel, Gyergyai Ferencz. Komáromm. Halassy Ede (udvardi), Ghiczy Kálmán (csallóközi), helyette: Thaly Zsigmond (1849. márcz. óta), ifj. Pázmándy Dénes 2. (nagyigmándi), Sárközy József 2. (tatai). Említtetik még Csernátony Lajos (1849. febr. óta). Komáromváros: Tóth Lőrincz. Körmöczbánya Mátyás József. Középszolnok László Imre (tasnádi), Buda Sándor (szilágycsehi), Décsey László (zsibói). Kővárvidék: Kemény Zsigmond, Pap Zsigmond. Krasznam. Bagosy Sándor, Lázár János. Krassóm. Murgu Euthym (lugosi), Vlád Alajos (nagyzorlenczi), Joanneszkó István 3. (bogsáni), Borzsinka Axent (szászkai), Csolokos Dénes 2. (facseti), Paszku Miksa 3. (oraviczai). Küküllőm. Haller Lajos, Teleki Domokos 3. pótk. Szentpály József. Liptóm. Szentiványi Márton (szentmiklósi), Jakubik Antal (rózsahegyi). Makó Bánhidi Albert. Máramarosm. Asztalos Pál † (huszthi), Mánn József (sugatagi), Szaplonczai József (m. szigethi), Selevér Elek (ökörmezői), Mihály Gábor (f. visói), Móricz Antal (técsői). Marosszék Berzenczey László, Antal Imre. Marosvásárhely Pap János, Medgyesszék Fabínyi Frigyes 2. Schnell József 2. Miskolcz: Szemere Bertalan, Palóczy László. Mozsonym. Zichy Antal (zurányi), Imrédi Lipót (szentjánosi). Nagybecskerek Hadzsics Lázár. Nagykikinda Stojanovics Mihály 3. Nagykőrös Tanárky Gedeon. Nagysinkszéke Schmidt Mihály 2. Schindler János, pótk. Capesius Gusztáv és Eitel Frigyes. Nagyvárad Szacsvay Imre. Nyiregyház Hatzel Márton. Nyitram. Vagyon Antal 2. (szakolczai), Szidor Ferencz (galgóczi), Tarnóczy Kázmér 3. (nyitrai), Markhot János 2. (érsekujvári), Rad-

nyánszky János 2. (vágvecsei), Zmertics Károly 2. (szénásfalvi), Tormay György (vágujhelyi), Zelenay Gida (verbói), Simonyi Ernő (privigyei), Kovácsics János 2. (n. tapolcsányi), Brogyáni Imre (ny. zsámbokréti). Nógrád m. Kubinyi Ferencz (losonczi), Sréter László (b. gyarmathi), Horváth Ödön (ecseghi), Pulszky Ferencz 2. (szécsényi), Repeczky Ferencz (füleki), Frideczky Lajos 3. (nógrádi). Ó Arad Szalbek György. Oláhfalva Gál János 2. Pápa Vermes Illés, helyette Horváth Mihály püspök (1849. jun. óta). Pécs Aidinger Pál. Pest m. Nyáry Pál (ráczkevii), Hajnik Pál (váczi), Eckstein Rudolf 2. (szentendrei), Beniczky Ödön (gödöllői), Halász Boldizsár (dabasi), Széles Lajos (d. pataji), Teleky László (abonyi), Nagy Ignácz (keczeli), Hajós József 2. (d. vecsei), Patay József (monori). Pestváros: Kossuth Lajos (belvárosi), Irányi Dániel (lipótv.), Trefort Ágoston (terézv.) helyette: Molnár György (1848. decz. 23. óta), Kendelényi Károly (józsefv.), Kacskovics Lajos (ferenczv.). Pozsony m. Boldizsár István (szentgyörgyi), Szálé Antal (stomfai), Beniczky Pál (bazini), Olgyay Lajos (somorjai), Bittó István (d. szerdahelyi), Csehy Zsigmond 2. (n. szombathi) Sebestyéni László 2. (galanthai), Szüllő György (szempczi). Pozsonyváros: Neszter József 2. Hauser Ernő 2. Sáros m. Piller Gedeon 2. (kisszebeni), Kapy Ede 2. (eperjesi), Dobay Hugó 3. (héthársi), Fábri István 2. (bártfai), Szirmai Pál 4. (kurimai), Jakovics József (zborói). Segesváriszék Gosz Károly 2. Wennrich Mihály 2. Selmeczbánya Jendrassik Miksa 1. Sepsiszent-György Demeter József 3. Somogy m. Festetics Miklós 3. (lengyeltótii), Fekete Lajos (csurgói), Záborszky Alajos (szigethvári), Kund Vincze 3. (kaposi), Mujszer József (n. atádi), Koller József (marczalii), Záborszky Imre. Említtetik még Farkas Lajos (tabi). Sopron m. Csupor Gábor 3. (csornai), Niczky Sándor 3. (lövői), Tar János (nagymartoni), Lukinics Mihály (kapuvári), Széchenyi István 2. (nyéki), Glózer Ferencz (kismártoni). Sopronváros Mártini Frigyes. Szabadka Biró Antal, Szpeletics Bódog. Szabolcs m. Elek Mihály (bogdáni), Erős Lajos (kisvárdai), Bónis Sámuel (lőki), Kállay Ödön (nádudvari), Szunyogh Rudolf (n. kállói), Somossy Ignácz (nyirbáthori). Szamosujvár Sárosi Ferencz, Korbuli Bogdán, pótk. Simay Gergely. Szarvas Boczkó Károly. Szászsebesiszék Majszter Sámuel 1. Ballomiri Simon, Khail Mihály (1849. jun. 19. után). Szászvárosiszék Lészay Lőrincz, Popovics Miklós. Szatmár m. Kovács Lajos (nagybányai), Ternyei János (a. medgyesi), Nagy Ignácz (csengeri), Riskó Ignácz (n.-károlyi), Botka Imre (f.-gyarmathi), Ujfalusy Lajos (szalkai), Kricsfalusy Lajos. Szatmár-Németi Papp Endre. Szebenszék Rosenfeld József 2. Schmidt Henrik 2. Szeged Osztrovszky József, Rengey Ferdinand. Székváros Nagy Károly 3. Székesfehérvár Batthyány István. Szentes: Horváth Ferencz. Szepes m. Raisz Szilárd 2 (lublói), Hunfalvi Pál (szepesszombathi), Ludvig János (iglói), Francsek János 2. (lőcsei), Neszter Pál (késmárki), Jekelfalusy Emil (gölnicz-

bányai). Szerdahelyszék Schmidt Konrád 2. Zimmermann József 2. pótk. Löw Vilmos. Szerémi végvidék: Fésüs György 1. (péterváradi). Temesm. Vukovics Sebő (kisbecskereki), Gorove István (orzifalvai), Várkonyi Ádám (csákovai), Fischer István (rékasi), Röth Sándor (uj-aradi), Kis Miklós 2. (rittbergi), Deskó Athanáz 2. (lippai), Nyéki Albert (moraviczai). Temesvár Fülöp Lipót. Tolnam. Bezerédi István (szekszárdi), Perczel Miklós (kölesdi), Radnis Pál (paksi), Bartal György (pinczehelyi), Döri Frigyes 2 (bonyhádi), Simon Rudolf (szakcsi). Tordam. Demény József, Horogi Sámuel. Tornam. Gedeon János (széni), Soltész János (görgei). Torontálm. Plechl József (sz. györgyi), Bogdanovics Vilibárd (párdányi), Bogdán Vincze (komlósi), Bakalovics Szilárd 3. (zsombolyai), Dániel Pál (zichydorfi), Hertelendy Miksa (billéti), Karácsonyi Antal (n.-sz.-miklósi), Rónay Lajos (ó-bessenyői), Raczkovics Kozma 2. (bassahidai). Trencsénm. Borsiczky István 2. (baáni), Kubicza Pál (trencséni), Ullman László 2. (vágbeszterczei), Nozdroviczky Gyula 2. (puchói), Marsovszki Bertalan (bicsei), Martincsek Miklós (kisuczaujhelyi), Dualszky Ignácz, Vitulay József 2. Turóczm. Justh György 2. (mosóczi). Prónay Gábor (szentmártoni). Udvarhelyszék ifj. Bethlen János, Keller János. Ugocsam. Abonyi István (tiszaujlaki) Egri János (halmii). Ujegyházi szék Bransch Mihály 2. Friedenfels Ödön 2. Ujvidék Hermann Gáspár. Unghm, Pribék Antal (szobránczi). Olsvári Gábor (unghvári), Fekete Lőrincz (kaposi), Kandó Kálmán (szerednyei). Zalam. Bója Gergely (kanizsai), Deák Ferencz (szentgróthi), Tolnai Károly 2, (keszthelyi), helyette: Csány László (1849. jun. 15. óta), Glavina Lajos (csáktornyai), Horvát Péter (letenyei), Gyika Jenő (lendvai), Puthcány József 2. (tapolczai), Simon Pál (baksai), Csertán Sándor (egerszegi). Zarándm. Batternay Imre (brádi), Dobolyi Károly (halmágyi). Zemplénm. Szirmay Ödön (liszkai) Bódai András (mádi), Lónyai Gábor 4. (meggyaszói), Molnár György (terebesi), Sennyei Pál 2. (helmeczi), Szirmai József (nagymihályi), Kazinczy Gábor (ujhelyi) Luzsénszky János (homonnai). Zenta Sinkay János. Zilah Sámy László helyette: Deáki Sámuel (1849 ápr. 2. óta) Zólyomm. Havas József (breznóbányai), Kalauz Pál (szliácsi), Huszágh Dániel 1. (korponai). Zombor Kovács Gáspár. Vajda-Hunyad Papfalvi Konstantin. Vasm. Batthyány Lajos (sárvári), Széll József 3. (rumi), Szapáry Antal 2. (muraszombathi), Bezerédy László 2. (sőszeghi), Reissig Alajos 2. (f. söóri), Hettyei István 2. (németujvári). Horváth Boldizsár (szombathhelyi) Szabadfi Sándor (sz. gothárdi), Hettyei Vincze 2. (körmöndi), Békássy Imre 3. (kiscelli). Verőczem. Antal Mihály (rétfalvai), Szallopek Lajos 3. (diakóvári), Tallián Ede (verőczei), Tamsi Mátyás (voroviczai). Versecz Császár Ferencz. Veszprémm. Szabadhegyi Antal (ugodi), Kopácz Imre (veszprémi) Bocsor István (enyingi), Ányós István 2. (ziczi), Pap János 2. (sz. vásárhelyi), Molnár Dénes (nagyvá-

sonyi). Vizakna: id. Szász Károly. Össze en 415 képviselő. Nem küldték el követeiket: Bánsági végvidék (3) Csajkásker. (1), Horvát végv. (8), Horvátország (18), Pozsegam. (2), Szerémm. (6), Szerémi végvidék (2), minek következtében összesen 40 képviselő maradt el. A 415 megjelent képviselő között 16 gróf, 10 báró volt. A hirlapi tudósitásokból csak 146 képviselő polgári állását sikerült kinyomoznom. Ezek között 109 hivatalnok (8 miniszter), 13 hivatalnélküli ügyvéd, 5 iró, 5 pap, 4 földmíves, 4 iparos, 3 tanár, 2 földbirtokos, 1 kereskedő, 1 „doktor."

Julius 11. Kedd.

Ferdinánd király az erdélyi tartományi gyülés uniotörvényczikkét, melyet már jun. 10-én megerősitett, szentesiti, az országos törvények közé igtatja, s róla ünnepélyes oklevelet ad ki.

Az okl. Magyarorsz. Szerk. Pomp. 1861 : 50. sz. V. ö. Szil. Fer. Erd. un. 43. l. Pesti Napló 1861. 215. 270. sz.

A képviselőházban Kossuth Lajos azon tárgyban tesz inditványt, mely a jelen országgyülés egybehivatását leginkább szükségessé tette. „Midőn e szószékre lépek" ugymond Kossuth, „hogy önöket felhivjam, mentsék meg e hazát, e percznek irtózatos nagyszerüsége szoritva hat kebelemre. Ugy érzem magamat, mintha isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felkiáltsa a halottakat, hogy ha vétkeztek vagy gyöngék, örök halálba sülyedjenek, ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Ugy áll e perczben a nemzet sorsa, uraim, önök kezében, és isten kezökbe adta mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is." Ezután szónok részletes rajzát adja a hon mostani állapotának. A minisztériumnak sem pénze, sem hadereje, pedig a felföld panszláv mozgalmak miatt nyugtalanittatott. Horvátország „nyilt pártütésben áll," élén Jellačić-csal s a kormány a horvátokat és a bánt hasztalan kisérlette meg lecsöndesiteni. A szerbek föllázadtak s ellenök fegyveres erőre van szükség. Az aldunai tartományok helyzete s az orosz haderő ottani összevonása kormányunk részéről szintén éberséget kiván. Az Ausztriával való viszonyok a két kormány közt palástolhatatlan ellenségeskedéssé fajultak, mi-

után a pénz- és hadügyi tárczát vissza akarják tőlünk Bécsbe vinni. „A nemzet veszélyben van, vagyis inkább lesz, ha el nem határozza magát élni." Külhatalmasságokkal való érintkezéseink semmi biztositékot sem nyujtanák a honnak. Miután tehát a nemzet csupán önereje által tarthatja meg magát, szónok nagyszerü határozatra hivja fel a házat, hatalmazza meg t. i. a kormányt: *a)* 200 ezer fegyveres kiállítására, miből 40 ezer azonnal hadi szolgálatba hívandó; *b)* a mennyiben e hadi erő felszerelésére az országos adó elég nem lenne, 42 millió pfrtig hitelnyitásra. Kossuth beszéde erejével meghatja a házat. Az ellenzék egyik fejének, Nyáry Pálnak jeladására a képviselők mindnyájan felemelkednek üléseikről, s mig Kossuth szól, félbeszakitják helyeslő kiáltásukkal. A pénzügyminiszter mellén keresztbe fonja kezeit, s a megindulás töredezett hangján mondja: „Ezt akartam kérni, de önök felállottak és én leborulok a nemzet nagysága előtt."

Közl. 33. sz. P. H. 105. 106. sz. Klapka Memoir. 383—401 l. Szil. Forr. T. 79—93 l. Frey I. 87—105. l. A képviselők lelkesült magaviselete magát Kossuthot is meglepte, a mennyiben ily módon előre is határtalan bizodalom szavaztatott a kormánynak. Előző nap még heves viták folytak a felett, a válaszfelirat tüzessék-e ki napirendre, vagy a honvédelmi inditvány. Az alakuló ellenzék előbbiket követelte. „Nem ajánlom meg" ugymond Madarász József „semmi áron sem (t. i. a pénzt és katonát), mert bizonyosan tudjuk, hogy a mult országgyülés óta nagy részben ármány kezelé a rájok bizott ország képviseletét; tudjuk, hogy a 200 ezer katona csak arra lesz megadva, hogy szünidő köttessék a lázadókkal (czélzás a Hrabovszky által kötött fegyverszünetre l. jun. 24.) azoknak további megerősitésére." E méltatlan vád ellen a miniszterek tiltakoztak s Madarász oda forditá el beszédét, hogy szavaival a kormányra nem czélozott. Az elnök szavazat alá bocsátván a kérdést, a honvédelmi indítvány tetemes szótöbbséggel kitüzetett másnapi (jul. 11.) tárgyalás alá. — Ezután jul. 12—17-ig a tanácskozások tárgyát a házszabályok képezik, melyeket láss. Közl. 34—39 sz. ugyszintén Récsynél Magy. Közjog 413 s köv. l.

Az osztrák örökös tartományok országgyülése első ülést tart Bécsben. A képviselők egymás nyelvét jobbára nem értik s többen közülök irni és olvasni sem tudnak.

P. H. 108. sz. Az ekkori galliciai képviselők pásztori együgyüségökkel még az $186^{3}/_{4}$. ruthen követeket is felülmulták. Olvassuk ró-

luk, hogy Bécsbe érkezvén „a ligurianusok kolostorában egészen neki vetközve, pőre módon települtek le mindannyian, s mikor rendes követi szállásaikra meghivattak, nem fogadták el a meghivást, hanem együtt maradának a priesken. Nagy része nem tud egyebet, mint a ruthen nyelvet, s igy alig beszélhettek velök. Hogy a dolgon segitsenek, H. urtol kértek tanácsot a jó bécsiek, ki őket ily rögtöni intézkedésre utasitá: minthogy a bátorsági bizottmány a kormánynyal együtt is elég gyönge, eszközöljenek Frankfurtból olyféle parancsot, mely megtiltsa a bécsi országgyülésen más, mint a Németországban diplomatikai német nyelven beszélni. Ez anekdotának látszik, pedig tiszta valóság, megtörtént dolog" (97. sz.). A Csehországban e gyülésre megválasztott 92 követ közt (kik okt. közepén tömegesen ott hagyták a gyülést) volt 40 paraszt és kisebb birtokos, 18 polgár, 12 hivatalnok, 4 jogtudós, 3 orvos, 4 iró. 2 iparos és 1 pap. (99. sz.). A Kremsierbe áttett országgyülésen pedig volt 133 földbirtokos, 66 hivatalnok, 43 jogtanár, 32 iparos, 26 orvostudor, 20 lelkész, 12 tanár, 9 iró, 8 polgár, 8 gróf, 6 magánzó, 3 báró, 3 miniszter, 3 exminiszter, 2 nyugalm. katona és 1 herczeg. (241. sz.).

Verseczi ütközet. Blomberg ezredes a Paulison támadó szerbeket, kik ott 45 elfogott nemzetőrön irtózatos kegyetlenségeket vittek véghez, másfél órai küzdés után Verseczen megveri. Kitüntek Eszterházy és Kohlman őrnagyok. Veszteség szerbeknél: 294 halott, 194 fogoly, (ezek közt Stanimirovics nemzeti biztos és Koics felkelő őrnagy) 4 ágyú, 3 zászló, részünkről 12 ember holtakban és sebesültekben.

Közl. 35. 36. 39. 41. 69. sz. P. H. 108. 110. 121. 136. sz. Serb. 120. l. (hibás nap: aug. 11.). Klapk. Nat. II. 20. l. (hibás nap: jul. 10.). A nevezett két foglyot a temesvári kir. katonai törvényszék jul. 19-én felakasztatja (Frey I. 187. l. P. H. 117. sz.). A fentebbi harcz alkalmával jutott a magyarok kezébe az a sokat emlegetett zászló, melyet rugó segélyével tetszés szerint szerb vagy osztrák szinűvé lehetett alakitani.

Julius 14. Péntek.

Első támadás Szent-Tamás ellen. Bechtold altábornagy s magy. kir. bács-bánsági fővezér, Stefanovics és Bosznics elsánczolt szerb táborát (3 ezer ember) Szent-Tamáson tulnyomó erővel támadja meg, de majd három órai kölcsönös ágyuzás után a Római sáncz felől fenyegettetve, vereséggel visszahuzódik Ó-Becsére. — Kolowráth ezredes,

Éder vezérőrnagy. — Turia ellen Damjanich őrnagy intéz támadást szintén siker nélkül. Veszteség magyar részen állitólag 5—6 halott és a 3-ik zászlóaljnál 8 sebesült.

Közl. 40. sz. P. H. 113. 124. sz. A hiv. jel. még Szil-nál Forr. T. 95. l. V. ö. Serb. 124. l. — Vahot (Tört- Ad. III. 129. l.) egy jul. 9-ki, Klapka (Nat. II. 20. l.) egy jul. 10. Szent-Tamás elleni támadásról emlékezik. Bechtoldot a ráczok ellen Mészáros hívta meg a vezérségre, miután a számos) magyar születésü tábornokok közül e tisztre egyet sem nyerhetett meg. Felhivására sokan (mint Legedics és Vogel Gallicziában) magyar származásukat is eltagadták, mások (mint Gyulay Ferencz és Benedek ezredes) nem is válaszoltak, a legtöbben pedig (mint az emlitettek és még Puchner, Burich, Barco, Petricsevich Horvát) többé-kevesbbé ismeretesek voltak nemzetietlen érzelmeikről s később csakugyan ellenünk küzdöttek. (Mészáros nehéz gondjait a vezérválasztás körül maga beszéli el emlékiratában idézve Függ. I. 374. l.). — Damjanichot, ki szerb eredete daczára magát hazafias érzületéről tette ismeretessé, a temesvári hadparancsnokság utján a magyar miniszterium apr. 16-kán hivatta haza Olaszországból a Rukavina-ezredtől. (P. H. 39. sz.).

Tarason és Écskán szerb lázadás üt ki, elősegittetve a Tiszán átjött csajkásoktól; Kiss Ernő ezredes azonban két lovas és két gyalog századdal Tarasra a fölkeltek ellen indul s azokat erőszakosan leveri. Taras felerésze porrá ég. Másnap

Julius 15. Szombat.

Ecskánál ujul meg a harcz, mely alkalommal Kiss Ernő (6 ágyú és csupán lovasság), a csajkás hadcsapatokkal erősbödött szerbeket (mintegy 6 ezer felkelő 12 ágyúval) 6 órai tüzelés után visszanyomja és megszalasztja.

Közl. 41. 78. sz. Hiv. jel. Szil.-nál i. h. A Serb. Bew. (126. 127. l.) szerzője e harczot igy adja elő: Kissnek rendelete volt Perlaszt bevenni, hol Drakulics 5 ezer emberrel s 12 ágyuval állott, ehhez képest N.-Becskerekről Ecskára mozdul, hol azonban a szent-tamási harcz rosz kimeneteléről értesülvén, tétova megáll; ekkor a szerbek, köztük Sztratimirovics is előnyomulva, őt jul. 15-kén Ecskánál megtámadják s N.-Becskerekre visszaverik. — Kisst jul. 8 án nevezte ki Bechtold a bánsági összes hadak parancsnokává, a temesvári hadparancsnokságtól, mely őt eddigi előnyomulásaiban gátolá, függetlenné tévén.

O-Futaknál 300 főnyi szabadkai nemzetőrsereg mintegy 100 Don-Miguellel egyesülten, 500 emberből álló szerb csapatot 2 órai puskatüz után visszaver. Woroniczky és Foulc főhadnagyok.

Közl. 43. 46. 50. sz. P. H. 115. sz.

Julius 18. Kedd.

Az erdélyi tartományi gyülés befejeztetik. Mikó Imre az erdélyi unio-t.czikk szentesitését tárgyazó kir. leiratot (l. jul. 14.) felolvassa.

P. H. 118. sz. A t. gyülés t.czikkei együtt Köv.-nál Okm. 25—41. l. A követeket méltán sujtja a vád, hogy nemzeti hagyományos beszélési és szónoklási kedv miatt a hosszura nyujtott gyülés alatt rakásra csinálták és halmozták a törvényczikkeket, melyeknek nagy része hiányos és felesleges vala.

Földvárnál Bechtold altábornagy a Római sánczból előtört szerb felkelökön erőt vesz. A község, honnan tegnap éjjel a magyar őrség kiveretett, ismét a győzők kezébe jut, mely alkalommal a r. kath. templomban egy gula találtatik, melyet a szerbek legyilkolt gyermekek fejeiből raktak össze. Ripp alezredes, Almásy, Máriásy, Bergmann századosok.

Közl. 46. sz. P. H. 119. sz. Ezen összecsapás után Bechtold hitvány ürügy miatt odahagyja Földvárt, hol már jul. 14 és 15-én is voltak némi összecsapások. Mindezen harczok összes vesztesége részünkön 10 halott s 14 sebesült.

Szemere belügyminiszter „a pártütők által előidézett polgárháboru"-nak véget vetendő, a Bács-Bánság, ugyszintén Zaránd, Csongrád, Békés, Csanád és Pest megyékben rögtönitélő haditörvényszékek felállitását rendeli el, melyek csupán halálra itélendnek, s főleg a Szerbiából hazánk területére „berohant" idegen csoportokkal, mint törvényen kivül állókkal kegyelem nélkül bánnak el. V. ö. jul. 29.

Közl. 44. sz. Délen már ekkor minden törvényes rend felbomlott s a lakosság a magyar kormányközegek és hadvezér erélytelensége miatt iszonyu anarchiában háborgott. „Mig mindenik nap a Római sánczban, az alibunári, perlaszi, tamásfalvai táboroknál és Fe

hértemplomnál apró, de annál véresebb viadalokat idézett elő: a szerb és magyar lakosok a helységekben kölesönösen megrohanták, kirabolták és szétüzték egymást s ma itt, holnap amott rendeztek sziezilliai estvét. ... Itt szerb, ott magyar portyázó csapatok száguldtak maguk száutukból harcz és kalandok után a pusztákon, s a legelső emberen, kivel találkoztak, aggastyánokon, nőkön s gyermekeken saját felelősségökre a kínvallatás és hóhérlás tisztét gyakorolták. Krónikát lehetne irni a kegyetlenségekről, ha mindazon embertelenségeket számba akarnók venni, mélyeket ezen két nép közt duló harcz története följegyzett, melyek közül mindegyik megesküdni látszék a másiknak a földszinéről kiirtására. Barbárságokat, melyektől a lélek iszonyodik, beszélnek azon időből a magyar lapok, mint a melyeket a szerbek, — a szerb lapok, mint a melyeket a magyarok követtek el, bizonyságul arra nézve, hogy mindkét részen előfordultak." (Serb. Bew. 146. 147. l.). A magyar kormány ugyan már egy idő óta rögtönbiróságot hirdetett a garázdaságok fékezésére, azonban, mint Szemere mondja, Bácsban „nem találkozott ember, ki a rögtönitélő biróságban részt mert volna venni, és, ha a statáriális biróság összeült és itéletet hozott volna, annak itéletét végrehajhajtani bátorkodott volna." (Szem. beszéde jul. 19-én P. H. 122. sz.). A rögtönjogot tehát ki kellett venni a polgári hatóság kezéből s katonai széknek adni át, ettől várván a miniszterium, hogy az itéleteket végre is fogja hajtani. Piret bánsági hadikormányzó azonban oly kicsinybe vette a kormány parancsát, hogy azt, mint a Közlöny 68. sz.-ból láthatni,még aug. 7-én sem hirdettette ki. Senatus haec intelligit, Consul videt, hic tamen stb. — Sztratimirovics ezalatt a Bánságban lakó minden népfajokhoz jul. 24-ről kiáltványt intéz „a császár és király nevében, kinek atyai kezei a hü szerbekre nézve egyidő óta meg vannak kötve," s minden eddigi polgári és katonai hatóságot felfüggeszt, azok iránt az engedelmességet „honárulás" vétke alatt megtiltja, igéretet tevén, hogy uj bizottságok fognak alakittatni a közigazgatás vezetésére. (A kiáltv. P. H. 147. sz.). A karloviczi főbizottság pedig Rajačić-ot, ki helységről helységre járt a magyarok ellen tüzelni a ráczokat, „a nemzet kormányzója" czimével ruházza fel.

Julius 19. Szerda.

Batthyány miniszterelnök Szalay Lászlónak, Magyarhon frankfurti követének (l. máj. 14.) utasitásba adja, hogy a német birodalom és Magyarország közt oly szövetség létrehozásán müködjék, melynek erejénél fogva mindkét fél kötelezze magát 100 ezerig terjedő segélyhadseregnek három hó alatt leendő kiállitására, azon esetben, ha a német bi-

rodalom és Magyarország határai szláv elem által, vagy a szláv elemmel szövetkező más hatalmasság részéről megtámadtatnának." Az osztrák államadósság egy részének elvállalása felől kérdeztetve pedig oda nyilatkozzék, hogy „ezen adósságokból legfölebb csak a franczia háborúból származott magyar kamarális kötelezvények elvállalásáról lehetne szó."

Az utasitás P. N. 1861. 244. sz. (Szalay által közölve). Az osztrák államadósság Czoernig szerint 1848-ban: 1.238.062,395 frt, tiz évvel később 2,439.616,605 frt.

Jellačić bán Karloviczra érkezik, hol a szerbek roppant lelkesedéssel fogadják. Esteli 6 órakor a Maria Schnee kápolnánál Hrabovszky magyar kormánybiztossal, egykori bajtársával tanuk nélkül találkozik, s felhivja ezt, hogy csatlakozzék a horvátokhoz, kik a császári udvar érdekében, sőt „annak felhatalmazásával és jóváhagyásával" tesznek mindent. Hrabovszky katonai kötelességére hivatkozik, mely neki azt parancsolja, hogy a kezében levő királyi rendeletekhez szabja magát.

Serb. 143. l. P. H. 122. (jul. 18-án) 123 sz.

Lánczhidi szerencsétlenség Budapesten. D. u. a közép oszlop közti negyedik láncz a felhuzás alkalmával, miután az emelő láncz elszakadt, a vizbe visszabukik s az alant álló hajóhidat, melyen tömérdek néző állott, szétrombolja. A Duna felszinét a vizbe hullott emberek lepik el.

P. H. 112. sz. Levitschnigg I. 220. l. (jul. 18-án).

Julius 20. Csütörtök.

A képviselőházban a válaszfelirati viták kezdődnek, s tartanak e hó 23-áig. Kossuth a kormány szószólója, a minisztérium politikáját fejtegeti a horvát és az olasz ügyben, miközben a horvát felkelést pártütésnek bizonyitja, az olasz kérdésben pedig oda nyilatkozik, hogy bár ő a maga részéről személyes rokonszenvet érez az olasz felkelés iránt, mindazáltal a minisztérium az ott harczoló 10—12 ezer magyar katonát nem híhatta vissza, mert hazánk a pragmatica sanctioból eredő köte-

lezettségénél fogva Ausztriát és királyát kül megtámadások esetén védeni tartozik, — másrészről azonban saját hazánk területi épségének s belbékéjének helyreállitása után az olasz háboru bevégzését akkép kivánja elősegiteni, a hogy az a kölcsönös jogigényeknek s az olaszok alkotmányos szabadságának kára nélkül történhetik. A miniszterium, ha e politika nem nyerne többséget, kész lelépni. E politika ellen szólnak Irinyi József, Nyáry Pál, Teleky László, Perczel Mór, Madarász László s többen. Mellette pedig Pulszky Ferencz, Kazinczy Gábor stb. Végtére is a miniszterium győz s a Kossuth által tolmácsolt politika szellemében készült válaszfelirat kézbesitésére a ház jul. 25-dikén küldöttséget nevez ki Innsbruckba. V. ö. aug. 8.

Közl. 43—47. sz. P. H. 113 s köv. sz. A beszédek és a felirat még Freynál I. 119. 144. l. Szil. Forr.T.97—101. l. Mint láttuk (máj. 19. jun. 10. jegyz.) a magyar miniszterium megigéré az udvarnak, hogy a mennyiben rajta álland, a képviselőházzal az olaszok ellen 40 ezer ujonczot megszavaztat, s a király e föltételhez kötötte Jellačić lételét s udvarának Buda Pestre átköltöztetését. Ez igérethez képest a miniszterium már a trónbeszéd készitése alkalmával értekezletre hitta össze a ház legbefolyásosabb tagjait, felvilágositván őket a helyzet s annak követelései felől. Az egybegyültek majdnem négyötöd része pártolta a miniszterium kivánatát, melyet Kossuth is védelmezett. „De a kisebb szám hangulatából látszék" - - ugymond Kemény Zsigmond — „hogy majd a válaszfelirat tárgyalásakor a miniszteriumot hevesen fogja az olasz ügyben ostromlani. Ez megdöbbenté vagy felbátoritá Kossuthot, s minden miniszteri conferentia nélkül tiszttársai nevében is kinyilatkoztatja, hogy a kormány az olasz kérdésben nem többséget, hanem egyhanguságot óhajtván, eláll kivánataitól és a nádor meg fog kéretni, hogy a trónbeszédnek ide vonatkozó szavai kihagyassanak. E nyilatkozat valósággal az országgyülési miniszteri többség megbélyegzése és annak tudtul adása volt, hogy a kormány saját pártját örökké kész feláldozni a minoritásnak, mihelyt az heves és követelő. Csakhamar a miniszterium Kossuthra bizá parlamenti képviseltetését a vitatkozásokban. Rendszerint Kossuth inditványozott és felelt az átalános politikára vonatkozó interpellatiokra. De ő már augusztus elején titkos összejöveteleket tartott a minoritással s annak érdekei szerint compromittálta mindig a miniszteriumot, mely, minél inkább nehezedtek a körülmények, annál kevesbbé mert a tárezákról lemondani. Igy jutott többségre a parlamentben a szélső párt s foglalt el az utczai és clubbi közvéleményben minden terrenumot." (Csengerinél 510. l.). Ezen tudósitásból látható, hogyan történt az, miszerint Kossuth akkép tolmácsolá a miniszterium kivánatát

és politikáját, hogy tolmácsolása valódi meghamisítása volt a miniszteri tanács köz megállapodásának, kijátszása és gunyja a loyalis kormányférfiak egyenes igéretének. Örökre sajnálandó, hogy e népszerüség-hajhászási módnak a többi miniszterek s vezértalentumok szabad tért engedni elég gyöngék voltak.

Julius 23. Vasárnap.

A perlaszi szerb tábor egy része Uzdin falut a németbánsági ezredben megrohanja s az oláh lakosok ellenállását legyőzvén, a helységet felgyujtja.

Függ. I. 381. l.

Sztratimirovics szerb fővezér Pancsovát véletlenül megrohanja, 8 ágyút birtokába ejt, a lakosság magyar érzelmü részét lefegyverzi s a városi hatóságot meghódoltatja.

Serb. 133. l. Innen bocsátotta ki másnap a fővezér azon kiáltványát, melyet jul. 18 ka alatt emlitettünk, melyben tudatva van az is, hogy a pancsova-deliblati tábor főparancsnokául Bobalics nemzeti alezredes van kinevezve.

Julius 24. Hétfő.

István nádor s kir. helytartó, Szemere ellenjegyzése mellett Bács, Torontál, Csongrád és Csanád megye területére, a visszalépett Csernovics helyébe, Szentkirályy Móriczot királyi biztosnak nevezi ki s rendkivüli polgári hatalommal ruházza fel, kötelességévé tévén „a tábori főhadparancsnokokkal egyetértőleg munkálkodni, más részről a polgári és büntető ügyekben minden olyan intézkedést megtenni, jelesen a rögtönitélő biróságokat megalkotni, melyek által a pártütés elnyomása s a béke helyreállitása biztosittatik;" a nevezett megyebeli hatóságok a biztos iránt engedelmességre köteleztetnek. (V. ö. aug. 26.).

Közl. 48. sz. P. H. 120. sz. A Függ. I. 395. l., hol különben érdekes adatok vannak Szentkirályi és biztosi müködése jellemzésére, abban hibázik, hogy a kinevezést aug. elejére teszi. Windischgrätz cs. kormányzó később 1849. febr. Szentkirályit vasra verette. (Közl. 1849. 20. sz.).

Julius 29. Szombat.

A képviselőház Hadzsics képviselő jul. 24-ki inditványa folytán, mely akkor el nem fogadtatott, szükségesnek látja Bács, Temes és Torontál megyéknek ostromállapot alá helyeztetését, s ehhez képest megbizza a miniszteriumot, hogy ezen ügyben törvényjavaslatot készitsen.

Közl. 52. 54. sz. P. H. 122. sz.

Békekisérlet Jellačić-csal Bécsben. A János főherczeg közvetitése folytán megjelent bán, nemzete nevében e három pontot fekteti az egyezkedés „megmásithatatlan" alapjául: 1) „Egyesittessék a magyar pénz-, had- és külügyminiszterium az összbirodalom kormányával. 2) Nemzetiségünknek és nyelvünknek adassék meg a tökéletes érvényes egyenjoguság a belkormányzatban épen ugy, mint a közös magyar országgyülésen. 3) A magyarországi szerb nemzet kivánalmai és igényei teljesittessenek." István nádor és Batthyány miniszterelnök azonban kijelentik, hogy az országgyüléssel és pártjukkal szemben nincsenek oly helyzetben, hogy e pontokat, igy a mint formuláztattak, elfogadhassák. Ezzel az értekezletnek vége szakad.

Jell. hiv. tudós. 1848. aug. 6-ról Pej.-nál 124. l. Ugyszintén P. H. 135. sz. és Frey-nál I. 208. l. V. ö. Rüst. I. 88. l. Frey, ki nagyon szereti regénynyel keverni össze a történetet, azt mondja, hogy Jellačić és Batthyány ingerültségben váltak el egymástól. Utóbbi azzal búcsuzott: „Viszontlátásra a Drávánál!" Mire Jellačić: „Nem a Drávánál, hanem a Dunánál!" — A bán jul. 28-án, küldött társai azonban már jul. 20-án érkeztek fel Bécsbe s minden helyet eljártak, hogy a döntő körökben kedvezőleg fogadtassanak, s hogy Horvátország követei a bécsi országgyülésbe befogadtassanak. (P. H. 120. sz.). Annyi sikerült nekik, hogy nemcsak az osztrák miniszteriumot teljesen megnyerték, hanem a gyülés és a politikailag éretlen székváros érzületét is elidegenitették hazánktól. Mire Jellačić Bécsbe érkezett, a katonatisztek és lakosok nagy része fáklyás zenével fogadá (P. H. 122. sz.). A küldöttség által formulázott alkupontok, melyek a tartományi gyülés által kiszabott határon is (V. ö. jul. 10.) tulcsapongtak, olvashatók Pej.-nál 122. s köv. l. E pontok között nevezetes az, hogy ámbár a háromegy királyság a bécsi miniszteriummal állana közigazgatási tekintetben közvetlen kapcsolatban, s ámbár Magyarhontól minden egyéb tekintetben független és önálló állást kapna, mégis köveleltetik, hogy „a ma-

gyar korona jövedelmei, a népességi szám arányában, a háromegy királyság javára is fordittassanak." — Másnapra a fennebbi találkozás után János főherezeg Frankfurtba elutazott s ezzel vége szakadt közbenjárói szerepének, mely után a horvátok még nagyobb vérszemet kaptak ellenünkben.

Julius 30. Vasárnap.

A bécsi országgyülés követeli s nem kéri a császártól, hogy haladék nélkül visszatérjen elhagyott székvárosába.

P. H. 125. 126. sz. Rendkivül jellemző az akkori bécsi dolgokra nézve az Augs. Zeit. egyik bécsi levele jul. 28-ról: „Minden viszonyaink csupa zavar márczius óta. Fiquelmont mindig halogatott mindent, Pillersdorf mindenre igent mondott; az uj miniszteriumnak kellene tisztába hozni dolgainkat, ez azonban semmit nem tesz. Még mind csak Innsbruckból várja megerősittetését, mi egyre elmarad." (Ezután nem sokára végbement ez is). „Akarná, hogy itt lenne a császár, hogy az eljöveteléhez csatlakozó népi elemet a történeti formák pártjával erősítené. De a császárnak tollába mondatja az orosz követ: Van Bécsben törvényhozó gyülés, a császár ott nem szükséges. Ma az országgyülésen kormányzóról lesz szó. De azzal semmit sem nyert a miniszterium. Hogy a császár leköszönjön, a baloldal szeretné, söt Stadion is a mellett nyilatkozott; de ki legyen utána s helyébe? A legközelebbi trónörökös meghasonlott a közvéleménynyel, s csak fia volna lehetséges azon esetben, ha ki tudná magát venni az anyai befolyás alól." (P. H. 130. sz.). — A császár visszatérésének sürgetésére nézve v. ö. aug. 15. jegyz.

Julius 31. Hétfő.

A képviselőház Pesten, Kossuth jul. 26-ki törvényjavaslata nyomán, miután az aldunai s tiszai részeken kiütött lázadás is bebizonyitotta, hogy ott a magyar lakosság erősitésére szükség van, határozatot hoz a Bács, Torontál és Krassó megyékben kincstári javakon eszközlendő székely telepitvények ügyében, e tekintetben vezérelvül állapittatván meg, hogy „egy-egy telepedőnek oly kiterjedésü földbirtoknál kevesebb ne nyujtassék, mint a mennyinek müveléséből egy szorgalmas család úgy élelmét, mint önállását biztosíthatja." Hat éven át adómentesség, a kevésbbé vagyonosak segélyezése, a

birtok méltányos áron átengedése állapittatik meg. Az imaházak, lelkészek, tanítók 6 évig az állam költségén tartatnak fenn.

Közl. 49. 54. sz. P. H. 119. 123. sz. Mondanunk sem kell, hogy a beállott háborús napok miatt, e telepitvény ügyében, az inditványon kivül semmi egyéb sem történt.

Augusztus 1. Kedd.

A kun nemzetőrök Szenttamásnál a tanyai kukoriczaföldeken, a Verbász irányában előrenyomuló szerbekre támadnak, s bár vigyázatlanul lesbe rohannak, elleneiket visszavonulni kényszeritik. Zichy Ferencz őrnagy hős halála.

Közl. 60. 66. 81. sz. P. H. 131. sz. A Serb. (149. l.) következő hibás tudósítást adja: „Aug. 20. (szept. 1.) elesett Zichy az ifjú magyar gróf Verbásznál, egy marok szerviánnal harczolván; tiz nappal később Castiglione ezredes Járeknél a Rómaisánczban megveri a szerbeket."

Augusztus 2. Szerda.

Eötvös vallásminiszter Rajačić karloviczi érseket, mint a ki az ápr. 26-ról elrendelt egyházi gyülekezetet megtartotta, sőt pártütő gyüléssé változtatta, magát törvénytelenül patriárkává választatta s ezen felül még nyilt lázadás élén is áll, — érseki és metropolitai hivatalától felfüggeszti, s a g. n. e. egyház kormányzásával ideiglenesen Athanáczkovics Pláto püspököt bizza meg. V. ö. jun. 3.

Közl. 58. sz. P. H. 130. sz.

Legay alezredes (2 lovas és 6 gyalog század) Fehértemplomnál a város megrohanására készülő szerb-illyr csapatot (1500—2000 ember) reggeli 7 órakor megtámadja, s két izben visszavervén szétkergeti. Veszteség a támadók részén 3 halott és 8 sebesült.

Frey I. 202. l. (a Koss. Hirl. után). Közl. 62. 66. sz. P. H. 131. sz. A felkelő csapat, mely a Loqua-nál táborozott, előző nap alkudozni próbált s a városba bocsáttatást követelt. A fehértemplomi tanács azonban igy kezdte hozzá intézett válaszát: „Rablókkal és gyilkosokkal nincs alku, ezeknek a rögtönbiróság kötele való" stb. (Az eredeti okmányok Freynál 200 l.) V. ö. aug. 23.

Auguszt. 3. Csütörtök.

A képviselőház, Gorove István inditványára, a németországi kérdésben kinyilatkoztatja, hogy a kormány követküldését (l. máj. 14.) helyesli, a német nemzet egységét rokonszenvvel üdvözli, a német elemmel a legszivesebb barátságban és szoros szövetségben akar élni, és hogy a bécsi kormány azon esetre „ha a frankfurti összpontosult német hatalommal a német egységnek kérdése felett háboruba keverednék, Magyarország pártfogására Frankfurt ellenében ne számitson.“ — Továbbá Eötvös vallásminiszter elemi tanügyi t. javaslatát veszi tárgyalás alá a ház. A javaslat szerint, mely legnagyobb részben elfogadtatik, joga van az államnak a szüléket kényszeriteni is gyermekeik iskoláztatására, a közoktatási költségeket átalános adó utján pótolni, s fő felügyeletet gyakorolni a tanügy kezelése körül. A vallásos oktatást a többitől el kell különzeni s a lelkészeknek átadni. Közös iskola állíttatik olyan helyeken, hol a gyermekek száma egyik felekezet részéről sem haladja meg az ötvenet. — Az elemi tanügy körüli tárgyalás aug. 10-ig nyulik.

Közl. 57—64. sz. P. H. 126—131. sz. Frey I. 152—165 l. A megállapitott törvényczikk P. H. 136 sz. — A németország. kérdésben hozott határozatot, mely egyébiránt a pragmatika sanctió-ból reánk háramló kötelezettséggel össze nem egyeztethető, megelőzte az, hogy a frankfurti képviselőház jul. 22-én egyhangulag kijelenté, miszerint Magyarországgal szövetségre ohajt lépni. A magyar képviselőház viszonozta e nyilatkozatot s azon parlamenttel készült szövetségre lépni, mely Ferdinánd király örökös tartományait a német birodalomban feloivasztani czélozá. Kossuth maga is, Ferdinánd király minisztere, minisztertársai nevében (de megkérdezése nélkül: Szemere III. 100. l.) támogatá a ház határozatát. — A közoktatási kérdést a felsőtábla aug. 25 én mellözi, miután a jelenlegi országgyülésnek „a haza megmentésén kell tanácskoznia.“ A méltóságos urak azonban, kik egy-két hétben tartottak egy-egy ülést (fél-fél órára), e határozatukkal csupán közönyösségöket árulták el a nagy fontosságu tárgyban, mi annál kevésbbé ne..thető, mert a körülmények a közoktatási ügyben gyors határozatot és orvoslást sürgettek. A lelkészi és tanítói osztály jövedelme ugyanis, a beállott mozgalmas napokban majdnem mindenütt fennakadt, s naponként érkeztek a miniszteriumhoz siralmas panaszok, hogy az eddig is nyomoruságos helyzetben lévő papok és tanitók, ha a státus nem segit rajtok, éhen fognak elveszni, mert a nép az 1848 : 20-ra támasz-

kodva, megtagadta tőlök fizetésöket. (P. H. 145. sz.) — Egyébiránt az utóbb idézett törvényczikket egész kiterjedésében nem is lehetett volna foganatositani, mert Eötvös számítása szerint, csupán a néptanítók kitartása, legkisebb fizetést számítva, 8—9 millió pfrtot vett igénybe, mi az állam erejét tulhaladta.

A jarkováczi és thomasováczi szerbek mintegy 200-an Karácsonyi István 1600 főnyi torontáli nemzetőrseregét Neusináról elkergetik s közüle futás közben többeket leöldösnek.

Közl. 68. 69. sz. P. H. 130. 136. sz. Klapk. Nat. II. 22. l. Serb. 149. l. (nap nélkül).

Auguszt. 5. Szombat.

Kossuth pénzügyminiszter, István nádor s kir. helytartó jóváhagyásával „5 millió ezüst pénz alapján, 12½ millió pfrt erejéig, egy és kétforintos magyar pénzjegyek kibocsátását vévén munkálatba“ (v. ö. maj. 24.), e dologról ujolag azon hozzáadással értesiti a közönséget, hogy a kétforintos pénzjegyek, melyek ezüst helyett minden közpénztáraknál elfogadtatnak, ezennel forgalomba is tétetnek. Első nemzeti bankjegyek. V. ö. aug. 10.

Közl. 58. sz. P. H. 130. sz. A hird. még Freynál I. 168. l. Az egyforintos bankók okt. 6-án tétettek forgalomba. (Kossuth jelentése Közl. 120-dik vagyis okt. 8. szám.)

Kiss Ernő ezredes Neusina és Szárcsa visszafoglalására Schiffner őrnagyot kiküldvén, ez Szárcsát reggel ostrom utján beveszi és felégeti. Neusina ellen azonban a szerb tüzérség túlnyomósága s majd katonáinak lankadtsága miatt sikerrel támadhatni nem remélvén, miután ellenein Ernesztházánál is győzelmet vett, Lázárföldre visszavonul. Estére a szerbek az üresen hagyott Ernesztházát kirabolják és felgyujtják. Másnap —

Auguszt. 6. Vasárnap.

Schiffner őrnagy segédcsapatokat nyervén, Neusinát Lázárfölde felől megtámadja, s miközben a Don-migue-

lek a Bucsákerdőt elfoglalják, maga egy osztály élén az égő falut rohanja meg s veszi be kétségbeesett védelmeztetés után. Meussinger főhadnagy.— A szerbek Jarkováczra hátrálnak.

Közl. 68. (magán tudósitás)., 64. 69. sz. (hivatalos tudósítások, melyek a napra nézve egymásnak ellenmondanak). V. ö. P. H. 131. sz. Szil. Forr. T. 104. l. Klapk. Nat. II. 22. l. (hibás nap: aug. 7.).

Maderspach őrnagy Fehértemplomról a várost nyugtalanitó szerb tábort Vracsegájon megtámadja, azonban Blomberg m. k. ezredes tétlensége miatt siker nélkül.

Asb. I. 124 l.

Augusztus 8. Kedd.

Az országgyülés küldöttsége Innsbruckban átnyujtja a válaszfeliratot s megkéri a Fölséget, hogy miután egészsége helyreállt, jőjjön Budára magyarjai közé, s „legfőbb jogait a törvények szentesítése által hü nemzete közt gyakorolja." Ferdinand, ki épen visszautazandó volt Bécsbe, megigéri, hogy az országgyülést személyesen fogja berekeszteni. V. ö. jul. 20.

Közl. 70. 71. sz. Jelentés a küldöttség eljárásáról P. H. 136. sz. A válaszfelirat tartalmából következtetve Pesten előre is tudták már, hogy a Fölség nem fog lejőni Budára. Kossuth, Ferdinand minisztere, a maga hirlapjában ehhez képest már jul. végén egy indítványnyal állott elő, hogy t. i. koronáztassék meg az ifju Ferencz-József főherczeg Magyarország külön királyává. „Atyja életében" ugymond K. „Őfelsége (Ferdinánd) is koronás ifjabbik királya volt Magyarországnak, oly eset, a mi gyakran előfordúlt történetünkben. A magyar nemzet kedveli ezt a drága főherczeget, Ferencz-Józsefet, kinek születésénél fogva a trónöröklésre kilátása van. A magyarok Istene hozza urunkat és királyunkat közénk, de hogyha ez meg nem történhetnék, akkor tegye meg Őfelsége tekintélyének legkisebb rövidsége nélkül, tegye meg a fönséges Ferencz-Károly főherczeg atyai szeretetből azt az áldozatot, hogy adjon nekünk Ferencz-Józsefben egy ifju királyt. A magyar nemzet, mint győzhetetlen óriás fogja őt védelmezni, ha kell, a pokol ellen is, az osztrák ház jövendője biztosítva leend; — a magyar azonban Budán akarja tisztelni királyát." (Koss. Hirl. jul. 29. sz. Freynál I. 144—148. l.). — Talán ez idő tájon történt az is, mit Szemere mond (III. 100. l.), hogy Kossuth, Ferdinánd király minisztere, négyszem közt István főherczeget megkinálta a magyar koronával, melyet azonban ez visszautasított.

Aug. 10. Csütörtök.

Kossuth pénzügyminiszter az osztrák egy és két forintos uj bankjegyek elfogadásától eltiltja a magyar középénztárakat, miután aug. 7-én az osztrák pénzügyérség is eltiltotta az állampénztárakat a magyar kormány egy és két forintos pénzjegyeinek elfogadásától. Egyszersmint a pesti pénzügyminiszter az arany és ezüst Ausztrián kivülre vitelét átalában eltiltja, az örökös tartományokba való ezüst-kivitelt pedig csak 500 frton alóli összegeknél engedi meg.

Közl. 64. sz. P. H. 134. sz. Koss. rendeletei még Szil-nál Forr. Tört. 103. és Frey-nál I. 210. l. V. ö. máj. 24. jegyz. Az arany és ezüst kivitele tilalmának indokát és történetét Kossuth aug. 24-én a képviselőházban adja elő. Ekkori beszédét l. P. H. 148. sz.

A szerb felkelők d. e. 11. órakor Járek falut Bács megyében három oldalról megrohanják. Castiglione ezredes azonban két órai vitéz harcz után a támadókat visszavonulásra kényszeriti. Veszteség magyar részen 8 ember holtakban és sebesültekben.

Közl. 69. sz. P. H. 137. sz. Mészáros hadügyminiszter e napon érkezik N.-Becskerekre.

Augusztus 13. Vasárnap.

Batthyány miniszterelnök megrendeli a hatóságoknak, hogy miután a nemzetőrök gyakori váltogatása s összes kimozdíttatása czéltalannak bizonyult be, „olyan nemzetőrökből álló hadi erőt teremtsenek, mely önkéntesen ajánlkozó, erős, egészséges egyénekből alkotva legyen, kik kötelezvék mindaddig mig a harcz tart, vagy a haza szolgátatukat igényleni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magokat." V. ö. jul. 5.

Közl. 66. sz. P. H. 134. sz. A rend még Köv.-nál Okm. 73—76. l.

A *Szireg* elfoglalására törekvő Sztratimirovics rácz fővezért (2 ezer ember s 8 ágyú) Wollnhoffer vezérőrnagy készen várva, Verbásznál reggeli 4. órakor megtámadja. A

meglepett ellenség szekereit a kukoriczákban hagyva harczirendet képez, de majd heves küzdelem után visszaüzetik. Jász-kun nemzetőrök. De-Vitte és Balázs őrnagyok. Jónák ütegparancsnok.

Serb. 151. 152. l. Közl. 66. P. H. 138. sz. Szireg birtokára az ellenség rendkivül nagy sulyt fektetett, mert az itteni sánczok birása volt a kulcs azon egyetlen töltéshez, melyen át a Krivaja-mocsárokon közlekedni lehetett, ezen kivül e falu, valamint Temerin és Jarek is, Szenttamással és Turiaval szemben feküdvén, mig a magyarok kezében volt, a szerbek szabadon mozoghatását igen megkötötte.

Augusztus 14. Hétfő.

Ferdinánd király Eszterházy miniszter ellenjegyzése mellett leiratot intéz a magyar országgyüléshez, melyben tudtul adja, hogy miután Bécsbe visszatért s egészsége helyre állott, a jun. 26-án István nádorra ruházott rendkivüli ideiglenes megbizást királyi jogainak gyakorlására nézve (v. ö. jul. 5.) ezennel megszünteti. Másnap

Augusztus 15. Kedd.

A Fölség irásbeli válaszát is kiadja az országgyülés feliratára, melyben megigéri, hogy az országgyülést szept. 17-én személyesen fogja berekeszteni, kinyilatkoztatván egyszersmint, hogy meg fogja védni az országot azok ellen, kik királyi parancsának s a törvényes hatóságnak nem engedelmeskednek, s hogy a horvátoknak meghagyta, miszerint béküljenek ki s Magyarország határát megtámadni s átlépni nem merészeljék. V. ö. aug. 8.

Közl. 76. sz. Függ. I. 336. (hol az utóbbi válasz kelt nélkül). Az előbbik leirat, (mely Szilágyinál is Forr. T. 120. l. megvan), aug. 22-én olvastatott fel a házban. — Utóbbi napokban Radeczky mind több-több előnyöket vivott ki az olasz fegyverek ellenében s aug. 5-én Károly Albert Majlandot, székvárosát, is kénytelen volt a diadalmas vezérnek feladni. Ekkor a két harczoló fél közt Anglia és Francziaország közbenvetésére fegyverszünet létesült. Bár Ausztriát e két idegen hatalmasság beavatkozása nagyon sérté, nemsokára a fegyverszünet meghosszabbításába is beleegyezett, remélvén, hogy ezen

idő alatt Magyarország és Bécs megzaboláztatik. A bécsi miniszterium tehát nyiltan el kezdé hagyni eddigi ingadozó politikáját s merészen állott a reakczió élére. Hogy czélját annál biztosabban elérje a Fölségnek közel kellett lennie,s visszatérnie rendes lakóhelyére. „A császárnak Innsbruckba vonulása a magyarok számára gyümölcsözött“ ugymond az egykoru hiv. Wien. Zeit. „E félreeső városban lelt legkivánatosabb alkalmat az orczátlanul vakmerő Batthyány Lajos gróf, az osztrák miniszterek tudta nélkül, cselek, ármányok és insinuatiók által kicsikarni azon rendeleteket, melyek Magyarországnak a birodalomböli kiszakasztását még határozottabbá még bevégzettebbé tevék. E kierőszakolásban a gróf hü segédre talált a jó érzésü de higeszü Eszterházy herczegben.“ (P. II. 230. sz.). — A magyarországgyülés tudta azt, hogy a Fölség lakása csak azért tétetett vissza Bécsbe, hogy a reakczionárius miniszterek és birodalmi képviselők annál inkább ellensulyozhassák hazánkban a szentesített törvények foganatosítását s megakadályozhassák a hongyülés jul. 11. határozatainak helybenhagyását, és ezt a föltevést a bécsi döntő körökről még a fentebbi jul. 15. válasz sem háríthatta el, habár ugy látszik, mintha annak feladata lett volna a királyi leirat kellemetlen hatását csillapítani.

Batthyány miniszterelnök megrendeli a Duna és Dráva közt fekvő törvényhatóságoknak, hogy miután Jellačič, daczára hogy neki „János föherczeg jelenlétében igéretet tett, hogy azon feltétel alatt, ha a magyar kormány hadi erejét a horvát határról hátra huzza (a mi meg is történt), maga is ugyanazt fogja tenni, most Horvátországban, nevezetesen Varasd körül, tetemes haderőt gyüjt,“ s határainkat megtámadással fenyegeti: állítsák ki tüstént minél nagyobb számmal a kiindulásra önkéntesen ajánlkozó nemzetőröket, fegyverezzék fel s gyüjtsék egy helyre azokat, hogy velök egy a dunántúli kerületbe e napokban kinevezendő hadvezér rendelkezhessék; ezenkivül intézkedjenek a hatóságok, hogy a horvátokat, ha betörnének, népfölkeléssel is visszaverhessék.

A rendelet P. II. 137. sz. és Freynál I. 217. l.

Auguszt. 16. Szerda.

A képviselőházban Mészáros hadügyminiszter ujonczállítási t. javaslata napirenden. A javaslat szerint a rendes katonaság létszáma,ide nem értve a határőröket,200 ezer főre emelendő,miből 40 ezer gyalog és 4300 huszár tüstént kiállítandó,ugyan-

annyi gyalog és lovas pedig első felhivásra készen tartandó. A katonai szolgálat ideje 6 év, (a határozatban 4), egy apának két fia be nem sorozható, megváltásnak és helyettesítésnek módja nincs, ujonczozás alá esnek a 19—22 évesek, az eddig szokásos toborzás megszünik, az egyházi személyek, és egyetlen fiuk vagy nők nem soroztatnak be stb. — A tárgyalás aug. 23-ig tart s rendkivül heves jellemet ölt magára ezen kérdésnél, hogy minő lábra állíttassék a katonaság? Végre a miniszter javaslata nyer többséget mely szerint sor ezredek a régi német lábon hagyatnak s csak további kiegészíttetésök rendeltetik el, az ujonczok ellenben magyar vezényletet, nemzeti szinü jelvényeket s „honvéd“ nevet kapnak.

Közl. 76. 77. sz. Szil. Forr. Tört. 105. 110. l. Forr. Férf. 6—8 l. A honvédujoncz, országgyülési végzés folytán megyéjétöl előre 20 pftot kapott. (P. H. 226. sz.). A viták menetére nézve v. ö. aug. 21.

Auguszt. 18. Péntek.

Batthyány miniszterelnök Szalay frankfurti követet felszólitja, hogy a B.-Pest és Frankfurt közti szövetség megkötését siettesse. „A reakczió“ ugymond Batthyány „már nyiltan lép fel, és többé nem titkolja szándékát s terveit. Magyarország van kijelölve első áldozatul. E végre az olasz győzelem után huszonnégy ezer katona küldetett Olaszhonba szintannyi végvidékinek felváltása végett, hogy ezek egyesüljenek azon tizennégy zászlóaljjal, melyeket Jellačić Varasd körül már is koncentrált. Ő hidakat készít s proklamáczióiban betörését igéri. Ha aztán a horvátok, szerbek és reakczionáriusok segedelmével legyőzik a magyart, akkor akarnak Bécsnek menni, hol Windisch-Grätz és Hammerstein Jellačićnak segédkezet nyujtand a végre, hogy megbüntessék azon oktalan várost és miniszteriumot, ki most bajunkat nagyobbitja és veszedelmünknek örül. Ezekből következik, hogy előttünk legfelebb három hét van. Arra szólitom tehát fel önt, hogy ezt értesse meg a német diétával, és birja azt mielőbb egy oly diplomatikai fellépésre nemzetiségünk és függetlenségünk mellett, legyen az követküldés, legyen az szövetségkötés, mely lépésnél fogva

megakadályoztassék azon irány és törekvés, melynek diadala csak antigermán felsőbbséget tenne uralkodóvá A u s z t r i á ban."

A levél F ü g g. I. 346. l. S z a l a y minden sürgetése a szövetség dolgában eredmény nélkül maradt. Aug. 19-én ugyan János főherczegnek, a birodalmi kormányzónak, bemutattatva, ettől szivesen fogadtatik, de már szept. 15-én H e c k s c h e r külügyminiszter azzal lepi meg, hogy I s t v á n nádortól nyert meghatalmazása az aug. 14-ki leirat (l. e.) folytán megszünt. S z a l a y tiltakozott e képtelenség ellen, mignem S c h m e r l i n g, az uj külügyminiszter, okt. 1-én kijelenté előtte, hogy a F r a n k f u r t b a n lévő osztrák követ közlése szerint, F e r d i n á n d király roszalja ide küldetését, s felhatalmaztatását semmisnek nyilvánitja. Sz. ekkor elhagyta Frankfurtot. (További müködését l. nov. 11.)

Aug. 18. Szombat.

B é l d i Ferencz V a y kir. biztos parancsa folytán oly czélból jelen meg N a g y s z e b e n ben, hogy az ott fészkelő „román nemzeti bizottság" bujtogatásainak véget vessem. A bizottság tagjai azonban menekülnek, s csupán L a u r e a n i t és B a l a c e s c u t sikerül Béldinek a P u c h n e r től nyert katonasággal elfogatnia.

K ö z l. 88. sz. K ö v. E. T. 78. l. Az elfogottak, miután kiszabadításukra társaik mintegy kétezer fegyveres kérelmezőt vezettek Szebenben aug. 25-én szabadon bocsáttattak. — A b a l á s f a l v i csoportozás utát, (l. máj. 15.) az oláhok nemzeti bizottsága a szászok fővárosába huzódott, hol ez utóbbiak egy választmányt neveztek ki (élén B e n i g n i, a S i e b B o t e szerkesztője), mely az oláh bizottsággal összhangzásban müködjék vagy is inkább azt sugalmazza, és a magyarokkal bekülni ne engedje. A szász bureaucraták hivatalukat befolyásukat, a papok gazdag dézmájokat féltették az unio foganatosítása esetére, s miután a Fölség az unio-törvényczikket, melyre a szász követek is rászavaztak, megerősité, az ellene tiltakozó szász küldöttséget pedig rendre utasitotta, nem maradt más hátra, mint „körültekinteni", s a románok ellenszegülési hajlamát titkon ápolgatni, arra oktatván őket, hogy az unio érvényét nem lehet elismerniök, mert a román negyedik alkotmányos nemzetnek még nincs elismerve. (P. H. 66. sz.). A m i h á l c z f a l v a i eset (l. jun. 2.) igen kedvező alkalmat nyujtott nekik, hogy a székelyek és magyarok elleni gyülöletet szítsák; egyszersmind azon eszmét is bele oltották a tudatlan oláhokba, „hogy most annyi szántóföldet, rétet és erdőt kell elfoglalni, mennyi csak lehetséges, mivel a földesurak is évek előtt némely darab földeket majorsági földekké tettek, melyek pedig urbériek voltak" s t eff. Az oláh bizottság tehát ezen különben is kedvelt

hangon burolta a kedélyeket, s a pópák által, kikkel az egész tartományban összeköttetésben állott, a legveszélyesebb kommunisztikus eszméknek lőn terjesztőjévé. E miatt a lelkészeket, kik erőszakoskodásra vezették a népet, több helyen be is kellett fogatni. Az oktatás kesernyés gyümölcsét a szászoknak is nem sokára meg kellett kóstolniok. „Az oláhok jószágai szász szántóföldekre és rétekre hajtattak... A szebeni oláh majorosok... barmaikkal... háborítlanul legeltették heteken, hónapokon át a szebeni polgárok buja buzaföldeit és réteit. Százankint lehetett látni naponkint az ökröket és lovakat, melyek a szebeniek buja földjein és rétein barangoltak, senki sem gátolta ezen botrányt mindaddig, mig a jó egyetértés a szász és oláh politikusok közt fennállott... Végre azonban ... az oláh majorosok nomádi müködése erélyesen félbeszakasztatott. Két század polgárőrség segélyével a mezőkön legelő barmok behajtattak. A mezőkön okozott kár összesen mintegy 10—12 ezer vfrtra rúgott." Az oláh „Gazetta" hirdette, hogy a tizedszedés törvényesen meg van szüntetve, az unio ellen azonban, mely e törvényt az oláhokra is kiterjeszté, tiltakozott. A szóvivők átalában „ugy állitották fel a dolgot a nép előtt, hogy a mit nyertek, egyedül a császárnak, nem pedig a rendeknek, s különösen nem a nemességnek köszönhetik. Uj tér nyilt meg a cselekvényekre a bujtogatók előtt, mikor az oláh határőrvidékiek parancsot kaptak a szegedi táborba indulásra. Már előre ki volt minden csinálva. Hónapok óta vannak már Barnucz és Laureani stb. folytonosan utban a tartomány egyik végétől fogva a másikig. Néhány nappal ezelőtt azonban ismét visszatértek Szebenbe, és itt tartották és a környékben hol a másik oláh határezred főtisztikara van, Orláthon titkos gyüléseket." (153. sz.).

Első támadás Fehértemplom ellen. Bobalics ráczai (mintegy 6 ezer ember) Vracsegaj és Kusich felől reggeli 4. órakor három csapatban megrohanják a várost. A polgárság azonban, élén Maderspach őrnagygyal, s a kevés számu temesi nemzetőrök (Skublich főhadnagy) és illyr-bánsági katonák (Philipeszko hadnagy) kétségbeesett elszántsággal védelmezik a minden oldalról felgyujtott város sánczait. D. e. 8. órakor a város fele része már az ellenség birtokában. Déli 12. órakor a lángok a templom körül is kiütődnek s Knićanin szerviánai a védők háta mögött a vásártérre nyomulnak. Ekkor érkezik Versecztől Blomberg ezredes segédcsapata, minek folytán a támadók a házak közül kiveretnek. Azonban künn még 6 óra hosszat folyik a csatározás, mignem esti 9. órakor a szerbek Thomasovácz felé elhuzódnak. A német polgárság a városi áruló szerb lakosokat leöldösi. Veszteség a szerbeknél

290 halott, a védők részéről 64 ember holtakban és sebesültekben.

Serb. 174 s köv. l. Közl. 79. sz. 81. 82. P. H. 144. sz. Frey I. 238. l. Vahot I. 82. l. (képtelenségekkel vegyest.) V. ö. aug 2. 23.

A Kiss Ernő ezredestől küldött Vécsey őrnagy Tarasnál a szerb felkelőket a Tiszán átveri s a falut egészen fölégetteti. V. ö. jul. 14.

Közl. 81. sz. P. H. 143. 144. sz. (aug 20.). Szil. Forr. T. 121. lap.

Második támadás Szent-Tamás ellen. Bechtold m. kir. fővezér a Sztratimirovics vezérlete alatt álló elsánczolt szerb tábort reggeli 6. órakor Wollnhoffer dandárával Kis-Kér felől megtámadtatja, s mig maga a sánczokat és a községet löveti, azalatt a verbászi vonal ellen Bakonyi gyönge csapatát küldi rohamra. A Sándor-gyalogok már belől jutnak a sánczokon s a kétségbeesett bátorsággal küzdő szerviánokat és albániaiakat visszaverik, midőn a legyőzötteknek egy zászlóalj határőr érkezik segitségökre, minek következtében a támogatás nélkül hagyott magyarok visszahuzódni kényszerülnek (d. u. 3. óra). Végre 8 órai kölcsönös s főkép a szerbek részéről heves ágyuzás után a hadereje legnagyobb részét veszteglésre kárhoztató Bechtold érzékeny veszteséggel vonul vissza. Kitüntek Aulich alezredes és Lenkey százados. Veszteségünk 2 halott és 110 sebesült. Fiáth Pompejus főhadnagy bajnoki halált hal. — A szent-tamási működéssel egyidejüleg Kolowrath és Castiglione ezredesek Turiát támadják meg (reggeli 5. óra), hol Joannovics parancsnokolt. Öt óra hosszat tart már a kölcsönös ágyutűz, midőn a Vásák és Schwarzenbergek a helységre rohannak, azonban a szerbek gyilkos lövései elől, s mintán hátban is fenyegettettek, végre eredménytelenül huzódnak vissza. — E nap Földvár ellen is intéztetik szintén sikertelen támadás.

P.H. 141.143.148.149. sz. Közl. 74.82. sz. Serb. 153—102 l. Klapka Nat. II. 23—25. l. Szil. F. Tört. 111—113. l. — E támadás a magyar kormány határozott rendeletéből történt, melyet a szerbek naponként való térfoglalásai s kegyetlenkedései valahára kihoztak türel-

méből. Bechtold azonban ugy intézte az ostromot, hogy a siker lehetetlenné váljék. Wollnhoffer ezután öregség miatt leköszönt s helyébe Bakonyi lépett, miről Deák miniszter aug. 26-án értesité a képviselőházat.

Auguszt. 20. Vasárnap.

Ferdinánd király Mészáros hadügyminiszternek rendeli, hogy a Magyarországban tanyázó, nem a magyar koronához tartozó ezredeket a többi örökös tartományokban elhelyezett magyar ezredekkel váltassa fel, egyedüli kivételével azon ezredeknek, melyek jelenleg még Olaszországban az ellenség előtt állanak."

Közl. 79. sz.

Auguszt. 21. Hétfő.

Perczel Mór a képviselőházban a szenttamási harczok miatt árulással vádolja a vezérséget. E vád által a miniszterium sértve érzi magát s Perczel ellen az egész ház felindul, ki azonban, bár a ház rosszalását fejezi ki a gyanusítás felett, a vádat vissza nem veszi. Napirendre nem kerül a sor.

Közl. 75. sz. P. H. 140. 142. 143. sz. A beszédek még Freynál I. 220—228. V. ö. Lev. I. 127. Szil. Forr. Tört. 115—119. l. F. Férf. 180. 227. 240. l. Perczelnek ezen, a képviselőház előtt mindenesetre tapintatlan, habár egyébként helyes sejtelmen alapuló. vádjából Batthyány csinált magának legtöbb kellemetlenséget, kit többi minisztársai most is csak gyöngén támogattak. Miután Mészáros magát a hadsereggel azonosítá, s arra szólítá fel a házat, hogy vagy őt kárhoztassa, vagy Perczel idő előtti kifejezését: a miniszterelnök, mint a kormány feje, ezt szintén kivánta, azon hozzá tétellel, hogy vagy a kifejezés rovassék meg, vagy mondja ki a ház a minisztérium ellen a bizalmatlanságot. Perczel azonban megmarad kifejezése mellett, söt a minisztereknek „zsarnokság"-ot lobbant szemökre. Madarász folytatja a támadást, s kimondja, hogy ha az ellenség meg nem veretik „a késedelem oka egyenesen őket terheli." Nyáry szintén a minisztérium gyöngeségét emeli ki s Madarásznak védelmére kél, a dolog mibenléte felől azonban Szentkirályi kihallgatását sürgeti, ki a délvidékről épen ekkor Pestre érkezett. Végre Batthyány elkeseredéssel jelenti ki, „hogy ha ház elfogadja Nyáry képviselő ur indítványát:

holnap minisztérium nem lészen, mert én még ma lelépek.“ A pesti közvélemény, mely a kormányt átalában erélytelenségről és tétlenségről vádolá, e miatt már ekkor nem sokat búsult volna, annál kevésbé, mert a miniszterelnök az épen ekkor tartó ujonczkiállítási vitákban czélszerüség tekintetéből makacsul ellenszögzé magát oly követeléseknek, melyeket a katonaság megmagyarosítása tekintetében a baloldal igen erősen sürgetett.

Aug. 22. Kedd.

Asbóth alezredest Uj-Moldován mintegy 400 főnyi szerb-határőr csapat reggeli $4^1/_2$ órakor megtámadja. Asbóth öt óra hosszat tartó csatározásban védi magát, s már-már győzelemre jut, midőn túlnyomó erőtől tartva Szászkának elhuzódik. A szerbek Uj-Moldovát felgyujtják. Veszteség magyaroknál 3 halott s 12 sebesült, a szerbeknél összesen 21 ember.

Közl. 87. sz. Szil. F. Tört. 122. l. F. Férf. 141. l. ö. P. H. 150. 152. sz.

Aug. 23. Szerda.

Vitális őrnagy Fehértemplomnál a Versecz felöli szöllőhegyek körül a város ellen támadó szerb felkelőket visszaveri s Krusiczá-ig üzi. Kálnoky főhadnagy, Schölskorn hadnagy. Veszteség magyar részen 3 halott s 4 sebesült.

Közl. 110. sz. P. H. 147. sz. (hivatalos jel). Szil. F. Tört. 121. l. Frey I. 240. l. Serb. 177. l. (aug. 24.). — Aug. 19. (l. e.) után a szerbek ismét alkudozáshoz kezdtek, szertelen követeléseikkel azonban elutusíttatásra találtak. Fentebbi harcz végeztével este ismét egyezkedési ajánlatot tesznek, minek folytán Vitális többekkel együtt más nap átmegy a szerb-osztrák táborba. Az alkuból semmisem lett, Vitális azonban, ki a 9. honvéd zászlóaljjal aug. 21-én érkezett Fehértemplomba, lelép tisztségéről, midőn a veres sipkások vezénylete Rácz századosra marad. V. ö. aug. 19. 23.

Aug. 24. Csütörtök.

A képviselőházban az országos költségvetés s Kossuth pénzügyi javaslatai szőnyegen. A kiadás czimei. Királyi udvar $^3/_4$ évre 2.166,667 frt. Nádor udvara és hivatala 112,860 frt. Miniszterelnök 41,750 frt. Külügyminiszter 49,398 frt. Belügyminiszter 408,720 frt. Pénzügyminiszter 1.44,910 frt. Közmunka és közlekedés 4.412,475 frt. Földmivelés ipar és ke-

reskedés 318,813 frt. Vallás és közoktatás 825,414 frt. Igazságminiszter 404,590 frt. Hadügy 16.480,000 frt. Összesen 28.845,507 frt, melyből a bevétel bevonása után fedezendő marad 18.718,777 frt. — Apr. 11-én találtatott a' pénztárban 506,015 frt. Ettől kezdve junius végeig a bevétel 3.010,943 frt. Az 1848 és 1849-diki mindkét évre szóló költségvetés eredményét összefoglalva, a hiány 1848-ban 16.000,000. frt, 1849-ben 45.000,000 frt, összesen 61.000,000 frt, azon esetre számitva, hogyha a háboru 1849. végeig tartana. Miután nem tudhatni, hogy a javaslott adónemekből mennyi gyülend be, a pénzügyminiszter a jul. 11. határozat nyomán az egész hiányzó összegre hitelt kér, s felhatalmazást, hogy kamatatlan pénzjegyeket bocsáthasson ki, melyeknek beváltásaért az állam minden jövedelmével felelős legyen, s melyek az 1852 évtől kezdve évenként 3 millió pfrttal törlesztessenek. E jelentés és a kapcsolatában lévő t. javaslat, melyre a központi bizottság részéről Lónyay Menyhért előadó tesz észrevételeket, huzamosabb ideig állandó tanácskozási tárgy marad, azonban a ház mingyárt az első napon felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a mennyiben a költségvetést a közjövedelmek nem fedeznék, az ország 1848. második félévi és 1849. évi közszükségeinek fedezése végett a kincstár számára 61 millió forint erejéig hitelt nyisson, illetőleg kamatatlan pénzjegyeket bocsásson ki.

Közl. 82—86. sz. Az átalános tárgyalás aug. 28-án fejeztetik be.

Aug. 26. Szombat.

A magyar kormány Beöthy Ödön főispánt Bács, Torontál, Csongrád és Csanád megyékbe Szentkirályi Mór helyére rendkivüli királyi biztosnak nevezi ki. V. 5. jul. 24.

Közl. 83. sz. Szentkirályi, a Jász-kun nemzetőrökkel együtt, kikre személyesen akart felügyelni, már ekkor visszatért a déli táborból, az események szellemével s némikép multjával meghasonlva.

A szenttamási szerbek az ókéri magyar tábor egy részét Sziregen d. u. $2^1/_2$ órakor ismét megtámadják. Harmadfélórai tüzelés után rohamot intéz az ellenség, de a ma-

gyarok szuronyától, kiknek időközben 2 ágyu érkezett segélyökre, Temerinről véresen vissza kergettetik, s futásnak ered. Veszteségünk 6 ember.

Hivat. jel. P. H. 150. sz. Közl. 86. (aug. 24.). Sziregre vonatkozólag v. ö. aug. 13. jegyz.

Aug. 28. Hétfő.

Batthyány és Deák miniszterek a buda-pesti kormány megbizásából Bécsbe indulnak, oly czélból, hogy ott a jul. 11. ki határozatra megerősitést nyerjenek, továbbá rábirják a Fölséget, hogy parancsolja meg a Magyarországban lévő katonai parancsnokoknak, miszerint a magyar kormánynak engedelmeskedjenek, Jellačićnak pedig izenje meg, hogy hazánkat meg ne támadja, sőt a horvátokkal együtt fegyvereit tegye le, — egyszersmint ohajtják a miniszterek megtudni, mikor jő le a Fölség hosszabb időre hazánkba.

Függ. I. 413. l. Kossuth beszéde: Közl. 82. sz. és Szil-nál F. Tört. 116. 133. v. ö. 152. l. B.-Pesten a délvidéki szerencsétlen harczok s átalában a minisztériumi ingatag és tétlen politika miatt a kedélyek igen fel voltak ingerülve a kormány ellen, melynek feje Batthyány minden erélyesebb rendszabályt kerülte, mit Bécsben forradalmi szándékra magyarázhatnának, nehogy ez által a dynasztiával kiegyezkedés utjába akadályok görditessenek. Végre azonban a minisztérium tisztába akart jöni a bécsi dolgokkal, miután belátta, hogy az eddigi erőtelen politika, csak ellenségeink bátorságát növeli, s időt enged nekik harczi készületre. A miniszterelnök azonban hazáját végveszélytől féltette, ha a forradalom árja elborítaná, s ez okból, csakhogy a bécsi kormánynyal való nyilt szakadást kikerülje, kész volt engedményekre s nevezetesen a birodalmi államadósságok egy részének elvállalására is, habár ez eszme Pesten legkisebb népszerüséggel sem birt, annyival kevésbbé, mert a politikai körök és gyüldék szelleme, Kossuth által sugalmazva, a szigoru jogosság teréből egy lépést sem volt hajlandó önként feladni. V. ö. szept. 4.

Kiss Ernő ezredes huszár előörsei Aranyi főhadnagy alatt Ecskánál a szerb felkelőket, kik közt két század gyalog is volt d. u. 4. órakor visszaverik. Veszteség magyaroknál 1 halott s 1 sebesült.

Közl. 88. sz. P. H. 152. sz.

Asbóth őrnagy Rácz Sándor századossal egyesülten Ó-Moldovából kiveri a szerbeket s részben a Dunába szorítja. Ó-Moldova porrá ég.

Közl. 90. sz. P. H. 154. sz. (hiv. jelentés). Asbóth (I. 124. l.) a harczot aug. 23-ra teszi, hibásan. Az aug. 22. alatt idézett hivatalos tudósítás Asbóthot alezredesnek, a kéz alatti ugyancsak hivatalos jelentés pedig órnagynak irja.

Aug. 29. Kedd.

A szerb felkelők Istvánföldnél (Hajdusitza) az Allibunár irányában átkelt magyarokat megverik s Istvánföldét hamuvá és rommá változtatják. A magyar csapat vesztesége 20 halott.

A Sieb. Bote után P. H. 187. sz.

Aug. 30. Szerda.

Második támadás Fehértemplom ellen. Kničanin szerviánai reggeli 4. órakor túlnyomó erővel rohannak a város ellen, azonban a polgárság s legkiváltkép a 9-ik zászlóalj (Pliecz százados) hősies küzdelme folytán d. u. 2. órára viszszaüzetnek. Blomberg ezredes sorkatonaságát a harcz ideje alatt a várostól egy órányi távolságban heverteti, s a küzdelem végére érkezik Fehértemplomba. A harczban kitünik Abancourt Károly őrmester. Gyurics szerb kapitány elesik. Részünkön veszteség 5 halott s 22 sebesült.

Hiv. jel. Közl. 128. v. ö. 88. 110. sz. Serb. 177. l. (nap nélkül.) — Asbóth (I. 124. l.) és Vahot (Honv. K. I. 85. l.) a napot aug. 31-ára teszik. Az ellenség számát a hiv. közlemény 2, Asbóth 5, Vahot (szokása szerint jól elhajtván a sulykot) 13 ezer emberre teszi. — Pliecz nevét a Közlöny egyik magán tudósítása „Blicz"nek, másika (189. sz.) „Blietz Antal"nak, egy hivatalos harmadik értesítés pedig (egyenesen a 9-ik zászlóaljtól Fehértemplomról szept. 24,) „Plicz János százados"nak, Asbóth végre a 9. z. a. egyik századosát „Villám"nak irja. Egy jun. 19. ki tiszti kinevezésben (Közl. és P. H. 89. sz.) a 9. z. a.-hoz századosnak „Pleitz János főhadnagy" neveztetik ki. — Pliecz János okt. 16-án a 38. z. a. hoz neveztetett ki őrnagyi ranggal, s egy hiv. kimutatásban már „Villámi János" néven fordúl elő. (Közl. 161. sz.) — Blomberg előző napok valamelyikén személyesen találkozott Nugent tel Jellačić ügynökével s ezt a jun. 10. kir. nyilatkozmányt előmutatván, felhívta, hogy mutasson neki ezzel ellenkező irásos királyi rendeletet. Nugent válaszolá, hogy olyan még most nincs, de lesz nem sokára. (Bőv. Közl. 85. sz.)

Aug. 31. Csütörtök.

Ferdinánd király kéziratot intéz István nádorhoz, mellékelvén az osztrák minisztérium ily czimü dolgozatát; „Emlékirat a Magyarország és Ausztria többi országai közt fennálló egységi kapocsról.“ A kéziratban megrendeltetik, hogy a magyar minisztérium nehány tagja 8—14 nap alatt menjen fel Bécsbe, értekezni egyfelől az emlékiratilag kifejtett egységes összbirodalmi kormányzatról, melynek tervét a Fölség is helyesli, másfelől azon előfeltételekről, melyeknek alapján remélni lehet, hogy a János főherczeg Frankfurtba távozásával megszakadt alkudozás a horvátokkal ismét megujitható s a háboru kikerülhető leend. Az előfeltételek ezek. 1. Az alkudozáson Bécsben Jellačičnak vagy felhatalmazottjának jelen kell lennie. 2. Minden ellenségeskedést kölcsönösen meg kell szüntetni. 3. A „bán és metropolita“ személyét sértő rendszabályokat vissza kell vonni. 4. A határőrséget ideiglenesen a bécsi hadügyminiszterség alá kell bocsátani. — Az emlékirat pedig bebizonyitani igyekszik, hogy a legfelsöbb államkormány vezetésénél a pénz- és hadügyek kormányzásában való egységet hazánk és az örökös tartományok között már a pragmatica sanctio megállapitotta, régibb országgyüléseink több törvényczikkben elismerték, s hogy annál fogva a magyar független had- és pénzügyi minisztériumokat a bécsi központi minisztériumba kell olvasztani s a Magyarország alkotmányába márczius óta behozott változtatásokat, ezek közt különösen az 1848: III. 2. t. czikket is, melyek az összbirodalom egységének ártanak, meg kell szüntetni, annyival inkább, mert a császár márcz. 15-én az osztrák-német tartományok számára is alkotmányt igérvén, „e percz óta a törvényhozó hatalom nem vala, mint régen, kizárólag a monárkhánál“, s az uralkodónak jogosultsága sem volt a márcziusi engedményeket a birodalom egy részének nyujtani. Ezenkivül elpanaszolja az emlékirat, hogy a magyar minisztérium a birodalmi államdósságok egy részének elvállalására nézve mindeddig semmi tényleges biztositékot sem nyujtott, s számos példákat hord fel arra nézve, hogy a magyar független had- és pénzügyi minisztériumok a biroda-

lom Lajthán innen és túl fekvő részeinek kormányai között zsurlódásra és szakadásra adtak okot, s a közös birodalom rövidségére állanak fel, hogy a független magyar kormány az országban kiütött „fölkeléseket és lázadásokat" nem birta megfékezni, hogy több, jogkörét túlhaladó dolgokba avatkozott u. m. Frankfurtba követeket küldött, a katonák esküjét megváltoztatta, a hongyülésen 200 ezer ujonczot szavaztatott meg, mely „veszélyes szinben" tünik fel, mert a belföldön a rendet kisebb haderővel is helyre lehetne állítani stb. Végül kimondatik: hogy „az Ausztriai császárságtól különvált magyar királyságnak fennállása polititikai lehetetlenségnek tekintendő."

A kézirat és emlékirat Sammlung der für Ungarn erlass. Allerh. Manifeste u. Proklam. Anhang 1—23. l. A kézirat még Pej. nál 128. l. és Frey nál II. 5. l. Az emlékirat. P. H. 161—164. sz. — E nagy ügyességgel szerkesztett, de lelkiismeretlen emlékirat egyike a forradalmi korszak alatt felmerült legfontosabb államokmányoknak. Határozottan jelzé a dolgok uj fordulását s kimutatta a politikai irányt, melyet a bécsi kormány százakodok óta titkon követett, ezután pedig követni akar nyiltan. Midőn ez emlékirat a magyar királyság független fennállását „politikai lehetetetlenségnek" nyilatkoztatta s a királyilag szentesitett törvények megváltoztatásának „mellőzhetlen szükségét" és módját kijelenté, megalapítá a jogvesztési tant, melynek mindazon vezéreszméit előadá, melyeket egy későbbi politikai iskola bővebben is kifejtett és reánk alkalmazott. A Pesten lévő miniszterek nagy megütközéssel vették az osztrák kormányférfiak által szerkesztett iratokat, az elsőt, annyival inkább, mert a) Batthány és Deák már két nap óta (l. aug, 28.) Bécsben lévén, különösnek tünt fel, hogy az udvar magyar minisztereket kiván, holott a fennlevők kihallgattatást sem képesek nyerni a Fölségnél, s mert b) a bécsi miniszterek hivatlanul megszabták a Jellačić-csal való egyezkedés előfeltételeit, kit az emlékirat már „bán" néven említ. Szept. 4-én tehát futár által értesítik a magyar miniszterek Batthyányt és Deákot az érkezett iratokról, kijelentvén, hogy valamint eddig, ugy most is hajlandók a horvát viszonyokat a jog és méltányosság alapján kiegyenlíteni, de a királynak Magyarországot illető dolgokban csupán ők adhatnak törvény szerint tanácsot, mint felelős magyar miniszterek. — Az emlékiratra a magyar országgyülés, a bekövetkezett háborus idő miatt, mely minden közjogi vitákat háttérbe szorított s feleslegessé tett, adós maradt a felelettel, azonban ujabban Deák Ferencz Lustkandl müvét tüzetesen czáfolván (Csengery, Budapesti Szeml. 1865. 1—170. l.) közvetve az emlékirat politikai és jogi állitmányait is halomra döntötte, a mennyiben előttünk ugy látszik, hogy Lustkandl könyvének irányát és főelveit

az emlékiratból kölcsönözte. — Nekünk nem lehet feladatunk e helyt tüzetes vizsgálat alá vennünk a terjedelmes emlékirat minden javaslatait és elveit, csupán azon viszonyt akarjuk röviden érinteni, mely az u. n. pragmatica sanctio és hazánk országos függetlensége közt létezik és gondoltatik. Az emlékirat azt mondja: „A pragmatica sanctio értelme mindig oly világosnak, oly kikerekítettnek tekintetett, hogy iránta soha semmi kétség fenn nem forgott. A legfelsöbb kormányzás egysége, az összes fináncügy vitele, a sereg kezelése és vezetése volt a monárkhia osztatlanságáról szóló alap törvény szükséges folyománya." De hogy ha ez igaz, volna, akkor a pr. sanctio nem biztosítéka lett volna önálló alkotmányunknak, hanem eltörlése, s nem az ország nagylelküségének és bölcseségének, hanem a korlátlan uralkodói jognak lenne oklevele. Ily felfogást pedig maga az 1723. II. 9. hazudtol meg, mely azt mondja, hogy „a nöágnak ekképen elfogadott örökösödésére is kiterjesztessék az 1715. évi 3-ik törvényczikknek rendelete, mely szerint a nemzet biztosíttatik, hogy a fejedelem Magyarországban soha másként országlani s kormányozni nem fog, mint az országban alkotott s jövendöben alkotandó törvényei szerint" stb. E törvényekben szó sincs „a legfőbb kormányzás egységéről," söt inkább határozottan ki van kötve, hogy Magyarországot a többi tartományok mintájára nem szabad kormányozni; sem a pénz- és hadügy Bécsben összpontositásárólnincs szó, sőt inkább meg van szabva, hogy az adót és a katonaságot a hongyülés határozza meg, annak hova fordításáról és elhelyezéséről ugyanaz intézkedik a m. k. helytartótanács utján. Igy értelmezték az 1723: 1. 2. t. czikkeket (vagyis a Magyarhont kötelezö pragmatica sanctiót) Mária Terézia s II. Lipót, kik esküt tettek le az ország alkotmányának megtartására, s utóbbik az 1790: 10-ben, világosan kijelenté, hogy hazánk „egész országlási formájára nézve független és semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs hanem saját önállással és atkotmánynyal bír" stb. Az 1723: 1. 2. Magyarországot a németszláv örökös tartományoktól való azelötti teljes függetlenségében tehát meghagyták, a birodalom Lajthán inneni és tuli része közt az uralkodó személyének egységén s a kölcsönös védelmi kötelezettségen kivül, melyet már az 1790: 6 is elismer, semmiféle más közös ügyet nem alapítottak, s kiváltképen semmi igényt és jogot sem nyujtottak az örökös tartományoknak arra nézve, hogy törvényhozásunk s országos önállásunk jogkörét csorbitsák vagy elnyeljék, s a törvényalkotásnak ezer éves szerződvényeken és szentesített határozmányokon alapuló tényezöi közé zavarólag lépjenek. Ily szerep annál kevésbbé illeti meg az örökös tartományokat, mert ha szintén a pragmatica sanctio ép ugy magában foglalná a birodalmi had- és pénzügy összpontositását, a mint nem foglalja, azon esetben is ezen összpontosításra sokkal inkább Buda-Pest tarthatna számot, mintsem Bécs, miután Magyarország a Fejedelem országai közt

területileg legnagyobb, s folyvást alkotmányos önkormányzattal birván, politikailag legérettebb. Magyarország sohasem vágyódott felül kerekedni az örökös tartományokon, s az összbirodalom pénze és vére felett intézkedni magának jogot nem formált. A bécsi miniszterek részéről pedig ily igény különösen botránkoztató volt ránk nézve 1848. nyarán, midőn ők az örökös tartományokat sem tudták kielégiteni, magában Bécsben sem voltak képesek jó rendet tartani, hatalmunkat kénysezerültek huzamosabb ideig megosztani az Aulaval és a „Sicherheits-Comité"-val, nem csak a Szent-István tornyán kényszerültek eltürni a német nemzeti szineket, hanem közelállottak ahhoz, hogy a frankfurti minisztérium parancsára az osztrák szineket még a katonaságnál is német birodalmi szinekkel cseréljék fel, és a mi mindezeknél több, arról voltak ismeretesek, hogy Magyarhon ellenségeivel rokonszenveznek, Jellačićnak pénzt és ágyukat küldöznek, politikájukra nézve legkisebb önállással sem birnak, mert egy titkon müködő reakeziónak sugalmazásait követik. Ily körülmények micsoda biztositékot nyujthattak volna arra nézve, hogy a magyar nemzet pénze és vére, Bécsben rendeltetéséhez hiven fog kezeltetni? s hogyan nyugodhatott volna bele e szerint Magyarország legfőbb jogainak átadásába főkép oly időben, midőn az Európaszerte megindult demokratikus és szabadsági szellem inkább hajlandó volt több jogokat követelni, mintsem a régi önállóságot is feladni. De azt sem engedhetjük meg, mintha „a magyar kormányba márczius óta behozott intézkedések" ellenkezésben állanának a pragm. sactióval. Ugyanis az utolsó pozsonyi országgyülés czikkei százados törvényekre vannak fektetve, és oly alapelvekre, melyeket minden koronás király esküvel szentesitett. A független s felelős kormány azon ősi törvényes elven alapul, hogy Magyaroszág szabad ország, semmi más népnek vagy országnak lekötve nincs, saját eddigi vagy ezutáni országgyülési törvényei szerint kormányzandó (1790: 10; 1715: 3.) s a hütlen kormányférfiak és tanácsosok az országgyülés által feleletre vonhatók; a nádori hatalom, szintén régi törvényekből ered, melyek megszabják, hogy ha a király nem lakik az országban, a végrehajtó hatalmat helyette a nádor gyakorolja; a had- és pénzügy eleitől fogva országgyüléseinken tárgyaltatott s határoztatott meg, mire nézve töméntelen t. czikkeket idézhetnénk (lásd ezeket Récsy M. közjog. és Deák i. m.); egy szóval az 1848, törvények, a mint az 1861. magyar országgyülés mondja, „csak ujabb és határozottabb alakot adtak a nemzet jogainak, tisztába hozták s a kor igényeihez alkalmazták, miket az ország évek söt századok óta mint alkotmányának s törvényeinek szelleméből szorosan következőket folyvást sürgetett, de a nemzet és fejedelem közti viszonyt illetőleg lényegben ujabb jogokat nem teremtettek." (Felirat P. N. 1861. 182. sz.) E szerint a pragm. sanctióból az 1848. törvények megváltoztatása szükségét teljességgel nem lehet következtetni, már csak azért sem, mert e változtatás oly régi törvényes alapok lerontásával eshetnék meg.

melyeknek épségben tartására épen a magyarországi pragm. sanctió is kötelezi az uralkodót. — Egyébiránt sok álokoskodásnak és sok közjogi zavarnak eleje vétetett volna, ha az idegen államférfiak és jogászok nagyobb lelkiismeretességgel, a magyar publicisták pedig több vigyázattal szólnak a pragm. sanctióról midőn az Magyarhonra alkalmazták. A tudományos külföld s az osztrák államférfiak pragm. sanctió alatt oly szerződést értenek, mely a magyar közjogterén jogérvénynyel nem bir, értik t. i. alatta azon családi szerződést, melyet 1713. ápr. 19. a trónöröklés rendére nézve az uralkodó család tagjai magok közt megállapítottak, s melyet az alsó ausztriai, steyeri, sziléziai, és csehországi rendek is elfogadtak. (Igy péld. a miramarei kötvényben: „a VI. Károly császár által pragmatica sanctió neve alatt 1713. ápr. 19-én felállított házi törvény.“ A kötv. P. N. 1864. nov. 19. sz.). Miután tehát a név már e házi törvény számára le van foglalva, s azzal a politikai nyelvhasználat terén tökéletesen azonosult, a mi 1723: 1. 2. t. czikkeinket, melyek a nőág örökösödését változhatlanul megszabják, mint ezt az 1861. országgyülésen Révész Imre kifejté, nem lehet pragm. sanctiónak neveznünk, annyival kevésbé, mert azon szó sem az idézett, sem a későbbi t. czikkekben 1848-ig elő sem fordúl. Különben e név használata által magunk adunk okot a zavarra, s arra, hogy a név köpenye alatt a két pragm. sanctió egymással kicseréltessék s a mi kétoldalu szerződésünk helyett reánk oly törvény erőszakoltassék, mely merőben császári oklevél, számunkra törvényes önállásunk felől semmi biztosítékot sem nyujt, s az 1723: 1. 2. t. czikkektől, mint ezt Deák kifejti (i. m. 49. s közl.), igen lényeges pontokban különbözik. Mindaddig pedig, mig Magyarországon minden szorosabb körülirás nélkül széltében és egyszerűen használják a „pragm. sanctiót“ ép úgy mint az örökös tartományokban, magunknak tulajdonítsuk, ha a Lajthán inneni és túli tartományok ugyanazon egy pragm. sanctió kalapja alá fogatnak, s hogy nemcsak Lustkandl-nél hanem még hivatalos munkákban is olyat olvashatunk, mint péld. Czoernignél, ki (Stat. Handb. Wien 1861. 1. l.) „az összes birodalomra“ (s így Magyarországra is) „tartozó alaptörvényül az 1724. decz. 6. pragmatica sanctió“-t jelöli ki, mely a trónöröklés rendét az 1713. ápr. 19. családi törvény szerint szabályozza. Legérthetőbb és legszabadosabb kimondani; hogy a magyar közjogban pragmatica sanctió nincs, hanem van 1723: 1. 2. törvényczikk, mely a trónöröklés rendét ép oly szentül és változhatlanul megszabja, csakhogy saját feltételek mellett, mint a közönségesen ugynevezett s a német-szláv tartományokat kötelező pragmatica sanctió.

Sztratimirovics fővezér (5 ezer ember s 20 ágyu), hogy Pétervárадot közléki vonalától elszakítsa, Bech-

told m. k. altábornagy seregét éjjel (aug. 30 és 31. közt.) négy hadoszlopban támadja meg, maga a főerővel Nadályról indulván Temerinre, hol Mathé ezredes és Széchén 8 ezer emberrel s 14 ágyuval állottak, két hadoszlopot pedig Gospodinczeről és Kátyról Szirig és Jarek ellen rendelvén. Mathé e terv meghiusítása végett a két utóbbi csapat elébe a Rómaisáncz megrohanására tetemes erőt küld, hol reggel tájon kemény viadal fejlődik. Sztratimirovics e dologról értesülvén maga is e harcz szinhelyére siet, midőn Mathé Temerin felé visszahuzódik s a támadásra előnyomuló hadoszlopokat erős ágyutüzével viasszariasztja. Járek és Temerin a szerbek által föiégettetik.

Serb. 166. 167. l. A Közl. (87 sz.) és P. H. (151. sz.) tudósitásai Temerin megtámadtatását és elhamvasztatását aug. 29 és 30 közti éjre teszik. — Mészáros hadügyminiszter személyesen jelen volt e harczban, s kis hia vala, hogy el nem fogatott. V. ö. szept. 1.

Eszékvár őrsége kinyilatkoztatja, hogy „a várat császári birtoknak s az összállam vagyonának tekinti, melyet a Magyar- és Horvátország közt kifejlett pártharczban mindkét fél által semleges területnek kiván tartatni és respektáltatni", ennélfogva nem engedi meg, hogy a magyar minisztérium parancsára honvédek menjenek falai közé, valamint védeni fogja magát akkor is, ha Horvátország részéről megtámadtatnék, mely esetben segitségre a honvédzászlóaljakat is befogadandja.

A nyilatkozat Freynál II. 84. 85. l. Mint a tiszti aláirásokból látszik, az őrséget leginkább Vása és Zanini gyalogok képezték. Az eszéki eseményekből az tünik ki, hogy a tisztikar átalában s a városi lakosság egy része ellensége volt a magyar nemzeti ügynek, s e két elem Pest felé csak akkor hajlott, midőn valamely erélyesebb hazafi fellépése a reakczionáriusokra ráijesztett. Az alsóváros Jellačić támogatására a jun. 5. gyűlésre elküldte követeit, a felsőváros és a vár azonban a követküldést megtagadta, minek folytán a zágrábbi gyűlés Jellačić ügynökét Nugent-et bizta meg, hogy a nép által vétesse foganatba a választást. (A végz. Pej-nál 40. l.). Ezalatt azonban a magyar országgyűlésre küldendő képviselők választási ideje is elkövetkezvén, a városi közgyűlés nem tudta, mit kelljen csinálnia. Végre Jankovics pénztárnok befolyására jun. 10-én azt határozza el, hogy a pesti követek választásáról csak azután tanácskozik, hogyha a bán Innsbruckból visszatérend. (P. H. 96. sz.) Jun. 30-án azonban már a magyar be-

folyás lőn a túlnyomó, s Tallián Ede eszközlésére a pozsonyi törvények és a jun. 10. nyilatkozmányok kihirdettettek (98. sz.). Az országgyülési képviselő ezután Pesten meg is jelent (Közl. 131. sz.). Aug. 6-án a vukovári dandársegéd Jovich várparancsnoknak ajánlatot tesz, hogy az erőd védelmére két zászlóalj gradiskai és broodi ezredbeli katonaságot kész bevezetni; de ajánlata visszautasittatik (P. H. 153. sz.) Nemsokára ezután a reakczió nyilt fellépésének ideje elkövetkezvén Eszékre is erélyes biztos érkezett Bunyik József személyében. Ez okt. 7. és 8-án a törvényes tanácsot feloszlatva ujat választatott s ezt Jellačić irányában engedelmességre kötelezte, a pesti képviselőnek pedig meghagyta, hogy azonnal haza térjen, mit azonban ez nem tett meg.. A honvédelmi bizottmány okt. 17-én Bunyikot e tettéért „törvényen kivüli honáruló"nak nyilvánítá (192. sz.), s egyszersmind erélyes kormánybiztost küldött az ingadozó vár megtartására. Nemsokára Jóvich rábiratott, hogy a vár ormaira a nemzeti háromszint kitüzesse. (Eszékről l. tov. Febr. 14.) V. ö. okt. 8.

Szept. 1. Péntek.

A magyarországi ev. ref. egyházkerületek képviselői értekezlete B.-Pesten, némely az egyház önkormányzatát illető s a törvényhozásilag kimondott vallási egyenlőség és viszonyosság alkalmazását czélzó elveket és javaslatokat állapít meg, ezuttal a honvédelem által egészen igénybe vett kormánytól csupán némely halaszthatlan egyházi és iskolai szükségletek fedezését kivánja (megszüntettetvén s kárpótoltatván mindennemü u. n. ágy vagy párbér), s végül egy képviseleti alapon B.-Pesten tartandó nemzeti zsinat idejéül 1849. aug. 1-ét tüzi ki. V. ö. jul. 10.

Az ért. jegyzőkönyve (Az alsószab. és hajduk. ref. e. megye levéltárában, kéziratban). Az értekezleten részt vett Tiszamellékről 16, Tiszántúlról 33, Dunántulról 22, Dunamellékről 18, Erdélyből 9 tag. Elnöknek megválasztatott Teleki József, jegyzőknek Salamon József és Apostol Pál. Az 1848 : 13. és 20. felolvasása után a tiszántuli kerület véleménye, mint legkimeritőbb fogadtatott el a tanácskozás vezérfonalául (aug. 30.). A miniszteri rendeletben előforduló „reform" szóra nyilvánittatik, hogy azt „egyházi beléletünkre nem érthetjük," s az államsegélyt csak az ön kormányzat rövidsége nélkül fogadhatjuk el. Azután az 1848 : XX. 2. életbe léptetéseül a kül reformra vonatkozólag következő megállapodások történnek. Az államhoz való viszonyt illetőleg: 1. Beléletünkbe az állam ne avatkozzék. 2. A protestansok mindenütt szabad lakással s polgári joggal birjanak. 3. Az állam közügyeibe (törvény-

hozás, kormányzás, biráskodás) vagy egyik egyház se folyjon be, vagy mindenik egyenlően. 4. Népesség arányában legyen segítve minden egyház az állam által. 5. Tábori papok egyházunk részéről is állíttassanak. 6. A válóperek folytatása, elitélése, a háromszori hirdetéstől való felmentés adassék át az egyháznak. Más egyházakhoz való viszonyt illetőleg: 1. Az áttérési törvényes ($184^3/_4$) formaságok vagy más hitfelekezetre is alkalmaztassanak, vagy (mi inkább kivánatos), a hozzánk átjövökre nézve is szüntettessenek meg; az áttérők korára nézve vagy semmi korlát se legyen, vagy minden egyházbeliekre nézve egyforma legyen; „a nagyszámmal történő átmenetekről rendelkező XX. 7. §. a templomoknak mint feloszthatlan tárgyaknak birtokára nézve minden hitfelekezetekre kiterjesztssék." 2. Vegyes házasságoknál a „hirdetés végetti bejelentésről két tanu bizonyságot tévén, ezen bizonyságtétel mellett az egybeesketés érvényesen megtörténhessék;" a válófelek szabadon választhatják a biróságot, s a felperes az alperes biróságát követi, a protestáns fél az elválasztó itélet után bármely felekezetű egyénnel uj házasságra léphet; a gyermekek vagy mindnyájan atyjuk vallását kövessék, vagy a fiu az atyáét, a leány az anyáét. 3. R. kath. ünnepek megtartására a protestansok ne köteleztessenek. 4. A kölcsönös iskolatartási szabadság életbe léptettessék. — Az 1848 : XX. 3. foganotosítása tekintében az állam által csak „a belhivatalnokok fizetését kivánja teljesíttetni az értekezlet, még pedig oly módon, hogy eltöröltetvén az egyháztagokra kivettetni szokott adók, megtartatván ellenben az e végre szolgáló föld és egyéb ingatlan birtokok, mint szintén az e czélra rendelt alapítványok, ezeknek jövedelmét a meghatározandó mennyiségig pótolja ki az állam, meghagyatván ezen felül a stolarék is, a majdan eltőrlendö keresztelési dij kivételével". A kormányzási költséget vagy mindenik egyház maga fedezze, vagy minden egyházaknál az álladalom. Az állam az egyházi költségeket az egyes egyházkerületek utján fogja kiszolgáltatni. A lelkészi fizetések három osztályba soroltatnak; 600,800, 1000 pft. és a segédlelkészek 300, 400, 500 pft minimummal. — Az iskolai reform szüksége elismertik; a közös iskolák ügyéhez csak akkor fognak szólani ha az 1848 : XX : 2-ben kimondott egyenlőség és viszonyosság életbe léptetve lesz; a nemzeti egyetemnek mind a tanitókra mind a tanulókra nézve közösnek kell lenni, s a hitfelekezet számára ott alapítandó hittani szék betöltésére az egyház befolyást kiván magának. Az állam vállalja el az elemi, közép és felsőbb tanodákban a tanitók fizetését, az eddigi tandíj eltöröltetvén, az iskolai czélokra szolgáló földek és egyéb ingatlanok azonban a tanítók fizetésébe betudatván. A fizetéseknél az elemi, közép és főiskolák szerint 400, 600 és 1000 pft legyen minimum. (Aug. 31.) Ezután Eötvös vallásminiszter kinyilatkoztatja az értekezlet küldöttsége előtt, hogy az országgyülés egyházi szükségekre 1 millió, iskolai czélokra pedig 1.500.000 pftot rendelt, s ennek nagyobbrészét a szepességi plébá-

niák, az oláh és orosz lelkészek veszik igénybe. (Szept. 4.); — „A megdöbbentőleg" kevés összeg felől azonban bővebb felvilágosítás kéretvén, kijelenti, hogy azon összeg csak a megkárosult hivatalnokok ideiglenes felsegélésére van szánva, a minden egyházi és iskolai szükségek fedezésére kívántató összeg pedig azután lesz meghatározva, hogyha az e részben szükséges adatok és összeirások elkészülnek s igazoltatnak, mi 1850-nél előbb nem történhetik (szept. 6.) — Ezután a zsinat ideje és helye az ág. és unit. atyafiakkal egyetértőleg kitüzetvén, s e tárgyban az egyházkerületek előmunkálatokra szólottatván, miután az utiköltségek megtérítése a kormányra hagyatott, mely az értekezletet összehitta, a képviselők szétoszlanak. (Szept. 7.)

Sztratimirovics fővezér Szireget, Temerint és Járeket a tegnapi (l. e.) terv szerint megtámadtatja. A harcz éjféltájon kezdődik Járeknél, hová Mathé ezredes Temerinről főerejével indul. Ezalatt azonban Sztratimirovics a csekély őrséggel hagyott Temerint megrohanja, s az ottani sánczokat véres küzdelem után elfoglalja, minek következtében az égő várost a magyar csapatok odahagyni kényszerülnek. Járek és Szireg szintén elfoglaltatnak s a magyarok Ókérre hátrálnak. E hadi mütét után Pétervárad szeged-szabadkai közléki vonalától elmetszetik, s a ferenczcsatornai és tiszai vonalak az ellenség javára felszabadúlnak.

Serb. 167—169. l. (a nap: szept. 13. hibás v. ö. 183. l. és P. H. 151. sz.). Temerin romjain ekkor a győzedelmes Sztratimirovicsot vajdának akarták kikiáltani harczosai.

Jellačić bán Zágrábban rendeletet küld Fiume tanácsához, mely szerint miután a kerület megszállása s a báni kormány előtti meghódolása felől értesült, tudomásul adja, hogy a város kormányát Busán Hermann teljhatalmu biztosára ruházta, ki oda nem sokára megérkezendik. A csend és rend fenntartására ottani főhadi kormányzónak Viktor tábornokot nevezi ki. V. ö. máj. 30.

A rendelet P. H. 158. sz. Fiumet aug. 31-én Bunyevácz Jellačić biztosa fegyveres erővel kényszeritette a meghódolásra.

Szept. 2. Szombat.

Első támadás Perlasz ellen. Kiss Ernő ezredes (4 ezer ember s 16 ágyu) Drakulics szerb táborát (mintegy

4 ezer ember s 11 ágyu) a perlaszi sánczokban reggeli 4. órakor megtámadja, s három órai tüzelés után a várost rohammal bevévén (Vetter alezredes) az ellenséget tökéletesen legyőzi és szétkergeti. Pesti önkéntesek Woroniecki alatt. Bihari nemzetőrök Kiss Pál százados alatt. Veszteség szerbeknél 260 ember (holtakban és sebesültekben), 9 ágyu, 30 mázsa lőpor stb. Magyaroknál 14 halott, 69 sebesült.

Közl. 88. 89. 91. 103. sz. P. H. 152. sz. Frey II. 61. 66. l. Serb. 179 s köv. l. (nov. 2.-hibás). Szil. F. Tört. 124. l. F. Férf. 98. l. Rüstow I. 87. l. Klapk. Nat. II. — Bechtold tábornok már ekkor lemondott a vezérségről, s a győzelem dicsősége első helyen Kisst illeti, ki azonban teljességgel nem tudta felhasználni diadalát. „Ha Kiss“ ugymond a szerb iró „rögtön Tittel ellen fordult volna, ez első támadásra kezeibe esik vala, ha Pancsova ellen nyomult volna, ez kénytelen vala elébe hozni a fehér zászlót, oly nagy volt a megdöbbenés, oly megsemmisítő hatással volt e veszteség az egész tartományban.“ Rajačić ekkor egy bátorító kiáltványt intézett a szétfutottakhoz s őket összegyüjteni iparkodott. Sztratimirovics pedig sietve küldött Kničaninért, kivel egyesülten Perlasz és Pancsova között nemsokára védelmi helyzetbe tette magát. Mindezen rémület és intézkedés azonban felesleges volt a magyar vezér aluszékonysága miatt, ki harczosait nem előre, hanem hátra vezette a diadal után, t. i. Ecskára és Becskerekre.

Szept. 4. Hétfő.

Ferdinánd király kéziratot intéz a „kedves báró Jellačić“-hoz, mely szerint „atyai szivének különös megnyugtatására szolgál, hogy eltérhet azon nyilatkozatától, melynek kimondására f. é. jun. 10. nyilatkozmánya által oly előterjesztések alapján biratott, melyek az ő tettleg kimutatott hü engedelmességében legteljesebb czáfolatukat találják.“ A báró minden eddigi hivatalába és méltóságába a legfelsőbb megelégedés nyilvánitása mellett állittatik vissza.

P. H. 166. sz. Az ellenjegyzés nélküli kézirat még Pej.-nál 130 l. Samml. Anh. 23. l. Freynál II. 7. l. Klapkánál Mem. XXI. 379. 380 l. v. 5. Nat. I. 36. l. Szil. F. Tört. 135 l. Szaplonczay, az 1861. képv. házban P. N. 1861. 119. sz. Köv. E. T. 77 l. — E levél, bár az osztrák kormányférflak egyetértése Jellačić-csal eleitől fogva tudva volt, rendkivül lesujtó volt a magyar körökben. A P. Hirlapot szept. 12. számában tudósitják először felőle, a szerkesztőség

azonban egyelőre nem adott egészen hitelt a hirnek, majd a dolgot „a kamarilla gyalázatos cselszövényének" tulajdonitá „mely által jó fejedelmünket akarják gonoszul kompromittálni." (V. ö. szept. 21. sz. hasonértelmü nyilatkozata.) A kormánykörökben azonban még nagyobb megdöbbenést szült a levél. A Pesten levő miniszterek épen szept. 4-én izentek Bécsben levő társaiknak, hogy a horvátokkal készek egyezkedni (l. aug. 31.), s mig feleletet várnak, gr. Teleki Ádám utján a táborból kapják (szept. 10. vagy 11.) Neustädter varasdi tábornoktól egyéb báni iratok közt a fentebbi kéziratot. István nádor a kézirat felől rögtön megkérdeztetvén, oda nyilatkoztatott, hogy annak igaz eredetéről semmit sem tud. Ferencz-Károly főherczeg azonban a Bécsben lévő Deák kérdésére kinyilatkoztatta, (szept. 16.), hogy a kézirat a Fölségtől ered.

Kossuth az aug. 31. kir. kéziratról értesülvén, felhivja a képviselőházat, hogy támogassa a minisztériumot azon czéljai elérésében, melyekért most két tagja időzik Bécsben (l. aug. 28.), mert ha a törvény szerint kormányozni akaró miniszterek nem hallgattatnak meg a Fölségtől, a vész készületlenül fogja meglepni a hazát. Inditványa folytán tehát elhatározza a ház, hogy 100 tagú küldöttséget indit a Fölséghez, megkérni őt, hogy a jul. 11. határozatok szentesitését ne halogassa tovább, jőjjön le Budára, távolitsa el köréből a reakcziót, parancsolja haza a külföldön lévő s ellenség előtt nem álló magyar katonákat, az itt benn levőkkel teljesitesse pontosabban a honvédelem kötelességét, s vegye ki Horvátországot a jelen katonai hatalom alól, hogy törvényes kivánságai az „egyenlőség, testvériség és szabadság" alapján elintéztethessenek. Továbbá bizottságot nevez a ház Európához és a nemzethez intézendő nyilatkozmányok készitésére, melyekben elmondva legyen, a nemzet „joga, mérséklettsége és hűsége", s az, hogy e hazát „ármánynyal akarják megdönteni." Végre a déli táborba a lelépett Bechtold helyére a sereg vezérletére ideiglenesen Mészáros hadügyminiszter rendeltetik, s a kormány által kinevezett Beöthy Ödön (l. aug. 26.) biztos a ház részéről is teljhatalommal ruháztatik fel, különösen a végett, hogy a seregben hűséget és összetartást létesitsen.

Közl. 89. sz. P. H. 153. sz. Kossuth és Pázmándy beszédeik még Szil-nál F. Tört. 125 129., 131., 132. l. F. Férf. 182. l. és Frey-nál I. 242—252. l. E határozatok a d. u. ülésben

hitelesittetvén, esti 8. órakor a felső táblán is elfogadtatnak, mely a küldöttségbe a maga részéről 20 tagot nevezett. Az Európához szánt kiáltvány, melynek szerkesztésével Szemere bizatott meg (Közl. 119. sz.) nov. 27-én olvastatott fel a házban (P. H. 225. sz.), de az olmüczi iratok érkezte után decz. 4-én már kérdésbe tétetett, van-e reá a beállott körülmények közt szükség? (231. sz.) A nemzethez intézendő nyilatkozmány tárgyalása decz. 4-én kezdődött s másnap be is végeztetett (231. 232. v. ö. 226. sz.) A kiáltvány javaslata (Közl. 179. sz. P. H. 229. sz.) igy kezdödik: „Atyánkfiai! Az örökké való Istennek nevében szólunk hozzátok az igazságnak szavával. Szólunk hozzátok magyarok, németek, tótok, oláhok, ráczok, horvátok, szólunk elárult közös hazánk nevében“ stb. A tárgyalás alkalmával a javaslaton némi változtatások tétetvén, miután az egészet a felső tábla is elfogadta, decz. 11-én a ház meghagyja a honv. bizottmánynak, hogy az okmányt tegye közzé. Ebben elő vannak sorolva a nemzet és a legfőbb hatalom közt márczius óta kifejlett viszonyok s különösen intetnek a honfiak, hogy a nov. 6. és 7. irományokat semmiseknek tartván, az országgyülés kivánsága szerint minden erőt fejtsenek ki a hon megmentésére. Az elfogadott szerkezet a Közlönyben nem tétetett közzé. A küldöttség utját l. szept. 9.

Urbán Károly cs. alezredes Bécsből a 2. oláh ezredhez Naszódra érkezvén s annak parancsnokságát a megbetegedett Jóvich-tól átvévén, tiszteit összegyüjti, a magyar kormánynak az engedelmességet felmondja, s magát Erdély északi szélén a reakczió leghatalmasabb eszközeül veti fel.

Köz. E. T. 79. l. A második oláh ezred már régibb idő óta fanatizálva volt ellenünk, annyira, hogy midőn jul. 26-án Dézsen Jablonszki és Pap ezredesek. a n. szebeni hadparancsnokság máj. 7. azon rendelete folytán, hogy a régi eskümintába e szavakat kell bele szurni: „az alkotmányt megtartani és megoltalmazni“ (Puchner körirata Köv. Okm. 9. l.)— az ezred zászlóalját felakarták esketni, a legénység kijelentette, hogy az uj eskü mintát nem fogadja el, s inkább az oroszokkal tart, mint a magyarokkal. (Közl. 68. sz. Koss. Hirl. aug. 3. sz. Frey-nál. I. 204. l. v. ö. Köv. E. T. 71. l.) Urbán további müködéseit, l. szept. 14.

Szeptember 5. Kedd.

Széchenyi közlekedési miniszter Buda-Pestről betegen távozik, s utját Bécs irányában a döblingi tébolyda felé veszi.

Balogh Pál orvosi jelentése Közl. 103. sz. vagy szept. 20. sz. ugyanaz P. H. 168. sz. Szil. Forr. Férf. 240—242. l. V. ö. Uj. Ism.

VI. 313. l. Utolszor szólott a képviselőházban szept. 1-én, a költségvetés tárgyalásakor, a Tiszaszabályozás s a hazai vasutak ügyében. (K ö z l. 86. sz.) Az utóbbi napok eseményei különös megrázó hatást gyakoroltak a nemes grófra. A reakczió merész fellépése elrablotta a békés kiegyenlíthetés reményét tőle is, annyival inkább, mert B u d a - P e s t hangulata sem kedvezett a körülményekkel való megalkuvásnak, s titkon támogattatva K o s s u t h t ó l, a békülékeny politikáju B a t t h y á n y ellen mind hangosabban nyilatkozott. A közvélemény elkeseredve volt a felett, hogy a minisztérium a fenyegető veszélyekkel szemben igen keveset tesz a haza megmentésére, s már-már nyilt kitöréssel fenyegetődzött. Növelé a bajt, hogy egy idő óta (l. aug. 28.) B a t t h y á n y nem volt látható Pesten, s ez némelyek előtt gyanura adott okot. Széchenyi „folytonos álmatlan éjjeli virrasztásai közt nem látott egyebet, mint rémképeket, melyek ellen lelke diadalt vivni ki, képes többé nem vala. És ezen lelki küzdelmekhez azon gondolat csatlakozott legkinosabb hatással, hogy imádott hazája veszedelmének legfőbb oka, ő maga, ő ébresztvén fel a nemzetet százados álmából. Szüntelen hazája szerencsétlenségét emlegeté, s egész komolysággal fejtegeté, mikép nincs többé menekülés nemzetünkre nézve. Már látá hazánk fővárosát ellenséges vad csordák által elpusztittatva, e század egyik legpompásabb mesterművét, a budapesti lánczhidat, a hullámok mélyébe temetve, s mint M á r i u s K a r t h a g ó düledésein, ugy képzelé ő magát elpusztult hazája romjain. És mikor a szerencsétlen grófot meglepi az eszelősség haragja, mint E s q u i r o l a dühöt nevezi, az eltorzult arcz barázdáin gyakran a kétségbeesés keserü könnyei görgedeznek le" stb. A J e l l a-č i ć beütéséről szóló hirek hivatalosan is megerősittettek (l. aug. 15.) P e s t e n a toborzások nagyobb mérvben kezdettek meg, a sorkatonaság hazafi érzelmü tagjai saját ezredük oda hagyásával a honvédek közé lépni buzdittattak, az idegen eredetü katonák a fővárosból eltávolittattak, Kossuth az utczai és clubbi párttal kezet fogva, valami zenebonát tervezett, hogy ez alatt Budavárát elfoglalja s több ezer fegyvert tartott elrejtve, miket nem akart kiszolgáltatni. (C s e n g. 511. l.) A nádort magát is rémület fogja el, és sietve izen B a t t h y á n y n a k, hogy jöjjön haza rögtön, mert a K o s s u t h párt kicsapongásait csak ő lehet képes még fékezni, s Zsedényit Bécsbe küldi, hogy hozzon magával Budára katonai erőt. L a t o u r bécsi hadügyminiszter azonban, ki Pesten rakonczátlankodást óhajtott, hogy Jellačićnak annál jobb ürügye legyen a betörésre, a kért katonaságot megtagadta. (V. ö. F ü g g. I. 438. l.) Ily események sulya alatt aludt ki Széchenyi elmevilága. Pestről eltávozva több hirlap (Márcz. Tiz. 151. sz. s utána az Életképek és a Népelem) nem átallotta hirdetni, hogy a gróf csak álbeteg, s a veszélybe jutott hont ide hagyva, Bécs pártfogása alá siet. E vád ellen aztán W e s s e l é n y i szólalt fel a Pesti Hirlapban „alacsony rágalmazók"-nak mondván a vád terjesztőit. W e s s e l é n y i kijelenté, hogy ő

ugyan Széchenyivel elvben meghasonlott, de szivben mindig barátja maradt. E védelem a báró lovagias jellemének becsületére válik ugyan, azonban kétségtelenül mutatja, hogy ő messzelátó barátjáról itélve nem kevésbé volt elfogult és vak, mint azok, kiket megczáfolni igyekezett. Védiratában ilyen hely is fordul elő. „Mindig nagyon fájt nekem, hogy magam előtt sem tudtam, s nem a világ előtt menteni azt, miként ő (Sz.) e közölebbi években oly ügyet, melynek sokáig volt buzgó harczosa, s oly személyeket, kik a jó ügynek mindig hív bajnokai voltak s maradtak, gyöngédtelenül támadott meg. Nem tagadom azon hitemet, hogy Széchenyi a jó ügynek, melynek ő előbb oly roppant sokat használt, később, bár használni akarva, sokat ártott." (A levél P. H. 158).

Szeptember 6. Szerda.

Kossuth pénzügyminiszter értesiti a közönséget, hogy az 5 forintos magyar pénzjegyek ezennel forgalomba tétetnek. V. ö. szept. 4.

Közl. 90. sz.

Futakon és Kérnél a szerbek diadalt aratnak.

Szil. F. Fört. 139. l. Ezen harczot Sz. kivül senki sem emliti.

Nagy-Szeben a minisztériumtól rendelt honvédállitást megtagadja, miután a jul. 11. határozat még királyi megerősitést nem nyert.

Köv. E. Tört. 77. l. V. ö. P. H. 163. sz.

Szeptember 7. Csütörtök.

Maderspach őrnagy Fehèrtemplomról a 9-ik honvédzászlóaljjal Kruschiczát és Kusichot a szerbektől elfoglaltatja. Amott Pliecz itt Rácz Sándor századosok. Utóbbi a kalugyer-zárdát Szlaticzán fölégeti. — Ugyan e napon a 9. zászlóalj egy század határőr s 4 ágyú segitségével könnyü viadal után Vrácsegájból is kiveri a szerbeket, kik sánczaikból is kiszorittatván a Karason tul vesznek állodást. Vracsegaj elhamvad.

Közl. 97. 98. sz. P. H. 163. sz. Frey. II. 64. l.

Brassóban kerületi ülés, mely „a magyar minisztériumot mint kormányt egyátalában el nem ismeri."

P. H. 167. sz.

Szeptember 8. Péntek.

Kničanini szerviánai (mintegy 400 ember) Debelliácsa határőrvidéki falut megrohanják, lángok martalékává teszik, s a szerencsétlen lakosok közül mintegy 10-et leöldösnek.

Nagy István volt debell. tanitó kézirata után (birtokomban.) Hivatalos: Közl. 97. sz. P. H. 187. 171. sz. (utóbbi helyen hibásan: szept. 10.) Szilágyi (F. Tört. 210. l.) és Vahot (III. 85. l.) a napot szintén elhibázzák, amaz okt. 24-ét, ez decz. 16-át emlitvén, noha ez időtájt ujólagos támadások ismét tétethettek a falu ellen. Nagy István, ki a debelliácsai eseményeket személyesen végig élte, e tárgyban igy ir: A szerbek május óta rábeszélés, ármány és kecsegtetés utján számtalanszor megkisérlették e reformatus magyar falut pártjukra áttériteni, de mindig siker nélkül. Idővel azonban a helység állapota aggasztó lőn, s Vörös Mihály, „mint D.-án régibb tanitó, a vidék és népség ismerője, egy tájékozó s némi tanácsadással ellátott jelentést irt“ a falu helyzetéről a magyar kormány és közönség számára, mely jelentés nem sokára hirlapi uton is közzé tétetett. E közlemény, mely a ráczok elszakadási terveire- és akkori egyébb dolgaira kellő világot vetett, átalános figyelmet költött, de egyszersmind a szerbek ingerültségét is annyira felkölté, hogy Vörös, a leendő bosszuállás hozzá elhatott hangjai által megrémitve, nemsokára minden nyugalmát elveszité. „Előbb tehát családját kiszökteté a határon“ azután pedig maga is utra kelt, s mint a helység követe Pestre ment, a minisztériumot tudósitandó a dolgok állásáról. Ez történt junius közepén. Ez idő óta nem tért többé vissza Vörös D.-ba s a mit a Függ. Harcz irója (I. 237. 238. l.) az ő magasztalására ir, az hibás értesülésen alapul. Vörös eltávozása után, a szerbek ujra levelek és követségek útján igyekeztek maguk számára megnyerni a falut, mely azonban elég szilárd volt el nem szédittetni magát, habár Kiss Ernőtől többszöri kérelmezései daczára sem kapott egyebet szóbeli biztatásnál. A falu küldöttei ez időtájon (jul.-ban) Kiss Ernő táborában találkoztak Vörös Mihálylyal is, ki Kossuth által időközileg mozgó nemzetőrségi kapitánynyá neveztetett ki. Ezalatt a szomszédfalvak saját biztonságuk szempontjából mindnyájan szövetségre léptek a szerbekkel. Szept. elején szétveretvén a perlaszi tábor „s a ráczok mindenfelé szétszaladván az örvidéken, D. felé is robanva jött a veszély napja, mert a szétvert had Pancsován összeszedvén magát, mintegy 5—6000 fővel s 8 ágyúval ellátva szept. 8-án pénteken délután helységünk ellen megindult, s hat lovas szervián legelőbb is a ménest körbe fogva, vágta sebesen a rácz sereg felé, mit látva a mind sürübben előrohanó lakosság, lőni kezd rájok. A ráczok egyelőre egy lövést sem tettek, s ha talán mi nem kezdünk, egészen más sorsunk leszen, mert a czélba vett szervián jól felénk vágtatva megfenyegetett, de szavát a roppant zajban nem értvén meg, a debelliácsi népség rohamot

intézett ellenök. Ekkor aztán ők is elkezdték 3 fontos golyóikat 8 ágyúból sebesen küldözni, mire mi azonnal hátráltunk, s üzetni kezdeténk a sebesen nyomuló ágyuzó ellenségtől. Egy fél óra mulva a fél falu be volt kerítve, s egymást derékszögbe vágó utczáin keresztül-kasul süvöltött a golyó, a futó sivó-rivó lakosság között; majd fél oldala egyszerre lángba borult. A ki menekülhetett, ment, alig gondolhatva családjára. Az egy mérföldnyire lévő Antalfalvára vezető ut el volt lepve menekülőkkel. A ki hátra maradt, elfogatott. A ráczok azonban nem üzének, hanem zsákmány után láttak. Mi Antalfalvára bebocsátva, s kevés vizet kapva csupán — de menhelyet Istenért sem — égő helységünknek hátat forditva, mentünk még este tovább s falunk lángjainál 9 óra tájon Ecskára értünk. Én onnan még éjfélre Becskerekre Kiss Ernőhöz mentem, s a történteket neki elbeszéltem. Mintegy 300 férfi, lány, gyermek, öreg pedig barom módjára fogságba vitetett s Zimonyban tartatott hat hétig, aztán pedig elbocsáttatott. Halottunk 10—12 lehetett. Mintegy 4-ed napra a Perlasz városba ismét bevonulni akaró ráczok ujra megveretvén s egész Perlasz hamuba döntetvén, az előre nyomult magyarság védelme alatt sikerült a debelliácsiaknak mintegy 2 ezer pfrtnyi cassájukat a torony hegyéből, hová rejtetett, előhozni, s legégetőbb szükségeiket ebből fedezni. Különben kenyérrel az országos bizottság látott el bennünket Becskereken. Deballiács harangjait a ráczok elvivék, s azok csak később kerültek vissza.“ Hogy a helység 100 halottat veszitett volna, mint némelyek állitják, az be nem bizonyitható. E 100 halott egyébbiránt benne áll azon folyamodványban is, mely, hihetőleg Vörös által készittetve, egy néhány d.-i. lakos nevében a képviselőháznak benyujtatott, s itt szept. 26-án tárgyaltatott. (Közl. 110. sz.) A képviselők azt határozták a segélyt kérő levélre, hogy a D.-iak számára „rögtön országszerte segély gyüjtessék“, első szükségeik pótlására pedig nekik az országos pénztából némi összeg nyujtassék. Az ekkori magyar hirlapokból láthatni, hogy a segély szépen gyült a D.-iak számára, de hogy miképen osztatott az ki, arról N. I. semmit sem tud. A télen át a menekülök közül igen sokan Makón és H. M. Vásárlyhelyen huzták meg magokat, hol, mint egykori származási helyeiken, emberséges vendégszeretetre találtak. A falu ügyeinek bátor vezetője, ki a levelezéseket is vitte Vörös eltávozása után, s ki a helységből utolsó távozott, a fent emlitett Nagy István volt.

Szeptember 9. Szombat.

Ferdinand király Schönbrunnban az ország-gyülés küldöttséget fogadja s Pázmándy elnök beszédére válaszolja, hogy az ország integritását s jogait királyi hite szerint védeni, a felterjesztett törvényczikkeket átvizsgálni, s a fennállókat megtartani fogja, gyönge egészsége miatt azon-

ban Budára nem jöhet le. Pázmándy és a nagy küldöttség a király beszéde s maga meghajtása után némán és feszesen megfordulnak, s eltávoznak a teremből. A nemzet és királya utolszor találkoznak egymással. V. ö. szept. 4.

Legkörülményesebben P. H. 158. sz. (egy szemtanutól.) V. ö. Pázmándy jelentése: u. o. 159. sz. Közl. 96. sz. Frey I. 254—260. l. Klapka Mem. 380—383. l. Függ. I 432—437. l. (szept. 8.) Szil. For. Tört. 131—133. l. (szept. 9.) Kővári E. T. 78. l. (szept. 8.) A küldöttség szept. 6-án már Bécsben volt, másnap elkészitette a beszédet, melylyel Pázmándy a Fölséget üdvözölni akarta, s Deák miniszter bejelenté a küldöttséget a királynak, és lépéseket tett az elfogadtatásra. Ennek napja szept. 8-ra tüzetett ki. Már épen indulni akart a küldöttség a kihallgattatásra, midőn Lobkovitz a Fölség segéde azon hirrel érkezik, hogy az elfogadás el van halasztva, miután Pázmándy beszédében (melyet német forditásban „tudomás végett" előre bekivántak), sértő kifejezések vannak (l. ezeket Függ. i. h.) melyeket előbb meg kell változtatni. A küldöttség, bár maga részéről ugy volt meggyőződve, hogy a beszédben „a tiszteletlenségnek még csak árnyéka sem foglaltatik," kivánta a sérelmeseknek talált helyek kijelölését, mi esteli 9. órára meg is történt, midőn Batthyányhoz a Fölség részéről adandó válasz is megérkezett. A kivánt módositások ekkor a beszédben megtétettek, a küldöttség szept. 9-én reggel Bécsben maradt, s bár azon 48 óra, melyet a képviselőház a bécsi időzésre kiszabott, már elmult, mindazáltal megakarta tenni a végső próbát, s bizonyosságot akart szerezni arról, igaz-e az, hogy Jellačić lázadása a király helybenhagyásával történik. Batthyány már reggel a schönbrunni palota lépcsőin állott, bebocsáttatásért sürgetve. „Déli 12. óráig semmi tudósitást sem kaptunk" ugy mond a P. H. tudósitója „midőn fájdalmas elkeserültséggel felkerekedtünk, és száz s egynehány bérkocsival egyenesen a király udvarára hajtattunk. A nép köszöntő szerencsekivánatai közt már az előteremben voltunk, midőn a királynak bejelentettek. A bámulásig egyszerű ruháju küldöttség, ridegül teljesitette kötelességét. Egyetlen szava nem hallatszott a lelkesedésnek."

Szeptember 10. Vasárnap.

Jellačić hadizenése. Az altábornagy „a Drávánál" két nyilatkozmányt ad ki. Az egyikben előadja, hogy „egy elbizakodott önző párt Magyarországon" a márcziusi izgatottságot „oly engedmények kivivására használta fel, mely a magyar korona alatt lévő idegen nemzeteknek szolgaságára és elnyomására" s az egységes összbirodalomtól elszakadásra vezet. Horvát-

és Szlavonország létezése megsemmisittetett, a szerbek ellen erőszakos rendszabályokhoz nyultak, János főherczeg közbenjárásának semmi haszna sem lett, mert Batthyány nem fogadta el a feltételeket (l. jul. 29.), Jellačić ezután a magyar országgyülés határozatát várta „utolsó békeszavá"-ra, de mindeddig tárgyalásra sem került a dolog. Ezalatt pedig a sérelmek szaporodtak, a mennyiben „a magyar párt" Horvátországban „az anyagi (materielle) nyugalmat" megzavarni, Szlavoniában Pestre képviselőket választatni, a szerbeket erőszakosan legyőzni törekszik, Triestben és a Dunán vizi harczkészületek folynak, s a magyar nemzetőrök a bán hatósága területére berontottak. „Mi egységes, hatalmas, szabad Ausztriát akarunk, s annálfogva elmaradhatatlan feltételül a had-, pénz és külügyek minisztériumának összpontositását," a nemzetiségek jogegyenlőségét kivánjuk. „Miután a magyar minisztérium azt véli, hogy erre nem állhat rá, s miután megmarad különszakadási törekvéseinél, vagyis a szép monarchia felbomlását akarja előidézni, annálfogva a kötelesség és becsület azt parancsolják, hogy merjük a legvégsőt és ragadjunk fegyvert!" — A másik nyilatkozmány a „magyar nemzet"-hez van intézve, lényegben az elsővel azonos tartalommal, benne felhivatnak „a magyarok, a testvérek," hogy a bán csapatait fogadják barátságosan, miután azok nem ellenök, hanem csak a miniszterek ellen mennek, a személy- és vagyonbátorságot azonban nem támadják meg, söt védelmezni fogják.

A két nyil. Pej.-nál 131—135. l. P. H. 167. sz. E nyilatkozkozmányok szerint a bán hadizenésére okot az 184⁷/₈. t. czikkek s a magyar minisztereknek azokhoz való állhatatos ragaszkodása képezte, csakugyan, a horvát nemzeti párt még maig is azt tartja, hogy azon törvények „Horvátország és Szlavonia municipális önállóságát és autonomiáját, valamint minden törvényhatóságának szabadságát a legtökéletesebb megsemmisitéssel fenyegették," (Agr. Zeit. P. N. 1861. 87. sz.), hogy általuk „a horvát nemzetet a háromegy királyságban a világ szinpadáról kitörülni, s a török rajákhoz lealacsonyitani" akartuk (Zágrábm. körlevele 1861. febr. 14-röl Magy. Orsz. Szerk. Pomp. 1861. 61. sz.), sőt egyenesen is kimondják, hogy az emlitett törvények „egyetlen indoka volt a szerencsétlen polgárháborunak." (Körösm. végz. i. m. 69. sz.) Azonban a vád, mintha az 1848. törvények Horvátország helyhatósági és önkormányzati jogait sérelmesen megváltoz-

tatták, vagy megsemmisitették volna, mérőben alaptalan. Márczius előtt Horvátország közigazgatásilag a m. k. kanczellária és helytartótanács alatt állott, s ez állásán az uj törvények semmit sem változtattak, azon kivül, hogy a kanczellária és helytartótanács helyére a minisztériumot igtatták, a korábbi kapcsolat és helyhatósági jogok pedig érintetlenül maradtak. De Horvátországnak kipróbálni sem volt alkalma az uj állapotot, miután Jellačić vezetése alatt tényleg felmondta a régi kapcsolatot, s elszakadt tőlünk, még mielőtt a minisztérium a kormányt átvette volna. A fentebbi vád tehát egészen méltatlan, s annál kevésbé illik az 1848. törvényekre, mert ezek azon felül, hogy a politikai joguk gyakorlatát, az urbéri mentességet (mint ezt maga Jellačić is elismerte! Pej. 5. l.), a közteherviselést a kapcsolt részek lakóira is kiterjesztik, a horvátok irányában különös kedvezménynyel is voltak. Horvátország csekély terjedelme miatt az urbéri kármentesitést maga nem eszközölhetvén, Magyarhon saját erszénye rovására a horvát földesuraknak oly kármentesitést határozott, mint az itthoniaknak, a régi országos sérelem tárgyát, a határőrrendszert, embertelen és baromi szolgálatával együtt eltörölte, a báni hatóság s a főbb törvényszékek jogkörét érintetlenül hagyta, Horvátországtól, mint országtól, kivánt képviselőket, kiknek választási módjuk elintézését a zágrábi tartományi gyülésre bizta, annyi előzékenységgel, hogy az iránt a márcz. 31. országos ülésben maga Bunyik József, a horvátországi követ is köszönetét fejezte ki (K. K. és R. R. Napl. 206. l.). A pozsonyi törvényhozás elismerte, hogy a horvátoknak orvosolatlan sérelmeik vannak, (nem voltak-e Magyarországnak is?), miket még a letünt kormány okozott, s e sérelmek eligazítása végett rendelte (1848. 3) az álladalmi tanácsot, s ha ott nem képviseltette magát Horvátország ámbár meghivatott; — ha a bán a miniszterek májusi szives felszólitására, hogy jőjjön Pestre s adja elő a horvátok óhajtásait és panaszait, hogy orvosoltathassanak, Pestre el nem jött: vajjon mindezekért az 1848. törvényeket, a magyar törvényhozást és kormányt kell-e vádolni? A magyar kormány annyi előzékenységet mutatott a horvátok iránt mingyárt müködése kezdetén, a mennyit soha az előtt nem tapasztaltak. Május elején azt is elhatározta, hogy a bel- és igazságügyi minisztériumban külön horvát osztályok állittassanak fel, hogy a Horvátországgal való levelezés latin vagy horvát nyelven folyjék, (P. H. 57. sz. miniszteri közl.), a tengeri só árát leszállitotta, a szicziliai só behozatalát megengedte, a miniszteri osztályokba keresve kereste a horvát és szlavon eredetü hivatalképes egyéneket, s a határőrökről a legemberségesebb szabadelvüséggel intézkedett (részletesen i. m. 114. sz. a határőrök korábbi nyomoru helyzetét 33. sz.) Csak az eddig mondottakból is látható, hogy az 1848. törvények Horvátországra sérelmesek nem voltak, s nem lehettek, sérelmeseknek csupán a nemzetiségi ábrándoktól elfogult elme tarthatá, oly czélból, hogy ekkép ürügyet találjon azon elszakadás végrehajtására, mely felé az illyr párt már évek óta

gravitált. S valóban azt látjuk, hogy midőn a bálványozott Jellačić, nemzete ezen hangulatára támaszkodva, az 1848. törvények ellen hadat izent, korántsem arra fektette a fősulyt, hogy ezen törvények Horvátország helyhatósági jogait sértik, hanem, mint ezt hivatalos okmányokból kimutattuk (jul. 10. 29.) arra, hogy Magyarországnak külön pénz- és hadügyminiszteriumot adtak, melyet szerinte Bécsben kell összpontositani. E tétel van legerősebben hangsulyozva a fentebbi nyilatkozványban is, ugy hogy az altábornagy nem annyira a megsértett Horvátország nevében jő elégtételt követelni, mint inkább a bécsi miniszterium nevében elvenni tőlünk a független had- és pénzügyi kormányt, a mi már Horvátország helyhatóságai jogaival legtávolabbi összeköttetésben sem áll, mert hiszen az Horvátországra teljességgel nem tartozik, hogy egy merőben idegen ügy felett, t. i. a tulajdonképeni Magyarhon pénze és vére felett Pesten intézkedjenek-e vagy Bécsben? Jellačić világosan tudta, mit akar. Ő Bécsben tett alkuja szerint (Jellačić saját levele P. H. 173. sz.) „az egységes Ausztria létesitéseért“ harczolt, mire nézve az összpontositott miniszterium szükséges, de nem Horvátországért, s ezért történt, hogy mihelyt hadai átlépték a Drávát, a horvát nemzeti szineket azonnal császári szinekkel cseréltette fel. (Kraljevics képviselő az 1861. zágrábi gyülésen P. N. 1861. 148. sz.), sőt a serezsanok zászlaira, melyek a Dráván át hozattak, már otthon e jelszó iratott fel „Császárunkért!“ (Laib. Zeit. F. H. 1848. 169. sz.) Hogy horvát atyánkfiai Jellačić szándékai felől később magok is gondolkodóba estek, s hogy Stojanovics képviselő az 1861. zágrábi gyülésen a multak igazolására szükségesnek látá kimondani, miszerint: „1843-ban csak min magunkért harczoltunk s ez által nem akartunk senkinek sem szolgálni, sem senkinek hálája után nem sovárgánk, akkor nemzetünk fenntartásáért, a háromegy királyság alkotmányaért harczolánk“ (a beszéd P. N. 1861. 153. sz.): azt utólagosan tökéletesen értjük, és méltányoljuk.

Szept. 11. Hétfőn.

Jellačić altábornagy hadseregének nagyobb részével átkel a Dráván, s Magyarhon földére beront.

P. H. 187. 188. sz. V. ö. 180. Közl. 98. sz. Szil. F. Tört. 142. l. Rüst. I. 90. l. Klapk. Nat. I. 35. 39. l. — A Pesti Hirlapban (187. 188. sz.) közlött levelezésből, Jellačić tisztei tudósításai szerint, tudjuk, hogy az előhad Grammont ezredes alatt szept. 11 és 12-én vonult Varasdról Csáktornyára, s onnan Letenye majd N.-Kanizsa felé vette utját. A jobbszárnyon Roth tábornok, az utóhadnál Kempen vezérőrnagy, a tartaléknál Hartlieb tábornagy parancsnokoltak. Maga Jellačić, kinek összes hadereje mintegy 50 ezer főre ment, szept. 12-én Csáktornyáról kiindulva Per-

lak, Kottori, Kanizsa, Berény, Sárd stb. felé tartott, betörési szándékát a magyar kormánynyal sem előre, sem utólagosan nem tudatva, minek következtében ez hivatalos tudósításaiban ezen stereotyp kifejezéssel élt: „a hazánk földére rabló módjára beütött Jellačić.“ És e kifejezés tökéletesen illet a hadseregre is, melynek legénysége minmindenféle gyülevész fegyelmezetlen emberekből állott, kiket ugy látszik csupán a rablási vágy és a tisztek parancsszava tartott együtt. E részben, mellőzve a magyar hirlapi levelezők egykoru tudósításait, a horvát tábor elfogott levelezése is teljes hitelü adatokat szolgáltat. Kempen vezérőrnagy péld. igy ir: „Én 12 ezer főnyi osztályt vezetek, oly tarkán összeszedettet, a mint csak képzelhető. Határőrségi gyalogság, nép, serczsánok, vasasok, báni lovasok, kovás puskák, pisztolyok, vadász fegyverek, kaszák, láncsák, stb. Ezt mind egybeilleszteni az én nehéz munkám leend.“ (A lev. P. H. 174. sz.). Egy másik tiszt Székesfehérvárról szept. 27-ről igy ir: „Az idő ránk nézve igen kedvező, csakhogy igen nehéz feladat a csapatok élelmezése, melyből mindent requirálnunk kelletik . . . Négy nap alatt Pest előtt fogunk állani. Jaj ezen városnak, mert határőreink annyira el vannak keseredve és felbőszítve, hogy ott borzasztóan fognak gazdálkodni, most sem lehet őket a legdurvább kihágástól visszatartani és lopnak s rabolnak borzasztóan; mindennap kiosztogattatunk köztök ezer botot, de mit sem használ, maga az Isten sem, nemhogy egy tiszt lenne képes őket visszartartani. . . . Én ezen rablókirándulásban már kétségbeestem, és ugy tetszem magamnak, mint valami rablófőnök, mert az élelmezésről nekem kelletik gondoskodnom, s ha az élelmiszereket szép szerével ide nem adják, akkor requirálnom kell. . . Naponként szükségem van 9 ezer kenyérre, 280 akó borra, 100 mázsa husra, 5 mázsa sóra, 60 mérő zabra; röviden, ez borzasztó, és mégis mindamellett az itt előszámláltakat naponként mindeddig behajtottam“ stb. (A levél 187. sz.) Egy másik tiszt: „A velünk jövő serezsanok és a felső határvidék mezei osztályai rettentő gazdálkodást visznek véghez. A bán halált rendelt ugyan minden rablásra, de hasztalan, ők csapatonként hajtják táborunkba a juhokat. A mit meg nem foghatnak lelövik“ stb. (A lev. 190. sz.) Ismét másik: „Borzasztó egy hadjárat. Ez zsarnoksággal bemázolt emberség, már nem is kivánok élni. . . A határőrvidékiek a legdurvább kihágásokat követik el. . , Rablás és lopás az ő foglalkozásuk. Én nem értem a bánt, miért hozta el e szemetet, mely jól fel sincs fegyverezve“ stb. (És igy tovább! Lásd azon több százra menő ellenséges elfogott leveleket, melyek a betörés után közzététettek a magyar lapokban.)

A képviselőházban esti 6. órakor Pázmándy küldöttségi elnök jelentést tesz a bécsi utról (l. szept. 9.), azután István nádor s kir. helytartó levele olvastatik fel, melyben irva áll, hogy a Fölség a magyar miniszterium lemondását elfo-

gadta, s addig is, mig az uj miniszterelnök, ki már felterjesztve van, megerősítést nyerhetne, ő maga veendi át az ország kormányát. Kossuth ekkor, bár előbb már lemondott, székét a miniszteri padra vissza teszi s kijelenti, hogy ismét miniszter akar lenni, a ház pedig az ő indítványára óvást tesz a nádor szándéka ellen s tudtára adatja, hogy rendelete, miután ellenjegyezve nincs, nem érvényes, egyszersmind Kossuthot és a le nem mondott Szemerét megbizza, hogy mindaddig vigyék tárczáikat, mig az uj miniszterium meg nem alakul. Ezenkivül értesülve lévén, hogy Jellačić a határszél felé már megindult a fegyveres betörésre ugyancsak Kossuth indítványára határozatba teszi, hogy a kormány addig is, mig a 61 millió pfrt-nyi hitelre (l. jul. 11. aug. 24.) királyi szentesités érkeznék, az ország összes közjövedelmeivel biztosított 5 forintos pénzjegyeket forgalomba bocsássa, a szerint, a mint a pénzügyminiszter már előlegesen is (l. szept. 6.) intézkedett, a megajánlott ujonczok számából a hatóságokra eső számot vesse ki s állittassa elő, szabadság adatván a régibb hadfiaknak, hogy a sorezredekből rangjuk megtartása mellett a honvédzászlóaljakba átjöhessenek. — Esteli 9. órakor megérkezik Almásy Pál elnök, ki egy küldöttség élén a ház fentebbi óvását Budára átvitte, s elmondja, hogy a nádor, fentebbi iratához, miután az csak egyszerü tudósitás volt és nem rendelet, ellenjegyzést nem látott szükségesnek, hogy ő azzal törvénytelenséget elkövetni nem akart, s az irányában nyilvánitott „bizalmatlanságot" igen sajnálja. A ház ezen izenetre kijelenti, hogy általa tökéletesen meg van nyugtatva. V. ö. szept. 15.

Közl. 97. sz. P. H. 159. sz. A beszédek még Freynál II. 10—19. l. Szilágyinál F. Tört. 133—138. l. Az első magyar miniszterium lemondásának történetet és napját a kutfők ellenmondásai miatt alig lehet bizonyosan megirni. A Függ. I. 440. lap ide vonatkozólag ezt mondja: „Szept. 10-én végre Batthyány és Deák is megérkezett (Bécsből), s a miniszterium azonnal tanácsba gyült az elsőhöz. . . E tanácskozásnak az lett eredménye, hogy a miniszterek mind összesen még a gyülekezetből átküldték lemondásukat a nádorhoz, kivéve Szemere belügyminisztert, ki Kossuth indítványára az uj miniszterium kineveztetéseig tárczáját megtartotta, mind hogy a közrendet és bátorságot fenntartsa, mind hogy legyen, ki az uj elnökminiszter kineveztetését ellenjegyezze." Ezen előadás azonban ismét hibás

értesülésen alapul. Először is nem áll, hogy a tanácskozmányból „a miniszterek mind összesen“ küldték volna el lemondásukat a nádorhoz. Ugyanis Szemeréről és Deákról később szólván, Mészáros hadügyminiszter a lemondókhoz nem csatlakozott (Közl. 1849. 24. sz. P. H. 1848. 160. sz.) s tárczáját ezután is vitte, még pedig a Fölség jóváhagyásával, mi onnan tünik ki, mert Ferdinánd király még okt. 17-én is Mészáros felterjesztésére és ellenjegyzése mellett nyugalmaz és léptet elő több katonatisztet. (A főkorm. szék irata P. H. 217. sz. v. ö. Közl. 141. sz.). Eszterházy szintén nem ezen tanácskozmányból küldte el lemondását, miután ő Pázmándy küldöttségi előterjesztése szerint a schönbrunni fogadtatást megelőző nap (szept. 8. vagy 7. de nem 6. mint Függ. l. 431. l. állítja) leköszönt és eltávozott Bécsből. (Batthyány lemondására nézve v. ö. szept. 12.) Másodszor téves azon előadás, (mely Kossuth szept. 11. képviselőházi beszéde nyomán készült), mintha Szemere Kossuth indítványára tartotta volna meg egyidőre tárczáját. Szemere maga az egész dolgot igy irja le: „Miután a király Bécsben a nemzetgyüléstől megszavazott hadi és pénzerőt nem szentesítette, a miniszterium, mintha normalis időket élt volna, sietett feloszlani, mindenik miniszter nyakraföre és egyenkint (tehát nem is gyülekezetből) beadván lemondását a nádornak. Ily körülmények közt a képviselőház elnöke szept. 11-én titkos ülést hivott össze. Mindenik miniszter, kivéve Deákot (igazság) és engem (belügy), mint a kik visszalépésünket nem adtuk be, elhagyta a miniszteri padot.... Volt tiszttársaink bejelentették, mintegy dicsekedve, a háznak, hogy lemondásukat benyujtották, és Kossuth, ki az általa azelőtt „törpe“-nek nevezett ellenzékben foglalt helyet, örömét fejezte ki a felett, hogy: „valahára megengedte az Isten, hogy a minisztertárczától megszabadulhatott.“ Ekkor Deákra került a sor, röviden kinyilatkoztatta, hogy ő nem vágyik tárcza után, de nem tartotta kellemes dolognak, a ház tudta nélkül oly állást odahagyni, mely a mostani körülmények közt annyira fontos; azonban miután tiszttársai elhagyták a miniszteri padot, ő is hasonlóan cselekszik. Ekkor én kezdtem el beszélni és mondék: Ámbár igen kellemetlen dolog félreértetni, azonban e miatt nem hagyom magamat polgári kötelességem teljesitésében megzavartatni, és ezennel kinyilatkoztatom, hogy épen most jövök a főherczeg nádor s kir. helytartótól, kinek kijelentettem, hogy a miniszteri tollat mindaddig nem fogom letenni kezeimből, mig uj miniszterium nem lesz alakitva, attól félvén, hogy ha ezen törvényes miniszterium lelép, második nem fogna kineveztetni.“ És ez valósult is. E nyilatkozatom hallatára mintha hályog esett volna le a ház szeméről, és hangos tetszéssel jutalmazá tettemet, átalános szavazattal felszóllítottak, hogy a miniszteri hatalmat ne bocsássam ki kezemből. Néhány óra mulva a titkos ülés nyilvánossá alakult, és mit tőn itt Kossuth? Belátván a miniszterium nagy hibáját, hogy visszalépése által könnyelmüleg kibocsátotta kezéből a kormányt, és va-

lószinűleg boszankodva azon, hogy e hiba helyrehozását talán másnak és nem neki fogják tulajdoníthatni, azt állította, hogy én a ház részéről hozzám intézett kérelmek folytán maradtam helyemen, és aztán igy kiáltott fel: „És én, ki lemondtam, ezen széket ide teszem (egy széket megfogva és a miniszterek asztala mellé helyezve), ráülök (tetszés, leül a miniszteri padon), és akarom látni azon embert, a ki merészelné tagadni, hogy én fináncz miniszter vagyok." (III, 110—112. l.) Azonban Szemere is hibázik (I, 75. l.) midőn állitja, hogy „a miniszterek szept. 11-én nyujtották be lemondásaikat," mi képtelenségnek bizonyul be, mihelyt meggondoljuk, hogy szept. 11-én István nádor már azt tudatá a házzal, hogy a Fölség Bécsben elfogadta a lemondást, melynek e szerint, (oly időben, midőn Pest és Bécs között még sem vasut, sem táviró nem volt,) egy vagy két nappal előbb kellett történnie. (Klapka Nat. I. 37. l. pedig abban téveszt, hogy a lemondást szept. 8. előtti időre teszi.)

Második támadás Perlasz ellen. Kiss Ernő ezredes értesülvén Sztratimirovics rácz fővezér azon tervéről, melynél fogva Nagy-Becskereket, az ő főhadiszállását megtámadni törekszik, ennek meghiusitása végett Vetter alezredest a támadás egyik kiinduló pontja, Perlasz ellen küldi, honnan az alezredes Stefonovics szerb főnököt (3 ezer ember, 7 ágyu) véres szuronyharczban kiveri. A város kétharmada porrá ég. Klock tüzérfőhadnagy, Vécsey őrnagy.

Közl. 102. 118. sz. P. H. 165. 180. sz. Serb. 186. l. Szil. F. Tört. 98. 119. l. Frey II. 74. l. Klap. Nat. II. 30 l. (szept. 10.) Asb. I. 128. l. (nap nélkül.)

Tordamegyében Aranyos-Lónán az oláh néptömeg az ujonczösszeiró bizottságnak ellenszegülvén, a katonaságtól szétveretik. Elesik 13 oláh.

Közl. 112. sz. P. H. 174 sz. (szept. 12-én, az oláhok közül 23 hal meg). Köv. E. T. 78. l.

Szept. 12. Kedd.

A képviselőházban déltájon, miután a Kossuth által ezuttal formulázottan benyujtott inditványok (l. szept. 11.) megerősittettek, Zsémberi képviselő javaslatba hozza, hogy a ház, miután a haza veszélyben van s egy reakczionarius minisztérium kinevezése sem lehetetlen, azon időre, mig az ország megmentve nem lesz, nyilvánitsa permanensnek magát. A tet-

széssel fogadott inditványt Nyáry és Palóczy is pártolják, Bezerédy, Schmidt, Klauzál és Batthyány Lajos azonban helytelenitik, ez utóbbik főleg azon az okon, mert ily módon a nemzetgyülés lelépvén a törvényesség teréről, a nádor főherczeget arra kényszerítené, hogy „sorsát elválaszsza a miénktől." Az inditvány mindamellett szám szerinti többséget nyer. Batthyány ekkor pártfeleivel egyesülve, névszerinti szavazást kiván, miközben az ő hivására Deák a terembe lép, kifejti hogy az 1848: 4. az országgyülés időelőtti feloszlatása ellen tökéletes biztositékot nyujt, s hogy igy a forradalmi czélzatu permanentia kimondására nincs semmi szükség. Zsembery ekkor inditványát visszaveszi. — Este másik ülés tartatván, Kossuth inditványára elhatároztatik, hogy keressék fel a nádor az áprilisi törvény által reá ruházott hatalomnál fogva megalakitani a kormányt, s tovább feszültségben nem tartani a nemzetgyülést, melynek aggodalmai vannak, hogy Bécsben valami reakczionarius embert fognak miniszterelnöknek kinevezni. Batthyány ekkor kijelenti, hogy a nádor őt bizta meg miniszterium alakitásával. A ház ezt örvendetes tudomásul vévén, István főherczeg iránt küldöttségileg osztatlan bizalmát fejezi ki.

P. II. 160. sz. Függ. I. 448—452. l. (hol a jelenet érdekes és tárgyavatott leirása). Az eseményeket összevetve, s tudva, hogy Batthyány már Bécsbe utazása előtt (aug. 28.) kijelenté a nádornak, hogy visszatértével Kossuth nélkül akar uj miniszteriumot szervezni, igen valószinü, hogy neki nem volt komoly szándékában végkép visszavonulni, s a forradalmi elemnek szabad tért engedni, hanem midőn lemondott, e formalitás csupán arra való volt, hogy általa minisztertársai is hasonló lépésre ösztönöztetvén, ő módját ejthesse az uj kormány megalakításának. — Zsemberi, ki permanencziát sürgetett, két hét mulva azt inditványozá, hogy a ház egy időre függeszsze fel magát. (P. II. 170 sz.)

István nádor s kir. helytartó köztudomásul adja, hogy miután az ország a végrehajtó hatalmat egy perczig sem nélkülözheti, a leendő uj miniszterium elnökét, Batthyány Lajost, a király jóváhagyása alá már felterjesztette, s őt lemondásának visszavételére is rábirta, hogy rendeleteit vele ellenjegyeztethesse. Egyszersmind felelősekké teszi a közigazgatás közegeit a törvényes rend fenntartásáért, s kijelenti, hogy ő „az ország törvé-

nyeit, alkotmányát, szabadságát minden ellenség ellen erejéhez képest megvédeni s fentartani el van határozva."

A rendelet Batth.-tól ellenjegyezve P. H 161. sz. és Szil.-nál F. Tört. 142 l. B. kineveztetésére nézve v. ö. szept. 15.

Sztratimirovics fővezér Nagy-Becskerek elfoglalása végett Zsablya és Mossorinról éjjel (szept. 11. és 12. közt) két hadoszlopot a Tiszán áttévén, Elemért és Aradaczot heves csatározás után birtokába veszi, s ott Kničaninra várakozik, kinek utasítása volt Tomasováczról támadni Becskerek ellen. Kiss Ernő ezredes azonban e tervről értesülve lévén, Kničanint visszatartóztatja, a többi ellenséges csapatok ellen pedig támadólag lép fel. Aradaczról Appel vezérőrnagy (2 század ember és 4 ágyú) könnyü szerrel elkergeti a szerbeket, Eleméren azonban, hol Sztratimirovics maga vezényelt, véres küzdelem fejlődik ki, mig végre az ellenség, miután Kiss pompás kastélyát feldulta, visszaveretik, s a Tiszán keresztül hajtatik.

Serb. 192. l. Közl. 102. 118. sz. P. H. 180. Klapka Nat. II. 30. l. (szept. 11.) E meghiusult vállalat után Rajačić letette parancsnokságából s elfogatta az eddigi fővezért, kinek tisztán nemzeties iránya és pazar pénzköltése eddig is szálka volt szemében (v. ö. szept. 30.) Sztratimirovics azonban megszökött fogságából, s nemsokára tekintélyes szerb had élén állott, szemben a többi rácz hadakkal. Az érsek megrémülve, nemzeti gyülést hiv össze (l. okt. 9.) Sz.-csal, kit előbb mint honárulót számüzött, kibékül, s őt a vajda megérkeztéig fővezérnek elismeri. Három nap mulva megérkezik a vajda.

Szept. 13. Szerda.

Batthyány miniszterelnök a dunántúli megyéket rögtöni tömeges fölkelésre szólítja. „Az ellenség", ugymond felhivásában „a drávai vonalat három helyen nyiltan megtámadván", készül hazánk földét fegyverrel elfoglalni s a „magyar nemzetet szolgává alázni." V. ö. szept. 11.

Közl. 98. sz. P. H. 160. sz. Szil. F. Tört. 140. l. Másnap a képviselőházban Madarász L. interpellálta Batthyányt. „Miért történt az" ugymond M. „hogy a miniszterelnök átalános népfölkelést rendelt, a nélkül, hogy ez iránt a törvényhozó testet megkérdezte volna." B. válaszolá, hogy a felhivás nem átalános fölkelést czéloz, csupán azon

vidékre szól, mely az ellenséges táborhoz közel esik. M. nem volt kielégitve a magyarázattal, miután népfölkelést a ház mellőzésével csak diktator rendelhet. Végre is Kossuthnak kellett a miniszterelnök védelmére kelnie, s a becsmérlő és kötekedő szónoklatoknak vége szakadt.

Szept. 14. Csütörtök.

Urbán alezredes Naszódon kiáltványt bocsát ki, melyben tudtul adja a hatóságoknak, hogy tőle már ezideig 50 falu kért segélyt a magyar kormány ellen és nyilvánitá ki, hogy az uniót el nem ismeri s ujonczokat a b.-pesti miniszterium számára szolgáltatni nem fog. Az alezredes tehát ellene fog müködni a márcziusi vivmányoknak, melyek a császártól csak kierőszakoltattak s a birodalom egységét és fennállását veszélyeztetik, ez okból megtiltja a magyar miniszterium iránt az engedelmességet, s felhivja az oláhokat, hogy saját kivánságuk szerint keljenek fel a császár és a monarkhia védelmére s minden 100 főtől egy ujonczot küldjenek hozzá Naszódra. V. ö. szept. 4.

A kiáltvány töredéke Frey-nál II. 92. l. v. ö. Közl. 126. 109. 134. 131. (ez utolsó számban a m. kormány jutalmat tüz Urbán fejére.) Függ. II. 123. l. Naszód ezután valóságos Mekkája lőn mindazoknak, kik Erdély északi részén a reakczio kezére dolgoztak, hol Urbán a hires oltalom leveleket, vagyis pazsura-kat (oláhul: sas) osztogatá hiveinek. Messze vidékekről nagy seregekben jártak, utközben hógomolyhoz hasonlóan szaporodva az oláh néptömegek, hogy bemutatnák hódolatukat a „Császár" emberének. E csoportok hol keresztül utaztak, mindenütt félreverették a harangokat (s ezt még oly község sem tagadta meg tőlök, minő Dézs), foglyokul magukhoz ragadták a tekintélyesebb magyarokat, kik közül Urbán, miután az oláhok által megcsufoltatni engedé őket, nehányat szabadon bocsátott. Az erdélyi hatóságok összedugott kezekkel nézték e népvándorlásokat, s nem csuda, hogy befolyásukat a magyar parasztságnál is csaknem egészen elveszítették. Belső-Szolnokban a nép az eddigi tisztviselőknek sok helyt felmondta az engedelmességet, Kővárvidékről pedig Urbánt szólitá fel, hogy adjon nekik uj tisztviselőket, az ujonczozásnak ittott ellenszegült, s az anyakönyveket hatalmába ejté, utóbbik helyen a megye pénztárát is erőszakkal lefoglalva (Monostoron) Naszódra küldte. (Urbán befolyását a máramarosiakra l. máj. 10. jegyz.)

Szept. 15. Péntek.

Ferdinand király Schönbrunnból irt levelében kijelenti István nádor s kir. helytartónak jóváhagyását Bat-

thyány uj minisztériuma iránt, s a leendő miniszterek neveit felterjesztetni kivánja, — a feltételekre nézve azonban, melyek mellett Batthyány új minisztériumot alakítani igérkezék, oda nyilatkozik, hogy azokra most „még nem adhat határozott feleletet.“ Egyszersmind szemrehányást tesz a magyar országgyülésnek, hogy két hónapi ülésézése daczára még mindeddig semmit sem tett a horvát viszály kiegyenlítésében, (mire nézve a Fölség a Reichsversammlung-ra fogja bizni az alkalmas eszközök feltalálását), s hogy szept. 11. határozatában elhagyta a törvényes tért, a sorkatonáknak engedélyt adni merészelvén (sich entblödete) a honvédseregbe lépniök.

Közl. 102. sz. P. H. 164. sz. Szil. F. Tört. 145 l. A képviselőház utóbbik engedélye a kibékülést szivén hordozó Batthyánynak is nem csekély aggodalmakat okozott. Szept. 12—14 a budapesti rendes katonaság tagjai százanként mentek átiratni magukat a honvédek közé. Önmagok kezdték lehányni és tépni fekete-sárga jelvényeiket. A gránátosok, egynehányat kivéve, mind átjöttek Budáról. Battháuy végre szept. 14-én rendeletet ád ki, hogy több áttérni kivánók nem vétetnek föl, mert az épen alakuló Hunyady-csapat már ki van egészitve. E miatt azonban keserü megtámadtatásokat kellett szenvednie. (l. szept. 16. midőn a királyi levél felolvastatik a ház előtt.)

A képviselőház Kossuth inditványára elhatározza, hogy az örökös tartományok országgyülésének küldöttségileg rokonszenvet fog nyilvánitani, s ajánlatot tesz neki, hogy Magyarország és a birodalom közt fennforgó kérdéseket és összeütköző érdekeket igazitsa el a két ház egymás közt barátságosan. Napirenden a szőllődézma, mely elvileg, eltöröltetik. Éjjel Csány kormánybiztos leveléből értesül a ház, hogy Teleki Ádám vezérőrnagy, a Jellačić előtt álló hadsereg vezére, a bán ellen, kivel közös katonai eskü köti, harczolni nem akar, mire szintén Kossuth inditványa folytán, rögtön fölszólittatja István nádort, hogy tiszte szerint álljon azonnal a had élére s Magyarhon földéből védtelenül egy talpalatnyit se engedjen oda. A nádor a felhivásnak készséggel enged, s kijelenti, hogy „ha a nemzetet mindenki meg fogja is csalni, ő halála után is tisztán akarja a maga emlékét fenntartani.“

Közl. 96. 100. 101. sz. P. H. 163. 165. 167. sz. Frey II. 52. l. A nádor nyilatkozata őszinteségében Kossuth már nem bizott

s igy történt, hogy inditványára a ház a nádoron kivül még három embert küldött a táborba, a kik tökéletesen „birják a ház bizodalmát“ s „mindenre felhatalmazva legyenek, a mi a haza megmentésére szükséges.“ — A drávai magyar sereg vezére május vége óta a hazai származású Ottinger Ferencz volt, ki Mészáros megérkeztéig Buda-Pesten a hadügyminiszteri tanács elnöke vala (P. II. 38. vagyis apr. 20. sz.) Ottinger azonban Jellačić beütésekor több ezredekkel együtt átpártolt hozzá, s ekkor szállott a vezérlet Telekire. Csány fentebbi tudósitását a nádorral egyetértve szept, 18-áról már oly magyarázattal kiséri, hogy Teleki kész a haza ügyét védelmezni. A képviselők előtt azonban ekkor is különösnek tünt fel, hogy egy királyi biztos előbb árulásról ir, később pedig egyszerüen azt mondja, hogy tévedés volt. A dolog tulajdonképeni állását a tábor tisztikara igyekezett felderíteni egy nyilatkozmányban (P. II. 166. vagyis szept 21. sz.) E szerint Teleki főhadiszállására „Buda-Pestről nagyszerü republikánusi mozgalmak és minden törvényes rend megszünéséről hirek érkeztek. A dolgok ezen állapotában haditanács képződött, mely oda nyilatkozott, hogy egy ideig a horvátokkal semmi nemü harczba ne bocsátkozzanak, mert különösebben a trón jogait kell szemök előtt tartaniok. Ennek következtében Keszthelyig visszavonulás határoztatott. Itt az összes tisztikar összegyülekezett, s ezek azt határozták, hogy miután az ország törvényes állapota még mindig fenn van, ők letett esküjökhöz hiven, a horvátokkali minden harczot elfogadni, és a trón s magyar királyság jogaiért épen oly hősileg harczolni akarnak, mint ezt társaik Olaszhonban megmutatták.“ Előbb azonban szept 16. küldöttségileg felszólitották Jellačićot, mutassa meg nekik a Fölség világos parancsát a Magyarhonba betörésre nézve, ellenkező esetben védeni fogják ellene magokat. E tárgyra vonatkozólag érdekes összevetésre ád alkalmat Csány emlitett tudósitása s dr. Hibl levele a Jellačić táborából, ez utóbbikból is kiderül, hogy a Bubna őrnagy által vezérelt tiszti küldöttség készeknek nyilvánitá magyar a sereg tiszteit átmenni Jellačićhoz azon esetre ha „Ő Felségétől a nádor és magyar miniszterium által a bán serege elleni harczolásra adott parancs visszavonatik.“ A lev. i. m. 187. sz.) Batthyány közléséből azt tudjuk, hogy a Miklós- és Sándorhuszárok tisztikara nyilatkoztatta ki először (Bubna és Bárczay százados vezetése alatt) Telekinek, hogy tovább hátrálni nem akar. (164. sz.)

Szept. 16. Szombat.

A képviselőház esti ülésében Batthyány előmutatja a tegnapi kir. kéziratot, s ennek folytán kijelenti, hogy miután ő néhány nappal azelőtt csupán azon esetre igérkezett miniszteriumot alkotni, ha egyfelől a Fölség az ő föltételeit (ezek

veleje: hogy Jellačić rögtön parancsoltassék ki az országból) teljesíti, másfelől a képviselőház is bizalmával támogatja, s miután jelenleg egyik eset sincs valósulva, ő a miniszterelnökség-ről visszalép. Nyáry és Kossuth szerint a kézirat pusztán cselvetés akar lenni a bécsi kormány részéről, hogy ekkép a nemzet leszoríttassék a törvényesség teréről, s ugy vélik, hogy meg kell rakadni „a fonalat, mely meglehet, épen azoktól hagyatott fenn számunkra, kik azt hiszik, hogy mi azt el fogjuk lökni magunktól.“ Hasonló szellemben szól Madarász L. igérvén, hogy ő és elvtársai ezentúl támogatni fogják Batthyányt, csak fogadja el az állást. Majd Kossuth ismét felszóllalva, kéri a grófot: „hozza meg a hazának ezt az áldozatot,“ maga részéről ő nem kiván miniszter lenni, nehogy egyes ember személye ürügyül használtassék a nemzet szabadsága elnyomására, ellenben megvárja a háztól, hogy a királylyal való egyesség kedvéért az uj miniszteriumot elfogadja. Ennek, igy szól, két jó következménye leend, ugyanis megmarad „azon constitutionalis erő, mely a nádor fővezérségében rejlik, az ármány pedig kénytelen lesz vagy lemondani feltett czéljáról, vagy nyiltan kimondani: én reakczió vagyok. Batthyány ekkor kinyilatkoztatja, hogy kötelességének tartja engedni a felhivásnak, s miniszteriumot fog alkotni.

Közl. 102. P. H. 164. sz. Az utóbbi napokban főkép Jellačić betörése folytán a forradalmi szellem annyira erőt vett a házon, hogy Batthyánynak alig lehetett többé reménye, hogy elkésettnek tartott kibékülési politikáját a többség támogatni fogja, pedig okvetlen erre volt szüksége, hogy magának Bécsben is befolyást szerezhessen. Szept. 13-án d. e. hosszu szónoklatok tartattak a sorkatonák honvédek közé állásának felmerült akadályai felett, azonban Kossuth befolyására a ház végre is a miniszterelnök hazafiságában megbizván, az áttérések foganatba vételét az ő belátásától függeszté fel. A baloldal, és a bécsi fogadtatás s a raboló horvátok előnyomulása folytán felingerült utczai közvélemény azonban minden áron erélyes védelmi intézkedéseket követelt s Batthyány irányában minden bizalmat elveszitvén, Kossuthot akarta az ügyek élén látni, és már széltében beszélgették, hogy őt diktátornak kell kikiáltani. A radikálpárt a népet és a magyar érzelmü sorkatonákat izgatá a közohajtás foganatositására Batthyány a tervről értesülvén, átlátta, „hogy ha a csiny sikerül, a forradalom kitörését nem lehetend többé meggátolni. Még azon éjjel (szept. 14.) a katonai laktanyába sietett tehát és czélszerü intézkedései által a katonaság el-

csábittatásának elejét vette. Utóbb értekezett K o s s u t h-tal is, ki ezen izgatásokról mit sem látszék tudni, s kijelenté, hogy azokat nemcsak nem pártolja, hanem azoknak engedni sem hajlandó“ (Függ. l. 475 l.) Szept. 14-én azonban a tárgy ismét a ház elibe hurczoltatott. M a d a r á s z interpellálta a miniszterelnököt, miért nem szabad a sorkatonáknak áttérni a honvédek közé? A zaklatott B a t t h y á n y rekedtsége miatt személyesen jelen nem lévén, irásban küldte meg feleletét; ez azonban nem találtatott kielégitőnek, B a l o g h János átalában bizalmatlanságot nyilvánit a miniszterelnök iránt, s a haza megmentőjét egyedül Kossuthban látja. Ekkor tomboló lelkesedés ragadja meg a házat. M a d a r á s z L. „a miniszterelnök által adott feleletet ugy tekinté, mint a legnagyobb oklevelet, az általa követelt politika ellen.“ stb. Végre ismét K o s s u t h csöndesíti a viharokat, s határozatba téteti, hogy a miniszterelnöki felelet felett a ház nem kiván tovább tanácskozni. Ily jelenetek után csak az oly rendületlen, honáért minden áldozatra kész férfi maradhatott még tovább is az ostorozott helyen, minő Batthyány volt. A következő nap a király kézirata, s azon megdöbbentő hir, hogy n i n c s h a d s e r e g, mely J e l l a č i é ellen harczolni kész legyen, aggodalomba ejté a nagy szavu népszónokokat, a ház jobb szellemétől vezettetve rögtön bizalmat kezdett érzeni B. iránt, mert belátta, hogy most K o s u t h o t állitani a kormány élére, annyit tenne, mint készületlenül egyszerre belerohanni a forradalomba. B a t h y á n y eleintén vonakodott. „Egyik lehetlenség“ ugymond „B é c s ben, másik P e s t e n. Bécsben lehetlenné van téve oly férfiakkal kormányoznom, kik e háznak s talán a hazának is nagy mértékben kedvesek volnának, itt lent pedig nem engednek oly férfiakat jelölni ki, kiknek kedvéért némi kedvezményeket lehetne az országra nézve remélni, kedvezményeket, melyek ha mindjárt csak bizonyos subjectumok kedvéért adatnának is,a nemzetnek respiriumot szereznének“. Egyszersmind panaszkodott, hogy hozzá nincs bizalma a háznak. A képviselők ekkor mindnyájan felállva, lelkes kiáltással nyilvánitják bizalmukat. B a t h á n y nak azonban még mind ez nem volt elég. Mintegy fürkészve a köznyilatkozat őszinteségét, kérdé: „Vegyék jól fontolóra. nem érkezett-e el azon végperez, (s z e p t. 16.) melyben a nemzetnek utolsó elszánt védelemre lévén szüksége, a törvényesség bilincseit nem tartozik többé respectálni.“ A ház azonban érezte, hogy e politika, melynek még pár nappal azelőtt hódolt, most bizonyos veszélybe sodor, s a mérséklettség mellé szavazott. Igy állott elő azon visszásnak tetsző jelenet, midőn B a t t h y á n y „a törvényesség bilincsei széttöréséről“ szól, M a d a r á s z L. pedig K o s s u t h ta l együtt a törvényesség terén maradás mellett szónokol.

A román nemzeti gyülés B a l á s f a l v á n az erdélyi oláhok kívánatait a következő pontokban foglalja össze. 1. A „magyar terrorismusból származott rögtönbiróságok szünjenek

meg, az elfogott egyének s a lezárolt vagyonok adassanak ki. 2. Az üldözéseknek, a falura küldetni szokott katonai végrehajtásoknak, a robotnak s miniszteriumi ujonczállitásnak szakittassék végök. 3. Román nemzetőrség állittassék fel s ágyuval és egyébb fegyverrel láttassék el. 4. Az eddigi „erőszaktételek“ és elitélések megvizsgálására a különböző nemzetiségekből „parasztok-, polgárok- s értelmesekből“ vegyes bizottság neveztessék ki. 5. A földesurak és parasztok közt kifejlett viszályok kiegyenlitésére egy másik bizottság szerveztessék. 6. Az unio nem ismertetik el érvényesnek, valamint 7. a magyar miniszterium joghatósága sem. 8. Az oláhok a hadparancsnokság közvetitésével a császári miniszteriumtól kivánnak függeni. 9. Mielőbb közönséges nemzeti gyülés tartassék a román érdekek szempontjából, a májusi nemzeti bizottság pedig erősittessék meg. 10. Erdélyi országgyülés is tartassék, melyen a román nemzet is képviselve legyen. 11. Az osztrák alkotmány Erdélyre is terjesztessék ki, 12. s itt ideiglenes kormány alakittassék, melynek népességi arányban legyenek tagjai románok, németek és magyarok. — A jegyzőkönyv ezen végződik: „Éljen az osztrák kormány!“ V. ö. szept. 27.

A jegyzőkönyv Szil.-nál F. Tört. 195. l. V. ö. Köv. E. T. 81. l. E gyülést, melyre az oláhok több napokon át fegyveresen gyültek, Vay eleintén karhatalommal szét akará kergettetni, de majd hiszékenysége folytán rászedetvén, engedélyezé, sőt tagjainak oltalomlevelet is adott. A kivánati pontok ujjal mutatható bizonysággal hirdetik, hogy e gyülés tagjai az osztrák reakczió sugalmazásai alatt állottak, s azokról egyenként szólani fölösleges. Csupán a 6. pontban foglalt tétel az, a mi megérdemelheti további figyelmünket, annyival inkább, mert e tekintetben a román közvélemény 17 esztendő lefolyása alatt is ugy látszik keveset változott. Az 1861. felső táblán Gozsdu Manó elsorolá az okokat, melyeknél fogva az erdélyi oláhok a Magyarhonnal egyesülést nem tartják „jótékonyságnak, kivánatosnak és bevégzett ténynek,“ s ez okok közt fő az, hogy az erdélyi unio-t. czikk befolyásuk nélkül készült, róluk nélkülök határozott. „Az erdélyi országgyülésnek“ ugymond Gozsdu egy régi tan szerint (l. aug. 19. jegyz.) „az lett volna teendője, hogy a román nemzetet jogosult nemzetnek kellett volna nyilvánitania, s egy átalános népképviselet alapján összehivandó országgyülésben az uniót a román nemzettel együtt határoznia el.“ (G. beszéde P. N. 1861. 142. sz.) E tárgyról az 1863. nagy szebeni tartományi gyülekezeten is számtalan szónoklatok folytak, melyek már korántsem maradtak

meg a mérséklettség azon szinvonalán, hová G o z s d u magát felemelni tudja. A vég nélküli beszédek közül csak a S t e r e a Siulutiu érsekét (L e m é n y utóda!) érintjük, ki többek közt ezeket mondá: „Az 1848. (erdélyi) országgyülés vastag politikai hibát követett el, mert a b a l á z s f a l v i gyülés követeit nemcsak nem fogadta el, hanem elkergette s az uniót nélkülök e r ő s z a k o s a n kikiáltotta," holott ez országgyülésnek, „midőn Magyarhonban a jogegyenlőség már ki volt mondva, nem volt joga a román nemzet követeit el nem fogadni." (St. beszéde P. N. 1863. 189. sz.) Ezen ellenvetésekre, bár az ügy magyar nemzeti részről ujabban is kellőleg felvilágosittatott, nem tartóztatjuk meg magunkat, alkalmilag röviden meg nem felelni. — Első tekintetre feltünik, hogy az érsek kevesebb szerencsével szólott a dologhoz, mint Gozsdu. Ugyanis, midőn az erdélyi gyülés összehivatott, még akkor a polgári (és nem nemzeti) jogegyenlöséget megalapitó magyarhoni törvényeknek nem volt törvényes érvényük E r d é l y b e n, miután a K i r á l y h á g ó n tul eső résznek külön törvényhozása volt, melynek beleegyezése nélkül ott semmiféle jogelv sem vala kötelező. E szerint a balásfalvai küldötteket el nem fogadni igen is joga, sőt kötelessége volt a kolozsvári gyülésnek (bár a küldöttség elnöke, Lemény p ü s p ö k részt vett a tanácskozásokban, s mint látandjuk, beleegyezett az unióba), annyival inkább, mert az elfogadásra a magyarhoni jogegyenlőségről szóló törvényekből sem merithetni semmiféle érvet, nemcsak azért, mert ama törvények nemzeti egyenjoguságról semmit sem szólnak (ez csak 1849. jul. 28-án határoztatott el), hanem azért is, mert a sokadalom módjára összereglett balásfalvi gyülést szabályszerü képviseletnek egyátalában nem lehetett volna elismerni. Az elfogadás nem is jogegyenlőség, hanem a jogegyenlőség megsértése lehetett volna, a rendi és demokratiai képviseletnek oly csodálatos összekeverése, melyben a román elem vegyszáma merőben hamis fogott volna lenni. Azonban ugy látszik, Sterea nem is tudja, mit akartak voltaképen a balásfalvai követek. Miután abban lát hibát, hogy a gyülés a román követek nélkül kiáltotta ki „erőszakosan" az uniót, szerinte ama követeknek a tanácskozásokban is részt kelle venniök. De ily képtelenséget még a balásfalvi gyülés sem kivánt, s arra fel sem hatalmazá küldötteit, kiknek egyes egyedüli teendőjük volt, a jegyzőkönyv szerint, „a kérést K o l o z s v á r r a az országgyülésnek elvinni." E kérés 15-ik pontjában volt aztán az, hogy az uniót ne vegye tanácskozás alá az országgyülés a román nemzet nélkül. — És ez az, a mit Gozsdu is szükségesnek tartott, oly formán, hogy mondja ki az országgyülés a román nemzet törvényes elismerését, s aztán egy második „átalános népképviselet alapján összehivandó országgyülésre" hagyja az unió-kérdés tárgyalását. Ily dolog az akkori viszonyok közt kivihetetlen lett volna. A bel- és külföldi erőszakos rázkódások következtében a birodalom alaposzlopai kezdtek ingadozni, annyira, hogy az első erdélyi tartománygyülés összehivására

nézve sem lehetett bevárni, mig a Fölség ija ki a gyülést, hanem a kormányzónak önfelelősségére kellett annak napját kihirdetnie. Májusban még borultabb lett a láthatár, s a fejedelem kénytelennek érzé magát székvárosából menekülnie. Ennek következtében tüzetett ki, idő előtti gyorsasággal a pesti országgyülés egybegyülésének ideje. Ily körülmények közt a dynastia leghübb tanácsosai is szükségesnek tarták, az Erdélyben legelső rendü alapkérdéssel minél előbb tisztába jőni, s ekkép tüzetett ki a király által a kolozsvári gyülés elébe a Magyarhonnal egyesülés égető kérdése. E gyülés május végén teljes joggal vette tanácskozás alá mindazt, mi a királyi előadásokban foglaltaték, s a fennálló törvények értelmében határozhatott az unió-ügyben is, annyival inkább, mert azon elem, mely egykor Erdély földét megszerzé s alkotmányát az idők folyamán át fenntartotta, legméltóbb és egyedül illetékes volt dönteni ezen, a jövő szabad alkotmányos életét biztositó kérdésben is. — Az unió t. czikk érvényét a román nemzet előleges elismerése különben is semmivel sem fogta volna emelni. Ugyanis Erdély gyülésén a tanácskozás és szavazás régi gyakorlat értelmében nem a nemzetiségek szerint történt, s kétségen kivül áll, hogy valamint a t. czikk hozatalába a magyar, székely és szász nemzetiségek, mint olyanok, nem folytak be, ugy a netalán törvényesnek elismertetett román sem fogott volna befolyni. Mindazáltal nem lehet mondani, hogy a kolozsvári gyülés az unióczikkben az oláhokat illetőleg „róluk nélkülök“ határozott. — Ugyanis e gyülés rendi szerkezetü volt, hová az ország kiváltságos tagjai, bármely nemzetiségből valók voltak is, elküldték követeiket s benne az oláh nemesség tényleg s ép oly jogosan volt képviselve, mint a magyar. Már pedig maga Gozsdu mondja, hogy „Erdélyben a nemesség fele része román“, s magok az erdélyi oláhok elismerik, hogy a „román nemzet, mint nemes 1848. előtt is (1848-ban is) részt vett a polgári és politikai jogok gyakorlatában.“ (Mann Gábor az 1863. n. szeb. tart. gyülekezeten P. N. 1863. 203. sz.), s hogy mily mérvben vett részt, gondolhatjuk onnan, hogy Mann szerint csupán „az ö megyéjében 500 nemes család közül 400 román és 100 magyar család van.“ (u. o.) E szerint kétségen kivül áll, hogy az unió t. czikk az erdélyi illetékes oláhok befolyásával készült, s valóban máj. 29-én egyetlen egy oláh követnek sem jutott eszébe az unió tárgyalás alá vétele ellen azon képtelen kifogást tenni, hogy a tárgyalás halasztassék el, miután ők (kik jelen vannak), nincsenek jelen. Figyelemmel kisérve itt az unió t. czikk keletkezését, azt látjuk, hogy tárgyalás közben az oláhok érdekében Bohetzel Sándor Hátszeg követe szólalt fel először is, kijelentvén, hogy neki „utasitása az uniót pártolni, de küldői azt kivánják, hogy ugyanazon törvényben, mely az uniót kimondja, mondassék ki az oláh nemzetnek az erdélyi három nemzetteli hasonjogusága;“ tudja ugyan a szóló, hogy e kivánat a magyarhoni törvényekben már teljesitve van, de

a kedélyek megnyugtatása végett mégis szükségesnek látja annak különös megadását. Ez inditvány hosszu vitát idézett elő. „Elvileg“ ugymond az Erdélyi Hiradó egykoru tudositója „minden szónok pártolta, csupán formulázása felett ágaztak el a vélemények.“ Lemény püspök ezután még annak kimondását is óhajtá, hogy „a nemzetét alacsonyitó kifejezései törvényeinknek megsemmisittetnek.“ — És „e kivánatokhoz, jóllehet az unió eszméjében is bennfoglalvák, a nemzeti ülés többsége hozzá járult, s a törvényjavaslat ahhoz képest lőn szerkesztve,“ beleigtattatván t. i. azon szavak, hogy „minden lakosok jogegyenlősége nemzet-, nyelv és vallásкülönbség nélkül elismertetett és az ellenkező eddigi törvények eltöröltetnek nyilvánittatnak.“ (V. ö. máj. 30. jegyz.) Ekkép készült az unió t. czikk a törvényesen egybegyült oláhok közreműködésével, sőt egyenesen kivánságuk szerint. Más nap a javaslat országos ülésben is elfogadtatott, a nélkül, hogy ellene csak egyetlen egy oláh követ is óvást tett volna. Jun. 10-én és jul. 11-én megerősitheté és megszentesitheté a Fölség a t. czikket minden aggály nélkül, mert egyhangulag szavaztatott meg. Puchner királyi biztos pedig a végső ülésben, miután a törvények magyar és oláh nyelven kihirdettettek, a Fölség nevében e szakkal rekeszté be a gyülést: „Bezárom Erdély utolsó országgyülését“ s ismét nem volt senki az oláh követek közül, ki az „utolsó“ ellen tiltakozva, még egy másik gyülést kivánt volna. Ezután az oláhok tényleg elismerték az unió érvényét, midőn a pesti országgyülésre képviselőiket elküldötték. — S e kétségbe vonhatatlan történelmi tények daczára, azt mondani, hogy „az unió t. czikk nem érvényes“, csupán annyit jelenthet, mint legszelidebben szólva, megtörtént dolgokat meg nem történtekké tenni óhajtani s ezáltal oly törekvéseket igazolni, melyeknek kezdete: országos törvényeink és integritásunk tagadása. — A nemzeti bizottságot, melynek megerősitése sürgettetett, ezután a n. szebeni hadparancsnokság is („Pacifications-Ausschuss der Romanen“ czim alatt!) elismerte, s a kölcsönös solidaritás fenntartása végett ahhoz állandó ügynököt küldött. Elnöke volt a bizottságnak Barnutz (kicsapott tanár), titkára: Florián, pénztárnoka: Belecescu (szintén volt tanár és nyelvész.)

A Verseczet és Fehértemplomot ostromló szerbek d. u. 5 órakor Szuboticzát megrohanják, Udvarszállást felgyujtják, (az ott talált magyarokat leöldösik), s innen Jámba tódulnak, hol az urasági házat feldulják s magtárait kirabolják.

Közl. 111. sz. Ez események Oraviczát annyira megrémitették, hogy a város bár megtámadtatva sem volt, előre meg akart hódolni a ráczoknak, mit csak Asbóth L. őrnagy és Graenzenstein Gusztáv bányaigazgató akadályoztak meg (i. h.)

Szeptember 17. Vasárnap.

Batthyány miniszterelnök közli a képviselőházzal az uj miniszterium felterjesztett tagjait. Ezek: Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Mór, Erdődy Sándor, Vay Miklós, Kemény Dénes, Eötvös József és Mészáros Lázár. A nyolczadik minisztert nem terjeszthette fel, mert a személyre nézve még nincs önmagával egészen tisztában.

Közl. 102. sz. P. H. 164. sz. Szil. F. Tört. 146. l.

Komáromváros nagyobb s szebb része (mintegy ezer ház) porrá ég.

P. H. 165. 167. sz. Közl. 106. sz. A képviselőház szept. 21-én Tóth Lőrincz komáromváros képviselője előterjesztésére, a leégetvárosnak 5 évre 300 ezer pfrtot kamatatlan kölcsönt határoz. A szerencsétlenség napja egyébiránt összeesik a Vilmos-gyalogok mozdulataival, kiket Maercz várparancsnok az erődbe belopott volna, ha az éber komáromi nemzetőrök az érkező katonaság előtt még idején fel nem szedik a hidat. (V. ö. P. H. 170. sz.) Ugyancsak szept. 21-én határoztatott el, hogy a miniszterium a várparancsnokságot Maercz kezéből kivevén, azonnal született magyarra bizza. — Hogy a vár kézbekeritésében mennyi ármány és fondorlat követtetett el, az a mélyen beavatott és részes Lamberg és Maercz levelezésökből tünik ki, melyet Bécsben a hadügyminiszteri palota ostroma alkalmával a tanulók feltaláltak s Tausenau tanár közrebocsátott. (A leveleket l. P. H. 194. sz.)

Puchner nagyszebeni hadparancsnok az erdélyi katonai alhatóságoknak megrendeli, hogy ezentul a polgári kormánynak semmiben se nyujtsanak támogatást.

Köv. E. T. 79. l.

Szeptember 18. Hétfő.

Muraköz képviselői a Horvátországhoz leendő csatlakozás végett a Simunich cs. k. tábornok által összehivott csáktornyai gyülésen kinyilatkoztatják, hogy ők „a királynak s a magyar miniszteriumnak engednek, Horvátországhoz tartozni pedig nem akarnak.“

P. H. 179. sz. Hogy Muraköz mennyiben tartozik az anyaországhoz, s mily jogtalanul követeltetik a horvátok által maguk részére,

ujabban kifejtették Deák Ferencz (P. N. 1861. 70. sz.), Inkey Ádám (i. m. 141. és 176. sz.) s legkiváltkép Botka Tiv. (i. m. 167. 168. sz. és Budap. Szeml. 1861. l.)

A magyar nemzetőrök Nagy-Kanizsán a szőllők- és pinczékben garázdolkodó horvátokat megrohanják, s közülök mintegy 100-at levernek.

P. H. 179. V. ö. 187. sz.

Miavára, Hurbán és Hodzsa evang. tót papok vezetése alatt „a magyarok által 900 évig nyomott szlávok felszabaditása" végett mintegy 500 cseh tanulóból alakult csapat érkezik, mely az országbeli tótokat fegyveres csatlakozásra hivja fel a magyarok ellen. V. ö. máj. 10.

P. H. 168. 170. sz. A csehek szept. 17-én indultak ki Bécsből, hol Milos volt szerb fejedelem fia is befolyt a toborzásba (174. sz.) s a tót „nemzeti tanács" levele szerint, melyet az ellenök küldött parancsnokokhoz intézett (l. e. 180. sz.), külön vonaton, katonai vitelbérért utaztak, miután „czélunk és érzelmeink Ő Felsége kormánya előtt már előbb is tudva voltak," fegyvereiket és egyébb szerelvényeiket pedig egyenesen a cs. k. hadiszertárból kapták, mint ezt Windischgrätz maga is irja. (Wint. 17. l.) Miavára a lakosok egy része vezette be az idegen csapatot, mely alkalommal a vezetők egyike Stur (a „Narodne Novini" volt szerkesztője) azzal lelkesité a népet, hogy „most van ideje a magyarok által elfoglalt tótok földjét visszavenni." Az első összeütközés szept. 21-én történt, melyben „a rablók közül 9 esett el, a katonaság közül pedig" (ezt Lamberg küldte Pozsonyból) „csak egynek is még hajszála sem görbittetett meg" (173. sz.) A pánszláv csapat Szeniczeig előnyomulván, itt a falusi elámitott tótok egyelőre rokonszenvvel fogadták, azonban Zmertich képviselő, Vojnics őrnagy és Koronthály biztos erélyes fellépésök a további csábitgatásoknak pár nap alatt elejét vették (Böv. i. m. és Közl. 123. sz.) V. ö. szept. 20. — Kossuth a pánszlávok betöréséről csakhamar értesülvén, határtalan dühösségre fakadt. „Az ilyen vérebeket" ugymond, „melyek a szegény magyar hazát vérrel áztatni akarják, agyon kell verni, mint a veszett kutyákat. Fogjátok meg a gaz lázítókat, bitóra velök irgalom nélkül." (Koss. Hirl. Freynál II. 98. l.) Később a kormányt kezéhez vevén, Hurban, Stur és Hodzsa fejeikre egyenkint 50 pfrt jutalmat tüzött ki (okt. 17-én Közl. 130. sz.), s őket mint honárulókat számüzé. — Idők folytával Hurban, ugy látszik, jobb meggyőződésre tért, mint a melynek $184^{8}/_{9}$-ben hódolt. Az 1861. tót értekezleten legalább oda nyilatkozott, hogy a tótság „nem kifelé, hanem Morva- és Csehország is Pest felé fog

gravitálni", s hogy „ő maga is Pestre fog lemenni, nemzetisége sorsát az országgyülés kezeibe egész bizodalommal letenni, ha tudná is, hogy mingyárt felakasztják." (P. N. 1861. 133. sz.) Hodzsa ellenben magyar gyülöletében javithatatlan s a protestansokra tartozó 1859. cs. k. nyilt parancs köpenye alatt mindegyre folytatja izgatásait.

Perczel Mór, a képviselőház által a drávai hadseregbe kinevezett biztos, felhivja Buda-Pest harczképes egyéneit, hogy miután ő a táborba magával egy a kormány költségén alapitandó u. n. Zrinyi-csapatot akar vezetni, ezen csapatba önkéntesen minél számosabban soroztassák be magokat.

A felhivás Freynál II 95. l. Okt. 13-án e csapat 35. honvédzászlóalj nevet kapott. (Közl. 127. sz.)

Szeptember 19. Kedd.

A képviselőházban Rosenfeld és Schmidt Henrik szebeni, Bransch és Friedenfels ujegyházi, nemkülönben Schnell József és Fabinyi Frigyes medgyesi szász képviselők kinyilatkoztatják, hogy ők visszalépnek a nemzetgyülésről, miután ezt oly irányunak tartják, hogy benne részt venni a két elsőt és két utolsót nemcsak egyéni meggyőződésök, hanem küldőiknek állitólagos politikai iránya, a két közbülsőt pedig egyedül magánvéleményök tiltja. E nyilatkozatra Kossuth kijelenti, hogy a nemzetgyülés a törvényesség s „a pártütők elleni védelem" terén áll, „a ki ezen irányt nem követi, az Jellačić irányát teszi magáévá, ki pártütő," s a ki elhagyja a házat, a nélkül, hogy helyébe más követ választatnék, „azzal ugy kell bánni, mint árulóval." Nyáry inditványára határozatba megy. hogy az elnökség uj választások felől intézkedjék, addig pedig, mig ezek végbe nem mennek, a lemondók maradni tartoznak, átalános szabály lévén, hogy „eltávozni rövidebb időre az elnök, hosszabb időre a ház akarata nélkül nem szabad s kik ezzel ellenkezőt tesznek, szökevényeknek tekintetnek." — Napirenden a szöllő dézma.

P. H. 165. sz. Közl. 103. sz. (előleges rövid tudósitás, a következő 104. sz. előttem nem ismeretes.) Frey II. 94. l. Szil. F. Tört. 156. l.—Fabinyi két nappal e rettentő leczke után egészségi változás miatt kért 3 heti engedélyt a háztól, mit meg is kapott. (Nem emlékszem rá, hogy egészsége helyreállásával ismét visszajött volna.) Brassó

követe Myss már szept. 18-án kért és nyert eltávozási engedélyt családi ügyek miatt. Saguna azonban még a szept. 22. felsőházban is Lemény nyel együtt erdélyi ügyben kiküldetést fogadott el. szept. 25-én pedig ugyanott mondá egyebek közt: „Az 1848 : 20 elég biztosságot nyujt a g. n. e. vallásuaknak, s ezt annyival inkább mondhatom, midőn már Erdélynek az anyahonnal egyesülése királyunk által is szentesitve van.“ (Közl. 109. sz.) Hogy Schmidt Henrik, ki az unió érvényét tettleg elismert azzal, hogy Pestre ment s ott hónapokon keresztül tanácskozott, mint lépett később a czentralista bureaukratia zsoldjába, s mint szerzett Schmerlingianus érdemeket a Herm. Zeit. szerkesztése körül, működve az unió ellen: az sokkal közelebb esik hozzánk, mint hogy csak emliteni is kellene.

Az örökös tartományok országgyülése Bécsben 189 szavazattal 108 ellenében kijelenti, hogy a házszabályok értelmében, melyek a küldöttségek elfogadását tiltják, a magyar hongyülés küldötteit el nem fogadhatja, hanem megbizza Strobach elnökét, hogy érintkezzen a küldöttekkel, s irásos jelentését tegye meg az országgyülésnek. A küldöttek erre kijelentik, hogy ők magához a gyüléshez voltak küldve s az elnökkel irásbeli nyilatkozatok tételére nincsenek felhatalmazva. Bécs lakói este nagyszerü fáklyás zenével tisztelik meg a magyar küldöttséget. V. ö. szept. 15.

Közl. 107. sz. (hol az eredeti okmányok és Deák küldöttségi jelentése szept. 22.éről.) P. H. 167. 168. és 169. sz., (ez utolsó, mely a bécsi országgyülési tanácskozmány folyamát adja, legkimeritőbb). A bécsi országgyülésen („Konstituirende Reichsversammlung“) határozottan uralomra vergődött a szláv szellem, mely a reakczionárius minisztereket legyezgeté. Szept. 11-én péld. Rieger prágai képviselő, a magyarok tüzes ellensége, a ház tetszése közt jelenté ki, hogy „a monarkhia addig áll, mig mi (t. i. a szlávok) akarjuk. Én és mi nem ismerhetjük el a parlamenti nyelvet; hogy németül beszélünk, ez engedmény tőlünk.“ (P. H. 160. sz.) — Kossuthot, kinek érzelemdus politikája sugallá a küldöttséget, leginkább bosszantá a fentebbi kudarcz. „Ha hottentottákhoz küldött volna a nemzet egy ily küldöttséget“ ugymond szept. 22-én a képviselőházban „barátsággal hajolt volna meg előtte! De a bécsi országgyülés tette egy impertinens durvaság s szégyen, gyalázat, mely czivilizált emberekből álló gyüléshez nem illik. Azonban a dolog engem nem konfundál“ stb.

A magyarok segitségére kiindult bécsi légió főosztálya (1100 ember) Buda-Pestre érkezik s a városháztéren

Rottenbiller polgármester által ünnepélyesen fogadtatik. A légió részéről Mathey Gusztáv százados tart üdvözlő beszédet.

Frey II. 105. l. (hol M. szép beszéde is.) E legiónak, melyet a bécsi egyetemi ifjuság (élén Szerédy) toborzott diákokból és mesteremberekből, egy része (mintegy 400 ember) Breszlern-Sternau Ernő vezérlete alatt már e hó közepén leérkezett Pestre (i. m. 46. l.) Tetemesen szaporodtak pedig a legióbeliek Bécs meghódolása után, midőn számuk összesen mintegy 2 ezer főre emelkedett. November 26. a Muzeumtéren nagy ünnepélyességgel szenteltetett fel zászlójuk (Lev. I. 157. l.) Ezután közülök az első csapat Erdélybe küldetett, hol Bem seregének egyik állandó diszét képezé. Mathey azonban elesett még a horvátok elleni harcban. Breszlernt pedig Windischgrätz végeztette ki s Erdély hegyeit egyik sem látta meg, hol vitéz bajtársaik Bem oldalánál legnagyobb részt harczban hullottak el. Az életben maradtak mint tisztek különböző zászlóaljakba beosztattak. A légió feloszlására egy méltatlan vád szolgáltatott alkalmat, minek folytán a légió podgyászai lopás gyanuja alatt megmotoztattak. E lealázó tény után egy méltóságteljes nyilatkozat (olvasható Honv. 77. sz.) kiséretében feloszlatja önmagát a hős csapat, melytől Bem a szebeni csata után Szelindeken könyezve bucsuzott el.

Ferdinand kéziratát lásd szept. 23.

Szeptember 20. Szerda.

Mayerhofer alezredes s osztrák konzul Belgrádban, tudósitja Jellačićot, hogy ő hosszabb idő óta folytonos utazással járja be a Bánság és Szerémség őrvidékeit oly czélból, hogy a határőröket a magyarok ellen fegyverezze, kéri a bántól az igért fegyvereket és a gőzhajókat.

A levél Közl. 179. sz. — Mayerh. (kinek müködéseiről l. Klapk. Nat. 36—39. l. Rüst. I. 82. 119. l.) küldetésének egyik felét, a szerbiai segédhadak kinyerését már ekkor bevégezte, (l. jun. 12.) s a délvidékre jövén sok tevékenységet és ügyességet fejtett ki. (V. ö. szept. 21.) Sztratimirovics letétele után Rajačić a szerb hadak ideiglenes vezérletére is őt hítta meg. (L. szept. 30.)

Hurbán tót felkelő főnök Brezováról „a szláv nemzetet“ fegyverre szólitja. V. ö. szept. 18.

A felhivás közölve P. H. 174. sz. Egészben lakonice igy hangzik: „Parancs a szláv nemzethez, üdvözlet Ó-Tura lakóihoz. Siessetek magatokat felfegyverezni a szabadságért, a mint csak tőletek telik. A felfegyverzett szláv népség Brezovára jöjön. A szláv nemzet

tanácsából. Szept. 20. Jaroslav és Hurbán, a szláv nemzet titoknokai." — (Hurbánt a Fölség később ezredesnek nevezte ki.) A pecséten hármas halom, a középsőn kettős kereszttel, körirat: „Narodna Rada Slovenska." (A szláv nemzet gyülekezete.) Ezután Ó-Turáról 800, Szeniczéről 3 ezer, Lubináról 150, Hradek és vidékéről „minden ép, fegyverviselhető egyén" harczra szállott Hurbán . . .ellen. (P. H. i. sz.)

Szeptember 21. Csütörtök.

István nádor és Jellačić altábornagy kitűzött találkozásuk Szemesnél a Kisfaludy gőzösön. A bán a nádor érkezése előtt a Balaton partján beszédet tart tiszteihez. „Ha a találkozás" ugymond „nem nyujtand biztositékot a felől, hogy a magyar miniszterium az ausztriaival összekapcsoltatik, nem leend semmi eredménye. Az én czélom egy erős Ausztria létesitése. Bánná neveztetésem óta" igy folytatja „huszonegy kéziratot kaptam a Fölségtől, melynek, fájdalom, nem oly helyzetben voltam, hogy engedelmeskedhettem volna; de végre a császár maga is méltánylá eljárásomat." A nádor megérkeztével Jellačić „a magyarok hütlenségétől tartva," nem megy a gőzösre. Ekkor a felindult főherczeg nádor a magyar sereg vezérletét másra bizván, Budára, s innen másnap titokban Bécsbe utazik, s a nélkül, hogy eltávozásáról értesitené a nemzetet, elhagyja vészben forgó hazája földét, csupán Batthyánynak jelentvén ki bizalmasan, hogy a királytól vett parancs következtében távozik.

Közl. 104. 108. sz. Jellačić magaviseletére nézve legrészletesebb egy elfogott levél a horvát táborból P. H. 174. sz. A nádor eltávozására, mely szept. 24. d. e. Ghyczy által jelentetett be a háznak: Függ. I. 504—511. l.— Rüstow (I. 95. 96. l.) és Levitschnigg (I. 16. l.) hibáznak, a találkozást megtörténtnek mondván. Ghyczy emlitett alkalommal többek közt mondá: „Nádor ő fensége ezen méltatlanságról, mely irányában elkövettetett, szükségesnek tartván Ő Felségét is értesiteni, hogy tudja, miként az utolsó kisérlet Ő Felsége generalisának engedetlenségén mult el, Bécsbe ment" stb. Ugy látszik, ezen a többség akkor megnyugodott. Szept. 27-én jelenti a ház elnöke, hogy a nádor lemondása megérkezett, mire a ház titkos üléssé alakul, melynek tanácskozmányai nem jutottak nyilvánosságra. Ettől kezdve a közvélemény egészen más hangulatot öltött a főherczeg megitélésében. Okt. 10-én Madarász már igy szólt a képviselőházban: „István, Magyarország nádora, minden előrei bejelentés nélkül, melyet e háznak tett volna,

a sereget elhagyván, éjjeli időben Budára jött és innét éjjeli időben Bécsbe eltávozott. István főherczeg, Magyarország megbizott fővezére, elvállalván ezen fővezéri méltóságot, egy iratot küldött, a mely egy egész ívből áll Batthyány miniszterelnök urhoz, melyet magánlevelével kisért, melyben kimondja, hogy a Fölségtől egy parancsolatot kapván, melynél fogva meghagyatik neki, hogy mint ausztriai főherczeg a Jellačić táborával szemközt mint ellenség ne merészeljen állani, hanem tartóztassa meg magát minden személyes befolyástól, ennek engedni köteles lévén, nádori hivatalát kénytelen letenni, s ekként elmegyen Bécsbe s megpróbálja az utolsó lépést, s ha ezen eltávozása a háznak némi aggodalomra s erősebb vitákra adna alkalmat, azon esetre felhatalmazza a miniszterelnököt, hogy lemondását, melyet én is olvastam, a képviselőháznak azonnal adja be" stb. A honvédelmi bizottmány átvévén a kormányt s a háborus idők mindenféle szenvedélyeknek szabad tért engedvén, István személye oly nyilvános itéleteknek lett kitéve, melyek tekintve a főherczeg eddigi érdemeit és helyzetét, nyilván tulságosak és méltatlanok voltak. A Közlöny decz. 6. száma a nádori lefoglalt irományok közül, egy 1848. márcz. 23-ról kelt s a Fölséghez intézett levelét is közli a nádornak, minden legkisebb magyarázat nélkül ugyan, de a czélzat érthető volt, s a közvélemény és a féktelenkedő napi sajtó nem késett a közzé tett levelet, mely egyébiránt, mint Horváth helyesen megjegyzi, a főherczeg ellen fegyverül egyátalában nem alkalmas, a legszélsőbb vádak alapjává tenni. (E levél közölve van az egykoru többi magyar lapokon kivül Freynál is II. 119—122. l.) — Visszatérvén a fentebbi találkozásra, Jellačić maga igy tudósitja arról Kulmert, barátját, szept. 23-ról: „Tegnapelőtt Beöthy, Szapáry kiséretében zöld, veres és fehér lobogóval ellátott Kisfaludy nevü gőzösön István főherczeg Szemesre jött; felakartam keresni, de nem engedték meg, épen nem engedték meg. A főherczeg becsületszót becsületszóra halmozott, de az emberek azt hitték, hogy a gép mégis erősebb a becsületszónál, s hogy daczára a főherczeg kétségbeesésének, magokkal vihettek volna. Elég az hozzá, hogy nem bocsátottak a főherczeghez" (ez a hajó fedezetén állott, Jellačić a somogyi parton s ladikba kellett volna ülnie, hogy a gőzösre, mely a viz sekélysége miatt a parthoz egészen közel nem köthetett ki, felléphessen), „s igy az értekezésből semmi sem lőn; de különben sem lett volna az értekezésnek eredménye, mert habár a nádor Isten tudja mit igért volna is, nem feküvék benne alkotmányos garanczia, az országgyülés vagy a miniszterium mindent désavouirozhatott volna, de egyébiránt is minek az alkudozás, az nekem nincs természetemben," stb. A horvát tábor tisztjei, kiktől a bán fennhangon kikiáltva kérdé, beleüljön-e a ladikba vagy sem? azon ürügy alatt tartóztatták vissza a hős altábornagyot, hogy a gőzösön 4 nemzeti zászló mellett egy császári szinü sincs kitüzve.

Ujházy László, sárosmegyei főispán egy fölhivást bo-

csát ki egy szabad vadász-csapat alakitása iránt, melynek tagjai a győzelemig saját költségükön harczolandnak.

A felhivás Közl. 107. vagyis szept. 24. sz. E csapatba U. és három fia sorozzák be először magukat. Szept. 25-ről már jelenti ll.. hogy Szontagh Gusztáv ny. százados is belépett. Decz. 5-éről pedig Pozsonyból, (a toborzásnak Batthyány rendeletéből Pest határán kivül kellett történnie), azt teszi közzé, hogy csapata felszerelését és kitartását a kormány vállalta el. (Lev. II. 99. l.)

Harmadik támadás Szent-Tamás ellen. Mészáros tábornok s ideiglenes vezér, (25 ezer ember) Bigga százados sánczait (mintegy 5 ezer ember s 14 ágyú) hajnali $3^1/_2$ órakor ágyuztatni kezdi, aztán pedig a verbászi vonal ellen rohamoszlopot rendel, melyet azonban félutról meg visszaparancsol. Majd d. e. 10 órakor Ókér felől erősebb csapatot indít a hidfő megtámadására, melyet már-már elfoglalnak a magyarok, midőn Csurogról Joannovics Mihály 3 ezer határőrrel érkezik, s az ellenében küldött huszárokat visszavervén, a veszélyezett hidfőig magának utat tör. Mészáros, ki személyes vitézségét egész a vakmerőségig kitüntette, ezután puszta ágyúzásra szoritkozik, s 12 órai harcz után az ostromot félbeszakitja.

Serb. 196—198. l. Klap. Nat. II. 32. l. P. H. 170. sz. Közl. 108. sz. Rüst. I. 119. l. Vahot II. 50. l. III. 64. l. Szil. F. Tört. 158. l. F. Férf. 108. l. Mészáros, ki e támadást a kormány egyenes parancsából tette (P. H. 218. sz.) a szerencsétlen ostrom után visszahivatott tárczájához. Helyét a hadseregnél Éder foglalta el.

Blomberg ezredes Verseczen, miután Mayerhofer osztrák ügynök személyesen felszólitá, hogy a várost engedje át a ráczoknak, a városi tanácsülésben kijelenti, hogy Magyarország ügyéért ő és ezrede többé nem akar harczolni, s a várost sem fogja tovább védeni. Azonban maga részéről semlegességet igér. De miután másnap a magyar had ágyúit lefoglalni akarta, a városi nemzetőrök katonái ellen fegyvert szegeznek. Blomberg szept. 23-án, miután hasztalan sürgette a tanácsot hogy hódoljon meg a szerbeknek, kivezeti dsidásait a városból.

P. H. 173. 181. sz. Ezzel ellenkező a Serb. Bew. (199. l.), mely szerint szept. 21-kén Versecz feladta volna magát a szerbeknek, illetőleg Mayerhofernek. A P. H. 159. (okt. 17.) száma pedig közli is a szerződvényt, mely mellett Versecz meghódolt. Czi-

me: „Egyesség egy részről cs. k. ezredes Blomberg és kir. kir. Versecz városa küldöttsége, másrészről cs. k. ezredes Mayerhofer és az osztrák — szerb nép küldöttsége közt Lagerdorfon (Straza) szept. 22. 1848.“ A dolog mibenlétére a Közlöny 118. (okt. 6.) száma vet tiszta világot, hol Damaszkin főbiró (Versecz szept. 25.) hivatalos pontossággal tesz jelentést Vukovics kir. biztosnak a verseczi eseményekről. E jelentés szerint szept. 23-án vonult ki Blomberg, és seregeivel a Vatina felé vezető uton ütött tábort, Versecz irányában előörsöket állitván, s ujolag felhiván az elöljáróságot, hogy lépjenek egyességre a szerbekkel, miből azonban semmi sem lett, söt a 9-ik zászlóalj épen ekkor is harczolt velök. Szept. 24-én a dsidások kalauzolása mellett az alibunári táborból uj szerb csapat érkezik, mely másnap megtámadja a várost. Szóval Blomberg és a szerbek egyezkedni akartak a város birtokára, a verseczi nemzetőrök azonban Szkublich százados alatt visszautasitották az egyezkedést, ép ugy mint az erőszakos támadást. Asbóth (I. 125. l.) ismét hibázik, midőn állitja, hogy Blomberg már szept. 6-án elvonult Verseczről Temesvár és Lugos felé. — Juliusban a b. pesti hadügyminiszterium „hazánk igazságos ügyének hő felkarolásáért“ elismerést és köszönetet nyilvánitott Blombergnek (P. H. 116. sz.); forradalom végeztével pedig a bécsi hadügyminiszterium fejezé ki elismerését irányában azzal, hogy az ezredest tábornoknak nevezte ki.

Szeptember 22. Péntek.

Ferdinánd király a hivatalos Wiener Zeitungban érzelmeit közli Magyarország népeivel s az itteni katonasággal. E szerint különösen roszalja a Fölség a Magyarország és a többi örökös tartományok közt fennálló kapocs gyöngitését czélzó törekvéseket, melyeknél fogva a magyar kormány magát idegen kormányokkal érintkezésbe tette, az országgyülés az Olaszország ellen nyujtandó segélyt feltételekhez kötötte s kinyilatkoztatta, hogy Ausztriának nem fogna segélyt adni, ha a német birodalommal háboruba keverednék. Oly katonai intézkedések is történtek a királyi jogok csorbitása mellett, melyeknek komolyan ellenállani a jul. 11. országgyülési határozatok meg nem erősitése által a Fölség kötelességének tartotta. A magyar miniszterium félrevezette az uralkodót, midőn a horvát mozgalmakat csak egy pártos kisebbség fondorkodásainak mondá, holott azokban „egy egész hü nemzet kivánatai“ nyilatkoznak, melyeket miután sem a magyar miniszterium sem a pesti országgyülés ki nem egyenlitett, a királynak „nem maradt egyéb

hátra, mint egy szerencsétlen háboru iszonyatosságain sajnálkozni, s királyi akaratját kinyilatkoztatni". Ezen akarat az, hogy a sorkatonák, kiknek az országgyülés merészkedett az átlépést a honvédek közé megengedni, el ne hagyják zászlóikat, a pártharczokban az összeütközést kerüljék, annyival inkább, mert a Fölség valamint megfogja büntetni a katonaság áttérését és a papirpénz kibocsátását illető rendszabályok szerzőit, ugy el van határozva „az ország törvényes jogait figyelembe venni." A fejedelem azon meggyőződésben él, hogy népei „inkább hiendenek királyuk szavának, mint a bujtogatók és csendháboritókénak."

A két nyilatkozvány (kelt Schönbrunnban ellenjegyzés nélkül) P. H. 178. sz. és Pejnál 139. l. ugy szintén Samml. 1—4. l.

A honvédelmi bizottmány keletkezése. A képviselőházban d. e. 10 órakor az elnök jelentést tesz, hogy Nyitramegyébe „néhány száz fegyveres lázitó" ütött be Morvából, s az ország veszélyes helyzetét festő szónoklatokból kitünik, hogy Komárom vára sincs biztositva a nemzet számára. Ily körülmények közt Kossuth inditványára a ház küldöttséget indit a miniszterelnökhöz, hogy tőle a honvédelmi ügy mibenléte felől felvilágositást nyerjen, s egyszersmint megkérdezze, hogy a mennyiben az uj miniszterium mindekkorig nincs megerősitve s a kormányteendőkkel ő egymaga annyira tulhalmozva van, hogy azok elintézésére elégtelen, jelentse ki, nem érzi-e szükségét annak, hogy a képviselőház közreműködését a kormány kezelésében rendkivülileg igénybe vegye, mely esetben a küldöttség tagjai rendelkezésére állanak. E küldöttségbe Kossuth, Nyáry, Madarász László, Pálfy József és Zsemberi neveztettek ki. Napirenden az urbéri viszonyok s szőlődézsma. — A délutáni ülésben tudtul adatik Batthyány válasza, mely szerint ő a honvédelmi intézkedéseket kellőleg megtette, rendeletei mindenütt készséggel foganatosittatnak, s szükségtelen, hogy a ház a végrehajtásban segédkezet nyujtson. Az állandó bizottság kinevezését tehát feleslegesnek, sőt állásával összeférhetetlennek tartja. Egyébiránt ő kész számot adni tetteiről, s ha a ház másra akarja bizni a végrehajtó hatalmat, bár mikor leteendi azt. V. ö. szept. 28.

Közl. 107. sz. P. H. 168. 169. sz. — Kossuth, ki ezen ügyben fél óra alatt ötször beszélt, kivánta, hogy Batthyány vagy a ház rendkivüli közreműködését vegye igénybe, vagy pedig a miniszterjelöltek foglalják el rögtön helyöket. Madarász L. Batthyány intézkedéseivel nincs megelégedve, s kiküldetéseket sürget. Ghyczy, Bezerédy és Deák e forradalmi lépések ellen szólnak. Kossuth azonban kereken kijelenti, hogy „azon bizalomnál fogva, melylyel a miniszterelnököt hivatala elvállalására felhivta, támogatni akarja azon politikájában, hogy az országban egy talpalatnyit se engedjen védtelenül.“ — Miután Batthyány a kormány gépezetébe való avatkozástól visszautasitá a bizottságot, ennek teendője egyelőre csak a tanácskozásra s arra volt szoritva, hogy a hadügyi hireket a miniszterelnöki irodából a képviselőházba hordja.

Ürményházát, Torontálm. déli szélén, mintegy 3 ezer főnyi szerb csapat megrohanja, s a falut, mely a rácz betörések ellen hónapokig sikerrel védte magát, egészen lángok martalékává teszi. Az órajárásnyira fekvő Zichydorfon a közbiztonságra kirendelt uhlánok jó előre megadják magokat a szerbeknek.

Közl. 112. sz. P. H. 175. sz. Ezen helyeken egy nagybecskereki tudósitás van közölve, ugy látszik, hivatalos tollból. S ez irja: „a tőlünk elfogottakkal iszonyu kegyetlenséggel bánnak, kínozzák, korbácsolják, nyuzzák, hasokat felhasogatják s oly rettenetességeket visznek rajtuk végbe, melyre megborzad az ember, s nem képes leirni a toll.“ Zichydorfon ezután hosszabb időre tábort ütöttek a ráczok.

Szeptember 23. Szombat.

A képviselőházban István főherczeg közléséből Ferdinand király kézirata tárgyaltatik, mely szept. 19-én Schönbrunnban ellenjegyzés nélkül kelt. E kéziratban felszólittatik a nádor, sürgetni a miniszteriumot, vonatkozva az aug. 31. királyi levélre, hogy a Bécsbe küldendő miniszterek által az osztrák miniszterium emlékirata nyomán tárgyaltassa mindazon kérdéseket, melyek a pragmatica sanctiónál fogva Magyarországgal összeköttetésben lévő tartományok nyugalmát érintik. Ezen kéziratra másnap Deák Ferencz inditványa szerint határoztatik, hogy miután sem a kézirat, sem az emlékirat nem az országgyüléshez küldetett, azokra felelni az országgyülésnek nem szükséges, hanem a miniszterium elibe

azon elv tüzetik ki, hogy a fenn forogható kérdések kiegyenlitése körüli alkudozásokban, a mi Magyarország területi épségét, független önállását, és szabadságát illeti, a törvény korlátai közül egy hajszálnyira sem szabad eltávozni.

Közl. 107. 108. sz. P. H. 169. 170. sz. Az osztrák miniszterek szept. 19. irata különösen alkalmas volt Buda-Pesten a végletekre kényszeriteni az elkeseredettséget, a mennyiben rendkivül ingerlö volt, hogy azon befolyás, mely az országra ráküldte Jellačićot, magyar minisztereket kiván látni Bécsben, holott azok már szept. 11-én lemondtak, az ujakat pedig épen azon befolyás megerősittetni nem engedé.

Somogymegyében Szántód és Zamárdi közt d. e. 11 órától d. u. 4 óráig magyar és horvát csapatok csatároznak.

P. H. 172. sz.

Jám, Kustil és Vojvodincz Krassómegyei falvakat Rácz és Pliecz századosok, Udvarszállást pedig Maderspach őrnagy a fehértemplomi őrség élén megtisztitják a szerb felkelőktől, kik Bobalics vezérlete alatt Verseczet megtámadással fenyegették.

Közl. 119. sz. P. H. 180. sz. Szept. 25-én Mayerhofer Fehértemplomot Jellačić nevében önmegadásra hivta fel siker nélkül.

Szeptember 24. Vasárnap.

Kossuth Lajos Buda-Pestről Czegléd, Szolnok, Kőrös és Kecskemét felé indul, szónoklata hatalmával, tömeges fölkelésre buzditni magyarjait.

P. H. 170. 172. sz. Közl. 108. sz. A d. e. ülésben Kossuth ekkép nyitá meg a beszédek sorát: „Lelkemben felvagyok" ugymond „indulva azon gondolattól, hogy egy 40—50 ezer potom ember bejő az országba, s ugy szólván kardvágás nélkül foglalja el az országot. Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy ezt türjem; egy fél óra mulva mint a miniszterelnök által kiküldött biztos megyek a vasuton s megkezdem Czeglédnél felhivni a népet, hogy tömegestül fegyverbe szálljon, s igy megyek tovább faluról falura, és vagy nem látnak önök többé, vagy látnak, mint utócsapatát oly seregnek, mely maga is képes lesz semmivé tenni azon gyalázatos rablócsordát." Ezután egy pár inditványt tesz, hogy t. i. a képviselők hasonló czélból oszoljanak szét, mindenki azon vidékre, hol a népre befolyása

van, s aztán, hogy a karzat menjen a Duna bal partjára a városi néptömeggel egyesülve, s kövekkel, kaszákkal verjék vissza Jellačićot, ez alatt a boltokat be lehet zárni. Ez időtájon történt, hogy Kossuth egy képviselő által utlevelet kéretett magának Batthyánytól valami megbizással Francziaországba, ki azonban „nehogy őt ott is kompromittálja" a kérelmet megtagadá. (Cseng. 185. l. Szem. III. 65. l.)

Szeptember 25. Hétfő.

Ferdinand király a hivatalos Wiener Zeitungban nyilatkozványt intéz Magyarország lakóihoz. „Magyarhonban a polgárháboru minden oldalról kiterjedéssel fenyeget." Hogy a veszélyes helyzetnek vége szakittassék, „az anarkhia félelmei eltávolittassanak", s a vérontás megakadályoztassék, Gróf Lamberg Ferencz tábornagy neveztetik ki az országban lévő, bármily néven nevezhető fegyveres csapatok főparancsnokának s rendkivüli kir. biztosnak, kinek kötelessége a további villongásnak elejét venni s a törvényes rendet kivált az északi részen helyreállitani. Az országban lévő hadsereget Lamberg irányában engedelmességre intvén a Fölség, figyelmezteti katonáit, hogy „a magyar miniszterium és a horvátországi bán parancsa alatt álló csapatok közti harczot semmi esetre sem engedi meg, s mindazoknak, kik enmagukat zászlóik elhagyására csábittatni engedék, tettüket megbánva, a visszatérésre s királyuk iránti kötelességök teljesitése" parancsoltatik.

Közl. 132. sz. P. H. 181. sz. A nyil. még Pej.-nál 139. l. és Samml. 5. l.

A verseczi nemzetőrség a Blomberg ezredes katonái által Allibunárról kalauzolt szerb felkelők (mintegy 800 ember) támadását megelőzve, Boros székely főhadnagy vezérlete alatt az ellenséget Vlaikovecz felé megrohanja s ágyulövéseivel megszalasztja.

Közl. 118. sz.

A szeged városi lakosság távolból egy ökörcsordát rácz csapatnak vélvén, népfölkelést rendez, s a helybeli szerbek ellen kegyetlenkedik. Végre a honvédek lecsillapitják a hűhót.

Vah. II. 51. l. Hasonló eset történt ez időtájon Beszterczén, hol a szászok félreverték a harangot, s fegyvert ragadtak „egy csorda marha“ közeledésére, melyet toronyból vizsgálva, ellenséges magyar csapatnak láttak. (P. II. 181. sz.)

Szeptember 26. Kedd.

Ferdinand király Schönbrunnban levelet ir Batthyány miniszterelnöknek, kapcsolatban küldvén Majláth György országbiróhoz intézett rendeletét, mely szerint ez utóbbik a királyi helytartói tiszt ideiglenes vitelével megbizatik, és az országgyüléshez szóló leiratát, melyben ez deczember 1-sejéig elnapoltatik, — meghagyván Batthyánynak, hogy mindkét okmányt ellenjegyezze, s azok végrehajtására a szükséges lépéseket tegye meg.

A levél Függ. I. 531. l. E levelet Lamberg hozta le Budára, s ennek meggyilkoltatása után küldte meg Kossuth Batthyánynak. Ez Jellačićhoz ment a levéllel, hogy meggyőzze öt arról, miszerint a fejedelem nem fegyverrel, hanem békés uton kivánja eligazitani a bonyodalmakat, s hogy e szerint a bánnak meg kell szüntetnie a király ujabb rendelete vételeig az ellenségeskedéseket; mire azonban Jellačić nem hajlott. Aztán haladék nélkül Bécsbe sietett a miniszterelnök, hogy ott a kapott rendeletek törvénytelenségét kifejtse, (különösen, hogy helytartót a törvény nem ismer, s a költségvetés tárgyalása előtt az országgyülést nem lehet berekeszteni), s megakadályozza, hogy Lamberg időközben történt meggyilkoltatása valami államcsapás véghezvitelére föl ne használtassék. (Batthy. levele P. II. 191. sz.) Majláth hasonló szellemben müködött. „Mihelyt“ ugymond maga, a felsőtábla nov. 1. ülésében „hitelesen értesültem az iránt, hogy a nádornak lemondása után a helytartói hivatal személyemre czéloztatott ruháztatni, mulhatlan kötelességemnek ismertem azonnal Bécsben személyesen megjelenni a végett, hogy az el nem fogadhatás törvényes okait az illető helyeken előadhassam, s minden ez iránt netalán teendő további lépéseknek ideje korán elejét vegyem. Ez sikerült is.“ (Közl. 145. sz.) Majláth távollétében egész október alatt Perényi vitte a felsőtáblai elnökséget.

Somogymegyében Marczali és Boronka közt a megyebeli nemzetőrök horvát csapatokkal győzedelmesen csatároznak, s foglyul 118 embert, zsákmányul pedig 242 lovat s 95 szekeret nyernek.

Közl. 147. sz. (hol a somogyi táborozás szept. 15-től 30-ig hivatalos pontossággal leiratik.)

Szeptember 27. Szerda.

A képviselőházban d. e. 10 órakor Jellačić elfogott levelezése szőnyegen, melynek érdekesebb darabjai felolvastatván, a ház többek közt megérti, hogy a bán ismételve pénzt kér a bécsi hadügyminisztertől, s Kulmer horvát minisztert is „arany és határozott (cs. k.) nyilatkozmány“ küldésére sürgeti. Éjjeli 11 órakor pedig az uj miniszterium (l. szept. 17.) meg nem erősitése, Vay Miklós miniszterelnöknek kineveztetése jelentetik be a háznak s ezen kivül két kir. leirat német nyelven szept. 25-ről, melyekben Lamberg Ferencz kineveztetése a magyar néppel és a katonasággal közöltetik. A ház Kossuth inditványára, (ki jelenté, hogy vidéki körutjában mintegy 12 ezer embert gyüjtött össze, kik az ellenség elébe kiindultak), elhatározza, hogy miután Lamberg kinevezése miniszteri ellenjegyzés nélkül történt, s e szerint törvénybe ütköző: az „érvénytelen és semmit érő,“ minek következtében Lamberg irányában az engedelmesség megtiltatik, másként cselekvők „az alkotmány és nemzeti szabadság felforgatásának bünébe“ esvén. Egyszersmint „a miniszterelnöknek s a honvédelmi bizottmánynak“ meghagyatik, hogy az ország s alkotmány védelméről gondoskodjanak, s e határozatot a legsietősebb uton közöljék a hatóságokkal és katonasággal.

Közl. 111. vagyis szept. 29. sz. (rövid közlemény a szept. 28 sz. végén is.) P. II. 172. 173. sz. A határozat még Szil.-nál F. Tört. 163. l. s Frey-nál II. 113—117. l. Batthyány Lamberg kineveztetéséről értesülve, kijelentette, hogy azt ellenjegyezni fogja, miután Lamberg közvetitése által a kiegyenlitést s a forradalom meggátlását még lehetségesnek tartá, és mielőtt elhagyá Pestet (szept. 27. d. u.), megigértette a befolyásosabb képviselőkkel, hogy e dologban addig, míg ő vissza nem érkezik, nem fognak határozni. (Horváth S. Ludw. Batth. 50. l.) E terv meghiusult. Alig hagyta el Batthyány a várost, Jellačić-al találkozandó, midőn Lamberg megérkezvén Budára, este 31 képviselő (ezek közt Kossuth és Madarász L.) felszólitja az elnököt, hogy tartson azonnal ülést, különben a hazára háramolható veszedelemért őt teszik felelőssé. Az ülés megnyilván, először is Madarász emelt szót s hazaárulóknak nyilvánitá azokat, kik Lambergnek engedelmeskedni fognak, mire a karzati közönség oly formán nyilvánitá tetszését, hogy

az elnök kiürittetéssel fenyegetődzött. — Vay a neki szánt miniszterelnökséget nem fogadá el s tovább is megmaradt királyi biztosi hivatalában. (A főkorm. lev. Köv.-nál okm. 120. l.)

A „románnemzet" — populus Romanus — Erdélyben nyilatkozatilag kijelenti, hogy a Fölségnek nemzetőrséget illető rendeleténél fogva „önvédelmére és a közbiztonság tekintetéből" fölfegyverkezik, s azok ellenében, kik ebbeli szándékát gátolni törekszenek, védeni fogja önmagát. V. ö. okt. 21. decz. 28.

A latin nyelvü nyilatk. Köv.-nál okm. 76. l. — Kemény N. E. Vesz. 46. l. Ezen okmány azon gyülésről adatott ki, melynek egyéb dolgait szept. 16-áról már említők. Ugyanazon gyülés hagyta meg a nemzeti bizottságnak, hogy Erdélyt oszsza fel praefecturákra s Daco-Romaniának vesse meg alapját. A románok ez irányu tervezkedéseiről sok érdekest tud Kővári E. T. 109—114. 143. l

Szeptember 28. Csütörtök.

Lamberg Ferencz tábornok s királyi biztost, a felbőszült utczai néptömeg Buda-Pesten a lánczhid közepén d. u. 1—2 óra közt némely nemzetőrök védelmezése daczára megrohanja, s kegyetlenül kivégezi. V. ö. szept. 25. 27.

Közl. 111. sz. P. H. 173. 174. 175. sz. Frey II. 117. l. Pal. 87. l. Szil. F. Tört. Köv. E. T. 83. l. Mint mondják, Lamberg már előző nap Budán volt, s rendeleteket osztott szét a katonaságnak. Szept. 28. Batthyányt várták vissza a táborból, egymásután érkeztek különböző hirek, majd hogy a harcz folyik, majd hogy Jellačić békét kötött. A lakosság a köztéreken, a fehérvári uton, a Gellérthegyen gyülöngött, ágyumorajt és seregmozdulatot figyelve. Ily feszült hangulat nyomása alatt terjedt el a hir déltájon, hogy Lamberg, kiről a hirlapok napok óta irnak, s a képviselőház határozott, a városba érkezett. A dobok verettek, a nemzetőrség fegyverhez kapott, az izgatottságot növelé azon látmány, hogy Budán a várbeli főőrhelyen két ágyu közé egy cseh tüzér állittatott ki. Hire terjed, hogy Lamberg már elfoglalta a várat, a kapukat bezáratja, s nemsokára átjő Pestre, feloszlatni a nemzetgyülést. „Halál az árulóra, nem illanhat el a gazember!" kezdé kiáltani a tömeg. Lamberget balsorsa épen ekkor hozta az utczára. Hrabovszkytól kiindult s a lánczhid felé tartott Ennek közepén a kaszákkal, rudakkal, s puskával felfegyverzett tömeg előtt habozás nélkül bevallja kilétét, mire egy döféssel nyakán megsebesittetik, s bérkocsijából kirántatik. Lamberg kéri a népet, hogy „bocsássa Kossuthhoz, vagy a kép-

viselőházba!" Mind hasztalan; legyilkoltatik. Az irtózatosan átszurdalt és vagdalt hullát vérszomjas emberek a Károlykaszárnyába hurczolták, honnan azt 1849. febr. 1-én Windischgrätz felásatva nagy pompával takaríttatta el. A halottnál a szept. 26-ki kéziratok találtattak. Éjszakára a város kivilágittatott a zavargások eltávoztatása végett, s Lamberg katonáinak támadásától tartva, a nemzetőrség kiállittatott. A képviselőház e nap reggeltől d. u. 2. óráig zárt ülésben tanácskozott. Ekkor nyilvános üléssé alakulván, némelyek a vész szinhelyéről a terembe tódultak s egy idegen beszélni kezdé, hogy a Budára átrendelt ágyukat visszatartóztatta. A betódult egyéneket s az idegent azonban kiutasitá az elnök, a zárt ülés határozatát kimondá (l. alább), s az utczai gyilkosság fölött roszalását jelenté ki. Másnap a ház határozatilag kárhoztatta a véres tettet, s elkövetői ellen Kossuth inditványára bünvizsgálatot rendelt, mire annyival inkább szükség volt, miután ugy látszott, hogy a pestvárosi hatóságot e napon egészen elhagyta eszmélete és erélye. A Közlöny szept. 29. száma élén irtózattal szólott a politikai gyilkosságról. „Gróf Lamberg nem a becsület mezején esett el" ugymond egyebek közt, „hanem elesett ugy, mint a legelvetemültebb ármány által felzaklatott népbosszu áldozata... Őszintén fájlaljuk azon férfiu gyászos végét, ki szolgálati készségében urának s honának talán becses szolgálatot vélt tenni, midőn oly missziót vállalt el, melyet a jó hazafi sem törvényesnek, sem természetesnek nem ismerhet."

A képviselőház d. u. 2. órakor, a f. h. 22-én kinevezett bizottság három jelenvő tagját, u. m. Kossuthot, Nyáryt és Zsemberit, miután Batthyány a fővárosból Velenczébe (Fehérm.) utazott s a kormányt nem viheti, a közcsend fenntartásával, „azon rendetlenségek és véres bosszuk eltávoztatása végett," melyek legujabban előfordultak, megbizza, hatalmat adván nekik, „minden oly intézkedések sikeres megtételére, melyet jelenleg az ország állapota kiván." V. ö. okt. 8.

Közl. 112. sz. E bizottságba a ház okt. 1-jén még Szemerét és Mészárost (ki időközben a délvidékről haza érkezik), a felsőtábla pedig okt. 3 án a maga részéről Perényi Zsigmondot, id. Eszterházy Mihályt, Somsich Pongráczot, Józsika Miklóst és id. Pázmándy Dénest küldi ki. Az államtitkárokra nézve pedig szept. 29-én határoztatik, hogy a bizottmánynak engedelmeskedjenek.

Perczel Antal, nemzetőrségi őrnagy, Baranya megyében Oroszlón Roth tábornok podgyászát elfogja. Zsákmány: 189,600 puskatöltés, 80 fegyveres határőr, s 16 két lovas szekér.

Közl. 113. sz. P. H. 175. sz.

Szeptember 29. Péntek.

Sukorói ütközet. Jellačić bán (30 ezer ember s 58 ágyu) Móga m. k. altábornagy jobb szárnyát, hol 3500 emberrel Mühlbock ezredes áll vala, d. e. 9½ órakor Pákozd felől megtámadja, oly czélból, hogy a Velencze-tónak szoritsa. A magyar had azonban bátran megállja a tüzet s három izben veri vissza a Kempen-osztály támadását, midőn a Sukoró előtt fölényre jutott középpel (4500 ember) Holtsche vezérőrnagy is a jobb szárnya támogatására nyomul. A bán ekkor (d. u. 2. óra) Székes-Fehérvárra visszahuzódik. Móga tulnyomó ellenséges erőtől tartva, estére szintén odahagyja állását s Martonvásárra vonul, miközben némely tüzérek egy magyar lovas osztályt ellenségnek vélve, erre parancs nélkül rátüzelnek, miből kölcsönös lövöldözés és rendetlenség fejlődik ki. Kitüntek Makk tüzérfőhadnagy és Kohlmann József százados, ugy szintén Ivánka őrnagy, ki vigyázatlanságból foglyul esik stb. Veszteség részünkön 8 halott, s 37 sebesült, a horvát-osztrák részen holt és sebesült összesen mintegy 100.

Rüst. I. 97. l. Klapk. Nat. I. 40—43. l. Görg. I. 30. 35. 60. l. Közl. 114. sz. P. II. 175. 176. 179. sz. Frey II. 129—131. l. Szil. F. Tört. 166—170. l. Vah. I. 61. l. A képviselőház okt. 1-jén a magyar seregnek vitéz magatartásáért elismerését nyilvánitá, Kohlmannak pedig, ki a táborkarnál tett igen fontos intézkedéseket, „minthogy (a bánáti táborból) áttétele nem járt anyagi áldozathozatal nélkül, annak némi pótlékául“ köszönete jeleül 500 db aranyat határoz kifizettetni. — A magyar táborban, melynek vezérsége Telekiről szállott Mógára, Batthyány is jelen volt, keresvén ott Lamberget, de miután nem találta, s azt hitte, hogy Jellačić táborában leend, Móga beleegyezésével Bubna őrnagyot küldte át oda, (szept. 27-én), oly utasitással, hogy Lamberget még azon éjjel Batthyány nevében találkozóra kérje fel. Bubna Lamberget természetesen nem találta ott, hanem azon reményben, hogy Lamberg ezalatt megérkezendik, a ministerelnök előleges tudomása és helyeslése nélkül egy napos fegyverszünetet eszközölt ki. Szept. 30-án a magyar sereg ellenállása által meglepetett bán maga kéretett néhány napi fegyverszünetet, melyet Móga, ki uj csapatokat várt, helybenhagyott. A bán e végett Ivánkát szabadon ereszté. A fegyverszünet három napra köttetett, oly feltétel mellett, hogy állomását mind a két ellenfél megtartsa. Jellačić azonban a feltételt nem tartotta meg. Mint okt. 6-ról maga irja Dahlen altábornagyhoz „működései vonala ellenséges

befolyások által veszélyeztetve kezdett lenni. Budát fölszereléseivel bevenni lehetetlen volt, minthogy a magyar csapatok vakbuzgósággal küzdének az enyéim ellen. Én tehát az ellenféllel kötött három napi fegyverszünetet arra használtam fel, hogy Győr felé egy oldalfordulatot (Flankenbewegung!) tegyek, hogy igy biztosabb tért nyerhessek, és segitséget vonhassak magamhoz." (Jell. levele P. H. 190. sz.) Mire a fegyverszünet ideje letelt, az elámult magyar sereg csak hült helyét láttа a gyors lábu bánnak, ki okt. 6-án már Győrben ütötte fel hadiszállását, (P. H. 174 sz.), honnan harmadnapra ismét tovább M.-Óvárig hátrált. Ez oldalfordulat azonban a bán hadiképzettségü tisztei önérzetét is szégyennel borítá el, s bár, a dolgok ezen változásáról Bécsben semmit sem tudva, az okt. 3-ki leiratban Jellačić magyarországi főhadparancsnoknak és fővezérnek már kinevezve volt, mindazáltal később döntő körökben belátták, hogy bár Jellačićnak minden szabad és elnézhető, de e tettével a katonaság előtt mint fővezér lehetetlenné tette magát, s ekkép a főparancsnokság Windischgrätzre ruháztatott. (l. okt. 16.) — A bán e perfid mozdulata következtében Roth és Philippovics tábornokok hadteste fedezet és támadás nélkül maradt, s a fő erőtől cserbe hagyatva, mint látni fogjuk (okt. 7.), rövid nap kénytelen volt letenni fegyverét.

Miavánál Vojnics Lajos őrnagy, Hurbán szláv főnök csapatát szétrobbantja.

Közl. 123. sz. P. H. 174. sz.

Szebenszék az unióról semmit sem akar tudni, a magyar kormánynak nyiltan felmondja az engedelmességet, s volt pesti képviselőinek hazajövetelökért (l. szept. 19.) köszönetet szavaz.

P. H. 180. sz.

Szeptember 30. Szombat.

Görgei Arthur őrnagy Zichy Jenő grófot, kit Adonynál a felbőszült nép körmei közül kiragadott, a Csepelszigeten rögtönitélő haditörvényszék elibe állitja, s itt, Lórén, azon okon, hogy „a haza ellenségeivel egyetért s tettleges részt vett a délszláv lázadásban" halálra itéltetvén, felakasztatja.

Görg. I. 8—29. l. (hol Görgei igen terjedelme-en akarja igazolni eljárását). Közl. 117. (okt. 5.) 121. 122. sz. P. H. 179. sz. Szil. F. Tört. 170 l. F. Férf. 12. l. Szem. I. 11. l. V. ö. okt. 4. — Vahot (I. 43. l. III. 16. l.) és Kővári a napot szokásuk szerint elhibázzák, valamint a Függetlenségi harcz irója is téved, midőn a kivégez-

tetést okt. 1-re Ujfalnba teszi. — A még adminisztrátor korából gyülölt Zichy-nek a hadi törvényszék előtt minden büne az volt, hogy kocsijában ruhái közt a szept. 22. nyilatkozmányok nyomtatott példányai találtattak s Roth táborába Kálozdra utazott Székes-Fehérvárról (hol Jellačić irányában kitüntető nyájasságot tanusitott), egy levéllel, mely igy hangzik: „Roth cs. k. tábornok dandárvezérhez. Tábornok ur! Gr. Zichy Jenő ur megkeresése folytán rendelem, hogy a gróf urnak sauve-garde adassék s átalában minden oltalom nyujtassék. Székes-Fehérvár 1848. szept. 27-én. Jellačić m. k. altbngy." A kivégeztetést Pesten okt. 2-án következő falragasz tudatá: „Az árulók igy bünhödnek. Gróf Zichy Ödön (igy) fehérmegyei volt adminisztrator, szept. 30-án $1/_2 9$ órakor Csepelszigetén mint a haza ellenségeivel szövetkező hazaáruló kötéllel kivégeztetett." (P. H. 179. sz. és Szil.-nál). E megdöbbentő fellépés az egész hazában hihetetlen mértékben ragadta Görgeire a figyelmet. Mint Lamberg meggyilkoltatásáról, ugy e kivégeztetésről is a véres tettekben gyönyörködő nép számára csakhamar verseztek és ponyvairodalmi termékek készültek, s mig felsöbb körökben a határozatlanok előtt Görgei rémképpé vált, a nép szemében ugy tünt fel, mint a forradalom hőse, ki vérrel is kész áldozni a szabadságnak. Zichy lefoglalt ingóságai később egy szennyes tettre adtak alkalmat, melynek érdekében Kazinczy Gábor 1849. márcz. 17-én interpellálta a kormányt. (A Madarász bünrészességét a drágaságok meglopásában lásd a Közlöny egykoru számaiban, ugy szintén Honv. 9. 71. sz. Lev. II. 25--27. l. és Szil. F. Tört. 344—348. l.) Mi ez ügyet részletesen nem fogjuk tárgyalni.

Somogyban Sz. Györöknél a megyebeli nemzetőrök horvát csapatok ellen csatároznak s azokon győzelmet és jelentékeny zsákmányt (201 szekér, több mint 600 ló) vesznek.

Közl. 147. sz.

Mayerhofer ezredes Karloviczon közhirré teszi, hogy őt az alvidéki „mindkét főhadparancsnokság tehetetlensége folytán a kilátásban lévő vajda távollétében, Jellačić bán a horvát-szerb szövetség természeténél fogva megbizta a határőri ezredek s a szerémségi és bánsági zászlóaljak ujra szervezésével," hogy a szerb nemzet ereje kifejtessék s a magyarok ellenében megvédessék. Müködése oda lesz irányulva, hogy a szerb nemzet a császár által kimondott alkotmányos szabadságban részesüljön s régi kiváltságait visszanyerje stb.

A hirdetm. töredéke Serb. 193. l. Mint láttuk (szept. 20.) a cs. k. ezredes tevékenysége délen már rég óta megkezdődött, s fentebbi

szavaiban azt akarja mondani, hogy miután az érsek Sztratimirovicsot a fővezérségtől elmozditotta, egy időre ő veszi azt kezéhez. (V. ö. szept. 12.)

Oktober 1. Vasárnap.

Batthyány Lajos a kormányról s képviselői állásáról lemond.

Horváth S. Gr. L. Batthy. 51. l. Itt van közölve Batthyány levele (németben), melyet egész terjedelmében átveszünk: „A magyar képviselőháznak. Épen most vettem hirét a képviselők utolsó határozatát nyomban követő gonoszságnak, gr. Lamberg borzasztó meggyilkoltatásának; e tény minden a hon javára tett fáradozásaim sikerét különben is meghiusitá, ugy, hogy majdnem fölöslegesnek látszik, midőn ezennel tudtul adom, hogy rögtön letettem hivatalomat, melynek törvényes hatáskörét nyirbálni (schmälern) a képviselőház ismételt izben kötelességének tartá. Azonban nyiltan ki kell jelentenem, hogy ámbár e pillanatban visszalépek, benső meggyőződésem szerint jogom van megvárni, hogy ezen lépésemet senki ne tulajdonitsa sem a haza szent ügye iránt való közönyösségnek, sem semmiféle önző aggályoskodásnak, hanem a joggal megvárt bizalom hiányának, mely hiány a házat oly utra vezette, hová a törvényesség iránti tiszteletből, melyhez hivatalos állásomat s cselekedeteimet mindig füzém, nem követhetem, s nem is fogom követni. — Egyszersmint lemondok képviselői állásomról. Bécs 1848. okt. 1. Gróf Batthyány Lajos." E rendkivül érdekes levél a képviselőház nyilvános ülésében és naplójában soha meg sem emlittetett, s az egykoru lapok, tudtomra, szintén teljesen hallgattak róla. Azonban ugy látszik, zárt ülésben sem vétetett elő, s igy történt, hogy azok, kik a titokba beavatva nem voltak, el nem tudhatták képzelni, miért nem jön vissza Batthyány Pestre. Ezek közül az okt. 6. ülésben Mártonfy képviselő interpellálta az elnököt: „Tudjuk" ugymond „hogy Batthyány miniszterelnök Bécsbe távozott, de arról, hogy mily minőségben és miért van Bécsben, a ház értesitve nincsen. Ha ő mint magánember van Bécsben, az ellen nincsen szóm, de ha ugy van ott, mint miniszterelnök: e részben... felvilágositást kérek..., nehogy oly gyanu ébredjen, mintha a miniszterelnök talán oly alkudozás végett volna Bécsben, melyről beszélni szégyen s melybe ereszkedni bün volna." Erre Pázmándy azt válaszolja, hogy Batthyány feltételekhez kötötte a második minisztérium megalakitását, melyek Bécsben nem fogadtattak el, és ott Vay Miklóst bizták meg uj miniszterium alakitásával, „ideiglenesen pedig mint minden más alkotmányos országban lenni szokott, meghagyatott gr. Batthyánynak, hogy vigye addig a miniszterelnökséget és a felülről érkezendő parancsokat ellenjegyezze. Most gr. B. ilyen állapotban távozott el a táborba, ily állapotban távozott a táborból Bécsbe;" hogy

mit csinál Bécsben, azt ő sem tudja, de ez nem is szükséges, mert a honvédelmi bizottmány viszi a kormányt, s erre Batthyánynak nincs befolyása. (Közl. 120. sz.) Végre nagy sokára nov. 9-én jelenti az elnök a háznak, hogy Batthyány képviselői állásáról is lemondott (hogy mikor? elhallgatja) s helyébe uj választást kell elrendelni (154. sz.) Ez meg is történt, minek folytán Batthyány ujra megválasztatott s deczember elején ismét megjelent a képviselőházban, hol a kormány oldal és karzat hangosan nyilatkozó nemtetszéssel fogadá. (Horváth S. 29. l.)

A Fehértemplomból kiindult Rácz és Pliecz századosok (3 század s 4 ágyu) a szerbek táborát Vracsegajnál korán reggel megtámadják s d. e. 10. óráig tartó kölcsönös ágyu- és puskatüz után szétkergetik. Déli 12. óra tájon azonban, a mieink miután a Karason tul és Palánkán tulnyomó ellenséges erőre bukkantak, Fehértemplomba visszahuzódnak. Részünkön a veszteség 1 halott s 2 sebesült.

Közl. 126. sz. P. H. 186. 187. v. ö. 181. sz.

A Jellačić-csal kötött fegyverszünetet l. szept. 29. jegyz.

Oktober 2. Hétfő.

Ghyczy Kálmán igazságügyi államtitkár Buda-Pesten a népfölkelési rendszabályok által igényelt törvényszünetet Magyarhon minden joghatóságainak, a váltótörvényszékeket is ide értve, megrendeli, kötelességül tevén a hatóságoknak, hogy ott, hol a népfölkelés már életbe lépett, minden törvénykezést függesszenek fel és csupán a rögtönbirósági s oly rendőri és bünvádi ügyekben szolgáltassanak igazságot, melyek a közbátorság, a személy- és vagyonbiztonság tekintetéből haladék nélkül intézkedést kivánnak.

Közl. 115. vagyis okt. 3. sz.

Latour, osztrák hadügyminiszter meghagyja Puchner nagyszebeni hadparancsnoknak, hogy miután „Magyarország nyilt lázadásban van, s a monarchia épsége fenntarthatása végett fegyverhez kell nyulni,“ küldje egyik tábornokát bizonyos számu hadsereggel Nagy-Váradra, az ottani várnak azon esetre leendő biztositása végett, ha a felkelők Pestről Nagy-Várad és Debreczen felé futnának. Továbbá értesiti arról,

hogy „a magyar miniszteriumnak minden lehető parancsa, mely a seregekre vonatkozik, mostantól kezdve semmi érvényességgel sem bir, s hogy a cs. seregeknek mindent el kell követniök, hogy a nemzetőrség lefegyvereztessék.

Latour Erdélyben elfogott levele Közl. 132. vagyis okt. 20. sz. ugyszintén P. H. 193. sz. és Köv.-nál Okm. 79 l. (okt. 3. hibás nappal).

Az erdélyi szászok emlékiratban kérik a Fölséget, hogy az általuk lakott területet (összesen 200 □ mértföld) Erdélyből kiszakitván, emelje Márkgrófságra. V. ö. jul. 3.

Köv. E. T. 85. l. A szászoknak politikai és vallási elszigeteltségre törekvésök már régebben is többször nyilvánult, habár a magyar királyok által nagylelküleg adományozott föld, melyen a többi nemzetbeliek is, péld. az oláhok velök egyenjoguak voltak, soha sem volt kizárólagos birtokuk, s az András — kiváltság alapján már az 1770. decz. 15-ki Productionale Forum Nagy-Szebenben kimondá: „terrae proprietatem ad hospites teutonicos haud transivisse, ac etiam hodie ad saxonicam nationem non pertinere," s e földet az erdélyi törvények is „fundus regius," „terra regia" néven emlitik, de „Sachsenland"-nak sehol. A szász nemzet esküt tett a magyar és székely nemzettel való uniora (melynek köszönheti fennmaradását), számára a Lipót-okmány s az 1791. erd. országgyülés önkormányzatot s a legszebb jogokat biztositottak, melyeket az 1848. törvényhozás érintetlenül hagyott. (v. ö. jul. 3.) — 1850. febr. 8-án történt az a lépés, mely a történelemben ritkitja párját, hogy a szász egyetem Wohlgemuth és Bach Ede cs. k. biztosok előtt önkéntesen lemondott önkormányzatáról, s helyhatósági alkotmányáról; hogy pedig e botrány egyedül ne álljon, 1862-ben még azt is kimondá: „hogy az egyetem szerkezeténél fogva többé nem alkalmas megfelelni az ujabb korban egy főtörvényszék igényeinek", s ekkép igazságszolgáltatási jellemét is leteszi, mit Schmerling azon évi nov. 4-én helybenhagy. Ekkép pusztitották el a szászok gyönyörü jogaikat, önként és saját kezökkel. (A szászok történelmi s jogviszonyait bővebben lásd M. O. 1861. évf. 193. 194. sz.)

Oktober 3. Kedd.

Ferdinand király Schönbrunnban „mély fájdalommal és megütközéssel tapasztalván, hogy a képviselőház Kossuth Lajos és társai által nagy törvénytelenségekre magát rávenni hagyta, sőt több törvénytelen végzéseit királyi akaratunk ellenére végrehajtotta, és közelebbről a béke helyre-

állitására általunk kiküldött kir. biztosunk gr. Lamberg Ferencz tábornagyunk ellen, mielőtt ez a törvényes formában kiadott megbizó levelünket előmutathatta volna, f. é. szept. 27-én egy végzést hozott légyen, melynek folytán a nevezett királyi biztosunk egy a dühösségre fölhevült vad csoport által az utczán vakmerőleg megtámadtatott és irtózatosan meg is öletett," ezeknél fogva a Fölség a magyar országgyülést szétoszlásra parancsolja, nem szentesitett határozatait semmiseknek nyilvánitja, Magyarhont és Erdélyt hadi törvények alá rendeli, s az összes magyarországi haderő teljhatalmu főparancsnokának, királyi helyettesnek és biztosnak Jellačić bánt kinevezi. Ezen királyi rendeletet ellenjegyzi Récsey Ádám, kit a Fölség magának Récseynek ellenjegyzése mellett e nap Magyarország miniszterelnökének nevez ki. V. ö. okt. 7.

Közl. 121. (okt. 9.) sz. P. H. 182. sz. A k. leirat s Récsey kineveztetése még Szil.-nál F. Tört. 173. l. Klapkánál Nat. I. 46. l. Memoir. 401. l. Köv.-nál Okm. 82. l. Pej.-nál 140. l. Samml. 5. l. és Frey-nál II. 147. l. E leirat, a mint tartalmából kétségbevonhatatlanul kitetszik, rögtön azon benyomás hatása alatt készült, a mint Lamberg megöletett, s talán azon biztos hiedelemben, hogy mire a leirat Pestre érkezik, oda már akkor győztes serege élén Jellačić be fogott vonulni. — Récsey, (erdélyi születésü elöregedett katonatiszt), annyira ismeretlen volt a képviselőházban, hogy a leirat vételekor ott előbb tudakozódni kellett felőle, hogy „vajh ki ő?" Miniszterelnöksége történetét lásd okt. 6. jegyz. A leirat méltatását okt. 7. jegyz.

Székes-Fehérváron a helybeli polgárság Roth horvát-osztrák tábornok 1800 főnyi tartalékhadát, mely a városban a megfutamodott Jellačić élelemszereit és betegeit őrizte, azonban egyszersmint rabolt és garázdálkodott is, fegyvert ragadva, ügyes terv szerint megtámadja, s komolyabb összeütközés nélkül lefegyverzi. Szász Ferencz és Izmay János.

Közl. 126. sz. P. H. 187. 220. sz. (ez utóbbi helyen Izmaynak köszönetet szavaz a honv. biz.)

Zalamegyében Kis-Kanizsa és Szent-Mihálynál Vidos nemzetőr-parancsnok Nugent illyreivel puskatüzet vált, mely alkalommal Szent-Mihály felgyujtatik. Másnap a kanizsai nemzetőrök a Kis-Kanizsán maradt 50 illyrből 46-ot leöldösnek.

P. H. 183. sz.

A r a d o n a várba nyomulni törekvő S c h w a r z e n b e r g-uhlánoknak a nemzetőrség ellenszögzi magát, s ezzel a vár és a város közt a nyilt egyenetlenkedés elkezdődik. Másnap

Oktober 4. Szerda.

B e r g e r altábornagy, a várparancsnok, felszólitja Arad-várost, hogy nemzetőrségével a fegyvert rakassa le, Máriássy őrnagy önkénteseit a határból távolitsa el, s nyilatkozzék: „a császárral akar-e tartani, vagy a provisorius kormánynyal?" V. ö. okt. 8.

P. H. 186. sz. Vah. III. 15. l. Klap. Nat. II. 145. l. Máriássy parancsnoksága alatt ekkor 5,550 ember és 230 ló állott, a várőrség hadereje pedig, hivatalos tudósitás szerint (F. Z. 243. l.) 1,381 ember és 207 ló vala, egyelőre csak 30 napi élelemmel ellátva. — A Schwarzenberg-uhlánokat (147 ember), mint ugyanezen forrásból tudjuk, a magyar kormány Gallicziába rendelte, az uhlánok azonban, megtagadván az engedelmességet, a vár védelmére nyomultak elő.

K o s s u t h, honvédelmi bizottmányi tag, S z e g e d e n óriás néptömeg jelenlétében harczra buzdit. Leirhatatlan lelkesedés.

K ö z l. 130. sz. Itt van közölve K. ez alkalommal tartott roppant szónoki hatásu beszéde. Ugyan ez megvan F r e y nál is II. 152. l. mint szintén L e v.-nél I. 44. l. A beszéd, mely nincs tulzás nélkül, igy kezdődik: „Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazámnak oszlopa, mélyen megilletődve hajlok meg előtted." Átalában K o s s u t h igen értett nemzeti büszkeségünk simogatásához s kevés szóval igen sok hizelgőt tudott mondani, mi a nagy tömegnél soha sem téveszti el hatását. Igy mondá (és sokkal méltóbban) 1849. jul. 18-án, midőn A r a d ra utazott, a tisztelgő aradiaknak: „Boldognak érzem magamat e határon, mert szent földre léptem . . . Közmondássá teszem az állhatatosság jellemzéseül, „„állhatatosak mint az aradiak."" (Honv. 178. sz.) A nemzetnek azonban, miután vezetői arról győzték meg, hogy J e l l a č i ć és a reakczio egyéb eszközei a magyar fajt kiirtani, hazánk földét és szabadságunkat elragadni akarják, (mert ez volt alapértelme minden harczra buzditásnak), nem volt szüksége oly üres dicsérgetésekre, melyekkel sokan szemben illették, annyival kevésbé, mert Kossuthot, bár merre fordult, mindenütt k é s z e n várta már a lelkesedés. De az egész izgatás, mely tömeges felkelésre irányult, ekkor egészen felesleges is volt. Kossuth és a kormány mi hasznát vették volna egy óriási népfölkelésnek, oly vidéken, melyet közvetlen nem fenyeget az ellenség? Hogyan tartott volna fegyelmet e tömegben, melyet rendes foglalkozásától elszólitott, zsolddal pedig el nem látott? A következés megmutatta, hogy az innen-onnan Pest felé megindult népcsapatoknak

a honv. bizottmány sem fegyvert, sem öltönyt, sem alkalmas tiszteket nem tudott adni s azokat félutról vissza kellett hazájukba küldenie. Az akkori körülményeket szorosabb szemügyre vévén, ugy látszik, hogy Kossuth ezen vidéki utja ismét (v. ö. szept. 24.) a hadi eseményekkel állott közvetlen összefüggésben. A szept. 29. harcz folyamáról óráról órára gyors futárok hozták a fővárosba a hirt, mint az e napi képviselőházi beszédekből kitünik. A harcz kimenetele nagyon bizonytalannak tartaték, annyival inkább, mert falragaszok hirdették (d. u. 3 óra), hogy „némely" tábornokok nem akarnak harczolni. Kossuth a házban folyvást védelmi és fegyverkezési tárgyakról beszélt s azt is felemlité, hogy kevés az ember a kormányban, a státustitkárokat is fel kellene venni, mit a képviselők helyeseltek. E nap és a rákövetkező éjjel számos gazdag polgár kincseivel együtt elfutott Buda-Pestről. A másnapi (szept. 30.) képviselőházban (d. e. 10. óra) már Kossuth nem jelent meg. A s u k o r ó i harcz kimenetele tudva lett, s azt, miután rendetlen visszavonuláson végződött, egyelőre nem lehetett győzödelemnek venni. Az elnök beszédén a képviselőházban, bár biztató akart lenni, keresztül látszott az aggodalom, kijelenté, hogy a f ő v á r o s v é d e l m é r e a néptömeget kell fegyverezni, s itt igen rövid idő alatt ütközetet várt. Majd nyomatékkal emelé ki: „Azon nem várt esetben, ha itt elvesztenők az ütközetet, azt fogom tenni, mit a körülmények javasolnak, kik itt leszünk — összefogunk jöni, mert a nélkül hogy mindent meg ne próbáljunk, Pestet elhagyni nem fogjuk. — H a e l h a g y t a a n á d o r, e l h a g y t á k t ö b b e n, é n e l h a g y n i n e m f o g o m" stb. (Közl. 114. sz. az utóbbi tételt, szórt sorokkal szedette az elnök s S z e m e r e szerint Kossuthra czélzott vele). Okt. 1-én és 2-án Kossuth szintén nem volt látható Buda-Pesten s e napokról a honvédelmi bizottmány rendeleteit Szemere, M a d a r á s z, P á l f f y stb irtak alá. Kossuth az alföldi városokon át, mindenütt harczra buzditva, végre okt. 4. d. u. 3. órakor szakadatlan esöben Szegedre érkezett. „Mi" ugymond Szemere „kik akkor ideiglenesen a kormányt vittük, kénytelenek voltunk Kossuthnak futárt küldeni utána, hogy ne menjen már messzebb, hanem jöjön vissza. És igy jött vissza okt. 7-én, midőn Jellačić már Pozsonynál állott; — de miután lakásából minden ki volt hordva, — világos bizonyság arra nézve, hogy Kossuth menekült, — kénytelen volt vendéglőbe szállani" (i. h.). — Röviden semmi sem jellemezheti jobban e korszak két főhősét, mint az utóbbi napok eseményei. Jellačić közelgetésekor B a t t h y á n y elébe megy Székesfehérvárra; K o s s u t h fut töle Szegedre. B a t t h y á n y Lamberg kineveztetést előre helyesli, a meggyilkoltatás után pedig Bécsbe a reakczió torkába siet, hogy ott a törvénytelenségek ellen óvást tegyen; K o s s u t h Lamberg kineveztetését előre kárhoztatja, a gyilkosság elkövettetése után pedig a tettesek ellen bünvizsgálat rendeltessék el. B a t t h y á n y nem vágyik hatalomra, de a veszély perczében óvást tesz, midőn a ház Kossuth inditványára a kormányt ki akarja kezéből ra-

gadni, s csak akkor hagyja oda tárczáját, midőn a hatalmat, távollétében, tudta és beleegyezése nélkül, másra bizza a ház; Kossuth rábeszéli képviselőtársait, hogy a kormányt neki adják át, Lamberg megöletésekor azonban megalázódva ir rögtön levelet Batthyánynak, esdekelve kérvén, hogy siessen vissza Pestre, vegye magához ismét a kormányt, mert a hatalmat „a nép dühe" készül átvenni, s ezt csupán egyedül ő tudhatja még fékezni (a levél Függ. I. 530. l.), — aztán pedig, bár köztudomáson volt, hogy a fővárosi néphez ő tud legnagyobb hatással szólani s bár azelőtt való nap jelenté a képviselőházban, hogy a kormányban kevés az ember, ott hagyja a kormány székhelyét, s távol vidékekre megy merőben felesleges munkát végezni!

A zichydorfi nemzetőrök Weize Napóleon százados vezérlete alatt Szent-János helységet Torontál déli részén megtámadják s ágyuzzák, mire a szerbek a helység egyrészét felgyujtván a kukorieza-földekre huzódnak, innen pedig a nemzetőrök rohama folytán rendetlen szaladásnak erednek.

P. H. 186. sz.

Görgei Arthur őrnagy Perczel Mór ezredes előhadával Fehérmegyében Táczról merész huszártámadással elveri a horvátokat. Veszteségünk 1 halott s 3 sebesült, a horvátoké 11 halott s több sebesült.

Közl. 120. sz. P. H. 181. sz. A hiv. jel. még Szil.-nál Forr. Tört. 171. l. Görgei Szólnokban (l. jun. 13.) szeptember folyamán mintegy 700 főnyi mozgó nemzetőrséget szedett össze, melylyel e hó végén Csepel szigetét szállotta meg, feladataul tétetvén az ellenségre nézve az átkelést meghiusitani. Hogy e feladatát annál sikeresebben megoldhassa, előre felhatalmazást kért Batthyánytól, hogy az előfordulható engedetlenség, gyávaság és árulás büntetésére hadi törvényeket alkalmazhasson, mi neki meg is adatott, (v. ö. szept. 30.) söt a kormány mindjárt megérkezése első napjaiban a Duna-Földváron állomásozó vegyes csapatot (Hunyady-csapat, némi lovassággal együtt) s e vidékbeli kaszás népfölkelést is parancsnoksága alá helyezé (okt. 2.), oda módositván feladatát, hogy Róth tábornok egyesülését Jellačić-csal akadályozza meg. Görgei ezen minőségben csak egy napig működött, s okt. 3-án a Roth elleni vezérséget Perczel Mórnak kénytelen átadni, kinek ő is alárendeltetett s kit a kormány a Zrinyi-csapattal küldött az elszigetelt horvát tábor megsemmisitésére. Görgei azonban a honv. bizottmányhoz irott levelében már okt. 6-án kétségbe vonja Perczel „hadtudományi ismeretét." (Görg. I. 4—32. l. Görgei levele a h. biz.-hoz Mész.-nál 18. l.)

Oktober 5. Csöt.

Fehérmegyében Báránd pusztán, Roth tábornok előhada (mintegy 1500 ember) Perezel Mór ezredes és Görgei őrnagy által fenyegetett állásában, előbbiknek önként megadja magát.

Közl. 120. sz. Hiv. jel. még Szil.-nál F. Tört. 171. l. V. ö. Vah. I. 43. l.

Kolozsvár a pesti kormánytól oltalmat és Vay helyett erélyesebb királyi biztost kér Urbán cs. ezredes és Puchner hadparancsnok erőszakoskodásai ellen.

Köv. E. T. 85. l. Vaynak kir. biztossága alatt Erdélyben a legszomorubb állapot idéztetett elő. A magyar nép földönfutóvá lőn saját honában, s fegyvertelenül és védtelenül maradt, mig az oláhokat a szebeni kormány fegyverrel és zsarolási felhatalmazással látta el. A balásfalviak és Urbán ellenében mindekkorig semmi erélyesebb lépések sem történtek, s a garázdálkodás folyt háboritatlanul. Az erősségek, a katonai, kamarai, sőt a polgári hivatalok nagy része is a reakezióhoz szitó egyénekkel maradt megrakva, s e miatt több (péld. a marosportusi, dévai, gyulafehérvári) pénztárakat az ellenség üritette ki. Az alsóbb hatóságok s magán egyének sürgetései, (péld. hogy Gyula-Fehérvár magyar várparancsnok hatósága alá helyeztessék, ugy a mint a törvény kivánja,) ép azon félszeg simogató politikánál fogva, melyet Magyarhonban is átalában követett a kormány, mind eredménytelenek maradtak. Baldacci főparancsnoksága szintén kevés jót eredményezett, miután minden intézkedéseit határozatlanság, bátortalanság, és erélytelenség jellemzé.

Latour bécsi hadügyminiszter Majthényi ezredest, Komáromvár parancsnokát felszólitja, hogy a vár kapuit Jellačić katonái előtt felnyitni kötelességének ismerje. Majthényi a levelet okt. 9-én a honvédelmi bizottmánynak küldi meg.

L. levele P. II. 190. sz. s Freynál II. 144. l. E levelet Jellačić Óvárról okt. 6-áról küldé meg lepecsételten Majthényihoz. (A várról l. tovább decz. 30.).

Okt. 6. Péntek.

Bécsi forradalom. A magyarokkal rokonszenvező bécsi nép nyilt fölkelésben tör ki reakczionarius kormánya ellen,

s midőn L a t o u r hadügyminiszter J e l l a č i ć támogatására a vasuton egy gránátos zászlóaljat akar utnak inditani, az indóház körül felszaggatja a sineket, s az elindulást erőszakoló n a s s a u i ezreddel összeverekedik, miközben maga a gránátos zászlóalj is a nép részére áll. A városban hirtelen torlaszok emeltetnek, s az utcza-harczban a katonaság átalán megveretik, vagy átpártol a felkelőkhöz. A halálra keresett miniszterek közül Latour elfogatván, lámpásfára akasztatik, W e s s e n b e r g, B a c h és K r a u s e az országgyülésbe menekülnek, s tárczáikról lemondanak. R é c s e y elbocsáttatását megkapja, s királyától az okt. 3. leirat visszavételét sürgeti. A Fölség, okt. 6. és 7. közti éjen, ismét elhagyja székvárosát.

P. II. 182—186: sz. K ö z l. 124. sz. A bécsi minisztérium, mint a Magyarországhoz küldött legfelsőbb rendeletek is mutatják, utóbbi időben teljesen letevé az álarczot, melyet eddig viselt, s nyiltan bevallá retrograd és reakczionárius irányát. A hivatalos W i e n e r Z e i t u n g nehány nap óta megvetéssel és gyülölettel utalt a nemsokára letiprandó magyar mozgalmakra. Növelte az ingerültséget, főleg Latour ellen, a Jellačić leveleinek közzé tétele, melyekből tisztán látható volt, hogy e két férfiu régóta egy czélra dolgozik t. i. a márcziusi szabadság megsemmisitésére ; s midőn pár nappal előbb a hazajövetelre kész magyar katonaság Bécsből Olaszországba indittatott, oly tüntetések történtek, melyekből a közelgő zivatar kitörése már sejthető volt. — Bécs ezután majdnem egy hónapig állott ellenséges lábon a Fölség katonáival, minek következtében mi időt nyertünk a hadi készületekre. Récsey szintén elfogatván, később az A u l á ban vallatás alá lőn vettetve, s miniszterelnöksége történetét ez alkalommal igy adá elő. Okt. 3-án hitták a S t a a t s-K a n z l e i r a miniszteri tanácsba, miután két nappal előbb a lemondott E s z t e r h á z y tárczáját elfogadni vonakodott,mivelhogy Batthyány nem akarta ellenjegyezni, valamint a szintén felajánlott hadügyi tárczát sem. A miniszteri tanácsban tudtára adaték, hogy a Fölség b. V a'y t bizta meg uj minisztérium alakitásával, de mig ez megtörténnék, hogy az ügyek folyama fennakadást ne szenvedjen, a császár őt nevezte ki Magyarország miniszterelnökének. Miután „a hosszas katonai szolgálatban megszokta az engedelmességet . . . . a kellemetlen manifestumot" (okt. 3.) ellenjegyezte, de egyszersmint rögtön benyujtá elbocsáttatásért folyamodványát. Azonban Vay megérkezteig maradnia kellett, bár Ő felségét a manifestum visszavételére is kérte, mely kérelmét másolatban a pesti képviselőháznak is megküldé. Okt. 6-án $1^1/_2$ órakor megkapta elbocsáttatását, de K r e m s be parancsoltatott az udvarhoz, a király parancsait ellenjegyezni Vay megérkeztéig. (Récsey vallomásai P. H.

190. sz.). Batthyány Vay kineveztetését ellenjegyzé, Récseyt azonban figyelmezteté, hogy „ne hagyja magát eszközül felhasználtatni egy készülendő státuscsapá-ra“, mit Récsey neki egyelőre meg is igért (Batthy. levele Deákhoz i. m. 191. sz.). Okt. 9-én Kossuth az országgyülésnek bemutatá Récsey lemondását, Ferdinánd német levelével (kelt Sieharz-Kirchenben, okt. 8.) együtt, melyben a lemondás elfogadtatik; mindazonáltal a képviselőház másnap (okt. 10-én) kinevezé a közvádlókat, kik Récsey ellen a keresetet meginditsák. V. ö. okt. 7.

Egy szerb csapat (körülb. 500 ember s 1 ágyu) Szárcsa falut Torontál déli részén déltájon Botosh és Neusina felől két oszlopban megrohanja s a lakosság és a kevés számu helyőrség ellenállását legyőzvén, elfoglalja és kirabolja.

P. H. 188. sz.

Okt. 7. Szombat.

A képviselőház az okt. 3. kir. leiratot, melyet eleinte (d. e. 11. órakor, midőn annak egyik nyomtatott példányára Jellačić irományai közt akadt) hajlandó volt koholtnak tartani, miután a ház elnökéhez Récsey által hiteles példányban megérkezett, tárgyalás alá veszi, s Kossuth inditványára törvénytelen alakja és tartalmáért érvénytelennek nyilvánitja és elveti (esti 9. óra), ehhez képest Jellačić királyi biztosi minőségének ellentmond, a neki engedelmeskedőket honárulóknak nyilvánitja, s kijelenti, hogy törvény értelmében (1848: 4.) addig el nem fog oszlani, mig az utolsó évi országos számadás s a következő évi költségvetés átvizsgálva s jóváhagyva nem lesz. Egyszersmint Récseyt mint honárulót bünvád alá helyezi, s ellene, mint a ki az 1848: 3. ellenére az ország alkotmányát sértő rendeletet irt alá, közkeresetet határoz. A felsőtábla e határozatot másnap egészben magáévá teszi.

Közl. 121. vagyis okt. 9. sz. és köv. sz. P. H. 182—184. sz. A határozat még Szil.-nál F. Tört. 174—180. l. Freynál II. 155—159. l. A délelőtti ülés kezdetén az elnök a benyujtott kérvényeket felemlitvén igy folytatá: „Jelentem a háznak, miként Jellačić némely levelei elfogattak, melyekben Magyarország törvényhatóságai és katonai hatalmai fölött már ugy intézkedik, mint egy oly kormány- és királyi biztos, a ki, lehet mondani, mint egy királyi hatalommal van felhatalmazva. Ezen elfogott levelek mellett találtatik nyomtatásban egy irat,

melynek alá van irva „F e r d i n a n d“ király és „Récsey Ádám“ mint miniszterelnök. (Kaczaj). Ámbár eddig sem az országgyüléshez sem az ország más törvényhatóságához egyenesen Ő felségétől ily irat nem érkezett, mindamellett ugy vélekedik a bizottmány, miként ezen nyomtatott leirat, vagy nem is tudom minek nevezzem, az országnak jelen viszonyaiban a ház előtt el nem titkolható; következőleg ez fel fog olvastatni, a ház bölcs határozásától függvén a további intézkedés.“ A felolvasás végeztével Kossuth Lajos „lelkes éljenzések közt“ a szószékre lép. „Tisztelt képviselőház“ ugymond „mielött ezen ocsmány dologhoz szólanék (helyes), engedje meg a ház“ elmondania azon meggyőződését, hogy a magyar nép kész utolsó emberig meghalni inkább, mintsem országát eltipratni engedni. Aztán elbeszéli, hogy a tiszavidéki nép őt oly lelkesedéssel fogadta, hogy abból következtetve „nem kerül bele 3 hét, s 300 ezer ember fegyverben áll. Jöhet tót, szerb, oláh lázadás, Jellačić a maga irtózatosságával, s mind ezt legyőzendjük. . . . Ezen gyalázatos komédiát illetőleg (hosszas és kedélyes gunykaczaj), én még arról a hajdani hires rablóról Sobriról is oly véleménnyel vagyok, hogy isten és az emberiségnek szemérmetessége érzete előtt még ő is szégyenelne ily valamit tenni. Nincs az a bandita Olaszországban, ki el nem pirulna önmaga előtt, ha ilyet cselekednék; (igaz!),“ s alább megemliti, hová vezet az, ha ily lépésekkel ki akarják irtani a nép szivéből a király iránti kegyeletet. Az esteli ülésben a jegyző felolvassa a hiteles iratokat t. i. Récsey levelét és a két királyi iratot okt. 3-ról „mely iratok részint köz kaczajjal, részint átalános indignátióval, s „„gyalázat““ felkiáltásokkal fogadtattak“ ugymond a napló. — Visszagondolva Jellačić szótörésére, melynél fogva a fegyverszünet alatt megszökött (l. szept. 29.), a serege által elkövetett átalános zsarolásra és rablásra, s Perczel tudósitásaira, melyekben kilátásba helyezé, hogy a bennszorult horvátok nem sokára kénytelenek lesznek mindnyájan lerakni fegyvereiket: kétségen kivül áll, hogy az ő, királyi biztosnak és főhadparancsnoknak kineveztetése a közérzületre igen különösen hatott s azt mélyensérté, a házat pedig midőn törvényellenesen feloszlatásra itélteték, önvédelemre ösztönzé, s az utolsó bátor szó kimondására kényszeríté, — ezt azonban a hongyülés annyi mérséklettel tevé, hogy bár onnan támadtatott meg, honnan mindenki a törvények védelmét várja, minden utógondolat nélkül semmi egyébért sem küzdött, mint megtámadott élete és törvényei fenntartásaért. Azok, kik a Fölséget az okt. 3. leiratok kiadására birták, midőn ennél fogva a magyar nemzet ellenszegülésére számitottak, elfeledkeztek arról, hogy a nemzet a törvényes térre fog állani, midőn alkotmányát törvényben nem gyökerező uton akarják megdönteni, s ennél fogva hasonlithatatlanul előnyösebb és biztosabb helyzetbe jut, mint megtámadói. A nemzet nem feledte még el, hogy a Fölség az országgyülés megnyitásakor a horvátokat lázadóknak nyilvánitotta, jun. 10-én Jellačić letételét helyeselte, hogy a haza területének és törvényeinek megvédését ismételt izben

igérte, s az alkotmány fenntartását még szeptemberi nyilatkozataiban is fogadta. A nép előtt tisztelt volt a fejedelem neve, s tekintélye erősen állott, annyival inkább, mert sok helyt azon véleményben élt, hogy szolgasága eltörlését is csupán neki köszönheti. Nem sokára azonban a bécsi miniszterek emlékirata kétségtelenné teszi, mit addig is sokan sejtettek, hogy döntő körökben alkotmányunk ellen halálos csapást szándékoznak mérni; Jellačić hivatalát vissza nyervén, a nemzet megérti, hogy a bécsi kormány hazánk nyilt ellenségeivel tartózkodás nélkül szövetkezik, s a bán elfogott levelezései közzététele folytán Latour azon állitása, hogy Jellačić-csal összeköttetése nincs, nyilvános hazugsággá aljasul; majd a bán Bécsből fegyverrel, pénzzel és cs. kir. nyilatkozmányokkal ellátva hazánk földére tör, rablással és zsarolással jelölve meg mindenütt utját, és ekkor királyi biztos küldetik ki Lamberg személyében, hogy a magyar seregeket fegyverezze le s az ellenállásra tegye képtelenekké, Jellačić visszaparancsolásáról azonban még mindig nincs szó; söt sajátkezü leveleiből kitünik, hogy a szept. 22. nyilatkozvány egészen az ő czéljai tekintetéből adatott ki. E tények minden habozást eloszlattak s kétségenkivülivé vált, hogy némelyek a királyi tekintély háta mögé állva, senkitől sem korlátolt kezekkel azon müködnek, hogy míg szóval jogai fenntartásáról biztositják a nemzetet, az alatt tettleg nemzeti életét és alkotmányát támadják meg. A képviselőház mai határozata a végelszánás bátorságát mutatja fel, mely igaz jogaiban bizva, többé semmitől sem riad vissza, mi által a hont megmenteni remélheti. Azon kényszeritő szükségnek engedett, melyet Groot, (De Jure Belli et Pacis Amstel. 1670. 877. l) „summa necessitas“ név alatt méltányol, s mely a Hármas Könyv szerint (1. sz. XIV. czim 2. szakasz) jogot ád az alattvalónak fegyverhez nyulni, még királya ellen is, büntelenül. A támadó fél nem a nemzet volt. Ki az 1848. törvényeket már előbb nyiltan megtámadá, az osztrák miniszterium vala (főleg aug. 31.); ki hazánk földére valóban rabló módjára beütött, Jellačić volt. És ekkép a nemzet a legméltatlanabb modorban volt kihíva szentesitett törvényei, házi tüzhelye, s harczi becsülete védésére, s hogy erre teljes joga van, oly kétségbevonhatatlannak látszék, hogy a királyi helyettes, az uralkodó család egyik tagja habozás nélkül vállalta el a vezérséget, s vezette táborba seregeinket azok ellen, kiknek bevallott czéljuk volt hazánk alkotmányát megsemmisiteni s integritását aláásni. Az ekkép megkezdett harcz okt. 7-én is megtartotta jellemét, miután a nemzet nem uj engedmények kicsikarását, hanem csak szentesitett törvényeinek s országos életének megóvását határozá el, oly ellenfél irányában, kire ugyan időközben a legfőbb hatalom ruháztatott, de a ki szószegéssel megfutamodva győztes hadaink előtt, s elfogott levelei által tetőtül talpig lelepleztetve, többé a becsületes ellenség tekintélyével sem birt, s ugy tünt fel, mint kezdettől fogva ugyanazon kész eszköze a királyt környező reakeziónak, kinek tehát a nemzet a legfőbb jog gya-

korlatát át nem engedheti, ha csak önérzetét levetkezni, és jogainak eltiprására önmaga segédkezet nyujtani nem akar vala. — Egyik nagy szerencsétlensége volt ez időszaknak, hogy nem volt oly jóravaló nemzeti párt, mely hathatós felvilágositásait a trón körül, s mérsékletét, menynyiben szükséges volt, a képviselőházban érvényesiteni akarta és tudta volna. Az u. n. conservativok, kik közé az udvarnál befolyásos és szivesen látott arisztokráczia nagyobb része tartozott, előbbi működésük s a nyilvános szereplés helyét egészen oda hagyták, többen még képviselőknek sem hagyták magokat megválasztatni. A kik a pesti politikát a dynastia, az összbirodalom s az ősi viszonyok szempontjából nem helyeselték, egy lépést sem tettek, hogy annak más fordulatot adjanak, s kik márczius előtt annyi tevékenységet és befolyást tudtak kifejteni, ugy viselték magokat, mint a kiknek többé semmi kötelességük sincs a közös haza iránt, — sem Bécsben sem Pesten nem voltak láthatók, jobbára magányba huzódtak vissza vagy külföldre vonultak, s indolentiájokkal még inkább megkönnyítették a bécsi kormány politikája érvényre jutását. Annyit azonban a conservativok multjának igazolására ki kell jelentenünk, hogy bár Windisch-Grätz, Haynau és Paskievics politikai ügynökei leginkább közülök teltek ki, mindazáltal a legkiválóbbak és jelesbek ha elhagyták is e vészteljes időben a nemzet ügyét, de az ellenséges kamarillának országos életünk megsemmisítésére czélzó törekvéseibe nem folytak be, sőt azokat kárhoztatták. Egyik közlönyük Jellačić betörésekor kimondá, hogy az csak legmagasabb kegyélvezése folytán történhetik, s „büntetésre méltó állampolitika“ kifolyása, s hogy az osztrák minisztérium emlékiratát, „az absolutismus szelleme lengi át“, melynek nálunk nincs jogosultsága. (A czikk Frey.-nál II. 33—38. l.). S ily meggyőződés lehetett egyik oka annak, hogy Bécset egészen oda hagyták, annyira, hogy Lamberg megöletésekor csupán két egyén volt, ki döntő körökben munkásságát és életét felajánlá: Pálffy Mór, ki nemsokára őrnagy rangot nyert, és Majláth János, kinek szolgálatát Ferencz Károly nem vette igénybe. (Majl. II. 83. l.). — A képviselőház okt. 7. határozatára vonatkozólag végül még azt jegyezzük meg, hogy annak hozatalakor a legutóbbi (okt. 6.) bécsi események felől Pesten senkinek sejtelme sem volt, s azok hire csak okt. 8-án hatott el a házba, s okt. 9-én tétettek közzé a lapok által.

Ozorai fegyverletétel. A Csapó Vilmos őrnagy nemzetőrei által a siófoki átkelésnél feltartóztatott, Táczról és Soponyáról hátráló Roth és Philippovics cs. tábornokok horvát csapatai (összesen 7,500 ember s 12 ágyu) Perczel Mór ezredes felszólitására d. e. lerakják fegyvereiket. Görgei ezredes és Gáspár százados.

Közl. 122. (vagyis okt. 10.) és 126. sz. (utóbbik helyen Perczel hivatalos jelentése, mely a kitüntetettek közt Görgeit egy szóval

sem említi). Csapó hivatalos tudósitása P. II. 191. sz. v. ö. Görg. I. 43—47. l. Mész. Koss. Lev. 17—20. l. — Szilágyi (F. Férf. 12. 41. l.) és Klapka (Nat. I. 44. l.) a napot hibásan okt. 8-ra és 6-ra teszik. — Az ellenség már okt. 6-án alkudozási kivánságát jelenté Csapó előtt, ki egyelőre annyit igért, hogy ha ágyuit itt hagyja, kész visszakisérni őt Horvátországba. De majd Görgeitől éjjig azon tudósitást nyervén, hogy Szilas felől segítségére jő, másnap reggel feltétlen hódolatot kivánt s tolnai nemzetőreit harczi rendbe állitá ki. Mire az ellenség megadja magát Csapónak. Ekkor jelen meg Kökényessi, Perczel küldötte, s a hódolati pontok megállapíttatnak. A fegyverletételről Perczel jelentéséből okt. 7. d. e. értesül a képviselőház, s a magyar hadseregnek, Perczelnek, és Görgeinek, daczára, hogy ezt amaz agyonhallgatni akarta, s a Perczel által kiemelt tiszteknek köszönetet szavaz, a népfelkelésről sem feledkezvén meg, Csapó nevét azonban, kinek az egészben legnagyobb érdemei voltak, s kinek parancsnoksága alatt Ozoránál, Szilason, Sár-Keresztúron és Simontornyán összesen 13,500 ember állott, egészen mellőzvén. — A horvátokat, miután esküt tettek, hogy Magyarország ellen soha többé harczolni nem fognak, Perczel hazájukba utnak indíttatja. Az országgyülés ebbe beleegyezett, később azonban a kormány, tudtára esvén, hogy a már előbb eskü mellett hazabocsátottak, ellenünk ismét behozattak, a haza felé utazókat nagy részben visszatérítteti, s Budán, Munkácson és a Tiszaszabályozásnál mint hadi foglyokat földmunkákra használja fel. A sereg tisztei elzárattak, a két tábornokot a honv. bizottmány okt. 12-én honárulási vád alá helyezé. — Igy végződött azon hadjárat, melyet a horvát tisztek olyan reményben kezdtek meg, hogy „a magyar minisztériumot pokolba üzendik“, s „hihetőleg Magyarhon el fog játszatni“ (Wenzel tiszt levele P. II. 188. sz), s melyre visszagondolva, bárki előtt is különösnek tünik fel, ha még napjainkban is dicsekedni hallja az illyreket, hogy ők győzték le a forradalomban Magyarországot! (Brlich képviselő az 1861. zágr. tart. gyülésen P. N. 1861. 293. sz.) Az 1848. év őszén magok a horvátok sem állítottak olyasmit, sőt hogy a kudarczot szépítgessék, Roth tábornokot gyávának és árulónak kiáltották, ki a legénységet nem fizette (hihetőleg pénze nem lévén), s apró csapatokban, mellékutakon „barátságtalan vidékeken“ (!) szántszándékkal vezette a magyarok hálójába. (Agr. Zeit. a P. II.-ban 1848. 213. sz.). — Perczel okt. 6-án pöröl össze Görgeivel, kit, miután az ő tervét rosznak állitotta, az őrökkel minden elitélés nélkül főbe akar lövetni.

Arad városát, miután az okt. 4-ki felszólitásnak nem engedelmeskedett, Berger várparancsnok déli 12—1 óráig első izben ágyuztatja.

Feldz. i. Som. 243. l. Klapk. Nat. II. 146. l. Vah. III. 16. l. Előző nap levelet küldött Berger a városba, követelvén a ma-

gyarok kezében lévő 6 ágyu kiadatását, a honvédek közé állott sorkatonák visszaküldetését s Máriássy csapatának kiutasíttatását a városból. (P. H. 186. sz.)

A ráczok előnyomulásának és dulásának hirére a szegedi népfölkelés Szőreg felé vonul, s itt miután az előre küldött fegyverekből 150 elsikkasztatott, több szerbet legyilkol. Majd azon hirre, hogy egy szerb csapat Kikinda felől nyomul Szeged ellen, visszafordul, s megtudván, hogy Szőregen a ráczok három magyart megöltek, a városbeli rácz lakosokat rohanja meg, s rajtok embertelen kegyetlenkedést és rablást követ el.

P. H. 193. sz. V. ö. Függ. II. 63. l. (hol ez esemény igen körülményesen tárgyaltatik, belevonatván a sept. 25-ke alatt említett ö körcsorda szereplése is).

A Szent Jánosról előnyomuló szerbek mintegy ezeren Zichydorfot megtámadják, de a Verseczről érkezett katonai őrségtől és nemzetőröktől ágyulövésekkel fogadtatván, csakhamar visszaverettetnek.

P. H. 193. sz.

Oktober 8. Vasárnap.

A képviselőház, Kossuth inditványa szerint, addig mig az ország normális állapota visszatértével törvényes kormány nem alakittatik, az ország teljhatalmu kormányával a honvédelmi bizottmányt ruházza fel, s elnökké, kire a tagok müködési körének megszabása is tartozik, Kossuth Lajos képviselőt rendeli. E határozatot másnap a felsőtábla is magáévá teszi. V. ö. szept. 28.

Közl. 122. 123. 132. sz. Szil. Forr. Tört. 182—185. l. A kormánynyal felruházott testület eleintén „honvédelmi választmány“, „honvédelmi bizottmány“, „országos honvédelmi bizottmány“, „a király s haza nevében az országgyülés által választott honvédelmi bizottmány“ stb. neveken felváltva nevezte magát, ez utóbbi néven főleg, midőn tiszti kinevezésekről volt szó. Ezek eleintén így vezettettek be: „A miniszterelnök helyett Nádor s kir. helytartó utólagos jóváhagyása reményében ezennel kineveztetnek.“ (Közl. okt. 6. sz.) vagy: „Miniszterelnök távollétében a honvédelmi bizottmány által utólagos jóváhagyás reménye alatt kineveztettek“ (Közl. okt. 9. sz.). Okt. 8. után már csak igy:

„Utólagos jóváhagyás reményében kineveztetnek.“ Deczember elejétől kezdve pedig csak egyszerüen: „Kineveztetnek.“ — Később a testület megállapodott a legrövidebb „honvédelmi bizottmány“ kifejezés mellett. Kossuth a fentebbi ülésben kormányelnökké választatván, arra kérte a házat, hogy a bizottság csak három tagra redukálva neveztessék ki, vagyis az elnökön kivül lenne még két tag. A ház ezek egyikeül Nyáryt kinevezé s mellé még Pázmándyt ohajtá, kihez Nyáry is ragaszkodott. A diplomata Pázmándy azonban kijelenté, hogy a táborban némely politikai fontossagu tekintetek adandják elő rövid idön magukat, s ő még ma oda akar menni. Különben is ő a törvényhozó test elnöke, és „kimondom nyiltan, hogy ezen tul menni nem akarok!“ Ajánlja maga helyett Perényit. Ekkor azonban Nyáry visszalép a triumvirátus eszméjétől s ohajtja, hogy a bizottság maradjon mint eddig 10 tagu, Kossuth elnöklete alatt, a ház pedig mondja ki, hogy „miután Magyarországban más konstituált hatalom nem létezik mint a ház, e ház kormányoz a maga küldöttei által,“ egyébként nem vesz részt a bizottságban. — Nov. 26-án elhatároztaték, hogy a honv. bizottmány elnöke és tagjai az elöbbi miniszterek számára rendelt fizetést huzzák, de a honv. bizottmány tagjai kijelentették, hogy nem akarják magokat minisztereknek tekintetni, s a miniszteri fizetést el sem is fogadják. Kossuth hasonlókép kijelenté a háznak (decz. 19.), hogy azon 2 ezer p. frt havi pótlékdijt, mely a költségvetésben a miniszterelnök számára van kitéve, semmi esetre sem fogadja el. Ekkor tehát elhatároztatik, hogy „a honvédelmi bizottmány azon tagjai, kik az ország kormányzásában folytonosan tettleges részt vesznek, a miniszteri fizetéshez alkalmazott napidijakat huzzanak“, melybe a havi pótdij mellőzésével a képviselői fizetés is betudassék, — egyszersmind kijelenté a ház, hogy a honvédelmi bizottmány a ház kifolyása, s azt nem akarja oly nemü felelősségre szoritani, mint a minisztériumot; ezzel azonban a nemzetgyülés a parlamentaris felelősség elvét elejté, miután oly kormány, mely önmagának felelös: diktátorság. De bár mint nyilatkoztak is a ház előtt a honvédelmi bizottmány tagjai, tiltakozván a miniszteri nevezés ellen, a bizottság egyes osztályai mégis felvették s tényleg használták hivatalosan is a „minisztérium“ kifejezést. Eltekintve a hadügyminiszterségtől, mely mint láttuk (szept. 11.) törvényesen maradt fenn, olvashatni rendeleteket „pénzügyminisztérium“ (Közl. decz. 22. sz.) „vallás és közoktatási minisztérium“ (u. o.), „igazságügyi minisztérium“ (P. II. 226. sz.), „kereskedési minisztérium“ (Közl. 174. sz.) stb. feliratokkal. A tárczák Levitschnigg szerint november (Lev. I. 245. l. s. ö. II. 4. l.) közepén igy osztattak vala ki: bel: Nyáry, pénz: Kossuth (Duschek), igazság: Szemere, kül: Batthyány Kázmér, rendör: Madarász László, had: Mészáros, kereskedés: Pulszky Ferecz, ki deczember végén Budapestről külföldre menekült. Mindezen osztályok azonban kevés önállósággal müködtek, miután Kossuth, bár

magának egy külön kormányelnöki osztályt rendezett be (ennek hivatalnokai névsora K ö z l. 182. sz.) mindenik osztály ügyeibe intézőleg avatkozott be, s október elejétől kezdve 1849. ápril végeig a kormányhatalmat saját kezeiben összpontosította, miközben a veszély nagysága érzete alatt főleg a hadsereg előállitása és szervezése körül valóban bámulatos tevékenységet és óriási eredményeket fejtett ki. Hatalmi korlátlansága azonban némely keblekben eleitől fogva aggodalmakat szült. Febr. 8-án végre H a l á s z képviselő indítványozá a házban, hogy a miniszteri tárczák osztassanak ki, s Kossuth a bizottmány eddigi eljárásáról adjon számot. Ez indítvány tárgyalása febr. 26-ra halasztatott, midőn a ház tetszését megnyeré, a kormányelnök azonban végre is kitudta vinni, hogy miután a kormány rendezése „pártszakadást“ idézhetne elő, az indítvány mellőztessék. — Az egyes miniszteri osztályok s az alsóbb hivatalok eddigi szerkezetökben és hivatalnokaikkal maradtak változás nélkül, s a minisztérium visszalépése után önként és készséggel rendelték magokat alá a honvédelmi bizottmánynak. Csupán az eddig Bécsben székelő. u. n. „külügyminisztérium“ tagjai jutottak igen sajátságos precair helyzetbe. Okt. 4-én királyi rendelet jelent meg R é c s e y ellenjegyzésével, melyben P u l s z k y az államtitkári további hivataloskodástól felmentetik. Pulszky ennek következtében Pestre jött. Itt azonban a honv. bizottmány okt 11-ről meghagyja neki, hogy miután a királyi fölmentésnek azon alaptalan állitás szolgál indokolására, mintha ő lemondását benyujtotta volna, a mi pedig nem történt meg, nem tekintve a legfölsőbb rendeletre, menjen vissza Bécsbe s hivatalát tovább is folytassa, s „mindazon tisztviselőket a külügyminisztériumnál és erdélyi kanczelláriánál, kik a haza s alkotmányos szabadság iránt rokonszenvvel nem viseltetnek, utólagos jelentés föltétele alatt tüstént elmozdíthassa.“ (A h. biz. rendelete K ö z l. okt. 12. sz.). Pulszky távollétében az államtanácsosok fenntartották a királylyal való előbbi összeköttetésüket. Igy Mészáros hadügyminiszter fölterjesztésére a Fölség okt. 17-én két királyi rendeletet jegyez alá, melyben a sorezredekhez különböző egyéneket tisztekké nevez ki, előléptet és nyugalmaz. (A kir. rendeletek K ö z l. 141. vagyis okt. 29. sz.), Okt. 22-ről B a r t a l György államtanácsos küld a hadügyminisztériumhoz ujabb királyi rendeletet, melyben a Fölség okt. 17-ről M o l l i n á r y Károly csajkás csapatbeli őrnagyot magyar nemességgel ruházza fel dijmentesen. (A rend. K ö z l. 143. vagyis okt. 31. sz.) A „külügyminisztérium“ további történetét a következő jelentés foglalja magában:

„A magyar külügyminisztériumnál lévő álladalmi tanácsosok az országgyülési elnökségnek. Herczeg E s z t e r h á z y leköszönésével és P u l s z k y álladalmi altitkárnak Bécsböli eltávoztával, mi alólirtak kötelességünknek tartánk: e miniszterségnek törvényesen kiszabott foglalatosságait szakadatlanul folytatni, nemcsak, hanem a legujabb bécsi események következtében, midőn jelesül S z i r m a y, R a g á l y i és H e t y e i

országgyülési követeknek letartóztatásuk értésünkre jött, az ország által szerzett fegyverek téritvény nélkül lefoglaltattak, és V a r g h a titoknok, hivatalos szállásának lepecsétlése mellett, hadi személyek által elfogatott, — minden erélyességgel föllépni, miután pedig a hadi parancsnoksághoz intézett leveleink siker nélkül maradtak, egyenesen Őfelségének sérelmeinket előterjeszteni.

Mielőtt azonban Őfelsége kegyelmes válaszát vennénk, f. h. 12-én W i n d i s c h-G r ä t z herczegnek abbeli határozott rendelése adatott tudtunkra, hogy minden hivataloskodással azonnal felhagyván, mi két alólirottak 24 óra alatt Bécsből távozzunk; midőn pedig törvényes állásunkat, az épen függőben lévö számos hivatalbeli tárgyaknak, nevezetesen életkegyelemért beadott 12 folyamodásnak sürgető voltát és e részbeni személyes felelősségünket akaránk kifejteni, nemcsak minden értekezés tőlünk megtagadtatott, söt Bécsváros kapitánya katonatisztek kiséretében, a volt két kanczellária épületébe rendeltetvén, ott minden hivatalos szobákat és szekrényeket elzárt, lepecsételt, és minket a többi hivatalnokokkal együtt kiutasított; C o r d o n generalis pedig nekünk röviden olykép válaszolt, hogy tőlünk semmi óvásokat avagy nyilatkozatot nem fogadhat el, hanem egyedül arra int, miszerint a vett utasitáshoz pontosan alkalmazzuk magunkat.

Ily helyzetben minden további kisérletünk foganatlanságáról meggyőződvén, személyeinket pedig veszélyeztetve látván, nov. 13-án B é c s-ből minden ingóságunk hátrahagyásával elutaztunk és még utunkban is több akadályt szenvedvén, csak másnap érkezhettünk honunkba; mit ezennel az országgyülés elnökségének tisztelettel bejelentünk. — Kelt S o p r o n b a n nov. 20. 1848. B a r t a l György, P l a t t h y Mihály." (Közl. 172. sz. P. II. 225. sz.)

A h o n v é d e l m i b i z o t t m á n y az országbeli várparancsnokoknak „a király és nemzet nevében" megrendeli, hogy hüségök és engedelmességi készségök felől hozzá 7 nap alatt irásbeli nyilatkozatot küldjenek s a hármas szint a várakra kitüzzék, ellenkező esetben hazaárulóknak fogván tekintetni.

K ö z l. 121. sz. — A r a d mint láttuk (okt. 3.4. 7.) oly magaviseletet tanusított, mely a jövőre nézve minden kétséget kizárt, s a kormánynak már előzőleg nyilvánitá, hogy mint „császári osztrák birtok", „semleges" akar maradni, a pártharczba nem elegyedik, a megtámadások ellen azonban utolsó emberig fogja védelmezni magát. T e m e s v á r még határozottabban nyilatkozott, a mennyiben R u k a v i n a parancsnok az ok. 3. leirat értelmében a város területén kihirdette (ok. 7.) az ostromállapotot s a haditörvényszékeket, (R. hirdetménye P. II. 190. 198. sz,) s okt. 16-án az örség nevében kinyilatkoztatta, hogy „Temesvárat, mig az átalános zürzavar teljesen rendbehozva nem lesz s az erős

nem kényszeritő törvényekre alapított kormány helyre nem állíttatik, senkinek át nem adjuk, senkitől parancsot el nem fogadunk, hanem ezen fontos erősséget a fejedelemnek és dynastiának" tartjuk meg. (V. ö. okt. 25.). Eszéken melynek állapotát fentebb (aug. 31.) már érintettük, Jóvich a hó közepén kitüzte a három szint. Péter-Váradon Beöthy Hentzit elmozdítá a várparancsnokságtól s őrizet alá téteté. (P. H. 201. sz. Függ. I. 698. l.) és bár Blagoevich hadikormányzó az okt. 3. leirat vétele után kijelenté, hogy „Kossuth tulfeszíté a dolgokat", s ő „a császárnak" kiván engedelmeskedni, (bővebben Közl. 132. sz.) mindazáltal okt. 15-én a vár falain már nemzeti lobogó lengett, minek örömére a kormány Pl.-nak köszönetet, a Dom Miguel és Este gyalogoknak pedig a várban két heti ingyenzsonldot határoz. Lipótváron Jeszenák János kormánybiztos erélyes fellépése folytán, ki az oláh határőröket a várból eltávolitá, okt. 13-án tűzték ki a három szint. Munkácsot l. okt. 21. Komáromot l. okt. 5.

A thomasováczi szerbek Zsigmondfalvát Torontálban éjjel megrohanják. Millutinovics őrnagy honvédei meglepetve futnak, s a falu népe az ellenség véres kegyetlenségének áldozataul esik.

Közl. 126. sz.

Hunyadmegyében Rákosd lakosai Riebel őrnagy ellenök küldött osztrákjait visszaverik.

Köv. E. T. 89. l. Riebel őrnagy Hátszegen azt a szerepet vitte, melyet Urbán Naszódon, t. i. a magyar falvakat lefegyverezni, az oláhokat a felkelésre szervezni törekedett. (Bővebben Közl. 159. sz.) azonban Kövári szerint kevesebb pusztitást engedett meg mint Urbán. (Mindazáltal ö. ö. okt. 18).

Oktober 9. Hétfő.

A szerb nemzeti gyülés Karloviczon Rajačićnak és a főbizottságnak (l. máj. 15.) eddigi müködéseért elismerést szavaz, s a megérkezett Suplikácz tábornokot felhivja, hogy álljon az ügyek élére s vegye át a fővezérséget, ez azonban kijelenti, hogy mig hivatalában megerősítve nem lesz s legfelsőbb helyről utasitásokat nem nyerend, addig csak mint cs. tábornok időzhetik s müködhetik szülőföldén. E nagy kedvetlenséget szült nyilatkozata után teljhatalom adatik Rajačić-nak a kormány vezetésére, nemzeti pénzjegyek kibocsátására,

a magyarokkal alkudozásra s az osztrákkormánynyal való viszonyok elintézésére.

Serb. 211. l. (a nap nem egészen biztos). I. m. (200. l.) irja, hogy Stratimirović szept. 9. (21)-én szökött meg Karloviczból, s hogy (204. l.) Rajačić szept. 25. (okt. 7)-re hirdette ki a gyülést, a mikorra Suplikácz megérkezett; a gyülés összeülése napjául azonban szept. 9. (21)-et ir, hol a hónap nyilván el van tévesztve. Sajnos, hogy a különben használható könyv számos ily leirási hibáktól hemzseg! — Suplikácz ez'után körutat tesz a Bácskában és Bánságban vérei közt, kik rajongó lelkesedéssel fogadják, melyre csak az hatott hütčleg, hogy mindenütt „a császár nagylelküségét“, a „császár“ irányában köteles hüséget hirdeti, melylyel a lázongás össze nem fér. Ez alkalommal a végvidékieket rávette, hogy a határrendszerbe visszatérjenek. Stratimirović-tól pedig egyidőre ugy szabadult meg a diktator-érsek, hogy a tüzes vérü ifjat diplomatiai megbizásokkal küldte fel Ollmützbe, hogy ott nemzete érdekein müködjék, s mindenekelőtt pénzt, fegyvert és szabadalmakat sürgessen. A pénzjegyek „a szerb nemzet kezességére“, nemzeti nyelven, Suplikácz aláirásával bocsáttattak ki. (Agr. Zeit. P. H. 225. sz. hol egy 5 forintos utalványról van szó', forgalmuk azonban csupán a fölkelés helyére szoritkozott, s már Rukawina is betiltá a nemzeti jegyeket. (Pest. Zeit. P. H. 242. sz.) Forradalom után azonban a bécsi kormány e jegyeket névszerinti teljes értékükben beváltotta s e czélból Trifunácz pénzügyi biztost küldte le Zimonyba, hol 1849. decz. 13—1850 febr. 12-ig történtek a beváltások. (Trif. hird. Samml. Anh. 48. l).

Bácskában Feketehegy-nél a székely honvédek az ágyuk ellen támadó szent-tamási szerbeket visszaverik.

Közl. 129. sz.

Oktober 10. Kedd.

A képviselőház Kossuth inditványa szerint megrendeli a honvédelmi bizottmánynak, hogy a külföldön lévő magyar katonaságot hivja haza, továbbá megparancsolja, hogy a hon határain kivül tartózkodó magyarok, miután most reájok szükssége van a nemzetnek, akár birtokosok akár nem, 15 vagy, (a mennyiben az osztrák birodalom határain tul lennének), 30 nap alatt haza térjenek, s meghagyja a kormánynak, hogy azon 480 olasz foglyokról, kiket a bécsi kormány „javithatatlan rendzavarási hajlamaikért“ minden itélet nélkül Szegeden tart elzárva, miután a szegedi várra egyébb czélból van szükség, „a

szabadság alapján" intézkedjék. Ezen kivül utasitja Móga vezért, hogy Jellačić-ot Ausztriába is üldözze, köszönetet szavaz a bécsi országgyülésnek a Magyarország ellen kiinditott seregek átjöhetésének megakadályozásaért, tudatván vele, hogy Jellačić üldözése „csupán a baráti érzelmek viszonzásából" ered, s végre kijelenti, hogy „a nádor legveszélyesebb pillanatban hagyván el a tábort, a milyen nagy volt azon remény és bizalom, mely hozzá a magyar nemzetet kötötte, azon tette által megszakadt.... s hogy a nádori széknek ekénti megürülése következtében az ország kormányzása iránti intézkedések annak idejére halasztatnak."

Közl. 124. vagyis okt. 12. sz. P. H. 184. 185. 192. sz. A határozat Freynál is II. 159—161. l. Ezen határozat alapján történt hogy Kossuth az Olaszországban szolgáló magyar katonákhoz felhivást intézett, hogy siessenek hazájok védelmére, Radeczky azonban idegen tisztekkel rakta meg a magyar ezredeket, halált szabott a felhivás terjesztöire, s annak sikerét meg tudta hiusitani. (Bővebben Függ. I. 611. l. és Frey) V. ö. decz. 21.

A honvédelmi bizottmány kiáltványa az erdélyi oláh néphez. A magyarok ujabban testvérileg megosztották minden szabadságukat az oláhokkal, kik ha szenvedtek is régi idő óta, ennek okai „a királyt környezett tanácsosok... kik a magyarok felett is kiterjeszték a szolgaság pálczáját." Ugyanezek „láziták" fel a többi testvér népekkel együtt az oláhokat a magyarok ellen, oly czélból, hogy a magyar megtöretése után a többi nemzeteket is ujra leigázhassák. A magyar azonban valamint Jellačić hadán erőt vett, ugy le fogja győzni és megbüntetendi a fellázadt oláhságot is; azért a kinek élete és vagyona kedves, 8 nap alatt a törvényes rendhez és engedelmességhez visszatérjen.

A kiáltv. Köv.-nál Okm. 89. l.

Kolosmegyében Bárén az oláh felkelőket a Vay királyi biztos által kiküldött nemzetőrök és honvédek megrohanják, s miután közülök mintegy 10-et elejtettek, szétkergetik.

Közl. 133. sz. Függ. II. 128. l. A felkelök főnökei Braternai (Tyivorán) Sándor mezőségi praefect, és Simonicz tribun ez al-

kalommal elfogattak, s okt. 13-án Kolozsváron rögtön törvényszékileg kivégeztettek. (Közl. 134. sz.)

Sopronmegyében Nemes-Kéren Pethe nemzetőr, főhadnagy és Parlekovics sorgyalogsági főhadnagy (összesen 335 ember) a haza felé vonuló tulnyomó ereju horvát tábort Lövő felől megtámadják. Egy negyedórai tüzelés után a kaszás nemzetőrök meghátrálnak s az egész magyar csapatot rendetlen szaladásba keverik. A horvátok Lövőt felgyujtják s a szomszéd falvakat kirabolják. Másnap

Oktober 11. Szerda.

A magyar csapat ész nélküli támadását ismételi, minek következtében teljesen szétveretik s a horvátok a visi hegy tövében fekvő falvakat (Zsira, Salamonfa, Vis és Gyalóka) feldulják és elpusztítják.

P. H. 197. sz. Ellenben Reissig és Szél kormánybiztosok okt. 11-ről igy irnak: Ők a vasmegyei maradék nemzetőrséget és a népfölkelést Szombathely és Kőszeg közt állitották fel, oly czélból, hogy a Csepreg vidékét megszállott s Móga csapatai által megtámadott horvátoknak (8 ezer ember Tódorovich alatt) utját állják. Okt. 11-én egy pár órai távolságban ágyumorajt hallottak és felgyujtott falvak füstjeit szemlélték, s csakhamar azon tudósitást vették, „hogy Móga tábornok erejének egy része az ellenséget, melyet tegnapelőtt (okt. 9.) némely sopronmegyei nemzetőrök és 120 főből álló Ernőezredbeli sorkatonák siker nélkül támadtak meg, mai napon 11. óra tájban megrohanta s egy részét megsemmisítette, a másikat megszalasztotta, egy részét pedig elfogta. Ezeknek megértésére táborunknak lelkesedése és harczvágya annyira növekedett, hogy a népet már többé a táborban megtartani lehetetlenné vált, el kellett tehát őket gr. Ziehy Hermannak vezérlete alatt az ellenség felkeresésére bocsátani... Ezen kivül van megyénkben még egy tábor, melyet Vidos József vezérel, ezen táborban Batthyány Lajos gróf nagy erélyességgel müködött, nagy elszántsággal lelkesité a sereget, ki azonban mai napon szerencsétlenül járt, mert midőn nemzetőreinket Hegyfaluból az ellenség ellen vezette és földabroszát zsebéből kihuzta, lova megijedt s vele együtt elesvén, keze kitörött." (A jelentés, mely okt. 14-én a képv.-házban felolvastatott, Közl. 128. sz.) V. ö. okt. 12.

A honvédelmi bizottmány Görgei Arthur ezredest az osztrák határszélre a parendorfi magyar táborba küldi, szinleg

a fővezér rendelkezése alá, valósággal pedig a Móga altábornagy lelkületének kipuhatolása s netalán áruló szándékának meghiusitása végett.

Görg. I. 88. l. Görgei okt. 7-én neveztetik ki ezredesnek (Közl. 122. sz).

Oktober 12. Csütörtök.

Karger alezredes Zichy Manó és Kovács Zsigmond őrnagyok (összesen 1,800 ember) Todorovich tábornok seregét d. e. 11 órakor Horpács és Salamonfa közt Sopron megyében megtámadják s hátranyomják, d. u. 4. óra tájban azonban a tulnyomó erejü ellenség ágyutüze elől a magyar sereg visszahuzódik, de majd Vidos nemzetőrvezér s hadparancsnok 3 uj zászlóaljjal Csepreg alá érkezvén, ennek hirére az ellenség Pereszny ére, az erdőkbe, s innen másnap Kőszegen keresztül Ausztriába szalad. Veszteség részünkön 5 halott s 4 sebesült, az ellenségnél 200 halott, sok sebesült s 38 fogoly.

Közl. 133. sz. P. H. 194. sz. V. ö. okt. 11. jegyz.

Oktober 13. Péntek.

Puchner nagyszebeni hadparancsnok az Erdélyben lévő ezredeknek megrendeli, hogy ő rajta kivül senkitől se fogadjanak el rendeleteket. V. ö. szept. 27.

Közl. 91. l.

A Zichydorfi magyar őrség Aranyi huszár százados vezérlete alatt a végvidéki határsánczokban táborozó tulnyomó erejü szerbeket megtámadja s Illancsa falun tul kergeti. Veszteségünk 2 sebesült, a szerbeknél 30 halott.

P. H. 193. sz.

A Csurognál átkelt szerb felkelők (3 ezer ember) Török-Becsénél Csuha alezredes és Rohonczy őrnagy őrségét (ezer ember s 2 sajka-ágyu) korán reggel megtámadják s a város falai közé szoritják. Az ellenség már tüzet vet a házakra s az utczákon a nők és gyermekek öldöséséhez kezd, midőn a lakosok csatlakozásával erősbödött őrség ujból rájok

ront a haramiákra, kik egy órai kölcsönös mészárlás után megszaladnak, azonban az Ó Becséről érkező Damjanics őrnagy (3 zászlóalj) szemben találván őket, közülök sokat legyilkol, sokat pedig a Tiszába szorit. Az ellenség kezére működő Fr á n y o v a felgyujtatik.

A F ö l d v á r ról előnyomult szerbek (3 ezer ember s 8 ágyu) F a c h ezredest (9 század gyalog, 2 század huszár és 4 ágyu) Ó-B e c s é nél megtámadják s két izben visszaverik, végre azonban az ó-becsei nemzetőrökkel erősbödött magyar csapatok Földvárra visszakergetik az ellenséget. Veszteségünk 7 halott s 7 sebesült. Másnap

Oktober 14. Szombat.

P i q u e t t i százados a N a g y-K i k i n d á t megszállott végvidékieket a város előtt támadja meg, de majd belátván, hogy csekély erejével sánczaikból ki nem verheti, mintegy 20 sebesült veszteséggel, T o r d á r a visszahuzódik. E közben N a g y-S á n d o r őrnagy, ki okt. 13-án a szerbek közeledése hirére 300 főnyi lovasságával N.-Kikindáról északra kivonult, a szomszéd helységekből időközben összegyüjtött nehány száz felkelővel erősbödve, a nélkül, hogy Piquettit előre értesitené, N a g y T e r e m i a felől a városra tör, ennek déli szélén azonban a végvidékiek és Piquetti (ki Nagy-Sándor embereit ujabb szerb csapatnak vélte) gyilkos ágyutüzétől visszaveretik, midőn a kikindai ráczok leshelyökből előtörvén, futó emberei közül több mint 150-et leöldösnek. Estére a szerbek önként elhagyják sánczaikat s T h o m a s o v á c z irányában visszahuzódnak. Nagy-Sándor pedig okt. 15-én az áruló várost nagy részben fölégetteti.

K l a p k. N a t. II. 40—43. l. S e r b. 222. l. K ö z l. 134. 139. sz. P. II. 190. 192. 194. 198. 202. sz. L e v. I. 106. l. V a h. III. 131. l. A szerbek hadjárati terve volt, hogy azalatt mig J e l l a č i ć dunántul nyomul P e s t felé, ök a Duna bal partján fognak támadólag müködni, mely czélra első dolognak tarták Ó- és T ö r ö k-B e c s e mintszintén N a g y-K i k i n d a elfoglalásával a Bácska és Bánság közt elvágni az összeköttetést s Temesvárra támaszkodva a magyar hadseregnek háta mögé kerülni. E terv az okt. 13. és 14. szerencsétlen kezdeményezéssel meghiusulván, a szerbek egyideig nem mertek tenni ujabb támadásokat. Beöthy ez időközt alkudozási kisérletekre forditá. Rajačić egyideig ugy

tett, mintha szivén feküdne a béke ügye, noha követeléseit igen magasra csigázta. Bécs eleste után azonban világosan elárulá, hogy a kiegyezkedés nincs szándékában (V. ö. nov. 9).

A képviselőház a Bécs gyámolitására rendelt magyar hadsereget (v. ö. okt. 10.) miután „ugylátszik, hogy az osztrák nemzet, seregeink segélyével élni nem akar", a magyar határra visszatérni parancsolja. Kossuth kormányelnök ez alkalommal tartott beszédében előadja, hogy a Fölség okt. 1-re „egy kombinált terv szerint" kilencz felől akarta hazánkat megtámadtatni. A támadók ezek: Aradvár, Temesvár, Galliczia, Ollmütz tája, Jellačić és Auersperg, Mayerhofer, Nugent, Urbán s az erdélyi oláhok.

Közl. 126. sz P. H. 188—190. sz. A határozat még Freynál II. 162—165. l. Szil. F. Tört. 188. l. — A magyar sereg a ház okt. 10. határozatát vévén, az előhaddal (Ivánka) Bruckot Ausztriában megszállotta. Bécsben ezalatt a felkelés tényezői között rendkivül nagy zavar uralkodott. Auersperg 10 ezernyi serege a Marchfelden táborozott s a birodalmi gyülést hódolatra szólitá fel. Ez, Vargha István tudósitása szerint „minden intézkedésekre a Gemeinde-Auschusst hatalmazta fel s határozatait elölegesen is magáéinak vállalta el." Az Auschuss azonban „nem érezvén magában elég erőt, hogy a magyar sereg segélyül hivassék, ez iránt az országgyülési bizottmányhoz járult." Jellačić ezalatt szintén szorongatá a székvárost s ennek a birodalmi gyülés, okt. 16-áról a következőket irá: „Kegyelmességed a béke első feltételeül mondja azt, hogy a magyarok ne lépjék át az osztrák határokat, s ugy vélekszik, hogy eziránt csak az országgyülés tehetne lépéseket. Az országgyülés nem hivta be a magyarokat, s épen oly kevéssé parancsolhatja ki. A magyar országgyülés jelenté nekünk, hogy a magyar tábornak parancsot ada Kegyelmességedet üldözni, s csak akkor állani meg, ha Kegyelmességed le van fegyverezve. Az országgyülés annálfogva ismétli, hogy békére más eszközt nem lát, mintha Kegyelmességed seregével visszavonul hazájába." stb. (A levél P. H. 193. sz.). Látni való, hogy az osztrák nemzet egyátalában nem utasitá vissza a magyar segélyt, de ennek részére határozottabban nem nyilatkozhatott oly időben, midőn ellenségtől volt körülfogva s időnyerés tekintetéből követségei a császár előtt és Jellačić-nál béke felől alkudoztak. — Kossuth ezután személyesen a táborba indult s az ő felelelősségére hadaink átlépték a batárt, (mely tényre a képviselőház utólagosan semmit sem határozott P. H. 211. sz). Ugyanis okt. 16-án a magyar csapatok Bécs felé mozdultak előre, de éjjel ismét visszahuzódtak. Okt. 17-én a Brucknál álló zászlóaljakat ellenséges lovasság háborgatta, mely azonban a

micink kartácslövéseire visszavonult. 17-én a lajthai hidat a honvédek szétrombolták s a vaspálya sineit felszaggatták. 21-én táborunk ismét megindult Bécs felé, mintegy két mértföldet haladván, az ellenséges elővéddel rövid ideig tartó ágyuzásba bocsátkozott, másnapra pedig a magyar határra ismét visszahuzódott. (101. sz. V. ö. Görg. I. 58. s köv. l.) Azon nyilatkozat, melyet okt. 14-éről a magyar sereg a bécsi nemzetőri főparancsnoksághoz intézett, olvasható P. II. 196. sz. — Az okt. 1. „kilencz támadás", melyről annak idejében oly sokat beszéltek, s melyről Kossuth annyiszor irta, hogy „terve a nádori irományokban megtaláltatott", bár alapeszméjében az akkori tények által igazolt vala, részleteiben a történelmi igazság világánál mint ködkép foszlik szét.

A honvédelmi bizottmány tudatja az országgal, hogy „egy bizonyos Simunich nevü ember, ki magát Generalnak nevezi, hivatkozva valamely rendeletre, melyet a magyar kormánytól soha sem kapott", Sárosmegyébe, minden hadüzenés nélkül „rablóként" beütött. Ő tehát vagyonával és minden társaival együtt „közprédaul jelöltetik ki", ellene a felső megyékben népfölkelés rendezendő, melynek vezérévé Pulszky Sándor alezredes van kinevezve. Simunich fejére 100 ezüst forint s csapata minden egyes tagjaira 20 ezüst forint jutalom tüzetik ki. V. ö. okt. 28.

Közl. 124 vagyis okt. 16. sz. P. II. 189. sz. Simunich sárosmegyei betörését valamennyi forradalmi munka megemlíti. A „Függ. Harcz" (I. 593. l.) e tárgyban igy ir. „Simunich tábornok október elején néhány zászlóaljjal Szepesmegyébe (jobban Sárosba) tört, s Bártfáig haladt, pár nap mulva azonban ismét kitakarodott az országból. E gyors távoztának az volt-e oka, hogy a derék szepesi népet felfegyverkezve s ellenállásra készen találta? vagy mivel más parancsokat vett az uj fővezértől, bizonytalan." — Azonban egykoru hiteles tudósitásokból kitünik, hogy Simunich Sárosba (vagy Szepesbe) egyátalában nem tört be. A tényállás ez: Okt. 12-én Eperjesen a megyei bizottság rendkivüli ülésében az alispán előterjesztette, hogy „hiteles magán tudósitás folytán értésére esett, hogy Hartmann nevü német gyalog ezred a szomszéd Gallicziából e megyébe beütni készülvén, f. h. 14-én Bártfa városába szállásoland." A bizottság „a netalán bevonulandó ezred" parancsnokának tudtul adatni határozza, hogy katonái mint ellenség fognak tekintetni. Ugyanaz nap esti 10. órakor az alispáni hivatalhoz „sürgöny utján érkezett Simunich vezérőrnagynak felszólitó levele, hogy miután ő.... Magyarország felső részébe bevonuland", a megye csapatai élelmezéséről gondoskodjék. „E felszólitás rögtön közöltetett Irányi Dániel körünkben müködő kormánybiztos urral, ki ezt sürgöny utján az

országos kormánynak haladéktalanul átküldte." stb. (Vidéki tudósitás Eperjes. Okt. 13-ról. Közl. i. h.) Ezután a sárosmegyei bizottság okt. 13. és 14-ről Eperjesen tartott üléséből egy harczra szólitó felhivást formulázott „Sárosnak lelkes fiaihoz", melyben őket élelmiszereiknek az ellenségtől való megvonására és Simunich ellen fegyverre szóllitja. Azonban már 14-én megérkezik „Simunich altábornagynak, mint a beütni szándékolt hadsereg hadiparancsnokának arról értesitő levele, hogy a közbejött viszonyok (eingetretene Verhältnisse) miatt jelenleg Eperjesen keresztül Magyarországba b e n e m v o n u l a n d." A levél, melyből e tudósitást veszszük , igy kezdődik : „Azon vész, mely a gallicziai sereg berohanási szándékával oly közel fenyegette felső Magyarország részeit s különösen a megyét, jelenre legalább eltávolíttatott tőlünk . . . Mivel azonban ellenségnek hinni nem lehet. . . ." a megyei bizottság már kész felhivását közzétételi. S a levél ezen igy végződik : „A mint Simunichhoz küldött futároktól értesittetének : seregei T r e n c s é n megyén keresztül készülnek az országba nyomulni. Ez azonban a Bécsben történtek után alig hihető" stb. (A levél „Eperjes okt. 15." kelttel K ö z l. 132. vagyis okt. 20. sz). K o s s u t h azonban Irányi sürgönyét a mint megkapta, rögtön hozzálátott a fentebbi tudósitás készitéséhez s mire értesítve lőn arról, hogy a betörés elmaradt, a tudósitás már, mely történeti nevezetességet vivott ki, a világ minden része felé el volt terjesztve. Bártfa város neve a betöréssel azért hozatott kapcsolatba, mert Simunich e város tanácsát okt. 12-éről Tarnowból (Gallieczia) sürgöny utján szintén felszólitá, hogy csapatai élelmezéséről gondoskodják. Bártfa tiltakozott a betörés ellen s az élelmezési felhivást visszautasitá, azonban okt. 13-án délután már Simunichtól azon tudósitást kapja (Kelt okt. 12. éjjeli 11 $^{1}/_{2}$ óra Duklán) hogy „közbenjött viszonyok miatt katonái nem fognak Felső-Magyarországba Bártfán keresztül vonulni. (Vidéki levél Bártfa okt. 13. Közl. 131. sz.). — Simunich, élelmezési felhivását szokása szerint maga előtt küldvén (l. e. P. H. 187. sz.) okt. 20. táján Trencsénmegyébe tört be. Marczibányi főispán nemzetőröket és népfölkelést gyüjtött ellene, az útszorosokat eltorlaszoltatta, s az élelmiszerek szállitását szigoruan eltiltotta. Simunich, pénze nem lévén, csapatait zsarolásból és rablásból tartotta, (203. sz.) vigasztalásul a különben is szegény lakosoknak nyugtatványokat hagyván. (Koss. Hirl. 106. sz). Összeütközésre azonban egy darabig nem került a dolog, mert jól szervezett sorkatonái elébe a magyar kormánybiztosok a trencséni fegyvertelen s jobbára tót népet nem merték harczra kiállitani. (V. 5. okt. 28.) Hadereje vala 4496 ember, feladata: G ö d i n g től kiindulva Nyitra- és Pozsonymegyén át Nagy-Szombatot elfoglalni, L i p ó t v á r t kézrekeríteni s aztán a bányavárosokon keresztül S c h l i c kel egyesülni. (W i n t e r f e l d z. 13. l. E hivatalos jellemű munka sem emliti, hogy Simunich Sárosban is járt volna).

Oktober 15. Vasárnap.

A képviselőház a hadsereg nemzeti lábra állítása érdekében megrendeli, hogy a csapatok a háromszint átalában vegyék fel (zászlóknál, tisztiöveknél, csákórózsánál, stb.), s hogy a tisztek a honvédelmi bizottmány rendeletei irányában köteles föltétlen engedelmességöket jelentsék ki, a nyugalmazott tisztek pedig nyugdijuk különbeni elvesztése mellett a magyar alkotmányra s a képviselőház irányában való engedelmességre esküdjenek fel; egyszersmint az öt forintos pénzjegyeken kivül a nagyobb pénzjegyek forgalomba bocsáttatása is elrendeltetik. V. ö. nov. 27.

Közl. 129. 132. sz. P. H. 190. 192. sz. A honvédelmi bizottmány a hadsereg számára később a következő esküformát állapította meg. „Esküszöm az élő istenre, Magyarországnak Magyarország alkotmányának hüséget; esküszöm, hogy az ország alkotmányát s annak törvényes s jogszerü függetlenségét éltemmel s véremmel megvédeni kész vagyok; nemzeti zászlómat soha el nem hagyom, a magyar országgyülésnek s általa megbizott vagy megbizandó kormánynak és ennek utján kinevezett törvényes elöljáróimnak engedelmeskedvén kötelességemet mindenki ellen, kit az országgyülés a haza ellenségének tekint és átalában véve mindig pontosan, becsületesen és hiven teljesítendem." (Közl. 183. vagyis decz. 10. sz. Itt van a tisztek elibe szabott nyilatkozmány minta is, hasonló szellemben szerkesztve, csupán az országgyülés irányában kötelezvén engedelmességre, de azt is világosan kiemelvén, hogy „az ausztriai kormány rendelkezési hatósága" el nem ismertetik. Fejedelemről nincs szó egyikben sem). A hadak magyar lábra átalakitására a kormánybiztosok hivták fel a házat, kik a hadmüveletekben e tájon beállott szünetet a sereg reorganisalására felhasználni szükségesnek vélték. A pénzjegyekre hozott határozat következtében a „pénzügyminisztérségtől" okt. 22-én rendelet jelent meg, mely jelenté, hogy a száz forintos jegyek, melyeknek leirását is közli, legközelebb a forgalomnak átadatnak. Közl. 142. sz. A százasokra különben ez van irva. „Buda-Pest, september 1-én 1848". V. ö. jan. 9.

Oktober 16. Hétfő.

Ferdinánd király és császár Ollmützből Wessenberg által ellenjegyzett nyilatkozmányt intéz „népeihez." E szerint az „okt. 6. Bécsben elkövetett istentelenségek" székhelye

odahagyására inditották a Fölséget, a ki, miután „a bécsi lázadás támasztói ... egy nyilt lázadásban álló sszomszéd tartománynyal fölségsértő szövetkezèst kötöttek, ... vérző szivvel kényszerülve érzi magát“ fegyverhatalommal verni le a lázadást s Lamberg és Latour gyilkosain „boszút venni.“ E czélból Windisch-Grätz Alfred tábornok az összes haderőnek (az olaszországi csapatokat ide nem értve) fővezérévé neveztetik ki. V. ö. okt. 24.

A nyil. Közl. 136. sz. (okt. 17 hibás nappal). P. H. 136. sz. Samml. 9. l. ugyszintén Szil.-nál F. Tört. 192. V. ö. Uj. Ism. VI. 583. l. Más nap a fővezér „eddigi kitünő érdemeiért“ (v. ö. jun. 16.) altábornagyi rangra emeltetik.

Kossuth kormányelnök utasitást ad ki a népfölkelés rendezése ügyében, mely szerint a népfölkelésben minden férfi részt vesz, a ki csak karját birja, s otthonn csupán azok maradnak, kiknek jelenléte a közbátorság fenntartására mulhatatlanul szükséges. Azon helyeket, honnan a népfölkelés kimozdult, az illető „királyi biztos“ ostromállapot alá helyezendi, s ott a törvénykezés megszünik, a fegyverek beszedetnek használat végett. Czélja a népfölkelésnek, nem homloksort képezni az ellenséggel, hanem azt oldalt és hátban minduntalan nyugtalanitani, közlekedési vonalait elrontani, podgyászát és élelmiszereit elfogdosni. Fegyver gyanánt lándsa, kasza, fejsze használandó, a puska nem mindenkinek kezére bizandó, stb.

Közl. 131. sz. P. H. 192. sz. Az utasitás még Freynál II. 177. l.

Székely nemzeti gyülés Agyagfalván. Berzenczey László kormánybiztos meghivása folytán, ki a kormány rendeléséből augusztus óta a „Kossuth-huszár“-okat gyüjté a székelyek közt, mintegy 30 ezer ember gyül össze Agyagfalván, hogy az oláhok ellenségeskedéseivel szemben önvédelméről tanácskozzék. A gyülés Mikó Imre elnöklete alatt először is esküt tesz le a király, az alkotmány és a magyar minisztérium iránt való hüségre, aztán elhatározza, hogy az egész székelység keljen fel a harczra; a nemzeti főparancsnokságot, miután a nagyszebeni hadi kormány mindekkorig semmit sem

tett a székelyekért, ettől függetlenül Zsombori ezredes vegye kezéhez. Urbán hivatalától fosztassék meg, a várak hazai születésü és nemzeti érzelmü tisztekre bizassanak, a szászok és oláhok békére szólittassanak, a határőri szolgálat szünjék meg, stb. A tanácskozás másnapon át is tart.

Közl. 135. 136. (hol a gyülés előzményei terjedelmesen és hitelesen leiratnak) 188. sz. (hol Berzenczey saját eljárásáról számot ad). P. H. 195. 196. sz. Köv. E. T. 96. 94. l. Czetz Bem's Feldz. 41—43. l. Klapka Nat. II. 193. 194. l. Szil. F. Tört. 197. 198. l. Rüstow I. 132. 133. l. (a helyet Maros-Vásárhelyre tévén). Puchner okt. 6-án megtiltja a székely katonaságnak és tiszteknek a gyülésbeni részvételt (Puchner felszólitása Köv.-nál Okm. 80. l.), később azonban arról panaszkodott, hogy levelei a háromszéki postáról nem juthattak el rendeltetésök helyére. (P. rendelete u. o. 124. l. V. ö. Köv. E. T. 85). Vay még tovább ment, t. i. betiltotta a gyülést, e miatt azonban megrohantatván, később engedélyezé, de hogy a rend fenntartása legyen, Mikót küldte biztosnak. A gyülés azonban Mikó biztosi minősége ellen óvást tett, s őt csak mint „székely atyafi"-t fogadta el. — Berzenczey a gyülésen azt kivánta, hogy csak 6—8 ezer rendes nemzetőrség induljon ki, a többi erő pedig maradjon otthon. Azonban a székelyek, Vay és a megyék segélykiáltására mindnyájan menni akartak, minek aztán nem lehetett egyébb következése, minthogy a fegyvertelen és hadi fegyelmet nem tartó tömeg ereje, melyet, bár megigérve volt, pénzzel és ágyukkal a kir. biztos el nem látott, önterhe alatt rogyjon össze. A nép okt. 18-án már tábort képezett: Háromszéknek Donáth alezredes, Csik-Gyertyónak Dorschner ezredes, Udvarhelyszéknek Beczman alezredes, Marosszéknek Lázár Dénes lőn parancsnoka. Donáth minden józan számitás nélkül Küküllővárig nyomul előre, és hadának egy részét (Kálnoky Dénes) Magyar-Sárosnál az osztrákok és oláhok elfogják s szétverik (okt. 25.), az innen kifejlett elégedetlenség miatt pedig nem sokára az egész tábor feloszlik, Donáth maga is „véletlen és gyanusan" kimulik. (Honv. 1849. 20. sz. Köv. E. T. 103. l). V. ö. nov. 1. 5. Átalában a későbbi események azt a föltétlen magasztalást, melylyel hazai iróink (valljuk meg) a kissé különben is bokros székely nép tetteiről szólnak, teljességgel nem igazolják, s azt mutatják, hogy az agyagfalvi lelkesültség is, miután további táplálékot nem nyert, alig volt több szalmatüznél. Tagadhatatlan azonban, hogy a székely népet mind a b.-pesti, mind a kolozsvári kormány jóformán magára hagyta, sem zsolddal, sem fegyverrel, sem lőszerrel, sem ügyes tisztekkel el nem látta, s ily körülmények közt tőle a haza jogosan alig várhatott valamit. Csik-, Udvarhely- és Marosszék magától még jóravaló népvezéreket és hivatalnokokat sem tudott előállitani, a főbbek pedig épen a reakczió kezére dolgoztak. Haller Ferencz példája, ki

e táborozáskor fejéregyházi összes gabnakészletét, s 30 ezer forintot adott, mondhatni egyedül állott, és sem a középrendnél sem a népnél nem talált utánzókra. (I. m. 138. sz). Az udvarhelyszéki nép saját földesurain elkövetett tetteit ezuttal nem említjük, nehogy az ócsárlásra alkalmat keresni látszassunk, mi ép oly távol áll tőlünk, mint a helytelen dicsérgetés.

Oktober 17. Kedd.

Kusichot Rácz százados a fehértemplomi őrség egyrészével elfoglalja, s a szerbek ezen fészkét hamuvá égeti. Részünkön veszteség 1 halott, s 1 sebesült. Maderspach őrnagy a karasi hidat szétromboltatja.

Közl. 137. sz.

Perczel Mór tábornok a Murán átkelni törekvő horvátokat Letenyénél megszalasztja, s közülök 700-at foglyul ejt. Trangous őrnagy. Hadának másik részével pedig Gáspár őrnagy támadja meg az ellenséget, s azt Kottorinál kiveri sánczaiból. Veszteségünk 1 halott, és 3 sebesült. Másnap

Oktober 18. Szerda.

Perczel mindkét osztálya megújitja támadását, s mig maga a vezér Csáktornyától Varasd felé kergeti, azalatt Gáspár Domborunál veri meg a horvátokat, minek következtében a Muraköz megtisztíttatik az ellenségtől.

Közl. 132. 134. 136. sz. Szil. F. Tört. 191. l. P. H. 198. sz (tulzott nagyitással). E hadjárat után Perczel a varasdi hid előtt ütött tábort, szemben Jellačić illyreivel, kik a tulsó oldalon tanyáztak. Végre a varasdi lakosok megunták várni, hogy meddig néz még a két had egymással farkasszemet, hanem, miután az illyrkatonák élelmi szereiket feleméssztették s városukban drágaságot idéztek elő, nov. 1-én ellenök fellázadtak. Véres küzdelem fejlett ki, s a város ágyukkal lövetett..... (P. H. 311. sz).

Puchner nagyszebeni hadparancsnok Erdély hatóságaihoz és lakóihoz kiáltványt intéz, melyben tudatja, hogy a nádor és a magyar minisztérium lemondása folytán törvényes kormány nem lévén, s az országgyülés, mely Erdélyben „erőszakolt és terrorismusi rendszert léptetett életbe", az okt. 3. 4.

kir. parancs által „megsemmisíttetvén“ s hadi hatóság által helyettesíttetvén, ezen parancs folytán ő mint katonai kormányzó a polgári kormányt is kezébe veszi, hogy az erdélyi nemzetiségek ellenségeskedéseinek végit szakitsa. Felszólit tehát minden hatóságot, hogy neki engedelmeskedjék, az önkéntesek toborzását, az ujonczok összeirását megszüntessék. Egyszersmind a nemzetőröket saját hatósága alá rendeli, a kormánybiztosok további müködését eltiltja, kiket engedetlenség esetén haditörvényszék elibe fog állitani. V. ö. okt. 21. 24.

Közl. 138. v.ö. 144. sz. A kiáltvány még Köv.-nál Okm. l. E napon a fökormányszéket is felhivta egy külön levélben (megvan Közl. i. sz.) hódolatra Puchner, ki okt. 9-én még oda nyilatkozott, hogy gyöngült egészsége miatt nem viheti hivatalát, s a hadparancsnokságot már le is tette. Talán e meggyöngült egészség lehetett oka, hogy a magyar hatóságokkal való levelezését annyira elhanyagolta, hogy okt. 20-ka táján Kolozsvár városának minden kisérő sorok nélkül küldte meg a Jellačić kineveztetését, s az országgyülés feloszlatását magában foglaló Viener Zeitungot, mire a városi képviselőtestület azzal felelt, hogy szintén minden kisérő levél nélkül küldte meg neki a képviselőház okt. 7. határozatáról szóló országgyülési tudósitást, s egy falragaszt, melyben Jellačić mint „vogelfrei“ köröztetik. (P. H. 196. sz).

Kis-enyedi mészárlás. E helyt okt. 14-óta eltorlaszolt állásban védte magát azon vidéki magyarság, (mintegy 400 ember) mely az oláhok dulásai és kegyetlenkedései elöl ide menekült. A mai nap, a nagyszebeni parancsnokság küldöttének felszólitására, a kis csapat lerakja fegyvereit; éj beálltával azonban a románok megrohanják a gyámoltalanokat, s közülök 140-et, kik közt férfiak, nők és gyermekek voltak, részben kegyetlen kinzások közt kivégeznek.

Kemény G. Nagy-Eny. 54. 63. l. Honv. 13. sz. (nap nélkül). Az öldöklés napja nem bizonyos. Kővári (E. T. 91. l.) ugy látszik okt. 15-re, Klapka (Nat. II. 183. l.) okt. 18-ra, Kemény G. pedig (i. h.) okt. 19-re teszi, azonban előadásából kiderül, hogy a támadás okt. 14-én kezdődött, s „négy nap és négy éjen át“ tartván okt. 18. reggelén vegződött. A lefegyverkezés tehát okt. 17-én, a gyilkolás pedig okt. 18. és 19. közti éjen történhetett.

Oktober 19. Csütörtök.

A román nemzeti bizottság felszólitást intéz az erdélyi magyarokhoz és székelyekhez, felhiván őket, hogy egyesüljenek a románokkal, a „császár“, haza, törvény és szabadság érdekében. „Vagy ezen egyesülést“ ugymond a fölszólitás „nem találjátok kivihetőnek? Jó, ugy tüzzük ki a harcz lobogóját, kezdjük el a véres csatát, mi sem rettegünk tőle, minden erőnkkel folytatandjuk“ stb. Egy másik kiáltványban pedig az oláhokhoz szól a bizottság ekképen: „Románok, testvérek! Emeljétek fel fejeiteket! Egy szebb jövendő hajnala hasad számotokra. Pillantsatok vissza! Néhány hó előtt még egy elhagyott, üldözött nép valátok, vezér s fegyver nélkül. Ily mennyiségben még soha fel nem keltetek, tanácskozzatok szabadon ügyeitek élén, a legfelsőbb polgári és katonai törvényes hatóság törekvéseitek törvényszerüségét elismerte, fegyverrel és vezérrel ajándékoz meg benneteket, s egyesiti veletek a fegyveres hatalmat egy közös czél elérésére: a császárért, hazáért, szabadságért és nemzetiségért. — Veletek szövetkezve, ama nagy czélokért győzödelmeskedni vagy meghalni, kész a szász nemzet“ stb. „Bátor lélekkel álljatok síkra utolsó emberig, s áldozzátok utolsó csepp véreteket az igaz ügyért... Hogy győzedelmeskedjünk, harczolnunk, az ellenséget mindenütt megtámadnunk s nekie mindenütt ártanunk kell, s ha ellenszegül, kiirtani.“ Azonban a szükségtelen kegyetlenségektől, rablástól „a fensőbb biróra“ való tekintetnél fogva óvakodjanak a románok, s a katonatisztek irányában legyenek tanulékonyak, fegyelemtartók.

Az első kiáltvány Köv.-nál Okm. 100. l. A második Közl. 149. vagyis nov. 6. sz. (a Transsylvania után). E kiáltványok kiadták a jelszót az oláhok átalános fölkelésére, s felnyitották a kaput a nyomban megkezdődött iszonyatosságok előtt. V. ö. okt. 18. 23. 25. 28.

Zaboklicki Péter lengyel menekült Pesten felhivást intéz honfitársaihoz, hogy vele egyesülten ragadjanak fegyvert Magyarország védelmére. „Magyarországtól nyerte a mi Galliciánk alkotmányát, most a kamarilla minden erejét megfesziti

hogy a magyarokat, a mi testvéreinket elnyomja, alkotmányos jogukat megsemmisitse, s épen ezen kamarilla fenyeget minket is hazánk, Galliczia jogainak, eltörlésével, s azzal, hogy jogainkkal együtt magunkat is örökre a rabszolgaság legmélyebb örvényébe taszitson" stb.

A felhivás Frey-nál II. 188. l. Ezután alakultak a lengyel zászlóaljak vagyis u. n. legiók (az első Vysocki alatt), melyek száma később 8-ra emelkedett (i. m. III. 80. l.). Gallicziából már a nyáron érkeztek üdvözlő és rokonszenvet jelentő iratok Pestre, s a lengyel menekültek számosan gyültek itt s az északi megyékben össze, annyira, hogy Kossuth már juniusban akart egy lengyel legiót alakíttatni, terve kivitelének azonban Batthyány ellene szögezte magát. (Horváth S. 47. l.). Okt. 30. után a lengyelekkel abban állapodott meg Kossuth, hogy 15—20 ezeren vegyenek részt harczunkban. Bem azonban e tervet nem javaslá, s maga részéről kijelenté, hogy a lengyel bizottsággal kötendő alku érvényét nem fogja elismerni, miután a bizottságnak semmiféle országos hatóságtól sincs felhatalmazása. (Weldycz, der Antheil der Polen an d. Ung. Revol. Altona. 1850. 13. l. Majláthnál II. 101. l.). A Közlönynek előttem ismeretes számai. Z.-ról és felhivásáról egy igével sem emlékeznek, sőt e nevet „lengyel legió" sem használják hivatalosan, csak egy izben van szó a „Visocky-zászlóalj"-ról. (Közl. 180. vagyis decz. 7. sz.)

Oktober 20. Péntek.

Ferdinánd király „utolsó felszólitást" intéz Magyarország és a Kapcsolt Részek lakóihoz. Forduljanak el „az elámitottak... azon kis felekezettől... mely magát a házával azonositni vakmerősködik;.. s árulását a haza legszentebb érdekei ellen folyvást követi", mely az országgyülést „izgatva vagy elnyomva", törvénytelen végzések hozatalára birta, „önkényes munkásságát egészen a legnyilvánosabb zsarnokságig kiterjeszté", s végre annyira ment, hogy a magyar seregeknek az örökös tartományokba való berontást megparancsolta (v. ö. okt. 10.). A Fölség a „békesség, rend s közjólét áldásai közt... a szabadság teljes élvezését" biztositja népeinek. (V. ö. decz. 4.

Közl. 182. sz. A kiáltv. még Szil.-nál F. Férf. 236. l. és Samm. I. 11. l. (minden ellenjegyzés nélkül).

Oktober 21. Szombat.

Vay királyi biztos Erdélyben nyilatkozmányt ád ki, melyben kijelenti, hogy a polgári kormányt, melyet a magyar minisztérium kezéből a király és a nádor jóváhagyásával vett át, Puchner nagyszebeni hadparancsnoknak átadni nem fogja, s a közcsend és rend háborgatói ellen a székelység erejével fog föllépni. V. ö. okt. 18.

V. hirdetménye Köv.-nál Okm. 106. l. Kemény G. N.-Eny. 66. l.

Gyula-Fehérváron a helybeli nemzetőrség a városra rohanó oláhok táborát visszaveri. Hórák várparancsnok ekkor a győztesekkel letéteti fegyvereiket, a várost a magyar kormány irányában engedetlenségi fogadásra kényszeriti, s a sárga-fekete lobogót kitüzeti. A várost a románok felgyujtják.

Kemény G. N.-Eny. 72—74. l. Köv. E. T. 97. l. P. H. 202. sz. (uj részletekkel). E nap az oláhoktól fenyegetett Alvincz is bejelenti Hóráknak, hogy alá kivánja vetni magát a cs. kát. kormánynak.

Puchner nagyszebeni hadparancsnok a román nemzeti bizottságot botorul felhatalmazza az erdélyi oláhoknak 15 légióba való osztására, melyek összesen 195 ezer fegyvert számlálva, mint ilyenek az osztrák birodalom 33-ik hadtestét képezendik. Ugyan ő Lemény János püspököt, miután a magyarokkal tart, hivatalától megfosztja, s mással helyettesiti.

Köv. E. T. 97. 111. l. Kemény G. N.-Eny. 50. 51. 64. l.

Máriássy őrnagy Aradvár ostromzárolását elkezdeti, mely czélból a várnak Kisfalud (Engelsbrun) felől megszállása végett Lippáról Zuries százados (debreczeni nemzetőrök), Pécskáról pedig Asztalos százados nyomulnak előre, azonban ez utóbbikat a marosi átkelésnél a várőrség egy része feltartóztatja. Ekkor kölcsönös tüzelés kezdődik, miközben az osztrákok kedvező állásukat estig megtartják, midőn Zuriestól hátban fenyegettetve, veszteséggel huzódnak vissza a várba. Veszteségünk 12 halott s 37 sebesült, osztrákoknál csak halott 71. Máriássy megszállja Uj-Aradot. Másnap

Oktober 22. Vasárnap.

Aradvárból kirontás, melyet azonban Zurics és Asztalos századosok Kisfalud és Száderlak felől visszavernek. Máriássy őrnagy Pécska felől megszállja Uj-Aradot, s ekkép a várat egészen zárolja. Berger várparancsnok visszatorlásul 480 bomba- és golyólövetet röpit a városra s az épületekben tetemes kárt okoz.

Klapk. Nat. II. 147. l. Közl. 139. 152. sz. (utóbbik számban van a Kos. Hirl. után Zurics hivatalos jelentése, mely a békésmegyei nemzetőrök ellen kemény kifejezéseket használ). P. H. 211. 198. sz. A Pesti Hirlap egy helyt (204. sz.) Zurics csatározását a Leiningen- és Sivkovics-gyalogok meg az uhlánok ellen, a hely megnevezése nélkül okt. 20-ra teszi, a békésiek félénkségét világosan észrevétetni engedvén; más helyt (197. sz.) pedig azt mondja, hogy a Maros jobb partján előnyomuló magyar csapat (Lippáról) Angyalkutig haladván, „az ellenséget" onnan okt. 21-én szoritotta hátra. Végre, hogy a zavar növekedjék, a Vasárnapi Ujság egyik helyi tudósitója (1861. évf. 16. sz.) az „angyalkuti harczban magokat kitüntetett békési nemzetőrök"-ről emlékezik. Ugylátszik a rejtély nyitja az, hogy a békésvárosi önténtesek okt. 20-án derekasan megállván a sarat, a dicséretet megérdemelték, ellenben a békésmegyei nemzetőrök a kisfaludi harczból kivonván magokat, s a világosi zavargók ellen intézett táborozáskor pedig rabolván is, méltó megrovásra okot adtak. A fentebbi harcz után a békésmegyei, ugyszintén a szentesi és csanádi csapatok oda hagyták Aradot. s Máriássy oldalánál leginkább a debreczeni és békésvárosi önkéntesek maradtak, kik azonban, a Pestről hiába sürgetett ostromszerek nemlétében, jobbára tétlenségre voltak kárhoztatva. — Okt. 23-án a város lövetése megujul. s egy kirontás ismét visszaveretik. (P H. 301. sz.).

Munkácsvárat Laube őrnagy s várparancsnok a honvédelmi bizottmány rendelkezése alá formaszerint átbocsátja.

Közl. 146. sz. P. H. 193. 198. 201. sz. (hol az előzmények is). Szintay kormánybiztos az átadás után sánczokat huzatott a vár körül, s védhető állapotba igyekezett helyezni az erődöt, mely sztratégiai fontosságát különben már rég elveszítette.

Ferdinánd császár az örökös tartományok országgyülését Kremsierbe parancsolja.

A cs. parancs Közl. 146. sz. P. H. 205. sz. „Miután" ugymond

a Fölség „a törvényes rend megzavart állapota, s a bekövetkezendő katonai szabályok lehetetlenné tevék, hogy az országgyülés a fővárosban folytassa tanácskozásait“, meghagyá, hogy „üléseit B é c s ben azonnal függeszsze fel“, s november 15-re K -ben gyüljön össze, „hol háborítatlanul s szakadat nélkül szentelheti magát nagy feladatának, egy státusaink érdekeinek megfelelő alkotmányt dolgozni ki.“

Oktober 23. Hétfő.

K o s s u t h honvédelmi bizottmányi elnök 12 ezer főnyi ujoncz segédcsapattal a magyar táborba, mosony-megyei M i k l ó s f a l v á ra érkezik, hol a hadi tanácsot támadó háboru kezdésére igyekszik rábirni, azonban Görgei Arthur ezredes nyomatékos ellenvetései miatt, sikertelenül.

G ö r g. I. 70 s köv. l. K o s s u t h hadvezéri ösztönszerü tapintatáról és belátásáról mind Rüstow, mind Asbóth kedvezöleg nyilatkoznak, s a kormányelnök szeretett is sztratégiai dolgokba avatkozni, hadi terveket késziteni, a mi állásánál fogva igen könnyen igazolható volt.

V a y királyi biztos E r d é l y lakóit P u c h n e r és U r b á n ellen a Fölség nevében átalános népfölkelésre szólitja fel. V. ö. o k t. 21.

K ö z l. 144. sz. P. H' 202. sz. A felhiv. még K ö v.-nál Okm. 109. l. V. ö. K ö v. E. T. 99. l. „Keljen fel“ ugymond a felhivás „mindenki, ifjak és vének ragadjanak fegyvert, . . . minden hatóság gyüjtse... fegyveres erejét az általa meghatározandó helyre, késedelem nélkül egybe, hogy egyesülvén azon 40 ezer vitéz székely atyafiakkal, kik már a haza oltalmára M.-V á s á r h e l y ről kiindulandók, legyőzhessük azon ellenséget, ki szép igéreteit csalással váltotta be, s kinek nincsen más czélja, mint összerombolni életünket, vagyonunkat, nemzetiségünket és dicső alkotmányunkat . . . Ki ellenségünkkel kezet fog, elfogja veszíteni ujonnan nyert szabadságát, el azon szabadföldet, melyet egy nagylelkü áldozat következtében ingyen kapott, s azon föld jutalmul fog szolgálni azoknak, kik a haza megmentésére sikeres kezeket nyujtottak.“

Z a l a t h n a romlása. E békés és vagyonos bányavárost D o b r a Angyal, P i p o s és N e m e s főnökök által vezetett román tábor megtámadván, a csekély számu helyi nemzetőrség fegyvereit leteszi, de midőn a románok a lakházak kirablásához és felgyujtásához látnak, az elkeseredett nemzetőrök fegyvereiket visszaragadják, s a gyujtogatókat kiverik a városból. A meg-

rémült lakosok közül sokan Gyula-Fehérvár felé menekülnek, de majd utóléretvén, bántatlanságuk kikötése mellett, az oláhoknak Preszákán megadják magokat. A románok azonban kifosztogatják a védteleneket, s (okt. 24. reggel) közülök mintegy 640-et, részben iszonyu kinzások közt, lemészárolnak. Ezalatt a várost is birtokába ejti a roppant számu ellenség, s azt fölégeti és szétdulja.

Kem. G. N.-Eny. 75—83. l. Honv. 19. sz. Köv. E. T. 101. l. Szilágyi Magy. Emléklapok Pest 105. 147 s köv. l. Czetz 57. l. Utóbbik a zalathnai legyilkoltak összes számát 2 ezerre, a Honvéd (i. sz.) a Preszákán kirablottak és leöltekét 1,200-ra, Kemény pedig az Enyed, Gy.-Fehérvár és Balásfalva vidékén pár hét alatt lemészároltakét 2,500-ra teszi. A preszákai dolgokat a Honvéd tudósitója (Szabó János lelkész) igy irja le: „Itt (Preszákán este) egy nedves térre a szegény magyarokat lefektetik, igen lefektetik, mert senkinek felállani nem szabadott, s ki ezt tette, rögtön főbe lőtték. Az elvett fegyvereket magok közt elosztják. Most elkezdődött a fosztás, rablás. Mindenkit, mindenétől megfosztottak, a nőknek hajukat szétbontották, nincs-e ott drágaság elrejtve, a női szemérmet megsértették. Mindenek előtt a nőknek papucsaikat, a férfiaknak csizmáikat vették el. Egész éjszakán keresztül kutyáknak szidták, fenyegették, hogy a magyart egészen kiirtják. Reggelre, okt. 24-re viradólag, parancsolják a szegény kifosztott mezitelen magyaroknak, hogy keljenek fel. És e szóra: „indulj", minden fegyvert rájok sütnek, s boldog volt, kit golyó talált, mert a többit a legnagyobb, legtigrisebb kinzások közt lándsákkal verték agyon. Nem kiméltek sem öreget sem fiatalt, nem gyermeket, nem csecsszopót; még az oláhnők, ezen hyenák is kapákkal verték asszonyainkat agyon. Hogy az olvasónak némi fogalma legyen az oláh kinzásról, feljegyzem ide Császár Zsigmondné borzasztó halálát; előbb fejét betörték, láncsával mellét átszurták, ugy hogy mind elöl mind hátul a vér patakként folyt, aztán egy láncsanyelet méhébe döftek, lemeztelenítették, csak egy inget hagyván rajta; szegény asszony talán harmadnapra elkábultságából magához jött, mezitláb bevánszorgott Fehérvárra, és az oláhnál kegyetlenebb várparancsnok Hórák, a várba sem engedte be, a városon a kórházba jutott és iszonyu kinok közt egy párnap után életét bevégzette. Pecherné, 80 éves aggnő, Frendlné, Diánicsné mind alig mozogható öregek, lándsa által haltak el. Három szopó gyermeknek anyjuk szeme láttára nyakukat szakasztották el. Farkas László őrsereg kapitányának előbb egyik, aztán másik lábát, ismét egyik kezét, aztán mást vágták le s végre ütötték főbe." — A Zalathnán duló románok közt okt. 25-én Jancu és Balintc praefectek csináltak némi rendet.

Bethlen Gergely és Bánfi János századosok Nagy-Lak és Vajdaszeg közt 380 honvéddel, 100 Mátyás-huszárral, és egy csapat székely huszárral mintegy 5 ezer főnyi oláh tábort megrohannak, s 5 órai küzdelem után megfutamitnak, mely alkalommal a szaladók közül mintegy 200-an lekaszaboltatnak. Veszteségünk 2 sebesült.

Közl. 143. sz. P. H. 202. 204. sz. Kem. G. Nagy-Eny. 123. 124. l. Czetz 40. 41. l. Klapka Nat. II. 199. l. (hibás nap: nov. 9.). A hiv. jel. még Szil.-nál F. Tört. 124. l.

Lázár Dénes dandárnok székelyei Miklós oláh főnök táborát (mintegy 12 ezer ember) Küküllőmegyében Radnóthon megtámadják s estére futni kényszeritik. Zsákmány 400 felpakolt tarisznya, több ágyu, fegyverek és nehány száz fogoly. Veszteség 194 halott az oláhoknál, székely egy sem.

Közl. 144. sz. P. H. 202. sz. (mindkét helyt Lázár hivatalos jelentése okt. 25-éről). Köv. E. T. 103. E. (okt. 24).

Oktober 24. Kedd.

A képviselőházban olvastatik Windisch-Grätz oszrák fővezérnek a szlavoniai és szerémi hadparancsnoksághoz okt. 17-ről Ollmützben kelt rendelete, melyben az okt. 16-ki legfels. kézirat közzététele parancsoltatik, ugyszintén olvastatik Vay kir. biztos okt. 21. értesitése, mely szerint Puchner okt. 18-án a polgári kormányt is magához ragadta, s a kamarai, harminczadi, bánya- és postai pénztárakat több helyt tettleg lezárolta, melyhez képest határoztatik, hogy mindkét rendelet érvénytelen és törvénybe ütköző, s mindazok kik „eme az alkotmányos törvényszentesitette jogállapotot legázoló intézkedéseknek bármi értelembeni előmozditására, foganatba vételére önkéntesen kezet nyujtanának“ honárulóknak tekintessenek. A felsőtábla e határozatot másnap magáévá teszi. V. ö. okt. 28.

Közl. 137—139. sz.

Székváros — Dobokam. — rendőrségi csapata az oláhok által megtámadtatván, ezek közül 17-et elejt, a többit

pedig üldözés közben a bonczidai nemzetőrség segélyével bekeriti, s részben (345 ember) lefegyverzi.

Közl. 143. sz. P. H. 204. sz. A hiv. jel. még Szil.-nál F. Tört. 224. l. Bővebben P. H. 202. sz.

Kovács Lőrincz százados szilágysomlyói nemzetőreivel a krasznamegyei oláhok roppant táborát Vársolcz mellett rövid ideig tartó puskatüz után szétkergeti.

P. H. 203. sz. Az ezen alkalommal elfogott bujtogatók egyike másnap kötéllel kivégeztetik.

A szerbek Szabó alezredes huszárait, kik ezer darab szarvasmarha elhajtására voltak kirendelve, Szireg és Temerin közt megtámadják. A huszárok a véletlen támadást visszaverik ugyan, de gyalogság hiányában Ó-Kérre visszafordulni kényszerülnek, ujabb megtámadástól tartván. Veszteségünk 2 halott, s 1 sebesült (Gombócz főhadnagy). A szerbeknél mintegy 10 halott.

Közl. 143. 150. sz. V. ö. Szil. F. Tört. 210. l.

Oktober 25. Szerda.

Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök Parndorfról a magyar fősereg hadiszállásáról Windisch-Grätz osztrák fővezérhez átiratot küld, melyben elő van adva, hogy „egy csalárd udvari kamarilla... hitszegés, árulás és rosszlelküség által akarja Magyarország alkotmányos jogait s állami létét“, miknek védelmére a magyar nemzet fegyvert fogott, „megsemmisiteni“, s hogy Windisch-Grätz kineveztetése honunkra nézve törvénytelen, a ki annálfogva felszólittatik, hogy ellenségeskedéseivel mind maga hagyjon fel, mind Jellačić-ot fegyverezze le, Bécs ostromával is felhagyván stb. Windisch-Grätz kurtán válaszolja, hogy „lázadókkal nem alkuszik“, s az átirat kézbesitőjét Ivánka ezredest letartóztatja.

Közl. 144. sz. P. H. 202. sz. Az átirat még Szil.-nál F. Tört. 201. l. Görg. I. 64. 72. 73. l. Ezen követség történetéről Pulszky tett jelentést a képviselőháznak okt. 31-én, s innen tudjuk, hogy Ivánka társa volt Dobai pozsonyi nemzetőrtiszt. A táborkövetek

Windisch-Grätz seregében találták gróf Pálfy Móricz cs. kir. őrnagyot is (l. okt. 7. jegyz.), ki a magyar követek előtt azt mondá, hogy „ne csodálják ott létét, mert ő köteles Őfelsége jogait védeni, és ha igaz, hogy 15 nap alatt minden magyar köteles honába térni, ugy ő megszünik magyar lenni." (E nyilatkozatra vonatkozó képviselőházi beszédeket és határozatot l. Közl. i. sz. és 145. sz. P. H. i. sz. és 226. sz). A táborkövetek visszatértökben Roth-Neusidelbe Jellačić előőrseihez érkezvén, itt Ivánkát a bán elfogatá, azon indoklással, hogy Fligelli is parlamentair volt, (Jellačić-tól Lamberghez!) midőn a magyarok fogságába esett. (Fligelli elfogatását Kossuth a honv. biz. nevében szept. 29-én teszi közzé a Közl. 113. vagyis okt. 1. sz.-ban). Ivánka elfogatása azonban Windisch-Grätz népjogról való fogalmát oly szinben tüntette fel nálunk, mely az engesztelhetetlen gyülölet meggyökereztesésére szolgált. Kossuth a ház nov. 9. ülésében ide vonatkozólag mondá, hogy ez „oly sérelem, melynek megtorlására Europa bármelyik nemzetének közbenjövetelét és fellépését is igénybe veheti" a nemzet!

A magyarhoni r. kath. püspöki kar Pestről pásztori levelet bocsát ki, mely szerint „a kormányzásukra bizott szent egyházakban különös áhitatosságot rendeltek tartatni a lelkipásztorok által... Midőn félévvel ezelőtt a pozsonyi országgyülésen 8 százados polgári alkotmányunk a kor igényei és a nemzet kivánataihoz alkalmazva megujíttatott,.. nem tartható senki lehetségesnek... hogy az ámitásnak és izgatásnak valaha sikerülhessen e szabad alkotmányt megtámadhatni, s e czélra az országban lakó, a magyarokkal egyenlően jogositott más ajku lakosokat a magyar ellen fellázitani... Az atyai szeretet és a gondoskodás leggyöngédebb szavaival intetnek és kéretnek"a lelkészek és minden hivek, hogy „lankadatlan buzgalommal és tántoríthatatlan hüséggel ragaszkodjanak a törvényszabta rendhez, ne hallgassanak a pártoskodók sugallataira, s önként teljesitsék a haza védelmére irányzott felsőbb rendeleteket." Gyakori imádkozások rendeltetnek, hogy a békesség áldásai minélelőbb elkövetkezzenek. V. ö. jan. 20.

A körlevél Közl. 155. vagyis nov. 12. sz. és P. H. 213 .sz. Kik és hányan voltak névszerint e levél kibocsátói, nem tudom, miután a püspökök nevöket egyenként nem jegyezték alá a közzétett példánynak. Az országbeli főpapok legnagyobb részének magatartása a nemzetnél már régebben közrosszalással találkozott. A Kossuth lapja októ-

ber elején. nem türhetvén tovább szó nélkül a dolgot, kemény leczkét ad nekik, melyet lényegben a Pesti Hirlap is átvesz. (181. sz.). „A nép tétováz, a nép ingadoz, a népet ezer ármány hálózza körül, ezer rém ijeszti, ezer álpróféta csábitja, és pásztorai, atyái, őrei hallgatnak." Mig Rajačić és Haulik püspökök izgatnak és pénztárukat üritik ki a magyar elem ellen, Nádasdi Magyarország püspökeinek legöregebbje, Hám az uj esztergomi érsek, Lonovics, „kinek ékes-szólása ismeretes", Scitovszki „a nyughatatlan, kinek buzgósága nem fukar áldozatokban", hallgatnak, s részvétlenül félre huzódnak. „Vajjon zárvák-e előttök is, a királyi termek ajtaji?... Hol vannak a gazdag főpapok, kik márvány palotákban laknak, és arany serlegekből iszszák a föld leghiresebb borait, hol vannak, hogy nincs, ki a haza vérző vitézeinek csak egy pohár vizet nyujtson, és a földönfutókká lett ezereknek csak egy kurta szalmatetőt csináltasson a beköszöntő tél idejére." stb. A fentebbi körlevél oly átalános mondatokban van szerkesztve, hogy a püspökök Windisch-Grätz neheztelését sem vonhatták magokra, miután „az elöljárók" és „a hatalmasság" alatt, kik iránt az engedelmesség ajánltatik, szükség esetén az altábornagy közegeit is lehetett érteni. Okt. 14-én a honv. bizottmány a „honáruló" Haulik zágrábi püspök javait lefoglaltatni rendeli. (Közl. 128. sz.), nem sokára pedig Zichy Domokos veszprémi püspök ellen rendeli el a vizsgálatot, (P. H. 203. sz.), ki a hont elhagyta. Jellačić-csal pedig bizalmasan levelezett. (187. sz.). Nov. 30-án Zsivkovics Panteleimon temesvári g. n. e. püspököt „mint lázitót és hazaárulót" a kormány hivatala további folytatásától eltiltja, s teendőit ideiglenesen Popovics István verseczi g. n. e püspökre bizza. (Közl. 183. sz.). Hám János primás még decz. 1-én Pesten a honvédelmi bizottmánynak a szathmári irgalmas nők zárdáját honvédsebesültek számára kórháznak felajánlja, (a hirdetm. P. H. 231. sz.), később azonban oda hagyta azon ügyet, mely mellett a honvédek vérzettek, s javait valamint a Scitóvszkiéit is a következő év tavaszán lezáratta a minisztérium. (Közl. 1849. 110. v. ö. 139. sz). Ellenben Popovics Vazul munkácsi görög egyesült püspök tevékenységét, melyet „a közcsend és rend fenntartásában" főként az orosz ajku lakosság közt kifejtett, 1848. októberében dicsérettel emelte ki a kormány (P. H. 189. sz.) valamint Lonovics „hazafiui készségét" is, melynélfogva az egri honvédkórodának 200 pfrot adott. (Közl. decz. 24. sz). A nemzeti párthoz csatlakozásukkal legnagyobb nevet vivtak ki magoknak Horváth Mihály csanádi és Rudnyánszky József zólyomi püspök. Előbbik nagyrészt a szerbek hatalmába esett püspöki megyéjét elhagyva, 1849. januárban Debreczenbe ment, s ott Kossuth környezetének egyik állandó tagját képezé. (Kultusminiszteri müködéséről alább több izben lennd szó). Utóbbik pedig 1848. deczemberében körlevelet intézett papságához, melyben a honv. bizottmány iránt engedelmességet parancsol, ugyanazon hó folytában

pedig az ország népeit Windiscs-Grätz ellen fegyverre buzditja. (Lev. II. 122. l).

Deschan Achill osztrák biztos Temesvárról cs. katonákkal s oláh népfelkelőkkel szállja meg Lugost, honnan előle a csekély erejü magyar őrség kivonul. A biztos ekkor sárgafekete zászlók alá eskoti fel a lakosságot, a megyei tisztikart szuronynyal kényszeriti hódolatra, mire az lemondását kijelenti.

P. H. 205. sz. Deschan a megürült tiszti állomásokat az elnöklete alatt hevenyészett katonai bizottság utján nem sokára betölti. — E hó folytán már átalában szomoru képe volt a Marosontuli vidéknek, Arad- és Zarándmegyéknek. Temesvárról az uhlánok most ez, majd amaz községet szállották meg, lefegyverezték a nemzetőrséget, s a nevesebb egyéneket magukkal hurczolták. A vérszemet kapott tudatlan oláh nép pedig ezalatt a rend minden kötelékét széttépte, s kommunisztikus hajlamait szabadon követé. Az alsó papságtól vezetve, nyilt lázadásban forrongott, rabolt, kegyetlenkedett és dult, mint p. o. Fübisen, N.-Remetén, Tót-Váradon, Konopon, Soborsinon, Zámon stb. (P. H. 212. 222. sz). Ismerünk egy számukra kiadott felhivó parancsot, melyben 12 falu felszólittatik, hogy keljen fel. E parancs igy végződik: „Ezen faluk tüstént keljenek fel fegyveres erővel az ellenséges magyarok ellen, kik bennünket kiirtani és Ferdinánd császár birodalmát botrányul tétetni akarják, és papokkal, birákkal s esküttekkel, akárminémü fegyverekkel felfegyverkezve menjenek Hosszuszó falura s ott várják be csütörtökön este a katonai erőt, melylyel találkozni fognak minden hiba nélkül. A ki nem fog engedelmeskedni, bünhődni fog manifestum szerint rögtönitélet által. Kelt a katonai és császári hatóságtól. Élelmezéssel lássa el magát minden ember négy napra. Lugoson Nov. 8. 1848. Barbucz s. k. commisarius (p. h.) Perbulyevicz s. k. város hadnagya (p. h.)". Hogy a felhivás a temesvári osztrák hatóság felülvizsgálatán nem ment keresztül, már ügyetlen szerkezete is elárulja, s hogy azon iszonyu garázdaságok, melyeket az oláhok elkövettek Rukovina helyeslésével nem találkoztak, szinte bizonyosnak tartható, annyival inkább, mert az altábornagy több községnek védelmet is nyujtott, nehogy a szerbek és oláhok által felprédáltassék. Mindazáltal a zavargókra nem csekély bátoritás volt az, hogy a vár ellenséges lábra állitá magát eddig törvényes felsőbbségével a magyar kormánynyal, s hogy Rukavina Temesmegye területére nézve egy bizottságot állitott elő, melyre a polgári hatalmat ruházta, a népet pedig az eddigi hatóság iránt való engedelmességtől eltiltotta. (Kiáltványa Közl. 177. sz). Ezen bizottmány elnökeül b. Ambrózy Lajos temesi volt főispánhelyettes, tagjaiul: Zsivkovics g. n. e. püspök, Osztoich János kir. udvarnok, Módos Pál, Veszelinovics Pál volt város kapitány,

Dézsán Ákos (igy) volt megyei szolgabiró, ki egyuttal biztosi minőségben működik, neveztetnek meg." A magyar kormány a temesi bizottság tagjait okt. 29-én törvényen kivüli hazaárulóknak nyilvánitá. (Közl. 143. sz.), a megyekormány székhelyét Lugasra tette át, s egyszersmind a fölidézett anarkhiának elnyomására erélyes lépéseket tőn. E czélból Máriássy Aradvár alól több izben katonai erővel rándult ki e vidék egyik és másik részébe; november elején pedig Aradmegyébe Gál László indult két század aradi nemzetőrrel és egy század bihari honvéddel (P. H. 211. sz.) körutra, az oláhok megzabolázása végett, kiknek vezetői közül Világoson 6-an kivégeztetnek. Aradmegye nov. 9-e táján már ismét csöndes volt. Innen a szomszéd Zarándba megy Gál, s miután Guravojon és Ternován véres harczban győzött, több ellenszegülő falut föléget. Halmágyon a bujtogatók közül ismét 6-an kivégeztetnek. i. m. 216. 222. sz.). Gál nov. 14-én visszatér Aradra.

Tehénfalván — Vaka — Zarándmegyében, a körösbányai oláh lelkész társaságában menekülő Brády-családot, Buteanu praefect románai baromi vérengzéssel leméssárolják.

Köv. E. T. 102. l.

Bánfi János és Baumgarten századosok (mintegy ezer ember) Nagy-Enyednél a Csombord és Szentkirály felől táborozó oláhokat (6—10 ezer ember) megtámadják, szétkergetik, s közülök mintegy 300-at levágnak.

Kem. N.-Eny. 124—127. l. Enyed környékéről a muzsinai oláh tábort (Prodaun) már egyszer okt. 23-án elüzték a cs. osztrák katonák, kik azonban e szolgálatuk után Gyula-Fehérvárra visszaparancsoltattak.

Puchner nagyszebeni hadparancsnok tudtára adja a román nemzeti bizottságnak, hogy a román népfölkelést és a császári katonaságot zsarolásból kell kitartani.

Kem. N.-Eny. 64. l. A müveletlen oláh nép nem tudván külömbséget tenni a zsarolás és rablás közt, Puchner felhatalmazását nagyon természetesen ez utóbbira értette. Hogy e barbarságtól Nagy-Szeben se maradjon el, „biztonsági választmánya" által e hó 28-ról megrendelé, hogy a város kapuin csak azok bocsáttassanak be, kiknek osztrák útlevelök van, a többi menekülők pedig visszautasíttassanak. (A rend. Köv.-nál Okm. 113. l). A m. sárosi harczot l. okt. 16. jegyz.

Oktober 27. Péntek.

A biharmegyei nemzetőrök, leginkább Dobozy István főbiró vezérlete alatt, az oláhok roppant seregét Bogdánházán Krasznamegyében megtámadják s némi harcz után a faluból kiverik. Bogdánháza porrá ég.

P. H. 227. sz.

Oktober 28. Szombat.

Az országgyülés, Puchner okt. 18-ki rendeletére válaszolandó, kiáltványt intéz Magyarország s főleg Erdély népéhez, melyben az altábornagy által hirdetett nézeteket hamisaknak nyilvánitja. Magyarország független és önálló kormányát az 1848. törvények egy előjogos osztály kezéből kivévén a néphatalom védpaizsa alá helyezték. A király kötelessége szerint e törvényeket megtartotta volna, azonban egy „vakmerészreakczió lelkiismeretlen eljárásával a beteg s folytonosan gyöngülő uralkodónak szivét népeitől elidegenitette s a király nevében mindent elkövetett“, hogy az ország „az absolutismus martalékává legyen.“ A különböző ajku népeket egymás ellen bőszitette, a szerbeket és horvátokat ellenünk pénzzel és fegyverrel segélyezte, s aztán elnyomásunkra Lamberget és Jellačićot küldte el törvénytelenül, végre a hongyülést is szétoszolni rendelte, s az országot ostromállapot alá vetette. Ily viszonyok közt a minisztériumnak le kellett köszönnie. Egyetlen egy állami hatalom, mely törvényes minőségben megmaradt, az országgyülés, mely „az elárult haza“ megvédése tekintetéből a honvédelmi bizottmányra ruházta a kormányt, azon testületre, mely a nép rokonszenvével találkozik s Jellačić ellen győztes seregeket állitott. Intetnek tehát Erdély népei, hogy „hitelt ne adjanak egy lázitónak, ki midőn a terrorismusról hazug hireket költ, ugyanazon papiron katonai kormány alá vet titeket és a vérbiróságokat rendezi;“ ellenben az országgyülésnek és a honvédelmi bizottmánynak mindenki engedelmességgel tartozik. V. ö. okt. 24.

Közl. 143. vagyis okt. 31. sz. P. H. 201. sz. E kiáltványt, melynek készitését okt. 24-én a képviselők Kemény Zsigmondra

bizták, s melynek Erdélyben divó minden nyelvekre leforditását a ház elrendelé, P á l f y János alelnök és L u d v i g h jegyző irták alá.

S i m u n i c h cs. tábornok Ordódy őrnagy seregét K o s z t o l n a és Z a r j e c s mellett T r e n c s i n ben d. u. 2. óratájon megtámadja, s miután Ordódy félig fegyverzett népfelkelői az első ágyuszóra megfutottak, teljesen szétveri. Veszteségünk mintegy 40 ember holtakban és sebesültekben. P o n g r á c z Guidó. a népfölkelők lelkes vezére elesik. V. ö. o k t. 14.

K ö z l. 147. 148. sz. Simunich (ki már okt. 21-én Csaczán volt) hadereje: 4,496 ember s 12 ágyu. Ordódyé négy század porosz herczeg sorkatona, 1,696 nemzetőr, és 3,400 jobbára kaszás és fegyelmezetlen népfölkelés. Különösen kitünt a fentebbi harczban a sorkatonák közt B l a h ó Antal tizedes, ki „látva, hogy csapatja veszve van, ha magát fel nem áldozza, lőfegyverét ellökve kardot ránt, s mint dühödt oroszlán vágtatott az ellenséges csapatba, hol, miután négyet a másvilágra küldött, egy távolabbról jött golyó földre teríté." Simunich nov. 1-én Nagy-Szombathra érkezik. (P. H. 212. sz).

V u k o v á r at, honnan a ráczok kompon átkelni töreked-tek, V é g h Bertalan őrnagy s z a b a d k a i nemzetőreivel a Duna innenső partjáról 3 óra hosszat ágyuztatja, mi erélyesen viszonoztatik..

P. H. 211. sz. K ö z l. 150. Okt. 31-én a Dunán át a kölcsönös ágyulövések megujulnak.

A bőszült oláhok elől menekvő magyarság megmentésére érkezett B á n f i János és B e t h l e n Gergely századosok K r a k ó nál Alsó Fehérmegyében J a n c u praefect táborát megtámadják, azonban, a nagy köd s az ellenség tulnyomósága miatt több órai sikeretlen harcz után Nagy-Enyedre visszahuzódnak. Ezalatt a románok a faluban lévő szerencsétlen magyarok közül mintegy 200-at leöldösnek és agyonvernek.

K e m. N.-Eny. 90. 91. 128. 131 l. E l l e n ő r a P. H.-ban 216. sz. H o n v. 12. sz. (a leöltek száma 165). Az oláhok nagyobb mérvü öldöklései október közepén kezdődnek. Okt. 12-re ugyanis B a l á z s-f a l v á r a 10—15 ezer fegyveres volt felgyüjtve, kik élelemhiányában az urasági csüröket és pinczéket rabolták ki. Aztán pedig az embervér ontására került a sor. A kis-enyedi és zalathnai dolgokat már láttuk (okt. 18. 23.). Ezután a kies H e g y a l j a pusztíttatott el. A falvak, külö-

nösen az uri lakok kiraboltattak s széthányattak. A magyar lakosoknak először is fegyvereiket kellett átadniok, mire a gyámoltalanok rendszerint lemészároltattak vagy pedig Balázsfalvára fogságra küldettek, mi az utközben kivégeztetéssel átalában egyet jelentett. A krakói gyilkolással majdnem egyidcüleg Benedeken mintegy 70 ember, Magyar-Igenben az egész falu (csak a ref. lelkész hagyatott meg „hirmondónak"), Boros-Bocsárdon mintegy 63, M-Ujváron mintegy 90, Sárdon több mint 30 ember esett Sendruc főnök román vitézei kegyetlenségének áldozatul. E vidék uri lakossága majdnem egészen kiirtatott. (Bővebben Kemény 88—101. l.). E napokban az öldöklés mondhatni átalánossá vált egész Erdélyben s a románok a magyar faj gyilkolásában hóhéri müvészséget tanusitottak. Kocsárdon és Gerend-Keresztúron mintegy 260 ember végeztetett ki. Előbbik helyen „az apát, anyát és gyermeket egymásra rakták és ugy döfték keresztül; a fogak kiszedése, ujjak, fülek, orr, kéz, láb levágása napirenden vannak, másnak a belét szakasztották ki és szájába tömték." (P. H. 211. sz. Kem. N.-Eny. 72. l). A Szancsalban, Hosszuaszón, Asszonynépén, Vörös-Egyházon, Forrón elkövetett iszonyatosságokról P. H. 192. 198. további vérontások: 199. 202. 203. sz. Urbán és Riebel, az oláh nép által bálványozott két katona főnök, elnézték e dolgokat, sőt közvetlen közelükben is megengedték, s igy magok mentek elől a szörnyü példával. Naszódon az oda hurczolt uri családok tagjai, férfiak és nők egyaránt oszlophoz voltak kikötözve, hol kenyéren és vizen tengődve, a gyülevész alnép gunyának és aljas bántalmazásainak állottak zsákmányul kidobva, néha azonban meg is csonkíttattak és összevagdaltattak. „A nők közül némelyiknek emlői levagdalva, másoknak orruk, füleik, s mindenik gyalázatosan megnyirva." (P. H. 210. sz.). Hátszegen „az oláh pap 15 magyart összekötött karokkal s lábakkal a Sztrigy partjára felállitván, minden egyénnel szembe egy láncsás oláhot állitott, kik parancsra a magyarok fejét ketté hasitották s ezek a vizbe hullottak. Algyógyon, miután Urbán azt proklamálta, miszerint ő minden felakasztott oláhért két magyart fog felakasztani, a haramiák 80 magyart s ezek közt a reform. papot Boczát akasztották fel elölegesen." (Honv. 13. sz). A kisebbségben lévő s meglepett magyarok rendszerint annyira elboríttattak ellenséges erőtől, hogy önvédelemhez eleinte nem is igen nyulhattak. Később azonban sok helyt elszántan várták be az élethalál harczot. Krasznában és Belső-Szolnokban egyik falu megtámadta a másikat kölcsönösen, ép ugy mint a szerbek között. Az oláhok falvai azonban nagy részt üresen állottak, mert a rablásokból megrakodott nép az erdőségekbe vonta magát, hol békés foglalkozásától elszokva, vad kalandokat keresett s bujkált a honvédek elől.

Oktober 30. Hétfő.

Schwechati ütközet. A Bécs felszabaditása végett előnyomuló Móga altábornagy (30 ezer ember s 36 ágyu) a Windisch-Grätz fővezérlete alatt álló osztrákokat megtámadja. A viadalt reggel 7. órakor Bárczay ezredes kezdi meg, a magyar jobbszárnynyal Mannswörthnél, melyet Guyon őrnagy hősiessége következtében hatalmába kerit. Görgei ezredes (előhad), ezalatt a Schwechat előtt felállitott ellenséges csapatokat veri vissza, majd Schwechat megrohanására indul, mely szándékától azonban Móga utközben letiltja, miután Langendorf felől a magyar balszárnyat (Répásy ezredes) tulnyomó ellenséges erő fenyegeté. Répásy az ellene intézett támadást visszaveri ugyan, de Jellačić bán ezalatt a magyar közepet (Lázár ezredes) hátranyomja, s aztán a jobbszárnyat is megriasztja, melynek példáját végre (d. u. 4. órakor) Görgei dandára is követi a Fischamentre vonulásban. A közép teljes rendben hátrál, valamint Répásy is, ki az utóvéd tisztét jelesül végezi, azonban a jobbszárnyon lévő komáromi kaszás nemzetőrök disztelen szaladásnak erednek. Veszteségünk mintegy 40 halott és 200 sebesült.

Rüst. I. 113. l. Klap. Nat. I. 51—54. l. Görg. I. 75. 86. l. Közl. 145. 147. sz. P. H. 203. sz. Szil. F. Tört. 205—209. l. Vah. III. 114 s köv. l. Frey II. 192—194. l. A csata szerencsétlen kimenetelére Görgei szerint főbefolyással volt az, hogy a mindkét táborban lévő sorkatonák 30 éves béke után most állottak először tüzben, s azok, kik eddig egy urat szolgáltak, még nem szokták meg egymást egész elkeseredéssel ellenségnek tekinteni. Nemegyei azonban egy alaptalan rémhirnél fogva, hogy t. i. a magyar sereg már körül van keritve, a közép és a balszárny nagy részének testi lelki erejét az ütközetet előző éjjel kimeritteté, mi a győzelemre jutást szintén nem segitette elő. Kossuth maga is jelen volt a harczban, s az ütközés folyama alatt minden áron Schwechat elfoglalását sürgeté. Móga magaviseletével annyira nem volt megelégedve, hogy ellene a hadivizsgálatot rögtön elrendelé mire egyébiránt alig volt szükség, mert a m. k. vezér lóról leesés következtében megbetegedvén, másnap önként lemondott tisztségéről, melyet Kossuth ideglenesen Görgeire bizott. A kormányelnök nov. 9-én érkezik vissza Pestre.

Oktober 31. Kedd.

B e m József lengyel tábornok B é c s ből, hol W i n d i s c h-G r ä t z kiadatását követelte, menekülvén, magyar határra érkezik. Hazánk ügyének megnyerte P u l s z k y Ferencz, Kossuthhal érintkezésbe hozta H a u k Lajos, menekülését lehetővé tette S z o n t a g h Pál.

S z i l. F. Férf. M a j l. II. 101. l. Haukra kimondott haditörv. itélet S z i l.-nál F. Napj. 179. l. Szontagh beszéde képviselővé választatása előtt 1865-ben: W a n d e r e r 1865. okt. 7. esti sz. Bem Pestre érkezvén, innen nov. 8-áról Bécs ostromát s a székváros védelmezésében való saját szereplését irja le, igen kemény kifakadásokkal W i n d i s c h-G r ä t z ellen (Közl. nov. 11. sz). A tábornok megérkezéséről s személyiségéről egyébiránt sem a hivatalos ujság, sem a Pesti Hirlap egyelőre semmit sem közlött. Hanem ez utóbbik nov. 11-ki számában következő értesitést tette közzé: „B e h m general Pestre megérkezett. István herczeg (ez is megváltoztathatná ezimerét) vendéglőbe szállott. Nov. 10-én egy 19 éves ifju lengyel bemegy hozzá. Kérdi: Behm generalhoz van-e szerencsém? Behm megnevezi magát. Arra az ifju pisztolyt vont elő s rálőtt. A tábornoknak fejét sebzé a golyó, de nem veszélyesen. Az ifju elfogatott s rögtönitélő szék elibe állittatott. A törvényszék előtt az ifju lengyel igen határozottan lépett fel. Mondá hogy neve K. F. Azért jött ide, hogy Magyarország szabadságaért harczoljon. Behmet megakará lőni, mert árulója a szabadságnak. — A biróság a lengyel légióból három egyént hallgatott ki. Ezek közül egy állitá a nevezett tábornok elleni vádat. Vádolák, hogy Bécset is az eldöntő ostrom előtt két nappal oda hagyá, miért ellene többen készültek. A vádlott ifju, tüzesebb vérmérsékletü lévén, felfogá a tervet, és sietett végrehajtani. Különben az ifjut társai becsületesnek vallák és jó származásunak. Egyebet nem tudnak rá, mint hogy 1846-ban iskolából kicsapták, mivel a forradalomban részt vett. A törvényszék ez ügyet már azért sem tartá rögtönitélet alá tartozónak, mert e vádlott ifju még csak 19 éves. A közönség kitörő éljenzéssel fogadá az itélet kimondását. A tanuskodó lengyelek egyike azzal is vádolá Behmet, hogy Párisban is a portugal király zsoldjában állott, hol 1833-ban a lengyelek már egyszer rá is lőttek." Ezen bemutatás a lengyel hős neve iránt nálunk egyelőre nem költhetett valami nagy rokonszenvet. A K ö z l ö n y tehát Bemtől nov. 12-én rövid pótló jelentést hozott a nov. 8. czikkhez, melyben elő van adva, hogy a tábornok okt. 29-én a lakosság nagyrésze, Messenhauser, és a diákok kérésére hagyta el a várost, oly időben, midőn annak már fele része be volt véve; majd (nov. 14. 17 és 18. sz.) „Bem tábornok emlékirata" czim alatt felvilágositásokat ád a tábornok egész multjáról s politikai érzelmeiről,

kijelentvén azt is, hogy ő a magyar szabadság ügyéhez, melynek szolgálatát felajánlá, lelkéből ragaszkodik. E czikket a Pesti Hirlap nem előbb mint nov. 21. és 22-én tette közzé. Kossuth Bemet Pozsonyba érkezésekor egyelőre Guyon oldala mellé Nagy-Szombathra küldé hadi tanácsadókép, Bem azonban ez állásán alig pár napot töltött. (Görg. I. 93. l). A gyilkos szándéku ifju pedig Pestváros börtönében maradt elzárva, honnan 1849. májusban kiszökött. (Honv. 126. sz).

Bécs városa erős bombáztatás és némi ellenállási harcz után Windisch-Grätz altábornagynak feltétlenül meghódol.

Közl. 151. 153. sz. Rüst. I. 111. l. P. K. 213. 214. sz. Az alkudozások már okt. 28-án megkezdődnek, de a magyarok érkezése hirére félbeszakadnak. A bécsi felkelők közül ezután Windisch-Grätz többeket — ujságirókat is — haditörvényszékileg kivégeztetett. Messenhauser Wenczel a nemzetőrség főparancsnoka nov. 16-án a Stadt-Grabenen lövetett főbe. (Az itélet P. H. 225. sz).

Beczman alezredes tulnyomó erejü székelyeivel d. e. 10. órakor Urbán alezredes előhadát Tordamegyében Sárpataknál megtámadja s rövid harcz után több mint 100 halott veszteséget okozva szétkergeti, majd d. u. 4—5. órakor Dorschner ezredes csapataival egyesülvén, Vajda-Sz.-Ivánnál Urbán főerejével (mintegy 1,500 ember s 3 ágyu) száll szembe, melyet csakhamar szintén hátra nyom. A székelyek üldözésének a beálló éj és köd vetnek véget. Veszteségünk két sebesült. Másnap

November 1. Szerda.

Dorschner és Beczman székelyei Urbán seregének üldözése közben Szász Régent megszállják s az ellenséggel szövetkezett várostól a fegyverek kiadatását, a magyar kormány iránt engedelmességet, a sereg 24 órai élelmezését és 50 ezer pfrt hadiköltséget követelnek, midőn pedig e feltételek meg nem adattak, Berzenczei kormánybiztos az ingerült székelyeknek szabad rablást enged, miközben „nov. 2-re viradólag egy álnok kereskedőnek saját boltjában támasztott, s katonáink által természetesen nem oltott tüz által“ a város lángba borul s részben porrá ég.

Honv. 20. sz. (a harcz napja nem biztos). Köv. 104. l. (a harcz okt. 31. Sárpatakról nem emlékezve). Czetz Klap.-nál Nat. II. 196. l.

(sárpataki harcz — V. Sz. J. nélkül — okt. 29.) Uj-Ism. III. 44. l. (Sz. R. fölégetését nov. 4-re tévén). P. II. 211. sz. Czetz Bem s Feldz. 56. l. — Urbán Naszódot elhagyván, a szászok és oláhok támogatására s a székelyek fékezésére délre huzódott le, s okt. 14-én szállotta meg Sz.-Régent, hová maga köré az oláhokat táborba gyüjté. A fentebbi harczból menekülvén, gyors segitséget kér Puchnertől: „Annyi a magyar" irja, „hogy tán még az 50 év előtt meghaltak is mind feltámadtak." Szász-Régen felgyujtásának története még eddig nincs egészen tisztára kideritve a történelem számára. Berzenczey a képviselőházban igy adta elő a dolgot: „3 hétig 40 ezer embert kontóra kellett, ugy mint Jellačić, tartanunk. Ugyan nem volt 2 töltésünk, de azért Szász-Régen alá elmentünk, nem kevés ütközettel, és Urbán seregét szétvertük. És akkor a szász nemzet kiköltözött a városból, kijött elénkbe néhány rabember és néhány senator, és kérdeztek mit akarunk. Mi azt feleltük, hogy tartsanak ki bennünket 24 óráig, és a város kapituláljon. A seregnek nem volt zsoldja. Méltóztattak a szász-régeniek az erdőre menni, és 24 óráig a legénység éhen szomjan fizetés nélkül ott ült béketürve Szász-Régen alatt, akkor egy szász és egy oláh boltos felgyujták a várost. Udvarhelyről jön levél, hogy meg van támadva. Ekkor a fegyelemnek vége van, a kormánybiztosok rendelkeznek, de rendelkezéseik contramandáltattak." (Közl. 188. sz). Az egykoru szász lapok szerint azonban magok a székelyek pörsölték fel a várost, s tagadhatatlan hogy ily tény az akkori körülmények közé tökéletesen beillett, s a székelyek érzületében is kielégitő alapját találta. E vagyonos város a megyével már a forradalom előtt is ujat huzott, márczius után pedig az uniónak pénzzel, rábeszéléssel és példájával ellene dolgozott, s legközelebb az oláhokkal a székelyek elnyomására kezet fogott. Közhiedelem szerint Urbánt is maga hivta be, s büntelen magyarokat hurczoltatott annak táborába, kiket „közhelyen a piaczon legyilkoltatott, s a vidéket kiraboltatá." (Honv. 132. sz). Ily előzmények után részünkről egészen természetesnek találjuk a zsoldot nem huzó székelyek ingerültségét, s iszonyu bosszuját, habár azt helyeselni nem tudjuk is. A jobb érzésü székelyek akkor sem helyeselték. „Én könyeket ejték" ugymond egy szemtanu „a lángok felett, s ezek és az eddigi, bár sokszor jogilag menthető égetésekből nemzetünk szerencsétlenségét jósolám. De nem segítheték. A nép dühe iszonyu fokra volt hágva." (i. m. 20. sz). — Tovább időztünk e város szerencsétlenségénél mint e kor eddigi történetirói, hogy tanujelét adjuk annak, miszerint kötelességünknek tartjuk nyiltan és leplezetlenül kimondani az igazat. A tények szándékos elhallgatása és elferditése keserü utógondolatokat takar, de a hibát jóvá nem teszi, sem a meghasonlott testvérek közé, kik a szenvedély napjaiban egyaránt hibáztak, az őszinte kibékülést vissza nem varázsolja. — Szász-Régen kirablásával félbeszakadt az agyagfalvi lelkesedés. A zsákmánynyal megrakodott csikiek, kik egyébiránt sem felszerelve, sem jól vezé-

nyelve nem voltak, kedvöket veszíték a további harczhoz, s minthán híre is jött, hogy székelyföldön az oláhok nyugtalankodnak, Moldva felől pedig ellenséges betörés készül, követelék, hogy bocsáttassanak haza. Ennek következtében az egész székely nép haza ment, s Berzenczey mellett alig maradt két ezer ember. Végre a maros-vásárhelyi harcz az egész székely táborozásnak egy csapással dicstelen véget vetett. (l. n o v. 5).

T ó t h Ágoston, E g l o f f s t e i n, és N a g y Károly őrnagyok S i b ó n és R ó n a f a l u n, Közép-Szolnok megyében, a fellázadt oláhokat éjjel megtámadván öldöklő harczban megverik és szétkergetik. Rónafalu elhamvasztatik. Az oláhok 47 halottat veszítenek.

K ö z l. 152. 154. sz. S z i l. F. Tört. 225. l. A P. H. (198. sz.) szerint a magyar volt jobbágyok Sibon már október közepén fellázadtak, s ref. lelkészüket Urbánhoz Naszódra hurczolták. Annyi más adatokból (Honv. 57. 58. sz.) is világosan kitűnik, hogy a fennebbi lázadásban az oláhokkal a sibói magyarok kezet fogtak. Mi ok inditá őket erre, az utóbbi hosszu közlemény gondosan eltakarja.

K o s s u t h kormányelnök, Pozsonyban a feldunai magyar hadsereg fővezérletét véglegesen az általa egyszersmint tábornoknak kinevezett G ö r g e i Arthurra bizza. Utóbbik Guyon ezredest Simunich tábornok ellen Pozsonyból 10 ezer emberrel Nagy-Szombathra rendeli.

G ö r g. I. 87—93. l. K l a p k. Nat. I. 84. l. R ü s t. I. 114. l. — Kossuth Görgei kineveztetését nov. 9-én tudatva a képviselőházzal, igy nyilatkozék: „Az volt a kérdés, találkozik-e a főtiszti karban, ki jótáll, hogy seregünk ha megveretnék is, nem fog eloszlani. A fővezér eziránt semmi reményt nem nyujtott. Mondá, hogy a tisztikar nem akar a határon átmenni, és hogy ha meggyőzetünk, seregünk egészen elvész. Megkérde tehát másokat is. S csakugyan találkozott, ki a csata kedvező kimenetelére kész tervét benyujtotta, s találkozott tekintélyes egyén, ki nyilvánitá, hogy ha bár elveszítnők is a csatát, seregünket meg lehet menteni. Ezen egyén a mostani főhadvezér." Aztán, a kinevezésre a ház utólagos megerősitését kérvén, igy folytatá: „Becsületemmel állok jót a háznak, hogy ma tessék mondani néki: Az ur nem lesz fővezér, hanem közlegény! — híven fogja a hazát igy is szolgálni." (Közl. 154. sz). E dicsbeszéd mutatja, — mennyire nem ismeré még ekkor Kossuth kegyeltje hiuságát. Másrészről azonban be kell vallanunk, hogy a választás, az akkori körülmények közt a lehető legszerencsésebb volt. Mindenekelőtt bátor és határozott férfira volt szükség, ki a nemzeti ügynek

sereget teremtsen, az ingadozásoknak véget vessen, és mindent elkövessen a hadereje kifejtésére. Görgei e feladatnak kitünöen felelt meg, s a legelső-, és egészben véve mindvégig legjobb hadtestet szervezé. „Néhányan" ugymond az ekkori magyar kormány egyik tagja „megpróbáltak az ifju hadvezér elött engedetlenkedni, hanem ő ekkor egyszerüen golyóval felelt, a hanyagokat és gyávákat elkergette, a fegyelmet hol hiányzott, életbe léptette, hol meglazult szigorubbá tette; szorgalmat és kitartást követelt a katonai gyakorlatokban, pontosságot a szolgálatban: egyszóval oly sereget vett át, melyben még a régi begyakorlott ezredek is közel voltak a feloszláshoz, s ebből egy meglehetősen fegyelmezett hadsereget alkotott. És midőn a régi magyar ezredekben szolgált osztrák tisztek nagyrésze ingadozott a dynastia iránti hüség és a magyar alkotmányra letett ünnepélyes eskü között, még akkor is sikerült neki őszinte. méltóságteljes és férfias bánásmódjával sokakat megnyerni a magyar ügynek, a többieket pedig, kik egyátalában nem akartak maradni, helyes tapintattal szabadon bocsátá, azon okos nézet szerint, hogy jobb, ha az ellenség szem előtt, mint ha hát megett van." (Szem. II. 15. 16. l). V. ö. d e c z. 16. j e g y z.

November 2. Csütörtök.

A f ő k o r m á n y s z é k Erdél yben P u c h n e r főhadparancsnok polgári hatalmának (l. okt. 18.) ellenmond. Az okt. 3. rendelet, melyre a hadparancsnok támaszkodik, a királyi kormánynyal hivatalosan nem közöltetett. A magyar minisztérium törvényes alakjában ma is fennáll. Az oláh lázadást nem a magyar tisztviselők s földesurak zsarnoksága, nem a székelyek fölkelése stb. idézték elő, mint Puchner állitja, hanem „az alkotmányos kormányrendszer megsemmisitésére törekvő párt eszközeül felvett alezredes Urbán és czinkosai hazugságai", s e vészt és nyomort árasztó dolognak a hadparancsnok is részesévé tette magát az által, hogy a polgári hatóság ismételt kérései daczára a katonaságot a magyar földről elvonta, a nemzetőrséget lefegyvereztette, Urbán és a balázsfalvi gyülés müködéseit ellenben elnézte, sőt támogatta, majd okt. 18-ka után tiszteit adta vezérekül a bőszülten duló csapatoknak. Igaz, hogy a polgári kormány tehetetlen a bajokkal szemben, de a hadparancsnok miatt az, ki a zavargóknak fejévé tette magát, s ekkép a lázadás által politikai czélokat törekszik elérni. A kormányszék az ok. 18-ki kiáltványt közzé nem teszi, sőt ellenkezőleg felszólitja a hadparancsnokot, kinek „semmi helyes és törvényes

ok alapján utja nem lehet magát az Erdélyrészek kormányára feltolni," hogy vonja vissza kiáltványát, szüntesse meg az oláhok lázongását, a királyi biztossal és a kormányszékkel közreműködvén.

P. H. 218. sz. Az okmány még K ö v.-nál O. 114—121. S z i l.-nál F. Tört. 227—232. l. V. ö. Köv. E. T. 108. l.

T i m b u l oláh főnök tábora (mintegy 6 ezer ember) K a t o n a Miklós őrnagy N a g y-B á n y á r ó l kimozdult csapatát S z a k á l l a s on, Kővárvidékén, reggel és d. u. 4. órakor két izben megtámadja, rövid harcz után azonban véresen visszaüzetik. Az oláhok vesztesége 68 halott s mintegy 100 sebesült, részünkön 1 sebesült.

K ö z l. 151. 161. sz. P. H. 211. sz. A kővárvidéki oláh lázadás elfojtására a szathmári nemzetőrök okt. 23-án indultak ki lakhelyeikből, oly móddal, hogy nov. 1. és 2-án F a r k a s a s z ó tól E r d ő-S z a d á n, N a g y-B á n y á n, F e l s ő-B á n y á n és K a p n y i k o n keresztül S z t r i m b u i i g félhold formán fogják körül a zavargókat. (L. tov. nov. 4).

Nov. 4. Szombat.

S i m u n i c h tábornok utóhadát N á d a s nál Pozsonymegyében a magyarok megtámadják. Kölcsönös ágyuzás közben az ellenség derékhada J a b l o n c z á r a huzódik, hol a hidat maga után fölszedetvén s nehány házat felgyujtván, az üldöző sereg körmei közül kisiklik.

P. H. 212. sz. Simunich ezután Morvába vezette éhségtől csigázott seregét, (218. sz.), azonban nov. közepén ismét betört, s S z é n á s f a l u ig (Szenicz) és J a b l o n c z á i g nyomult elő, örökös zsarolásaival sanyargatván a vidéket. (225. sz).

K a t o n a Miklós őrnagy Nagy-Bányáról kiindult önkéntesei Maróti százados vezetése alatt T i m b u l 4 ezernyi oláh táborát K o l t ó-K a t a l i n nál Kővárvidékén megtámadják, mely faluban a románok kevéssel azelőtt egy pár magyart láncsával földhöz szegezve pörsöltek meg. A felkelők az első ágyuszóra megszaladnak, s üldöztetés közben 40 halottat veszitnek. A falu porrá égettetik.

P. H. 214. 216. sz. (utóbbik helyen a nap: nov. 2.). Katona hi-

vatalos jelentése nov. 10-ről ezen harczról szintén nem emlékezik, míg a nov. 2-ki támadás leirását ismételi. (Közl. 161. sz). Katona ezután serege balszárnyát két részre osztván, Oláh-Lápost és Rogozt, a naszódi határezreddel való közlekedés ezen főtámaszait bevette és lefegyverezte (Gyene Károly), jobbszárnyát pedig Gyökeresig küldte, s pár nap alatt összesen 52 oláh helységet fegyverezett le, harangjaikat, a lázadás főeszközeit, leszedetvén, s 92 bujtogatót haditörvényszék elé állitván. Az ellenszegülő falvak — mint Rogoz, Felső-Szőcs, Gaura fölégettettek. Timbul pedig nov. 8-án Domokos magyar falut hamvasztotta el. (Kat. i. jel. és P. H. 223. sz). A bujtogatók közül később, midőn a magyar tábor Dézs ellen indult, 17-en felakasztattak (P. H. 226. sz). Timbul azonban nem sokára ismét fölemelte fejét. Decz. 3-án már Máramarosba ütött be egy 1,200 főnyi csapat élén, mindenütt rablással jelölve utját. Mint mondják, maga folytonosan részeg volt, s rendesen két ember emelte lóra, ha szaladni kellett. Decz. 26. előtt visszavonult Máramarosból. (262. sz).

Nov. 5. Vasárnap.

Aradon Berger várparancsnok a várost ágyuztatja, miközben a Maros hidján Zsigmondházánál keresztül hatolt osztrákok a városi kaszárnyát és a faraktárt fölégetik. A mieink ekkor, hogy a közlekedést megszakitsák, s annál nagyobb biztonságban legyenek, a 80 ezer pforintba került hidat felgyujtják.

P. H. 211. sz. Közl. 157. sz. Klapk. Nat. 148. l. (a város ágyuztatását hibásan nov. 4-re tévén). A bombáztatásra az adott okot, hogy a kitörésben szereplő dsidásokra a magyar előőrstől rájok tüzeltek.

Gedeon altábornagy (12 ágyu, 14 század gyalog, néhány század lovas katonaság s még nagyobb számban szász nemzetőrök és oláhok) Zsombori ezredes székely táborát, (ezer gyalog s mintegy 4 század lovas) Maros-Vásárhelynél megtámadja. Az ágyuk hiával lévő fegyelmezetlen székelyek nagy része az első ágyuszóra szaladásnak ered, a többiek pedig pár órai ágyuzás után, miután Zsombori és a többi tisztek cs. katonákkal ütközni nem akartak, mintegy 8 halott veszteséggel. teljesen átengedik a tért az ellenségnek. A katonák és a marosvásárhelyi lakosok közül, kiknek városát a szász nemzetőrök és oláhok ez éjjel és nov. 6-án kirabolták, a sanyaru hidegben történt futás közben sokan elhullanak. Egyidejüleg Kalchberg

százados Gedeon balszárnyával Radnóthnál ver szét egy székely csapatot. Másnap

Nov. 6. Hétfő.

Heydte századost, ki a m.-vásárhelyi futó tábornak utjában állott, Bikafalvánál Udvarhelyszékben az udvarhelyi székelyek visszaverik.

Czetz Bem, s F. 56. l. Köv. E. T. 105. l. Közl. 1849. 22. 46. sz. Klap. Nat. II. 197. l. Uj. Ism. III. 95. V. ö. nov. 1. okt. 16. Zsombori és Dorschner a fentebbi harczból kihuzván magokat, a vezérlet körül Gál Sándor táborkari főnök intézkedett, Berzenczeytől, a Kossuthhuszárok toborzójától támogattatva. A szerencsétlen harcz után Berzenczeyre a székely tisztek vadászatot tartottak, ő azonban Galliczián keresztül menekült, s Pestre érkezvén, a decz. 13-ki képviselőházban hosszú védbeszédet tartott kormánybiztosi működéséről, melyben Katona Miklóst és Vayt vádolja, kik elő nem nyomultak, s magára hagyták a fegyvertelen székelyeket. — Ez utóbbi hirét vévén a vásárhelyi veszteségnek, miután a székelyekben utolsó támaszát is elvesztette, Bernáth kormánybzitossal egyetértve Debreczenbe ir, s tőle Kolozsvár megmentésére sietősen 2 ezer nemzetőrt kér. Debreczen a sürgönyt nov. 9-én veszi. (P. H. 214. sz). — Dorschner ezután Puchner kezére dolgozott, mignem Bem 1849. jan. 14-én megfosztá tisztségétől, de ki már ekkor a feltüggesztő irat (l. c. Köv.-nál Okm. 145. l.) szerint „a vezénylete alatt lévő székely népet annyira fanatizálta, hogy testvéreik és az alkotmány iránt ellenséges indulattal viseltetnek.“ S valóban a székelyek (különösen csikiek és gyergyószékiek) féktelenkedő és a hon ügye iránt tévelygő magaviseletéről, mely mindaddig tartott, mig Bemmel összeköttetésbe nem jöttek, az egykoru „Honvéd“ is sürü panaszokat közlött. (Azonban a három székiekről l. nov. 23). Jan. 13-án Maros-Vásárhelyen vége szakad a császáriak uralmának. A lengyel hős előnyomulása uj hangulatot ébreszt s hősies lelkesedést önt ismét a székelységbe. Csik és Gyergyószék bünbánólag ismerik be eddigi „vétkök“-et, s „azon kegyelmet kérik, hogy engedtessék“ meg nekik fölszerelt zászlóaljaikkal Bemhez csatlakozhatniok. (Honv. 36. sz). — Dorschner a nyár folytán mint cs. osztrák biztos az orosz táborban jött vissza Erdélybe, s mint ilyennek egy kiáltványa ismeretes, melyben honfitársait a muszkák barátságosan fogadására szólitja fel. (A kiáltv. Köv.-nál O. 185. l).

Nagy-Sándor alezredes némi lovassággal és egy pár ágyuval Nagy-Jécsáról Torontálmegyében az osztrák dsidásokat és gyalogokat véletlen megrohanással elkergeti. Veszteség osztrák részen 10 holt, 1 sebesült, és 10 fogoly, részünkön 1 ember.

Közl. 159. sz. P. H. 216. sz.

Ferdinánd király Ollmützban nyilatkozmányt intéz Magyarország népeihez, elmondván, hogy „egy szemtelen párt" az 1848. t. czikkek királyi megerősitését „gonosz visszaélésekre s az osztrák monárkhia megröviditésére" használta fel; e pártnak, (mely elcsábitá a sorkatonákat, elszakadásra törekszik, a lázadó és gyilkos bécsiekkel szövetkezik, s az örökös tartományokba betörést merészel), leverésére neveztetett ki Windisch-Grätz, oly czélból, hogy a törvényes rend ismét helyreállittassék. Annálfogva megparancsoltatik, hogy mindenki nyugton legyen, „a papirpénz további kibocsátása rögtön megszüntettessék," a toborzások, népfelkelések, a nemzetőrség hadiszolgálatra alkalmazásai félbeszakittassanak. Az országgyülés „királyi szándékkal ellenkező" minden határozatai semmiseknek, azok végrehajtói „mostantól kezdve" ebbeli tisztökért felelősseknek, „Kossuth Lajos és az általa támasztott lázadás czinkosai... fölség- és hazaárulóknak nyilváníttatnak." Ellenben mindenki köteleztetik, hogy Windisch-Grätz rendeleteinek „föltétlenül" engedelmeskedjék. Másnap

Nov. 7. Kedd.

A Fölség másik kiáltványt intéz, különösen Magyarhon földmivelő lakóihoz, melyben ezek biztosíttatnak, hogy a robottól és dézmától ezentul is felmentve leendnek. Tudtul adatik, hogy a királyt „Kossuth Lajos és pártütő társainak vakmerő kisérletei kényszeritették", a fegyveres erő alkalmazására. Ők „gyilkoltatták meg gyáván azon férfiut, ki a polgári háboru veszélyeinek elháritására volt küldve a hazába." Ők „elcsábitják és megcsalják" a földmivelőket. Csatlakozzék mindenki Windisch-Grätzhez, s az ő rendeleteinek, „melyeket a haza javára adand ki", engedelmeskedjék. V. ö. decz. 5.

Közl. 182. sz. Az okmányok még Samml. 16—20. l. Szil.-nál F. Tört. 240. l. A kiáltványok nincsenek ellenjegyezve.

A kalotaszegi magyar falvakat cs. lovasoktól vezérlett több ezer főnyi oláh fölkelés támadja meg. A lakosok azonban, kiknek Dobozy Lajos bihari nemzetőrnagy is fedeze-

tökre volt, a támadást visszaverik. Szent-Királyt és Zentelkét Hunyad megyében az oláhok fölgyujtják.

Köv. E. T. 116. l.

Nov. 8. Szerda.

Csányi János főbiró Kecskeméten felhivja a lakosságot, hogy miután Károlyi István pestmegyei főispán a megye területéről 1,800 főnyi huszár-csapat alakitását vállalta el, az alkalmas egyének soroztassák be a csapatba magokat. Föltételek: szolgálat a háboru végéig, fegyvert és lovat az ország ád, de lovat mindenki maga is vihet, melynek árában 300 váltó forintot kap, ruházatot és nyeregszerszámot mindenki maga fog szerezni, napi zsold 8 pengő kr, tisztek és altisztek, mint honvédek dijaztatnak.

Közl. 158. vagyis nov. 15. sz. nov. 11-én a honvédelmi bizottmány e huszárezred vezényletét magára Károlyira bizza ezredesi minőségben, utasitván egyszersmint a „pénzügyminisztériumot", hogy a kiállitandó sereg költségeinek fedezésére, a grófnak 250 ezer forintot fizessen ki.

Nov. 9. Csütörtök.

Lagerdorfi ütközet. Damjanics alezredes Bobalics vezér ráczait (1,200 ember s 9 ágyu) Lágerdorfnál megrohanja, s Földváry Károly százados (3 zászlóalj) és Freidenreich tüzér főhadnagy vitézségök folytán a faluba szoritja. Itt a Vojvodinczről érkező Elek százados (9. zászlóalj) fogadja a hátrálókat, kik meglepetve vad futásban keresnek menedéket, miközben a Würtemberg-huszárok és Rózsa Sándor lovasai által üldöztetnek. Lagerdorf felgyujtatik. Veszteség részünkön 3 halott s 7 sebesült, a szerbeknél mintegy 200 ember s 2 ágyu.

Klapk. Nat. II. 55. l. Rüst. I. 123. l. Közl. 158. 166. sz. P. H. 222. 227. 219. 238. sz. Szil. F. Tört. 217. v. ö. 214. l. (2 harczot csinálván egyből). A fentebbi harczért, bármily szerencsésen ütött is ki, Vetter főparancsnok szemrehányást tőn Damjanicsnak, főleg, mert Lagerdorfon tulságos kegyetlenkedés követtetett el, mely vádat Damjanics hevességében büszkén visszautasitott. Innen oly gyülölködés

fejlett ki a két férfi között, mely az egész forradalom ideje alatt fennmaradt. A thomasováczi szerb tábor vezére e vereség után (nov. 12. táján) alkudozási készségét jelenté nálunk. Vetter maga ment el hozzájuk, megtudni kivánataikat. Ezek: 1.) fegyvereik és hadszereik megtartása; 2.) 40 ezer forint, melylyel a szerviánokat kifizethessék; 3.) általános bünbocsánat. — Vetter azonban mielőtt velök egyéb pontokról szólana, a fegyverek kiadását követeli (P. H. 218. sz). A honvédelmi bizottmány ekkor, a szerbekkel mindenáron kibékülni akarván, Klapka György őrnagyot küldte le az egyezkedési pontokkal Beöthy és Vukovics kormánybiztosokhoz, biztositván a szerbeket általános bünbocsánat, önkormányzat, vajda- és pátriárkaválasztás, s nyelvük szabad használata felől, igérvén, hogy az őrvidékiekről a katonagyarmati rendszert leveszi, vagy azt tetszés szerint megkönyebbiti; szóval oly roppant engedményeket tévén, melyeknek nagy része csupán a helyzet szorultságában leli alapját. Ezután egyidőre az ellenségeskedések megszüntek, a hadifoglyok kicseréltettek, a sánczoknál az ellenséges előőrsök egymással barátkoztak. (Közl. 156. sz). De Rajačić már nem volt hajlandó a kibékülésre, (bár erre a skupstinától felhatalmazva volt), s a m. kormány békepontjait visszautasitá, kijelentvén, hogy a szerbek a császártól várják kivánataik teljesitését, kinek fővezére 100 ezer emberrel már ugy is közelget Buda-Pesthez.

Perezel Mór tábornok Holztraunál, Steyerben, Burich cs. tábornokot (mintegy 4 zászlóalj és 6 ágyu) reggeli 4. órakor megtámadja s állodásából 2 izben kiveri, d. e. 10. órakor pedig Friedaut szuronynyal beveszi, — Gál alezredes, Gáspár őrnagy, Szekulics. Veszteségünk 1 halott s 14 sebesült.

Közl. 158. sz. P. H. 213. sz. (a nap nem egészen biztos). 217. sz. (a nap: nov. 8). Lev. I. 140. l. Szil. F. Tört. 212—214. l. Perczel Steyerbe betörésére okul szolgált az, hogy Burich fegyverszüneti alkudozásokkal igyekezett őt ámitani addig, mig Nugent megerősödhetik s mig a Friedaun lévő osztrák sereg a horvátokkal kezet fogva támadólag léphetnek föl, mit azonban Perczel jobbnak látott megelőzni. Harcz után a tulnyomó ellenséges erő által bekeríttetéssel fenyegettetvén, még azon nap visszahuzódik Csáktornyára, rendes táborhelyére. Nov. 11-én pedig a muraközi vizáradások miatt ezt is odahagyva, Letenyére vonul, Muraközt az ellenség betörése előtt tárva hagyván.

A cs. haditörvényszék Bécsben Blum Róbertet, Lipcse város frankfurti képviselőjét, ki a bécsi okt. fölkelésben

részt vett, főbe löveti. — A magyar képviselőház B e s z e János inditványára nov. 27-én „irtózatát“ fejezi ki ez eset fölött.

K ö z l. 172. sz. P. H. 219. 225. 227. sz. (Hol Blum rövid életrajza). Lipcsében ezen kivégezés után az osztrák konzul lakáról a kétfejü sast letépték, s egy utczai lámpásfára akasztották. (222. sz). Ennél több elégtételt nem nyert Blum vére.

Nov. 10. Péntek.

B e r g e r várparancsnok A r a d v á r o s t esteli 10. órától másnap hajnali 1. óráig bombáztatja.

K ö z l. 159. sz. P. H. 215. sz. K l a p k. Nat. II. 149. l.

Nov. 11. Szombat.

N a g y-S á n d o r alezredes K i s-B e c s k e r e k en, Temesmegyében, a temesvárbeli osztrákokat s a hozzájok csatlakozott mintegy 2 ezer főnyi népfölkelést megtámadja s ágyutüzével szétriasztja.

K ö z l. 164. sz. (hol N. S. hiv. jelentése nov. 14-ről Kis-Becsk.) A harcz napját F ü g g. II. 68. l. adja.

Nov. 12. Vasárnap.

K o s s u t h, honvédelmi bizottmányi elnök, S z a l a y t, Magyarhon frankfurti volt képviselőjét, felhatalmazza, hogy L o n d o n b a menvén, figyelmeztesse az angol kormányt azon nemzetgazdászati előnyökre, melyeket Magyarországgal kötendő szövetségből huzhatna, s felvilágositván nemzeti harczunk önvédelmi és jogos alapja felől, kezdjen alkudozást, melynek befejezését a londoni kabinet részéről B.-Pestre küldendő követ utján lehetne legalkalmasabban foganatositani.

F ü g g. II. 52. l. P a l m e r s t o n Szalaynak ezen ügyben hozzá intézett első iratára decz. 3-án azt izeni, hogy „a brit kormány csak ugy ismeri Magyarországot, mint az osztrák birodalom egyik alkatrészét, s annálfogva, ha a küldöttnek valamely közleni valója lenne az angol kormánynyal, a N.-Britannia és Magyarország közt létesitendő kereskedelmi szerződésre nézve, az csak az osztrák császár képviselője, báró K o l l e r által történhetik meg.“ Szalay ekkor csak bizalmas beszélgetésre

kéri (decz 15.) a hatalmas miniszteit de ezen kérelme is visszautasíttatik. (Correspondence relative to the Affairs of Hungary 105—109. l Majl.-nál II. 58. l). December 21-én pedig a Londonban időző Guizot közben járását kéri ki, de ez csak ennyit mond: „Egyezkedjenek ki önök Ausztriával; Oroszország interventiója nekem napról-napra valószinübbnek látszik.“ December végén Szalay elhagyja Londont, s helyét később az ekkor kimenekült Pulszky tölti be, kit a magyar kormány levelezési ügynökségével, mint már helyben lévő egyént. 1849. májusban biz meg Kossuth. (Szem. III. 151. l).

Windisch-Grätz cs. fővezér Schönbrunnban kelt kiáltványában Móga altábornagyot s a magyar hadseregben szolgáló rendes katonatiszteket felszólitja, hogy 14 nap alatt hozzá áttérjenek, különben mint pártütők és árulók haditörvényszékileg fognak büntettetni. V. ö. nov. 13. 26.

Közl. 173. sz. A kiáltv. még Samml. 22. l.

Az Aradtól érkező Zurics százados csapata (900 ember s 2 ágyu) a Temesvár és Lugos felől előnyomuló császáriak előhadát, melynek kiséretében mintegy 8 ezer főnyi oláh népfölkelés vala, déli 12. órakor Lippánál megtámadja, s hat óra hosszat tartó folytonos tüzelés után Kövesdre hátra nyomja Ama város birtokáért történik másnap a

Nov. 13. Hétfő.

Lippai ütközet. Máriássy őrnagy ugyanis (760 ember s 6 ágyu) a traunaui és hosszuszói utakon, meg a Lippa előtti magaslatokon állitja fel vitézeit a várost elfoglalni törekvő temesvári osztrákok és oláh népfölkelők ellen. Reggeli 7. órakor kezdődik az ágyuzás. Az oláhok ágyulövései és orditozásai közben háromszor törnek az osztrákok a magyar jobbszárnyra, de mindannyiszor visszaveretnek. Hasonló történik a balszárnyon és középen is. Mindazáltal esteli 7 órakor Máriássy lőszere fogytával ki nem birhatván az osztrákok erős tüzelését, a Maroson át Mária-Radnára visszahuzódik, a midőn Lippát a császáriak megszállják. Veszteségünk 50, a császáriaké 300 ember holtakban és sebesültekben.

Klapk. Nat II. 149. l. (az első napi harcz: nov. 11.) P. H. 220. 22. sz. egyezőleg, s nov. 12. az első napi harcz). Közl. 168. sz.

(az első napi harcz: nov. 12). V a h. III. 22. l. (szintén). — Míg Máriássy Lippán harczol, azalatt a várbeliek kirontanak Új-Aradra, (melynek időközi védelméről a parancsnok megfeledkezett), s a várost kirabolván, ismét ellátják magokat a szükségesekkel. Máriássy később (l. nov. 18.) a várost is visszafoglalja, s Lippára is őrséget helyez, miután ez utóbbi helyről az osztrákok önként visszahuzódtak. (P. H. 229. sz).

W i n d i s c h-G r ä t z cs. fővezér kiáltványa Magyarország lakóihoz. „Néhány áruló lázadónak kevés hónapokon át tartó kényuralma“ véres polgárháborut idézett elő. A koronás király jogai ellenszegülésre találtak, a személy- és vagyonbiztonság veszélyezve, a földmives fegyverhordozásra „kényszeritve“ van fejedelme ellenében. E gyászos állapotnak véget vetni akarván a fővezér a „valódi honfiak“-tól gyámolitást, „a rosszakaró lázadók által elcsábitottak“-tól hódolatot vár, annyival inkább, mert „a király iránti hüségre visszatérni a végső percz elérkezett.“ Jelszava: „oltalom a hiveknek, bocsánat a megbánóknak, s pusztulás a lázadóknak!“

K ö z l. 182. sz. A kiáltv. még S a m m l. 24. l. és K ö v.-nál O. 126. l.

Az E s z é k r ő l kindult V á s á r h e l y i százados (2 század Hunyady-gyalog) C s e p i n nél Verőczemegyében az ellenséges előhaddal (200 ember) összeütközik, s abból 5 embert agyon lő, 131 gradiskai határőrt pedig foglyul ejt. A mieinknek e kényszerszemlén semmi veszteségök sem lett.

P. H. 216. sz. (hiv. jel.).

B a l d a c c i ezredes éhező és fáradt ujonczai (4 ezer ember s 6 ágyu) Urbán alezredes csapatait S z a m o s-U j v á r nál, a kérői fördőházak felé megtámadják. U r b á n ekkor a S z a m o s o n áthuzódik s az országuton a hegytetőn foglal helyet. Mieink a cselt észre nem véve, utána nyomulnak a hegy felé, ágyuikat sem víve magokkal, honnan azonban egy órai harcz után visszaüzetnek. Az üldöző lovasságot a Székely-huszárok tartóztatják fel. M i k e s Kelemen és C z e t z János. Baldacci eszméletlen zavarban.

P. H. 228. sz. C z e t z Bem. 50. l. S z. l. F. Tört. 232. l. K ö v.

E. T. 117. l. (nov. 14.) Kemény Nagy-Eny. 149. l. (nov. 3.). — Urbán pár nappal előbb szállotta meg Sz. U.-t melyet 40 ezer pfrtig sarczol meg. — Czetz mint Turszky-ezredbeli szolgálatban lévő hadnagy jul. elején neveztetett ki osztályfőnöki segédnek. (P. H. 103. sz.), s ezen minőségben a honvédelmi minisztériumban dolgozott. Okt. 14-én hivatalt cserélt, a m. k. egyetemnél a hadi szolgálatra készülők számára nyitott tanfolyamban az árkászat és hidászat tanáraul rendeltetvén. (187. sz). Okt. 30-án pedig Vay Miklós mellé Erdélybe küldetik őrnagyi ranggal táborkari segédül (250. sz). Alezredesnek decz. 1-én neveztetik ki. (253. sz).

Janeu praefect románjai Felvincz városát Aranyosszékben egészen feldulják, s (nov. 13, 14, 15.) lángok martalékává teszik, mely alkalommal a városban maradtak közül mintegy 30 lakos az ellenség kegyetlensége martalékául esik.

Honv. 108. sz. Kemény N.-Eny. 139—141. l. Köv. E. T. 116. l. A szanaszét bolyongó felvincziek közül ezután „több mint 200 személyt emésztett fel a keserü bánat, a szükölködés és a kemény télbeni szigorgás.“ A haza tértek tavaszra kelve roppant inséggel küzködtek a romok között.

Nov. 14. Kedd.

Ferdinánd király a régi mintáju erdélyi főkormányszéket ujból felállitja, s elnökének Mikó Imrét kinevezi, utasitván ezt, hogy Windisch-Grätznek és a n.-szebeni hadparancsnokságnak engedelmeskedjék, a pesti kormánytól pedig rendeletet el ne fogadjon. V. ö. jan. 2.

Köv. E. T. 118. l. E kinevezés a szászok és oláhok óvástétele olytán később visszavonatik.

Nov. 15. Szerda.

Asbóth Lajos őrnagy (420 ember s 4 ágyu) Bogsán vidékén és utczáin Appel cs. vezérőrnagy s az oláh fölkelők tulnyomó ereje ellen déli 12. órától d. u. 4. óráig csatározik, végre ellenségeit megszalasztja. Veszteségünk 3 halott 7 sebesült.

Közl. 167. 168. 171. 172. 189. sz. (vagyis: egy kicsiny harczról mondd: öt hivatalos jelentés, melyek közül három magától Asbóth-tól eredt!). P. H. 223. 226. 242. sz. Szil. F. Férf. 141. l.

Asb. I. 126. l. Klapk. Nat. II. 56. l. — Asbóth e harcz után Ezeres krassómegyei oláh falu megfékezését és lefegyverzését Rózsa Sándorra, a rablófőnökből lett csapatvezérre bizza, ki e tisztében ugy járt el, mint egy . . . haramia. (Bővebben Függ. II. 94. l. nap nélkül: Ide czéloz Damaszkin verseczi főbiró jelentése is — Közl. 172. sz.— melyben panaszolja, hogy Rózsa Bogsánnál nevezetes kihágásokat követett el). Kossuthot azonban e garázdaságokról Asbóth valószinüleg nem tudósitotta pontosan, mert a kormányelnök még ezután decz. 15-ről teszi közzé, hogy Rózsát, miután több harczban vitézül viselte magát, s azon vádat, hogy Lagerdorfnál kihágásokat követett volna el, hitelesen megczáfolá, — a már eddig is élvezett közbocsánatban jövőre is megerősiti. (Közl. decz. 16. sz).

Az Eszék várból kiindult Batthyány Kázmér kormánybiztos Szarvas mellett Verőczemegyében rövid ágyutüz után megkergeti az ellenséget. Rácz őrnagy. Veszteség részünkön 1 halott s néhány sebesült, (köztük maga Batthyány is), az ellenségnél 17 halott, 1 ágyu, s 1 zászló.

Közl. 164. sz. P. H. 219. Szil. F. Tört. 215. l.

Nov. 16. Csütörtök.

Asztalos százados Solymosnál Aradmegyében az oláh népfelkelőket tulnyomó számuk daczára szétszórja, s elfogott főnökeiket elitélteti.

Klapk. Nat. II. 151. l.

Urbán alezredes Szamosfalvánál, miután a helységet felgyujtá, Baldacci ezredes seregét (a bihari és szabolcsi nemzetőrökkel együtt 13 ezer ember s 12 ágyu) este 10. órakor megtámadja. A honvédek (Bánfi János) azonban bátran fölfogják s visszaverik a támadást, de eközben a szabolcsiak egy kartácslövésre 3 ágyuval megriadnak, Kolozsvár irányában az egész nemzetőrséget rendetlen szaladásba keverik, s maguk Gyalun keresztül Nagy-Várad és a Hajdukerület felé haza futnak, utjokat garázdálkodással és rablással jelölvén. A nemzetőrök megfutamodására Kolosvárt minden rend felbomlik. Baldaccit este saját vadászai fogságra vetik. Éjszaka a lakosság az enyedi és tordai menekülőkkel Vay lakára tör, követelvén, hogy vezesse őket az ellenség elibe. Eredménytelen védelmi intézkedések után Urbán tulnyomó erejétől tartva elhatároztatik:

Nov. 17. Péntek.

Kolozsvár feladása, mi czélból Mikó Imre és Grois főbiró kora hajnalban az ellenség táborát felkeresik, s ott a szerződést elkészitik. E szerint a nemzetőrség fegyverét leteszi, a polgári igazgatás érintetlen marad, rablás és oláhok a városban nem lesznek, azonban hadi sarcz fizettetik, — melyet később Puchner 210 ezer pfrtban állapit meg.

P. H. 226. 227. 222. sz. Közl. 170. 171. (hol Baldacci bevádolása) 188. 195. sz. (Utolsó helyen ily czimü értekezés: „Erdély elárultatásának vázlata", melyben bőségesen kijut Vaynak, Baldaccinak, Mikes Kelemennek, Pocha őrnagynak egyaránt, s melyet a Közl. szerkesztője megcsillagozván, különös figyelembe ajánl, maga is szentül meg lévén győződve egy „tervszerü árulás"-ról, mely miatt Erdély elveszett!) Czetz Bem 58—62. l. Köv. E. T. 119. l. O. 128. l. (hol a feladási egyezmény). Szil. For. Férf. 314. l. (Hibás nap).—Baldacci, Mikes Kelemen által még 16-án este kiszabadittatván fogságából, a megmaradt csapatok felett Bánfi-Hunyadnál ismét átvette a parancsnokságot. Ellene azonban a kormány vizsgálatot rendelt. Mikes János a kolozsvári nemzetőrség parancsnoka szintén vádoltatván, saját kértére a képviselőház ellene is vizsgáló bizottságot nevezett ki. — Wardener nov. 18-án, Kalliany nov. 20-án vonulnak be a feladott városba, hol rögtön a legszigorubb ostromállapoti rendszabályok léptek életbe. Az utczán 3 embernek együtt megállni tilos volt, minden közhelyek még a templomok is bezárattak, a lakházak a fegyverekért átmotoztattak. Urbán kényszerité a főkormányszéket, hogy irásban vesse alá magát, (Honv. 13. sz.) s ez a király nevében Erdély lakóit is fegyverletételre és hódolatra szólitotta fel, (a felszól. Köv.-nál O. 101. l). Az oláh vezérek ezalatt követelték, hogy a várost kiprédálhassák, de Wardener, ki sok méltatlankodást és erőszakoskodást meggátolt, „indignatioval kergette el a szemtelen követelőket." (Honv. 14. sz.) Az unio azonban egyik királyi pénztárnok vezetése alatt, ünnepélyesen és forma szerint eltemettetett. (Honv. 112. sz. 1849. máj.-ban pedig a kolozsvári tanács azt határozá el, hogy a kétfejü sas temettessék el egész szertartással. Ily dolgokban vagy hirekben telt akkor kedvök az embereknek!)

Nov. 18. Szombat.

Nagy-Sándor alezredes mozgó csapatja Szent-Andráson a temesvári őrséghez tartozó uhlánokat megrohanja, s a

faluból kiveri. Veszteségünk 2 halott s 1 sebesült, az ellenségnél egy tiszt agyonlövetik.

Vukovics hív. jelentése nov. 20-ról: Közl. 168. sz. Függ. II. 68. l. (nov. 15. elesik 40 osztrák). Ezen utóbbi könyv szerint Nagy-Sándor ezután Knéz helységet támadja meg, honnan azonban a temesváriak vereséggel üzik vissza.

Berger várparancsnok Arad városára 114 ágyulövést tétet.

Közl. 178. sz. P. II. 221. 228. sz. Oka e bombázásnak a volt, mert 17. és 18. közti éjen Máriássy Uj-Aradot ismét visszafoglalta.

Belső-Szolnokmegyében Sztrimbuinál Pétery András őrnagy szigeti és szabolcsi nemzetőrei, az oláh határszéli katonák által meglepetve, rövid ideig tartó puskatüz után szétveretnek, s 3 ágyujok és minden podgyászuk hátrahagyásával rendetlen futásban keresnek menedéket.

P. II. 227. 228. sz.

Nov. 19. Vasárnap.

Kossuth kormányelnök igéretet tesz affelől, hogy a harczban megbénultak számára Buda-Pesten egy intézet fog állittatni, melyben azok élelmezést és ellátást kapnak, a háboru végeztével pedig a sérültek földbirtokkal fognak jutalmaztatni. Ennek következtében a katonai hatóságoknak megparancsolja, hogy a kórházakban felgyógyultakat ne ereszszék egyszerüen szerteszét, hanem, ha további szolgálatra képtelenekké lettek, Buda-Pestre a kormányhoz utasitsák. V. ö. 1849. jun. 2.

A rend. P. II. 219. sz.

Nov. 20. Hétfő.

Windisch-Grätz altábornagy osztrákjai Pozsony megyében Dévény-Ujfalunál a Morván átkelvén, reggeli 4. órakor megtámadják s visszanyomják a magyar elöörsöket. Nemsokára azonban a magyar csapatok előre nyomulva, visszaverik elleneiket, s a Morva hidját gránátlövéseikkel elpusztitják. Nov.

23-án a magyarok Kosztolányi Mór alezredes vezérlete alatt intéznek kényszerszemlét Schlosshof ellen, minek folytán itt és Ujfaluban kölcsönös gránátlövések miatt több házak meggyuladnak.

P. H. 223. 224. 227. 228. sz. Közl. 174. sz. (Görg. jelentése a nov. 23. harczról).

Perczel Mór tábornok a Muraközt elfoglalva tartó horvátok ellen hajnalban Letenye és Szemenye felől támadást intéz, minek folytán az ellenség Varasd felé elhuzódik, s Muraközt Perczelnek átengedi.

P. H. 225. sz.

Nov. 22. Szerda.

Berger várparancsnok Aradvárost d. e. 9. óra tájon bombáztatja.

P. H. 228. sz. Oka e lövetésnek az volt, hogy a várból Uj-Aradra menni törekedő osztrákokat a magyar előörsök visszakergették.

Nov. 23. Csütörtök.

Háromszék gyülése Sepsi-Szent-Györgyön. A háromszéki hős székelyek, kiktől midőn békét ajánlottak (nov. 12.) Puchner hadparancsnok föltétlen hódolatot követelt (nov. 16.), önvédelemre és harczra szánják el magokat. Gábor Áron a magas lelkesedésü egyszerü székely, ágyukat igérkezik önteni. Miután azonban Berde Mózsa kormányküldött, Dobay ezredes, és a többi főnökök a pénz és hadi szerek hiányát fejtegetik, a gyülés formaszerü határozat nélkül oszlik szét. V. ö. nov. 28.

Köv. E. T. 125. v. ö. 122. 123. l. Egyet. Encyclop. Kiadja a Szent-István társ. I. 24. l. (Ez utóbbi müben mindenütt „Aaron Gábor“ iratik, azonban az erdélyiek átalában s maga a kérdéses egyé; is — egy levél tőle a Honv. 110. sz. — e nevet egyezőleg igy irják u „Gábor Áron“).

Riczkó őrnagy az erdélyi sereg előcsapatával (4 század gyalog, 160 lovas és 2 ágyu) Gyalunál Kolozsmegyében a tulnyomó erejü ellenséget megtámadja, s bár győzelmet arat,

később óvatosságból Gyaluról Bánfi-Hunyadra hátrahuzódik.

P. H. 229. sz. Nov. 22-ről B.-Hunyadról jelenti Vay korm. biztos, hogy seregünk Gyalut az ellenségtől elfoglalta. (Közl. 170.).

A dévány-ujfalusi barczot l. nov. 20.

Nov. 25. Szombat.

Katona Miklós őrnagy jobbára szathmári nemzetőrökből és önkéntesekből álló seregét (15 ezer ember s 10 ágyu), az ellenség Dézsnél Szamos-Ujvár és Naszód felől két oldalról megtámadja. Ez utóbbik helyről intézett támadást a Vilmos-huszárok Kozárvárnál visszaverik, de a Szamos-Ujvár felől előnyomuló Urbán elől a többi csapatok az ügyetlen vezénylet miatt Dézs felé visszahátrálnak, mire az egész magyar sereg rendetlen szaladásnak ered, s csupán a bécsi légióbelieknek és a Vilmos-huszároknak köszönhető, hogy az ágyuk megmentetnek, s az üldöző ellenség feltartóztattatik.

P. H. 231. 232. sz. Közl. 178. sz. (nov. 24.). Katona serege ezután, ittott rablásokat követvén el (részletesen 236. 239. 244. sz.), Nagy-Bányára, s innen nov. 29-én Szathmárra hátrál, (233. sz.) hol ideiglenesen Zsurmay veszi át a térparancsnokságot (239. sz.), az előbbi vezért pedig a kormány vád alá helyezi, s majd megrendeli, hogy a hibás nemzetőrök fegyverüktől fosztassanak meg, s a nemzetőrségből töröltessenek ki. (Közl. 190. vagyis decz. 17. sz).

Nov. 26. Vasárnap.

Görgei tábornok s fővezér és Csány kormánybiztos Windisch-Grätz nov. 12. kiáltványára vonatkozólag a feldunai magyar hadsereg nevében kinyilatkoztatják, hogy e sereg alkotmányos királyához hü maradt, de jelenben a pesti képviselőháztól s az ország törvényes kormányától, a honvédelmi bizottmánytól várja parancsait.

Közl. 173. vagyis nov. 30. sz. P. H. 227. sz. A nyilatk. még Szil.-nál F. Tört. 221. l. és Klap.-nál Nat. I. 94. l.

Nov. 27. Hétfő.

A honvédelmi bizottmány, „hogy a magyar hadsereg független állása s egysége biztositva legyen", megrendeli, hogy „minden a sor- és honvédsereg közt eddig fennálló különbség megszünjék, s mindazon seregek, katonai testületek vagy szakok, melyek ez ideig nem egyedül csak a magyar miniszté rium által vették rendeleteiket, hasonnevü honvédseregekké, vagy testületekké átalakittassanak, ... hogy a katonai adminisztratio egysége a sereg minden ágaira kiterjesztessék, hogy az eddigi kétfelé vezetett hivatalos levelezések ugyanazon egy folyószámmal vezettessenek, hogy az ezredek nevei, s a tulajdonosok jogai megszüntettessenek." Mely rendelet folytán Mészáros hadügyminiszter a főhadi parancsnokságoknak s a mozgó hadsereg vezérségei meghagyja, hogy a kormány parancsát a f. é. decz. 1-ső napjától kezdve teljes erővel foganatositsák.

Közl. 173. vagyis nov. 30. sz. E rendelet által Kossuth a rendes hadsereg „minden osztályait honvédseregekké" átalakitani, s a zászlóaljak belső szerkezetét ehezképest egyenlősíteni törekedett. (Közl. 173. sz. ide von. rend.). A gyalogszázadokra vonatkozólag már előbb határoztatott, hogy a tiszti fizetések kimélése tekintetéből a közhonvédek létszáma nov. 1-től kezdve 160-ról 200-ra emeltessék, (Közl. 132- sz.) egyszersmint, hogy a sorezredek is tökéletesen kiegészíttessenek, söt két-két tartalék századdal láttassanak el (158. 160. sz. nov. közepe) a honvédek közül. Mészáros azonban nov. 25-én a gyalogsági sorezredek tartalék-századait eltörlé, csak a lovasságét hagyja meg. (170. sz.). Decz. 7-ről pedig a fentebbi rendelet következményeül meghagyja az eddigi gyalog sorezredek törzs- és főtiszteinek, hogy mielőbb magyar honvédegyenruhába öltözködjenek (181. sz). A kormány ezen lépései azonban, bár a honvédek népszerüsége nagy vala, annyira, hogy a honvédelmi bizottmány végre azokat, kik ismételt tilalma ellenére sorezredeiket elhagynák s a honvédek közé akarnának állni, igen szigoruan utasitá rendre (167. sz), számos régibb katonákban aggodalmakat ébresztettek, kiknek hiuságukat is sérté, hogy az ujoncz honvédekkel, bár ezek ép azon katonai törvény alatt állottak, egy sorba helyeztetnek. Ujvidéken és Péter-Váradon az osztrák érzelmü tisztek e miatt egész zavargást idéztek elő (decz. 12. táján), midőn azonban a Don-Miguel legénység nyiltan fellázadva, s az ágyukat és a főbb pontokat elfoglalva, tiszteinek ellene szegült. (P. H. 244. sz). Az aggodalmak eloszlatását mind Kossuth, mind a hadügyminiszter szükségesnek látván,

előbbik decz. 13-ról egy rendeletben fejtegeti, hogy „a kormány a sorezredeket ősi dicsőségökben fenn kivánván tartani, nemcsak hogy a sorezredek zászlóaljakká fel nem oszlattatnak, sőt inkább az uj honvédzászlóaljak is ezredekbe fognak egyesíttetni; . . . a sorezredek eddigi szerkezetökben maradnak" stb. Mészáros ezen nyilatkozathoz még azt toldja, hogy a kormánynak „határozott akarata nem feloszlatni a már fennálló sorezredeket, de söt a honvédzászlóaljakat is azok mintája szerint rendes 4 zászlóaljból álló sorezredekké összekapcsolni" (Közl. 187. sz.), mely szándékot azonban a fentebbi rendeletből csakugyan semmiféle irásmagyarázó sem tudta volna kiolvasni. Mészáros az eddig fennálló osztrák cs. k. katonai törvényeket teljes érvényben hagyta, s nov. 25-én ideiglenesen egy „kir. magyar legfelsőbb katonai törvényszéket" állit fel, mely alá decz. 15-óta mindennemü kat. hatóságok törvénykezési tekintetben alérendeltetnek. (170. sz). A honvéd ujonczok és szabad csapatok kiállitása, felszerelése, tisztekkel való megrakása mindezideig nem tartozott a hadügyminiszter jogkörébe, hanem az országos nemzetőrségi tanácséba, melynek elnöke, Baldacci Erdélybe távozása óta, Nádosy Sándor ezredes volt, ki egyenesen a honvédelmi bizottmánynyal állott kapcsolatban (132. 135. sz.), s a ki, tekintve szakjában fáradhatatlan müködéseit, társaival (Kiss Károly, Pándy Soma) együtt a honvédzászlóaljak kiállitása és szervezése körül tagadhatatlanul nagy érdemeket szerzett. A sor- és honvédzászlóaljak közti különbség megszüntettetvén, a nemzetőrségi tanács beleolvadt a hadügyminiszterségbe, minek következtében ennek ujonnan rendezése vált szükségessé, s a decz. 7-ki Közlönyben már közzé tétetik, hogy a belszerkezet igy állapíttatott meg: I. Elnöki osztály: Gombos László. II. Katonai osztály: Nádosy. III. Táborkari osztály: Vetter (helyettese: Csermelyi Lajos). IV. Tüzérségi és felfegyverzési osztály: Lahner György. V. Ujonczozási és pótlovazási osztály: Répásy. VI Polgári gazdászati osztály: Török Bálint gróf. — A honvédek kiállitásában legnagyobb akadály volt a ruha- és fegyverhiány, mely miatt okt. közepén kénytelen volt megrendelni a kormány, hogy egyelőre csak 38 gyalog honvéd z. a. alakíttassék. (133. sz). A hatóságok közt voltak késedelmezők is, de voltak olyanok is, kik a 200 ezerből rájok eső illetményt, habár erre nem köteleztettek, egyszerre kiállitották. Nov. 11-én 49, (157. sz.) 18-án 51 gyalog zászlóalj volt készen vagy alakuló félben, zászlóaljanként 1,200 embert számitván (161. sz. hol az 1—51. zászlóaljak állomáshelyei és parancsnokai kimutatva vannak). A gyalog sorezredek közől november közepén 15 volt benn az országban (u. m. a 2. 19. 31. 32. 33. 34. 37. 39. 48. 51. 52. 53. 60. 61. és 62-ik számuak), a huszársorezredek közül pedig 12 (u. m. az 1—12. számuak), azonban mindezen, főleg a huszárezredek jobbára csonkák és kiegészitetlenek voltak (160-ik számu Közl. nov. 17-ről, hol az ezredek hivatalos kimuta-

tása). A huszár sorezredekhez járultak az ujonnan alakitott lovas ezredek, melyeknek számuk ez év folytán 6-ra emelkedett. Decz. 3-óta ezek is számmal jegyeztettek, s a sorezredekkel folytatólagosan összekapcsoltattak, olykép, hogy a Hunyady 13., a Lehel 14., a Mátyás (Kossuth) 15., a Károlyi 16., a Bocskai 17., s a Frangepan 18. huszárezrednek neveztetett. (K ö z l. 179. sz). A huszárezredeknél századonként 150 ember s ugyanannyi ló számíttatott. (186. sz). A honvédsereg nagymérvü alakulása folytán igen rövid idő alatt sok tisztet kelletvén kinevezni, a kinevezés kevés válogatással történhetett, és sokszor méltatlanokat is ért, (v. ö. decz. 16.) kik, a helyett, hogy állomásaikra tértek volna, vagy Pesten csoportosultak, vagy szanaszét bolyongtak az országban. Nádosy és Mészáros a sok csavargó tisztek rendreutasitására sürüen bocsátották ki rendeleteiket, mindenkit kötelessége teljesitésére intvén. Görgei rövidebben bánt a dologgal, a mennyiben a távollevőket (s ezek közt több mágnás tisztet), mint szökevényeket körözteté. — A katonai zsold a honvédeknél eleintén nagyobb volt mint a sorkatonáknál (l. máj. 16.), de a képviselőház okt. 5. határozatánál fogva később egyenlősíttetett. (P. H. 179. sz. v. ö. K ö z l. 126. sz). Decz. 6-án a honvédelmi bizottmány elrendeli, hogy a képviselőház szeptemberben hozott abbeli határozata, hogy a szolgálati idejöket már kitöltött altisztek és közkatonák, ha továbbra is hadi szolgálatban maradnak, eddigi zsoldjuknak 1/3-ával nagyobb dijt huzzanak, az egész magyar hadseregre kiterjesztessék. (K ö z l. 180. sz). A tisztek illetményét l. d e c z 21.

Nov. 28. Kedd.

H á r o m s z é k férfiai, miután a szász s oláh fölkelők H i d v é g nél csoportosulva szülőföldjüket fenyegették, s H e y d t e százados betöréséről és a nemzeti tisztek harczolni nem-akarásáról értesültek, P a p őrnagy meghivására fegyveresen S e p s i-S z e n t-G y ö r g y r e gyülekeznek, hol a nép a saját katonái által elfogott B a l á z s Manó őrnagyot, kinek árulása köztudomásra jutott, a törvényes végrehajtás megelőzésével kegyetlenül kivégezi. V. ö. n o v. 23.

K ö v. E. T. 126. 127. l. H o n v. 87. sz. Balázst, ki a honvédeket fegyverletételre akarta rábirni, s kinek az ellenséggel való levélváltásai kitudódtak, az illetékes biróság már épen vallatta, midőn a türelmetlen nép a törvényteremből erőszakosan kihurczolá. „Miután a nála talált levelekből is a bizottmány elött büne kiviláglott . . . rongálások s két lövések alatt ö-szerogyék . . . lovakkal tapodtaték a holttest.“

Nov. 29. Szerda.

Perczel Mór tábornok Gáspár őrnagygyal Légrádnál d. e. 11. órakor az ellenség sánczait a Dráva mentén megtámadtatja. A kölcsönös ágyuzás d. u. 3. óráig tart, midőn a nagy köd miatt véget ér. Veszteségünk 2 sebesült.

Közl. 177. sz. P. H. 231. sz. — Az i. hirlapokban Perczel hiv. tudósitásai állanak oly pontatlansággal szerkesztve, hogy saját ágyuinak számát elől 10-re hátul 4-re, az ütközet napját pedig elöl 29-re hátul világosan 28-ra teszi.

A bodzai harczot l. nov. 30. jegyz.

Nov. 30. Csütörtök.

Maderspach őrnagy a Karas jobb partján Palánkánál tanyázó szerb tábort az Ördöghidja előtt megtámadja, s miután a 9. zászlóaljjal a sánczokat 2 órai véres küzdelemben elfoglalja, ellenségeit szétkergeti, táborukat pedig felgyujtja. Veszteségünk 3 halott és 9 sebesült, a szerbeké mintegy 100 ember, s ezenkivül 3 ágyu s 8 cs. k. lőszerkocsi. Egyidejüleg a Verseczről kiindult Kiss Pál őrnagy (6 század gyalog, egy osztály lovas, és 6 ágyu) Karlsdorf előtt támadja meg Agics és Baraics főnökök ráczait, kiket két óra hosszat tartó ágyuzás után sánczaikból kiver, s egészen a falu tövéig üz, honnan azonban időközben az ellenség Alibunárról segitséget nyervén, a honvédek Nikolincze előtti állodásukba visszahuzódnak. Veszteségünk 2 halott s 2 sebesült.

Közl. 180. 181. sz. P. H. 233 235. sz. Klap. Nat. II. 59. 60. l. E két támadást Vetter főparancsnok rendelte, kinek terve szerint a főerőnek e nap Kničanin (Thomasováczi) ellen kellett volna indulnia, de a mi a nagy köd miatt nem foganatosíttatott.

A magyar csapatok (mintegy 4,200 ember) d. e. ködös homályos időben a szirégi sánczokat Verbász felől megtámadják. A maroknyi őrség támogatására Szent-Tamásról segély érkezvén, néhány órai makacs és véres küzdelem után a támadás visszaveretik. Egyidejüleg Szent-Tamás, Turia és

Földvár ellen is intéztetnek tüntetések, utóbbik helyen Komlóssy őrnagy az ellenséges sánczokat a Kálvária-hegyen rohammal foglalván el, s a szerbeket a faluba kergetvén.

Serb. 221. l. Közl. 186. sz. P. H. 235. sz. Klap. i. h Szil. F. Tört. 218. l. (hol szintén megvan Koml. tökéletlen jelentése

Butyka százados a háromszékiekkel a Földvár felől előnyomuló Heydte századost Hidvég és Árapataka közt Felső-Fehérmegyében visszaveri. Gábor Áron első ágyuját viszi a harcztérre.

Honv. 87. sz. Ugyanesak itt van megirva, hogy Nagy Dani és Sárosi századosok nov. 29-én Bodzafordulónál szétüzték az osztrák tisztek és szászok által vezérelt oláh felkelőket, kik Zágonnál oly szándékkal akartak betörni a székely földre, hogy „két nap alatt az oláh bocskort m.-vásárhelyi borban áztassák meg.“ Kővári (129. l.) ezen harczról semmit sem szól, a fentebbit pedig nov. 29-re teszi.

Decz. 1. Péntek.

A honvédelmi bizottmány Bemet, „a vitézségéről és hadvezéri tehetségéről históriailag ismeretes“ lengyel tábornokot, az erdélyi hadsereg fővezérévé nevezi ki.

A rend. Köv.-nál O. 133. l. V. ö. E. T. 132. l. Kossuthnál nov. 23-án járt egy székely küldöttség, (melyről még decz. 27. alatt szólani fogunk) Erdélybe fővezérnek Perczelt vagy Bemet kérvén. De már ekkor Csuha Antal alezredes ki volt nevezve, ideiglenesen pedig Czetzre bizva a vezéri páleza, kinek személyisége iránt a küldöttség is bizalmat nyilvánitott. Miért lépett vissza Csuha? nem tudom. Bem decz. 4-én Debreczenbe érkezvén, ott a helyi csapatok felett szemlét tartott, s tábori használatra a városi nyomdából egy sajtót vett magához. Decz. 5-én Nagy-Váradon fogadtatott fáklyászenével. Itt másnap tüzérségi gyakorlatot tartatott, s a várat szemügyre vette. Innen tovább indulva, utközben a nemzetőrök felett helyenként szemlét tartott, s estére Csucsára érkezett, hol a csapatokat és a vidéket megvizsgálván, s a teendőkről intézkedvén, egy napot töltött. Decz. 8-án Krasznán át ért a főtáborszállásra, Szilágy-Somlyóra, hol vezérkarát megalakitja, irodát állit, s a sereget rendezi. (P. H. 251. sz. V. ö. Köv. E. T. 139. l. Függ. II. 189. l. — ez utóbbik sokszoros tévesztésekkel). Megérkezése, s erélyes és önbizalmat lehelő intézkedései mindenütt rokonszenvet költöttek. Decz. 13-ról már Nagy-Bányáról tudósitja Kossuthot, hogy e várost, mely szintén kivilágitással fogadta, ma megszállotta, az Erdélybe

vezető főutat ágyukkal és csapatokkal megrakta, a mellékszorosokat járhatatlanokká tette, s nemzetőrökkel őrizteti. (A tudósitv. Közl. 191. sz). „Bem tábornok fellépésével" ugymond egy szakértő „Erdélyben a látszólag az osztrák fegyverekre nézve kedvező, mindig bágyadtan vezetett háboru uj lendületet nyer. A téli hideg s a hóval mélyen boritott hegyvölgyek daczára, az egész tartományban rendkivül élénk s mozgékony hadjárat kezdődik. t. i. a tulajdonképeni téli hadjárat, melyben Bem a maga kitünő hadvezéri képességét meglepőleg gyors és mindig elhatározó mozdulatai, ellenfelének helyes megitélése, valamint rettenthetetlen bátorsága és igen nagy vakmerősége (Keckheit) által, még szinte kétségbeejtő vereségek után is, a legfényesebben bebizonyitotta. A vén, beteges, bár személyes vitézséggel biró Puchner tábornok, ezen mindenre kész, ravasz, vállalkozó, mindent felvillanyozó ellenfélnek, az ő lassuságával és igen nagy elővigyázatosságával egyátalában nem felelhetett meg." (Berliner Militair. Lit. Zeit. 1861. 6. Heft). — Bem megérkezésekor az erdélyi magyar sereg haderejé volt 11.285 ember s 24 ágyu, a császáriaké pedig 55 század gyalog, 15 század lovas, s 37 ágyu. (A hadakról részletesen l. Czetz-nél és Köv.-nál) Bem első napi parancsa kelt nélkül Köv.-nál O. 135. l.

Kosztolányi Mór alezredes (2 zászlóalj gyalog, 2 szakasz huszár, és 3 ágyu), az ellenségtől megszállott Magyarfalvát Pozsonymegyében reggeli 5. órakor megtámadja s elfoglalja, később azonban a Morva tulsó partjáról irányzott ágyulövések s az ellenség előnyomulása miatt visszahuzódik, a Láb és Magyarfalva közti hidat elbontván, s az átjárásokat eltorlaszolván. Veszteségünk 10 halott s 16 sebesült, osztrákoké 45 halott s 60 fogoly.

Közl. 178. sz. P. H. 232. 239. sz. Klapk. Nat. I. 101. l.

Decz. 2. Szombat.

Trónváltozás. Az e napon Ollmützben az uralkodó család, ugyszintén Jellačić, Windisch-Grätz, s az osztrák miniszterek előtt kelt okmányok szerint Ferdinánd császár és király, „a szomoru tapasztalás" által a felől győzetvén meg, hogy „népeinek boldogságán szive ohajtása szerint munkálódnia immár nem áll tehetségében", koronáiról s fejedelmi hatalmáról lemond, melyet, miután a törvényes trónörökös Ferencz-Károly főherczeg „hasonló meggyőződéstől vezéreltetve" örökösödési előjogával élni nem akar vala, Ferencz-József

főherczeg vesz át, „ifjabb erő kivántatván az uj státusformák előmozditására és sikeres teljesitéshez vezetésére." A 18 éves uj fejedelem a nov. 6. és 7. legfelsőbb intézkedéseket megerősiti, s Windisch-Grätznek, katonai parancsnokának, meghatalmazást ád a magyarországi „lázadás" megzabolázására, felszólitván egyszersmint az „elcsábitott" sorkatonákat és „Magyarország törvényes érzelmü lakóit", hogy a fölkelést hagyják oda. V. ö. decz. 7. 10.

A családi okmányok Közl. 182. sz. P. H. 235. sz. P. Napl. 1861. 88. sz. Samml. 25. l. és. Szil.-nál F. Tört. 241. l. Ezen okmányok helyes megvilágositását adja Teleki László, halála után közzétett beszédtöredékében (Magy. Orsz. Szerk. Pomp. 1861. 114. sz).

Asztalos százados az aradi ostromsereg egy részével (700 önkéntes és 2 ágyu) Zámnál Hunyadmegyében a Károly-Ferdinándokat, és a roppant számu oláh felkelőket megveri, egy ágyut, több mázsa töltényt s nagy mennyiségü lőport zsákmányul ejt, Nopcsa László épületeit pedig felgyujtatja.

Közl. 182. sz. P. H. 235. 236. 240. sz. Klap. Nat. II. 151. l. (decz. 1. — hibás nap).

Szegedy alezredes (3 század gyalog, $1/2$ század huszár, s 2 ágyu) Görgei fővezér parancsából a császáriakat déli 12. órakor Deutsch-Haslau előtt a Lajthánál megrohanja, s a faluból is kikergeti, de majd, Prellenkirchen felől nagyobb erőtől tartva, a kényszerszemléből Gátára visszahuzódik. Másnap

Decz. 3. Vasárnap.

Görgei örvonalán Köpcsénynél veri vissza Tessén százados másfél órai verekedésután Prellenkirchen felé a támadó ellenséget. Paky tizedes.

A decz. 2. harczra: Közl. 179. sz. P. H. 233. sz. Szil. F. T. 235. l. Klap. Nat. I. 101. l. A decz. 3. harczra: P. H. 232. sz. Közl. 178. sz. (hivatalosan nov. 3-ra tévén).

Decz. 4. Hétfő.

Támadás Aradvár ellen. Máriássy nemzetőrezredes (8,500 ember, s 12 ágyu) éjfél után a várat megrohanja. A székelyek és debreczeni önkéntesek már a keleti oldalon lévő vértgátig hatolnak, midőn észreveszik, hogy a harmadik sánczban a várabrosz szerint keresett hid. . . sehol ; s ekkor a helyett, hogy a főbástya megmászhatására a további intézkedéseket bevárnák, idöelötti rohamkiabálásukkal az őrség figyelmét magukra vonják, minek következtében a támadás másfél órai tüzelés után véresen visszautasíttatik. Veszteségünk holtakban és sebesültekben 100 ember. Berger várparancsnok d. u. 5-től esti 10. óráig löveti Aradot.

Klap. Nat. II. 153. l. Közl. 182. sz. Vah. III. 24. l. P. H. 136. sz. Máriássy decz. 3-án kapott uj erősitéseket, Aradra érkezvén 400 lengyel s 11 ágyu 100 honvédtüzérrel.

Decz. 5. Kedd.

A képviselőház az okt. 20. nov. 6. és nov. 7. királyi leiratokra, melyek előző nap olvastattak fel, Madarász László és József inditványuk szerint határozatilag kimondja, hogy azon iratok, mintán ellenjegyezve nincsenek, törvénytelenek és érvénytelenek, s mindazon tények, melyek azokban az országgyülés s annak egyes tagjai ellen felhozatnak, alaptalan rágalmak ; kik ezen iratokat bujtogatás czéljából terjesztik, hazaárulóknak nyilvánittatnak.

Közl. 179. 180. sz. P. H. 232. sz. A ház ekkoriban kiadott nyilatkozmányát l. szept. 4. jegyz.

Thomasováczi hadjárat. Kiss Ernő tábornok (15 ezer ember) Vetter tábornok terve szerint Ecska, Zsigmondfalva és Lázárföld irányából három oldalról támadja meg Kničanin szerb táborát. A harcz reggeli 6 órakor Botoshon kezdődik meg, hol az ellenség a 3 ezer főnyi magyar hadoszlop továbbnyomulásának makacsul ellenszögzi magát. Ezalatt maga Kiss a thomasováczi Temeshidfő ellen

tör, hol, a többi hadoszlopok jeladását türelmetlenségből be nem várva, déltájon 24 ágyuból megkezdi a tüzelést, d. u. 3. órakor pedig rohamot parancsol a sánczok ellen, mely azonban, bár háromszor ujul meg, határozottan visszaveretik. Ekkor az orlováti hidveréssel elkésett és feltartóztatott écskai hadoszlop hátulról rohan Thomasováczra, s azt felgyujtja, de véres küzdelem után szintén visszanyomatik. Veszteségünk csupán holtakban 250 ember.

Klap. Nat. II. 66. l. Rüst. I. 125. l. Közl. 186. 187. sz. (nagy átalánosságban, részünkön 14 halott s 40 sebesült). P. H. 240. 237. 238. sz. Kiss ezután Klapka őrnagyot bizza meg uj támadó hadjárathoz tervet késziteni.

A Zsombori ezredes vezérlete alatt lévő háromszékiek d. u. 1. órakor Szász-Hermányon Brassóvidékén a Heydte százados által támogatott s ágyukkal ellátott fölkelőket megtámadják, s rövid harcz után szétverik, a falut pedig, melynek lakosai a harczban részt vettek, fölégetik. Veszteség a székelyeknél 4, az ellenségnél 19 halott.

Honv. 87. sz.

Decz. 6. Szerda.

Ordódy őrnagy Nádasról kimozdult csapatai Czerován és Leszkón Simunich őrségét megtámadják, s Windisch-Grätz herczeg urasági épületeit összeágyuzzák és felgyujtják, de majd három órai csatározás után visszahuzódnak. Posta százados, Imely főhadnagy. Veszteségünk 3 halott s 8 sebesült, az ellenségé mintegy 50 halott.

Közl. 185. sz. P. H. 237. sz.

Schlick osztrák tábornok (7 zászlóalj, 6 lovas század, összesen 8 ezer ember és 15 ágyu), Grabnál és Barwineknél Gallicziából Sárosmegyébe üt, s Zborót és Szvidniket ellenállás nélkül megszállja.

Wint. 103. l. Schlicknek, ki előbb krakkói hadparancsnok volt, feladatául tüzetett ki, Kassát és Felső-Magyarországot elfoglalni, s aztán Losonczon és Váczon keresztül Windisch-Grätzczel

egyesülni. A magyar kormány, a betörés felől előre értesülvén, a határszéleken főleg Hunkóczinál eltorlaszoltatta az utszorosokat és sánczoltatott, katonasága azonban a széleken nem volt, s miután a zborói szoros torlaszainál álló 200 nemzetőr az osztrák lovasok első látására hazafutott (P. H. 252. sz.), Schlick ellenállás nélkül nyomulhatott előre, s Fiedler dandárával decz. 9-én már Eperjesen pihent meg. A betörésről azonban sem a képviselőház, sem a közönség hivatalosan nem lön tudósitva decz. 13. előtt.

Bem tábornok nyilatkozmányt intéz Erdély lakóihoz, mely szerint a magyar kormány a nemzetiségi és vallási teljes jogegyenlőséget biztositja, s a polgári és katonai hivatalokat a születés, nyelv és hitfelekezet tekintetbe vétele nélkül fogja betölteni: belügyeiben mindenik nemzetiség a magyar nyelv mellett tulajdon nyelvével élhet; a hadi szolgálatban bénultak vagy elestek özvegyeiről és árváiról az állam gondoskodni fog.

Az okm. Köv.-nál O. 134. l.

Decz. 7. Csütörtök.

A képviselőház „az országba magán uton beküldözgetett“ decz. 2. trónváltozási okmányokra vonatkozólag Kossuth inditványa szerint kinyilatkoztatja, hogy „a királyi szék birtokával az országgyülés hire, tudta és beleegyezése nélkül egyoldalulag senki sem rendelkezhetik“, annálfogva azon okmányokban foglalt családi egyezkedés, s az osztrák trónról való lemondás, Magyarhont nem kötelezi. Mig a király az alkotmányra meg nem esküszik, s megkoronázva nincsen, addig rendeleteinek sem szabad engedelmeskedni; másként cselekvők a honárulás bünébe esnek. E határozatot d. u. 1. órakor a felsőtábla is egyhangulag magáévá teszi.

Közl. 182. vagyis decz. 9. sz. P. H. 236. sz. A határozat még Szil.-nál F. Tört. 245. l. Klap.-nál Nat. I. 56. l. E tárgyban előző nap értekezlet tartatván, Wesselényi, ki képviselő nem volt, fejtegeté, hogy az uj fejedelem előtt meg kell hódolni. E javaslat azonban, melyet Pázmándy is támogatott, csak 2—3 jobboldali képviselőt tudott megnyernyi. Batthyány Lajos Pestre érkeztével a határozat már ki volt mondva, ő azonban igen rosszalólag nyilatkozott felőle, s pártfeleivel értekezletet tartván, elhatározá mindent elkövetni annak visszavonatására (Bővebben Függ. II. 170—175. l).

Bánfi alezredes (2 század honvéd s 200 nemzetőr) Nagy-Sebesnél Kolozsmegyében Jancu praefect táborát (mintegy 2 ezer oláh s 100 Turszki gyalog) Csucsa felől megtámadva szélyelveri, s a futókat késő estig üldözi.

P. H. 245. sz.

Decz. 8. Péntek.

A képviselőház az 1848. nov.—1849. jun. adó tárgyában elhatározza, hogy a földadónál az évi tiszta jövedelem 4%-ka vétessék fel alapul, s hogy a házadónál azon városokban, hol a lakházak állandóul bérbe adhatók, a házjövedelem 4%-ka, falukban pedig mindenik külön szobától 8, kisebb városokban 16, nagyobbakban 24 pkr fizettessék adóba; kereseti adónál szintén 4% szolgál alapul, haszonbérlők a haszonbér 2%-kát fizetik, pénztőkék pedig akként fognak adózni, hogy az adósok, kik egész értékük után adóztatnak meg, a kamatok 4%-kát lehuzzák; pálinka-adónál a kazán akó tartalma nagyság szerint 1—3 pforintjával számittatik; italmérési adóban a kereseti adón felül Pesten 15, egyebütt 10—2 pforintig fizettetik; személy adóba minden 18—60 éves munkabiró férfi és nő fizet 8 pkrt; távolléti adóban végre azok, kik egy év alatt fél évet nem töltenek a hazában, rendes adóilletéküket háromszorosan fizetik.

Az orsz. határozat P. H. 242. sz. V. ö. Közl. 182. 183. stb. sz. Ezen határozat a pénzügyminiszteri javaslat (l. e. aug. 24. alatt) folytán leginkább Lónyai Menyhértnek mint a központi bizottság előadójának észrevételei szerint készült, s több hónap óta egyik állandó tanácskozási tárgyát képezte a háznak, mely azonban közben-közben a napi hirek és honvédelmi intézkedések által annyira el volt foglalva, hogy néha egy hétig sem tért napirendre (V. ö decz. 30. jegyz.). A javaslat nov. 30-án került részletes tárgyalás alá.

Decz. 9. Szombat.

A honvédelmi bizottmány a Magyar gazdasági egyletet pártfogása alá veszi, s egyelőre 8 ezer pfortot utalványoz számára.

Közl. 184. sz.

A Háromszékre betörni igyekvő Heydte cs. százados a 250 honvéd, 30 Mátyás-huszár, és kevés lándsásokból álló, s egy ágyuval rendelkező székely csapatot Köpeczen Felső-Rákos felől megtámadja, s miután a lándsások a harcz kezdetén megszaladtak, az Olton keresztül nyomja, azonban miután a honvédek bátran födözték a hidon átvonulást, üldöztetni nem meri. Veszteség a székelyeknél 5 halott, az ellenségnél 36 halott. Másnap

Decz. 10. Vasárnap

Köpeczet az ellenség fölégeti, lakosai közül mintegy 100-at legyilkol, s Pap Mihály őrnagyot foglyul ejti.

Honv. 87. sz. Est. L. 23. sz. (Pap ismertetése). V. ö. Köv. E. T. 129. l. eltérő és hiányos adatok).

Görgei tábornok-vezér és Csány kormánybiztos Pozsonyban „a feldunai királyi magyar hadsereg nevében“ a decz. 2. trónváltozásra vonatkozólag kinyilatkoztatják, hogy „a magyar királyság két oldalu kötményen alapszik s Magyarország királya csak az lehet, ki az országgal koronázási egyezményt kötött, az ország törvényeire esküt tőn, s Szent-István koronájával megkoronáztatott“, s ehhezképest kijelentik, hogy trónra „senkit sem ismernek el feljogosítottnak, kinek uralkodását az ország és alkotmány el nem ismeri, s ők... az országot, s az országgyülés és az általa rendelt kormány jogszerü tekintélyét minden idegen bitorlás, erőszak és megtámadás ellen készek utolsó csepp vérig védeni.“

P. H. 241. sz. A nyil. még Szil.-nál F. Tört. 252. l.

Görgei magyarjai az osztrák elöőröket d. e. 10. órakor Pozsony mellett a dunántuli Griechenau irányában megtámadják. A magyar ágyuk a Várhegy s a Dunapart közti térről a Dunán keresztül d. u. 4. óráig folytatják tüzelésüket, a midőn visszahuzódik az ellenség. Sebesültek részünkön 26-an.

P. H- 141. sz.

Jellačić bán Bécsből kiáltványban tudatja a dal-

matákkal, hogy „a császár" őt Dalmáczia polgári és katonai kormányzójának nevezte ki. Az uj kormányzó Dalmátországnak nemzetiségi, vallási s közgazdászati tekintetben üdvös javitásokat, jogegyenlőséget igér, s „az alkotmányos uton létesitendő kormányzási rendszabályok" által szebb és nagy jövendőt jósol.

A kiáltv. Pej.-nál 144. l. és Samml. Anl. 25. l.

Decz. 11. Hétfő.

A képviselőház, Mészáros hadügyminiszter terve nyomán a Ludoviczeumot „Magyar Hadi-főtanoda"-vá alakitja át.

Közl. 189. v. ö. 185. sz. (utóbbik helyen a részletes költségvetés, minek eredménye, hogy 200 növendék kitartása évenkint 101, 149 pfrt-ba kerül). Mészáros e hadi tanoda eszméjével mingyárt Pestre érkeztével kezdett foglalkozni, s máj. 29-én már javaslat készittetése felől intézkedett. (P. H. 69. sz). A ház Madarász József indítványára e tervben azt is elhatározza, hogy vallástannal és egyházi szolgálattal a hadi növendékek „ne terheltessenek", hanem az intézetben egy polgári állásu, s valláskülönbség nélkül kinevezendő egyén bizassék meg az erkölcstan előadásával. A felső tábla azonban a terv ezen részét nem hagyta helybe.

Budaméri ütközet. Az Eperjesről hajnali 1. órakor megindult Schlick tábornok Pulszky Sándor alezredes hadát (6 ezer nemzetőr, 3 zászlóalj honvéd és 14 ágyu), mely a kassai hegyek északkeleti oldalán kedvezőtlen területen állott, d. e. 10. órakor Budamér felől megtámadja. A harczot megnyitó ágyutüz első heve szüntével Pergen dandárnok a magyar balszárny ellen az erdőnek nyomul, mire az némi puskatüz után a középpel együtt visszahuzódik. Fiedler dandárnokra, ki Téhánynál a parasztok miatt felsült, s a rosz utak miatt sokáig késett, a császári vezér megunván a további várakozást, Deym dandárát rendeli ki a magyar jobbszárny megkerülésére, de már ekkor Pulszky hadai átalános visszavonulásban voltak, mely a nemzetőröknél nemsokára szaladássá fajul. A kassai Hernádhid mellett, hol valahára Fiedler is csatlakozik az osztrákokhoz, két szepesmegyei zászlóalj, a kassa-miskolczi országuton pedig

a lengyel légió egyrésze fedezi, vitéz harczban, a futóhad menekülését. Veszteségünk a számos holtakon és sebesültеken kivül 250 fogoly, osztrák részen 147 holt és sebesült, s ezek közt nehány főtiszt. Schlick esteli 5. órakor összes csapatai élén Kassára bevonul.

Wint. 104—109. l. Klap. Nat. I Rüst I. 179. 180. l. Közl. 187. 189. sz. P. H. 241. 245. sz. A vesztett harcz, főleg miután a szerte futott nemzetőrök Schlick haderejéről rémületet gerjesztőleg szóltak, Miskolczon Felső-Magyarország főhelyén, rendkivüli csüggedést idézett elő, mely félelmes arányokban terjedt Pest felé is. Kossuth szükségesnek látta decz. 13-ról egy buzditást (Közl. decz. 14. sz.) intézni Borsod-, Heves-, Pestmegyékhez és a Jász-Kunsághoz, valamint az ellenség háta mögött eső hatóságokhoz, melyben őket azzal vigasztalja, hogy „ellenségeinknek a volt nádor irományai közt is feltalált azon tervezetében... hogy magyar hazánkat kilencz oldalról fogják megtámadni... utolsó" támadás már a Schlické, de ettől, bár a magyarok gyakorlatlanság és fegyelemhiány miatt elveszitették is a budaméri ütközetet, nem kell félni, mert „nevetséges dolog attól tartani, hogy 8—9 ezer ezen kényszeritett zsoldosokból álló csorda a hazát veszélyeztethetné." Álljanak ki ismét a „derék" nemzetőrök, keljen fel a nép, „s legyen a nemzet meggyőződve, hogy az ilyen 8—9 ezerből álló ellenség nem egyéb, mint egy jó fegyverliferans, melyet el fogunk fogni, s fegyvereivel annál több honvéd zászlóaljat felszerelni." Egy másik levélben pedig tudósitja „a magyar népet, a Tiszának hős ivadékát", hogy „hadügyminiszter Mészáros Lázár, ur szives volt önként kijelenteni, hogy a Schlick elleni táborozás fővezérletét ő maga vállalja el, s rögtön rendeltetése helyére induland", továbbá, hogy „tábori élelmezési biztos Irányi Dániel képviselő leend, — tartományi korm. biztosok pedig báró Vay Lajos főispán Borsodban, Almássy Pál képviselőházi alelnök Hevesben, kik különben is megyéjökbe, a népfölkelés organisatiójára már előbb kiküldettek." u. o.) Decz. 15-én pedig a harczban kitüntett ttek (ezek közt Gedeon László őrnagy zempléni nemzetőrei) vitézségét dicséri meg a kormányelnök. közhirré tévén „hogy a fővezér hadügyminiszter elindul a sereghez, a honvédzászlóaljak, lovasság, fegyver, töltés, ruházat küldemények egymást érve mennek." stb. (Közl. desz. 16. sz). Mészáros decz. 14-én tudatja a képviselőházzal uj tisztségét, egy igen kedélyes és önbizalmat lehelő beszédben, melyet a ház „hosszasan tartó éljenzések és tapsok" közt fogad, — előadván abbeli reményét, hogy „azt, kit Schliknek hinak, talán megschlikoljuk", (a P. H. tudósitója szerint: „meg is fogjuk síkolni"), de kiemelvén, hogy „ismeri e vezért, ő jó, derék katona." Átalában Mészáros ajánlkozása igen kedvező hatással volt a félénkség oszlatására. Kassa miatt Pulszky gyanusíttatott (Közl. 189. sz.),

sőt némely elfutott nemzetőröktől „árulással“ is vádoltatott (P. H. 246. sz.). Mészáros tiszta és renditbetetlenül becsületes érzelmeiről s hadi képzettségéről ellenben mindenki meg volt győződve, s épen azért, bár a szerbek elleni hadjáratában nem mosolygott is rá a szerencse, az ő ujabb lelkes elszántsága erőt öntött a csüggedőkbe, s a Miskolczon lévők még egyszer elmondhatták felőle a mit május 24-én Pestre jövetelekor egyik hirlapunk, hogy „már érkeztének csupa hirére is erősödünk.“ (P. H. 63. sz). Az uj vezér több ezer honvédet s pár ezer huszárt nyer erősitésül, s decz. 18-án érkezik Miskolczra, hol Szemerével kezet fogva erélyes lépéseket tesz serege rendbehozására s a közcsüggedés eloszlatására. (Részletesen P. H. 150. 241. sz. és a Közl.) Mészárossal ment Besze János is, (ki decz. 13. ki réminditványával a jobbak iszonyatát és neheztelését nem ok nélkül idézte föl — V. ö. P. H. 239. sz.), s kinek a ház engedelmet adott, hogy menjen a táborba, miután maga mondá, hogy ő ismeri önmagát, s tudja, hogy „jó mellével s érczhangjával“ több hasznot tesz a táborban, mint képviselői működésével a tanácskozásoknál.

Frischeisen alezredes és Hurbán tót felkelő-főnök Budatinnél Trencsén megyében Querlonde őrnagy és Beniczky kormánybiztos csapatát megtámadják, miközben a turóczi kaszás nemzetőrök csakhamar megszaladnak, de a honvédsereg bátran helyt áll, s 6 órai kölcsönös tüzelés után Hurbán kénytelen Csázára, Frischeisen pedig Jablunka felé hátrálni. Veszteségünk 7 halott s 27 sebesült.

Közl. 188. 189. sz. P. H. 241. 242. sz. Wint. 64. l. Klap. Nat. I. 89. l. Beniczkynek Zólyom, Hont, Bars és Turóczmegyékben nov. 11-óta polgári és katonai főhatósága volt; (kineveztetése P. H. 231. sz). — A fentebbi harcz után az osztrákok, tartván a magyarok Morvába és Sziléziába ütésétől, uj csapatokat vonnak magokhoz Gallicziából, s az ekkép megerősitett sereg vezérlete az Olaszországból hazatért Götz tábornokra bizatik. — Frisch. decz. 4-én a Jablunkaszoroson tört be hazánkba.

Az élelmi szereket szállitó Kedves Lajos századost Lippánál az ellenség megtámadja, s folytonos ágyutüz között Radnára szoritja.

Közl. 190. sz.

Decz. 12. Kedd.

Allibunári ütközet. Damjanics ezredes (2,500 ember) d. e. Karlsdorf előtt támad, s a 3. és 9. zászlóaljak köz-

remüködésével a falut és a sánczokat több órai kölcsönös ágyu tüz után szuronyviadalban elfoglalja. A szerbek ekkor Allibunárra hátrálnak, hol e közben a Zichydorfról érkezett Gergely őrnagy (magyar jobbszárny) a tulnyomó erejü ellenséggel (Joanovics) hanyatló sikerrel küzdött. A Karlsdorfról hátráló szerbek azonban Allibunáron is rémületet gerjesztenek. Gergely épen ujabb rohamra vezeti csapatát a község ellen, midőn másik irányban az ellenség háta mögött Damjanics is feltünik vitézeivel. Erre minden további küzdéssel felhagynak a szerbek, s merő rendetlenségben futnak Pancsova felé. Allibunárt a magyar sereg föléget. Veszteségünk holtakban (kik közt Szkublics őrnagy) és sebesültekben mintegy 100, az ellenségé mintegy 400 ember.

Klap. Nat. II. 69. l. Serb. 223. l. (magyarok vesztesége 300 halott). P. H. 242. 244. sz. (veszteségünk 10 halott, 5 sebesült) Szil. F. Tört. 262. l. Férf. 116. l.

Gál Sándor százados a Felső-Rákosnál F. Fehérmegyében táborozó Heydte császári százados seregét 2 oldalról megtámadja, s a jobbára fölkelőkből álló tábort tökéletesen szétkergeti. A Kossuth-huszárok a Rika-erdőn keresztül üldözve elleneiket azok közül 297-et öldösnek le. Zsákmány 60 marha, sok lőfegyver, s 3 mázsa lőpor.

Honv. 88. sz. Kővári (E. T. 129. l.) ide vonatkozólag ennyit és igy ir: „decz. 9-én Felső-Rákosnál ütöttek össze (t. i. Heydte és a háromszékiek); mignem Gál Sándor alezredes decz. 13-án a Rikán kiverte.“

Decz. 13. Szerda.

Windisch-Grätz osztrák fővezér s kir. biztos Schönbrunnból tudatja Magyarhon és Erdély lakóival, hogy nov. 13. kiáltványa értelmében hadserege élén átlépte Magyarország határait, oly czélból, hogy a „törvényeknek anárkhikus fondorlatok által megdöntött uralmát, a semmivé lett személyi és vagyoni biztonságot helyreállitsa.“ Annálfogva idegen vagyont megcsorbitani, „böszült dühösségből vagy vakbosszuból“ községeket elpusztitani, felhalmozott készleteket megsemmisiteni,

tilos. A hatóságok és községek felelősekké tétetnek a magán, köz vagy államjavakban „a lázadó kormány" rendelete folytán eshető károkért. Másnap pedig

Decz. 14. Csütörtök.

Magyarhon és Erdély földmivelő népéhez intéz a cs. fővezér külön kiáltványt, melyben a nov. 7. levél szerint, az uj fejedelem nevében és megbizásából biztositja a népet, hogy a robot és dézma eltörölve marad, s felszólit mindenkit, hogy ezen igéretnek hitelt adjon, s békében maradjon, mert ha a „lázadók"-kal tartand, mint áruló fog büntettetni. E kiáltványnak szószékből közzétételére a lelkészek köteleztetnek, a megtörtént kihirdetés felől rögtönitéleti büntetés terhe alatt a legközelebbi kat. parancsnoknak azonnal jelentést tévén.

Mindkét kiáltv. Samml. 31—33. l. A honv. bizottmány a főhadsereget oda utasitá, hogy visszavonulásában a háta mögött hagyott vidékeken a gabna és széna készleteket, a mennyiben Komáromba el nem szállíthatná, semmisítse meg, s Görgei mig Győrbe nem érkezett, utjában roppant mennyiségü széna készleteket gyujtatott fel. Azonban csakhamar belátta, hogy ezen „hazafiui pusztitásokból" (mint ő nevezé), oly roppant kár háramlik az ország lakóira, hogy azzal az a csekély haszon, melyet a kormány czélozott, arányba sem tehető, s annálfogva a további égetésekkel önként felhagyott (Görg. I. 125. 126. l). A hátráló hadsereg előtt pedig a kormánybiztosok magoktól nem mertek ily erőszakos rendszabályt foganatositani, s magára a népre bizták, hogy élelmiszereit az ellenség előtt dugja el vagy semmisítse meg, azután pedig ragadjon fegyvert, s keljen fel tömegesen. Lukács Sándor kormánybiztos decz. 19-én mindenik élve vagy holtan elfogott osztrák fejére 2 pfrt jutalmat tüzött ki. A nép azonban erőtelen tüntetéseivel, melyek folytán maga földönfutóvá lett volna, a nélkül, hogy kormánya rajta segíthetne, s anyagilag kárpótolhatná, egy erős hadsereg bosszujának nem tette ki magát, s a fegyveres fölkelés sem állott ki, mihez annál kevesebb kedv lehetett, mert Windisch-Grätz decz. 26-án Fertő-Szent-Miklósról rendeletben tette közzé, hogy 1. „minden lakos, ki bárminemü fegyverrel kezében elfogatik, azon szempillantásban kötéllel kivégeztetik"; 2. minden község, mely osztrák katonát, futárt és szállittmányt megtámad, földdel egyenlövé tétetik; 3. minden helység elöjárósága a csend fenntartásáért életével felelős. (A rend. Samml. 34. l).

Simunich osztrák tábornok (16 4/6 zászlóalj, 4 lovas század és 18 ágyu) a nádasi szorosból Pozsonymegyében Or-

dódy őrnagy dandárát gyönge védelem után kiveri, s Nagy-Szombathra üzi.

Wint. 43. l. Mész. 35. l. (decz. 14 és 15.). Klap. Nat. I. 103. l. Görgei e vereség hirére egy erősebb csapat élén Guyomt küldi N.-Szombathba.

Aradvár fölmentése. Leiningen vezérőrnagy Temesvárról (2,500 gyalog, 3 század lovas, 15 ágyu s mintegy 5 ezer oláh fölkelő) Máriássy ezredes ostromló hadát déli 12. órakor Uj-Arad előtt megtámadja. Némely osztrák érzelmü tüzéreink, kiknek egyrésze harcz közben az ellenséghez át is pártol, a szent-miklósi sánczokból csak gyöngén viszonozzák a támadók folytonosan erős tüzét. Végre a székelyek tovább nem birván kiállani az ellenség gyilkos lövéseit, a sánczokból rendetlen futásban Uj-Aradra vonulnak. Ezaiatt a békési zászlóalj a várbeliek kirontását hősileg visszaveri, Asztalos százados, s Vysocki őrnagy pedig szintén nagy bátorsággal állják el az üldözők utját, minek következtében a futóhad estére a csalai erdőnél vert hidon a Maros tulsó partjára menekülhet. Veszteségünk az elfogattakkal együtt 260 ember s 3 ágyu. A vár, hol decz. 8-óta már a lóhus járta, az ostromzár alól felszabadul, élelmi szerekkel 60 napra ismét elláttatik. Ostrommüveink szétromboltatnak. A város déli 12-től esteli 7. óráig erősen bombáztatik.

Klap. Nat. II. 154. l. Rüst. I. 130. l. Vah. III. 26. l. P. H. 244. sz. Az ostromló seregben már ezen harcz előtt is általános volt a kivánság, hogy Máriássy ügyesebb vezérrel váltassék fel, miután ő nemcsak hadi képzettségét nem igazolta kellőleg, hanem fegyelmet sem tudott tartani, annyira, hogy az ütközetek elől a tisztek széltire szökdöstek. (P. H. i. sz). Decz. 16-án Vetter főparancsnok megérkezése ismét némi önbizalmat önt az ostromlókba kiket a Paulisra kirendelt székelyek is odahagytak (Közl. 145. 196. sz). Vetter Aradról Pestre sietvén, ott felvilágositá az aradi dolgokat. Decz. 23. előtt kevéssel megérkezik a táborba Gál Miklós ezredes, az uj parancsnok, decz. 25-én pedig átveszi tisztségét, s másnap áthidaltatja a Marost, megszállja Uj-Aradot, és a várat ismét elszakitja közlekedéseitől. (252. sz) Berger várparancsnok decz. 22-én hódolatra szólitotta fel Aradot, vonakadása esetére halomra lövetéssel fenyegetvén. A város azt felelte, hogy nincs hatalmában ily lépés, miután a honvédek által lefegyvereztetett, s a nemzet serege megszállva tartja.

Decz. 15. Péntek.

Jarkováczi ütközet. Suplikácz cs. tábornok s rácz vajda a Jarkováczon (Németbánsági ezredben) szállásoló Damjanics ezredest decz. 14. és 15. közti éjen kevéssel éjfél után, a falu lakosaival egyetértve véletlenül megrohanja. Az álomból felriadt magyarok leirhatatlan zavarba jutnak. Damjanics azonban rettenthetetlenül gyüjti össze harczosait, s mig maga csapatai egy részével 4 ágyu kiséretében ½ órai utczai öldöklés után a helységből északnyugotra kivágja magát, azalatt Kiss Pál őrnagy és Aschermann százados a sereg másik részével délnek Dobricza felé huzódnak el, hol 5 óra hosszáig védik magokat. Reggeli 6. órakor Damjanics rohamra vezeti „fiai"-t, s benyomul a helységbe, honnan Kiss Pállal egyesülten csakhamar kiveri az ellenséget. Jarkováczon kivül még egy állodást vesznek a szerbek, melyből azonban rövid ágyuzás és egy vitézi támadás után szintén kiveretnek, s déli irányba üzetnek. Jarkováczot a magyar sereg fölégeti. Veszteség a szerbeknél mintegy ezer ember. — Estére Damjanics, Kiss Ernő és Vetter tábornokokkal egyesül Szárcsánál. Vetter e nap a thomasováczi hidfőt foglalta el csekély ellenállás után, s Thomasováczot fölgyujtatta.

Klap. Nat. II. 70—73. l. Rüst. I. 127. 128. l. Vah. III. 4. 84. l. Közl. 196. sz. P. H. 245. sz. A hiv. jel. még Szil.-nál F. Tört. 262. — A Serb. 224. l. azt állitja, hogy Allibunár elvesztése után Jarkováczná1 Kničanin támadta s verte meg a magyarokat, kik ezuttal 9 ágyut s 7 lőszer-kocsit vesztettek volna. Suplikácz, e könyv czélzata szerint ismét nem emlittetik. — Damjanics e szép győzelmét nem tudta használni, mert a helyett, hogy nyomon üzné elleneit, szabadon hagyta vonulni fészkökbe, Pancsovára. Átalában forradalmi vezéreink soh'sem birták kellően megérteni azt a nagy igazságot, hogy a győzelemnek az ellenség öldözése adja meg igazi becsét, s a nélkül a vérontásnak pillanatnyi előnynél nincs egyéb eredménye.

Decz. 16. Szombat.

Kossuth a guerilla-harczot elrendeli. „Az udvari kamarilla" Ferdinánd lemondása mellett kimondta azon szándokát, hogy „Magyarországot nemzeti és országos önállásá-

től meg akarja fosztani, s az ausztriai birodalomba provinczia gyanánt beleolvasztani, s a magyar nemzetnek vagy harczot kell vivni országos léteeért... vagy alá kell irni kitöröltetését a nemzetek sorából, s országos létéről le kell mondania." Azért védnünk kell magunkat. Nemzetünk ellenségei e napokban vették s veszik foganatba azon tervet, hogy „9 oldalról" támadják meg hazánkat. Bár seregeink délen győzelmeket vivnak ki, de miután S i m u n i c h Nádast bevette, s ez által Pozsony tarthatatlan ponttá vált, és a határszél védelmét fel kell adni: a harczot az ország belsejében folytatni. Most fejtse ki azért a nemzet minden erejét. S e végből a megyei hatóságoknak megparancsoltatik, hogy alakitsanak önkéntes vállalkozókból gyalog és lovas mozgó nemzetőrségi vagyis guerilla csapatokat, melyek a portyázásokra s harczi mozdulatokba begyakoraltassanak, s az ellenség beütésekor házi tüzhelyök védelmére készen álljanak. Zsoldot a guerillák az országtól fognak kapni, lóval és fegyverrel azonban magok lássák el magokat.

K ö z l. 190. sz. Decz. 18-ról Kossuth a querillákra vonatkozólag meghagyja, hogy a vezérek választása a fő- vagy alispánt vagy a kormánybiztost illesse, hogy a ki 100 embert összegyüjt, századosi, a ki 200-at, őrnagyi illetményt kapjon, s hogy a querilláknak rendeltetésök nem az ágyuk elibe állani, hanem az ellenséget „mint a hangya körülkeringeni", véletlen meglepni, minduntalan nyugtalanitni, szállitmányait eltogdosni stb. (A rend. P. H. 244. sz).

P a r n d o r f i ütközet. Windisch-Grätz altábornagy főerejével reggeli 9. órakor Brucknál átlépi a Lajthát, s ezzel a magyar őrvonalat egy csapással felbontja. A főtámadást d. e. 11. órakor a p a r n d o r f i magaslatokon elhelyezkedett Z i c h y Lipót alezredes (3 zászlóalj s 12 ágyu) ellen J e l l a č i ć bán (11 ezer ember) intézi, kinek erős ágyutüze elől csekély számu gyalogjaink csakhamar meghátrálnak, s a visszavonulási utat eltévesztve M o s o n y helyett N e z i d e r b e futnak. Kmety és Pöltenberg hősiességök a futó had utja födözésében. Veszteségünk 20 halott, 20 sebesült s 25 fogoly. Jellačić éjszakára Féltoronyt és Miklósfalvát szállja meg.

G ö r g. I. 122. 123. l. W i n t. 27—33. l. R ü s t. I. 159. l. K l a p. Nat. I. 193. l. K ö z l. 200. sz. (hely és nap hibásan). W i n-

disch-Grätz ekkori hadereje. 1. (Jellačić) hadtest: 15 zászlóalj, 20 lovas század s 54 ágyu. 2. (Wrbna) hadtest: $15^{4}/_{6}$ zászlóalj, 7 l. század és 54 ágyu. Tartalék (Serbelloni) hadtest: $8^{5}/_{6}$ zászlóalj, 25 l. század és 108 ágyu. Összesen $39^{1}/_{2}$ zászlóalj, 52 l. század s 216 ágyu, vagyis 36,911 gyalog és 6,202 lovas. — Görgei decz. 17-én teljesen elhagyja Pozsonyt, hol nov. 1-óta serege állandó főhadi szálláson volt. A tábornok mihelyt átvette a főparancsnokságot, azon tervvel lépett fel a kormány előtt, hogy Pozsonyt, mely nem védhető pont, el kell hagyni, hogy a Duna jobb partján a főerő huzódjon vissza Győrig, elócsapatait Mosonyig nyujtván, a bal parton pedig Pozsonyt s a fehérhegységi főátjárásokat egyes erős csapatokkal kell megrakni, melyek tulnyomó erőtől szorongattatva Lipótvárra és Komáromra vonulhatnak vissza, ezalatt pedig a kormány és országgyülés székhelyét Pestről a Tisza mögé kell áttenni, hol a rendes katonák és hadszerek szaporitására minden erőt ki kell fejteni. E tervet azonban a kormány elvetette, s a hadvezérnek kötelességévé tevé a határt megrakni és védeni, miután ezt a kedélyek megnyugtatására s a nép lelkesedésének fenntartására is okvetlenül szükségesnek tartotta. Görgei leszavaztatván, arra fordítá gondjait, hogy seregét ujra szervezhesse, vagyis a nemzetőr és önkéntes hadcsapatokat feloszlathassa, s belőlök rendes honvédzászlóaljakat alakíthasson. Azonban ebbeli törekvései közben igen sok akadályokkal kelle küzdenie. Számos nemzetőrök kijelentették, hogy miután szolgálati idejök letelt, haza akarnak menni. Görgei ezeket elbocsátá, sőt a többi önkénteseket és nemzetőröket is el akarta küldeni, kik rendes honvédek lenni vonakodtak. Kossuth ezt nem engedé meg, sőt ujabb önkéntes csapatokat is szerveztetett, ugy vélekedvén, hogy „a lelkesedés magában is elég a rendet, a hadi fáradalmak türését, az engedelmességet és a fegyelmet kipótolni" (s ezen nézetétől csak a kassai tanuságok után tért el, decz. 13. szózatában kijelentvén, hogy „a gyakorlat és fegyelem hiányát a hazafiui lelkesedés nem egészen pótolhatja"). A hazájukba visszatért önkéntes és nemzetőr csapatok tisztei legnagyobb részt maradtak, de olyan igényekkel, hogy a honvédek közt is hasonló rangban alkalmaztassanak. Görgei ennek ellene szögezé magát. Ekkor sokan Pestre mentek, hol az ohajtott foku kinevezést megkapták. Kossuth felhatalmazta Görgeit, hogy tiszteket nevezhessen ki századosokon alul. A honvédelmi bizottmány e jogtól megfosztá, s a főparancsnoknak csupán azon előjogát hagyta meg, hogy századosokon felüli fokozatokra egyéneket ajánlhasson, s Nádosy és Mészáros utján maga eszközlé a kinevezéseket, de annyi tévesztéssel és személyválogatással, hogy Görgei nem győzött ellene tiltakozni; (ide vonatkozó levelei: Görg. I. 99—112. l.). Ő különösen sürgeté, hogy senki honvédtisztté kellő hadi képzettség hiányában ki ne neveztessék, minek végre engedett a kormány, s a decz. 5-ki Közlönyben közzétette, hogy „senki főtisztségre a honvédseregnél nem alkalmaztatik, sem előlépte-

tésre számot nem tarthat, hacsak a kirendelt előleges bizottmány előtt képességéről a próbát le nem tette." Fegyver, lábbeli, ruha és fehér nemű a táborba küldött honvédek egy részénél teljesen hiányzott, az önkéntes csapatok pedig miután csak egy pár fehérnemüjök volt, egészen eltetvesedtek, s e miatt sokan betegséget kaptak, ezenkivül a táborban a kholera is dühöngött, oly mérvben, hogy nov. 17-ig 29 beteg közül 11 meghalt. De leginkább bántotta az uj fővezért, hogy seregének elhelyezése körül jog nem engedtetett neki, s oly terv végrehajtására itéltetett, melyet maga alapjában hibásnak tartott. Észrevévén, hogy Kossuth katonai dolgokban leginkább a honvédelmi bizottmány befolyása alatt áll, azon ajánlatot tette neki, legyen diktátor, a midőn a fősereghez jövén, nala befolyását megalapitni reménylé. A levél azonban, melyben Kossuthtot e lépésre birni kisérlé, (megvan G ö r g. I. 99—103. l. és M é s z.-nál 24—28. l.), oly homályosan és hiányos indokolással volt szerkesztve, hogy Kossuth abból a nagy lépés megtételére egyátalában nem merithetett elég alapot, s elég volt, ha a sorok közt kitudta olvasni, hogy ő ott diktátorsággal van megkinálva, miután a tárgyalás nyilván a hadpararancsnok jogkörének szélesbitése körül forgott, de nem Kossuth személyéről. A határvonal őrizésének mindazáltal meg volt az az eredménye, hogy Windisch-Grätz, mint maga is bevallja, kinos bizonytalanságban söt teljes tudatlanságban volt a magyar kormány hadereje, hadi készületeinek mibenléte s katonáink elhelyezése körül, miután a magyarok közül kémeket pénzért sem kaphatott. (W i n t. 19. 26. l.).

P e t r i c h e v i c h H o r v á t h ezredes cs. portyázó csapata (mintegy 2 zászlóalj gyalog, 2 osztály lovas és 6 ágyu) déltájon megszállja S o p r o n t, miután előbb az előőrsi huszárokat a város előtt rövid ideig tartó viadalban elkergette. Veszteség mindkét részen néhány halott és sebesült.

P. H. 250. sz. W i n t. 64. l. K ö z l. 200. sz.

N a g y s z o m b a t h i ütközet. S i m u n i c h osztrák tábornok G u y o n ezredest délután a város előtt tulnyomó erővel véletlenül megtámadja. Guyon merész, de czéltalan hősiességgel komoly ütközetbe bocsátkozik, s a város utczáin is harczol, miközben a tüzérek nagyobb része ágyui mellett elhull, mignem két órai véres közdelem után a magyar sereg egy része S z e r e d nek, másika C z i f f e rnek veszi futását. P u s z t e r n i k táborkari főnök, és M a k k tüzér-őrnagy. Veszteségünk holtakon

és sebesültekeu kivül 798 fogoly, 5 ágyu s 1 zászló, osztrákoknál 1 halott, 38 sebesült.

W i n t. 43—46. l. R ü s t l. 159. l. K l a p. Nat. l. 106. K ö z l. 194. P. H. 250. sz. E veszteség hire, mely a budaméri vereségére nyomban következett, a közhangulatban ismét nagy rémületet idézett elő. A lapok egy ideig semmi tudósitást sem hoztak róla, a félelmes hir azonban titkon terjengett, s K o s s u t h decz. 22-én az elcsüggedésnek elejét veendő, jelentést bocsátott közre a hadügyek állásáról, melyben, a feldunai hadsereg visszavonulását gondosan elpalástolván, egyes harczosok vitézi tetteit sorolja elő, oly hangon, mely annak idejében megtette jó hatását, habár most, 18 év mulva, sajátságosnak tünik is fel. E jelentésben áll: „a honvédelmi bizottmány elnöke magasztos örömmel bocsátja köztudomásra seregünk bámulatos vitézségeinek egyes tényeit, melyeket a feldunai hadsereg segédétől, mint erre hivatalosan megbizottól épen most vett kezéhez; oly tényeket fog ezek közt olvasni a közönség, minők a világ hadi történetében csak igen gyéren s mint világszerte bámult ritkaságok jelennek meg. Nem, e nemzet igazságos ügyében nem veszitett“ stb. stb. „A feldunai hadsereg fővezérsége meg fogja tenni a f. h. 16-ka óta történtekről a részletes és kiegészitő jelentést. Egyelőre néhány elöleges adatok. 16-án egy gyalog zászlóalj — Ineczédynek 14. sz. honvédei — az ellenségnek egy zászlóalj közeledő lovasságát irtóztató kiáltás közt szuronynyal rohanták meg és megszalasztották.“ (Jegyzet alól: „Ez csaknem hallatlan bátorság. Ily tettet csak D e s a i x vitt véghez Egyptusban a pyramisoknál, melyekre N a p o l e o n e szavakkal mutatott: k a t o n á k, 40 s z á z a d n é z a l á r e á t o k! — Kossuth Lajos“). „Egy zászlóalj huszár a 10-ik ezredből K y p k e ö r nagy alatt, körülkeritve keresztül vágta magát egy egész d r a g o n y o s e z r e d e n.“ (Jegyzet alól: „Ehez hasonló tényt a magyar histórián kivül alig ismerünk. K. L.“). „Kmety őrnagy 23-ik honvéd zászlóaljával az ellenség 10,000-nyi gyalogságának visszaverését merénylette megkisérteni. Egy Vilmos-huszár közvitéz egy ellenséges tisztet fogott. A fiatal legényke pardont kért, és a magyar közvitéz azt mondta neki jó németséggel: „Eredj pokolba gyáva, nekünk ugysem árthatsz.“ (Jegyzet alól: „Óhajtom, hogy kitudassék ezen vitéz huszár neve. K. L.“). „A mi következik nagyszerü. N.-S z o m b a t h ban a nádasi dandár, Guyon ezredes, Pusztelnik vezérkari őrnagy és Makk tüzérőrnagy alatt, 1,700 emberünk 15,000 ellenség ellen, s z u r o n y v i a d a l b a n s z e m t ü l - s z e m b e, m e l l m e l l i r á n t 5 e g é s z ó r a h o s s z a t t a r t o t t a m a g á t. Elesett közel fele, a többi keresztül vágta magát. Az Erneszt-zászlóaljnak zászló őrző százada ott fekszik lobogója mellett, mely csak a század utólsó emberével tudott elesni.“ (Alól jegyzet: „A haza leborul szent emléktek előtt dicső vitézek! Kiontott szent véretek az enyészet átka gyanánt hulland vissza az igazságos egekről az ollmützi kamarilla nép, gyilkos fejére; melyeknek legjobbika sem ér fel egy cseppel

kiontott véretekből. Társaitok, s az egész nemzet meg fogja boszulni halálotokat. Hiszen még van Isten az egekben, s kell hogy elkövetkezzék a támadások hajnala. A nemzet imádkozik emlékezetetökért. A fővezér keresse össze neveiteket, s a földön, melyet véretekkel megszenteltetek, egy nagyszerü nemzeti emléknek kell emeltetni. Addig némuljon el az öröm minden magyar ajakról, mig N.-Szombath szent földét a gaz ellenség körmei közül ki nem ragadtuk, s bosszut nem állunk e gyilkosaitokon. Ha kinek az elestek közül családja van, jelentse magát a kormánynál, ők a nemzet fogadott gyermekeivé lesznek. K. L." stb stb. A képviselőket is gyász ünnepély tartására hivta fel a kormány elnök, s decz. 28-án a harczban elestekért Buda-Pest minden templomában ünnepélyesen engesztelő szent misét szolgáltattak ki. A dolgot még különösebb szinben tünteti fel, azon tény, melyet Levithschnigg emlit, hogy t. i. az Ernesztzászlóaljbeliek, kiket Kossuth, mint elesteket égig magasztal és meggyászoltat, el nem estek, hanem a harcz kezdetén megadták magokat, s zászlóstól együtt átmentek az osztrákokhoz, kik azokat Olaszországba küldték. (Lev. I. 59. II. 107. l.) S valóban Windisch-Grätz nagy számu elesteinkről egy szóval sem emlékezik, ellenben a 798 fogolyt csak ugy lehet megérteni, ha azok alatt az Erneszt-zászlóaljbelieket gondoljuk.

Dadacs. százados két század határőr s több ezer oláh felkelő élén Resicza bányavárost megtámadja, a városi nemzetőrök (mintegy 400-an) azonban támogatva egy oraviczai önkéntes század (Asboth) által, fegyvert ragadnak, s győzelemmel visszaverik a támadókat.

Közl. 197. sz. Lev. I. 180. l. (a cs. százados neve: Déda)

Decz. 17. Vasárnap.

Berger várparancsnok Aradvárosra 101 ágyulövést tétet, miközben a várat felszabadító osztrák hadtest Temesvárra visszaindul.

Közl. 197. sz. P. H. 252. sz. Klap. Nat. II. 155. l. (decz. 16. 17).

Decz. 18. Hétfő.

Görgei tábornok az üldözésére kelt Jellačić bán elött utó hadával Mosonynál állást vesz, s erős ágyutüzével, és az ellenséges jobbszárnyra törő 2 osztály Vilmos-huszársággal

a bánt előnyomulásában feltartóztatja s visszaveri. Ütközet után pedig főerejével még azon éjjel megkezdi elvonulását Győr felé, melyet másnap ér el.

Görg. I. 124—127. l. Wint. 38. l. Klap. Nat. I. 108. l. Közl. 194. sz. P. H. 245. 246. sz. A fentebbi harczról Görgei hamarjában egy magán levelet ir Kossuthhoz, melyben az ütközet eredménye felől meglehetős könnyelmüséggel nyilatkozik. Kossuth e levelet, mint hivatalos tudósitást kinyomatja, melylyel felejthetetlen bosszuságot okozott Görgeinek. A kedvező eredményü harcz egyébbiránt a csüggedt honvédekre, kik ezuttal az ellenség futását látták, igen jó és bátoritó hatással volt.

Urbán alezredes (9 század gyalog, 1 század lovas, s 5 ágyu) Baumgarten alezredest (bihari nemzetőrök, 3 szakasz honvéd, s 40 olasz lovas) Almás felől Börvénynél Kolozsmegyében megtámadja, s rövid küzdelem után Csucsához visszaveri. Baumgarten itt egy század erősitést nyervén, ujra előnyomul s ellenfelét visszaveri, a további harczot azonban lőszerhiány miatt kénytelen abbanhagyni.

P. H. 253. sz. Czetz. Klap.-nál Nat. II. 218. l. Czetz B. 97. l. Köv. E. T. 140. l.

Decz. 19. Kedd.

Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök jelenti, hogy Beöthy Ödön erdélyi „teljhatalmu országos biztosnak" van kinevezve, kinek hatósága alá még Szabolcs, Bihar, Szatmármegyék, a Hajdu-kerület, a Részek- és a Bem vezérlete alatt harczoló sereg is tartozik. Vay Miklós királyi biztos s az eddigi kormánybiztosok hatalma megszüntettetik. Az uj biztosnak az illető polgári és katonai hatóságok föltétlen és kész engedelmességgel tartoznak.

A rendelet P. H. 245. sz. Kolozsvár feladása után egy a többitől különvált székely zászlóalj (Tolnay őrnagy alatt) Bánfi-Hunyadról Kossuthhoz követeket küldött, kik őt az erdélyi dolgok állásáról felvilágositották, s tőle Madarász, Nyáry. Csány vagy Beöthy személyében kinevezendő kormánybiztost kértek (nov. 23. Pest). A kormányelnök azonban a nevezett egyéneket maga sem nélkülözheté, s Erdélybe Pálfyt ajánlá, kit még azon este ki is nevezett. A küldöttek

nem tartották alkalmasnak Pálfyt, ki, bár az állást egyelőre elvállalta, azt nem is foglalta el. (H o n v. 126. sz). Beöthy uj hivatala elfoglalására N. Váradról decz. 23-án indult el. (K ö z l. 203. sz). Vay Kolozsvár feladása óta minden népszerüségét elvesztette. Egy kormánybiztos rendeletéből a bihari lovasok már ki is indultak elfogására, Kossuth azonban a bárót állásában megerősítette (P. H. 223.), s ő még decz. 7-én is Czetz főhadi szállásán volt Szilágy-Somlyóban. (Hiv. tud. K ö z l. 189. sz). Később azonban a honvédelmi bizottmány az akkori közvélemény árját követvén, keresetet inditott ellene (K ö z l. a H o n v.-ben 37. sz), habár a báróval a császáriak még kevésbé voltak megelégedve. (Ezek vádjait l. S o m m. 1—6. l.).

B a t t h y á n y Kázmér eszéki kormánybiztos R á c z és V e l s őrnagyokkal (összesen mintegy 2 zászlóalj s 8 ágyu) d. u. 1. órakor C s e p i n nél Veröczemegyében a horvátok elsánczolt táborát két oldalról támadtatja meg. A mieink az erdőt (T e n y e felől), a sánczokat, s a falu egy részét erős ellenállás után elfoglalják, a czukorgyárt s több épületeket azonban siker nélkül veszik ostrom alá, végre esteli 5—6. óra közt elfoglalt hadállásaikat is feladva, a kényszerszemléből fáradtan visszatérnek. Vesztetégünk 12 halott, 11 sebesült, s 16 elszéledt ember. Az elesettek közt V á s á r h e l y i István százados, a H u n y a d y csapat parancsnoka.

Hiv. jel. P. H. 250. sz.

C s u c s a i ü t k ö z e t. W a r d e n e r osztrák tábornok a Körösön át Kis-Sebes és Csucsa közt Kolozsmegyében R i e z k ó ezredes jobbszárnyát megtámadja, a 11. zászlóalj azonban az osztrák gyalogokat ismételt izben visszaveri. Nem messze e helytől a magyar középen D o b a y őrnagy küzd, s az ágyuira rohanó lovasok támadását szintén visszaveri. Miután B a u m g a r t e n ezredes a B ö r v é n y völgyben Urbánt s az oláhokat, mint tegnap, ma is győzedelmesen feltartoztatá, Riezkó mindenütt tulnyomóságra jut.

L. a decz. 18. alatt B ö r v é n y h e z i d é z e t t k u t f ő k e t, és K ö z l. 203. sz. P. H. 245. 250. 253. sz. Ez utolsó helyen a P e s t. Z e i t. után van közölve a harcz leirása, ugy látszik szemtanu tollából. Miután uj részleteket is ád, tartalmát ide jegyezzük. „Decz 19-én korán alezredes B a u m g a r t e n egy századot kiküldött az ellenséget fölkeresni, s félszázadot K r a s z n a felé küldött, szétverni az ott gyülekező

oláhságot, hol 46-ot elfogtak... A fákkal bevágott uton találták őket a mieink, hol erősen tüzelni kezdettek. A mieink néhány száz lépésre visszavonultak először, a nagyobb számu ellenség elől, de félszázaddal erősülvén, s két kartácslövést tévén a mieink, az ellenség engedni kénytelen volt, s mi győztünk. Ez alkalommal azonban derék alezredesünk Baumgarten térdén lövést kapott, s a parancsnokságot kénytelen volt Schöneckernek (nemzetőr százados) átadni... 19-én Csucsa és Kis-Sebes közti előőrseink is megtámadtattak Wardener tábornok serege által, s csak egy szakaszból állván, visszanyomattak. Félszázad küldetett segitségül; — s ez az ellenséget rohammal támadta meg. A roham erős volt, mindazáltal a mieinknek engedni kellett. Visszavonulás közben feltartatván, nagy kárt tőnek az ellenségben. Itt lőtték meg St. Quentin őrnagyukat, mire az ellenség visszavonult, s a mieink Dobay vitéz százados vezérlete alatt, ki két sebet kapot, s még sem hagyta el a harcztért, visszafoglalák előbbi állomásukat. A foglyok által tudta meg R i c z k ó ezredes, ezen szárny vezére, hogy másnap erősebb ellenséges megtámadás van készülőben. Igen gyengének érezvén a tulnyomó ellenséges erő ellen kifáradt hadunkat, éjjel az ágyukkal visszavonult. Ezen elsietett visszavonulást rosz néven vették neki" (v. ö. Közl. 203. sz.) „s más parancsnok tétetett helyébe, habár a sereg decz. 21-én ismét elfoglalta előbbi állását." Baumgarten e harcz után sánta maradt. Forradalom után B. Pestre került, s az alagut titkára lett. Holttestét 1861. jan. 28-án fogták ki az Aldunasoron a Dunából. (P. N a p l ó 1861. 24. 25. sz).

B i n d e r osztrák őrnagy és M i k á s fölkelt oláhsága (mintegy 10 ezer ember) S i b ó nál K.-Szolnokban K e m é n y Farkas őrnagygyal és K i s s Sándorral harczol. Utóbbiaknak Czetz alezredes és B e t h l e n Gergely százados érkeznek segitségökre. Végre Mikes ezredes jól irányzott lövései folytán az ellenséges csapatok elhuzódnak. Másnap

Decz. 20. Szerda.

C z e t z alezredes S z u r d o k nál személyesen vezeti a támadást. A székelyek bátran nyomulnak a magaslatokon állást vett ellenségre, de annak lövései miatt nem sokra boldogulhatnak. M i k e s ezredes ekkor hátrálást szinlelve, az A l m á s patakon keresztül vezeti csapatait. Az ellenség leszáll a völgybe. C z e t z pedig a patak magasan fekvő balpartjára ágyukat vonat fel, s mig ezekből lövet, a hálóba került ellenség háta mögé egy székely csapatot rendel. Ezt megpillantva, féktelen szala-

dásnak ered az oláhság, miközben a Mátyás-huszárok nagy vérontást visznek véghez köztük.

L. a decz. 18. alatt Börvényhez idézett kutfőket. Ezen ütközet leirását leginkább Czetz könyve után szerkeztettük. Ugyancsak Czetztől ered P. H. 250. sz.-ban lévő hiv. jelentés, mely decz. 20-ról a Szamos völgyének megtisztitását ekkép irja le: „A működő sereg, mely egy zászlóalj székely, 1 osztály Mátyás-huszár, 1 század erdélyi nemzetőr, és 2 ágyuból állt, reggel 6. órakor indult Sibóról, a többi sereg és 2 ágyu Sibó fedezésére hátramaradt. Az előcsapatot Bethlen Gergely őrnagy, a középcsapatot Mikes ezredes, a tartalékot pedig Kemény Farkas őrnagy vezeté. Az előcsapat bátran nyomult előre, ezalatt egy osztály Mátyás-huszár Szabó Ferdinánd vezérlete alatt Borzovát elfoglalta és felgyujtá, s az ellenség Szurdok és a közte fekvő halmokat, a Szamos balpartjait megszállotta, és Juhász százados, az ellen háta megé Tihó elfoglalására és felgyujtására, hogy sehol se legyen az ellenségnek maradata, küldetett. A csata itt megkezdetett, az ellenség erősen tartá magát, száma 9—10 ezerből állott a népfelkeléssel együtt, s félóra mulva a tér mienk volt; két székely ezredbeli közvitéz nehéz, a tüzmester és a tudósitó táborkari főnök könyü sebet kapott. Az ellenség a legvadabb futással rohant szét az erdőbe, Horváth ezredes egy eskadron huszárral ment üzésökre, mi az ellenség zavarodását még inkább emelé; a gyalogság benyomult minden akadályok daczára az ellenség falvaiba, és azokat felgyujtá. Kitüntették magokat.“ stb. stb.

Bogsánt az osztrákok a magyar őrségtől véres küzdelem után elfoglalják.

Klap. Nat. II. 76. l.

Decz. 21. Csütörtök.

A honvédelmi bizottmány hadseregi parancsot bocsát ki, melyben az alszázadosi, kissebb diju hadnagyi, hadirnoki és hadfi (kadet) tisztségeket az egész magyar hadseregben eltörli, s a sor- és honvédhadak egyenlő lábra állitásának elvéből kiindulva, a katonai zsoldot megszabja, eltörölvén a sorhadnál eddig fennálló illetményeket, s az egyes hadosztályok részére márczius óta ideiglenesen megengedett hadipótlékokat. A tiszti fizetés a jelenlegi háboru idejére következőleg állapittatik meg. A tábornoknak jár havi 560 s évi 6,720 frt dij, s ezenkivül havonként 340 frt, vagyis évenként 4,080 frt. vendégpénz,

s igy teszen minden járandósága együtt havi 1000 vagy évi 12,000 frtot. Tüzérségnél, lovasságnál, és gyalogságnál következők a havidijak: ezredes 420, 250, 250 forint; alezredes 250, 184, 184 frt; őrnagy 195,150,150 frt; százados 150,120,120 frt; főhadnagy 80, 62, 62 frt; alhadnagy 60, 58, 58 frt. Az évi dijak pedig következők: ezredes 5040, 3000, 3000 frt; alezredes 3000, 2208, 2208 frt; őrnagy 2340, 1800, 1800 frt; százados 1800, 1440, 1440 frt; főhadnagy 960,744,744 frt; alhadnagy 720, 696, 696 frt. Ezen illetmények 1849. jan-tól fogva számittatnak.

Közl. 198. sz. Az illetményi kimutatásról szóló egész munkálat későbbre igértetett közzététetni, a hátra lévő rész azonban előttem, ki ezen időből a hivatalos lap mindenik számát nem birom, ismeretlen. A nemzetőrségnél az őrnagyok előléptettetvén, addigi járandóságuknál (vidéken 91, Buda-Pesten 100 frt) nagyobb dijt nem kaptak, miután az állam csak az őrnagyi és segédtiszti fizetéseket vállalta magára, s a nagyobb kitüntetések csupán czimzetesek voltak. Hasonló elv állott a nemzetőri segédtisztekre is, kik bármely rangfokozatban mindenkor csak a kiszabott egyforma illetményeket huzták. (Közl. 168. sz). A harczban bénultak nyugdijazását l. decz. 23.

Ormai Norbert őrnagy a kormány által honvéd vadászezred alakitására hatalmaztatván fel, felszólitást intéz „Magyarország lövészeihez". s „az emberiség, a drága haza, dicső Kossuth Lajosunk nevében" hivja fel őket, hogy ezen uj ezredbe álljanak be. Föltételek: a teljes fölszerelésen kivül 20 frtnyi foglalópénz, s ha valaki lővegyvert is hoz, másik 20 frt váltságdij. A zsold 1 vadásznál naponkint 16 kr és kenyér, 1 alvadásznál 24 kr. és kenyér, 1 fővadásznál 30 kr. és kenyér.

Közl. 198. vagyis decz. 25. sz.

Gioberti szárd miniszterelnök, Splényi Lajosnak, a magyar kormány követének Turinban, kinyilatkoztatja, hogy az olasz kormány elismeri Magyarország függetlenségét, s vele szövetségre lépni hajlandó, mi czélból Monti grófot követül küldi Pestre, ki a Magyarországban lévő olasz katonaságot is felhivandja a magyarokhoz csatlakozásra, — ezen kivül a miniszterelnök a felől is biztositja Splényit, hogy a Radecz-

ky zászlóitól elpártolandó magyar katonák, ha Piemontba mennek, szives fogadtatásban részesülendnek. V. ö. 1849. febr. 13.

Függ. II. 55. l. Az olasz kormánynyal Teleki László létesítette a diplomatikai összeköttetést, Ricci Albert Párizsban lévő olasz követ utján, ki már nov. 22-én kijelenté, hogy kormánya a Lombárd-Velenczéből átszökő magyar katonák hazajuthatását Piemonton keresztül elő fogja segiteni, s hogy ennek megkönyebbitésére jó lenne, hogyha Teleki egy magyar ügynököt utasitana Turinba. Teleki igy küldte oda Splényi kapitányt, kit a piemonti miniszterelnök decz. 10-én fogadott. (Az Olaszországban lévő katonák megszöktetésére tett kisérleteket l. Függ. i. h. V. ö. Frey. III. 45. l.)

Decz. 22. Péntek.

Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök harczi felhivást intéz Magyarország népeihez, melyben a megcsalatott nemzeten elkövetett iszonyuságokat elsorolván, s az ország szorongatott helyzetét lefestvén, hazája és szabadsága védelmére tömeges fölkelésre és katonai szolgálatra hivja föl a népet. E kiáltvány igy kezdődik: „Magyarország népeihez! A mindenható Isten, a népek Istenének nevében. Ámen." s igy végződik: „Fel Isten nevében, ti a népek milliói! Velünk a jó ügy, igazság, velünk az Isten!" Benne a kormány a harczban megbénultak számára következő, szabad tetszés szerint választandó jutalmakat igér: holtig való ellátás, vagy 10 hold örökös földbirtok, vagy 1,000 pfrt. — Egyszersmint a kormányelnök minden vallás felekezet papságának meghagyja, hogy e kiáltványt a nép előtt szószékből felolvassák, a polgári törvény hatóságoknak pedig megparancsolja, hogy, „miután a magyar nemzet ellen irtó háboru foly", az országgyülés által megajánlott 200 ezer ujonczból rájok eső illeték hátralékát haladék nélkül kiállitván, Pestre küldjék, hogy itt az ujonczok fölszereltetvén, harczra indulhassanak.

Közl. 198. 197. sz. Az 1849. évi márcz. 11-én elrendeli a honvédelmi bizottmány, hogy a harczban elesett honvédek özvegyei is nyugdijat huzzanak az államtól, nevezetesen 4, 6 vagy 8 pkrt naponként, a szerint a mint az elesett férj, — közlegény, tizedes vagy őrmester volt.

Gál Sándor százados az osztrák tisztektől vezetett fölke-

lőket Miklósvárnál megveri, s Háromszék határából kikergetvén „Pach“-ig üzi.

Honv. 88. sz. (A fenebbi „Pach“ sem a Gámán-féle, sem a n.-szebeni 3 nyelvü helynévtárban, sem Lipszky térképén nem található, s alatta talán Magyarost (Nüssbach) kell érteni).

Decz. 23. Szombat.

Bem tábornok Jablonszki osztrák ezredest Dézsnél váratlanul megtámadja, s kemény tüzelés és ezt követő szuronyharcz után Besztercze felé üzi. Tóth alezredes.

Czetz B. 104. l. Klap. Nat. II. 226. l. Rüst I. 137. l. — Kővári szerint (E. T. 141.) Bem, decz. 22-én Kápolnánál harczolt „Jabloneczi“-val.

Decz. 24. Vasárnap.

Schurtter tábornok Zsombori ezredes felkelő székelyeit Hidvégnél Marosszéken első támadásra szétkergeti.

Kőv. E. T. 154. l. Somm. VIII. l. v. ö. decz. 28.

Decz. 25. Karács. Hétfő.

Kolozsvár visszafoglalása. Bem tábornok Apahida felől Erdély fővárosa előtt véletlenül megjelen, honnan a meglepett gyönge őrség pár ágyulövés után, néhány száz emberének s podgyásza egy részének hátrahagyásával, Felekre menekül.

Kőv. E. T. 141. l. Kem. N.-Eny. 150. 195. l. Czetz B. 185. l. Közl. 203. sz 1849. 16. sz. Szil. F. Tört. 283. l. Lev. I. 158. l. Rüst. I. 137. l. (decz. 26.) Klap. Nat. II. 229. l. (decz. 23).

Decz. 26. Karács. Kedd.

A n.-szebeni hadparancsnokság a románok kegyetlenségei és dulásai ellen rendeletet ád ki, megparancsolván, hogy a felkelők a rablással és gyilkolással felhagyjanak, különben rögtönbiróság elé fognak állittatni.

Kőv. E. T. 143. l. E rendeletnek, melyhez hasonló már okt.

26. és 3-án, ugyszintén decz. 15-én is bocsáttatott ki, miután a fenyegetés nem foganatosíttatott, teljességgel semmi haszna sem lett. A „római nép" folytatta vandalságait.

Decz. 27. Szerda.

Ferencz József császár Stadion ellenjegyzésével Ollmützben kelt kéziratok szerint Rajačić érsek „érdemei", mint szintén „a hü és vitéz szerb nép" iránti tekintetből az ősi pátriárkaságot helyreállitja, s az érseket a pátriárka meltóságával fölruházza, továbbá Suplikátz cs. tábornok szerb vajdává lett elválasztatását megerősiti, igéretet tévén egyszersmint, hogy a béke helyreálltával „a szerb nemzet" belkormányzatát, az egyenjoguság alapján rendeztetni fogja.

Az okmányok Samml. Anh. 26. l. v. ö. Serb. 239. l. Ezen legfelsöbb megerősitések képezték a választ a máj. 13. és 15. karloviczi határozatokra. E határozatok szentesitése kinyerhetése végett a főbizottság ügynökei Ollmützben, mint láttuk, már régibb idő óta fáradoztak, az osztrák kormány azonban sokáig huzta halasztotta a dolgot. Minthogy honn az érsek volt az, a ki a dynastia, s az összbirodalom érdekeit képviselte, s a kormánynyal levelezett, a határozatok meg nem erősitéséért a szerbek őt kezdték kárhoztatni. Novemberben már hangos rosszaló hangok emelkedtek a főpap ellen, majd az ellenzék azzal fenyegetőzött, hogy a magyarokkal fog alkura lépni, még az érsek akarata ellenére is. Rajačić megrettenve egy jegyzéket (l. Serb. 232—237. l. kelt nélkül, csonkán) intézett az osztrák kormányhoz, melyben kereken kijelenti, hogy ő honfitársait tovább már nem tudja türtöztetni, s ha a megerősitések gyorsan ki nem adatnak „a szerb nemzet a magyar kormánynyal egyezkedik." Ezután jelentek meg a fentebbi okmányok.

Suplikátz István cs. tábornok s szerb vajda Pancsován szélhüdés következtében hirtelen meghal.

Serb. 240. l. Rajačić e végzetes balesetnek hirét vévén, rögtön Thodorović tábornokért küld, ki jan. 3-án mint praesumptiv vajda, a szerb hadak parancsnokságát átveszi. (Thodorović azonban sem czimzetes, sem valódi vajda nem volt, s Klapka és a Függ. Harcz. II. 326. l. irója hibáznak, midőn őt vajdának irják, sőt ki is neveztetik. V. ö. az 1861. szerb skupst. feliratát P. N. 108. sz. — hol világosan ki van mondva, hogy az „utolsó" vajda Suplikátz volt). A mozgalom főnökei közt azonban, kik az érsek politikájával s diktátori hatalmával már teljesen jól laktak, ekkor kitört a tovább már nem palástolható viszály.

Stratimirović Ollmützból hazaérkezve, igényt tartott a fővezérséghez. Az odbor nyilván pártjára kelt s átadta neki a főhatalmat. De az érsek ismét elfogatási rendeletet adott ki a nemzeti vezér ellen (jan. 21.), 8 nappal később pedig Karloviczot egy császári tiszt által ostromállapot alá helyezte. E miatt az ingerültség a legvégsőbb fokra hágott. Stratimirović már fegyveresen készült az érsek ellen, midőn ez a bizottság tagjait szép szerivel Temesvárba csalván, itt lemondásra birta (febr. 9, 10). Még azon hó folytán Windisch-Grätz vette kezéhez a délvidék kormányát. Szerb csapatok élére cs. tisztek állottak, a nemzeti szinek félretétettek, osztrák jelvényekkel cseréltettek ki, cs. katona tisztek a patriárka által megerősitett hatóságokat is feloszlatták s községenként tisztujitást tartottak, és mi mindezeknél több volt, haditörvények léptek életbe, épen ugy, mint a magyar vidékeken, s minden további tüntetés a nemzeti mozgalom érdekében lázadásnak bélyegeztetett. Végre a szerbek rémülésére ápr. 2-án az érsek is mint „császári biztos“ Mayerhofer tábornoknak, az uj hadikormányzónak rendeltetett alá. S ezzel a nemzeti mozgalom el volt nyomva és megalázva. A szerbek, midőn később a közéjök szorult Jellačić segélyt kért tőlök, nem lettek többé arra birhatók, hogy tömegesen fegyvert fogjanak.

Bem tábornok Kolozsvárról Erdély ellenséges érzelmü lakóihoz békekiáltványt intéz, melyben a multakért közbocsánatot igér, de egyszersmint kijelenti, hogy „az alkotmányszerü kormány ellen elkövetendő minden politikai vétkeket haditörvényileg fog büntettetni.“ A hadi tüzfegyverek beadása elrendeltetik.

A kiáltv. Szil.-nál F. Tört. 286. l. és Köv.-nál O. 133. l. E. békeszónak semmi jó eredménye sem lett. Beöthy kormánybiztos jan. 18-án egyik felhivását imigy kezdi: „A bünbocsánat meg nem termette a maga gyümölcseit. A vad elem dühöngve pusztit, ártatlan vérrel öntözi e földet... A főváros (Kolozsvár) közelében városok és falvak dőlnek romba.“ stb. (A felhiv. Honv. 15. sz).

Görgei tábornok éjjel (decz. 26. és 27. közt) elvonul Győrből s az ottani sánczokból, hol Windisch-Grätz cs. fővezér késedelmeskedése folytán 8 napot időzhetett. Estére Windisch-Grätz megszállja a várost, melynek kulcsaival Pálfy Mór őrnagyot a Fölséghez Ollmützbe küldi.

Görg. I. 128. 129. l. Wint. 54. 55. l. „Az egész dolog“ ugymond Kossuth, Győr odahagyását decz. 28-án a képviselőnek bejelentvén, „régibb terv következtében történt.“ A kormányelnök bámulatos

ügyességet fejtett ki ezen időben, hogy azon csüggedést, mely a magyar sereg palástolhatatlan hátrálása következtében a közhangulatra nehezedett, eloszlassa. A házat és a hirlapok hasábjait elárasztá apróbb győzelmek, egyes vitézi tettek, seregmozdulatok özönével, melyeket délről és Erdélyből kapott, s a harczi lelkesedést igen élénk szinben tünteté föl. V. ö. decz. 16. Nagy-Szombath.

Decz. 28. Csütörtök.

Görgei tábornok utóhadát, midőn épen utra indulni akart Ottinger vezérőrnagy (12 lovas század, s 6 ágyu) a Jellačić hadtestéből Bábolnánál Komárommegyében d. e. megtámadja. A meglepett huszárok rendetlen szaladásnak erednek, melylyel a zempléni önkéntes és porosz sorgyalogokat is zavarba hozzák. A futás Nagy-Igmándnál ér véget. Veszteségünk 300 halott, s 700 fogoly.

Görg. I. 130. l. Wint. 59. 60. l. Görgei hiv. jel. Szil.-nál F. Tört. 264. l. F. Férf. 14. l. levele Perczelhez Mész.-nál 40. l. V. ö. Frey. II. 211. l. (érdekes s talán történethü részletekkel).

A Forróul érkező Schlick tábornok Mészáros vezért d. u. Szikszó mögötti állodásában megtámadja. Kölcsönös ágyuzás után a jobbszárnyról előnyomulásra kirendelt huszárok az osztrákok gránátlövései előtt meghátrálnak. Ezalatt Pergen dandára is megérkezvén, a Hernád melletti magaslatokon felállitott magyar jobbszárnyat röppentyüiből oldalt lövi, s szintén hátranyomja. A magyar sereg, a nélkül, hogy a tulnyomó erőtül tartó Schlick üldözni merné, éjjel Miskolcz felé a Sajó mögé tétetik át. Veszteség az osztrákoknál 5 sebesült s 3 hiányzó, részünkön több.

Wint. 115—117. l. Klap. Nat. I. 178. 178. l. Schlick e harcz után Gönczre s innen jan. 1-én Kassára huzódott vissza, miközben a 20 R. foknyi zord hidegben csapatai rendkivül sokat szenvedtek. A menésrend az utazás alatt teljesen felbomlott, s kuszált tömegekben huzódtak egész zászlóaljak. Számtalanok kidőltek s hullottak az országut árkaiba, kik 2—3 nap mulva fagyott tagokkal vánszorogtak be Kassára, hol a kórházak nem fogadhatták be a betegeket, miután egyremásra mindenik zászlóaljból 70—80 embernek el volt fagyva egyik vagy másik tagja. (Koeziczka: Winter Camp. des Schlick Ollmütz 1850. Majláthnál II. 122. l). Kétségen kivül áll, hogy

e visszavonulás alatt, ha Mészáros ép oly mértékben, s ép oly helytelenül nem fél Schlicktől, mint Schlick Mészárostól, az osztrák hadtestet gyors üldözéssel meg lehetett volna semmisíteni.

A román nemzeti gyülés Siaguna püspök elnöklete alatt Ferdinánd lemondását tudomásul veszi, s az uj fejedelem trónra léptét „háromszoros Hoch!“ kiáltással üdvözli. Elhatározza: hogy „minden vármegyében, kerületben és széken“ uj tisztválasztások történjenek a nemzetiségek aránya szerint, „az anarkhia gyökereinek kipusztitása végett.“ A volt-földesurak és jobbágyok, a községek és magánosak, mint szintén a különböző nemzetiségek között lábra kapott egyenetlenségek, ugyszintén „az ellenségtől“ okozott károk megvizsgálása és kiegyenlitése végett bizottságot nevez ki. A 150 ezer mozgó „román gárda“ számára szuronyos fegyverek, s ezenkivül a nép számára 50 ezer puska beszerzéséről intézkedik „a nemzet rovására és hitelére.“ A községek és egyesek számára, hogy tüzelő fájuk legyen, bizonyos erdőségek kivágatását elrendeli, az unio, mint „minden a hazát érő nyomoruságok forrása“, s a „perfid“ kormányszék fennállása ellen tiltakozik, országgyülés tartását s nemzeti főnök választását kérelmezi, s óvást tesz afféle gyanusitások ellen, mintha a románok lázadók, elszakadásra, respublikára és kommunizmusra hajlandók lennének. V. ö. szept. 27. febr. 25.

A gyülés jegyzőkönyve Köv.-nál O. 137—142. l. E. T. 143. l.

Árapataki szerződés, Gedeon cs. tábornok és a háromszékiek közt. E szerint a szék Ferencz Józsefnek hódolati esküt tesz le, a 12. zászlóalj és a Kossuth-huszárok fegyvereiket leteszik, a volt székely katonák azonban megtartják, de az ellenségeskedéssel felhagynak. Gedeon a szék határán senkit el nem fogat, s az oláhokat oda be nem bocsátja.

Köv. E. T. 154. l. R. d. g. r. közlése. A hidvégi harcz (l. decz. 24.) után a székely fiuk legnagyobb része hazafutott „innepelni.“ Háromszékben semmit sem tudtak arról, hogy Bem Erdélybe elindult, sőt olyan hir terjedt el, mintha Windisch-Grätz már az egész Magyarországot meghódoltatta volna; igy kezdték a vezetők Gedeonnal az alkudozást. Jan. 2-án a szerződés kicseréltetett, 5-én a székely határőri

főtisztek Zsombori vezérlete alatt Brassóban jártak, s az esküt Gedeon kezébe letették, Jan. 6-án Puchner Medgyesről örömét fejezi ki a székely nemzet „megtérése" fölött, s a megtérteket „az összbirodalom minden nemzeteivel közös egyenjoguság" kilátásba helyezésével kecsegteti. (P. kiáltványa Köv.-nál O. 143. l). Azonban ezen öröm idöelötti volt. A székely önkéntesek s a nép nagy része eleitöl fogva semmit sem akartak tudni az egyezkedésről, fegyvereiket le nem tették, sőt „mire meghallák, hogy Erdővidéknek Háromszékhez tartozó részére fegyveres nép lopózott be, s a vashámorokat, melyeken ágyuit önteté, összerombolák: jan. 5-én . . . a szász földre rontottak, s hogy hámoraikért elégtételt vegyenek, Hermányt szuronynyal bevették s felprédálták." Gedeon, ki időközben katonái egy részét Puchnerhez küldte, elnézte a dolgot, hanem harmadnapra a székely falukból két-két öreg székelyt idézett kezesek gyanánt Brassóban, s az esküt a nép részéről is letétette. Párnap mulva a brassói ujságból Bem közelgetésének hire elterjed, majd a lengyel vezér biztosokat küld a székelyek felbároritására, midőn az egész szerződés feledékenységbe megy, a harczi készületek ismét megkezdődnek, az eldugott fegyverek előszedetnek, s a megömlesztett ágyuk ujra öntetnek. (V. ö. febr. 4).

Decz. 29. Péntek.

Bethleni ütközet. Bem tábornok Jablonszki és Urbán cs. ezredeseket (mintegy 4 ezer ember) négy órai heves ágyuzás és szuronytámadás után a Szamos mellett megveri. A tábornok által kergetett Jablonszki ezredes, ki lába elfagyása miatt Urbánnak adja át a vezényletet, Beszterczére, Binder százados pedig a vert had másik részével, melynek nyomába Riczkó ezredes rendeltetik, Naszódra hátrál. Mikes Kelemen ezredes.

Czetz B. 117. s köv. l. Köv. E. T. 145. l. Klap. Nat. II. 131. l.

Windisch-Grätz cs. fővezér Győrben kelt kiáltványa szerint a papirpénz kibocsátásával, fölségsértéssel, a nép terrorizálásával, a cs. hadak rágalmazásával stb. terhelt Kossuth Lajost, „ugyszintén az egész honvédelmi bizottmányt, s a megyékbe és városokba kiküldött mindennemü u. n. kormánybiztost" törvényen kivülinek nyilatkoztat, megparancsolván a hatóságoknak, hogy ezeket fogják be, s a legközelebb eső katonai parancsnokságnak adják át. Mindazok. „kik merészkednek e forradalmi

bizottság habár legkisebb parancsát is elfogadni, vagy végrehajtani, azonnal kérlelhetetlenül rögtön biróságilag kivégeztetnek." Az ellenséges törekvésü községek „földdel egyenlővé tétetnek", s a csend fenntartásáért a község elöljárói feleletre vonatnak.

A kiáltv. Samml. 35. l. Jan. 1-én, szokott diplomácziai mérsékletü hangján, már azt rendeli a herczeg-fővezér, hogy „a lázadó csordák mint valami rablóbanda" több községet felgyujtván, s mi különösen rosz néven vétetett, a bábolnai ménesből tetemes számu (a Wint. 60. l. szerint: 103 db.) lovakat elhajtván, az ekkép okozott kár megtéritése végett „a Kossuth-pártban szolgáló minden egyének összes vagyonai zár alá vettessenek." (A rend. Samml. 37. l). A magyar katonákra vonatkozólag pedig alárendeltjeinek megparancsolja, hogy az elfogott honvédtisztekkel ne ugy bánjanak mint hadifoglyokkal, hanem csak mint „közönséges fegyenczek"-kel és lázadókkal, s ehhez képest tartásukra is a legmagasabb tiszttől a századosig 1 frt, ezen alól 40 kr. napidijt fizessenek, melyet azonban az országos pénztárnak be kell tudni. Ezen lépést a debreczeni képviselőház a polgárosult népek hadakozási módjával nem találá összeegyeztethetőnek, a honvédelmi bizottmány pedig (márcz. 26.) azzal vélte visszatorolhatónak, hogy tudtára adta a herczegnek, hogy ha tiszteinkkel tovább is ugy fog bánni mint közönséges rabokkal, a magyar kormány is épen ilyen bánásmódban részeltetendi a hatalmában lévő cs. fogoly tiszteket. (Közl. Honv. 80. sz).

Decz. 30. Szombat.

A képviselőház az urbéri kárpótlás tárgyalását félbeszakitja és „boldogabb időkre" halasztja.

Közl. 203. sz. Kossuthnak egy idevonatkozó javaslata már a szep. 17. és 18. ülésben elfogadtatott, s a tárgyalás ezután az 1848:9 folytán szükséges intézkedésekre ment át Deák javaslata szerint. Azonban csakhamar kiviláglott, hogy a mozgalmas idő nem alkalmas ily tárgy fejtegetésére. Szept. 23. és 25-én tehát ismételt izben határozat hozatik, hogy a hübéri viszonyok felett megkezdett tárgyalás folytatása elmarad. Október folyamán a harczi hirek s a trónnal való viszonyok vették igénybe a ház figyelmét; s a képviselők, miután Kossuth a táborban volt, fontosabb kérdésekbe nem ereszkedtek, s ritkán tartottak ülést is. A kormányelnök hazatérte (nov. 9.) után sürüdtek az ülések, de ezeket jobbára honvédelmi hirek s napi események foglalták el. Decz. 6-án egy a képviselők által elfogadott urbériségi javaslat a felsőtábla elibe kerül, mely azt elveté, miután benne a becslési mód-

szert igen hosszadalmasnak találta. A tárgy, Kossuth azon indokolására, hogy a volt arisztokrácziának minélelőbb segély nyujtassék, decz. 23-án vétetett ismét elő, midőn mind a kiküldött bizottság, mind a központi választmány beadta arra vonatkozó javaslatait. A dolog vitatása azonban önző szennyes érdekeket is meritett felszinre, s igen szenvedélyes vitákat idézett elő; midőn pedig határozásra került volna a dolog, a szavazás elől sokan kivonultak, s a bennmaradtak rendszerint nem voltak elég számmal. Egyik javaslat a másikat érte, de mindenik elfogadásának és érvényesitésének főnehézsége volt, hogy tettleges fizetést adni a telkek számának hiteles összeiráa előtt nem lehetett. Mintán a háborus körülmények az összeirás végrehajtására nem voltak alkalmasok, hogy a volt-földesuri osztály veszteségén némileg enyhitve legyen, Deák némi előlegezést ajánlott az illetékes kárpótlási dijra. A ház azonban nem akart előlegezni. Ugy látszott, hogy sokan, az egyetemes és országos szempontokat félrevetve, egyenesen zsebkérdést csináltak a dologból, s arra néztek, hogy mit kapnak majd ők kárpótlás fejében. Az alföld a felfölddel vivott. D e d i n s z k i végre a fentebbi ülésben kijelenté, hogy a jelen idők közt büntetésnek tekintené magára nézve, ha a hon védelmétől eltekintvén, ilyen ügyekről még tovább is kellene tanácskoznia, s inditványozza a tárgyalás félbeszakitását. Deák ez eszmét bővebben kifejté, s a ház ekkor, legyőzve azokat, kik bizonyosan szégyent fogtak volna hozni reá, kimondá az elhalasztást.

M ó o r i ü t k ö z e t. P e r c z e l Mór tábornok a s á r k á n y i magaslatokon rendezi seregét (5,620 ember és 24 ágyu) midőn a K i s-B é r r ő l kiindult J e l l a č i ć bán (16 ezer ember s 52 ágyu) G r a m m o n t dandárát az erdőben felállitja, mely ellen Perczel nagy távolból erősen ágyuztat. D. e. 10. órakor erős ágyutüztől támogattatva, O t t i n g e r tábornok ront lovasságával a még jóformán készületlenül álló magyar seregre, ennek következtében ez, miután Perczel ágyui a Hunyady-huszárok vigyázatlan előnyomulása s ezt követő fogságba esése miatt legnagyobb részt födözetlenül maradtak, teljesen szétveretik. Futó csapataink menekülését C s á k v á r és S z é k e s f e h é r v á r felé a M i k l ó s-h u s z á r o k példátlan hősiességgel födözik. Veszteségünk 4—5 száz ember holtakban és sebesültekben, elfogatik 6 ágyu s 1000 ember.

W i n t. 74—81. l. G ö r g. I. 133—138. l. K l a p. Nat. I. 114—116. l. E s t. L. 15. sz. L e v. I. 140. l. S z i l. Férf. 43. l. V a h. II. 53. l. F r e y. II. 219. l. Az utóbbi 4 könyv a napot hibásan adja, valamint K ö v á r i is. (E. T. 149. l.). Perczel a kormány rendelete foly-

tán letenyei főhadiszállását oda hagyva vonult fel a főváros védelmére, Görgei parancsnokságának azonban nem volt alárendelve. Ez utóbbik Bábolnától vonulván, a honvédelmi bizottmány biztatásai következtében nagyszerű védelmi készületeket várt készen találhatni a v é r t e s i hegyek közt. „Itt fogják“ ez volt az előleges hiresztelés „a haza ellenségei sirjokat lelni! Már készül a nép, hogy azt szélesre és mélyre ássa! Azon kevés utak és ösvények, melyek e hegygerinczen keresztül vezetnek, el fognak rontatni, s akkor ott bevehetetlen óriás sáncz létesül, és a nép készen van rajta győzni vagy meghalni! A Fleis-hhacker-ut B á n h i d a és B i c s k e közt hegyszoroson visz keresztül, hasonlókép a K i s-B é rről M ó o r ra vezető ut Sárkánynál. E helyeken egyes bátor csapatok egész hadsereget feltarthatnak.“ Görgei azonban a hely szinére érve, a népnél kevés lelkesedésre talált, az utak bevágásáról szó sem lehetett, a mennyiben azok mindenütt kényelmesen járhatók voltak, egyes helyeken némi csekély torlaszokat raktak, melyeket Görgei „kedélyes honvédei“ fölgyujtottak, hogy tüzöknél melegedjenek, az ugynevezett hegyszoros pedig sehol sem volt feltalálható, s ennélfogva Görgei a vértesi hegyek oltalmazását „nagyszerü esztelenség“-nek nyilatkoztatá. E csalódások következtében főhadiszállását már decz. 29-én Bicskére tette át, s miután igen valószinünek tartotta, hogy az ellenséges főerő a F l e i s c h h a c k e r-uton fog előre törni, a g y ő r- k i s b é r- s á r k á n y- m ó o r i vonalon pedig csak kisebb mellék haderővel nyomuland Buda felé, ugy helyezé el seregét, hogy ama fővonal födözve legyen, meg lévén győződve, hogy a móori uton Perczel önálló hadteste maga is megfelelhet a mellékerőnek, annyival inkább, mivel Görgei, hogy Perczelt jobbról a megkerülés ellen védje és saját hadával összeköttetésben tartsa, egy erős lovas osztályt egy üteg ágyuval már Győrből O n d ó d ra rendelt, aztán pedig egy dandárt K ó c s ról C s á k v á r ra parancsolt. A honvédelmi bizottmány Perczelnek köszönetét fejezi ki azért, hogy „daczára a zordon időnek, daczára az őt sok oldalról környezett ellenséges erőnek, s a tömérdek fáradalmaknak, vitéz és lelkesült seregét akként vezette, hogy a Görgei tábornok seregéveli összeköttetését szerencsésen kieszközlé“, (a hála szavazat, — kelt Pesten decz. 30. — K ö z l. 203. sz): azonban megfeledkezett arról, hogy ugyanazon területen egymás mellett két kölcsönösen független és önálló vezér sikeresen nem működhetik, s hogy a hadmüködésekben egység legyen, s az eshetőségekért a felelősség növekedjék, egyik parancsnokot a másiknak alá kellett volna rendelnie. E helyett azonban a kormány, sőt maga Kossuth, gyakorolta a két sereg felett a főparancsnokságot, 6—9 mérföldnyi távolból küldözgetvén hadi terveit a táborba, bár sem az ellenséges erő állásáról s erejéről, sem a honvéd-sereg mozdulatairól pontosan s idejében értesülve nem volt, sem a harcztér sztratégiai tulajdonságáról helyes ismeretei nem valának. Perczel kirendelt állásában a honvédelmi bizottmány határozott parancsából fogadta el az ütközetet. (E parancs ügyét l. K o s s u t h

leveleiben Mész.-nál 38. 39. l. Perczel levele 79. l), de meglepetve, s a nélkül, hogy az ellenség ereje felől magának előleges tudósitást szerzett volna, és csupán Görgei irányában táplált gyülölete teszi érthetővé, hogy a szenvedett veszteségért később mégis Görgeit okolá, mint a ki „neki segitséget nem küldött, sem Bicskéről Bánhidára igérete daczára előre nem nyomult." (Perczel későbbi levele a hadügyminisztériumhoz Mész.-nál 75 s köv. l). E vád azonban, ha az akkori körülményeket tekintetbe veszszük, aligha igazolható, miután Görgei azzal, hogy egy hadcsapatot Ondódra, s egy másikat A.-Gállára rendelt, sokkal többet tett Perczelért, mintha Bánhidára előnyomult volna, s miután Perczel Görgei főparancsnoksága alatt, sem a harcz előtt sem a harcz után nem állott, s az ütközetet is Kossuth és nem Görgei rendeletéből fogadta el. — Görgei decz. 30-án este Bicskén értesült utólagosan Perczel futó honvédei által a harczról s a vereségről, és miután a szétvert had nagyobb része Fehérvár irányában menekült, ekkép az ellenséges jobbszárnynak Móortól Lovas-Berénybe nyomulás által rést nyitott a két hadsereget egymástól elszakitni, e veszély megelőzésére decz. 30. és 31. közti éjen dandárait ujonnan helyezi el, a bicskeit Baracskára, a csákvárit Várra, a zsámbekit Sóskutra, a gállait Biára rendelvén, hogy ily módon Perczel hadának összeszedése után az ellenség jobbszárnya ellen támadólag lépjen fel, s azt, ha lehet, megsemmisitse. „Azonban" igy ir Görgei „Perczel tábornok tönkreveretése, a honvédelmi bizottmány római bátorságát egyszerre megtörte." (Előzőleg Kossuth azt irta Görgeinek, hogy a kormány a főváros előtt döntő csatát akar, „s el van készülve Buda romjai alá temetkőzni.") „Decz. 31-én korán reggel egy kivételesen német nyelven szerkesztett rendeletet kaptam Kossuth aláirásával, melyben nekem megparancsoltatik, hogy hadtestemmel haladék nélkül a Buda előtti u. n. első vonalba t. i. a Tétény, Buda-Örs, Buda-Keszi és Hidegkut előtti halmokra vonuljak vissza. Én válaszomban utolsó elhelyezkedéseimről adtam tudósitást, s ezenkivül szabadságot vettem magamnak a parancsolt visszavonulást határozottan rosszalni, de mindamellett az ellenséges jobbszárny megtámadásával felkellett hagynom, miután a Perczel-féle hadtest közreműködése nélkül sikerre nem volt kilátásom" stb. A két vezér jan. 1. találkozott Tétény és Hamzsabég közt egymással, mely alkalommal Perczel azzal a nyilatkozattal kezdé meg a beszélgetést, hogy „a kemény vereség után, melyet ő Ottingernek adott, ez sokáig nem lehet képes rendbeszedni magát." (V. ö. decz. 31. jegyz).

Wrbna altábornagy, (15$^3/_6$ zászlóalj, 7 lovasszázad és 54 ágyu) Komárom előtt az ujszőnyi hidfőnél állitja fel hadseregét, s a várat Bach őrnagy mint táborkövet által föltétlen hódolatra szólitja föl. Az őrség határozottan elutasitó választ ád, melyhez Majthényi tábornok s várparanacsnok, ki eleintén

ingadozott, még azt teszi, hogy ő a várost V. Ferdinánd király számára védelmezi. Wrbna ekkor alkonyat felé főerejével elhuzódik az erősség alul, a hidfő zárolását Ramberg tábornok alatt Lederer vezérőrnagydandár ára (3 zászlóalj, 5 lovas-század és 18 ágyu) hagyván. V. ö. okt. 5.

Wint. 82. l. Klap. Nat. I. 361. l. Majthényi, kit azon érdemeiért, hogy a várat Jellačićnak fel nem adta, a kormány okt. 20-án tábornoknak nevezett ki (a kinevezés: Közl. 134. sz.), nem sokkal ezután (febr. elején) a kormány által a várparancsnokságban Török ezredessel cseréltetett ki, midőn megsértve érezvén magát, tisztirangját is letette, azt adván okul, hogy a honvédelmi bizottmány őt, Debreczenbe menekülésével sorsára hagyta, s fel akarja áldozni. Honvédelmi ügyeink jobbra fordultával azonban tiszti ruháját ujra felöltötte, s ismét tábornoknak kivánt tekintetni, de ekkor meghagyatott neki, hogy a várat 24 óra alatt hagyja el. Midőn pedig e rendeletnek nem engedelmeskedett, s egyenruháját ismét felöltötte, ettől közhelyen megfosztatott és fogságra vettetett. (Est. Lap. 4. sz.). V. ö. márcz. 10.

Simunich tábornok Lipótvárat ostromzárolván, lőveti. Estére azonban, miután tüzérségi laboratóriuma előző nap Drahóczon légbe röpült, s ezzel együtt minden lőszere megsemmisült, a lövetést félbeszakitja.

Wint. 67. l. Lipótvár parancsnoksága Ordódy kezében volt. V. ö. okt. 8. jegyz.

Decz. 31. Vasárnap.

Az országgyülésben este Batthyány L. inditványozza, hogy a kormány menjen haladéknélkül Debreczenbe, a képviselőház pedig végső perczig maradjon Pesten, s Windisch-Grätz altábornagyhoz és onnan a fölséghezk ibékülés végett követséget küldjön, azután pedig napolja el magát. Madarász L. ellenben azt kivánja, hogy a képviselőház is menjen Debreczenbe. a békekövetségre pedig semmi szükség. Végre határozatba megy, hogy mind az országgyülés, mind a kormányszék Debreczenbe tétessék át, de kiegyezkedés végett az ellentáborba küldöttség is induljon, melybe Batthyány Lajos, Majláth György, Lonovics József, Deák Ferencz,, Majláth Antal, és Bezerédy István neveztetnek ki, föladatukká tétet-

vén, hogy a király és nemzet közti békés kiegyenlitést a nemzet becsülete, törvényes szabadsága, és jóléte fenntartásával ki sértsék meg.

Közl. 1849. 1. sz. Karádfy, 1848. decz. 31-ke Pesten Megjel. Szil. M. Eml. 39. l. Szem. I. 94. Szil F. Tört. 207. 232. l. Klap. Nat. 119. l.

A honvédelmi bizottmány ujolag megparancsolja Görgei tábornoknak, hogy „a nemzet becsületeért“ Buda előtt elhatározó csatát vivjon, ugy azonban, hogy rongálásoktól a fővárost megkimélje, seregét pedig a Duna balpartján megmentse.

I. h. A Windisch-grätzhez indult követek vitték meg ezen parancsot Görgei táborába, mely alkalommal egyszersmind tudósitá Kossuth Görgeit a békekövetség s a Debreczenbe költözés ügyéről is. A fővezér jan. 1. d. u. Promontóriumon olvasva a Kossuth levelét, nagy felindulásba jött. Sértette a kibékülési lépés, melyet hibásan Kossuthnak rótt fel, s melyről még hibásabban azt tartá, hogy nem is őszinte; boszantotta a Debreczenbe menekülés, miután előbb a kormány Győr, majd Buda romjai alá igérkezett már temetkezni, s melyet most az elpalástolhatlan félénkség sugalmának itélt; az elibeszabott hadterv pedig, melynek képtelenségét egy pillanatra belátta, s melyről ingerülten mondá, hogy „ez csak olyan hadvezér számára való, mint Kossuth“, tökéletesen kihozta béketüréséből (Görg. I. 137—139). Másnap korán reggel tehát Pestre sietett oly szándékkal, hogy Kossuth előtt a parancs kivihetetlenségét föltárja, s őt rábirja, hogy „álljon el vagy a csatától, vagy a hadsereg megmentésétől, vagy legalább a főváros kimélésétől és a háziurak rokonszenvétől“, ellenkező esetben ő visszalép önként a vezérségtől. De Kossuth már ekkor nem volt Pesten! Görgei tehát Vettert kereste föl, kit a kormány a honvédelemben helyetteséül hagyott (l. jan. 2.).

Riczkó ezredes Beszterczéről a hátráló Binder cs. őrnagyot Bukovinába kiüzi, Bem tábornok pedig seregének nála maradt részével Naszódot, Urbán fészkét foglalja el s prédáltatja fel.

Czetz B. 119. l. Klap. Nat. II. 232. l. Köv. E. T. 145. l. V. ö. Közl. 1849. 3. sz. (hibás nap: jan. 2).

A cs. hadparancsnokság N.-Szebenben a szász és oláh nép főnökeivel okmányt irat alá, melyben ezek Brassó és N.-

Szeben védelmére Lüders orosz tábornagytól Oláhországban néhány ezer ember segitséget kérnek. V. ö. jan. 24.

K ö v. E. T. 146 168. l. Az egykoru H o n v é d 109. sz. e dolgot igy adja elő: „Annyiban mégis különböznek a szászok az oláhoktól, hogy a muszka behivása egyedül a szász atyafiak mestersége. Vegyes gyülés tartatván, az oláhok S i a g u n á t és O r g i d á n Rudolf brassai kereskedőt kivéve, mindnyájan a muszka behivása ellen, a szászok ellenben mindnyájan a mellett szavaztak. A többség győzött. S minthogy ezen interventio kérdése a bécsi és pétersburgi udvarok közt már előre el volt igazitva, csakhogy a macska lábára volt szükség, melylyel a sült gesztenyét a parázsból ki lehessen kaparni, s ily macskalábnak a szász atyafiak önkényt ajánlkoztak, S i a g u n a és M ü l l e r Gottfried mint küldöttek a muszkákhoz utaztak." L ü d e r s jan. 2-án fogadá a követeket Bukurestben, s kijelenté, hogy nincs felhatalmazva átlépni a határt. (M a j l. II. 199. l. T i m o n i bukuresti osztrák konsul levele Puchnerhez Köv.-nál O. 147. l). A román nemzeti bizottság nyilatkozatából (K ö v.-nál O. 155. l.) a dolog előzményeire vonatkozólag annyit tudunk, hogy e bizottság „ha szintén nem örömest, azonban a hazának gyámoltalan helyzete és szüksége által kényszeritve a román és szász nemzet megmenthetése végett aláirását önként odadta" decz. 2-án, de ugyanazon iratban szabadkozik a bizottság, hogy az orosz segély ügyében folyt további alkudozásokban, s a hadparancsnokság későbbi határozatában többé semmi része sem volt.

(Vége az I. kötetnek.)

1849.

Január. 1. Hétfő.

Buda-Pestről a kormány, képviselőház, s magán menekülők megkezdik siettetett vándorlásukat Debreczen felé. Nagy sürgölődés, levertség, zavar, és 20/° R. hideg.

Szil. F. Tört. 275. l. V. ö. Menekvés Debreczenbe. Irta —r—. Pest, 1850. (Az akkori közhangulatot érdekesen jellemző, egyébként adatok teljes hiányában szükölködő, s történelmi becs nélküli munka). Az átköltöztetés, és a főváros nyugalmának fenntartása körül legtöbb érdemei vannak az óriás erélyü Csánynak, ki mint teljhatalmu biztos egész jan. 4. éjjeléig helyben maradt, s az átalános rémületben roppant tevékenységet és lélekjelenlétet fejtett ki tisztének betöltése körül. (Lev. II. 51. l). Kossuth jan. 6-án készit egy érzelmi hangon irt nyilatkozatot „Debreczen város a közönségé"-hez, tudatva ezzel, hogy „ime én a nemzet nevében Debreczen városát a magyar szabadság őrvárosának nyilatkoztatom, s az országgyülést és kormányt a debreczeniek becsületességének rendíthetlen sziklájára helyezem."

A 3. honvéd zászlóalj Neudorfból (a Németbánsági ezredben) kiveri a szerbeket.

Vah. 332. l. Klapka (Nat. II. 178. l.) e Vahotpontosságu adat ellenében azt irja, hogy a Kiss Ernő hadserege (melyben a 3. zászlóalj is volt) az uj évet Petrovoszellában tölté s jan. 2-án érkezett Neudorfra és Franczfeldre, anélkül, hogy utközben ellenségre akadt volna.

Jan. 2. Kedd.

Görgei tábornok Pesten a Mészáros tárczáját vivő Vetter tábornoknak kijelenti, hogy ő a kormány hadi tervét (l. decz.

31.) végre nem hajtja, s a sereg vezérletével Vettert kinálja meg. Midőn pedig az ajánlatot ez utóbbik is visszautasitja, Csány kormánybiztos elnöklete alatt haditanács ül össze, mely a további hadműködések elébe a következő jeles tervet szabja. Döntő harczra nincs szükség. Fődolog, hogy a mostani haderő a Duna bal partján elvonulván megmentessék, s az ellenséges főerő figyelmét magához csatolván, azt Debreczentől elvonja, s ott ujabb csapatok szervezése lehetségessé váljék. A déli hadsereg (Vécsey és Damjanics) a Közép-Tiszához vonul fel, s ott Répásy tábornokkal együtt a kormány székhelyét védi, Szabadkát s a Maros vonalt Hadik ezredes alatt kisebb haderő tartja. Perczel Szolnok felé a kormány menekülését fedezi, Görgei pedig Váczunak indul Simunich ellen, s onnan körülmények szerint vagy Komáromba, vagy a bányavárosokba veszi utját. Az egyes hadtestek további parancsaikat a hadügyminisztériumtól veendik.

Görg. I. 140. l. (A haditanács napja jan. 2.) Klap. Nat. I. 122. 125—129. l. (a haditanács napja: jan. 4.) Szem. II. 18. l. Az előzményeket l. decz. 31. jegyz. E haditerv részletes kidolgozása Klapkára bizatott.

Beöthy Ödön kormánybiztos az unio daczára is még mindég tovább müködni akaró főkormányszéket, mely Kemény Ferencz alatt Urbánnak is meghódolt, feloszlatja és megszünteti.

Köv. E. T. 152. l. E kormányszék erőtelen politikája folytán azon sajátságos helyzetbe jutott, hogy ellene a küzdő pártok mindenike hadat inditott. Ugyanis decz. 28. az oláhok, jan. 2. Beöthy tiltakoznak fennállása ellen, 1849. szept. 1-én pedig Wohlgemuth erdélyi kormányzó tesz közzé egy hirdetményt (l. e. Samml. Anh. 34. l.), melyben a kormányszéket a fölség m. é. decz. 22. rendelete folytán szintén föloszlatottnak nyilvánitja. Egyébbiránt a májusi tart. gyülés szükségesnek látá a kormányszék további fennállását, tekintettel lévén az erdélyiek féltékenységére helyi, nemzetiségi, és vallásos érdekeik iránt, s az egykoru hirlapi tudósitásokból is kétségtelenül kitünik, hogy az erdélyi hatóságok nagy része ragaszkodott a főkormányszékhez provinczialis érdekek, az ügyek gyorsabb és biztosabb elintézése, s mindazon közvetett és közvetlen hasznok szempontjából, melyek egy összpontosított főhatóság fennállásából származni szoktak. A jul. 2-re összehivott országgyülésen a főkormányszék megszüntetését többen indítványba tették; de a képviselőház nem látta tanácsosnak a dolog részletes fejte-

getését sem, annyival kevésbbé, mert a minisztériumnál sokan legalább egy peremtorius főtörvényszék felállitását sürgetőleg követelték. (V. ö. Közl. 94. sz.). Szept. 10. és 14-ikén azonban az unio ügyében készitett törvényjavaslat tárgyaltatván, kimondaték, hogy a kir. tábla Erdélyben eddigi helyén meghagyatik, a kormányszék helyébe pedig Kolozsvárt egy feltörvényszék alakíttatik, mely a kir. táblától és „a szász nemzet egyetemétől" föllebbezendő pöröket lássa el, Pesten pedig a hétszemélyes tábla mellé az erdélyi törvényekben jártas egyénekből külön osztály állittatik. (Közl. 99. sz).

A Kisucza Ujhely felől támadó Götz tábornok (3 zászlóalj gyalog, 1/4 lovasszázad, s 12 ágyu) Brodnónál Beniczky kormánybiztos csapatát (3 zászlóalj honvéd, számos nemzetőrség, és 8 ágyu) rövid harcz után Budatinre veri, innen pedig egy órai heves viadal után a Vágon keresztül hátrálni kényszeriti.

Wint. 144. l.

Ballány százados népfölkelőkkel, zempléni nemzetőrökkel és Thworznicki lengyel hadfiaival Matischek századost a Dargószorosból kiveri, s Szinyén keresztül Abaujba kergeti. Másnap

Jan. 3. Szerda.

Schlick cs. tábornok Kassáról Sternegg századost küldi segédcsapatokkal a mieink ellen, kik Szinyén éjjel (3. és 4. óra közt) meglepetnek, s Dargón keresztül Gálszécs felé kergettetnek.

Wint. 119. l. v. ö. Klap. Nat. 182. l.

Ottinger tábornok lovasdandára Görgei tábornokot (Zichy-dandár) Hamzsabég és Tétényaél megtámadja. Görgei a kezdetben győztes vérteseket huszáraival nem sokára visszavereti ugyan, de Vetternek azon hiradására, hogy az ellenség már átkelt a Dunán, s a fővárost baloldalról fenyegeti, estére Promontórium felé visszavonul. Vilmos-huszárok.

Görg. I. 142. 143. l. Wint. 85—88. l. Klap. Nat. I. 123. 124. l. Vetter jelentése hibás volt.

A magyar országgyülés küldöttei Bieskén Windisch-Grätz fővezér s cs. helyettestől fegyverszünetet, s az ország törvényeinek elismerését kivánják, abbeli szándékukat is kijelentvén, hogy ha az egyezkedésre a cs. fővezér nem érezné magát felhatalmazottnak, a Fölséghez Ollmützbe fognak menni. Windisch-Grätz a kérelmezőket nem mint az országgyülés küldöttségét, hanem csak mint magán embereket fogadja, s odanyilatkozik, hogy a további vérontásnak csak „föltétlen hódolat"-tal lehet elejét venni, különben ő az országot meg fogja tudni hóditani, s akkor katonai kormány alá veti; a küldötteket az Ollmützbe meneteltől letiltja. V. ö. decz. 31. jan. 13.

W i n t. 88. l. K ö z l. 1849. 1. 3. sz. Windisch-Grätz a küldöttség egyik tagját Batthyány Lajost nem bocsátá maga elibe.

Kiss Ernő tábornok Kničanin szerbjeit Pancsován Frantzfeld és Neudorf felől három osztályban megtámadja, azonban szerencsétlenül, mert támadása minden felől visszaveretik, s több órai véres harcz után, melyben 100-nál több holtat és sebesültet veszit, kénytelennek érzi magát Versecz és Nagy-Becskerek irányában elrendelni a visszavonulást.

K l a p. Nat. II. 78 l. S z i l. F. Tört 281. l. és F. Férf. 119. l. (jan. 2). V a h. III. 132. l (jan. 2). Utóbbi napokban Kiss sztratégiai hibát követett el azzal, hogy a decz. 15-én megzavart szerbeket nem üldöztette, hanem főerejét és idejét a temesvári portyázó őrség visszaverésére pazarolta, s végre, eredménytelen és fárasztó ögyelgés után, Pancsova megrohanását akkor határozta el, midőn e helynek megerősitésére az ellenség már önbizalmat és elég időt nyert vala. A visszavert hadsereg minden bizalmát elveszté vezére iránt, s a főtisztek fölszóliták V u k o v i c s kormánybiztost, hogy Kisst lemondásra birja, s helyébe Damjanics neveztessék ki A vezéresere után K i s s Debreczenbe ment, hol később a kormány a nemzeti harcz ügyeért tett roppant anyagi áldozatai valamint személyes vitézsége méltánylásaul a 2. osztályu érdemjellel s egy hangzatos üres czimmel tünteté ki.

Bem tábornok Beszterczze felől előnyomulva, Urbán alezredest Tihuczánál Dobokamegyében d. e. megtámadja, s véres szuronytámadásaival estére tönkreveri. Urbán hadserege futásban feloszol va jobbára Bukovinába menekül. Bem serege

egy részével másnap felindulván Vatra-Dornáig üzi ellenfelét, honnan Beszterczére visszatér, a Borgószoros védelmére Marosényban őrséget hagyván hátra.

Czetz B. 121. s köv. l. Klap. Nat. II. 233. l. Köv. E. T. 152. l. — (R. d. g. r. volt székely százados közvetlen szemlélet után állitja, hogy azon puszta csárda vidéke, melyet Tihuczának hinak, nagyobbszerü harcz vivására teljességgel alkalmatlan, s ott olyan aligha vivatott). Bem ezután Beszterczén egy katonai hatóságot állitott fel, mely polgári ügyekre is kiterjeszté müködését, Naszód és Beszterczevidékéhez pedig rendeletet (kelt Beszterczén jan. 6.) intézett, melyben a szerte bolyongókat közbocsánat igérete mellett hazatérésre s a polgári életmód folytatására szólitja fel, a kat. kerület hatóságát megszüntnek nyilatkoztatja, a fegyverek beadását elrendeli, s a lakosságra 200 ezer pfrtból és 30 négy lovas fölszerelt fogatból álló hadisarczot vet, melyet 18 nap alatt kellett kiállitani. (B. rend. Honv. 10. sz).

Jan. 4. Csütörtök.

Görgei váczi kiáltványai. A tábornok a tisztek sürü lemondásainak elejét venni s hadseregét összetartani igyekezvén, két iratot készit s terjeszt haditanácsa elibe. Az elsöben (kelt jan. 6.) önvallomásai foglaltatnak, s vádolja önmagát egy nehány esetért, melyek folyamán a kormánynak engedelmeskedett, vádolja a honvédelmi bizottmányt, hogy Pestről „megfoghatatlan módra“ távozván, ez által, s még inkább az által, hogy az ellenséges fővezérhez a hadsereg tudta és beleegyezése nélkül követséget küldött, e hadsereget „gyámoltalan, tétlen, söt sikamlós helyzetbe juttatá.“ A vezér tehát seregét „a legnyomorubb sorstól, a benső feloszlástól megmenteni“ akarván, felhivja harczosait, hogy a következő nyilatkozatot vagy egészen magukévá tegyék, s szolgálják tovább is a hazát, vagy jelentsék ki eltérő nézeteiket, s mint „gyávák és árulók“ azonnal hagyják el zászlóikat; a ki e határidőn tul kér elbocsáttatást vagy vonul vissza tisztségétől, azzal ugy fog bánni, mint szökevénynyel. A második kiáltványbeli nyilatkozat (kelt jan. 4.) „a feldunái hadsereg nevében“ közzé teszi, hogy e sereg „a márcziusi alkotmányt“ védi, s „ellenáll azoknak, kik kora reszpublikai mozgalmak által“ az alkotmányos királyság megbuktatásán törekednek. A hadsereg csupán a m. k. felelős hadügy-

miniszter rendeleteinek fog engedelmeskedni, s „az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el,“ hogy ha az az 1848. törvényekben foglalt alkotmányt s a sereg hadi becsületét garantirozza. — A haditanács mindkét okmányt helybenhagyja és megerősiti.

Az okmányok G ö r g.-nél I. 149. l. K l a p.-nál Mem. 146. l. Nat. I. 133. l. S z e m.-nél II. 19—28. l. V. ö. S z i l. F. Tört. 280. l. F. Férf. 15. l. A s b. I. 12. l. R ü s t. 197—199. l. (A kiáltványok viszonylag legjobb birálatát K l a p k a adja). W i n d i s c h-G r ä t z a menekülő magyar kormánytól oda hagyott fővárosig nyomulván, komolyabb harcz nélkül elérte dicsőségének tetőpontját. A nemzeti ügy híveit pedig a móori szerencsétlenség s a főváros elvesztése nagy rémületbe ejtette. A közszellemet az átalános elcsüggedés bágyadtsága verte le. Különösen élénk aggodalom támadt a volt cs. katonáknál, kik azon esetben, ha Windisch-Grätznek csakugyan meghódolna az ország, egyátalában nem igérhettek magoknak valami kellemes jövendőt. Sokan tehát azzal igyekeztek megelőzni a bajt, hogy az elsülyedéshez közelgő ügyet oda hagyták. Görgeinek Buda-Pesten seregestül mondták fel a régibb tisztek további szolgálatukat. Csupán egy napon L á z á r György, a K i p k e törzstisztek, a két Z i c h y gróf, V i d e s r p e r g, K a r g e r és többen léptek ki a szolgálatból, s különösen igen számosan a V i l m o s-, M i k l ó s- és S á n d o r-huszártisztek közül, annyira, hogy midőn Görgei Váczra ért, a hadsereg régi megszokott tisztei nagy részétől meg volt fosztva. Mint tudjuk, a volt sorezredek közül legtöbb maradt együtt Görgei keze alatt, s ezen hadfiak tisztei már Teleky vezérlete alatt felmondták egyszer a kormánynak a szolgálatot, midőn arról értesültek, hogy B.-Pesten állitólag nagyszerü republikánusi mozgalmak vannak kitörő félben (l. szept. 15). E tisztek cs. kir. osztrák katona szellemben növekedvén föl, nem csuda, ha a hadi fegyelemre visszagondoltak, a dynasztikus elvekhez féltékenyen ragaszkodtak, s oly politikai nézetnek nem akartak oszlopai lenni, melyet hibáztattak. Görgei, ki alárendeltjei aggodalmában hihetőleg maga is osztozék, biztositékot akart nyujtani nekik fentebbi kiáltványaiban jövőjükre nézve, s mint maga mondja, czélját tökéletesen elérte, mert a kilépések rögtön megszüntek, s a hadfiak meg voltak nyugtatva. Azonban e lépése által halálos ellenségévé tette Kossuthot, miután nyilatkozatában oly durva módon állitotta pellengérre az ország kormányát a hadfiak szemei előtt, hogy az e seregben soha többé helyre nem állithatta tekintélyét. Görgei azon vélt sérelmek befolyása alatt készité ez iratokat, melyeket a kormány részéről kapott, de e visszatorlás másikat vont maga után, mert Debreczenben rögtön azon elhatározásra vezette Kossuthot, hogy egy idegen eredetü fővezért keressen, ki a hadak élén ne birálgassa a kormány lépteit s politikáját, hanem csak az ellenség megverése után lásson. E férfiu Dembinski sze-

mélyében találtatott fel. Görgeit azonban a kormány, fentebbi kiáltványaiért melyeket Kossuth Debreczenben közzé tenni is félt, soha sem merte kérdőre vonni.

Kassai ütközet. Schlick cs. tábornok ellen Mészáros tábornok a magyar balszárnynyal Perczel Miklós őrnagyot mozditja elő, azonban Perczel ütege, mely a Kermes patak hidja ellen müködék, csakhamar a lesbe álló Gablenz őrnagy zsákmányául esik. E szerencsétlen kezdet után Bulharin és Dessewffy alezredes a miskolczi ut felől nyomulnak elő a magyar középpel, de az ellenség 12 fontos lövegei által visszaüzetnek. E baleset megtörte a magyar hadfiak bátorságát, s midőn a miskolczi uttól balra elhelyezett ellenséges röppentyüüteg Dessewffy osztályát visszanyomja, Mészáros katonái rendetlen futásnak erednek, miközben a Miszla patak medrének rohanván, az osztrákok tüzelésétől igen sokat szenvednek. A futók háta mögött azonban a miskolczi uton Dessewffy a 26. zászlóaljjal s a lengyel legióval hősiesen visszaveri az üldözőket. Veszteségünk 300 halott, 520 fogoly, 10 ágyu s egy zászló, — osztrákoké 3 halott, 13 sebesült, s 9 hiányzó.

Wint. 119—122. l. Klap. Nat. I. 183. 184. l. Rüst. I. 184. l. (Ez utóbbik a zsákmány közé azon 10 ezer darab aranyat is oda számitja, melynek elfogását az osztrákok Pesten falragaszokban hirdették, a Közlöny azonban az aranyak elfogását megczáfolta, s Windisch-Grätz sem emliti i. munkájában).—Schlicknek e győzelem után nem lett volna nehéz elfoglalnia Debreczent, sőt tán Váradot sem, azonban ő a zemplénmegyei fölkelőktől, s a „lutheranus Szepesség“ mozgalmaitól tartván, Kassáról nem mert kimozdulni. Jan. 7-én Gallicziából segédcsapatokat kapott, minek következtében hadereje 8 zászlóaljra, 6 lovasszázadra, s 35 ágyura növekedett, mindamellett Klapka készülődéseinek hirét vévén, jan. 18-án megbizottját küldé Windisch-Grätzhez, s ettől a „legsürgetősebben“ kért segélyt. Jan. 19-én tehát Gyöngyösön, Mező-Kövesden és Miskolczon át Schulzig altábornagy indult el 2 dandárral, (összesen 4 zászlóalj, 8 lovasszázad, s 18 ágyu) támogatására.

Jan. 5. Péntek.

Windisch-Grätz altábornagy hadseregének (28 zászlóalj, 43 lovasszázad és 186 ágyu) élén a magyar csapatoktól

reggel oda hagyott Buda-Pestet d. u. 1. órakor megszállja, s a főváros kulcsait Windisch-Grätz őrnagy által azon tudósítással küldi el a Fölséghez Ollmützbe, hogy „az ellenség a Bábolnánál és Móornál vallott kudarczok után minden támaszát és önbizalmát tökéletesen elveszité, sajátképeni ereje még csak a rendes lovasságban és tüzérségben áll, miután a rendes gyalogságból igen kevés maradt meg nála, s ez is teljesen demoralizálva van; valószinüleg a honvédzászlóaljak és az önkéntesek a visszavonulás közben apránként legnagyobb részt fel fognak oszlani."

Wint. 95—97. l. (hol a tud. is). Közl. 1849. 8. 37. sz. A cs. fővezér fentebbi hiedelmében, mely miután Debreczen felé elő nem nyomult, igen gyönge alapon nyugvék, ugy látszik csak addig maradt meg rendületlenül, mignem (jan. 8.) a Görgei üldözésére kiküldött Wrbna Váczról, hová két nap alatt ért, a fővárosba egy nap alatt seregestül vissza akart térni. (Wint. 159. l). Ez időtől kezdve a herczeg védelmi intézkedésekhez látott. Budavár fölszereltetett s élelmi szerekkel láttatott el, a lánczhidi hidfők elibe ágyuházak építtettek, s a pesti hidfő és az uj épület pallisáddal köttetett egymáshoz (i. m. 139. 140. l). E harczias készülődések közben (söt előtt) azonban politikai, közigazgatási és rendőri ügyekkel is élénken foglalkodék a fővezér, mint alább tüzetesen is látni fogjuk s itt csak mellesleg s pár vonásban érintjük. A titkos feladások s elfogatások korszaka megkezdődött, minek folytán sokan elveszitették személyes szabadságukat, még olyanok is, kik forradalmi elveket teljességgel nem vallottak. Hrabovszky és Czuczor betegen feküdtek, Batthyány Lajos a Károlyiné termeiben volt, midőn elfogattak, Móga és Lázár György önként jelentkeztek, mindazáltal elzárattak. Egy pár kivégezés is történt. Ellenben Pázmándy Dénes, Nádosy, s némelyek szerint Szentkirályi, kegyelemért esdekelvén bántatlanul maradtak. A Kossuth-utcza Budán Jellačić-utczának, a Mészáros-gőzös „Schlick"-nek bérmáltatott el. A hivatalok restauráltattak. Havas József a városnál, Babarczy Antal a megyénél működtek, mint cs. biztosok. (Közl.) Hegyesi és Kossalkó közvádlók voltak. (Honv. 36. sz). Átalában a herczegnek emberei nem hiányzottak. Csak egy volt szüken, t. i. a pénz, mely miatt „kényszerülve érzé magát a kormányi pénztárakban lévő vagy a sóhivatalok által oda befolyt magyar pénzjegyeket a polgári hivatalnokok dijazására forditani, bár mennyire belátta is e rendszabály kárhozatosságát." (Wint. 139. l. V. ö. márcz. 8).

Beöthy kormánybiztos Erdélyben a hadi erő gyarapitása, s az oláhok féken tarthatása végett a magyarhoni

példa szerint mozgó vadász-csapatok toborzását rendeli el s teszi közzé. Szolgálati idő: legalább 4 hó, a hadi zsold ugyanaz a mi a rendes katonaságnál.

B. felhiv. Köv.-nál O. 144. l.

Popovics oláh praefect egy román csapat élén Szász-Sebesre ront, a városon hadisarczot szedet és erőszakosságot követ el, mialatt azonban e tényt roszaló nagyszebeni hadparancsnokságtól gyors futár érkezik, s Popoviestól a rablott pénz elvétetik.

Köv. E. T.. 156. l.

Hermány feldulatását l. decz. 28. jegyz.

Jan. 6. Szombat.

Görgei tábornok Váczról, hol másfél napot időzött és seregét (15 ezer ember s 72 ágyu) ujonnan osztá be, (jobbszárny: Aulich, közép: Kmety, balszárny: Piller, tartalék: Guyon), két irányban elhuzódik, hadának ¼-ét a Duna mentén Szob s innen egyenes irányban Nagy-Szombath felé, a többi részét pedig Rétságh, Nagy-Oroszi, Léva s Lipótvár irányában Simunich ellen rendelvén. Windisch-Grätz cs. fővezér különösen tartván attól, hogy Görgei Komáromba veszi magát, vagy épen a védtelen Bécs felé indul, másnap Buda-Pestről Wrbna altábornagyot (10 zászlóalj, és 48 ágyu) küldi nyomába, ki azonban csak jan. 8-án ér Váczra, hol, midőn innen katonáinak lábbeli-hiánya és a lovak vasalatlansága miatt Pestre visszafordulni szándékozék, fővezérétől azon rendeletet kapja, hogy Csorich altábornagy hadosztályát Wyss és Jablonowsky dandárnokok alatt (összesen 9 zászlóalj, 8 lovasszázad, és 46 ágyu) utasitsa Görgei üldözésére. Csorich nem előbb mint jan. 10-én indul ki Váczról Rétságh felé.

Görg. I. 157. l. Wint. 135—135. 147. l. Klap. Nat. I. 119. l. Görgei Váczról kiindultakor Simunich szétverésén kivül Lipótvár felszabaditását is czélul tüzé ki maga elibe, de miután értesült, hogy

Csorich egy erös sereggel nyomában van, uj táborkari fönöke Bayer tanácsára (ki Pusztelnik helyét foglalta el), „nyaktörö" szándékáról lemondott, s csupán arra forditá figyelmét, hogy hadseregét, mely azon feladatát, hogy az ellenséges főerőt vonja el a Tiszától, már betölté, a bányavárosokba leendö gyors vonulással veszélyes helyzetéből kimentse, a téli utazás sanyaraitól itt kipihentesse, s a hiányosan ruházott honvédeknek öltönyöket varrasson, ugy vélekedvén, hogy ekkép a nemzetnek is leend ideje feleszmélni első rémületéből (v. ö. jan. 4. jegyz.), s még több haderőt állitani ki Windisch-Grätz ellen, ki, erejét is megoszlatván az alkalmas időt a Debreczen felé nyomulásra nem tudta felhasználni.

G ö r g e i váczi kiáltványait l. j a n. 4.

Jan. 7. Vasárnap.

W i n d i s c h-G r ä t z altábornagy cs. fővezér, Budáról hódolatra szólitja fel Magyarországot. A főváros elfoglalásával „a végső percz" is elérkezett a törvényes királyi hatalom alá leendő visszatérésre, minek megtörténte felől a hatóságok önkéntes jelentéseket és nyilatkozatokat küldeni köteleztetnek. A fővezér feladata „a lázadók megsemmisitése, s a császár hü jobbágyainak védelmezése." Egyidejüleg W r b n a altábornagy s helyi kat. kormányzó a fővárost és a szomszédos megyéket katonai törvények és ostromállapot alá veti, s ehhez képest mindenféle csoportozásokat, gyülekezéseket, klubbokat, falragaszok kitüzését, a cs. hirdetmények leszakitását szigoruan eltiltja, mindenféle eddigi polgári hatóságot feloszlat, a nemzetőrséget megszünteti, a fegyvereket 56 óra alatt beadatni parancsolja, az országgyüléssel és a m. kormánynyal minden összeköttetést kemény fenyegetések közt tilalmaz, s az idegenek és utazók összeirását elrendeli.

Az okmányok S a m m l. 38. l. és K l a p.-nál Nat. I. 129. l. W r b n á nak jan. 26-án a csoportosulási tilalmat ismételni kelle, mely alkalommal már a főváros összelövetésével fenyegetődzött; jan. 31-én pedig azt hirdette ki, hogy miután a nemzetőri ruhadarabok és vörös tollas vagy vörös és fekete-vörös pántlikás fövegek „harczias szellemre mutatnak, mindazok, kiknél efféle jelvények találtatnak, tekintet nélkül a korra és rangra. . . . elfogatnak, s a legközelebbi katona-szállitmánynyal tovaviteinek és a hadseregbe besoroztatnak." (W. kiáltványai S a m m l. 43. l).

Jan. 8. Hétfő.

Nagy-Enyed elpusztittatása. A magyar őrségtől oda hagyott virágzó várost, melyet Prodanu alpraefect előzöleg bántatlanság felől biztositott, Axente praefect tábora alkonyatkor Csombord felől megrohanja. Prodanu elöőrsei fel akarják tartóztatni támadó véreiket, s sortüzet is adnak, — de hasztalan. Mire az éj beált (est. 10. óra) Axente vérszomju s rabolni vágyó fölkelői elözönlik az utczákat, Prodanu emberei hozzájuk csatlakoznak, s amazokkal kezet fogva gyujtják fel egyenkint a házakat, s üldözik a szerencsétlen lakosokat. A legyilkoltak nagy számára következtetni lehet onnan, hogy csupán az ujkollégiommal átellenes mészgödörbe mintegy 400 magyar holtteste dobaték. A vadállati pusztitás következő napokon is folyvást tart, miközben a védtelen nép jobbára a határos erdőségbe vonul, hol nélkülözések, s a kemény hideg sanyarai miatt iszonyuan szenved. Végre jan. 11-én egy mentő csapat érkezik Tordáról, minek hirére a vértől és bortól részegült románok a város füstölgő omladékai közül szerte futnak. Ekkor Kemény István a.-fehérmegyei főispán a menekülteket (1200 ember) az erdőből s más buvóhelyekből fáklya és szalmavilágnál összeszedeti, s emberbaráti hajlékok alá hordatja

Kem. N.-Eny. 149—194. l. Honv. 22. 25. 143. sz. Köv. 4. l. Szil. N.-Eny. Alb. 35. l. Czetz 37. 127. s köv. l. Közl. 13. sz. A szerencsétlen nagyenyediek, miután e napon minden vagyonukat és élésüket elvesztették, hatósági intézkedés utján Tordára, majd Kolozsvárra szállittattak, s ott könyöradományokból és közköltségen tartattak. Juniusban pedig a pénzügyminisztérium Fosztó Károlyt küldte 100 ezer forinttal fölsegélésükre.

Jan. 9. Kedd.

Képviselőházi első ülés Debreczenben Palóczy korelnöksége alatt. Kossuth az elcsüggedés ellen szónokol, s aztán engedélyt kér és nyer 15 meg 30 krajczáros kincstári utalványok kibocsátására, s végül jelenti, hogy intézkedett

magyar köriratu rézpénz, ugyszintén 6 és 12 pkrajczáros ezüstpénzek veretése iránt. V. ö. febr. 23.

Közl. 1. vagyis jan. 14. sz. A képviselőknek még ekkor fele sem volt Debreczenben együtt, miután a móori s kassai vereségek a pesti futás, s az akkori átalános rémület a legtöbbnek annyira elvették bátorságát, hogy tanácsosnak látta személyes sorsát egyidőre elválasztani a nemzet ügyétől. A rendes elnökök is távollétök által tüntek ki. Pázmándy, mint láttuk, meghódolt Windisch-Grätznek, Pálfy másodelnök azon az okon, mivel a ház Pestet elhagyá, s mivel Madarász kormányon ülésével kibékülni nem tudott, lemondott az elnökségről, s a honvédelmi bizottmányból is kilépett. Almásy, a másik alelnök, Hevesmegyében müködött mint kormánybiztos, s febr. 8-án foglalta el helyét, midőn Palóczy elnököskődésének vége szakad. „Kossuth kinos aggályok közt várta Debreczenben a lassan gyülekező képviselőket“ annyivalinkább, mert tudva lehetett előtte Batthyány azon terve, hogy a békeküldöttség visszatértét Pesten több országgyülési tagokkal be akarja várni, s a fővárosban Kossuth és a honvédelmi bizottmány ellen „demonstrálni.“ Midőn tehát Debreczenben már annyian voltak együtt, hogy gyülést tartani lehetett, a kormányelnök láthatólag s kellemesen meg volt lepetve. Ekkor, a környezetében lévők ragaszkodásából is erőt és bizalmat meritve, a gyöngék félénkségét eloszlatja, a debreczeni s hajdukerületi nép lelkesültségétől erkölcsileg és anyagilag támogattatva, kettőzött hévvel lát a honvédelmi intézkedések után, s szilárdsága és eltökélt kitartása által Debreczent a nemzeti harcz ereinek góczává változtatja, melynek éltető lelke tagadhatatlanul maga vala. (V. ö. Függ. II. 226. l).

Jan. 10. Szerda.

Gál Miklós ezredes Aradvár lövetését megkezdeti, s 48 óra hosszat folytatja.

Klap. Nat. II. 156. l.

A Körmend s Zala-Egerszeg felől érkező Nugent táborszernagy Nagy-Kanizsát minden ellenállás nélkül elfoglalja, Niczki és Festetics grófok csapataik Kaposvár felé huzódván el előle.

Wint. 142. l.

Jan. 11. Csütörtök.

Verebélyről Barsmegyében Görgei tábornok előhad (Aulich ezredes) Simunich előőrseit elkergeti, Ipoly-

s á g h o n azonban utóhadát (G u y o n ezredes) C s o r i c h tábornok megtámadván a városból kiszoritja. Guyon S z á n t ó felé huzódik el, hol az Ipoly-Sághról ki sem mozdult ellenséget másnap hadállásban tétlenül várja.

G ö r g. I. 157. 158. l. W i n t. 149. l. K ö z l. 3. sz. Csorich Ipoly-Ságbon egész jan. 10-ig pihent, midőn Windisch-Grätz ujra kötelességévé teszi, hogy nyomulj :: már gyorsabban előre

Jan. 12. Péntek.

W i n d i s c h-G r ä t z cs. fővezér kiáltványa „a magyar lázadó-vezérek parancsnoksága alatt álló cs. k. csapatokhoz." Meg levén a fővezér győződve arról hogy az okt. 3. 16. és nov. 12. kiáltványok tartalma „a lázadó-párt ravaszsága" folytán közhirré nem tétettek, s e miatt a cs. k. csapatok talán nem is tudták magokat tájékozni a tényállás és kötelességük felől, ehhez képest ezuttal felhivja azokat, hogy a forradalmi pártot azonnal hagyják oda, s a legközelebbi cs. k. kat. parancsnokságnál jelentsék magokat, előre is azon biztositást adván, hogy a legénység őrmestertől lefelé k ö z b o c s á n a t o t kap, a felsőbb tisztek pedig a Fölség kegyelmét. ha magukat az e végre felállitott igazoló bizottság előtt jelentik, szintén remélhetik.

A kiáltv. S a m m l. 41. l. Azon állitás, melyet a fővezér „a lázadópárt ravaszságáról" irt, helytelen volt, miután az általa emlitett okmányokat a magyar kormány teljességgel nem titkolta el. minek világra szóló bizonysága, hogy azokat az egykoru nemzeti hirlapok által közzététetni megengedte.

Jan. 13. Szombat.

A k é p v i s e l ő h á z b a n jelentés tétetik a W i n d i s c h-G r ä t z hez küldött békekövetség eljárásáról (l. jan. 3). Azután K o s s u t h feljegeti, hogy „a föltétlen hódolat"-ra ráállani annyit tesz, mint hogy „a nemzet irja alá saját halálának itéletét." Békealkudozásról ily alapon tehát többé n e m l e h e t szó, mert ha ajánlatunkra azt felelik : „„Halj meg, ha békét akarsz"", nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még ráérünk akkor is, ha elveszítet-

tük a nemzeti lét harczát... A véletlenségek sorában megtörténhetik, hogy megmaradunk ha védjük magunkat, de ha megadjuk magunkat, ugy bizonyosan elvesztünk..." Azonban, igy füzi tovább gondolatait Kossuth, a magyar nemzet csak öngyávasága miatt veszhet el, „ha pedig védi magát" ugymond „akkor eszküszöm az örökkévaló Istenre, hogy akár én, akár más, ki a kormányon leend, megmenti a hazát." E beszéd után a képviselők esküre emelt kezekkel fogadják, hogy mindent elkövetnek a nemzet védelmi ereje kifejtésére, s hogy szétoszolni nem fognak, s ehhez képest határozatilag kinyilatkoztatják, hogy „a nemzet országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csepp vérig tovább is védelmezni fogják,... bármely helyen az utolsó perczig együtt maradandnak," s a megfutamlókat, főkép a tiszteket, mint honárulókat halállal fogják büntetni, egyszersmint elrendelik, hogy a háboru alatt a nép lehetőleg kimélve, termesztménye s fuvara pontosan kifizetve legyen.

Közl. 1. sz. A beszédek s a határozat még Honv. 23. 26. sz. Szil.-nál F. Tört. 279—294. l. Klap.-nál Nat. I. 210—213. l. Rüstownál (I. 194. l.) a nap hibás. Már e határozat hozatalánál észre lehetett venni, hogy némelyek a házban ellenzéket képeztek Kossuth fentebbi nyilatkozatával, s azt óhajtották kimondatni, hogy a nemzet ugyan megtámadtatva lévén, védi magát, de legfőbb ohajtása kibékülni. E pártnak, mely Batthyány Lajosban fejét vesztė el, legkitünőbb tagjai és szónokai voltak, Nyáry, Kazinczy, Kovács Lajos, és Hunfalvy. Legnagyobb baja volt a bátorság-hiány, melynélfogva a határozott föllépés-től félt, s ezzel az elvtársak csatlakozásának utját is megnehezitette. (V. ö. febr. 10.)

Görgei tábornok főhadiszállása Selmecz-Bányán. Itt kapja Kossuth levelét, melyben szemrehányás van a váczi kiáltványokért (l. jan. 4.), s egyszersmint Mészáros hadügyminiszter abbeli rendetét, hogy a tábornok Schlick háta mögé kerülni s rajta Klapkával egyesülten erőt venni törekedjék.

Görg. I. 181. l. Klap. Nat. I. Görgei, ki egy héttel előbb azt proklamálta, hogy ezután nem a honvédelmi bizottmánynak, nem is a bécsi cs. minisztériumnak, hanem Mészárosnak akar engedelmeskedni, Mészáros ezen rendeletét is félre tette, világosan elárulván ezzel, hogy ő tulajdonképen senkinek sem akart szót fogadni. Indoka az engedet-

lenségre az volt, hogy „azon kárt, mely a hazára ezen engedetlenségből származhatnék, igen kevésre becsülte ahhoz mérve, a mely a feldunai hadsereg előre látható elpusztulását vonná maga után", s ezért azon oknálfogva, melyet fentebb (jan. 6. jegyz.) láttunk, lépéseket tesz, hogy hadseregét az egész téli évszakra elszállásolja a bányavárosokban. Jan. 15-én hadai állása már ez volt: Aulich Körmöczön, Kmety Beszterczе-Bányán, Piller Zólyomban, Guyon Selmecz-Bányán és Windschachton. Esetleg azonban az ellenség és az éhség aggodalmai Görgeit kényszeritették a bányavárosok elhagyására, s ő hadvezéri bravourral mutatta meg, hogy ez elvonulást serege elpusztulása nélkül is végre tudta hajtani, s hogy ennélfogva az iménti engedetlenség alapjául fektetett indok hamis volt.

Querlonde alezredes a komáromi őrség egy részével Nyárasdnál a csallóközi zárlat (Neustädter tábornok) csapatai (8 század gyalog, 1 lovasszázad, és 6 ágyu) ellen harczol, s azokat Szerdahelyen át Pozsony felé kergeti. Veszteségünk 5 halott s 2 sebesült, az osztrákoké 18 halott (ezek közt Geramb alezredes), és 11 sebesült.

Wint. 153. l. Klap. Nat. I. 362. l. Közl. 14. sz. (hibás nap). V. ö. Szil. F. Tört. 298. l.

Ottinger vezérőrnagy (12 lovasszázad és 12 ágyu) Buda-Pestről jan. 9-én kiindulván, Szolnokot ellenállás nélkül megszállja, s a magyar kormány által ott hagyott tetemes mennyiségü készleteket (ezek közt 3 mázsa lőpor, 25 mázsa salétrom, 350 mázsa réz, 40 ezer mázsa só, 89,296 mérő gabna, 560 mérő kukoricza, 100 kard és 5 ezer kasza-lándzsa) zsákmányul ejti.

Wint. 139. l.

Jan. 14. Vasárnap.

A.-Jára falut Tordamegyében Balinte praefect oláh tábora (mintegy 6 ezer ember) megrohanván kirabolja, felgyujtja, s lakosai nagy részét leöldösi.

Honv. 25. sz. (a nap jan. 14. és 15. közt ingadozik). Köv. E. T. 189. l. Jan. 15. este Tordáról egy mentő csapat (65 honvéd és egy zászlóalj nemzetőr) érkezik a füstölgő falu romjai közé, s az oláhok házait „ideiglenesen lakhatatlanná tévén" hozzá fogott a legnagyobb

kinzások közt kivégzett magyarok holttesteinek, melyek az utczákon és a házak közt mezitlenül hevertek, összehordásához. „Az unitáriusok temploma romjai előtt volt“ ugymond egy szemtanu, „kezén lábán megnyuzva, szemei kiégetve, az unitárius pap, mellette a fia, a református pap, s még egy negyedik holttest, mind meztelen.“ Az elkeseredett magyarok ekkor a némi küzdelem után elfogott oláhok közül bosszuból „mintegy 53-at“ kivégeznek. De alig voltak ezzel készen, midőn, az oláhok a hegyeken nagy számmal tünedezvén fel, elhagyni kényszerültek a falut. A szorongatott havasi magyar lakosoknak pár nap mulva Szentpáli parancsnok indul segitségökre, ki jan. 20-án Járában is megjelenik, „s az utczán elszórt, ebek és sertések eledeléül kitett holttesteket“ összehordatja és eltemetteti.

Jan. 15. Hétfő.

Aulich ezredes Turcseknél Turóczmegyében a Mosóczról előnyomult Götz tábornokot s a kiséretében lévő tót fölkelő csapatot visszaveri. Másnap

Jan. 16. Kedd.

Aulich és ellenfelei közt megujul a harcz, melyben Götz véres küzdelem után visszaveretik. Veszteségünk a két napon 54 halott s 60 sebesült, osztrákoké 40 ember holtakban és sebesültekben.

Wint. 191. l. (Götz maradt győztes). Görg. I. 165. l. (Aulich maradt előnyben, nap nélkül). Klap. Nat. I. 158. l. (Aulich jan. 17-én visszaveri Götzöt). Közl. 10. sz. (jan. 18-án Körmöcznél, jan. 19-én Stubnya és Háj mellett Görgei Frischeisent és Hurbant visszaveri). Mi a napra nézve Windisch-Grätz művének adatát fogadtuk el, mely az eseményeket hiv. adatok után teljes összefüggésben tárgyalja, s világosan előadja, hogy miután Götz a Sossay megigért közreműködésére Privigyenél számitott, ez pedig az elámitott Simunich által Nyitrára visszarendeltetett, — Götz jan. 17—21. Mosóczon pihent, nem mervén egy maga ujabb támadást tenni Körmöcz felé, honnan Görgei 63 ezer forintot aranyban s ezüstben vitetett magához.

A magyar hivatalos lap e napi jelentése szerint Klapka György táborkari ezredes „a meghütés és hófény által okozott szemgyöngülés miatt“ visszalépett a Schlick elleni vezérletet átvette.

Közl. 8. sz. V. ö. Klap. Nat. I. 186. l. Mem. 16. l. (a kine-

vezés napja nélkül). Klapkának mingyárt a kassai vereség (l. jan. 4.) hirére kellett kineveztetnie, mert jan. 11-én már Miskolczon látjuk, hol a szétszórt sereg romjait rendezi s uj csapatokkal erősbiti.

A bánsági sereg Damjanics vezérlete alatt a kormány rendeletéből megkezdi felvonulását Nagy-Becskerekről Modos és Zsombolya irányában Aradra, követtetve a hozzá csatlakozott mintegy 40—50 ezernyi bánsági lakostól, kik a szerbek bosszujától félve elhagyták rendes lakásukat, s az iszonyu hidegben jobbára gyalog ezer inséggel küzdve bolyongtak oltalmazóik után.

Klap. Nat. II. 82. 83. l. Függ. II. 112—114. l. E felvonulás alatt halt meg Maderspach, Fehértemplom hős védője. A szerbek, kiknek vezérök a Bánságban Thodorović volt, a magyar csapatok elhuzódása után szabad tért nyertek, s egymásután szállották meg az elhagyott helyeket, miközben a magyar és német lakosokon korlátlanul töltötték bosszujokat. E vad rakonczátlanságokra (v. ö. jan. 20.) gondolva, valóban nem csuda, ha a müvelt érzelmü osztrák tisztek idegenkedtek a szerbek szövetségétől, kiknek dulásaitól csak ugy maradhattak menten némely községek, hogy Temesvárról cs. őrséggel láttattak el. Ez történt Fehértemplommal is. — Febr. 28-án Knićanin visszament Szerbiába, látván, hogy fegyverei forgatására többé nem nyilik alkalom. (Serb. 253. l.)

Jan. 17. Szerda.

Gálfalvai csata. Bem tárornok ($5^3/_6$ zászlóalj, 5 lovasszázad és 30 ágyu) a Kis-Küküllő partján először találkozik Puchner altábornagygyal, s ennek Kalliany tábornok alatt álló hadtestével (8 zászlóalj, 10 lovasszázad s 30 ágyu) összetüz. A támadást a magyar középpel Mikes ezredes kezdi meg Gálfalva ellen, melyet a rettenthetetlen székelyek az ellenséges ágyuk elhallgattatása után elfoglalnak. A császáriak azonban Szőkefalva előtt uj állodást vesznek, s hatalmas gyalogságukkal ismételt izben rohanják meg a székelyeket s a Kemény-zászlóaljat, de mindannyiszor visszaveretnek. Végre Bethlen Gergely a magyar jobbszárnynyal Pócsfalváról Dicső-Szent Márton ellen nyomul előre, mire az osztrákok bekeríttetéstől tartva hátrálni kezdenek, hátrálásuk azonban, midőn utolsó lovas támadásuk is visszaverve lőn, Medgyes

irányában féktelen szaladásba fajul át. Veszteségünk mintegy 80 ember, osztrákoké 150 ember holtakban és sebesültekben, s 200 fogoly. Kitünnek Messena és Lázár Albert őrnagyok. Bem másnap Medgyest ellenállás nélkül elfoglalja, s itt élelmi szereken kivül 2 ágyut és 800 fegyvert zsákmányul ejt.

Czetz B. 150. s köv. l. Klap.-nál II. 235—241. l. Köv. E. T. 161. l. Közl. 8. sz. Puchner e harczvesztés után jan. 19-ről a szászokhoz és oláhokhoz lelkesitő szózatot intézett, hogy ne csüggedjenek, az osztrák csapatok „erősek, hősiesek, és naponként szaporodnak, s ... ma vagy holnap számban fölülmulják az ellenséget", de segélyt is kért tőlük, hogy siessenek „a barátságos Nagy-Szeben megvédésére ... Jöjön mindenki, ki a fegyvert elbirja!" (A kiáltv. Köv.-nál. O. 146. l).

Jan. 19. Péntek.

Salis őrnagy Csorich tábornok előhadával, Guyon ezredes előcsapatát Windschacht mellett Selmecz-Bányánál megszalasztja, de majd Guyon osztályának tulnyomó ereje által Steinbachig visszaveretik, miközben 1 halottat és 4 sebesültet veszit.

Wint. 164. l.

A szerbek Verseczet elfoglalják, honnan a 3. honvéd zászlóalj a roppant tulnyomóságu ellenséges táboron keresztül vágja magát.

Serb. 254. l. harczról nem emlékezik). Vah. III. 134. l. (a 3. z. a. harczát festi). — Klapka (Nat. II. 83. l.) ellenben azt beszéli el, hogy a 28. z. a. Fehértemplomról felvonulása közben Verseczné1 elkésvén, körülfogatott egy sereg rácz által, s kénytelen volt szuronynyal csinálni utat magának.

Jan. 20. Szombat.

A honvédelmi bizotttmány kiáltványa a nemzethez. „A magyar nem lázadt fel sem a királyi hatalom, sem a törvény ellen, sőt inkább a szentesitett törvényekért viv védelmi harczot." Mindazok, kik alkotmányos esküjöket teljesiteni vo-

nakodnak, avvagy hivatalt vállalnak el az ellenség kezéből, — honárulóknak nyilvánittatnak, s mint ilyenek fognak büntettetni.

Közl. 7. sz. Honv. 29. sz.

A magyar r. kath. püspöki kar pásztori levélben inti a papságot és a hiveket, hogy a „törvényes király" Ferencz-József Őfölségének hódoljanak meg, s Windisch-Grätz fő vezérnek engedelmeskedjenek steff.

Közl. 7. sz. Ezen okmányt Horváth Mihály ismertette a Közlöny hasábjain, s azt, miután a püspökök okt. 25. körlevelével összeegyeztethetőnek nem találta, koholtnak véleményezé, hihetőleg, hogy tekintélyét és hatását megdöntse a pásztori oklevélnek, mely egyébként a r. kath. püspökök ekkori érzületében tökéletes alapját találta. A főpapok fölhivásának átalában nem lett meg várt hatása az alpapságra, mindazáltal akadtak több lelkészek, kik Windisch-Grätz rendeleteit a szószékből felolvasták a nép előtt, s ezt meghódolásra intették. E tekintetben a váczi káptalan helynöke különös buzgalmat fejtett ki, kötelezvén az egyházmegye papságát elszakadni a nemzeti párttól. A magyar kormány ekkor, hogy a r. kath. lelkészekre elrémitőleg hasson, közülök többeket elfogatott, kettőt pedig (u. m. a szécsői és kókai plebánusokat) főbe lövetett. (Közl. 140. sz. Szeg. Hirl. 19. sz.) Jun. 21-én a szabadelvü plebánusok Bobory K. meghivására Czeglédeu összegyültek, s emanczipálták magokat a káptalan alól. (A főpapok magokviseletéről l. 1848. okt. 25.)

Dembinski Henrik, „a szabadság harczairól ismert lengyel tábornok", ki a magyar kormánynak szolgálatát felajánlá, Debreczenbe megérkezik.

Közl. 7. sz. Honv. 24. sz. Dembinskit Párisban Teleky szólította fel s nyerte meg honunk ügyének (bővebben Klap. Nat. I. 215. 216. l.), ki azon kikötéssel ajánlotta fel kardját, hogy fővezérnek ne tegyék, miután a magyar születésü vezérek az ő idegen eredete miatt irányában féltékenységre fognának indulni. Mindazáltal Kossuth mingyárt megérkezésekor fővezérnek nevezte ki a lengyelt, mi azonban egyideig titok maradt. (V. ö. jan. 29).

Vécsey tábornok a parancsnoksága alá jutott bácskai hadsereget ó- és kis-kéri, becskereki s verbászi táborhelyeiről kimozditván, a kormány rendelete szerint Szeged felé utnak inditja, hová jan. 25-én érkezik meg.

Közl. 14. 17. 22. sz. — Éder után (l. szept. 21.) november

közepén Bakonyi, s ez után deczemberben Eszterházy Sándor állottak a bácsi sereg élére, melynek igen nagy baja volt, hogy vezéreit és a tisztek nagy részét, hazafiatlan érzelem s oly ingatagság jellemzé, melyet okt. 3-ka s Windisch-Grätz fellépése után, midőn már mindenki tisztán tájékozhatta magát a pártok természete felől, árulásnál egyébnek nem mondhatunk. A honvédelmi bizottmány, hogy a habozásoknak végett vessen, s a bizonytalan jellemü tiszteket a hadseregből eltávolitsa, Nádosyt küldi le a táborba, s azon rendeletét téteti közzé, hogy mindazon tisztek, kik a magyar kormány politikai irányát nem helyeslik, eltávozhatnak a seregből. Ennek következménye lett hogy, leginkább Eszterházy biztatására, mintegy 160 tiszt mondja fel a szolgálatot. A 3. huszárezredben a tisztek $^{1}/_{3}$-da kilép, hasonlót tön az összes táborkar, melynek még irodája is feloszlik, a tüzérség pedig tömegesen jelenti, hogy sem a ráczokra sem az osztrákokra nem fognak többé lőni. Ily állapotban találja a sereget a kormány azon parancsa, hogy a Középtiszához vonuljon fel. A vezér ellenszögezi magát a felvonulásnak azon ürügy alatt, hogy őt és seregét a Fölség csupán a bácsi táborba küldé, s ha Bácsot elhagyandná, a tövényes tért is el kellene hagynia. stb. E válságos helyzetben Vécsey lépett föl. Helyes elszántsággal, önhatalmulag kezéhez ragadja a vezéri botot, a lemondókat és ingadozókat eltávolitja a seregtől, s az indulást jan. 18-án elrendeli. Eszterházy és Nádosy titkon elhagyják a tábort. A sereg megkezdvén u'ját, a ráczok, mint a Bánságban, (l. jan. 16.) egymásután támadták és foglalták el a magyar községeket. Verbászt, (l. jan. 25.) Hegyest és Feketehegyet (l. e. jan. 23.) kirabolták, fölégették, s magyar lakosait leöldösték. E rémesemények hirére a lakosság nagy része (főleg aggok, nők és gyermekek) becsesb vagyonukat kezükhöz véve, elhagyják lakhelyöket s ezernyi kocsin utra kelnek Szeged felé, menet közben zaklattatva egyes szerb csapatok által. A harczképes férfiak nagy része pedig, proletárokkal és kalandorokkal szövetkezve, helységenkint mozgó csapatokat alakit, egymásután rohanja meg a szerb falukat, hogy az elfogottakat kiszabaditsa, a meggyilkoltakért pedig bosszut álljon. Átalában a kegyetlenkedésben egyik fél sem maradt adósa a másiknak. Igy péld. Moholyban „mezitelenre vetkőztették őket“ (a fogoly szerbeket) „s négy kézlábra állitva hasuk alatt szalmával tüzelnek, átfurt füleiknél fogva akasztják őket“ stb. (Közl. Honv. 35. sz). „A vagyontalan adai magyarok az ottani ráczokat kirablák, a ragadmánynyal elillantak; erre az ottani ráczok egyesülvén a moholyiakkal kirablák az adai magyarokat; másnap ismét az adai magyarok sok zentai magyarral kezet fogva a ráczokat kipusztiták s odább mentek, s ekkép Adát a ráczoknak hagyák.“ (Közl. Honv. 39. sz). Bácsmegyében a közigazgatás átalában megszünt, a megye bizottsága mintha nem is léteznék, e garázdaságok ellenében semmi erélyes védelmi lépéseket sem tön, söt a szabad csapatok föparancsnokává is a hadseregtől megvált Eszterházy

Sándort kérvén fel (ki uj állásán szintén semmit sem tőn), szabad tért nyitott az iszonyatosságok előtt. Jan. 26-ika óta koronkint fegyveres nemzetőrök indultak ki Szegedről Bácsba véreik segitségére, de sokkal kisebb erővel, hogysem az ellenség uralmának és kegyetlenkedéseinek végét szakithatták volna. Ez utóbbiak Z e n t á n majdnem hallatlan jeleneteket idéztek elő hol a hóhéri iszonyatosságok netovábbjukat elérték. Klapka szerint, nők nyilvános veretése, gyermekek herélése, a feszületek akasztófa gyanánt használása voltak itt napirenden. A minden nap kivégezettek fejeit esténként számon vette a rácz parancsnok, s e nyomorultak száma, kik elvérzettek, hat hét alatt 2 e z e r r e emelkedett! Egyedül S z a b a d k a állott sértetlenül, hol a polgárok, bár a városbeli alnép a vagyonosabb osztály ellen forrongani kezdett (T i s z U j s. 1849. 28. sz.), a szerbek támadását ismételt izben visszaverék.

Jan. 21. Vasárnap.

N a g y s z e b e n i e l s ő c s a t a. B e m tábornok (6,585 ember s 30 ágyu) N a g y-S z e b e n elfoglalása végett támad, balszárnyával (K i s Sándor őrnagy) és a középpel (M i k e s és B e t l e n G.) reggeli 7. órakor a főuton Nagy-Csür felől mozdulván Puchner altábornagy (11 ezer ember s 54 ágyu) ellen, kinek gyalogsága az elővárosi sánczokban, lovassága pedig a h a m m e r s d o r f i sikon vala elhelyezve. Az ágyuzás négy óra hoszszat tart szakadatlanul, miközben a székelyek, s a bécsi légió három sikeretlen rohamot intéznek a sánczok ellen, a Mátyás- és Vilmos-huszárok pedig két izben verik vissza az ellenséges lovasságot. D. e. 11. órakor B e m már 240 halottat számlál, 6 ágyuja leszerelve s lőszerkészlete elfogyva, — miért is a nagy-csüri hegyoldal felé elrendeli a hátrálást. Ekkor érkezik V i z a k n a felől a jobbszárnynyal az elkésett C z e t z alezredes, s az ellenség üldözésének vége szakad. Czetz sikra szállván Puchner balszárnyát és középhadát a sánczok közé szoritja. Bem ekkor a magyar középet is rohamra küldi, de ez oly erővel veretik vissza, hogy a közép a balszárnynyal egyideüleg futásnak ered, a mikor (d. u. 1. óra) aztán Czetz is hátrálni kezd. Bem a folytonos üldözés közben menekülő sereg utját ágyuival maga födözi, s üldözőit S z e l i n d e k ről visszariasztja. A vitéz M i k e s Kelemen ezredes mingyárt a harcz kezdetén bajnoki

halált hal. Veszteségünk 257 ember csupán holtakban s 5 ágyu, osztrákoké 94 halott s 121 sebesült.

Czetz B. 157—163. l. Klap. Nat. II. 241—251 l. Köv. E. T. 163. 164. l. Honv. 47. sz. Bem Szelindeken oly szándékkal állapodik meg, hogy ott bevárja, mig a székelyektől segitséget nyer.

Csorich altábornagy Wyss dandárával (4 zászlóalj, 6 lovasszázad és 24 ágyu Guyon ezredes 3 ezer főnyi hadát d. u. 3. órakor Steinbach felől Windschachtnál a Wartha-hegyen megtámadja, melyet Siegelberg felől Pott ezredes is nemsokára megrohan. Guyon, miután észrevette, hogy seregét Simunich csapatai hátban is fenyegetik, Windschachtba vonul, melyet másfél órai kemény utczaharcz után, bekerittetéstől tartva szintén felad, s éjfél felé Selmeczre huzódik el. Másnap

Jan. 22. Hétfő.

Selmecznél ujul meg a harcz, hol t. i. Guyon ezredest Csorich (Wyss-dandár) a város felől szemben, Collery ezredes pedig A. Hámor felől oldalt támadják meg. Görgei tábornok ekkor a Pusztelnik csapatja egy részével siet tulszárnyalt alvezére támogatására. Guyon azonban ezalatt már Bucsára hátrál, a magyar vezér lesbe jutott rohamcsapata pedig az időközben erősbitéseket nyert Collery vadászai előtt Zsarnócz és Hodrics közt gyáván megfutamodik. A tüzérek követik a szégyenteljes példát. Végre Görgei ágyui mellett egyes-egyedül maradván, maga is szaladásnak ered. Collery azonban Csorich előnyomulásáról mit sem tudva, Rudnóra visszahuzódik. Veszteségünk 60 halott s 120 sebesült, sok fogoly és Selmeczen számos fegyver; az osztrákoké 5 halott s 16 sebesült. Pusztelnik alezredes sebesülten elfogatik, s fogságában később meghal.

Görg. I. 169. s köv. l. Wint. 184—187. l. Klap. Nat. I. 154. 156. l. Görgei rendkivül zord időben, hóban és jégben, mint láttuk (jan. 6.) oly szándékkal vezette seregét a bányavárosba, hogy ott megpihenjen, s elcsigázott és ruhátlan honvédei számára a magával hordozott posztó-készletből ruhákat varrasson. Azonban alig érkeznek

szálláshelyökre csapatai, midőn az idő megenged, s az előbb oly terhes ut, az ellenségre nézve egyszerre könnyen járhatóvá válik. (v. ö. jan. 14.) Aulich ugyan Körmöcznél (l. jan. 16.) az északról mozdulni kezdő ellenséget derekasan visszaüzte, de nemsokára jelentést vesz Görgei, hogy délről Báth és Szent Benedek felől is erős ellenséges csapatok közelitnek. Zsarnóczot ekkor, melyet valamelyik alárendeltje hibásan oda hagyott, hogy Selmecz födözve legyen, haladék nélkül megkellett szállania. E czélból némi időt rabló félreértések után jan. 20 és 21. közti éjen Görgei személyesen indul Zólyomról Körmöczre, hogy onnan egy csapatot (1 zászlóalj. 1 lovasszázad és 6 ágyu) Zsarnóczra vezessen, melyet jan. 21. este száll meg, még pedig harcz nélkül, miután Collery onnan az nap reggel már kivonult, oly czélból, hogy Hodricson keresztül Selmeczre törjön. Görgei ekkor (jan. 21. és 22. közti éjen) értesiti Guyont, ki Selmeczről északra helyezkedett el, hogy támadja meg Colleryt, ő majd hátulról ugyanazt teszi. Guyon azonban igen gyöngének érezvén magát, mint fentebb előadva van, a harcz elől egészen Bucsára hátrál, minek következtében Aulich hadosztályának a többi csapatokkal való egyesülése a Garam völgyön lehetetlenné vált. V. ö. jan. 24. — A fentebbi harczban lőtték keresztül Görgei csákóját, midőn mondá: „Miért nem leebb egy hüvelykkel?"

A szent-tamási szerbek Feketehegyet Bácsmegyében megrohanják, de a magyar lakosság visszaveri az ellenséget. Másnap a falu felgyujtatván az ellenállás megtöretik, s lakosai, ezek közt a ref. lelkész, leöldöstetnek.

Közl. 21. sz. Honv. 39. sz. V. ö. jan. 20. jegyz.

Szolnoki első ütközet. Perczel Mór tábornok (15,310 ember s 34 ágyu) a Hertelendy osztályával a Tiszahidat hajnalban elfoglaltatja, s Ottinger vezérőrnagy ellen Szolnokon ágyuztatni kezd, mire ez a városból kivonulván attól csekély távolban helyezkedik el. De, miután a Tisza-Bőnél átkelt Kazinczy ezredes is megtámadja a magyar tartalékkal, itt sincs maradása, s annálfogva nemsokára Abony felé intézi hátrálását. Perczel a nagy köd miatt nem üldöztet.

Közl. 10. sz. Wint. 172. sz. Klap. Nat. I. 219. l. Vah. II. 57. l. 51. l.

Tarczali ütközet. Schlick cs. tábornok főhadoszlopa Klapka ezredes (8 zászlóalj, 7 lovasszázad és 30 ágyu) hadközepét (Bulharin) Mád felől megtámadja, minek következ-

tében főleg a Tarczaltól északra eső magaslat birtokáért, melyet Thworznicki foglalt el, heves viadal fejlődik ki. Két szuronytámadást vernek már vissza a honvédek, midőn harmadszor a Suntenau-vértesek rohannak rájuk, s a magaslatot elfoglalják. Ezalatt Schlick a Fiedler dandárával a tokaji hegymagaslatok ellen is támadtat, de ismételt izben siker nélkül. Végre a császáriak 3 órai küzdes után elhagyják a harcztért, s visszahuzódnak Mádra. Kevesebb szerencsével harczolt Kisfalud és Olasz-Liszka közt a magyar jobbszárnyon, Schulz őrnagy kit Herzmanowsky cs. őrnagy hátrálásra kényszerit. Azonban másnap

Jan. 23. Kedd.

Schulz őrnagy Herzmanowskyt Kisfaludon megrohanja, s Klapkától támogattatva Bodrog-Keresztur-nál az ellenséget 8 óra hosszat tartó erős ágyuzás után állodása elhagyására kényszeriti. Schlick ismét Mádra vonul vissza. A két napi harcz összes vesztesége részünkön mintegy 100 ember, az osztrákoknál 27 halott, 68 sebesült és 53 hiányzó. Mindkét napon nagy köd.

Klap. Nat. I. 194—197. l. Wint. 209—213. l. Közl. 9—12. sz. (Szemere hivatalos jelentését a harcz szinhelyéről még jan 23. esteli 7. órakor megirván, azt miután győzelmünket lefesté, ezen mondattal végzi: „Örvend az ember szive, midőn szemlél hadsereget, mely kötelességét teljesiti." E jel. megvan a Honv. is. 28. sz). Szil. F. Tört. 316. l. és F. Férf. 16. l. (itt az mondatik, hogy Tokaj körül Görgei adott Schlicknek „kemény vereséget" ... 25 mérföldnyi távolból). — A tarczali ütközetben azon, kéztusában nem ritka, eset fordult elő, hogy a küzdő felek egyike önmegadást jelzett, s aztán a hiszékeny ellenfelet gyilkos tüzzel fogadá. Klapka s a mi hivatalos jelentéseink szerint a császáriak viselték magokat álnokul, Windisch-Grätz munkája szerint a honvédek.

Jan. 24. Szerda.

Gál Miklós zárlatparancsnok Aradvárat reggeli 6. órától késő estig löveti, siker nélkül. A lövetés f. h. 28-ig naponként megujul.

Honv. 28. sz. Vah. III. 28. l.

Görgei tábornok Aulich ezredessel, annak a seregzömtől elszakadt hadosztályát járatlan sziklautakon s egy beomlott alaguton keresztül, (melyet a honvédek járhatóvá tesznek), jan. 23. és 24. közti éjen Körmöczről egyenesen Beszterecze-Bányára vezetteti, hol mainap egész seregét összpontositja.

Görg. I. 179. s köv. l. Klap. Nat. 159. l. v. ö. Szil. F. Tört. 215. l. F. Férf. 16. l. Görgei érdekesen irja le az Aulich és a Zólyomon fekvő Guyon osztályát fenyegető veszélyt, melyet legvégső fokra emelt az, hogy az idő ismét meglágyulván a kiáradt Garam az utakat elboritá, s a Bucsán és Zólyomban lévő csapatokat egymástól s Beszterczc-Bányától tökéletesen elszigetelé. Hogy mint gázolták át Guyon felpálinkázott csapatai az áradatot, s mint hatott buzditólag e példa a zólyomi osztályra is, Görgei igen humorisztikus modorban festi le. A nagy rémület azonban felesleges volt, miután Csorich altábornagy jónak látta jan. 22-én győzelme babérjain megpihenni, s 23. és 24.-én is veszteg maradni Selmeczen, tudósitván az utóbbik napról Windisch-Grätzet, hogy a nagy hóesés miatt ő nem tudja tovább vontatni ágyuit, különben is a sietésre már nincsen ok, mert Görgei a bányavárosokban akar időzni, s nem fog a Schlick háta mögé kerülni. Szerencséjére a cs. fővezér maga sem kivánta előnyomulását. Ugyanis miután Simunichhoz küldött egyik parancsa utközben fenakadt, ebből (Buda-Pesten!) azt a következtetést voná, hogy Görgei 4—5 menettel jár előtte Simunichnak, s annálfogva többé utól nem érhető. Megirja tehát (jan. 19.) ennek, hogy térjen Nyitrára, Csorichnak pedig (jan. 22. és 23.) hogy forduljon vissza Pestre, melyet Perczel előnyomulása miatt nagy veszély fenyeget. Csorich a pesti rendeleteket vévén (jan. 24. este), másnap visszafordul, s Görgei üldözését Jablonowsky dandárára (4 zászlóalj, 2 lovasszázad s 12 ágyu) bizván, maga főerejével jan. 29-re Pestre érkezik; ily módon visszafelé a „nagy hóban“ 5 nap alatt megteszi azt az utat, melyet midőn Görgeit sima uton üldöznie kellett, 15 nap alatt (jan. 7—22.) tett meg! (V. ö. Wint. 166. 167. 174. 193. l.) Jablonowsky jan. 28-ig Selmeczről meg sem mozdult. (Wint. 209. l.) Windisch-Grätz ekkép jan. 22. óta egészen elvesztette szem elől ellenfelét, s ily módon a hadviselés legelső igényeinek sem tett eleget. Görgei haderejéről s hollétéről egyideig a legképtelenebb és zavarosabb fogalmai voltak, többek közt azt sem hitte, hogy neki még 10—12 ezer embere volna (Wint. 217. l). Gőtzről pedig a herczeg egészen megfeledkezett, s ez egész febr. 4-ig egy állóhelyében várta Körmöczön Simunichot. — Jablonowsky végre jan. 31-én Zólyomot bátorkodik megszállani. Febr. 4-én azonban a késlekedő tábornokoknak megparancsoltatik, hogy párhuzam-

ban a Görgei által követett uttal, Brezno-Bányán át menjenek Görgei elibe Kasssára, Schlickkel egyesülendők. E helyett azonban alkalmatlan hegyi utakon Polomkán s Vernárdon keresztül febr. 10-re megjelennek Görgei háta mögött Löcsén (Wint. 246. l). V. ö. jan. 26. jegyz.

Bem tábornok Szelindeken az öt d. u. 3—4. órakor három felől megtámadó osztrákokat kemény küzdelem után estére visszaveri, s előbbi állodásukba nyomja. E harczban maga Bem Nagy-Csür felé, Czetz Balázsfalva felé, Zsurmay pedig Vizakna felé vezényelt.

Honv. 48. sz. Köv. E. T. 165. l.

Puchner n.-szebeni hadparancsnok Lüders orosz tábornagynak kereken megirja, hogy a kilátásban lévő segélyhad küldésével ne késedelmezzék, mert már égető szükség van reá. V. ö. decz. 31. jan. 27. febr. 2.

Köv. E. T. 169. l.

Jan. 25. Csütörtök.

A kulai nemzetőrök Verbászról elverik a szerbeket, másnap az ellenség kerekedik felül, s Verbászon kegyetlenkedik.

Közl. 21. sz. V. ö. jan. 20. jegyz.

Perczel Mór tábornok az uj segédcsapatokat nyert Ottinger vezérőrnagyot (3 zászlóalj, 12 lovasszázad és 24 ágyu) Czegléd és Abony közt megtámadja, s 2 órai erős ágyuzás után állodásából kiverve Irsáig kergeti. E harczban mint tanácsadó Dembinski is jelen. Az osztrákok vesztesége 6 halott, 15 sebesült s 22 hiányzó.

Közl. 14. sz. Wint. 176. l. Perczel jan. 22. és 25. győzelmei a budapesti főhadiszálláson, hol ekkor nem volt több együtt 12 zászlóaljnál, igen nagy rémületet okoztak, annyival inkabb, mert azt vélték, hogy Perczelnek 20 ezer embere és 40 ágyuja van. Windisch-Grätz jan. 23-án táborkari főnökét inditá Czeglédre 3 zászlóalj és 18 ágyu kiséretében Ottinger segítségére, Csorichhoz pedig, mint láttuk, parancsot küldött, hogy („siettetett menetekben föltétlenül") Pestre for-

duljon vissza, s hagyjon fel Görgei üldözésével. Ezenkivül Schulzignak utasitásban adja, hogy Poroszlónál tétessen átkelési mozdulatokat, s terjeszsze el azt a hirt, hogy ott egy nagy sereg a szolnokiak hátrálási vonalát fenyegeti, egyszersmint pedig igyekezzék „oly gyorsan a mint csak lehet" Schlikkel egyesülni. A 25-ki vereség a herczeg aggodalmait a legkinosabb fokra csigázta, még azon éjjel minden rendelkezhető katonáját vasutra rakta, Pesten csak 2 zászlóaljat hagyván. Jan. 26-án maga is Albertibe sietett, s miután a pestiek „loyális érzelmeiben" legkevésbé sem bizott, hogy t. i. általuk visszanyomatása esetére barátságosan fogadtassék, a fővároson kivül a sóházzal szemben áthidaltatja a Dunát, hogy szükség esetére Budára hátrálhasson, hová a Bakony vidéke megfékezésére kiküldött csapatok visszahivattak, s Nugent is segély adásra szólittatott, Neustädternek pedig, ki Csallóközből a magyarok s a Duna áradása által kiszoríttatván Szempezen tétlenkedett, meghagyatott, hogy azonnal Érsek-Ujvárra siessen, s Nyitra és Esztergom közt az összeköttetést biztositsa. Jan. 28-án azonban Perczel a Tiszán visszahuzódik, s még a hidat is fölégettetni hagyja, midőn Windisch-Grätz aggodalmai is lecsillapodtak.

Jan. 26. Péntek.

Görgei tábornok Beszterczo-Bányáról két vonalban elvezetteti hadseregét. Guyon és Piller ezredesek hadosztályait ugyanis a Garam felső völgyén Pohorellán, Vernárdon, Straczenán és Hután keresztül Iglóra rendeli, maga pedig az Aulich és Kmety osztályait, az azokhoz csatlakozott számnélküli szekerekkel együtt, melyeken egy szétszedhető fegyvergyár, különféle érczek, czukor, kávé és szövetkészletek, fegyverdarabok stb. voltak, a Sturecz hegy és a sztarehori szaggatott és szoros utain s járatlan meredélyein 20 ⁰ R. hidegben 16 órai szakadatlan utazás után Revuczára teszi át, hogy innen a Vágvölgyről a Popráď felső völgyére, Csötörtökhelyre és Lőcsére érjen.

Görg. I. 182. s köv. l. Klap. Nat. I. 160, 161. l. Görgei semmit sem tudván azon mulatságos dolgokról, melyek az ellenséges főhadiszálláson előfordultak, (l. jan. 24. 26.) el volt készülve az üldöztetésre, és sietett odahagyni a bányavárosokat, azon okból is, mert a kimerült vidék élemi szereket nem szolgáltathatott néki többé.

Jan. 27. Szombat.

A honvédelmi bizottmány rendeli, hogy a nép a katonaság ingyen élelmezésétől a háboru idején egészen fölmentve legyen. A szállásadó gazdának minden legény után jár a rendes hálás pénzen kivül főzésért, sóért és főzelékért naponként 3 pkr. stb.

Közl. 13. sz. Windisch-Grätz hadfiai, a mennyiben pénzük volt, az élelmiszereket szintén készpénzzel fizették, azonban a fővezér a nemzeti párton lévők vagyonát katonai zsákmánynak jelölte ki. (A parancs Samml. 75. l.) Weldennek ép oly kevés pénze volt, mint elődének, s az élelmi szereket nagy részben nyugtatványnyal fizette ki. (A hird. Samml. 94. l).

Kulán a magokra hagyott nemzetőröket a szerbek megverik, s a várost elfoglalják. V. ö. jan 25.

Közl. 21. sz.

Lüders orosz tábornok válaszul irja Puchnernek, hogy Brassó és Szeben kérésökre azért nem küldhetett segélyt, mivel a czár megparancsolta, hogy az „a legnyomasztóbb szükségben s az osztrák hadparancsnok világos és formaszerü megkeresésére adasssék.“ Puchner levelével azonban a kikötésnek elég lévén téve, a segélycsapat most már utnak indittatik. V. ö. jan. 24. febr. 2.

Lüd. levele Köv.-nál O. 148. l. v. ö. Köv. E. T. 170. l. Midőn az orosz csapatok a Porta főnöksége alatti semleges területen keresztül törtek be hazánkba, igen kézzelfogható nemzetközi sérelmet követtek el. Fuad-Effendi oláhországi török parancsnok tehát értesülvén a muszkák szándékáról, kinyilatkoztatá, hogy ez a benemavatkozás elvének s az 1841. szerződvénynek, mely Oroszországot is kötelezi, megszegése, melynek a legkomolyabb következményei lehetnek, egyszersmint tudósitást küldött ez esetről Konstánczinápolyba, hol e miatt az egész diplomácziai kar felindulásba jött, s az angol és franczia követek összhangzólag kijelentették, hogy kormányaik a beavatkozást a Porta jogai megszegésének tekintik, s mélyen fájlalják. A pétervári udvar azonban ekkor jegyzéket küldött az illető hatalmasságok megnyugtatására, előadván, hogy az orosz csapatok csupán emberiségi szempontból mentek Brassóba és Szebenbe, melyeket az osztrákok védelmezni nem képesek, s azonnal vissza fognak huzódni, mihelyt

a magyar hadak nem fenyegetik többé a két várost, hol az orosz csapatokat barátságosan fogadták. (Az angol kormány hiv. tudósitásai nyomán Majl. II. 199. 200. l). S a dolog ennyiben maradt. Schwarzenberg miniszternek az egész beavatkozás nem volt inyére, mindazáltal megirta Puchnernek, hogy ha már bevonulának a muszkák, ne küldje vissza. A közönség előtt pedig a bécsi minisztérium oda nyilatkozott, hogy az orosz csapatokat maga Puchner hitta be önkényüleg a „hüséges szászok" oltalmára, de a minisztérium rosszalta e lépést, s a mint értesült felőle, azonnal egy tisztet küldött Erdélybe az oroszokat visszautasitó rendelettel, azonban a rendelet szerencsétlenségből a „lázadók" kezébe jutott! (Mi kár!)

Jan. 28. Vasárnap.

Görgei vezért Rózsahegyen egy cs. titkos táborkövet Windisch-Grätz nevében felszólitja, hogy fegyverletétel végett vezesse át az osztrákokhoz a magyar csapatokat, e szolgálatáért neki teljes bocsánatot s Ausztrián kivül gondnélküli ellátást ajánlván. Görgei az ajánlat megtétele után nehány tisztjét szólitja be szobájába, kikkel közölvén a követ küldetését, ennek a váczi kiáltványok (l. jan. 4.) egy könyomatu példányát nyujtja át, azon megbizással, hogy azt adja át annak, a ki hozzá küldte.

Görg. I. 185. l. V. 5. Wint. 209. l. (hol Windisch-Grätz elismeri, hogy Jablonowskyt egy Görgeinek átadandó levéllel az alkudozásra felhatalmazta, de hozzá teszi, hogy ez át sem adatott Görgeinek, mintán ez Jablonowskyt igen messzire elhagyta). — Asbóth kezébe Windisch Grätznek egy febr. 5-én kelt s a magyarok által elfogott levele jut, melyben az osztrák tábornokoknak meghagyatik, hogy Görgeivel, mint a ki meghasonlott a honvédelmi bizottmánynyal, s ennélfogva „csak eltévelyedettnek látszik", igyekezzenek alkudozni s őt hódolatra birni. Asbóth (Eml. I. 13—15. l.) aztán ezen iratban „Görgei árulásának első bizonyitványát" látja és mutatja fel a közönség előtt, azon okból, mivelhogy „ily tényre az osztrák fővezér Görgei részéről történt fontos és ide irányuló lépés nélkül nem határozhatta volna el magát." E jegyzetek szerzőjének távolról sem czélja az igazság és valószinüség rovására bárkit is mentegetni, s Görgei számos tévedéseit és büneit tisztára mosni, mindazáltal Asbóth következtetésének helyességét kétségbe vonja, mig az „Emlékirat"-készitő Görgeinek ama levél irására netalán alkalmat szolgáltató „fontos és ideirányuló lépését" tényleges adatokkal be nem bizonyitja, s míg az „árulás"-ra (mely igen nagy vád!) a puszta véletlennél, s a „volna"

nat kissé biztosabb alapot és erősebb indokot nem mutat fel. Addig, míg ez meg nem történik, az elfogulatlan vizsgálat előtt a vád meg nem állhat, mert Windisch-Grätz levele az „árulás"-ra semmi bizonyitékot sem foglal magában, söt a „Görgei részéről történt fontos és ideirányuló lépéseket" világosan kizárja, a mennyiben határozottan mondja, hogy a cs. fővezért a levélirásra csupán az inditotta, hogy Görgei, kormányával meghasonlván, előtte csak eltévelyedettnek látszik. — Egyébiránt ha tett volna is Görgei lépéseket az ellenséggel való egyezkedésre, még ez nem lehet elegendő ok arra, hogy érette árulónak kiáltassék ki. Asbóth mint katona-iró bizonyosan jobban tudja nálunk, hogy a háboruban vannak olyan körülmények, midön a tulnyomó ellenségtöl szorongatott hadvezér okosabbat nem tehet, mintha alkudozni kezd, s hogy ennélfogva Görgeit csupán egyezkedési lépéseiért, midőn minden felől ellenség vette körül, jogosan nem lehetne „árulás"-sal sujtani. Görgei azonban, a történeti nyomozódás eddigi eredményei szerint, még ekkor egyátalában nem tett ilyen lépéseket. — Más körülmények voltak azok, melyek Windisch-Grätzet az alkudozási kisérletekre indíthatták. A herczeg, mint láttuk, már jan. 5-én oly fennhangu jelentést tett császári urának, melynek rövid értelme, hogy Magyarország meg van hóditva, de csak később látta be, hogy a főváros még nem Magyarország, s hogy a honvéd seregek oly ellenállást fejtenek ki, minő reá nézve egészen váratlan volt. Az Ottingeren ejtett vereségek (l. jan. 25.) már azon aggodalmat is felkölthették benne, hogy nemcsak a Fölségnek tett igérete nem fog valósulni, hanem a honvédek fegyverei még had vezéri nevén is csorbát üthetnek, s ily módon azon fővezér, ki jan. 3-án országgyülésünk küldöttségével szóba sem állott, s oly fennen beszélt „hóditás"-ról és „megsemmisités"-ről, néhány hét mulva arra szorult, hogy maga lépjen fel kezdeményezőkép az alkudozások terére. — Asbóth gyülöletét Görgei irányában értjük (v. ö. 1849. jun. 20.), azonban sokat levon Asbóth Emlékiratai becséből, hogy midőn azokat készité, tollát egészen átereszté ingerültsége szolgálatába. Szerinte Görgei „tehetség és tanulmány hiányában" hadsereget mozgatni, vezetni, szervezni és igazgatni egyaránt „képtelen", — „fővezér korában sem volt más, mint huszárhadnagy" (Emlék. I. 130. l), „áruló" már február elején (14. l), áruló, a dicsőségteljes áprilisi hadjáratban (l. 19. l), áruló Buda alatt (l. 91. l), áruló Perednél . . . és igy tovább. A mi Görgei hadvezéri képességét nézi, erről mind a forradalom alatt, mind könyvében maga is több izben kétkedőleg és kicsinylőleg szólt, mindazáltal elfogulatlan szakértők helylyel-közzel elismerőleg is nyilatkoznak hadmüveleteiről és sztratégiai belátásáról. Hadszervező képessége pedig minden kétségen felül áll. A mi a számnélküli „árulás"-okat illeti, ezektől valóban visszaborzadnánk, hogyha e végnélküli „árulások" füzérbe kerekitését igen naivnak nem tartanók. Asbóth azon emberi gyarlóságba esett, hogy egy sorba állitja minden tettét Görgeinek, s az

utólsókat ugy világitja meg, hogy ennek következtében a mögötte állók is mind a legelsőig ugyanazon egy árnyékba esnek. De történetbni-e az ily módon nyert ismeret? Igazságos és lovagias-e ezen eljárásmód? Nem. Nincsen is arra semmi szükség. Fájdalom, a történelem ugyis nyer elég adatot Görgei szomoru kárhoztatásához, ha tetteit a cselekvési különféle igaz rugóktól meg nem fosztja, s természetes összefüggésökből erőszakosan ki nem forgatja. Más részről azonban ki fogja mondani azt is, hogy Görgei Arthur, nagy tévedései daczára, a magyar vitézségnek egyik legkitünőbb képviselője, mint a ki vezéri állásán hazánk fegyveres hatalmát a dicsőségnek azon fokán mutatta be a világ előtt, melyen évszázadok óta senki, azon a magaslaton, melyre az egykoruak nemzeti önérzettel és tiszteletteljes hódolattal tekintettek fel. Hogy a hős bukása annál nagyobb lőn, mentűl magasabban állott: ki akarja tagadni? De nem tartom illő és észszerü cselekedetnek, bemocskolni azt is, a mi szennytelenül állhat, s mindnyájunk büszkeségére válik. Részemről, egy hazai jeles iróval szólva, „nem találok semmi gyönyört, annak a mi nagy volt, elgázolásában."

Jan. 29. Hétfő.

A magyar kormány D e m b i n s k i altábornagyot „a szolnok-török-szentmiklósi, tiszafüredi, és tokajtáji seregek" fővezérének nevezi ki, a „szolnoktáji osztály" parancsnokságát pedig, mely eddig P e r c z e l Mór tábornok kezében volt, R é p á s y tábornokra bizza. V. ö. f e b r. 12.

K ö z l. 14. 19. sz. K l a p. Nat. I. 215. 216. l. Demb. kiáltványa a hadsereghez (kelt P o l g á r. 1849. jan. 30.) H o n v. 38. sz. Perczel hiuságát sérté, hogy seregének egy része töle elvétetvén, Dembinski közvetlen parancsnoksága alá bizatott, s osztálya az ő ellenzése daczára Füred felé rendeltetett, minek következtében önként visszalépett, s Debreczenbe vonult. (Böven W i n t 183. l. v. ö. Függ. II. 273. l.

Jan. 30. Kedd.

M e s t e r h á z y őrnagy C z i b a k h á z á n a tiszai átkelésnél O t t i n g e r lovasaival csatározik. Az apró harczok febr. 2-ig naponként ismétlődnek.

K ö z l. 22. sz.

T r e b e r s b u r g cs. vezérőrnagy éjjel (jan. 30 és 31. közt) E s z é k e t megrohanja, s élénk harcz után, melyben az osztrá-

kok 15 halottat s 30 sebesültet veszitnek, a külvárosokat elfoglalja.

Wint. 233. l. Az őrség egy része ezen ostrom után tudtul adja a zárlóknak, hogy hajlandó magát megadni rendes katonaság előtt, azonban Trebersburg parasztruhában lévő határőreivel nem fog egyezkedni. Batthyány Kázmér ekkor, tudván hogy a vár közeli segitségre nem számithat, nejével együtt titkon elhagyja az erősséget, s febr. 4-én este Batinán át Bácsba menekül. A m. kormány egy honvédekből és nemzetőrökből álló csapatot inditott utnak Nemegyei őrnagy vezérlete alatt a „várbeliek hangulatának emelése végett", a csapat azonban el sem juthatott rendeltetése helyére. (Függ. II. 325. l). V. ö. febr. 14.

Szelindeki ütközet. Puchner altábornagy háromszorta nagyobb erejével Bem tábornok (3,800 ember, 25 ágyu) elfogására indul, kinek szelindeki állodásait főerejével a vizaknai uton, jobbszárnyon a Ladamos völgyben, balszárnyon Kakasfalva felől, hátban pedig Rösz ről támadtatja meg. Az ellenséges középpel szemben maga Bem áll a 4. zászlóaljjal, s a magaslatokon annyi elszántsággal védi magát, hogy Puchner két órai küzdés után sem bir tőle egy talpalatnyit is elfoglalni. Ezalatt Czetz alezredes Rösz felé harczol, s elleneit ágyulövésseivel és a 11. zászlóalj rohamával visszaüzi az erdőbe, mit a Kemény zászlóalj észrevévén a magyar balszárnyon, szuronyaival Kakasfalvára szintén visszanyomja támadóit. Esteli 6. órára a harczi koczka Bem javára eldől, habár az ágyuk még 8. óráig folyvást tüzben állnak. Másnap Bem az osztrákok nagy meglepetésére Szelindekről Vizaknára Szebenhez pár órányira teszi át főhadi szállását, mire Puchner Nagy-Csürt veszi birtokába. V. ö. febr. 1.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 251—255. l. Bem 169. s köv. l. Honv. 36. sz. Közl. 65. sz. (Kővári a szelindeki ütközetről semmit sem szól). A Közlöny i. sz. szerint Bemet jan. 31-én Bécsből mint olyan „csavargót" köröztetik, kinek holléte nem tudatik. (Kővári azonban — E. T. 173. l. — a köröztetés napját jan. 30-ra teszi, mi annál különösebb, miután a Közl. egykoru tudósitása is tőle eredt).

Jan. 31. Szerda.

Tokaji ütközet. Schlick tábornok, ki jan. 26-án a segélyére érkező Schulzig hadosztályával egyesült, Klapka ezredest d. u. 1. órakor a Tisza jegén át egész erejével (13 ezer ember és 36 ágyu) támadja meg. A magyar vezér, a Kossuthtól küldött segédcsapatokat Dembinski tökéletlen intézkedései folytán magához nem vehetvén, számra kisebb erővel a rakamazi töltés és erdő mellett fogadja a támadást. D. u. 4. órakor a Tiszán át ellenséges gyalogság rohanja meg a magyar jobbszárnyat, de Klapka honvédei (34. és 42. zászlóaljak) szuronyaikkal visszaverik a rohamot, s a császáriakat Tokaj utczáin keresztül üldözik. E közben Bulharin ágyui megérkeznek a balszárnyról, s a várost lőni kezdik, mire Schlick az éj beálltával Tarczalon át B. Kereszturba hátrál. Zákó őrnagy. Osztrákok vesztesége 3 halott s 11 sebesült.

Klap. Nat. I. 204—207. 221. l. Közl. 23. sz. Wint. 223. l. Dembinski ezután, a helyett hogy maga is Schlick üldözésére sietne, Klapkát visszaparancsolja Miskolczra, (melyet Szemere jelenlétében febr. 6-án szállnak meg a magyar csapatok), hol ö „jelentékeny ellenséges erö összpontositásáról" álmodozik, ámbár ekkor Miskolcz körül 30 órai távolságra sehol irmagul sem lehetett volna kapni ellenséget. Szerencséjére az ellenséges vezéreknek is épen ilyen forma ismereteik voltak a magyar hadak állásáról. Igy péld. Schlick febr. 1-én Bodrog-Keresztúrból azt irja Windisch-Grätznek, hogy „Görgei hadtestének (ez febr. 1-én Poprád körül állott) nagy része . . . szét van kergetve, és Egeren, Mező-Kövesden át Heves felé fordult" stb. (S. levele Wint. 224. l). Windisch-Grätz ezt nem igen hitte el egészen, s B.-Pestről febr. 3-án megirja Schlicknek, ki Munkácsot és Szigethet akarta elfoglalni, hogy azzal az iránynyal hagyjon fel, s igyekezzék felkeresni és Jablonowskyval kezet fogva megsemmisíteni Görgeit. (W. levele Wint. 216—219. l). Windisch-Grätz természetesen nem tuda B.-Pesten, hogy Schlicket Klapka folyvást szemmel tartja, s midőn ezt Görgei elibe rendeli, egyszersmint két tüz közé küldi! (V. ö. febr. 8. jegyz).

Gedeon osztrák tábornok katonái Erzsébetvároson az őrséget megszalasztják, s a nemzetőröket lefegyverzik.

Köv. E. T. 187. l.

Febr. 1. Csütörtök.

Czetz ezredes a cs. előcsapatokat Nagy-Csürön megtámadja s a faluba kergeti, honnan azonban, miután némi zsákmányra tett szert, egy egész dandár által nyomatván, harczolva Vizaknára, Bem táborhelyére, huzódik vissza.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 254. l. E mozdulat czélja volt álczázni Kemény Farkas elvonulását, kit Bem egy csapattal küldött Déva felé, hogy a Marosvölgyön közelgető magyarhoni segédcsapatot hozzá elvezesse.

Febr. 2. Péntek.

Engelhardt tábornok parancsnoksága alatt Brassóba 6 ezer főnyi orosz segélyhad érkezik. V. ö. jan. 27.

Köv. E. T. 170. l. Frey II. 246. l. V. ö. febr. 4.

Balásfalvánál a Puhl százados vezetése alatti helybeli őrséget (mintegy 2 század gyalog s néhány lovas) tulnyomó számu oláh fölkelők támadják meg, kik azonban miután 60 halottat veszitettek, a harczból megszaladnak. Veszteségünk 1 halott s 6 sebesütt.

Honv. 37. sz.

Bezerédi Miklós alezredes a péterváradi őrség egy részével a kulai és szenttamási szerbeket Kutzuránál Bács megyében Kula mellett megtámadja, s szétkergeti.

Klap. Nat. II. 104. sz.

Ordódy őrnagy s várparancsnok Lipótvár kapuit Simunich cs. tábornok előtt egy órai bombáztatás után föltétlenül megnyitja. A várban volt 1,310 ember s 39 ágyu.

Wint. Görg. II. 133. l. Szil. F. Tört. 336. l. Frey II. 233. l. A foglyul esett őrség a császár iránti hüségre föleskettetvén Ausztriába bellebbeztetett. A föladás ellen Mednyánszky alparancsnok és Gruber tettek óvást, minek következményeit l. jun. 5.

Feb. 3. Szombat.

Kiesewetter őrnagy (4 század gyalog, 1/2 lovasszázad és 3 ágyu) a Schlick tábornok hadtestéből, a vigyázatlan Guyon ezredest éjjel (febr. 2. és 3. közt) Iglón Lőcse felől meglepi es megrohanja. Az ébredő magyarok a kezdetben győztes ellenséget Szepes-Váraljára kergetik. Mikovinyi őrnagy. Igló felgyujtatik. Veszteségünk holtakban és sebesültekben 30 ember, az osztrákoké 4 halott, 20 sebesült és 2 ágyu.

Görg. I. 188. l. Közl. 23. sz. Wint. 245. l. Klap. Nat. 1. 163. l. Vah. III. 99. l. Szil. F. Tört. 316. (Ezen utóbbi helyen Görgeiről mondatik: „Febr. 3. 4-én Korotnoknál első jelentékenyebb diadalt aratott", s e tudósitás másutt — F. Férf. 17. l. — azzal egészittetik ki, hogy „tábornok Nugent sergein" : -- azonban mindkét közlemény tévedésen alapul. Nugent ez időben Eszéket ostromzárolta — Wint. 198. 232. l. — Görgei főhadiszállása pedig febr. 3. és 4. Poprádon és Lőcsén volt. A zavarra talán az adott okot Szilágyinak. hogy az iglói és branyiszkói harczokban a császáriak közt Nugent-gyalogok is vettek részt).

Febr. 4. Vasárnap.

Mesterházi őrnagy Ottinger tábornok lovasait Czibakházánál két órai kölcsönös ágyuzás után visszaveri, az osztrákok azonban a Tiszahidat szétrombolják és fölégetik.

Közl. 22. sz. Wint. 236. l.

Skariatin ezredes egy orosz segédcsapat élén N.-Szebenbe a szászok védelmére bevonul.

Köv. E. T. 173. l. Az oroszok társaságában Szebenbe ment Grant, ángol kormányügynök is, oly szándékkal, hogy Puchnertől, kivel jó viszonyba lenni igyekezett, pontos értesitéseket nyerhessen, azonban a hadakozó felek ügyébe nem ártá magát. (Majl. II. 201. l. hol a brassói és szebeni oroszok összes száma 5 ezerre tétetik). Az oroszok megérkezéséről Erdélyben, és Magyarhonban a közönség sokáig semmit sem tudott, miután az uj vendégek Brassó és Szeben vidékéről nem mozdultak ki, ama két város pedig légzárólag el volt rekesztve a magyar és székely földtől. Márczius elején azonban már kezdett a dologról némi bizonytalan hir szállongani, de Bem lapja, a Honvéd, oly „képtelenségnek, s a németség érdekeivel is oly összeférhetetlen esz-

mének" tartá az egészet, hogy valóságát kereken megtagadta (H o n v. 65. vagyis márcz. 15. sz).

V i z a k n a i ütközet. P u c h n e r altábornagy (8,104 ember s 30 ágyu) a vizaknai állodásában segély után várakozó Be m tábornokot (2,305 ember s 24 ágyu) igen tulnyomó erővel támadja meg. Midőn ellenfelei lőtávolba érnek, Bem kezdi meg a tüzelést, melyet 4 óra hoszáig folytat sikeresen. Ekkor az ellenség kissé hátrahuzódva mozdulatot tesz a magyar balszárny (Z s u r m a y őrnagy) megkerülésére, mit utóbbik azzal előz meg, hogy az ellenséges középet megrohanja s hátraveti. Bem látva ezt, középhadával is kimozdul előnyös fekvéséből, s maroknyi népét vakmerően üldözésre rendeli. Ennek azon következése lett, hogy mig a csekély számu gyalogság a kedvező állodást vett ellenség szuronyaitól visszaveretik, s egy órai gyilkos tüzben marad, az alatt Puchner jobbszárnya a magyar balt megszalasztja, s majd, a középtől elvágva, ezt is visszanyomja. Nemsokára Bem egész hada Szerdahely irányában rendetlen futásnak ered, azonban a nélkül, hogy az ellenségtől nyomban üldöztetnék. Veszteségünk mintegy 500 ember, 16 ágyu, 11 töltényszekér, s az egész podgyász, osztrákoké 92 halott és 132 sebesült.

C z e t z Klap.-nál Nat. II. 254—259. l. B e m's 174—188. l. K ö v. E. T. 174. l. H o n v. 48. sz. S z i l. F. Férf. 69. l. A szászsebesiek ez éjjel a hozzájok menekült magyar sebesülteket a kiserő csapattal együtt gyalázatosan leöldösik.

E n g e l h a r d t orosz tábornok G á l Sándor ezredesnek Bem tábornok alá siető székelyeit S z e n t p é t e r és H e r m á n y közt, Brassó vidékén, véletlenül feltartóztatja, s öt óra hosszáig tartó harczban visszanyomja. Veszteségünk holtakban és sebesültekben 18 ember.

K ö v. E. T. 174. l. R. d. g. r.—Gál Sándor, Bemtől küldve, Csikból egy csapat élén, jan. 20-án ment át H á r o m s z é k b e, hol 3 nap mulva hirdeté, hogy átvette a parancsnokságot. (V. ö. d e c z. 28

Febr. 5. Héttő.

Branyiszkói ütközet. Görgei tábornok Schlick csapatainak az eperjesi útról való elkergetése végett Korotnokról Guyon ezredest küldi ki. Ez d. e. 9. órakor támadja meg Deym vezérőrnagyot, kinek hadereje miután Kiesewetter őrnagy is hozzá csatlakozott, 2 zászlóaljból, 1/2 lovasszázadból és 6 ágyuból állott. A viadal leghevesebb fokra hág a Branyiszkó hegyen kigyózó országut mellett, hol a thuróczi és zólyomi zászlóaljak vakmerő elszántsággal verik ki állodásaikból az ellenséget. Végre az éj beálltával a császáriak Eperjes felé elfutnak. Veszteségünk mintegy 150 ember holtakban és sebesültekben, osztrákoké 300 ember és 95 fogoly.

Wint. 247. l. Görg. l. 188. s köv. l. Klap. Nat. l. 164—168. l. Szil. F. Férf. 126. l. F. Tört. 316. l. Görgei e harcz előzményeiről igy ir: „A Branyiszkón átvezető ut tisztességes nagyitások következtében hegyi átjáró (Pass) hirében állott s azonfelül nyugotról bevehetetlennek tartaték. Branyiszkót megrohanni, akkor annyit tett, mint a bikát szarván ragadni. De épen ez volt az, a mibe én kevés zászlóalj kivételével megbizhatatlan gyalogságomat végre valahára bele vezetni akartam. — Guyon osztályának gyalogságát képezék: a 33. honvédzászlóalj, melyet jan. 21-én Windschachtnál tökéletesen szétvertek: a 13. honvédzászlóalj, mely a következő napon, midőn a Selmeczről előnyomulni törekvő Collery ezredes bekeritő osztályát kellett volna megtámadnia, mihelyt az ellenséges vadászok lőni kezdtek, rögtön megtagadta a szolgálatot; továbbá egy zászlóalj ugynevezett utász, egy szakasz önkéntes magyar vadász és két honvédzászlóalj, mely tizennégy nappal azelőtt egészen faragatlan ujonczokból az ország által Zólyomban állittatott ki. A 33. és 13. zászlóaljak a windschachti és selmeczi napok óta természetesen gyávaság hirében állottak, és meg voltak érve a tizedelésre; az ugynevezett utászok és a mintegy 30 főből álló magyar vadászok harczban még ismeretlen menynyiségek voltak, mivel nem állottak próbán; a két utóbbi csapat tizennégynapos katonáitól pedig mit lehetett volna várni. A többi három hadosztályban legalább volt egy-két már kipróbált zászlóalj. Azonban, ha Branyiszkót ezek fogták volna megrohanni, ez a hadseregben csekély sensatiót idézett volna elő; mert hiszen mindenki meg volt arról előre is győződve, hogy ezen egynehány zászlóalj az ellenséggel szemben mindig kitünően elvégzi kötelességét. Söt attól lehetett félni, hogy ha Branyiszkón a legjobb csapatok vivják ki a győzedelmet, azon rögeszme fog lábra kapni, mintha ezen kedvező eredményt csakis ezen zászlóal-

jaktól lehetne várni. Ez a kevésbé biztos osztályokban a rendkivül veszélyes önbizalom-hiányt annálinkább meggyökereztette volna, minél elevenebb volt, még az utólszor szenvedett kudarczok emlékezete. A megbizható csapatok ily módon számszerinti erejökből vesztettek volna, a meg nem bizhatók pedig erkölcsi erejökben semmit sem nyertek volna; míg megfordítva ha ezen utóbbiak vívnak ki jelentékeny győzelmet, ennek az egész hadseregre nézve nagyobb önbizalom forrásává kell vala válnia, melyhez mérve a győzelem netalán számszerint nagyobb áldozatait alig lehetett csak tekintetbe is venni. Ezért rendeltetett ki Guyon osztálya egyedül az ellenségnek Branyiszkón lévő állodásai megtámadására, miközben a támogatására kirendelt balszárnyi osztály Szepes-Váraljára, Kmety osztálya pedig a Hernád mentén haladó útra volt kirendelve tüntetésekre. Aulich hadosztálya, mint a hátvéd tartaléka, a Poprádvölgyben maradt, a főhadiszállás Löcsén volt" ... Itt a tisztek febr. 5. és 6. közti éjen tánczmulatságot rendeztek. Görgeinek azonban nem volt kedve a vigalomba menni, s otthonn kinos várakozásban virasztá át az éjet, tépelődve saját és seregének sorsa felett. Mögötte két napi távolban Götz, Jablonowsky és a tót fölkelő-csapat állottak, előtte pedig Schlick egy megedzett és bátor hadsereg élén, mely, hogy Klapka által szorongattatik, előtte tudva nem volt. Seregére nézve a branyiszkói harczot „a lenni és nem lenni" kérdésének tartá, nem is sejtvén, hogy a háta mögött álló császáriaknak bátorságok, Schlicknek pedig ideje nincs ellene támadólag lépniök föl. Éjfél után megkapja a jelentést a győzelemről, melynek következtében előtte megnyilt az eperjes-kassai út, s ezzel együtt a Debreczennel való összeköttetés lehetségessé vált. — Deym serege romjait Eperjesen Schulzig szedi föl, a ki nem érezvén magában elég erőt Görgeivel szembeszállni, febr. 6-án reggel sietve oda hagyja a várost, melyet a magyar vezér d. u. megszáll.

Urbán alezredes, ki seregével Bukovinából a tihuczai havasokon 22/° R. hidegben mászott át, Marosényban a vigyázatlan Koffler őrnagyot egész őrségével (3 század gyalog, 44 lovas és 2 ágyu) együtt bekeriti s foglyul ejti.

Honv. 40. sz. Köv. E. T. 197. l. Klap. Nat. II. 284. l.

Bem tábornok az utját elzárni akaró Bartels alezredest, a gy.-fehárvári őrségből, reggel Szász-Sebes előtt megtámadja, s a város ellen az éjjeli öldöklés miatt felingerült katonáit rohamnak ereszti. Aztán eltorlaszolja magát a városban, s fáradt hadseregét pihenteti. Puchner altábornagy e közben megérkezvén, d. u. 2—7. óráig ágyuztatja a várost.

mely több helyen felgyul. Bem csak gyöngén viszonozza a lövéseket, s csupán akkor tesz egy kirontást, midőn az ellenség Szerdahely és Szász-Pián felé visszavonul támadó helyzetéből. A nyugalomban eltöltött éj után másnap

Febr. 6. Kedd.

Puchner a Szász-Sebesen minden felől bekeritett Bemet fegyverletételre szólitja fel. De ez elutasitólag válaszol, s d. e. 10. óra tájon Czetz alezredest az oláh tábor szétverése czéljából a szászvárosi utra küldi ki, maga pedig személyesen ágyufödözetre áll, s a mindenütt sarkában lévő ellenséges nagy erőt ügyes elhelyezkedései és lövései által egész napon át ugy feltartóztatja, hogy serege alkonyatra nagyobb baj nélkül megérkezik Szászvároshoz, melyet az oláhoktól szuronynyal elfoglaltat, s éjszakára megszáll.

Czetz Klap.-nál Nat. 262—265. l. Köv. 176—178. l. Közl. 31. 33. sz. Honv. 48. sz. (a megadási felszólítás: febr. 5-én). Czetz Bem 181—192. l. Szil. F. Férf. 70. l. Lev. I. 159. 160. l.

Csány uj kormánybiztos Erdélyben a fölkelők és bujtogatók megfenyitésére büntetőtörvényszéket állit fel, a székelyekhez intézett kiáltványában pedig örömét fejezi ki, hogy 10 ezeren utban vannak, biztositja őket, hogy a határőri szolgálat el fog töröltetni.

Köv. E. T. 189. l. Mikor neveztetetett ki Csány Beöthy helyére, kivel Bem nem rokonszenvezett, adatok hiányában kimutatni nem tudom. Kővári szerint Csány febr. 1-én „lépett fel mint kormánybiztos“, e szerint talán kineveztetése s Beöthy visszahivatása is ekkor történt.

A T.-Füredről érkező Asbóth őrnagy Poroszlóról 300 fönyi cs. lovasságot elkerget.

Közl. 22. sz. Asb. I. 12. l.

Febr. 7. Szerda.

Bem tábornok Szászvároson Puchner altábornagy üldöző seregével korán reggel harczba bocsátkozik, miután

e helyt a magyarhoni segélycsapatot, melyért Keményt elküldte volt (febr. 1.), bevárni szándékozék. A bihari lovasok azonban mingyárt az ütközet elején megfutnak az ágyutüz elől, Bemnek lőszere teljesen elfogy, s ágyui védelmezése közben jobb kezén maga is sebet kap. Ekkor Czetz alezredesnek adja át a vezérséget, s maga személyesen Piski felé siet, hol a Déváról kiindult, de a polgármenekülők tömenytelen szekerei által utjában feltartóztatott Kemény Farkas a magyarhoni segélyhaddal (4—6 ezer ember s 12 ágyu) előnyös állásban várakozék. Czetz a számban megfogyott fősereggel nemsokára szintén ide huzódik vissza, s az ellenség további feltartóztatását Keményre bizván, fáradt katonáit Dévára vezeti.

L. a febr. 6. Szászváros alá idézett kutfőket. — A Közlöny hivatalos jelentése Bem középső ujjának ellövetését, s a segélyhaddal való egyesülést febr. 8-ra teszi. E segélyhadat a bácsbánsági seregből Hrabovszky alezredes vezeté Déváig, hol Bem Beke parancsnoksága alá adja.

Febr. 8. Csütörtök

A képviselőházban a rögtönitélő hadi s polgári vegyes biróságok szervezése tárgyaltatik. A t. javaslat szerint ezen, a honvédelmi bizottmány által bárhol felállitható, katonai és polgári egyének felett döntő, 5tagu biróságok csupán halálra itélendnek, mely az itélet kimondása után, föllebbezés nélkül 3 óra alatt végrehajtandó. Ezen biróságok itélete alá tartozik mindaz, a ki „a haza, annak alkotmánya, független állása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy másokat ily cselekvésre indit", mindaz, ki az ellenséggel czimborál, azt czéljaiban elősegiti, rendeleteit, bár ellenállhatlanul kényszeritve nincs, foganatositja, kezéből hivatalt vállal el, túlnyomó erejéről s győzelmeiről nagyitott hireket kohol, mindaz, ki „az országgyülésnek nem engedelmeskedik" stb. — E javaslat felett febr. 9. és 10-én folyik a vita, midőn csekély módositással megerősittetik. A biróságok később „vésztörvényszékek" neveit kapják.

Közl. 32. sz. A jav. még Honv. 42. sz. és Szil.-nál F. Tört. 302. s köv. l. V. ö. Függ. III. 98. s köv. l. — Máj. 3-án elhatározza

a ház, hogy a vésztörvényszékek itélete alá tartozik azoknak vétkök is, kik a törvényben megnevezett bűntényeket a t. czikk hozatalát megelőző időben követték el. Jun. 20-án azonban Vukovics előterjesztésére a kormány megszünteti mindezen törvényszékeket, s Pesten állit fel a honárulási bűnvádak ellátására egy rögtönitélő vegyes biróságot. (Resp. 4. sz. V. ö. Görg. II. 138. l.).

Eszterházy Pál őrnagy a komáromi őrség egy részével Érsek-Ujváron Neustädter tábornok tulnyomó ereji dandárát reggeli 8. órakor véletlenül megrohanja, a kezdetben győztes honvédek azonban a város utczáiról heves viadal után kiveretvén, visszahuzódnak.

Wint. 229. l. Előző nap a várbeliek Gutta felől Eperjest rohanják meg, s az ottani meglepett őrséget mind egy szálig elfogják.

A Göncz- és Ruszkáról induló Klapka ezredes (Dessewffy-osztály) Hidas-Némethinél Schlick tábornok utóhadát (Fiedler-dandár) a Hernád bal partjáról elszoritja. A honvédek az égő hidon keresztül rohanva Kassa felé kergetik elleneiket. Abauji önkéntesek.

Klap. Nat. I. 225—229. l. Közl. 26. sz. Wint. 250. l. Ezután történt a két tűz közé jutott Schlick menekülése következőképen. Dembinski kezéhez vévén a fővezérséget (l. jan. 29.) intézkedéseivel mingyárt az első napokban elárulá, hogy nála kevés van abból, a mit vezéri belátás és tapintatnak neveznek. Klapka tehát, saját előadása szerint, febr. 6-án este Szerencsen felkereste, s kijelenté neki, hogy tervébe bele nem nyugodhatik, hogy nekik Görgei támogatására és Schlick üldözésére kell sietnök stb. Végre „meglehetős heves szóváltás“ után a fővezér megengedi Klapkának, hogy hadteste $^1/_3$-dával az ellenséget üldözhesse. Febr. 8-án Klapka előcsapatai H.-Némethiben, Görgei Eperjesen, Schlick pedig közbül Kassán és Budaméren állott. Febr. 9-én Klapka előcsapatai Szina előtt vesznek állodást, (főereje a Hernádtól egy napi járásra volt), elhatározva lévén, akkor kezdeni meg a támadást, midőn Görgei ágyui Kassa felől megszólalnak. Görgei azonban Klapka terveiről előre nem volt értesítve. Miután Branyiszkótól gyorsan visszahuzódott az ellenség, innen azt következteté, hogy Schlick Götz és Jablonowskyval akar egyesülni a bella-hámos-kluknói vonalon, ennélfogva febr. 7-én Kmety osztályát a Hernád mentén hagyta, Aulichot a szepesváralja-eperjesi út közepére küldte, főhadiszállását pedig a Piller osztályával Eperjesre tette át. Azonban még azon este értesül kémei utján, hogy Kassáról Eperjes felé erős csapatok közelgetnek, éjszaka tehát

Aulichot szintén Eperjesre szólitja, Kmetynek pedig rendeletbe adja, hogy Hámoron és Bellán át nyomuljon elöre Kassának, s a hol találja támadja meg komolyan az ellenséget. Viradat után uj meglepetés éri a magyar vezért, azt a hirt vévén, hogy az ellenség Lemesnél a kassa-eperjesi uton a hidat szétrombolta, egyszersmint, hogy Klapka közel jár Schlickhez. Görgei ekkor intézkedéseket tesz, hogy azonnal Kassára nyomuljon, de hidászainak kevés gyakorlottsága s hiányos készületei folytán nem remélvén a lemesi átjárást gyorsan helyreállithatni, Aulichnak azon utasitást adja, hogy a Tarcza bal partján Felső-Olcsárig haladjon elöre, hol a vizen kész átjárás van, maga pedig Guyon és Piller hadosztályaikkal a póstauton nyomul elöre, s Pillernek kötelességévé teszi Schlicket Aulich nélkül is megtámadnia, figyelmeztetve lévén Bayer által, hogy az ellenség hihetöleg Torna felé Windisch-Grätz-ezel egyesülni készül. Azonban a lemesi hid oly lassan készült, hogy Görgei elöcsapatai csak aug. 10-én reggel vonultak be Kassára, honnan az ellenség. Sepsi és Torna felé febr. 8. és 9. éjén csakugyan elhuzódott. Egyidejüleg Klapka csatárai is megszállják a várost, hol a két vezér Schlick üldözése tervét febr. 10-én este közösen megállapitja. E szerint febr. 11-én Klapka főereje oly közel nyomul az ellenséghez, hogy azt 12. vagy 13-án megtámadhassa s szétszórhassa, Görgei pedig Schlicknek Götz és Jablonowskyval való egyesülését fogja meggátolni, s aztán ez utóbbiakat megtámadni. Azonban febr. 11-én parancs érkezik Dembinskitől, hogy Klapka rögtön vonuljon vissza Miskolczra. Schlick üldözése ekként magára Görgeire maradt, ki a Piller-osztályt még azon nap a menekülő ellenség nyomába rendeli, a nélkül, hogy Götz és Jablonowsky ellen szándékolt tervével fölhagyna. (L. tov. febr. 13).

Aradi ütközet. A Thodorović tábornoktól küldött szerb fölkelők s az ezekkel egyesült temesvári osztrákok (Gläser altábornagy) reggeli 7. órakor Uj-Aradról Ó-Aradra ágyuzást kezdenek. Gál Miklós ezredes derékhadával fogja fel, s viszonozza a támadást, azonban déltájon az ellenséges röppentyük a Maros jegén áthozatván, s a magyar sereg háta mögött néhány lőszerkocsi fellobbanván, a város védelmezői rendetlen szaladásnak erednek, midőn Ó-Aradot megszállja és rabolni kezdi az ellenség. Gál tökéletesen lemondván minden reményről, serege mindkét szárnyához is visszavonulási parancsot küld. De a jobbszárnyon lévő Asztalos százados (29. zászlóalj) Boczkó Dániel kormánybiztostól buzdittatván, a városból kimenekült lakosokkal kezet fogva d. u. 2. órakor a vezér parancsa ellenére is visszarohan az elhagyott városba, a

rablásban elfoglalt szerbeket és a meglepett osztrákokat elszántan megtámadja, s miután soraikban nagy öldöklést vitt véghez, a 10-szer nagyobb számu ellenséget a Maroson át szoritja. A lelki erejét veszitett Gál csak ekkor (este) eszmél futásából. Veszteségünk 100, az ellenségnél mintegy ezer ember holtakban és sebesültekben.

Klap. Nat. II. 159—160. l. Közl. 26. sz. Függ. II. 335. 336. l. Szil. F. Tört. 306. l. Gläser másnap visszaindult Temesvárra, febr. 13-án azonban ujra Aradon volt, mindkét izben élelmi és lőszereket hozván magával. Gált, ki febr. 3. és 4-én nyitotta meg az első zárvonalat, febr. 26-án Kiss Pál alezredes váltotta fel a zárlat parancsnokságban. (Honv. 60. sz). A tökéletes zárlat nem előbb mint ápril 7-én létesült, midőn Vécsey veszi át a vezérséget Kisstől, s Uj-Aradot ismét őrséggel rakja meg. Támadás azonban a vár ellen nem tétetett, miután azt mindkét zárlatparancsnok éhséggel akarta hódolatra kényszeriteni. Berger hadereje volt ekkor 1,510 ember és 46 ló, 2 hónapi élelemmel. Ápril óta igen szorongatott helyzetben volt a vár, melynek leirása: Feldz. 248 s köv. l.

Heydte cs. tábornok Szilágyi alezredest Medgyesről elveri. Estére kivilágitás a győzőnek. Másnap a császáriakat a Vizaknáról hátráló Zsurmay őrnagy veri ki a városból, s a polgármester előtt kijelenti, hogy neki kivilágitásra nem lesz szüksége, hanem fizesse le a város azt a 2 ezer forintot, mibe a tegnapi ünnepély került. Ezen eset után később ismét be akart vonulni Heydte Medgyesre, azonban a Stadthahn elébe állva kinyilatkoztatá, hogy ha a várost elfoglalni akarják az osztrákok, hozzanak nagyobb erőt, hogy azt állandóan megvédhessék, mert annak nincs kedve minden nap 2 ezer forint kivilágitási dijt fizetni. S Heydte kivül maradt a városon.

Közl. 30. sz. Honv. 44. sz. Köv. E. T. 187. l.

Puchner altábornagy előhada Piskinél a hid ellen nyomul, s Kemény Farkast megtámadja, ki a tulnyomó erő ellenében Bemtől segélyt kér. Ekkor Czetz alezredes indul a Sztrigy felé, megérkeztekor azonban a magyar ágyuk s a 11. zászlóalj már visszaverték az ellenséget. Czetz Szent-Andrásra és Dédács felé helyezi el csapatait. Másnap

Febr. 9. Péntek.

Piskii csata. Reggeli 8. órakor Puchner (11 ezer ember s 40 ágyu) a jobb partról ágyuztatni kezd a hidfő ellen, miközben főcrejét Bem táborával (7,700 ember és 28 ágyu) szemben a piskii magaslatokon helyezi el, jobbszárnyával, hol lovassága állott, a Maros bal partjára támaszkodván. Egy órai ágyuzás után az ellenség rohamot intéz a hid ellen, de a mely visszaveretik. Ekkor a 11. zászlóalj keresztül hatol a Sztrigyen s két ellenséges ágyut hatalmába kerit, de meg visszaveretik. A honvédek s az ellenséges közép gyalogjai egyszerre érkeznek a folyóhoz. Ez utóbbiak fehér kendőt lobogtatva fegyveresen sietnek előre, a hiszékeny magyaroktól barátságosan fogadtatva. A ravaszság azonban csakhamar kiderülvén,a mieink kézi tusában igyekeznek leverni ellenségeiket, s ekkép a hid birtokában maradni. E válságos perczben (d. e. 11. óra) érkezik Déváról friss csapatokkal Czetz. Látva a 11. zászlóalj, a Mátyás-huszárok és a Bianchi-gyalogok csodálatosan bonyolult harczát a Sztrigy felett, hogy a zavarnak véget vessen, az ágyuknak és a Máriássy-zászlóaljnak a hid ellen tüzelést parancsol. Mire Bem a harcz szinhelyére érkezik, már vissza vannak nyomva az osztrákok, kiknek nyomába Czetz a jobb partra ágyukat, majd gyalog és lovas csapatokat rendel. Azonban a harczi koczka fordul. D. u. 4. órakor a bihari lovas nemzetőrök példájára az egész honvéd lovasság megdől; erre a hidon keresztül minden vad futásnak ered. De az előrelátó Czetz s a bajnok lelkü Bethlen Gergely megállitják a futó magyarokat ép ugy, mint az üldöző osztrák csapatot is. Alkonyatkor Bem már uj rohamra vezetheti rendbeszedett katonáit, minek következése lőn, hogy a meglepett s lőszerben hiányt látó császáriak teljesen visszaveretnek. Veszteségünk 700 ember sebesültekben és holtakban (ez utóbbiak közt Horváth Miklós huszár százados), az osztrákoké mintegy 2 ezer ember (ezek közt Losenau ezredes), 3 ágyu s néhány száz fogoly.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 268—275 l. Köv. E. T. 179 s köv. l. Honv. 44. 47. 48. sz. (két tudósitás Kiss Sándor őrnagy tollából, mely szerint veszteségünk 60 halott s 200 sebesült, az ellenségé 300

halott s 800 sebesült). Czetz Bem's 199—210. l. Rüst. I. 245—246. l. Szil, F. Tört. 307. 318. l. F. Férf. 70. l. Uj. Ism. III. 101. l. Vah. II. 137—139. l. (a csata térrajzával).

Febr. 10. Szombat.

Bem tábornok előhada Szász-Sebesről elveri a császáriakat, este 10. órakor pedig Alvinczen a Stutterheim dandárát lepi meg, mely a gy.-fehérvári várba kergettetik.

I. h. Közl. 33. sz.

Madarász József a képviselőházban interpellálja a honvédelmi bizottmányt, hogy magáévá teszi-e a Közlönyben Jókai aláirással megjelent nehány békülékeny czikk szellemét? Nyáry Pál erre kijelenti, hogy a hivatalos lapot a kormány egyik tagja, t. i. Jósika Miklós minden nap átnézi, s hogy ennélfogva a kérdéses czikk is a kormány átnézésével jelent meg. A ház többsége azonban e felelettel megelégedve nem lévén, a tárgy harmad nap is ujra felvétetik, mely alkalommal Kossuth előadja, hogy a kormány ugyan megbizta Jósikát a hivatalos lap czikkei előleges átnézésével, de Jósika ezt gyakorlatiatlan dolognak nyilvánitá, s megbizatásának azzal tett eleget, hogy azok elébe, kik a Közlönyt dolgozataikkal ellátják, néhány, szem előtt tartandó, átalános utasitást adott a kormány és az országgyülési többség politikájának szellemében. Ez utasitások közt van, hogy a kormány czélja az ellenséget legyőzni, a hont megmenteni, az 1848. törvényeket fenntartani s érvényesiteni, és kikerülni mindent, a mi szakadást okozhatna stb. Előre tehát Jósika nem nézte át a czikkeket, s azok a honvédelmi bizottmány előleges tudomása nélkül jelentek meg. Egyébiránt, ha a haza a kormány politkáját akarja tudni e részben, kijelenti Kossuth, hogy „nékünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. ovakodni attól, hogy a jelen körülmények vontatókötelére akarjuk vonni a jövőt, melyet nem ismerünk, hanem védelmezni a hazát akképen, hogy Magyarország dolgai becsületes kiegyenlitésének semmiféle utja bevágva ne legyen, hogy a nemzet, bölcsesége és a körül-

mények szerint akként intézhesse el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb" stb.

A beszédek Szil.-nál F. Tört. 308—314. l. és Honv. 44 sz.

Febr. 11. Vasárnap.

Windisch-Grätz cs. fővezér Budán kelt kiáltványa szerint „megelégedéssel" látja mindenfelé „jó sikerét" nov. 13. és decz. 13. csendre szólitó iratainak. „Csupán egyes gyalázatos zavargók által elbolonditott helységek kisérlgetik még a szükséges csendet és rendet Kossuth-féle felhivások, parancsok és határozatok terjesztésével háborgatni." De ezennel tudtul adatik, hogy a ki a debreczeni „felforgató párt"-tal tart, vagy a kinél valami Kossuth-féle felhivás, levél, irás, ujság stb. találtatik, vagy a melyik postamester ilyeneket szállit, mint fölségsértő fog büntettetni a kat. parancsnokok által, kiknek a cs. fővezér „jus gladii"-t is adott. Végezetre intetnek a fővárosi s különösen az ó-budai zsidók, mint a kik a „lázadók" részére tudósitásokat hordanak, élelmiszereket szállitanak, és azoknak állitólagos győzelmeiről hireket terjesztenek, hogy minden efféle müködésekkel felhagyjanak, különben mindenik zsidóért, mely a fennemlitett vétség miatt hadi- vagy rögtöntörvényszékileg elitéltetik, azon zsidóközség, melyhez tartozik, 20 ezer pfrt-ot fog büntetésbe fizetni.

A kiáltv. Samml. 44. l.

Thodorović osztrák szerb vezér Uj-Szegedet elfoglalja, s a Tiszán át Szegedet ágyuztatja. Hadik ezredes nemzetőrei azonban nemsokára szuronyt ragadva nyomulnak át a Tisza jegén, s az ellenséget Szőregre visszanyomják. Semsei, Gombás és Fischer. Veszteségünk holtakban és sebesültekben 60 ember, az ellenségé több száz.

Klap. Nat. II. 93. l. Közl. 29. sz. Honv. 50. sz.

A szerb felkelők tábora Zombort megszállja, miután onnan Nemegyei őrnagy 3 ezer önkéntesből és 8 ágyuból álló csapatával az ütközetet kerülve elvonult.

Közl. 39. sz.

Febr. 12. Hétfő.

Mészáros hadügyminiszter a Görgei tábornok vezérlete alatt lévő feldunai hadsereget „16. m. k. hadosztály“ vagyis 7. hadtest név alatt Dembinski tábornok főparancsnoksága alá rendeli, ki aztán az összes magyar haderőt ujonnan osztja be. V. ö. jan. 29.

Görg. I. 207. 209. l. Klap. Nat. I. 234. l. V. ö. Szil. Forr. Férf. 35. l. A különböző seregek, mint megannyi hadtestek, ezután a következő számokat nyerték: Klapka 1., Perczel 2., Damjanics és Vécsey 3., Hadik 4., Gál Miklós 5., Bem 6., Görgei 7., Komárom 8., Péter-Várad, Bezerédi ezredes osztályával együtt 9-ik. Ezek közül az uj fővezér kezében az 1. 2. 3. és 7. hadtestek parancsnoksága egyesült. A kormány fentebbi rendelete egyébiránt a feldunai hadseregben igen rosz vért csinált. Görgei annyira megtudta nyerni e hadsereg tisztei bizodalmát s ragaszkodását, s váczi kiáltványaiban a régibb hadfiak, kik e táborban legnagyobb számmal voltak, gondolkodásmódjához annyira alkalmazta magát, hogy ezek ő benne látták a kapcsot, mely őket a nemzeti párthoz füzi, s a jelesebb tisztek már előlegesen ismételve kinyilatkoztatták, hogy csupán addig vesznek részt harczunkban, mig Görgei köztük marad, s ismert elveit a honvédelmi bizottmánynyal szemben is érvényesiteni fogja. A vezér tekintélye és befolyása különösen nagygyá nött az utóbbi hó alatt, midőn Görgei a kormánytól egészen függetlenül, mint egy diktátor, parancsnokolt hadseregében, tiszteket nevezett ki és csapott el, vigalmakat rendezett, arany- és ezüsttel fizetett, s kénye-kedve szerint szabta meg hadmüködései irányát, melyeknek nagy eredménye utoljára is az lett, hogy seregét megmentette, s az ellenséges főerőt Debreczentől távol tartotta. A tisztek tehát egyátalában nem vették közönyösen, hogy a vezér, ki nekik szemökfénye, ki három hónapon át már az ország főerejének volt parancsnoka, egy idegennek alárendeltetik, s hogy 15—16 ezer főnyi hadseregük egyszerüen „16. hadosztály“-nak nyilvánittatik, annyival kevésbé, mert azt, a kinek javára e megaláztatás czéloztaték, t. i. az uj fővezért legfeljebb csupán nevéről ismerték, de hadvezéri képességéről nem, sőt ezt első föllépése után (l. febr. 8.), melynélfogva Klapkát szerintük a legalkalmatlanabb időben s kézzelfogható ügyetlenséggel rendelte vissza Miskolczra, azonnal kétségbe is vonták. Tanácskozások és izgatások folytak tehát Görgei táborában a hadügyminiszter rendelete fölött, melyet hire nehány nappal megelőzött, s azoknak eredménye az lön, hogy három hadosztály a miniszteri parancs ellen s Görgei önálló parancsnoksága mellett nyilatkozott, sőt a Kmety hadosztálya föltétlen engedelmességét jelenté

a bálványozott vezér előtt még azon esetre is, ha Debreczen ellen vezettetnék. Görgei azonban, bár az alárendelés őt is sértette, meglévén győződve arról, hogy lemondása a régibb tisztek tömeges visszalépését, s ezzel a sereg felbomlását vonná maga után, elhatározta, hogy engedelmeskedni fog a kormánynak, s tisztéitől is hasonlót követelt, mi czélból febr. 14-én Kassán egy ide vonatkozó napiparancsot (l. e. Görg. I. 209. l.) adott ki, melyben megkívánja a hadseregtől, hogy „a látszólagos megalázást“ fogadja oly közönyösen, mint ő. Ekkép a további ellenszegülési kedvet egyszerre elfojtotta. Mészáros azonban, az előzményekről semmit sem tudva, a mint a napiparancs értésére esett, szemrehányásokat tett érte Görgeinek, mintha ő a kormány ellen lázongást akarna előidézni. — Dembinski pedig megparancsolja Görgeinek, hogy a Götz és Jablonowsky ellenvaló terveivel felhagyván, seregével együtt azonnal induljon Miskolczra. (V. ö. jan. 22).

A Szepes-Váraljáról érkező Pott ezredes Margitfalunál Szepesmegyében a magyar csapatokat több órai harcz után kiveri állodásaikból.

Wint. 264. l. (A nap, 12. és 13. közt ingadozik).

A magyar kormány Batthyány Kázmért Bács-, Csongrád- és Pestmegyébe, Kis-Kunságba, Szeged és Zombor vidékére teljhatalmu kormánybiztosnak nevezi ki.

Közl. 28. sz.

Kossuth képviselőházi beszédét l. febr. 10.

Febr. 13. Kedd.

Splényi magyar követ Turinban a szárdiniai követkamrának a magyar nemzet Európa népéhez szóló nyilatkozmányát egy jegyzék kiséretében benyujtja, melyszerint ő „meg van győződve arról, hogy a nemes szárdiniai nemzet tisztelt képviselői szintugy mint kormánya, ezen okirat hisztóriai és jogi adatainak nyomán pártolni fogják Magyarország elsajátíthatlan jogait, s ezen tettökkel oly szövetséget hoznak létre Magyar- és Olaszország közt, mely alapja leend hatalmuk és jövő nagyságuknak“ stb. A kamra a magyar követnek tudtára adatja „legmelegebb rokonszenvét“, s azon ohajtását, bár mi-

nélelőbb szoros szövetség kötné egymáshoz a két nemzetet. V. ö. decz. 21.

A „La Constit. Italiana“ nyomán Közl. és Honv. 84. sz. E szövetség érvényesítésére nem jutott idő, mert miután Károly-Albert legyőzetett (Novara 1849. márcz. 20.) Radeczky békét kötött a szárd királylyal, s ez hazánkkal minden összeköttetését félbeszakitá. Splényi ekkor elhagyta Turint, s hazája érdekei előmozditása végett Konstanczinápolyba utazott.

Hadik ezredes s szegedvidéki hadparancsnok Thodorović tábornok szerbjeit Szőregen megtámadja, mi közben a Vásák s a 8. zászlóalj honvédei Forget és Igmándy őrnagyok vezetése alatt rohanják meg az égő falut, honnan makacs védelem után Szent-Ivány és Deszk felé verik ki az ellenséget. Veszteségünk mintegy 100 ember holtakban és sebesültekben, a szerbeké több.

Klap. Nat II. 93. l. Közl. 29. 30. 33. (zavaros s részben egymásnak ellenmondó tudósitások, melyek egyike olv. Szil-nál is F. Tört. 306. l.).

Hrabovszky százados, a péterváradi őrségből, Palánkán a szerbek sánczait megtámadja és elfoglalja. Este-gyalogok. Palánka felgyujtatik.

Közl. 72. sz. Klap. Nat. II. 104. l.

Piller ezredes Görgei tábornok egyik hadosztályával Deym vezérőrnagyot (Schlick utóhada) Szénnél Tornamegyében utolérvén, hajnalban véletlenül megtámadja, s vad futásba bonyolítja. Deym vesztesége 160 ember holtakban és sebesültekben.

Görg. I. 204. l. Klap. Nat. I. 232. l. V. ö. febr. 8. jegyz.

Dembinski tábornok s fővezér a Beje felé huzódó Schlick cs. tábornok zömét (Kriegern-dandár) Tornaljánál a Kazinczy-osztálylyal d. u. megtámadja. Hosszas eredménytelen ágyuzás után a magyar balszárny hártanyomatik. Schlick ekkor üldözéshez lát, de a honvédektől visszaveretik,

mire azonban Deymot segítségül nyeri, akkorára Dembinski már visszarendeli P u t n o k r a csapatait.

R ü s t. I. 229. l. K l a p. Nat. I. 233. l. G ö r g. I. 216. 217. W i n t. 232. l. Dembinski helyesen gondolta azt, hogy Schlicket nem Kassán, hol meg állani nem fog, hanem Tornalján lehet elfogni és megsemmisíteni, s e czélból rendelte vissza K l a p k á t K a s s á r ó l (l. febr. 8.). Azonban midőn Tornaljánál febr. 13-án mégis csak a Kazinczy gyönge osztályával intéz támadást, mit ezelőtt pár nappal Klapka visszahivása nélkül is sokkal alkalmasabb időben megtehetett volna, s midőn Kazinczy visszahuzása után Klapkát, ki Putnoknál tétlenül állott, nem előre, hanem Miskolczra hátra rendeli: kétségbe vonhatatlanul elárulta, hogy terve kiviteléhez sem kellő elhatározottsága nem volt, sem a legjobb időt fel nem használta. Schlick ekkép annyi fölényt nyer, hogy végre Dembinskinek kellett félnie, hogy megtámadtatik, minek következtében G u y o n és P ö l t e n b e r g osztályát S a j ó-S z e n t-P é t e r r e, A u l i c h é t S z i k s z ó r a rendeli, hogy Schlicket visszaverhesse, s mindezen utóbbi osztályoknak reggeltől estig harczi rendben, éhen szomjan kellett várakozniok állodásaikban. Schlicknek azonban eszeágában sem volt a támadás, s kellemesen érezte magát, midőn febr. 15-én minden háborgatás nélkül megszállta R i m a s z o m b a t h o t, s ott magát W i n d i s c h-G r ä t z csapataival összeköttetésbe tehette.

Febr. 14. Szerda.

E s z é k vára É d e r ezredes parancsnoksága alatt T r e b e r s b u r g vezérőrnagy s zárlatparancsnoknak a tegnapi egyezmény értelmében, melyszerint az őrség (4,500 ember) fegyvereit lerakván, kötelezi magát 4 hónapig nem harczolni a császáriak ellen, megadja magát. V. ö. j a n. 30.

W i n t. 257. l. F ü g g. II. 325. l. F r e y. II. 234. l. U j. I s m. III. 141. l.

U r b á n alezredes R i c z k ó ezredest, a B u k o v i n a felé rendelt figyelő-had vezérét K i r á l y-N é m e t h i b e n d. e. 10. órakor megtámadja, s harmadszori támadásra megveri. Maga Riczkó golyótól találva elesik, serege pedig, mely a holtakon és sebesültteken kivül 253 foglyot és 3 ágyut vesztett, D é z s r e s K o l o z s v á r r a huzódik.

C z e t z Bem's 217. l. K l a p.-nál Nat. II. 285. l. K ö v. E. T. 194. l. (a nap, febr. 18., hibásnak látszik, a mennyiben Czetz szerint

Bem Medgyesen hirét vévén a veszteségnek, már 17-én utban volt Beszterczevidék felé). Függ. II. 365. l. (nap nélkül: febr. 16. előtt).

Febr. 16. Péntek.

Derra őrnagy Horgosról Csongrádmegyében a támadó szerb csapatokat visszaveri.

Közl. 39. sz. (hiv. jel.). Klap. Nat. II. 93. l. (Derra helyett Bene alezredest s nemzetőrparancsnokot emliti).

Febr. 18. Vasárnap.

Klapka ezredes s hadtestparancsnok Dessewffy ezredessel Colloredo cs. ezredes lovasait (2 század, Coudenhave őrnagy alatt) Kompolton Hevesmegyében reggeli 5. órakor véletlenül megtámadtatja. A vértesek rövid heves viadal után Bál-Püspökire veretnek. Veszteségünk 4 sebesült, az osztrákoké 45 halott s ugyanannyi fogoly.

Klap. Nat. I. 240. l. Közl. s ennek hiv. jelentése még Honv. 50. sz. Görg. I. 220 l. Wint. 260. l.

Febr. 19. Hétfő.

Hrabovszky százados a péterváradi őrségből Kiszácsnál Bácsmegyében a támadó szerbeket kemény tusában visszaveri, s tőlük egy ágyut elfoglal.

Közl. 72. sz. Klap. Nat. II. 104. l.

Febr. 22. Csütörtök.

Dembinski és Görgei első találkozásuk Miskolczon. Dembinski ingerülten fogadja alvezérét, miután ez, előfordult esetből alkalmat véve, előző nap irásilag fejtegeté Dembinski előtt, hogy minő hátrányok származhatnak fegyvereinkre onnét, ha a fővezér a hadtestparancsnokok kikerülésével egyenesen az egyes hadosztályokhoz küldi parancsait, holott a hadtestparancsnok kötelessége csapatait harczképes állapotban tartani. A fővezér Görgei sorait szemrehányásoknak tekintvén

hevesen utasítja vissza, s majd legnagyobb felindulások közt vádolja Görgeit, a miért rendeleteit nem teljesítette. Görgei szóhoz jutván, hideg vérrel válaszolja, hogy a fővezér minden rendeleteit teljesité. Dembinski ingerültsége azonban folyvást tart, párbajt emleget, s Görgeit tanácsai követésére inti. Görgei ekkor sértő gúnynyal válaszol, s a tanácsokat visszautasítja.

Görg. I. 213—215. l. Rüst. I. 255—258. l. V. ö. Szil. F. Férf. 17. l. Dembinski ezen első föllépése után, melyet még a szelid lelkü Klapka is „brutal“-nak mond, Görgei harmadnapra Mező-Kövesden ismét fölkeresi elöljáróját, ki ezuttal már sokkal több jóindulatot mutat irányában. Midazáltal Görgeiben erős gyökeret ver azon nyugtalanító gyanu, hogy a fővezér az egy ugyanazon hadtesthez tartozó hadosztályokat azért szakgatja és különíti el egymástól, hogy a hadtestparancsnokok befolyását és önállását megrontsa, miután pedig Dembinski az élelmezést tüzetesen nem vonta intézkedései körébe, ő sem sokat gondolt azzal, minek elmaradhatatlan következményei lőn, hogy a csapatok a nélkülözések okát a megváltozott viszonyokban s az uj fővezérben Dembinskiben keresték, kihez őket Görgei is utasitá panaszaikkal.

Bem tábornok a székelyeket a beszterczevidéki gyarmatositásra hivja fel, s e végett a 24—40 éves egyéneket, kiknek a telepedéshez kedvök van, Maros-Vásárhelyre gyülekezni szólitja.

Közl. 46. sz. (a felhivás). Köv. E. T. 194. l. A székelyeknek legkisebb kedvök sem volt ezen különben is békés időkre való vállalathoz.

Febr. 23. Péntek.

Windisch-Grätz altábornagy s cs. biztos „a Debreczenbe futott lázadók“ által kibocsátott 30 és 15 pkr-ros pénzjegyeket érvényteleneknek nyilvánítja, s azoknak elfogadását a közpénztáraknál és magán forgalomban eltiltja. V. ö. jan. 3. márcz. 2.

A kiáltv. Samml. 47. l.

Febr. 24. Szombat.

Klapka ezredes Máriássy hadosztályával Schlick cs. tábornokot (Schulzig hadosztálya) reggeli 4. óratájon Pétervásárán Hevesmegyében megtámadja, azonban szerencsétlenül, mert, miután Máriássyt Dembinski fővezér ellenrendelete miatt uj csapatokkal idejében kellőleg nem támogathatá, a kezdetben győztes honvédek Sirokra visszaveretnek.

Klap. Nat. I. 244. l. Görg. I. 220. l. Rüst. I. 265. l. Dembinski nem helyeslé Klapka támadását, mert saját támadótervét az ellenség előtt nem akarta ekkép idő előtt elárulni. Számitása ugyanis az volt, hogy a támadást Szolnoknál a 3. hadtest kezdje meg, s a főerő Füred tájáról csak ekkor nyomuljon előre Pest felé. Ugyde Damjanics még ekkor Szentes körül volt, s e miatt Fürednél Dembinski is csendben akart maradni. A febr. 26. és 27. harczok ugyanezen oknálfogva estek kivül a fővezér tervein, mely miatt oly kegyetlenül élczelődik rajta Görgei.

A Czibakházáról kiindult Vécsey tábornok Ottinger cs. vezérőrnagy dandárát reggeli 8. órakor Varsány nevü pusztán megtámadja. D. e. 10. órakor két ellenséges zászlóalj a hidat ostromolja. Siker nélkül. Leiningen őrnagy foglyul esik, de ismét kiszabadul. Mesterházy őrnagy. A császáriak vesztesége 10 halott és 11 sebesült.

Közl. 39. sz. Szil. F. Tört. 319. l. Wint. 258. l. Klap. Nat. I. 249. l. (hibás nap: febr. 21.)

Bozó őrnagy Uj-Vidékről előnyomulván, Futakon a várost megszálló szerbek ellen harczol, kiket túlnyomó erejök daczára az utczákból véres öldöklés után kiver. Péterfi százados. Veszteség szerb részen több száz halott s 2 ágyu.

Közl. 72. sz. Klap. Nat. II. 104. l.

Febr. 25. Vasárnap.

Egy oláh küldöttség Ollmützben a Fölség „igazságszereteté"-től 8 pontban foglalt kérelem megadásaért ese-

dezik, a románok, mint „legrégibb s negyedfél millió lelket számláló nagy nemzet“, nevében, mint a mely nemzet a magyaroktól való különszakadását s a dynasztiához és bécsi kormányhoz való állhatatos ragaszkodását tettekkel bizonyitotta be, s azzal fizette meg, hogy máris több száz falvai felgyujtattak, s több mint 10 ezer vérei legyilkoltattak. A pontok ezek: 1) A birodalombeli minden, románok egyetlen egy önálló nemzetté egyesittessenek, s 2) politikai és egyházi ügyeikben önálló külön kormányt kapjanak, 3) mi czélból, hogy magukat szervezhessék, minélelőbb egy nagy congressusra gyüjtessenek össze, 4) a románokat érdeklő ügyekben a nemzeti nyelv használtassék, 5) évenkint nemzeti gyülés tartassék, 6) az osztrák birodalmi gyülésen a románok is képviselve legyenek népiségi számarányban, 7) az osztrák minisztériumban külön nemzeti „közegük“ legyen, 8) a Fölség vegye fel a „Románok nagy herczege“ czimét is. — A fejedelem e kérelmek átnyujtásakor „hálával ismeri el“ a románok által hozott nehéz áldozatokat, s a kérelem pontjait „szoros megfontolás“ alá venni igéri.

Az okmány ily czimü könyvben: Die Romanen der Oest. Monarchie. III. Wien 1851. 3. l. ugyszintén a „Korunk“-ban szerk. Kővári 1865. évf. 5. sz. Az aláirást ezek követték el: „Schaguna András m. p. román megyés püspök Erdélyből, Macioni de Foen János földbirtokos Bánságból, Stoica János pénügyi tanácsos Erdélyből, Popassu János brassói esperes Erdélyből, Lauriani Trebonius A. Erdélyből, Popp de Macedonfi János pénzügyi hivatalnok Erdélyből, dr. Dobran János udvari ügynök Bánságból, dr. Hormuczake Eudoxius földbirtokos Bukovinából, dr. Pomutiu Constantin Magyarországból, Ciupe Vazul cs. k. hivatalnok Erdélyből, Mocioni de Foen Lucian földbirtokos Bánságból, Bologa Jakab Erdélyből, Botnar Mihály országgyülési tag Bukovina részére.“ E 13 egyén a birodalombeli összes románok küldöttei gyanánt vetette föl magát, hónapokon át az udvar székhelyén maradt, s az összbirodalom válságos napjait kizsákmányolandó, felhatalmazva érzé magát, mindent kérni és sürgetni azok nevében, kiktől tulajdonképen semmiféle helyes képviseleti megbizásuk sem volt. A kérelemlevelet a vállalkozók márcz. 5-én hosszasabb emlékirat kiséretében ajánlják „a cs. k. összminisztérium“ figyelmébe, megvilágitván annak egyes pontjait, s erősen hangsulyozván, hogy „azon roppant áldozatok“ után, melyeket a románok szen-

vedtek, a kérelem netaláni visszautasitása a nemzetre nézve „igen leverö és kétségbeejtö“ lenne, holott pedig annak, hogy „bátorsága ne csüggedjen, gyors felvidámitásra van szüksége.“ (Az Emlékir. Die Rom. 8. l). Eközben azonban megjelenik a k r e m s i e r i oktroyált alkotmány, s a vállalkozók márcz. 12-én már „a román nemzet“ aggodalmait tolmácsolják a Fölség elött az uj alkotmány miatt, mely a várt egyesités helyett elszaggatta a nemzetet, söt a régebben is kiváltságolt nemzeteknek ujra alárendelte, különösen E r d é l y ben a Szászföld felállitása által (a nyilatk. 16. l.), egyszersmint B é c s böl márcz. 23-án a cs. k. minisztériumot „felvilágositják“, hogy a K i r á l y földön 297,783 román és csak 163,896 szász lakik, hogy tehát ez nem lehet a szászoké, kiket az uralkodó elödei is több izben megróttak már. (A felvilágositás 20. l). Késöbb eszükbe jut, hogy a B á n s á g is a szerbek számára van kijelölve, ekkor (ápril 15.) tehát „ezen a nemzetiségek egyenjogusitásával legszembeszököbb módon ellenkezö“ dolog ellen a „cs. öszminisztérium“ elött feljajdulnak, tudatván hogy a Bánságban a szerbek alig vannak 200 ezeren, mig a románok száma 800 ezerre hág. (Az óvás 22. l). A Fejedelem azonban a felcsigázott igényeket sokáig nem vette tekintetbe, jun. 26-án tehát a vállalkozók ismét esedeznek, hogy febr. 25. kérelmök hallgattassék meg, s a románok számára biztositassék a nemzeti egyenjoguság, melyet az uj alkotmány végveszélylyel fenyeget. A Fölségtöl ekkor azon választ nyerik, hogy „a birodalmi alkotmány a románoknak ép ugy mint a többi népeknek egyenlö jogot és egyenlö érvényt biztosít“, s a kormány gondoskodni fog, hogy a román nép „valódi szükségei“-nek és a birodalmi egység kivánalmainak egyaránt elég tétessék. (A kérvény és a cs. válasz 24. l). A vállalkozóknak azonban nem volt béketürésük bevárniok eddigi szorgalmazó lépéseik jó eredményét, s jul. 18-án uj folyamodványt adnak át a Fölségnek, melyben a febr. 25. beadvány elintézését s különösen a románoknak egy és önálló nemzetté alakitását sürgetik. Ekkor B a c h miniszter még azon napon kijelenti S i a g u n a nak a küldöttség vezérének, hogy a márcz. 4. alkotmány a románok ügyét is kielégitöleg oldotta meg, hogy az alkotmányon az ö kedvökért nem fognak változtatni, s a küldöttek jobban tennék, hogy ha befolyásukat ezen alkotmány foganatositására használnák fel. (A miniszteri levél 35. l). Természetes, hogy a dolog ilynemü eldöntésébe a vállalkozók nem nyugodhattak bele, s jul. 30-ról már észrevételeket adtak át Bachnak, melyben kifejtették, hogy a Fölség decz. 2-án a nemzeti egyenjogusságot minden népeinek ünnepélyesen megigérte, de ezen egyenjoguságot a márcz. 4. alkotmány a román nemzetnek nem adta meg, daczára hogy iszonyu áldozatokat hozott az összállam fenntartására, a mennyiben t. i. a jelen háboru folytán már 400 faluja égettetett fel. s „mintegy 40 e z e r embere“ gyilkoltatott le! (Az észrevételek 40. l). De már választ sem kaptak politikai tárgyu beadványaikra, melyet t. i. az előttünk lévö okmánygyüjteményben

közzé tenni jónak látták, ekkor tehát ugyanazon egyének rögtön ugy mutatják be magokat, mint a román egyház képviselői, s először is egy államköltségén Balásfalván felállitandó „nemzeti jog-fakultás"-t kérnek, aztán a verseczi püspökség betöltését, majd a román hierarchiának a szerb egyház kormányzatától való elválasztását, s egy nemzeti metropolitaság felállitását kérelmezik. Hanem ennek sem lön kielégitő eredménye. Ezután uj kérelmezők állnak elő. November 15-én az aradi püspökség, de ezemberben a bánsági románok nevében sürgettetik a febr. 25. kérelemlevél eligazítása. Következő év első hónapjában pedig Erdélyi Vazul nagyváradi püspök ujitja meg püspöki megyéje lakossága és papsága nevében a régi esdekléseket és panaszokat, nyomatékkal hivatkozván ö is azon 40 ezer román vérére, kiknek vérök a forradalom alatt kiontatott, s különösen esedezvén, hogy legyen a románoknak is nemzeti fejök praefect vagy kormányzó czimen, kinek Balásfalván székelő hatósága az erdélyi, bánsági, aradi, bihari, szathmári és máramarosi részekre terjedjen ki, melyek „Románok országa" név alatt egy tartománynyá egyesíttessenek. (A kérvény 63. l). Ezután a türelmetlen panaszok és vádaskodások korszaka következik. A régi vállalkozók, néhány ujakkal szaporodva, lefestették a románok szomoru helyzetét, hogy mily nagy igazságtalanságok követtettek el rajtok az uj kerületek határainak megállapitása által, melylyel a szászok, a „lázadó" magyarok és székelyek vannak megjutalmazva, a románok pedig büntetve: hogy a derék román hazafiak mellőzésével mily érdemetlen egyének neveztettek ki hivatalnokoknak, péld. Grois, Kenyeressi, Nagy Sándor, Bálint Elek, kik „a pártütők szolgálatában tüntették ki magukat", s ennek bizonyitására a Közlöny illető számainak kijelölésével forradalmi szerepléseik leiratnak. (Ezen felterjesztmény, s a többi számos későbbi okmányok 73 s köv. l). A szebb napok csak a legifjabb összbirodalmi alkotmány napjai alatt derültek fel a román szószólókra, midőn külön önálló nemzetiségök végre elismertetett (1863.), a birodalmi gyülésen régi ohajtásuk szerint megjelenhettek, egyházuk a szerbekétől különválasztatott (1864. decz. 24.), s élén egy N.-Szebenben székelő metropolitával diszittetett, mely méltóságra épen az ültettetett, kinek arra legtöbb érdemei voltak. — A mi már mindezen kérvények érdemét illeti, annak tárgyalása itt czélunkon kivül esik, nem mulaszthatjuk el azonban kiemelni mennyire jellemző vonás az a vállalkozókra nézve, hogy a román nemzet felgyujtott falvai és legyilkolt egyénei számát előtérbe állitják, holott mindezen veszteség a románok által magyarokon elkövetett pusztitásokkal és gyilkolásokkal helyes arányba sem tehető. A mi különösen azt a 40 ezernyi számot illeti, mely ugylátszik, később is hagyományossá vált a román vezetőknél, azt mint költeményt is merésznek tartjuk. Hogy a magyar rögtönbiróságok és vésztörvényszékek számos bujtogatót, egyes hadparancsnokok és végrehajtó csapatok

pedig az ellenszegülők közül hadi szokás szerint még több oláhot leölettek és kivégeztek, azon nincs mit tagadni, de a cs. k. hivatalnokok által később eszközlött hivatalos kimutatás is a rendkivüli uton meghalt oláhok számát az 184⁸/₉ forradalom idejéből nem többre, mint 5,405 főre teszi, (Bielz, Handbuch L. Landesk. v. Sieb. 144. l.), ámbár egyátalában nincs okunk feltenni, hogy azok is, a kik ezen kimutatáshoz az egyes adatokat szolgáltatták és összegyüjtötték, barátságos érzelmeket és elfogulatlanságot ápoltak volna irányunkban. Hogy az 1849. cs. k. kormány mint itélt a románokról l. szept. 2.

Febr. 26. Hétfő.

Bem tábornok Urbán alezredest Borgó-Rusznál, s majd pár óra mulva kemény tusában Borgó-Prundnál megveri, s ujolag Bukovinába üzi. Veszteségünk 3 halott s 16 sebesült, az osztrákoké mintegy 50 halott.

Hivat. jel. Szil.-nál F. Tört. 327. l. Köv. E. T. 195. l. — Czetz (Bem's 319. l. és Klap.-nál Nat. II. 286. l.) egy febr. 23. jádi ütközetről emlékezik, melyet ő utána mások is (Rüst. I. 247. l. Függ. II. 365. l. Uj. Ism. II. 103. l.) körülményesen leirnak, mely azonban hiteles adatok nyomán valótlanságnak bizonyul be. Ugyanis a Honv. 74. sz. szemtanu tudósitója, ki a febr. 26. harczban részt vett, azt irja, hogy Bem serege febr. 20-án indult meg Medgyesről Urbán visszaüzésére, maga a tábornok pedig, mint a hiv. jelentésben tudatja, csak 23-án hagyta oda Megyest, hová Jád 15—20 mérföldnyi távolra esik. Ugyanezen jelentésben irja Bem: „Csupán Rusznál" (tehát Jádon nem) „találtam először gyenge, később azonban Borgó-Prundnál meglehetősen makacs ellenállásra." A Honvéd tudósitásában ezzel egyezőleg olvassuk, hogy a székelyek és a 12. zászlóalj Rusznál érték utól Urbánt. „Beérni és megverni" igy folytatja a szemtanu „egy óra müve volt. Másodszor Borgó-Zsoszény mellett állitotta fel seregeit, harmadszor Borgó-Prundon, s kivált ez utólsót keményen védelmezte... Másnap (febr. 27.) seregünk egy része tovább a határszélig kergette a gaz rablót" stb. — R. d. g. r. ki szintén személyesen vett részt ezen hadjáratban, hasonlókép tagadja a febr. 23. jádi ütközetet; szerinte a sereg febr. 23-án M.-Vásárhelyen, 24-én Szász-Régenben, s 25-én Budakon volt. — Urbán ezután nemsokára hagymázba esett, s csapatait Springinsfeld vette át, ki 4 hónapig nem érzett kedvet magában, Erdély ellen támadni.

Az Aradvárbeli őrség egy része este 10. óratájban ladikokra ülve a vártól a Maroson keresztül törni igyekszik, a magyar előőröktől azonban oly hatalmas puskatüzzel fogad-

tatik, hogy a vár ágyuinak védelme alatt nemsokára visszatérni kényszerül. Veszteségünk 16 halott s több sebesült.

Honv. 60. sz. (Miután Aradnál erdélyi katonaság is tanyázott, az erdélyi hivatalos lap az ottani dolgokról átalában folyvást igen bőven volt értesítve).

Kristóf Lajos gömörmegyei nemzetőrei Murányalján megtámadják s szétverik Hurbán felkelő főnök tót csapatát.

Közl. 51. sz. Hurbán az év végén nehányszor megveretvén, azután Götz hadtestéhez csatlakozott, s ennek kiséretében vonult Görgei után, a fentebbi vereség után pedig el sem is vált többé a császári csapatoktól, ugy hogy ezeknek a panszlávokat folyvást őrizniök kellett, nehogy a honvédek kárt tegyenek bennök.

Kápolnai csata. Windisch-Grätz cs. fővezér (24 ezer ember s 147 ágyu) reggel Gyöngyösről indul, a magyar hadak (összesen 22 ezer ember) ellen, melyeket Dembinski fővezér a verpelét-káli vonalon állitott fel. A támadást a cs. balszárnynyal Wrbna parancsnoksága alatt Csorich hadosztálya kezdi meg d. u. 2. órakor, Máriássytól a döbröi erdőt Pöltenberg segélyadása daczára is elfoglalván, s egyszersmint Kápolnánál a magyar középet (Klapka) ágyuztatván, hol az eredménytelen kölcsönös tüzelés késő éjre nyúlik. Ezalatt az Árokszállásról érkező cs. jobbszárny (Schwarzenberg Ödön) Káltól északra a kompolti erdő mellett vív ágyuharczot Szekulics és Máriássy csapataik ellen, kik az országuttól jobbra felállitott Wyss dandára ellen is intéznek egy oldaltámadást, hasonlag siker nélkül. Schlick tábornok Pétervására felől sötétben érkezik Sirokra, honnan Dessewffy osztályát kivonulni kényszeríti. Dembinski és Görgei tábornokok Egerben hallják meg az első ágyuszókat s együtt érkeznek meg estére Kápolnára. Másnapra

Febr. 27. Kedd.

Dembinski vezér a Tarna patak mentén elhelyezett magyar sereg balszárnyára Görgeit, a jobbra Klapkát rendeli, a maga számára a közép vezényletét tartván fenn. Görgei azonban

futárok teljes hiányában a vezér rendeletét kezéhez veszi, s éjjel Mező-Kövesdre nyargal, hogy G u y o n t a harcz szinhelyére hivja, s ekkép a balszárny vezényletét Auliebra hagyja, kinek különben is több gyakorlata és tapintata volt a csatamezőn. A viadalt reggeli 7. órakor a honvéd erő jobbszárnya ellen Schlick tábornok ujitja meg Verpeléthnél, hol Dessewffy ellenállását túlnyomó ágyuival megtöri, s őt egy véres lovassági támadás után d. e. 10. órakor a faluból is kivervén, a Tarnán túl kergeti. Nemsokára azonban P ö l t e n b e r g érkezik Dessewffy megsegítésére, s D e y m üldöző vérteseit visszanyomja. Ezalatt Wyss dandára az osztrák középből Kápolna előtt fejti ki erejét s Máriássyt hátraveti. Benn a faluban öldöklő utczai harcz keletkezik. D. u. 3. órakor Dembinski Kápolna visszafoglalására, melyet legalább is 5 ellenséges zászlóalj szállott meg, vakmerő módra a 47. és a Z a n i n i-zászlóaljat vezeti, s egy véres szuronyharczban már-már eléri czélját, midőn a Zaniniak (olaszok) az ellenséghez tömegesen átpártolnak; ennek következtében a másik zászlóalj szétveretik. Görgei a késedelmes Guyon hadosztályával déli 12½ órakor érkezik a csata szinhelyére, s a fővezértől a jobbszárny rendbehozására küldetik Verpelét felé, hol Pöltenberg és Dessewffy csapataik a kerecsendi magaslatokon Schlick egész ereje, sőt a T ó t h f a l v á nál átkelt C o l l o r e d o által is megtámadtatva, vitéz ellenállást fejtenek ki. Azonban d. u. 2½ órakor Dessewffy gyalogjai a túlnyomó erő által visszaveretnek, s P e r g e n dandára által üldöztetnek, minek Görgei személyes hősiessége és Klapka vet véget, ki időközben S z a l ó k r ó l a S c h u l z-osztályával érkezik. Ekkor (d. u 3. óra) a magyar hadak fővezére elrendeli a visszavonulást, mely K e r e c s e n d, F ü z e s A b o n y és M a k l á r irányában végbemegy, a nélkül, hogy Windisch-Grätz üldöztetne. Az ágyuzás azonban mindkét részről estig tart. K m e t y Á b r á n y ban, a rendeletet későn kapván, a harczból elkésik. Veszteségünk a két napi harczban mintegy 1,200 ember holtakban és sebesültekben, s 500 fogoly, a császáriaké 60 halott, 259 sebesült, és 32 hiányzó.

R ü s t. I. 267—279. l. (a csata térrajzával). G ö r g. I. 222—254. l. Wint 283—322. l. K l a p. Nat. I. 245—265. l. (Wind. had-

ereje 39,200 ember, a miénk 36 ezer). K ö z l. 42. sz. Hivatalos jelentések magyar és osztrák részről S z i l.-nál F. Tört. 320—327. l. L a p i n s k i, Feldzug der Ung. Hauptarmee im Jahre 1849. Hamburg. 1850. 16—26. l. Windisch-Grätz, hihetőleg rögtön a harcztérről, a Fölséghez tudósitást küldött, mely igy kezdődik: „A lázadócsordákat Kápolnánál iszonyu mennyiségben találtam föl, szétszórtam és legnagyobb részt megsemmisítettem, a maradék a Tiszán keresztül menekült. Remélem, hogy néhány nap alatt Debreczenben leszek, s a pártütés fészkét hatalmamba keritem" stb. Épen az a hang, melyet már Buda-Pestről is hallottunk (jan. 5.). A dolog természete hozta magával, hogy a herczeg későbbi emlékirataiból e jelentés és e hang hiányozzék, hol szerényen beéri azzal, hogy „a szintén kétszeresen túlnyomó ellenséget Pest felé tervezett előnyomulásában feltartóztatta", s hogy „ő (Windisch-Grätz) n e m v e r e t e t t m e g." (Wint. 331. l.). És ebben tökéletes igaza van. Nagy kár, hogy e higgadt belátás egykoru hadijelentéseiből hiányzott; akkor legalább megkimélhette volna a birodalmat, s hazánkat oly meglepetésektől, melyek nemzetünket a végelkeseredésre juttatták, s a többi népek eddigi bizodalmát is megrendítették. (V. ö. m á r c z. 4).

Febr. 28. Szerda.

C s o r i c h tábornok D e y m lovas dandárával a hátráló magyar sereg üldözésére kelvén, K m e t y ezredest az utóhad vezérét d. u. S z i h a l o m és M e z ő k ö v e s d közt megtámadja és futásra kényszeriti. G u y o n és A u l i c h ezredesek azonban huszáraikkal Kmety segitségére érkezvén, Deymot visszaverik, s tőle 3 ágyut elfoglalnak. Veszteség az osztrákoknál ezen kivül 9 halott, s 49 sebesült. Dembinski fővezér e győzelem által föllelkesült hadseregét, miután támadást sürgető alvezérei tanácsát visszautasitá, N é g y e s, E g e r-F a r m o s, S z e n t-I s t v á n és L ö v ő helységekbe szanaszét rendezi szállásra.

I. helyek. Windisch-Grätz reggeli 7. órára a magyar sereg üldözésére S c h l i c k e t is kirendelte, de ez, midőn indulnia kellett volna, visszaizeni a fővezérnek, hogy a kerecsendi halmokat még mindig tartják a honvédek, s „a támadás nagy nehézségekkel járna." A bosszus herczeg ekkor személyesen indul meg, utána nézni a dolognak, midőn nem csekély bámulatára, Schlick csapatait, előnyomulás helyett, főzésben találja. E szerint egyelőre csak Csorich indulhatott, de ez tanácsosnak látta Makláron bevárni Schlicket, s ennek dandárát (Deym) magához venni.

A képviselőház Madarász József és Irányi Dániel febr. 13. inditványaik folytán elhatározza, hogy tettleg lemondottnak tekintessék mindazon képviselő, ki 1) az 1849. márcz. 1-ig Debreczenben meg nem jelent, s távolléte igazolva nincs; 2) a ki engedelem nélkül távozott el; 3) a ki a nyert engedelmen tul távol maradt s elmaradását nem igazolta, — s hogy az ekkép lemondottnak tekintett képviselők választókerületei uj választásra utasíttassanak.

A határozat Honv. 60. sz. E végzés következtében az igazoló bizottság márcz. 19-én beterjeszti azon Pestről elmaradt 107 képviselő névjegyzékét, kiknek helyöket ujonnan betölteni szükség. Ezeken kivül estek azok (32-en), kik a háztól és a kormánytól kiküldve voltak, továbbá azok (3-an), kiknek lemondási folyamodványaik már előbb beadatva, külön tárgyaltattak, végezetre azok (3-an), a kik időközben meghaltak. E szerint a távollévők összes száma: 145, a Debreczenben jelenlévőké pedig, ha az igazolt képviselők teljes számát 400-ra teszszük. 255. (V. ö. márcz 25. jegyz).

Márcz. 1. Csütörtök.

Egerfarmosi ütközet. Windisch-Grätz cs. fővezér Dembinski üldözésére s hátrálási vonalának elmetszésére Szihalomról Wrbna alvezérét (13 zászlóalj, 10 lovasszázad, s 63 ágyu) küldi, ki Eger-Farmoson Klapka elszállásolt seregét beérvén, azt a Wyss dandárával megtámadja. Klapka az Eger jobb partján rendezi és állitja fel főerejét, s Máriássy és Szekulics kitartó gyalogjaiknak födözése mellett hadát keresztülvezeti a hídon, esteli 8. óráig azonban folytonos ágyutüzben marad. Ezután pedig Poroszlóra indul, s éjfélre Szőkét eléri, a nélkül, hogy Wrbna üldözni merné. Veszteségünk mintegy 120 ember holtakban és sebesültekben.

Klap. Nat. I. 269—271. l. Wint. 325.—327. l. Görg. I. 260—263. l. (hol Dembinski elszállásolási intézkedéseire a legkeményebb birálat vagyon). Görgei az ágyuszó hallattára, nehogy Klapka megverettetése esetén Aulich hadosztálya Lövön feláldoztassék, éjjel a feneketlen sárban Pöltenberg és Kmety osztályaikat Klapka támogatására Szent-Istvánról Lövőre vezeti. Ez éjjeli ut a különben is elcsigázott és éheztetett csapatokban a fővezér iránti bizalmatlanságot és ingerültséget nagy mértékben kifejleszté. (V. ö. márcz. 3).

Puchner altábornagy előhada a magyar őrséget Aszszonyfalva felől Kis-Kapuson Medgyes-Székben megtámadja. Az őrség azonban Herkálovics őrnagy vezérlete alatt vitéz ellenállást fejt ki, ugy hogy a császáriak négy órai viaskodás után előbbi állodásaikba kényszerülnek visszatérni.

Czetz. Klap.-nál Nat. II. 288. l. (Herkálovics † 1864. jul. 29. Nagy-Becskereken. Pol. Ujd. 1864. évf. 32. sz.

Márcz. 2. Péntek.

Mészáros hadügyminiszter a hivatalos lapban közhirré teszi, hogy addig is, mig a magyar katonai érdemdiszjelek elkészülnének, ideiglenesen egyszerü érdemjelek fognak kiosztatni, melyeknek leirásuk ez. Első-rendü: sugárokkal körített ezüst csillag, melynek közepét arany babérkoszoru s a magyar kettős kereszt, szintén aranyból, ékesiti. Másod-rendü: égő piros szalagon ezüst babérkoszoru, közepén a magyar kettős kereszttel szín aranyból. Harmad-rendü: ugy ékítve mint az utóbbik, csakhogy a babérkoszoru, melyből az arany kereszt kimarad, kisebb, ez is piros szalagon függ. — Főtisztek tábornokok, miután nyugalmaztatnak az első-rendü érdemjeltől 1,500, a másod-rendütől ezer pfrt évi dijt huznak éltök fogytáig, a harmad-rendütől pedig őrmestertől lefelé a vitézek 10 kr, napi dijt nyernek szintén éltök fogytáig.

Közl. 42. sz. Honv. 59. sz. A hadügyminiszter már 1848. jul. 26-án jelenté a honfiaknak, hogy „a magokat kitüntetőket a haza egy magyar jellel fogja diszíteni“ stb. (P. H. 1848. 122. sz.) Decz. 20-án pedig Kossuth jelenté a ház előtt, hogy „érdemkereszteknek“ készitése iránt intézkedett, s egyszersmint javaslá azt is, hogy „készittessék egy aranytábla, mely készen legyen befogadni azok nevét, kik érdemesek leendenek, hogy emlékök örök időkre terjesztessék“ stb., midőn a ház az aranytábla készittetését helybenhagyja (P. H. 1848. 246. 250. sz).

Görgei tábornok, a magyar fősereg Tisza-Füredre vonulása utját fedezendő, Poroszlónál száll táborban; a keskeny tiszai gáton azonban, mely Poroszlótól Füredre vezet, nehogy „a legjobb magyar hadtest haszon nélkül leméászároltassék“

Dembinski fővezér parancsa ellenére sem vesz állodást. W r b n a altábornagy, kit W i n d i s c h-G r ä t z üldözésünkre küldött, a magyar hátvéd állását és „sánczolatait" (melyek nem léteztek) „megszemlélvén", d. u. 2. órakor Z e i s b e r g vezérőrnagynak rendeletet ád, hogy két dandárral támadja meg és gyujtassa fel Poroszlót, minek végrehajtását azonban ez, a vállalat veszélyességét kiemelve, megtagadja. Wrbna ekkor, nem mervén az éjet Poroszló előtt tölteni, üldözésre kirendelt seregét az éj csöndében M e z ő-T á r k á n y felé visszavezeti. Görgei ekkor éjfél után 2. órakor (márcz. 1. és 2. közt) szintén csöndben elhagyja Poroszlót, s Dembinski parancsa ellenére Tisza-Füredre huzódik.

G ö r g. I. 269. l. W i n t. 322—330. l. Viradat után (márcz. 2.) Wrbna a fővezértől még két dandárt kap erősitésül, de ő ekkor is kijelenti, hogy, „a Poroszló ellen intézendő támadástól semmi eredmény sem várható", sőt ezen a ponton még a tovább maradás is veszélyekkel van összekötve. Windisch-Grätznek ekkor, miután már előbb Schlick és Zeisberg is rendelete ellen cselekedtek, nem maradt egyéb hátra, mint elhagyni e tájat, s a Poroszlón álló (?) rettegett ellenfél elől visszahuzódni. A veszélyes hely szemmeltartását pedig egy figyelőhad élén Liechtenstein Ferencz altábornagyra bizza, ki végre m á r c z 6-án megszállja az üres várost, s keresi a „sánczolatok"-at, melyektől Wrbna megrémült. Másnap, miután a t.-füredi töltés hidjait szétrombolta, ő is visszatért S c h l i c k hez J á s z-B e r é n y b e.

C s u t a k őrnagy V a l e m á r e nál A r a d megyében a M a r o s on átkelni törekvő oláh fölkelőket és osztrákokat S o b o r s i n felől ágyuztatja és visszanyomja.

K ö z l. 51. sz.

C s á n y kormánybiztos kiáltványt intéz E r d é l y népeihez. Miután B e m U r b á n t a határból kikergette, s P i s k i nél már előbb P u c h n e r t is megverte, felszólittatnak az oláhok, hogy az ellenségeskedéssel hagyjanak fel, a rablástól, gyilkolástól és égetésektől szünjenek meg, mert ellenkező esetben vagyonuk elvesztése mellett testi büntetésben is fognak részesittetni. Hasonlóképp felhivatnak a szászok is, hogy ne folytassák már tovább eddigi ármányaikat és árulásaikat, „elégüljenek meg azon ezer meg ezer magyar és oláh véráldozatokkal, melyeket cselszövényök és pénzök . . . idézett elő", simuljanak

az egyesült házához, melynek különben lesz hatalma őket erő szakkal is kényszeritni hódolatra. Végre tudtul adatik, hogy a magyar törvényhozás minden nemzetiség nyelvének és minden vallásfelekezetnek teljesen szabad gyakorlatot biztosít.

Az okmány Honv. 57. sz. Közl. 47. sz. E felhivás (melynek czime: „Szózat Erdélyország népeihez“) oly keserü, szemrehányó hangon szólott, s oly durvaságokat foglalt magában, mintha csak Windisch-Grätz vagy Haynau tollából folyt volna. E miatt a honvédelmi bizottmány a képviselőházban interpelláltatott is.

A cs. k. főhadparancsnokság Budán azon elterjedt hir ellenében, mintha a magyar pénzjegyek Ausztriában árfolyamon kivül fognának helyeztetni, közhirré teszi, hogy „a magyar pénzjegyeknek a magán forgalomban árfolyamon kivül tétele vagy elkobzása Magyarországra nem alkalmaztatik.“ V. ö. febr. 23. márcz. 8.

A cs. k. hirdetmény Samml. 47. l. Windisch-Grätz, mi után nemsokára ellenkezőképen rendelkezett, később azt állitá, hogy a fentebbi hirdetmény az ő távollétében és helybenhagyása nélkül jelent meg.

Medgyesi csata. A támadást Puchner cs. vezér (9 ezer ember) Van der Nüll ezredessel reggeli 8. órakor Kis-Kapusnál kezdeti meg, hol Herkalovics őrnagy vezénylete alatt a magyar előhad egy óra multán feladja állását, s folyvást harczolva Medgyesre hátrál, ott tartalék tisztét átveendő. Ezalatt Czetz ezredes a főerővel Medgyes és Ekemező közt a Nagy-Küküllő jobb partján az első hegyi patak mögött kedvező állodást vesz, a császáriak pedig a Nagy-Küküllő másik partján az Ekemezővel szemben eső vendéglőt szállják meg. D. e. 10. órakor Bem tábornok a szinhelyre érkezvén, Bánfi alezredesnek a vendéglő elfoglalását parancsolja. Ekkor mindkét részről megkezdődik az ágyuzás. Inczédy őrnagy a 11. zászlóaljjal három izben foglalja el az emlitett pontot, de mindannyiszor visszaveretik. Végre Zsurmay őrnagy és Bethlen alezredes huszáraik vissza nyomják a honvéd gyalogságra rontott cs. lovasokat. Ennek következtében esteli 6. órára az ellenség fő állodása elfoglalva

lőn. Van der Nüll megszalad, s Kis-Kapus utczáin vett utolsó fekvéséből is kiveretvén, Asszonyfalváig üzetik. A 11-ik zászlóalj vesztesége 9 tiszt s 300 közember. Másnap

Márcz. 3. Szombat.

Medgyesnél megujul a harcz, miután Puchner altábornagy összpontosított erejével a segélycsapatokra várakozó Bemet (7,420 ember és 30 ágyu) d. u. 3. órakor megtámadja. Bem a fentebb emlitett vendéglő előtt egy hegyi patak jobb partján vesz állodást, s ebben 3 óra hosszat tartó ágyuzással törekszik fenntartani magát, de miután 5 ágyuja leszereltetik, s egy lőszerkocsija légberöpül, gyalogjai hátrálni kezdenek. Majd es. lovasok törnek ágyui ellen, midőn egész seregében felbomlik a harczi rend. Czetz ezredes azonban ismét rendbe tudja szedni a honvédcsapatokat. Az ágyuk ujra szólnak, s az időközben Maros-Vásárhelyről és Musnáról érkező segélyhad gátat vet az ellenség előnyomulásának. Bem ekkor a fris csapatoknak rohamot parancsol, de a melyet a túlnyomó erejü ellenség visszaver. E csapás végkép eldönti a harcz kimenetelét. A kimerült s lőszerben hiányt látó magyar hadfiak rendetlen szaladásban hátrálnak. A futóhad utját Daun 2 ezer főnyi serege Medgyes előtt elállni igyekszik, de Bem ágyuitól szemben, Zsurmay őrnagytól hátban szorongattatva nemsokára szétszóratik. A győztes Puchner nem üldöztet, Bem Segesvárra teszi át főhadiszállását.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 286—298. l. Bem's 226—234. l. Rüst. II. 3. 4. l. Köv. E. T. 197. 198. l. Honv. 74. sz. Szil. F. Tört. 337. l. F. Férf. 71. l. Som. XIII. l.

Haditanács Tisza-Füreden. Görgei tábornok Klapka és Répásy hadtestparancsnokokkal egyetértve a magyar fősereg hadiszállásán a tiszteket tanácskozmányra gyüjti össze, melyre Szemere kormánybiztost is meghivja. Ebben Görgei kezdeményezése folytán a főtisztek kinyilatkoztatják, hogy a hadseregnek Dembinskihez nincs bizodalma. Sokan azonnal uj vezért akarnak választani, minek azonban Szemere

a kormány nevében ellenmond, s a tanácskozmány az ő ajánlatára megállapodik abban, hogy addig, míg Kossuth és a hadügyminiszter, kiknek Szemere már irt a baj felől, megérkezének, Dembinski tartsa meg a vezéri botot, mellé azonban tanácsadókul Répásy, Aulich, Görgei és Klapka rendeltessenek. Dembinski azonban a haditanácsadókat maga mellé fogadni vonakodik, midőn őt Szemere, hogy a további zavargásoknak elejét vegye, a fővezérségtől felfüggeszti, s ideiglenesen Görgeivel helyettesiti, ki midőn a tábori jegyzőkönyveket Dembinskitől kezéhez nem kaphatá, ennek ajtaja elibe őrt állittat.

Szem. II. 42—46. l. Görg. I. 271. s köv. l. Klap. Nat. I. 274. 275. l. Kossuth jelentése a vezérek viszályáról Közl. és Szil.-nál F. Tört. 328—331. l. Asb. I. 1. 2. l. A szihalomi ütközet után, mint láttuk (febr. 28.) Dembinskit felszólitották alvezérei, hogy rendeljen átalános támadást. Dembinski azonban e helyett átalános elszállásolást rendelt. Ennek következése lett, hogy a már különben is kiéheztetett és a nagy sárban kimerült csapatok még azon éjjel felriasztattak, s tovább hátrálni kényszerültek. Görgei az éjjeli mozdulat miatt felingerülve márcz. 2. reggel Dembinskihez megy, s követeli tőle, hogy mondja meg, mi a terve: visszautasíttatik. Dembinski azonban ezen észnélküli titkolódzással nem szüntetheti már meg a nagygyá nőtt bizalmatlanságot. Az 1. és 2. hadtest tisztikara a vezér elszállásolási intézkedéseit rosszalva, Görgeihez megy, s kijelenti előtte, hogy Dembinskinek ezentul egy parancsát sem fogadja el, ha csak Görgei vagy Klapka ellenjegyezni nem fogja. Görgei azonban „alkotmányos fővezérről" hallani sem akart, s miután a 7. hadtest még különben sem nyilatkozott, s a visszavonulás nem is volt alkalmatos ily ügy eligazitására, felszólitotta a tiszteket, hogy addig, mig az egész sereg a Tisza mögé nem huzódik, engedelmeskedjenek föltétlenül Dembinskinek. Miután azonban a 7. hadtestre bizonyosan számitott, az 1. és 2. hadtestek által szavazott „consilium abeundi" Görgei kifejezése) arra bátoritá, hogy maga a katonai fegyelmet megtörje, s a fővezérnek Poroszlón való maradást illető parancsát (l. márcz. 2.) félretegye. Dembinski magán kivül volt felindulásában, midőn megtudta, hogy Görgei is Tisza-Füreden van, de büntetni rögtön nem volt bátorsága. Görgei pedig sietett őt ártalmatlanná tenni. — Egyébiránt, mint láttuk, (márcz. 2. jegyz.) az ellentáborban is hasonló bajok uralkodtak. A tisztek hibáztatták Windisch-Grätzet, hogy a nagy erőfeszitéseknek semmi haszna sem lett, söt Schlick (ki különösen nem ezen felejté eddigi önállóságát), és Wrbna már febr. 28. este kijelentették előtte, hogy rendelete daczára nem fognak előnyomulni, mert lőszerük fogytán van, s katonáik ki vannak fárasztva.

Márcz. 4. Vasárnap.

Összbirodalmi alkotmány. A Fölség az örökös tartományok Kremsierbe áttett s itt nov. 15-én megnyilt országgyülését, miután az a birodalom egyik felére sem tudott alkotmányt létesiteni, söt „okoskodásai egy rendezett jogállapot megállapitását a státusban akadályozzák", feloszlatja, s azon alkalomból, hogy „fegyvereinek diadalmas elömenetelei Magyarországon az egységes Ausztria ujjászületésének nagy munkáját, mit életföladatává tön, megállapittatásához közelebb vitték", egész birodalma számára alkotmánylevelet ad ki. Ezen oktroyált alkotmány hazánkat illető pontjai az ország önállását s törvényes függetlenségét megszüntetik, törvényhozásunk legfőbb jogait a bécsi birodalmi gyülésre ruházzák, az uniót megsemmisítik, Erdélyt, Horvát-, Szlavon-, Dalmátországot, ugyszintén a Határőrvidéket, s Fiumét az anyaországtól elszakitva külön-külön tartományokká alakitják. V. ö. márcz. 20.

A cs. nyilatkozmány és az alkotmány Samml. 48—72. l. ugyszintén Közl. 61. sz. V. ö. Köv. E. T. 220. Ezen alkotmányt, melynek kiadására, mint határozottan kimondatik, Windisch-Grätz kápolnai tudósitása (l. febr. 27.) adott alkalmat, Schwarzenberg, Stadion, Krauss, Bach, Cordon, Bruck, Thinnfeld és Kulmer irták alá, s egy márcz. 6. nyilatkozmányban tették közzé, melyben a hatóságokat és hivatalnokokat felszólitják, hogy minden erejöket használják fel az uj törvények foganatositására. Az alkotmány főbb pontjai ezek. „Minden népfaj egyenjogu". Az egész birodalom egy vám- és kereskedelmi terület. A császár mint osztrák császár koronáztatik meg, s az alkotmányra esküt teend le. Ő a legfőbb hadvezér, a harcz és béke ura, kinek nevében szolgáltatnak mindenütt igazságot. Az egész birodalomra nézve egy közös osztrák polgári jog lép életbe. A polgárok egyik koronaországból szabadon költözködhetnek a másikba, s törvény előtt egyenlök. A községek képviselöiket szabadon választják, és saját ügyeikben önkormányzattal birnak. Tartományi ügyek: földmivelés, középitkezés, jótékonysági intézetek, az országos kiadás és bevétel megállapitása stb. Birodalmi ügyek: az uralkodóház, s a külországok viszonyai, egyházi, felsöbb oktatási, birodalmi háztartási, ipar, kereskedelmi és közlekedési stb. ügyek. A törvényhozási hatalom a császár és birodalmi gyülés, s illetőleg a császár és a tartományi gyülések kezében van. A birodalmi gyülés felsö- és alsóházból áll. A felsőház tagjait a tartományi gyülések, az alsóházéit a nép választja. A leg-

kisebb (zenzus 5 ftnyi adó, nagy városokban 10 ftnyi adó). A követek a császár által bármikor haza küldhetők, utasitást nem fogadnak el, s esküt tesznek le a császár és az alkotmány iránti hüségre, a hazaküldés után 3 hónap alatt ismét együvé hivandók. Magyarország alkotmánya, a mennyiben az uj alkotmánynyal össze nem fér, hatályon kivül tétetik stb. A miniszteri felelősségi törvény még ezután hozatik. A végrehajtó hatalom egy és osztatlan, s kizárólag a császárt illeti. Az egyes tartományok helytartókat fognak kapni. Végrehajtási ügyekben a császár egy birodalmi tanács javaslatával élhet, melynek tagjait maga nevezi ki. Egy legfelsőbb birodalmi törvényszék állittatik fel a birodalom és tartományok, a miniszterek és helytartók közti peres ügyek, s a fölségsértések megitélésére. Az adó törvény utján határoztatik meg, valamint a katonai kötelezettség is. Az államadósságért a birodalom kezes (Hogy minő fogadtatásra talált az alkotmány a különböző nemzeteknél l. febr. 25. jegyz. ápr. 14. jul. 28).

Tóth őrnagy Gál László alezredes osztályának egy részével (2 ezer ember s 8 ágyu) Szabadkánál a várost megtámadó szerbeket (4 ezer ember s 13 ágyu) Bajmókra vissza veri. Másnap

Márcz. 5. Hétfő.

Bajmóki ütközet. Gál alezredes a Szabadkát nyugtalanitó szerb fölkelőket d. e. 10. órakor Bajmók és Pacsér közt megtámadja, azonban az ellenség gyilkos ágyutüze által csakhamar visszanyomatik. A szerbek ekkor gyalogságukat és ágyuikat a völgynyiláson át merészen előre mozditják. De Gál gyalogjai rohamot intéznek az ágyuk ellen, s a szerbek a patakon át visszaszaladni kényszerülnek. Földváry Sándor és Beke őrnagyok. Veszteségünk mintegy 30 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 200 ember s 3 ágyu.

Klap. Nat II. 96. l. Közl. 48. l

Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök, Mészáros hadügyminiszter, Kiss Ernő, és Vetter tábornokok kiséretében a vezérek közt kifejlődött viszály elintézése végett Tisza-Füreden haditanácsot tart. E tanácsban kimondatik, hogy a tisztikar viselete, melyszerint Dembinskinek bizalmatlanságot szavazott, rosszaltatik, Dembinski pedig, miután az egész

tisztikar haditörvényszék elibe állitható nem volt, s oly tisztek felett, kik neki bizalmatlanságot szavaztak parancsnokoskodni nem kivánt, önként lemond, midőn a kormányelnök a fővezérséget ideiglenesen Vetter tábornokra ruházza. V. ö. márcz. 8

Görg. I. 278. l. Szem. II. 48. l. Klap. Nat. I 275. l. Mem. 51. 155. l. Kossuth jelentése ezen ügyről a képviselőházban Közl. és Szil.-nál F. Tört. 331—337. l. Kossuth és Mészáros Füredre érkezvén, Szemere eléjökbe ment, s előadása szerint mindent elmondott Kossuthnak, a mi történt, s hozzátette „hogy Dembinski leginkább abban hibázott, hogy az engedetlent (Görgeit) agyon nem lövette, s hogy előtte Görgei veszedelmesembernek látszik." „„Nem csak veszedelmes"" viszonzá Kossuth, „„hanem áruló, őt törvényszék elibe kell állitani."" „Kossuth eleinte komoly és hideg, később ép oly nyájas lőn Görgei irányában. Este pedig és a következő nap együvé bujtak és hosszu értekezleteket tartottak." Görgei, ki Váczon nyiltan pártot ütött a honvédelmi bizottmány s Kossuth ellen, s a ki „hadserege tisztei iránt való tartozását" vélte leróni azzal, hogy a váczi lépés után a kormányelnökkel minden összeköttetést megszakitott, s még hozzá küldött leveleire sem válaszolt, most szintén egyszerre sima és megnyerő magaviseletet öltött Kossuth előtt. E változás okául azt mondja, hogy meggyőződött arról, hogy Mészáros, ki iránt Váczon engedelmességet igért „egy részről azon bizalomra, melyet a tisztek az ő politikai érzelmeinek szilárdságába helyeztek, fájdalom, teljes tökélesen érdemetlen, más részről a rendezett honvédelmet alkalmasabb volt lassanként tökéletesen sülyedésbe juttatni mint fölemelni", ennek következtében tehát, azon politikai alapnak, melyen Ausztria ellen harczolt, megtarthatása végett, czélravezetőbbnek látta magával a kormány fejével kiegyezkedni. Az eddigi durczásság levetkezésére azonban különösen indíthatta Görgeit az is, hogy neki, a ki a katonai szubordinácziót oly világosan megszegte, hogy e miatt méltán büntetéstől tarthatott, tanácsos volt a hatalom fejét barátsága által megnyerni, annyival inkább, mert ugyanazon egyén a fővezérség betöltése végett is utazott a táborba, mely tisztségre neki okvetlen voltak vágyai. A titkos értekezésekben Görgei azon kérdéssel lepte meg Kossuthot: „nem gondolná-e, hogy Magyarországot az 1848. alkotmánynyal még ugy is tökéletesen ki lehetne elégiteni, hogy ha a had- és pénzügyi tárczákat ismét átengednék a bécsi minisztérium számára?" Kossuth kitérőleg válaszolt, s csak abbeli meggyőződését fejezte ki világosan, hogy „Magyarhon szabadsága folyvást kétséges lennd, míg csak Lengyelország is föl nem szabadíttatik; Magyarhon szabadságával pedig Európa szabadsága is bizonyosan el fog veszni." Egyébiránt pedig kijelentette Kossuth, hogy „mindenkinek, ki szivén hordja a hon ügyét, legszentebb kötelessége semmi olyan kérdést sem támasztani, melynek fejtegetése, semmi olyan lépést sem merészelni, melynek következései pártokra szakgatnák a

nemzetet, s csupán a mindnyájunkra nézve közös ellenség hatalmát növelnék." Görgeit Kossuth politikai nézetei iránt ez utóbbi nyilatkozat tökéletesen megnyugtatá, s eddigi ellenzéki állását a kormányzóval szemben tökéletesen feladta, s „még lengyel-kórságát is, melylyel politikai idegenkedésből egyátalában nem barátkozhatott össze, csupán a magyar nemzeti becsület álláspontjáról ostromolta." Kossuth, hogy e nemvárt barátságot viszonozza, egészen meghitt lábra helyezte magát Görgeivel, kikérte ennek véleményét Vetter haditervéről, mondá: hogy Vetter végleges kinevezése nem valószinü, s felszólitá Görgeit, hogy vigye tovább is a főparancsnokságot, a mire Vetter is fölkérte, miután az ő hadműködési irodaszemélyzete Debreczenben maradt. (L. tov. márcz. 8).

Szolnoki második ütközet. Damjanics tábornok éjjel Czibakházánál észrevétlenül átkel a Tiszán, s Karger vezérőrnagyot ($3^{3}{}_{6}$ zászlóalj, 6 lovasszázad, és 16 ágyu) ki az átjárás védelmére Szolnokon elkülönözve állott, d. e. 9. órakor a város előtt megtámadja, s csakhamar Szolnokba nyomja, honnan, miután ellenfelét a Tisza balpartján a szolnoki hid előtt tétlenül veszteglő Vécsey miatt, ki az ifjabb tábornok Damjanics hivására segélyt adni vonakodott, el nem fogbatta, véres utczaharczban szintén kiveri. Karger a Zagyva hidon menekülvén, itt uj állodást vesz, de a melyből iszonyu vérontás után szintén kiveretik, s lovasságunk által (Nagy-Sándor) üzőbe fogatik. Déli 12. órakor a győzelmes sereg a Karger segélyére érkezett Ottinger lovas dandárával tüz össze az abonyi uton, hol szintén győzedelmet arat. Veszteségünk mintegy 200 ember holtakban és sebesültekben, a császáriaké ezer ember, 800 fogoly, 317 ló, 11 ágyu, 10 lőszerkocsi, az egész pénztár (mintegy 7 ezer forint), és minden málha.

Rüst. I. 295—299. l. Klap. Nat. I. 280—285. l. Wint. 344—353. l. (a császáriak vesztesége 170 halott és sebesült, s 381 hiányzó vagy fogoly). Közl. 46. sz. Honv. 64. sz. Szil. F. Tört. 328. l. Lev. I. 86. l. Damjanics méltán felingerlődvén Vécseynek a harcz alatt nyegle magaviselete miatt, önérzete és népszerüsége tudatában „a hadtestparancsnokságot a kormány további rendeleteig, ifjabb tábornok létére is önhatalmilag s tényleg elfoglalta. Vécsey ennek következtében a seregből azonnal Debreczenbe távozott. Csaknem egyidőben érkezett meg ott vele Damjanics jelentése a viszály okairól s tett intézkedéseiről, melyekből a kormány Vécsey hibájáról meggyőződvén, őt a hadosztály vezérletétől elmozditá. Mivel azonban őt, részint tapasztalt vezérek hiánya, részint a hadosztálynak Eszterházy Sándor-

árulása elleni megmentésében szerzett érdemei miatt, egészen mellőzni még sem lehetett, az ügyetlen Gál tábornok helyébe Arad ostromának vezérletére küldötte." (Függ. II. 312). — E harcznak, mely a legnagyobb győzelem volt, melyet fegyvereink ekkorig az osztrákok ellen vivtak, Dembinski terve szerint czélja volt tüntetni, mintha a magyar főerő Szolnoknál akarna mozdulni, mialatt Dembinski a valódi főerővel a gyöngyösi vonalon tört volna Pest felé. Az ősz lengyel a szerencsés sikert fenyes elégtétel gyanánt tekinté az utóbbi napokban ócsárolt, s az ő titkolódzásai miatt csakugyan érthetetlen tervei javára, s felszólitá Kossuthot, hogy ne akaszsza meg győzelmes működésében, s adja vissza neki a vezéri botot. De hasztalan. — Windisch-Grätzre másnap egy megalázódás várt, a menyiben eddigi tudósitásai fenkölt hangjával ellentétben, tudósitja a Fölséget, hogy „nincs elegendő rendelkezhető harczi ereje", s esdekelve kéri, hogy az olaszországi hadiseregtől küldessen neki 2—8 könnyü lovasezredet. mivel a magyar huszárok ellenében a nehéz vértesekkel nem boldogul, különben is ő a honvéd foglyokból már 2 ezeret küldött az ottani gyalogezredekbe besorozás végett. A herczeg-vezérnél azonban még egyéb is hiányzott. Alvezérei bizalmát ugyanis annyira elveszíté' hogy márcz. 8-án Schlick, Wrbna és Jellačić egy előterjesztésben felszólitották, hogy miután a magyar haderő a Tisza balpartján összpontosítva van, söt részben már át is kelt a folyamon, összpontosítsa ő is egész haderejét Czegléden és Albertiben. A fővezér a kissé szokatlan modoru figyelmeztetésre azt válaszolta. hogy a kérdéses mozdulat végett már előzőleg kiadta rendeleteit.

Márcz. 8. Csütörtök.

A magyar kormány a nemzeti hadak főparancsnokságát, az Erdélyben lévő seregek kivételével véglegesen Vetter altábornagyra bizza. Görgei tábornok a Felső-, Damjanics tábornok a Közép-Magyarországban lévő hadsereg parancsnokságát nyeri. V. ö. márcz. 5.

Közl. 49. sz. Görg. I. 294—297. l. Rüst. I. 299. l. Mondók, hogy márcz. 5-én Vetter tényleg nem vette át a hadak vezérletét. Az 1. 2. hadtestek Czibakházára rendelését Görgei irta alá, az ő saját 7.) hadtestét pedig Mészáros rendelte Tokajhoz, hogy ott átkelvén a Tiszán a gyöngyösi vonalon tüntetéseket tegyen. Vetter fővezérnek tartá magát, de tisztét nem vitte; Görgei csak annyiban intézkedett, a mennyiben felszólitották; a hadtestek közt az összhangzatot Kossuth és Mészáros tartották fel. Ezen interregnum Görgeinek sehogysem tetszett, s miután a tokaji vonulás öt hoszabb ideig feltartóztatá a gyöngyösi uton leendő működéseiben, nehogy a fővezér

e miatt zavarba jöjön, márcz. 9-ére Debreczenbe sietett, hogy megtudja, ki lesz már a valóságos fővezér, s kivel értekezzék hadteste rendeltetése felől. Kossuth, ekkor kérdé tőle, hogy micsoda követelményei vannak neki a leendő fővezér iránt? Görgei válaszolá: „Katona legyen és magyar; hogy rangban idősb vagy ifjabb-e nála, rám nézve mindegy.“ Ekkor Kossuth egyszerűen kijelenté előtte, hogy Vetter kinevezését már aláirta. Azután kérte, hogy mondja ki véleményét Vetter felől, nem tartja-e őt árulónak? Görgei becsületes embernek mondá Vettert, habár, főkép Kossuth márcz. 5-ki biztatása folytán zokon esett saját mellőztetése. Ezentul ismét a régi durczás és megsértődött fél szerepét öltötte fel. Igy történt, hogy Vetternek, mint ez maga panaszlá Kossuth előtt, márcz. 24-ig egyetlen egy sor tudósitást sem küldött hadtestéről, majd makranczoskodva irá Kossuthnak, hogy az ő serege szemei felnyiltak már, s nincs bizodalma Vetterhez, sem Mészároshoz, sem az országgyüléshez. Ekkor Kossuth fogadta védelmébe a fővezért, kit Görgei becsületében is igen kiméletlenül gyanusitott (miben neki Damjanics is segédkezet nyujtott), s kérte Görgeit, hogy személyes ellenszenvek miatt ne visszálkodjék, szabja magát a fővezér parancsaihoz, mit hogy megkönnyebbitsen, maga elutazott a táborba a két vezér közt kapcsul szolgálni, s a villongásoknak a hadműködésekre ártalmas visszahatását meggátolni. (Ezen egész tárgyra legjobb világosságot vetnek Kossuth levelei Win. 408—415.l). Görgei azonban Kossuthot sem látta szivesen, miután benne azon nem egészen alaptalan gyanu ébredt fel, hogy a kormányzó azért halogatta a fővezér végleges kinevezését, s most azért ártja magát hadi ügyekbe, mert az egyes hadtestekre megakarja befolyását alapitani, hogy aztán maga lehessen a fővezér. (Görg. I. 287. l). Ily torzsalkodások és bizalmatlanságok folytán erélyes és összhangzó müködésről szó sem lehetett, s e miatt sok fárasztó és eredménytelen menetek történtek. Végre márcz. 18-án Damjanics és Klapka Czibakházánál átkelnek a Tiszán, s Nagy-Kőrös felé nyomulnak, a nélkül, hogy a Nagy-Kőrösön két erős hadtesttel álló Jellačić (kit Windisch Grätz a tiszai átkelés őrzésére rendelt) őket észre venné. A szemesebb magyar vezérek azonban értesülvén, hogy előttök miféle erő áll, főleg Damjanics sürgetésére, visszahuzódnak, s másnap estére ismét Czibakházát szállják meg. E mozdulat az esőtől feláztatott földeken történt. A császáriak valami homályos sejtelemmel birván, hogy közelökben összpontosított magyar hadak mozognak, Czegléd, Jász-Berény és Hatvan közt, mindenütt egész hadtesteket utaztatva, keresték az ellenséget, nehogy Komárom felé előnyomuljon. Természetesen nem találták, mert ezalatt Vetter ismét uj tervet készitett, melynek folytán hadaink együvé vonattak, s márcz. 25-én Poroszlónál, 30-án és 31-én Dormánd, Tarna-Bód, Halmaj, Kápolna és Gyöngyös községekben voltak összpontosítva. — Időközben a hadseregben fontos változások történtek. Guyonnak, ki a vezérek pörében Dem-

binski ellen nem nyilatkozott, a hadseregtől Görgei miatt távoznia kelle, s ő Komáromba neveztetett ki várparancsnoknak (l. márcz. 19.), hadosztályát Görgei a többi három között feloszlatá. Aulich tábornoki rangot nyert, s Répásytól a 2. hadtest parancsnokságát vette kezéhez.

Windisch-Grätz osztrák fővezér s cs. biztos Budán kinyilatkoztatja, hogy ő, „lehető szelidséggel“ ohajtván eljárni Magyarországban a rend visszaállitása körül, „a törvénytelen magyar papirpénzt“ nem tétette azonnal árfolyamon kivül. De miután az „a lázadás fő segédeszközévé“ vált, ezennel véglegesen kimondja, hogy „mától kezdve a magyar 5 és 100 forintos jegyeket a nyilvános kincstári és országos pénztáraknál nem szabad elfogadni.“ Az 1 és 2 forintos jegyek, melyeknek érczalapjuk van, császári jegyekre beváltatnak, azok tehát egyelőre még árfolyamban maradnak. V. ö. márcz. 2. máj. 20.

A hird. Samml. 73. l. A herczeg ekkor érkezett vissza Ollmützből. Márcz. 12-én kihirdetteti, hogy az 1 és 2 forintos Kossuthbankók 4 millió forint erejéig az ország különböző védékein 6—8 nap alatt váltatnak be, azontul értékük mind a köz- mind a magán forgalomban megsemmisül. Mindazáltal a magyar pénzjegyek a fővárosi forgalomban is egész julius elejéig fennakadás nélkül keltek, a mit szigorubb rendszabályokkal meg nem akadályozni a cs. biztosnak is érdekében állott, s ehhez képest márcz. 21-én „több rendbeli tudakozásokra“ már csak annyit jelentett ki, hogy az 5 és 10 forintos magyar jegyek „elfogadására a fizetéseknél senkit sem lehet kényszeríteni.“ (A hird. Samml. 83. l).

Márcz. 9. Péntek.

Érdemjelosztás Debreczenben. Kossuth kormányelnök saját termeiben (a város házánál) másodrendü érdemjellel diszíti Vettert, Görgeit és Perczel Mórt, kik helyben, — Damjanicsot, Bemet, Guyont és Kiss Ernőt, kik távol vannak.

Közl. 49. sz. Görg. I. 296. l. Az ünnepélyt elbeszélésben leirta Jókai (Üstökös 1861. 2. sz.), élethübben s történeti valóságban Vas Gereben (Népbarát 1861. 308 s köv. l). Méltán feltünhetett, hogy ez alkalommal Klapka érdemjelt nem kapott, ki a jeles Schlick ellenében ujoncz honvédeinket először tanitá meg győzni és lelkesedni. Görgeinek azt mondá Kossuth, hogy: „Mészárosra való kimélő tekintet-

böl" kellett Klapkának kimaradnia, de a pajzán Görgei magát Mészárost gyanusitja, ki mint hadügyminiszter, a kitüntetendők névjegyzékét készité.

Bem tábornok a cs. őrséget Medgyesen véletlenül meglepi és szétszórja. Aztán Pereczy ezredest (1,500 ember s 4 ágyu) a városban őrségül hátrahagyván, maga a nagyszebeni uton előre siet. Nagy eső. Harmadnap

Márcz. 11. Vasárnap.

Nagy-szebeni második csata. Bem tábornok Nagy-Csür és Nagy-Szeben közt állitja fel a magaslatokon hadseregét (d. u. 4. órakor). Pfersman osztrák tábornok és Skariatin orosz ezredes pedig, kik Puchner távollétében mintegy 4 ezer főnyi őrséggel védték a várost, a magaslatokkal szemben helyezkednek el. Bem, midőn egy kozák csapat a magyar jobbszárny megkerülésére indul, erős kartácstüzzel nyitja meg a harczot, mely elöl a meglepett kozákok riadtan visszaszaladnak. Egy órai kölcsönös ágyuzás után a székelyek szuronyaikkal az orosz balszárnyat hátranyomják, a midőn Bem az ellenséges jobbszárny megkerülésére is mozdulatot tétet, minek következtében először az ellenség középhada, aztán egész serege az elővárosi sánczokba huzódik vissza. Ez alatt a magyar ágyuk az orosz tüzérségben tetemes veszteséget okoznak, s Kiss Sándor alezredes a Kóburg- és Vilmos-huszárokkal egy ellenséges üteget hátrálásra kényszerit. Esteli 7. órakor a székelyeknek többszöri roham után végre sikerül a sánczokba jutniok. Bem katonáinak kimerültsége miatt egyebet nem tehetvén, gránátlövéseket szórat a városra. E döntő perczben érkezik Bethlen Gergely alezredes a kolozsvári (11-ik) zászlóaljjal. Három szuronytámadást tesznek a honvédek, mignem a negyedikben a székelyekkel, s a Máriássy-zászlóaljjal egyesülten erőt vesznek az oroszokon, kik 9 1/2 órakor Vöröstorony felé menekülnek. Bem ekkor bevonul a városba hol 21 ágyut, 5 ezer apró fegyvert, 6 ezer ágyutöltényt, 1 millió puskatöltényt, 150 mázsa lőport, tömérdek katonaruhát s 514 foglyot talál.

Czetz Klap.-nál II. 299. l. Bem's 239 s köv. l. Köv. E. T. 202 s köv. l. Rüst. II. 6. l. Közl. 56. sz. Szil. F. Tört. 337. l.

F Férf. 71. l. M a j l. II. 202. l. H o n v. 71. sz. S o m. XIII. l. P u c h n e r Bemet Medgyesnél tökéletesen megvervén, hogy csapatait a fáradalmaktól kimélje, győzelme után két napot pihen Medgyesen. E kedvezményt Bem köszönettel fogadta, mert azalatt Segesváron rendbeszedte s a székelyektől érkezett csapatokkal megerősitette hadseregét. Puchner azonban veszedelmes terven töri fejét; elhatározza t. i. bekeríteni s mindenestül elfogni ellenfelét: e czélból Medgyesről S z e n t-Á g o t á n át hegyi utakon 9—10 mérföldnyi kerülőt tesz, „azonban" ugymond a B e r l. M i l i t. L i t. Z e i t. egyik referense „elszánt és bátor ellenfele előtt a körüle összehuzódó művészi sztratégiai hálóban, épen a segesvár-medgyesi főutat, majdnem egészen nyitva hagyja. Bem Puchner szándékainak fejlését nyugodtan bevárja, hanem ekkor valódi hadvezéri pillantással kikémlelve a legalkalmasabb perczet, midőn már félig bekerítve volt, azon merész elhatározást fogja fel, hogy márcz. 9-én az országutat Medgyesnél áttöri, s Puchner főtámpontját, Nagy-Szebent rohanja meg . . . Bemnek ezen gyorsasággal, bátorsággal és erélylyel kivitt működése Puchner lassu és ingatag eljárásával szemben a legkiáltóbb ellentétet képezi" stb. (S o m. i. h.) Márcz. 9-én reggel Puchner ünnepélyes beszédeket tart tisztei előtt, érdemjelek osztogatásával tölti az időt, s megindulván oly lassan halad, hogy előcsapatai csak estére érkeznek Segesvárra, hol azonban Bemnek hült helyét találják. Nem is sejté, hová tünt el ellenfele, mert márcz. 10-én egész nap meg sem mozdult Segesvárról. Márcz. 12. hirét véve Szeben sorsának megdöbbent, s betegségbe esve átadja K a l l i á n y nak a hadvezéri pálczát, maga elhagyván a sereget. Kalliány felhagyva minden további harczczal, csak arra fordítá gondjait hogyan vezesse ki a sereget minélelőbb Erdélyből. — Bem Szebenből utána küldötte Puchnernek rendjeleit és diplomáit. De az osztrákok nem értik a tréfát, s a huszárokat fogságra vetették volna, ha idején el nem osonnak. Puchnert épen Szeben elvesztése napján nevezték ki Bécsben táborszernagynak, s „gyalázatos futása", mint Rüstow megjegyzi, „legkevésbé sem akadályozta, hogy 1849. szeptemberében az osztrák cs. testőrség másodkapitányává, s októberben Velencze városa és vára kormányzójává ki ne neveztessék." Bem Szebenbe beszállásolván magát, F u a d Effendit a porta oláhországi ügynökét, felkérte, hogy miután a császáriak Szebenből 8 közpénztárt magokkal elvittek, melyeket hadi szokás szerint a győztes fél kezei közt kellett volna hagyniok, vegye zár alá e pénztárakat s kézbesítesse a magyar kormánynak. (B e m levele ápr. 1-ről. Honv. 88. sz). — A lengyel a szászok fővárosának kegyelmet ád, de fölszólítja a lakosságot, hogy miután az oroszok behivásának „szégyene" az erdélyi összes szászokra nem háramolhat, a tett vádja alól annak nyilvános visszahuzása által tisztítsák ki magukat. (Bem kiáltv. márcz. 12-ről H o n v. 70. sz. és K ö v.-nál O. 157. l). Márcz. 26-án tehát, Nagy-Szeben városa nyilatkozmányt ád ki, melyben „az orosz hatalom bárminemü beavatkozása ellen forma-

szerint és ünnepélyesen tiltakozik." (A nyilatk. Köv.-nál 0. 153. l). Hogy e nyilatkozmány csupán kényszermű volt, és semmivel sem különb szerkezetű azon hódolati iratoknál, melyeket a megszállott vidékek-ől Windisch-Grätz beszedetett, már pikánt kezdete is elárulja, s a dolog természetéből következék. Bem ezután 400 ezer pfrt hadisarczot vetett a városra, melyből azonban ápril vége felé, miután belőle 200 ezernél valamivel több lefizettetett, a szebeniek kérelmére a hátrálékot elengedte (Honv. 100. sz). Kossuth azonban rosz néven vette, hogy Bem a szászoknak közbocsánatot hirdetett s irányukban ismét nagylelkü akar lenni, és márcz. 20-án jelenté a képviselőházban, hogy Bemet minden további igéretektől letiltotta, s tudtára adta, hogy a szászok ügyét maga a kormány akarja eligazitani. De Bem nem hagyta magát megzavartatni, s midőn tudtára esett, hogy az általa hirdetett amnesztiát a polgári hatóságok s Csány vésztörvényszékei kevés figyelemre méltatják, s az elitélések napirenden vannak, még egyszer megujitja közbocsánati igéretét, s felhivja mindazokat, kik az ő ebbeli nyilatkozatában bizva sérelmet szenvedtek, hogy indokolt panaszaikat orvoslás végett jelentsék be nála, egyszersmint azonban a vésztörvényszékek további működését Erdély területén betiltja, csupán a befogott gyilkosok és rablók feletti törvényes vizsgálatot engedvén meg, a rögtönbiróságok polgári és katonai tagjait, ha további működésökkel fel nem hagynak, haditörvényszékkel és tisztségök elveszitésével fenyegeti, miután „akarom" ugymond „hogy bizonyos határvonalig a kormány részéről is elismert bünbocsánati rendeletem valóság maradjon, s ne sértessék meg vagy aljasíttassék épen csalétekké." (A nevezetes kiáltvány N.-Szeben. jun. 5-ről Honv. 140. vagyis jun. 9. sz). V. ö márcz. 21. 23. jul. 3.

Windisch-Grätz osztrák fővezér s cs. helytartó Budán Magyarország lakóit arról igyekszik meggyőzni, hogy „a lázadók a felforgatást és kommunizmust képviselik", s törekvésük nem a haza és nemzetiség javát, hanem „egész Európának anárkhiába döntését" czélozza. Annálfogva csatlakozzék mindenki a cs. helytartóhoz. Ime „Szirmay István gróf már egy zászlóalj önkéntest vezetett a cs. k. hadsereghez", mely „hazafiui tettet Öfelsége az ő őrnaggyá és zászlóaljparancsnokká lett kinevezésével jutalmazott meg." Utánozza tehát az ország ezen loyalis példát.

A felhivás Samml. 76. l. A „Winter-Feldzug" vagyis a herczeg emlékirata többet is közöl Szirmay csapatáról, elmondja t. i. hogy az 480 főből állott, s a gróf által mingyárt a budaméri harcz után sárosmegyei és abauji (tót) egyéniségekből gyüjtetett. „Ő volt az

egyetlen" ugymond a herczeg „a ki ezen komoly napokban loyalis érzelmeit egyébként is bebizonyitá mint csupán szavakkal." Ezen érzelmeiért Szirmay később a Szent-István-rendjellel diszíttetett. (Wint. 112. l). Seregének vitézi tetteit egyébiránt még a „Winter-Feldzug" sem volt képes följegyezni. Ellenben a hiv. Honvéd 123. vagyis máj. 21. számában ezen tudósitás olvasható: „Gallicziából egy gróf Szirmay István nevü rablófőnök is beütött hazánkba 800-ad magával, de vadászaink és querilláink Tótfalunál Szepesben megtámadták, egész a határig kiüzték, egy kapitányt és két közembert leöltek, két századat foglyokká tettek, és sokat, köztük Szirmayt is, megsebesítettek." Egyébiránt nem lehet állitani, hogy Windisch-Grätz felhivása és Szirmay példaadása később is sehol sem gyümölcsözött volna. Kempen altábornagy s cs. biztos Pozsonyban ugyanis ápr. 2-ról közhirré teszi, hogy Szent-György város a cs. seregben szolgáló magyar ezredek ujraszervezésére tetemes pénzajánlatot tett (A hird. Samml. 86. l). Haynau pedig jul. 7-ről Mosonymegyét s különösen Kroner Lajos alispánt dicséri meg „loyalis magaviseleteért." (I. m. 125. l). V. ö. máj. 17.

Márcz. 12. Hétfő.

A felsőtábla első ülése Debreczenben. Jelen van 60 főispánból alig 4, huszonnégy püspök közül (a g. n. egyesülteket kivéve) 2, a számtalan grófok és bárók közül alig nehány, a herczegek közül egy sem. Határozat, hogy a képviselőház minden eddig hozott végzései elfogadtatnak.

Közl. 51. sz. Perényi a törvényhatóságok utján még januá-közepén felszólitotta a felsőtábla tagjait, hogy az országgyülésen jelenjenek meg, igérvén nekik a képviselők napi- és szállásdijával egyenlő költséget.

Márcz. 14. Szerda.

Czetz ezredes Bem seregzömével Fenyőfalváról Szebenszékben Stutterheim előőrseit elveri, aztán a frekki hid előtt száll táborba, melyet másik végén 2 zászlóaljjal, 2 lovasszázaddal, s 4 ágyuval Klokocsán őrnagy védelmezett. Reggelre (márcz. 15.) Czetz a császáriaknak hült helyét találja.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 308. l. Bem's 250. l. Köv. E. T. 204. (márcz. 16).

Márcz. 15. Csütörtök.

A magyar kormány Perczel Mór tábornokot a Bács-Bánság visszafoglalására, s Péterváradnak ostrom alól fölmentésére küldi, mely czélból Hadik ezredes helyére a 4. hadtest parancsnokává nevezi ki.

Szil. F. Tört. 343. l. F. Férf 44. 45. l. Rüst. II. 14. l. Perczel márcz. 17-én foglalja el uj tisztségét. Hadereje 3,200 főnyi „részben fegyvertelen és ruhátlan gyalogságból, egy gyenge huszárosztályból s láncsás mozgó csapatokból állott." (Perczel lev. Mész.-nál 75. l).

Márcz. 16. Péntek.

Szemere Bertalan felső-magyarországi kormánybiztos a védsereg tervét közzé teszi, s felhív minden alkalmas honfit, hogy e seregbe soroztassa be magát. E querillacsapatnak, mely lovasok-, gyalogok- és vadászokból álland, a hozzácsatolandó 4 ezer főnyi rendes katonasággal együtt, feladata leend a gyöngyös-eger-putnok-rozsnyó-lőcsei, ugyszintén a lőcse-eperjes-ungvár-nyiregyház-miskolczi vonalon a szabad közlekedést fenntartani, s azon vidékeket a Gallicziából netalán betörendő ellenség csapataitól tisztán tartani.

Közl. 60. sz. A rend. még Frey.-nál II. 271. l.

Bem tábornok Bánfi János ezredes dandárával Boiczánál a Vöröstoronyban a futó császáriakat megtámadja, s balszárnyuk megkerülésével hátraveti. Az osztrákok, kik az oroszok menekülését födözék, 94 halottat veszitenek. Bruckenthal Sámuel n.-szebeni nemzetőrparancsnok menekülés közben az Oltba vész. Másnap

Márcz. 17. Szombat.

Bem a Vöröstoronyban tovább üldözi ellenceit, s az oroszokat, állodásaikból kivervén, a határszélig kergeti, melynek védelmére az 55. zászlóaljat négy ágyuval hagyja, maga Brassó felé visszaindulván.

Köv. E. T. 204. l. Közl. 59. sz. Uj. Ism. 21. 104. l.

Márcz. 18. Vasárnap.

Feketehalmi ütközet. Czetz ezredes (8,700 ember s 26 ágyu) a Feketehalom előtt utját álló Kalliány tábornokot (Stutterheim és Uracca dandáraik) Vledény felől megtámadja, s három órai harczban megvervén Vidombákig űzi. Itt uj állást vesz az ellenség, kire az érkező Bem tábornok harczrendben küldi csapatait. Kalliány ekkor, miután Engelhardt orosz tábornok a honvédekkel szembeszállni vonakodék, az elől futó oroszokkal együtt elhagyja a küzdelem terét, s a Tömös-Szoros felé Oláhországba menekülni törekszik. Veszteségünk 12 halott s 50 sebesült, az elleségnél 267 ember holtakban és sebesültekben. Másnap

Márcz. 19. Hétfő.

Brassó küldöttei Bem tábornok előtt Vidombákon bejelentik városuk hódolatát. Bem megszállja Brassót.

Czetz Klap.-nál Nat. II. 310. 311. l. Bem's 251. 252. l. Köv. E. T. 205. 206. l. Honv. 86. sz. Közl. 59. 64. sz. A hiv. jel. még Szil.-nál F. Tört. 338. l.

Simunich osztrák tábornok Komáromvárat reggeli 7. órakor a Duna jobb partjáról ágyuztatni kezdi. Az ostromlövések márcz. 26-ig naponként megujulnak.

Wint. 405. l. V. ö. Klap. Nat. I. 364. Vah. II. 100. l. A magyar kormány a gyönge jellemü Török várparancsnokkal (v. ö. decz. 30.) nem lévén megelégédve, márcz. 3-án Klapkát kinálta meg a várparancsnoksággal, miután Dembinski Klapkától szabadulni kivánt. Ez azonban továbbra is a hadseregnél akart maradni. Kossuth ezután Guyont nevezé ki a fontos tisztségre, de majd, ennek hadvezéri képessége iránt kevés bizalommal viseltetvén, ugyanazon állomásra Lenkei ezredest is kinevezé, s a két férfiut oda utasitá, hogy igyekezzenek bejutni a várba, s a melyiknek ez előbb sikerülend, az foglalja el Török helyét. (Görg. I. 287. l). A szerencsésebb Lenkey lőn, ki ápril közepén csuszott be az erősségbe. (Az itteni állapotokat l. márcz. 31. jegyz.).

Márcz. 20. Kedd.

Windisch-Grätz cs. fővezér és helytartó a márcz. 4. oktroyált alkotmányt a Fölség határozott parancsából egy kibocsátvány mellett hirdeti ki, melyben a Fölség abbeli várakozását adja elő, hogy Magyarország az uj alkotmányt, mely a magyar tartományok alkotmányos jogait kiszélesité s uj politikai jogokkal gyarapitá, „biztonságuk, jólétük és politikai jövőjük erőteljes valósulásakép" örömmel fogadandja, annyival inkább, mert a különböző vallásfelekezeteknek és a földmives népnek 1848. elején adott engedmények s más egyéb tapasztalatilag hasonosaknak bizonyult törvényes intézkedések ezután is érvényben fognak maradni. Mihelyst az országban a béke és rend helyreálland, meg fog nyittatni Magyarország törvényhozói előtt a müködési tér. Minden „jó érzelmü"-nek kötelességévé tétetik, hogy a Fölséget „egy nagy birodalom ujjászületése" érdekében támogassa.

A kibocs. Samml. 80. l.

Márcz. 21. Szerda.

A képviselőház Bem vezérnek a nagy-szebeni stb. hősnek, elsőrendü érdemjelt s altábornagyi rangot adatni határoz.

Közl. 59. sz. A kormány és a képviselőház küldöttsége ápr. 5-én Szász-Sebesen adja át Bemnek az érdemjelt, s a kineveztetési okmányt, mely alkalommal, miután a szónoklatok végbementek, Németh alezredes a hadügyminiszter követe, az ősz lengyel sebesült jobbját megcsókolja. Bem azt izeni vissza a képviselőháznak, hogy „bármit tegyen, csak a habsburg-lothringeni házzal ne béküljön ki." (A szónoklatok körülményesen Honv. 91. 92. sz).

Tömös-szorosi első harcz. Bem tábornok a Brassótól futó orosz- osztrák sereget a határszéli szorosban megtámadja. Szabó Nándor alezredes Van-der-Nüll ezredes állodásait egymásután foglalja el, s végre kiveri az ellenséget Erdély határából. Molnár Ádám tüzmester. Veszteségünk 30

sebesült, az ellenségé 186 halott, 80 fogoly, 100 kocsi, 2 ezer fegyver.

Köv. E. T. 206. l.

Bem tábornok Erdély ellenséges érzelmü lakosainak közbocsánatot hirdet, a bujdosókat és fölkelteket hazatérésre s testvéri kibékülésre hivja föl, s egyszersmint, miután „a közös ellenség, a muszka és osztrák katonaság, meggyőzetvén Oláhországba szaladt", rendeli, hogy „a legközelebbi vasárnapon minden vallások szertartásai szerint oltár előtti, vagy pedig szószéki ünnepélyes hálaadások által ezen nap jelentősége" egész Erdélyben kihirdettessék. V. ö. márcz. 23.

B. kiáltványa Köv.-nál O. 159. 160. l. és Közl. 59. sz. Hogy Kossuthnak Bem ezen lépései, melyekkel a politikai hatóság jogkörébe csapott át, mennyire nem tetszettek, l. márcz. 11. jegyz.

Márcz. 22. Csütörtök.

Perczel Mór tábornok Szőregnél, Szeged mellett, megtámadja a szerbeket, kik, miután Szent-Iványnál táborozó csapatuk (2 ezer ember) Fourget őrnagy által 4 órai harczban legyőzetett, e csapattal egyesülve Béba és Török-Kanizsa felé hátrálnak. Szőreg, Szent-Ivány és Deszk rácz faluk fölégettetnek. Egyideüleg Keményfi őrnagy a szegedi osztály balszárnyával Makó felől Kis-Zombort rohanja és tisztítja meg az ellenségtől, kik közül itt 83 marad a harczmezőn. Czintula őrnagy pedig a szabadkai osztály balszárnyával (Gál alezredes) Horgos felől Ó-Kanizsánál szorítja vissza a szerbeket a Tisza bal partjára. Zentánál végre a szabadkai osztály zöme harczolt, de erős ellenállásra talál, melyet csak másnap győz le.

Klap. Nat. II. 100. l. Közl. 65. sz. Honv. 81. sz. (mindkét helyt Perczel hiv. jelentése). Perczel ezután még csak a Ferencz-Csatorna mentén talált némi ellenállásra (l. márcz. 26.), melynek legyőztével márcz. 27-én a már ingadozó Péter-Váradba bevonul (v. ö. márcz. 29). Előnyomulását nagyon megkönnyitette a szerb nemzeti csapatoknak márcz. elején történt hazabocsátása, s a szerbek ellenszenve a rájok tolt Thodorović ellen. Bácsban a megyei kormány ápr. 3-án ismét helyreállittatik.

Márcz. 23. Péntek.

Csány erdélyi főkormánybiztos Nagy-Szebenben e várost és a Királyföldet a kormány további rendeletéig ostromállapot alá veti, s rögt önitélő hadi- és rendes büntetőtörvényszékeket állit fel, mely alá a polgári és katonai egyének a vétek fokozatához képest tartozandnak. A közpénztárakat, a helységek és városok pénztárai kivételével, az állam felügyelete alá rendeli, a kincstári hivatalokat, a postai főigazgatóságot, s tartományi főbiztosságot Kolozsvárra helyezi át, a lotteriákat mindenkorra eltörli.

A rend. Honv. 76. sz. ugyszintén Köv.-nál O. 161. l. Miután Csány ezen rendelete, mennyiben a fölkeltek megfenyíttetését tárgyalja, igen éles ellentétbe jutott Bem intézkedéseivel (l. márcz. 11. jegyz. és márcz. 21.), ennek legalább külsőleges megszüntetése végett ápr. 4-én uj rendeletet bocsát ki a kormánybiztos, mely a fentebbi parancs szigorán enyhit, s a Bem által hirdetett közbocsánatot is megerősiti, azon hozzátétellel, hogy abban azoknak, „kik mint czimborái az ellenségnek azzal eltávoztak, s ez által hütlenségi vétekbe estek", nem leend részök. (E rend. Köv. O. 165. l.). Csány Szeben bevételének hirére (Kolozsvárra jutott márcz. 15-én, midőn a város kivilágíttatik) személyesen indult a szászok közé, s a nevezetesebb pontokon mindenütt megfordult.

Kemény Farkas alezredes Gyula-Fehérvár ostromlására siető seregével Nagy-Enyeden és Fel-Enyeden a fölkelt oláhok táborát, kik ezuttal mintegy 60 halottat veszitenek, szélyelveri. Harmadnapra a Tövisen, Alsó-Fehérmegyében, állomásozó magyar sereget Diód és Gyógy felől törekesznek bekeriteni az oláhok, azonban szétszóratva mintegy 250 halott veszteséggel visszahuzódni kényszerülnek.

Honv. 78. sz. V. ö. Som. 35. l. Kemény Gy.-Fehérvár ellen márcz. 20-án indult el Kolozsvárról.

Márcz. 24. Szombat.

Beniczky őrnagy (400 gyalog, 32 huszár és 3 ágyu) Almássy cs. ezredes és Zagitzek cs. alezredes portyázó csapatjukat ($1^2/_6$ zászlóalj, egy lovas-század és 6 ágyu) délben Losoncz utczáin Osgyán felől véletlen meglepi, s gyors

támadásával zavarba hozván, rövid harcz után szerencsésen szétkergeti. A császáriak vesztesége 177 halott, 36 fogoly, 1 zászló, az ezred pénztára mintegy 27 ezer pfrt-tal stb.

Wint. 390. 401—403. l. Vahot Losonczi Phőnix I. 99. 20. l. Asb. I. 321. l. Görg. l. 19. l. (nap nélkül). Szemere hiv. jelentése: Közl. 66. sz. és Honv. 81. sz. (márcz. 20). Klap. Nat. I. 302 (márcz. 20). Rüst. I. 321. l. (márcz. 23). Almássy, kit Zólyomról oly czélból rendelt Windisch-Grätz Losonczra, hogy ott a Váczról érkező Zagitzekkel egyesüljön, s a magyarok haderejéről tudósitást szerezzen, a fentebbi harczból Balassa-Gyarmathra futván, azt irá a fővezérnek, hogy „előtte 6 ezeren voltak." Windisch-Grätz e tudósitás következtében azon meggyőződésnek ád önmagában helyet, hogy a honvédek az Ipoly mentén már utban vannak Komárom felszabaditására. Ramberget tehát Balassa-Gyarmathra rendeli, Csorichnak pedig megparancsolja, hogy egy erős csapatot Váczra küldjön, szükség esetén Ramberg támogatására. — Beniczkyt, ez ügyes portyázót, miután a tót csapatokat már előbb szétriasztá, Görgei küldte a tokaj-losonczi utra.

Márcz. 25. Vasárnap.

Kossuth a képviselőháznak szemrehányásokat tesz, hogy a Debreczenből elmaradt képviselőkre hozott végzés (l. febr. 28.) alkalmazásánál az ő távollétében némelyek iránt tulságos kedvezéssel járt el, kelletinél többet visszafogadván kebelébe azok közül, kik nem kisérték el a házat a vész napjaiban. Kijelenti, hogy ő, mint kormányzó csupán azon országgyülésnek akar kifolyása lenni, mely a veszély idején együtt volt, s melynek politikája előtte tudva van. Kivánja, hogy a ház „ezen szint tisztán tartsa meg, hogy ezen országgyülés maradjon a mint van, ne pedig, hogy derüvel más alakot öltsön magára azon emberek ideérkeztével, kik nem osztoztak velünk a veszélyben, következőleg eljátszották azon jogot, hogy a nemzet sorsa felett intézkedhessenek." Ha az országgyülés a vész idején megfutott tagokat visszafogadandja, „s oly határozatot hoz, mely az előbbi országgyülés alakját megváltoztatná" (értsd: lépéseket tesz kibéküni a Fölséggel), „elvesztve... a nép előtt nymbusát, melylyel bir, polgárháborunak volna e nemzet kitéve" stb. Végül a sajtó (értsd: az Esti Lapok) jelen mükö-

dését „borzasztó és iszonyatos"-nak mondja, minélfogva a szükséges egyesség helyet elkeseredést idéz elő, azzal, hogy „egy férfiut" (értsd: Madarász Lászlót) „ki a kormánynak is tagja", nyilvánosan és okmányok alapján a közvélemény előtt vádállapotba helyez.

Közl. ugyszintén a beszéd Honv. 85. 86. sz. E filippika a békepártban oly nézeteket támadott meg, mely ellen a kormányzó csak nem rég (l. febr. 10.), midőn erre alkalma nyilt, s egyenesen kihíva volt, még nem mert föllépni, söt a melyeket akkor, midőn hadügyeink még sokkal kedvezötlenebbül állottak, nyilvánosan legyezgetett, s mi több, magáéinak vallott. A békepárt, a mint értesült a Görgei és Kossuht közt kifejlett politikai elvi meghasonlásról, Görgeire vetette szemeit s titkon elhatározá ennek kezére játszani a főhatalmat, hogy a dynasztiával való kiegyezkedés lehetővé váljék. A pártnak azonban nem volt elég bizalma vagy bátorsága magát Görgeivel érintkezésbe tennie, sem Kossuth szélsőségre vezető elveit nyiltan ostromolnia, minek következtében Görgeinek, ki egyátalában keveset törődött a debreczeni politikusokkal, márcz. elejéig sejtelme sem volt arról, hogy a házban olyan elem is van, mely Kossuth politikájának vakon nem hódol. (Görg. I. 289. l). A mint azonban Debreczenben megfordult, s Szemerével és más az országgyülési dolgokat ismerő egyénekkel a táborban érintkezett, értesült a békepárt felől, de annak politikáját nem helyeslé, hihetőleg, mert a párt erejét kevesIé, s nagyravágyó terveit könnyebben elérhetni vélte, ha a tulnyomó elemmel s Kossuthtal fog kezet, és ez utóbbinak hizeleg. „A szerencsétlen békepárt" igy ir márcz. 22-ről Szemerének. „Semmi béke, hanem guillotine, guillotine, guillotine!" (Görg. levele Szem.-nél II. 146. l.). A békepárt a debreczeni Esti Lapokban Jókai vezetése alatt saját közlönyt alapitott. Madarász hihetőleg sejtve a keletkezendő lap irányát, hivatalos gáncsoskodással igyekezett annak megindulását feltartóztatni (márcz. 2-án: Közl. 53. sz.), de végre is a sajtótörvény szabványainak tökéletesen elég tétetett, s márcz. 9-én a „rendőrminiszter" közhirré tette, hogy a lapra az előfizetések a postákon elfogadtatnak. (Hivat. tud. Honv. 73. sz). A lap pedig első feladatai közé is az ő megbuktatását tüzte ki, nemcsak azért, mert ezáltal egyszersmint Kossuthnak is szür alatt hadat izent, hanem azért is, mert Madarász elbizakodott és kémkedő modorával, s a Zichy-ingóságok hütlen kezelésével köz botrányt és gyülöletet keltett. Kossuth Madarászban egyik leghivebb emberét és eszméinek ügyes előcsahosát látván megtámadtatva, az ellenségeskedést közvetve önmaga ellen irányzottnak is tekinté, s fentebbi beszédében elég vigyázatlan volt elárulni, hogy az Esti Lapok vitái őt is elevenjén találták. A kormányzó, mint viddini szózatában kimondja, azon gyanuval élt, hogy a békepárt Görgeivel már összeköttetésbe is tette magát, s ekkép akarja végrehajtani az ő

megbuktatását. Oly szándékkal távozik tehát a táborba, hogy Görgeit a képviselőház valódi jelleme felől félrevezesse, s hogy visszatértével a márcz. 4. alkotmányirat alkalmából kiindulva oly határozatot hozasson, mely a békepárt előtt egyszer mindenkorra bevágja az utat. E czélból már a fentebbi ülésben felemlité, hogy „Olmützből furcsa dolgokat irtak", a melyekre felelnünk kell, s hogy őt hatalomravágyással senki nem vádolhatja, de akadhat még valaki (czélzás Görgeire), a ki egy második brumaire 18-dikát fog elkövetni, s önhatalmilag diktátorává teendi magát a nemzetnek. (V. ö. ápr. 14).

Márcz. 26. Hétfő.

A P e r c z e l tábornokkal egyesülni törekvő I g m á n d y őrnagy a szerbeket G y á l á n, Torontálmegyében, három oldalról megrohanja, s élénk harcz után T ö r ö k-K a n i z s á r a kergeti. Gyála fölégettetik. Veszteségünk 2 halott s 3 sebesült, az ellenségé 30 halott, 30 fogoly s több mint 4 mázsa lőszer, 40 fegyver, igen sok juh és marha.

K ö z l. 68. sz. H o n v. 84. sz. T i s z a v i d é k i U j s á g. Szerk. M o l n á r P á l Szegeden 1849. évf. 24. sz. K l a p. Nat. II. 107. l.

P e r c z e l Mór tábornok K u l á r ó l és V e r b á s z r ó l a gyönge szerb őrséget elűzi.

K l a p. Nat. II. 102. l.

C s á n y főkormánybiztos E r d é l y ben a szász és oláh népet felvilágositja, hogy eddig a gazdagabb nagyravágyóknak, s magánérdekeket hajhászó kalandoroknak szolgáltak eszközül; egyszersmint hazatérésre szólitja a szerte bujdosókat, közbocsánatot hirdetvén nekik, ellenkező esetben rájok 8 nap mulva javaik zár alá vétele s elfogatásuk alkalmával testi fenyiték várakozik.

K ö v. E. F. 216. l.

Márcz. 27. Kedd.

B e m altábornagy az oroszokat a V ö r ö s t o r o n y-szorosban három órai heves harcz után megveri s O l á h o r s z á g ba üzi, aztán a hegyszoros védelmére 2 ezer emberrel s 6 ágyuval

Ihász Dániel őrnagyot hagyja hátra. Veszteségünk 6 halott s 20 sebesült, az oroszoké 21 halott s mintegy 40 sebesült

Honv. 82. sz. Köv. E. T. 212. l. Klap. Nat. II. 313. l. (márcz. 25 vagy 26).

Kemény Farkas alezredes (2,650 ember és 13 ágyu) Gyula-Fehérvárat ostromolni kezdi, két órai ágyuzás után azonban, mely a várból élénk viszonzásra talál, Borbándra visszahuzódik, önmegadásra hivó felszólitását az őrség válasz nélkül hagyván.

Honv. 78. sz. Feldz. 533. l. Som. 36. l. A vár igen rövid időre volt ellátva élelmiszerekkel, melyeket időről-időre kirontások utján és Janeu segitségével kellett beszerezni. Hórák megvakulása óta a várparancsnok August ezredes volt, ki alatt az őrséget 2,497 ember 71 ágyuval képezé.

Márcz. 29. Csütörtök.

Perczel Mór tábornok és Batthyány Kázmér kormánybiztos, Hollán alezredes által Péter-Váradból Nugent táborszernagy (Mamula ezredes) és a szerbek ostromseregére Kameniez felé kirontást tétetnek, mely alkalommal a mieink az ellenség sánczaiig nyomulnak előre, s két órai heves harcz után huzódnak vissza. Egyidejüleg Mihalovics őrnagy O-Kérről támadja meg a Despot-Szent-Iványon álló ráczokat, kiknek sánczait, miután közülök mintegy 500 embert lekaszaboltat, elfoglalván, szétromboltatja.

Perczel hiv. jelentése. Közl. 72. sz. Wint. 487. l. (a mi veszteségünk a kirontásnál 150 halott és 200 sebesült). Klap. Nat. II. 105. l. (márcz. 28. Ezt a napot Rüstow is — II. 16. l. — átvette). Perczel és Batthyány mint láttuk (márcz. 22.) márcz. 27-én érkeznek Péter-Váradra, hol, a várat a benső árulástól biztositni óhajtván, különböző intézkedéseket tesznek, s többek közt mintegy 60 gyanus jellemü főtisztet (köztük Blagoevichet is) kiutasitnak a várból, melynek parancsnokságát Perczel, a magatestvérére Miklósra bizza. Márcz. 30-án Batthyány és Perczel Mór visszatérnek a magyar táborba, mely őket Ó- és Kis-Kéren várta, s Verbászon és Kulán át Szent-Tamás alá sietnek. Perczel ezen utjában azon kegyetlenségek visszatorlásaul, melyeket a szerbek a télen át a magyar lakosokon, főleg Zentán, elkövettek (l. jan. 20.) szabad tért engedett katonái bosszuérzetének. (Tisz. Ujs. 28. sz).

Bangya őrnagy Beregmegyéből Krywka galicziai határszéli falut megrohanja, s a nyugtalankodó osztrákokat onnan elszorítja.

Közl. 70. sz.

Márcz. 30. Péntek.

Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök Egerben a magyar hadak főparancsnokságát, az Erdélyben lévőkét ide nem értve, a megbetegedett Vetter altábornagytól elvévén, ideiglenesen Görgei Arthur tábornokra bizza.

Görg. I. 304. l. Klap. Nat. I. 300. l. Közl. 132. 81. sz. (Asbóth — I. 6. l. — hibásan irja, hogy Vetter után Görgei a fővezérséget a kormány kinevezése nélkül csak mint legidősb tábornok vette át, a mint hogy hátrább — 19. és 52. l.— már ellenkezésbe is jön önmagával). Görgei hadereje volt ekkor Klapka szerint 44.900 ember és 182 ágyu, a Wint. szerint (hadseregi hivatalos kimutatások után) : 58,282 ember és 188 ágyu, Görgei szerint az 1. 2. és 3. hadtestben volt : 26—28 ezer ember. Windisch-Grätz hadereje volt, egy márcz. 12. harczirend szerint $41^{4}{}_{6}$ zászlóalj, 56 lovasszázad és 222 ágyu, Klapka szerint : 52 ezer ember és 230 ágyu.

Márcz. 31. Szombat.

A szerbek és Lederer csapatai Perczel Mór tábornokot Verbásznál, Kula és Szent-Tamás felől, megtámadják ; azonban egy ágyujok és egy zászlójuk elvesztésével könnyü viadal után visszaveretnek, s Kulán a győztes Perczel kezei közt nagy mennyiségü gabnakészletet hagynak.

Közl. 72. sz. ugyanaz Honv. 89. sz. V. ö. Klap. Nat. II. 106. l.

Welden táborszernagy Komáromvárat erősen bombáztatja és Simunich haderejével (13 zászlóalj, 8 lovasszázad és 42 ágyu) három oldalról megtámadtatja ; siker nélkül. Az ágyuzás mindkét részről naponként megujul ápr. 20-ig.

Klap. Nat. I. 365. l. Wint. 479. V. ö. márcz. 19. Komáromvár igen ekkor gyönge lábon állott, miután a tisztek egy része az ellenséggel rokonszenvezett, az őrségben rend és fegyelem hiányzott, s olykor a leg-

szükségesebb védelmi intézkedések sem tétettek meg. Ily körülmények közt P u k y Miklós kormánybiztos teljhatalmat kért K o s s u t h tól, hogy szükség esetén a várparancsnokot is elfogathassa. Welden Bécsből nagy mennyiségü bombát és nyomtatott kiáltványokat hozott le magával, s el volt rá készülve, hogy a már majdnem érett gyümölcsöt nagyobb nehézségek nélkül le fogja szakitani, azonban a szemes Puky az ellenséggel czimboráló M a k k tüzérparancsnok elfogatásával s árulása napfényre deritésével elejét vette a vár elestének. (M a k k ügyét l. E s t. L. 4. sz. a várbeli állapotokat s Puky érdemeit F ü g g. II. 444—449. l. egészen uj részletekkel).

Ápr. 1. Vasárnap.

G á s p á r András ezredes (7. hadtest) a maga előhadát (P ö l t e n b e r g) H o r t r ó l H a t v a n és A s z ó d felé kényszerszemlére mozditja ki. Aszódról azonban a hasonló czélra törekvő S c h l i c k cs. tábornok előhada (Parrot) a huszárokat Hatvanra visszaveri; estére rövid harcz után gyalogjaink is elhagyják Hatvant. Görgei egész hadtestét kirendeli Pöltenberg segitségére. Veszteségünk 2 halott. Másnap

Ápr. 2. Hétfő.

H a t v a n i ü t k ö z e t. G á s p á r ezredes a Hatvan felől kimozdult P a r r o t dandárát déltájon erős ágyutüz után visszaveri. Ekkor Schlick cs. tábornok főerejével nyomul előre, azonban G á s p á r és P ö l t e n b e r g által ő is hátravettetik, midőn a Hatvantól keletre eső magaslatokon vesz állodást. Esteli 5. órakor innen is leszoríttatik, s Gáspár a városba üzi be, hol véres utczaharczban harmadszor veri meg, midőn Schlick a maga után lerombolt Z a g y v a hidon át A s z ó d ra és B á g hra huzódik. Veszteségünk mintegy 150, az osztrákoké 300 ember holtakban és sebesültekben.

G ö r g. I. 305. 306. l. K l a p. Nat. I. 309—311. l. K ö z l. 72. sz. W i n t. 430—433. l. H o n v. 89. sz. A s b. I. 52. l. S z i l. F. Tört. 348. l. F. Férf. 19. 132. l. L e v. I. 126. l. (Gáspárt, Hatvannál kitüntetett vitézségeért, Kossuth tábornoknak nevezi ki). — E két harczczal kezdődik meg a forradalmi háboru legdicsőségesebb korszaka. A hadjárati tervet azon régi alapeszme szerint, hogy előre kell menni, K l a p k a, G ö r g e i és B a y e r közösen készitették. Az események

éltető lelke, a harczok vezérlő szelleme azonban maga Görgei volt, ki, mióta dicsvágyának a fővezérség elnyerésével elég tétetett, egészen elemében vala, s minden erejét megfeszité, hogy a fényes polczon katonai képességei számára örök nevet vivjon ki. Az eddigi határozatlan és ingatag vezéri intézkedéseknek rögtön végök szakadt. Görgei a rég óta kitüzött és mindenki által helyeselt irányban gyorsan és összes haderejét kifejtve akart előre nyomulni. A hadsereg már kineveztetése előtt megnyugodott az ő fővezérségében, s a rendkivüli férfiut, kinek vezéri lángeszében vakon bizott, s ki rendkivüli jellemével és katonai szigorával tiszteletet és hódolatot ébresztett benne, reménynyel és lelkesültséggel látta a hadak élére állani. Klapka ápr. 1-ről többek közt irja hozzá: „Holnap közlöm veled a szükséges tudósitásokat, miket Árokszállásról és Jász-Berényből megszerezni igyekszem, s melyekhez képest a tennivalókat megállapíthatjuk. Epedve várlak a főseregnél, a te közelléted szükséges.“ stb. A lelkesedésnek, mely Görgeit, mint a hadak urát bálványozá, nemsokára a különben féltékeny és gyanakvó Kossuth sem tudott ellenállani, ki ekkor a táborban időzött. „Győztünk“ igy ir ezen időből a honvédelmi bizottmányhoz, „győztünk, határozottan, tökéletesen, s Görgei fővezér előtt tisztelettel kell meghajolni minden hazafinak, mert nem hiszem, hogy a história példát mutathasson fel, miként egy fővezér a fővezérnek nagy kötelességeit s a minden veszélyes pontoni jelenlétet, a rettenthetlen közkatona kötelességeivel nagyobb mértékben teljesíthette volna, mint Görgei a tegnapi napon.“ (K. lev. Honv. 91. sz). Ugyanő ápr. 7-ről Perczelnek ezt irja: „Vetter betegen feküdvén, Görgei vezényli az egész hadjáratot, s annyi tapintattal, ügyességgel s rettenthetlen bátorsággal, hogy látván vezéri bölcseségét és elszántságát, lehetetlen multját nem felednünk s ki nem engesztelődnünk iránta“ stb. (K. lev. Mész.-nál 43. l.).

Bem altábornagy Gyula-Fehérvárat d. u. 4. órakor lövetni kezdi, az erős tüzelés szüntével pedig fölkéreti, mire azonban August várparancsnok elutasitólag válaszol. Ekkor Bem megujitja, s másnap hajnalig folytatja a lövetést, mely a várból élénken viszonoztatik.

Feldz. 538. l. Som. 36. l. — Czetz (Klap.-nál II. 315. l.) s utána Kővári (E. T. 213. l.) Bemnek a vár alá érkezését s a bombázás kezdetét márcz. 31-re teszik. — Bem ezután az ostromlósereg parancsnokságát Kemény Farkasnak visszaadja, ki a zárlatot ápr. közepe táján létesiti, a vár ellen azonban, kellő lövegei és lőszere hiányozván, semmire sem boldogul. Ekkor Bem Debreczenbe ir, hogy küldjenek neki egy ügyes ostromló vezért, mert „az ő csapatvezérei közt született főispánok ugyan vannak, de született hadvezérek, kik ostromot vezetni

képesek volnának, teljességgel nincsenek." S igy küldik le Stein ezredest, ki eddig a hadügyminisztériumban Mészárosnak segített. Az uj parancsnok ápril. 20-án veszi át tisztségét, de kellő szerekkel ellátva ő sem lévén, a tulajdonképeni ostromot nem is foganatosítja, s a várat inkább csak kiéheztetéssel igyekszik hódolatra birni. A nevezetesebb kirontások e meglehetősen csöndes ostromsereg ellen máj. 16—26. és jun. 2-án voltak. (V. ö. jun. 24).

Csutak Kálmán őrnagy s zarándi hadparancsnok egy oláh felkelőcsapatot, melyben határőrök is voltak, Lunkojnál Zarándmegyében megkerget s Boiczáig üldöz, miközben a Hunyadmegyébe futott oláhok közül mintegy 100 halott esik. Másnap

Ápr. 3. Kedd.

Csutak Boiczától visszafordulván Szárapcz, Mihályfalva és Bucsesd mellett egy másik oláh sereget rohan meg, mely Buteanu praefect alatt nevezett falvak mellett elsánczolt táborokban tanyázott. A mieink tetemes vérengezés közben elfoglalják a sánczokat, s az ellenség, mely több mint 100 halottat veszit, Abrud-Bánya felé szalad, hagyván maga után mintegy 200 darab marhát, 4 harangot stb.

Közl. 75. sz. Honv. 91. sz. Köv. E. T. 225. l. Czetz Bem's 301. l. Vah. I. 117. s köv. l. Csutak előtt Beke volt zarándi hadparancsnok, kit azonban Bem magához rendelt (l. febr. 7). Csutak után következett Hatvani.

Negyedik támadás Szent-Tamás ellen. Perczel Mór tábornok Bosznics és Stefanovics elsánczolt táborát Szent-Tamáson megtámadja, Perczel Miklós alezredest a főerővel Kis-Kér felől a hidfői sánczok ellen, Gál László ezredest pedig a Ferenczcsatorna tulsó partján a városi erőditmény nyugoti (verbászi) része ellen inditván. Reggeli 7. órakor mindkét részen ágyuzás kezdődik. Gál néhányszor kisérletet tesz a sánczokba hatolni, de mindannyiszor eredmény nélkül. Perczel Miklós ellenben d. e. 10½ órakor Földváry Sándor önkénteseivel a csatorna hidját szuronynyal elfoglaltatja, s azon keresztül hatolván a Gál ellen harczoló

ellenséget hátban fogja. Végre Gál is a városba nyomul, honnan elleneit makacs utczai harcz s iszonyu öldöklés után Becsére s a délkelet felé eső Rómaisánczba kergeti (d. u. 4. órakor). Perczel Szent-Tamást, melynek egész lakossága részt vett az ellenállásban, felgyujtatja, a sánczokat szétromboltatja, s zsákmányul 6 ágyut, „tömérdek fegyvert és vagyont“ nyer. Veszteségünk mintegy 200, az ellenségé mintegy 2 ezer ember holtakban és sebesültekben.

Serb. 269—271. l. Mész. 52—59. l. Klap. Nat. II. 108. 111. l. Tisz. Ujs. 1849. évf. 28. sz. (mindenik: ápr. 3). Ápr. 2-dika mellett bizonyítnak: Perczel hiv. jelentése Közl. 72. sz. Szil. F. Tört. 343. l. Szegedváros e nap emlékeül Földvárynak (ki a szegedi önkéntesek vezére volt) 100 lánez legjobb minőségü földet ajándékozott.

Ápr. 4. Szerda.

Tápióbicskei ütközet. Klapka ezredes (1. hadtest) Dipold őrnagy és Bóbics alezredes dandáraikkal d. e. 10. órakor mozdul Tápió-Bicske ellen, hol Rastić és Sternberg dandárnokokkal (Jellačić hadtestéből) déltájon összetüz. Dipold a faluban lesbe rohanván, az osztrák szoronyok alatt nemsokára megdől. Klapka a Kóburg- és Császár-huszárokat küldi segélyére, de hasztalan. Az egész honvédsereg meghátrál, s Nagy-Tápión át Káta felé futásnak ered. Görgei tábornok ekkor Damjanicscsal (3. hadtest) személyesen jelenvén meg a hareztéren, átveszi a szerencsétlenül indult ütközet vezényletét, s Vysocki ezredes osztályát a hid elfoglalására s a futók összegyüjtésére küldi. Ennek következtében Knezics ezredes csapatjai (a 3. és 9. zászlóaljak Földváry Károly és Kiss Pál vezetésök alatt) a hidat d. u. 3. órakor el is foglalják, s azon keresztül rohanva Rasticót visszanyomják. Majd Nagy-Sándor ezredes, s a magát rendbeszedett Klapka is előnyomulnak. A császáriak Tápió-Bicske előtt, s benn a faluban egymásután veretnek ki állodásaikból. Végre esteli 6. órakor, miután a falut felgyujtották, Szécsőre és Sághra hátrálnak. Veszteségünk a holtakat, sebesülteket és foglyokat együvé számitva, 800 ember

s 6 ágyu, az ellenségnél a holtak és sebesültek kevesebb számmal.

Rüst. I. 332. l. Klap. Nat. I. 311—316. l. Görg. I. 307—315. l. Wint. 441. 470—473. l. Közl. 73. sz. Honv. 89. sz. Szil. F. Tört. 349. l. F. Férf. 105. 118. l. Vah. I. 76. l. Lapius. 48—50. l.

Csány főkormánybiztos Erdélyben a szász nemzet vagyonát, mint a mely Magyarország egységének s szabadságának felforgatására használtatott, nehogy továbbra is ily czélokra fordittassék, lefoglaltatni rendeli.

Köv. E. T. 217. l. V. ö. márcz. 25.

Ápr. 6. Nagypéntek.

Isa-szeghi csata. A harczot déli 12. óra tájon Gáspár ezredes (7. hadtest) előhadával Pöltenberg kezdi meg Baghnál, hol Schlick tábornokkal eredménytelen ágyuzásba bocsátkozik. Ezalatt (1½ órakor) Damjanics tábornok (3. hadtest) a szentkirályi erdő északi részén a Rastić dandárát futamitja meg, melynek aztán a Sápról érkező Klapka ezredes (1. hadtest) kél üldözésére a magyar balszárnynyal, azoban Jellačić bántól visszaveretik, s maga ered szaladásnak. Damjanics ekkor Kiss Pál dandárát küldi Klapka megsegitésére, mire a bán az üldözéssel felhágy, s hadait a Rákos jobb partján helyezi el. Görgei fővezér a csata szinhelyére d. u. 4. órakor érkezik, midőn egy tiszttől azon hibás jelentést veszi, hogy Gáspár, ki Baghról előnyomulva Besnyőt ostrommal bevette. már Gödöllő felé jár az ellenség hátban való megtámadására. A magyar vezér ekkor megváltoztatja harcztervét, de alig osztja ki rendeleteit, midőn Klapka emberei ismét futnak. A szaladók közt Görgei megjelenvén, a csüggeteg Klapkát az erdő déli részén Isa-Szegh irányában uj támadásra birja. Onnan a jobbszárnyra megy, hol az oroszlánbátorságu Damjanics Schlick tábornokkal szemben rendületlenül állotta a pusztitó ágyútüzet. Damjanicstól a czentrumra érvén, az erdő közepe előtt átveszi a vezényletet, s az épen támadó Ottinger tábornok

ellen Nagy-Sándor huszárait parancsolja, ennek következtében Aulich (2.) hadtestével Ottingert a Rákoson túl kergeti, s majd Klapkával egyesülten az égő Isa-Szeghből Jellačić utóhadát kiveri. A bán esteli 8. órakor elhagyja veszélyezett állodásait a magaslatokon, s hogy Schlickkel egyesülhessen Gödöllő felé siet. Damjanics azonban az erdő északi részén éjjeli 11. óráig csatározik, midőn Windisch-Grätz tábornagy egyesült hadseregét Pest alá hátráltatja. Görgei hadereje, miután Gáspár hadteste s Péczelen Dipold dandára a tulajdonképi harczban nem vett részt, 27 ezer ember, Windisch-Grätzé, ki meg Csorich hadtestét pihentette, 25 ezer ember. Veszteségünk mintegy 800, az ellenségé ezer ember holtakban és sebesültekben.

Rüst I. 338—347. l. Görg. I. 317—327. l. Klap. Nat. I. 316—327. l. Wint. 448—457. l. Függ. II. 421—428. l. Asb. I. 26. 27. 57—60. l. Közl. 81. sz. Lapins. 51—53. l. Szil. F. Tört. 349. l. F. Férf. 19. 132. l. Vah. I. 77. II. 63. III. 140. l. A csata térrajza Rüstownál.

Ápr. 7. Szombat.

Gödöllői értekezlet. Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök, a hadtestparancsnokokat Gödöllőn a magyar sereg főhadiszállásán maga köré gyüjtvén, előadja, hogy Ausztria nemzetünkkel kibékülni nem akar, söt ujabban oktroyált alkotmányával a magyar királyságot megsemmisítette, s hazánkat egy tartománynyá alacsonyitani törekszik. Ily körülmények közt az uralkodóház a nemzet bocsánatára soha sem számolhatván, a trónon többé nem maradhat stb. Véleményében Damjanics, Klapka és Aulich osztoznak, Görgei zárkozott és hallgatag marad, négyszem közt azonban e tárgyban megkérdeztetvén, kijelenti Kossuthnak, hogy ily lépés, mely az európai egyensulyt is megzavarná, nem lenne már jogszerü, s hogy a hadsereg legfőképen az 1848. vivmányok fenntartásaért küzd, s Ferdinánd királyhoz még most is hű, annyira, hogy ha ez egy győzelem után a honvédek sorai elébe lépne, ezek hódolatukat jelentenék a fejedelem előtt.

Klap. Mem. 157. l. Görg. II. 9—12. 228. l. (arról semmit

sem tud, hogy K o s s u t h a hadtestparancsnokokkal is értekezett volna). V. ö. A s b. I. 8. l. S z i l. F. Férf. 19. l. — Ugyancsak Gödöllőn állapíttatik meg B a y e r ajánlatára, hogy a honvéd főerő a szorongatott Komárom felszabaditására siessen, mialatt A u l i c h a maga hadtestével Windisch-Grätz elámitása végett P e s t előtt maradjon. — Mint érintettük, Görgei nem a legjobb szemmel látta Kossuthot a hadsereg közelében, a mit azonban el nem árult előtte, sőt márcz. 22-én D o r m á n d-ról irván neki, kérdezi tőle, hogy „mikor fogjuk látni egymást?" Kossuth erre válaszolá, hogy márcz. 26-án már Görgeinél lesz, s „egy püspököt is viszek magammal" ugymond, „ki a főpapság nymbusával fogja megáldani fegyvereinket." Kossuth csakugyan eljövén, Görgeinek őt alkalma nyilt kiismerni, és tanulni, ellenben Kossuth a fővezér zárkozott, szófukar és titkolódzó jellemén kevéssé láthatott keresztül. Szemere érdekes apróságokat beszél el e tábori kirándulásból. Kossuth a hadfiak soraiban gyakran megjelenvén „egész kedélyességgel beszélgeté (de senki sem hitte el), hogy mennyire vágyik ő lemondani a hatalomról, s hogy jutalmul semmi egyebet sem ohajt, mint valamelyik koronajószág igazgatóságát, mire a ravasz Görgei gunyolódva feleié: „„És én a vegytan székét fogom magamnak kikérni."" Kossuth nem szünt meg naponként figyelmessé tenni a tábornokokat, hogy vigyázzanak az ő személyes biztonságára, mikor aztán a csufolódó Görgei éjszakára Kossuth küszöbére feküdt le. A tápió-bicskei csata után Görgei egy temetőben volt; meghallja, hogy Kossuth közeledik, hirtelen leveti magát egy sirdombra, s szinleli, mintha aludnék, csákója alól azonban félszemmel Kossuth felé pislogatott, ki előtte, a véres csata után nyugodtan alvó n a g y férfiu előtt, a bámulat felkiáltása közt állapodott meg. Természetes, hogy ily jelenetek után Görgeinek könnyen sikerülhetett egy felől nevetségessé tenni Kossuthot a tisztikar egy része előtt, más felől pedig azon ürügy alatt, hogy az ő személyes biztonléte a hadsereget működéseiben genirozza, eltávolítni a táborból. Fődolog pedig az volt, hogy Kossuth a maga kimeríthetetlen bőbeszédüségével a haditanácsnak terhére volt, s ő, az ügyvéd, szeretett a haditervek kidolgozásába kapkodni, bár ahhoz semmit sem értett." (S z e m. II. 58. l). Kossuth ápr. 12-én érkezik vissza Debreczenbe.

T á m a d á s a R ó m a i s á n c z e l l e n. Perczel Mór tábornok a szerbeket déli 12. órakor a R ó m a i s á n c z ban G o s p o d i n c z é nél megtámadja. Négy órai ágyuzás után rohamra indulnak a mieink. F ö l d v á r y Sándor szegedi önkénteseivel ismét első a sánczokban. Az ellenség erős fészkéből kiveretve a t i t t e l i fönsikra futamodik. Goszpodincze elhamvad. Veszteség a szerbeknél 50 halott s 8 ágyu.

K ö z l. 76. 83. sz. K l a p. Nat. II. 112—114. l. M é s z. 72. l.

Tisz. Ujs. Szerk. Molnár. 1849. 28. sz. Szil. F. Férf. 44. l. Perczelnek ekkor, a megrémült szerbeket nyomban üldözve, nem lett volna nehéz Titelt elfoglalni, azonban, mint legtöbb forradalmi vezéreink, ő sem tudott élni győzelmével.

Beniczky őrnagy és Egressy Gábor guerillaszázados az osztrákokat Eperjesről pár órai csatározás után Bártfa felé elszoritják s a várost elfoglalják.

Közl. 78. sz. Honv. 93. sz.

Ápr. 8. Husv. Vasárnap.

Mészáros hadügyminiszter a vörös-sapka viselését, mint a mely a hadseregben vitézségi diszjelül szolgál, mindazon egyénekre nézve eltiltja, valakik azt kitüntetésben el nem nyerték.

Közl. 76. sz. A katonai diszjelekről l. márcz. 2.

Kossuth Gödöllőről az ország lakosait értesiti ujabban kivívott győzelmeinkről s figyelmezteti, hogy azon „honárulók"-nak, kik Windisch-Grätz számára akarnak ujonczokat szedni, engedelmeskedni tilos, ellenben a honvéderőt szaporitani mindenki tartsa önkéntes szent kötelességének. Felhivja a vagyonosabb polgárokat, hogy tehetségük szerint egy vagy több ujonczot állítsanak, a néptől pedig megvárja, hogy legalább is annyi ujonczot adjon zászlóink alá, mennyit tőle Windisch-Grätz kivánt (t. i. 300 lakostól egyet). Annálfogva a hatóságoknak megrendeli, hogy az országgyülés azon határozata nyomán, hogy a hadsereg 200 ezer főre szaporittassék, adják be ne csak a tavalyi ujonczhátrálékot, hanem az akkori szabályok és kivetés szerint ismét annyi ujonczot állitsanak, a mennyi rájok tavaly országgyülésileg kivetve volt. E végre mindenek előtt toborzást kell inditani. Foglalópénz 20 forint az országpénztárából. Szolgálati idő 4 év. A lelkészek e rendeletet három egymásután következő vasárnapon fogják magyarázni a nép előtt. „Egyszersmind, mert tapasztalá a nép, hogy az ellenség pusztit és rabol még akkor is, midőn fut a magyarok vitéz fegyvere előtt, ezennel felhivom a népet, ne hagyja magát pusztíttatni;

sőt parancsolom a nemzet nevében, hogy keljen fel tömegestől, s irtsa ki hazánk szent földéről a zsarnok ellenséget."

A felhivás töredékben Függ. II. 431. l. Ezen ujabb ujonczszedésről szóló rendelet, tán csak felelet akart lenni Windisch-Grätz ujonczozási intézkedéseire, azonban Kossuth túlment jogkörén, midőn a nemzetre önhatalmulag ismét 200 ezer ujonczot parancsolt, mire csupán az országgyülés lett volna illetékes. Egyike ez azon hivavatalos tulkapásoknak és nagyhangu intézkedéseknek, melyek annyira jellemzik Kossuth nyilvános szereplését, melyek azonban minden forradalmat vezető életében föltalálhatok.

Ápr. 9. Husv. Hétfő.

Berger várparancsnok Aradvárost löveti, s az ostromlók által felgyujtott hid eloltása végett kirontást tétet, de a mely visszaveretik. A Szent-Miklós felől marhát és lisztet szállitó dsidásokat a Lehel-huszárok és a békési önkéntesek visszaverik.

Közl. 92. sz. Vécsey márcz. 25-én vette át a zárlat parancsnokságot. (Honv. 99. sz).

A Borgó-Prundról kiindult Dobay őrnagy éjjeli 3. órakor Pojana-Stampinál Bukovinában megrohanja az ellenséges két századot, s rövid harcz után szétkergeti. Veszteségünk egy, az ellenségé 5 halott.

Honv. 80. sz. (Hiv. jel.).

Ápr. 10. Kedd.

Váczi első ütközet. Damjanics tábornok (3. hadtest) Götz vezérőrnagy seregét (7 zászlóalj, 7½ lovasszázad és 27 ágyu), ki néhány nap óta a megbetegedett Ramberg helyett parancsnokolt, d. e. 9½ órakor a Gombáspatak mentében Vysocki osztályával megtámadja, mialatt Klapka tábornok (1. hadtest) a várost keletről megkerülni indul. Damjanics a 3. és 9. zászlóaljak több izben megujuló rohamaik, s különösen Földváry Károlyt felülmulhatatlan hősiessége következtében az ellenséges közép állását (Gombás-hid) elfoglalván, Götzöt a város déli széleig nyomja vissza, ki e közben

Klapka szándékát észrevévén, Jablonowskynak rendeletet ád, hogy dandárával a városon kivül a verőczei uton vegyen állodást, mialatt ő maga a visszavonulást fogja födözni. Götz azonban, midőn Vácz utczáin harczol, homlokán golyótól találva halálos sebet kap, s fogságba esik. Jablonowsky vezérőrnagy ekkor átveszi a vert had parancsnokságát, s Damjanics és Nagy-Sándor üldöző csapataik előtt a Vácz mögötti magaslatokon helyezkedik el, de miután itt is megveretett, d. u. 3. órakor Verőczére s majd tovább üzetve éjjeli 11. órakor Szalkára hátrál, maga után leégetvén az Ipoly-hidat. Veszteségünk 150, az osztrákoké több mint 160 ember holtakban és sebesültekben, ezeken kivül 300 fogoly hatalmunkba esik.

Rüst. I. 359—361. l. Wint. 493—495. l. Klap. Nat. l. 330—333. l. (ápr. 9.) Közl. 78. sz. Szil. F. Tört. 349. l. F. Férf. 19. l. Vah. III. 6. l.

Csány főkormánybiztos Erdélyben a törvényhatóságokhoz a közigazgatás folyamát és némely fontosabb tárgyait illetőleg rendeletet bocsát, melyben a hadi- és háziadók behajtását, a megakadt törvénykezés ujolag megindítását „a szász és oláh rablók" által okozott károk „békebíróságok" után leendő megtéritését, ujonczok előállitását, s a nemzetőrség szervezkedését megparancsolja. Végül a katonai ruhák kiállitási módja s bizonyos tulajdonjogokon ejtett sérelmek orvoslása iránt intézkedik.

A rend. Honv. 91. sz. Ugyszintén Köv. O. 170—173. l. Csánynak mint szervezőnek és rendkivüli erélyü kormányzónak kitünő képességeiről l. Köv. E. T. 214. l.

Windisch-Grätz tábornagy s cs. biztos Budáról tudatja a közönséggel, hogy az ország mostani állapotánál fogva szükségelt rendkivüli kiadások födözésére a Fölség f. e. márcz. 22. elhatározása folytán az ország közjövedelmére 5, 10, 100 és 1000 frtos utalványok fognak kibocsáttatni kényszerárfolyammal, melyeket a magán- és közpénztárakban pengő pénz helyett névleges értékben tartozik mindenki elfogadni. V. ö. ápr. 22.

A hird. Samml. 87. l. E hirdetmény tartalmát Haynau

azon módositással ismétli (N. Igmánd. jul. 7.), hogy 1. és 2. forintos jegyek is fognak kibocsáttatni. Windisch-Grätz ezen jegyei elől magyar s a hátlapon német szöveggel voltak nyomatva.

Windisch-Grätz cs. fővezér reggeli 7. órakor Czinkota és Palota irányában kényszerszemlére küldi ki Schlick és Jellačić hadtesteit, melyeket déltájon Aulichnak a szőlőkben és halmokon ügyesen elhelyezett hadai erős ágyutüzzel fogadnak. Végre, miután az eső is esett, Windisch-Grätz visszavonja hadtesteit, a nélkül hogy ellenfelét hadereje kimutatására kényszerithette volna. Másnap

Ápr. 11. Szerda.

Aulich tábornok (2. hadtest) a Rákos mezején egész táborvonalát előre mozditja, s Windisch-Grätz Pest előtti táborát felriasztja (d. u. 2 óra). Legelőbb Asbóth ezredes kezdi meg a támadást a rákos-keresztúri magaslatok mellől, s míg Kmety Uj-Pestet, s Aulich a rákosi erdőt elfoglalja, a kőbányai szőlőkig hatol, honnan rendeletre nagy nehezen visszahuzódik, üzetve Ottinger lovasai által. Bocskay-huszárok. Pálinkás őrnagy. Eső.

Wint. 491. l. Klap. Nat. I. 352. l. Asb. I. 85—87. l. (az ápr. 10. mozdulatról semmit sem tud). Közl. 82. sz. Honv. 98. sz. Szil. F. Tört. 366. l. Vah. II. 64. 124. l.

A Fölség Ollmützben, miután Windisch-Grätz herczeget udvarába hívta, hogy „ott belátásának és sokoldalu tapasztalásának igen fontos ügyek feletti tanácskozásnál hasznát vegye", a Magyarhonban és Erdélyben lévő csapatok főparancsnokává a nov. 6. és decz. 2. nyilatkozmányok értelmében Welden táborszernagyot nevezi ki, ideiglenesen reá bizatván a polgári ügyek vezetése is, ki iránt tehát a hatóságok ezennel engedelmességre köteleztetnek.

A nyilatk. Samml. 88. l. Windisch-Grätz, kinek hadvezéri képtelenségét eléggé bizonyitják tettei s kellőleg megvilágositja Rüstow (I. 370. l.) rosszul, élelmezett s hátráló csapatai előtt a közbizalomban igen alá esett, önfejüséghez szoktatott alvezérei előtt pedig minden tekintélyét elvesztette. A váczi vereség hirére (mit a cs. fővezér nem

előbb mint ápr. 12-én vett!) elhatározza, hogy haderejét B.-Pestről Esztergom felé Komárom hoz vezeti, s ott a Duna balpartján a vár felszabaditására siető Görgeinek utját állja. Schlick azonban nem helyeslé Pest feladását, Jellačić pedig Szegedre akart levonulni, s a főerőt a szerbekével egyesítvén, Szabadkáról és Kecskemétről kezdeni meg a támadó harczot Debreczen és Nagy-Várad ellen. Mindazáltal a cs. fővezért ezen eltérő nézetek nem ingatták meg elhatározásában. Ápr. 13-án megrendeli Schlicknek és Jellačićnak, hogy egész haderejökkel menjenek szemlére s kényszeritsék ellenfeleiket erejök kifejtésére. Az alvezérek azonban csak 16 lovasszázadot és 24 ágyut vittek magukkal, s Aulichot nem tudták kimozdítani rejtett állodásaiból. A cs. fővezér czélját el nem érvén, másnapra átalános támadást parancsol. Azonban éjjeli 11$^{1}/_{2}$ órakor jelentik az alvezérek, hogy a keresztúri vonalon oly erős az ellenség, hogy a miatt igen veszélyes leend a támadás, s ők azt ellenzik. Két órával később megérkezik Ollmützből Wrbna, ki már előbb összezörrent a fővezérrel, kezében a császári kézirattal, melyszerint Windisch-Grätz visszahivatik. Ez ápr. 14. és 15. közti éjen elhagyja Budát, midőn ideiglenenesen Jellačić veszi kezéhez a vezéri botot, s ezzel együtt oly zürzavar áll be a hadügyek vezetésébe, mely további győzelmeinket nem kis mértékben könnyité. Windisch-Grätz egy kiáltványban búcsuzik el (Ollmütz ápr. 22.) katonáitól, s ez alkalommal többek közt igy szól: „Ezen hadseregnek (az övének) nagy érdemei vannak a világ előtt; a társadalmi rend fenntartása, a törvényes állapot visszaállitása tekintetében vezérletem alatt oly sok szolgálatot tett, hogy e tettek maguk is elegendők arra, hogy számára a történelemben enyészhetetlen érdemet biztosítson." (A napiparancs Wint. 511. l). Egyszersmint Magyarország lakosaihoz is intéz búcszuszózatot (l. Samml. 89. l. és Wint. 512. l.), melyben eddigi durva és gőgös modorától eltérőleg szelid részvevő hangon szólit fel bennünket, hogy minboldogságunk érdekében szüntessük meg a további harczot. Welden pályáját egy harczosaihoz intézett kiátványnyal nyitja meg, melyben azon hadseregről, mely a cs. seregeket nyilt csatákban oly sokszor megverte s az országból kikergette. nem átall igy nyilatkozni: „Vegyétek szemügyre, kikkel van dolgunk. Elvetemedett gonosztevők azok, minden népek söpredéke, kik egy egész nemzetet megcsalnak, s önző terveiknek feáldoznak, kik egy áldott tartományt, a különben nemes Magyarországot, most gyáva lengyelek játékszerét, egy századra pusztasággá változtatják... Az ellenség... a leggyalázatosabb eszközök választása felett soha sem habozva, rabolt és gyilkolt" stb. (A kiáltv. Frey.-nál II. 293. l.).

Ápr. 13. Péntek.

Berger várparancsnok Aradvárost s az ostromló tábort ágyuztatja, mit Vécsey tábornok, a zárlat parancsnoka, hatályosan viszonoz. Az ágyutüz f. h. 18-ig naponként megujul.

Közl. 92. sz.

Első támadás Tittel ellen. Perczel Mór tábornok (6 ezer ember) Tittel, a szerb hadak erős fészke, ellen indul, azonban Kničanin tábornok (8 ezer ember s 20 ágyu) a támadást megelőzendő, Perczel Kovi-Szent-Ivány nál táborozó hadát éjjeli 2. órakor három oldalról véletlen megtámadja. A magyar balszárny (Fourget őrnagy) elsőben inogni kezd, de majd, főleg miután Gál László alezredes a középtől egy zászlóaljjal segítségére érkezett, bátorságot merit, s az ellenséget a mossorini töltésig visszanyomja. Mihalovics dandára a középen a tartaléktól (Perczel Miklós) támogattatván, szintén erőt vesz az ellenségen, s azt vilovai sánczaiba kergeti. Ugyanez történik végre a jobbszárnyon is, melylyel Irinyi Bertalan, ki a kovili erdőt tartá, a szerbeket egészen Gardinováczig üzi. Perczel mindemellett meggyőződik, hogy a természettől is nagyon megerősitett Tittel ellen kevés erővel jött, s annálfogva Szent-Ivány mögé s onnan másnap, miután Alsó- és Felső-Kovilt az ellenségtől megtisztitá, Ujvidékre huzódik. Veszteségünk mintegy 150 ember holtakban és sebesültekben.

Klap. Nat. II. 116. 117. l. Mész. 45—51. l. Feldz. 210. l. Közl. 84. sz. Rüst. II. 19. 20. l. Szil. F. Tört. 344. l. F. Férf. 45. l. Az ápr. 3. és 7. vereségek következtében megrémült Rajačić, hogy az általa fölléptetett Thodorović alatti veszteségeket helyrehozhassa, s a végveszélyt elhárithassa, Kničanint kérte gyors segélyadásra, ki Karloviczra haladék nélkül meg is érkezett Szerbiából, de a szétszórt hadromokkal semmire sem remélvén mehetni, oda nyilatkozott, hogy e nagy veszélyben még csak Stratimirović segithet, s Tittelt is csupán ő tarthatja meg. Az érsek ekkor, a szerencsétlenségtől megaláztatva, ismét fölkérte Stratimirovićot, hogy álljon a sereg élére. Ez nem vonakodék, pár nap alatt roppant népszerüségénél fogva csapatokat és lőszert szerzett, s Tittelt védelmi állapotba helyezte. A Serb.

szerint ő és társai voltak bajnokai a mossorini, szent-iványi, vilovai és kácsi harczoknak, mit azonban az osztrák hivatalos munka természetesen elhallgat, söt meg sem enged, Kničanint állitván a dolgok élére.

Zárt ülés a képviselőházban. Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök szóba hozza, hogy miután a fejedelmi ház a márcz. 4. oktroyált alkotmányirat által a pragmatica sanctió, mint két oldalu szerződvény, őt illető részét megszegte, s Magyarországot, mint olyat, megszüntette: mondja ki az országgyülés, hogy a pragmatica sanctiónál fogva többé ő sem érzi magát kötelezettnek a habsburg-lothringeni ház uralkodói jogát továbbra elismerni. E lépést a kormányelnök különösen három körülmény miatt tartá halaszthatatlannak. 1) A katonaság követeli és a képviselőház daczára is fogja proklamálni, midőn aztán a szuronyok uralkodása elkezdődnék. 2) A nép annyira ohajtja, hogy ha az országgyülés ellenszegül, a következményekről senki jót nem állhat. 3) Veronában egy kongresszust fognak közelebbről tartani, s ha addig az ország függetlensége ki nem mondatik, és nem vonul a figyelem reánk, majd Magyarország árán rendeztetnek az olasz ügyek, míg az ellenkező esetben a nemzet is kihallgattatnék, mint a lombárdiai küldöttek Brüsselben. — Ezen inditvány időszerüség tekintetéből heves ellenzésre talál. Kossuth maga válaszol az ellenvéleményekre, végre kijelenti, hogy a ház szelleméről már felvilágositva van, s látja, hogy a többség nézete az övével egyezik.

Kemény Forr. Ut. 181—184. l. Függ. II. 496. l. v. ö. ápr. 14.

Ápr. 14. Szombat.

A függetlenség elhatározása. A képviselőházban, mely rendes üléshelyiségéből a főiskolai imateremből a Nagytemplomba tétetik át, Kossuth Lajos lép szószékre. Előadja az uj fővezérlet alá került honvéd erő által ujabban kivívott győzelmeket, s a kormány abbeli meggyőződését, hogy fölkészült hadseregével most már lefogja győzni az ellenséget, bár mennyire szaporítsa is ez hadercjét, minélfogva elérkezett

a percz az ország függetlensége kimondására, mert szónok inkább a vérpadot és számüzetést választja, hogysem még valaha osztrák alattvaló legyen. Az osztrák ház Magyarország törvényeit 300 éven át soha sem tartotta meg, országunk ereje zsarnoki önkény támogatására használtatott fel, s hogy ily helyzettől hazánk jövőre megmentessék, el kell szakitni a kapcsot, mely eddig az uralkodóházhoz kötötte, annyivalinkább, mert a nép és a hadsereg iránti méltányosság is azt kivánja, hogy erőfeszitéseik jutalma biztosittassék. Ehhezképest inditványozza, mondja ki a ház határozatilag, hogy 1) Magyarország magában képez egy külön egységes független európai államot; 2) az eddigi uralkodóház számüzetik; 3) országunk a többi európai államokkal békében, az osztrák örökös tartományokkal pedig szövetségben kiván lenni; 4) addig is, míg a leendő kormányrendszert a nemzetgyülés megszabná, a honvédelmi bizottmány szüntettessék meg, s helyébe felelős kormány állittassék egy kormányzóval; 5) ezen elvek bővebb formulázása egy 3-tagu választmányra bizassék. A ház ezen inditványt d. e. 11. órakor egyhangulag elfogadja és határozati erőre emeli, Kossuthot kormányzónak kikiáltja, s a határozat nyilatkozmányba foglalására Kossuthon kivül Szacsvay Imrét és Gorove Istvánt küldi ki. — A felsőtábla még ezen a napon szintén magáévá teszi a határozatot, s a választmányba maga részéről Horváth Mihályt és Hunkár Antalt nevezi ki.

Közl. 80. 81. sz, Honv. 97—104. sz. Szil. F. Tört. 352. l. F. Férf. 218. 269. l. Görg. II. 24. 25. 44. 104. 105. l. Kemény Forr. Ut. 184. l. (A határozat hire máj. 2-án érkezik Bécsbe, s róla először az Oest. Corresp. 101. vagyis máj. 3-ik száma hoz tudósitást Majl. II. 231. l.). Hogy azon indokok, melyeknek alapján Kossuth a függetlenség kimondását haladéktalanul szükségesnek állitá (l. ápr. 13.), egytől egyig nem valódiak és költöttek voltak, túl van minden kétségen. E tekintetben, ha valaki bizonyitgatásokat kivánna, térkimélés tekintetéből, csak egyszerüen utasitsuk az ápr. 14-ét közvetlen megelőzött s meglepetett közvéleményre, és Kemény Forr. Ut. czimü kitünő müvére. Kossuth maga indokainak erőtlensége felől annyira meg volt győződve, hogy az eredmény biztositása végett oly fogáshoz látta magát kényszerülve nyulni, mely a gyors kivitelnél sikert csak ugy igért, ha elszánta magát, hogy személyiségét az előbb-utóbb napfényre jövendő s kézzel fogható perfidia vádjának kiteszi. E fogás az volt, hogy míg a képviselőházzal

azt hitette el, hogy a függetlenséget a hadsereg követeli s a ház nélkül is kikiáltani fogja, a hadseregben viszont azt a fogalmat terjeszté, hogy a honvédelmi bizottmánynyal többé kormányozni nem lehet, hogy a képviselőház ö f e l e t t e zsarnokoskodik, s mind e bajokon segíteni és a harczot befejezni csak a függetlenség kimondásával lehet. Eljárása ekkép szakasztott mása volt azon mesebeli történetnek, melyet P h a e d-r u s nál (II. 4.) olvashatni, s az ott bölcsen megirt tanuságot a „bilinguis“ Kossuth példája is tökéletesen igazolja. — A mi a határozat jogi oldalát illeti, a „függetlenségi nyilatkozat“ szerint a trónvesztés kimondására az indította a hongyülést, mert arról volt meggyőződve, hogy az uralkodóház a közte és a nemzet között létező két oldalu szerződvény (pr. sanctio) föltételeit a maga részéről megszegte, minek következtében a nemzet sem lehet köteles többé a szerződvény mellett állani. E következtetést a jogtudósok nagy része helyesli. H e f f t e r péld., a nemzetközi jogirodalom egyik uj tekintélye, igy szól: „Semmi kétség sincsen arról, hogy ha egyik szerződőfél a szerződés teljesitésétől határozottan vonakodik, és nem csupán oly eset forog szóban, mely a szerződés módositását tenné szükségessé, a másik fél feltétlenül feloldottnak tekintheti magát, habár ama vonakodás a szerződésnek csak egy pontjára vagy czikkére vonatkozik, mert minden szerződésbeli kötelezettség alapja az akarategység, mindazon dolgok körül, mik felett határozás történt, és az egy pontban megsértés után a többiek megsértésétől kellvén tartani. ez az egyenlőtlenség állapotát vonná maga után.“ A jogtudósok másik része azonban ezen okoskodást rosznak tartja, azon az okon, mert két fél beleegyezése által kötött szerződés csak mindkét fél kijelentett egyező akaratával bontható fel, s a feltételeket nem teljesitő félt lehet kötelességére kényszeríteni, de mulasztása nem semmisíti meg a szerződvényt, ha csak ily körülmény a szerződő felek közt világosan kikötve nem volt. (Lásd e jogelv nemzetközi viszonyokra alkalmazását G r o o t-nál: De Jure Belli et Pacis. Amstel. 1670. 172. 579. l). E véleményt tartja hazánkban Deák Ferencz is, ki husvéti czikkében igy szól: „Gyakran hallottuk már azon tant ismételtetni, hogy midőn két szerződő fél közt az egyik meg nem tartja a szerződés pontjait, a másik sem köteles azt megtartani. E tan a „Verwirkunkstheoria“, melyet mi a közjog terén mind elméletileg mind gyakorlatilag helytelennek tartunk.“ (P. N. 1865. 88. sz.). — Tagadhatatlan, hogy a ki a kétoldalu szerződvényt először megszegte, az nem a magyar nemzet volt. Az osztrák minisztérium emlékirata mondá ki először 1848. augusztusában, hogy „az ausztriai császárságtól különvált magyar királyság fennállása politikai lehetetlenségnek tekintendő . . . s egységesités, még pedig a r é g i n é l s z o r o s a bb fog ismétlen e r ő h a t a-l m m a l megkisértetni.“ Az oktroyált alkotmány függeszté fel márcz. 4-én országos független életünket, s legnagyobb jogainkat. Az ápr. 14-ki határozat tehát csak lépés volt azon a nem helyeselhető uton, melyre

a nemzetgyülést mások szólitották s megelőző példájukkal vonták, de oly lépés, melyet sem a politikai eszély, sem nemzetünk méltósága és törvényességi érzelme szempontj ából nem tudunk igazolni. Tárgyunkra vonatkozólag, sok tanulság van abban, a mit Constant Benjámin az alkotmányok felfüggesztése és megszegéséről ir „Fejtegetései"-ben habár nem egészen állik is reá. „Kétségkivül" ugymond „vannak a politikai társadalmaknak veszélyes korai, melyeket minden emberi okossággal is nehéz feltartóztatni; de vannak oly cselekedetek, melyeket az élet szeretete az egyéneknél nem igazol. Hasonló az eset a kormányokra nézve; és ha a tapasztalástól s minden népek történelmétől tanácsot akarunk elfogadni, megszününk e szabályt együgyü erkölcstannak nevezni. Ha a bukás kikerülhetetlen: miért tetézni a bizonyos szerencsétlenséget haszontalan bünnel? Ha a veszélynek elejét lehet venni, az nem lesz erőszak által, az igazság elnyomásával, hanem ragaszkodva lelkiismeretesebben mint valaha a fennálló törvények, a védő formák, az óvó biztosisékokhoz. Két haszon származik a bátor ragaszkodásból a jogos és törvényeshez. A kormányok ellenségeiknek fogják hagyni a legszentebb törvények megszegését követő gyülöletet, és a mi több, azon nyugalom és biztosság által, melyet tetteik mutatnak, megfogják nyerni azon félénk tömeg bizalmát, mely legalább is elhatározatlan maradna, ha rendkivüli eszközök alkalmazása a kormányférfiakban sulyos veszély érzelmét árulná el . . . Legyetek igazságosak, ezt mondanám mindig azoknak, a kik kezében a kormány van, mert ha hatalmatok létezése az igazsággal össze nem egyesíthető, ugy hatalmatok nem méltó a fáradságra, hogy fenntartassék. Legyetek igazságosak, mert ha fenn nem állhattok igazságos létetekre, ugy még az igazságtalansággal sem fogtok soká megmaradni... Nincs mentség oly eszközökre nézve, melyek egyenlően szolgálnak minden törekvéseket, minden czélokat . . . Mi marad egy megsértett alkotmány után? A biztosság, a bizalom megsemmisíttetett. A kormányzókban a bitorlás érzelme van; a kormányzottak meg vannak győződve, hogy oly hatalom kegyelmétől függnek, mely a törvények alól magát föloldozta. Azoknál az alkotmány iránti tisztelet minden hirdetése gunynak látszik, ezeknél minden hivatkozás az alkotmányra mint ellenségeskedés tünik fel. Hiában akarják azok, kik előre nem néző buzgalmukban e rendetlen mozgalomhoz járultak, azt megállitani sajnos következéseiben; többé nem találnak támaszpontot, e gyógyszer túl van az emberi tehetségen, a gát keresztül törve; az önkény kiszabadult lánczaiból. Ha a legtisztább szándékokat veszszük is fel, minden törekvések sikeretlenek lesznek. Kiknek kezében a hatalom van, tudják, hogy oly fegyvert készitettek, mely csak elég erős karra vár, hogy ellenök forduljon. A nép talán elfeledné, hogy a kormány oly szabályok megszegése által emelé fel magát, melyek előbb törvényessé tették, de a kormány maga nem feledi el. Ez reá gondol, mind azért, mivel mindig eszében forog az elsőhöz hasonló államcsiny lehetősége; erővel és vakon

követi az igazságtalanság által elébe vont utat; nem függ tőle jobbat követni. Ki nem kerüli minden oly kormányok sorsát, melyek korlátaikon túl mentek . . . Szeretek e tárgy felett kiterjeszkedni, és ezt minden oldalról felmutatni, mert helyes, hogy az irók tegyék jóvá azon bajt, melyet az irók okoztak. A legtöbb emberek kórsága az, hogy magukat államférfiaknak lenni követelik. Ennek következtében tisztelettel beszélik el és tetszéssel irják le a hatalom minden nagy kifejtéseit, a törvénytelen eszközök minden alkalmazásait a veszélyes körülményekben; felmelegítik elmélkedő életöket a hatalom minden tüntetéseivel, melyekkel kifejezéseiket ékesitik; előadási modorukban azon eljárási gyorsaságot keresik, melyet ajánlanak; szórják mindon oldalról az önkényt; egy piilanatban a hatalommal felruházva érzik magukat, minden erejökből ismétlik a nép java, a legfőbb törvény, a közérdek nagy szavait, csodálják saját mélységöket, és eltelnek bámulattal erélyességök felett. Szegény együgyüek! oly emberekhez szólnak, kik mit sem óhajtanak jobban, mint őket hallgatni, és a kik az első alkalommal épen ő rajtok teendik saját elméletök kisérletét. Ezen hiuságnak, mely oly sok iró itéletét rontotta meg, sokkal több balkövetkezése volt mint gondolnók, polgári villongásaink alatt. Minden középszerü szellemek, melyek a hatalom valamely részét egyidőre kezökbe keritették, tele voltak mindezen maximákkal, melyek annál kellemesebbek az ostobáknál, mivel arra szolgálnak nekiek, hogy ketté vágják a csomókat, melyeket megoldani nem képesek. Ezek másról sem álmodtak, mint a közboldogság eszközeiről, nagy eszközökről, államcsinyokról. Rendkivüli elméknek hitték magukat, mivel minden pillanatban eltértek a rendes eszközöktől. Nagy tehetségeknek hirdeték magukat, mivel az igazság nekiek valami kicsinynek látszott. Minden politikai bűnnél, melyet elkövettek, igy kiáltottak: „Ismét mengmentettük a hazát!“ Valóban, arról eléggé meglehetünk győződve: az oly haza hamar elvész, melyet minden nap igy meg kell menteni.“ (P e r l a k y forditása szerint Sárosp. Füz. 1865. évf. 876. s köv. l.). — Az ápr. 14. határozat előzményeit már a mi illeti, egész bizonyossággal mondhatni, hogy az készületlenül találta a közvéleményt, s a jobbak szivét e véletlen és elbizakodott lépés megdöbbenté és aggodalomba ejté. A közvélemény csak ugy lett volna e határozatra megérve, ha az uralkodóházzal való szakitást tényleg maga is csakugyan sürgette volna. A nép azonban e tekintetben nyugodtan viselé magát, s m é g a k k o r oly nagy tisztelettel és ragaszkodással viseltetett királya iránt, hogy a kormány s a nemzetgyülés midőn a mult év folyamán számtalanszor fegyverre szólitá, szükségesnek látta a fejedelmi tekintély leplét felölteni, s „a király nevében“ buzditani ellenállásra a nép ezreit. Kossuth maga ismerte a nemzet ezen érzelmeit, s mult év végén, midőn hirlapját megindítani akarta, programmjába többek közt e tételt igtatá: „E nemzet roppant tömege monarkhiai érzelmü. Ezt megmutatták az izgalmak napjai, mutatja minden nap tapasztalása. A

király iránti hűség, melyben a világ előtt bebizonyítva álland jóslatom, hogy ős Budának ormai azok, melyeken a népszabadságra fektetett királyi szék rendíthetetlenebb, mint bárhol másutt." Az őszi izgalmas napok azonban az eddig szentnek tartott eszmét megbazudtolással és elhomályositással fenyegették. Az uralkodóház a kormány némely kiadványaiban, népszónokok előadásaiban s egy némely népies versezetekben, melyek rendkivüli elterjedést nyertek, a legkiméletlenebb megtámadásoknak volt kitéve, mire az alkalom annyival inkább kinálkozék, mert Ferdinánd lemondásával a trón megürültnek nyilváníttaték, s a tényleges Uralkodó hatalmának a kormány, az országgyülés és a hadsereg egyaránt ellenmondottak. A királyi szék fényköre azért meg volt, s a nép azon hitben élt, hogy lesz egy igazságos és jó fejedelme ismét, kinek a béke visszatértével hódolni fog. A hirlapok s a pesti klubbok ugyan szeptember óta reszpublikai eszméket pengettek, de midőn észrevették, hogy a Dráva melleti magyar hadsereg készebb átmenni Jellačićhoz, mintsem a reszpublikánusokat védeni, buzgalmokkal alább hagytak. A „National" (franczia nyelvü magyar lap) azonban októberben már kimondá hogy „Magyarországra nézve nem látunk más politikát, minthogy kiáltsa ki függetlenségét; . . . a bécsi demokraták . . . rokonszenvvel fogják látni, ha közelükben oly reszpublika emelkedik, mely őket mindig készen segítendi" ; s november óta az itthoni ujságok is meg megemliték, hogy az uralkodóházzal szakítni kellene, de a higgadtabbak mérséklék e túlzásokat, s a Pesti Hirlap több izben kijelenté, hogy lesz időnk számolni a harcz után, háboru alatt pedig a lehető vélemény-elágazások miatt a szakitást nem tanácsolá. (Többek közt: 233. sz). Franczia-, Német- s Olaszország telve lévén ekkor köztársasági mozgalmaktól, természetes, hogy hirlapjaink s számos kitünni vágyó szónokaink már csak utánzási viszketegből is a reszpublika mellé állottak, s annak érdekében izgattak, de mindig tartózkodással, mellesleg és mintegy szür alatt, jól tudván, hogy ezen eszme az értelmesbeknél heves ellenszegülésre talál, s saját soraikban is nem kevés ellenharczosokat számlál. Ezek egyike volt ápr. 14-ig Jókai, ki mint a Pesti Hirlap leendő szerkesztője, midőn decz. közepén politikai hitvallását nyilvánitá, határozottan kijelenté, hogy a reszpublika ellen fog küzdeni. (P. H. 241. sz.). A képviselők egy része (a Madarász-párt) nyilvános üléseken kivül sürgette a monarkhiával szakitást. De Kossuth ezt idétlen dolognak tartá. Decz. 14-én péld. a házban, midőn a kassai vereség s Simunich beütése hire tárgyaltatott, többek közt ezt mondá: „Egyet tartok most szükségesnek, hogy mellőzzünk minden elvvitatásokat, most meg kell menteni a hazát, hogy azután baldachinunok legyenek-e, vagy egyszerü szalmaszékek azok számára, kik a nemzetet kormányozni fogják? akkor lehet arról intézkedni; ezzel most bibelődni gyermekség; mert azon gondolatban kell most egyesülni, hogy meg kell menteni a hazát! (Köztetszés). Az

egyik monarkhista, a másik republikánus, a harmadik ismét uj theoriát hoz fel: majd elkövetkezik a theoriák ideje, mikor veszekedhetünk egymással, most az istentelen reakcziót kell megtörni, a többivel tisztában leszünk; akkor azután ha tetszik, nyuljunk az osztraczizmushoz, lövessük egymást, mihelyst külellenség nem lesz." (Közl. 1848. 189. sz). Tüzetesen azonban az uralkodóházzal szakitás és a reszpublika-kérdés a képviselőházban egész ápr. 13-ig soha sem tárgyaltatott, sem a vidéken nyilvános gyüldékben szőnyegre nem került, annyival kevésbé, mert a kormány e tekintetben maga is igen tartózkodó volt. Egyike a legszenvedélyesebb kiáltványoknak a jan. 20-ki (mely, ha minden jelek nem csalnak, Kossuth tollából folyt), s még e kiadványban is ilyen hely fordul elő: „Azt mondjátok ti istentelen zsoldosai a császári önkénynek, hogy ti a királyi hatalmat jöttetek fenntartani s békét szerezni ez országban? Ki bántotta itt a királyi hatalmat? Egyetlen egy magyar sem!" A honvédelmi bizottmány organuma a „Közlöny" még febr. elején is olyan czikkeket hozott, hogy a dynasztiával kibékülni kivánatos volna, s Kossuth e hó 12-én ünnepélyesen kinyilatkoztatá, hogy a kormány politikája „nem vágni be egy utat sem, hogy Magyarország ügyei a nemzeti jogok, becsületesség és szabadság alapján kiegyenlíttessenek." Ezen szellemben volt sugalmazva az erdélyi hivatalos lap a „Honvéd" is, noha Bem által alapíttatott, s midőn a márcziusi győzelmek hirére Erdélyben némely túlbuzgók szélsőségekre ragadtatva, a reszpublika mellett izgatni kezdtek, kinyilatkoztatá, hogy akkor lesz időnk a kormányformáról gondolkodni, ha majd teljesen legyőztük az ellenséget. „Jelen komoly perczekben" igy feddőzik a Honvéd „ezt hozni szőnyegre, Magyarország miként igazgattassék: szabad köztársaság legyen-e vagy alkotmányos monarkhia, nem egyéb, mint ellenségeinknek bizonyos győzelmet eszközölni... Jól tudja Ausztria: ha Magyarországban a köztársaságot kikiáltanák, a nemzet két részre szakadna, s a két vetélkedő közt egy harmadik, ő lenne a nyertes" stb. (Honv. 68. vagyis márcz. 17. sz). Kossuth mérsékelt magatartását még márczius elején is kiemeli Görgei, midőn t. i. a kormányzó Tisza-Füreden biztositotta őt, hogy minden túlzásoktól óvakodni fog, s hogy „mindazoknak, kik a hont becsületesen szolgálni akarják, legszentebb kötelességök semmi olyas kérdést sem támasztani, melynek fejtegetése, semmi olyas lépést sem merészelni, melynek következései pártokra szaggatnák a nemzetet, és ekkép csak a mindnyájunkra nézve közös ellenség hatalmát növelnék." (Görg. I. 291. l). Kossuth és a sugalmazottak csak márczius közepe óta kezdtek egészen más hangon szólani, azóta t. i., hogy Bem Erdélyt visszafoglalá s Damjanics Szolnoknál fényes győzedelmet aratott; az olmützi alkotmány hire pedig hazánkba eljutott. Márcz. 18-án a czibakházai táborból már igy ir a honvédelmi bizottmányhoz, az oktroyált alkotmány alkalmából, a Kormányzó: „Midőn az ausztriai ház márcz. 6.

manifesztumában Magyarország ezredéves státusélетét eltörlöttnek meri nyilatkoztatni" stb. stb. .. „én azt hiszem, hogy minden becsületes magyarnak meg kell győződni, miként itt többé választás nincs, hanem élethalál harczot kell vívni, ha még e nemzet élni akar ... A mint Debreczenbe érkezem ... felakarom kérni a házat ... hogy a Magyarország státusélетét megszüntető márcz. 6. császári manifesztum tartalmát engedje szőnyegre hoznom, s irántai határozatát kikérjem," (Koss. level. Honv. 75. sz). A kormányelnök Debreczenbe visszaérkezvén, ágyban fekvő beteg lett, a honvédseregek összpontositása javában folyt, de bevégezve nem volt, a vezérek közt azonban a viszály széltire dúlt, s a megkezdendő támadó hadjárat szerencsés kimenetelét egyátalában nem tartá bizonyosnak annyival kevésbé, mintán a czibakházai expeditio is visszavonulással végződött Azonban nem hagyott fel egészen szándékával, habár gondolkodóba esett, mint ezt Görgeihez irt levelei mutatják. Ezekben czélzatok fordulnak elő, melyeknek csak utólagosan találjuk ki értelmét: „A mi győzelmünk bizonyos" irja márcz. 23-ról „ha önök most isten igazában egyetértenek, — ha nem — akkor azt mondom: Szegény, szegény hazám! Csak egy győzelemre van szüksége, egyetlen egyre! ... Egyetértés, tehát, egyetértés, míg előttünk áll az ellenség; — én rajta leszek, hogy nagyon messzire ne menjünk, nehogy a hon ügye koczkára tétessék." „Lássa ön" igy ir továbbá márcz. 24-ről „lelkem barátom, én ezerféle iszonyu lelki kinok, ezerféle nyomoruságok közt, az önzés és álnokság tőrei közepette tartom kezemben a hon ügyét, és miért tudom fenntartani? Azért, mert a pillanatnyi bosszunak nem engedem meg, hogy e nemzet érzelmein erőszakot kövessen el, és mindig azt mondtam: csak egyet értsünk még az előforduló balfogásokban is. És engedtem, hol a nemengedés szakadást idézett volna elő ... Ön azt mondja: menjünk mi, és haljunk meg ketten mint vértanuk, tiszta jó szándékból árva hazánk iránt! Én örömest meghalok hazámért, és ez részemről még csak nem is érdem; mert én nem tudnék élni kivüle, nem benne, ha rabigába sülyed. De jó lélekkel mondom, nem a reménytelenség, hanem a hon megszabadulása előestéjén élünk mi most, — nem meghalni, hanem a hont megszabadítani fogjuk ... Mint tegnap irám, egy döntő győzedelem, ez az alap, melyen isteni és emberi jog szerint mindent elintézhetünk." (Koss. lev. Wint. 408—415. l). Mit akart ezzel mondani a kormányelnök, világosan megmagyarázta a képviselőházban márcz. 25-én, midőn kinyilatkoztatá, hogy a kremsieri alkotmányra teendő előterjesztését „a hadi munkálatoknak egy kissé bővebb kifejlődéseig" elhalasztani tanácsosnak látja. Ez időtől kezdve vidéken is nyilvánosan szónokolni kezdtek az uralkodóház számüzetése s a reszpublika, melyet hirből sem ismert a nép, kikiáltása érdekében. A lapok, hihetőleg kormányi sugalmazás folytán, levetkőztek minden tartózkodást, s egynehányan a népvezérek s hirlapirók közül a hüledező közönség bámulatára egyszerre ugy léptek

elő, mint a kik valami csudálatos metamorfozisban egy percz alatt a legdühösebb republikánusokká változtak át. Az eszély és a mérséklet szózata nem hangzott. A Pesti Hirlap helyes iránya a fővárosból menekvés áldozatául esett, az Esti Lapok személyeskedéssel voltak elfoglalva s a higgadtabb nézeteket könnyü humor palástjába takarák. A külföldi lapok járása megszünt, a pesti, bécsi s a külországi állapotokról maguk a lapszerkesztők is semmi bizonyost sem tudtak. Szájról szájra adás utján szállongtak némi hirek, melyeket aztán az ujságok is elfogadtak, s ekkép néha a legképtelenebb eszmék elterjedését segitették elő. A kormánynak ugylátszik tetszett ez iszonyu fogalomzavar, mert a külföldi hirlapokat jódarabig maga tartóztatá le, ekkép a hazai sajtót és a nemzet képviselőit szándékosan tartá tudatlanságban a politikai világ külföldi fejleményei felől, s ily módon a közvélemény ezen vezéreit és tolmácsait igen lealázó szerepre kényszeríté. Már 1848. ősze óta lefoglaltatta a kormány a bécsi, franczia és angol lapokat, s leginkább csak a Kossuth Hirlapja volt a szerencsés, mely külföldi hirekhez juthatott. A Pesti Hirlap több mint egy hónapon át ezen stereotyp mondattal kezdte „Külföld“ rovatát: „Hazai kormányunk a külföldi lapokat folyvást letartóztatván“ stb. Január után azonban a közlekedési vonalak az ellenség kezében lévén, külföldi lapok rendes úton nem is érkezhettek az országba. Ily sötétségben természetes, hogy magasabb politikát üzni nem lehetett, s átalános szokássá vált a legnagyobb kérdések felett a legközelebbi események és a kósza hirek látpontjából mondani itéletet. A közönség apró ujdonságok által arra volt kapatva, hogy az ellenségről átalában igen megvetőleg és fel-sem vevőleg gondolkozzék, lapjaink a bécsi kormány s hadvezéreinek szorultságát minden alkalommal a lehető legtarkább és néha tulzott szinekkel festették. Hogy az akkori közérvényü hirekről az olvasónak némi fogalmat szerezzünk, felvesszük itt a hivatalos Honvéd 83. vagyis ápril 4. számát, s ezen egy számból a következő külföldi ujdonságokat emeljük ki. A márcz. 4. és 6. okmányokat Win-disch-Grätz elsietett és nagyitott győzelmi tudósitásai szülték. — A kremsieri országgyülés „fegyveres erőveli szétkergetése“ Csehország több városaiban nagy elégületlenséget szült, s a követek fenyegetődzések közt oszlottak szét. — „Ennyi baklövést és balereményt előidéző“ eljárás és Jellačić feladása következtében Windisch-Grätzet letették a fővezérségből. — „Nem rég találkoztak Grätzben Windisch-Grätz és Radeczky futárai. W. 20 ezer katonát kért R.-től. R. pedig 30 ezeret W.-től.“ — Frankfurtban azt várták, hogy a németosztrák tartományok a német birdalomhoz fognak csatlakozni. — Az uj alkotmány Frankfurtban a legmegdöbbentőbb hatást gyakorolta. Ausztriától legjobb barátai is elfordultak. Képviselői is „szégyenlik kormányuk jellemét.“ Ekkor Ausztria ajánlkozott összes birodalmával csatlakozni Frankfurthoz, oly módon, hogy Németország, eltérve az egy szövetséges álladalom eszméjétől, hét kerületre osztassék, melyek

egyikét az egyetemes osztrák birodalom, másikát Poroszország, harmadikát Bajorország képezné, a többi kerületek még ezután lennének alakitandók stb. Ezen ajánlatból kitünik, hogy „Ausztria egy tollvonással megsemmisíteni szeretné nem csak saját népei, de a német nemzet boldogságát is." — Az ápr. 11-ki számban már ezek állnak: Prágában a cseh hazafiak Jellačić arczképét megégették. — Ugyanott Kossuthot éljenzik. — Anglia és Francziaország fel vannak ingerülve Ausztria ellen az oroszok behivásaért s a köztársaság fenyegetödzik, hogy hadait az Alpeseken tul indítja. — Ezen és ehhez hasonló számtalan hirek azonban koránsem változtatták meg a néphangulatot annyira, a mennyire Kossuth állitá, mintha t. i. a nép türelmetlenül vagy fenyegetödzöleg követelte volna a szakitást. A magyar közönséget természetes nyugodtságából és mérsékletéböl a kósza hirek soha sem szokták kivenni, a hirlapok különben is igen kevéssé voltak elterjedve, a közlekedés lassu volt, győzelmeink pedig csupán az ellenség visszaveréséből állottak, s a közönség, mely a téli rémületekből csak most ocsudott fel, a lapok által közlött hirek elhivésében tartózkodó volt, s birt belátással meggondolni, hogy a megfutamitott ellenség mindig visszajöhet, s hogy tökéletes diadalról és megsemmisitésről szó sem lehet ott, hol a győzök majdnem annyit vesztenek, mint a legyözöttek, s hol ez utóbbiak veszteségе ritkán haladta meg az e g y ezret. Azonban Kossuth oly rendkivüli hatalommal uralkodott a nép és a képviselök szive fölött, hogy ezek általa a legképtelenebb szélsöségekre is rábirhatók voltak, s arra voltak szoktatva, hogy föltétlenül s vakon helybenhagyják mindazt, a mit e bálványozott férfiu elöttök kimondott. — Hogy mi inditotta Kossuthot a függetlenség oly gyors kimondására, melyet sem az akkori befejezetlen hadmunkálati ügyek, sem a néphangulat, sem a jog, sem az eszély, sem a haza java és méltósága nem kivántak, söt elleneztek, azt V i d d i n i szózatában később vallotta meg. Az indok az volt, hogy ily módon akarta elvágni a hidat a képviselöházi békepárt elött. Kossuthnak egyik gyöngéje volt, hogy az ellenzéktől tulságosan félt, és ezekből vagy átpártolt véleményében ahhoz, a következetességgel és saját pártja iránt tartozó hüséggel nem sokat törödve (mire mulatságos példákat emlit K e m é n y, Forr. Ut. 160—163. l), vagy az ellenzék czélja elébe görditett elháríthatatlan akadályokat, s válságra nem engedte jutni a dolgokat. Ez utóbbik volt az eset a függetlenség kimondásánál. Kossuth, mint maga megvallja, félt a békepártiaknak Görgeivel szövetkezésétől, nem mintha ebből a hazára nézve valami bajt és szerencsétlenséget következtethetett volna, hanem mert e párt csak az ö bukása árán kerekedhetett volna felül. Ekkép merőben s z e m é l y e s politika volt az, mely öt a szakitásra sürgette. Ezen nézetben van S z e m e r e is, ki e tárgyban igy ir: „Most már kereken kimondom, miért kellett épen akkor kimondani a függetlenségi nyilatkozatot, (melyet Kossuth velem, a kormánynak a táborban tartózkodó tagjával, mint fait accompli-t

utólagosan közlött). Azért, mert hadseregünk a Bánságot és Felső-Magyarországot visszafoglalá, a szerencsével együtt pedig nőtt bátorsága, mely csakis mindig ezzel együtt nőtt; aztán a Hatvannál, Tápio-Bicskénél, Isa-Szeghnél és Vácznál vitt győzelmek Görgei, mint fővezér nevét oly dicsfénynyel övezték körül, hogy Kossuth félni kezdett, hogy ha a kormányzóválasztást még továbbra halasztandja, Görgei pedig azalatt még több győzelmet nyerend, a forradalom a maga örökös menete szerint könnyen elfeledheti a szónokot, s a tettek emberének, a győződelmes katonának adhatja át a hatalmat." Másutt: „Mindkettő (Kossuth és Görgei) jól tudta azt, hogy az uralkodóház letételének csak azért kellett oly nyakrafőre kimondatnia, hogy a polgári főnök legyen a kormányzó, mielőtt a katonai főnököt, a hadvezért, győzelmei ellenállhatatlanul azzá fognák emelni. Kossuth megnyerte a játszmát, azért volt oly alázatos és nyájas, Görgei elvesztette, azért volt oly bosszus oly elégedetlen." (Szem. III. 83. II. 64. l). Kossuth mondhatni mindent elmulasztott, mit ily roppant horderejü lépés előkészitésére megtennie kötelessége lett volna. Indokai, melyeknél fogva a merész szó kimondása halaszthatatlanságát sürgeté, a nép fékezhetetlen kivánsága, s a veronai mese mind költemények voltak; a katonaság képviselőjének, a diadalmas vezérnek ellenkezését számba nem vette, sőt némelyek előtt hiresztelé, hogy a dynasztia letételébe Görgei is belenyugodott; a külföldi kormányokat e dologra, mely hazánk sorsát nemzetközi kérdéssé változtatta, elő nem készitette, sőt beleegyezésök kinyerését terve kivitelére még csak meg sem kisérlette. Szóval, a személyes érdeken kivül minden háttérbe szoríttatott. — Görgei, ki, mint forradalmi vezér, méltán bosszankodhatott azért is, hogy ily fontos dologban Kossuth vele egyetértőleg és összhangban nem jár el, ápr. 17-én Léván vette a függetlenség hirét. „Bár mily tökéletesen megfelelt is" ugymond Emlékirataiban maga „—hála azon eljárásnak, a mely szerint a nevezett dynasztia a b. Jellačić horvát bántól eredetileg maga kezére felidézett polgárháboruban Magyarország ellenében pártot foglalt — efféle országyülési határozat saját hazafiui érzelmeimnek, de az, mint ezt én az elnöknek, Kossuthnak már Gödöllőn óva kifejtettem, a köznapi állameszély itélőszéke előtt sem találhatott helyeslést, annál kevésbé az okos honszeretete előtt; annál fogva ily határozat a csapatok s különösen a seregbeli régibb tisztek dynasztikus érzelmei által, kiknek jutott természetesen azon feladat, hogy annak nemcsak Magyarországban, hanem azon kivül is érvényt szerezzenek, teljességgel nem volt igazolva." (Görg. II. 24. l). A fővezér még igen jól emlékezett Kossuth tiszafüredi szavaira, melyek szerint megigérte, hogy nem fog tenni semmi olyan lépést, mely pártokra szaggathatná a nemzetet s ennélfogva csak a közellenség hatalmát növelné, s midőn pár nappal előbb Gödöllőről elváltak egymástól, Kossuth még akkor sem mondá határozottan előtte, hogy csakugyan meg

fogja tenni, mégpedig hazatérte után rögtön, az óriás lépést. S épen azért, meglepetve annak hire által, majdnem magánkivül volt ingerültségében. „Ti hát mindenáron el akarjátok veszteni a hazát“ igy fakadt ki tisztei jelenlétében az épen ekkor hozzá érkezett Ludvigh uj kormánybiztos elött. „Azt hiszitek talán, hogy Debreczenben az elüzési komédiával megveritek az ellenséget? Igazán, megérdemelnétek, hogy egy pár zászlóaljjal szétkergesselek benneteket, mire különben egy zászlóalj is elég lenne. Mert kimásztatok a veszedelemből, ugy felfujjátok magatokat, hogy nem fértek bőrötökben. Szereznétek inkább fegyvert és ujonczokat. Nem elég még nektek az osztrák, a rácz, az oláh, az erdélyi szász, a horvát? A muszkát is nyakunkra akarjátok hozni, s ha ezzel megmérköztünk, a poroszt is? Csuda, hogy egész Európának hadat nem izentetek. A kinek heves a vére, jöjjön ide a tüzbe, de természetes, hogy a szószékből könnyebben lehet háborut folytatni. Azt tudjuk jól, a legutólsó honvéd is tudja, hogy az osztrákokat nem azért páholjuk, mert szeretjük, de az ellenséget soha sem szabad megvetni, annál kevésbé ingerelni. Mirevaló ezt a monarkhia és a reszpublika közti kérdést erőszakosan szőnyegre vonczolni? Mirevaló uj erőt és uj ürügyet adni az ellenségnek, mirevaló a kétségbeesés harczára kihivni? Hát nem épen azt a szolgálatot teszitek ezzel az ellenségnek, a mit Windisch-Grätz tett volt nekünk? S ennek az elüzési-nyilatkozatnak még csak azaz érdeme sincs, a mi egy bátor tettnek. Miért nem kiáltottátok ki a mult deczemberben vagy januárban? Akkor legalább azt mondaná rá a világ: „„Bátor, elszánt férfiak!““ De míg én az ellenségnek nyugtot nem engedek, s annak nincs ideje Debreczen felé pislogatni, addig ti ott hát mögött elkiáltjátok magatokat. Mennyre földre kértem Kossuthot, ne bizza el magát, és semmit se hamarkodjék el, ö megigérte, s im látnivaló, hogy áll szavának? Vagy nyerünk-e ezzel csak egy fegyvert is? Ha Amerika elismer bennünket, elijeszti ez a muszkákat? Vagy meg fogja gátolni Anglia, Oroszország és Ausztria szövetkezését? Mi csak magunk erejére támaszkodhatunk. Nekem fegyver kell és semmi egyéb, ez többet ér Európa minden véleményénél; de épen ezért ne lázitsunk fel mindent magunk ellen. Holnap ismét csatánk lesz, s ha az osztrákokat ismét szétkergetjük, attól tartok, hogy Kossuth még a khinai császárnak is hadat izen. Nem magam publikáltam az uraknak, hogy alkotmányunkért akarunk harczolni, hogy a törvényesség terén akarunk maradni: s ha engemet már most a tisztikar kérdőre von, mit tudjak neki felelni? Meg lesznek-e azzal elégedve, ha aztválaszolom, hogy Debreczenből másképp parancsolták?“ (Szem. II. 61. l).
E késő bosszankodás és szemrehányás azonban már mit sem használt, sőt az sem bizonyos, tiszta forrásból származott-e? Annyi tény, hogy Görgei nem tett annyit a határozat kimondásának megelőzésére, a mennyit állása hatalmánál fogva tehetett volna. Azon pártot, mely a képviselőházban békére hajlott, megvetette, sőt Szeméhez irt levelében (Márcz. 22.)

maga sürgeté: „Mondjuk ki már valahára, hogy mit akarunk. Én magam mint közkatona állok be a hon igazságos ügyének szolgálatába, csak legyen a ki vezessen. Tegnap egy tisztet agyon lövettem gyávaságért. Ha elhatározott férfiak vannak, álljanak ki a küzdelmi térre: ha nincsenek, ne nyomorgassuk a szegény hazát, hanem akaszszuk fel inkább magunkat. A szerencsétlen békepárt! Semmi béke, hanem guillotine, guillotine, guillotine!" (Szem. II. 145. l.). Ily nyilatkozat után még ahhoz is gyanu fér, vajjon Kossuth előtt nem mondott-e e rejtélyes jellem olykor szavakat, melyekből a kormányzó következteté, hogy a vezér beleegyezett a függetlenségbe. A gödöllői vezéri tanácskozmányban Klapka előadása szerint egy igét nem szólott Kossuth tervei ellen, s ekkori hallgatása nagy mértékben ellensulyozá más alkalomkor tett ellenvetései erejét. Az sem mutat egyenes jellemre, hogy bár a függetlenség kimondását utólagosan elég nyilvánossággal kárhoztatá, mégis miniszteri tárczát fogadott el ápr. 14. után Kossuth kezéből. Erre saját vallomása szerint az vezette, hogy mint miniszter, ki egyszersmind a hadsereg élén marad, alkalmat nyerend visszavonatni az ápr. 14-ki határozatot s az 1848-ki törvények alapján egyezkedni az osztrákokkal. Erre azonban sem elég lelki ereje, sem ideje nem volt!

Ápril 15. Vasárnap.

Mészáros tábornok a képviselőházban hadügyminiszteri hivataláról lemond. A ház a lemondottat Palóczy László inditványára altábornagyi ranggal diszesiti s tárczájának ideiglenes tovább vitelével megbizza. V. ö. máj. 6.

Közl. 81. 82. sz. Frey II. 16—18. l.

Csány főkormánybiztos Erdélyben megrendeli a törvényhatóságoknak, hogy miután a jelenlegi belháboruban ezer meg ezer polgárok legyilkoltattak s még többen elhagyták feldult lakhelyöket, szerte bolyongván, nehogy a gazdátlanul maradt szántóföldek müveletlenül hagyassanak, s ennek folytán éhség álljon be: az állam költségén vegyék felügyeletök és müvelés alá a gazda és munkás kéz nélkül maradt földeket, melyeknek jövedelméből a tulajdonosok jogos részt fognak majdan kapni.

A rend. Honv. 94. sz. Erdélyben 1848. végén igen kevés őszi vetés volt, s miután az oláhok leginkább a birtokosokat gyilkolták le, egész uradalmak voltak pusztán, elhagyatva, hol egy szem vetés sem volt található. „Tavaszi vetéssel kellene tehát az őszi vetés hiányát

pótolni" olvassuk egy kolozsvári levélben, „de boldog isten! már mingyárt eltelve a tavaszi vetés ideje, s nézzünk körül a megyék, jelesen a szerencsétlen, feldult, legyilkolt Fehérmegyében, s egész határokat látunk szántatlan, vetetlen." A lakhelyeikről eltávozottak közül igen számosan alaptalan félelem és dologkerülés miatt sokáig nem mentek haza. Néhol pedig az otthonn lévők sem szántottak és vetettek, attól tartva, hogy munkájuk gyümölcsét más fogja learatni. Az oláhok pedig mindenütt üresen hagyták falvaikat, a hol csak honvédet láttak, s a hegyek közé vonván magukat, szintén üresen hagyták földeiket.

A bécsi kabinet arra kéri az oroszok czárját, hogy inditson 30 ezer főnyi segélyhadat Erdélybe a magyarok ellen.

Ber. I. 21. l. Köv. E. T. 236. l. E kérelmet a czár nem teljesité, miután az osztrákok szorult helyzetén ily haderővel már nem remélt segithetni, de meg a segélyadás föltételei és részletei sem voltak még kölcsönösen megállapitva.

Ápril 16. Hétfő.

Kossuth kormányzó Meszlényi Kossuth Zsuzsánnát, nővérét, az összes magyarországi tábori kórházak főápolónőjének nevezi ki.

Közl. 84. sz. Görgei különbséget tévén a betegek ápolása és egy harczoló hadsereg ápolási szükségeinek országos vezetése közt, ezen s más ehhez hasonló kinevezésért méltán ingerültségbe jött. (V. ö. Görg. II. 111. l.). Kossuth nejéről s a magyar „honvédnők"-ről átalában bővebben Vah. I. 105. s köv. l. Sebesülteket ápoló nőegyletek az ország minden vidékein voltak, s nagy részök már 1848-ban keletkezett. A marosmegyei nőegyletről, mely később csupán varrásra szoritkozott, ugyszintén a kolozsvári nőegyletről l. Honv. 104. 143. 164. sz. Köv. O. 182. l., a szegediről, mely Osztrovszki kormánybiztos felhivására 1849. májusban alakult, Szegedi Hirlap 1849. 4. sz., a szabadkairól, mely a betegápolást nem csupán hiu dicsekvés gyanánt tüzte feladatul, hanem tényleg is gyakorolta, Szeg. Hirl. 1849. 31. sz. Katonai rendes szolgálatban sokkal kevesebb nő volt, mint a közhir tartá. Egynehányan a Hunyady-honvédek sorában szolgáltak (Honv. 66. sz.) Kolozsváron 1849. májusban az amazonok tömegesen jelentkeztek honvédi szolgálatra s egy különcsapat alakitására, Csány azonban nem fogadta el ajánlkozásukat, miután „a haza e vészes napokban a fegyvert férfiui erős karokra bizni kénytelenittetik," hanem felszólitá az ajánlkozókat, hogy,

ha a hont szolgálni akarják, varrásban, mosásban, betegápolásban s több efféle női munkákban segitsenek, a midőn rendes napizsoldot fognak huzni. (Honv. 113. sz.) A nőhonvédek közt legtöbb figyelmet költött a zágrábi születésü Lebstück Mária, Görgei táborának egyik legérdekesebb alakja. Ő a tiroli vadászcsapatban „Carl" név alatt szolgált, a katonai szolgálatokat rendesen teljesité, s a harczokban is részt vett. A kápolnai csatában zászlóalját szétszórván a vasasok, midőn mindenki csak önélete megmentéséről gondoskodott, ő 86 sebesültet szedett össze és szállitott Tisza-Füredre. (Közl. és Honv. 72. sz.)

Bem altábornagy, Hátszegről a Vaskapuszorosan át érkezvén, Vaiszlovánál Eisler alezredes osztrákjait (2 zászlóalj s 12 ágyu) d. u. 2. órakor megtámadja s a székelyek rohamával megvervén, Obrcscha-ig üzi. Veszteségünk 1 sebesült, az ellenségé mintegy 50 halott s egy ágyu.

Honv. 99. 102. sz. Som. 17. l. (az ellenség parancsnoka: Cbavanc ezredes). Klap. Nat. II. 130. l. (ápr. 17. valamint Rüstow és Kővári is). Bem miután Erdélyt-Gyula, Fehérvár s a havasok kivételével, megtisztitá az ellenségtől s azon vidék védelmét ujból szervezé, Kossuth meghivása folytán Magyarhonba a Dunához törekedett. Rendelkezhető állapotban lévő seregét két csapatra osztá s mig az egyikkel Bánfi ezredes a dévai uton nyomult előre, a másikat (1200 ember s 12 ágyu) ő maga vezeté a Hátszeg völgyén, mindenekelőtt Karánsebesre sietvén, az ottani vashámor elfoglalására, hol ágyugolyókat szándékozott készittetni. A lengyel ápr. 17-én érkezik ide, s itt veszi Kossuth és a hadügyminiszter abbeli figyelmeztetését, hogy mielőtt tovább jöne, tisztitsa meg a Bánságot, mire nézve Vécsey 3—4 ezer emberrel rendelkezésére álland. Bem hajlott a felhivásra, s miután értesült, hogy az Erdélyből kivert Puchner féle sereg Orsován át a temesváriakkal akarja magát kapcsolatba tenni, elhatározta, hogy mielőtt ez egyesülés megtörténnék, Temesvárra siet, s a szanaszét portyázó őrségbeli csapatokat, melyek előle Lugosról (Bem itt ápr. 19-én a német lakosok által roppant lelkesedéssel fogadtatik: Közl. 87. 89. sz.) Nagy Keveresre vonultak, megverni törekszik. Lugosról tehát nyilt rendeletet küldött Villám alezredesnek, ki az 5. hadtest egy dandárával Radnán állott, ugyszintén az Aradot ostromzárló Vécseynek, hogy rögtön hozzá siessenek s ez utóbbik Rékas felől hátban támadja még Leiningent. Villám pontosan engedelmeskedett is, Vécsey azonban, ki Szolnoknál is egész pedanteriával utasitá vissza Damjanics hason minémüségü felhivását, egyszerüen kinyilatkoztatta, hogy neki Bem nem parancsol, s annálfogva ő nem is tesz egy lépést sem. Bem e miatt bevádolta Vécseyt Kossuth

előtt s letétetését követelte (Bem levele a honv. biz.-hoz H o n v. 104. sz. és L e v.-nél II. 95. l.) Vécsey azonban később igazolta magát, mire Bem hirlapi uton visszavonta vádját. Egyébiránt Kossuth maga sem volt megelégedve Bemmel, egyik Vetterhez irt levelében legalább panaszkodik, hogy a lengyelnek utasitása volt 7500 emberrel ápr. 12-re Szegeden megjelenni, e helyett azonban 6 századot vezetett ápr. 19-én Lugosra, mi miatt a bácsbánsági hadmüveletek igen hátravettettek s Bem át sem kelhetett a Tiszán (Koss. lev. Feldz. 227. l.) Bem ápr. 24-én hagyja el Lugost. — További működését s terveit. l. máj. 8.

A s b ó t h ezredes P e s t mellett a k ö b á n y a i szöllőkben osztrákokkal csatározik, s végre az ellenséges lovasság támadására ágyu védelem alatt visszahuzódik. O k o l c s á n y i.

A s b. I. 87. l. V a h. I. 127. l.

Ápril 17. Kedd.

A u l i c h tábornok P e s t mellett a R á k o s m e z ő n az osztrákokat megtámadja s P e s t falai közé vonulni kényszeriti.

K ö z l. 89. sz. A s b o t h és K l a p k a e harczot nem emlitik.

Ápril 18. Szerd.

A s b ó t h ezredes P e s t alatt a R á k o s m e z ő n a császáriak ellen kényszerszemlét intéz, mely alkalommal heves ágyutüz és néhány lovas roham után visszaveretik. R á k o s k e r e s z t u r b ó l azonban J e l i c s százados és P e t k ó főhadnagy érkezvén, hátrálását hős feláldozással födözik.

K l a p. Nat. I. 354. l. A s b o t h ez eseményt nem emliti.

G ö r g e i Armin őrnagy (6 század gyalog, egy lovas század és 2 ágyu) S e l m e c z e t véletlen megrohanja s az ellenséges őrség kiverésével elfoglalja.

G ö r g. II. 97. l. G. Ármin ápr. 10. után küldetett a bányavárosok felé, hogy onnan üzze el az osztrákokat s biztositsa a K o m á r o m felé huzódó sereg hátát.

Ápril 19. Csütörtök.

Az o r s z á g g y ü l é s „a magyar nemzet függetlenségi

nyilatkozatát," az ápr. 14. végzés értelmében ünnepélyes okmányban kiadja.

Közl. 85. sz. Az okmány még Szil. nál F. Tört. 352—365 l. ugyszintén Függ. II. 527 s köv. l.

Nagysallói csata. Klapka és Damjanics tábornokok (összesen 18 ezer ember) Wohlgemuth tábornok ellen, ki az ujonnan szervezett osztrák tartalékkal (24 ezer ember) a Komárom felméntésére törekvő magyar seregnek a Garammentén utját állá, támadást intéznek. D. e. 10. órakor Dipold dandára északnyugatról, Kazinczy hadosztálya arczvonalban, Vysockié délről támadnak Nagy-Sallóra. Egy órai ágyuzás után Kazinczy és Vysocki a városba rohannak s onnan iszonyu utczaharczban verik ki a Dreihann-dandárt. Wohlgemuth ekkor, miután Strasdil dandára is visszaveretett a várostól, Jablonowsky osztályát állitja fel a délnyugati magaslatokra, hol azt Nagy-Sándor lovassága támadja meg. E zalatt a jobbszárnyon Dipoldot Herzinger dandára a Bóbics állodása felé vissza nyomja, azonban Guyon ezredes hősiessége s Klapka személyes megjelenése következtében Herzinger d. u. 3. órakor Csekére visszaveretik. Egy óra mulva Wohlgemuth megkezdi elvonulását a magaslatokról, u gyanakkor, midőn Gáspár lovasságával Pöltenberg is megjelen a harcztéren. Nagy-Sándor és az ujonnan érkezett lovasság egy része Fajkürt és Málasig üldözik az ellenséget. A csata után d. u. 4. órakor a hölvényi erdőből egészen váratlanul még egyszer megszólalnak az osztrákok ágyui, kik azonban a 28. zászlóaljtól Klapka közremüködésével egy órai viadalban visszaveretnek s megfutamittatnak. Görgei fővezér a harcz folyamát Léváról nézi. Veszteségünk 600 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 2 ezer ember, s ezek közt 1200 fogoly.

Klap. Nat. I. 338—349. l. Rüst. I. 372—380. l. Asb. 66—70. l. Közl. 89 sz. Görg. II. 29—31. l. Vab. II. 30. III. 9. l. Lapins. 61—69. l.

Jellačić bán és Schlick tábornok Pestről a Rákosmezőre Aulich tábornok ellen még egy utolsó kény-

szerszemlét tesznek, mely alkalommal végre meggyőződnek arról, hogy előttük egy kisded sereg áll, mely őket más fél hét óta tökéletes ámulatban tartá, a mennyiben egy nagy hadsereg mozdulatait utánozván, őket azon hiedelemben ringatá, hogy előttök az összes honvédsereg áll.

Rüst. I. 380. l. Klap. Nat. I. 355. l. v. ö. Asb. I. 19. l. Aulich tábornok egyike volt a forradalmunkban feltünt katonai tehetségek legnagyobbikának, s a Pest előtti tüntetéseket, melyeket ritka ügyességgel hajtott végre, Görgei épen azért bizta reá, mert alvezérei közt a sztrategia és taktika mezején öt tartá legavatottabbnak. A pesti hadművelet összes vesztesége részünkön mintegy 500 ember holtakban és sebesültekben.

Perczel Mór tábornok Ó-Becsénél a szerbeket kiveri sánczaikból s a Tisza balpartjára nyomja vissza. Tüzelés d. u. 1. órától késő estig.

Közl. 92. sz. Klap. Nat. II. 118. l. Rüst. II. 20. l. Perczel, mint láttuk, nem egészen egy hónap alatt az egész Bácskát visszafoglalá s Pétervárадot az ostrom alól az innenső oldalról fölmenté. A dolog nehezét (Tittelt) azonban ott hagyta. „Ha Perczel" igy ir a szerbek történeti jegyzője „az elhagyott községek elpusztitásával, a templomok megfertőztetésével, a sirok felhányásával nem hagyta volna magát feltartóztatni, semmi sem állt utjában, hogy Thodorovićot a Bánságban megsemmisitse, semmi sem gátolta, hogy Tittelt meg ne hóditsa, a szerémi ut, a szlavoniai ut nyitva állott előtte." (Serb. 273. l). Ő azonban egészen más ösvényt követett, a kormány rendeleteit, melyekben kiméletet és szelid bánásmódot is parancsolt a szerbek irányában, legtöbbször félrevetvén, könnyü győzelmek után kapkodott. Ápr. 20. és 21-én Ó-Becsénél átkelt a Tiszán s Czintula szegedi segélyhadával Tiszaszent-Miklóson egyesült. Ezalatt a ráczok Bácsot ismét elfoglalták, ittott iszonyu kegyetlenségeket és pusztitásokat követtek el a védtelenül hagyott magyar elemen, a Római sánczot ujból megerősitik, s Titteleu nagy mérvben elkészülnek a védelemre. Perczelt ezen elkövetett hibájaért Klapka h. hadügyminiszter megrója. Klap. lev. Mész.-nál 68. l). Perczel a hadügyminiszternek „ismeretlenséget s a hadi munkálkodás törvényeiben való járatlanságot tanusitó iratát megvetéssel olvasván," miután a maga módja szerint sokféle badarságot összeirt, azzal menté magát, hogy a Bánság felső részét ki kellett tisztitani, hogy Bács biztositva lehessen. Levele végén pedig kijelenti, hogy a Dunán át Baranya felé át nem mehet, mivelhogy neki „tudatlan kevélység, hálátlanság és nyomorult kajánság" ellenében idejét „holmi védelmi és visszatorló ira-

tokra kell pazarolnia," sőt „bucsút vesz pályájától, mert lelki erejétől elragadták a bizodalmat és enthusiasmust". (P. lev. Mész.-nál 76. l.). V. ö. máj. 7. 22. jun 15.

Ápril 20. Péntek.

Pöltenberg ezredes Gáspár hadtestének egy részével Kéméndnél Wyss tábornok hátráló dandárára akad, s azt az 1. és 3. hadtestek közremüködésével állodásából kiveri. Wyss Párkány felé vonul le, miközben Horváth portyázó csapatja a Garam tulsó partjáról intézett lövéseivel nagy mértékben nyugtalanitja; végre a Dunán átkelve, Esztergomba huzza magát.

Görg. II. 31. 55. l. Rüst. I. 378. l. Klap. Nat. l. 348. l. Asb. I. 170. l. Hiv. jel. Szil.-nál F. Tört. 367. l. (nap nélkül).

Ápril 21. Szombat.

Tót bizalmi férfiak Bécsben a Fölség elibe javaslatokat terjesztenek egy, számukra Felső-Magyarországból kihasitandó, külön „Tót-koronaország" iránt.

Moyses püspök felterjesztménye P. Napl. 1861. évf. 261-sz. — 1849. szept. 17. a tót-koronaország megalapittatását ismételve kérelmezték a tótok, s egy horvát-szerb és román-szlovák vegyes küldöttség által is bátorittattak és támogattattak esedezéseikben. (Ez utóbbiak folyamodványa, mely azonban „közbe jött akadályok miatt" már be nem nyujtatott, Pej.-nál 201. l.) — Áll-e igazi érdekében az egységre törekvő Ausztriának, hogy különben is elég számos országai, még többfelé daraboltassanak, nem itt a helye eldönteni. Elég az hozzá, hogy e korona-országalkotási theóriával némely pánszláv izgatók forradalom után is sokáig nem hagytak fel. Igy péld. a Schmerling-minisztériumtól kéz alatt neki biztatott thuróczszentmártoni értekezletet is (1861. jan. 6.) sikerült rávenniök Franczisczinak (ki 1848. szeptemberében Hurbán alatt mint önkéntes tört be hazánkba: Wanderer. 1865. aug. 23. sz.) és társainak, hogy a képviselőházhoz emlékiratot intézzenek „a szláv nemzet nevében" egy felsőmagyarországi szláv kerület alkotása iránt. De ezen emlékirat (közölve Magyarorsz. Szerk. Pomp. 1861. évf. 161. 162. sz.) eszméiben jó formán csak azok osztoztak, a kik aláirták (7 pap, 2 ügyvéd és még 6 ember, kiknek állása nincs kitéve), mert a mint benyujtatott, majdnem az egész Felső-Magyarország tiltakozott ellene. A tiltakozók közt van

Nyitramegye (P. N. 1861. évf. 154. sz.) Szakolcza (i. m. 155. sz.), Rózsahegy (Magyarorsz. 1861. 173. sz.), Gömör- és Kis-Hontmegye (i. m. 188. sz.). Hontmegye (i. m. 187. sz.). Zólyommegye (P. N. 1861. 168. sz.). Beszterecze-Bánya (i. m. 179. sz.) Selmecz-Bánya (i. m. 183. sz.), Liptómegye (166. sz.), Nagy-Szombath (161. 164. sz.). Árvamegye (159. sz.) stb. Ez emlékiratot, melyet az országgyülés, feloszlattattása miatt nem tárgyalhatott, Moyses püspök később kissé bátrabb szavakban ujra öntötte s fölterjesztmény alakjában még azon évi deczember folyamán egy küldöttség élén a Fölségnek benyujtotta. E szerint az „Okolia"-nak kebelébe csak Pozsony, Nyitra, Trencsén, Hont, Thuróez. Árva, Liptó. Nógrád, Gömör. Szepes, Sáros, Abanj és Tornamegyék olvasztatnának be!

Nugent altábornagy Mariaschnee ellen Péter-várad mellett támadást intéztet, azonban Perczel Miklós várparancsnoktól visszaveretik. A csatározás más nap megujul.

Közl. 92. sz.

Ápril 22. Vasárnap.

Kossuth kormányelnök a Windisch-Grätz cs. helytartó által ápr. 10-én Magyarország közjövedelmére kibocsáttatni rendelt pénzutalványokat semmitérőknek nyilvánitja.

Közl. 87. sz. ugyszintén Honv. 105. sz.

Görgei tábornok s fővezér Komárom várat a Duna balpartján és a Vág mentén a zárlat alól felszabaditja. Az 1. és 3. hadtestek (Klapka és Damjanics) a vár előtt álló Vághidfőnél állitják fel táborőreiket, a 7. hadtest két osztálya pedig Bátor-Keszinél száll táborba. Lenkey várparancsnok az erődből kirontást tesz, minek következtében a Csallóköz felől álló ostromsereget a Duna jobb partjára veri át. Klapka ezután hadtestének nagyobb felét a várba vezeti.

Görg. II. 34. 35. l. Rüst. I. 379. Hiv. jel. Szil.-nál Férf. 20. l. (nap nélkül). Rüstow és Asbóth méltán hibáztatják Görgeit, hogy ekkor mingyárt át nem hidaltatá a Dunát, midőn átkelvén a jobb partra, az egyetlen Lederer-dandárt onnan könyü szerrel elverhette volna.

Martini őrnagy az e hó 1-én hazánkba tört Barco tábornokot (Vogel hadtestéből) Podheringnél, Munkács mellett 4 óra hosszat tartó csatározásban megveri s visszanyomja.

Közl. 89. 104. sz. Honv. 105. sz. Rüst. II. 65. l. Gr. Bubna cs. ezredes e harczban halálos sebet kap, s pár nap mulva meghal. V. ö. ápr. 23.

A Rajačić érsek által összegyüjtött s mintegy 15 ezer főre menő rácz sereg Mokrinnál Derra őrnagyot (Perczel Mór előhada) megtámadja, de majd. Kohlman ezredes (a magyar sereg balszárnya) által meglepetve, visszahuzódik. Más nap

Ápril 23. Hétfő.

Perczel Mór tábornok Kóhlman ezredes hadosztályával a Supan vezérlete alatt álló szerb felkelőket nevezett városnál megtámadtatja, miközben maga hátban, a bácsi osztály egy része pedig Török-Becse és Nagy-Becskerek felől fenyegetik az ellenséget. A megrémült szerbek ekkor, a nélkül, hogy komoly harczba ereszkednének, lovaikra és szekéreikre felkapva, futásnak erednek. Perczel zsákmánya „sok ezer kocsi és marha," 100 fogoly stb.

Közl. 92. sz. Klap. Nat. II. 122. l.

Perczel Miklós ezredes s Péterváradon várparancsnok a Karlovicz és Kamenicz felől támadó ellenséget visszaveri.

Közl. 96. sz.

Görgei Armin portyázó csapatai Trenck cs. őrnagy hadosztályát Pribócznál, Thuróczmegyében megtámadják s Varinig visszaverik.

Görg. II. 98. l. Rüst. II. 64. l.

Kossuth kormányelnök a képviselőházban a hadseregnek 50 ezer fővel leendő szaporittatását inditványozza, s jelenti, hogy a Gallicziából fenyegető betörés ellen állitan-

dó hadsereg vezérének Dembinski tábornokot nevezte ki. Az inditvány ápr. 27-én fogadtatik el.

Közl. A Gallicziából betört Vogel ezután Szepes-, Liptó- és Trencsénmegyén keresztül minden háborittatás nélkül összeköttetésbe tette magát a cs. fősereggel, Dembinski elöle Sárosba hátrálván, Görgei Armin pedig utját állni gyönge lévén. (Görg. II. 99. l.).

Ápril. 24. Kedd.

Az osztrák katonaság, sok sebesültjei hátrahagyásával, éjjel (ápr. 23. és 24. közt) teljesen kivonul Buda-Pestről, s felgyujtja az ottani hajóhidat. Utolsó csapatok az elvonulásban a Jellačić bánéi, ki a már ekkor Bábolnán lévő Welden fővezértől elválva, a délvidék megtartása s illetőleg visszafoglalása végett a Duna jobb partján Mohács s Eszék felé huzódik le. D. u. 4. órakor Aulich tábornok huszárai megszállják az üresen hagyott fővárost, hol a lakosságtól rendkivüli örömmel és lelkesültséggel fogadtatnak.

Közl. 92. sz. Lev. 1. 100. l. Szil. F. Tört. 367. l. Vah. III. 123. l. Welden táborszernagy ápr. 22-én közhirré tette a fővárosban, hogy ő az ikervárost kimélni akarja, de hogy ha elvonulására s betegeinek elszállittatására elég idő nem fog adatni, Pest a lánczhiddal együtt halomra fog ágyuztatni. Hentzi várparancsnok pedig, kit a genialis Welden Budán hagyott, s ezzel hadseregét s tán Ausztriát is megmenté a pusztulástól, ápr. 23-án felhivja a vár lakosait, hogy két hónapra lássák el magukat élelmiszerekkel, vagy hagyják el a várat. (A hird. Pal. 91. l.) A cs. fővezérnek nemcsak fegyvereink győzelmei tették igen nehézzé helyzetét, hanem a betegek roppant száma (állitólag: 10,068 ember), az élelemhiány s az alvezérek közt elharapódzott ellenmondási szellem is, minélfogva jobbat nem tehetett, minthogy katonai nevének koczkáztatásával is, a Pozsonyba hátrálást elrendelé. — A horvátok, az elindulás percze közeledvén, a fővárosban rabolni kezdettek. Schlick, ki még ekkor Pesten volt, a rakonczátlankodások megszüntetésére egy zászlóalj vadászt küldött, de a horvátok rálőttek a vadászokra, s csak Jellačić személyes megjelenésére állott helyre a rend. Ez utóbbi ($31\frac{1}{3}$ zászlóalj, $35\frac{1}{2}$ lovasszázad, vagyis 33,700 ember s 137 ágyu) senki által sem üldöztetvén, egész kényelemmel utazgatott le a Dunán és a Duna mentén, s csak itt-ott állotta utját a népfölkelés, miből természetesen a fölkelteknek több kára lett, mint neki. Az ellenszegülés ugyanis ürügyül szolgált arra, hogy a bán, ki egyébkint sem állott már a fővezér szeme előtt, elővegye ismeretes zsarolásait és erő-

szakoskodásait. Szegszárd és Pécs vidéke kegyetlenül megsanyargattatott.

Perczel Mór tábornok Bassahid és Török-Becse közt a szerb fölkelők ellen győzedelemmel harczol.

Klap. Nat. II. 123. l. Közl. 96. sz. (a nap, ápr. 23. hibás). Szil. F. Tört. 45. l. (mint oly sokszor, itt is két harczot csinál egyből).

Ápril 25. Szerda.

Mihályfalvai értekezlet Zarándmegyében. Dragoss, magyar kormányküldött,• Jancu s Butenau praefectek és Dobra procurator előtt a magyar seregek ujabbi győzelmeit, Ausztria szorultságát, kedvezéseit a szászok méltánytalanságát az oláhok iránt fejtegetvén, a népfőnököket békére és meghódolásra szólitja fel. Ezek bővebb alkudozásba nem ereszkednek, hanem fegyverszünetet ajánlnak, mit Dragoss elfogad s másnap Hatvanival, a zarándi hadparancsnokkal, is elfogadtat. V. ö. máj. 4.

Kem. Nagy-Eny. 217—220. l. Som. 49. 50. l. Az oláhoknak nem volt bátorságuk a „római légiók"-at sikmezőre kiállitani honvédeink ellen, s Enyed földulása után hegyeik közé vették magukat, csak olykor-olykor csapván le egy-egy magyar falu és uradalom kirablása és elpusztitása végett. Ezenkivül kedvencz foglalatosságuk volt, mig Bem távoljárt tőlük, a megyéket román lábra állitani. Legtöbb harczi tevékenységet fejtett ki közülök a „vaderélyü" Axente, ki Gyula-Fehérvárat élelmiszerekkel látta el, s ostromseregünket több izben háborgatá.

A horvát-szlavon tartományi gyülés bizottságának küldöttei, névszerint Vranyczany Ambrus, Mažuranić Iván, Zigrović Ferencz és Kukuljević Iván, Bécsben panaszkodnak a Fölség előtt, hogy daczára az összbirodalom érdekében tett hű szolgálataiknak, nemzetök sérelmei, melyeket a „váratlan" márcz. 4. alkotmány sem orvosolt, még mindig fennvannak, s e miatt „a nemzetet tovább-tovább kecsegtetni már lehetetlen." Esedeznek tehát, hogy a m. é. jun. 5. tartom. gyülés határozataira a legfelsőbb végzés adassék ki s különösen, hogy saját legfőbb önkormányzatuk létesittessék, a határ-

őrség kebeleztessék be az országba, a nemzeti nyelv kizárólagos érvényü hivatalos nyelv legyen, a szerb vajdasággal tervelt kapocs hagyassék helybe, a dalmát követek a legközelebbi tartom. gyülésre hivassanak meg. Muraköznek Horvátországba a báni tanács által már folyamatba vett bekebelezése erősittessék meg. A küldöttek ez értelemben készült felirata máj. 6-án adatik át a Fölségnek.

A felirat Pejnál 195. l. Megjegyzendö, hogy a márcz. 4. alkotmányt a horvátok által Bécsbe küldött miniszter, Kulmer, is alá irta. A rendkivül kedvezőtlenül hangzó válasz az 1848. jun. 5, horvátszlavon tartom. gyülés határozataira nem előbb, mint 1850. ápr. 7. adatott ki midőn a határozatoktól a jóváhagyás megtagadtatott.

Ápril 26. Csütörtök.

Komárom alatt első csata. Knezics ezredes az 1. és 3. hadtestből összeválogatott 4 ezer főnyi csapatával az osztrákok ágyulövöldözései közben éjfél után átkel a Dunán. Kiss Pál dandára 2. és 3. óra közt a hidfőtől délre eső homokhegyet s a 7 ágyuból álló ellenséges üteget szuronynyal elfoglalja, majd balra térvén Schulcz dandárával egyesül, ki Uj-Szőnyt már azelőtt kemény viadal után birtokába vette, s ketten Monostor ellen indulnak, miközben a Lederer dandára (osztrák balszárny) Ácsra huzódik s a Czonczó-patak mögött helyezkedik el. Ekként a Duna jobb partján lévő sánczok reggeli 4—5. órára mind birtokunkba esnek. Ezután mintegy 3—4 órai, ránk nézve igen káros, szünet áll be, mialatt az ellenség időt nyer ereje összevonására. Végre Damjanics tábornok a várból megérkezvén, Kiss Pál és Kökényessy dandáraikkal Csem és Herkal felé középet formál, s ott d. e. 9. óra tájon Schlick tábornokkal harczba ereszkedik. Görgei fővezér pedig a jobbszárnyon az 1. hadtest maradékcsapataival Ács felé mozdul, s az ottani erdőben az ellenség balszárnyával hevesen összetüz; Klapka tábornok végre balszárnyunkon Ó-Szőnynek indul, melyet Dipold virradatkor könnyü viadal után elfoglalt az ellenségtől. S itt ujul meg legelőbb is a harcz nagyobb mérvben, miközben a császáriak Klapka csekélyebb erejét a csillagerődbe visszanyomják. Dél felé Simunich tá-

bornok Schlick segélyére a Lederer-dandárát rendeli. Egyidejüleg Nagy-Sándor tábornok a magyar közép lovasságával s a 47. zászlóaljjal Schlicknek jobb oldalon és hátban leendő megtámadása végett a nagyigmándi uton meggondolatlanul s parancs ellenére előnyomul, azonban Montenuovo csapatának Kócsról lett érkezte folytán makacs küzdelemben szétszóratik. Klapka és a 26. zászlóalj indulnak segitségére. Schlick gyalogjaival a Damjanics által elfoglalt területre e kedvező időpontban uj támadást tetet, de sikeretlenül, mert Damjanics rendithetetlenül állott. D. u. 1. órakor Görgei félbeszakittatni rendeli a harczot. Azontul csupán meddő ágyuzás folyik, mialatt a császáriak Győr felé elhuzódnak. Másnap honvédeink, Ácson tömérdek zsákmányra akadnak s a vár a Duna jobb partja felől is felszabadul. Veszteségünk 800, az osztrákoké 1200 ember holtakban és sebesültekben s ezen kivül hatalmunkba esik 1000 fogoly s 7 ellenséges ágyu.

Rüst. I. 387. 393. l. Klap. Nat. I. 367—376. l. Görg. II. 33—43. l. Asb. I. 74—76. l. Közl. 93. 97. sz. Honv. 113. sz. Vah. II. 104. s köv. l. Lapins. 74—82. l. Szil. F. Férf. 105. l. F. Tört. 367. l. E csata után Bécs sorsa kezeinkbe esett s Görgei előtt megnyilt az ut, mely őt az osztrák hadfolytatás életerének elmetszésére s a császári hadsereg tönkreverésére vezetheté vala. Welden ugyan önkéntesen szakitá félbe az ütközetet már egy korábbi terve szerint elszánván magát Pozsony tájára huzódni vissza s a Vág és Duna mentén helyezni el seregét, de az a folytonos vereségek és hátrálások folytán elcsüggedve, már csak annál fogva sem lett volna képes feltartóztatni diadalmas csapatainkat, mert Komáromtól Bécsig szakértők véleménye szerint egy hadsereg számára előnyös védelmi állás nem létezik. Mindazok, kik forradalmi harczunkról irtak, egyértelmüleg kárhoztatják ezért Görgeit, hogy ekkor előre nem nyomult; de legkiváltképen Kossuth (utólagosan). „A komáromi győzelem“ igy ir a volt kormányzó „második marengói csata lehetett volna, ha (Görgei) Gáspárnak a szinhelytől háromórányira tetlenül álló hadtestét a csatába hivja s ekként képessé teszi magát az ellenséget nyomatékkal üldözni. Bécs ekkor érett gyümölcs gyanánt kardcsapás nélkül esett volna kezébe s Ollmützből az uralkodóháznak távoznia kellett volna.“ (Widdini szózat 12. l.). Görgei Komáromban maga is az előrenyomulást itelé legjobbnak s egy nevezetes kiáltványt bocsátott hadseregéhez (megvan Görg. II. 52. l. és Szil.-nál F. Férf. is), melyben a harczot európai jellemünek nyilatkoztatja s jelszókép ezt tüzi ki: „Előre bajtársak, előre!“ Az előnyomulás azonban mingyárt a csata

után nem állott hatalmában, miután kimerült csapatai a további erőfeszitésekre képtelenekké váltak, töltényei az utolsó harczban elfogytak s tüzérsegi készleteit a kormány nem küldte el. Ide járult még az is, hogy Klapka Kossuthtal együtt Budavár elfoglalását sürgete (e pontra nézve v. ö. máj. 4. jegyz.) a roppant sztratégiai képességü Bayerrel ellentétben, ki az osztrák főváros felé előre tervezett. De majd megérkeztek Görgei lőszerei s még mindig a biztos győzelem reményében üldözhette volna Weldent, ő azonban e tervéről letett, még pedig, mint emlékiratában mondja, politikai indokok miatt. Ugy vélekedett t. i. hogy az osztrák kormány belátván, hogy saját erejéből nem leend képes fog natositani a márcz. 4. alkotmányt, inkább fog hajlani kibékülésre mint az oroszok behivására, ha Görgei, miután előbb az apr. 14. határozatot is visszavétette, győzödelmes hadserege élén az osztrák határnál békeajánlatokkal kinálandja meg. Ily nemü békeajánlatok sikerére nézve pedig Görgei Budavár előleges elfoglalásában több „esélyt“ látott, mint a rögtöni előnyomulásban (Görg. II. 59—62. l.). Görgei bővebben maga sem fejti ki a Budavárnál remélt „esélyek“-et, melyek egyátalában nem is következtek be, s épen azért bizvást kimondhatjuk, hogy ő nemcsak tévnézetben volt a béke esélyeinek keresése körül, mert az esélyeket sokkal jobban feltalálta volna, ha azon az uton melyet a sztratégia ajánlott tönkre veri az ellenséget, hanem megfeledkezett katonai kötelességéről is, mely nem más volt, mint harczolni s az ellenséget megsemmisiteni, a békekötést bizván az illetékes hatóságra t. i. a kormányra és országgyülésre. És hogy ő ily silányul képes igazolni Buda alá vonulását, ezzel mindörökre menthetetlenné tette önnagát az általa is ugy nevezett „sztratégiai baklövés“-ért s azon kemény leczkézést, melylyel e miatt mindenki (péld. Kmety Magyarorsz. Szerv. Pomp. 1851. évf. 254 255. sz.) illeti, megérdemli. V. ö. Máj. 4. Árulásból követtetett-e el ez a hiba l. Máj 27. jegyz.

A bécsi udvar sürgetve kéri Miklós orosz czárt, hogy „oly gyorsan a mint csak lehetséges“ inditson hadakat Magyarország ellen, mire a czár ápr. 30-án táviratilag rendeli Paskevics vezérének, hogy a 3. és 4. orosz hadtestet az osztrák Galliczia felé mozditsa. V. ö. ápr. 15. máj. 1.

Rüst. II. 59. l. V. ö. Ber. I. 5. l.

Kossuth kormányzó megparancsolja, hogy a székelyek saját polgári hatóságaik alatt legyenek, székeik megyékké átalakittassanak, tisztjeik ezentul főispánoknak neveztessenek s a katonai parancsnok jogilletősége csupán az átadott ujonczokra

és a mozgó nemzetőrségre terjedjen ki, de a székely népre ne. Az örökös határőri kötelezettség megszüntnek nyilvánittatik.

A rend. Köv.-nál O. 176. l. v. ö. E. T. 217. l.

Ápril. 27. Pént.

Kossuth kormányzó ultimatumot küld Aradvárnak s az őrséget, utóbbi győzelmeink tudatása mellett, önmegadásra hivja fel. Az ultimatum olvasatlanul adatik vissza a táborkövetnek. V. ö. febr. 8. jun. 1.

Feldz. 248. l. Ez időtájon mind az őrség mind a zárlati sereg igen csöndesen viselte magát. A lövetések ritkák és gyöngék voltak, az inség és a ragály azonban annál nagyobb erővel dult már májusban a vár falai között.

Bem altábornagy d. u. 4. órakor Sághról érkeztében Temesvár Józsefkülvárosát megtámadja s a meglepett őrséget a várba kergeti.

Honv. 218. sz.

Nesselrode orosz külügyminiszter az orosz külföldi követekhez körlevelet intéz, melyben nyilvánitja, hogy „Magyarország lázadása utolsó időben oly előmenetelt tett és oly irányban fejlődött, hogy Oroszországnak nem szabad ezt többé közönyösen tekintenie.“ A magyarok legyőzték az osztrákokat, de egész önálló lengyel csapatok s lengyel vezérek is vannak soraikban, s tisztán kivehető azon törekvés, hogy Galliczia s több orosz tartományok is fellázittassanak. „Az osztrák kormány,“ mely minden haderejét jelenleg nem fordithatja a magyarok ellen „azon határozott és világosan kifejezett kérelmével folyamodott a császárhoz, hogy a lázadásnak, mely ugyanegy időben két császárságnak háborgatja nyugalmát, mielőbbi elnyomására segitséget nyujtson.“ E kérelemre hajlott a czár, bár nyiltan kimondá, hogy minden álladalomnak elismeri abbeli jogát, melynél fogva politikai alkotmányáról saját belátása szerint intézkedhetik... s hogy ő sem a kormányzási rendszer, sem pedig a belorganizatióban szándékolt változtatások ügyébe bele nem avatkozandik.“ És miután „egy

független Magyarország magát hosszabb ideig fenntartani képes nem lehet," ideiglenes állásával pedig azonkivül, hogy Ausztriának szerződések által biztositott épségét megcsonkitja az európai egyensulyt megzavarja, s Oroszország irányában ellenséges szellemet mutat: reméli, hogy az európai kormányok bele fognak nyugodni az ő fegyveres beavatkozásába.

A körlev. Resp. 2. sz. ugyszintén Függ. III. 19. l. (a Correspondence relatif. után). A mennyire az eddig közrebocsátott adatokból kitünik, a Magyarhon elleni orosz segélyt még mármeziusban kérte az osztrák kormány (Ber. l. 1. l.), oly értelemben, hogy a czár Galliczia és Bukovina határán orosz földön vonasson össze némi csapatokat (mi megis történt), melyek szükség esetén Magyarhonba és Erdélybe nyomulhassanak elő. Ez alkalommal megizeni a czár, hogy a segélyadás módját és mérvét ő maga szabja meg s hadai az osztrákokétól külön fognak müködni. Ápr. 20. táján Berg tábornok a czár segédje Ollmützben járt s nagy mérvü segélyről tön igéretet a megszorult kormánynak, mely ugy látszik csak vonakodva szánta el magát arra, hogy Ausztriát az oroszok által meg mentesse, habár abból, hogy Ferencz Károly főherczeg már decz. 2-án Szent-Pétervárra utazott s hogy az orosz segélyadás már febr. elején ténynyé vált Erdélyben, bizonyosnak látszik, hogy a két udvar közt e kérdés már régibb idő óta el volt döntve. Rüstow kétségen kivülinek tartja, hogy Miklós czár maga kereste az alkalmat a beavatkozásra, hogy ekkép Ausztria, hálából, szabad kezet engedjen neki a keleti kérdés s különösen az aldunai tartományok ügye körül. Nagyon valószinü, hogy e tekintetben már elöre is nyert némi biztositékokat. Ide mutatnak legalább hires szavai, melyeket évekkel később a keleti kérdés ügyében az Ausztria érdekeit emlegető angol követnek mondott: „Jegyezze meg önmagának egyszer mindenkorra,hogy a mit én mondok, azt Ausztria nevében is mondom." (V. ö. Rüst. II. 58. l. Függ. III. 15. köv. l.).

A képviselőház határozatát l. ápr. 23.

Ápril. 28. Szombat.

A képviselőháza Csajkás kerületet mint olyat, Kossuth Lajos inditványára megszünteti s Bácsmegyébe kebelezi.

Közl. 94. sz. E határozatot Perczel Mór már előzőleg foganatositotta.

Damjanics tábornok, midőn másnap Debreczenbe indulandó vala, hogy ott Görgeit a hadügyminiszterségben helyettesitse, Komáromban sétakocsizás alkalmával fölborulván, lábát bokán fölül eltöri, minek következtében helyette másnap Klapka indul Debreczenbe.

Közl. 97. sz. Honv. 113. sz. Kossuth 16. l. Klap. Mem. 6. 14. l. Görg. II. 66. l. Görgei Kossuth által mingyárt ápr. 14. után felszólittatván a hadügyminiszterségre, elhatározta a tárczát elvállalni már csak azért is, hogy „azon slendrián"-nak, mely ott eddig uralkodó volt, (érti az egymástól független vezérek önkénykedéseit s a tiszti kinevezéseknél és előléptetéseknél uralkodó kedvezéseket), véget vessen. Klapka és Damjanics azonban azon véleményben voltak, hogy Görgeinek rendkivüli népszerüsége miatt, melynél fogva a hadsereg bálványozza, lehetetlen most elhagynia a tábort, miután eltávozása a hadimunkálatok további folyamára károsan hatna vissza. Kossuth maga is ugy tette az ajánlatot, hogy miután Görgei a hadak élén szükséges, egyidőre tartsa meg a fővezérséget is, s magát valakivel helyettesitse Debreczenben. Görgeinek ekkép épen kivánsága szerint folytak dolgai, mert maga szinte ragaszkodott a fővezérséghez, — hogy ekkép a katonaságra közvetlen befolyását fenntartván az ápr. 14-et (s azzal együtt Kossuthot) annál könnyebben megbuktathassa. Ekkép egyesült ama rejtélyes jellemü férfi kezében a hadügyminiszteri és fővezéri hatalom. Vetter ugyan még ápril első felében visszanyerte egészségét s Kossuth előtt kijelenté, hogy a hadak élére akar állani, de Kossuth nem látta tanácsosnak Görgeit győzödelmeiben megállitani s halogatta a dolgot, mi Vettert igen bosszantá. Buda bevétele után Vetter Görgeivel személyesen találkozván, kiegyezkedett ezzel a vezéri bot iránt s tőle mint hadügyminisztertől kölcsönben azt kivánta, hogy adjon neki fővezéri állásával egyenfoku tiszti alkalmazást. Görgei a kivánatot méltányosnak találván, Vettert a bácsbánsági főparancsnoksággal kinálta meg. (V. ö. jun. 15.). — Klapka máj. 3-án érkezik Debreczenbe.

Görgei Armin őrnagy portyázó csapatának egy osztálya Alsó-Kubinnál a felvidéken garazdálkodó tót fölkelőcsapatot szélyelveri s részben (160 emher) foglyul ejti.

Görg. II. 98. l. Rüst. II. 69. l.

Ápril. 29. Vasárnap.

Melenczei ütközet. Thodorović osztrák-szerb tábornok (10 ezer ember s 30 ágyu) Perczel Mór tábornokot d. u. 4. órakor Nagy-Becskerek és Melencze közt meg-

támadja, azonban kemény harcz után estére N.-Becskerekre veretik vissza, honnan másnap Orlovát és Jarkovácz felé a Temes mögé huzódik.

Klapk. Nat. II. 123. l. Közl. Szil. F. Tört. 344. 374. . F. Fert 46. l. Függ. II. 477. l. (ápr. 24. l.

Temesváron az ostromló sereg a Gyárvárost megtámadja, azonban a várból kirontó őrség által két izbeli támadás után is visszaveretik, minek következtében az ostromlók a Józsefváros déli részén Freidorfnál szállnak táborba.

Feldz. 374. l. Az ostromsereg május elején 4—5 zászlóaljat, 8 lovasszázadot, összesen 5 ezer embert és 35 ágyut, az őrség pedig 6½ zászlóaljat, 7 lovasszázadot, összesen 8840 embert és 213 ágyut számlált.

Máj. 1. Kedd.

Pozsonyi értekezlet. Berg orosz tábornok, a czár segédje, Cordon és Schwarzenberg osztrák miniszterekkel Welden cs. fővezér hadiszállásán Pozsonyban az orosz beavatkozás ügyében értekeznek. Az osztrákok kivánják, hogy az orosz segélyhadak 5 oszlopban minél előbb törjenek be az országba s az osztrákokkal egyesülten mentsék fel Budavárat a netaláni ostrom alól. Orosz részen ebbe nem nyugosznak bele, miután a czár hadseregének tekintélyes nagy tömegben, egyetlen egy müködési fővonalon kell a magyar földre benyomulniok, mi e hó végénél előbb nem történhetik. Egyelőre a következő pontokban állapodnak meg közösen. Az oroszok betörése az osztrákok előrenyomulásával egyidejüleg történendik. Amazok főparancsnoka Paskevics tábornagy (Erdélyben Lüders) leend, de az osztrák fősereghez csatolandó orosz hadosztály az osztrák fővezér alatt álland. Oroszország a hadiköltségek megtéritését nem igényli, csupán az orosz csapatok élelmezését várja Ausztriától. Az orosz csapatok azonnal elhagyandják Magyarországot, mihelyst a magyarok legyőzetnek.

Rüst. II. 60. 61. l. Függ. III. 132. 133. l. II. Mint Rüstow megjegyzi, már ezen értekezleten elárulák a két hatalmasság képviselői egymás iránt való féltékenységöket, a mennyiben mindkét részen oda

törekedtek, hogy mellette a másik fél csak mint kisegítő működhessék. Berg tábornok mint diplomácziai ügynök az oroszok betörése után az osztrák fősereg hadiszállásán tartózkodott, hol, a mint Haynau részéről később felpanaszoltatott, sürgönyeivel majdnem mindennap foglalkodtatá a futárokat. Az orosz seregben viszont osztrák biztosok voltak alkalmazva, jobbára magyar mágnásokból, kiknek teendőjök volt az oroszok és a magyar hatóságok közt tolmács és közvetítő szerepet vinni, a szállitás, élelmezés, szállásolás dolgában személyesen közreműködni a magyar kiáltványokat elpusztitani, a császári hirdetményeket a nép nyelvén közzé tenni, a megszállott vidékeket lefegyverezni, a magyar pártbeli egyéneket felkutatni és elfogatni, vagyonaikat zár alá venni, a magyar pénzjegyeket elkobozni, a hivatalokat ideiglenesen restaurálni, a nemzeti nyelv suprematiáját tartalmazó eddigi törvényeket érvényteleneknek nyilvánitani, rendet és nyugalmat eszközölni, a népet és a lelkészeket a Fölség iránt hódolatra birni s megnyugtatni, és a hatóságok nyelvévé a németet tenni stb. (Ezen biztosok számára kiadott utasitás Samml. 99—103. l.) Paskevics hadiszállásán főbiztos volt Zichy Ferencz gróf, kit a hivatalos orosz munka egyedül tart érdemesnek az emlitésre. (Ber. I. 59. l.). Ezen kivül nevezetesebb biztosok voltak: Szirmay István gróf, Drevenyák Ferencz, Dessewffy (Honv. 170. 182. 185. sz.), Majláth György, Mátyus (Resp. 8. sz.), Péchy Imre (Közl. 148. sz). Erdélyben Török Bálint (Honv. 191. sz.), és Dániel (jul. 15. jegyz). Az Ausztria által eszközlendő élelmezés iránt az oroszok előre is kevés bizodalommal voltak s Gallicziában tömérdek élelmiszereket szereztek be magok jó előre. Zichy ugyan a betöréskor mindent elkövetett, hogy az igéret beváltassék, de mindössze is csak 7 napra való élelmi szereket tudott lassankint előteremteni, lótakarmányt pedig semmit. E miatt Paskevics kénytelen volt elhalasztani Pestre nyomulását s egyelőre, mig Gallicziából készletet nem kap, Miskolcz ellen fordulni, felhatalmazván csapatait, hogy készpénz fizetés mellett zsarolhassanak. Mint az orosz munka feljegyzi, Haynautól Pestről csak jul. 21-én érkezik Aszódra az első élelemszállitmány (kenyér, liszt és pálinka), de ez csupán 2 napra szólott s mi több, a kenyér fele részben penészes volt (Ber. II. 17. l.). Paskevicsnek ily módon a Gallicziába vezető vonalon, hol élelemraktárai voltak, Sacken tábornok vezérlete alatt tetemes védelmi erőt (10 zászlóalj, 2 lovasszázad és 18 ágyu) kellett hagynia, a főerővel pedig az élelmezési gondok miatt szabadon mozognia lehetetlenné vált, habár csapatai széltire zsarolták is a föld népet s minden ehető és nem ehető terményt oly, nálunk ismeretlen és soha nem hallott, állati mohósággal emésztettek fel, hogy a fővezér e jó étvágyra támaszkodva bizvást tehette volna magát kissé függetlenebbé gallicziai élelmezési vonalaitól.

Görgei Armin őrnagy portyázó csapata Trenk cs. őrnagy osztrákjait Varin utczáin és Budatinnél ismételt

izben megveri s Csátzáig kergeti. Veszteségünk 1 halott s 1 sebesült, az osztrákoknál több halott és sebesült és 58 fogoly.

Közl. 100. sz. Görg. II. 98. l. Görgei másnap Radolyáig üzi elleneit, de midőn hirét veszi, hogy Vogel 6—7 ezer emberrel s 10 ágyuval tött be Szepesből Liptóba, üldözésével felhágy s csapatát Szent-Miklósra vonja össze.

A szerbek Ó-Becsét megszállják s a csekély erejü magyar őrséget elvonulásra kényszeritik.

Közl. 100. sz. Pár nap mulva a Csurog visszafoglalására kiindult magyar had ismét birtokába veszi Ó-Becsét, melynek odahagyásaért Kossuth megrótta Perczelt.

Máj. 2. Szerda.

Kossuth kormányelnök a képviselőházzal tudatja, hogy a felelős miniszteriumot következőkép alakitotta meg. Belügyminiszter egyszersmint a minisztertanács elnöke: Szemere, kül: Batthyány Kázmér, pénz: Duschek Ferencz, közlekedés: Csány László, Vallás és oktatás: Horváth Mihály, igazság: Vukovics. Egyszersmint értesiti a kormányzó a házat azon megállapodásokról, melyek a kormányzó és miniszterium közti viszonyt illetőleg létrejöttek. Ezek szerint a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat, rendeletei tehát csak ugy érvényesek, hogyha miniszteri ellenjegyzésben részesültek. A kormányzó hatósága kiterjed a miniszterek kinevezésére, a polgári és egyházi főhivatalok betöltésére s a kormánypolitika meghatározására, mely tekintetben a miniszterek nála nélkül nem végezhetnek. A miniszterek saját körükben önálló hatósággal birnak. Az állam jövőjére döntő befolyást gyakorló ügyek, minők: a hadüzenés, béke- és szövetségkötés, az országgyülés beleegyeztével nyernek végérvényt. Ezután Szemere Bertalan az uj miniszterium programmja gyanánt kijelenti, hogy a miniszterium elve forradalmi, iránya pedig demokratikus és republikánus leend. Beszédét a ház éljenekkel üdvözli.

Közl. 95. sz. Szem. beszéde még Resp. 1. sz. Majl. II. 233—235. l. (Szemerét s a kormányt erölködik szocializmussal és kommunismussal is vádolni.) Szil. F. Férf. 282—284. l. F. Tört. 277. l.

G ö r g e i nek hadügyminiszterré lett kineveztetését Kossuth csak máj. 8-án közli a házzal. (K ö z l. 100. sz.). E miniszterium oly módon alapittatott meg is állittatott össze, hogy az erélyes és összhangzó kormányzás, ép ugy mint az első miniszteriumnál, csirájában lehetetlenné volt téve. Egyik nagy baj volt az, hogy a ház ápr. 14-én Kossuthot is felelőssé tévén a közigazgatás vezetéseért, ennélfogva ő, mire különben is nagy hajlama volt, erős okot talált minduntalan hozzá kapkodni a kormány kerekéhez, át-átcsapni a miniszterek jogkörébe, s a miniszterium önálló munkálkodását annyira megzavarni és felforgatni, hogy utóljára az egész miniszterium alig volt több, mint a Kossuth i r o d á j a. A kormányzó mindenben minden akart lenni, különös kedvencz szakja volt a hadügyek kormányzása, e részben diktátori hatalmat vett magának; Bemet önkényüleg fővezérnek tette, Hatvaninak előnyomulási rendeletet ádott, Mészáros fővezérsége alatt az egyes hadtesteket egyik táborból a másikba küldte a nélkül, hogy erről a fővezér valamit tudna stb. Önkénykedése néha odáig ment egyéb szakokban is, hogy hivatalnokokat nevezett ki, a nélkül, hogy a kinevezést valamelyik miniszterrel aláiratta volna (R e s p. 6. sz.) Oly tettek, melyeknek véghez vitelére alkotmányos országban még a királyi hatalom sem elégséges magában. S z e m e r é t a kormányzó ezen tulkapásai különösen bosszantották s e miatt később le is mondott (de ismét megmaradt). Másik baj volt az, hogy a miniszterek közt politikai elvi meghasonlás létezett. A respublikának, bár ezen idő csudálatosan átváltoztatta az embereket, úgy látszik, igazi hive csak maga S z e m e r e volt, neki sem volt elég bátorsága és tekintélye zászlaja alá egy szervezett tábort gyüjteni, sőt fentebbi programmbeszédébe is mintegy lopva szurta be az országlási uj elvet, a nélkül, hogy az iránt minisztertársait előre megkérdezni tanácsosnak látta volna. Fentebbi beszédének hatását pedig nyilván tulbecsülte, midőn máj. 21-ről Perczelhez igy ir: „Kedvetlenül fogadtam el mostani helyemet, csupán kötelességérzetből. A miniszteriumot oda rántottam a respublika és demokraczia részére, valamint a nemzetgyülést is, s nekem ez elég.“ (S z e m. lev. M é s z.-nál 114. l.); mert C s á n y máj. 23-ról ugyancsak Perczel előtt már igy nyilatkozik: „Elfogadom a miniszteri tárczát, bár n e m vagyok megelégedve a kitüzött iránynyal, . . . hogy a felmerülhető egyenetlenségeknél, mennyire birhatom, a kiengesztelésnek szolgáljak eszközül“ (Csány lev. u. o.). Görgei monarkhikus és 1848-as nézetei sokkal ismertebbek és határozottabbak voltak, hogysem őt Szemere a respublikának megnyerhetni alaposan csak egy perczig is remélhette volna. Hogy D u s c h e k és H o r v á t h valaha a respublika mellé nyilatkoztak volna, szintén valószinütlen. K o s s u t h junius végén ugyan az országczimeréből s a honvédek csákóiról a koronát eltávolitotta (E. L a p. 22. sz. S z e m. III. 45. l.), de a nélkül, hogy e ténynek nyilvánosan magyarázatát adta volna, s a nélkül hogy őt magát republikánusnak lehetett volna mondani, sőt maga Szemere

számos oly tetteit sorolja elő a kormányzónak, melyek tökéletesen igazolják némelyek gyanuját, kik néha még bizonyos nevetséges koronázási esetre is el voltak készülve. Maga a kormány tehát Szemere köztársaságának ellene volt, s a miniszterelnöktől annak önkényes kikiáltása, eltekintve az idétlenségtől, mindenesetre méltánytalan volt a minisztertársak irányában, habár azt ismét nem lehet mondani, mit Szemere némely ellenségei mondanak, hogy minden későbbi szerencsétlenséget e helytelen programm okozott volna, miután az uralkodóházat élethalál harczra az ápr. 14-ke hivta ki, és nem a respublika kérdése, melyről a nemzetgyülés még különben sem határozott, s melyet Kossuth, bár érte Szemerének egy szó szemerehányást sem tett, ennek háta mögött különben is meghazudtolt. (Szem. III. 47. l.) A mi a közönséget illeti, miután a magyar nemzet ezer esztendő óta a legválságosabb időkben is mindig monarkhikus érzelmű volt, természetesen nem tüntetett a respublika mellett; hogy a miniszterelnök programmja mégis minden visszhang nélkül ne maradjon, a Debreczenhez két órányira eső H. Böszörmény némely előjárói ismeretes nyilatkozmányukat (l. máj. 4.) küldték be a háznak. A lapok azonban a Pestre átköltözés után néhány héten át (mert jul. elején ismét mindnyájan megszüntek) republikánus elveket tüztek zászlaikra, igy péld. a Respublika, a Futár, az Esti-Lapok, sőt Erdélyben a Hon is, de a Közlöny e részben egészen tartózkodó maradt. A forradalmi sajtó napjai azonban már megvoltak számlálva, annyira, hogy a Márcz. Tizenöt. Resp. és Est. Lap. közül a vidékre egy sem járt csak hatvan példányban sem, s mértéktelen versengéseik miatt annyira nem is voltak érdemesek a figyelemre, hogy egy közülök ezt irá: „Oda jutottunk, hogy örülnünk kell rajta, ha a nép nem olvassa a mit irunk.“ (Est. Lap. 26. sz.).

Kossuth kormányzó közhirré teszi, hogy a debreczen-kolozsvári vasut készittetése iránt az intézkedések haladéktalanul meg fognak tétetni.

Közl. 95. sz. Ezen vasut benne volt Széchenyi fentebb érintett tervében is, s az erdélyi hatóságok által (többek közt Közl. 1848. 71. sz.) s a képviselőházban (aug. 19.) egy idő óta élénken sürgettetett: a zavaros idők s a pénzhiány azonban e tekintetben semmi tényleges lépéseket sem engedtek meg, mignem május elején az erdélyi hiv. lap jelenté, hogy az előmunkálatok megtételére a kormány már kiküldé a mérnököket. (Honv. 107. sz.).

Schwarzenberg miniszterelnök és Welden osztrák fővezér fölkérik Paskevics orosz fővezért, hogy inditson utnak 25 ezer katonát a legnagyobb sietséggel Göding felé az osztrák sereghez leendő csatlakozás végett. Paskevics e kére-

lemre egyelőre nem hajlik, mivelhogy ily dolgot az orosz hadakozás módjával összeegyeztethetőnek nem tartott, de majd Schwarzenberg azon ujabb sürgetésére, hogy „Bécs a legnagyobb veszélyben van s e fővárosnak bevétele a lázadók által az egész osztrák monárkhiára határtalan nyomoruságot hozand," Panutine tábornok osztályát (13 ezer ember s 48 ágyu) Krakóból Hradischra vasuton elküldi (máj. 9-én).

Ber. I. 6. l. Rüst. II. 63. l. Panutine, ki állandóan az osztrák fővezér parancsa alá bocsáttatott, azon kikötéssel, hogy csak mint tartalék alkalmaztassék, máj. 28-án Ungrisch-Bródot Morvában, máj. 31-én pedig Nagy-Szombathot szállja meg, honnan jun. első felében Pozsonyba (itt jun. 12-én) és Modorba osztatik szét s csak aug. 20-án Ujszent-Annán csatlakozik ismét a többi oroszokhoz.

Máj. 3. Csütörtök.

Az őrség Temesvárból a Józsefvárosra kirontást tesz, mely alkalommal Bem altábornagy kis hián elfogatik. Két óra hosszat tartó ágyuzás után az osztrákok visszavonulnak a várba.

Czetz Bem's 281. l.

Máj. 4. Péntek.

Budavár vívása kezdődik. Görgei tábornok hadserege (34 zászlóalj s 47 lovasszázad) Budára érkezik s a várat körülfogja és zárolja, Aulich (2. hadtest) a fehérvári utra, Nagy-Sándor (1. hadtest) a Svábhegyre, Knezics (7. hadtest) a Vizivárosba, Kmety O-Buda déli részére állittatván. A magyar vezér déltájon lövetni kezdi a várat, s három órai tüzelés után felszólitást küld Hentzi vezérőrnagy várparancsnokhoz, hogy adja meg magát. A tagadó válasz után ismét müködésbe hozza lövegeit, mialatt Kmety véres de sikertelen rohamot intéz a vizvezeték ellen. Az ágyuzás éjfélig nyulik. Hentzi Pestvárosra 316 ágyulövést tétet, noha onnan a vár ellen támadás nem intéztetett. Veszteségünk több mint 170 ember holtakban és sebesültekben.

Görg. II. 70. l. Rüst. II. 38. 39. l. Klap. Nat. I. 378. l. Pal. 96. 99. l. Lapins. 88—90 Szil. F. Tört. 368—371. l. Kőcl. 99 sz. — Mint ápr. 26. alatt láttuk, Budavár ostromával a sztrategia ellen megbocsáthatatlan vétek követtetett el. Ki volt ennek tulajdonképeni oka, nem könnyü megmondani. A „Feldzug" szerzője, ki a magyar kormány hivatalos iratait is felhasználta s átalában igen óvatos állitmányaiban, (kivéve mikor Haynaut dicsérni kell), azt mondja, hogy Görgeinek szándoka volt üldözni Bécs felé az osztrákokat, hanem „a debreczeni kormány abbeli hő vágyában, hogy Buda-Pesten székelhessen, rendelte el a leghatározottabb módon Buda ostromát" (6. l.). Kossuth maga ide vonatkozólag igy ir: „Azt parancsoltam neki (Görgeinek), miszerint 8—10 ezer embernyi hadtestet küldjön Buda ellen és 30 ezer emberrel a vert és elkedvetlenült ausztriaiakat szakadatlan üldözze s nekik pillanatnyi nyugalmat se engedjen, de ő ellenkezőleg cselekedett, s csak 10 ezer embert küldött az ellenség üldözésére s ezeket is csak Győrig, Jellačić után pedig egy embert sem, ellenben Buda ostromát 30 ezer, köztök 7 ezer huszárral kezdé... Három hetet vesztett, utána ismét kipihent, ujonta elveszett egy hét s azzal a haza." Hogy Kossuth csakugyan ily határozott és világos rendeletet küldött volna Görgeihez, a mint későbbi szózatában irja, azt aligha lehet egykoru bizonyitekokkal támogatni, s csak annyi van tudva, hogy utólagosan midőn a csapatok már Budán voltak, hibáztatta Görgeit, hogy miért hozott ide ily nagy sereget, de a kormányzó előbbi parancsra akkor sem hivatkozott. Görgei azt válaszolta a kormányzónak, hogy azért jött oly nagy erővel, mivel „egy csapással két legyet akart ütni; Jellačičot elfogni s aztán venni meg csak Budát. Jellačić ugyan elillant" (máj. 3-án, midőn Görgei csapatai még Budára som értek, már Szekszárdon állott: Feldz. 206. l.) „de minután már Buda előtt áll, vissza felé nem mehet annak megvétele előtt." Függ. II. 584. l.). Görgei azonban maga egyátalában semmi parancsról sem emlékezik, mely neki Buda bevételét rendelte volna (ilyenről Klapka sem tud semmit, Nat. I. 387. l.), hanem ugy adja elő a dolgot, mint a melyre ő hadi tanácsadóival való értekezése után önként határozta el magát, bár ezzel egészen magára veszi az ostromért a felelősséget. Szerinte Buda vivását ápr. 26-ika után Klapka ajánlá, mit ismét ez nem ismét be, bár abból, hogy Budavár erőditményeinek személyes megvizsgálása után (máj. 1. és 4-én) igen sürgetőleg szólitja fel Görgeit az ostromkészületek félbehagyására, Görgei állitásának valószinüsége következik, mint szintén abból is, hogy az előbbik levél kézhez jutása iránt Klapka ugy intézkedett, hogy azt csak akkor kapta meg Görgei, midőn Hentzi már kiadta tagadó válaszát. Szemere előadása szerint az ostromot „Kossuth inditványozta, Görgei pedig helyben hagyta, Kossuth elrendelte, Görgei végrehajtotta. Igaz, hogy midőn Kossuth megtudta, hogy Görgei majdnem egész seregével visszafordult, azonnal irt

neki, hogy az osztrákok üldözésével se hagyjon fel, de már késön volt, a sereg már Buda alatt állott s csak papiron járja, három különböző irányban diadalmasan működni, t. i. Jellačićot dél felé üldőzni, Budavárat ostromolni és Weldent észak felé kiszoritani." (Szem. II. 69. l.). V. ö. Ápr. 26. Máj. 27. jegyz. — Görgei a vár alá sem öreg ágyukat sem egyéb ostromlószereket nem hozott magával, számitva Hentzi önkéntes hódolására, s épen ezért tökéletlen intézkedései némelyekben gyanút is költöttek iránta. „Miután a táborkövet ezen hirt (a tagadó választ) meghozta, az egész hadsereg harczi rendben minden irányban előnyomult a vár ellen" igy ir Lapinski, Görgei szenvedélyes gyülölője. „Sok tiszt egymásra nézett, a nélkül, hogy ezt a különös fogást érthetné. Minden kapu ellen ütegek vezettettek, mit a tüzértisztek meg épen őrültségnek nyilatkoztattak s ezáltal a parancsot visszavétették. Azonban a tüzérség a kis és nagy Gellérthegyet és a Svábhegyet taraczkokkal és 12 fontosokkal mégis megszállotta, s ezek szakadatlanul de siker nélkül tüzeltek a vár ellen. Öt napig kiállitották a csapatokat, tanácskoztak és dőreségeket követtek el, mig végre a főparancsnok belátta, hogy egy várat öreg ágyuk nélkül bajosan, határozott terv nélkül pedig soha sem lehet bevenni." Görgei mindenesetre hibázott, hogy várvivó ágyukat Komáromból magával nem hozott, később irt ezek iránt Guyonnak, de ez ingerült lévén reá, nem küldött, végre is Kossuthnak kelle magát közbevetnie. — A mi végezetre Pest lövetését illeti, Welden, mint maga mondja, Hentzinek azon utasitást adta, hogy a Pestről intézendő lövésekre csak kartácscsal és golyóval feleljen s a várost csupán azon esetben bombáztassa, midőn a lakosság tömeges fölkelése a vár ellen ezt elkerülhetetlenné tenné s az ellenség Pest felől is lövetné a várost. (Welden, Episoden aus meinem Leben. Gratz 1853. 135. l. Majl.-nál II. 222. l.). Miután pedig Pestről lövések nem intéztettek a vár ellen, nyilván való, hogy a főváros ágyuztatása a vad lelkü Hentzinek önkényü cselekménye volt. A várparancsnok ugyan máj. 5. hirdetményében (l. c. Pal. 100 l.) ezt irá: „A budai várnak tegnapi megtámadtatása alkalmával Pestről ágyulövések történtek a lánczhid ellen, melyek közül mingyárt az első golyók a parti oszlopra estek," azonban ezen állitmánya valótlanságot tartalmaz, mert a golyók nyomai a lánczhidoszlopnak Buda felől való oldalán látszanak s e szerint a golyók Pestről nem indulhattak. Görgei máj. 4-én biztositá Hentzit, hogy Pest felől semmiféle megtámadástól sem tarthat, s annálfogva felszólitá, hogy a lánczhidat és Pestet ne lövesse, mert különben őrségét a vár bevétele után utolsó emberig kardra hányatja. Ugyan ő Anlichnak még az ostrom előtt megparancsolta, hogy a pesti parton még tüntetéseket se engedjen meg a vár ellen, Pesten maradt lövegeit pedig ugy helyezze el, hogy azokat a várból lőtávolban látni se lehessen, s hozzá teszi, hogy utólagos vizsgálat folytán bebizonyult, hogy parancsa lelkiismeretesen teljesitve lőn. (Görg. II. 75. l.). Mindazonáltal Majláth és Palugyay hiteles tanúkra tá-

maszkodva (előbbik Patay István pesti parancsnok egy rendeletére) állitják, hogy Pestről is történtek lövések a vár ellen. Azonban ha történtek is, legfelebb egyes vigyázatlan lakosok részéről puskából történhettek, noha az is föltehető, hogy a pesti magyar hatóságok városuk bombáztatását csupán azért tulajdonitották némelly lakosok a vár ellen intézett tüzeléseinek, hogy ilyen eseteknek annálinkább elejét vegyék. Egyébiránt Pest bombáztatása tökéletesen jellemzi Hentzit, ki fontos állomását azzal törekedett megvédeni, hogy oly ponton idezett elő pusztitásokat, honnan semmi veszély sem fenyegette, mig azt tétlenül elnézte, hogy a Gellérthegyen szeme láttára mint készitik Görgei réstörő és romboló ágyutelepeit!

A képviselőház tudomásul veszi Hajdu-Böszörmény városa azon beadványát, melyben „jelenti hogy... a köztársaságot elfogadta" s ezen országformát „ohajtja" az egész hazára nézve is.

Közl. 99. sz. Ezen okmányt Sillye Gábor böszörményi képviselő és kormánybiztos nyujtja be.

Abrudbányai értekezlet. Dragoss magyar kormánykövet Jancu és Buteanu praefectekkel békealkudozásban, s ez alkalommal az oláhoknak a miniszterium nevében a következő főbb ajánlatokat teszi. A magyar kormány az oláhokat „román" név alatt külön nemzetiségnek elismeri. Községi tanácskozási s iskolai nyelv az oláh lehet. A g. n. e. vallás a szerb egyházi kormánytól függetlenül egy pátriárka-püspök alatt a többi bevett vallásokkal egyenjogusittatik. A fölkelők két hét alatt leteendik fegyvereiket s miután Magyarország függetlenségére föleskűdtek, közbocsánatot nyerendnek, Saguna kivételével. — Az oláh népfőnökök azonban, főleg a békétől idegen Axente praefecttől tartva, kijelentik, hogy az egyezkedésre nincsenek felhatalmazva, mindamellett beleegyeznek. hogy másnap népgyülés tartassék a szomszéd Kerpenyesen, hogy Dragoss az oláh néphez is szólhasson. E népgyülés kitüzött időben megtartatván, Dragoss békeszavait és ajánlatait kevés részvéttel fogadja. V. ö. máj. 6.

Kem. Nagy-Eny. 221—227. l. Som. 49—51. l. A kormány ajánlatai még Czetz-nél Bem, s Köv.-nál E. T. 228. l. Horváth-nál Függ. III. 296. l. és Majl.-nál II 355. l.

Máj. 5. Szombat.

Görgei tábornok Budavárat ágyuztatja, mit a várból hason erővel viszonoznak, végre a magyar vezér lövegei elfogyása miatt félbeszakitja a tüzelést. Másnap és harmad azonban a kölcsönös tüzelések megujulnak.

Közl. 100. sz. Pal. 99. l.

Arányi őrnagy Károlyi alezredestől küldetve a tulnyomó erejü osztrák őrséget Oraviczáról egy órai kemény harcz után elkergeti s a várost birtokába veszi.

Klap. II 134. l.

Máj. 6. Vasárnap.

Klapka tábornok, Görgei helyettese Debreczenben, Mészáros altábornagy kezeiből ideiglenesen átveszi a hadügyminiszterség vezetését.

Közl. 100. sz.

Geysau századosnak Jellačić bántól küldött csapatai a népfölkelést Szeremlén hajnalban megtámadják, de a Szeremlén és Báth-Monostoron félrevert harangok jeladására ismét hajóra ülnek és Baját rohanják meg, honnan azonban az ágyukkal is ellátott népfölkeléstől visszaveretnek s átlyukgatott hajójukon csak nagy bajjal menekülnek Szekszárdra.

Feldz. 207. l. Közl. 104. sz.

Czintula őrnagy Csuroghnál a Csajkás-fölkelteket leveri. Csurogh felgyujtatik.

Közl. 104. sz. V. ö. Perczel levele Mész.-nál 90. l.

Szentiványi Károly gömöri főispán a miniszteriumba lépett Csány László helyébe erdélyi kormánybiztosnak neveztetik ki.

Közl. 99. sz. Köv. E. T. 222. l. Sz. máj. 9-én érkezik Kolozsávra. (Honv. 114. sz.).

Hatvani őrnagy zarándi hadparancsnok Abrud-Bányát fegyveres erővel megszállja, Buteanu praefectet és Dobra procuratort elfogatja s a városbeli oláhokat lefegyverzi. Jancu praefect, kivel Drágoss már fegyverszünetre lépett, szerencsésen menekül. V. ö. ápr. 25. máj. 4. 9.

Kem. Nagy-Eny. 228—235. l. Som. 51. l. Feldz. 482. l. Hatvaninak, azon előterjesztésére, hogy most gyors hadművelettel több előnyt lehet kivivni az oláhok fölött mint alkudozással, egy meggondolatlan perczében Kossuth adott előnyomulási engedélyt, a hadügyminiszterség megkérdezése nélkül. Drágosst rendkivül indulatba hozta e méltatlan tett, váltig tiltakozott Hatvani előnyomulása ellen s Jancut is visszatérésre szólitotta, de minden siker nélkül. Jancu megerősödött azon gyanujában, hogy a békealkudozások csak arravalók voltak, hogy a havasok árulás utján elfoglaltassanak.

Máj. 7. Hétfő.

Usdini harcz. Perczel Mór tábornok a Puffer ezredes vezérlete alatt lévő szerbeket reggeli 7. órakor a thomaschováczi hidfőtől erős ágyutüzzel elveri s a folyón átkelve Usdin és Jarkovácz közt ismét megtámadja s szélyelveri. A szerbek a folytonos vereségek miatt rémületbe esvén, minden fegyelemnek bucsut mondva szaladnak Szakula és Opova felé, s majd a Duna jobb partján keresnek menedéket, az együtt szolgáló határőrök pedig nagy részt hazájukba szétoszolnak. Perczel a roppant számu foglyok kétségbeesett helyzetét megszánva, velök emberileg bánik. Zsákmány több ágyu és sok lőszer.

Közl. 105. sz. Klap. Nat. II. 123—125. l. Feldz. 209. l. Rüst. II. 24. l. Függ. II. 478. 479. l. Szil. F. Tört. 373 l. F. Férf. 45. l. A szerb nemzeti erőt e csapás végkép megtörte s a ráczok, miután lelkesedésök tüzét az osztrák tisztek megvetö bánásmódja különben is igen lehütötte, ezután önállóan semmiféle nagyobb hadműveletben sem vettek részt. Jellačić hallván elcsüggedésöket, máj. 16-án Eszékről kiáltványt intézett hozzájok, melyben igéri, hogy ezután ö is velök harczoland, biztatja öket, hogy „ne veszitsék el bátorságukat," hanem inkább, a horvátokkal kezet fogva „mint egy anyának a mi Szlávánknak szövetséges fiai," tovább is harczoljanak. (Jell. kiáltv. Pej.-nál 214. l. és Freynál III. 101. l.). Perczel pedig a fentebbi győzelem után a bánsági szerbek főhelye Pancsova ellen indul s oda

máj. 10-én bevonul. Innen egy jegyzéket intéz a diadalmas vezér Szerbia kormányához, melyben győzelmeit s a magyar nemzet békehajlamait jelentvén, az ország nevében kivánja, hogy a szervián segélycsapatok azonnal visszahivassanak (A jegyz. Frey III. 100. l.). Ezen kivül Mészáros K. (82 - 84. l.) szerint az europai hatalmasságok belgrádi konzulait felszólitá, hogy miután Magyarország 1849. ápr. 14-én független állam lett, azzal mint önálló hatalmassággal kezdjék meg diplomácziai összeköttetésüket. Mire a szárd, angol és franczia konzulok küldöttei személyesen fölkeresik Perczelt s kormányaik nevében üdvözli a független Magyarországot s „igérék a hatalmasságok pártfogolását." Perczel pancsovai utjában (máj. 9. vagy 10-én) irt Kossuthnak legközelebbi dolgairól. Ekkor azonban a türelméből kihozott kormányzó végre kifakad, s válaszában az eddig megtartott baráti hangot mellőzve, hivatali szigorral kereken megirja Perczelnek, hogy „Önnek missiója nem terjedt annyira, hogy a Bánátban kalandozzon, hanem hogy Bácsot megtisztitsa és megtartsa, s a nemzet kormánya nem türheti, hogy az ország megmentésének nagy munkáját s tervét egyesek személye s önkényes kisérletei zavarják s elvégre megsemmisitsék." Később azonban ugy látszik Kossuth ismét kibékült Perczellel, mert ezt máj. 20-án már bácsbánsági hadparancsnoknak nevezi ki. V. ö. ápr. 19. máj. 22.

Máj. 8. Kedd.

Miklós czár közhirré teszi, hogy miután Ausztria Magyarországban nem birta leverni a „lázadást," sőt ez, „növekedve a mi 1831-ki lázadó lengyeleinknek s minden más nemzetek szerencselovagjainak, számüzötteinek és kóborlóinak csapatai által, a legfenyegetőbb kiterjedésben van," s miután Ausztria császára tőle kért segedelmet a közös ellenség ellen, ő meginditotta hadait a „lázadás elfojtására, s azon vakmerő pártütők megsemmisitésére, kik a mi tartományaink nyugalmát is bátorkodnak fenyegetni."

A czár nyilatkozmánya Függ. III. 26. l.

Károlyi alezredes Bem altábornagy seregéből Fehértemplomnál Malkovsky osztrák tábornok előhadát (Riebel őrnagy) s az ahhoz csatlakozott ráczokat megtámadja s elsánczolt állodásukból kivervén Szászkára Mehádia felé kergeti. Veszteség a császáriaknál 50 ember holtakban, sebesültekben és hiányzókban, s 160 fogoly, részünkön sem halott sem sebesült nem esik.

Honv. 124. sz. Som. 19. l. Közl. 106. sz. Czetz Bem's 282. l. Köv. E. T. 236. l. Klap. Nat. II. 135. l. Malkovszky Puchnert az Erdélyből Oláhországba kivert cs. hadsereg vezérletében ápril közepén váltotta fel s ápr. 22-én tette Mehádiára főhadiszállását. E hadseregnek (9200 ember s 30 ágyu) feladata volt, hogy Orsován át a Bánságba törjön s magát egy felöl Thódorovics-csal, más felől Araddal s Temesvárral tegye kapcsolatba. Feldz. 210. l.). Bem terve pedig az volt, hogy a rendelkezése alá bocsátott bánsági csapatokkal Temesvárat zárolja (3 ezer főnyi ostromsereggel 8 ezernyi őrséget tartván sakkban), további lugosi és karánsebesi véghadaival az erdélyi összeköttetést maga számára fenntartsa, Malkovskyt azonban Temesvártól elszakitsa, s ezen kivül többi csapataival a nagy távolokban fekvő Vécseyvel és Perczellel is fenntartsa a közlekedést. (V. ö. ápr. 16.).

Az oláhok tábora a csekély magyar őrséget Verespatakon Abrud-Bánya mellett megrohanja s részint leöldösi, részint Abrud-Bányára kergeti. Verespatak fölégettetik. Más nap.

Máj. 9. Szerda.

Jancu és Balinte praefectek Hatvani őrnagyot (1400 ember s 3 ágyu) Abrud-Bánya előtt délután megtámadják s a városba nyomják. Késő éjszakáig tart itt a csatározás, melynek hevében Klein, a jeles német legiobeliek egyik parancsnoka, és a honvédek bátor elszántsággal védelmezik magokat s a várost, végre azonban hajnali 3. órakor lőporuk fogyása s a mind sürübben tóduló ellenség tulnyomó ereje miatt elhagyják a várost (miközben az utczai néptömeg a fogoly Dobra procuratort kivégezi), s folyvást harczolva Bród felé huzódnak el. Ez alatt az utóhad a deréktől elszakittatván Abrud-Bányára szorittatik s ott felkonczoltatik. A románok Hatvani elvonulása után felgyujtják a várost, melynek polgárai részt vettek a harczban, s Jancu szerint „mindazon magyarokat, kik valami uton nem menekültek, válogatás nélkül felkonczolják," a szerencsétlen Drágosst is darabokra vágják. Eső. V. ö. máj. 6. 19.

Som. 52. l. Kem. Nagy-Eny. 237—242. l. Köv. E. T. 229. l. Czetz Bem's 306. l. Közl. 108. sz. Szil. F. Tört. 159—162. l.

Uj. Ism. III. 104. l. I. 15. l. Egyet. Encyklop. Kiadja a Szent-Istvánt. I. 241. l. Feldz. 282. l. (a harcz máj. 8. — máj. 9. hajnali 3. óráig tartott). Függ. III. 298. 299. l. (az abrudbányai dolgokat s Drágoss kivégeztetését sokszoros hibával írja le). Ezen emberiségből kivetkőzött napon a leöltek száma román adat szerint 2 ezer, a „Sommer-Feldzug“ szerint „több mint ezer,“ a „Honvéd“ 138. sz. szerint pedig 5 ezer. Hatvani a maga abrudbányai dolgairól Kossuthhoz jelentést küldvén, ennek nyomán a hivatalos jellemü „Honvéd“ (123. sz.) következő hazug jelentést közli. Hatvani „f. h. 6-án seregével Abrud-Bányára szerencsésen bevonult, Drágoss képviselő és a város főbirája által ugy értesittetvén, hogy a béke meg-van s az oláhok lefogják tenni fegyvereiket. Az oláhok részéről azonban aljas hitszegés történt. Jancu Topánfalvánál nagy tömeget gyüjtött s azzal f. h. 9-én két felől támadta meg Verespatakot és Abrud-Bányát. A mieink visszaverték az oláh csordát, elejtvén belőlök százon felül. Verespatak azonban kiprédáltatott. Janku Abrudot is megtámadta. Nagyszerü csata volt. Az ellenség részéről több esett el 2 ezernél. A mi veszteségünk 17 közvitéz, két tiszt. Dobra hirhedt rablóvezér az utczán összevagdaltatott. Buteanu és Viczián Brádon vannak őrizet alatt. Drágosst az oláhok elfogták. A mi seregünk 11-én hajnalban Bucsesdre vonult, minek következtében az oláhok Abrud-Bányát kirabolták s az ott maradt magyarokat leölték.“ Május végén Szentiványi Bihari Mártont küldte ki a szerencsétlen városba, hogy ott a nyomor nagyságához képest orvoslásról intézkedjék s a havasi oláhok minden vagyonát foglalja le az állam számára. (A megbízás Honv. 130. sz.).

Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter mindennemü egyházi és iskolai hatóságoknak megrendeli, hogy a függetlenség iránt való hódolatukat a kormány előtt hat hét lefolyása alatt irásilag tegyék meg.

Közl. 101. sz.

Hentzi budai várparancsnok Pest városát reggeli 4—5½ óraig erősen bombáztatja. A Redout homlokzata összerongáltatik, a Trattner-Károlyi ház leég, a Fehér-hajó, a Brunszvik és Boscoviczházak megrongáltatnak.

Közl. 106. sz. Honv. 119. sz. Pál. 101. 102. l. (a megrongált házakat hibasán jelöli ki). A főváros bombáztatása okairól l. máj. 4. jegyz.

Máj. 10. Csütörtök.

A magyar népfölkelők éjjel, máj. 9. és 10. közt, Batinát Baranyamegyében a Duna balpartjáról két ágyuból lővetik s felgyujtják, oly czélból, hogy a délre huzódó Jellačić előtt a dunai közlekedés akadályoztassék. A cs. gyönge őrség Batináról a hegyek közé huzódik, de pár nap mulva Mohácsról erősitést nyervén máj. 13-án előnyomul, Bátináról a magyar őröket elkergeti, az ágyukat leszereli s Bezdánt erősen lövöldözi.

Feldz. 207. l. v. ö. Közl. 108. sz.

Máj. 11. Péntek.

A Fehértemplomról előnyomult Bem altábornagy Malkovszky osztrák tábornok utóhadát d. u. 4. órakor Petrillova felől Szlatina előtt megtámadja s élénk ágyuzás után Német-Szászkára szoritja, hol a Néra-hid leromboltatása miatt az üldözésnek vége szakad. V. ö. máj. 8.

Közl. 108. sz. (hivat. jelentés). Honv. 124. sz. (egy szemtanutól). — Klapka (Nat. II. 135. l.) s utána Rüstow (II. 25. l.) a napot hibásan máj. 10-re teszik. Bem máj. 12-két Szászkán tölti.

A császáriak a magyar elóőrsöket Lesvárnál Győr mellett megtámadják, azonban Pöltenberg ezredes segélyt küldvén szorongatott vitézeinek, ezek ellenfeleiket Enceseig verik vissza. Trebersberg tüzérszázados. Veszteségünk 2 sebesült s 4 fogoly.

Közl. 106. sz. Szil. F. Tört. 371. l.

Csallóközben Duna-Szeghnél magyar és osztrák előőrök közt csatározás.

Közl. 106. sz.

A kolozsvári haditörvényszék Róth Lajos musnai ev. lelkészt, küküllőmegyei cs. biztost, bujtogatásai miatt halálra itélvén Kolozsvárt főbe löveti.

Köv. E. T. 222. l. Som. 27. l. A szászlapok e kivégeztetés fölött igen feljajdultak, s bár még Bem megszállva tartotta a királyföldet, Róthot mint vértanut siratták meg, s Blum Roberttel állitották egy sorba. A kivégzett 4 árvát hagyott maga után, kiknek a Fölség forradalom után tekintélyes évidijat rendelt.

Máj. 12. Szombat.

Ferencz-József császár Schwarzenberg miniszter ellenjegyzése mellett Schönbrunnból kiáltványt intéz Magyarország népeihez. E szerint itt „egy vétkes párt a hazugság és ámitás minden eszközét kimerité, hogy a népet fölségsértő hütlenségre birja.“ E párt „most főtámaszát más országok csőcselékében keresi... s a kalandorok közül némelyek a lázadás vezéreivé lévén... a népet, mint ármányuk vak eszközét minden igaz szabadság felforgatására használják fel.“ A Fölség „az elnyomóktól való felszabaditás s a hőn ohajtott béke biztositása végett... fölséges szövetségesével az orosz czárral egyesült,“ hogy „a közös“ ellenség legyőzettessék. Az ő kivánatára jelennek meg az oroszok Magyarországon. Fogadja őket a nép ugy, mint „királya barátait.“

A kiáltv. Samml. 90. l. és Szil.-nál F. Tört. 384. l.

A magyar kormány Klapka h. hadügyminiszter hadmüködési tervét elfogadja. E terv szerint az eddig független hadsereg-vezérek a müködésekben való összhang és egység tekintetéből a hadügyminisztérium parancsai alá helyeztetnek, mely a sztratégiai irányt megszabja s a főtiszti előléptetéseket és kinevezéseket megerősiteni fogja. A további müködések tervének alapeszméje, hogy tekintettel az oroszok lehető betörésére, a honvéderő inkább védelemre szoritkozzék s nagyobbszerü összecsapások elkerülésével huzva-halasztva legyen a háboru, kedvező körülmények közt azonban határozott föllépéssel végére vezetve. A felvidéki müködések főtámpontja Komárom, melynek őrsége a főseregből 16 ezer emberrel szaporittatik. A fősereg egyéb részei a Nyitra és Vág mentén helyezkednek el. Dembinski seregének egy része a fősereg jobb szárnyát képezendi, másik része pedig az erdélyi hadsereg-

gel hozatik kapcsolatba Beszterczénél. Bem Tittel bevétele után a Duna bal partján Komáromig vonul felfelé s ott átveszi a fősereg vezérletét.

Klap. Mem. 16. 18. 29—31. l. Mész. 99—106. 108. l. Szil. F. Férf. 106—109. l. E tervet a magyar kormány máj. 20-án bocsátotta ki a hadsereg-vezérekhez, kik azt, a mennyiben további önállóságukat felfüggesztette, átalában kelletlenül fogadták. Dembinski egyszerüen leköszönt (l. jun. 17.), Perczel tiltakozott, hogy egy ember (Görgei) kezébe ily nagy hatalom adassék, Bem kijelenté, hogy közvetlenül Kossuthtal fog lenni ezentul is összeköttetésben, az alárendeltségre pedig semmit sem hajtott; Görgei, nem akarván szakitni Kossuthtal, ebbe bele is egyezett, de kikötötte, hogy Vécsey és Perczel Bemnek alá ne rendeltessenek. Egyébiránt neki az egész terv csupán azon okból tetszék, mert az eddig önálló seregvezéreket hatósága alá rendelé, a tulajdonképeni hadmüködési tervet azonban, bár abba belenyugvását jelenté ki, maga részéről nem helyeselé, s nem is foganatositá. Klapka e miatt bosszankodék, mignem junius elején Győrben személyesen eligazíták magok közt a dolgot. Egyébiránt Klapka ezen terve Rüstow birálata alatt is igen gyöngének bizonyul be.

Leiningen vezérőrnagy (2320 ember s 19 ágyu) hajnali 3. órakor Temesvárból kiront s Pereczy ezredes zárlatcsapatait (3 zászlóalj, 4 lovasszázad és 18 ágyu) a Józsefvároson át Freidorf előtt megrohanja. Pereczy az erős támadást szuronyaival vitézül felfogja, sőt miután az Aradról épen érkező Vécsey által is segitve lőn, a szintén erősitéseket nyert ellenséget győzelemmel visszaveri. Vécsey tábornok ezután átveszi az ostromló sereg parancsnokságát. Veszteség a császáriaknál 14 halott és 37 sebesült.

Klap. Nat. II. 139. l. Feldz. 375. l.

Hentzi budai várparancsnok Pest városát este felé bombáztatja és gránáttal lőveti. A Dunasor ekkor lángba borul, s a szél által elősegitett tüz a főváros legszebb részén 41 házat elhamvaszt. Másnap

Máj. 13. Vasárnap.

Hentzi iszonyu cselekedetét megujitja, s a fővárost d. u. 5—12. óráig lőveti, sőt a tüzélést Budára is kiterjeszti. Pest

6—10 helyen ég. A Redout, az Angol királynő, a Németszin ház, az Ürményi-ház, a Lipóttemplom stb. Budán a Vizi város lángban. Az őrség a Csepelszigetnél a honvédek által épitett hajóhid elpusztitására 3 gyujtó és 4 kővel rakott naszádot bocsát le a lánczhidtól a Dunán, azonban Rohlicz főhadnagy e naszádokat felfogva elsülyeszti. Görgei fővezér a Krisztinavárosból a Nagy-Svábhegyre teszi át főhadiszállását.

Közl. 106. 108. sz. Honv. 122. sz. Szil. F. Tört. 371. (mind három munkában Görgei igen érdekes jelentése, melyben a dynasztia ellen is kikel). Pal. 130. l. Klap. Nat. II. 380. l. Rüst. II. 40. l. Legfestöibb: Honv. 123. sz.

Sass tábornok oroszai Spytkowiczénél Gallicziánból Árvamegyébe törnek. Első oroszok a magyarországi Karpáthoknál.

Ber. I. 9. l. Sassnak feladatául tüzetett, hogy a Vág és Árvavölgyet foglalja el s ekkép a magyar föerő egy részét az osztrák fősereg nyakáról vonja le. Egyébiránt az orosz tudósitásból kiderül, hogy ezen a tájékon már május 5-én is fordultak meg orosz csapatok. A muszkák betörését Görgei Ármin hiradása nyomán Hajnik Pál országos rendőrigazgató máj. 17-ről Pestről tudatta Kossuthtal. Szerinte mintegy 2 ezer orosz ütött be Árvába, s négy mérföldet haladt előre, midőn visszahuzódott.

Bezdán lövetését l. maj. 10.

Máj. 14. Hétfő.

Kossuth kormányzó a nemzetgyülésnek s a miniszterek Kossuthnak kezeibe ünnepélyesen leteszik esküiket.

Közl. 105. 106. sz. Lev. I. 28. l. E jelenet a debreczeni ref. Nagytemplomban roppant közönség jelenlétében történt.

Az osztrák lovasok Pöltenberg ezredes (7. hadtest) előőreit Győrben megtámadják s Ujfaluig nyomják, honnan azonban a magyar segély érkeztének hirére Rábóba visszavonulnak.

Közl. 108. sz.

Vécsey tábornok Temesváron az örségtől elsánczolt Gyárvárost megtámadtatja. Asztalos őrnagy (29. zászlóalj) a városrész elzárt kijárásait megrohanván, azokat a két ellenséges zászlóalj s egy ágyutelep ellenállása daczára elfoglalja. A várba szolgáló itteni vizvezetékek szétromboltatnak. Lovassy őrnagy.

Klap. Nat. II. 139. l. Közl. 108. sz. Feldz. 376. l. Másnap Vécsey a külvárosokat mind elfoglaltatja.

Máj. 15. Kedd.

Görgei tábornok réstörő és romboló-ütegei Budavár ellen megkezdik működésöket. Hentzi várparancsnok Pestet bombáztatja Budára pedig a vizivárosi kapun kitörést intéz, s a Nyulkaszárnyából mintegy 400 foglyot (lábbadozó osztrák katonák) magához ragad. Másnap

Máj. 16. Szerda.

Görgei ujból löveti a várat s a várpalotát, mely azon éjen el is ég, fölgyujtatja. Hentzi viszontorlásból ismét Pestet bombáztatja.

Pal. 103—105. l. Közl. 120. sz. Klap. Nat. I. 380. l. (a várpalota leégését hibásan teszi május 15-re). Mem. 35. l. Lapins. 4. 95. l.

A Mehádiáról érkező Bem altábornagy Ó-Orsovát d. e. 10. órakor megszállja, midőn elöle Malkovszky osztrák tábornok futó hada Oláhországba menekül. A Bánság Temesvár kivetelével megtisztitva az ellenségtől.

Közl. 108. sz. Szil. F. Tört. 375. l. F. Férf. 76. l. Klap. Nat. II. 135. l. Som. 20. l. (Bem ez időtájon egy békére intő kiáltványt intéz a ráczokhoz, mely megvan Freynál III. 103. l). Malkovszky mingyárt a fehértemplomi vereség után (l. máj. 8. 1 l.) haditanácsot hivott össze, melyben kifejté, hogy ö nem képes ellenállani Bem és Perczel egyesült (?) erejének, s az Oláhországba visszahuzódást szükségesnek látja. A tábor ezután Cerneznel állitatott fel. De itt Puchner, ki ezen hadsereggel már egy ilyen hátráló utat végrehajtott, szemrehányást tesz neki e lépeséért, s Malkovszkyt a bécsi

minisztériumnak följelenti. Ekkor Clam-Gallas küldetik le az igazán sok ügyetlenséggel és hanyagsággal vezérlett sereghez, mely oláhországi tartózkodása idején iszonyu nyomort és sanyaruságokat szenvedett. Az uj vezér jun. 21-én érkezik Cernezbe. — Bem Ó-Orsovára megérkezvén még máj. 16-án átküldte követeit a várparancsnokhoz, Ozman beyhez azon, Omer pasához intézendő, felszólitással, hogy a török földre menekült osztrákokat fegyvereztesse le s fegyvereiket és az általok elrabolt két gőzöst és három vontató hajót küldje át neki; továbbá tiltakozott a Duna tulsó partjáról csapataira irányzott lövések ellen. Ozman kitünő szivességgel fogadta a magyar követeket, megigérte, hogy a kivánság teljesitve leend s az átnyujtott függetlenségi nyilatkozatot is igen szivesen fogadta (Honv. 129. sz.). Harmadnapra Bem személyesen ment át hozzá s nagy tisztességgel fogadtaték. (Körülményesen leirva Lev. I. 165—167).

Sass tábornok kozákjai az Árvavölgyön Lomnánál magyar előőrökkel csatároznak s azokat nehány leölése után visszaverik. Első összeütközés a Karpáthoknál betört oroszokkal.

Ber. I. 9. l. Közl. 110. 115. sz. (nap és hely nélkül).

Máj. 17. Áldozócsütörtök.

Budavár ellen első támadás. Görgei tábornok a hajnali 2. órakor kezdődő támadás végett Aulichot a Ráczvároson keresztül a várkapura, a 3. hadtestet az északi homlokzat ellen s a bécsi kapura, Kmety osztályát (a 7. hadtestből) a vizvezeték ellen, Nagy-Sándort a fehérvári köröndtől délnek eső rohamrésre rendeli. A rés azonban még nem vala járható. A honvédek visszaveretve több izben megujitják támadásaikat, mignem virradatra Görgei félbe szakittatja az elhamarkodva rendelt támadást s a véres viadalt.

Görg. II. 84. l. Rüst. II. 41. l. Klap. Mem. 35—37. l. E támadást Klapka is végig nézte, kit, Nagy-Sándor feladása következtében, Kossuth küldött fel Budára, hogy tartsa szemmel Görgeit s nézzen szét az ostromműveletekben. Klapka mindent rendben talált és ugy látszik ekkor sokkal kedvezőtlenebbül itélt Kossuth mint Görgei felől. (v. ö. máj. 28. jegyz.).

A magyar mágnások Pozsonyban felszólitást szerkesztenek, melyben a közönséget arra hivják fel, hogy adakoz-

zanak a Fölség segélésére, s állitsanak Szirmay gróf példájára önkéntes csapatokat a honvédek ellen.

Resp. 1. sz. Ezen felhivást következő főrendüek irták alá: „Pálffy Mór, Apponyi Károly, Batthyány Ker. János, Cziráky József, Zichy Ferencz, Dezasse Ferencz, Teleki Ferencz, Zichy Pál grófok, Kucsera Antal, Jankó M. Brin, Wohlgemuth szül. Sztrada, Eszterházy Ant. szül. Schröffl grófnők, Nagy Ignácz, Keglevich Viktória, Hunyadi Julia, Eszterházy Rosina grófnők, Vitál Alajos, Eszterházy szül. Crenneville Karolina grófnő, Forgách Aug., Pálffy Leopold, Chotek Ottó grófok" és még 33 pozsonyi polgár, kiknek neveik szintén megvannak Szemere lapjában. A Függ. II. 141. l. szerint május 23-án függesztetik ki óriási hirdetmény alakjában Pozsony falaira egy felszólitás hason czélból, igértetvén az uj „nemzeti harczosok"-nak a városi tanács által 39 frt. foglalópénz is, majd néhány nap mulva (máj. 27-ére) a megyeház termébe e tárgy feletti tanácskozmány s az aláirások megtétele végett népgyülés is hirdettetett, melyet azonban a városi tanács „részvevő hazafiak hiánya miatt" eredmény nélkül kényszerült feloszlatni. A mágnások ezen vállalkozásáról s a pozsonyi főhadiszáláson való összegyülekezésökről az egykoru magyar lapok a legsajátságosabb hireket közölték, minek következtében átalános volt az országban azon hiedelem, hogy Pozsonyban valami reakczionarius „országgyülés"-ült össze, hogy a debreczeni képviselők ellenében tüntessen. Hogy e hirekről olvasóinknak némi fogalmat nyujtsunk, ide irjuk az Esti-Lapok jun. 14. számának humorisztikus értesitését. „Pozsonyban megnyitotta ő cs. kir. ap. szent felsége az országgyülést. Kétszázhatvan mágnás alkotja a felsőtáblát ... Az alsótábla áll az innen elfutott kanczellisták, kommisszáriusok s más efféle szélverte hadak seregeiből ... Elnök az ordineseknél: gróf Almássy Móricz, alelnök: gr. Forgács Sándor ... országgyülési jegyző: Osztroluczky Miklós ... A státusok táblájával praeses: Brandtner Mátyás becsületes, tisztességes, nagyhas ı serfőzőmester .... Az országgyülés összehivatásának okai közt első a király megkoronáztatása, második az alkotmány megerősitése." A koronázásra „a sascsini boldogs. Szüz Mária koronája fog kölcsön kéretni ... melyet Hám János fog a nagyreményü császár fejére illeszteni ... Hanem van ennek komolyabb oldala is, szoros egybefüggésben van a sokszor emlegetett interventioval. A czárnak nem elég ürügy a betörésre az, hogy néhány lengyel részt vesz a magyar forradalomban, hanem egyenesen a magyarok részéről hozzá intézendő segélyül hivásra is szükség van. Az országgyülési tagok tehát kifogják jelenteni, hogy ők Magyarország jobbik felét képviselvén, ezen jobbérzelmü Magyarország nevében meghivják az ő szeretett rokonaikat a muszkákat az ország szivében dühöngő, mindent felforgató lengyelek ellen ... s az orosz czár ilyen proklamácziókkal fog, a diplomáczia

szemébe port hinteni: ‚A pozsonyi országgyülés egyenes meghivása következtében, felajánlom segitségemet a szegény háborgatott magyaroknak a lengyelek legyőzésére?‘ — Ide megy ki a pozsonyi országgyülés összehivása.“

Máj. 18. Péntek.

Kossuth kormányzó és Batthyány Kázmér külügyminiszter a minden hadizenet nélkül történő orosz beavatkozás ellen a magyar nemzet nevében Európa szine előtt óvást tesznek, s kijelentik, hogy a nemzet „habár az egész világtól elhagyatnék is... a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harczát utolsó csepp vérig megvivandja.“ — Ezen kivül a miniszteri tanács előterjesztésére elhatározza a kormányzó, hogy miután „a muszka katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a magyar föld határait,“ az idegen hadsereg beavatkozásának veszélye pedig minden bizonynyal közel vagyon, bár nem hihető, hogy isten és Európa népei veszni hagyják a magyar népet, szükség, hogy rendes hadseregünkön kivül az összes nép részt vegyen a harczban. „Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk; mindezt megmenteni hirdettessék keresztesháboru országszerte.“ E végből a nép fölhivások által átalános fölkelésre buzdittassék; f. h. 27-től kezdve „3 héten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék és könyörgések s egyházi beszédek mondassanak, elháritása végett azon irtózatos veszedelemnek, mely az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincseit fenyegeti:“ minden honpolgárra nézve f. é. jun. 6-ra a böjtölés kötelezőleg mondassék ki; máj. 27. — jun. 17-ig „meghatározott napokon napjában kétszer minden templomban minden harangok meghuzattassanak; s annak idejében a püspöki kar és a papság papi öltözetben a fölkelő néppel együtt jelenjen meg s a népet az emberi nem szabadságaért halált szenvedett Megváltó nevében hősi harczra buzditsa; végre a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmi szerek és szükségletek egész mérföldekre elhárittassanak, az

álladalom tökéletes kárpótlást igérvén azoknak, kiknek ez által kár okoztatik."

Közl. 111. sz. Az okmányok még Szil.-nál F. Tört. 380—383. l. és Frey-nál III. 60—62. l. V. ö. jun. 6. 27.

Máj. 19. Szombat.

Az oláh fölkeltektől szorongatott Hatvani őrnagy (1200 ember s 4 ágyu) miután csapatait élelmezni sem tudá Abrud-Bányát másod izben is odahagyja s Zalathna felé indul. Jancu praefect azonban észrevévén az őrnagy zavarát, üldözésére kél, s miután Balinte oláhjai az utakat a menekülők előtt már elállották, ezek a mindenfelől rájok törő ellenség által nagyrészben legyilkoltatnak. Az öldöklés legiszonyubb fokát éri el Cerbu közelében a Bolfű hidnál s Dupa-Piatránál, hol a szerencsétlen futókat, hegygerinczeken várták az oláhnők s alábocsájtott szikladarabokkal verték agyon, mig az oláh férfiak a fegyvereiket is elhányt s minden hadi fegyelmet felbontott menekülőket lőfegyverekkel és láncsákkal végezték ki. Hatvani seregéből s az ahhoz csatlakozott menekülőkből (férfiak, nők és gyermekek) ez uton több mint két ezer ember vesz el. Maga a vezér, mindenütt legelől futván, gyalázatos életét megmenti, és serege romjaival (mintegy 200 ember) Halmágyra s innen Dévára huzza magát, miközben a Körös-Bányán letartóztatott Butcanu praefectet adott szó ellenére felakasztatja.

Som. 53—55. l. Lásd még a maj. 9. Abrud-Bánya alá felhozott többi kutfőket. Hatvani máj. 16-án szálotta meg ismét Abrud-Bánya romjait, hol Jancuval máj. 17. és 18-án is csatározott.

Máj. 20. Vasárnap.

Welden táborszernagy Pozsonyból tudatja Magyarország és Erdély népeivel, hogy a Fölség ápr. 12. ki parancsa folytán a hadi és polgári kormányt átvette, s egyszersmint megtérésre hivja „az eltévedteket," annyival inkább, mert „az ország alkotmányos szabadságát s a nemzetiséget semmi veszély

sem fenyegeti," az ellenállás pedig ugyis haszontalan, mert „bármi erőbe és áldozatba kerüljön e szép ország meg fog tartatni önmaga s a dynasztia számára," a vétkesek pedig „kérlelhetetlen szigorral semmisittetnek meg." Továbbá, egy másik kiadványában közhirré teszi a táborszernagy, hogy minden nemü magyar pénzjegyek törvénytelenek, semmisek és a forgalomból föltétlenül kizáratvák, és a ki ilyen jegyeket pénz gyanánt elfogad, magánál tart és tovább szállit, „mint a lázadás előmozditásának részese bünösnek tekintetik s szigoru haditörvényszéki büntetés alá esik." Ezen jegyek megsemmisités végett tulajdonosaiktól elvétetvén az állampénztáraknak adandók be. V. ö. m á r c z. 8.

Az okmányok S a m m l. 92. 93. l. és F r e y nál II. 293—295. l. A magyar pénzjegyek ellen hasonló értelmü tilalmat bocsát ki jun. 29-én G y ő r ben H a y n a u is (S a m m l. 98. l). Jul. 16-án déli 12. órakor a p o z s o n y i főpiaczon egy rakás beszedett pénzjegy már megégettetik (i. m. 125. l.) Hasonló égetés történik Pesten az Ujépület előtt jul. 22-én. (H o n v. 186. sz.). Azonban, ha egykoru tudósitásoknak hinni lehet, nemcsak az oroszok közt járt széltiben a magyar bankó, hanem itt-ott Haynau katonái is ezzel fizettek egy darabig.

Máj. 21. Hétfő.

K o s s u t h kormányzó tudatja P e r c z e l Mór b á c s b á n sági főhadparancsnokkal azon elveket, melyekhez magát a délvidéki szerb kérdésben szabnia kell. „Hogy a szerbeknek vajdájok legyen, ki minden magyarországi szerbnek főtisztviselőjét képezze, az... nevetséges, absurdum," s életbe sem léptethető, miután „szerb territorium a magyar álladalomban nincs." Mivé lenne igy a Vajda alatt a B á c s - B á n s á g ban lakó magyarok, oláhok és németek nemzetiségi joga és szabadsága? „Horvátországnak lehet bánja, tartományi gyülése, mert horvát territorium van, de szerb vajdaság, szerb provincziális gyülés nem lehet, mert M a g y a r o r s z á g ban S z e r b i a nincs." A hajdani vajda nem volt egyéb, mint a még meg nem telepedett bevándorló fegyveres nép vezére, de „miután többé külön szerb had nincs, külön vajda nem is lehet." Diplomatikus nyelv csupán a magyar, azonban a szerbek iskoláikban, egyházaikban, anya-

könyveiknél, leendő esküttszékeiknél, községeik igazgatásában saját nyelvüket szabadon használhatják. Az örvidéki örökös katonai rendszer megszüntetendő s a határőrök jogviszonyaikra nézve az ország egyéb lakosaival egyenlő lábra helyezendők. A Szerbiából betört segélycsapatokra pedig annyit mond, hogy „ha a szerbiai kormány alattvalóinak ellenünk háborut viselni enged, előbb-utóbb arra fog kényszeríteni, hogy ezen népjogsértésért Szerbiának háborut izenjünk."

Koss. levele Mész-nál 95—99. l. Perczel nyilatkozatát a szerb-ián csapatok ellen l. máj. 7. jegyz.

Budavár ellen második támadás. Görgei tábornok összes ágyuinak egyszeri sorlövésére a máj. 17. rend szerint hajnali 3. órakor kezdődik az átalános támadás a honvédek rohamával. Legkeményebb viadal fejlődik ki a fehérvári köröndtől délnek eső résnél, hol a bánsági határőrök törhetetlen erővel védik a falat. Görgei tehát visszáparancsolja Nagy-Sándor rohamoszlopát a réstől, s ez ellen réstörő- és romboló-ütegeit hozatja ismét müködésbe. Ezalatt Kmetya Vizivárosban Hentzi várparancsnok személyes ellenállásával küzd. Nem sokára Nagy-Sándor ujra támad, s reggeli 5. óratájon Inkey őrnagy (47) zászlóaljával keresztülhatol a résen. Egy csapat honvéd a réstől oldalirányban, egy másik (a 2. hadtestből) a Ráczvárostól délre lajtorjákon mászsza meg a falat. Nagy-Sándor pedig a résen belől folyvást viaskodva közeledik a fő őrhely felé, midőn Hentzi tartalékhadával eleibe veti magát, de a várparancsnok mellén golyótól találva halálosan sebesülve lerogy (reggeli 8. óra). Ez időtájon Aulich a déli részen, Knezics (3. hadtest) az északin szintén a várba hatolnak; a küzdés mindazáltal egyes helyeken d. e. 10. óráig elhuzódik, midőn Alnoch ezredes megkisérli a pesti lánczhídfő légberöpittetését. Veszteségünk 1118 ember, az osztrákoké 1906 ember holtakban és sebesültekben s ezen kivül 2600 fogoly, mintegy 100 ágyu s 1500 db. lőfegyver. A budai magán házakban az ostrom folyama alatt vallott kár összesen 509701 frt. és 37 kr. p. p.

Rüst. II. 42—44. l. Görg. 76—96. l. Klap. Nat. I. 383—386. l. Pal. 107—113. l. Asb. I. 22—26. l. Közl. 111. 113. sz. Honv. 128. sz. Szeg. Hirl. 8. sz. Szil. F. Tört. 372. l. F. Férf. 23. l. Fényes Magyarorsz. Geogr. Szótára: „Buda" czim alatt. Vah. II. 2. s köv. Frey III. 25—29. Szem. II. 51. l. Lapins. 97—100. l. Görgei beszéde a várban a győzelem után következett rendjelosztáskor: „Fiaim! Minden jónak gyorsan és egyszerün kell történnie. Én tegnap azt mondtam nektek: Ezt a várat ostromolni fogjuk; — s ti bevettétek. Becsületesen teljesitettétek a haza iránti tiszteteket, s most nekem kötelességem, titeket kitüntetések által megjutalmazni." (Áruló volt-e Görgei Budavár alatt? l. máj. 27.)

Máj. 22. Kedd.

A képviselőház Szemere miniszterelnök inditványára Görgei tábornoknak Budavár bevételeért első rendü érdemjelt s altábornagyi rangot határoz.

Közl. 113. sz. Görg. II. 107. l. Szil. F. Férf. 23. l. Görgei egyik kitüntetést sem. fogadta el, az ápr. 14. ki párttól, melynek megbuktatására törekedett, jutalmat elfogadni nem akarván.

Varsói találkozás. Miklós czár és Ferencz-József császár Varsóban összejönek s szövetséges hadaik leendő működése átalános elveit megállapitják.

Ber. 10. l. Rüst. II. 63. l. Az osztrák császár máj. 21—23-ig időzött Varsóban, s a találkozás napjául én önkényszerüleg választám a középsőt. A fentebbi értekezés folytán a czár jun. 4-én a következő tervet szabja seregei elibe. Az orosz balszárny (2. és 4. hadtest) Paskevics alatt jun. 18-án nyomul Duklából, Eperjes s Kassa felé. A jobbszárny (3. hadtest) Rüdiger alatt jun. 15-én Neu-Markról tör be s a Karpáthok déli völgyeit elfoglalván, egyesül a ballal, melynek megtörténtével Paskevics Pest ellen indul s a magyarokat 'a Duna és Haynau irányában szoritja. Erdélybe Grotenhielm jun. 18-án Vatra-Dornánál Beszterceze, Lüders jul. közepén Brassónál Gy. Fehérvár irányában tör be. Gallicziát Sacken és Grabbe tartják megszállva, utóbbik később Alsókubint foglalván el. Panutine az osztrák főseregnél marad, melynek vezére azonnal támadásba megy át, a mint a magyarok Paskevics ellen mozdulnak.

Második támadás Tittel ellen. Perczel Mór tábornok uj támadást tétet a titteli fönsik ellen, s mig Perlasz-

nál és Mossorinnál tüntetések folynak, főerejével (5 zászlóalj, néhány lovas század és 4 üteg ágyu) Vilova ellen indul, melyet Bunčić őrnagy (3 zászlóalj s 10 ágyu) oltalmaz. A harcz itt d. e. 10. órakor kezdődik s alkonyatig tart, miközben a csajkások és szerbek oly erős ellenállást fejtenek ki, hogy Perczel egy talpalatnyi tért sem képes tőlök elfoglalni. Másnap Kničanin főparancsnok hivásából Szalánkeméntől Horváth vezérőrnagy (Jellačić előhada) érkezik a kimerült szerbek segélyére. Perczel gránátai Vilovát felgyujtják. Harmad napra

Máj. 24. Csütörtök.

Perczel (3 zászlóalj, 2 lovasszázad s 3 üteg ágyu) hajnali 3. órakor uj támadást vezet a természettől is rendkivül megerősitett hegység ellen. Reggeli 6. órakor kezdődik meg a harcz Vilovánál, azonban a honvédeket mingyárt kezdetben oly gyilkos kartácstüz fogadja, hogy annak ellent nem állhatván mintegy 50 holt és sebesültből álló veszteséggel egy óra mulva Kovil-Szent-Iványra kényszerülnek hátrálni. Egyidejüleg Bene ezredes (1 zászlóalj, 2 lovasszázad s 1 üteg ágyu) is megtámadja Perlaszról a Bega mentén felállitott ellenséges előcsapatokat, s azokat eleintén visszakergeti. Azonban d. u. 2. órakor az ellenség erősitést kapván, Benét a Begán átveri, ki Perlaszt is oda hagyva Eeskára hátrál. Veszteségünk csupán holtakban 70 ember, az osztrákoknál 12 sebesült.

Feldz. 217. l. Mész. 81. l. v. ö. Közl. 127. sz. Frey III. 107—109. l. (hibás nap, érdekes részletek). Perlaszt, melyet az ellenség minden nagyobb erősités nélkül hagyott, a mieink harmadnapra ismét elfoglalják.

Máj. 25. Péntek.

Mamula ezredes Pétervárad Kameniez felől eső sánczait hajnali 2. órakor három oszlopban megrohanja, s mig egy felől a meglepett előőröktől egy ágyu üteget elfoglal és két taraczkot beszögez, azalatt más felől a majorsági épületekben is megrohanja a mieinket, kik minden ponton futásnak ered-

nek. A várból megkezdett ágyuzás végre feltartóztatja az ellenség előnyomulását. Az ellenség vesztesége 4 halott s 10 sebesült, a miénk több.

Feldz. 216, l. A zárlati seregben máj. 24-én a kholera ütött ki s nem sokára oly erővel dühöngött (naponként mintegy 40 halott), hogy az ostromsereg minden további kedvét elveszíté a harczhoz s tömegestől kezdett haza szökdösni. E miatt Jellačić kénytelennek látta magát egyidőre teljesen fölhagyni a további ostrommal s a zárlatot föloszlatá. E szünet azonban csak néhány napig tartott. V. ö. jun. 4.

Máj. 26. Szombat.

A képviselőház törvényczikket hoz az 1848. november-deczemberi, ugyszintén az egész 1849. évi adó tárgyában.

Közl. 126. sz. Föld- és keresetadóba az évi jövedelem 7%-ka határoztatik.

Vukovics Sebő igazságügyminiszter a nemzet bizalmát eljátszott főtörvényszékeket, nevezetesen a hétszemélyes táblát, a királyi itélőtáblát és a váltófeltörvényszéket feloszlatja.

Közl. 117. sz. Függ. III. 97. l. A főtörvényszék tagjai a kormány elvonulásakor Buda-Pesten maradtak s Windisch-Grätznek meghódolva folytatták müködésöket. A főtörvényszékeket a kormány nemsokára ismét beállitá müködésökbe. V. ö. jun. 16.

Bene ezredes Kiss őrnagygyal egyesülten Perlaszról harmadszori támadásra elveri az osztrákokat s a fontos helyet birtokába veszi.

Közl. 127. sz.

Az oláh fölkelők a Zalathna felé nyomuló Beke ezredest (2 zászlóalj s 4 ágyu) hátban megtámadják, azonban a gyulafehérvári ostromlósereg közremüködése folytán egy ágyujok elvesztésével visszaveretnek.

Feldz. 483. l.

Máj. 27. Pünk. Vasárnap.

Görgei tábornok Budavárnál harczolt seregét az uj támadóhadjárat megkezdhetése végett a Vág és Rába irányá-

ban utnak inditja Buda-Pestről; maga pedig személyesen Debreczenbe indul hadügyminiszteri tárczájának átvételére, a fővezéri teendőket egy, általa Bayer ezredes főnöksége alatt felállitott táborkari központi irodára bizván, melynek rendelkezései alá a hadtest- és osztályparancsnokok tartozának.

Görgei rendelete A s b.-nál I. 109. l. K l a p. Mem. 48. l. (A központi iroda székhelye jun. 3-ig B u d a, azontul E s z t e r g o m, jun. 18. után T a t a.) Görgei ápr. 26-án verte meg utólszor nyilt csatában az osztrákokat s máj. 27-én indult ismét azoknak fölkeresésére, tehát Buda ostroma miatt épen egy hónap veszett el a legdrágább időből. S ezen egy hónap, mint örökös teher, be van táblázva Görgei lelkére s hadvezéri nevére. Haynau könyve ezt mondja: „Azon sztrategiai ballépés, melyet a magyar hadvezérség Budának tetemes erővel ostromlása által elkövetett, nagy hasznára szolgált az osztrák hadseregnek s néhány heti időt adott annak, hogy megállapodjék és megerősödjék, ugy hogy az erők sulyegyene már helyre volt állitva. midőn a magyar hadsereg Buda bevétele után jelentékeny erőkkel szaporodva a V á g nál és G y ő r nél megjelent." (F e l d z. 6. l). Á r u l ó volt-e Görgei ezen általa elkövetett hibáért vagy sem, erre mind a nemzetnek mind a történetirónak az eddiginél talán nagyobb megfontolással kell felelnie. Mint már láttuk, Görgeit az vitte Buda alá, hogy e várat, melynek elfoglalását a közvélemény Magyarország szabaddá tételével egynek tartotta, rövid idő alatt bevévén, ez által oly népszerüségre tegyen szert, hogy az ápr. 14. határozatot és Kossuthot megbuktassa, győződelmes hadserege élén Ausztria határszéleig nyomuljon, s ott mielőtt még az oroszok tényleg betörtek volna, békével kinálja meg a dynasztiát. Görgei bevette a várat, s a nemzet öröme határtalan volt. A diesőséges vezér az égig magasztaltatott. Kossuth L u d v i g h nak a vár bevételéről szóló jelentését ezen toldalékkal tette közzé: „L e l k e s ü l j ö n f e l a n e m z e t m i n d e n e r ő f e s z i t é s r e, h o g y a h a r c z, m e l y m é g h á t r a v a n r ö v i d, s a h a z a m e g m e n t é s é n e k m ü v e b e v é g e z v e l e g y e n! Z ú d u l j a n a k m e g a h a r a n g o k o r s z á g s z e r t e, h i r d e s s é k a m a g y a r s z a b a d s á g f e g y v e r e i n e k g y ő z e l m é t o r s z á g s z e r t e! A d a s s é k h á l a I s t e n n e k é s d i c s ő s é g a m a g y a r h a d s e r e g n e k, m e l y e t h ő s t e t t e i a v i l á g l e g r e t t e n t h e t e t l e n e b b s e r e g é v é a v a t t a k f e l!" Az országgyülés a lelkesedéstől megragadtatva egy szivvel lélekkel szavazá meg a legnagyobb kitüntetést a sereg vezérének, t. i. az első rendü érdemjelt s az altábornagyi rangot. Ezek után nem tudnánk mit gondolni nemzetünk jelleme felől, ha oly következmények alapján, melyeket előre senki, s Görgei sem tudott, u t ó l a g o s a n árulásnak kiáltaná ki azon tényt, melyet egykoradag, mint a nemzeti vitézség dicső bizonyitványát önmaga oly kitörő örömmel üdvözölt. A napi események sokak belátását elhomályositák

azon időben, s a közvélemény nemegyszer riadt fel örömhangokban oly dolgokon, melyeken inkább sirnia lett volna oka. Görgei ez izgalmas napokban is egy volt azok közül, kik higgadtan számitottak, ki az 1848. alkotmány visszaállitására gondolt, oly időben, midőn az sokak által már nagy részben legyőzött álláspontnak tartaték. Hogy számitásában hiba esett, s a vár nem fog oly gyorsan elesni, mint előre vélte, azt ő már az ostrom kezdetén belátta, s azért volt Buda alatt oly komor és elborult, minek okát akkor nem is sejté a nagy tömeg; de csalódását árulásnak mondani nem lehet, miután szándéka, hogy t. i. a Fölséggel az 1848. törvények alapján kibéküljön s ápr. 14-ét megbuktassa, utólag sem mondható rosznak s hazaellenesnek. Honárulónak azt lehet mondani, a ki önző érdekből hazája javát és boldogságát tudva aláássa; ámde az erkölcsi elvetemültség ezen legalsó fokára taszitni le a férfit, ki Buda alatt a haza érdekéért vélt harczolni, kinek győzedelmes fegyverére akkor az egész hon büszke volt s kinek még hibáját is (Buda alatt) égig magasztalák kortársai, nem tartom a nemzethez méltó dolognak. Görgei nagyot hibázott Buda alatt, mint hibáztak mindazok, kik az ostromot elrendelték és kivánták, s mint hibáztak sokan egyéb dologban is, a mint azt utólagosan megitélni könnyü: de sem a nemzetnek, sem a történetirásnak nincs joga elitélni azokat, kik a jövendőt nem tudva, nevök becsületét és életöket koczkára tették az egész javáért, s nincs joga a számos tévedők közül egyet kiválasztani, s ezt mint valami erkölcsi szörnyet megbélyegezni, a többieket pedig bocsánatával, söt bizalmával és hálájával megajándékozni. (V. ö. Rüst. II. 34. s köv. l. hol a hires katonai iró Budavár ostromai indokait Görgei lelkületéből fejti ki pártatlan és találó fölfogással).

Déva várát Kodié főhadnagy várparancsnok, ki azt 150 kiehült emberrel tartá, azon föltétel alatt, hogy az őrség katonai diszben Temesvárra kisértessék, Forró ezredesnek feladja.

Som. 43—45. l. Közl. 126. sz. Honv. 131. sz. Czetz. Bem's 270. l. Klap. Nat. II. 217. l. Köv. E. T. 232. l.

A pozsonyi gyülést l. máj. 17. jegyz.

Máj. 28. Pünk. Hétfő.

Kossuth kormányzó utasitja a hadügyminiszteriumot „a függetlenségi harcz"-ban elesettek neveinek összegyüjtésére, hogy azok valami „nagyszerü emlék által" adathassanak át az utókornak,

Közl. 121. sz. v. ö. márcz. 2. jegyz.

A magyar kormány Klapka tábornokot komáromi várparancsnoknak s az egyidőre Csallóközben és a Duna jobb partján álló 7. és 8. hadtest parancsnokának nevezi ki; Görgei hadügyminiszter pedig Debreczenben személyesen átvesz tárczája vezetését.

Közl. 120. sz. Görge nem sok kedvet vitt magával tárczája átvételéhez, miután Klapka budai látogatása alkalmával (1. máj. 17.) oly felleplezéseket tön előtte, melyek reá leverőleg hatottak. Klapka ugyanis debreczeni tapasztalásaiból elbeszélte Görgeinek, hogy az ország segédeszközei korántsem állanak olyan jó alapon, a mint egyelőre hiresztteltetett. s arra nézve sem kielégitők, hogy a háborut még egy félévig erélyesen folytatni lehessen. Duschek nem nyomat pénzt, a löpor- és salétromkészlet oly kevés, hogy belőle a várakat sem lehet tökéletesen ellátni, a fegyvergyárak csak kis részét képesek kiállitani azon fegyvermennyiségnek, mit a kormány előre igért. Ez alkalommal leplezetlenül kimondá Klapka abbeli szomoru meggyőződését, hogy hazánk megmentése átalában csak a külföld segélye által lehetséges, s erre csak ugy számithatunk, ha az egyesült orosz-osztrák hadak ellenében ősz végeig fenn tudnók tartani magunkat; ekkor az ellenség kényszerülne félbeszakitani s tavaszra halasztani a harczot, mi közben időt nyerhetnénk a külföldet részünkre megnyerni. Ezen sikeres ellenállásra azonban már csak annálfogva is kevés a kilátás, mert Kossuth a hadműködések egységes vezetését minduntalan megzavarja, a mennyiben a hadügyminiszter elöleges tudta nélkül egyes önálló vezérek munkálataira közvetlen s káros befolyást gyakorol, s ekkép a különben is önfejü séghez szokott vezéreket a hadügyminisztérium iránti engedetlenségben s azon irányzatukban, hogy az összes hadmüveletekre semmi tekintettel se legyenek, még inkább megerősiti. Átalában Kossuthról s az ápr. 14. határozatról ez alkalommal igen kemény megrovással nyilatkozék Klapka, s „ezen törvény sajátképeni teremtőit egyátalában nem tisztességes kifejezésekben egyenesen ugy tüntette fel, mint olyan embereket, kik a hon javára még soha semmi áldozatot sem hoztak s kiknek mondhatni semmi elveszitnivalójuk sincsen.“ (Görg. II. 102—104. l). Görgei Klapka tapasztalatainak ezen utóbbi részével meg lehetett elégedve, mert az csak megkönnyebbitette czélja kivitelét, mely a függetlenség visszavonatása volt. Azonban ily nagy lépésre hiányzottak benne a nagy elhatározások. A békepártiak, kiknek fejeivel akkor ismerkedett meg, midőn azok neki Budára a ház máj. 22. határozatát felvitték, a tábornokot mingyárt megérkeztekor értekezletre hivták fel. A képviselők ohajták, hogy a kérdéses határozat megsemmisíttetése iránt, a hadseregtől származzék az első lépés. Görgei ekkor, hogy üterőkre tapintson, szóba hozza, hogy fegyverrel fogja kényszeríteni a törvényhozó testet a visszavonásra, de a képviselők Görgei bosszuságára egyező akarattal

tiltakozának a katonai lázadás ellen. (Görg. II. 114—122. l). A hadügyminiszter ezután minden további bizalmát elveszité a már azelőtt is becsmérlett párt iránt, s ugy látszik nem is tanácskozott többé velök. Zárkozott és rejtélyes modorát megtartotta minisztertársai előtt is, kik egyelőre azt sem tudták, minő politikája van. Kossuth és Szemere egyideig mindketten saját emberöknek vélték. Ez utóbbik megválasztatta a dédesi kerületben képviselőnek Görgeit s igyekezett őt megnyerni magának Kossuth ellen. Görgei ugy tett, mintha nem értené. Kossuth eleinte messziről czélozgatott előtte, hogy ő maga ohajtaná kezéhez venni az összes magyarországi hadak parancsnokságát, majd világosan is kimondá. Görgei nem ellenkezett. Kossuth ezután felszólitá, hogy terjeszszen elébe valakit, a ki a fővezéri botot vigye. Görgei ekkor nem őt, hanem Klapkát nevezé meg, a mi természetesen nem tetszék Kossuthnak. Végre a kormányzó belátván, hogy Görgeivel semmire sem boldogulhat s hogy ez ravaszságban mindnyájuk eszén tuljár, kijelentette előtte, hogy jobb volna ha tárezáját másra bizná, maga pedig a hadsereghez menne, hol a fövezérre nagy szükség van. Görgei ekkép 8—10 napi hadügyminisztereskedés után ott hagyta miniszteri irodáját s a táborba indult.

Máj. 30. Szerda.

A képviselőház Palóczy László inditványára az országkormányzó fizetését 200 ezer ezüst forintban állapitja meg s a miniszteriumnak meghagyja, hogy annak lakásáról „a nemzet méltóságához képest" gondoskodjék.

Közl. 119. sz. Ezen akkori időben (midőn a nádor évi t. dija is 200 ezer frt. volt) tulságosan nagy fizetés elvállalásaért Szemere megrótta Kossuthot.

Ferencz-József császár Schönbrunnban kelt rendelete szerint Haynau Gyula táborszernagyot a nov. 6. és decz. 2. nyilatkozmányok értelmében a magyarhoni és erdélyi összes csapatok főparancsnokának nevezi ki a polgári kormányt is reá bizván, ki iránt a lakosok s mindennemü hatóságok föltétlen engedelmességre köteleztetnek.

A rend. Samml. 95. l. Az öreg Welden a folytonos tevékenység miatt testi lelki erejét tulfeszítve érezvén, más felől az oroszok halogatásai miatt is bosszankodván, maga kérte fölmentetését s ajánlotta maga helyett Haynaut. Ez utóbbik máj. 22-én már Pozsonyban volt s kineveztetése után ujból rendezé főseregét, melynek ereje, Panuti-

net (11,938 ember s 48 ágyu), a betegeket és egyéb szolgálaton kivülieket nem számitva 70,633 ember és 288 ágyu volt. (Görgei föseregében volt ez időben 62,640 ember).

Máj. 31. Csütörtök.

A képviselőház a nemzetgyülés és kormány további székhelyeül Buda-Pestet tüzi ki s a maga üléseit Szemere Bertalan inditványára jul. 2-ig elnapolja. Utolsó ülés Debreczenben.

Közl. 121. sz. Függ. III. 113. l. A képviselők közül rég nem látott családi körükbe oly sokan távoztak el s az együtt lévök oly erösen kivánkoztak haza, hogy az ülések fölfüggesztése közkivánat volt. Görgeit e dolog, mint a mely terveiben hátraveté, kellemetlenül érinté, a Pestre költözésben pedig csak Kossuth hiuságát látta, ki egy diadalmenetben akarta magát bemutatni az országnak.

Janeu, Axente és Moga román fönökök Maros-Portus, Tövis és Borbándnál a gyulafehérvárat ostromló maroknyi sereget reggeli 5. órakor egyszerre három oldalról rohanják meg. A honvédek azonban bátran törnek a fegyelmezetlen tömegre, mely miután belőle mintegy 127 halva maradt, rémült futásban vonul vissza a hegyek közé. Veszteségünk 3 halott s 8 sebesült.

Honv. 134. 137. 141. sz. Kem. Nagy-Eny. 249. l. — A „Feldzug" s utána Rüstow (II. 81. l.) a napot hibásan máj. 30. teszi.

Jun. 1. Pént.

Vécsey zárlatparancsnok Aradvárat föltétlen hódolatra szólitja. A várbeli haditanács a hozzá átküldött hirlapokból meggyőződvén az osztrák sereg megverettetéseiről s Temesvár formaszerü ostromoltatásáról, kinyilatkoztatja, hogy föltétlenül nem adja meg magát.

Feldz. 249. l. V. ö. ápr. 27.

Jun. 2. Szombat.

Kossuth kormányzó Debreczenben közhirré téteti, hogy intézkedik egy Buda-Pesten létesitendő nagyszerü rokkantak-házáról, mely „az angol hajóssereg vagy a párisi rokkantak-palotájával vetélkedhessék," továbbá intézkedik, a Margitszigetnek népkertté leendő átalakitásáról, s végre Pest keleti oldalának egy nagy csatornával körülvétetéséről, mely a varos diszét, erőditését s-a mennyiben kikötők, rakhelyek és hajógyárak alkalmazását is igénybe venné, kereskedelmi fontosságát emelje. V. ö. nov. 19.

Közl. 121. vagyis jun. 2. sz.

Jun. 3. Vas.

Szövetségkötés Velenczével. Bratich János mint a magyar kormány képviselője és Pasini Lajos mint a velenczei köztársaság megbizottja Anconaban szerődést irnak alá, melyben Magyarország és Velencze közt véd- és daczszövetség köttetik, ily féltételek alatt: A közös ellenséggel a szerződő felek egyike sem köt békét a másik hozzájárulása nélkül. A szövetkező felek szárazon és vizen egymást segélve és összhangzólag működnek. Velencze segiti Magyarországot egy tengeri haderő felállitásában, melynek fölfegyverzése Magyarország költségén történik. Mihelyt a körülmények engedik, Magyarország egy hatalmas diversiot teend az Adria tenger felé, miben öt Velencze minden tengeri és szárazi erejével támogatandja. Az Olaszországban elszórt magyar katonák Velenczében a köztársaság költségén magyar légióvá alakittatnak s szükség esetén Velencze által a magyar tengerpartra szállittatnak. Velencze a magyar kormány által szállitandó fegyvereknek rakhelyet nyujt, hogy azokat kellő időben a magyar tengerpartra lehessen szállitani. Magyarország méltányolván Velenczének a szabadság ügyéért tett áldozatait, hadisegélyül lehetőleg rövid idő alatt bizonyos pénzösszeget fog küldeni, s e segély a háboru végéig időről időre ismételtetni fog.

Függ. II. 574. 575. l. Kossuth ápr. 20-án nevezte ki Bratichot Turinba és Veleneczébe az ország ügynökéül. A kinevezés Turinra nézve már elkésett, a mennyiben márcz. 23-án a novarai csata megesett, s ápr. 18-án az uj király békére lépett az osztrákokkal. Az ügynök Velenczébe sem juthatott el, a város ostromzár alatt lévén. Manin, a köztársaság elnöke jun. 26-án levélben is tudósitá Kossuthot, hogy a szövetségkötést a kormánytanács örömmel fogadta, annak mielőbbi érvényesitését várja, s hogy a köztársaság hadi és pénzügyi állapotát tudassa, Tomasoljar személyében követet is küld hozzá. Egyébbiránt a szövetséget a szerencsétlen hadi események miatt foganatositani nem lehetett. Velencze és Magyarország tökéletésen el lettek zárva egymástól, s később hirt sem kaptak egymás dolgairól.

Vécsey tábornok Aradvár őrségét, az őrség vitéz magatartását tekintetbe vévén, tisztességes föltételek mellett szólitja önmegadásra. Az örség kivánja, hogy kebeléből, a magyarok diadaláról leendő közvetlen meggyőződhetés végett, két tiszt indulhasson utnak, kiknek egyike a bécsi udvarhoz menjen további rendeletekért az őrség számára. Mely kivánatba az ostromlók másnap beleegyeznek, azon kikötéssel, hogy a pesti kormányon álland a Fölséghez törekvő követnek utat engednie.

Feldz. 250. l. A jun. 4. tanácskozmányban, melybe a mieink az örség nehány tagját meghitták, az is megállapittatik, hogy a várbeliek Temesvárra is küldjenek egy embert, ki az ottani állapotokról hirt hozzon. Jun. 12-én és 19-én visszatértek az őrség követei s ekkor fegyverszünet köttetett. L. tov. Jun. 27.

Axente praefect 1500 főnyi serege a Nagy-Ághról Zalathna felé törekvő Kovács Ignácz őrnagyot (egy zászloalj) Közép-Almásnál körülfogja s megtámadja. A székely honvédek azonban sortüzet adnak s aztán, rohammal szétkergetve az oláhokat, tovább folytatják menetöket.

Honv. 146. sz. E csapat, mely az oláhok ellen volt küldve, másnap Zalathnára elérkezik, de onnan, bekerittetéstől tartva, nehány nap mulva ismét fölkerekedik s az oláhokat Magyar Igenig üzve e helyet jun. 7-én megszállja. Innen élelemszerzés végett a környékbe egy század küldetett ki, mely jun. 7. vagy 8-án Királypatakánál és Krakkónál ismételt izben diadalmasan csatározott s 150 db. marhát elhajtott. V. ö. jun. 11. jegyz.

Jun. 4. Hétfő.

Perczel Mór tábornok Hartlieb altábornagy ostromseregére hajnali 2. órakor Péterváradból Kamenicz és Bukovicz felé kirontást intéz. A mieink eleintén tetemes vérontással elfoglalják a Karakacs-köröndöt s majd a Vezirazhegyen levő erőditményekből is kiverik az ellenséget. azonban később, a segélycsapatokat nyert zárlattól oldalt és hátban szorongattatván, visszahuzódni kényszerülnek. Veszteségünk 60 halott és 300 sebesült, az osztrákoké 85 halott és 173 sebesült.

Feldz. 220. l. Rüst. II. 87. l. V. ö. Közl. 133. sz. Szil. F. Férf. 52. l. Az ostromsereg ez időben állott a Mamula és Hallavanya ezredesek dandáraikból, összesen 10 zászlóalj 1 lovasszázad és 51 ágyu. Az utóbbi dandár a fentebbi harczban szétveretvén, ezután a Puffer dandárával váltatott fel.

A Fölség Schönbrunnban kéziratot intéz Geringer Károlyhoz, melyben őt „teljhatalmú császári biztos“ minőségében Haynau fővezér oldala mellé Magyarország polgári kormánya élére rendeli.

A Schwarzenberg által ellenjegyzett kézirat Samml. 96. l.

Paskevics orosz tábornagy fővezér Varsóból kiáltványt intéz Magyarország lakóihoz. E szerint az ország „törvényes királya igénybe vévén“ a czár segélyét, az ő parancsnoksága alá helyezett csapatok egyesültek az osztrákokkal a törvényes rend helyreállitása végett. „A lázadás vezetői, kik körül rögtön minden országbeli kalandorok csoportosultak, a ti boldogtalan elvakulástokat saját személyes czéljaikra zsákmányolják ki. Gonosz fondorlataikkal esküttörésre ragadtak benneteket.“ A czár nevében felszólitatnak a lakosok, hogy „büntetésre méltó tévelygésökből térjenek meg, s a becsület, hüség és kötelesség ösvényére forduljanak vissza. Az orosz sereg nem mint ellenség lép földetekre, királytok hivására nyomul be. Ha ellenségkép fogadjátok, ezen vakmerőségtek következményeit érezni fogjátok.“

A kiáltv. Samml. 94. l. és Frey-nál III. 109. l. (hibás kelt). V. ö. Rüst. II. 76. l. A Magyarország ellen rendelt összes orosz erö volt a Kárpáthoknál 166½ zászlóalj, 165 lovasszázad, 512 ágyu, 184,152 ember. Erdélyben 28 zászlóalj, 34 lovasszázad, 56 ágyu, 28,636 ember; összesen 194½ zászlóalj, 199 lovasszázad, 568 ágyu, 212,788 ember. (A Ber. hiv. adatai nyomány, hol a karpáthi hadseregre nézve ezen összeg van kitéve 168 zászlóalj, 190 lovasszázad, 528 ágyu, 162,951 ember, mely számok azonban, ha az egyes tételek összeadatnak hibásoknak bizonyulnak).

Jun. 5. Kedd.

Kossuth kormányzó és a kormány, fényes bevonulásukat tartják Buda-Pestre, hol roppant közönségtől nagy lelkesedéssel és sok ünnepélyességgel fogadtatnak. Kossuth családjával együtt ül be a számára kirendelt diszkocsiba s estére az összelövöldözött város kivilágittatásában gyönyörködik.

Közl. 124. sz. Függ. III. 116. l. Lev. I. 30. II. 104. 105. l. Szil. F. Tört. 384. l. F. Férf. 218. l. Kossuth és társai jun. 4-én indultak el Debreczenből s a kormányzót Duschek, Horváth és Szemere miniszterek kisérték diadalutjában, kik azonban Pesten, midőn észrevették hogy a kormányzó családját beleültetvén a diszkocsiba családivá akarja tenni a nemzeti ünnepélyt, láttatlanná tették magokat. Nem kevesebb gáncs éri Kossuth hiuságát, a miért a kivilágitást, mely utóljára sem történt meg kravall nélkül, megengedte.

Haynau cs. fővezér, b. Mednyánszky László őrnagyot és Gruber Fülöp hadnagyot, mint a kik Lipótvár feladásának (l. febr. 2.) ellenmondtak s ez alkalommal hadifogságba estek, éjjeli 2. órakor Pozsonyban felakasztatja.

Közl. 137. 144. sz. Resp. 5. sz. Görg. II. 132. l. A két fogolyra a halálos itélet mindjárt a vár feladása után kimondatott (Ordódy csak 3 évi börtönt kapott), azonban sem Windisch-Grätz sem az emberséges Welden nem hajtották végre az itéletet. Haynau, a bresciai hös, mingyárt kezdetben ily szörny tett által akarta bemutatni magát hazánknak. Mednyánszky előtt jun. 4-én felolvastatván az itélet, ebből megnyugvással értette, hogy Komárom el nem foglalhatása egyedül neki tulajdonittatik, minthogy Simunich az ő ellenszegülése miatt volt kénytelen 4 hetet késni Lipótvárnál, mialatt Komárom ellen sikeresen müködhetett volna. E kivégeztetések Görgei szerint „az Ausztria elleni gyülöletet“ tetőpontra fejlesztették. „En“ ugymond a magyar vezér

„még ápr. 14-ke előtt Windisch-Grätzhez intézett iratomban azzal a fenyegetődzéssel éltem, hogy mindenik magyar hadifogoly tisztért három osztrák fog feláldoztatni. Most Kossuth a nemzet, Klapka a hadsereg nevében kivánták tőlem, hogy fenyegetésemet hajtsam végre." Görgei azonban az Ausztriával tervelt egyezkedés utját megneheziteni nem akarván, bár Mednyánszky személyes barátai közé tartozott, nem engedett a sürgetésnek.

Jun. 6. Szerda.

Országos böjt, melyet a kormány Horváth miniszter ajánlatára az orosz betörés veszedelmének elhárittatása végett mindenik vallás felekezet által megtartatni rendelt. V. ö. máj. 18.

Közl. 111. sz. Bármily szép vonás legyen is a vallásosság egy kormány rendeleteiben, mindig oly módon kell annak nyilatkoznia, hogy belőle a csüggeteg kedély bátorságot meritsen, a külön hitüek meggyőződése pedig sérelmet ne szenvedjen. A kormány böjtje ezen kellékek hiával volt. A böjt s a többi egyházias intézkedések elrendelésében azon vallomást tette a kormány, hogy a muszka ellen saját ereje többé nem elég, hogy, Görgei szerint „az orosz olyan, mint a dögvész és az inség, kinek az ellenszegülés és a fegyver nem árt." A forradalmi napokban a szenvedélyek felizgatására, a kétségbeesés vak elszántságának felköltésére törekedtek kormányférfiaink, és erre akkar szükség volt, de alkalmas eszközök voltak-e erre a böjt és az imádkozások, melyek egyenesen az ellenkezőt t. i. a higgadt reflektálást, komoly magábaszállást és önmegadást idézik elő. Másik hibája volt e kormányi rendelkezésnek, hogy a zsidós böjtöltetés, a protestansok lelkiismeretbeli meggyőződésén, kik a böjt vallásérkölcsi értékét semmisnek tartják, az 1848: 20-ben kimondott „tökéletes egyenlőség és viszonyosság" daczára nyilt erőszakot követett el. — A kormány sokkal helyesebben cselekedett volna, hogy midőn a népet a mennyei segitségre utalá, a helyett idejében minden védelmi erőt kifejt, s az országot a valódi veszélylyel minden nagyitás nélkül megismerteti. Nem sokára maga is észrevette, hogy intézkedései következtében, — mig t. i. a vallás szolgái „az irtóztató veszedelem ellen" imádkoznak, a harangokat zugatják és böjtöltetnek, — a nép szivét egészen rémületbe ejtette, s ekkor azon másik szintén hibás fogás vétetett elő, hogy az eddigi tudósitásokkal homlok egyenest ellenkezőleg a „Közlöny" és valamennyi lapok azt hiresztelték, hogy az orosz betörés elmarad, minden ide vonatkozó hir csak mese és ámitás, az eddig elfogott muszkák nem egyebek, mint orosz ruhába bujtatott osztrákok és tótok stb. Azonban e helytelen ámitás által, mely egész junius végeig

tartott, nemcsak a kormány hitele rendült meg a közvélemény szemében, midőn a muszkák csakugyan betörtek, hanem egyszersmind közvetve azon meggyőződés is átalános lőn, hogy a kormánynak sem önmagához sem a néphez nincs többé annyi bizalma sem, hogy a fenyegető veszélyt őszintén bevallani merje.

Jun. 7. Csüt.

Kátyi ütközet. Perczel Mór tábornok (13 zászlóalj, 14 lovasszázad és mintegy 30 ágyu) Jellačić bánt (25 zászlóalj, 30 lovasszázad és 129 ágyu) a titteli fönsikra visszanyomni, s támadását megelőzni törekedvén, középhadával (Gál osztálya) reggeli 4. óra tájon a kátyi erdőség ellen indul s ott erős ágyutüzzel támad. Ottinger tábornok ekkor az osztrák középről lovasdandárának zömét (12 század) inditja az erdő szöglete felé, oly czélból, hogy Perczel balra mozduló gyalogságát és lovascsapatát minden oldalról megrohanja, ezenkivül Csurogh felé álló balszárnyunk ellen Fejérváry vezérőrnagy indul. Káty előtt elhelyezett jobbszárnyunkra pedig Zastawniković őrnagy tör ágyukkal és lovasokkal. Perczel csapatai az erdő körül az ellenséges lovasság erős támadását ki nem birhatván, mihamar megszaladnak. Ottinger a Rómaisánczig, s bár innen a lovasokra nézve alkalmas átjárások hiányzottak, ezentul is veri üldözve a honvédeket, kik közül a 8. zászlóalj s egy zászlóalj Turszky bekerittetvén, nagy részt levagdaltatik. Összes veszteségünk 1500 ember; több mint 500 hallotunk és 230 sebesültünk marad a Jellačić kezében, sokan pedig gyalogjaink közül szétfutva elszélednek. Az osztrákok vesztesége 2 halott s 12 sebesült.

Feldz. 223. 224. l. (hol Perczel hiv. jelentése is). Magyar lapok e vereségről egyidejüleg semmit sem közöltek. A bán május végétől jun. 4-ig szállittatta át Tittelre csapatait Szalánkemén-nél s összes hadereje ekkor, a pétervárađi ostromsereget és Knićanint is ide értve, 41⅓ zászlóalj, 35½ lovasszázad, és 188 ágyu. Perczel a szenvedett veszteség után, nehogy Uj-Vidéken rekedjen, Petrováczon át a Ferenczcsatorna tulsó oldalára huzódik s a becse-zombor-bezdáni vonalon helyezkedik el.

Jun. 8. Pént.

Sass tábornok kozákjai (32 lovasszázad) Alsó-Kubinba érkeznek.

Közl. 135. sz. Az orosz hiv. tudósitás (Ber. I. 14. l.) azt mondja, hogy Sass egyik osztálya jun. 7-én az Árva folyó mentén „Kn geni" (?) falu mellett összecsapott a magyarokkal, kik a hidat fölégetni akarták. Sass Alsó-Kubinban parancsot adott ki, hogy minden 18—40 éves férfi jelenjék meg táborában, hogy ott a királynak hüséget esküdjék s ha fegyverfogható, besoroztassék. (Resp. 4. sz.). Ettől kezdve az egész országban szokássá vált, hogy az oroszok közelgetésekor a katonáknak alkalmas fiatal emberek szülöföldökről elbujdostak, nehogy besoroztassanak, s vitték magokkal mindenüvé a ragadós félénkséget.

Jun. 9. Szombat.

Semphei ütközet. Máriássy ezredes (5 zászlóalj, 8 lovasszázad és 17 ágyu Nagy-Sándor hadtestéből) Wohlgemuth tábornok elővédét (3 zászlóalj, 2 lovasszázad és 9 ágyu) megtámadván Patán állodásából kiveri és Semphénél a Vághidon átkergeti. Szereden azonban a Perin-dandár fogja fel a futókat s Máriássy előnyomulását és a hid elrontását ágyulövéseivel d. e. 9. órakor meggátolja. A kölcsönös ágyuzás d. u. 3. óráig tart, midőn Máriássy Patára visszahuzódik. Egyideüleg Bóbich hadosztálya és Horváth portyázócsapata is intéznek támadást a Vág mentében Galgócz felé. Veszteségünk 2 halott s 7 sebesült, az osztrákoké 1 halott s 1 sebesült.

Feldz. 44. l.

Csanády őrnagy mintegy 4 ezer főnyi oláh tábortól reggeli 5. órakor Halmágynál Zaránd megyében megtámadtatván 3 órai harcz után ellenségeit szétkergeti s közülök mintegy 100-at elejt. Veszteségünk 6 sebesült.

Resp. 2. 4. sz. Czetz Bem's 308. l. Közl. 135. sz. (máj. 9).

Kőszegre a nádorhuszárok egy százada (114 ember) érkezik, mely midőn Felső-Ausztrián keresztül mel-

lékutakon Olaszországba szállittaték, titkon összebeszélve elhagyta osztrák kisérőit s hazája védelmére megszökött.

Frey III. 88—90. l. V. ö. Resp. 2. sz. A szökést négy század kisérlette meg, azonban a többiek menekvésök közben Brucknál körülfogatván kétségbeesett védelem közben részint leszabdaltattak, részint elfogattak. „A foglyok" igy beszéli Frey „mindnyáján lefegyvereztetvén haditörvényszék elibe állittattak. A haditörvényszék itélete megtizedelésre szólott. Tiz ember jelöltetett ki a halálra, azonban a kormányzó a büntetést oda szelidité, hogy a tiz huzzon sorsot életére; 3 fekete sors jelenté a halált... A foglyok halvány ábrázattal mindnyáján egy teremben voltak: egy-egy könycsepp gördült le a torzonborz bajuszokra; a tiz sorsot huzott s három kihuzta a fekete sorsot, mely a halált jelenté. Ezeket levezették az udvarba. Nem sokára hármas kiáltás hallatszott: „Éljen Magyarország!" s erre három lövés csattant el. A foglyok egymásra néztek fájdalommal, dühvel és megindulással s a jelenlévö tisztek bosszuságára esküre emelték kezeiket és mennydörögve kiáltották: „Éljen a szabadság!" A Kőszegen átvonult huszárok érkezése felől Kmety jun. 11-ről tudósitja Kossuthot. (Honv 147. sz). A nádorhuszárok közül Virág Gida és Hollán Hugó főhadnagyok vezetése alatt már okt. 29-én is érkeztek 154-en Szakolczára, kik Csehországból folytonos üldöztetés közt szöktek meg. Közl. 1848. 146. sz).

Jun. 11. Hétfő.

Támadás Ujvidék ellen. Jellačić bán a város elfoglalása s a Péter-Váradra vezető hid szétrombolása végett az ujvidéki földerőditményeket három oszlopban támadja meg. A pirosi és kiszatsi utféleken lévő sánczolatokat Budisavlievié és Draskovié dandáraik éjjeli 11½ órakor megrohanván mondhatni ellenállás nélkül elfoglalják. Az ellenség ekkor a hidfő közelibe nyomul elő, honnan azonban a magyar ágyuk gyilkos tüzétől visszahátrálni s a házak mögé huzódni kényszerülnek. Ez alatt Futakról Grammont dandára is megszállja a várost. Hajnalban a várbeli ágyuk még nagyobb hatást fejtenek ki. A város minden ponton lángba borul, s az osztrákok, kik már roppant sarczot (40 ezer adag kenyér, 20 ezer mázsa széna, 20 ezer mérő zab, ezer akó bor, 500 akó pálinka és 150 ezer pfrt.) vetettek a lakosságra, a házak közül kivonulni kénytelenek. Egy idejüleg a Duna jobb

partjáról is tétetnek cseltámadások a vár ellen. Veszteségünk 2 halott, az osztrákoké 6 halott és 39 sebesült.

Feldz. 230—233. l. Resp. 2. sz. Jellačić, minden józan számitás nélkül az öt jellemző ábrándos szeszélyből tette e támadást s kényszerité a várat arra, hogy egy népes és vagyonos várost, melynek fele magyarellenes érzelmü volt 's melynek jóléte az osztrák sereg élelmezhetése szempontjából is igen kivánatos vala, halomra lövessen. Ezen hadjárata után a táborában kiütött kholerától és váltóláztól szorongattatva, miután az elpusztitott vidéken különben sem tarthatta volna fel magát, a Ferenczcsatorna mellé huzódik el s ott átengedi magát a kényelmes várakozásnak.

Vécsey tábornok Temesvárat a Mihala, József- és Gyárváros felől erősen ágyuztatja. A lövetés némi félbeszakitással 8 nap és 8 éjen át folyvást tart.

Feldz. 377. l.

Jancu praefect mintegy 10 ezer főnyi oláh tábora a Brádról érkező Kemény Farkas ezredes maroknyi seregét (mintegy 5 század gyalog) d. u. Abrud-Bányán megtámadja. Kemény két órai szuronyharczban szétveri és Topánfalvára üzi támadóit. Veszteségünk 1 sebesült, az oláhoké „sok" halott.

Honv. 147. sz. (Kemény hiv. jelentése, mely nagyon felületes). Czetz Bem's 313. l. V. ö. Köv. E. T. 230. l. Kemény Nagy-Eny. 250. l. — Kemény Farkast a havasi oláhok szétverésére Bem jun. 3-án küldötte Dévából. egyidejüleg indult Stein ostromseregéből Kovács őrnagy Zalathnára, hogy a dévaiak előnyomulását megkönnyitse (V. ö. jun. 3). Kemény jun. 6-án Brádot szállja meg és dulja fel, 8-án Bucsesdnél áthatol a hegyszoroson s végre tömérdek vesződséggel jut Abrud-Bányára, miután a hegyszorosokat eltorlaszolva találta s az ellen folyvást nyugtalanitá.

Teleki László magyar követ Párisban a franczia külügyminiszternek emlékiratot nyujt be, melyben kifejti, hogy hazánk önálló és független ország, hogy az uralkodóház a nemzetünk irányában való kötelezettségeit megszegte, hogy mi a polgárisodás bástyája vagyunk keleten, s hogy mindezen okoknál fogva, ne türje el Francziaország az oroszoknak hazánkba való betörését.

Frey III. 114—116. l. (hol az emlékirat töredéke is). Telekit még Batthyány küldte Párisba, miután a franczia köztársaság kormányunknak maga adá értésére, hogy ohajtana Párisban magyar követet, részéről is hajlandónak nyilatkozván képviselőjét B.-Pestre elküldeni. De mire Teleki rendeltetése helyére érkezett, ott már anyira megváltoztak a körülmények, hogy őt a franczia kormány el sem ismeré, habár magán uton biztatásokkal kecsegteté. Teleki már októberben is intézett egy jegyzéket hazánk ügyében a franczia kormányhoz. Máj. 22-én benyujtá ennek a függetlenségi nyilatkozatot is. (Bővebben Függ. II 50-570. III. 49—61. l. utóbbik helyen a franczia nemzeti gyülés meddő tárgyalása máj. 12-ről az orosz beavatkozás felöl). — A Respublika 2. és 3. számaiba egy közlemény van bevezetve e szavakkal: „Mielőtt még a muszka interventio tény volt, Teleki következő emlékiratot nyujtott be a franczia kormányhoz.“ Ez volt-e a fentebb megjegyzett alkalommal benyujtott irat vagy más, nem tudjuk eldönteni. Mi, ha a Respublica „emlékiratát“ magát kellene tekintenünk, hajlandóbbak volnánk azt inkább az olvasóközönség kapaczitálására, mint diplomaták számára készitett iratnak vélelmezni, s mellettünk bizonyitni látszanék az, hogy a Respublica „Emlékirata“ első részét képezi ezen munkának: „Die russische Intervention nebst diplomatischen Actenstücken. Von Graf Lad. Teleki. Original-Ausg. für Deutschland. Hamburg. 1849.“ — hol egy szóval sem mondatik, hogy a röpirat első része a franczia kormánynak benyujtott emlékirat volna.

Jun. 13. Szerd.

Csornai ütközet. Kmety ezredes Illichtritz alezredes lovasait a Csornán elkülönzötten álló Wyss tábornok (4 zászlóalj, 2 lovasszázad és 12 ágyu) hátban leendő megtámadása végett Farad felé rendeli, maga pedig személyesen Szill-Sárkány felől Pongrácz alezredes gyalogosztálya élén indul az ellenség meglepésére. Reggeli 5. órakor Wyss minden felől bekerittetvén e két hadoszlop által egyszerre megtámadtatik. Három óra hosszat védi magát az ellenséges dandár, midőn Kmety szuronyainak tovább ellent nem állhatván Bő-Sárkány felé hátrálni kezd, miközben maga Wyss is elesik. Veszteségünk 111 ember holtakban és sebesültekben, az osztrákoké 55 halott, 78 sebesült és 125 hiányzó. Egy ideüleg e támadással Klapka tábornok Pöltenberg ezredessel Győrből Öttevény felé tétet cseltámadást, Zambelly ezredes pedig Kónynál kergeti el a császáriakat.

Klap. Mem. 66. 67. l. Feldz. Közl. 132. 137. sz. Resp. 4. sz. Frey III. 117. l. (Görgei hiv. tudósitása). Lev. I. 210. l. Görg. II. 147. l. Szil. F. Tört. 386. l. Vas. Ujs. 1861. 27. sz. — E harcz után Haynau bosszuból fölégeti és elpusztitja Bő-Sárkányt, mivel e falu lakosai futó katonái iránt nem mutattak barátságos érzelmeket. Bő-Sárkány fölégetését a cs. fővezér egyik győri kiáltványában (l. e. Resp. 16. sz. és Freynál III. 127. l.) „intő például" maga teszi közzé.

Kemény Farkas ezredes maroknyi seregét Axente és Jancu praefectek Abrud-Bánya és Topánfalva közt mintegy 10 ezernyi oláhval rohanják meg. Kemény, miután lövegeinek a havasok közt semmi hasznát sem veheti, szuronynyal fogadja s kergeti szét a három oldalról előnyomult ellenséget, mely ruháját és tarisznyáit szétszórva futásnak ered. Veszteségünk 4 halott, az oláhoknál számos halott.

Honv. 147. sz. Som. 57. l. Előző nap az oláhok Kemény élelem-szállitmányát (38 szekér kenyér és 2 szekér szalonna) Bucsesdnél elfogták s a kiséretben lévő honvédek közül 15-öt leölték. Jun. 14-én Kemény alkudozáshoz folyamodik: hiába. V. ö. jun. 11.

Feleki Miklós főhadnagy ujoncz vadász-százada Kis-Bányát Tordamegyében, az oláh fölkelők egyik fészkét ostrommal beveszi s fölégeti. A oláhok vesztesége 5 halott s 2 sebesült, a székelyeké semmi.

Honv. 146. 147. sz.

Jun. 14. Csütörtök.

Miklós czár Zmygrodon, Galliczián, össz pontositott hadain szemlét tart, s majd a Karpáthok magaslatain Magyarország határaig (Grab falu) kiséri el s ott megáldja katonáit (jun. 18-án), aztán pedig Varsó felé haza indul.

Ber. I. 16. l. — Rüdiger jun. 15-én Neumarkról érkezve, Ó-Falunál lép magyar földre. (V. ö. Közl. 135. és Resp. 2. sz. hol egy hivatalos tudósitás van, mely mondja, hogy Ó-Falban egy 800 főnyi kozákcsapat jun. 15-én meglepi az ujonczozó bizottságot, azonban a szepesi quardlak és néptölkelők pár órai tüzelés után visszaverik a muszkákat). Küprianoff és Cseodaeff ellenben jun. 17-én jutnak Sárosba, 18-án a fóhad már átalában honunk földén.

Szekulics ezredes (5 zászlóalj, 8 lovasszázad és 18 ágyu) Guttáról előnyomulván Derschatta ezredes osztrákjait (1 zászlóalj) d. e. 11. órakor Vásáruton megrohanja s egy órai ellenállás után Kürtre veri. Veszteségünk 9 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 3 halott s 15 sebesült.

Feldz. 46. l. E támadás czélja volt az Aszód és Sereg-Akolkuti hidverést álczázni.

Jun. 15. Pént.

A magyar kormány Görgei hadügyminiszter előterjesztésére Perczel Mór tábornoktól az alvidéki hadvezérséget elvévén, ezt Vetter altábornagyra bizza, kinek előbbiket is alárendeli. V. ö. ápr. 28.

Közl. 145. sz. Rüst. II. 52. l. V. ö. Mész. 107. l. nap nélkül). Perczel, kinek letétele már jun. 7-én elhatározva volt, bár az általa elkövetett hibák kézzelfoghatók voltak, egy szenvedélytől viharzó levélben felel az elmozdittatásra. (E levél Szil.-nál F. Férf. 49—53. l. melynek alaphangulata megértésére szükség tudni azt a mi Lev. l. 144. l. irva van). Vetter megérkeztéig ideiglenesen Tóth Ágoston vette kezébe a vezéri botot. (A hadsereg alkatrészei ezen időben Feldz. 228. l). V. ö. jun. 25. jegyz.

Horváth vallásminiszter a magyar kath. egyház összes (egyházi és világi) képviselőinek ez évi aug. 20-ra Pestre közgyülést hirdet, melynek feladata leend, az „egyháznak a szabadság alapjáni ujjászülése“ s az autonomia visszanyerése ugy az álladalom irányában, mint a belkormányzat tekintetében. V. ö. jun. 30.

Közl. 135. sz. A kiadvány még Resp. 3. sz. A reform szükségét igen érdekesen és bölcsen irja le a Függ. Harcz (III. 123—130. l.) kitünő szerzője.

Borotha őrnagy (1 zászlóalj és 5 ágyu) Pécset, hol a népfölkelők magokat eltorlaszolták, reggel megrohanja s két órai ágyuztatás után szuronynyal elfoglalja. A szétfutott népfölkelők közül sokan elfogatván, nehányan kivégeztetnek.

Feldz. 236. sz. Ezzel végződött a Kossa Dániel által szervezett baranyai népfölkelés, melyet Perczel elegendő katonai erővel

nem támogatott. A másik nevezetesebb összeütközésök volt a népfölkelőknek Turony és Szalánta közt, mely alkalommal Turony lángok martalékául esik.

Nagy-Sándor tábornok Soporuyáról és Patáról elszoritja az osztrákokat; egyideüleg Zambelly ezredes Kónyról Maglóczára veri az ellenséget, Pöltenberg pedig Öttevény felé csatározik.

Közl. 132. 137. sz. Szil. F. Férf. 120. l.

Vécsey tábornok osztromló seregének egy része éjjel (jun. 15. és 16. közt) a Temesváron elsánczolt ellenséget a Józsefváros felől megtámadja s a Bega hidját fölégeti, de a támadás visszaveretik.

Feldz. 379. l. Vécsey másnap alkura szólitja a várat: hiába.

Az oláh fölkelők a thoroczkói magyar helyőrséget a gyertyánosi havason Remete és Ponor felé Alsó-Fehérmegyében lesből megtámadják, azonban rövid csatározás után, visszahuzódnak. Veszteségünk 1 halott és nehány sebesült, az oláhoké 20 halott.

Honv. 147. sz.

A roppant számu oláhok Kemény ezredes kisded seregét d. u. 5. órakor Abrud-Bányán megtámadják. Kemény elszánt rohamaival minden irányban visszakergeti ellenfeleit s az üldözésből esteli 10. órakor tér vissza a városba. Másnap

Jun. 16. Szombat.

Jancu oláhai korán reggel megujitják a támadást, mely ismételt izben visszaveretik; mindazáltal Kemény Farkas, miután katonáit élelem- lőszer- és ruházathiány miatt a földult és elpusztitott városban tovább ki nem tarthatá, délben Zalatnna felé megkezdi elvonulását, melyet maga és Forró ezredes fedez a 11. zászlóalj hősiességével, az üldözésére kelt Axentevel folyvást harczolva, miközben seregéből mintegy 300 holtat és sebesültet veszit.

Honv. 154. sz. Kor. 187—190. l. Som. 57. 58. l. Kov. T. 230. l. Czetz Bem's 314. l. Szilágyi Magy. Emléklapok. Pest. 1850. 375. l Kem. Nagy-Eny. 250. l. Feldz. 483. l. Kemény e nap Zalathnán, jun. 17-én folyvást üldöztetve Magyar-Igenben állapodik meg, honnan másnap Kolozsvárra indul.

Zsigárdi ütközet. Asbóth ezredes (2. hadtest) az Érsekujvári-Dunán Aszódnál korán reggel átkelvén, Rakóvszky őrnagyot az osztrák jobbszárny ellen Farkasd felé küldi, mialatt seregzömével maga Királyrév ellen támad s onnan Pott tábornok őrségét könnyü viadalban elveri, majd d. e. 10. órakor Zsigárdra megy, hol Pott főerejével tüz össze. A véres harcz déli 12. órakor Pott rövidségére végződik, ki Pered felé hátrál. Ez alatt Asbóth másik csapata, mely az Érsekujvári-Duna bal partján föl felé huzódott, az utjába akadt osztrák előhadat s a Vásárutról ennek segélyére jött zászlóaljat visszanyomja, minek következtében a császáriak Királyrév felé vonulnak s onnan Asbóth őrségét kiverik. Más részről Herzinger vezérőrnagy is megérkezik Diószeg felől Pott segitségére (d. u. 1. óra) s a vezényletet átvévén, Pottot Zsigard visszafoglalására mozditja elő, maga pedig személyesen Asbóth balszárnyára veti magát, ki ennek folytan Szereg-Akolra, jobbszárnyával pedig Zsigárdról Farkasd- és Négyedre kénytelen huzódni. Nagy-Sándor (1. hadtest) d. u. 5. órakor hallja meg Asbóth viaskodása hirét, mire Szempthénél, hol Wohlgemuth altábornagy állott, azonnal támadásba megy át, s balszárnya a szempthei erdős halmokat már birtokába veszi és az ellenséget Galgócz felé veri, midőn a Nagy-Szombath felől elhelyezett osztrák röppentyük honvédeinket feltartóztatják, kik azután Patára és Sopornyára veretnek vissza. Knezics (3. hadtest), miután a támadásra világos rendelete nem volt, Farkasd és Négyed közt tétlenül áll. Kosztolányi (8. hadtestből), hogy a császáriak figyelmét a Vág vonaltól elvonja, Nagy-Megyerről kiindulva reggeli 7. órakor Patasnál a Reischach dandárát hátranyomja, de majd Patas és Bős közt véres küzdelem után visszaveretik. Veszteségünk 400 ember holtakban és sebesültekben és 200 fogoly. Asbóth 6, Nagy-

Sándor 4 ágyujától fosztatik meg. A császáriak vesztesége 42 halott és 63 sebesült.

Rüst. II. 122. 123. l. Feldz. 47. s köv l. Asb. l. 93—101. l. Klap. Mem. 72—77. l. Görg. II. 153. l. Közl. 135. 137. sz. Görgei e harczczal nyittatja meg vágvonali támadó hadjáratát, melylyel azonban igen soká késett. Nemcsak Buda ostromával telt az idő, hanem a fősereg azután is tétlenségre volt kárhoztatva. Görgei e késedelmet azzal igyekszik igazolni, hogy harczosai ruházata, különösen lábbelije már előbb tökéletesen elrongyollott, s attól tartott, hogy ha ezen átalános hiányon segitve nem lesz, egy erős menet alkalmával, minőre nyilt táborozásnál mindig számitni kell, a hullározók száma felülmulandja a harczképesekét. Az öltönykészittetést Kossuth maga ellenőrzé és vezeté, de ő a Pestre készülődés gondjaitól elhalmoztatván, a szabóknak és csizmadiáknak nem adott annyi munkát, a mennyit elvégezhettek volna Ezenkivül az áprilisi hadjáratban elesettek helyét is ki kellett pótolni ujonczokkal. Szemere azzal biztatá a fővezért, hogy e czélra s egy tartalék felállitására 10—12 ezer ujoncz ki van állitva. Kossuth ezek ruházatáról és fölszereléséről szintén mint kész dologról nyilatkozék. Görgei ennélfogva remélé, hogy a mi hadseregénél hiányzik, pár nap alatt ki leend pótolva. De az ujonczok junius középeig csak felé részben állottak elő. a ruházatnak pedig szinét sem lehetett látni, s csak ekkor vette észre a fővezér, már későn, hogy mily helytelenül cselekedett, midőn a kormánytők igéreteiben bizva hadjárata sietős megkezdését napról napra halogatá. E halogatás alatt azonban legalább időt nyert a sztrategiai terv körültekintő és alapos megválasztására. De Görgei itt ismét nagy hibába esett. Ohajtandó lett volna, hogy mielött az oroszok betörnének, Görgei összesitett erővel verje meg az osztrákokat s nyomuljon az örökös tartományokba (különösen Sziléziába). Görgei azonban e tervet egyidőre mellőzé s midőn az előnyomulásra végre elszánta magát, az osztrákok hadain áttörni sem volt képes. Ennek oka a támadó terv silánysága volt. Nemcsak a tolaj (folyóktól és mocsároktól szaggatott sikság) volt rosszul választva, hanem a kiviteli intézkedések is hibások voltak, a mennyiben a működést csupán maga Asbóth kezdé meg s ekkép az egész főerő további szerepe egy kis rész sorsától lőn függővé téve. Midőn Zsigárdnál az első szerencsétlen koczkavetés megtörtént, Klapka, ki előbb Görgei tervét maga is helyeslé, jun. 18-ról irt a fővezérnek, hogy azon a földegen ne tétessen több nagyobbszerü támadást, hanem fogja fel az ő védelmi tervét (l. máj. 12.). Görgei e tanácsot félrevetette, miután, ugy látszik. Klapkában, kit ápr. 14-esnek tartott, egészen nem bizott. Levelére csak a peredi csata alkalmával válaszolt, élőszóval, kijelentvén, hogy tanacsa elkésett, a rendeletek kiadva, az intézkedések megtéve voltak már a támadás folytatására, eltitkolván előtte mint emlékiratában mondja, abbeli szándékát, hogy neki terve, előnyomulni az osztrák határig a Duna balpartján, s ott az 1848. törvények

alapján békével kinálni meg az ellenséget. Ezenkivül Görgei az uj hadtestparancsnokoknak is (A s b ó t h és K n e z i c s) alkalmat akart szerezni, hogy hadi képességöket kimutassák s magokat elötte megismertethessék.

K o s s u t h kormányzó V u k o v i c s előterjesztésére a f ő t ö r v é n y s z é k elnökeit és tagjait kinevezi. V. ö. M á j. 26.

R e s p. 5. 12. sz. Az o r s z á g o s t ö r v é n y s z é k hez (ezelött k i r. itélőtábla) kineveztetnek, első alelnöknek P á l f y János, közbiráknak B a l l a Endre és G e l l é n József a volt kir. tábla közbirái, O m a s z t a Zsigmond, K e l l e r János, H o r v á t h Boldizsár, G y e r g y a i Ferencz, G a l á n f i János nyiregyházi biró, K o v á c s Sámuel hajdukerületi főjegyző és H o r v á t h Ferencz; jun. 26-án: O s z t r o v s z k y József, P a t a k i János m. szigethi tanár, Z e r p á k Eduard zágrábi volt államügyész, O l g y a y Titus és N a g y Lajos volt kir. táblai ülnökök. A h é t s z e m é l y e s f ő t ö r v é n y s z é k hez jun. 18-án másodelnöknek A l m á s y Pál, közbiráknak Ú j h á z y László, H a l á s z Boldizsár, R e p e c z k y Ferencz, L u d v i g h János és R á c z János belügyminiszteri tanácsos; jun. 26-án pedig: S z a c s v a y Imre, C s á s z á r Ferencz és L a c z k o v i c s János mindkettő volt kir. táblai ülnök. A v á l t ó f e l t ö r v é n y s z é k hez végre jun. 26 án elnöknek M o l n á r József ügyvéd, ülnököknek Z á d o r György és K a t i n e l l i Károly volt váltófeltörvényszéki ülnök, M a y e r c s á k Márton, L e d n i c z k i Mihály ügyvéd és G a b r i e l i János pesti váltótörvényszéki ülnök.

Jun. 17. Vasárnap.

D e m b i n s k i tábornok D e m é t h é n Eperjes mellett, szózatot intéz hadseregéhez, melyben jelenti, hogy helyére vezérnek V y s o c k i tábornok van kinevezve, s ő azért kérte fölmentetését, mert ha állomásán megmarad, „vagy insubordinatiót kellett volna elkövetnie, vagy oly parancsokat foganatositnia, melyek az ő tapasztalatai szerint Magyarországra nézve károsak lehettek volna,“ egyébiránt „mint önkéntes“ továbbis az északi seregben marad s részt veend az oroszok ellen való harczban.

A szóz. L e v.-nél I. 153. 154. l. A szózat némely helyei csak ugy lesznek érthetők, ha tudjuk, hogy a kormány Dembinski Gallicziába törési tervét azon okból, nehogy ekkép az oroszok hazánkba rontani törvényes okot nyerjenek, visszautasitotta, s igazi bárgyusággal még akkor sem engedte foganatositani, midőn az orosz hadüzenés s ö t a be-

törés is tényleg megtörtént. Még inkább sérté a lengyelt, hogy május derekán tudtára adatott, hogy magát ezentul a hadügyminiszterség rendeleteihez kell szabnia, „Jól tudja a kormányzó" igy ir máj. 24-röl Kossuthhoz intézett lemondásában „mennyit kellett már türnie azon két urtól (Görgei és Klapka) kik jelenleg a hadügyet vezetik... Azt sem teheti, hogy oly rosz terv szerint munkálkodjék, mely az ország veszedelmét vonja maga után... És mindemellett neki még más hadvezérekkel is összeköttetésbe kellene lépnie; mit egyátalában nem fogadhat el." (A lev. töredéke Függ. III. 147. l.). Dembinski jun. 26-ra Pestre érkezik. (Est. L. 20. sz.).

Grotenhielm orosz hadvezér (8 zászlóalj, 6 lovasszázad és 32 ágyu) Vatra-Dornánál Erdélybe tör, s az Urbán féle osztrák sereggel (2800 ember és 9 ágyu) egyesül.

Ber. I. 29. l.

Jun. 18. Hétfő.

Kossuth kormányzó és Bem altábornagy Nagy-Váradra érkeznek, hol másnapon át is maradnak s megegyeznek abban, hogy Bem a hadügyminiszternek nem leend alárendelve, hanem csupán a kormányzónak. A lakosság a két férfiut lelkesülten és nagy ünnepélyességekkel fogadja.

Közl. 143. sz. Honv. 151. sz. Szem. II. 74. l. Köv. E. T. 240. l. A rendszerint jólértesült Feldz. 229. l. azt irja, hogy Váradon tervet állapitottak meg, mely szerint Bem a havasi oláhok gyors leverése után (8—10 nap mulva) 10 ezer emberrel ismét a Bánságba menend, hogy Jellačić annál biztosabban megsemmisittessék. De ezen ut, az oroszok Erdélybe törése folytán elmaradt.

Jun. 19. Kedd.

Vysocki előörsei Paskevics tábornagy szemlegezésre indult kozákjait Lófalunál Bártfa mellett megtámadják s visszaüzik, de a tábornagy ekkor a mieinket tulnyomó erővel hátban támadtatja meg, kik ennek következtében két tüz közé szorittatva, öldöklő kézi tusában huzódnak vissza s estére elhagyják Lófalut. Veszteségünk mintegy 20 halott és 1 fogoly, az oroszoké 2 halott és 2 sebesült.

Ber. I. 19. l.

Grabbe tábornok Rózsahegyet némi ellenállás után, melyben a mieink 4 foglyot vesztenek, elfoglalja és megszállja.

Ber. I. 28. l. v. ö. Resp. 11. sz. (jun. 28.).

Tömös-szorosi második ütközet. Lüders orosz tábornagy Dyck vezérőrnagyot (8 zászlóalj, 16 lovasszázad és 20 ágyu) rendeli a Predjal hegyen lévő zárdánál Szabó Nándor alezredes (3 ezer ember s 3 ágyu) elien, ki támadói ellen reggeli 7½ órakor ereszkedik harczba. A tulnyomó ellenséges erő előtt a mieink folytonos viaskodás közben Felső-Tömösre s ennek felgyujtatása után d. u. 2. órakor Alsó-Tömösre hátrálnak, hol a tulajdonképeni szoros létezik. Másnap

Jun. 20. Szerda.

Lüders az orosz részen, Kiss Sándor ezredes a miéinknél személyesen veszik át a vezényletet. Dyek az orosz előhaddal reggeli 4. órakor kezdi meg a heves támadást, melyet azonban az eleintén hősileg küzdő székelyek, kiknek hadállásuk a természettől is rendkivül megerősitve vala, négy izben vernek vissza. Veszteségök azonban perczről perczre szaporodik s bátorságuk azon mértékben hanyatlik. Maga a vezér két izben sebesülve eszméletén kivül fekszik, s annál fogva midőn Lipski ezredes csapata a székely balszárnyat áttörvén az őrség háta mögött az ut elzárására előnyomult, a mieink rendetlen futásnak erednek s csak Prásmáron állapodnak ismét meg, hol Szabó Nándor összeszedi a hadromokat. D. u. 1. órakor az oroszok Brassó elibe nyomulnak. — Veszteségünk a két napi harczban mintegy 100 ember holtakban és sebesültekben, 10 fogoly, 5 ágyu és 1 zászló, az oroszoké 48 halott s 253 sebesült, ez utóbbiak közt Dyek tábornok is. — Egyideüleg e harczczal Engelhardt tábornok az orosz balszárnynyal (4 zászlóalj, 2 lovasszázad s 8 ágyu) a törcsvári szoroson nyomul keresztül s innen, miután Krasznai őrnagy ezen állását harcz nélkül feladta, akadálytalanul vonul belebb Erdélybe.

Czetz Bem's 320—327. l. Köv. E. T. 242. 243. l. Ber. I 33. 37. l. Som. 68. l. Feldz. 490. l. Frey III. 134. l. Szil. F. Férf. 80. l. F. Tört. 393. l. F. Napj. 35. l. Lüders jun. 18-án összpontositja seregét a Sinaja-zárdánál (Oláhországban) s összes ereje itt 21 zászlóalj, 16 lovasszázad és 48 ágyu volt. (Az Uj. Ism. III. 106. l. hibásan harczoltatja Lüderset már jun. 17-én Szabó ellen). Fentebbi napról (jun. 20.) az orosz tábornagy kiáltványt intéz „Erdély lakóihoz," jelentvén, hogy „vitéz, harczias csapataival" átlépte a határt, „a lázadás, pártvisszály és anárkhia" megszüntetése s „a csend helyre állitása" végett, a czár parancsára „szövetségtársa felszólitása" folytán. (A kiált. Samml Anh. 29. l. és Köv.-nál O. 185. l.). A sebesült Kiss Brassóban elfogatván Czernoviczba vitetik, hol önmérgezésben meghal. (R.d.g.r. és Honv. 177. sz. v. ö. 181. sz. mely szerint Kiss Bukurestbe vitetett s itt halt meg).

Vysocki tábornok csapatai (mintegy 3 ezer gyalog, 3 század lovas és 2 ágyu) Hétharsnál Rüdiger oroszai és rejtekben felállitott ágyui ellen nyomulnak, de ez utóbbiak gyilkos tüze miatt zavarba esnek, s midőn egy orosz csapat által szuronynyal támadtatnak meg, Kis-Szeben felé hátrálva visszahuzódnak. Veszteségünk az orosz kutfő szerint 300 halott, a muszkáké 6 halott, és 15 sebesült.

Ber. I. 20. l. Ezen munkának sajátságai közé tartozik, hogy az oroszok harczi veszteségét a miénkhez képest rendszerint oly aránytalanul kevésre teszi, mely akaratlanul is a muszka hivatalos haditudósitások „egy halott" jára emlékeztet) — A fentebbi harczot Dessewffy ez időről szóló hivatalos jelentése (E. L. 22. sz. Resp. 12. sz.) nem emliti.

Peredi csata. Asbóth ezredes (2. hadtest) jobbszárnyát Aszódról Zsigárdnak, balszárnyát Királyrév ellen mozditja (reggeli 5. óra), mialatt Rakóvszky őrnagy egy csapattal Négyed felől indul szintén Zsigárdra, honnét 9½ órakor Pott tábornok őrségét Peredre elveri s itt Asbóth zömével egyesülten ujból megtámadja; azonban Pott makacsul tartja magát. Asbóth e közben balszárnyát Alsó-Szelire teszi át, minek következtében a Pott segélyére érkezett Herzinger tábornok által egész középhada megfutamittatik. Görgei fővezér személyesen ekkor érkezik a szinhelyre s az aszód-zsigárdi uton szemben találja a futó hadat, a mint megállitásával Asbóth s tisztikara vesződik. A koczka nemsokára fordul. A magyar balszárny ugyanis a Herzingerrel jött Theissing

dandárán Királyrévben erőt vesz s azt egész Felső-Szeliig visszanyomja. Asbóth ekkor maga is előre tőr s a jobb oldalán födözetlenül maradt Pottot d. u. 1 1/2 órakor Pereden bátran megrohanja s heves küzdelem után, melyben személyes bátorságát hősileg kitünteti, legyőzvén, tetemes veszteséggel Deákira kergeti. — Nagy-Sándor tábornok (1. hadtest) Semptbénél puszta ágyuzással éri be. Knezics (3. hadtest) elkésik. Klapka ellenben az aszódi hid biztositása végett Kosztolányival Nyárasd mellett megtámadtatja Csorich hadait. A harcz itt nem a legjobb szerencsével kezdődik, mert az ujoncz Károlyi-huszárok megszaladnak, de a Hunyadyak mihamar helyreütik a csorbát. Zichy Antalnak Szakállosról megérkeztével pedig a mieink határozott fölényre jutnak, s az ellenség kényszerülve érzi magát Nyárasdra visszahuzódni. Csata után Görgei Knezicset és Asbóthot hadtestparancsnokságuktól elmozditja, amazt önbizalom, ezt haditapintat hiánya miatt. Másnap

Jun. 21. Csütörtök.

Görgei fővezér és Wohlgemuth altábornagy személyesen viszik a vezényletet. A támadást Herzinger vezérőrnagy kezdi meg (Theissing-dandár és 4 zászlóalj orosz) virradat előtt Felsö-Szelitől a mi elővédünk és balszárnyunk ellen, mely Kászonyi ezredes vezérlete alatt (ki Asbóth helyére következék) Alsó-Szeliről Királyrévre huzódik vissza. Teljes erővel ujul meg a harcz d. e. 10. órakor, midőn Panutine orosz tábornok főereje (12 zászlóalj és 24 ágyu) egyesülten Pott dandárával Görgei főállodását Pered előtt erős ágyutüzzel vivja. Egy órai küzdés után Leiningen (3. hadtest) és Kászonyi zöme feladják állásukat s Peredet, miközben a magyar balszárny vigyázatlanságból Sereg-Akol felé messzire hátrál. Görgei épen a tartaléklovasságot akarja az egyesültek ellen vezetni, midőn értesül, hogy már Királyrév is elveszett, Theissing által elfoglaltatván. Erre a lovastámadást Kászonyira bizza, maga pedig egy csapat élén az elveszett hely felé siet. Pereden azonban Panutín, Pott, az osztrák balszárnynyal elönyomult

Perin s a Királyrévtől érkező Herzinger vivnak a magyar hadak ellen, s tulnyomó lovasságukkal Kászonyinak a falu előtt nemcsak lovas támadását verik vissza, hanem több izben megujuló véres szuronyharcz után gyalogságát is kiverik a faluból s rendetlen futásba keverik Gutta felé. A magyar fővezér akkor érkezik vissza Királyrévtől, midőn Kászonyi néhány nála megmaradt zászlóaljjal végső kisérletét tevé Pered nyugoti részének elfoglalására; a történteket megértvén, parancsot ád Leiningennek, ki a felgyujtott falu keleti részét még mindig védelmezé, hogy vonuljon hátra Zsigárd felé, maga pedig ujolag Királyrévnek nyargal, honnan Rakóvszky őrnagy és Kempelen százados segélyökkel Theissing dandárat kiveri s Alsó-Szelire üzi. A legyőzött Theissingnak ekkor Herzinger indul Peredről némi csapatokkal támogatására, de ezek utközben Kászonyi által feltartóztattatnak. Herzinger ekkor Wohlgemuth parancsából egész erejét magához véve nyomul előre Királyrév visszafoglalására. Ezalatt Leiningen bal felől födözet nélkül maradván, Panutin, Pott és Perin rohamaik által kényszeritve lőn Zsigárd előtti állodását is feladni s Farkasdra huzódni. Görgei most, hasztalannak tartván tovább is várakozni arra, hogy Nagy-Sándor Szerednél az osztrákokat hátban támadja meg, Farkasd és Aszód felé elrendeli a visszavonulást (d. u. 4. órakor). Esteli 7. órakor az elkésett Csorich Klapka tábornok ellen támad, s miután előcsapatainkat Nyárasdról elverte, az aszódi hid elfoglalásáért kezd ágyuharczot. Klapka azonban bátran helyt áll s födözi a 2. hadtest elvonulását a hidon. Görgei hadereje alig 20 ezer, Wohlgemuthé 22 ezer ember. Veszteségünk a két napi harczban 126 halott, 180 sebesült, 520 hiányzó, 6 ágyu s ezenkivül csupán a 2. hadtestnél mintegy 2 ezer ember holtakban és sebesültekben; az ellenségnél 125 halott, 383 sebesült és 127 hiányzó.

Rüst. II. 123—134. l. Görg. II. 159—180. l. Klap. Mem. 84—94. 98—102. l. Asb. I. 33—35. 102—117. l. Feldz. 57—70. l. (a csata tervrajzával). Ber. I. 40. s köv. l. (a győzelmet az orosz csapatok érdemének tulajdonitja). E. L. 23. sz. Resp. 7. sz. Szil. F. Tört. 387. l. Közl. 139. sz. Vah. I. 80. II. 19. s köv. l. Görgei az első napi csatában Pered erőszakolásáért hibáztatván

Asbóthot igy ir: „Az erőszakolás, mint tudva van, a legnagyobb ár, melyet az ember a háboru szinpadán egy helyért fizet. Önálló parancsnok, ki szükségtelenül erőszakol, tékozló. Tékozlók pedig gondnokság alá valók." Kmety e vádra, midőn Görgei könyvét birálá, csak azt felelé, hogy Görgei még nagyobb és helyrehozhatatlan veszteséggel járó erőszakolást követett el Budavár ellen. Magy. orsz. Szerk. Pomp. 1861. évf. 258. sz.). Az ellenség hadi szakértő történetirója pedig Görgeit az egész peredi csatáért hibáztatja. A jun. 16. meghiusult kisérlet után ugyan azon a helyen, melyet már az első támadás után hatalmasan megerősitettek, nem lett volna szabad másodszor erőszakolni a folyón átkelést egy tulnyomó erejü ellenféllel szemben, mintán efféle áttörések csak az ellenség előleges félrevezetése után, tulnyomó erővel s véletlen támadás utján sikerülnek; ugyanezen katona szerző még keményebben (?)egrója Nagy-Sándort, a miért 21-én az átmenetelt idején nem erőszakolta, mi a csekély véderő ellen bizonyosan sikerült volna s ennek következtében Görgei csatája egészen más fordulatot vehetett volna.

Mintegy 6 ezer főnyi oláh sereg Boiczát Zarándmegyében reggeli 6. órakor megrohanja, azonban a 300 főből álló magyar őrség által 4 órai harcz után visszakergettetik.

Honv. 160. sz.

Springensfeld alezredes Grotenhielm altábornagy előhadával Dobay József ezredest a Borgo-szorosban megtámadja s Maroseny és B.-Tiha közt reggeli 8. órától estig tartó csatározás után állodásaiból kivervén Borgó Prundra szoritja. Másnap

Jun. 22. Péntek.

Grotenhielm altábornagy Borgó-Prundnál három oszlopban támadja meg őrségünket; ez egy darabig védi magát, de majd lőszere fogytával az ellenség gyilkos tüzét ki nem birhatván, Beszterczén át Dézsre futamodik. Veszteségünk 24 halott s 100 fogoly, az oroszoké 17 halott s 50 sebesült.

Feldz. 503—505. l. Som. 74. 75. l. Ber. I. 30. l. Honv. 153. sz. (veszteségünk 14 ember). Köv. E. T. 244. l. Bem Váradról visszaérkeztében Kolozsvárt vette az oroszok északi betörésének hirét, jun. 24-én. Még az nap Dézsen termett, s miután Dobay minden szükség nélkül hátrált ennyire, őt a vezényletben Damaszkinnal cserélte ki. A hős lengyel személyes megérkezése mindenütt bátoritólag hatott,

mire valóban szükség is volt. mert az orosz beütés hirére B.-Szolnok, Doboka és Kolozsmegyéket mondhatni halálos rémület fogta el. Az utakat ellepték a menekülők szekerei, a közigazgatás gépezete egész n fennakadt, mert ezen a vidéken még a közhivatalnokok is odahagyták állásaikat. (Bővebben Honv. 157. sz).

Klement őrnagy (2 zászlóalj, 1 lovasszázad és 3 ágyu) az előző nap Uj-Radnánál betört Pawloff vezérőrnagyot Kis-Ilvánál megtámadja, azonban a tulnyomó ereju ellenségtől csakhamar visszaveretik s Naszódra nyomatik. Földvár és Naszód felgyujtatik. Veszteségünk 40 ember holtakban és sebesültekben s 32 fogoly.

Feldz. 505. l. Köv. E. T. 243. l. (jun. 20.).

A Tóth Sámuel parancsnoksága alatt lévő brassói-vár (320 ember s 5 ágyu) egy napi lövetés után (jun. 21. reggeli 5. — esteli 4. óráig) az oroszoknak meghódol. Lüders Brassó városát megszállja.

Ber. I. 38. l. Feldz. 493. l. R.d.g.r. Kővári. Rüstow és Horváth M. a Feldz. nyomán az irják, hogy a várparancsnok a lengyel Sidlovski volt, ki magát, az orosz fogságot kikerülendő, a feladás előtt főbe lőtte. Rödiger Rezső székely tiszt azonban ezen adatot tévesnek állitja, azon a megdönthetetlen alapon, hogy Sidlovskival a forradalom bukása után N.-Szebenben együtt volt elzárva. Czetz szerint a várparancsnok neve Tóth János; mit Tóth Sámuel személyesen czáfolhat meg, miután, Kézdi-Vásárhelyen tán még mind e napig (1865.) életben van.

A Szucsánról hátráló magyar csapatok Turócz-Szent-Márton utczáin Grabbe üldöző kozákjait megtámadják, de csak hamar a házakba szétfutnak. A kozákok ekkor 46 embert toglyul ejtenek, az utczákon és magán házakban többeket leöldösnek, a megyeházat s számos magán lakházakat kirabolnak és feldulnak. Veszteségük 4 sebesült.

Ber. I. 19. l. Resp. 12. sz.

A cs. k. főhadparancsnokság Pozsonyban közhirré teteti, hogy a Fölség Magyarország számára zsandárság felállitását rendelte el, az örökös tartományokban érvényes alapelvek szerint. Egyszersmind közzé tétetnek e hadtestbe fölvétetés kellékei s azon előnyök, melyek avval járnak, felhivatván az illetők az önkéntes jelentkezésre.

A hird. Samml. 97. l. Jun. 30-ról már közhirré tétetik, hogy a csendőrség megalakult s tagjainak mindenki „föltétlen engedelmességgel" tartozik. (A felhiv. i. m. 140. l).

Vukovics igazságminiszter mindazon püspököket, kanonokokat s más egyházi személyeket, kik az ellenség kivonultával hazánkból eltávozván javadalmukat hütlenül oda hagyták, edictaliter megidézteti s minden vagyonukat lezároltatni rendeli.

Közl. 139. sz. V. ö. e Krónika 1848. okt. 25. jegyz.

Jun. 23. Szombat.

Somosi ütközet. Dessewffy tábornok (3 zászlóalj, 3 lovasszázad és 6 ágyu) Somos és Mocsármány közt Sárosmegyében Baggahufud vezérőrnagy szemlegező kozák ezredét megtámadja és visszaüzi. Az orosz tábornok ekkor harczirendet képez erősbitett csapatával s heves ágyutüzével csakhamar hátranyomja a mieinket, kik üzetve az Olga-ezredtől, este felé Lemesre a Tarcza jobb partjára huzódnak. Veszteségünk 65 halott s 113 fogoly, az oroszoké 6 halott s 33 sebesült.

Ber. 1, 24. l. Dessewffy tudósitása: E. L. 22. sz. ugyszintén Resp. 12. sz. (veszteségünk 87 ember,). Közl. 144. sz. Frey III. 131. l. E volt az utolsó összeütközés, melyben északi seregeink a berohanó oroszok előtt sort képeztek, komoly ellenállásnak azonban sem ez, sem a többi apró harcz nem nevezhető. Paskevics egész kényelemmel ütheté fel sátorfáját Bártfán (jun. 19.), Eperjesen (jun. 23.), Kassán (jun. 24. midőn a kholera először mutatkozott táborában) és Miskolczon (jun. 30.), hol 2 hadtestét 8 napon át heverteté. A hivatalos orosz munka irja: „Katonáink kedvetlenek voltak, hogy a nagy napi menetek daczára nem érhették utól az ellenséget... A lázadók megállapodás nélkül futottak... Balgatagság lett volna üldözni azokat, kik a harczot határozottan kerülték. Egész bizonyossággal fel lehetett tenni hogy a lázadóknak tervök volt, hadseregünket gyors visszavonulás által maguk után csalogatni, minél nagyobb távolságra éléstárától s Közép-Magyarország felette egészségtelen sikjaira vezetni, magokat ezalatt ismételt ujonczozások által erősiteni, nem bocsátkozván ütközetbe mind addig, mig csapatainkat a betegség és nélkülözés meg nem gyöngiti, mialatt portyázócsapataik közléki vonalainkat fognák fenyegetni." Nemsokára a pusztitó ragály teljes erővel dult az ellenség sorai közt s erejét a beállott esőzések és az egészségtelen baromi táplálkozás, melynél fogva a muszkák éretlen gyümölcsöt,

nyers tököt, ugorkát, bodzabogyót s minden moslékot felfaltak, meg inkább kifejték. Az utazó csapatokból naponként 60—100 ember hullott el, kiknek hulláit a hátuljövők szedték fel és temették el. A málhás szekerek betegekkel voltak megrakva, s mindenik hadtest ezrével hordozta magával betegjeit, kiknek számára a mágnás-biztosok és kozákok a vidékeken szekereket zsaroltak össze. A ragály tetőpontját jun. 29. jul. 5. érte el, mely idő alatt 2 ezer ember halt meg, ezer beteg pedig Kassára küldetett, miután Miskolczon már nem volt több hely számukra. Ez utóbbik városban több mint 2 ezer halott temettetett el. A betegek száma a 2. és 3. hadtestben jun. 25. — jul. 13-ig összesen 14,472 volt. Paskevics föltevése a magyar vezérek terve felől, mintha a hátrálás csalogatási szándékból történnék, hibás volt. Vysocki az első előörsi csatározások után belátván, hogy ily roppant erő ellenében ő az északi sereggel (összesen 17,230 ember s 57 ágyu. M.-Szigettől Szent-Miklósig, félkörben) mit sem kezdhet. a 9. hadtestet magához huzta s jun. 25-én Forrón, 26-án Miskolczon szállott meg. Itt veszi a kormány rendeletét, hogy Miskolcznál tovább már ne hátráljon. annyival kevésbé, mert ott egy Komáromból érkezendő segédhad is fog hozzá csatlakozni, (ez nem történt meg). Azonban Vysockinak, kitől a függetlenül müködő Kazinczy (7020 ember és 23 ágyu) Máramarosban különvált, nem volt megállása. Hadiszállása jun. 28-án Harsányon, 29-án M.-Kövesden, 30-án Kápolnán, jul. 1-én Gyöngyösön. 2-án Hatvanon volt. Itt megállapodék, várakozni a segélyhadra, s a főváros birtokáért csatát vivni. Szakadatlan hátrálása nemesekély aggodalmat szült az országban. Eddig a nagy hangu lapok a mennyiben az orosz betörést tagadni többé nem lehetett, mindig azt hiresztelték, hogy a muszka gyáva, és egy perczig sem állhat meg a magyar katonák előtt, ezek diadallal verték vissza már több izben a határszélekről, s égnek a vágytól, hogy velök nagyobb harczban is megmérközzenek. A közönség azonban egyszerre kézzelfoghatólag győződött meg az ellenkezőről, s épen azért, mint a kit az áltatások helyes itéletétől is megfosztották, nagy rémületbe esett. Az eddig nálunk soha nem látott ellenség és annak nagyszerü tömege, melynél fogva egész Felső-Magyarországot s Erdély széleit egyszerre mint valami özönviz eláraszta, puszta megjelenésével is döbbentő volt. Pest utczái már jun. 25-én telve voltak kétségbeesett, dult arczokkal, melyek ellen a lapok nem győztek eléggé tiltakozni. Jun. 28. és 29-én védelmi s népfölkelési intézkedések végett vá osi gyülés tartatott, de a képviselők és hivatalnokok a botránkozásig csekély számmal jelentek meg. (Resp. 11. 12. sz.). Kossuth megjelenése elveszté minden lelkesitő hatását. A kormányzón is észrevehető volt a levertség (V. ö. jun. 30).

Az oláhok Algyógyon rabolnak, majd hasonló szándékból Szászvárosra indulnak, Gyalmárnál azonban Frits százados vadászai és a székely honvédek utjokat állják, kik jól irányzott lövéseikkel őket feltartóztatják.

Honv. 161. sz. E harczban két fiatal tüzér tünt ki, t. i. Fritsnek 15. és 16. éves fiai, kik az abrudbányai hadjáratban is részt vettek Hatvani alatt.

Jun. 24. Vasárnap.

Kossuth kormányzó Szemere belügyminiszter javaslatára Pest, Buda és Ó-Buda hatóságaik egyesitését elrendeli s a két testvérfővárost egy törvényhatóság s Buda-Pest név alatt egyesiti.

Közl. 142. sz. A rend. még Resp. 11. sz.

Stein ezredes Gyula-Fehérvárat reggeli 5. órától délig teljes erejéből löveti s a város egy részét fölgyujtatja. Ez égés alatt az ostromlók rohamot intéznek a Károlykapu ellen, azonban visszaveretnek. Délután az ostromló vezér becsületes töltételek mellett fölkéreti a várat, mire August várparancsnok elutasitólag válaszol. Stein másnap ujból löveti a várat.

Jun. 25. Hétfő.

Batthyány Kázmér külügyminiszter Pesten körlevelet intéz Magyarország külföldi követeihez, tudósitván őket, hogy az orosz betörés kétségbevonhatatlan ténynyé vált s felhiván, hogy sürgessék a franczia, angol és török kormányokat, hogy az oroszok beavatkozását ne türjék el, mert ha az udvarok a nemzetközi jogot, hazánknak az osztrák háztól szenvedett sérelmeit, Ausztria jövendőbeli fennállhatásának képtelenségét, a humanitást s a polgárisodást nem akarják is tekinteni, vegyék gondolóra, hogy Magyarország leigázása és elpusztittatása után rájok kerülend a sor.

A körlevél Freyvnál III. 128—130. l.

Ó-Becsei ütközet. Jellačić bán Ó-Becse elfoglalása s a tiszai hid elrombolása végett éjjel (jun. 24. és 25. közt) Szent-Tamásról indul e város megrohanására. A Tóth Ágoston ezredes fővezérlete alatt álló Perczy-osztály

(6 zászlóalj, 6 lovasszázad és 30 ágyu) két szárnyával a Tiszára támaszkodva földhányásokkal megerősitett állodásban várta a tulnyomó ellenséget. D. e. 8. órakor megkezdődik az ágyuzás s Horváth és Budisavlievič dandáraik Ó-Becse ellen törnek, azonban visszaveretnek. Egyidejüleg Czintula őrnagy csapata is (mintegy 8 század és 3 ágyu) megtámadtatik Földváron a Lang-dandár által oly czélból, hogy a becsei seregtől elszakittassék. Czintula azonban még kellő időre ügyesen Ó-Becsére huzódik, hol Pereczy két órai ellenállás után feladja állodásait. D. e. 11. órakor a mieink Török-Becséről segélycsapatokkal erősbödvén, a hidon át még egy kisérletet tesznek Ó-Becse visszafoglalására, siker nélkül; aztán a Tisza bal partján elvonulnak. Jellačič azonban esteli 6. órakor főerejével Szent-Tamásra visszahuzódik, éjjel pedig a hidat fölégetteti. Veszteségünk mintegy 40 halott s 200 sebesült, az osztrákoké 17 halott s 32 sebesült.

Feldz. 237—241. l. Rüst. II. 181. l. Szeg. Hirl. 1849. 18. sz. Tóth más nap Zsombolyáig huzódik fel s a Bácskát minden összeköttetés nélkül hagyja, minek következtében Szabadkára és Szegedre Jellačičnak nyilt ut maradt. Vetter azonban, ki e tájon érkezett le állomására (v. ö. jun. 15.), jun. 28-án az ó-becsei hidat helyreállittatja, a 4. hadtestet (melynek parancsnokságát Guyon veszi át), ismét átvezeti a Bácskába s ezzel Jellačič győzelmének további jelentőségét megsemmisiti.

A Lüderstől küldött Hasford orosz tábornok (7 zászlóalj, 6 lovasszázad és 12 ágyu) Kézdi-Vásárhelyet, a székely haderő főtámaszpontját, miután a mieink elöle Csik-Szeredára huzódtak, ellenállás nélkül elfoglalja, lefegyverzi, az ágyuöntődét, gyutacsgyárt és lőpormalmot földig lerombolja.

Ber. I. 38. l. Köv. E. T. 248. l. Hasford Vásárhelyen dolgát elvégezvén jun. 30-án Szent-Péterre visszatért.

A magyar őrség a tittel-perlaszi töltésen álló ellenséges figyelőcsapatok ellen Perlaszról erősen ágyuztat, mi éjfélig nyulik. Más nap

Jun. 26. Kedd.

Perlaszvároson hajnali 3. órakor erősebben ujul meg a tüzelés, miközben 3 század gyalog és néhány csikós egy kompon észrevétlenül átkel a Tiszán s a hidfői ütegek elfoglalása végett előtör, azonban a vakmerő vállalkozók a csajkásoktól és szerviánoktól észrevétetvén, visszaveretnek s a Begába kergettetnek, hol a gyalogok nagy része elvész. Az ágyuzás esteli 7. óráig tart. Veszteség az ellenfélnél 10 halott s 30 sebesült.

Feldz. 241. l.

Görgei hadügyminiszter s fővezér Pesten miniszteritanácsban. Sürgetésére határozatba megy, hogy a kormány világositsa fel a nemzetet a veszély igazi nagysága felől s élet-halálharczra hivja fel a népet, abbeli kivánatát és sürgetését azonban, hogy a kormány vegyen személyes részt a küzdelemben, csatlakozzék a fősereghez s menjen Komáromba, valamint azon nézetét, hogy egyelőre minden hadierő az osztrákok tönkre verésére fordittassék, az oroszok foglalkodtatása végett pedig velök alkudozások kezdessenek, a miniszterek csak ellenmondás nélkül fogadják, de e részben végzés nem keletkezik, mivelhogy a tanácsülés esetleg lakomába megy át.

Görg. II. 188. l. Függ. II. 217—219. l. (Melyik napon történt (jun. közepe táján) azon másik miniszteri tanács, melyben Görgei a sereg számára pénzt sürgetvén mellékesen a függetlenségi nyilatkozatra kemény vágást tett, melyet Kossuth és a többi miniszterek szó nélkül eltürtek, nem tudom meghatározni. E tanácsülést leirják Görg. II. 139—141. l. és Horváth III. 151. l.). — Görgei jun. 21. és 22. közti éjen Aszódon veszi a hirt, hogy az orosz főerő északon betört, sietett tehát Pestre, hogy az eddigi hibákat ha lehet még helyre üsse. Most már belátta, hogy az ápr. 14. ellen való fellázadás akár a seregtől akár a képviselőktől induljon ki, „a kényszerü vezeklés erkölcsi szinvonalán felül nem emelkedhetik,“ s békereményei a vágvonali megverettetés után hasonlókép hiábavalók. „Magyarország megmentését“ igy gondolkodék a fővezér „még csak egygyel lehetne kivivni, t. i. az egyesült ellenséges seregek legyőzésével.“ Képes volt-e Magyarország magára hagyatva ily föladat megoldására? „Katonai meggyőződésem“ ugymond Görgei „erre föltétlenül tagadólag válaszolt ; és azt a kérdést :

hogyan lehet mégis megmenteni Magyarhont — én már hiábavalónak tartám. Rég óta a volt! És hogy ezt átalában csak most ismertem föl, hogy eddig azok hiszékenységén, kik kivülről vártak bizalommal segitséget, mosolyogva, magam is ép oly valószinütlen föltevéseknek adtam helyet, söt hogy ez utóbbiak befolyása által magamat, mint a fősereg vezérét, még sztratégiai müködésemben is félrevezettetni engedém: ebben feküdt épen az én 1849. ápr. 14. utáni nyilvános működésem tagadhatatlan félszegségének legfőbb oka. Rég be kellett volna látnom, hogy azon pillanattól kezdve, melyben az osztrák hadsereg magát az orosz segély kilátásával kezdé vigasztalni, Magyarország alkotmányos jogai védői előtt csak egy megoldani való kérdés állott: a kétségbeesés kérdése t. i. hogy a halálos ellenséget az utolsó görcsös erőfeszitéssel mikép lehessen legérzékenyebben sujtani. Minden eszemet és igyekezetemet kizárólag rég ezen kérdés megoldására kellett volna forditanom, semmit sem törődve azzal, hogy vajjon az 1848. alkotmány, vagy az 1849. ápr. 14. függetlenségi okmány-e a zászló, mely alatt Magyarhon eredeti ellensége ellen a végcsapások méretnek. Fájdalmasan érzém a használatlanul elmult hónapok elvesztését. Most már Magyarország létezését csak hetek szerint számitám. Ezek legalább ne múljanak el felhasználatlanul." (Görg. II. 187. 188. l). A fővezér azon eltökéléssel megy Pestre, hogy miután az osztrákok megverése „a nemzet erkölcsi szükségletét" képezi, a fősereggel Komáromnál marad, s ezen legalkalmasabb helyen csapást csapás után mérend Haynaura, és e tervét kiviszi, még ha a miniszterium nem egyeznék is bele. A kormány azonban mint K. maga irja, elfogadá Görgei ezen tervét s azt azon ábrándos toldalékkal látta el, hogy a fősereg bizonyos idő mulva elhagyván Komáromot, a harczot a körülmények szerint Ausztriába, Galicziába, vagy Olaszországba ültesse át. (Bővebben Kossuth 27. l. E toldalék sztratégiai helytelensége: Feldz. 128. 135. l).

Ferencz-József osztrák császár Magyar-Óváron Haynau főhadiszállásán szemlét tart összpontositott seregein. Haynau a hadjárat legjobb sikere felől biztositja a Fölséget. „Hat hét alatt" ugymond „vége lesz a háborunak."

Feldz. Rüst. II. 136. l. Az ifju császár, miután a jun. 28. györi s a jul. 2. komáromi csatákban személyes részt vőn, jul. 5-én Bábolnáról tért vissza Bécsbe.

Jun. 27. Szerda.

A magyar kormány kiáltványa a nemzethez. „Fegyverre, fegyverre minden honpolgár!" Magyarhonba és Erdélybe már betörtek az oroszok, s pusztitva és harczolva nyomulnak előre.

„Ha az egész nemzet férfias elszántsággal föl nem kél, hogy magát utolsó csepp vérig védelmezze, akkor hiába omlott oly sok nemes vér, akkor minden eddigi erőfeszitéseink hasztalanok," mert orosz járom alá fogunk jutni. Senki másra sem számithatunk, csupán az igazságos Istenre és saját erőnkre. Itt az ideje, hogy a lelkészek a keresztes népháborut meginditsák, hogy az ellenség előtt az élelmi szerek elhordassanak, s az utjában eső községek felgyujtassanak. Átalános népfölkelés rendeltetik „a szabadságért, Isten és a haza nevében!" V. ö. jul. 1.

Közl. 143. sz. A kiáltv. még. Resp. 11. sz. és Freynál III. 148—153. l. v. ö. Görg. II. 202. 370. l. (hol az élelmi szerek elpusztitása és a falvak felgyujtása ellen kemény birálat olvasható). A magyar nép természetes józan eszével belátta, hogy e kiáltványt, mely a fővezér kivánatától sok tekintetben elütött (v. ö. jun. 26.) hányad részében kell foganatositani. V. ö. máj. 18. jun. 6.

Vécsey tábornok Aradvárral kezdett alkudozásait befejezi. Az őrség 2 ágyuval zeneszó mellett katonai tisztelgéssel fegyver nélkül elhagyja a várat és Steyermarkba ki sértetik, kötelezvén magát 6 hónapig nem harczolni Magyarország ellen. A várban lévő papok s polgári egyének személyük és vagyonuk bántatlansága mellett szabadon elvonulhatnak. A vár és mindennemü hadiszerek jul. 1-én adatnak át. V. ö. jun. 3.

Feldz. 251. 252. l. Az őrségnek jun 20-án, midón a vár kapuinak megnyitását elhatározá, 14 napi elesége volt. Érdekes Guyon beszéde az alkudozni kivánó őrség követeihez Freynál III. 146. l

Kmety tábornok Schütte tábornok elől Marczaltőről Veszprémmegyében a pápai uton elhuzódik s az Ihászipusztán vesz állodást, hol Schütte által d. u. 4. órakor két harczirendben megtámadtatik. Az ellenség az erős tüzelés daczára megtöri a mieink hadvonalát s huszárainkon is erőt vesz, minek következtében Kmety esteli 6. órakor Pápára elhuzódni kényszerül. Az osztrákok vesztesége 65 halott és 162 sebesült.

Rüst. II. 140. l. Feldz. 93. l. Kmety e mozdulat következtében a feldunai magyar főseregtől elvágatott s ezután Pakson át a Bácska felé vette utját, hol Szivacznál jul. 13-án Guyonnal összeköttetésbe lép.

Jáadi ütközet. A Beszterczéről előnyomult Bem altábornagy (6 ezer ember s 14 ágyu) Grotenhielm összpontositott hadával (11 zászlóalj, 13 lovasszázad és 33 ágyu) Jáad és Borgó-Rusz közt összecsap. A lengyel vezér erős és pusztító ágyutüz után, az ellenséges jobb- és balszárny ellen rohamot parancsol, de a mi visszaveretik. Estére a harcz félbenszakad s Bem, kinek 7 ágyuja leszerelve lőn, Beszterczc felé, az orosz Borgó-Rusz-ra visszahuzódik. Másnap

Jun. 28. Csütörtök.

Bem a tegnapi eldöntetlen harcz folytatása végett Álldorfnál harczi rendbe állitja seregét, mely ott d. u. 1. órakor Grotenhielm által megtámadtatik. A székelyek eleintén több rohamot visszavernek, azonban később, Bemet elesettnek vagy elfogottnak vélvén, egy részben rendetlenül megfutamodnak. Bem ekkor átalános hátrálást parancsol s ágyufödözeten tüzel üldözői ellen, kiket Sófalvától egyidőre visszariaszt. Végre a Szeretfalvi hidnál állapodik meg (est. 9. óra), melyet félig lerontat, midőn az ellenség az üldözésnek s a harcznak végét szakitja. Veszteségünk a két napi harczban 200 ember holtakban és sebesültekben, 300 fogoly, 2 ágyu és 1 lőszerkocsi, az ellenségnél első nap 40 halott és 105 sebesült.

Ber. I. 31. l. (veszteségünk az első nap 400 halott s 70 fogoly). Feldz. 506. l. Som. 77—80. l. Honv. 159. sz. Köv. E. T. 246. l. Czetz Bems 333. l. Szil. F. Tört. 393. l. E visszavonulás alatt a székelyekből igen sokan elszóródnak és megszöknek, mi aztán Bemet, ki eddig nagyon is elnéző volt irányukban, arra inditja, hogy egy napiparancsban Beszterczén jul. 5-én, kemény szemrehányásokban megdorgálja őket, kiket ugymond, ha törvény szerint akarni büntetni, vagy „tömegenként kellene agyon lövetnie vagy százanként megbotoltatnia“ (A napiparancs Honv. 166. sz. és Som. 80. l). A multakért azonban megbocsátott, hanem jövőre elrendelé, hogy „minden gyáva tiszt és gyáva katona, ki zászlóját vagy csapatját rendelet nélkül oda hagyja, azonnal hadi törvény elibe idéztessék s agyonlövettessék.“ (A rend. Honv. 162. sz.). Grotenhielm jun. 29-én visszatér Borgó-Ruszra, Bem pedig uj csapatokat vesz magához s Beszterczét szállja meg.

Kossuth kormányzó Szemere ellenjegyzése mellett nyilatkozmányt intéz „Európa népeihez.“ A magyar kormány

a szabadság és humanitás érdekeiért folytat háborut. Az „uralkodott ház“ a nemzet és alkotmány ellen elkövetett vétségei miatt közgyülölet tárgya lőn. A nemzet fegyvere az osztrák sereggel már végzett is... de most 120 ezerből álló muszka had tört be hazánkba. „Ti kormányok, hivatalos őrei vagytok nemcsak országotok, hanem egész Európa szabadságának és jogszerü érdekeinek is... Ti népek, ébredjetek fel a szörnyü veszélyre, midőn a zsarnokok hadai szövetkezve kezdik eltiporni s kioltani a szabadság szent igéjét Németföldön, Itáliában és magyar hazánkban. Te büszke angol nemzet, elfelejtkezel az általad felállitott benemavatkozás elvéről s türöd azt épen az alkotmányos szabadság érdeke ellen? ..... A brit árbocz kevély zászlaját gyalázat fenyegeti. Isten levonja róla áldását, ha hütelen lesz az ügyhöz, melytől dicsőségét kölesönözte. Te francia reszpublika, elfelejtkezel azon elvekről, melyeket születésedkor kijelentettél... Azt mondád, szives és lélek szerinti frigyre hivod fel mindazon népeket, a kik átalában a szabadság s különösen a reszpublika elvét fogadják el nemzeti létök alapjául,“ és elnézed mégis a zsarnokság diadalait. „Rómát pedig magad adod áldozatul a pokol bálványainak... Tehát ébredjetek fel ó népei és nemzetei a szabad és keresztyén Európának!... Mi nem vagyunk utolsók a sorban, a vihar, melyet nem tartóztattok fel, elsodor titeket is... Magyarország terén Európa szabadsága döntetik el. Ez országgal a világszabadság egy nagy földet, e nemzettel egy hív bajnokot fog elveszteni. Mert mi küzdünk utolsó csepp vérig, hogy e föld vagy választott tartománya legyen a vérrel vivott szent szabadságnak, vagy örökké kárhozatos emléke annak, mint birnak szövetkezni a zsarnokok s mint tudják a szabad népek és nemzetek egymást gyalázatosan elhagyni.“

Közl. 146. vagyis jul. 1. sz. A nyil. még Honv. 169. 170. sz. és Freynál III. 138. l. (E nyilatkozmányban áll: „Az osztrák zsarnokság annak, ki saját házája mellett viv, elvéteti vagyonát, és gyalázatosan felakasztatja tiszteinket; a mi kezünkben 2 tábornok, 800 fötiszt és 20 ezer fogoly van, ezek közt több nemzetünkbeli hazaáruló, de mi még egyet sem végeztettünk ki, és 4 ezer horvát fogolynak nagy lelküleg visszaadtuk a szabadságot“).

Kusnetzoff alvezér Cseodaeff tábornok előhadával Szikszó felől Tokajhoz érkezik. A mieink (3 ezer ember s 2 ágyu) az ellenség érkeztére a Tiszahidat elrontják s a bal partról ágyuzást kezdenek, mi hatalmas viszonzásra talál. Ez alatt egy század kozák Gubkin őrnagy vezérlete alatt mezitelenre vetkezve derékon karddal átuszsza a folyamot s a hidat birtokába keriti. A fegyvertelen és ujoncz magyarság ekkor Rakamaz felé elhuzódik s utközben a Debreczenből érkező 4 ezer főnyi segélyhaddal egyesül. Veszteségünk 50 ember holtakban és sebesültekben, az oroszoké 2 halott s 8 sebesült.

Ber. I. 63. l. Frey III. 131. l. Rüst. II. 113. l. A tokaji és t. füredi átjárás védelme Knezics főparancsnoksága alatt állott.

Győri ütközet. Pöltenberg tábornok (7. hadtest) Haynau cs. táborszernagy főerejével (66 ezer ember és 290 ágyu) egyenetlen harczban. A harczot d. e. 9. órakor Kossuth Sándor alezredes kezdi meg a Rábcza hidfő mögött az Abdával szemben lévő sánczainkból, honnan Schlick előhadát (Bianchi-dandár), egyideig derekasan feltartóztatja. E közben Wohlgemuth előhada (Benedek-dandár) Bécs-külváros sánczáig nyomul, midőn Kossuth hátrahuzódni kényszerül, majd a Rába és Rábcza közt a külvárosból huszáraival előtör ugyan, de a tulnyomó osztrák lovasság által visszanyomatik. Schlick erre d. u. 4. órakor főerejével támad s környöskörül a sánczok ellen 48 ágyuból tüzeltet. De a mieink bátran helytállanak s csak midőn Liechtenstein tábornok Bianchi dandárával a Fáczánerdőt és Szigetkülvárost elfoglalván Bécs északi részébe hatolt, kezdenek hátrálni, minek valóban nagy ideje is volt, mert Görgei fővezér azon hirrel érkezett meg a harcztérre, hogy az ellenség (Wolf dandára, Moltke hadtestéből) Liptay osztályát Szemerétől Hecsére szoritá. A fővezér a visszavonulást Ács felé személyen födözi. Veszteségünk 33 halott, 77 sebesült s 373 hiányzó, a császáriaké 16 halott s 50 sebesült.

Rüst. II. 141—145. l. Feldz. 91. s köv. l. (az ütközet térrajzával). Görg. II. 195. l. Klap. Mem. 105—110. l. Klapka e harczvesztés miatt vádolja a Görgei táborkari irodáját, mint a mely az

ellenséges főerő előtt Pöltenberget minden ellenvetések daczára egyedül hagyá. Ellenben v. ö. Frey II. 123. 124. l.

Görgei fővezér éjjel jun. 28. és 29. közt levelet ir Kossuthnak, melyben felszólitja a kormányt, hogy mentse meg a mi menthető, a bankot, ruhatárakat stb. s ha Komáromba jőni nem akarna, meneküljön Nagy-Váradra, őt pedig hagyja sorsára, mert tul van szárnyalva s többé nem képes a fővárost 24 óráig sem födözni, a fősereg számára azonban, 100 millió frt-ot küldjön.

Kossuth 28. l. (nap nélkül). Feldz. 107. l. (határozotlan állitja, hogy a levél jun. 28. éjjel kelt). Görg. II. 281. l. (nap nélkül). Szem. II. 75. l. (jun. 29-én). — Horváth (III. 236. l.) Szemerét követve a levél keltét szintén jun. 29-re teszi, s hibásan állitja, hogy az jul. 1. után kézbesittetett, majd a levél tartalmát Görgei jun. 30. másik levelével összeelegyiti s ekkép az akkori válságos események rugóit felismerhetetlenekké teszi. — Görgei fentebbi levele, mint Kossuth jun. 29 én Bemhez irott levelében beismeri, már jun. 29-én kézbesitve volt. (V. ö. Koss. levele Szil.-nál F. Napj. 40. l. (hol azonban Görgei levelének kelte „Komárom jun. 20“-ra hibásan tétetik). — Jun. 29-én Ludvigh kormánybiztos is felhivja Kossuthot Komáromból, hogy meneküljön a kormánynyal sietve Nagy-Váradra, mert a hadsereg Pestet nem védheti meg Ácsnál. „Ne késsetek“ igy ir L. „Pesten, mert az ellenség 3 nap alatt ott lesz.“

Jun. 29. Péntek.

Kossuth kormányzó Görgei tegnapi levelének vételére Pesten a jelenlévő tábornokokkal együtt haditanácsot tart, melyben a következő működési terv állapittatik meg. Komáromnál erős őrség marad hátra, a fősereget pedig Görgei délre vezeti le, hol a maros tiszai vonalon a nemzeti összes haderő összpontosittatni fog, hogy az ott egyesült hadakkal a nemzet védelme s az ellenség megverése eszközöltessék. Ez értelemben készült rendelettel Kiss és Aulich tábornokok Csány társaságában éjfélkor indulnak Görgeihez Komáromba, hogy őt a kormány tervének foganatositására birják.

Koss. 28. l. Kossuth levele Bemhez Szil.-nál F. Napj. 15. l. Szem. II. 75. l. Mint láttuk (jun. 26.) Görgei azt sürgeté, hogy az osztrákokat Komáromnál kell tönkre verni s a miniszteri tanács e néze-

tét helyeslé. A fentebbi terv alapjául azonban Kossuth már azon tételt fekteté: hogy az osztrákok tönkre verése nem sikerült s annálfogva a kormánynak nézetein változtatnia kell. Átalában a győri veszteség mind a kormányt mind a fővárosi közönséget nagy zavarba ejtette. A haditanács a vész első szelét arra magyarázta (s Görgei és Ludvigh ijesztgető tudósitásai következtében nem is ok nélkül), hogy főseregünk gyöngébb, hogysem H a y n a u val elbánhatna. Kossuthban pedig keserü gyanu ébredt fel Görgei iránt, hogy ez neki a N a g y - V á r a d ra menekülést ajánlja, melyet véleménye szerint az oroszok kevés napok alatt megfognak szállani, söt a hasonlót tanácsló Ludvigh iránt is elveszté bizalmát s épen azért vissza is hivá a táborból. A kormány ismét a költözködés után látott. A bankógyár szétszedetett. A Közlöny kiadása jun. 30. után megszünt, jul. 1—5-ig a Szemere lapja is fennakadt s jul. 6-án jelenti, hogy egy ideig, mig a Közlöny ismét megjelenend, a hivatalos lapot is pótolni fogja. A képviselők legnagyobb részben már együtt voltak Pesten, hogy ismét megkezdjék tanácskozásaikat (l. máj. 31.). Kossuth azonban tudtokra adá, hogy az ülések ismét elnapoltatnak s csak Szegeden, a kormány leendő székhelyén fognak megnyittatni. (l. jul. 2.). A magyar pénzjegyek hitele egyszerre megrendült, s darab ideig senki sem akarta elfogadni. Az ezüst pénzek rég eltüntek a forgalomból, most az apró váltópénzek söt a 15 és 30 kros utalványok is, melyek különben is kevés mennyiségben nyomattak, eltitkoltattak. Végre a bajon az által véltek segithetni, hogy a kormány jul. 4-én meghagyta Pestváros hatóságának, hogy 500 ezer forint erejéig 1, 2, 3, és 6 kros jegyeket nyomasson, melyek kényszerforgalommal fognak birni. (R e s p. 14. sz). A komáromi csata határozott győzelemnek lévén hiresztelve a magyar pénzjegyek hitelét pár nap mulva helyre állitotta ugyan, de számos kereskedők még ezután sem akarták elfogadni, a mi rendkivül ingerlé Kossuthot. Egyébiránt a kormányzó épen ugy, mint a mult évben Jellačić közelgetésekor (l. okt. 4. szept. 24.) elhagyta a fővárost, természetesen most is védelmi intézkedések czéljából, s csak koronként tekintett be Pestre. A komáromi táborban pedig leplezetlen örömmel fogadták a hirt, hogy a kormány minö zavarba jutott s miként kényszerül ismét futni Buda-Peströl. (Görg. és a Vil. 11. l.). A főváros rémületéröl még l. j u n. 23. j e g y z.

H a y n a u tilalmát a magyar pénzjegyek ellen l. máj. 20. j e g y z.

Jun. 30. Szombat.

Az ország kormánya felhivja B u d a - P e s t polgárait, hogy „a hadi munkálatokra való tekintetböl, melyek a pontosabb közigazgatási érdekeket is áldozatul viszik," ne legyen

előttök váratlan esemény, ha a kormány némi időre székhelyét innen el- és odahelyezné, hol az a hadi munkálatok kellő fejlődését nem akadályozza.

Közl. 146 sz.

Horváth vallásminiszter Buda-Pesten az aug. 20-ra kitűzött magyar kath. egyházi közgyülés megtartatását közbejött akadályok miatt elhalasztja

Közl. 146. sz.

Vukovics igazságügyminiszter, miután „az ország hadviselési körülményei, a népfölkelés és keresztesháboru" szükségessé teszik a törvénykezés felfüggesztését, a hétszemélyes főtörvényszék, az országos törvényszék, és a váltófeltörvényszék üléseit a további rendeletig megszünteti, a törvényszékek tagjait szétoszlatja s azoknak az ezentuli hivatalos müködést megtiltja, az illető elnököknek pedig meghagyja, hogy a kormányt utjában mindenüvé kövessék.

Közl. 146. sz. v. ö. jun. 16.

Görgei tábornok Komáromban levelet ir Kossuth kormányzónak, tudatván vele, hogy terve itt minél több haderőt összegyüjteni, s még mielőtt az oroszok által akadályoztatnék, Haynau ellen a Duna majd jobb majd bal partján müködni, s az osztrákokat döntő csatában megsemmisiteni. „Ha ön máskép gondolkodik" igy ir Görgei, „határozzon mást a minisztertanács, mert a hadügyminiszter felelőssége a bácsbánsági sereggel való viszály s Bem elkülönzöttsége miatt különben is csak puszta szó. Dolgaink a legszomorubb lábon állanak, és a hadseregben nincs fegyelem. A szegény nép pedig többé nem is tudja igazán, hogy tulajdonkép ki ellen védje magát, az osztrákok ellen-e, az oroszok ellen e, vagy magok a magyarok ellen? Mert hogy a népnek a magyarok ellen van mit panaszolnia, kétségbe vonhatatlan, ha a kormány saját intézkedéseit vissza nem vonja, péld. hogy a nép minden falut leégessen, mindenét a mie van, önmaga megsemmisitse... Én soha sem küzdöttem a kormányért, hanem a népért, s ha meg volnék győződve, hogy a

nép boldogabbnak fogná magát tartani, első lennék, a ki lerakja fegyvereit."

A levél (töredékben) Feldz. 131. 132. l. Görg. II. 203. 226. l. (Horváth (III. 236. l.) mint mondók (jun. 28.) e levélre nézve tévedésben van). E nevezetes okmányban először mondá ki Görgei, hogy közte és Kossuth közt (mert a kormány alatt a kormányzót sujtá) a kiegyezkedés lehetetlen s utaik merőben különváltak. A levél keletkezése történetére tartozik, hogy Görgei bosszankodék Kossuthra, a miért Komáromba jőni vonakodék s a miért az ellenség utjában pusztitásokat és égetéseket rendelt, mi ellen határozott idegenkedését, mint láttuk, már a mult év végén is kijelenté. Jun. 29-én Ácson két polgári hivatalnok jelent meg a tábornok előtt, kik jelentették, hogy a falut föl akarják égetni. Görgei ennek ellenszegült s miután magát a biztosokkal kipörölte, felingerült kedélylyel hozzá lát a levéliráshoz. Ennek hatása felől, mint mondja, egy előre sem volt kétségben, a minthogy nem is lehetett, mert a sorokból elég világosan meg lehetett érteni, hogy ő ezentul nem akar engedelmeskedni a kormánynak, vagyis ez ellen fellázad. Csány és a tábornokok (l. jun. 29.) azonban még ekkor nem értek fel Komáromba.

Kiss Ernő altábornagy, Aulich tábornok és Csány miniszter, mint a kormány küldöttei Komáromban a tegnapi pesti tanács határozata értelmében fölszólitják Görgei fővezért, hogy a feldunai fősereget Komáromból vezesse le a délvidékre, egyelőre pedig az oroszoknak a czeglédi vonalon feltartóztatása végett Buda-Pestre tegye át főhadiszállását. Görgei ennek következtében kijelenti, hogy a kormánynak engedelmeskedni fog, s a mint parancsolva van, levonuland, Komáromot azonban jul. 3-ka előtt nem hagyhatja el.

Görg. II. 203. 204. l. Klap. Mem. 112. l. Függ. III. 233. l. Görg. és a Vil. 9. l. — Mi tán Görgei engedelmességi fogadása kinyerésének főeszköze Csány és Aulich voltak, kiket a fővezér rendkivül szeretett és becsült, semmi okunk sem lehet kétkedni, hogy igérete, mely a sereg levezetésére vonatkozott, őszinte volt, s jellemének becsületére vált annyival inkább, mert a déli hadösszpontositást ő meggyőződésből nem helyeselé. De Görgei még sem fojthatta el keserüségét saját, kétségen kivül sokkal helyesebb, terve meghiusittatása fölött. „Azon urak Pesten" ugymond Ludvighhoz a követek eltávozása után, „jobban biznak a török határokban, mint Komáromban és a hadseregben." Bayer lemondása pedig, ki állitá, hogy „a minisztertanácsban elfogadott sztratégiához nem ért," ugy látszik, mingyárt megingatá elhatározásában. És midőn Ludvigh kijelenté előtte, hogy nem elég csak

gancsolni a kormány tervét, hanem okokkal kell meggyőzni a helyesebbről, megbizta Bayert, fejtse ki a kormánybiztosnak a kormány terve hibáit s a Komárom körül maradás szükségét. Bayer megtette, s kimutatá azt a mi később csakugyan be következett, hogy t. i. a kormány terve kevés idő alatt „sakk-matt"-ra vezet. Mindazáltal Görgei határozottan nem tagadta meg a kormány tervének foganatositását, a mint hogy azt, habár késlekedve, később is végrehajtotta.

Jul. 1. Vasárnap.

Horváth vallásminiszter felhivást intéz az ország minden hitfelekezetü lelkészeihez. E szerint „a vad muszkák és pogány kozákok" már betörtek „hazánk, polgári és vallási szabadságunk legyilkolására." Európa népei magára hagyták a magyart, de azért nem kell elcsüggedni, mert „a nép, ha bátor és elszánt, legyőzhetetlen." Miután a lelkészeknek van legnagyobb befolyásuk a népre, ezek ujolag felhivatnak, hogy lelkesitsék a népet az önvédelem legvégső harczára, mely, ha diadalra nem vezet „a legvadabb ellenségnek esünk martalékává." Harangoztatások és imádkozások történjenek naponként többször, ha pedig az ellenség a határra lép, álljanak a lelkészek a nép élire s vezessék azt „az élet-halál szent harczára, a diadalra." V. ö. jun. 27.

A rendelet, kelt nélkül Resp. 13. vagyis jul. 1. sz.

Kossuth kormányzó Görgei tábornok tegnapi levelét vevén éjjel (jul. 1. és 2. közt) haditanácsot hiv össze Pesten, melyben elhatároztatja, hogy miután Görgei a kormány követeinek adott szavát megszegte s engedelmeskedni nem akar, s miután távollétében a hadügyminiszterség teendői elhanyagoltattak: tőle a fővezérség elvétetik s a tábornok a hadügyminiszterség személyes vezetésére utasittatik. Görgei helyébe fővezérnek Mészáros altábornagy neveztetik ki, mellé táborkari főnök gyanánt Dembinski ajánltatván. Bayer és Ludvigh Görgei táborából szintén visszahivatnak, utóbbik kormánybiztosi helye Bónis Samuval töltetvén be.

Kossuth levele Mész.-nál 121. l. Klap. Mem. 123. 124. l. Görg. II. 225. 232. l. Asb. I. 134. Függ. III. 237—246. l. Mészáros nyilt rendelete, melyben Dembinskit felhatalmazza, hogy a hadak

mozdulatai, elhelyezése és ellátása felől jogérvényesen intézkedhessék: Szeg. Hirl. 1849. 20. sz. ugyszintén Lev-nél I. 134. l.— Kossuth nem tudta vagy nem akarta tudni, hogy Görgei jun. 30. levelét azelött irta, mielőtt a kormány követeivel találkozott volna s hogy annálfogva levelének pártütő irányzata, a kormányküldöttek előtt tett engedelmességi fogadás által vissza van vonva. Neki, miután Görgeit a hadak éléről minden áron vissza akarta hini, a levél épen kedvező alkalmat szolgáltatott szándéka kivitelére, noha bárki előtt is képtelenségnek látszik, Görgeit jul. 1-én szószegéssel vádolni a Komárommál maradásért, holott Görgei a kormányküldöttek előtt világosan azt mondá, hogy le fog huzódni, de jul 3-a előtt nem hagyhatja oda Komáromot. Helyesebben lehetett volna Kossuthnak, ha már a levelet minden áron ugy akarta tekinteni, mint a melyet Görgei a kormányküldöttekkel való találkozása után irt, az elmozditást egyedül arra fektetnie, hogy Görgei felmondta az engedelmességet a kormánynak s pártütővé vált. De ezt nem mondta ki kereken Kossuth, mert akkor büntetnie is kellett volna Görgeit, mihez egyátalában hiányzott bátorsága. Söt a hadügyminiszterség és fővezérség különválasztatása szüksége magában is elegendő ok lett volna Görgei visszahivására, ki e két fontos tisztséget saját kezeiben egyesitvén, egyik hivatali ágat sem volt képes teljesen betölteni, mert mindkét hivatal oly fontos és nehéz volt, hogy külön-külön is igénybe vette minden erejét egy embernek. Láttuk (ápr. 28.) mikép történt az, hogy Görgei fővezér és hadügyminiszter lett egy személyben. Kossuthnak már rég orvosolnia kellett volna e bajt, melyet maga idézett elő, de Görgeit nem merte megsérteni. A közvélemény és a sajtó lenyügöztetve e két férfi tekintélye által, hallgatott, csak a fentebbi határozat hozatala után szólott tüzetesen a dologhoz. A Márcz. Tizenötödike Görgeit vette pártfogása alá, a Respublica ellenben a minisztari tanácsot, s megrótta mind Kossuthot, „ki nagy hibát követett el, midőn a hadügyminiszterséget és fővezérséget egy személyre bizta," mind Görgeit, ki „megfontolatlanul cselekedett a haza érdekében, midőn a kettőt együtt elvállalta." Resp. 15. sz.). Kossuth, miután a miniszterek által nem volt rábirható, hogy személyesen menjen Komáromba, a fentebbi határozatot mindenik hadtest-parancsnokkal külön közlé, a határozat értelmében készült hivatalos rendeletet pedig egy magán levél kiséretében Klapkának (és nem Görgeinek) küldi meg, kinek „római jellemétől" sokat várt, s kit, ugy látszik, már azelött megbizott, hogy Görgeire ügyeljen fel s a kormány érdekeit a hadseregnél ellenőrizze.

Berger várparancsnok Aradvárból kivezeti 1400 főnyi lefegyverzett őrségét, hagyván maga után számunkra 66 ágyut, 2 ezer mázsa lőport, 1500 db. lőfegyvert. Az őrségből 595 ember (karánsebesi határőrök) a honvédek soraiba át lép. v. ö. jun. 27.

Feldz. 252. l. Honv. 163. sz. Kesp. 17. sz. Aradi várparancsnok lett ezután Perczel Miklós.

Haynau-törvényszékek. Az osztrák fővezér s cs. helytartó Győrben kiáltványt ad ki, melyben közhirré teszi, hogy miután Magyarhon m. e. okt. 3. óta Erdély pedig m. e. okt. 18. óta haditörvények alá van vetve, ezen idő óta elkövetett minden bűntények és vétségek, melyek a „lázadás"-sal összefüggésben állanak, ha polgárrendü egyénektől követtettek is el, haditörvényileg fenyittetnek. E törvények itélnek halálra, számüzésre, börtönre és pénzbirságra. A fölségsértési itélet az öszszes vagyon elvesztésével van összekötve. Haditörvényszék elébe tartoznak a magyar országgyülés, a honvédelmi bizottmány tagjai s a kormánybiztosok. Rögtönbiróság alá esnek, kik az ápr. 14. határozat hozatalában, a nép lázitásában, az osztrákok és oroszok elleni harczban részt vettek, kik még ezután a magyar kormánytól rendeletet fogadnak el, a cs. k. hatóságok kiáltványait ki nem hirdetik, honvédeket toborzanak vagy vezetnek, népfölkelést rendeznek s teff. Fegyverek és hadiszerek eltitkolása körülmények szerint hadi- vagy rögtöntörvényszékileg büntettetik. A cs. k. hadsereg iránt ellenséges érzelmü községek felgyujtatnak. Zsidók elitéltetése esetén azon zsidóközség, melyhez az elitélt tartozik, pénzbirságot fizet.

A hirdetmény Samml. 109. l. Másnap kiadta a táborszernagy a haditörvényszékek szervezetét és ügykezelését tárgyazó parancsát. (L. e. i. m. 107—118. l. a rögtönbiróságok rendszabálya okt. 10-ről 166—173 l).

Kosztolányi ezredes hadosztálya az Aranyosról előnyomuló Liebler vezérőrnagyot d. u. 4. órakor Ujfalunál megtámadja s élénk ágyutüzével és tulnyomó lovasságával visszakergeti. Csorich altábornagy azonban ágyuütegeket és uhlánokat küld Liebler segitségére, minek következtében a mieink hátranyomatva Komáromvár ágyui védelme alatt Nemes-Örs mellett vesznek állodást. Veszteségünk 5 halott s 40 sebesült, az ellenségé 3 halott s 16 sebesült.

Feldz. 122. l.

Jul. 2. Hétfő.

A képviselőházban Paloczy László korelnök felolvastatja Almásy Pál alelnök levelét, melyben ez, miután a rendes elnökség szabályszerü megalakitására az idő jelen van, s ő vele a kormány máskép rendelkezett, képviselőházi alelnökségéről lemond; majd a korelnök a ház abbeli kivánságát fejezi ki, hogy Kossuth kormányzó a haza jelen állapotát a gyülés szine előtt adja elő. Kossuth ennek következtében megjelenvén, kifejti, hogy a főváros rövid idő alatt oly helyzetbe juthat, melyben a nemzetgyülés nem találná fel a kellő biztonságot. Északról két muszka sereg tört be s az egyiknek portyázói már Mező-Kövesdnél járnak, az osztrák hadsereg is előnyomul. Szükség tehát, hogy az országgyülés másuvá tegye át székét s kövesse ismét a kormányt, a mellett azonban senki félelembe ne essék. A ház határozatilag kijelenti, hogy pesti üléseit felfüggeszti, de tovább is együttmaradand s követni fogja a kormányt és a hadsereget.

Közl. 148. vagyis jul. 15. sz. (hol az ülés naplója). Kossuth a fentebbi ülésben előadá, hogy a kormány a hadsereg állásában és a hadvezéri személyzetben módositásokat tett, azonban részletekbe nem bocsátkozék, söt még azt is a titkos közlés számára tartotta fel, hogy a székhely ezentul Szeged leend. Növelte a rejtelmeséget az az indokolás, hogy az országgyülésnek azért kell együtt maradnia és a kormányt követnie, nehogy a hatalom egészen „egy ember" kezében legyen. Aztán reményeit és félelmeit adá elö. „Ha Magyarország fennáll, fennállásán fog alapulni a világ szabadsága, ha pedig Magyarország eldől, a népek szabadságának hosszu időn át vége van." A hadsereg vitézsége s népünk áldozatkészsége az osztrák-orosz erőt legyőzheti s „a világszabadságot" megalapithatja, sajnos, hogy itt Pesten az utóbbi időben a hazafiui érzés sokakban megcsökkent. A kereskedelmi körök a nemzeti pénzjegyek iránt megfoghatatlan módra bizalmatlankodnak, miért a kormányzó hevesen kikél s rögtönbirósággal fenyegetődzik. „Bolond" ugymond többek közt „valóságos bolond azon ember, ki a magyar pénzjegyek értékét nem becsüli sokkal felebb a cs. auxiliárseregek commissáriusainak nyugtatványainál" melyeket néhol Zichy Ferencz és Péchy Imre osztogatnak. Végül félhivja a főváros lakosságát s a nemzetet, hogy ne csüggedjen el, mert Börne szerint csak az kell, hogy „az ur Isten csupán öt perczre tegyen bátorrá minden embert, s a világszabadság ki lesz viva." V. ö. Jun. 29. jegyz.

Második csata Komárom alatt. Haynau osztrák fővezér, ki a Czonczó patak vonalát még jun. 30-án megszállotta, Görgei tábornok elsánczolt tábora ellen nyomul. A harczot reggeli 8. órakor balszárnyunkon Leiningen tábornok (3. hadtest) kezdi meg, azonban szerencsétlenül, mert mig huszárai a Herkál felől mozduló Bechtold-osztály ellen intézett támadásukban ismételve visszaveretnek, azalatt Ó-Szőnyből gyalogcsapatainkat Benedek s majd Simbschen dandárnokok szintén hátranyomják. Nemsokára még több ponton fölényre jutnak az osztrákok. Schlick tábornok ugyanis Reischachot a monostori sánczok ellen küldvén, az sánczainkat, a 8. hadtest ellenállása legyőzése után, birtokába keríti. Görgei ekkor, ki a jobbszárnyon és középen vezényelt, miután a Monostor s ácsi erdő közt futó komáromi zászlóaljak megállitásával eredménytelenül bajlódott, a monostori sánczok első vonalának visszafoglalására a 48. zászlóaljjal Rakóvszky őrnagyot rendeli, minek következtében ez, Pöltenberg tábornok közreműködésével, ki a futó 7. hadtestet összeszedé s az ácsi uton előnyomult, a megjelölt vonalat ujra birtokunkba keriti. D. u. 5. órára Pöltenberg Schneider és Ludwig dandáraikat is hátraveti, és Schlick teljes legyőzésével Puszta-Herkált elfoglalja. Rakovszky és Pöltenberg győzödelmes működéseikről hirt vévén Klapka tábornok, ki a balszárnyon vezényelt, Ó-Szőny visszafoglalására parancsot ád. Háromszor ujul meg e ponton a véres küzdelem, mig végre Leiningen Benedeket csakugyan kiveri a faluból. Pöltenbergnek azonban ezalatt a Schlick segélyére érkezett Simbschen, Panutine és Wohlgemuth hadaikkal gyült meg a baja. A válságos küzdelem heve 6. óra tájon tetőpontját éri. Görgei vezéri fényes diszöltönyében a harczi sorok előtt száguld, hol jelenléte legszükségesebb, és midőn egy izben az ellenséges lovasság előnyomulásakor a kedvezőtlen helyzetben hátramaradt Pöltenbergnek levett fövegével integet, meztelen fejére hirtelen életveszélyes vágást kap. Pöltenberg huszárai a kardviadalban utoljára is visszanyomatnak. Épen uj támadást rendel Görgei, midőn a sötétség beálltával az osztrák fővezér visszarendeli csapatait a harczból, mire a mieink is el sánczolt táborukba huzódnak vissza.

Veszteségünk mintegy 1250 ember holtakban és sebesültekben s mintegy 250 hiányzó, az ellenségé 139 halott, 588 sebesült és 162 hiányzó.

Rüst. II. 148— 157. l. Feldz. 109. 121. l. Görg. II. 204—223. l. Klap. Mem. 115—122. l. Ber. I. 162—170. l. (szokott gorombasággal igy ir: „Igazán el lehet mondani, hogy az orosz hadosztály e napon nagy szolgálatot tett az osztrák hadseregnek s talán a megverettetéstől mentette meg," egyszersmind elsorolja Haynau hibás intézkedéseit a harcz folyama alatt. V. ö. ezzel Ramming ezredes replikáját Oest. 37—38. l). Lapins. 120—123. Szil. F. Férf. 25. l. Vah. II. 70. l. Kossuth jelentése autograf másolatban Lev.-nél és Szil.-nál, ugyanaz nyomtatásban Resp. 17. sz. és Honv. 166. sz. — Haynau e harcz után Lovadnál áthidaltatja a Dunát (jul. 7-re), s e cselekedetét a mieink komolyan meggátolni még csak kisérletet sem tesznek, a mi felett az ellenség történetirója csudálkozását fejezi ki.

Uzoni harcz. Adlerberg orosz vezérőrnagy (3 zászlóalj, 9 lovasszázad és 6 ágyu) a kökösi hidnál táborozó Gál Sándor ezredes mintegy 6 ezer főnyi székely seregét megtámadja, Gál az oroszok előnyomulására Uzonig hátrál vissza, hol ellenfele előtt harczi rendet formál s azt a kökösi hidon is visszaveri, de majd Jessauloff tábornok tartalékhadának megérkeztére visszavonul a küzdelemből. Szabó Nándor és Szilágyi Samu alezredesek. Gábor Áron a kökösi hidnál elesik.

Köv. E. T. 249. l. Czetz Bem's 329. l. V. ö. Feldz. 495. l. és Ber. I. 148. l. Ez utóbbik igy ir: „Adlerberg gyalogságával a nevezett falu (Kökös) ellen mozdult, lovassága ugyanazt megkerülvén. A nélkül, hogy nagy ellenállást fejtettek volna ki, a székelyek Uzonyfaluig mentek vissza „hol 8 ezer főből és 25 ágyuból álló főerejök erős állodásban volt elhelyezve. Miután ekként Adlerberg vezérőrnagy az ellenséget ereje kimutatására kényszerité, szükségtelennek tartá egyenetlen erővel harczba keveredni, s azért a Feketeig (igy) rendben visszahuzódott, hol Jessauloff vezérőrnagy csapataival egyesült," Adlerberg ezen tudósitása folytán jul. 5-én maga Lüders intéz támadást. (Az Egyet. Encykl. I. 24. l. kiadta a Szent-Istvt. hibásan állitja, hogy Gábor Áron jun. 17-én esett el a Sinaja-kolostornál, miután a Ber. Köv. és Czetz e részben egyező adatai hitelességét a szemtanu R.d.g.r is bizonyitja).

Jul. 3. Kedd.

Cseodaeff orosz tábornok (20 zászlóalj, 41 lovasszázad és 84 ágyu) Hadház felől megszállja Debreczent s ott és a környéken három nap alatt 6 ezer csetvert (20,520 p. mérő) gabnát s összesen 30 ezer embernek 21 napra való eleséget s annak elszállitásához szükséges fogatot zsarol össze.

Ber. I. 65. 131. l. Honv. 172. sz. (legterjedelmesebb, s különösen érdekes a város hódolati nyilatkozata). Frey III. 132. l. Cs. Debreczent, hol sok gyalázatosságot követett el, jul. 6-án hagyja oda, s a füredi ut mocsárjaitól félve, (akkor tájon sok eső esett), Tokaj, Póga és M. Kövesden át csatlakozott a fősereghez. Debreczeni előnyomulása kormányunkat egészen meglepte s nem kis zavarba hozta; visszaüzésére a 8. és 9. hadtesttel Perczel Mór küldetett. V. ö. jul. 8.

Bem altábornagy Beszterczén az oroszoknak Erdélybe ütése miatt szükségesnek látván, hogy a hadmüködések a legnagyobb összhangzásban és pontossággal folyjanak, e czélból a székelyföldet s a körülfekvő vidéket ostromállapot alá veti s a megjelölt területet a polgári és kormánybiztosi hatóságok felfüggesztésével távolléte alatt Gál Sándor ezredes katonai parancsnoksága alá veti, ki rögtöntörvényszékileg fogja büntetni mindazokat, kik e rendeletnek ellenszegülendnek s kötelességöket, mint katonák hiven nem teljesitendik.

A rendelet Honv. 162. sz. Valószinüleg ezen intézkedésre czéloz Kossuth, midőn jul. 16-án Bemnek irja; „Olvasám a lapokból ön rendeletét, melynél fogva minden civil t. hatóságot felfüggeszte; e lépésnek felszámíthatlanok következményei s megegyezésem nélkül ugy eshetik meg, ha meg ismerem a nemzetgyülés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. Miatta a félország lángban áll. Mért compromittál ön, drága a tbn. ur? Higyje el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint felfüggeszteni az alkotmányt, még a minisztériumnak is a nemzetgyülés megegyezése kivántatik, különben vádállapotba helyeztethetik. Borzasztó crisis támadhat belöle. Nyujtson kezet elhárítani a zavar végeit. Kérem rá, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva.“ (K. lev. Szil.-nál F. Napj. 44. l.).

Jul. 4. Szerda.

Vecsey tábornok, ki ostromütegeit e nap 20-ra egésziti ki, Temesvárat ujból lövetni kezdi, Rukavina vár-

parancsnok csak gyöngén viszonozza az erős ágyutüzet, éjjel azonban (jun. 4. és 5. közt) a józsefvárosi ostrommüvek ellen kirontást tétet, mely alkalommal honvédeinket meglepvén 18 ostromágyut beszögeztet. Vécsey a következő napokon némi szünetekkel jul. 19-ig folytatja a lövetést. Az őrség pedig jul. 11-én az Ujvilágban lévő ágyuink ellen ujabb kirontást intéz s azok közül 7-et ismét beszögez, mely alkalommal holtakban és sebesültekben 23 embert is vesztünk. Az osztrákok vesztesége a két kirontás alatt összesen 49 halott és 91 sebesült.

Feldz. 378. 379. l. Vécsey hadereje jul. 4-én 11 ezer ember és 55 ostromágyu, jul. 13-ka óta 68 ágyu. Az első ostromvonal jul. 1-én készült, a 2-ik pedig jul. 15-én nyilt meg. A zárlati intézkedések és munkálatok átalában oly tökéletesek voltak, hogy azokról az ellenség történetirója is (Ramming, Haynau táborkari főnöke) nagy elismeréssel és dicsérettel nyilatkozik. Jun. végén a várbeli betegek száma (1100) hagymáz és skorbut miatt naponként nagyobbodott. Jul. 14-én már lóhus járja, jul. 28-ka óta pedig hetenként ez is csak kétszer osztatik.

Klapka tábornok Komáromban, miután a jul. 1. kormányrendelet a seregben, főleg a 3. és 7. hadtestekben, oly ingerültséget és ellenszegülést keltett, hogy e miatt a rendelet foganatositására gondolni sem mert, haditanácsot hiv össze. Ez Nagy-Sándor és Klapka tábornokokat követségbe küldi Buda-Pestre oly megbizással, hogy jelentsék ki a kormánynak a fősereg nevében, hogy Görgein kivül semmiféle más vezérben sincs bizodalma, s ha neki két hivatala közül valamelyiket le kell tennie, az a miniszteri legyen.

Klap. Mem. 128—131. l. Görg. II. 225. l. Lev. I. 73. l, Függ. III. 252—253. l. E történet (v. ö. Jul. 7.) kétségbevonhatatlanul bizonyitja, mennyire bálványozá a fősereg Görgeit, ki katonáinak szivén, azóta hogy a vezéri botot kezébe vette, a legkorlátlanabb hatalommal uralkodott. Hogy a hadsereg ezen hangulatát, melynél fogva ha a kormány és Görgei közt választania kellett, mindig ez utóbbiknak részére nyilatkozott, csupán mesterfogásokkal néhány meghittje által idézte volna elő maga Görgei, mint némelyek állitják, teljességgel nem hihető. Mert a főseregben a forradalmi kormány iránti ellenszenv érzelme eleitől fogva mindig megvolt. E hadsereg a feloszlás szélén volt már a Drávánál, Váczon, Eperjesen, a nélkül hogy erre Görgeitől nyerte volna az inditást. Hogy Görgei táborkara s meghittebb környe-

zete a vezér érdekeit ápolá s féltékenyen őrzé a kormánynyal szemben, annál semmi sincs természetesebb, meggondolván fökép, hogy Görgei e régibb katonákból lett tiszteknek elöljárójuk volt, kinek mostani fényes állásukat köszönhették s kinek a kormánynyal ellenkező politikai nézetei s a haditerveket készitő „táblabiró" kormányférfiakra szórt gunyai különben is közszájon forogtak. Más felől azonban, miután több felől állittatik, hogy Görgei körül rendszerezett katonai kamarilla alakult (élén B a y e r és G ö r g e i Ar m i n), mely ama kormányellenes irány kifejtését tüzte feladatul s Görgeiben egy félistent látott, kinek vakon tömjénézett: igen valószinü, hogy az ellenszegülés érzelmét e kamarilla hathatosan ápolá és felcsigázta. Maga a vezér jul. 2. estéjétől fogva, midőn a rendeletről még semmit sem tudott, jul. 5-ig orvosi tilalom folytán minden hivatalos ügytöl távol tartatott s a tisztikar ellenszegüléséről is csak utólagosan, jul. 5. este, értesült, s e körülmény, hogy t. i. a jul. 2. csatában magát oly hősileg kitüntető vezért eszméletlen betegségében akarják letenni, még inkább kifejthette az irányában való ragaszkodást, noha az már azelött is oly erős és átalános volt, hogy Ludvigh jun. 29-ről ezt irá K o s s u t h nak a tábor közepéből: „Ne engedd, hogy Görgeit nyilvános lapokban megtámadják s ez által elkedvetlenitsék. A hadsereg Görgei nélkül nem létezhetik (kann nicht sein), s valóságos őrültség lenne most más valakire gondolni, — ez az én véleményem." (Ludvigh levele töredékben F e l d z. 132. l.). S őszintén kimondva, Mészáros, e hű és becsületes hazafi, mint hadvezér legkevésbé sem volt alkalmas és méltó Görgeit pótolni. Személyes vitézsége ugyan kétségen kivül állott, de az altábornagy mind annyiszor a hányszor vezéri tisztet vállalt, annyira megveretett, hogy a kormány mindig kénytelen volt visszahivni s mást bizni meg azzal, hogy a fegyvereink becsületén az ő vezérkedései alatt ütött csorbát hozza helyre. S a következmények a Mészáros vezérkedése iránti bizalmatlanságot igazolni látszottak, a mennyiben hivatalos föllépéséből sem erély, sem képesség nem tünt ki. Jul. 2-án Pestről elindul, hogy a komáromi táborba megy, de a szőnyi ágyuzás hallattára A l m á s tól visszafordul. Jul. 3-án irásban nyilatkozatra hivja fel Görgeit, mondja meg, „akar-e" seregével Pest felé sietni vagy sem? Jul. 7-én azt „tanácsolja" és „parancsolja," hogy inkább Komáromban maradjon, mint áttörést kiséreljen. Jul. 9-én ismét kérdésbe teszi előtte, „akarja-e magát alávetni a kormánynak" s levezetni a sereget? Majd ismét azt a tanácsot adja, hogy 3 ezer huszár vágja keresztül magát Haynau táborán, melyet egy egész hadsereg sem tudott keresztültörni. (Mészáros levelei Klap.-nál Mem. 133. 159. 172—175. l.). Ily gyöngeségre mutató levelezgetésnek még a semminél is kevesebb haszna volt, mert e kézzelfogható erélytelenség és ügyetlenség csak tápul szolgált Görgei makacskodási hajlamának.

Jul. 5. Csütörtök.

A magyar kormány Pesten Klapka és Nagy-Sándor tábornokok előterjesztése folytán (l. jul. 4.) határozza, hogy Görgei továbbra is a hadseregnél maradjon, nevezetesen a feldunai fősereg parancsnokságát vigye Mészáros fővezérségének elismerésével, a hadügyminiszterségtől azonban vissza kell lépnie.

Klap. Mem. 136. l. Görg. II. 226. l. Mint gondolhatni, Kossuthnak a tisztikar közbevetése igen zokon esett, s más nap többek közt irá Klapkának: „Gondja legyen önnek, hogy a haditanács csak is ezen cselekvési körre (a hadműködésekére) szoritkozzék, s az országgyülés és a kormány rendeleteinek birálgatásától mindenkor távol tartsa magát.“ Bónisnak pedig kötelességévé teszi, hogy a haditanács üléseiben jelen legyen. (Koss. lev. Mész.-nál 124. 125. l.). Görgei más nap megirta lemondását a hadügyminiszterségről, melyet távollétében Szabó Imre ezredes vezetett.

Bem altábornagy Beszterczéről szózatot intéz a magyar nemzethez. E szerint az otthon népszerűtlen muszka czárnak minden perczben a birodalmában kiütendő forradalomtól kell félnie, minekkövetkeztében ellenünk küldött hadait nemsokára visszahini kényszerülend. Addig legyünk bátrak és kitartók. A Beszterczénél betört oroszok már a határig visszaverettek, a Brassónál táborozók pedig ki fognak üzetni, annyival inkább, mert ő Oláhországot és a törököket is háboruba fogja keverni az oroszokkal. „Seregünk többre megyen 150 ezernél, mig az ellenség összes ereje nem számit 80 ezeret,“ Erdély es Magyarhon minden bizonynyal meg fog tisztittatni ezektől, hogyha a seregvezérek határszéli állomásaikat gyáván oda nem hagyják, a netalán előnyomult ellenséget pedig hátulról bátran megtámadják.

A szózat Honv. 163. sz. (megértéséré v. ö. jun. 28. az Alldorf alá tett jegyz. ugyszintén jun. 22. jegyz).

Uzoni ütközet. Lüders tábornagy (8 zászlóalj, 12 lovasszázad és 20 ágyu) Gál Sándor ezredes ellen arczvonalban Jessauloff alatt középhadát, Sepsi-Szent-Györgynél a mieink bekeritésére Rennenkampf alatt balszárnyát,

Prásmártól pedig a Fekete-Ügy balpartján Adlerberg alatt jobbszárnyát inditja ütközetbe. Gál székely csapatait Jessauloff közeledésére Kököstől Sepsi-Szent-György felé hátráltatja, hol alvezérei felmondják az engedelmességet s a lovasságot és az ágyukat a szinhelyről Csik-Szereda felé elvezetvén, az Uzontól előnyomult gyalog századokat az oroszok dühös öldökléseinek átengedik. Veszteségünk mintegy 500 ember holtakban és sebesültekben, 4 ágyu, 2 zászló és 12 fogoly, az oroszoké a két (jul. 2. és 5.) harczban összesen 5 halott és 40 sebesült.

Köv. E. T. 249. l. Czetz 330. l. Ber. l. 149. 150. l. Som. 72. l. (A „Feldzug," ezen különben kitünő pontossággal készült mü, e harczot két helyt irja le. A 494. lapon az ó-naptár napját tartván meg, és a 496. lapon az uj-naptár szerint, ekként egy harczból kettőt csinál). Bem, kinek ugy látszik, a székelyek közül egyetlen egy megbizható alvezére sem volt, s ki Dobay dézsi hátrálása miatt már különben is ingerült vot a sok rosz tisztre, az uzoni eset hirét hallva, magán kivül lett haragjában. Jul. 21-én Sepsi-Szent-Györgyön napiparancsot adott ki, mely szerint „a rendetlen megfutamlásért felelős, szintugy fegyelmetlenség bünével is terhelt fő- és törzstiszteket elfogatván hadiszék elébe állittatta" s megigéri, hogy az állomásaikat gyáván odahagyó tiszteket főbe löveti vagy rangjoktól megfosztva bebörtönözteti (B. napiparancsa Honv. 184. sz.); Gál Sándort azonban a vezérségben meghagyta. — Lüders a fentebbi harcz után Jessauloffot Sz. Györgyön és vidékén hagyván, maga Földvárra vonult vissza, Clam-Gallas osztrák hadára várakozván, hogy támadását megkezdhesse. Előhadát Engelhardt Vledénybe vezette. Ezen helyzetben maradtak az oroszok jul. 13-ig.

Heinz hadnagy mintegy 100 főre menő osztrák és orosz lovassággal korán reggel Szász-Régenben egy honvédzászlóaljat véletlenül megrohan és teljesen szétszór. Veszteségünk 50 halott és 28 fogoly.

Feldz. 512. l. Som. 79. l. Ugyanezen portyázó csapat visszatértében Nagy-Sajónál egy 104 szekérből álló élelmi szállitmányt is elfog s ez alkalommal a kiséretből 27 embert elejt 24-et pedig elfog.

Jul. 6. Pént.

Sass tábornok (7 lovasszázad és 2 ágyu) portyázó csapatainkat Debrődnél Abaujmegyében szétveri s majdnem

egészen leöldösi, aztán seregét kétfelé osztván a Rozsnyó és Nagy-Idka irányában huzódó csapatainkat veszi üldözőbe s utolérvén kegyetlenül megszabdalja. Veszteségünk e harczokban 150 halott, 70 fogoly és 2 zászló, az oroszoké 2 halott s 4 sebesült.

Ber. I. 132. 133. l. Sass tábornok gyors lovasaival azon hirre indult ki Miskolczról, hogy portyázó csapataink jul. 5-én Jabloncza lakosságával egyesülten az oroszok élelmi szállitmányát megtámadták s részben elfogták. Jul. 7-re a tábornok már Miskolczra visszaérkezik.

Görgei tábornok Komáromban, meg lévén győződve, hogy délen összpontositott haderőnk az egyesülendő osztrák és orosz haderő ellen sikerrel küzdeni képtelen leend, s hogy ennélfogva a déli hadösszpontositás vagy bekerittetésen vagy semleges területre való kiszorittatáson fog végződni, hogy e bajoknak elejét vehesse, haditanácsot hí össze, melyet arra igyekszik rábirni, hogy a kormány összpontositási tervének mellőzésével a fősereg az ő régibb tervét követve, Haynaut tönkreverni igyekezzék, s e végett tovább is Komáromnál maradjon. Klapka és Nagy-Sándor tábornokok azonban a vezér szándékának ellene szegülnek, mindazonáltal Görgeinek sikerül a haditanácscsal elhatároztatni, hogy a sereg ne „szökjék" meg Komáromból, hanem igyekezzék egy támadócsatában keresztültörni az osztrák tábort és ugy huzódni le a délvidékre. — Azonban Klapka késő este Kossuth e napról kelt levelét veszi, melyben a kormányzó a seregnek Komáromból más nap, azaz jul. 7-én leendő kiindulását az oroszok közelgetése miatt halaszthatatlanul szükségesnek nyilatkoztatja s „a haza megmentését" egyenesen e mozdulattól függeszti fel. Klapka a seblázban fekvő Görgeivel nem érintkezhetvén, Bayer táborkari főnök előtt kijelenti, hogy ő a sereg Komáromban való további időzéseért egy perczig sem vállalja el a felelősséget, annál fogva, mint Görgei után legidősb tábornok, kit a vezér akadályoztatása esetén a parancsnokság illet, megbizza Bayert, hogy a holnapi elindulás felől rögtön intézkedjék, mit ez teljesit.

Klap. Mem. 134—144. 163—171. l. (hol Koss. levele is). Görg. II. 234—251. l. A Komáromban maradás tervének hadtani

birálatát l. F e l d z. 134. 135. l.). E haditanács, melyben Görgei a kormányt kijátszani törekedett, ép oly erős bizonyitványt szolgáltat makacs jelleméről, mint éles eszü ravaszságáról, melylyel tulajdonképeni czélját eltitkolni s az ellennézeteket leküzdeni tudta. Görgei nem sietett délre a kormány közelébe, mert lélekben meghasonlott a kormány politikájával, utálta annak haditerveit és ezek készitőit, s mert attól is tartott, mint ezt maga is elárulja (II. 228. l.), hogy a kormány őt mihelyt hatalmába kerítheti, megalázza s láb alól eltéteti. A kormány pedig kénytelen volt türni a pártos vezért, e szükséges roszat, s ugy látszik maga is beleegyezett vagy legalább jó képet csinált ahhoz, hogy a fősereg egyideig még Komáromban maradjon. K o s s u t h legalább jul. 8-án ezt irja G ö r g e i n e k: „Tiz nap alatt háromszor történt, hogy az elfogadott terv halogatás miatt nem foganatosittatott. — A Buda irányában való összpontositás akkor, midőn még lehetséges volt, nem teljesittetett, most már, mint látom, lehetetlen. E perczben tehát nincs más választásom, mint a hadparancsnokságnak megrendelni, hogy Dunántul az osztrákok ellen döntőleg müködjék, Komáromot mindenesetre biztositsa, igyekezzék F e h é r, T o l n a és B a r a n y a megyéken a kormánynyal Szegeden feltartani az összeköttetést, és körülmények szerint a bácsbánsági sereggel való egyesülést a megjelölt irányban lehetségessé tenni. A f ő c z é l m a r a d m i n d i g, e l ö b b m e g v e r n i a z o s z t r á k o k a t." (K o s s u t h levele Görgeihez F e l d z. 133. l.) E sorok olvasására a történetiró zavarba fog jőni, merje-e hibáztatni Görgeit engedetlenségeért, melyet a kormány ekkép h e l y e s e l t.

V e t t e r altábornagy előcsapatai (8 zászlóalj, 2 osztály lovas és mintegy 18 ágyu) a F e r e n c z-C s a t o r n á t ó l szemlegezésre kiindult O t t i n g e r altábornagyot (12 lovasszázad s 9 ágyu J e l l a č i é hadtestéből) reggeli 5. órakor H e g y e s e n megtámadják. Ottinger a falu mögött vesz állodást, majd ebből kiveretve V e r b á s z ra hátrál.

F e l d z. 253. l.

A J a n e u praefecttől küldött C a r t e s i u tribun B u z g ó százados csapatát (600 ember s 3 ágyu) M a r ú c z e l n é l K o l o z s megyében bekeriti. Buzgó a F o n t a n e l l nevü eltorlaszolt szorosba jutván egy mellékuton folytonos harczolás közben nagy nehezen G y a l u r a kivágja magát, azonban csapatának nagy része, szám szerint több mint 100 ember, s ezek közt V a s v á r y Pál a Rákóczy-csapat parancsnoka, e szorosban, a hegytetőkről alábocsátott kövekkel s a mindenfelől elő-

tört lándzsások által leöletik vagy elfogatván mellen faczövekekkel földhöz szögeztetve kivégeztetik.

Som. 58. 59. l. (A harcz s Vasváry elesése napját csupán ezen könyv adja). Kor. 190—196 l. (legkörülményesebb V. végnapjaira s halálára nézve). Köv. E. T. 231. l. Bem Kemény hadjárata kimeneteléről (l. jun. 15. 16.) akkor értesült, midőn Nagy-Váradról, Kolozsváron keresztül utazott (jun. 24-én). Keménynek megparancsolá, hogy tüstént induljon ismét a havasok ellen, s minthogy egyszerre működő és rendező szerepet nem folytathat, ez utóbbi hatalommal szárnysegédét Zarzicki alezredest bizta meg. Zarzicki a bánfihunyadi helyörségnek is előnyomulási parancsot küldött. Bem azonban az oroszok előnyomulása folytán magához kivánván venni hadait, nemsokára az egész havasi táborozást megszüntetni rendelte. A visszatérésre intö parancs a többi vezérekhez még idején elérkezett, azonban a bánfihunyadihoz már nem; s ily módon ez már jul. 2-án Marúczelen állott, melyet folytonos csatározások közt elfoglalva fölégetett. Itt várta, hogy gyalui örség is hozzá csatlakozandik. Az éhség gondjaitól is gyötretve már épen visszavonuló félben volt, midőn az oláhok minden felől bekeritették.

Jul. 7. Szombat.

Görgei tábornok Komáromban had serege utra keléséről véletlen értesül, mire fölingerülvén rögtön megirja kérelmét a szolgálattól való teljes fölmentetésért. Lemondása azonban az egész tábort nagy izgatottságba hozza, minek következtében a 3. és 7. hadtestből nemsokára küldöttség jelen meg nála mely őt fölkéri, hogy ne hagyja el a sereget. Klapka, a sereg tökéletes föloszlásától tartva, maga is a kérelmezők közt. Görgei, tiszteit maga körül látván, fölfödözi előttök jul. 6. inditványa (l. e.) valódi indokát, hogy t i. „ő nyilt ellenkezésben áll Kossuthtal, mert az általa s az ő főhadparancsnoka által elrendelt átalános déli visszavonulásban semmi egyebet sem lát, mint az országból való gyalázatos futás kezdetét... s hogy a főseregnek kötelessége az ellenséget, a melyik előtte áll, határozottan megtámadni, nem pedig kikerülni,“ s ehhezképest kijelenti, hogy a vezérséget csak ugy vállalja el, ha a hadsereg el van tökélve Komárom alatt megtámadni az ellenséget. Miután a tisztek a föltételt elfogadták, Klapka visszarendeli

Nagy-Sándort Bátor-Kesziből s maga készül elhagyni a katonai pályát, de Görgei azon előterjesztésére, hogy neki, mint legidősebb tábornoknak őt betegsége alatt helyettesitenie kell, szintén eláll szándékától.

L. a jul. 6. Komárom alá felhozott kútfőket.

Pawloff tábornok portyázó-csapata Bem egyik vigyázásra kirendelt zászlóalját Kozmatelkén kora hajnalban véletlenül megrohanja s rövid véres harcz után teljesen szétveri. Veszteségünk több mint 100 halott és 44 fogoly, az oroszoké 1 halott és 2 sebesült.

Ber. II. 142. l. Som. 82. l. Grotenhielm portyázó-csapatai Bem marosvásárhelyi szállitmányát (mintegy 150 szekér) jul. 4-én elfogták. Bem hasonló zsákmányolásoknak elejét veendő Oláhujfalun át Kozmatelkére vigyázó-csapatot küldött, mely azonban elég hibásan meglepetni hagyta magát.

Jul. 8. Vasárnap.

Kossuth kormányzó Perczel Mór tábornokkal egyetértőleg Czegléden határozatba teszi, hogy az osztrák és orosz hadak közeledése folytán a Jellačić tönkreverésére inditott bácsbánsági sereg ereje ezentul ne szaporittassék, hanem a Mészáros áltál Vetterhez levonulásra rendelt Vysocki és Dessewffy féle hadtest Nagy-Körösről visszahivassék és Perczel parancsai alá adassék, s hogy e haderő hozzájárulásával alakittassék Perczel Mór vezérsége alatt egy 24 ezer főnyi uj sereg, melynek rendeltetése a Tiszán át kelt s a főerőtől különvált orosz sereget megverni s a Tisza háta mögé visszaszoritani, hogy ekkép Debreczen visszaszereztetvén az Erdélylyel való összeköttetés ismét helyreállittassék s a kormány, ha Szegeden biztonsága veszélyeztetve lenne, Nagy-Váradra huzódhassék. Perczel teendője átalában oly módon foglalkodtatni az egész orosz főerőt, hogy az Komárom és Görgei ellen (ki az osztrákokat a Duna jobb partján fogja megtámadni s Székesfehérváron és Tolnán át vonuland le Szegedre) döntőleg működni megakadályozva legyen.

Feldz. 184. l. Függ. III. 321. l. Koss. levele Bemhez Szil.-nál F. Napj. 43. l. Kossuth ezen öncsinálta tervével a marostiszai összpontositás tervét keresztül-kasul huzgálta. Mészáros és Dembinszki, bár a fővezérséget azon kikötéssel vállalták el hogy Kossuth a hadmozdulatokba megegyezésök nélkül ne avatkozzék, minderről mégis csak utólagosan értesittetvén, e miatt más nap élesen összeszólalkoztak vele. Dembinski, mint Horváth irja „indulatosan kelt ki a kormányzó kétszinüsége ellen; Mészáros pedig, bár csöndesebb vérrel ajánlá neki, gondoskodjék uj fővezérről. Forma szerint azonban egyikök sem mondott le.“ A középtiszai haderő azonban gyorsan szaporodott. Jul. 17-én a 9. hadtest (Vysocki) már 13 zászlóaljat, 22 lovasszázadot és 30 ágyut, a 10-ik hadtest (Perczel) pedig 16 zászlóaljat, 6 lovasszázadot és 17 ágyut, összesen a két hadtest 27,800 embert számlált, s ide csatlakozandók voltak még a Kazinczy (8800 ember s 30 ágyu) és Knezics (2500 ember s 7 ágyu) csapataik is. Ez utóbbiak ekkor Nagy-Váradnál állottak.

Jul. 9. Hétfő.

Kossuth kormányzó Czegléden levelet ir Bem altábornagyhoz, melyben őt a magyarországi összes csapatok főparancsnokságával megkinálja. Ez ajánlatra Bem jul. 17-én Csik-Szeredáról válaszul irja, hogy kész elvállalni a tisztséget azon esetre, hogy ha neki az országgyülés katonai diktátorságot enged két hónapra, mely idő alatt reméli, hogy Magyarországot az osztrák-orosz seregektől megtisztitandja.

K. levele B.-hez Szil.-nál F. Napj. 23. l. B. levele K.-hez Feldz. 510. l. V. ö. Köv. E. T. 250. l. (K. levele keltét hibásan Szegedre teszi). Kossuth már ezelőtt több izben irta ohajtásképen a lengyelnek, hogy jöjön ki egész haderejével Erdélyből s vegye át Magyarhonban a fővezérséget. De Bem a kormányzó felhivására jun. 23-án azt felelé, hogy miután Erdélybe az oroszok betörtek, addig nem mehet ki, mig azt a földet meg nem tisztitja tőlök.

Haynau osztrák fővezér Nagy-Igmándról felhivja Magyarország földmivelőit, hogy elhagyott lakaikba térjenek vissza s ne higyenek a „lázadók“ hazugságainak és ámitásainak, mintha t. i. jogaikat és szabadságaikat veszély fenyegetné; egyszersmind megigéri, hogy az osztrákok és oroszok az előfogatot és a naturalékat készpénzzel fogják fizetni, személyöket és vagyonukat nem bántják, az urbér eltörülve marad,

mig a lázadás vezetői egyebet sem akarnak, mint „tekintet nélkül a ti javatokra, meggazdagodni, h aszintén e miatt nektek s családotoknak tönkre kellene is jutnotok."

A kiáltv. Samml. 123. l.

Szentiványi Károly erdélyi kormánybiztos jelenti a Királyhágontul fekvő résznek, hogy őt a b. pesti kormány saját kérelmére fölmenté a további hivataloskodástól, s helyébe országos teljhatalmu kormánybiztosnak Boczkó Dániel képviselőt nevezte ki.

A hirdetmény Honv. 170. sz. Köv. O. 188. l. Szentiványi visszalépésére Bem azon tulkapása adott okot, hogy az ostromállapotot kihirdette. (l. jul. 3.) Boczkó jul. 11-én már Kolozsvárt intézkedik. (Honv. 168).

Gyula-Fehérvárból az őrség egy része a Városra kirontást tesz, honnan a vár ágyui támogatása mellett 4 órai heves harcz után honvédeinket kiveri. Veszteségünk mintegy 100 halott és sebesült.

Feldz. 539. l.

Jul. 10. Kedd.

Beszterezei ütközet. Grotenhielm altábornagy Bem altábornagyot reggeli 5. órakor Beszterczo előtt 4 hadoszlopban véletlenül megtámadja. Bem (Füzi főhadnagy) ágyutüzzel fogadja ellencit s két óra hosszat védi magát. De majd észrevévén, hogy Pawloff tábornok és Springensfeld alezredes jobb- és balszárnyát megkerüléssel fenyegetik, az áruló várost is feladja s Besseny ő felé elhuzódik. D. u. 2. órakor megállapodik a lengyel vezér Sófalvánál s ott Incze őrnagy mindaddig feltartóztatja az ellenséget, mignem a sereg a Sajóhidon átvonulván, Bem Szeretfalvánál tüzérségét ujból elhelyezheti, hol d. u. 3. órakor a harcznak vége szakad. Bem itt a parancsnokságot Damaszkin alezredesre bizza és serege nagyobb részével még azon éjjel elhagyja e tájat. Veszteség az ellenségnél 15 halott s 36 sebesült, részünkön több.

Köv. E. T. 247. 248. l. Feldz. 512. l. Som. 82. l. Bem utja: jul. 11-én hajnalban Maros-Vasárhely, este Udvarhely. Jul. 13-án Csik-Szereda, jul. 14-én Tusnád, hol az Uzonnál szétfutott székelyeket rendezi, 15-én Tusnád és Bükszád, 16-án Csik-Szereda, 17-én és 18-án Kézdi-Vásárhely és Eresztevény, mely vidéken mintegy 12 ezer embert és 50 ágyut vont össze Brassó vissza foglalására s a moldvai hadjárat megkezdésére.

Jul. 11. Szerda.

A Fölség Wohlgemuth altábornagyot Erdély polgári és katonai kormányzójának nevezi ki, mellé rendelvén a polgári ügyekben teljhatalmu császári biztoskép Bach Edét, Bukovina volt id. főnökét. V. ö. aug. 11.

A kézirat Samml. Anh. 29. l. és Köv.-nál O. 190. l. E kinevezések egy jul. 19-én kelt legfelsőbb rendeletben tétettek közzé, s valószinüleg e körülmény vezette Kővárit és Rüstowot (II. 267. l.) azon hibás föltevésre, hogy a kinevezés jul. 19-én történt. Utóbbik rendeletben, valamint a márcz. 4. alkotmányban is a Részek már ismét az „Erdélyi nagyfejedelemség"-hez vannak csatolva. (A rend. O. 194. l.).

Harmadik csata Komárom alatt. Görgei tábornok a jul. 6. haditanácsban elhatározott áttörés eszközlése végett Klapka tábornok vezénylete alatt kiindittatja hadait Haynau ellen Komáromból. A harczot d. e. 11. órakor Ó-Szőny és Almás közt az Eszterházy osztálya kezdi meg (8. hadtestből) a Wolf dandára ellen. Egyideüleg indul jobbszárnyunkon Assermann ezredes, Janik és Rakóvszky osztályaikkal (8. és 2. hadtestekből) az ácsi erdő felé, melyet rövid ágyutüz után Schneidertől elfoglal. Déli 12. óra tájon Piqueti és Leiningen tábornokok (3. hadtest) is tusára kelnek, előbbik Jablonowszky és Benedek dandáraik ellen Puszta-Herkálnál kezdvén hosszura nyuló ágyucsatát, utóbbik pedig Puszta-Csem ellen indulván, melyet miután Klapkától tetemes tüzérségi erővel támogattatott, Herzinger tábornoktól d. u. 2½ órakor elfoglal. Azonban Schlick tábornok Bianchi, Sartori és Reischach dandáraikat küldi a tulszárnyalt Schneider segitségére, melyek aztán Assermannt s a délirészen álló Pöltenberget (7. hadtest) ne-

gyedszeri heves rohammal d. u. 5. órakor az ácsi erdőből kiverik. Puszta-Csem ellen pedig d. u. 3. órakor Haynau Bechtoldot és Panutinet rendelvén, ezek Leiningent bátor magatartása daczára szintén visszanyomják. Klapka belátván, hogy a nap czélját (a Czonczópatak elfoglalása torkolatától Nagy-Igmándig) többé el nem érheti, parancsot ád a visszavonulásra, miközben az eddig Ó-Szőnynél tétlenül vesztegelt Nagy-Sándor (1. hadtest) az üldözésre kelt Simbschen dandárát huszáraival feltartóztatja. Veszteségünk mintegy 1500 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 124 halott, 608 sebesült és 81 hiányzó.

Rüst. II. 168—175. l. Feldz. 137. s köv. l. (hol a csata tervrajza is). Klap. Mem. 169—187. l. Ber. I. 172—175. l. Görg. II. 253. l. V. ö. Kossuth levele F. Napj. Szilágyitól 40—44. l. Lapins. 128. 129. l. Rüstow szerint Klapka e harcz tervezésénél azon hibába esett, hogy haderejét az elsánczolt tábor nagy kerületén igen vékonyra nyujtá ki, a helyett hogy főerejét az oszrák balszárny ellenében összpontositotta volna. A győzelmet Haynau Simbschen és Panutinenak köszönheté, kik e napon kitüntetett vitézségökért a Fölségtől a Mária Therezia rendjelét vagyis a legnagyobb katonai kitüntetést kapták. (Oest. 39. l.).

Buda-Pestet d. u. 5. órakor Wussin őrnagy alatt (Ramberg hadtestéből) osztrák katonaság (3 lovasszázad és 6 ágyu) szállja meg.

Feldz. 154. l. Frey III. 153. l. Szil. F. Tört. 394. l. Klap. Mem. 178. l. A fővárosban az osztrákok semminemü ellenállásra sem találtak, a lánczhid fapallóját azonban mintegy 70 lábnyi hosszaságban, ugyszintén a Szolnokra vezető vasut sineit is fölszedve lelték. Más nap már Ramberg is Budán volt, ki hadteste legnagyobb részét jul. 15-én Pesten szállásolja el, honnan csak jul. 23-án távozék el Szabadkára. Haynau nagy sulyt fektetett rá, hogy az oroszokat a főváros „elfoglalásá"-ban megelőzze, mi neki egy napnyi előnynyel csakugyan sikerült is Hanem az orosz hivatalos munka igy ir: „Az első osztrák csapatok, melyek Budát megszállották, azon véleményben, hogy Pest még a lázadók kezében van, nem szánták el magokat előbb átmenni a Dunán, csak midőn egy kozák őrszem Budára ráakadt, hová az nap estére egy lovas és gyalog osztályt vártak Ramberg tábornok parancsa alatt."

A temesvári kirontást lásd jul. 4.

Jul. 12. Csütörtök.

Kossuth kormányzó délben Szegedre a kormány székhelyére érkezik, hol lelkesültséggel és estére nagyszerü fáklyás-zenével fogadják. „A hadmüködések központjává" ily formán szólott Kossuth ez alkalommal „e hely lévén kiválasztva, hiszem, hogy Európa szabadsága Szegedről sugárzandik ki, és ha találkoznék oly nyomoru, ki a hazát leigázni s diktátori hatalomra vergődni erőlködnék (czélzás Görgeire), azt én magam gyilkolnám le."

Szeg. Hirl. 1849. 12. sz. Szil. F. Napj. 25. sz.

Engelhardt tábornok Fogarasnál 800 főnyi s 4 ágyuval ellátott csapatunkat viradatkor Vledény felől tulnyomó erővel megtámadja, lovasságával Bethlen és Segesvár irányában előre megrakván az utakat. A mieink rövid ellenállás mulva Segesvár, majd az uhlánok megpillantása után Bethlen felé törekszenek menekülni, azonban az itt szintén lesben álló kozákok által szétveretnek. Veszteségünk 200 ember holtakban és sebesültekbén, 400 fogoly s 4 ágyu, az oroszoké 4 halott s 3 sebesült. A vár orosz kézre esik.

Ber. I. 151. l. Feldz. 500. v. ö. Kőv. E. T. 251. Czetz Bem's 350. l. Bem jun. 23-án Móricznak, a fogarasi várparancsnoknak azt rendeli, hogy őrségét 300 főre szaporitsa. (A rend. Honv. 153. sz.). Móricz, ki e tisztségre 1849. áprilban neveztetett ki (Közl. 85. sz.), a fentebbi harczban maga is foglyul esik.

Buda-Pestet Adlerberg százados alatt orosz katonaság (2 század kozák) szállja meg.

Ber. I. 176. l. V. ö. Jul, 11.

Jul. 13. Pént.

Görgei tábornok az 1. 3. és 7. hadtestekkel (összesen 26—28 ezer ember s 130—150 ágyu) a délvidéki hadösszpontositás eszközlése végett elhagyja Komáromot s Vácz felé utban. Klapka tábornok ellenben Kászonyi (2.) és Assermann (8.) hadtesteikkel (összesen 22 zászlóalj, 12

lovasszázad és 66 mezei ágyu) a várban marad, a kormány érdekeinek ellenőrizését Görgei táborában egyidőre Nagy-Sándor tábornokra bizván.

Görg. II. 254. l. Klap. Mem. 190—197. l. (hol az őrség részletes elhelyezése, a védelmi intézkedések a vár leirása stb.) Feldz. 451—453. l. Asb. I. 135. l. A kiindulást Görgei Armin az előhaddal még jul. 12-én megkezdé. Haynau jul. 11-én megigérte Paskevicsnek, hogy ha Görgei Vácz felé menend, ő a Duna bal partján fogja üldözni s ekkép Paskevics körmei közé hajtani. Ez igéret azonban nem váltatott be. Haynau Görgeinek nem indult nyomába s ennek elfogását vagy megtörését egészen-magára Paskevicsra bizta, mint a ki maga is elbánhat Görgeivel. Paskevics e miatt mérgelődött, s azzal boszulta meg magát, hogy Grabbet nem engedte át Haynaunak Komárom zárlatára. Haynau ugyanis oly szándékkal volt, hogy mihelyst a rég várt Grabbe (ki jun. 17-én már A. Kubinban állott) Komárom tájára érkezik, seregét Pesten át Jellačić és Temesvár megsegitésére délre vezetendi le. Grabbe azonban, bár a czár „megmásithatatlan" parancsa szerint feladata lett volna csupán a bányavárosokban müködni, s bár előzőleg megigérte, hogy Komáromot a Vág és Duna balpartjáról zárolni fogja (Oest. 32. l.), sokáig váratott magára, kénytelen lévén Komáromhoz menetelét Paskevics intézkedéseitől függeszteni fel, ki öt épen ellenkező irányban rendelé. Jul. 7—18-ig ugyanis Szent-Kereszten időzött, ekkor az orosz fővezértől parancsot kap, hogy Zólyomon és Dévényen keresztül siessen Losonczra, bevágni Görgei előtt az utat. Ebből azonban semmi sem lön. Grabbe R. Szombathra jul. 23-án, Putnokra jul. 26-án, Miskolczra jul. 27-én érkezik, s csak miután 23 napig távol kalandozott a bányavárosokból, érkezett vissza aug. 12-én Zólyomra. (Oest. 28. l.) Haynau megunva a várakozást, s Komárom zárolására Csorichot és egyidőre Schlicket hátrahagyván, főerejével jul. 16-án elindult a vár alól. (V. ö. jul. 15. jegyz.).

Grotenhielm portyázó csapata Nagy-Sajónál Beszterezze mellett Damaszkin alezredes jobbszárnyának egyik osztályát viradatkor megtámadja s szélyelveri. A székelyek 60 halottat és 4 foglyot vesztenek.

Ber. I. 143. l. Feldz. 511. l. Czetz 366. l.

Jul. 14. Szombat.

Kossuth kormányzó Szegeden az ország törvényhatóságaihoz körlevelet indit, mely szerint a kormány székhelye

Pestről Szegedre hadműveleti helyes szempontokból tétetett át, mi aggodalomra nem adhat okot, annál kevésbbé, mert a tiszántuli kerület egészen tiszta az ellenségtől s e tér és a Duna-Tisza köze hadaink birtokában van. Dunántul 50 ezer főnyi sereg működik Komáromra támaszkodva, Bács-Bánság és Erdély miénk, a Brassónál betört oroszok ellen Bem most indul. „Ha a nemzet önmagához és hazájához hiv marad" kevés hónap alatt le fogja győzni az osztrák-orosz haderőt következő okoknál fogva. 1. Seregeink létszáma az ellenségével legkedvezőbb arányban áll, az egyesült hatalmasságokénál alig 10 ezerrel kevesebb. 2. Mi itthonn vagyunk s minden helyen gyámolitásra találunk, az ellenség pedig idegen földön mozog, hol a viz, levegő, éghajlat, és az emberek ártalmára vannak. 3. „A népharcz legyőzhetetlen," ha valamely vidéken átvonul az ellenség, háta mögött fölkél a vidék lakossága. 4. A nép, mely önmagáért harczol s honszeretettől van áthatva, leigázhatatlan. — Felhivatnak tehát a hatóságok, hogy mindezeket a nép hitévé tévén, azt a lehető legnagyobb erőfeszitésre buzditsák.

A rend. Honv. 178. 179. sz. (E rendelet alá jul. 14. van irva, de miután benne Guyon hegyesi győzelméről is van szó, melyről Kossuth jul. 14-én még nem értesülhetett, kétségen kivül áll, hogy az okmány később iratott és adatott ki).

Hegyesi csata. Jellačić bán Vetter altábornagy támadó föllépését megelőzendő, Verbászon összpontositott hadával (15 zászlóalj, 22 lovasszázad és 79 ágyu), a miéink meglepésére éjszakra indul; de a jólértesült Guyon tábornok (mintegy 7 ezer ember s 42 ágyu) elkészülve várja támadását. Hajnali 3. óra tájon Hegyes, Szeghegy és Feketehegy előtt egyszerre felvillannak a magyar őrtüzek s megdőrdülnek az ir vezér ágyui. Jellačić ekkor Hegyes ellen balszárnyával két gyalog dandár élén Dietrichet küldi, de a ki a miéink ágyutüze és szuronyai által visszaüzetik. Ez alatt balszárnyunk Szeghegynél Puffer ezredes dandárát Verbász felé visszaveti. A bán rendbe szedi s uj előnyomulásra vezeti ugyan a futókat, de midőn hirét veszi, hogy egyik csapatunk Feketehegy felől hátrálási vonalát fenyegeti, Horváth vezérőrnagy födözete alatt Verbász felé visszahuzódik, majd a csatorna jobb partján

vett állodásából is kiveretve Kis-Kérre fu tamodik. Ezalatt Veprovácz és Keresztur felől Kmety tábornok is megtámadja a Kulán fekvő Lederer-dandárt, Földvárról indult csapataink pedig d. u. 4. órakor Lang-dandárnokot támadják meg, ki a micinket visszanyomva Mossorin felé huzódik el. Jellačić éjfél után 2. órakor Kátynál szedi össze szétszóródótt csapatait. Veszteségünk 81 halott s 141 sebesült, az ellenségé 200 halott s 500 sebesült.

Feldz. 254—267. l. Rüst. II. 181—189. l. Ber. I. 159. l. Frey III. 160— 162. l. Kossuth hiv. jelentése Honv. 175. sz. v. ö. 195- sz. (A hivatalos „Feldzug" átalában mindenütt tulzott kimélettel söt hizelgéssel tárgyalja Jellačić, e „grata persona," hadmüveleteit. Igy „fontos sztratégiai eredményüek"nek mondja a kátyi és óbecsei harczokat, holott tudva van, hogy a kátyi ütközetre Ujvidék eszélytelen ostromlása és haszon nélküli elpusztittatása következett, Ó-Becsét pedig miután Jellačić meg nem erősité, 4-ed napra Vetter ismét elfoglalta s ily módon a taktika folytán nyert pillanatnyi elönyök a sztratégiai hibák által tökéletesen elvesztek. A bán a helyett, hogy, mint a Fölség kivánata magával hozta volna (214. l.), gyors elönyomulással kezdte volna meg a támadó hadjáratot, egy a hosszas háboru alatt elpusztitott s az ő támpontjától is elszigetelt területen, egy ellenséges várat háta mögött hagyva, várakozásban tékozlá az időt, miközben a honvédsereg nyakára nött s három oldalról körülfogta. A fentebbi vereség után Szalánkeménnél átkelvén a Dunán, Karlovicz és Kamenicz közt helyezte el seregét s ezen állásban hagyta mindaddig, mig Haynau a Bánságból kezet nem nyujt neki (aug. 16.), midön azonban már nem volt kivel verekednie.

Derra őrnagy a verbászi ágyuzás hallattára a Bega mentén álló osztrák-szerb őrhadat Perlásznál reggeli 8. órakor megrohanja, de az átjárást négy órai folytonos harcz után sem képes birtokába keriteni. Veszteségünk nehány halott és 41 sebesült, az ellenségé 6 halott és 27 sebesült.

Feldz. 268. l. Hiv. jel. Honv. 182. sz.

Jul. 15. Vasárnap.

Aulich tábornok rendes hadügyminiszternek kineveztetik.

Klap. Mem. 420. l. Feldz. 283. l. (jul. 16.).

Második váczi ütközet. Görgei hadseregének a Paskevics fővezérlete alatt álló orosz erő, melyet a magyar vezér Szolnoknál lenni hitt, utját szegi. Előhadunk Görgei Armin őrnagy vezérlete alatt kora reggel érkezik Váczra, honnan Beboutoff muzulmąn és kaukazusi lovasait rövid csatározás után Kis-Ujfalura kergeti. E hirre Rüdiger tábornok Sassért küld, hogy Gödöllőről 22 lovasszázaddal és 8 ágyuval Vácz ellen nyomuljon elő, mi déltájon megtörténik, azon különbséggel, hogy Sass egész seregét (8 zászlóalj, 22 lovasszázad és 32 ágyu) magával hozza. Ezalatt Rüdiger Offenberg tábornokot is (48 lovasszázad) Ujfaluba rendeli Sass támogatására. Déltájon Sass és Offenberg egyesülve támadást intéznek s velök a Hétkápolnánál állást vett Görgei Armin és Nagy-Sándor (1. hadtest) tábornok tüznek össze, mégpedig kedvező eredménynyel, a sződi szőllőkből s a dukai hegyekből elvervén a kozákokat. D. u. 3. órakor a Gombáspatak mentén elhelyezkedett Leiningen tábornok (3. hadtest) támad Sass ujabb lovassággal erősbitett jobbszárnya ellen, ki ugyanekkor Nagy-Sándorra intéz egy erős lovastámadást, melylyel a császárhuszár-ezred erejét megtöri. A kölcsönös ágyuzás késő estig tart, miközben az ellenség csapatai a dukai hegy és a szödi szőllők előtti szabad térségen védelmi állásban tartják magokat, az éj beálltával pedig visszahuzódnak a harcztérről.

Görg. II. 255—259. l. Ber. I. 179—183. l. Feldz. 188. s köv. l. Lapins. 130—134. l. Görg. és a Vil. 18—22. l. Szil. F. Tört. 391. l. Paskievics Kuprianoff és Rüdiger hadtesteikkel jul. 9-én indult el Miskolczról és vidékéröl s azon szándékkal igyekezett Hatvan felé, hogy Görgei elött a pesti és váczi utat, hol Vysockival egyesülhet vala, bevághassa. Jul. 12-én Beboutoff vezérőrnagyot küldi Váczra, hogy hozzon hirt Gőrgeiről. Jul. 14-én éjjel már értesül, hogy ellenfele Szobbon van s ehhez képest következö tervet adja ki. Sass menjen Gödöllőre Görgeinek Vysockival való egyesülése meggátlására, Kuprianoff és Rüdiger (összesen mintegy 45 ezer ember) Aszódon maradjanak s innen egyenes vonalban induljanak Görgei ellen. Az élelmi szekerek (mintegy 4 ezer db.) Hatvanon, Cseodaeff hadteste Mezőkövesden álljanak. Paskevics szándéka volt csak jul. 16-án lépni fel támadólag s Rüdiger is azért rendelt csupán lovasságot Beboutoff segitségére, hogy ekkép nem leend kenytelen idő előtt megkezdeni a harczot. De Sass egész erejét harczba vezetvén, a

fővezér tervét elrontotta. — Görgei Komáromból lett kiindulásáról a kormányt egy igével sem tudósitá, s ez és a nagy közönség egy darabig egyátalában semmit sem tudott sorsáról ; a kósza hir néha győzelméről, majd tönkre veretéséről, majd az oroszokkal szövetségkötéséről szólott, jul. 26-án pedig egy hivatalos közlemény annyit mond róla, hogy Pozsonynál Radeczkivel csatázik (Honv. 179. sz.). Perczel számitva arra, hogy Görgei Vácz felé a Duna balpartján is vonulhat le, ennek megkönnyebbitésére jul. 13-án Szolnokról előnyomult, jul. 15-én Abonynál állott s parancsa volt hátulról megtámadni az oroszokat, mihelyst értesül, hogy Görgei Váczról délnek indul.

Clam-Gallas Ede altábornagy a Bem által márcziusban és májusban Oláhországba kivert osztrák sereget (11 5/6 zászlóalj, 16 lovasszázad és 36 ágyu) a törcsvári szoroson át Erdélybe vezeti s vele Brassót megszállja, hol Lüders tábornagy Rennenkampf vezérőrnagy dandárát (2 zászlóalj, 8 lovasszázad és 8 ágyu) Clam rendelkezése alá bocsátja.

Feldz. 498. l. Ber. I. 152. l. Som. 88. l. Köv. E. T. 252. 256. l. Clam aug. 4-én kiáltványt intéz a székelyekhez, kiknek, „eltántorodottságból eredt boldogtalanságukat tekintve és sajnálva," engedelmesség esetére közbocsánatot igér. De ha meg nem térnek „a legkeményebben fog velök bánni s azon helységeket porrá téteti, melyek csak a legkisebb ellenkezésben találtatnának." E szózat még nagyon kegyelmes azon nyilatkozmányhoz képest, melylyel Daniel cs. k. osztrák biztos a Bem után Moldvából bejött Moller táborából aug. 10-én megtisztelé székely atyánkfiait. Daniel megparancsolja, hogy senki tovább „e piszkos forradalom gyalázatos eszközévé felhasználtatni" magát ne engedje, hanem „császár Őfelségéhez" visszatérjen. „E nemes nézettől vezéreltetve legfelsőbb helyről nyert kegyelmes utasitásnál fogva" megrendeli, hogy a fegyverek és lőszerek 24, illetőleg 36 és 48 óra alatt beadassanak, mert a kinél ezentul találtatnak „mint pártütő azonnal főbe lövetik . . . Egész faluk, melyek e rendeletet pontosan teljesiteni elmulasztnák, mint megátalkodott pártütő fészkek kizsákmányoltatván, azonnal porrá tétetnek" stb. (A kiáltvány Köv.-nál O. 201. 202. l.). E derék férfi, ki a dsingiszkámizmusban a muszkát nagyon sokkal tulhaladni akarta, hazánkfia volt.

Jul. 16. Hétfő.

Szeretfalvai ütközet. Grotenhielm altábornagy Bem elutazásáról értesülvén (l. jul. 9.) Pawloff dandárnok-

kal Damaszkin alezredes székelyeit (mintegy 3 ezer ember s 14 ágyu) Szeretfalvánál megtámadtatja. Damaszkin, kinek Bilakon és Galaczon lévő jobbszárnyi csapatait egyideüleg maga Grotenhielm szétkergette s tekei hátrálási vonalát is elvágta, csakhamar feladja állodását s csapatai egy részével, Táczon át véresen üldöztetve Szent-Györgyre hátrál. Kálnoki őrnagy. Nagy eső. Veszteségünk csupán Táczon mintegy 50 halott s 2 ágyu, az ellenségé összesen 7 halott és 27 sebesült.

Ber. I. 144. l. Feldz, 514. l. Som. 84. 85. l. Köv. E. T. 254. 255. l. Kővári szerint a hátráló sereg még azon éjjel Szász-Régenbe érkezvén, ott az elkésett Inczédi Samuval egyesül s kivánni kezdi, hogy az utóbbik vegye át Damaszkintól a vezényletet (R.d.g.r ezt valótlannak mondja ; szerinte „Inczédi köztünk sem volt s a sereg nem Inczédit, hanem Kálnokit ohajtá vezérül“).

Seregmozdulatok Váczon. Paskevics tábornagy éjjel (jul. 15. és 16. közt) Hartyánnál rendezi csapatait, várva Görgei támadását s Haynau megjelenését annak háta mögött. Görgei azonban az orosz főerő jelenlétéről meggyőződvén, délben arra határozza el magát, hogy a tulnyomó ellenséges erővel harzba ereszkedni nem fog s ez okból a Gödöllő felé való áttörés eszméjével felhágy, hanem miután annak is hirét vette, hogy Ramberg hadteste a Duna balpartján Pest felől huzódik fel ellene, a losoncz-miskolcz-tokaji kerülőn vonuland le a délvidékre. D. u. 4. órakor az orosz előhad (Kaufman tábornok) Vácz ellen ágyuzást kezd, melyet azonban Paskevics nemsokára megszüntetni parancsol. Görgei hadserege éjjel a postauton Rétság felé megkezdi elvonulását, mi azonban a sereghez csatlakozott polgárrendü menekülők több százra menő szekerei miatt főleg a város északi szélén lévő hidnál annyira akadályozva és feltartóztatva lőn, hogy reggelre csapataink fele része sem hagyhatta el Váczot. Födözeten Leiningen tábornok (3. hadtest). Másnap

Jul. 17. Kedd.

Harmadik váczi csata. Paskevics tábornagy virradatkor erős lovascsapatot küld Vácz ellen szemlegezésre. E lo-

vas had, miután Nagy-Sándor tábornok (1. hadtest) elöörseit gondatlanul visszavonta, a Hétkápolnánál állást vett Görgei Armin őrnagy balszárnyát megkergeti s a város utczáiba üzi. Görgei Armin ugyan mihamar rendbeszedi s a városból délre kivezeti hadát, azonban Leiningen tábornok (3. hadtest) egyik érkező csapatát félreértésből ellenségnek vélve, Vácz nyugoti szélén a Duna hosszában ismét futásnak ered. Az oroszok ekkor ellenállás nélkül benyomulnak a városba, de a honnét Leiningen emlitett csapata s a magát másodszor is rendbeszedett Görgei által nemsokára kiveretnek. Ezalatt a 3. hadtest másik fele a Gombás patakon tul vesz állodást, Görgei Arthur tábornok pedig rettenthetetlen bátorsággal rendezi seregének északra vonulását, miközben a város szélén lévő hidnál ismét tömérdek vesződsége és akadályoztatása volt a futó csapatok s a málhás szekerek miatt. Paskevics ekközben, a magyar vezér tervén keresztül látván, Rüdiger tábornokot rendeli a város ellen, egy másik csapatot pedig Vácz keleti részének indittat. Leiningen ekkor a sződi szöllők felé tesz egy győzödelmes előnyomulást s hadteste egyik részével Rétságon vétet állást, másikkal pedig Görgei Armin ágyuinak védelme alatt ettől jobbra Vácz északi része előtt helyezkedik el, hol utolsó katonái a felgyujtott hidon épen akkor vonulnak keresztül midőn a nyomában lévő Rüdiger az északi kijárást megtámadja. Leiningen Rétságnál Pöltenberg tábornokkal egyesülve késő estig viv az oroszok ellen, midőn a község felgyujtatik. Görgei főserege e nap Vadkerten száll táborba. Veszteségünk a jul. 15. és 17. harczokban összesen ezer fogoly, 1 ágyu, 2 zászló s csupán a váczi kórházakban hátramaradt 130 sebesültünk, az oroszok vesztesége 146 halott, 303 sebesült.

Görg: II. 259—275. l. Ber. I. 182—190. l. Feldz. 191. s köv. l. Rüst. II. 231—236. l. Szil. F. Férf. 26. l. Vah. III. 147 s köv. l. Paskevics Váczon Görgei teljes megsemmisitésére számitott s hogy ez nem történt, Haynaura vetett, ki jul. 10. abbeli igéretét, hogy Görgeit a Duna bal partján üldözni fogja. nem váltotta be. Haynau, hogy magát Paskevicsnak alá ne kelljen rendelnie s legyőzetésünk dicsőségét az osztrák fegyvereknek szerezhesse meg, igyekezett mentül messzebbre távozni az orosz főerőtől. Paskevics viszont óvakodott neki támogatására lenni s csupán a végző esetet tartotta szem előtt, hogy t. i.

Haynaut „megmenthesse,“ ha netalán tulnyomó erő által szorongattatnék. Ily módon lehetségessé vált, hogy hadaink a roppant tulnyomó erő ellenében is tovább huzhassák a háborut, sőt az is, hogy Görgei Váczról visszafordulva Bécset rohanja meg és foglalja el. Haynau ugyan a váczi ütközet után felhivta az oroszt, hogy Grabbét állitsa Komárom elébe, egy hadtestet küldjön Szolnok és Nagy-Várad felé, többi csapataival pedig üldözze Görgeit a felvidéken, de a különben is bosszús Paskevics ezen tervet, mint a mely az ő erejét a magyar főhadsereggel szemben nagyon megoszlatta volna, „visszautasitotta,“ egyszersmint jul. 19-én megirta Haynaunak, hogy a Közép-Tisza védelmére ő küldjön egy hadtestet, különben Panutinet visszaveszi tőle. Haynau Szolnok megerősitését elvállalta, de nem foganatositotta (Ber. II. 14. 15. l.) mindaddig, mignem Paskevics egy másik fenyegető levelet küldött hozzá, a midön Benedek dandára csakugyan megszállja Szolnokot (jul. 27.) Haynau ugy bosszulta meg magát, hogy Pesten az orosz sereg számára felhalmozott élelmi készleteket lefoglalta, s Zichynek kijelenté, hogy ő még az élelmiszereket szállitó előfogatokat sem engedheti át, mert szüksége van rájok. (Ber. II. 63. l.). Paskevics Görgeit markából kisiklani látván, sőt mint az orosz munka bevallja, egyidőre még nyomát is elveszitvén, nem tudta mihez fogjon. Egyelőre Kuprianoffot és Rüdigert Vácz tájékán hagyja „bevárni, mihez kezd Görgei.“ E hüleséget az osztrák kommentáló igy emeli ki: „Hogyha nyert csata után oly óriási tulnyomóság mellett, mint a minő itt volt, semmi megerősitett pont által, semmi területi akadály által sem gátoltatva megállunk, bevárni azt a mit az ellen tenni fog, a helyett, hogy mi szabnók elibe a törvényt, akkor természetesen minden további kombináczió lehetetlen és fölösleges.“ (Oest. 13. l.) Majd hirét vevén Paskevics, hogy Gyöngyös és Hatvan tájáról Perczel által hátban fenyegettetik, málhás szekereit Pestre rendeli s ennek védelmére Tolstoy tábornokot küldi egy erős hadosztálylyal. Görgei nyomába Rüdiger Anrep tábornokot mozditja előre Vadkertről B.-Gyarmathig, ettől kezdve pedig csak Chrouleff ezredest (3 lovasszázad és 2 ágyu). Végre a fővezér Görgei losonczi utjáról értesülvén, üldözésére jul. 19-én Sass tábornokot (22 lovasszázad s 8 ágyu) inditja utnak, maga főerejével, a hegyi utaktól s az ellenséges érzelmü lakosságtól féltében, utána nyomulni nem mervén. E helyett Kuprianoffot és Rüdigert Gyöngyösre, Cseodaeffet Kápolnáról M. Kövesdre rendeli, czélul tüzvén ki Görgeinek a Tiszán átkelését megakadályozni. Majd attól tartván, hogy Görgei közléki vonalait elvágja s Kassán és Eperjesen lévő raktárai ellen fordul, jul. 22-én Rüdigert Patáról Pétervására mozditja, azon utasitással, hogy ha Görgei északra nyomulna, mindenütt üldözze. Másnap azonban Pétervásáráról ismét visszarendeli Hatvan irányában, s meghagyja neki, hogy jul. 26-ra Kerecsendnél legyen, hová Kuprianoffot

is rendelé. Ezalatt a miskolcz-tokaji vonalon Görgei sarkába Cseodaeff parancsoltatott, de jul. 21-én Miskolczról ez is visszarendeltetett Abrányba, minek következtében Görgei a Sajó-vonalt háboritás nélkül megszállhatta. Hogy micsoda okszerüség és összhang volt ezen ide-oda szaladgálásokban, annak előadását még a hivatalos Ber. sem meri megkisérleni. A zürzavart csak Haynau történetirója deríté fel, ki világosan kimondja, hogy Paskevics ez időben tökéletesen elvesztette tájékozását s anyira desperált, hogy egész hadseregével vissza akart hátrálni Kassára, nehogy Görgei közléki vonalait és raktárait hatalmába keritse. „Szerencsére" ugymond a történész „ezen hátramenő mozdulat eszméjével ismét felhagyott." (Oest. 17. l.).

Jul. 18. Szerda.

Pöltenberg tábornok (7. hadtest) Görgei északra huzódását födözendő, d. e. Balassa-Gyarmath és Vadkert közt a Lókos pataknál az üldözésre kiindult Anrep tábornok ellen (28 lovasszázad s 8 ágyu) ágyuzást kezd, majd folytonosan harczolva B.-Gyarmathig huzódik, hol a hátvéd tisztét Nagy-Sándor tábornok (1. hadtest) veszi át, azonban ő feladatát nagyon silányul teljesiti, mert az ellenség előtt egyetlen egyszer sem állapodik meg, hanem hátráló csapataival minduntalan a fősereg sarkában jár, éjjel pedig egy vaklárma következtében rémült zavarba esik s ezzel az egész kifáradt hadsereget féket és rendet vesztett ijedelembe keveri. Görgei fejsebében beteg.

Görgei II. 278. 279. 332. l. Ber. II. 4. l.

Jul. 19. Csütörtök.

Haynau osztrák fővezér Buda-Pestre teszi át főhadiszállását s kemény fenyegetődzések közt dorgálja a főváros lakosságát. Midőn az osztrák csapatok kevés idővel ezelőtt elhagyták a fővárost, lehetetlennek tartották, hogy „ismét hütlenül és ellenségesen" lépjenek fel ellenökben annak lakosai, de ebbeli hitökben „keserüen csalatkoztak." „Ti nagyobb részt németek nyelv és erkölcs dolgában, részt vettetek azon törekvésben, hogy egy istentelen szájhős kiséretében egy magyar köztársaság ábrándszerü épületén dolgozzatok. A nemes Hentzi

és vitéz bajtársai vére részben a ti fejetökre száll... Üldöztétek a jó érzelmüeket magatok között... Én saját elpusztittatássokkal és várostokéval bosszut állhatnék rajtatok, de császárom és uram nagylelküségét követem. Fogadjátok azonban egy régi hadfi intő szavát, ki megmutatta, hogyan váltja be adott szavát. Halál fia lesz rang- és nem különbség nélkül a legrövidebb idő alatt a bünteny szinhelyén mind az, a ki szóval, tettel vagy forradalmi jelvények viselésével a lázadók ügyét gyámolitni merészkedik, a ki osztrák vagy orosz katonát szóval vagy tettel megsért s a ki magánál fegyvert rejteget." — Egy másik kibocsájtvány szerint a fővezér a pesti és ó-budai zsidóközségekre, melyek „többszöri valóban gyalázatos és törvényellenes magaviseletöknek álalában, különösen pedig a lázadók ügyének többszöri felkarolásával és gyámolitásával" nyilvános bizonyitékát adták, következő sarcz vettetik: 40 ezer db. gyalog katonaköpeny, 8 ezer db. lovas katonaköpeny, 40 ezer gyalog nadrág, 24 ezer lovas nadrág, 12 ezer lovas felsőnadrág, 60 ezer pár német csizma, 20 ezer pár magyar csizma, 15 ezer bakkancs, 60 ezer ing, 6 ezer gatya, 20 ezer nyakravaló, 16 ezer nyakfátyol, 16 ezer rőf szürke posztó, 30 ezer rőf fehér posztó, 800 mázsa talpbőr, 400 mázsa felsőbőr, 300 mázsa közép talpbőr stb. stb. stb. késedelmi sarcz az első napra 500 ft. a 2-ikra kétszer, a 3-ikra háromszor anyi, s igy tovább.

A két okmány Samml. 126—128. l. V. ö. Feldz. 155. l. Más nap közzé teszi a fővezér, hogy a lakházak a netalán elrejtett fegyverekért sorra motóztatnak s üres lakásokban lévő fegyverekért „a halálbüntetés a felügyelőt vagy házmestert éri; utczákon 10 embernek együttállani nem szabad, ellenkező esetben egyszerü felszólitás után az őrök tüzet adnak; a nemzetőri ruha, háromszinü jelvények vagy vöröspántlika viselői „kérdés nélkül... rögtönbiróság elibe állittatnak és agyonlövetnek." (A hird. i. m. 129. l.). Haynau jul. 24-én hagyta el serege egyik fórészével (Liechtenstein Ferencz) a fővárost, mit egy kegyetlen hangu fenyegető szózatban tudat a lakossággal, melynek, ha a rendet megtörné s hátrahagyott katonáit megsértené, világosan megigéré, hogy városukat „Brescia sorsára" fogja juttatni. (E szörnykiáltvány i. m. 131. l.).

Guyon tábornok a titteli főusik ellen reggeli 6. órakor Vilovánál szemlegezést erőltet s két óra hosszat ágyuz-

tat, mit azonban az ellenség csak gyöngén viszonoz. Guyon ekkor Kovil-Szent-Iványra visszahuzódik.

Feldz. 270. l.

Rüdiger orosz tábornok Balassa-Gyarmathról egy udvarias hangu levélben felszólitja Görgei Arthurt, hogy miután hadserege az oroszoktól győzödelmesen üzetve veszélyes helyzetbe jutott, lépjen „az alkudozások ösvényére, s közölje vele föltételeit, melyek mellett a reá nézve egyenetlen küzdelemnek végét szakithatná, s ő igyekezni fog azokat Paskevicsnél szorgalmazni“ (solliciter). — Görgei e levelet jul. 23. és 24. közti éjen Alsó-Zsolczán vévén, jul. 24-én válaszul irja Rüdigernek, hogy miután nem arról van szó, hogy a veszélyből magát és seregét, hanem hogy „szegény szorongatott hazája politikai lételét megmentse,“ hadseregével „mindaddig kénytelen harczolni, mig békés polgártársai a leigáztatás veszélyétől meg szabaditva nem lesznek, vagy magunk is dicsőséggel elveszünk az egyenetlen harczban.“ Egyébiránt az egyes hadvezérekkel való alkudozással aligha lehet czélt érni. Ha Paskevics az ország ideiglenes kormányával alkudozni akar, közölje vele (Görgeivel) föltételeit, ő kötelességének tartandja a titkos értekeződések megnyitását eszközölni.

Rüd. lev. Görgeihez s ennek válasza Szem.-nél II. 103—107. l. Rüd. levele még Görg.-nél II. 301. l. Mindkét levél kézbesitője egy hölgy, Lapinski szerint Görgei nőrokona volt, ki ez utóbbik levelével jul. 24-én éjjel Szikszón hált, hol Nagy-Sándor, gyanakodván Görgeire, ennek Rüdigerhez irott levelét titkon hatalmába ejti, feltöri, elolvassa, s ismét lepecsételve a hölgy holmija közé visszadugja. Nagy-Sándor nehányad magával ellenpártot képezett Görgei táborában „de“ mint egy hadtestebeli tiszt irja „sokkal gyöngébb és következetlenebb volt, hogysem az ügyes és hatalmas eselszövő (Görgei) ellen valamit kivinni képes lett volna. Hiába ösztönözték meghittei, hogy váljék külön, s utazzék el saját felelősségére, midőn a többiek példáját önként követni fognák. Többször elszánta erre magát, de egy negyed óra mulva ismét megváltoztatta szándékát.“ (Lapins. 145. l.) Rüdigernek valószinü czélja volt e levél irásában, miután maga visszarendeltetett, biztonságot szerezni a Görgei nyomában lévő Chrouleffnek.

Jul. 20. Péntek.

Az első orosz táborkövetek Görgei hadiszállásán. Chrouleff ezredes (3 lovasszázad s 2 ágyu) Losonczra előnyomulván, onnan Nagy-Sándor előörseihez egy tisztet és egy trombitást azon üzenettel küld át, hogy tegyék le a fegyvert, különben megtámadja őket. Az ezredes Nagy-Sándortól Görgeihez utasittatva, ehhez éjjel két követet (Kotläroff százados és Rüdiger alhadnagy) indit, megigérvén, hogy mig a követek vissza nem térnek, addig nem támadja meg a mieinket. A követek Görgeihez Rima-Szombathba érkezvén, Paskevics nevében, kitől azonban semmi megbizó levelük sem volt, fegyverletételre és seregének szétoszlatására szólitják fel a magyar vezért s előlegésen 48 órai fegyvernyugvást kérvén, és kivánván, hogy nemcsak a tartalék, hanem az előörsök is még azon éjjel Losoncz mögé huzódjanak vissza. Görgei a követekkel való beszélgetést ravaszul használja fel, hogy kitudja az orosz hadak állását, s mig a követek a fegyverletétel föltételeit irásba teszik, addig ő levelet ir Paskevicsnek (Rima-Szombat. jul. 21. hajnali 2. óra) hogy a fegyvernyugvásra nem áll rá, a fegyverletétel dolgában pedig magától nem adhat feleletet, miután e tárgyban előbb meg kell kérdeznie hadseregét. Négyszem közt azonban Kotläroffnak kijelenti, hogy Magyarország szorultság esetén inkább elvállalna egy orosz fejedelmet, mint egy osztrákot, s hogy Paskevics ezen ügyben a magyar kormánynyal alkudozhatik. Reggel felé a követek visszatérnek Losonczra, Sass tábornok pedig ugyan oda Chrouleff támogatására s Görgei üldözésére megérkezik.

Ber. II. 11. 12. l. Görg. II. 283—287. l. Görgei levele Paskevicshez s alvezéreihez Szem.-nél II. 99—102. l. Ez utóbbik még Lapins.-nál 143. l. Rüst. II. 242—246. l. A vácz-losonczi hátrálás alatt csapataink igen sok sanyaruságot láttak. „Vácztől kezdve sem kenyeret, sem hust nem láttunk" igy ir Lapinski, „s a szegény katonák kénytelenek voltak kiásni a burgonyát a szántóföldeken és megsütni, hogy éhes gyomrukat valamivel megtölthessék. Egy ital bor sem üdité fel a lankadozót, ki éjjel őrt állni s nappal harczolni kény-

szerült... A lovak csak rosz szénát és szalmát kaptak, néha semmit; zabra gondolni sem lehetett, s gyakran kidöltek a szegény párák s ott kellett hagyni őket az utfélen. A lovasság egy nehány nap alatt többet szenvedett, mint az egész hadjárat alatt... Végre Losonczra értünk, hol a katonák kenyeret és hust kaptak." E nyomoru utazás alatt egy képtelen hiedelem gyökerezett meg hadfiainknál, hogy t. i. az oroszok készek velünк szövetségre lépni Ausztria ellen. Az oroszok emberséges bánásmódja a hadifoglyokkal s a megszállott vidékekkel és nyiltan kimutatott gyülöletük az osztrák katonák iránt elősegitették e balvélemény kifejlődését. „A hiszékeny magyarok" igy ir a lengyel Lapinski „annyira el hagyták magokat bolondíttatni, hogy sokan Konstantin nagyherczeget már valósággal a magyar királyi trónon látták, főkép miután egyidö óta sok efféle hirek keringtek a hadseregben, melyeket Görgei emberei terjesztettek. Ezen eszme már annyira hatott, hogy midön az ellenséges táborkövetek bekötött szemekkel keresztülvezettettek a táboron, hosszas Éljen kiáltások fogadták az oroszokat." — A táborkövetek által irásba tett föltételek a fegyverletételre vonatkozólag ezek voltak: 1. a tisztek rangjuk megtartásával orosz szolgálatba léphetnek vagy szabadon bocsáttatnak; 2. a legénység fegyverét lerakja s azután az osztrákokhoz átmehet vagy haza bocsátatik. (A követek irata Szem.-nél II. 98. l.). E föltételek legkézzeltfoghatóbban bizonyitják, hogy az oroszok czélja a követküldésben csupán Görgei és katonái félrevezetése volt, főkép oly czélból, hogy miután Chruleff csekély erejével igen veszélyes közelségig nyomult elö csapatainkhoz, ezektől meg ne semmisittessék, hanem Sass megérkeztéig békességben maradhasson. Ez alkalommal történt, hogy a két táborkövet Görgei környezetebeli két tiszttel katonaijelt (Dienstzeichen) cserélt. E dolognak Sass és Chruleff azon értelmet adták, hogy az orosz táborköveteket maga Görgei ajándékozta meg s ennélfogva a szentpéteri levelet (l. jul. 23.) vivő magyar táborkövetektől Görgei számára viszon ajándékul pisztolyaikat küldötték el. Görgei erre a két orosznak saját pisztolyaiból küldött egy párt. Paskevics azonban aug. 4-én alkalmilag visszaküldette Görgeinek pisztolyait, nem tartván megengedhetőnek, hogy tisztei Ausztria ellenségeitől ajándékokat fogadjanak el. Görgei tehát szintén vissza akarta küldeni Sassnak és Chruleffnek fegyvereiket, de a táborkövet nem érzé magát felhatalmazottnak arra, hogy azokat magához vegye s Görgei pisztolyait visszavitte az orosz táborba. — Ez volt a történet, melyet az izgatott kor közvéleménye a legképtelenebb hirek alapitására és terjesztésére zsákmányolt ki.

Turai ütközet. Perczel Mór tábornok (17 lovasszázad s 12 ágyu) Nagy-Kátáról Fénszarura nyomulván elő, innen az orosz uhlánokat lovashada egy részével kora hajnalban Turára kergetteti. Ez eset hirére Tolstoy tábornok (Rü-

diger hadtestéből) Aszódról előre indul s hadát (8 zászlóalj, 21 lovasszázad, összesen 10,500 ember és 38 ágyu) Tura előtt harczirendben kiállitja, azonban a magyar lovasságot igen tulnyomó erejünek tartván, lőtávolon kivül veszteg marad. A miéinknél a jobbszárnyon Thworznicki, a balon Perczel, a középen Dessewffy vezényelt, jelen lévén Mészáros és Dembinski fővezérek is. Végre d. u. 1. órakor jobbszárnyunkon Dembinski megkezdi a tüzelést, melyet Tolstoy is viszonoz. Kölcsönös ágyuzásban körülbelől egy óra telik el, midőn mindkét szárnyunkról lovastámadás intéztetik az ellenség ellen, melynek lovas csapatai több izben visszaveretnek, de az orosz ágyuk tovább nyomulásukban mindannyiszor feltartóztatják a mieinket. Este felé Labintzoff tábornok tetemes erővel érkezik az oroszok segitségére, mit észrevévén a mieink, az egész vonalon félbeszakitják a harczot, s miután Vysocki is hozzájuk csatkozott a Felső-Szent-Györgyön maradt gyalogsággal, Nagy-Kátára s Abonyba hátrálnak, a nélkül, hogy üldöztetnének. Veszteségünk összesen 100 ember holtakban és sebesültekben, az ellenségé 9 halott és 59 sebesült.

Függ. III. 332—334. l. (Mészáros emlékiratai után). Ber. III. 8—11. l. Feldz. 196. l. E harcznak, mint maga Perczel irja, czélja lett volna „a Pest, Hatvan és Gyöngyös körül összpontosuló ellenséget a szegedi irányból s Görgei üldözésétől elvonni s tervében megzavarni“ (Perczel a Feldz.-nál i. h.), mi végett neki szándékában volt az ütközet után Jász-Berényen át Kápolnára előnyomulni, de ezen mozdulatnak a fővezérek ellenszögezték magokat, kik a tiszai átkélés s a Bács-Bánságba vezető vonal védelmét sürgették. Perczel, bár a fővezérségnek már előbb kereken felmondta az engedelmességet, az oroszok tulnyomó ereje felől meggyőzödvén s az osztrákok előnyomulásától meglepetvén, maga is letett nemcsak minden támadó, hanem minden védelmi tervről is. Jul. 23-án Nagy-Körösön, 25-én Kecskeméten, 26-án Félegyházán, s 28. és 29-én Szegeden volt, hátán hordozván mindenütt egy napi távolban az osztrákokat. (Freynál — III. 164. 165. l.— Dembinskinek egy Kossuthhoz irt harczi tudósitása közöltetik (Gyöngyös jul. 24.) mely szerint ő jul. 24-én hajnali 2. órától d. e. 10. óráig az orosz sereget Hatvanon meglepvén zavarba hozta s roppant veszteséggel (12 ágyu, 800 fogoly s minden podgyász) visszakergette. E tudósitás azonban valami koholt mü, miután tartalma nyilvános valótlanságról szól).

Lüders tábornagy Talmácsnál Ihász alezredest (mintegy 2 ezer ember s 8 ágyu) korán reggel megtámadja s a természettől is megerősitett állodásából kivervén, Boiczán át a vöröstoronyi szorosba nyomja, melynek hátulról különben sem védhető sánczait rohammal szintén birtokába veszi Ihász a vesztegháznál még egy utolsó állodást vesz, de majd megkerültetvén, ezt is feladja s folytonos üldöztetés közben Oláhországba hátrál, hol Kiniennél megmaradt csapatai déltájon török katonaság előtt lerakják fegyvereiket, melyek az oroszoknak kiadatnak. Veszteségünk 300 fogoly, az oroszoké 14 halott és 66 sebesült. A törökök előtt meghódolt 31 tiszt és 987 közlegény, kik Widdinbe vitetnek.

Ber. I. 153. l. Feldz. 501. Som. 90 l. Köv. E. T. 257. l. Czetz Bem's 337. l. Vah. III. 55 l. Lüders jul. 18-án Szakadátnál kelt át az Olton, s hogy a mieinket megkerülje, Hermányon és Vestényen át nyomult a talmács-vöröstoronyi uton.

A Brassó elfoglalására törekvő Bem altábornagy Clam-Gallas osztrák altábornagy középhadát (Van-der Nüll) Sepsi-Szent-Györgyről elveri, jobbszárnyát (Rennenkampf orosz dandára) a Fekete-Ügytől szintén elszoritja, s a várost d. u. 5. órakor megszállja. Más nap

Jul. 21. Szombat.

Bem Úzon és Sepsi-Szent-Györgynél megujitja támadását, aztán pedig a vezényletet Gál Sándor ezredesnek adván át, hadának egy részével az ojtozi szoros felé Moldvaországnak indul, melynek határát jul. 23-án lépi át.

Köv. E. T. 257. l. Czetz. 237. l. Feldz. 520. l. (v. ö. jul. 10. jegyz.). Clam ezután a mieink tulnyomósága felől ábrándozva, sietve irt Lüdersnek, hogy jöjön segitségére, minélfogva Lüders Gyula-Fehérvár fölmentését egyidőre elhalasztani kényszerült.

Lüders tábornagy Nagy-Szebent megszállja. Az 500 főnyi s 2 ágyuval ellátott őrség a szászok fővárosából előző nap Medgyesre elvonul.

Ber. I. 155. l. Köv. E. T. 257. l. Szil. F. Férf. 83. l.

Damaszkin alezredes Grotenhielm altábornagynak Tekénél, Inczédy alezredes Wladislawlevics tábornoknak Nagy-Sajónál utját állják. Amott rövid harcz fejlődik ki, melyből Damaszkin Szász-Régen felé hátrál, minek hirére Inczédy is visszahuzódik. Másnap Grotenhielm Dédrád előtt egyesiti hadoszlopait, honnan csapatainkat rövid ágyutüz után Szász-Régenbe szoritja.

Köv. E. T. 255. l. Som. 36. l. Ber. III. 42. l. Szil. F. Férf. 82. l. F. Napj. 45. l.

A képviselőház első ülése Szegeden Palóczy korelnöksége alatt. Szemere miniszterelnök az ország állását, haderejét s ennek elhelyezését tárgyalván, abbeli reményét fejtegeti, hogy az osztrák-orosz seregek, melyek létszámához képest a honvéderő soha kedvezőbb arányban nem állott mint most, lefognak győzetni, hogy a fellázadt idegen népfajok békésen le fognak csöndesedni, s hogy Francziaország segélyét, a többi európai udvarok pedig elismerésöket adandják a „jogszerü forradalom“-ban függetlenné lett Magyarországnak. Utána Hunfalvy Pál szól s kivánja, hogy a külföldi udvarokkal folytatott levelezés és a kormány viszonya Görgeihez terjesztessenek a ház elébe s adassék felvilágositás az iránt, kicsoda követte el tulajdonképen a sztratégiai hibát Buda ostromoltatásával? Szemere és Irinyi azonban kijelentik, hogy a kivánatnak nem lehet eleget tenni.

Szeg. Hirl. 1849. 20. sz. Szemere beszéde még Szil.-nál F. Napj. 47—54. l. F. Ferf. 393—403. l. V. ö. Függ. III. 353. l. (hol az ülés napja hibásan tétetik jul. 20-ikára).

Szemere miniszterelnök lemond hivataláról s felszólitja Kossuthot, hogy miután ő mint kormányzó a miniszterium kezéből a hatalmat kiragadta s a formákon tényleg tultevén magát, egy maga kormányoz, a felelősség pedig mégis a miniszteriumra nehezedik, s miután az egyeduralkodás jövőre szükségessé is vált, hogy a rendeletek végrehajtása körül a sok pártvezér és korlátlan hatalmu tábornok ellenében rendszeres és erőteljes szigor gyakoroltathassék: mindezen okoknál fogva működjék oda, hogy diktátorság állittassék fel, s vagy ő (Kos-

suth) vagy méginkább Görgei vegye kezéhez a diktátorságot, miután ellenkező esetben „a vezetők közti egyenetlenkedés el fogja veszíteni a hazát."

Sz. emlékirata K.-hoz Szem.-nél III. 153—159. l. Kossuth Szemerének lemondására vonatkozólag azt felelte, hogy ne idézzen most elő zavart és rázkódtatást a kormányban, hanem maradjon helyén, minek következtében Szemere lemondását maga visszavette, diktátorsági tervével azonban nem hagyott fel. Miután ugyanis Kossuth Görgeivel találkozásra elindult, irt Kossuthnak jul. 25-ről, baráti hangon figyelmeztetvén, hogy ne becsülje tul saját tehetségeit, s őszintén kiegyezkedve Görgeivel, osztozzék meg ezzel a főhatalmon, — a polgári ügyekben legyen Kossuth, a katonaiakban Görgei a diktátor, s ugyanazon napról föllkérte Görgeit is, hogy legyen közlékeny Kossuth előtt, jelentse ki őszintén vágyait, egyezkedjék ki ezzel, s hogy a nemzet hiába ne ontsa vérét, vagy lépjen vissza egyikőjök vagy oszszák meg egymás közt a főhatalmat, mely esetben a miniszterium kész rögtön lemondani. (Szemere levele Kossuthhoz és Görgeihez Szem.-nél II. 87—97. l.). Szemere ezen lépéseire az is szolgált alapul, hogy a szegedi közvélemény szemében Kossuth naponként sülyedt. Görgei pedig hihetetlen magasra emelkedett, vagyis mint maga kifejezi „Kossuth erkölcsi tehetetlensége már ténynyé vált, benne senki sem bizott már, mig Görgei mint valami bizonytalan remény tündöklött a homályos távolban, a mennyiben t. i. jó szándékában bizni lehetett." A Szegedi Hirlap, mely a kormány Szegedre költözése után egyszerre kiemelkedett eddigi homályából s igénytelenségéből s a Közlöny mellett egyetlen lap volt a székhelyen, megrótta Kossuthot, a miért magát egy veszélyes udvarszerü női környezet befolyása alá engedé át, mely Görgei iránt gyülölettel viseltetik, kimondá, hogy a „fényes oráeziók kora lejárt, a politikai kapaczitás türjön mig béke lesz s a fenhangu orátor magyarázza ügyünket a népnél," hogy „a hadi kapaczitások müködését a kormánynak szabályozni nem szabad, hogy miniszterium döntsön a haditervek felett s a harczban járatlan emberek jelöljék ki a vezérek utát," — hogy a kormánynak kötelessége Görgeit fővezérre tenni, hadd legyen ő Magyarhonban az, a mi Bem Erdélyben, Kossuthnál pedig maradjon a politikai kormányzat (A Szeg. Hirl. czikke Szil.-nál F. Napj. 68—71. l.). Ugyan ezen lap jul. 21. számában ily czim alatt „Sorsunk és Görgei" miután ez utóbbikat égig magasztalá, többek közt igy nyilatkozik: „Ügyünk szent igazsága kezeskedik, hogy lesz mindig magasztos lekületü s lángtehetségü egyéniségünk a csatamezőn is, ki a forradalom anyagából meritve tetterejét, annak érdekeit kardja hatalmával érvényesitendi. Görgei volt ilyen férfiu ... a jövendő titkai közé tartozik, vajjon nem lesz-e reá ezentul még nagyobb szükség, mint eddigelé volt. Azt tudjuk minden bizonynyal, mikép ő meg-

bizatás nélkül is, mindent megteend, mi hatásköréhez képest hatalmában álland, szabadságharczunknak ohajtott czéljához vezetésére." A jul. 25. számban pedig ez áll: „Görgeinek közelebbröli elhatározó csatái fölemelték nevét s hazánknak egy kijelölt harczi név kell, minő Washingtoné volt Amérikában vagy Napoleoné Frankhonban, kinek puszta neve is páni rettegéssel töltse el az ellent... Magyarhon legnagyobb csatáinak hőse Görgei... Görgeit a sors megkinálni látszik a halhatatlanság koszorujával... legyen ő katona, legyen fővezér és semmi más, mig a nemzet nem fogja őt más kötelességekre szólitani" stb. E czikkek kétségen kivülivé teszik, hogy a közvélemény örömmel üdvözölte volna Görgeit a diktátori polczon is, habár Kossuth iránt való kiméletből a dolog ily világosan nevén nem szólittatott. A Szemere kettős diktátorsága azonban nemcsak tárgyi ellenmondást foglalt magában, hanem mint félrendszabály épen a legfőbb bajt, mitől mindenki szabadulni vágyott, hagyta volna orvosolatlanul. Kossuth mint szivnyomás az alvóra nehezedett a kormányra, Szemere ezt belátta, s a közvéleménynyel együtt meg volt győződve a kormányzó „erkölcsi tehetetlenségéről," és mégis őt a diktátorság részesévé akarja tenni. Micsoda ez más: mint ingatagság, és a személyes érdekek simogatása a haza kárával.

Jul. 22. Vasárnap.

Görgei tábornok Sajó-Szent-Péteren az 1. 3. és 7. hadtest megkérdezése után a tábornokok és tisztek nevében válaszul irja Paskevicsnek, hogy hadserege az 1848. alkotmányra esküdött fel, s ezen alkotmány fenntartásáért küzd, fegyverét tehát csak akkor teheti le, ha ezen alkotmány ujból garantiroztatik s Magyarország határiról minden ellenséges erő kiszorittatik. V. ö. jul. 20.

G. levele Pask.-hez. Szem.-nél II. 102. l. Kossuth átalában rosz néven vette Görgeitől, hogy alkudozott, különösen sérté pedig, hogy Görgei: 1. az orosz követek ajánlatait közölvén a hadtestparancsnokokkal, ez alkalommal azt irta nekik, hogy a választ azért akarja a hadsereg többsége véleménye szerint formulázni, mert ő „azon a napon, midön a kormány által letétetett, s a sereg tisztikara által önként főparancsnoknak választatott, politikai tekintetben is megszünt lenni a sereg korlátlan parancsnoka, hanem csupán a többség képviselője marad;" 2. az ápr. 14. határozatot egy szóval sem érinté, hanem csak az 1848. törvényekre hivatkozott, noha a Görgei levelében érintett „ellenséges erö" alatt, miután a korona már fel volt ajánlva Kotläroff utján a czárnak, az oroszokot érteni alig lehetett. Egyébiránt Kossuth hiusá-

gáról és becsvágyáról feltehető, hogy neki az is zokon esett, hogy a korona felajánlásában Görgei megelőzte, a dologba azonban utólagosan belenyugodott, mert jul. 28-án a táborba küldött minisztereknek azon utasitást akarta adatni, hogy a trónnal valamelyik orosz főherczeget kinálják meg. (Szem. III. 48. l.). V. ö. Aug. 4.

Jul. 23. Hétfő.

Harsányi ütközet. A Görgeitől szemlegezésre küldött Pöltenberg tábornok (7. hadtest) előcsapatai (4 zászlóalj, 1 lovas-ezred és 4 ágyu) Kousnetzoff hetmannal, (9 zászlóalj, 24 lovasszázad és 42 ágyu), ki Cseodaeff előhadát képezé, déltájon Harsány és Vatta közt az erdőben össze csap. A mieink a tulnyomó erejü oroszok elől mihamar visszahuzódnak s az aranyosi csárda előtt vesznek uj állodást. Itt egy óra hosszáig védik magokat, midőn a kozákok jobbszárnyukat hátban támadják meg, egy zászlóaljat pedig egészen bekeritnek és belőle mintegy 100 embert leöldösnek s 32-öt elfognak. Mintegy 4½ óra hosszat tart már az erdőben a harcz, midőn a mieink Görömbölyre hátrálnak, hol Pöltenberg főhada várta készen a miskolczi országuton előnyomuló ellenséget. Kousnetzoff tulnyomó erőtől tartva ekkor Vattára visszahuzódik. Az oroszok vesztesége 3 halott s 5 sebesült.

Ber. III. 18. 19. l. Görg. II. 335. l. Rüst. II. 252. l. Előző nap Cseodaeff hadteste Ábrányon volt, s az elővéd őrsei Vattáról kiindulva Miskolcz irányában már e napon is összeütköztek a mi őrszemeinkkel s ezeket elkergetvén, közülök 9-et foglyul ejtettek.

Negyedik támadás Tittel ellen. Vetter altábornagy s délvidéki fővezér Guyon tábornokkal a titteli fensik ellen utolsó támadást tétet. Hajnali 3. órakor Vilovát (Lang ezredes) és Mossorint (Kničanin tábornok) külön hadoszlopokban támadják meg a mieink, de az előbbik helyen idő előtt megkezdett ágyuzás Guyon tervét elárulja. A vilovai csapatok 7. órára már Szent-Ivány felé visszahuzódnak, Mossorinnál pedig, hol Guyon személyesen vezényelt, roham oszlopaink egy keskeny töltésen nyomulnak elő, mely mocsáros lapályon nyulik keresztül. Kničanin lőtávolba várván a mieinket, egy-

szerre minden ágyuit kisütteti s az összeszorult hadlábat golyó és gránátzáporral borítja el. Ekkor az élve maradtak visszafutnak. Reggeli 6. órára ágyuink is megszüntetik tüzelésöket. D. u. 2. órakor azonban Guyon nagyobb erővel (15 zászlóalj, 5 lovasszázad és 24 ágyu) indul Mossorin ellen s a töltés mindkét oldalán az ingoványon keresztül is rendel rohamoszlopokat. A roppant elszántsággal vitt harcz d. u. 5. órakor a válság pontját éri el. Egyik csapatunk már a fönsikra lép, de a vezérség hibájából ujabb erővel nem támogattatván, a segédhadakat nyert ellenség által visszaveretik s nagy részt a mocsárba fojtatik. Guyon ekkor minden irányban elrendeli a hátrálást Gyurgyevóra, a foganatlan ágyuzás azonban esteli 8. óráig nyulik. Veszteségünk mintegy ezer ember, kiknek legnagyobb része a mocsárokba fuladt, szerb-osztrák részen 8 halott s 25 sebesült. D. u. 2. és 4. órakor Kámen irányában és Perlaszról is intéztetnek cseltámadások a fönsik ellen, melyek azonban szintén visszaveretnek.

Feldz. 270—273. l. Rüst. II. 271—274. l. Függ. III. 392. l. Vetter e meghiusult kisérlet után Jellačić szemmel tartására, Kmetyt (10 ezer ember s 33 ágyu) hátrahagyván, serege nagyobb részével a kormány rendelete szerint Szegedre huzódik fel, hol Kossuth és Dembinski hadügyi intézkedéseivel elégedetlen lévén, augusztus elején hivataláról leköszön. Helyét a 4. hadtest parancsnokságában Guyon foglalta el. A hadtest (18,991 ember és 86 ágyu) jul. 25-én Beodrán, 26-án Adánál volt összpontositva, s 30. és 31-én ért Szegedre.

Sszászrégeni ütközet. Grotenhielm altábornagy ($7\frac{1}{2}$ zászlóalj, 5 lovasszázad és 23 ágyu) Damaszkin alezredes csapatait reggeli 5. órakor Teke felől három oszlopban támadja meg Szász-Régen előtt. A mieink a tulnyomó erő által csakhamar minden ponton visszanyomatva Szász-Régent is feladják. Radnótfája mellett a Görgény vizénél még egyszer helyezkedik el hátvédük, de itteni állodásából is kiveretik, midőn a nagyobb részben szétriadt sereg az oroszoktól Sáromberkeig üldöztetve Nagy-Ernyénél a hegyek közé csap be, Maros-Vasárhelyet ész nélkül mellőzvén. Veszteségünk 70 halott, 100 sebesült s 95 fogoly, az oroszoké 9 halott s 44 sebesült.

Ber. II. 43. l. Feldz. 517. l. Som- 86. l. Köv. E. T. 256. 256. l. Uj. Ism. III. 108. l. (hibás). Bem az északi vigyázósereg felbomlásáról értesülvén, jul. 28-án Maros-Vásárhelyen termett s ott összegyüjté harczosait, de távozásával a székelyek ismét hátrahuzódtak, ugy hogy aug. 3-án Grotenhielm már ellenállás nélkül megszállá Maros-Vásárhelyt, miután előbb a vidéket lefegyvereztette s a fegyvereket osztrák biztosoknak kiadta.

Szemeriai ütközet. Clam Gallas osztrák altábornagy a hétúri és illyefalvai vonalon támad Gál Sándor ezredes ellen, ki székely csapatait Szemeria előtt állitá fel. D. u. 5. órakor Van-der Nüll ezredes az erdőkön át tör jobbszárnyunkra, mig Stutterheim ezredes dandára (osztrák közép) az országuton arczvonalban nyomul előre, Rennenkampf tábornok oroszai pedig Sepsi-Szent-Györgynél az Olthid felé száguldának, hol az erős ágyuzás a késő éjbe nyulik. Székelyeink két izben támadnak szuronyaikkal Van-der Nüll dandára ellen, de ez végerőfeszitéssel megtartja állodását, ellenben esteli 10. órakor, midőn a sötétség miatt az ágyukat már nem lehetett használni, Schönberger ezredes lovasait (osztrák jobbszárny) honvédeink rohammal szétkergetik, hasonló sorsra jut Eisler őrnagy tartalékdandára is, mely segélyadásra nyomult elő, mignem egy gránátos zászlóalj a mieinket szuronynyal visszanyomja. Gál, kinek lőszere egészen elfogyott, ekkor Sepsi-Szent-Györgyre huzódik vissza. Szemeria lángban. Veszteségünk mintegy 20 halott és 40 sebesült, az osztrákoké 26 halott és 84 sebesült.

Feldz. 520. 521. l. Gál jelentése Honv. 182. v. ö. 185. sz. Köv. E. T. 252. l. Czetz 338. l. Gál jul. 26-án midőn Bem Udvarhelyen állott, hagyja oda Szent-Györgyöt Clamtól nem üldöztetve.

Bem Moldvában. Az altábornagy (2 ezer ember s 4 ágyu) viradatkor az ojtozi szoroson át elhagyván Erdély földét, Ustragow vezérőrnagy határszéli csapatait Hirsánál megrohanja s állódásaiból egymásután kivervén Grozesdig üldözi. Az ujcsapatokkal s 4 ágyuval erősbödött ellenség itt délben ismét állodást vesz, de a melyből három órai harcz után szintén kiveretik. Veszteségünk 12 ember sebesültekben és holtakban, ez utóbbiak közt Egyed főhadnagy. Bem ezután

(jul. 24.) O k n á t elfoglalja s ott a hadiszertárt kizsákmányolván, Moldva lakosait az orosz elnyomók ellen fegyveres szövetségre és csatlakozásra szólitja fel. De látható siker nélkül. — Végre M o l l e r orosz altábornagy tulnyomó ereje által fenyegettetvén, s a s z á s z r é g e n i vesztett harczról is értesülvén, jul. 25-én visszahuzódik E r d é l y b e s elhagyja Moldva földét.

B e m hiv. tud. H o n v. 183. sz. egy másik S z i l.-nál F. Napj. 65. l. F e l d z. 526. l. B e r. III. 46. l. S o m. 94. l. K ő v. E. T. 253. l. Legbővebb a „H o n v é d" magán tudósitása 126. sz. Bem, kinek hadjáratait átalában némi kalandosság jellemzé, ugylátszik régóta tervezgetett már egy moldvai hadjárat felöl s szándékainak Kossuthot is megnyeré, ki sztratégiai dolgokban képzelmének még szabadabb tért engedett. Ez utóbbik jul. 16-ról többik közt irá Bemnek: „Polexes és Bolliák, oláhországi emigrans urak ajánlatot tettek oláh légiót alakitani. Elfogadtam az elvet, detaille-ok végett altábornagy urhoz utaltam őket. Ajánlom őket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna, (mit igen szeretnék), e zászlóalj az avantgarde-ot képezhetné. A következmény felszámithatatlan volna. Ha a dolog oláhhonbai menetelre kerül, kérem ez urakat pár nappal azelőtt tanácskozásra hivni fel, hogy előre intézkedhessenek; mert ohajtandó, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamátióban: „„mint a törökök és oláhok barátai jövünk, felszabaditni őket az orosz nyomás alól."" A törökök kétes politikát követnek, il faut les compromettre." (Koss. lev. S z i l.-nál F. Napj. 43. l.). Kossuth a porta jóakaratának kinyerhetése végett B e ö t h y Ödönt már előzőleg kinevezte konstánczinápolyi követnek, ki, mint Horváth tudósit, egy láda aranynyal s egy rakás Z i c h y féle ékszerrel Brassóban várakozott, török utlevélre. Az ajándékok I b r a h i m bégnél és O m e r basánál a porta oláhországi hadparancsnokánál nem is tévesztették el hatásukat s az utlevél megjött, de az oláhországi kormány megtagadta az utlevelet Beöthy és segédei (T e l e k i Sándor és B e t h l e n Olivér) számára. A kormány tehát Andrássy Gyulát más utakon küldé Konstánczinápolyba (F ü g g. III. 301. 302. l.). Bem maga is igyekezett érintkezésbe jőni O m e r rel, kit e végből jul. 3-án találkozásra kért fel. Levelére sokáig késvén a válasz, innen azt következteté, hogy Omert az oroszok már lekenyerezték. Jul. 17-én tehát felszólitá Kossuthot, hogy hasonló módon („un prèsent considérable" által) kisértse meg a basát ügyünknek megnyerni. (Bem lev. Koss.-hoz. F e l d z. 511. l.). Pár nappal ezután Lüders tökéletesen elállta az Oláhországba vezető utakat s Ihászt elkergeté védelmi állásából, midőn Ihász honvédeit a törökök rögtön lefegyverzék, mig az osztrák és orosz csapatok több mint egy félév óta szabadon barangolhattak Oláhországban. Bemnek e szerint nem maradt más hátra, mint Moldvában kisérleni szerencsét. Az itteni lakosokhoz

intézett kiáltványát az ojtozi szorosban jul. 22-én adta ki. Ebben értesité őket, hogy seregével országukba lépend, felszabaditni őket az „orosz járom" alól s biztatván egyszersmind, „hogy a magas porta nem fog segítségével késni." (Bem kiáltványai Honv. 184. sz. Köv. O. 194. l. Lev. I. 169. l.). A moldvai székelyek meglepetésökben bámulták honvédeinket s az ezüst pénzt, melylyel fizettek, de az egész megjelenés oly tüneményes volt, hogy sem ők, sem a különben is indolens oláhok el nem határozhatták magokat a cselekvésre. A kiáltványt még el sem olvashatták a lakosok, midőn Bem már a faképnél hagyni kényszerült őket.

Jul. 24. Kedd.

Görömbölyi ütközet. Cseodaeff tábornok Miskolcz ellen rendeletet kapván, hadtestét Abrányból kimozditja, Kousnetzoff előhadi seregével egyesiti s összes erejével (mintegy 52 ezer ember és 160 ágyu) a harsányi országuton Görömböly felé nyomul elöre. Pöltenberg tábornok (7. hadtest) a harsányi erdő északi részén elhelyezkedve, erős ágyutüzzel fogadja elleneit, de bár a kozákok támadását visszaveri, később feladja állodását s Görömbölyhez közelebb foglal ujat. Midőn pedig észreveszi, hogy Málvinál lévő balszárnya az Emőd felől tóduló oroszoktól visszanyomatik, Csaba elibe hátrál, s itt még egyszer megállapodván, Miskolczra, innen végre, miután a Diós-Győrben lévő hadoszlopot magához vette, sötétben Felső-Zsolczára huzódik. Egy erős orosz csapat éjszakára Miskolcz előtt vesz állodást. Veszteségünk mintegy 20 halott, 100 sebesült és 10 fogoly, az oroszoké 21 ember holtakban és sebesültekben.

Görg. II. 306. l. Ber. III. 20. 21. l. Hiv. jel. Szil.-nál F. Napj. 60. l. v. ö. 57. l.

Görgei levelét Rüdigerhez l. jul. 19.

Jul. 25. Szerda.

Miskolczi ütközet. Görgei tábornok a Sajó vonalon Vámostól Ónodig állitván fel Leiningen és Pöltenberg hadtesteiket, ez utóbbik (7. hadtest) Alsó- és Felső-Zsolczán d. e. 10. órakor erős ágyutüzzel támadja meg Cseodaeff hadát, mely a Miskolcz alatt elterülő la-

pályon a Sajó tulsó partján foglalt helyet. Nem sokára az a r n ó t - k e r e s z t u r i uton a Cseodaeffel tegnap egyesült C h r o u l e f f ezredes is előnyomul kozákjaival s jobbszárnyunkon V á m o s irányában egy század huszárt megfutamit, de majd ágyuink s egy uj huszártámadás visszavonulni kényszeritik, midőn a felvidékről épen érkező S a s s tábornokkal egyesül. Miután a S a j ó - P e t r i felé küldött csapatok azon a vidéken alkalmas gázlót nem találva tértek vissza s a miskolcz-zsolczai Sajóhidnál fölállitott ellenséges röppentyüket G ó z o n alezredesnek vakmerő bátorsággal visszaüzni sikerült, Cseodaeff esteli 6. órakor megszünteti a tüzelést s visszavonul a harcztérről. Görgei, kinek részére a S a j ó vonal különben is kevés biztonságot nyujtott, éjjel szintén elhagyja hadállásait s a H e r n á d bal partja felé indul. Veszteség az oroszoknál 14 halott s 21 sebesült, részünkön még kevesebb.

G ö r g. II. 306—309. l. B e r. III. 27—29. F e l d z. 398. l. S z i l. F. Tört. 400. l. Görgei ezen manoeuvreirozással kettőt ért el, először ügyesen feltartóztatta az orosz haderőt s másodszor önczéljaira nézve félrevezette Paskevicset, minek következtében minden harcz nélkül kelhetett át a Tiszán s érhette el Debreczent. E sajói hadi fogást az ellenség szakértő történésze (F e l d z. 408. l.) kitünőnek és „igen szép“-nek ismeri el, habár Görgei azon hiedelemben tervezte, hogy Miskolczról az orosz főerő fenyegeti.

K é p v i s e l ő h á z i z á r t ü l é s. A képviselők többségi megállapodás szerint interpellálják a kormányt a hadügyek mibenléte felől, mire igen hiányos választ nyervén, vádat emelnek a kormány ellen, mint a mely Görgeivel való ujjhuzása által a haza romlását előidézte, s hogy a nemzeti ügy a végelbukástól megmentessék, Görgeit fővezérnek azonnal kikiáltják, oly felhatalmazással, hogy a hadjáratokat mindenkitől függetlenül ő vezesse. S z e m e r e ekkor körülményesen előadja Görgei pártos magaviseletét, leleplezi a Görgei és a kormány közt junius vége óta kifejlett eseményeket, melyek ügyeink alászállását okozták. Előadását kiegésziti és támogatja V u k o v i c s. A képviselők ekkor elállnak szándékuktól s a következő ülésben G ö r g e i fővezérségét szóba sem hozzák többé.

Függ. III. 371—376. l. Szil. F. Napj. 79. l. (a nap: jul. 27. Görg. II. 346. 368. l. A képviselők ezen erélyes föllépését, kik eddig a kormánynyal szemben átalában semmi önállást sem mutattak s csupán szolgai visszhangja voltak Kossuthnak, főleg a közvélemény azon változása fejti meg, mit jul. 21-ke alatt megjegyeztünk. Növelé az izgatottságot az, hogy Szegedre az oroszok előnyomulásáról s az északi táborból semmi biztos tudósitás sem érkezett, ellenben annak hire terjedt, hogy Haynau elindult Pestről, Szegedre nyomulandó. Ez utóbbi hir annál rémitőbb vala, mert köztudomáson volt, hogy a jelenlegi fővezérségben sem erély, sem egység nincs, miután Kossuth és Perczel a fővezérek rendelkezéseit keresztül kasul huzgálják, s hogy annálfogva a haderőt továbbra is ily fővezérlet alatt hagyni bizonyos veszedelem. Tudva volt, hogy a kormány és Görgei közt viszály támadt, de a közönség azt hitte, hogy e viszályban a kormány hibásabb, s ha valaki, csupán Görgei lehet még az, ki a hazát megmentheti. Kossuthnak azonban szándéka volt, hogy maga veszi kezihez a fővezérséget s ugy látszik, leginkább ezen ügyben indult találkozásra Görgeihez. A képviselők ekkor azon férfias elhatározást tették, hogy ezt mindenáron meg fogják akadályozni. Azonban midőn a tanácskozmány elején Kossuthot bünösnek tarták, ellene fenyitőleg föllépni nem mertek, s midőn a miniszterek beszédéből arról győződtek meg, hogy Görgei még bünösebb, ezt sem helyezték vád alá, mely gyámoltalanságukkal a további versengéseknek szabad folyást biztositottak. Talán az interpellácczióra s Görgei kikiáltására is csupán azon körülményből meritettek bátorságot, hogy Kossuth távol volt Szegedtől.

Klapka tábornok Komáromból a csekély őrséggel ellátott Tatára éjjel (jul. 25. és 26. közt) Kosztolányi ezredes által kirontást eszközöltet, minek következtében élelmi szerekben tetemes zsákmányra tesz szert s egy postakocsit is elfog, melynek tartalmából egyebek közt arról is értesül, hogy a vár alól már Schlick is lehuzódott, s a zárlatot mintegy 12 ezer főnyi sereggel csupán Csorich serege képezi.

Klap. Mem. 199. l.

Eldődi György százados (3 század gyalog s 2 ágyu) Tótfalunál a gyula-fehérvári ostromló sereget háborgató Axente praefectet (mintegy 5 ezer oláh) hátra nyomja s megkergeti. Veszteségünk 1 halott s 2 sebesült, az ellenségé 50 halott. Estére seregünk átkel a Maroson s Váradjára huzódik, minek következtében a vár zárlata megszünik.

Honv. 191. sz. A szerdahelyi harczot lásd aug. 1. jegyz.

Poroszlónál a tiszafüredi töltésen Gorcsakoff tábornok (17 zászlóalj, 22 lovasszázad és 16 ágyu) Korponay ezredessel (mintegy 2500 ember és 8 ágyu) viaskodik. A harcz d. u. 5. órakor az első hidnál kezdődik el, s mire beesteledik, az oroszok már az egész töltést hatalmukba keritik s a Tisza partjáig nyomulnak elő, azonban a hidat fölgyujtva s égve találják, mely éjszakára összerogyik. Másnap délre

Jul. 26. Csüt.

Gorcsakoff a hevenyészett Tiszahidat elkészitteti, miközben az orosz ágyuk rendkivül erős tüzelését Korponay csak gyöngén viszonozhatja. Aztán az ellenség megszállja Tisza-Füredet, Korponay pedig Debreczenbe huzódik. Veszteség a két napi harczban az oroszoknál 3 halott s 56 sebesült.

Ber. III. 23—25. l. Honv. 189. sz. (az Alf. Hirl. — debreczeni ujság — után). Gorcsakoffot Kerecsendröl küldi Paskevics Poroszló s Tisza-Füred elfoglalására, s aztán a Kuprianoff egész hadtestét átküldte a Tiszán Füredre, oly czélból, hogy Görgei Miskolcz és Tokaj közt való állását és a Tiszán átkelését fenyegesse s Perczellel lehető egyesülését meggátolja, aztán pedig, hogy Füredtől Debreczen s Nagy-Várad felé vonuljon le, hol Lüdersszel egyesülni szándékozék. (V. ö. Paskevics levele Oest. 15. l. s jul. 29. jegyz.).

Cseodaeff tábornok Sass tábornokkal Görgei seregének egy részét (Pöltenberg) Ónod mellett Póga és Köröm közt megtámadtatja. Paskevics azonban hirt vévén a felől, hogy Gorcsakoff már Füreden áll, az ágyuzást megszünteti, s Cseodaeffet Miskolczra parancsolja vissza, Görgei további üldözése, kinek Tiszán tul akarta utját szegni, tervén kivül esvén.

Ber. III. 29. l. Görg. II. 309. l. Rüst. II. 258. v. ö. 256 l. Paskevics másnap Grabbe (Miskolcz) és Sacken (Kassa) egyesitendő hadaikra bizza, hogy Tokajra nyomuljanak s Görgeit tartsák szemmel, Cseodaeffet pedig szintén Füredre rendeli, hol már Kuprianoff állott. Rüdiger a 3-ik hadtesttel e nap Poroszlón és Kerecsenden szállásolt.

Vécsey tábornok Temesvárat éjjel (jul. 25. és 26. közt) minden ágyuiból löveti s a harmadik táborlatvonal megnyithatása végett az északi és északkeleti vártért sürü csatártömegekkel rohantatja meg, melyeket azonban az éber őrség szuronyaival visszaver. Vécsey a következő napokban is szóratja bombáit s jul. 31-én egyik 60 fontos lövete egy bástyát és egy lőporraktárt szétrombol és légbe rőpit.

Feldz. 380. 381. l. Vécseynek már ekkor 98 ágyuja volt. A várban pedig a házak jobbára leégve és összerombolva voltak s Rukavina betegei pinczékben és kásamátákban találtak menhelyet.

Jul. 28. Szombat.

Szemere miniszterelnök a képviselőházban a legujabb hadi események vázolása után egy máj. 24-én elkészült törvényjavaslat szerint inditványozza a hazánkbeli különböző nemzetiségek egyenjogositását s a zsidók felszabaditását, ide értvén a keresztyénekkel való házasodhatást is. „A mi forradalmunknak“ ugymond Szemere „három alapeszméi vannak, melyeken, mint megannyi oszlopokon nyugszik.“ Első a kormányforma megigazitása a népképviselet által. Második a jog- és kötelességbeli egyenlőség a kiváltságok és a királyi hatalom eltörlése által. Harmadik a nemzetiségek szabad kifejlődése. Miután a két első eszme már elfogadva és életbeléptetve van, „bekövetkezett a legvégső idő“ az utolsó megadására is. A ház Szemere javaslatait egyhangulag elfogadja s törvény erejére emeli. E szerint országlati, közigazgatási, törvénykezési és hadügyekben diplomatikus nyelv ugyan a magyar, de a községi életben (tanácskozmányok, jegyzőkönyvek, anyakönyvek, tanodák, magánosak folyamodványai) mindenütt a lakosság anyanyelve használható. A görög szertartásuak önkormányzatot s az államtól a többi hitfelekezetekével egyenlő kedvezményeket, Buda-Pesten külön hittani kart nyernek. A zsidók mindenuemü politikai és polgári jogokban részesülnek s hitágazataik leendő reformálhatása tekintetében intézkedés fog tétetni. — E javaslatokon kivül Szemere még két előterjesztést tesz. Egyik: hogy a kormány Szegedről másuvá teendi szé-

két, másik: hogy a ház függeszsze fel egyidőre üléseit s ha a hadműködések a tanácskozmányokat ismét megengedni fogják, a kormány szólitsa fel a korelnököt a ház üléseinek folytatására. Ezen előterjesztések elfogadtatván, Duschek pénzügyminiszter kéri, hogy miután a mult évi augusztusban megszavazott 61 millió frtnyi hitel ideje nem sokára lejár, az állam jövedelmi forrásai pedig jelenleg semmit sem hoznak be, a ház a közköltségek fedezésére 60 millió frtig uj hitelt szavazzon, mi egyhangu felkiáltással megtörténik.

Szem. beszéde s a t. czikkek Honv. 186—189. sz. Töredékek Szil.-nál F. Napj. 81—85. l. Köv.-nál O. 196—198. l. (a. t. czikkek). Függ. III. 358—360. 384. l. (Ez utóbbi mü, mely a szegedi dolgokról egyébként számos nerőben uj főlleplezéseket tesz, a képviselőház itteni üléseinek napjait átalában hibásan közli. Hibás azon állitás, hogy a nemzetiségi javaslat tárgyalása jul. 21-én nyilvános ülésben megkezdődött volna, miután Szemere leveléből (Szem. II. 87 l.) melyet egyébként Horváth is használt, világosan kitünik, hogy az előleges tanácskozmányok e tárgyban jul. 25-én folytak, midőn történtek mindazon dolgok, melyeket Horváth jul. 21-re tesz. Azután téves azon adat, hogy a keresztülment javaslat jul. 30-án olvastatott s hirdettetett volna ki a házban, miután ennek napját a Szeg. Hirlap, a Honvéd és Szilágyi, ki, ha nem csalódom, a kormányt Szegedre lekisérte, egyezőleg jul. 28-ra teszik. A mi végezetül a pénzügyi előterjesztést és a ház elnapolását illeti, miután Horváth maga is azt mondja, hogy azok a nemzetiségi t. javaslattal kapcsolatban s egy alkalommal vétettek fel(384. l.), alig marad fenn kétség, hogy azon dolgok is jul. 28-án merültek fel, midőn a ház utolsó ülése volt). — A zsidók emanczipácziója iránt már az $18^{39}/_{40}$ országgyülésen tétett inditvány, de a mely az akkori kormány részéről is kevés részvétre talált. 1848. nyarán egy képviselő e tárgyban ismét inditványt tett s nemsokkal ezután (jul. 25.) a magyarországi zsidók nevében Pesten összegyült választmány kérelemlevelet nyujtott be a háznak, az átalános emanczipáczió iránt, mely akkor a kérvényi választmányhoz utasittatott (Közl. 1848. 48. sz.). Pozsony város azonban, mely, mint láttuk (1848. ápr. 23.), féktelenkedéseivel is nevezetességet vivott ki a zsidók ellenében, azon évi aug. 18-án a házhoz ellenfolyamodást intézett, melyben az emanczipáczió „boldogabb időkre halasztását“ kéri. (P. H. 1848. 140. sz). Hasonló tartalmu kérvény érkezett aug. 24-én Nagy-Szombath és Trencsén város részéről (i. m. 138. sz). Kossuth, ki semmit sem volt hajlandó nyilvánosan cselekedni, a miért az uralkodó közvéleménytől rögtön visszhangot nem remélt, a dolgot halogatá, miután a közönség nagyobb része tagadhatatlanul kedvezőtlen érzelmeket ápolt a zsidók iránt.

Zsidó testvéreink azonban szabadsági harczunkban mindvégig igen tevékeny és nagy részt vévén, s az emanczipáczió kimondása, ha csak a zászlóinkra tüzött jogegyenlőséget megcsufolni nem akartuk, a müvelt korszellem elutasithatatlan követelménye lévén, Szemere többször sürgette a kormányzót, ne halogassa már tovább ezt a kérdést (S z e m. III. 76. l.), s végre Kossuth távollétét felhasználta a nemzetiségi t. javaslat, a képviselőház utóbbi napjainak ezen fénypontja, szönyegre hozatalára s keresztülvitelére. Egyébiránt ő az emanczipácziót már jun. 18-án tettleg életbe léptette azzal, hogy több zsidókat (ezek közt a derék H e i l p r i n t) a belügyminiszteriumban hivatalnokoknak kinevezett és alkalmazott. De Kossuth nem engedhette meg, hogy ő a nagy tömeg elött szabadelvüségben bárki által is tulszárnyaltassék, s azokból maga részéről a kormányhoz D i ó s i Mártont nevezé ki. (K ö z l. 135. sz. R e s p. 6. sz.).

G e s z t e l y i ü t k ö z e t. Grabbé tábornok (11 zászlóálj, 16 lovasszázad s 32 ágyu) elöcsapatai L e i n i n g e n (3. hadtest) őrszemeit O n g á r ó l elkergetik. Grabbe ezután P a s k e v i c s habozó intézkedései által félrevezettetvén, seregét M i s k o l c z ról kiinditja, s Ongáról a H e r n á d vonal ellen szertelen nagy távolból ágyuzni kezd. A mieink közel Gesztelyhez eleinte veszteg maradnak, de midőn Grabbe lőtávolba érkezik, L e i n i n g e n egyszerre oly hatalmas ágyutüzzel fogadja, hogy az orosz sereg zavarba jő s holtjai és sebesültjei hátrahagyásával a Sajó mögé Miskolczra visszaszalad. Veszteség az orosznál 47 halott s 56 sebesült, részünkön 1 sebesült.

G ö r g. II. 323. 324. v. ö. 319. 353. l. B e r. III. 32. 37. l. L a p i n s. 149—151. S z i l. F. Napj. 59. l. Grabbe ezután azon alaptalan félelemből, hogy Miskolcz lakosai a portyázó csapatokkal kezet fogva őt bekeriteni szándékoznak, még jul. 28-éjén P u t n o k ra hátrált, honnan Paskevics visszaküldte az északi megyékbe a „rend fenntartása“ végett. — Görgei miután F ü r e d ről az oroszok ottani átkelése felől saját és Korponay hibája miatt semmi értesitést nem kapott, azt vélte, hogy Miskolczon az orosz főerővel volt dolga (l. jul. 25.), s e miatt a v á c z - m i s k o l c z i gyors utazásban kifáradt seregét szándékosan pihentette a H e r n á d vonalon, oly czélból, hogy a vélt főerőt Miskolczról kicsalja, s a Máramarosban fekvő Kazinczynak is időt szerezzen a dél felé levonulásra, hol Görgei véleménye szerint különben is első teendő volt T e m e s v á r a t elfoglalni, s aztán támadólag lépni fel az osztrákok ellen, mely czélból szintén kivánatos vala távoltartani az orosz főerőt a M a r o s v o n a l tól. De miután megtudta, hogy azalatt mig ő a Hernádnál tölti az időt, az orosz főerő Füerednél átkelt a Tiszán,

bár Kaziczyt magához vonni kivánta, még jul. 28. éjjelén megkezdte Tokaj felé vonulását. Ő maga személyesen e nap Nyiregyházán volt, utban Karczag felé, hová Kossuth Aulich aláirása mellett találkozásra hivta meg. Korponaytól azonban Nyiregyházon a füredi dolgok felől értesittetvén, azonnal visszatért főhadiszállására, Szerencsre. — Kossuth szintén megindult e találkozásra, hogy Görgeivel a vezérség felett, melyet maga akart kezeibe venni, kiegyezkedjék. Azonban Madarasnál orosz előörsökre akadt. Ezek Chrouleff (600 lovas és 4 ágyu) kozákjai közül valók voltak, kit Paskevics küldött Szent-Miklósra, hogy Haynau kérelme folytán a Szolnokon lévő Benedek dandárát támogassa.

Uj-Szegeden a lőporraktár tüzet kap s iszonyu robajjal légberöpül; áldozatul több mint 800 ember esik.

Szil. F. Napj. 86. l. Feldz. 308. l. (jul. 29-én, reggeli 9. órakor, mely alkalommal 100 tüzér és 300 napszámos veszti életét s 150 mázsa lőpor lobban fel).

Jellačić bán Rumából kiáltványt intéz a horvátokban, szlavónokhoz és határőrökhöz. „A f. e. márcz. 4. legfelsőbb nyilatkozmányban," igy kezdi J. „cs. k. fölsége az ausztriai összállamnak alkotmánylevelet adott, mely minden kivánatainkat kielégiti." Ez alkotmány „még többet megadott, mint a mennyit a császári állam egysége fenntartásaért való fölkelésünk kezdetén... remélhettünk," s ehhezképest, az alkotmány kedvezményeit és jelességét kiemelvén, tudatja, hogy azt megküldi honfitársainak, kötelességökké tévén, hogy az alkotmány értelmében teendő szervezési munkálatokat azonnal megtegyék. A bán bizalmat kér maga iránt s figyelmezteli honfiait, hogy ne hallgassanak „azon kevés meggondolatlanokra, vagy gonosz szándékuakra, kik minden törvényes rend ellenségei lévén egyenetlenkedést, bizalmatlanságot s háborut predikálnak," s ezek „bőbeszédü szemtelenségét" megvetéssel fogadják stb.

A kiáltv. Pej.-nál 215 s köv. l. E fölhivás által kihivott „meggondolatlanok" stb. nem késtek sokáig a felelettel. Aug. 4-én a báni tanács kijelenté a bánnak, hogy „az alkotmányt, mely nemalkotmányos uton jött létre" addig nem hirdeti ki, mig a nemzeti gyülés elibe nem terjesztetik, annyival kevésbbé, mert „az oktroyált alkotmány nem csak a királyság politikai és históriai jogait, a báni méltóságot s a nemzet jövőjét rontja meg, hanem általa a hon régi határai is megsértetnek, elszakittatván attól a horvát-szlavon határőrség" stb. s egyszersmint emlé-

keztető a bánt azon esküjére, melyet a háromegy királyság szine előtt letett. A báni tanács mint láttuk az előző évben „egységes Ausztriát“ kivánt, de utólagosan beismerte, hogy nem tudta mit eselekedett, s az aug. 4. ki felterjesztvényben már az ősi törvények, az 1791. 10. 12. és 58., érvényére hivatkozik, vagyis ugyanazon törvényczikkre, melynek kötelező erejét 14 hónappal előbb, midőn Magyarországhoz való viszonyról volt szó, nem átallotta megtagadni! (1848. jun. 2). E felterjesztmény oly időben, midőn Jellačić diktátori hatalommal hirt, bizonyságul szolgál, hogy mily keservesen érzé megcsalattatását a horvát nemzeti párt, mely az „egységes Ausztria“ elvét programmjába becsempésztetni engedé. (A báni tanács felterj. Pej. 218. l). Jellačić azonban a forradalom után grófi rangra emeltetett, de kiábrándult honfiai szeretetétől elhagyatva halt meg 1859. máj. 20-án.

Jul. 29. Vasárnap.

A minisztertanács éjjel (jul. 29. és 30. közt) Szegeden a Szeged vidékén és a Bánságban lévő magyar seregek főparancsnokává, ideiglenesen t. i. addig, mig Görgei csapatai megérkeznek, Kossuth Lajos ajánlatára Dembinszki tábornokot nevezi ki, mellé táborkari főnök gyanánt Mészáros Lázárt rendelvén. Továbbá a középtiszai hadsereg vezérségét Perczel Mór tábornoktól elveszi s ideiglenesen Vysocki tábornokra ruházza. Végre Görgeitől értesittetvén, hogy az oroszok vele alkudozni akarnak, Szemere és Batthyány Kázmér minisztereket Görgei táborába küldi, hogy ott az alkudozás fonalát fölvegyék, Görgeit szemmel tartsák, s délre vonulását siettessék.

Függ. III. 379—385. l. Feldz. 283—284. l. Szem. II. 108. l. A miniszteri rend. Perczel napiparancsában Szil.-nál F. Napj. 77. l. (Vysocki nem akarván Dembinski alatt, kivel meghasonlott, szolgálni, a neki szánt tisztséget betegség ürügye alatt nem vállalá el s ezért Gaallal helyettesittetett). -- Azóta hogy a fővezérség Görgei kezéből kivétetett, e legfontosabb állás nagy árvaságra jutott s némikép csákiszalmájává lőn, a menyiben a pártfőnökök közül reá mindenki igényt tartott s kellő tekintetbe senki sem vette. A legtöbb zavart és bajt azonban Kossuth maga okozta. Jul. 8-án láttuk minő tulkapásokat engedett meg magának a sztrategiai ügyek vezérlésében. Majd nemsokára elérkezettnek látván az időt, hogy a fővezéri botot saját ügyvédi kezeibe vegye, ebbeli ohajtását nyiltan kijelenté a miniszterek előtt, s kivánta, hogy tábornoknak neveztessék ki. De a miniszterek többsége kiván-

ságának ellene szegült. Miután azonban Haynau már Félegyházán, Szegedtől 3—4 óra járásnyira állott, Mészáros pedig Dembinskivel együtt már előbb elhagyta táborunkat s tisztségét tényleg letette, halaszthatatlan szükség volt, valakit a' hadak vezérletével megbizni. Kossuth, bár bizalma Dembinskiben sem volt, Dembinskit ajánlá a vezérségre, remélvén talán, hogy ha Bem, kit ismét meghitt a fővezérségre, Erdélyből megérkezendik, Dembinskit legkönnyebb szerrel elmozdithatja tisztségétől. Perczel elküldésének következő oka volt. Damjanics aradi hadparancsnok elzáratta Perczel Miklóst, Aradvár parancsnokát, a miatt, mert ez neki az engedelmességet megtagadta, s egyszersmind kivánta Damjanics, hogy Perczel Miklós a fegyelemsértésért haditörvényszék elibe állittassék. A kormány, miután Damjanics kinevező levelében tévedésből csak ugyan nem volt benne, hogy neki a várparancsnok is alárendeltetik, Perczel Miklóst szabadon bocsáttatá, de állomásától mégis elmozditá. Öcsesének ily sorsán felingerülvén Perczel Mór, mihelyst Szegedre érkezett (jul. 29-én), Kossuthhoz sietett, kinél épen a miniszterek tanácskoztak, s rögtön a legdurvább sértésekkel tett szemrehányást a kormánynak. E föllépésnek aztán nem lehetett más következménye, minthogy ő is letétetett hivatalából. (Perczel ezen esetét, melyet Szilágyi egészen elferdit, Horváth irja le először). Perczel Mór ekkor elbucsuzik uj hadseregétől, eredménytelen hadjáratát szokott modorában azon mondattal dicsérvén fel, hogy azzal „a hazának dicsőséget és végtelen hasznot szerzett." (V. ö. jul. 20. jegyz).

Görgei tábornok serege Tokajnál átkel a Tiszán s miután háta mögött a hidat elrontá, Nyiregyház felé indul. Paskevics tábornagy pedig ugyanezen nap Csegénél vezeti át főerejét a Tiszán.

Görgei II. 324. l. Ber. III. 33. l. Rüst. II. 262. l. Paskevics, ki, mint láttuk (jul. 26.), előbb már Tisza-Füreden összpontositá Kuprianoff és Rüdiger hadtesteit, azért változtatta meg az átkelési pontot, mert köztudomás szerint Csege közelebb esik Miskolczhoz és Debreczenhez mint Füred, annálfogva Csegéről könnyebben szemmel tartható volt Görgei mint Füredről. Az orosz ugyanis meg hagyván magát csalattatni Görgeinek sajói hadifogásai által, azt képzelé, hogy Görgei még mindig Miskolczon áll (e várost már jul. 25-én Paskevics katonái szállották meg), nem más czélból, minthogy onnan északnak forduljon, Grabbe és Sacken seregeiket megtörje s azután a kassai főraktárt elfoglalja és a gallicziai közléki vonalat az orosz főerő háta mögött elzárja. Ebbeli remegésében Fürednél a Tiszán ismét átvonja hadait s azokat Csegénél szállitja át ismét a folyamon, minek következtében az utazgatással és az uj hidveréssel négy napot elveszteget. Csegén azonban ismét nem tudta mihez fogjon. „Az ellenségről semmi bizonyos

tudósitást sem lehetett kapni" igy ir az orosz hivatalos könyv „s a lakosok közül a legnagyobb pénzajánlatok mellett sem lehetett kémet szerezni." (E bajt Windisch-Grätz és Haynau is — ez utóbbik Feldz. 205. t. elpanaszolják). Ily körülmények közt a fővezéri intézkedések merő ingadozásokból és ellenrendeletekből állottak. Végre megunván a Görgeire való tovább várakozást, jul. 30-án Kuprianoff hadtestét ismét visszaszállittatja a Tiszán s Csáthra küldi, hogy Cseodaeffel egyesülve hajtsa már át Görgeit a vizen. Másnap azonban a tokaji átkelésröl hirt vévén, Kuprianoffot ismét visszarendeli Csegére s Rüdigerrel egyesitvén Görgei utjának elvágására Debreczen felé küldi. Cseodaeff és Sacken, kiknek feladatuk volt Görgeit a főerő torkába hajtani, Tokajba érkezvén már csak hült helyét találják a magyar seregnek s előbbik aztán csak aug. 12-én csatlakozik Debreczenben a főerőhöz. Átalában a vácz-tokaji utban fényesen tünt ki Görgei hadvezéri jelessége az orosz hüleség és lassuság ellenében, habár (mint jul. 28. alatt láttuk) az orosz főerő füredi állásáról idejében ő sem lévén értesülve, hernádi késedelmezésével, mint utólagosan maga is bevallja, „sztratégiai esztelenséget" követett el. Paskevics aránytalanul tulnyomó erővel vadászott reá, egyszerre 4 hadtesttel fogta körül, melyeknek mindenike részint tulnyomó, részint a Görgeiével felérő haderővel rendelkezett. Ez azonban nem gátolta Görgeit, hogy tervszerü utját végrehajtsa. „Ezen ember engemet minduntalan megcsal," mondá felőle Paskevics maga, bizalmas környezetében. (Lev. t. 76. l.).

Clam-Gallas osztrák altábornagy Tasnádon Csikszékben Gál Sándor ezredes székelyeit megtámadja s rendetlen hátrálásra birja.

Czetz. 346. l. Rüst. II. 302. l. (Kővári nem emliti).

Jul. 30. Hétfő.

Dyk orosz tábornok Fogarasról előnyomulván, Kőhalom és Garád közt Dobay ezredest (mintegy 2500 gyalog, 1 lovasszázad és 8 ágyu) megtámadja s visszanyomja. Dobay ennek következtében Homoród és Mirkvásár irányában elhuzódik.

Som. 112. l.

Szentpéteri ütközet. Klapka várparancsnok Komáromból kitörést rendelvén, Kosztolányi ezredes (mintegy 4 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu) Pott vezérőrnagyot (5 zászlóalj, 2 lovasszázad és 6 ágyu) Heténynél megtámadja

s hátranyomja. Pott, azon czélból, hogy segédhadait bevárja, Szent-Péter és Bagotta közt uj állodást vesz, melyben mindaddig védi magát, mignem jobbszárnya Schulz ezredes által Bajcsra elveretik, a midőn 7 órai folytonos harcz után maga is Érsek-Ujvárra futamodik. Veszteség az osztrákok részén 219 ember holtakban és sebesültekben, nálunk kevesebb.

Klap. Mem. 202. 204. l. Feldz. 459. l.

Haynau fővezér s cs. helytartó Félegyházán hadi parancsban közzé teszi azon főelveket, melyeket a forradalom részesei ellenében követni kell. Az elfogott egyének Pestre és Pozsonyba küldessenek. A legénység őrmestertől lefelé, a mennyiben hadi szolgálatra alkalmas, besoroztassék, akár önkéntesen adja meg magát, akár elfogatik. A hadifoglyok, tekintet nélkül a sor- és honvédezredekre, Bécsbe s onnan az Olaszországban állomásozó ezredekhez küldessenek, még pedig mint besorozott közlegények, habár a honvédseregnél tisztek voltak légyen is. A szolgálatra nem alkalmas egykori cs. k. katonákat haditörvényszék elibe kell állitani, a honvédeket pedig politikai hatóság utján hazájukba visszaküldeni. A hadifogoly tiszteket a szervezett politikai és hadi vizsgáló-bizottságok elibe kell állitani. Mindezen egyének számára az élelmi dij is megszabatik. A politikai egyének azonban, ha magán vagyonuk van, tartási dijt (naponkint 6 p. kr. és kenyér) nem kapnak.

A hadiparancs Samml. 136. l.

Csongrádvárost Haynau fölgyujtatja és kiraboltatja. Jul. 27-én Bruselle őrnagy alatt két század osztrák lovasság szállja meg a várost, s a hatóságtól élelmiszereket követelvén és nyervén, másnap reggel Félegyházára visszahuzódik. Ugyanezen napról a Szentesen időző Kossuth egy fölhivást intéz a csongrádiakhoz, hogy „mossák le becsületökről azon gyalázatot,“ melyet magokra vettek a midőn a cs. lovasokat beszállásolni engedték, holott „kicsiny ellenséges csapatokat agyon kell verni; — ez a legjobb szabadulás.“ Jul. 29-én Bruselle értesülvén e levélről, visszatér a városba, s durva kihágások közben, melyeket tisztei az utczai védtelen nép iránt

maguknak megengedtek, előköveteli a levelet, valamint a hadikaszákat is. A Szentesen lévő magyar sereg előőrsei ezalatt a császáriak előörseit a Tiszántulról megtámadják s ellenök ágyuval is tüzelnek. Az ágyuszó hallattára a városban rekviráló katonák összefutnak s Bruselle, a mieink részéről komoly támadást vélve, sietve kiszalad a városból. Ekkor a toronybeli harang félreveretik s a botokkal és rögekkel fegyverzett lakosság azon katonákat, kik a város 8 előkelő polgárát kocsin Bruselle után kisérték, megtámadja, s részben elkergeti, részben (7 ember) agyonveri. Ezen eset visszatorlásáról a nép bizonyos lévén, miután Szentesről honvéderőt segitségül nem nyerhetett, a városból nagyobb részt a mezőre s Tiszántulra vonult. Jul. 30-án Haynau Félegyházáról Thun dandárát inditja az üresen maradt város ellen, kinek katonái a lakházakat kirabolják s majd egyszerre minden oldalról felgyujtják, minek következtében a szélcsendben mintegy 39 ház a lángok martalékaul esik. Másnap Thun dolgát végezvén visszaindul Félegyházára.

Szeg. Hiradó. Szerk. Szabados. 1866. évf. 1. sz. (hol Éder István csongrádi ügyvéd e sorok irójának nyilvános felszólitása folytán a történteket hiteles szemtanukra támaszkodva érdekesen és körülményesen leirja). Feldz. 295. l. (hol Kossuth levele a Csongrádiakhoz). „A gyujtás indoka“ nem átallja irni e hivatalos munka, „nem jutott tudomásra, azonban ... hihető, hogy u. n. pátrióták gyujtották fel a várost, hogy az osztrákok ne tudhassák megszállva tartani.“ Éder megdönthetetlen igazsággal irja: „Mind a rablás mind a felgyujtás parancsszerüleg történt, t. i. Gyovai János nagypiaczon lévő házában (hol italt is mértek) volt a katonatisztek nagyobb része összeseregelve, ezek parancsolatjára egy akó pálinka a gazda pinczéjéből felhozatván, a konyhába a kémény alá helyeztetett s egy üstben meggyujtatott, ezt a tisztek körülállván, papirt és kártyát dobáltak bele, zsebóráikat folytonosan nézték, midőn az égő anyag alkonyatkor teljes lángban volt, egy vödör vizet parancsoltak behozatni, melyet egyszerre az égő szeszbe öntvén, a láng a kéményen kitört, s mintegy 15—16 öl magasságra felhatolt. Ugy látszik, ez volt jeladás a gyujtásra, mert azon perczben, midőn a lángok láthatók voltak, a piaczon összesereglett egész katonaság kezdett a városból kivonulni, s a bentmaradottak, leginkább lovasok, kis csapatokra oszolva a város különféle utczáin szétoszlottak és minden 4 és 5-ik házra tüzet dobtak ... Őrcsapatok körözték minden irányban, kik az oltani szándékozókat fegyverrel üldözték és bántalmazták, miközben az utczán járó-kelő még honn maradt csekély

számu öreg emberek közül sokan bántalmaztattak, söt karddal oly sérelmes sebeket kaptak, hogy ezek következtében ki előbb ki utóbb meg is halt, kiket én mind személyesen ismertem ... Hogy Csongrádnak teljes leégetése a föhadiszállásról nyert parancs következtében volt megrendelve, de hogy ezt Liechtenstein táboruok lehetőleg enyhitette és egész szigorral végrehajtani nem engedte, azt a tiszteknek német nyelven folytatott magok közti társalgásukból értették meg némely egyének, kik a német nyelvben kis jártassággal birtak."

Jul. 31. Kedd.

Klapka tábornok éjjel Komáromból kirontást tétet, minek folytán a mieink (3 század gyalog, $^1/_2$ lovasszázad és 3 ágyu) Liebler vezérőrnagy balszárnyát Keszegfalvánál megtámadván szétkergetik, mely alkalommal a meglepett osztrákok teljes rendetlenségben Aranyosra szaladnak.

Feldz. 456. l. Klap. Mem.

Segesvári csata. Bem altábornagy csekély seregével (5 ezer ember s 11 ágyu) az őt bekeritni szándékozó Lüders tábornagyot (mintegy 12 ezer ember s 32 ágyu) d. e. 11. órakor Segesvárnál Udvarhely felől vakmerően megtámadja. Lüders, Bem haderejének kicsiny voltából itélve, a támadási helyen (jobbszárnyán) mindössze is csak tüntetést vélvén, seregét Ivin alvezérre bizza s személyesen a balszárnyra Maros-Vásárhelyre siet, hogy a hiedelme szerint onnan előnyomulandó főseregünknek utját állja. — Fehér-Egyháza ezalatt az orosz előhadtól elfoglaltatik, s mig a mieink jobbszárnyukon e falura támaszkodva erősen ágyuznak, azalatt Bem a balszárnynyal ismételt támadásokat tétet a völgyben. De majd visszaérkezik Lüders M.-Vásárhelytől, uj ütegeket és fris csapatokat vegyit a harczba, s Fehér-Egyházából a mieinket kiveri. Alkonyatig tartja magát maroknyi seregünk, mignem végre az orosz lovasság Bem jobbszárnyát, tartalékhuszárait, majd gyalogságát is megtöri, midőn egész táborunk rendetlen futásban keres menekülést, miközben az üldözésére kelt uhlánok és kozákok nagy öldöklést visznek véghez. Veszteségünk mintegy ezer halott, 309 fogoly, 8 ágyu, 2 zászló, töméntelen lőszer stb., az oroszoké 41 halott (ezek közt Skariatin tábor-

nok) és 205 sebesült. Bem a csatából életveszély közt menekülve aug. 2-án M.-Vásárhelyen szedi össze serege romjait.

Rüst. II. 298—301.1. Feldz. 530. l. Ber. III. 48- l. Som. 106—111. l. Kőv. E. T. 258. 259. l. Czetz. 339. 340. l. E csatában veszett el nyom nélkül Petőfi őrnagy, Bem segéde, a genialis költő. Elesését s levágatását határozottan és körülményesen előadja Vah. II. 131. s köv. l. ellenben ugyanazon mocsárba veszését, melynek szélére Bem huzódott, a szitáskereszturi biró Macskásy tanuságára hivatkozva, kihez Bem a menekvés közben beszállott, állitja a Som. i. h. Halála körülményeit és hollétét sokáig de kellő eredmény nélkül nyomozta a V. Ujs. Szerk. Pákh. 1860. évf. 42. 45. 47. 48. 49. 52. és 53. 1861. évf. 3. 4. 6. 9. 10. és 11. sz. E harcz elvesztése után, melyet Bem Gál Sándor hadtestének magához vonása s több óvatosság által elkerülhetett volna, Lüders Bem egyik elfogott leveléből értesül, hogy a lengyel Gálfalvánál a Kolozsvárról oda érkezett Kemény Farkast akarja bevárni. Ezen összpontositás meggátlása végett tehát aug. 4-én estére Gálfalvára siet, hol azonban a mieinket nem találja, sőt hirül veszi, hogy Bem mintegy 7 ezer emberrel s 17 ágyuval aug. 2. és 3. közti éjen már Medgyes irányában, tehát az orosz sereg háta mögött, huzódik, Hasfordot e mozdulatával a főerőtől elvágván. Lüders e váratlan hirre elámul, s tervét megváltoztatván Nagy-Szebenbe siet, hogy, ha még nem késő, Hasfordot a megsemmisitéstől megmentse. Az ellenség történetirója a segesvári csata leirásánál a lengyel hősnek következő elismeréssel adózik: „Valóban e vezér (Bem) hadjáratának igazságot kell szolgáltatnunk. Kevéssé fegyelmezett csapatokból álló csekély erővel, mely a gyulafehérvári ostromsereg és a Móczföldön álló hadi erők levonásával oly sok kiállott vereség és veszteség után még keze alatt maradt, tulnyomó hadieröktől bekeritve s naponként mindinkább összébb szoruló térre kényszeritve, ezen harczban tapasztalt vezér mindig kellő időben s a döntő ponton jelenik meg, hogy jelenléte és példája által a csapatokat bátoritsa s a mindenesetre egyenetlen küzdelmet oly makacssággal és ügyességgel huzza tovább, a mint csak ezen sok jó utak által keresztül-kasul szeldelt hegyi tartományban lehetséges. Jelesül fel tudja használni középes helyzetének előnyeit s csapatainak különös mozgékonysága által támogattatva, minden fenyegetett pontra, ha nem tulnyomó is, de elegendő erőt vezet, hogy a hegyi földleg előnyei mellett tovább harczoljon s a támadót majd itt majd amott tartóztassa föl. Ezen ügyes és gyors hadifogások által megsokszorozza mintegy erejét, sőt több izben még döntő harczot is merészel. Valahányszor a szerencse s a haderők viszonya kedvezőtlen reá nézve, mindig kellő időben el tud vonulni a tökéletes megverettetés elől, sőt olykor egyik vagy másik szárny irányában intézi hátrálását, hogy a győztes felet rövid idő alatt ismét fenyegesse. Váratlanul és bátran jelen meg mindig ismét, ott hol megsemmi-

sittetését hitték, s nem ritkán az ellen elszánt támadását meglepő módon előzi meg" (Feldz. 531. l.).

Aug. 1. Szerda.

A magyar kormány és képviselők sietve oda hagyják Szegedet, hol tömérdek gabna- és tüzérségi készlet marad az ellenségnek zsákmányul. Éjszakára kelve (aug. 1. és 2. közt) Dembinski fővezér is feladja a jul. eleje óta nagy erőfeszítéssel hányt s jobbára kész szegedi sánczokat, s Tiszántul a szőregi Maros-töltés mögött vesz állodást, a folyam jobb partját önként Haynaunak engedvén át, ki azt másnap, t. i. aug. 2-án, Simbschen és Jablonowsky dandáraikkal megszállatja.

Feldz. 299—309. l. Rüst. II. 282—285. 290. l. Görg. II. 290. l. Szil. F. Napj. 88. l. A szegedi sánczok, melyek a városon alól Mátyi pusztán a Tiszánál kezdődtek, félköralakban Dorosmát is magukba zárták s másik végen Tápénál érintkeztek a Tiszával. A sánczok Gál tábornok vezetése alatt készültek s szertelen nagy hosszaságuk (3 mérföld) és gyöngeségők miatt Ramming és Rüstow szerint legalább is 90 ezer emberből és 240 ágyuból álló védelmi erőt vettek igénybe, hogy czéljuknak megfelelhessenek, Dembinskinek pedig összes hadereje 33 ezer emberre és 104 lövegre terjedt. Egyszóval az erőditmény elsánczolt tábornak gyönge, hidföi czélokra kiterjedt és hibás volt. Ily körülmények közt Vetter azt az okos tanácsot adta Dembinskinek, hogy miután itt védelmi harczban ugy sem tarthatja fel magát, lépjen fel gyorsan támadólag Haynau ellen, kinek ez időben nem volt több együtt 26 ezer emberénél. Szerencsétlenségre Dembinski nem az az ember volt, ki a maga keze alá beszélni hagyjon, s különös hiusága vala saját terveit követni; a jó tanács tehát elvettetett. Alaposabb körültekintés után azonban maga is belátta, hogy a sáncz védelemre nem való, s ekkor visszavonulásra határozta el magát. — Hadseregének alkatrészei a „Feldzug" szerint ezek voltak. A Tisza jobb partján: Gál és Dessewffy 20,800 ember s 48 ágyu, Guyon 10,500 ember s 50 ágyu, Zambelly osztálya, mely Bajáról huzódott fel, 2000 ember, Asbóth tartalékosztálya, melyet Kossuth gyüjtött, hogy közvetlenül maga vezérelje, 5000 ember. A Tisza balpartján: Lenkey Vásárhelynél 7000 ember s 5 ágyu, Kmety a Csajkáskerületben (a Járosy, Bene és Rákóczy stb. csapataikkal Perlasztól Pancsováig) 18,300 ember s 69 ágyu, összesen 63,600 ember és 176 ágyu.

Szerdahelyi ütközet. A Nagy-Szebentől előre moz-

dult Hasford orosz tábornok (4 zászlóalj, 2 lovasszázad s 8 ágyu) s a fehérvári osztrák őrség Stein ezredes mintegy 4 ezer főnyi s 15 ágyuval ellátott seregét Szász-Sebes és Szerdahely közt megtámadják. A harczot megnyitó erős ágyuzást, mely több mint két óra hosszáig tartott, a miéink derekasan kibirják, később azonban, miután az orosz gyalogság arczvonalban tört elő, a kozákok pedig oldalt támadtak majd hátulkerültek, egész seregünk, mely vezérébe rég óta nem bizott, féktelen zavarba jő és vad futásnak ered, melyből Stein csak Szász-Sebesnél tud némi rendet csinálni. Veszteségünk mintegy 200 halott, 1185 fogoly (s ezek közt 190 sebesült), 2 ágyu és különféle lőszerek. Gyula-Fehérvár az ostromzár alól végkép felszabadul.

Feldz. 335. l. (aug. 1.) Som. 121. l. (aug. 1.). Ber. III. 105. 106. l. (aug. 1.). Köv. E. T. 260. l. (jul. 31.). Hasford serege egyik részével a „Feldz." szerint már jul. 25-én (Szil. F. Férf. 132. l. szerint jul. 26-án) is győződelmesen tüzött össze Stein előhadával Szerdahelyen. (Az orosz munka nem irja). Aug. 2-án Hasford visszatér Szebenbe.

Clam-Gallas osztrák altábornagy főerejével Kézdi-Vásárhelyről előnyomulván, Kászon-Ujfalunál Gál Sándor ezredes székelyei (2 zászlóalj s 8 ágyu) ellen harczol, kik, két szárnyukon bekerittetéstől fenyegettetvén, csakhamar hátrahuzódnak. Gál Tusnád és Kozmás közt a Nyerges hegyen uj viadalt kezd, azonban d. u. 2. órakor az orosz röppentyük s gyalogsági rohamok innen is hátrálni kényszeritik. Egyideüleg Coppet tábornok is megtámadja Eisler erősbitett dandárával ($4^{1}/_{2}$ zászlóalj, 3 lovasszázad és 9 ágyu) Gál seregének Bükszád előtt álló másik részét (3 zászlóalj és 7 ágyu), hol a székelyek a természettől is nagyon megerősitett Mitács-szorost mindaddig védelmezik, mignem a nyergesi hátrálás felől hirt vesznek, midőn a fegyelmezetlen csapatok 6 ágyujok, minden lőszerük és podgyászuk odahagyásával Csik-Szereda felé futnak. A katonáitól elhagyott vezér nehány hü bajtárs kiséretében járatlan erdei utakon Oláhfalvára menekül, hol a csiki ágyukat s Dobay alezredesnek Kőhalomtól érkező zászlóalját magához veszi, minek folytán haderejc 1100 emberre s 21 ágyura növekedik.

Honv. 194. sz. (Jul. 31-én Mitácsban és Nyergesen már előőrsi csatározások voltak). Feldz. 527—530. l. Som. 114—118. l. Köv. E. T. 265. l. (mindkét harcz aug. 1-én). V. ö. Czetz 346. l. és Rüst. II. 302. l. (e két utóbbi szerző az időt eltéveszti). — A harczból szétfutott székelyek jobbára Csik-Szent-Márton felé menekülvén, itt tőlök Grotenhielm 117 láda lőport és a podgyász egy részét elfoglalja (Ber. III. 99. l. aug. 6-án). Gál csapatja pedig aug. 5-én Magyarósra érkezvén, vezérének Dobayt választá meg, aztán pedig tömérdek nélkülözések és sok bolyongás közt, miután magát Körtvélyfájánál az orosz előcsapatokon keresztülvágta, Vajda-Szent-Iványon, Mező-Rücsön, Nagy-Sármáson (hol aug. 8-án ismét oroszokra bukkantak) és Mócson keresztül, ágyuit a nehéz hegyi oldalutakon mindenütt magával hordozva, aug. 9-én Kolozsvárra érkezik. (V. ö. Kor. 166. 169. l). Clam pedig ezalatt az egész székely földet meghódoltatta s lefegyverezte, támogattatva Dorschner csiki ezredes által, ki szülötteföldét kegyetlenül kinzá.

Palmerston angol külügyminiszter Ponsonby bécsi angol követhez kimeritő diplomácziai jegyzéket küld, melyben a magyar nemzeti szabadságnak pártjára kél s a forradalmi háboru bevégzésére közvetitését felajánlja. E jegyzék aug. 13.án nyujtatik be Schwarzenberg osztrák külügyminiszternek, ki egyelőre azt válaszolja Ponsonbynak, hogy az osztrák kormány a maga dolgait legjobban meg tudja itélni. Pétervárad meghódolása után pedig Schwarzenberg a közvetitést kereken visszautasitja, kimondván, hogy Angliának idegen országok ügyeibe avatkozni joga nincs, hogy Palmerston a magyar dolgok felől félre van vezetve, nemes gerjedelemnek nevezve oly tetteket, melyeket az angol törvények mint fölségsértést számüzetéssel és halállal büntetnek s melyeket ő Kefalóniában, Irlandban és Kanadában maga is vérontással nyomott el.

Correspondence relatif to the Affairs of Hungary 286. 322. 384. l. (Majl.-nál II. 301. 302. l.). Osborne képviselő jul. 21-én a parlamenti ülésbe vitte a magyarországi ügyeket, s kivánta, hogy az angol kormány ne nézze el közönyösen az oroszok fegyveres betörését. Palmerston ekkor kijelenté, hogy „Ausztria az európai egyensuly egyik legfontosabb eleme,“ Angliának régi szövetségtársa, s kell hogy Ausztria nagyhatalmi állása jövőre is fennmaradjon; mindazáltal kivánatos lévén, hogy a magyarországi harcz, mely Ausztria erejét is emészti, megszünjön, „barátságosan minden erejét

rá forditandja, hogy az ügyek a hadakozó felek közt elintéztessenek." (E kérdés tárgyalása az ángol paramentben: F ü g g. III. 69—73. l.). Aug. elején W i m m e r ev. lelkész ment K o s s u t h tól utasitva B e r l i n be, s az ottani kormánynak a magyar ügyek felöl terjedelmes emlékiratot nyujtott be. B r a n d e n b u r g miniszter azonban tudtára adá, hogy a király nem akar forradalmi kormánynyl szövetkezni s Wimmer megintetett, hogy Berlint mielőbb hagyjael. (Majl. i. h.).

Aug. 2. Csütörtök.

S z e m e r e és B a t t h y á n y Kázmér miniszterek mint a kormány küldöttei V á m o s - P é r e s e n G ö r g e i tábornok főhadiszállásán. Szemere azon kérdésére, hogy mennyire haladt Görgei az oroszokkal való alkudozásban, Görgei azt feleli, hogy ő az erre vonatkozó iratokat a kormányhoz elküldötte s maga részéről azt tartja, hogy miután R ü d i g e r hez irott levelére (l. jul. 19.) válasz nem érkezett, kormányunk az oroszoktól nem várhat békeajánlatot, s e részben a kormánynak kell kezdeményeznie. Szemere ekkor kijelenti, hogy P a s k e v i c s nek levelet fog irni, mely aug. 5 én N a g y - V á r a d o n el is készül s egy akkor történetesen a táborba érkező orosz parlementair-nek átadatik. E levélben a miniszterelnök panaszt emel Ausztria ellen s sejtetni engedi, hogy a Magyarhon és Ausztria közt fennforgó viszályból Oroszország hasznot huzhatna. Görgei a levél hatása felöl megkérdeztetvén, azt jósolja, hogy arra, miután igen homályos és burkolt értelmü, válasz sem érkezendik. V. ö. j u l. 29. a u g. 7.

G ö r g. II. 354—356. l. R ü s t. II. 344—346. l. F e l d z. 412. l. Görgei előadása szerint Szemere már e találkozás előtt irt neki, hogy jelen a pillanat Kossuth megbuktatására s Görgein áll, hogy a legföbb hatalmat Szemerével megosztva kezéhez vegye, — s ehez képest első kérdése volt Vámos-Péresen Görgeihez, hogy vette e levelét ? Görgei, megakarván büntetni Szemerét e tetteért, egy darabig maga elibe sem bocsátá s környezete tisztei gúnyainak dobta ki, kiknek gorombaságáról aztán Szemere a kormány előtt keservesen panaszkodott. Szemere azonban nem ismeri be, hogy ö Görgeivel Kossuth ellenében ily módon szövetkezni akart volna, s egészben közli azt a levelet, melyet Görgeihez jul. 25-én irt (S z e m. II. 91—97. l.), s melynek tartalmát jul. 21. alatt már röviden előadtuk. „Midőn Görgei táborába értünk" igy panaszkodik Szemere „öt udvariasnak, de hidegnek találtuk; kerülte bennünket, mig csak tehette,

daczos és zárkozott, bizalmatlan és közlékenytelen volt... Környezete már gunyt üzött a szent ügyből, melynek azelőtt bajnokai voltak. A seregben semmiféle lelkesedés sem ápoltatott. A fegyelem egészen eltünt. A betegek, a hullározók, a gyávák naponkint százával szöktek meg... Véletlen megjelenésünk nagy bámulatot söt ijedséget szült, azt hitték, azért jövénk, hogy Görgeit letegyük. Ő még akkor maga is az oroszokkal való alkudozás ellen volt, midőn megmondtuk neki, hogy csak ki akarjuk tapogatni őket, hogy majd csak az oroszoktól kiejtendő első szóra akarunk válaszolni. Később ebbe bele egyezett, söt azonfelül sürgetett bennünket, hogy Magyarország koronáját ajánljuk fel kereken az orosznak, a mit azonban nem tettünk." A kormány előtt pedig aug. 5-ről kemény vádat emelt Görgei ellen. „Mély sajnálattal mondom ki, hogy Görgei nem az, a minek őt véltem... Felhivom a kormányt, hogy vezér után nézzen, de addig ne, mig ez a sereg is nem egyesült a többiekkel. Felhivom arra, hogy ezt a sereget valószinüleg fel kell oszlatni, azaz az osztályokat megcserélni, a parancsnokokat változtatni. E politikát már rég követni kellett volna. E sereg, ugy látszik, hogy mindinkább magára ölti nem a Wallenstein, hanem a Monk tábora jellemét. Görgei eljárásában oly titkos politikát látok, melynek következtében a hadsereg elveszhet, a nélkül hogy a vezér maga vereséget szenvedne" (Szem. II. 109—115. l.). Az átirat tartalmát azonban Szemere maga sehol egy szóval sem emliti.

Debreczeni csata. Nagy-Sándor tábornok (7500 ember és 41 ágyu), kit Görgei azon világos paranccsal rendelt ki oldalfedezetre, hogy minden egyenetlen harczot kerüljön, a Balmaz-Ujváros felől nyomuló Paskevics tábornagygyal (Kuprianoff és Rüdiger hadtesteik, összesen mintegy 90 ezer ember s 320 ágyu) vigyázatlanul harczba ereszkedik. D. u. 2. órakor egy ezred uhlán kezdi meg a támadást négy század huszárság ellen, melyet midőn üzöbe vesz, vakon ágyuink lőtávolába rohan, s azok erős tüze által visszavettetik. Ekkor az orosz tábor is megkezdi ágyuzását. Nagy-Sándort, kit a harcz kezdete benn a városban lakománál találta, tisztikara két izben kisérli meg rábirni, hogy a vezér parancsa szerint vonuljon vissza, de hasztalanul. Ő balszárnya (Korponay ezredes) ágyuit is kirendeli a szöllöskert mellett, s azzal az orosz lovasütegeket visszahuzódni kényszeríti. Négy óra tájon az ellenség két gyalog hadosztályt 48 ágyuval (Gillenschmidt tábornok) mozdit elő jobbszárnyunk ellen a Nagyerdő felé s a mieinket oldalt kezdi lőni, mire ütegeink állodásaikat oda hagy-

ják. Paskevics ekkor más két dandárt egyenesen a város ellen küld, egy lovas hadosztályt s 6 század muzulman (Beboutoff tábornok) és kaukazi lovasságot pedig jobbszárnyunk megkerülésére hasonló irányban indit. E roppant erő megtöri a város előtt álló huszáraink ellenállását, kik rendetlen futásban menekülnek. A jobbszárnyi gyalog zászlóaljakat a város előtti szöllőskertben érik utól Beboutoff lovasai, s honvédeinket a város utczáin keresztülüzve nagy részben leöldösik s ágyuiktól megfosztják. Ellenben a balszárny és közép gyalogsága, a kozákok előtt tömegeket formál s 4 század huszár és 8 ágyu által födözve szárnyékain, a szöllőskerteken át rendben hátrál Szováthra, honnan tovább utazva másnap estére a sereg többi romjaival együtt Várad—Püspökit szállja meg. Veszteségünk, a mint nehány nap mulva összeszámoltatott, 53 halott, 90 sebesült s 1273 hiányzó, ezenkivül Korponay csapatából holtakban és sebesültekben 500 ember, 4 ágyu, 1 zászló, sok podgyász, az oroszok vesztesége 60 halott 277 sebesült ez utóbbiak közt Kuprianoff tábornok kinek jobb lábát gránát szakitá el.

Görg. II. 327—331. l. Ber. III. 58—63. l. Lapins. 153—162. l. Rüst. II. 340—343. l. Szil. F. Férf. 29. 120. l. Fényes Geogr. Szót. II. 247. l. Vas. Ujs. Szerk. Pákh. 1866. évf. 7. 25. sz. Nagy-Sándor, mint Kossuth mondja (Koss. 38. l.) már a harcz előtt titkos megbizottat küldött a kormányzóhoz, azon tudósitással, hogy Görgei Nagy-Sándort és hadtestét készakarva igyekszik tönkre tenni, hogy mindig őt teszi ki a legnagyobb veszélyeknek s minden támogatás nélkül. E feladás tulzott félelemből származott, a menynyiben elvitázhatatlan tény, hogy a vácz-tokaji útban Pöltenberg és Leiningen hadtesteik sokkal több harczban és veszélyben forogtak mint a Nagy-Sándoré, kiben a vezérnek különben is kevés bizodalma volt, s ki épen e miatt jul. 15. óta ütközetben nem is forgott. Kossuth és Szilágyi a fentebbi vereséget Görgei „árulásának és ármányának“ tulajdonitják bünül. Elfogulatlan szakértők azonban kénytelenek bevallani, hogy a vezér menetrendében, melynél fogva Nagy-Sándor Debreczenbe küldetett, semmi olyas sincs, mi az „ármány és árulást“ indokolná, sőt az a sztrategiai közönségesen vallott elveknek pontosan megfelel. Görgei maga Nagy-Sándort vádolja e három dologban. 1. Nem állitott szemlegező előörsöket s meg hagyta magát lepetni. 2. Komoly harczba vegyült visszavonulás helyett. 3. Keresztes és Várad-Püspöki felé futott Görgei háta mögé minden kényszerüség nélkül,

minek következtében a Berettyóvonal védelmi terve füstbe ment s a sereg balszárnya fedezet nélkül maradt. Az elöleges határozott parancs ellen való ezen hármas vétségért csak azért nem állittatá Nagy-Sándort haditörvényszék elé, mert erre már nem volt idő. — Paskevics a helyett hogy Görgeit nyomban üldözné, Debreczenben 10 napot pihen, s gondját arra terjeszti ki, hogy a kivivott győzelemért tábori Te Deumot tartson s a reformátusok Nagytemploma falairól az ápr. 14-ki szentségtelenitést egy a császáréit rendelt könyörgéssel lemosassa. Végre Görgei délre huzódásából hadvezéri éles pillantással belátván, hogy annak nem lehet más czélja, mint a szegedvidéki honvédsereghez csatlakozni s azzal egyesülten Haynaut megsemmisiteni, aug. 7-én Rüdigert 48 lovasszázaddal Görgei üldözésére s az osztrákok segitségére rendeli előre Nagy-Várad irányában „siettetett menetekben," azonban, mint az orosz munka (Ber. III. 69. l.) elárulja, Rüdiger ezen sietős utjában is ráért a különböző falvakban 60 ezer, Nagy-Váradon pedig 120 ezer kenyeret készittetni. Maga a fővezér serege zömével csak aug. 14-re igyekezik Váradra, oly szándékkal, hogy ott 50 ezer embert egyesitvén, ezzel aug. 15-én Arad felé előnyomuljon, s ott „a szövetséges seregek egyesült müködésöket megkezdjék." Haynau azonban, ki valamivel kevesebb kenyeret süttetett, de annál több sztrategiai előnyöket vivott ki, aug. 9-én már megejti a temesvári csatát, s aug. 13-án Görgei önként letette fegyvereit. És igy a harez befejezve volt, mielőtt Paskevics a kombinált müködést megkezdhette volna.

Azalatt mig e mü sajtó alatt volt, a debreczeni harcz ügyében érdekes adatok és vallomások jöttek napfényre a legilletékesebb forrásokból. Értjük azok alatt a Jókai által szerkesztett „Hon"-ban (1867. 157. és 205. sz.) megjelent közleményeket, melyeknek dologra tartozó részök ez. Pongrácz István, ki a debreczeni csata idején táborkari főnök volt Nagy-Sándor hadtestében, Rüstownak azon, Görgeitől vett állitását, hogy Nagy-Sándornak nem volt feladata Debreczennél komolyan ütközni, tévesnek bizonyitja, a mennyiben közzé teszi, hogy a táborhoz, melyben már aug. 2. hajnalán tudva volt az orosz főerőnek Ujvároson léte, ugyan ezen nap a reggeli órákban ez a parancs érkezett (németből forditva): „Az első hadtesthez. Az első hadtest álljon ki Debreczentől Ujváros felé jobbra-balra az uttól (à cheval der Strasse), s ha föltünik az ellenség, támadja meg és verje meg. Görgei m. p." E parancs vétele után rögtön összegyült a haditanács, melynek folyamát Pongrácz igy irja le: „Az ellenség állását ismerve, az előbbi rendeletekre útalva, és hogy jelen helyzetünkben még egy győzedelmes csatázás sem felel meg azon czélnak, mely után törekedünk, emlitett rendelet megtartását veszélyesnek tartottam, és a haditanácsban ellene szavaztam, sőt mai napig is megfoghatlan előttem, hogy lehetett a főhadiszállásnak az ily modorú parancsot kiadni. Nagy-Sándor és a többi főtisztek a komáromi viszályok óta el valának keseredve, nem hitték,

hogy már az idővesztés végett az alsó seregekkel egyesülhetünk, vagy hogy, tekintve az európai viszonyokat, képesek lehetnénk magunkat sokáig fentartani, ily kedélyállapotban, de a hazai ügyért lelkesedve, helyezze magát a tisztelt olvasó, hogy a haditanács rövid végzését megérthesse, már nem mint értelmes katonák, de mint a hazának elkeseredett hü szolgái akartak egy végső harczot vivni, utalva az utolsó rendeletre, mely azt nékik úgyis parancsolja. A mindig tüzes és harczvágyó Máriásy János, az öreg bátor Bobich, és ezen rendelet által mégjobban feltüzelt tábornokom a parancs szigorú megtartása mellett szóltak; a finom müveltségü Mesterházy ingadozott, Korponay mellettem szólt, a többi jelenlévő tiszteknek nézeteit, bocsánat. de már nem tudom. Nagy-Sándor többször emlité, hogy az ily parancs el nem fogadása után még bátorságát is kétségbe vonhatnák; végre inditványoztam, hogy engedjék nékem a lovassággal és könnyü ütegekkel hátramaradni, az oroszokat megtámadni, mialatt seregünk hihetőleg csata nélkül visszavonúlhat; de az ily nézetek nem találtak a megjött rendelet után visszhangra, a koczka eldölt, a csatát elfogadni, ha az ellen támad, elhatározztatott. Most kérdem tehát, hogyan képzelhető, hogy a főtábornoknak ezen rendeletről nem lett volna tudomása? Hogyan képzelhető, hogy emlitett rendeletet Görgei Armin merte volna (akkoriban már Bayer ezredes kegyet veszte, mint mondották, és Görgei Armin lett az irodai igazgató —) a főtábornok tudta nélkül nékünk küldeni? És midőn a 43 lövegeink dörgését Vámos-Péresen hallhatták, mit jelentsen egyik főtisztje felkiáltása „most mutassa a vitéz, hogy mit tud" — ez egyenest Nagy-Sándorra volt czélozva, és erősiti azt, hogy azon emlitett parancsról a főhadíszálláson tudomásuk volt. Végre miért nem vont minket a főtábornok felelősségre? Söt midőn Nagy-Váradon átvonúltunkban, személyesen tettem néhai Behner püspök előtt jelentésemet, miért nem nyilatkozott akkor hadaink fővezére oly értelemben, hogy rendelete ellen fogadtuk el a csatát? Nagy-Sándor és a főtisztek, szoros katonai szempontból véve a tényt, csak a kötelességet vélték teljesiteni." Eddig az érdekes tudósitás, melynek szerzője czikke elején többek közt mondja, hogy „szerencsétlen tábornokom" (Nagy-Sándor) „már egy nehány nap óta gyöngélkedő és buskomor állapotban lévén, a sereg további" (jul. 30. ótai) „menetét és ügyeit nekem kelletett elintéznem." E közleményre Görgei Arthur helyett, ki, miután pár hóval ezelőtt megjelent „Gazdátlan Levelei"-ben ugyis tüzetesen igazolni törekvék magát a debreczeni harcz ügyében is, ugy látszik semmi ujat sem tudott volna már mondani, öcscse, Görgei Armin felelt. Válasza egészben következő.

„Pongrácz István az 1849 ki I. honvédhadtest táborkari főnöke, a „Hon" idei 157. számában Arthur testvér öcsém ellen tárczaczikkezvén, egy „Görgei" aláirású (különben kelet nélküli támadási parancsot közöl, mely állitása szerint 1849. évi aug. 2-án reggel a

Debreczen alatt tanyázó I. honvéd hadtest parancsnokságához érkezett s ezáltal okává lett volna minden az nap délután történt szerencsétlenségnek.

A katonai dolgokhoz kevésbé hozzáértő olvasó közönség — ugy látszik — megczáfolhatlanoknak vette Pongrácz Istvánnak ily parancs létezéséből levont következtetéseit; különben nem szólitottak volna fel Arthur öcsém tisztelői közül annyian arra, hogy a P. I. közlötte támadási parancs létezését, mint szerintök lehetetlent, nyilvánosan tagadjam én, mint (P. I. szerint) akkori igazgatója a hadmiveleti irodának a főhadiszálláson.

Pusztán tagadni, avagy csak kétségbe vonni is valamely — eredeti és valódi gyanánt közzétett — történeti okmány létezését, felette bajos! minthogy egyátalján ugy érzem, hogy lelkiismerettel járó dolog, falsificatumnak valódi okmánykép közrebocsátását bárkiről is föltenni. Másfelől azonban szintoly lehetetlen nekem, e támadási parancs létezését constatálnom, lehetetlen már csak azon egy okból is, minthogy a hadmiveleti iroda igazgatásával csak pár nappal a debreczeni csata után bizattam meg Kis-Marján, — nem pedig már a debreczeni csata előtt, mint P. I. tévesen állitja. Lehet, hogy e parancs nem létez; lehet hogy létez, de falsum; lehet, hogy létez és valódi is, de más időben, egy korábbi, lényegesen különböző momentumban (talán előlegesen figyelmeztetőleg) volt kiadva; lehet végre, hogy e támadási parancs azért kelt, nehogy Nagy-Sándor valamikép kelleténél jobban siettesse hátravonulását. Mindezen lehetőségekbe én, mig ama közlemény eredetijét nem látom, belé nem bocsátkozhatom; csupán annyit mondhatok, hogy ily parancs léteztéről tudomásom nincsen.

Hanem hiszen e parancs létezésének tagadása merőben fölösleges is végre, — azon czél tekintetéből t. i., mely mindazoknak szeme előtt lebeg, kik netalán a „gazdátlan levelek“ állitásainak egynémelyikét ez oldalról való megingattatástól féltik.

Ugyanis:

Az I. honvédhadtest rendeltetése aug. 1-től egészen 4-keig (Debreczentől Berettyó-Ujfaluig) az volt, hogy a Vámos-Pérestől Kis-Marjáig vonuló hadzöm oldala (illetőleg háta) az Ujváros felől fenyegető oroszok ellen megvédessék s egyszersmind annyi idő biztosittassék hadzömünknek, a mennyi a mondott hadmiveletnek erő-túlfeszités nélküli kiviteléhez szükséges vala.

E feladatnak Nagy-Sándor többféleképen felelhetett meg: jól, — kevésbé jól, — vagy legkevésbé jól.

Jól megfelelhetett feladatának Nagy-Sándor, ha ő felváltva — hadtestének mindig csak egy részével ügyesen és meglepő elszántan intéz villámszerü rajtaütéseket a bárhol, bármikor s bármekkora erővel fenyegetődző ellenségre, — minden ilyen (rendszerint jó sikerrel merészelhető) roham után nyomban, váratlanul, gyorsan, de jó

rendben visszavonul, de csak oly távolra, hogy az ellen-erő további mozdulatainak folytonos kipuhatolása meg ne szakadjon, s ha az ily magatartás ismétlése által Nagy-Sándor az ellenséget mindannyiszor meghökkenti, zavarba ejti, aránytalan nagymérvü ellenintézkedések megtételére, majd óvatosabb előnyomulásra kényszeriti, s igy időt vesztet véle, mi ilyenkor mindég a fődolog.

Csak kevésbé jól felelhetett meg feladatának Nagy-Sándor, ha ő folyvást csak szenvedőlegesen viseli magát, még az ellenség elöcsapatai ellenében is; minthogy olyankor az ellenség, felbátoritva az ily tulóvatos magaviselet által, még a megszabott menetrend megtartására sem engedett volna elegendő időt Nagy-Sándornak, s ekkor hadzömünknek még sokkal nagyobb mérvben kellett volna siettetnie meneteit, nehogy a Berettyó déli (bal) partját az oroszok érjék el hamarább a magyar hadzömnél. — Egy előnye azonban mégis meglett volna az ily módoni folytonos csatakerülésnek: az t. i. hogy legalább nem esett volna semmi kár holtakban és sebesültekben I. hadtestünknél.

Mindezek után magában érthető dolog, hogy előbb tönkre menni engedni I. hadtestünket és csak azután tenni meg annak szét szórt maradványaival, még ugyanaz nap aug. 2-án egyhuzomban azon meneteket, melyek az elöleges dispositiók szerint, csak a következő két napon valának végbeviendők, minden kifejtett hősiesség mellett is, oly megoldása volt a szóban forgó feladatnak, hogy nálánál még tökéletlenebbet már alig képzelhetni.

Nagy-Sándor — fájdalom — igy és nem másképen oldá meg feladatát. Pongrácz István pedig most kénytelennek akarja kimutatni e megoldást — s e kényszerüséget egy állitólag birtokában levő eredeti támadási parancsból akarja bebizonyitani, melynek magyar forditását ő maga igy adja:

„az I. hadtest álljon ki Ujváros felé jobbra balra az uttól, és ha az ellen mutatkozik, támadja és verje meg azt."

Pongrácz I. emlitett tárczaczikkének más helyén maga magáról ezt beszéli: „végre inditványoztam, (az e parancs felett tartott haditanácsban) hogy engedjék nekem a lovassággal és könnyü ütegekkel hátramaradni, az oroszokat megtámadni, mialatt seregünk hihetőleg csata nélkül visszavonulhat" .... s ezzel katonai értelmességének oly kitünő jelét adta, melylyel szemközt merő lehetetlenség elképzelni, hogy ő mind abban, mit ő Nagy-Sándor mentségére ama támadási parancsból következtet, maga higyjen.

Minden értelmes katona ugyanis tudja:

hogy az ellenséggel közvetlenül szemközt önállólag müködő alvezérnek jogában, sőt (mikor saját belátásához nem bizik) kötelességében áll, távol levő fővezérétől érkező bármily hadmiveleti parancsot — ha kivitele a helyi körülményekkel szemben kétes vagy egyenesen

káros következményünek látszik előtte, — egy rögtön alakitandó haditanács elibe vinni komoly megitélés illetőleg helybenhagyás vagy módositás végett;

hogy azon pillanatban, melyben e kisegitő eszközhez folyamodik az ideiglen önálló alvezér: reá nézve az ily veszélyesnek látszó fővezéri parancs azonnal elveszti föltétlen engedelmességre kötelező erejét;

hogy e pillanattól fogva már nem a távol eső fővezér többé, hanem a helyszinén tanakodó alkalmi haditanács többsége parancsol ideig óráig helyben;

hogy tehát a felelősség is mindenért, mely ily rendkivüli esetben azontul történik, nem a fővezért többé, hanem már csakis a mondott haditanács többségét illetheti.

Mindezeket jól tudva Pongrácz István, ha szakértő olvasó előtt akarta bevádolni Arthur öcsémet, — hogy akkor miért constatálja ő maga amaz állitólagos eredeti parancsnak foganatba vétel előtt haditanács eleibe lett terjesztését? valóban nehéz megérteni!

Hogy katona-dolgokhoz nemértő olvasóra lehetett és bizonyosan volt is hatással P. I. czikke: azt természetesnek találom. Kelt Késmárkon, augusztusban 1867. Görgei Armin."

Aug. 3. Pént.

Szemere miniszterelnök Nagy-Váradon fölhivást intéz Magyarhon népéhez, melynek czime: „Az ellenség elhaladt, keljen fel a nép!" Hazánkba valami 70 ezer orosz katona tört be, de ebből 30—40 ezernél több nem alkalmazható csatában. Ugyanis a merre elvonul az orosz, mindenütt őrséget kénytelen hagyni maga után, mely igen meggyöngiti. Ha a nép saját vezérei alatt csoportsulva az orosz főerő háta mögött fölkél, ekkor az egyes őrségeket meg kellend erősitnie az ellenségnek, midőn főserege annyira megfogy, hogy honvédeink könnyü szerrel el fognak vele bánni. „A muszka tábor már most is vékony mint a fonalszál, mert Varsótól Debreczenig nyult el. A nép szakitsa ketté e gyenge fonalát az ellenségnek s kigyói élete meg van ölve." Csupán a nép kebeliből elő lépendő hős fogja megmenteni a hont s a szabadságot. E hős tán már megvan s valahol, de még most nem ismertetik. Keljen fel tehát a nép saját vezérei alatt, s „pusztán orditó hangjára is leteszik az elmaradott őrségek fegyvereiket" s tb.

A fölhivás Honv. 193. vagyis aug. 9. sz.

Komáromi ütközet. Klapka várparancsnok egy kirontással fölmenti a várat a további zár alól. A harczot hajnali $2^1/_2$ órakor Assermann ezredes kezdi meg Almás mellett. Sternfeld őrnagy meglepett csapatait elriasztván, mely egy lélekzettel Bicskeig szalad. Ezalatt Kosztolányi ezredes és Kriváesy alezredes dél felé Mócsa ellen támadnak s az ottani őrséget majdnem egy lábig foglyul ejtik. Ez alkalommal a huszárok egy 2750 darabra menő s Haynaunak szánt ökörcsordát s nagy mennyiségü zabszállitmányt is zsákmányul vesznek. Nagyobb mérvben ujul meg a harcz d. u. 4. órakor, midőn t. i. Schulz és Janik ezredesek Puszta-Herkál s az ácsi erdő mellett az osztrák főerővel (Barco vezérőrnagy, mintegy 4 ezer ember és 26 ágyu) tüznek össze. Egy órai harcz után a mieink kivivják a győzelmet, s az osztrákok Lovadra hátrálnak, honnan Lieblerrel egyesülve esteli 8. órakor Csallóközbe huzódnak át, a Dunahidat elrontván hátuk mögött. Az ellenség, kit Colloredo altábornagy vezényelt, vesztesége több mint ezer ember holtakban, sebesültekben és foglyokban, 30 ágyu, 3600 db fegyver s 700 mázsa lőpor.

Klap. Mem. 208—214. l. Feldz. 457—464. l. Rüst. II. 319. 385—387. l. Klapka a győzelem alkalmával Berg tábornok Miklós czárhoz intézett egyik levelét is elfogja, melyből meggyőződött, hogy az oroszok igen aggódnak a közelgető ősz miatt, s el voltak rá készülve, hogy a háborut az 1850. évben is folytatniok kellend. Klapka elküldé e levél másolatát Kossuthhoz és Görgeihez, de az csak Törökországban ez pedig Nagy-Váradon orosz fogságban veszi tudósitását s a diadal hirét. Klapka ezután Győrig nyomul elő-re, hol nagy mennyiségü élelmiszereket foglal el. Haynau pedig az aug. 3-ki vereségről aug. 7-én Ó-Besenyőn értesül s Pest és a nagyobb városok fölkelésétől tartva, Jablonowskyt (4 zászlóalj, 3 lovasszázad és 12 ágyu) Szent-Miklósról azonnal visszaküldi a fő-város felé oly megbizással, hogy a fősereg közléki vonalát megszakittatni ne engedje. Csak most látta át, mily iszonyu felelősséget vállalt magára, midőn Komáromnál oly csekély erejü zárlatot hagyott s maga a főerővel oly messzire huzódott le! Valóban, ha Klapka nyert előnyeit oly éles pillantással s oly villámgyorsan képes lett volna felhasználni, mint lehetett volna, e harcz után egyenesen Bécset foglalhatta volna el.

Uj-szegedi ütközet. Haynau táborszernagy a tiszai átjárás elfoglalása s az elrontott híd fölépithetése végett Szegedről a folyamon át támadást rendel Dembinski ellen. Liechtenstein altábornagy e rendeletet foganatositandó, a várat és a parti házakat megrakja osztrák és orosz vadászokkal, kiknek tüzelése közben d. u. 3. órakor a folyam partján ágyukat helyez el, melyek 4. órakor teljes erőből megkezdik tüzelésöket. Ezalatt Jablonowsky vezérőrnagyot (2 zászlóalj s 12 ágyu) Szeged északi széléről dereglyéken, majd, a híd helyre állittatván, Benedek vezérőrnagyot (mintegy 3 zászlóalj) a vártól inditja Uj-Szeged ellen, honnan ez utóbbiknak, miután az osztrák röppentyük a falut lángokba borították, többszörös támadás után végre sikerül kiverni a mieinket, kiknek soraiban az ellenség számos ágyui nem kevés kárt okoztak. Az esteli sötétben még egy kisérletet tesznek a mieink a hidfő visszafoglalására, azonban kezdetben győztes előnyomulásuknak az Emil-gránátosok és orosz vadászok szuronynyal szegülnek ellene s őket mintegy 70 halottnyi veszteséggel Szöregre kergetik. Haynau vesztesége 4 halott s 22 sebesült, az utóbbiak közt Liechtenstein, Benedek és Cordon tábornokok.

Feldz. 309. s köv. l. Rüst. II. 291. l. Szil. F. Férf. 95. l. — Haynau Pestről három vonalban érkezett le délre, seregét három felé osztván, u. m. a soroksár-kunszentmiklós-izsák-szabadka-szegedi (Ramberg hadteste), a pest-kecskemét-szegedi (Bechtold és Panutine) s végre az üllő-alberti-czegléd-szolnok-nagykörös-szegedi (Liechtenstein Ferencz hadteste) vonalon. E hadoszlopok jul. 22. 23. és 24-én indultak ki Buda-Pestről, hol Haynau fenyegető rendszabályok és rémkiáltványok készitésével 5—6 napig pihent. A két utóbbik hadoszlop jul. 30. — aug. 1-ig Félegyházán időzött, várva Schlick előnyomulását, ki egy külön terv szerint aug. 4-re (l. e.) Makóra volt rendelve a főerővel közremüködni. A „Feldz.“ hivatalos jellemü munka Haynau délre vonulását azzal indokolja, hogy „Arad meghódolt és tudva vala, hogy Temesvár sokkal erősebben szorongattatik, hogysem nehány hétnél tovább ellenállni képes lenne... Temesvár fölmentésére sürgető szükség volt.“ Miután ez indokolás őszinteségét a Buda-Pesten való hosszas időzés megtámadja, alaposabb azon föltevés, hogy Haynau nem akart együttesen müködni Paskevicscsel s azért siettet tőle minél nagyobb távolságra elvonulni, hogy ott hadaink leverése dicsőségéből az osztrák

fegyvereknek egy külön önálló részt szerezzen meg, mely gondolkodás az ő szempontjából tökéletesen helyén is volt.

Ramberg altábornagy (17 zászlóalj, 14 lovasszázad és 48 ágyu) Ó-Kanizsán a Tiszát este áthidalni törekszik, azonban dereglyéit a tulparton álló magyar had összelövöldözi s éjfélig tartó ágyutüzével az átkelést meggátolja. Éjfélkor Ramberg riadót veretvén egész táborát Horgosra rendeli, hol, hamis hirektől félrevezettetve, Dembinski áttörését várta.

Feldz. 313. 314. l.

Aug. 4. Szombat.

A Hód-Mező-Vásárhelyen lévő Schlick tábornok előhada (3 lovasszázad és 6 ágyu) Makónál a Gajdos-csárda körül Szerdahelyi őrnagy vezetése alatt lévő előhadi csapatainkkal viaskodik. Szerdahelyi mindaddig feltartóztatja elleneit, mignem Lenkey tábornok (7 ezer ember s 5 ágyu) Makóról a Maros balpartján elhuzódik, a midőn (d. e. 10. órakor maga is átkel a folyón s háta mögött a hidat szétrombolván, d. u. 3. óráig a kis-zombori töltésről ágyuztat a várost megszálló lovasság (Ludwig-dandár) ellen. Makón az osztrákok élelmiszerekben tetemes zsákmányt nyernek.

Feldz. 306. v. ö. 318. l. — Schlick jul. 23-án indult el Komárom alól (v. ö. jul. 13. jegyz.) s Pesten, Körösen, Alpáron és Szentesen át sietett a délvidekre Haynau támogatására. Aug. 3-án H.-M.-Vásárhelyt éri el a nélkül, hogy utjában bárhol is ellenállásra talált volna. Innen még az nap egy lovas osztályt indit Mező-Hegyesre, mely az ottani királyi ménest (mintegy 4—5 száz ló) aug. 6 án lefoglalja.

Kossuth kormányzó a debreczeni harczvesztés és az osztrák sereg marosvidéki előnyomulása hirét vévén, Aradon hajnali 2. órakor utasitja a Görgei táborában lévő kormányképviselőket (v. ö. aug. 2.), hogy miután Magyarország az osztrák házzal soha ki nem egyezkedhetik s miután a nemzet ereje még elég tekintélyes arra, hogy szükség esetén keletet lázadásba boritsa, az oroszokkal való alkudozásba vegyék fel Magyarországnak az 1848. törvények alapján az orosz császári ház uralkodása alá térése kérdését.

Kossuth utasitása, melyet Kemény Zsigmond a Pesti Napló 1867. 221. sz.-ban azalatt tett közzé, mig e mű sajtó alatt vala, egészben igy hangzik: „Szemere miniszterelnök és Batthyány Kázmér külügyminiszter urnak. Arad, aug. 4-én, reggeli 2. órakor. Most veszem a tudósitást, hogy Nagy-Sándort szétverték Debreczennél, legalább ma" (tollhiba „tegnap" helyett) reggel futamodóinak minden neme Váradon volt. E mellett hallom, hogy Benedek 8000 emberrel Hód-Mező-Vásárhelyen van. Nekünk 15,000 emberünk Makónál, 10 Szőregen s Uj-Szegeden, 10 ezeren Gyuláig van. Irtam Dembinskinek, hogy Benedeket támadja meg. Mit tett Görgei a debreczeni veszteség helyrehozására? A dolog e helyzetében az oroszszali értekezésnek nézetem szerint nyiltabb alapot lehetne adni. 1-sö alap: hogy a hitszegő ausztriai ház elannyira kitépte a bizodalomnak minden alapját a népből, hogy ő alá vissza nem térünk semmi áron. 2-dik: ne gondoljon minket oly könnyen legyözhetni, mert mintsem Ausztria alá kerüljünk, készebbek vagyunk minden erőnkkel (mi nem csekélység) Valachiába, Törökországba vetni magunkat s felgyujtani Orienst, mint Ausztriának megadni magunkat; ezt soha, soha! 3-dik kérdés: mit mondanak egy orosz fejedelmi házbóli uralkodóhoz az 1848. alkotmánynyal? — Emlékeztetés a párisi, bécsi, békekötésekre, melyeknél az autocraton nem mutatkozott szenvedelmes ellenségnek az alkotmányosság irányában. 4-dik: ha Paskevicsnek erre nincs felhatalmazása, adjon salva guardiát s utlevelet egy pár követünknek, kik egyenesen Pétervárra mehessenek a czárhoz. — Ezek privát nézeteim. Kossuth, kormányzó."

A magyar miniszterium Aradon rendeletet ád ki, melyben köztudomásra hozza, hogy harczias viszonyok közt a kormány nem kötheti székét állandóan egyes helyekhez s ügyekszik a felől meggyőzni a közönséget, hogy a kormány székének változtatása semmi aggodalomra sem adhat okot. Mostantól fogva Arad lesz székhelye a kormánynak, e helycsere azonban „nem változtat semmit a kormány munkásságán s minden vidékre egyaránt terjedő gondoskodásán." Utasittatnak a hatóságok, hogy levelezéseiket ezentul ide intézzék, a nép pedig felhivatik bizodalomra, egyetértésre, kitürésre és erős akaratra.

A rend. Szilágyinál, Forr. N. 105. l.

A képviselőház zárt ülésében Aradon kérdés intéztetik a kormányhoz a hadügyek állása felől. Szemere miniszterelnök helyett, ki távol volt, Hajnik Pál belügyminiszteri

osztályfőnök feleli, hogy e tárgyban körülményesebb tudósitás a Közlönyben fog adatni, egyébiránt a ház mostani székhelye biztositva vagyon. Utolsó összegyülése a forradalmi képviselőháznak.

Szil. Forr. Napj. 107. l.

Vécsey tábornok Temesvár ellen a kormány parancsából utolsó rohamot intéz. A támadás esteli 9. órakor két hadoszlopban történik a vártér foka ellen, hol a mieink az elsánczolt tábort ugyszintén a vár déli részét is szuronynyal elfoglalni törekesznek, azonban, bár háromszor ujul meg a küzdelem, határozottan visszaveretnek. Veszteségünk 8 halott és 53 sebesült, az ellenségé 2 halott és 4 sebesült. Másnap Vécsey becsületes föltételek mellett megadásra szólitja az őrséget, de ez kinyilatkoztatja, hogy az „utolsó töltényig" védeni fogja magát.

Feldz. 381. l. Vécsey aug. 5-én megkezdi elvonulását a vár alól, 2 zászlóaljat, 2 lovasszázadot és néhány ágyut Arad felé utnak inditván, aug. 7-én pedig már ostromágyuit és lőszerét is elküldte ugyanoda, hol kormányunk minden hadi erejét összpontositani törekedett. Az őrség mindezekről pontosan értesülvén, aug. 6. 7. 8-án támadólag lép fel, Vécsey ütegeit löveti s földmunkálatait szétrombolni törekszik.

Aug. 5. Vasárnap.

Ramberg altábornagy (17 zászlóalj, 14 lovasszázad és 48 ágyu) Ó-Kanizsán korán reggel ujra kezdi a Tisza áthidalását s mig ágyuival Guyon tábornok (3 zászlóalj, 4 lovasszázad és 12 ágyu) tulsó parton álló seregét löveti, azalatt egy zászlóalj gyalogságot és 6 ágyut hajókon a balpartra átszállittat, minek következtében a mieink meglepetve 3 ágyu veszteséggel visszahuzódnak. Guyon ekkor tartalékhadával tör az átkelt gyalogokra, azonban ezalatt még több ellenséges csapatok szállittatván át, támadása visszaveretik. Ramberg Rácz-Keresztur irányában csak gyöngén üldözteti a mieinket, kik Szent-Iványon Dembinskihez csatlakoznak, mig az ellenséges vezér estére Szőregnél teszi magát összeköttetésbe Haynauval. Veszteségünk 60 halott és 3 ágyu.

Feldz. 316. 317. l. Rüst. II. 289. l.

Szőregi csata. Haynau osztrák fővezér (38 ezer ember s 230 ágyu) az épen elvonuló félben lévő Dembinski tábornokot (41 ezer ember és 100 ágyu), kinek hadserege Szőregen, Deszken s Szent-Irányon volt elhelyezve, tüzérségi főereje pedig az ujszegedi hid átellenében a szőregi töltés végén állott, Uj-Szegedről megtámadja. A harcz kezdetén (d. u. 4. óra) balszárnyékunk megkerülése végett tulnyomó erejü orosz-osztrák csapatok foglalják el a szentiványi erdőt, s Bechtold altábornagy Dessewffy tábornoknak balszárnyunkról előremozdult huszárait visszaüzi, a meredek töltéstől azonban, melyen lovasait keresztül nem vezetheti, visszafordul. D. u. 5½ órakor Haynau az ujszegedi hidfőtől kimozditott 99 ágyuból arczvonalban löveti a töltést. Ez iszonyu ágyuzás, melyet Hauslab tábornok vezényel, s melyet a mieink csak gyöngén viszonozhatnak, másfél óráig tart. Ágyuink teljes elnémulása után Benedek vezérőrnagy dandára a Maros partján tör elő s utána jobbról Jablonowsky. A honvédek azonban már ekkor elhuzódtak a töltés mögül s utban voltak Temesvár felé. Csupán Jablonowsky talált még néhány gyalog zászlóaljakra, melyek ágyufedözeten hátramaradván, az ő rohamát visszaverték, de a melyek, miután ellenökben még a Thun dandára is kiállittatott, később a töltéstől hátrahuzódni kényszerültek. Ezalatt az osztrák utászok Bechtold lovas-hadosztályára nézve is járhatóvá teszik a vonalt, s Bechtold a töltésen belől balszárnyunk megkerülésére Szent-Irány felé nyomul előre, a töltés és Szőreg közt ellenében felállitott huszárezredeket pedig 18 ágyuból löveti. Ez ágyuk védelme alatt 8 uhlán századdal Simbschen dandárnok gyorsan nyomul előre s Szent-Irány előtt elhelyezett huszárcsapatainkat visszaveti. Ezalatt a beállott szürkületben a töltés és Lederer dandárnok lovasai közti téren huszáraink elővágtatván, Bechtold ágyuira vetik magokat s azokat már már elfoglalják, midőn Lederer tulnyomó számu vérteseitől megtámadtatva visszaveretnek. Huszáraink ekkor Szőreg irányában huzódnak el s innen a töltésen már átnyomult osztrákokat kikergetik, a falut azonban, mely tavasz óta romban hevert, Benedek rohamára hátvédünk nemsokára feladja. Dembinski az éjet Bébán tölti,

Haynau pedig Szőreg, Deszk és Szent-Ivány között száll éjjeli táborba. Veszteségünk mintegy 400 ember holtakban és sebesültekben, 300 fogoly s 6 ágyu, az ellenségé 45 halott s 195 sebesült. Benedek és Dembinski tábornokok sebet kapnak.

Feldz. 318—333. l. (itt van a csata térrajza is). Ber. III. 120—122. l. Rüst. II. 311—317. l.

Nagy-szebeni harmadik csata. Bem altábornagy (14 zászlóalj, 8 lovasszázad és 20 ágyu) Hasford orosz tábornok szebeni őrségét (6 zászlóalj, 4 lovasszázad és 12 ágyu) déltájon Nagy-Csürnél megtámadja. A harczot a mieink erős ágyutüze nyitja meg, mit ismételt rohamok követnek az ellenség jobb- és balszárnyára. Hasford két órai viadal után bekerittetéstől fenyegettetve hátravonul s a város falai mögül védi magát. Estére azonban innen is kiveretik, midőn Talmácsra huzódik Az oroszok vesztesége 78 halott s 251 sebesült. A szászok virágokat szórnak győztes honvédeink utjára.

Köv. E. T. 260. 261. l. Czetz. 343. 344. l. Ber. III. 107. l. Feldz. 541. l. Som. 122. s köv. l. Rüst. II. 305. 306. l. Szil. F. Férf. 412. 413. l.

Szemere levelét Paskevicshez l. aug. 2.

Aug.. 6. Hétfő.

Nagy-Szebeni negyedik csata. Lüders tábornagy (11 zászlóalj, 15 lovasszázad és 50 ágyu) a szászok fővárosa visszafoglalása végett Bem altábornagyot reggeli 8. órakor megtámadja. A küzdelem a kozákok támadásával s ezt követő erős ágyutüzzel kezdődik, melynek szüntével az orosz balszárny Nagy-Csürt elfoglalja. Bem, kinek ágyuit az ellenség tüzérsége hallgatásra kényszerité, hasztalan kisérli meg visszafoglalni a falut. Végre az uhlánok balszárnyunkat elnyomják s megkergetik, azután pedig a födözet nélkül maradt középre rohannak, de a hol egy darabig gyilkos tüz tartóztatja fel őket. Bem Nagy-Szebenen keresztül üzetve Kis-Toronyra hátrál, szokása szerint személyesen födözvén ágyuival a vo-

nulást, miközben az üldözésre kelt kozákokat visszariasztja. Veszteségünk mintegy 600 halott, 500 sebesült, 1034 fogoly, 15 ágyu, 3 zászló és sok fegyver, az oroszoké 16 halott s 48 sebesült. A szászok ablakaikból lövöldözik a futó honvédeket.

L. a legutóbb felhozott kutfőket.

Veigl vezérőrnagy Ramberg hadteste előhadával (5 lovasszázad és 6 ágyu) Dembinski tábornok hátvédét Ó-Besenyőnél megtámadja s huszárainkat ismételt rohamok után a városba kergeti. Ramberg ezután egész erejét (17 zászlóalj, 14 lovasszázad és 48 ágyu) harczi rendben küldi előre s d. u. 4 órakor Kis-Teremiánál ismét utóléri hátvédünket, mely épen főzés végett táborba szállott, s azt haladék nélkül megrohanván Nagy-Teremiára kergeti, hol derékseregünk állott. Veszteségünk 700 fogoly, az ellenségé 1 halott és 2 sebesült.

Feldz. 333—335. Rüst. II. 318- l.

Szemere és Batthyány Kázmér kormánybiztosok Gyapjun, Nagy-Várad és Szalonta közt, Görgei főhadiszállásán, Görgeit az oroszokkal alkudozás ügyében titkos értekezletre szólitják; ez alkalommal Szemere egy uj átirat szövegét olvassa fel, melyben Paskevics előtt a nagyváradi levél némely pontjait körülirja. Görgei kijelenti, hogy ezen levélnek sem lesz semmi eredménye, mert egy olyan hadvezér, ki annyira tulnyomó erejü sereggel bir mint Paskevics, nem szokott alkudozni. A kormány tehát ugy szerkeszsze ajánlatát, hogy erre vonatkozólag a hallgatást is feleletnek vehesse, vagyis kinálja meg kereken az oroszt Magyarország koronájával. Szemere azonban kinyilatkoztatja, hogy diplomácziai jegyzékekben ily teketória nélkül beszélni nem szokás, mindazáltal megigéri, hogy levele szerkezetén változtatni fog. Az elkészült levelet, a nélkül hogy Görgeinek bemutattatnék, más nap Pöltenberg tábornok viszi az ellenséges táborba.

Görg. II. 356—359. l. A „Feldzug" (412 l.) e tárgyban ennyit mond: „Aug. 8-án megjelent Pöltenberg fölkelővezér, Beniczkytől és b. Bethlentől kisértetve Rüdiger főhadiszállásán Nagy-Várad közelében, hogy egy Görgeitől aláJegyzett, a varsói

herczeg tábornagyhoz intézett levelet adjon által, s annak tartalmával összhangzásban elöleges lépéseket tegyen a békealkudozásokra, melyeket a szerencsétlen Magyarhon ideiglenes kormánya Oroszország fegyveres erejével megkötni magát jogosultnak tartá... Görgei fentebbi levelének főczélja volt az orosz czár Őfelségének közvetitését kikérni Magyarország pacificatiojára nézve.“ E tudósitással egyezőleg az orosz hivatalos munka is azt állitja, hogy Pöltenberg aug. 8-án Görgei levelével jelent meg Rüdiger előtt. E tárgyban tehát még e hivatalos irók sem közölheték a valóságot.

A magyar kormány székét Aradról elteszi s Lugos irányában hurczolóskodik, hová a bankógyár már előző nap utnak indittatott.

Feldz. 370. l. Aradon a költözködést akkor kezdték meg, midőn értesültek, hogy Schlick aug. 4-én Makóra érkezett s egy csapat lovasságot Apátfalva és Csanád irányában előre küldött. A miniszterek azonban, mint látni fogjuk, személyesen még tovább is Aradon maradtak.

Aug. 7. Kedd.

Boczkó erdélyi kormánybiztos Kolozsvárt körlevelet bocsát ki, melyben elpanaszolja, hogy az érczpénznek s a biztos alapon nyugvó apró bankjegyeknek a közforgalomból eltünése miatt a katonaságot fizetni s a háborut kellőleg folytatni nem lehet, valamint a polgárok is meggátolva vannak mindennapi szükségleteik beszerzésében; ennélfogva „mindazok, kik akár a reakczió, akár uzsoráskodási haszonvadászat érdekében az apró pénzt elvonják a forgalomból, nagyobb bankjegyeinket felváltani vonakodnak, vagy azokat értékük alatti áron váltják fel, ugy tekintethetvén, mint veszélyessé könnyen válható zavarok okozói, hitelünk csökkentői s szent ügyünk ellenségei: mulaszthatatlan kötelességévé tétetik ezennel a hatóságok minden tisztviselőinek, hogy az ilyeneket nyomoztassák ki, s tényők bebizonyosodván, nevöket az országos biztosságnak jelentsék fel, a hirlapok utjáni köröztetés s megbüntetésök eszközölhetése végett.“

A rend. Honv. 192. sz. A kolozsvári ekkori állapotokat igy festi egy szemtanu. „A 34-re felgyült törzstisztek nagyobb része játékasztalnál bűnösen tölté azon órákat, miket kötelességöknek kell

vala szentelniök. Az apró bankjegyek eltüntek, a közvitéz ötös, tizesre ivá fertály borát, a tiszt százasra kivánt ebédelni; erőszakolások jöttek napirendre, hogy végre alig vala egy pár vendéglő, vagy italház, hol a sereg a magasra emelt ár mellett is szivesen láttatott. Boltosok, tőkepénzeseknek bizonyos mennyiségű százast kelle koronkint apróra váltaniok, hogy a legénység százassal ne fizettessék. Szóval: a főnökök kéjbemerültsége s a pénzjegyek nagysága, hitelének csökkenése sejditteték, hogy a magyar ügy alkonya felé jár. Elveszett még mindenik hadsereg, mely fegyelmet nem tarta, s melyet kormánya rendetlenül fizetett." (Kor. 168. l.) A bankjegy-hiányról l. még jun. 29.

Aug. 8. Szerda.

Pöltenberg mint táborkövet a kormány levelével d. e. $10^3/_4$. órakor Ártándon, Nagy-Várad mellett, megjelen Rüdiger tábornok főhadiszállásán. Rüdiger a követet Paskevicshez küldi, ki azonban őt el nem fogadja, hanem utasitja Rüdigert, tudatni Görgeivel, hogy az oroszok „egyedüli rendeltetése harczolni, és ha Görgei az önmegadás felől a törvényes uralkodóval alkudozni óhajt, forduljon az osztrák fővezérhez, kinek arra egyedül lehetnek felhatalmazásai." Pöltenberg Rüdiger főhadiszállásán beszéd közben kimondja, hogy Görgei kész volna a czár seregei előtt letenni fegyvereit, de osztrákok előtt soha.

Görg. II. 400. l. Ber. III. 68. l. Rüdigernek Paskevics izenete értelmében szerkesztett levele aug. 9-ről Görg. i. h. és Majl. II. 298. l. V. ö. Asb. I. 11. l. Koss. 48. l. Az osztrák hivatalos jellemü munka Rüdiger levele közlése után igy ir: „Miután Rüdiger... részéről a táborkövetnek tudtára adatott, hogy csupán a törvényes uralkodó előtt való föltétlen hódolás adhatja meg az országnak a kivánt békét, s hogy az orosz fegyveres erő a fölkelöknek csak seregét, mint olyat, veszi tekintetbe s azzal egyezkedhetik" (ezt az orosz munka nem vallja be) „a forradalom életéből előállott kormánynyal pedig soha sem, aug. 8- és 9. közti éjszakán Pöltenberg Aradra visszatért." (Szemere és Görgei egyező állitásuk szerint Pöltenberg R. levelével aug. 11-én este felé érkezik Aradra).

Lugosi egyezkedés. A magyar kormány alkudozásai Janeu praefecttel, ki már aug. 3-án semlegességet ajánlott, Lugoson befejeződnek. Ezek szerint a havasi oláh tábor közbocsánat biztositása mellett csatlakozandik seregeinkhez

s főkép egy Oláhországba tervezett hadjáratban veend részt. A román tisztek megfelelő tiszti rangot kapnak, Jancut az épen érkező Bem altábornagy tábornoknak kinevezi.

Köv. E. T. 268. l. Jancu levele aug. 3-ról Asbóthnál I. 44. l. (e levélben még azt irja Jancu, hogy „főkép a magyar haderő távozása s az orosz közeledése miatt“ béke felöl nem alkudozhatik.

Rukavina várparancsnok Temesvárból a Józsefvárosra kirontást tétet, mely alkalommal zárlatbeli csapataink a Bega csatorna hidjához visszanyomatnak s 2 ágyut és 55 foglyot vesztenek. Az osztrákok közül 2 meghal, 7 sebet kap.

Feldz. 383. l. Vah. I. 23. l. (nagy képtelenségekkel). Az őrség Vécsey elvonulási készületeiről s Haynau közeledéséről már értesülve volt s ebbeli örömében merészelte e kirontást, noha mint a legilletékesebb helyen elismerik, 10 napnál már nem tarthatta volna tovább fel magát. Vesztesége az egész ostrom alatt: 160 halott s 175 sebesült. Ezen kivül ragályban meghalt mintegy 2400, betegen feküdt 2000 ember. A várból az ostromlókra intézett lövetek száma 42 ezer. Rukavina meghalt 1849. szept. 9.

Losoncz veszedelme. E várost, azon okból, mert utczáin a guerillák aug. 1-én egy utazó orosz csapatot (9 tiszt s 87 közlegény) megtámadtak s belőle 8 embert leöltek, 7-et megsebesitettek s 5-öt elfogtak, Grabbe tábornok kiraboltatja és egészen leégetteti. Az embertelen dulás másnap is tart.

Fényes, M. org. Geogr. Szót. III. 38— 42. l. Vahot, Losonczi Phönix. I. 22—27. Szil. F. Férf. 27. l. A hivatalos orosz munka (Ber. III. 95. l.) e tárgyban igy ir. „Grabbe alvezérnek szándéka volt Losoncz lakosainak megbüntetése végett“ (kik az aug. 1. támadásban állitólag részt vettek) „a várost felpörzsöltetni. A fővezér azonban oda utasitotta, hogy hasonlitatlanul hasznosabb leend ilyen esetekben a főczinkosokat meglövetni, s erre felhatalmazta. Grabbe alvezér jul. 22./aug. 3. osztálya főerejét Losoncz ellen inditotta, s oda jul. 26./aug. 7. megérkezik . . . A lakosok teljes hódolatot mutattak, a főczinkosok azonban a hegyek közt voltak. Jul. 27./Aug. 8. délben a fölkelők több oldalon felgyujtották a várost, valószinüleg, hogy az élelmiszerek kivitelét a városból akadályozzák. A csapatainktól kiküldött emberek nem olthatták el a tüzet, azonban megmentették a lakosok vagyona egy részét, mely

nekik visszaadatott." E hivatalos hazugságot hogyan kelljen érteni, azt nálunk, hol még ezrek tehetnek mint szemtanuk bizonyságot az oroszok gyujtásai és rablásairól, mindenki tudja. Az egész történet azonban, épen ugy mint Csongrád fölégetése is, tanulságot szolgáltat arra nézve, mennyit ért kormányunk azon utasitása, melyben fegyveres ellenséget békés polgárok utczáin apró és semmitérő támadások által rendelt nyugtalanittatni és leöldöstetni, miután ily tények, a legmiveltebb ellenségnél is az illető község folgyujtása szokott rendes következménye lenni. — A pusztitási rendszernek, mely a század elején Oroszországban még keresztülvihető volt, mint maga bevallja (Szem. III. 77. l.) Szemere volt egyik buzgó hőse a kormányban, a mennyiben ő sürgette Kossuthot, „hogy lásson rendelete foganatositásához, s a galicziai határtól kezdve Miskolczig és Debreczenig környöskörül minden háztetőt, minden élelmi szert és marhát pusztitsanak és távolitsanak el." Kossuthnak tetszett az eszme, de a népre való tekintetből nem merte foganatositani. És itt a népnek ismét helyesebb ösztöne volt, mint kormányának. Áldozataiban a szabadságért nem volt ugyan fukar, de ily iszonyu pusztitásokat nem tarthatott czélra vezetőknek, midőn az orosz sereget jobbára kétszersülttel és más, Galicziából kényelmes és rövid utakon hozott, élelmi szerekkel táplálkozni látta, mig kormányunk a netalán földön futóvá lett nép élelmezése tekintetében előre semmi kezességet sem nyujtott, s arról sem volt képes gondoskodni, hogy a bevonuló oroszok hátulról és oldalról gyors hadcsapatok által háborgattassanak, mi nélkül a pusztitásnak alig lehet valami haszna. Sőt ellenkezőleg a nép azt tapasztalta, hogy a kormány csupán saját biztonságáról gondoskodik, tisztviselői és vezérei rendszerint megszöknek, midőn az ellenség közelit, s ekképen ő saját gyámoltalanságára hagyatik. Görgei, mint 1848. deczemberében s 1849. jun. 30-án láttuk, ellenszögezte magát e pusztitásoknak. Ludvigh kormánybiztos pedig igy ir Kossuthhoz jul. 1-röl. „Csak arra kérlek, hogy a gyujtogatási eszmével hagyj fel, mert ez dühössé teszi a népet ellenünk." (Ludv. levele Feldz. 132. l).

A Grabáczról előnyomult Wallmoden altábornagy (Simbschen és Lederer dandáraik, összesen 32 lovasszázad és 13 ágyu) Dembinski tábornok hátvédét (14 lovasszázad és 12 ágyu) Csatádnál utoléri s a város déli részén megtámadja. A mieink hathatósan viszonozzák az osztrák ágyuk tüzét, azonban a tulnyomó számu lovasság támadását ki nem birhatván, nemsokára Nagy-Jécsára hátrálnak, hol gyalog zászlóaljakat és 8 ágyut nyernek támogatásul s ezek közreműködésével d. u. 3. órakor az üldöző vérteseket visszakergetik. Veszteségünk mintegy 60 ember holtakban és sebesültekben s 1 ágyu, az ellenség vesztesége 16 halott és 16 sebesült.

Feldz. 337. 338. l. Rüst. II. 322. l. Dembinski Nagy-Teremiáról Bánát-Komlóson és Grabáczon át aug. 7-én Csatádra vezeti seregét. Itt veszi a kormány abbeli ismételt és határozott rendeletét, hogy utját haladék nélkül Arad felé intézze, hol Görgei, Vécsey, Kmety, Knezics és Querlonde hadaik együvé várásával mintegy 80 ezer ember összpontositása terveztetik. Dembinski azonban, bár az Arad felé vonulás, mint egyik leveléből (l. e. Feldz. 333. l.) látjuk, neki magának is szándékában feküdt, miután Schlick a szeged-aradi utat elállotta, az egyenes irányban való vonulást már lehetetlennek tartá hadseregére nézve s Temesvár felé huzódott, ugy számitván, hogy Temesvártól sokkal biztosabban eljuthat Aradra, mint a kormánytól elibe szabott uton. Kossuthot ez engedetlenkedés nagy felindulásba hozta, s ujolag sürgette Bemet, jöjjön minél előbb átvenni e sereg felett a vezérséget.

Aug. 9. Csütörtök.

Temesvári csata. A harczot reggeli 8½ órakor Kis-Becskereken Wallmoden altábornagy kezdi meg Dembinski hátvéde megtámadásával, mely ekkor a falut elhagyván Új-Bessenyő felé az Arankapatak mögé, s majd rövid csatározás után innen is tovább a Nyárad patakon tul foglal állodást. Ezalatt Bem altábornagy Lugosról a főhadiszállásra érkezik (déltájon) s Dembinskitől, ki harcz nélkül akarta Aradhoz vezetni csapatainkat, átveszi a főparancsnokságot s a hadat a vár és a Csókaerdő közt lévő állásából a Beregszó és Nyárad közti térre támadó föllépésre parancsolja ki, czélja lévén Haynaut Kis-Becskerekről visszakergetni s ezután estére huzódni el Aradra. Ágyuink uj állodásukban Wallmoden és Ramberg ellen élénk tüzelést kezdvén, Haynau Kis-Becskerekről az Uj-Bessenyő előtti magaslatra Panutine oroszait állitja ki s egyideüleg Liechtenstein Ferencz alvezérének Hodonyra rendeletet küld, hogy hadtestével jobbszárnyunk ellen Szent-András felől nyomuljon előre. Ez intézkedésre nagy szükség vala. Bem megjelenésével ugyanis honvédeink bátorsága és szerencséje ujból támadni látszék. Jobbszárnyi lovasságunk gyors föllépése a Nyáradon tul felállitott osztrák 12 fontosokat oly zavarba ejti, hogy azok Kis-Becskerek felé visszafutván, a mögöttök álló oroszok soraiban is rendetlenséget idéznek elő. Simbschen dandára ugyan nem-

sokára visszanyomja az üldözésbe elmerült huszárokat, de a patak bal partján az ő ereje is megtörik s lovasaival visszafutamodik, hogy Panutine védelme alatt találjon menedéket. Haynau ezután csak puszta ágyuzásra kényszerül szoritkozni, mi czélból tüzérségi főerejét (108 ágyu) a patakkal szemben állitja fel, melynek tulsó partján Bem 120 ágyuval 3 óra hoszszáig tüzeltet ellene. Ezalatt Kmety Szakálháznál több sikerült huszártámadást tőn az Auersperg-vértesek ellen, s az osztrák jobbszárnyat már már megkerülé. Azonban d. u. 4½ órakor Szent-Andrásnál megdördülnek Liechtestein ágyui, Herzinger és Siegenthal dandárnokai átkelve a Nyáradon a Vadász-erdő felé előnyomulnak, Medvey százados pedig ezalatt Aradra előre küldött ostromszereinket és podgyászunkat (260 málhás szekér, 4 ágyu, mintegy 280 ember) Orczifalván elfogja, minek következtében a menet hátulján lévő csapatok (kaszás ujonczok) táborunkhoz visszaszaladnak. Bem, kinek lőszere már előbb elfogyott, tartaléklőszere pedig az aradi utról nagy késedelemmel érkezett vissza, szorongatott jobbszárnyunk segitségére két század huszárságot indit, de a mely véletlenül kereszttüzbe jut s Dessewffy tábornok biztatásai daczára rendetlen szaladásnak ered, egyideüleg maga is személyesen siet a vész szinhelyére, de utközben lovával elbukik, midőn a további szolgálatra alkalmatlanná válván, a sereg háta mögé vitetik. Darab ideig seregünk vezér nélkül magára hagyatva maradt. Haynau ezalatt arczvonalban megkezdi átvonulását a patakon. Kmety hasztalan kisérlé meg Szakálháztól az előnyomulást. A jobbszárny megfutamodása után Gál László és Guyon hadtesteik is hátrálnak az erdő irányában, de a nélkül, hogy üldöztetnének. Dembinski a történtekről értesülvén, ekkor ismét átveszi a vezérséget s hátrálási pontul Remetét tüzi ki. Ekkor a temesvár-aradi uton nehány ágyuink minden józan számitás ellenére puffogni kezdenek, minek következtében az ellenség hátrálási vonalunkat fölfödözve, gyilkos löveteket bocsát honvédeink közé, mire ezek minden rendet felbontva vad futásnak erednek s az erdőben összevissza keveredve menekülnek, de ismét a nélkül, hogy üldöztetnének. Ekkor Vécsey és Kmety is, kik a hátvédet képezték, Remete felé meg-

lehetős rendben elhuzódnak. Előbbik e napon a várbeliek szemmel tartására volt rendelve, s azok kirontását d. u. 3 órakor győzedelmesen verte vissza. Este 9. órakor Haynau egy csapat élén bevonul a várba, mely a zár alól végkép felszabadul. Veszteségünk holtakban és sebesültekben mintegy 300 ember, Haynaué 36 halott és 172 sebesült.

Függ. III. 445—452. l. (Mészáros emlékiratait is felhasználva). Feldz. 341—364. l. (a mi haderőnk: 59 ezer ember s 164 ágyu, az osztrákoké mintegy 28 ezer ember s 162 ágyu). Ber. III. 125. l. (érdekesen kimutja Haynaunak a harcz folytán elkövetett balfogásait). Vah. III. 57—63. l. (adalékok a podgyász történetéhez). Hiv. jel. Asb.-nál I. 45 l. E csatában annyira szétszóródtak neki vadult csapataink, hogy, mint Mészáros irá az események benyomása alatt: „Másnap voltak még hadosztályok, de sereg többé nem létezett." A honvédek csoportosan hagyták oda zászlóikat azon eltökéléssel, hogy ezentul nem harczolni, hanem szökni akarnak. De miután a csata egynehány lovastámadást leszámitva csupán ágyuzásra szoritkozott, mely nagy távolból történvén egyik részen sem okozott nagyobb veszteséget, s miután a hátrálás után csapataink nem üldöztettek, kétségbe vonhatatlan tény, hogy a hadsereg ezen állapotát alapjában nem Haynau idézte elő, ki erre csak az alkalmat adá meg, hanem a belső felbomlás minden kellékei megvoltak már abban, annyira, hogy csak az első nagyobbszerü rázkódásra volt szükség, hogy a sereg önmagától a közel feloszláshoz vezettessék, mely nemsokára be is következett. Haynau arról, hogy mily eredmények követték győzelmét, egyelőre annyira semmit sem tudott, hogy tetemes lovassággal üldöztetni sem merte a mieinket, s ezek részéről másnapra még támadást várt (Feldz. 357.) és csak miután portyázó csapatai aug. 10. és 11-én főhadiszállására ezrével hajtották össze az elfogott szökevény honvédeket, kezdte sejteni, hogy micsoda dolgok történhettek táborunkban, s ekkor (aug. 12-én) hagyta el főerejével Temesvárat. Veszteségünk azonban, mint a következő napok folytán kiderült, korántsem volt oly nagy és megsemmisitö, a mint azok képzelték, kik a szerencsétlenség közvetlen szemlélete benyomása alatt irták, vagy mint azok lefesték, kik Haynaura szerették átruházni főseregünk ekkori tökéletes megsemmisitése szerepét, akár azon czélból, hogy a szerencsés vezér katonai dicsőségét és érdemeit hizelegve emeljék, akár azon rejtett szándékból, hogy ekkép, bizonyos rájok is háromló felelősségek alól szabaduljanak. Először is bizonyos, s ezt Haynau történetirója is kénytelen bevallani (Feldz. 434), hogy Temesvárnál egyetlen egy ágyunk sem veszett oda, s azok, mint a későbbi fegyverletételek alkalmával részletesen látni fogjuk, csak később kerültek az ellenség birtokába, midőn például Vécseytől 78, Lázártól 36, Guyontól 50 ágyunk s igy tovább jut Haynau birtokába. A foglyok számát

ugyancsak Haynau történetirója 6 ezerre s azokét, kik fegyvereiket elszórva szanaszét futottak a csatából „több mint 10 ezerre" teszi (353. l.), de miután ugyan ezen szerző a magyar hadvezérség hiteles irataira támaszkodva Dembinski haderejét a csata kezdetén 59 ezerre számolja, meglehetős valószinüséggel állithatjuk, hogy hadseregünk a csatavesztés után még mintegy 40 ezer embert számlált, a mint hogy, mint később látni fogjuk, Bem Facsétnál maga is 40 ezerre tette csapatai létszámát, s a mint ezzel hasonlókép összhangzásban S z e m e r e is állitja, (Szem. II. 132. l.), hogy honvédeink aug. 15-én Lugoson mintegy 35 ezeren voltak együtt. Ágyukban és katonákban tehát nem volt hiány, s Temesvár alatt hadseregünket nem érte utól a megsemmisülés, mely mint előadni fogjuk még csak ezután következett be. Hanem annyi tény, hogy a Lugosra lassanként egybegyült csapatokat már teljességgel nem lelkesité a harcz vágya s azok aggodalma alapos volt, kik azt mondák Kossuthnak, hogy honvédeink az első ágyuszóra szét fognak futni. A demoralisatio tehát oly nagy volt, hogy a katonai fegyelmet tökéletesen elpusztitotta. Micsoda okok idézték elő e kétsegbeejtő állapotot, kisérljük meg kifejteni. Átalában az ellenséges egyesült erő, bár a miénknél szám szerint több mint kétszerte nagyobb volt, az utóbbi napokban épen nem éreztette harczi tulnyomóságát a miénk felett s inkább csak puszta jelenléte által hatott. Paskevics mozdulatai nehézkesek és határozatlanságot elárulók voltak s hozzá még, egészen veszélytelen távolban Temesvártól. Mint láttuk, óriás erejével nem hogy bekeriteni, de ütközetre kényszeriteni sem birta Görgeit egyetlen egyszer sem, s midőn ez vele mégis összetüzött, vagy Görgei ajánlotta a harczot mint Miskolcznál, vagy az alvezérek elhirtelenkedéséből esett az meg, mint Váczon és Debreczennél (amott Sass itt Nagy-Sándor hibájából) a vezérek terve ellenére. Az osztrák fővezér levonulásában sem volt semmi, minélfogva annak, ha tisztán sztratégiai szempontból vétetik, magában döntő eredményeket lehetett volna jósolni, melyeket csak a mi hibáink tettek lehetségessé. Haynau azzal, hogy az erős Komárom zárlatát csupán Csorich hadtestére bizta, maga pedig attól roppant távolságra vonult le, tetemes vétséget követett el, melyet a későbbi fejlemények kézzelfoghatólag kimutattak, mert Csorich tökéletesen szétveretvén, Klapka előtt megnyilt az ut az örökös tartományokba s Bécsbe. Másik hiba volt, a melyet Haynau cselekedett, hogy bár R u k a v i n a és Jellačić megsegitésére s i e t e t t el Komárom alól, Pesten mégis 5—7 napot hevert, mialatt kormányunk időt nyert déli hadai összpontositására. A szerencse azonban rendkivül kedvezett e tagadhatatlanul merész hadvezérnek. P e r c z e l a mint T u r á nál ráriasztottak az oroszok, bár feladata a Közép-Tisza védelme volt, békén engedte átkelni az osztrákokat A l p á r nál, s Haynauval, bár ez háromfelé szakitá szét különben sem nagy erejét, egyetlen egyszer sem mert harczot kisérleni, D e m b i n s k i nek szintén nem volt belátása és bátorsága egye-

sült haderejével támadólag föllépni az osztrák ellen, kit Schlick és Ramberg távolléte, ha a mieink gyorsan és bátran járnak el, könnyen a legveszélyesebb helyzetbe juttathatott volna. Haynau maga is belátva, hogy levonulását eszélytelenül intézte, midön Görgei közeledéséröl is értesült, aug. 1-én „esdekelve (inständigst) kérte R ü d i g e r t, hogy egyesüljön vele." (Ber. III. 80. l.). Az aug. 5-ki szöregi csata, bár a „F e l d z." mindent felhasznál, hogy azt sztratégiai döntö eredményünek tüntesse fel, Dembinski levonulási tervén, mely már azelött meg volt állapitva, mitsem változtatott, s miután benne a levonulásra már kirendelt gyalogság jóformán részt sem vett, elhatározó fontosságunak legkevésbé sem tartható. — A föbaj, mely hadseregünk feloszlását elökészité az volt, hogy honvédeink Temesvárnál a költövel szólva „m e g v e r t r e m é n y n y e l i n d u l t a k c s a t á b a s h i t b e n m á r e l ö r e f e l a d t á k a d i a d a l t." A nemzeti haderö erkölcsileg meg volt verve és összetörve egy idő óta, mielött az ellenségtöl döntő csatában megtámadtatott s külsőleg is legyözetett volna. E bajt véleményem szerint a következő okok idézték elö. 1. A közönség elveszité bizalmát a kormány iránt s a katonaságnak sem volt kedve a kormányért, melyet a nemzeti ügygyel azonositott, vérét ontani. A félszeg rendszabályok következtében (l. többek közt: jun. 6.) a nép tévhiedelmekben ringattatott az orosz iránt, melyböl midön felócsudott, elfordult vezetöitöl. Kormányunk az oroszok sima politikáját nem ismerve, öket vadállatok és barbarok szinében tüntette fel a közönség előtt. A muszka azonban, hol nem ingerelték, emberséges, söt velünk rokonszenvező bánásmódot mutatott, s ekkép kijátszá kormányunkat; azon tulságos félelem tehát, melybe leginkább kormányi intézkedések döntötték már elöre a népet, csakhamar feleslegesnek bizonyult be. Ide járult, hogy a nép nem szánhatta el magát arra, hogy mindenét elpusztitsa az ellenség elött s keresztes háborura fölkeljen, miután észrevette, hogy a kormány semmivel sem tudná anyagi veszteségeit kárpótolni, hadseregeit az oroszok elött folyvást hátráltatja, s a kormány tagjainak legkisebb kedvök sincs élére állani a népháborunak s koczkára tenni életöket oly vállalatban, melyre mindig csak másokat biztatnak. (V. ö. A u g. 8.). Ily módon a közönség megszokta a kormány szavát és parancsait tizedében venni, mi arra mutatott, hogy vezetöinek tekintélyét többé el nem ismeri s bennök nem bizik. De még egy másnemü kiábránduláson is keresztül kellett menni a népnek. Némely nagy száju főnökök és hirlapok átalában telve voltak bizonyos negédes önteltséggel, mely a közönség nemzeti büszkeség-érzetére számitva saját vitézségünk és az ellenség gyávasága felől a legképtelenebb ámitásokat terjeszté. A közvélemény e miatt mondhatni meg volt vesztegetve s az öndicsekvés mámorában egyidöre ösztönszerü helyes tapintatát is elveszitni látszék. A nép egy darabig olyasmit hitt, hogy a magyar katonának vitézségben nincs párja a világon, s az ellenség a h u s z á r nak, vagy G ö r g e i nek már neve hallatára is megrémül s

közeledtére szertefut. E hiu önámitásra csakhamar a legiszonyubb csalódás következett. G y ő r, K o m á r o m és V á c z keserü leczkét adtak arra nézve, mennyire helytelen az elbizakodás, s mily veszélyes dolog megvetni az ellenséget. Az oroszok felől különösen mindjárt az első harczok után kétségtelen lőn, hogy kitünőleg be vannak gyakorolva, hatalmasan fölszerelve s derekasan állják az ágyutüzet. E tapasztalat s a kormány rémitgetései folytán siettek sokan elbúni az oroszok elől. A nép korábbi vezetői magok jártak elől a példával, s a roppant számu menekülők vitték magokkal mindenüvé a félénkség ragadós betegségét. A közönség pedig saját szemével meggyőződött, hogy az oroszok haderejе óriási, sokkal nagyobb, mint a kormány hirdetgeti, s miután népünk átalában fatalista s a harczra teljesen fanatizálva soha sem volt, kezdett megbarátkozni azon eszmével, hogy ezentul hiábavaló minden erőfeszités, s visszasülyedt a mozdulatlanságba. Egyik eredménye lőn, hogy Szegeden, a kormány székhelyén s a katonaság gyülpontján, mint láttuk (jul. 21—25.) Kossuth népszerüsége is nagyon alászállott. A kormány zavara eltitkolhatlan volt. A közönség lassanként lemondott reményeiről, vezetői iránt pedig igen közönyös hangulatot öltött, annyival inkább, mert a kormány a forgalomban s a szegényebb osztály kebelében csakugyan sok bajt és bosszuságot idézett elő azzal is, hogy apró bankjegyeket kellő mennyiségben nem nyomatott, mi pedig boldogabb időkben módjában állott volna. 2. A kormány ezen hibái által előidézett közérzület átment katonaságunk szellemébe is, s a rémület és kiállott nélkülözések lassanként megtörték honvédeink lelkesedését, mely a katonai képzettség hiányát eddig pótolá. Majd a kormány iránt való bizalmatlanságot tetőpontra csigázta azon körülmény, hogy a hadseregnek zsoldja nem járt ki rendesen, vagy ha kijárt is, oly nagy bankjegyekben, melyeknek főleg az alsóbb katonák majdnem semmi hasznát sem vehették. „Már két hét óta“ igy ir maga Kossuth „egy fillérünk sem volt, s a hadsereg zsoldot nem kapott. A közlegénység türt ugyan és várt, de nem ugy a tisztek, melyek nagyrészint mellékutakon elszökdösve a földnépét fizetetlen előfogatokkal podgyászaik s kéjhölgyeik számára kegyetlenül kinzák.“ (K o s s. 41. l). 3. A honvédek demoralisatioját legfelsőbb fokra juttatá a kormány D e m b i n s k i kinevezésével. Mi nem gunyolódunk, e derék katonának a lengyel foradalomban kimutatott hadvezéri képessége felől, s teljes elismeréssel vagyunk nemzeti ügyünk érdekében táplált részvétеért és lelkesedéseért, de kénytelenek vagyunk kimondani, hogy az ő eddigi szereplése köztünk teljességgel nem olyan volt, hogy neve iránt már előre valami különösebb tiszteletet és lelkesedést gerjeszthetett volna honvédeinkben. Nemsokára pedig azon bizalmat is teljesen elvesztette, melylyel vezéri állása iránt a hadfiak viseltetni tartoztak, s ő e bizalom visszanyerhetése iránt egyetlen egy kis győzelmet vagy előnyös hadmüveletet sem tudott hátrálása alatt kivivni. Egymás után

szenved vereséget Uj-Szegednél, Szőregen, Bessenyőn, Kis-Teremiánál és Csatádon, s a mi ezen örökös páholtatások ártó hatását megsokszorozta, a volt, hogy seregét élelmezni nem tudta s a szeged-temesvári vonalon a honvédek iszonyu nélkülözéseket állottak ki. Természetes, hogy oly hadseregben, mely folytonosan hátrál és éhezik, a harczkedvet fenntartani lehetetlen, s ez különösen áll forradalmi csapatoknál, hol a fegyelem rendszerint gyönge szokott lenni. A harczot kerülő henye tisztek száma különben is egész hadjáratunk alatt légió volt. Ezek ellenében sem a kormány, sem a lapok gyakori fenyegetődzései s felszólalásai nem használtak. Szegeden e léhák csoportozása már a botrányig fajult s példaadásuk ellen, melylyel a közdemoralisatiót mozditották elő, a Szegedi-Hiradó nem győzött eléggé tiltakozni. Szegedtől Temesvárig, mint az ellenség történetirója feljegyzé, a mellékutakon s a kukoriczaföldekben a közhonvédek is százanként szökdöstek és maradoztak már el a seregből, kik jobbára az osztrákok fogságába jutottak. — E három pont alatt mindent elmondtunk, mi véleményünk szerint az egyesült déli haderőt a belső feloszlásra megérlelte. Mindent összefogva azon meggyőződésre jutunk, hogy mig egyfelől a nép kiapadhatatlan volt segélyforrásaiban s fiait önként és szivesen küldte a nemzeti szabadság védelmére, a kormány képtelen volt feladatának megfelelni s maga iránt a bizalmat eljátszván hibás intézkedései által, a legnagyobb magyar hadsereg gyors feloszlásának közvetve egyedüli főokozója volt.

Rüdiger levelét Görgeihez l. aug. 8.

Aug. 10. Pént.

Sághi ütközet. Görgei tábornok, a temesvári csata kimeneteléről mit sem tudva, hogy a Dembinski féle hadsereggel egyesüljön, Nagy-Sándor alvezérét (1. hadtest: 8 ezer ember és 40 ágyu) Aradról Temesvár felé utnak inditja. Ságnál (Dreispitz) azonban Schlick tábornok (9 ezer ember és 60 ágyu) utját állja a mieinknek. Elővédünket d. u. 1. órakor támadják meg az ellenséges ágyuk s csakhamar vissza is riasztják. Ekkor Schlick egész erejét harczi rendbe állitja ki, s rövid tüzelés után Reischach dandárnokot balszárnyunk ellen Alberti alezredest pedig a jobbszárny ellen és hátba küldi rohamra. Nagy-Sándornak az utazás sanyarai által kimerült s elkedvetlenült serege csekély ellenállás után meghátrál, s estére, üldöztetve az osztrákoktól, Uj-Arad előtt vesz állodást. Veszteség az ellenségnél 1 halott és 14 sebesült.

Feldz. 364—368. l. Lapins. 172. 173. l. Görg. II. 363. l. Rüst. II. 348. 349. l. Kossuth (46. 47. l.) és Szilágyi (ki a sági harczon kivül egy aug. 9. vingai és egy aug. 11. ujaradi harczról is beszél F. Férf. 122. l. v. ö. F. Tört. 418. l. és F. Napj. 120. l.) ezen ütközet napját hibásan teszik aug. 9-re, mert Nagy-Sándor egykoru jelentése (Görgeinél) és az osztrák hivatalos munka egyező adatai e tekintetben megdönthetetlenek. — Az aug. 11. ujaradi harczot (bár azt a Ber. III. 71. l. és a Magy. Orsz. Szerk. Pomp. 1861. évf. 191. sz. is említik) szintén nem tartom megtörténtnek. Ugyanis hallgat róla a nagyon részletes „Feldzug," tagadják Görgei II. 409. l.) Lapinski (173. l., ki a Nagy-Sándor táborában történtekről mint szemtanu átalában jól van értesülve) és Kossuth (48. l.) utóbbik azt irván, hogy a temesvári veszteség hire vételére (aug. 10. és 11. közt éjjel) Görgei a Maros mögé rendelte vissza hadait, mit megerősit a „Feldzug" is Kossuth és Görgei sajátkezü egykoru kéziratai nyomán kimutatván, hogy aug. 11-én az 1. hadtest Ó-Aradnál, a 3. Buzsákon (ó-arad-pécskai uton) s a 7. a simándi uton állott. Aug. 12-én azonban Lippánál volt némi jelentéktelen csatározás, midőn Hoviger ezredes a Radnánál átkelt s Lippára törekvő málhásszekereket és a kisérő csapatot a Maroson visszakergeti, (mely esetből az osztrák történetiró azon nevetséges következtetést hozza, hogy akkor is Görgei egyesülni törekedett a Maroson át Dembinski serege romjaival, de Haynau ebben meggátolá s ekkép egyenesen arra kényszerité, hogy fegyvereit letegye).

Kormánytanács Aradon. Szemere és Batthyány Kázmér a táborból visszaérkezett kormány biztosok d. e. jelentést tesznek eljárásukról s egyszersmint felemlitik, hogy az oroszokkal való alkudozási lépeseiket Görgei czélhoz nem vezetőknek állitá. Kossuth ekkor az épen jelenlevő Görgeit felszólitja, hogy fejtse ki ebbeli nézeteit, midőn Görgei ismétli azt, mit már aug. 6-án Gyapjun mondott a biztosoknak s a dolog végleges és gyors megoldása végett ajánlja, hogy az ország koronájával, ne képes beszédben mint eddig tették, hanem világosan és egyenesen kinálják meg a czárt. Kossuth e nézetet jóvá hagyván s ellene a jelenlévő miniszterek közül senki sem szólalván fel, még Görgei jelenlétében ily értelmü határozat hozatik, melynek Paskevicshez való elvitelére Kossuth keresett alkalmas embert. D. u. Görgei Nagy-Sándor megtámadtatásáról értesülvén, épen a harcz szinhelyére akart indulni, midőn Kossuthtól ismét kormánytanácsba hiva-

tik. A kormányzó ekkor azon előadással kezdi meg a tanácskozmányt, hogy Bem Temesvárnál átvévén a főparancsnokságot támadólag lépett fel, s remélni lehet, hogy a csatát, melynek kezdetéről Kossuth értesült, mi nyertük meg. Görgei Nagy-Sándor utján vett saját tudósitás alapján e remény valószinüségét kétségbevonja s egyszersmint felvilágositást kiván az iránt, hogy mikép eshetik az, hogy Bem Temesvárnál Dembinski jelenlétében átveszi a parancsnokságot az erdélyi sereg vezérletét oda hagyván. Kossuth ekkor kénytelen bevallani, hogy Bemet már régebben fővezérré nevezte ki Aulich ellenjegyzésével. Csány e kinevezést törvénytelennek állitja, miután az országgyülés Görgeit kivánta fővezérül. Vukovics pedig a fővézérválasztást nyilt kérdésnek tartván, kivánja, hogy mielőtt ebben valami határozat hozatnék, egyenlittessenek ki azon differencziák, melyek a kormány és Görgei közt kifejlődtek s ez utóbbit felszólitja, hogy igazolja magát azon elterjedt vádak ellenében, mintha ő katonai despotismusra törekednék. Görgei ekkor kijelenti, hogy efféle felületes vádakra, melyek alól egyszerü nyilatkozatával ugy sem tisztázhatná ki magát, itt felelni nem fog, hanem ha a kormány szükségét látja, állitsa haditörvényszék elibe. Ezután elhagyja a tanácskozmányt s ó-aradi szállására siet, hogy a más napi előnyomulás felől intézkedjék. A minisztérium ezután Görgeit fővezérnek kinevezi.

Görg. II. 360—361. l. E nevezetes tanácskozmány dolgait Szemere és még inkább Horváth több rendbeli eltéréssel irják le. Előbbik (Szem. II. 115 l.). — miután előrebocsátja, hogy ő és küldötttársa Batthyány tábori tapasztalataikról aug. 5-ről tudósitották Kossuthot, kifejtvén, hogy a vezér és környezete ügyünk elárulására törekszik, s felhiván a kormányt, hogy az egyesülés végrehajtása után Görgei helyett uj vezérről gondoskodjék, — elbeszéli, hogy Görgei aug. 9-én este érkezett Aradra s Kossuth ekkor a nélkül, hogy az alkudozás végett ikküldöttek megérkezését bevárná s a nélkül, hogy ezek Paskevicshez intézett iratát ismerné, Görgeitől uj alkutervet fogad el, egyenesen Görgeit bizván meg az alkudozás vezetésével. „Mi" ugymond Szemere „t. i. Batthyány és én, csak más nap reggeli 10. órakor érkéztünk meg a minisztertanácsba, épen mikor az uj alkutervről tanácskoztak, melyben a czárt föltételesen a koronával is megkinálják. Természetesen, hogy mi, kik a nagyváradi aug. 5. levelet irtuk, ezen eljárást rosszaltuk, és letettük teljhatalmunkat, melyet Kossuth külön-

ben is Görgeire ruházott." (Kossuth aug. 10-én csak el fogadta a Görgei által ajánlt alkudozási tervet, de a felhatalmazást az alku vezetésére, mint látni fogjuk, csak másnap ruházta rá). Horváth (Függetlenségi harcz III. 454—462. l.) pedig lényegileg igy ir. Kossuth és a miniszterek, ezek közt Szemere és Batthyány is, már együtt voltak s ez utóbbiak élőszóval is jelentést tettek eljárásukról, midőn Görgei, ki szintén hivatalos volt, megérkezék. A miniszterek még ekkor semmit sem tudtak arról, hogy Kossuth Bemet már régebben kinevezte fővezérnek. Görgei Kossuth azon előleges kérdésére, hogy elfogadná-e Bem főparancsnokságát, kijelenti, hogy ő, miután csapatai Aradra érkeztek s a déli sereghez csatlakozást többé semmi sem gátolja, szükségesnek tartja, hogy a kormány fővezért nevezzen ki, de ne Bemet, mert Bem harczvesztés esetére a háborut Erdélybe tenné át, hová Görgei nem követné. (Bem fővezérségének kérdésbe tétele s Görgei erre adott válasza, mint mingyárt látni fogjuk, nem e tanácskozmányban, hanem este négy szem közt történt). Aztán kifejti Görgei, hogy a nép, melyet az ellenség és a honvédek egyaránt sanyargatnak, megunta már a háborut s ideje volna békét kötni, annyival inkább, mert a had folytatására szükséges eleség és lőszer ugy is hiányzik. Ő kész harczolni az osztrákok ellen, de az oroszok ellen többé nem; szükségesnek látja, hogy ez utóbbiakkal uj alapon t. i. Ferencz-József elismerése s a függetlenség visszavonása alapján uj alkudozások kezdessenek, (Horváth sehol sem ismeri be, hogy a minisztérium elhatározá a czárt megkinálni a koronával), melyek ha nem vezetnének czélhoz s ő az osztrákokat sem tudná visszaverni, készebb lerakni fegyvereit az oroszok előtt, mintsem honvédeit haszontalanul lövetni. (E nyilatkozat is este történt). A miniszterek meg lévén magok közt állapodva az iránt, hogy a fővezérség Görgeire ruháztassék, nevökben Vukovics emelt szót, ohajtván, hogy mielőtt Görgei átvenné a főparancsnokságot, oszlasson el némely róla szállongó gyanukat, mintha t. i. Görgei a kormány tekintélyét csorbitni, a függetlenséget megdönteni, a polgári elemet megvetőleg lenézni s katonai diktátorságot alapitni törekednék. Aztán Kossuth tesz hasonló szellemben Görgeinek szemrehányásokat, különösen hibáztatván azért, hogy magát a tisztikar által választott vezérnek irá (l. jul. 22.), hogy az oroszok békeajánlatait a tisztikar és nem a kormány megfontolása alá bocsátá, s hogy méltán okot adott azon aggodalomra, melyhez képest diktátorságra törekvőnek tartják. Görgei a vádakra azon feleletet adja, melyet fentebb irtam, hozzá tévén még azt is, hogy őt a diktátorságra több képviselő felszólitotta s el is vállalná azt, ha az országgyülés neki felajánlaná. Kossuth ekkor, a további vitáknak elejét veendő, kibékülésre inti a tanácsot, Görgeit pedig felhivja, hogy ha kivánsága van kezéhez venni a főhatalmat, jelentse ki, ő kész visszalépni előtte s neki pártot szerezni a nemzetben. (Kossuth viddini szózatában a végnapok eseményével kapcsolatban szintén megemliti, hogy Görgeit megkinálta

a főhatalommal, de hogy mikor? azt nem írja. Görgei pedig azt vallja, hogy Kossuth márcziusban Tisza-Füreden intézett hozzá ilyen felszólítást s erre az esteli találkozáskor, melyet mingyárt látni fogunk, tett czélzásokat); s miután még arra szólitá fel Görgeit, hogy tegye irásba azon pontokat, melyek alapján az oroszokkal való alkudozást czélravezetőnek hiszi, mit Görgei vezéri teendőivel mentegetődzve nem igér meg, — vége szakad a tanácskozmánynak, hallgatólagosan megegyezvén a miniszterek abban, hogy a seregek egyesülése után Görgei vegye át a főparancsnokságot. — Mi a tanácskozmány menete és dolgai tekintetében Gögei előadását tartjuk legtörténethübbnek, miután azzal Szemere is több lényeges pontban megegyezik s miután azzal az előző és következő események leginkább összhangzásban állnak. Horváthnak pedig, bár ő a végdolgokról legtöbb s részben uj részleteket sorol elő, egynehány olyan tévedéseit ismerjük, melyekből kiderül, hogy emlékezetében az idő nem maradt meg pontosan s e miatt az események is egymással összekeveredtek.

Kossuth és Görgei utolsó találkozásuk. A kormányelnök késő este az aradi várba magához hivatván Görgeit s szemrehányásokat tesz neki, hogy iránta a nemzeti harcz folyamán keresztül nem volt őszinteséggel és bizalommal, mi okozá, hogy az orosz--osztrák hadakat legyőzni nem lehetett. Görgei a nemzeti ügy sülyedéseért Kossuthra háritja vissza a felelősség vádját. Kossuth ezután kérdi, hogy mit szólna hozzá Görgei, ha a kormány Bemet ruházná fel a fővezérséggel. Görgei válaszolja, hogy ez esetben ő tüstént elhagyná állását, mert a nem magyar fővezérben nincs kezesség az iránt, hogy a harczot személyes érdekből nem fogná-e még akkor is folytatni, midőn az a nemzetre nézve már semmi erkölcsi eredményt sem igérendne. Ekkor azt kérdé Kossuth, mit tenne akkor Görgei, ha Temesvárnál Dembinski fogott volna győzni s a főparancsnokság Görgeire bizatnék? Görgei felelé, hog egész erejével megtámadná az osztrákokat. És mit tenne akkor, szól ujra Kossuth, ha Temesvárnál az osztrákok fogtak volna győzni? Akkor, mond Görgei, leteszem a fegyvert. — A találkozás után pár órával még azon éjjel megérkezik Guyon tábornok tudósitása a kormányzóhoz, melyben azon jelentés volt irva, hogy a temesvári harczban a fősereg megsemmisült. Kossuth a lesujtó levelet elolvasván, Görgeinek haladék nélkül megküldi. Görgei

pedig tüstént megparancsolja alvezéreinek, hogy az aug. 11-re már megrendelt uj-aradi támadást halaszszák el.

Görg. II. 378—386. l.

Aug. 11. Szombat.

A kormány lemondása s Görgei diktátorsága. Görgei Arthur szilárdan eltökélve lévén tegnap Kossuth előtt nyilvánitott fegyverletételi szándékában, hogy ebbeli törekvése honárulás vagy az állambatóság irányában pártütés szinével ne birjon, kora hajnalban felszólitja Kossuthot s a kormányt, hogy „a közös haza jövőjét biztositó czél elérhetése végett“ lépjen le s a legfőbb polgári és katonai hatalmat ruházza ő reá. Kossuth ekkor minisztertanácsot gyüjt össze (reggel), s a nélkül, hogy Görgei hozzá intézett felszólitásáról csak emlitést is tenne, közli a miniszterekkel Guyon tudósitását a temesvári veszteségről, felhiván őket, hogy miután e harczvesztés miatt a kormányt eddigi alakjában s bizonyos helyen fenntartani ugy sem lehet, hatalmaztassék fel Görgei az oroszokkal megkezdett alkudozások folytatására, maga a kormány pedig, melynek e felhatalmazás után hatásköre nem marad, oszoljon fel. A miniszterek a felhatalmazás szükségét elismervén oklevelet állitanak ki, melyben Görgeit az összes nemzeti haderő főparancsnokává kinevezik s teljhatalommal ruházzák fel a béke megkötésére, melyet semmi föltételhez sem szabnak. Görgei ezen iratot vévén azonnal Csányhoz siet s felhivja őt, hogy fejtse ki a kormányzó előtt, hogy ő sem a fővezéri kineveztetésnek, miután saját hadseregén kivül más hadsereg nincs, sem ezen alkudozási felhatalmazásnak hasznát nem veheti, s birja rá Kossuthot, hogy mondjon le világosan a hatalomról, melynek különben is csak nevét viseli. Csány tehát Vukovics és Aulich miniszterekkel együtt irásilag lemond (délben) s felszólitják a kormányzót, hogy maga és az összes minisztérium nevében hasonlót tegyen, „miután Görgei tábornok azt hiszi, hogy feladatát az oroszokkal való alkudozásra nézve egyébként sükeresen meg nem oldhatja.“ Kossuth ekkor vonakodás nélkül

rögtön lemond s még d. u. 1. óra előtt sietve elhagyja Aradot Lugos felé indulván.

Függ. III. 462—484. l. Szem. II. 115—118. l. III. 69. 131. l. Görg. II. 386. 387. l. Feldz. 414. l. Az okmányok Asb.-nál I. 39—44. l. (legteljesebb számban). Szil.-nál F. Napj. 123. 124. l. F. Tört. 419. 420. l. F. Férf. 32. l. Görg.-nél II. 388. l. Klap.-nál. Mem. 227—229. l. Szem.-nél II. 119. l. Samml. 146. l. Lapins.-nál 175—178. l. Majl.-nál II. 296—298. l. Midőn Kossuth a minisztertanácsot hajnalban összehitta, mint Szemere mondja, szobájában már minden össze volt pakolva az elutazásra. A kormányzó izgatottan járt fel s alá szobájában, s oly határozott hangon, mely többé semmi vitatást sem engedett meg, mondá: „Itt van a Guyon levele, Temesvárnál elvesztettük a csatát, a hadsereg megsemmisült.“ stb. „Kossuth,“ igy folytatja Szemere, „egészen elvesztette az eszét s nem volt rábirható arra, hogy akár mint kormányzó tovább tanácskozzék, akár mint barát velünk beszédbe ereszkedjék, még csak bucsut sem vett tőlünk e végpillanatban.“ Kossuth elutazása után Szemere és Batthyány Bem táborába siettek Lugosra. „Utközben Radna helységben találkoztunk Kossuthtal“ igy ir Sz. „s csak akkor tudtuk meg töle, hogy valósággal lemondott. Még tiltakozásra szólitott fel bennünket, s midőn némi gunynyal és elkeseredéssel megjegyeztem, hogy: Valóban csuda, hogy Görgei a legfőbb hatalomnál fogva, melyet rá ruháztál, el nem fogatott! — ekkép felelt: Hozzátettem azt a záradékot, hogy hatalma csak esti 9. órától kezdve lép életbe s azalatt elutaztam.“ — Szemere Lugosra érkezvén másnap Battyányval egyetértőleg csakugyan irt Görgeihez, hogy Kossuthnak a minisztériumot feloszlatni nem volt joga s a korlátlan hatalomnak egy személyre ruházása tekintetében előre is bizonyos erkölcsi és politikai garancziák kivántatnak; egyszersmint levelet intézett a volt minisztertársakhoz, hogy gyüljenek Lugosra Bem hadiszállására s ott, miután a Kossuth lemondása törvénytelen, a főhatalom törvényes átruházásáról intézkedjenek. (Függ. 483. l. Szemere maga e cselekedetét nem vallja be). De leveleinek, melyeket volt tisztársai meg sem kaptak, már semmi foganatja sem lön. Szemere ekkor Törökország felé indult, magával vivén a koronát, melyet Orsován egy erdőben elásott.

Görgei és hadserege föltétlen hódolatra szánja el magát. A diktátor, miután Pöltenberg Rüdiger levelével (l. aug. 8.) megérkezett, esteli 9. órakor levelet ir Rüdigernek, előadván, hogy miután az ideiglenes kormány, mely az orosz beavatkozásra okot adott, visszalépett s a főhatalmat Görgeire ruházta, ő pedig „minden további véronfást hasztalannak s Magyarhonra nézve vészthozónak talál,“

ennélfogva az emberyér megkimélése s a had nyomorai megszüntetése végett, elhatározta föltétlenül lerakni fegyvereit az oroszok előtt, de készebb egész erejét megsemmisittetni egy kétségbeesett harczban, mintsem az osztrákok előtt föltétlenül hódolni. Bizik a czár nagylelküségében, hogy Magyarhon népeit átalában s különösen azon honvédeket, kik előbb osztrák szolgálatban voltak, a bizonytalan sorsnak s ellenеik bosszuühének nem fogja kitenni, magát (Görgeit) áldozatul önként felajánlván. Továbbá megirja, hogy seregét aug. 12.én Világosra, 13-án Boros-Jenöre s 14-én Béelre vezetendi Nagy-Várad irányában, s felkéri Rüdigert, hogy oroszaival álljon az ő serege és az osztrákok közé s válaszsza el utóbbiaktól. — Görgei e levelet elkészitvén a hadiszállásra gyült tábornokok és főbb törzstisztekből alakitott haditanács jóváhagyása alá terjeszti, melynek Rüdiger ártándi levelét is átnyujtja s tudtára adja, hogy a czár nagylelküségére való hivatkozástól a tábornokok és tisztek épen semmit sem várhatnak, sőt mindenki legyen készen arra, hogy osztrák haditörvényszék elibe fog állittatni. Aztán magára hagyja a tanácsot azon nyilatkozattal, hogy bármi határozatot hozzon, előre kötelezi magát annak végrehajtására. A tanács elégtelennek tartván a honvéderőt, hogy az egyesült seregekkel sikeresen megmérközhessék, helyben hagyja Görgei levelét, melylyel még azon este három tábor-követ indul Rüdiger szállására; a csapatoknak pedig kiadatik a parancs, hogy Aradról Világosra induljanak, hová reggelre (aug. 12.) érkeznek meg.

Görg. II. 403. 404. l. Asb. I. 135. 136. l. Görgei és a Vil. 40. l. Lapins. 179. l. Görgei levele Rüdigerhez Klap.-nál Mem. 235. 236. l. Szil.-nál F. Férf. 30. l. F. Napj. 119. 120. l. Szem.-nél II. 121. l. és Presb. Allg. Zeit. 1849. évf. 12. sz. — Görgei meg volt győződve, hogy az erdélyi és a bánsági sereg megsemmisülése után, ő a komárom-tokaj-aradi utban (összesen 80 mérföld) különben is nagyon meggyöngült hadseregével nem képes többé megmenteni a hazát s nem foglalhat el oly állást sem, hogy vele a tulnyomó erejü oroszok tisztességes béke iránt komoly alkudozásba ereszkedjenek, és saját állitása szerint ezen oknál fogva akart meghódolni föltétlenül. A fegyverleletételnek gyorsan meg kellett történnie, mert a hadseregnek már darab idő óta zsoldja nem járt ki, élelmiszere fogytán volt, s főleg mert Schlick Arad előtt állott s Görgei számithatott rá, hogy az osztrá-

kok nemsokára tulnyomó erővel lépnek fel ellene, midőn egy nem fizetett és rosszul élelmezett sereg élén nagyon kétes eredmények vártak volna reá. A szétveretés vagy belső felbomlás gyalázatának tehát elibe tette az önkéntes hódolást. De bár ily módon az önmegadásnak, hacsak Görgei Bemmel egyesülve Erdélybe vagy Oláhországba nem vonul, okvetlen meg kellett történnie, mindazáltal kétségbevonhatatlan, hogy a nagy sietséget, melylyel azt Görgei és haditanácsa végrehajtotta, a hadi körülmények nem kivánták. Ügyeink még a temesvári csata után sem állottak oly nyomoruságos lábon, hogy a kétségbeesés végmenedékéhez ily nyakraf őre kellett volna folyamodni s Görgeinek és tanácsnak kötelességökben állott harczolni mindaddig, mig harczolni képesek, s csak midőn ez már reájok nézve egy átalában lehetetlenné vált, akkor hódolni, mert hiszen irgalom kegyelemre lerakni a fegyvert soha sem késő. Görgei egy legyőzetlen hadsereg élén hódolva, hadvezéri hirnevét mindenesetre megmentette, de egyszersmint maga adott alkalmat arra, hogy árulónak tartsák, miután a fegyverletétel mulhatatlan szükségét harczosai nagyobb része nem látta be. Ma már, midőn a hosszu idő sok szenvedélyeket lehiggasztott, kétségenkivül senki sem láthat árulást e tényben, ki igazságos lenni akar; ily erkölcsi elvetemedést sem Görgei átalános jelleméből, sem azakkori s későbbi körülményekből semmivel sem lehetne igazolni, hanem annyi való, hogy elhirtelenkedéseért s vigyázatlanságáért, melylyel magát az oroszok politikája által el hagyta széditteni, méltán fordult el töle az akkori nép véleménye. Mindazáltal el fog jöni az idö, midőn a történelem egészben véve máskép itéli meg e férfit, mint a kortársak, s ki fogja mondani, hogy e porba hullott nagyság annyi mocsokra nem volt érdemes, a mennyivel némelyek nevét is átkozat és megvetés tárgyává tenni igyekeztek, s hogy a közvéleménynek nem volt igazsága, midőn a haza kikerülhetetlen leigáztatása okát mindenáron egy bünbakra akarta háritani, kinek legnagyobb szerencsétlensége volt, hogy életben hagyatott akkor, midőn számos hason gondolkozásu társai vértanuságot szenvedtek s ez által halhatatlanságot nyertek. — Visszatérve a fegyverletételre, főoka annak az volt, mit Kossuth maga is bevallott aug. 11-ki s utolsó hirdetményében: „A szerencsétlen harczok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs több remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harczát siker reményével folytathassuk.“ De hogy e főokon kivül mellékokok sem hiányoztak Görgeire nézve, az kétségbevonhatatlan s azt maga Görgei is elárulja. Klapkához ugyanis három nappal a fegyverletétel után Nagy-Váradról igy ir: „Mióta nem láttuk egymást, ha nem is váratlan, de elhatározó dolgok történtek. A kormány örökös féltékenysége, tagjai némelyikének közös féltékenysége oda vitte a dolgot, hová áprilben megmondám. Miután a Tiszán néhány az oroszokkali becsületes csata után átkeltem, kimondá az országgyülés, hogy főparancsnoknak engem ohajt. Kossuth titkon Bemet nevezte ki. Az ország hitte,

hogy én vagyok, mert Kossuth az országgyülés ajánlatára jezsuita feleletet adott. Minden későbbi történetet e gazság okozott." E szerint kétségen kivül áll, hogy az elkeseredés és méltatlanság érzete is egyik rugó volt Görgeinél utolsó dolgaira nézve. Hogy voltak bizonyos igéretek az oroszok részéről, melyek által Görgei és a tisztek, kik a fegyverletételt elhatározák, magokat elcsábittatni engedék, szintén kétségenkivül áll. Láttuk (jul. 20.), hogy már Chrouleff követei azzal igyekeztek megvesztegetni a hadsereg szellemét, hogy a honvéd fő- és altisztek előtt határozottan kilátásba helyezték az oroszokhoz hasonló rangban való átléphetést s az orosz tisztek hadifoglyainkkal oly nyájasan bántak s itt-ott szállásaikon oly rokonszenvet mutattak nemzeti ügyünk s megvetést az osztrákok iránt, hogy ebből sokan már azt következtették, hogy az oroszok barátaink, s nemsokára velök együtt harczolhatunk Ausztria ellen. Bár Görgei emlékirataiban kereken tagadja, hogy ő az oroszok igéreteiben valaha legkisebbet is bizott volna, az eseményekből itélve mindazonáltal azon következtetésre jutunk, hogy ő szintén várt valamit (tán az ország alkotmánya s a tisztek büntetlensége biztosittatását az oroszok igéretétől. Szemere irja (Szem. II. 128. l.), hogy Görgei eleinte az osztrákok előtt akart hódolni s már hozzá is fogott az alkupontok irásához, melyeket Schlickhez akart átküldeni, midőn néhány óra mulva Pöltenberg és társai megérkeztek az orosz táborból. Ezek lefestették a lekötelező bánásmódot, melyben részesültek, „azt mondták, hogy nekik mindenesetre jó, habár bizonytalan reményt nyujtatott; egyideüleg az a hir is eljutott hozzá (Görgeihez), hogy az osztrák hadsereg sietve és gyorsan Arad felé nyomult elő; mindez arra inditá Görgeit, hogy szándékát megváltoztassa és fegyvereit nem az osztrákoknak, hanem az oroszoknak adja át, s igy irta a Rüdigernek szóló levelet." Klapka pedig arról értesit, hogy midőn Komáromvár küldöttei nagyváradi fogságában fölkeresték Görgeit, oly időben, mikor fogoly tiszteink már az osztrákoknak kiadattak s további sorsuk iránt kétség nem lehetett, az egykori diktátor szomorunak látszék s oda nyilatkozott, hogy a vár csak tartsa magát s ne higyjen az oroszoknak. Igy csak reményében csalatkozott ember szólhat! Tudva van végzetre az is, hogy Paskevics Ferencz-József császárnál a fogoly magyar tisztek számára csakugyan kért kegyelmet, de a Fölségtől visszautasittatott, azon kijelentéssel, hogy „birodalmam közjava kötelezéseket rak reám, melyeket nem téveszthetek szem elől." Annak okát, hogy Görgei miért nem az osztrákok előtt hódolt meg, ő maga igy adja elő: „Azon megtiszteltetést, hogy fegyvereinket közvetlen a mi kezeinkből vegyék át, Oroszország beavatkozása után lehetetlen volt az osztrákoknak megszereznem. Az osztrákok e megtiszteltetéshez való igényöket nézetem szerint már régen azon pillanatban eljátszották, midőn az áprilisi hadjáratban megtört bátorságot nem birták saját önbizalmukkal föléleszteni, hanem csak Oroszország gyors mentő segitségébe vetett

reményökkel. Egyébiránt abbeli elhatározásom, hogy fegyvereimet az osztrákok előtt tegyem le (a mennyiben e tekintetben még szabad választásom volt), azon elv megtagadása lett volna, a melyért a hadsereg, a melyért én személyesen sikra szálltunk. Nem, mintha kezest láttam volna O r o s z o r s z á g b a n Magyarhon alkotmányos monarkhiai államformáját illetőleg, hanem mivel még kevésbbé tartottam ilyennek Ausztria kormányát, miután e tekintetben semmi tény sem jutott tudomásomra, a melyből következtethettem volna, hogy Magyarország V. Ferdinánd király által szentesitett alkotmányának erőszakos felforgatása talán Oroszországtól, s nem Ausztriától származott. És valóban az általam (s mindenesetre Isten, a nemzet és a történelem előtt saját felelősségemre) elhatározott önkéntes fegyverletétel, a meddig csak vezére vagyok a hadseregnek, csupán azon két esetben történhetett volna meg az osztrákok előtt, hogyha vagy legyőztek volna bennünket ez utóbbiak az oroszok segitsége nélkül, vagy a vezérletem alatti sereg határozottan kivánta volna, hogy azon önmegadási tény az osztrákok előtt, és ne az oroszok előtt történjék." (G ö r g. II. 403. l.) Ez indokolást, ha ugyan az aug. 11-én Görgei fejében megfordult, részemről tökéletesen méltányolni tudom, s szintén azon meggyőződésben vagyok, hogy Ausztria, miután ellenünk az oroszokat behivta, megérdemelte azon büntetést és megalázást, melyben részesült a nagy világ előtt az által, hogy Görgei a legvitézebb és még egyetlen nagy sereg fegyvereit M i k l ó s czár katonái előtt rakta le s hogy Görgei és a haditanács ezen elhatározásban a nemzet erkölcsi érzetével összhangzóan járt el. Haynau e miatt rendkivüli ingerültségbe jött s dühössége leirhatatlan volt azon ellenfél iránt, mely őt még bukásában is sértette. A hivatalos osztrák történetiró „kevély nyakaskodásnak, a politikai tényállás félreismerésének, söt a boszu után való ájuldozó erőlködésnek" nevezé az osztrákok mellőzését s Görgeinek kemény leczkét ád azért, hogy nem a törvényes király seregei előtt rakta le fegyvereit irgalom-kegyelemre, és utána teszi, hogy „Görgei, ugy szintén mindazok, kik utánozták, az elvakult nyakaskodás ezen cselekménye által nemzetének ezreit döntötte mély szerencsétlenségbe és nyomorba s azok átkát vonta fejére!" De mi, Görgei és társai ezen átkoztatásában csak a sértett hiuság hangját találjuk, az igazságét pedig nem, és sajátságos visszatorlási módnak véljük azon „mély szerencsétlenség és nyomor" felelősségét, melybe az osztrák kormány a honvédeket és hazánkat a forradalom után beleölni akarta, Görgeire és társaira háritni akarni. Ugyanis 1) az orosz hadak a bécsi kormány érdekében s az ő csapatai kisegitésére müködtek hazánkban, tehát ugyanazon czélra, melyre az osztrák sereg; 2) H a y n a u, kinek serege jó részét szinten oroszok (P a n u t i n e) képezték, Görgei megsemmisitését egyenesen Paskevicsre bizta, sajátkezüleg irván ennek jul. elejéről, hogy Paskevics „az osztrákok segitsége nélkül magában is elbánhat Görgeivel." (Ber. III. 190. l.) Jogilag tehát mindegy volt, akár Pas-

kevics akár Haynau előtt hódoljanak a honvédek, miután e két férfiu egy ugyan azon bevallott főczélra törekedett, s a nemzetközi törvények azt hozták volna magokkal, hogy a meghódoltak mint hadifoglyok tekintessenek s harcz végeztével szabadon bocsáttassanak; de 3) Haynau ezt nem tette, még azokkal sem, kik osztrákok előtt hódoltak, sőt ezeket s kivégezteté és börtönözteté, szintugy mint az oroszoktól átvett foglyokat; s mind ezt tevé 4) oly előleges intézkedések alapján, melyekben a követendő bünfenyitéki eljárás megszabva volt még mielőtt Görgei és társai az oroszok előtti hódolásra gondoltak volna (Haynau intézkedéseit a forradalom részesei ellen l. jul. 1. és 30.). Kell-e ennél világosabb bizonyság arra nézve, hogy Haynaunak s Ausztriának nincs joga az általa elkövetett iszonyatosságokért Görgeire és társaira háritni a felelősséget?

Wohlgemuth altábornagy tudatja az erdélyiekkel, hogy a polgári és katonai kormányt a Fölség parancsából személyesen átvette s egyszersmint több rendbeli kiáltványokat bocsát ki, melyek szerint a m. e. okt. 18-án kihirdetett ostromállapotot megujitja, a nemzetiségek jogegyenlőségét kinyilatkoztatja, a magyar pénzjegyek beadását elrendeli, végre Haynau jul. 1. győri hirdetményét közzé teszi, miután a hadi és rögtöntörvényszékek hatásköre Erdélyre is kiterjesztetett.

Köv. E. T. 271. l. v. ö. jul. 11.

Aug. 12. Vasárnap.

Szász-sebesi ütközet. A Gyula-Fehérvár felé nyomuló Lüders tábornagy (8 zászlóalj, 18 lovasszázad és 30 ágyu) a Stein ezredes vezérlete alatt álló erdélyi fősereget (7 zászlóalj, 5 lovasszázad s 18 ágyu) napfelköltekor Szász-Sebes előtt megtámadja. Egy óra hosszáig tart az ágyuharcz, midőn a mieink, a Maros-Portus felől kirontott várőrség s Dyck tábornok által szorongattatván, állodásukból visszahuzódnak s Szász-Sebesen keresztül a szászvárosi utra térnek. E közben Kenyérmezejére érkezvén, az elölről és hátulról előtörő ellenséges lovasság által megtámadtatnak, szétszóratnak s majdnem 4 mérföldön keresztül szakadatlanul üldöztetnek. A sereg forgácsai (mintegy 2 ezer ember) Déván szedetnek össze. Veszteségünk mintegy 500 ember holtakban

és sebesültekben, 400 fogoly, 10 ágyu s 2 röppentyü üteg; az oroszoké 4 halott s 29 sebesült.

Ber. III. 111—114. l. Köv. E. T. 268. l. Czetz. 347. l. Másnap a vert had egy része az oroszoktól üldöztetvén Piskire hátrál, hová azonban a főerő csak aug. 16-ra érkezik. Bem e hátrálás miatt haragra gyuladván, aug. 17-én Steint elmozditja a vezérségtől s helyére Bekét állitja.

Görgei diktátor táborkövetei Boros-Jenőn Rüdiger tábornok főhadiszállásán fegyverlelételi ajánlattal. Rüdiger az eseményről azonnal jelentést tesz Paskevics fővezérnek, ki „a további vérontás elkerülése végett" a magyar sereg hódolatának elfogadására s Görgei bekeritésére teljes falhatalmazást ád Rüdigernek. Rüdiger ekkor Uj-Szent-Anna felé kozákcsapatot rendel, elzárni a netalán előnyomulni akaró osztrákok elől a világosi utat, éjszakára pedig táborkarifőnökét (Froloff) küldi Világosra a fegyverlerakás helyiségének megállapitása végett, ki által arra is felszólittatja Görgeit, hogy tudassa vele a sereg legsürgősebb kérelmeit, hogy azokért Paskevics előtt közben járhasson.

Görg. II. 419. 421. s köv. l. Ber. III. 73. s köv. l. Asb. I. 137. köv. l.

Aug. 13. Hétfő.

Világosi fegyverletétel. Görgei hadserege (1. 3. és 7. hadtest s az Aradról hozzá csatlakozott tartalék) d. e. 10. órakor kimozdul utolsó táborhelyéről Világosról. Görgei több tisztek. ezek közt Leiningen, Pöltenberg, Nagy-Sándor, Aulich, Kiss Ernő, Lenkey és Schweidel tábornokok kiséretében Szöllős felé előre lovagol, midőn Uj-Pankotánál Rüdiger táborkövete által személyes találkozásra hivatik fel, hogy Görgei élőszóval is véglegesen jelentse ki fegyverletételi szándékát. Görgei ekkor Rüdigerhez vezetteti magát s átnyujtja ennek serege létszáma és hadereje kimutatását s a táborához csatlakozott tisztek és po gár menekülők azon kérelmét, hogy egyelőre ők is a seregnél maradhassanak. Miután még Rüdiger Görgei kérdésére

kijelenté, hogy a fegyverletétel formaságainak meghatározását egészen reá bizza, ez utóbbik visszaindul seregéhez. D. u. 4. órakor a malomcsatorna hidján léptetnek át a mieink s e patak és Szöllös közt a Szöllős előtt felállitott orosz hadsereggel átellenesen két harczi rendben helyezkednek el, a szárnyakon a lovasezredek, középütt pedig az ágyuk állittatván fel. Átalános tisztelkedés után a gyalogság gulába rakja fegyvereit s csomóba hányja a tölténytáskákat. A huszárok leszállnak lovaikról s kardjukat (a tisztek kivételével) nyeregkápába akasztják. A nap lemenőben volt, midőn Rüdiger az esti fényben szemlét tart a lefegyverkezett hadsereg felett. Paskevics fővezér pedig jelentést tesz az eseményről „a minden oroszok czárjának,“ ezen szavakkal: „Magyarország Fölséged lábai előtt fekszik“ stb.

Görg. II. 422. s köv. l. Ber. III. 75—79. l. Asb. I. 141. s köv. l. Rüst. II. 369. s köv. l. Szil. F. Tört. 421. l. F. Napj. 125—127. l. (hol Pask. jelentése is). Vah. I. 137. l. Fényes Geogr. Szót. IV. 302. l. Görgei jegyzéke szerint (mely az orosz munkában közöltetik) a lefegyverkezett hadseregben volt 11 tábornok (u. m. Aulich, Görgei, Kiss Ernő, Knezics, Lahner, Leiningen, Lenkei, Nagy-Sándor, Pöltenberg, Schweidel és Török), 1426 törzs- és főtiszt, 30,889 ember, 144 ágyu, 7967 ló, 60 zászló. 28,063 ágyutöltény, 34,500 puskatöltény, 42,700 pisztolytöltény, 20,395 puska, 3235 pisztoly, 6783 szablya, 13,848 tölténytáska stb. A tartalék (mintegy 6 ezer ember és 3 ágyu) Knezics parancsnoksága alatt állott. — Görgei a haditanácscsal együtt abban állapodott meg aug. 11-én, hogy a fegyelem könnyebb fenntarthatása végett a fegyverletétel dolga egyelőre egészen eltitkoltassék a csapatok elől; midőn azért Rüdiger kozákjai aug. 12. d. e. az aradi uton Uj-Szent-Anna felől megjelentek, a tábor bekerittetve látván magát, egyelőre nem gondolhatott mást, mint hogy el van árulva, s ekkor zajos csoportosulások és lázongások kezdődtek. Görgei hirt vévén a dologról, személyesen jelent meg a lázongók közt, elibök adá a fegyverletétel szükségét, s hogy az minélelőbb meg fog történni, egyszersmint kérte őket, legyenek csöndesen. A rend ekkép helyre lön állitva. A táborba Aradról Csány val egyesülten számos polgármenekülők is jöttek, főleg békepárti képviselők. Ezek előtt Csány, kit Görgei beavatott terveibe, ez utóbbik megbizásából, nem titkolá el a küszöbön álló dolgokat, s már aug. 11-én közölte velök, hogy a sereg föltétlenül rakja le fegyvereit, s azért a kinek bátorsága nincs mindvégig megosztani a hadfiak sorsát s szemébe nézni a gyalázatos halálnak is, meneküljön haladék nélkül. Hasonlóra szólitá fel

Görgei a tábornokokat s főtiszteket. De mindenki jobbnak látta maradni s szégyennek tartá a futást, midőn az oroszok barátsága és jóakarata felőli hirek egyenesen a vezér környezetéből származtak s látták, hogy a vezér maga el van szánva osztozni a sereg sorsában. — Az állam ezüst és aranykészletét, melyet Kossuth Lugosról Aradra visszaküldött (aug. 11.), Görgei Világosra hozatja, mégpedig, miután Duschekben nem bizott, katonai kisérettel. Itt a pénzkészletet kiosztatja katonái közt, kiknek zsoldjuk már hetek óta elmaradt, az ezüst és aranyrudak felügyeletét pedig továbbra is Duscheknél hagyja, ő reá bizván, hogy adja át tetszése szerint az osztrákoknak vagy az oroszoknak. Az állam kincstárban lévő arany és ezüst összes értéke Szemere szerint (Szem. III. 139. l.) $12^1/_2$ millió frank volt; Duschek a kincstárt az osztrákoknak adta át s ezért egyelőre nem lőn semmi bántódása, később napjainkban pedig cs. k. nyugdijat kapott. Görgei táborának legénysége Szöllős alól Sarkadra kisértetett, aug. 23-tól kezdve pedig Aradra hurczolás végett osztrák tiszteknek kiadatett, kiknek a lefegyverkezett tábor minden hadiszerei s lovai is kiszolgáltattak. — Miklós czár, ki Magyarországba küldött hadserege felől egyideig folyvást aggasztó hireket kapott, a mint Görgei fegyverletételéről értesült, e szavakra fakadt: „Mily szerencséje van ennek a Paskeviesnek!“ s ezzel azt értette, hogy érdemetlen szerencséje, mert hogy a vezénylet rossz volt, belátta. „Az orosz hadseregben,“ igy tudósit Warnhagen, „heves visszálkodás volt. Paskevicset alárendeltjei szidalmazták, elfogatásáról beszéltek s a császár bizalmatlan ellenséges indulattal volt iránta. Rüdiger már parancsot kapott, hogy a fővezérséget vegye át s a hadsereget vigye Magyarországból haza. A világosi fegyverletétel mentette meg a fővezért.“ (Warnhagen Naplója után a Pest. Napl. 1862. évf. okt. 7. sz.). Annyit, mint aug. 3-án előadtuk, Berg leveléből is lehet érteni, hogy az oroszok nem remélték 1849-ben bevégezhetni a Magyarország elleni hadjáratot.

Aug. 14. Kedd.

Bem altábornagy Lugosról szemrehányásokat tesz Kossuthnak lemondásaért, kijelentvén, hogy ő maga részéről Görgei diktátorságát nem ismeri el s csupán a képviselőház által rendelt hatalomnak fog engedni. Kossuth még e napon Tercgováról válaszul irja Bemnek, hogy kész visszavenni a kormányt három feltétel alatt: 1. ha arra Görgei hadserege is felszólitja, 2. ha Bem néhány sikeres hadmüveléssel zsarolás nélkül is fenntudja tartani hadseregét, 3. ha a bankgyár a Kossuth rendelkezése alatt dolgozhatik. E feltételek

nélkül nem fog többé kezet nyujtani a harczra s ha azok kivihetetlenek, ajánlja a lengyelnek, hogy képviselőkből alakitson egy bizottságot, mely a kormányt kezébe veheti. Magyarhon egykori kormányzója ezután magánosan, csupán egyik segédétől kisértetve, folytatja utját a török határok felé s aug. 17-én elhagyva a szerencsétlen haza földét Oláhországba bujdosik.

Czetz. 355. l. Koss. l. Szil.-nál F. Napj. 131. l. Klap.-nál Mem. 231. l. Mész.-nál 134. l. V. ö. Szem. III. 72. l. Asb. I. 137. s köv. l. Koss. 37. l. Kossuth ki a világosi dolgokról még ekkor semmit sem tudhatott, ugy látszik akarta is a további háborut, nem is, „Rá ő nézve" ugymond „a had nem czél, hanem mód a hazát megmenteni: ha nem lehető czélomhoz közelithetni, nem fogok kezet nyujtani a hadat egyedül a had kedveért folytatni." E szavaknak más közönséges ember logikája szerint e lett volna folytatása: „Tehát altábornagy ur se nyujtson kezet oly háboru vészeinek növelésére, mely a hazát már meg nem menti." De Kossuth nem ide gondolt Megirja Bemnek, hogy alakitson egy kormányt s aztán nyuljon erőszakos rendszabályokhoz a nép ellenében de a Kossuth nevét hagyja ki az egész játékból. Ismét egy erös vonás, mennyire féltékeny volt Kossuth nevének népszerüségére s a nehéz perczekben mennyire elpalástolhatatlan volt félénksége. A forradalmi főnökök közül ő futott ki legelőbb az országból, mit a többiek, mint Perczel, Batthyány Kázmér, Mészáros, Dembinski, Bem, oly rosz néven vettek tőle, hogy Widdinben és Kutahiában eleintén még társaságát is kerülték. Szemere irja: „Nem kell feledni, hogy midőn Kossuth az országot elhagyá, még négy vár volt kezében. ezek közt Komárom és Péter-Várad, a két legnagyobb vár az egész osztrák birodalomban, s a nemzeti hadsereg még 135 ezer emberből állott 3—4 száz ágyuval. Nincs példa a világ történetben, hogy valamelyik államfő ily haderőt hagyván hátra maga után kiszaladt volna országából." (Szem. III. 73. l.). E kemény szemrehányás egészen helyén van, csak annyiban téved Szemere, hogy midőn a haderő létszámát tekintetbe veszi, nem mondja utána, hogy ez csakis „numerus" volt már. erő és lelkesültség nélkül, a közel felbomlás minden ismerveivel s elfeledkezik arról, hogy a haderő ily roppant demoralisatiojaért s e szomoru önmegsemmisülésért nemcsak Kossuth, hanem a felelős miniszterek, s ezek közt ő is, számadással tartozik.

Grotenhielm altábornagy előhada (2 század kozák) a Kolozsvárról Makrai alezredes alatt szemlegezésre kiindult csapatainkat (3 század huszár s 2 ágyu) Kis-Czégen

megtámadja s Mócson és Kaljánon keresztül Apahidára kergeti. Makrai nehány halottat s egy ágyut veszit.

Ber. III. 101. l. (a nap aug. 13-ra hajlik, de nem világos) Kor. 169. l. Köv. E. T. 272. l. Szil. F. Napj. 129. l.

Déva vára lőporfellobbanás következtében szétvettetve légbe röpül s az őrség (114 honvéd) életét veszti. Stein ezredes, ki Piskinél épen harczra kelni akart Lüderssel, a fellobanás után, az irányában bizalmatlankodó és engedetlenkedő sereget Déva és Lesnyek közt a Branyicska-szorosba vezeti.

R.d.g.r. Som. 131. l. (szemtanura hivatkozással állitja, hogy ittas honvédek puskatöltény készités végett mentek a lőporraktárba midőn a fellobbanás nemsokára megtörtént). Feldz. 427. Köv. E. T. 268. l.

Aug. 15. Szerda.

Lugosi ütközet. Veigl vezérőrnagy Ramberg hadteste elővédével, Bem altábornagy elócsapatait reggeli 8. órakor Kostélynál megtámadja. A mieink rövid küzdés után Lugosra veretnek vissza, honnan a seregzömmel Vécsey tábornok időközben a facséti uton elhuzódik. Lugos mögött Kmety tábornok (3 ezer ember s 12 ágyu) födözi hősileg a viszavonulást s mintán Ramberg tulnyomó ereje által hátravettetik, Poganyestnél vesz uj állodást, melyben mindaddig védi magát, mignem Hezeres felől a Siegenthal dandára is (Liechtenstein hadtestéből) megrohanja, midőn Bozsur felé elhuzódik.

Feldz. 423. l. Szil. F. Napj. 133—135. l. A temesvári csatából rendetlenül hátráló honvédek jobbára Lugoson állapodtak meg, hová egy szemtanu állitása szerint mindjárt az első napokban 25—30 ezer ember gyült össze lassánkint, kik ujból rendeztettek. A városban a reakczionárius oláh lakosság volt többségben. „Az oláhok“ ugymond ezen szemtanu „kik kirekesztőleg mind földmivelők s csaknem minden élelmiszerek birtokában vannak, a menekült sereg közelettének hirére bőséges gabnagyüjteléköket elásták s a magyar sereg megérkezésének már első napján (aug. 10.) az élelemszerek ára oly roppant magasra hágott, hogy egy darab fekete félig sült kenyérért, mi igy is igen ritkán tünt elö, 1—2 p. frt igértetett s szerencsés volt az, ki ezen az

áron is kaphatott, a következő napokban pedig már nemcsak hogy a kenyér, de minden gyümölcs és zöldség eltünt s a minden órán szaporodó menekültek kénytelenek voltak szabad ég alatt, kötetlen sebbel, az oláhok telt gabnaverneik felett éhezni.“ (Temes: Egy magyar hadsereg felbomlása. Megjel. Szil.-nál Magy. Emlékl. Pest. 1850. 132. l.). Jelen voltak a vezérek közül Bem, Guyon, Vécsey és Kmetys a hadak bátoritásában és ujra alakitásában tevékeny részt vett Kossuth is. Dembinski, kihez Perczel is csatlakozott, a lengyel légio egy részével mingyárt a temesvári csata után különvált s aug. 16-án Facséton volt főhadiszálláson, hol Bemnek, ki őt Lugosra a többiekhez csatlakozásra rendeli, felmondja az engedelmességet. (D. levele Szil-nál F. Napj. 183. l.) Dessewffy és Lázár pedig aug. 14. vagy 15-én indultak el ismét külön egy 5 ezer főnyi sereg élén Karánsebes felé. Bem, hogy Kossuthtal találkozhassék, aug. 14-én személyesen elindult az oláhországi uton, de Karánsebesen már nem találván a volt kormányzót, innen visszafordult s aug. 16-án Facsétra ért, hová a lugosi harcz után serege is hátrált. A lugoson lévő sereg főbbjei aug. 14-én este értesültek a világosi eseményről, a kormány lemondásának hire már azelőtt kiszivárgott. Ezt követő éjjel a legénység is megtudta, hogy Kossuth titkon elhagyta őket, s ekkor minden felbomlásnak indult. A bosszúság és a kétségbeesés a tisztek lelkén átalában erőt vett. Kinek lehetett volna még kedve és reménye küzdeni azon ügyért, melyet legfőbb őrei és képviselői reményvesztetten oda hagytak? Kossuth a vezérek előtt kimondta, hogy a hon ügyét elveszettnek tartja s hogy maga Törökországba menekül, honnan a hazát Anglia segélyével diplomácziai uton véli megmenteni (Szem- III. 71. l.).

Görgei, Magyarhon volt diktátora, Kis-Jenőn elhagyja bajtársait s Nagy-Váradra, Paskevics fővezér elibe vitetik. Ez eleintén szemrehányásokat tesz Görgeinek makacs ellenszegüléseért, de majd önmegadását méltányolva, minden felhivás nélkül megigéri, hogy megkegyelmeztetéseért lépéseket teend. Görgei következő napokban kifejti Paskevics előtt, hogy a fegyverletételt nem lehet csupán neki egymagának róni fel, mert annak végrehajtása tiszttársai készsége és közreműködése nélkül lehetetlen lett volna, s hogy saját megkegyelmeztetését igen kevésre fogná becsülni, ha társai kiadatnának Haynaunak. Paskevics erre azt válaszolja, hogy neki nem áll hatalmában Görgei tiszttársai számára kegyelmet nyerni ki, mindazonáltal ennek kieszközlése végett Ferencz-József császár előtt közben fogja magát vetni.

Görg. II. 429. 434. l. Paskevics igéretét beváltotta. Nyolcz nap mulva a czár részéről már megjő a kegyelem azon tudósitással együtt, hogy ha a trónörökösnek Ferencz-József császárnál nem sikerülne Görgei számára megnyerni az amnesztiát, Görgei Oroszországba fog vitetni; addig mig ez az ügy eldőlne, kardjától és egyenruhájától megfosztatik. Ezalatt a világosi seregben volt magyar tábornokok, tisztek és polgárrendü menekülők aug. 14. és 15-én Kis-Jenőre, aug. 16-án Nagy-Zerindre, 17-én Sarkadra, 19-én Gyulára vitettek, miközben az oroszok (Anrep tábornok) mindenkinek tág rést engedtek az elszökhetésre. Azután pedig, a közlegényekhez és altisztekhez hasonlóan, kiadattak az osztrákoknak. Paskevics közbenjárása itt, mint láttuk, semmit sem használt.

Grotenhielm altábornagy Kolozsvárat megszállja. Jöttének hírére Kemény Farkas ezredes kivezeti seregét (7 ezer ember s 24 ágyu) a városból, hol az ellenség zsákmányaul nagy éleluni és lőszerkészlet esik. Az üldöző kozákok Szász-Fenesnél utólérik a mieinket s utközben 16 lőszerkocsit s 86 honvédet elfognak, mintegy 60-at pedig leöldösnek.

Ber. III. 101. l. Som. 135. l. Köv. E. T. 272. l.

Aug. 16. Csütörtök.

Klapka tábornok a szövetséges ellenfelek győzelmei hirét hallván, visszaérkezik Komáromba Győrből, hol nehány nap alatt 5 ezer ujonczczal erősbité hadseregét s honnan már épen indulni akart mozgó csapatával Steyermark felé, nyugtalanitni az osztrákokat.

Klap. Mem. 216—224. l. Feldz. 464. l. A vár zárlata ezután tetemesen erősbült. A bécsi hadügyminiszterium ugyanis a mint meghallotta, hogy aug. 3-án Csorich szétveretett, Nobili altábornagyot (1. tartalékhadtest) Alsó-Ausztriából és Nugent táborszernagyot (2. tartalékhadtest) Pécs vidékéről gyors segitségre szólitotta, s Gyulay hadügyminiszter az előnyomulás elrendelésére az orosz-vári főhadiszálláson személyesen jelent meg. Aug. 20-án az osztrák dandárok már ismét a Czonczó patak mögött állottak. Nugent azonban csak szept. 1-én érkezett Komárom alá, hol a zárlat parancsnokságát nyerte. Baranya-Zala és Tolna megyék féken tartására Pálffy gr. altábornagyot (4 zászlóálj, némi lovasság és 15 ágyu) hagyván. Szept. elején a zárlat ereje már $47^5/_6$ zászlóalj, $22^1/_6$ lovasszázad és 154 ágyu, összesen mintegy 44 ezer ember (Grabbet is ide számitva: 60 ezer) ember volt.

A magyar déli hadsereg feloszlása. Facsétnál, a Lugosról rendetlenségben elhuzódott Guyon, Vécsey és Kmety hadaik táborban. Bem fővezér Karánsebesről megérkezvén, este haditanácsot tart. a sereg tisztikarát a háboru további folytatására buzditja s felhivja, hogy vele együtt Erdélybe Dobrára induljanak. A honvéd tiszteket azonban már elhagyta a harczi lelkesedés s Bemre nem hallgatván, jobbára Vécsey tábornok mellé állanak, ki Görgeitől kapott levél következtében az oroszok elibe való menetelre határozza el magát. Másnap reggel Guyon parancsnoksága alatt csak kevesen indulnak Dobra felé, a nagyobb rész Vécseyt kiséri északra, legtöbben pedig elhagyják zászlóikat s fegyvereiket eldobva szétszakadozott csoportokban szöknek meg s indulnak haza szülőföldjökre, miközben tömegestül esnek az osztrákok fogságába. Ramberg hadteste még az napon megszállja Facsétot, hol 6 ágyut és nagy mennyiségü élelmikészletet talál, melyeket a mieink hagytak ott.

Temes: Egy magyar hadsereg felbomlása. Megjel. Szil.-nál Magy. Emléklapok 1850. 134. s köv. l. Feldz. 424. 425. l. Előbbik helyen egy szemtanu igy részletezi a dolgot: Vécsey gyalog kocsija körül összegyülekezvén a haditanács, az érkező Bem leugrik kocsijáról s a legénység éljenzései közt a körbe lépvén, tört németséggel így szól: „Uraim, én a kormány s magam nevében jövök önökhöz mint főparancsnok s minden zászlóaljak, lovasszázadok és ágyuütegek parancsnokait folszólitom, holnap reggeli 6. órára csatarendben állni, Erdély felé Dobrára vonulandók.“ Itt félbe szakitá egy magas szál, jelentékteljes arczu és fekete szakállu ezredes a körből, eme szavakkal: „Altábornagy ur! Mi kormányt nem ismerünk. A kormány bennünket gyalázatosan elhagyott, annak nem volt ereje azon ügy végrehajtására, melyet mi oly dicsően kezdtünk meg, és a melyért mi szivünk vérével áldoztunk. Az a sereget a legtermékenyebb vidéken éhezni hagyta. az nemcsak hogy erélytelenséget tanusitott a külellenség irányában, de tehetetlen is volt a nemzet erejét, mely oly bőven kinálkozott, használni. Az, azon feladatra, mit a végzet neki kiszabott, méltatlannak tanusitá magát.“ E szavakra, melyekben a forradalmi kormány oly keményen de igazságosan volt elitélve, Bem nyersen válaszolá: „De miért szaladnak hát önök? Harczoljanak és a seregnek lesz kenyere; egy szaladó sereg mindig éhezik, mig a győző mindig jól van lakva.“ Majd Vécsey szólott: „Altábornagy ur, mi Dobra felé nem megyünk. mi Görgei felhivását követjük s átmegyünk a Maroson. Bem megnézte keményen a beszélőt,

kivel már áprilban is volt egy becsületbeli ügye, s aztán nyugodtan felelt. „Uraim, én sem gyilkos sem hóhér nem vagyok. Hivatolomnál fogva hatalmam lenne önöket kényszeritni is, de az ügy, melyért harczolunk, szabad harczosokat kiván," s ekkor ismétli előbbi felhivását, hogy t. i. a ki vele akar tartani, másnap reggel készen álljon az indulásra Dobra felé, hol kedvező állodás vár a honvédseregre. „Ne higyék önök" igy végzi „hogy gyögék lennénk; mi ha akarunk, még erősek, hatalmasok lehetünk, gyalázat volna 40 ezer emberrel magunkat megadni." Itt Vécsey szakitá félbe. „De kérem, altábornagy ur, miként gondolja seregét élelmezhetni." Bem igy felelt: „Ha az oláh egész éven át máléval élélhet, akkor a katona is, ki az emberiség legszentebb ügyéért harczol, ugyanezen koszttal megélhet." Bem a legénység ismételt „éljen"-ei közt távozék, mely semmit sem tudott arról, mi történt a haditanácsban. Itt pedig nagy elkeseredettséggel folyt tovább a vita. Majd egyes csoportokban gyültek össze a különböző tisztek s a tábort a szenvedélyes kitörések hangjai járták keresztül-kasul. A Görgeitől Vécseyhez küldött levelet, melyből e szó „fegyverletétel" hiányzott, sokan oda magyarázták, hogy Görgei már szövetségre lépett az oroszokkal s egyesülésre hivja fel Vécseyt is, s számosan voltak, kik azt hitték, hogy ezután a muszkával kezet fogva harczolandnak az osztrákok ellen, sejtelmök sem lévén arról, hogy világosi bajtársaik rabok s maga Görgei is orosz fogságban ül Nagy-Váradon. (G ö r g. és a V i l. 55. l.). Reggelre a honvédsereg megtette kötelességét és fegyverben kiállott; de „sem a csapatok" ugymond ismét Temes „sem ezek egyes osztályai nem tudták bizonyosan, hogy parancsnokuk merre akarja őket vezetni. És most már elkezdődött a sereg felbomlása, mely leginkább egy vegytani szétoszláshoz volt hasonlitható. A zászlóaljak századokra s még kisebb részekre is oszoltak, ezek némelyike Bemhez, mások meg Vécseyhez hajlottak. Vécsey hadtestéből csekély számu csapatok váltak el, de Kmety és Guyon hadtestei rendetlenül oszolva fel, azoktól egész szakaszok Görgei bizalmas barátjához csatlakoztak. Az országuton és benn a helység utczáin pedig nagy zürzavar keletkezett. Bem követői keletre, a többiek pedig nyugot felé akartak visszamenni. Mindenfelé egybekapások, kiabálások és czivakodások voltak... Az egész olyan volt mint egy kétségbeesett szaladás... Bem még a Facséttól három órányira eső Dobraig sem mehetett, serege még az uton szétoszlott. A közlegénység csak most világosodott fel a dolgok mikénti állásáról s az egyesek is eltökélten pártokra szakadtak. Némelyike hazájába akart menni, sokan az oroszokkal szövetségre lépni." E jelenetet egy másik szemtanu igy egészíti ki: „Facsétról egyik ut jobbra E r d é l y be visz, a másik egyenesen B o r o s - J e n ő nek. Ez utforduló mindenki megállt, s kezde számot vetni magával; latra veté sovány reményeit forradalmi vétségeinek ellenében s a szerint ment jobra vagy előre, de mindkét esetben nehéz öntudattal s látszólag ingadozva. A minden

perczben változó s minden ajkról különböző értelemben jajveszékelt kétségbeejtő hirek hangzavara csapdosta lelkeinket s maga a vigasztaló remény angyala ijesztő rémalakká változott, mely legfölebb akasztófa helyett sötét börtönnel biztatott. S mindezek közt végre legnyugodtabb az volt, ki semmit nem remélt, a legrosszabbat várta s reá elkészült. Rendről, fegyelemről szó sem volt. Ha kocsin ültél, nem annyira lovaid huzták, mint szomszédaid szekerei, melyek a tieddel összeakadtak. Egy perczig mentél, tizig állottál. A tulajdonjog elenyészett; ha leszálltál szekeredről, mások elfoglalták, ha ismerőid nem voltak, senki nem konyörült, mindenki magáról gondoskodott. Rekedt, porette torkok lármája, egyenetlenkedők vitája, félénk nők sirása, a gyávábbak ijesztő hirtárogatója, kétségbeesett arczok vonaglása — mit gyakran a jótevő por elfödött szemeid elől — s ittas honvédek puska kilövöldözéseinek ropogása között állottál s szárnyakat ohajtál magadnak, hogy kirepülhess e zavarból, mert reményed megszünt kihatolni belőle. Közepette ez irtózatos zürzavarnak, hol a legbátrabb is legfölebb pörlekedni, de parancsolni semmi esetre esetre sem mert, találkozott egy ember, ki az összefonnyadt keblü tömeg bámulatára nemcsak parancsolt, söt büntetett is. Kocsim mellett, melyen (feledtemben) szivarozva azon elhatározottsággal ültem, hogy senkire nem hallgatok, nem nézek, egy sivító hangon s rossz magyarsággal ejtett káromkodás s parancsolás vonta magára figyelmemet. Guyon tábornok egy pár suitejebeli tiszt kiséretében, vászonkabátban, kard és rangjelek nélkül a megadásra vezető utfélen megindult tömeget igyekezett visszaparancsolni. Egy lovast különösen pirongatott s parancsolá neki, hogy forduljon vissza. A huszár azonban mereven állott s a fölött látszék elmélkedni: ki lehet ez az egyéniség, ki még most is parancsolni erölködik. Guyon azonban kijövén a phlegmából, lekapta oldaláról kardját s azt tokostól két kézre fogva, ugy vágta főbe a huszárt, hogy az a parancsnok kiléte felőli elmélkedéstől rögtön elállott, mert hanyathomlok földre zuhant. De ez még nem volt elég. A Facsét melletti csatornán lévő hidat bontatni kezdte, hogy senki Boros-Jenö felé ne mehessen; de ez mit sem használt, mert a megadási föltételben állhatatos csoport a folyamon keresztülgázolt néhány összetört kocsi veszteséggel." stb. (K o r. 198—200. l.). A közdemoralisatio okait l. aug. 9. és 15. jegyz.

Aug. 17. Pént.

D é v a i f e g y v e r l e t é t e l. Bem és G u y o n a F a c s é t ról hozott csapatokat D é v á n á l a S t e i n vezérlete alatti erdélyi sereggel egyesítik, utközben Guyont L i e c h t e n s t e i n hadtestparancsnok fegyverletételre hasztalanul szólitván fel. Este felé B e m szemlét tart sorakozott honvédei felett s harczra

szólitja azokat, kik szóval mindenre igérkezének. Valósággal azonban semmi akaratuk sem volt már a további háborura s igy történt, hogy midőn Lüders békekövete a tábor vezérét Görgei példája követésére felszólitá, 24 órai fegyvernyugvás létesül. Éjjel seregünk azon része, mely még rendet tartott, megszállja az orosz előörsöktől átengedett Dévát, hol Bem haditanácsot tart. Itt kiderül, hogy a magyar seregnek nincs szándokában többé harczolni. Bem és Guyon tehát másnap d. e. 11. órakor nehány bajtárs kiséretében oda hagyják Dévát s titkon Törökország felé menekülnek. Távoztukkal féktelen zavargás üt ki e seregben s az alkalmat felhasználva mintegy 4 ezer ember megszökik. D. u. 5. órakor Beke ezredes személyesen jelenti Lüdersnek, hogy a sereg le akarja tenni fegyvereit, a mi alkonyatkor meg is történik. A táborban volt még ekkor 7760 közlegény, 350 tiszt és 64 ágyu. A lefegyverzett honvédek Nagy-Szebenbe és Gyula-Fehérvárba kisértetnek az osztrákok hatalmába.

Czetz 357—359. l. Ber. III. 116. l. Feldz. 427. 428. 546. l. R.d.g.r. Köv. E. T. 270. l. Allg. Zeit. Presb. 1849. 4. sz. Szil. F. Tört. 423. l. A „Feldzug" (424. l.) szerint Guyon 8 zászlóaljat, 12 lovasszázadot és 42 ágyut hozott volna magával Facsettól, melyek alatt azonban csak romokat lehet értenünk. R.d.g.r e tárgyban igy ir: „Dobra és Lesnek közt találkoztam Steinnal; átadtam neki mindakettőt" (a pénztárt és Bem sürgönyét). „Ez a sürgönyt felbontá, átolvasta és ujból átadta, hogy vigyem Beke ezredesnek. Ezen sürgöny rendelet vala Steinhoz, hogy a piskii hidat tartsa, mert Bem 12 ezer embernyi erősitéssel jő. E hir némi bizalmat öntött elcsigázott csapatainkba, de mekkora lön a csalódás, midőn déltájban szállongani kezdtek (a vélt 12 ezer főnyi erősités helyett) a Lugoson szétvert seregnek romjai, melyek minden vezénylet és rend nélkül apró csapatokban érkezének. Jöttek hadszeri kocsik, köztük ágyuk, megint egy kis csapat gyalogság vagy lovasság. Ez igy tartott d. u. 4. óráig. Ekkor jött Bem Guyonnal stb. de rendezett sereg sehol." Bem és társai a hegyek közt való 3 napi bujdoklás után mintegy 100 főnyi katonaság kiséretében aug. 20-án Mörulba érkeznek (Karánsebes mellett) s itt a helységbiró által letartóztatott Kmetyt, kinek honvédei a lugosi harez után részint haza szöktek, részint Vécseyhez csatlakoztak, kiszabaditják s harmad napra a Schill-völgyön át Oláhországot elérik. — A fegyverletét elől menekült nagyszámu honvédek összefogdosása végett pedig osztrák portyázócsapatok járták fel a vidéket. A hivatalos „Feldzug" ide-

vonatkozólag ezt irja: „Ezen menekülök sorsa . . . szánalomra méltó volt. Csaknem ruházat és élelem nélkül bolyongtak a hegyek közt: irányukban ellenséges érzelmü lakosság közepette; mert mindenütt felkeltek ekkor az u. n. móczok (oláhok) régóta táplált bosszuvágyaikkal s megrohanták a szerencsétleneket, ugyhogy a mi portyázócsapataink feladata inkább az üldözöttek magunkhoz vételében s védelmezésében, mint megsemmisitésében állott."

Aradvár feladása. A várat legelőször aug. 14-én az Uj-Aradot megszálló Schlick osztrák tábornok szólitja fel hódolásra. Damjanics várparancsnok azonban a haditanács végzése szerint e felszólitást visszautasitja, hanem még azon nap ír Rüdiger orosz tábornoknak, hogy a vár föltételek mellett kész megadni magát. Rüdiger ekkor felszóllitatja a Kis-Jenőben időző Görgeit, nyilatkoztassa ki Arad küldötteinek, hogy mennyire helytelen abbeli várakozásuk, hogy föltételeket kivánnak kinyerni. Görgei értekezvén a küldöttekkel, általuk levelet küld Damjanicsnak, melyben ezt a föltétlen meghódolásra szólitja fel. E levél vétele után másnap (aug. 15.) Buturlin orosz táborkövet jelenik meg a várban s cselfogásaival oda viszi a dolgot, hogy az őrség beleegyezik az orosz csapatok előtt formaszerü alku nélkül is felnyitni a kapukat, biztosittatván Buturlin által, hogy az önmegadásnál osztrák csapatok nem fognak jelen lenni. Haynan fővezér, Temesvárt, az osztrákok ily modoru mellőztetése miatt ingerültségbe jövén, Schlicknek a vár ellen nyomulási rendeletet küld, de a melyet az oroszok hathatós fenyegetődzéseire visszavon, az orosz és osztrák csapatok összeütközését azonban leginkább csak Schlick bölcs késedelmezése háritja el. A vár lefegyverkezése aug. 17-én d. u. 5. órakor történik, midőn Buturlin tábornok Radeczky-huszárokkal megszállja a várat s Damjanicsot, Nagy-Várad-ra, az őrséget pedig Sarkad felé kisérteti. Egy órával később az orosz Schlick csapatainak engedi át az erősséget. A várban volt 3768 ember, 143 ágyu, (300 várágyu), 6 hónapra való élelmi és lőszerkészlet, a bankgyár stb.

Ber. III. 81—84. l. Feldz. 371. 414. l. (utóbbi helyen a várágyuk száma 200-ra a 37 lapon pedig 300-ra tétetik). Asb. I. 143. l. Görg. II. 455. 436. l. Allg. Zeit. Presb. 1849. évf.

4. sz. Asbóth szerint az orosz hadsereg fővezére kötelezé magát a feladásnál a várbeli őrség számára kegyelmet eszközölni a czárnál. Ily kötelezésnek az orosz hivatalos munka kereken ellentmond, azonban a körülmények csakugyan oda mutatnak, hogy Paskevics és a czár nevével az ügyefogyott őrség elámitására valaki visszaélt és játékot üzött. Még 1849. végén jelent meg ugyanis ángol lapokban Damjanics egyik segédtisztének levele Buturlinhoz intézve, melyből kiderül, hogy Buturlin az őrséget biztositotta a czár rokonszenvéről Magyarország iránt s abbeli igéretéről, hogy a honvédeket az osztrákok további üldözése elől megoltalmazandja, s egyszersmint Buturlin mindazoknak, kik orosz védelem alá menekülnek, tökéletes amnesztiát s vagyonuk és fegyverük megtartását garantirozta és csak ezen ünnepélyesen fogadott igéretre adta meg magát az őrség. (Az érdekes levél F r e y nál III. 176. l). E szerint kétségen kivül való, hogy Aradvár őrsége épen azon politika által hagyta magát rászedetni, mely Görgeit és seregét is oly csufosan jégre vitte.

U r b á n osztrák ezredes (3 zászlóalj gyalog, 4 lovasszázad és 9 ágyu) a Gál Sándor vezérlete alatt lévő sereg (mintegy 6 ezer gyalog, 600 lovas és 23 ágyu) utóhadát S á r v á s á r nál alkonyatkor megtámadja, B á n f i - H u n y a d i g visszaveti s a város utczáin keresztülkergeti. A városon alul azonban G á l vadászai állodást vévén, nehány ágyu s egy század W ü r t e m b e r g huszárság közremüködésével az üldözőket visszaverik. Veszteségünk mintegy 60 ember holtakban és sebesültekben, 400 fogoly s 1 zászló. Ekkor értesül a honvédtábor a világosi fegyverletételről. Másnap

Aug. 18. Szombat.

U r b á n Gál seregét B á n f i - H u n y a d nál ismét megtámadja. A mieink, kik e nap már D o b a y ezredes vezérlete alatt állottak, három órai harczban védik magukat, mignem állodásaikból kiveretve C s u c s á i g üldöztetnek, honnan S i b ó ra huzódnak el. Veszteségünk 150 halott, 500 fogoly s 2 ágyu, az osztrákoké 11 halott s 28 sebesült.

K ö v. E. T. 273. l. F e l d z. 547. l. (az aug. 18. harczról semmit sem tud). B e r. III. 101. 102. (nap nélkül). C z e t z 348. l. R ü s t II. 374. l. (aug. 16.). A betegségéből felgyógyult Urbánt saját seregével s egy kozák csapattal G r o t e n h i e l m mozditá előre G á l ellen, ki a bizalmat elveszitett K e m é n y Farkastól az aug. 17. harcz előtt pár órával vette át a vezérséget.

Aug. 19. Vasárnap.

Karánsebesi fegyverletétel. Lázár Vilmos ezredes, ki az egykori 9. hadtest romjait Karánsebesre vezette, Wallmoden osztrák tábornok előtt leteszi fegyvereit. E hadtestben volt 3 ezer ember, 600 ló és 36 ágyu. Dessewffy tábornok kiséretével együtt ez alkalommal szintén bejelenti magát Wallmoden előtt.

Feldz. 430. l. Szil. F. Férf. 148. l. Lázár és Dessewffy ezen tettökért, hogy t. i. nem orosz hanem osztrák csapatok előtt hódoltak, azon kegyelemben részesültek, hogy kivégeztettek kötél helyett golyó utján.

Első táborkövetek Komáromban. Liebler vezérőrnagy Csorich altábornagy nevében Klapka várparancsnokot Görgei példája követésére szólitatja fel. A várbeli haditanács a kissé nevetséges felszólitásra (v. ö. jul. 31. aug. 3.) azt válaszolja, hogy az örség nem lévén hivatalosan tudósitva a délvidéki eseményekről, semmiféle alkudozásba sem ereszkedik.

Az eredeti levelek Klap.-nál Mem. 225—227. l. és Allg. Zeit. Presb. 1849. évf. 2. sz.

Aug. 20. Hétfő.

Ujtáborkövetek Komáromban. Alcaini osztrák alezredes a bécsi hadügyminisztérium nevében föltétlen hódolatra szólitja a várat. Isakow orosz alezredes pedig Görgei aug. 11-ki Rüdigerhez intézett levelét adja át Klapkának. A várbeli haditanács a föltétlen hódolatra való felszólitást visszautasitja.

Klap. Mem. 234. s köv. l.

Vysocki tábornok, a lengyel legió főparancsnoka, Ó-Orsováról bucsuszót intéz a magyar nemzethez. E szerint a legiónak az orsovai közlekedést kelle fedeznie és fenntartania; e feladata bevégzése után nem maradt egyéb hátra számára, mint hogy elhagyja Magyarország földét s fegyveret a török kezébe letegye. A nemzet tudja, hogy szabadságharczában a lengyelek

azon reménybcn vettek részt, „hogy a szabadság küzdése s abban vett részök egy további harcz alaposzlopait képezendik, éltök folytonos czéljának Lengyelhon szabadságáérti harcznak." Czéljok volt továbbá még a lengyeleknek, a magyarok és a szláv-román törzsek közt közbenjáróul szolgálni. „Emlékezzék meg a nemzet, hogy ők mindvégig vele maradtak."

V. kiáltványa Szil.-nál F. Napj. 136. l.

Aug. 21. Kedd.

A komáromi haditanács főleg a sima Isakow mesterkedéseire fegyverszünet kötésébe egyezik bele, mely déltől számitva 14 napon át tartand. Ez alatt az ellenségeskedések kölcsönösen megszüntettetnek. Klapka portyázócsapatai (ezek közt Noszlopy és Mednyánszky) a várba bevonulhatnak, s a vár küldöttei elutazván, a többi magyar hadak meghódolásáról helyszinén meggyőződhetnek.

Klap. Mem. 234—238. l. Feldz. 467. l. Lapins. 201. l. (erősen kárhoztatva a fegyverszünet megkötéseért Klapkát V. ö. Szept. 20.). Osztrák részen a fegyverszünetet a főhadparancsnokság előleges megkérdezése nélkül, s ugylátszik bosszúságára, Gyulay hadügyminiszter kötötte meg. (Noszlopyról bővebben Frey III. 81. l.).

Boros-jenői fegyverletétel. Vécsey tábornok, miután 2 ezer szekérből álló podgyászát aug. 17.én elveszté, a bája-szlatinai uton pedig 76 ágyuját a hegyszakadékokba hányta, folytonos szökdösések és elfogdosások által megapadt s minden fegyelmet széttépett táborával együtt Boros-Jenőn az oroszok kezébe föltétlenül lerakja fegyvereit. Vele volt 505 főtiszt, 7443 közlegény, 1067 ló, 8 zászló, 2 ágyu és 400 darab fegyver.

Ber. III. 87. l. Feldz. 427. l. Kor. 197—202. l. (a sereg nyomoru hangulatát érdekesen festi a lugos-b.-jenői utról). Vécsey már aug. 19-én jelenté Rüdiger előtt, hogy Görgei módjára hódolni kiván, s aug. 19. és 20-án a Vysocki-féle hadtestből már 9 lovasszázad állitott be 5 ágyuval és 4 zászlóval önkéntesen Nagy-Váradra. Ezekkel volt személyesen Vécsey is.

Hátszegi fegyverletétel. Frummer alezredes, ki

a Lázár-dandárból egy csapatot Erdélybe vezetett át, Hátszegen Hasford orosz tábornok előtt föltétlenül lerakja fegyvereit. Vele volt 1 zászlóalj, 9 vadász osztály, 4 lovasszázad, összesen 1800 ember és 8 ágyu.

R.d g.r. — Frummer nevét a „Feldzug" (429. l.) Brummernek irván s fegyverletételét még. 19-re tévén, utána Rüstow, Kővári és Horváth sorra eltévednek s „Brunner" meghódolását mindnyáján aug. 19-re teszik. Azonban már az orosz „Ber." (III. 117. l.) világosan irja hogy „Frummer őrnagy . . . aug. 9-én (ó-naptár) adta meg magát."

Aug. 23. Csütörtök.

Ferencz-József császár Schőnbrunnban kelt napiparancsában elismeri, hogy „vitéz hadserege uj és enyészhetetlen érdemeket szerzett az uralkodóház és a haza" iránt. Ennélfogva „a haza nevében" köszönetet szavaz katonáinak. „Bátor tetteiknek, hős kitartásuknak lehet köszönni, hogy benn vissza tért a birodalom békéje, künn pedig hatalma erősbödött." Megvárja tőlök, hogy „maradjanak ezután is büszkesége és disze Ausztriának, rendithetetlen támasza a trónnak s a társadalmi rendnek."

A napiparancs Samm l. 151. l.

Mehádiai ütközet. Mertens osztrák alezredes, ki előző nap Teregovánál is szétvert egy honvédcsapatot, a Vogtner ezredes vezérlete alatt lévő lengyeleket és olaszokat (mintegy 2 ezer ember s 16 ágyu) Mehádiánál megtámadja s a Bela-Rakán keresztül nyomja. A mieink ekkor a Mehádia-kulcsában vesznek erős állodást s több mint két óra hosszáig ágyuval védik a szorost, mely ellen Mertens komoly támadást tenni nem mer. Éjjel azonban erősitéseket nyernek az osztrákok, a mieink pedig Orsovára huzódnak, melyet aug. 24-én szintén elhagynak, s nagyobb részt török földre lépnek, hol lefegyvereztetvén Widdinbe kisértetnek.

Feldz. 430. 431. l. Rüst. II.

Aug. 24. Pént.

Sibói fegyverletétel. Kazinczy tábornok, ki az aug. 18-án hozzá csatlakozott kolozsvári sereg felett is átveszi a vezérséget, aug. 24-én Sibón haditanácsot tart, melyben tudtul adja, hogy Timascheff orosz százados, mint Grotenhielm követe, azon felszólitással érkezett a táborba, hogy a sereg haladék nélkül tegye le fegyvereit, s továbbá előmutatja Görgeinek egy aug. 16-ról kelt s az erdélyi hadsereg parancsnokához czimzett levelét, melylyel Grotenhielm gr. Kornist küldé aug. 18-án a táborba s melyben föltétlen fegyverletétel ajánltatik, s végezetre kinyilatkoztatja, hogy ő a maga részéről már el is tökélte magát a föltétlen hódolásra. De a tanács tagjai közül sokan, köztük leginkább Váradi Gábor nemzetőr őrnagy, ellenmondanak. A gyülés zúg és zajong, mignem Kazinczy fölfüggeszti, Timascheffnek pedig hirül adja, hogy tábora kész föltétlenül lerakni fegyvereit. E határozat a legénységgel is közöltetik, midőn az a fegyelmet felbontja s az éjet kétségbeesett hangulatban és vad kihágásokban tölti el. Másnap aug. 25-én Grotenhielm oroszai előtt megtörténik a lefegyverkezés.

Kőv. E. T. 277—279. l. Ber. III. 102. l. Szil. F. Fért. 129. l. Görg. levele Steinhoz az erdélyi fővezérhez Kőv.-nak i. h. és O. 202. 203. l. ugyszintén Kor. 176. l. Kazinczy sajátságos tétlen szerepet vitt a forradalom végső korszakában. Vysockitól juniusban elszakittatván, sem Görgeivel sem Bemmel nem egyesült, sem az oroszok háta mögött támadó föllépéseket és portyázásokat nem tön. Aug. 17-én Dézsen volt, 18-án Sibóra érkezett, s ekkor haderejе a „Feldzug“ szerint 11 ezer ember s 37 ágyu, miután pedig az erdélyiek hozzá csatlakoztak, 12—15 ezer ember s 56 ágyu volt. Kővári szerint, ki itt szemtanu volt, a fegyverek átadása aug. 26-án történt volna, miután 25-én az oroszok nem érkeztek meg. A „Feldzug“ (433. 548. l.) és a „Bericht“ (II. 103. l.) hivatalos munkák azonban az átadás napját egyezőleg aug. 25-re teszik, mi Kővári tévedését hihetővé teszi. Előbbik azt állitja, hogy a legénységből még ekkor 4 ezer lett volna együtt, mi azonban sem az orosz munka sem Kővári előadásával nem fér össze. Az esemény lefolyásából kiemelünk itt némely részleteket az orosz tudósitás nyomán, melyeket Kővári nem emlit. Aug. 23-án az egész sereg beleegyezett volna a fegyverletételbe. Aug. 24-én a lengyel tisztek (élükön Jordán őrnagy) lá-

zongást idéztek elő a táborban a magyar tisztek ellen. Már megindult a sereg Magyarhon felé, midőn Kazinczy a dologról értesülvén, tisztikarával utána indul s visszavezeti. A lengyelek azonban és Váradi Nagy-Bánya felé folytatták utjokat. Aug. 25-én Grotenhielm némi orosz csapattal megérkezik Sibóra. De már akkor „a magyar katonák majdnem mindnyájan elhányták fegyvereiket s hazájokba oszlottak szét csak a törzs- és főtisztek maradtak ott, összesen 100-an, továbbá 56 ágyu, 76 lőporosláda s fegyverek." Nagy-Bányán 5 ágyu, 2 zászló, sok fegyver s 100 mázsa lőpor jutott Urbán kezébe, kit Grotenhielm oda azonnal utnak inditott. Váradi csapatja utközben elhányta fegyvereit s feloszlott.

Aug. 26. Vasárnap.

Munkácsvár, miután biztosai által Görgei hódolásáról meggyőződött, Karlovics orosz tábornok előtt esteli 7. órakor föltétlenül megnyitja kapuit. A várban volt 32 tiszt, 329 közlegény, 23 ágyu, több mint 500 fegyver, 1 zászló, 12 ezer töltény és kevés élelmiszer.

Ber. III. 88. 92. l. Feldz. 433. l. Szil. F. Tört. 423. l. Napj. 137. l. Ezen időtájon történt, valószinüleg Munkács hódolása után, hogy Selvan tábornok Rembovszky csapatát (mintegy ezer ember s 4 ágyu) Ungváron tulnyomó erővel megtámadván megveri s Ungvárt elfoglalja. Veszteségünk 40 halott s 14 fogoly, az oroszoké 3 sebesült s 4 hiányzó. (Ber. III. 90. l).

Táborkövetek Komáromban. Paskevics fővezér segéde s egy osztrák alezredes a várat föltétlen hódolatra hivják fel, előbbik Görgeitől is hozván Klapkához egy aug. 16-án kelt levelet, melyben a volt diktátor előadja, hogy ő a harcz sikerét nem remélvén, békeség okáért föltétlenül lerakta fegyvereit s Klapkát arra szólitja fel, hogy „fontolja meg mit tehet s mit kell tennie." Az őrség kijelenti, hogy „békére hajlandó, azonban szétküldött biztosai visszaérkezte előtt alkudozásokra nem gondolhat."

Klap. Mem. 430. 431. l. Görg. levele Klap.-hoz. Szil.-nál F. Napj. 138. l. Lapins.-nál 194. l. és Allg. Zeit. Presb. 1849. évf. 12. sz.

Haynau fővezér e napról kelt levelében tudatja Görgei Arthurral, hogy az osztrák császár neki megbocsátott,

azonban a Magyarországban való további tartózkodás nem engedtetik meg, hanem Görgei köteleztetik Karinthiába elutazni, hová a volt diktátor nejével együtt, másnap, Andrássy Róbert őrnagy kiséretében, saját költségén Galiczia felé, utnak indittatik.

Görg. II. 430. 431. l. Paskevics aug. 26-án este megtudván, hogy Görgei nem államköltségen fog utazni, s hogy ennek egyelőre annyi vagyona sincs a miből megéljen, 500 darab félimperial-aranyat adott át neki személyesen, u. n. kölcsön alakjában, s ezen kivül ugyanezen alkalommal még 300 db. imperiált nyujtott át neki, hogy oszsza szét a Váradra érkezett honvédtisztek közt, oly czélból, hogy rajta polgári ruhát vegyenek, miután egyenruhájukat le kell vala vetniök. A segélyt mind Görgei, mint a tisztek elfogadták. Görgeinek saját vallomása szerint a fegyverletétel után összes vagyona 50 db. arany és mintegy 2 ezer frt Kossuthbankó volt, melyet tőle az orosz seregbeli osztrák biztosok Váradon elvettek. Görgei ennek következtében kénytelen volt lovait eladni és cselédeit elbocsátani. Paskevics erről történetesen értesülvén, 300 db. félimperiált küldött neki. E szerint Görgei összesen 800 db. imperialaranyat kapott Paskevics barátságából.

Aug. 30. Csütörtök.

Paskevics főhadiszállása Nagy-Váradról eltétetik és az orosz fősereg Lengyelországba visszautazni megindul.

Ber. III. 93. l. Paskevics Arad meghódolása után megkérdezteté Haynautól, hogy meddig maradjanak még csapatai Magyarországon. Haynau oda nyilatkozott, hogy az oroszok Komárom átadása s az egyes magyar csapatok meghódolása után még 3—4 hétig tartsák megszállva Kolozsvárat, Beszterczét, M. Vásárhelyet, Segesvárat, N. Szebent, Gy. Fehérvárat, N. Váradot, Debreczent, Kassát, Eperjest, Löcsét, Egert és Munkácsot. Paskevics e terv keresztülvitelére a Rüdiger hadtestét, a Lüders és Grotenhielm nehány hadosztályát elegendőnek vélvén, a többiekkel megtétette az utikészületeket. Grabbe, ki az osztrák miniszterium kérésére Komárom zárlatához csatlakozni nem akart s csak a czár aug. 22. világos parancsára ment a vár alá, okt. 1-én indul vissza Lengyelországba. Az oroszok összes veszteségét a magyarhoni és erdélyi hadjárat alatt a hivatalos munka igy számitja: harczban elesett 543 ember, megsebesült 1670 ezek közöl sebeiben meghalt 343, kholerában megbetegedett 20,200, meghalt 7819 egyéb okból beteg lett 8735 s meghalt 3209 ember, a harcz folyama alatt összesen elveszett 13.554 ember. Paskevics, kinek az osztrák császár „hálája jeléül“ a Mária-Therezia-rend nagy keresztjét küldte meg

(a legf. kézirat Allg. Zeit. Presb. 1849. évf. 13. sz.), mintegy 65 magyar zászlót vitt el tőlünk győzelme jeléül, melyek Szent-Pétervár utczáin meghordoztattak. (i. m. 21. sz).

Szept. 1. Szombat.

Haynau idézőlevele Pestről. „A magyar forradalomnak“ ugymond a császári helyettes „vége van. Felszólitok azért minden cs. k. tisztet, katonai és polgári tisztviselőt, ki a fölkelőkhez átment vagy a forradalomban egyébként részt vett, — minden tagját a képviselők kamrájának, valamint a mágnási táblának, ki a m. e. okt. 3. nyilatkozmánynak, mely a magyar országgyülést feloszlatá, közzététetése után annak tárgyalásaiban és harározataiban okt. 8. óta részes volt, — minden tagját a volt u. n. honvédelmi bizottmánynak, a mennyiben abban m. e. okt. 8. után szolgált, — mindenkit, ki a fölkelőknél mint kormánybiztos, mint hadtestparancsnok, vagy önállócsapatvezér, vagy mint valami katonai és polgári kormányzási ág elöljárója szolgált, — végre mindenkit, ki a forradalmi törvényszékeknél vádtói, vagy birói minőségben közremüködött., hogy magát a cs- k. katonai parancsnokság elött, vagyis azon kerület törvényszéke előtt melyben lakik vagy lakott, mától számitandó három hó alatt igazolás végett följelentse, ellenkező esetben a törvények rendszabása szerint ellenében meginditandó közkeresel következményeit önmagának tulajdonitsa-.“

A hirdetmény, melyet itt egész terjedelmében közlénk, megvan Samml. 155. l. és Allg. Zeit. Presb. 1849. évf. 8. sz. (Haynau aug. 21-ig maradt Temesváron. Ekkor Aradra, a hó végével pedig ismét Pestre tette át főhadiszállását).

Komáromvár alkudozni kezd. Az örség Csorich osztrák tábornok abbeli felszólitására, hogy közölje vele a hódolati föltételeket, 11 pontot állapit meg, melyek közül a négy első, mint az egész hont érdeklő, a következő kikötéseket tesz: Adassék átalános közbocsánat az országnak s az öszszes magyar hadseregnek, a nemzeti pénzjegyek értekesithefsenek, és mind azon honfiak, kik külföldre akarnak utazni, utlevelekkel láttassanak el. E pontok Csorichnak s alkalmazkodás végett Péter-Váradra is elküldetnek.

Klap. Mem. 248—252. l. A vár küldöttei már ekkor visszatértek Nagy-Váradról és Aradról. Thaly, ki Aradon Haynaunál volt, hirt hozott azon bánásmódról, melyben az osztrákok az önkéntesen meghódoltakat részesítik, egyszersmint egy „pimasz" (brutal) levelet kézbesitett Haynautól Klapkának, melyben a föltétlen önmegadás követeltetik.

Szept. 2. Vasárnap.

Nugent altábornagy, ki a komáromi zárlatparancsnokságot e napon átveszi, felmondja a várnak a fegyverszünetet s egyuttal Haynau cs. fővezér aug. 26. levelét közli Klapkával, melyben a várparancsnok óva intetik, nehogy az oroszok előtt hódoljon, mi az őrségnek csak kárára válnék, mig hogy ha a vár az osztrákoknak föltétlenül megnyitja kapuit, ezen esetben Klapka a maga személyére nézve számithat Haynau „nagylelküségére." Az őrség e levélre kinyilatkoztatja, hogy Csorich tábornokkal már megkezdte az alkudozást, föltétlen megadásról pedig egyátalában szó sem lehet.

Klap. Mem. 254—257. l. Nugent átvévén a parancsnokságot, komolyan készül a vár vivásához. A Duna jobb partján sánczolatokat és köröndöket készíttet 2—3 ezer lépésnyi távolban az elsánczolt magyar tábortól, egy részt a vár lőtávolában. P. Pálnál új hídat veret, Almásnál gőzhajókat tart készen a két parton lévő osztrákok közt fenntartani az összeköttetést, s mindezt egész kényelemmel végzi, a nélkül, hogy az aluszékony őrség által legkevésbé is háborgattatnék.

Wohlgemuth cs. k. kormányzó Nagy-Szebenben ismételve megparancsolja a „román nemzetnek," hogy miután a forradalomnak vége van, a fölkelőség oszoljon szét dolgára, fegyvereit pedig az illető hatóságoknak adja be, s midőn „mind a vezetőknek, mind egyeseknek, a mennyiben jót müveltek, köszönetét és elismerését" nyilvánitja, egyszermint megrendeli, hogy „senki a multakért bosszut ne álljon, annál kevésbé jogkeresés ürügye alatt ne lopjon és ne raboljon, a mint ez fájdalom, elég gyakran történt," miért is keményen megdorgálja a románokat, miután „még mindig alapos panaszok érkeznek, melyek az erkölcsi érzés teljes elfajulására s az anárkhia iránt

való hajlamra mutatnak, miből a társadalmi rendre nézve a legkomolyabb következmények háramolhatnak“ stb.

A hird. Samml. Anh. 34. l. V. ö. febr. 25. jegyz.

Szept. 5. Szerda.

Péter-Várad, miután küldöttei által a magyar hadsereg megsemmisülése felől értesült, az osztrákok előtt föltétlenül meghódol. Várparancsnok Kiss Pál. Vele volt 8 ezer ember, 392 ágyu, 4749 lőfegyver, több hónapra való lőszer és élelem. A vár és a fegyverek szept. 7-én adatnak át.

Feldz. 439. l. (a vár küldöttei már aug. 24-én megjelentek az osztrák főhadiszálláson, hogy a magyar kormány és a honvédsereg feloszlásáról meggyőződjenek). Hiv. jel. Samml. 150. l. Szil. F. Napj. 137. l. E hatalmas erősség ily korai és ily gyáva hódolása okai felől mondhatni semmi sem jutott a nyilvánosság elibe s ohajtandó volna, ha valaki e tekintetben felvilágositást adna a történelem számára. Lapinski (241. l.) e tekintetben ennyit mond „okt. 2-án megérkeztek“ (Komáromba az onnan Péterváradra küldött) „futárok a szomoru hírrel. Péter-Várad nemcsak elesett hanem gyalázatosan is esett el. Nehány tiszt áruló módra megnyitotta a kapukat, elfogta a várparancsnokot Kiss ezredest és átadta az osztrákoknak. Mig az őrség két pártra szakadva a vár belsejében egymás ellen harczolt, (?) benyomult az ellenség és elfoglalta a várat.“

Szept. 11. Kedd.

Táborkövetek Komáromban. Haynau cs. fővezér két békekövet által levelet küld Klapka várparancsnoknak, melyben tudatja Péter-Várad föltétlen hódolását s felhivja e példa követésére. Klapka a haditanács megkérdezése után válaszul irja, hogy Komárom csupán becsületes föltételek mellett nyitja fel kapuit, ellenkező esetben utolsó emberig védi magát.

Feldz. 471. l. (Hol Haynau és Klapka leveleik is). Rüst. II. 400. l. Klapka ezen esetről hallgat. Szerinte Péter-Várad elesését Nugent szept. 7-én tudatja vele, de ezen állitás tévesnek látszik, miután az osztrák hivatalos munka szerint Péter-Várad önmegadása hire az ostromlók táborába is csak szept. 11-én érkezett meg.

Szept. 15. Szombat.

Szökések és kivégezések Komáromban. A 61. zászlóaljbeli jobbára tót és oláh ujonczok közül szept. 12-én 48-án elszöknek a várból, de nagy részben (30-an) foglyokként visszahurczoltatnak. A Bocskay-huszárok egy százada pedig, megtudván, hogy az ezredből három osztály, mely a temesvári csatából elfutott, már otthonn van, hangosan kivánja elbocsáttatását azon az okon, mert szolgálati ideje letelt. Klapka beszédére a Bocskayak ugyan elállnak kivánságuktól s lecsillapodni látszanak, de nemsokára nyiltan fölmondják az engedelmességet s hazabocsáttatásukat fenyegetődzések közt kezdik ujra követelni. Ekkor köztük 75-en halálra itéltetnek. Klapka azonban kegyelmes akarván lenni, a huszárok közül csak 7-et lövet agyon, a szökevény honvédek közül pedig 8-on hajtatja végre a halálitéletet (szept. 15-én). Másnap a vörös republikánus Thalyt, harmadnap a „Komáromi Lapok" ifju szerkesztőjét záratja el a várparancsnok, mivelhogy mindketten izgattak ellene.

Klap. Mem. 261—267. l. Rüst. II. 368—403. l. Thaly és társainak czéljok volt az őrséget arra birniok, hogy az alkupontok négy első tételétől, melyek az egész ország számára közbocsánatot sürgettek, el ne álljon. V. ö. Szept. 17.

Szept. 17. Hétfő.

Klapka várparancsnok egy hitvány gazembert, ki megyilkolására volt kibérelve, azonban a gonosztettet megkisérleni sem birt elég bátorsággal, Komáromban főbelövet.

Klap. Mem. 267. l.

Szept. 19. Szerda.

Táborkövetek Komáromban. Nugent zárlatparancsnok közli Klapkával Bécsből érkezett utasitásait a várőrség alkufeltételeire nézve, egyszersmint arra szólitja fel, hogy a föltételek közül a 4 első pontot terjeszsze föl az őr-

ség kérelem alakjában a Fölséghez, s a további alkudozást tisztán katonai szerződési pontok alapjára fektesse.

K l a p. Mem. 269. l. R ü s t. II. 401. l. A követek ezuttal K i s s Ernőtöl is hoztak levelet Klapkának, melyben ez baráti hangon igen sürgetőleg kéretik, hogy a várat adja fel minélelőbb föltétlenül, mert sorsa enyhülése ettől függ. Több fogoly tisztek levelei is érkeztek ez időtájon a várba, melyek mindanyian azon meggyőződést tolmácsolták, hogy az ifju császár kegyelmezési hajlamának csupán Komárom makacssága állja utját.

Szept. 20. Csütörtök.

K o m á r o m e g y s z e r r e n a g y o n s o k a t l e e n g e d f ö l t é t e l e i b ő l. Klapka, N u g e n t tegnapi izenete fontosságától indittatva, bővitett haditanácsot gyüjt maga köré, melybe a törzstiszteken kivül mindenik zászlóaljból még két tisztet hiv meg. E haditanács elvégezi, hogy a megadási föltételek közül az egész országot illető négy első pont kihagyassék s a további alkudozásokban nem emlittetvén, levélben kérelmeztessék a Fölségtől. Az egyesség tárgyaul szolgáló föltételekkel 11 tagu küldöttség megy N u g e n t hez. Hogy P é t e r - V á r a d sorsa felől az őrség teljesen biztos tudósitást nyerhessen, a hely szinére a várból Nugent hajóján négy küldött utnak indittatik.

K l a p. Mem. 269—273. l. A föltételek (lényegileg a szept. 27-ki ekkel azonosak) megvannak F e l d z. 472. l. A komáromi állapotok jellemzésére ide igtatjuk L a p i n s k i nyers észrevételeit, ki a világosi fegyverletétel után a várba vette magát s az őrség egyik tagja volt. „A világosi árulás a Komáromban lévő számos és foglalkozás nélküli törzstisztek közt a legnagyobb ijedséget idézte elő. Valamint az egész hadsereg elveszését a rossz és alkalmatlan törzstisztek nagy sokasága okozta, igy történt Komáromban is. Az arany galléru, illatos urak, kik közül sok sem a fegyvert forgatni, sem 3 embert vezényelni képes nem vala, tökéletesen megrémülve futkosott ide-oda, s azon törte a fejét, hogyan mentse meg bőrét mindenáron. Ezek, — kik utánjárásaikkal kivitték, hogy mindenféle ürügy alatt elválhassanak a főseregtől és a bevehetetlen vár kedélyes biztosságába huzzák meg magukat minden egyéb foglalkozás nélkül, minthogy hónaponkint megirják a nyugtatványt a pontosan megkapott illetékről, — megijedtek ezen gondolattól: „Védelem, életre halálra.“ Mily iszonyu érzés olyan emberekre nézve, kik megszokták a halált a legborzasztóbbnak tekinteni s kiknek most

kilátásuk volt, hogy verekedniök kell. Inkább elhatározták volna magokat arra, hogy ellenségeik lábainál kegyelemért kolduljanak, mintsem a halállal daczoljanak. E nyomorultak voltak azok, kik a tábornoknak rémképeket hazudtak belső nyugtalanságról, lazádásról stb. azért hogy öt a vár átadására oly gyorsan rábirják, a mint csak lehetséges. Hogy vajjon a kapituláczio jó vagy rossz lesz-e a hazára nézve, vajjon ezáltal az elfogott és elárult testvérek kiszabadulnak-e vagy sem, azt ezen emberek nem kérdezték, csak magukat és vagyonukat helyezzék biztonságba. Ez utóbbi sok embernek nyomta a szivét, mert a forradalom alatt egész törekvésük a volt, hogy megszedjék magukat, a mi egynémelyiknek sikerült is. A meggazdagodás némely egyéneknek igen könnyen ment, mert néha egy félév is eltelt, a nélkül, hogy az átvett pénzről számolt volna. S miután ez a hütlenségnek és a csalásnak kedvezett, egy némelyik mélyebben is belenyulhatott a pénztárba, mintsemhogy arról felelhetett volna. E körülménynek szintén volt behatása a Világosnál s egyéb helyeken történt fegyverletételre. Sokan tehát biztositották magukat a jövendőre, s a nélkül, hogy honszeretetök vagy katonai becsületük lett volna, féltek a haláltól. Nagy számu efféle emberek vették körül Klapkát, s elibe folyvást rémképeket festettek, ugy hogy végre nem tudta, kinek higyjen. Mindent rátenni egy kártyára nem merészelt, miután ily sok, teljességgel nem halni-kész alakokat látott maga körül, kik csak akkor mosolyogtak, ha kapituláczióról és elutazásról volt szó. Természetes, hogy nem csupán ily nyomorultakból állott az őrség; a tisztek többsége nem gondolt átadásra és hibáztatta a fegyverszünetet, mint az elsö lépést a kapituláczióra. Azonban Klapka iránt nagy volt a bizodalom és senki sem gondolt arra, hogy ellene föllépjen. A katonákra természetesen fájdalmasan hatott a világosi katasztrófa, de egyátalában nem csüggesztette el, s távolról sem gondoltak átadásra. A világosi hír óta bizonyos gyanakodó szellem fárta be magát a csapatok közé, gyanakodtak elöjáróikra s mindenik táborkövetben, ki a várat elhagyta, egy-egy árulót láttak. A fegyverszünet elhatározása után, midőn a tábornok kiadta a parancsot, hogy a sánczokon és elöörseken fekvő csapatok huzódjanak vissza és a szomszédos falvakba szállásra menjenek, vonakodtak a katonák elhagyni a sánczokat, elárultaknak vélvén magukat, s csak miután a tisztek komolyan szólottak hozzájuk s a fegyverszünet jelentését nekik megmagyarázták, sikerült őket meggyőzni s a parancs végrehajtására birni. A fegyverszünet megköttetett; de hogyan használták fel? A várban lévő s egy esztendőre szóló élelmiszerekből szükségtelen nagy adagokat vittek ki a falvakra, ellenben a környékből élelmiszert nem hoztak be; még a legközelebbi falukban lévő parasztok szénáját és zabját is, a kik kérték, hogy vegyék meg tőlök, ott hagyták, s nehány héttel később kozák lovak emésztették fel a parasztok vagyonát, míg mi a várban szükségről panaszkodtunk. Az itt lévő vágómarhákat, azon ürügy alatt, hogy nincs elegendö takar-

mány számukra, a városon kivül eladták. A s s e r m a n n ezredes hihetőleg nem tudta, hogy a hust besózni is lehet. A gabna nagy részét szintén eladták, azon indokolás mellett, hogy megdohosodik ; ez nyiltan történt, titokban még több . . . A fegyverszünet 14 napja letelt, a falvakban beszállásolt osztályok visszahuzódtak a várba s előbbi állodásaikat elfoglalták. Egy rakás férfi, asszony és gyermek, kik az oroszok jövetelétől való féltökben a várba menekültek, bebocsáttatott. ugyhogy Komárom az őrséggel együtt mintegy 60 ezer embert tartott falai közt. . . . A fegyverszünet lefolyása után Komárom meg volt érve az átadásnak. A v á r, tömve menekültekkel, Assermann ezredes várparancsnok gondoskodása folytán alig volt e l l á t v a 3 hónapra élelmiszerekkel. Mintán a kormány megugrott és az ország pénztára D u s c h e k pénzügyminiszter gazsága következtében az osztrákok kezeibe esett, ily módon mi Komáromban pénzt nem kaphattunk többé, s hogy a csapatokat fizetni lehessen, a polgári kormányzó U j h á z y László kényszerült egy uj bankóprést csináltatni."

Szept. 21. Péntek.

N u g e n t zárlatparancsnok „becsületszavával kezeskedik" K l a p k a várparancsnok előtt, hogy számára K o m á r o m átadása esetén nyugdij rendeltetik, melyet külföldön háborithatatlanul huzhatand.

K l a p. i. h. Az öreg Nugent mindenféle fát megmozgatott, hogy czélját érhesse. Egy idő óta kiáltványokat is csempésztetett be a várba, melyekben a legénységet arra biztatja, hogy pártoljanak át hozzá vagy kényszeritsék hódolatra parancsnokukat. A tiszteket ismét hogyan tette próbára, olvashatni K l a p.-nál.

Szept. 23. Vasárnap.

T á b o r k ö v e t e k K o m á r o m b a n. A követek egyike, az U r a l k o d ó szárnysegéde, tudatja K l a p k á v a l, hogy az őrségnek a nemzetet illető kérelmeit személyesen átnyujtá a Fölségnek, s biztositja az őrséget, hogy „ámbár az országot illetőleg végleges rendszabályok még nem hozattak, mindazáltal az iránt, mint szintén a fogoly magyar katonák ügyében is, bizvást a legjobb reményeket táplálhatni." A követ N u g e n t számára is hozott utasitásokat Bécsből, melyek szerint épen nem várhatni, hogy a szept. 20. pontok, főkép a huszárok és a

sorkatonaság szabadon bocsátása, helybenhagyást nyerhessenek. Klapka ekkor haditanácsot tart, melylyel határozatba tételi, hogy az őrség többé nem enged föltételeiből, s ha azok meg nem adatnak, megujitja ellenállását s utolsó emberig védi magát.

Klap. Mem. 272. l. Rüst. II. 402. l.

Szept. 26. Szerda.

A Komáromvárat ostromló osztrákok Ó-Szőnyt, melyet a mieink megszállva tartottak, reggel megtámadják. Élénk puskatüz után, minthogy a nagy köd miatt ágyut használni nem lehetett, az ellenség visszavonul. A csatározás azonban, mely e nap más helyt is megujult, estig tart.

Lapins. 224. l. Rüst. II.

Haynau cs. fővezér személyesen Ácsra érkezik s délután egy szokatlanul szelid és illedelmes hangu levélben Klapkát másnap délelöttre értekezletre hivja meg, ennek helyisége meghatározását a várparancsnokra bizván. Klapka, kinek az értekezleten megjelenni nem volt kedve, haditanács elibeterjeszti a levelet. Másnap

Szept. 27. Csütörtök.

Puszta-herkáli egyezkedés. A haditanács határozatából ugyanis reggel egy 11 tagu bizottság indul, Klapka nélkül Puszta-Herkálra alkudozni az osztrák fővezérrel a vár átadása iránt. Két órai meglehetős heves értekezés után elkészül a vár átadását tárgyazó szerződvény, Haynau csekély változtatással elfogadván és megerősitvén a szept. 21-én Nugenthez áttett pontokat. Ezek szerint 1. az őrség fegyvertelenül szabadon elvonul, a tisztek kardjukat megtartván. A tisztek bántatlanul hazamehetnek vagy, a mennyiben azelőtt cs. k. szolgálatban voltak, utleveleket nyerhetnek, ha akarnak, külföldre. A cs. k. szolgálatban volt legénység őrmestertől lefelé büntetlenül szabadon bocsáttatik, (a honvédlegénységről semmi emlités). 2. Utlevelet külföldre mindenki kap, a ki 30 nap alatt

jelenti magát. 3. Tisztek számára egy havi díj s a közlegénységnek 10 napi fizetés adatik a cs. k. hadidíj számitás szerint osztrák bankjegyekben. 4. Az őrség számára kibocsátott Ujházy-féle bankók s egyéb utalványok beváltására 500 ezer pfrt. fizettetik szintén osztrák bankjegyekben. 5. A Komárombeli nyomorékok és kórházi beteg katonák ápoltatnak. 6. Ingó és ingatlan magán vagyon megtartatik. 7. A fegyverletétel helye, módja és ideje utólagosan fog meghatároztatni. 8. Az ellenségeskedés mindkét részen megszüntettetik. 9. A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részrőli jóáhagyáss után adatik át.

Klap. Mem. 279—283. l. hol az egyezvény is. Ugyanez még Lapins.-nál 226. l. Samml. ban Anh. 161. l. Frey-nál III. 189. l. Szil.-nál F. Napj. 140. l. F. Férf. 110. F. Tört. 423. l. V. ö. Feldz. 473. l. E pontok birálatát és Haynau által lett meg nem tartatását l. Lapins. 245—252. l. Utóbbik szerző arról értesit, hogy szept 25-én este az eddigi alkudozásokkal elégületlen tisztek egy része (sokan nem lehettek) titkon összeült, s ez alkalommal a többség véleménye oda ütött ki, hogy el kell fogni Klapkát táborkarával együtt, a rögtöntörvényt ki kell hirdetni a várban s új várparancsnokságot előállitani stb. De midőn a kérdés arra kerüle, ki legyen az új várparancsnok, mindenki elnémult, mert senkit sem ismertek, kiről föltehették volna, hogy ily válságos perczben a tisztséget elvállalja. Végtére is csak abban állapodtak meg, hogy a vár átadását erőszakosan meg fogják gátolni azon esetre, ha Péter-Várad még netalán el nem bukott volna. Klapka, a feladási pontokat közzétévén, az ellenzék megnyugtatva érzé magát, mert ki volt mondva, hogy a vár csak azután adatik át, ha a Péter-Váradra küldött biztosok visszaérkeznek. Szept. 29-én azonban reggeli 4. órakor több tiszteket hirtelen elfogtak s Klapka parancsából zendülés miatt haditörvényszék elibe állitottak. Az elfogottak közt volt egy, ki a szept. 25. tanácskozmányban is jelen volt s akadt olyan ember a ki ezen titkos érkezletet nagyitott és elferditett vonásokkal tudtára adá Klapkának. Ez zendüléstől és belső harcztól félve, több előtte gyanusaknak látszó tiszteket befogatott, kiket azonban a haditörvényszék, mintán sem vádlók sem bizonyitékok nem voltak, legnagyobb részt szabadon bocsátott. „Átalában“ ugymond a lengyel Lapinski „a gyáva törzstisztek közt oly sok leskelődő és kém volt, hogy végre veszélyes volt az osztrákokról valamit szólani, ha nem akarta az ember hogy bezárják.“ (233—237. l). Ugy látszik, a felzendülni akarók jobbára lengyelek és idegen származásuak voltak, kiknek a harcz elemök és életpályájuk volt.

Szept. 30. Vasárnap.

Klapka várparancsnok Komáromban az őrség legnagyobb része jelenlétében a forradalmi háboru alatt elesett bajtársak emlékére tábori gyász-istenitiszteletet tartat. A csapatok utólszor gyülnek össze fegyverben.

Klap. Mem. 284. l. Lapins- 240. l.

Okt. 1. Hétfő.

Komáromvár átadásának rende és módja mindkét részről lett közös megegyezés utján elhatároztatik. Klapka napiparancsban tudatja az őrséggel, hogy a vár feladása becsületes föltételek mellett meghatároztatott, erre „az ép emberi értelem“ vezette a vár urait, „mely könnyen beláthatja, mily hasztalan volna folytatni a harczot, továbbá Komárom város lakosainak sorsa, kiket hosszasabb reménytelen harczfolytatással kínozni honárulás volna s végre ... azon meggyőződés, hogy az egész magyar hazában a komáromi őrséget kivéve tartható védpont nincs.“ Másnap (okt. 2.) a péterváradi küldöttek haza érkezvén, a fegyverletétel megkezdődik s 3. és 4-én folyik az osztrákok jelen nem létében. Utóbbik napon már az egész várat megszállják az osztrákok s 5-én reggel legtöbb honvédcsapatok igazolójegygyel ellátva utban voltak szülőföldjeik felé. Klapka maga e napon már Pozsonyban volt, hol 8 nap mulva kényszerutlevelet adnak kezébe Anglia és Amerika felé. A várban az osztrákok számára nagy mennyiségü élelmi és lőszerkészlet s összesen 519 löveg marad hátra.

Feldz. 474. l. Klap. Mem. 286—298. 360. l. A napi parancsok Lapins.-nál 238—241. l. Szil.-nál F. Férf. 109—111. l. F. Napj. 139—142. l. az okt. 3-ki Lev.-nél I. 83. l. — A vár önmegadási szándékáról Kossuth Widdinben értesülvén, csudálatos dolgokra hagyta magát elragadtatni. Ő, a ki már aug. 11-én minden hatalmáról lemondott, egyszerre magától ismét föllép mint Magyarország kormányzója, Klapkát a várparancsnokságból leteszi, s az őrséghez okt. 2-ról levelet intéz (olvasható Szem.-nél III. 134—136. l. és Függ. III. 590. l. melyet, mintha magát akarná igazolni, igy kezd: „Görgei a hazát elárulta“ stb. E levélben előadja, hogy ő ismét kezeibe vette a főhatalmat s

Henningsen angol utazót „hazánk ügye legmelegebb barátai egyikét“ korlátlan teljhatalommal küldé hozánk, kinek joga van alkut kötni az ellenséggel s „mindent elkövetni, a mit Komárom megtartására és biztositására szükségesnek tart, hivatalba tenni, vagy attól elmozditani a kit jónak lát, a nemzetet jutalmazásokra és kártéritésekre kötelezni.“ Az alkudozásoknál kösse ki a vár az 1848. alkotmány fenntartását, Anglia garantírozása mellett; de 6 hónapig még védje magát, mert ekkor a nemzetet meg fogja menteni, miután „Anglia rokonszenvei hatalmasan nyilatkoznak s a segély percze közeledik!“ Az egyezmény megkötése Kossuth helyben hagyása és aláirása nélkül „hazaárulás!“ — E levélre méltán jegyzé meg Szemere, hogy az ismeretlen angol tourista, kit Kossuth Widdinben életében először látott, ezen teljhatalmánál fogva akár eladhatta volna Magyarországot ha vevője akad vala.

Okt. 6. Szombat.

Aradi vérnap. A cs. k. haditörvényszék itelete folytán Aradon felakasztatnak: Aulich, Damjanics, Knezics, Lahner, Leiningen, Nagy-Sándor, Pöltenberg, és Vécsey tábornokok, agyon lövetnek Dessewffy, Kiss Ernő, Lázár Vilmos és Schweidel tábornokok. Ugyanezen napon Batthyány Lajos, Magyarország egykori miniszterelnöke, Pesten haditörvényszékileg főbe lövetik. Mindezen kivégzettek javai az állam részére lefoglaltatnak.

Ezen és a többi kivégeztetésekről bővebben lásd Szil. F. Napj. 143—180. l. és Forr. Férf. Lev. I. II. Klap. Mem. 298—336. l. (hol e véres dolgok felől a külföld itélete is feljegyezve vagyon). Függ. III. 569—573. l. Az aradi várban fogva volt és elitélt honvédtisztek betüsoros névjegyzéke Vah.-nál II. 141. köv. I. 137. köv. l. Batthyány vértanui haláláról és u. n. elitéltetéséről különösen Függ. III. 551—569. l. Horváth S. Gr. Ludw. Batthyány. Hamburg. 1850. Szem. I. 95—110. l. Perényi végóráiban irt levele okt. 23-ról M. O. Szerk. Pomp. 1861. évf. 71. sz. Azalatt mig e Krónika sajtó alatt volt, jelent meg a „Szeg. Hiradó“ 1867. évi 56—59 számaiban Vinkler Bruno közleménye, melyben ő az aradi vértanuk végső perczeit s a kivégeztetés folyamát, mint az ez alkalommal lelkészi végszolgálatot tevő pap legelőször irja meg teljes hűséggel és részletességgel.

M u t a t ó.

Jegyzet. A római számjegyek a kötetre, az arab számjegyek a lapra utalnak. A hol a kötetszám kitéve nincs, az első kötet értetik.

A. Á.

B.

C.

Cs.

Cz.

D.

E.

F.

G.

Gy.

H.

L.

Q.

R.

T.

U. Ü.

Z.

Zs.

V.

Toldalék az előszóhoz.

A röviditésekkel idézett kutfők jegyzékéből részint tévedésből, részint a műirásakor fennállott sajtóviszonyokra való tekintetből kimaradtak a következő munkák:

Csengeri: Magyar szónokok és státusférfiak. Pest. 1851.

Függetlenségi harcz története 1848. és 1849-ben. Irta Horváth Mihály. Genf, 1865. 3 kötet.

Österreichischer Commentar, ein, zu der russischen Darstellung des ungarischen Revulotionskrieges. Pest, 1851.

(Vége).

